

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَوْزُ الْمُبْتَدِئِ بِشَرْحِ مُخْتَصَرِ الْقُدُورِيِّ

تأليف

مولانا شمس الدين فيصل كاكول ملك المدينه المنوره

خصوصيات

- ① دوا بدين المنقيه به مختلفه نماسا لوكي بوقل وبيع تصديق
- ② مختلفه انواع غيل مبيع كيني سبلي اختلاف بهوانه
- ③ دوا و سبلي دوا و تقي و اعطى و دوا و دوا و دوا و دوا
- ④ دانه و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا
- ⑤ دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا
- ⑥ دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا
- ⑦ دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا
- ⑧ دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا
- ⑨ دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا
- ⑩ دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا و دوا

حنفی کفایت دینی کتب خانہ شافعی

کفایت اللہ ابن صدیق

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبلی، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق

حنبلی

+923052488551

+923247442395

easypaisa
بیسٹ پیسے

مالکی

فوز المبتدي

بشرح
مختصر القدري

دریم جلد

تالیف :- مولانا شاہ فیصل

فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم، دار العلوم اسلامیہ چارسدہ

خصوصیات

- ① جملہ ترجمہ یعنی ہرے جملے سرہ متصل د ہفتے ترجمہ
- ② ہرہ مسئلہ بہ مستقل متن کنہی ذکر کول
- ③ د متن د ہرے مسئلے د بارہ نقلی عقلی یا دواہرہ قسمہ دلائل ذکر کول
- ④ د احادیثو تخریج کول
- ⑤ د حنفیانو پہ خپل مینځ کنہی د اختلاف ذکر مع دلائل
- ⑥ د حنفیانو پہ خپل مینځ کنہی د اختلاف پہ صورت کنہی د قول راجع تعین کول
- ⑦ د نورو امامانو مذاہب بغیر د دلائلو غنخہ لاندی پہ حاشیہ کنہی ذکر کول
- ⑧ د کتاب پہ اول کنہی د فقہ سرہ متعلق تاریخی مقدمہ ذکر کول
- ⑨ د گرانو لغاتو حل
- ⑩ د قوسینو پہ مینځ کنہی د قندھاری ټکو اضافہ کول

فیصل کتب خانہ

بالمقابل مکتبہ حقانیہ محلہ جنگی پینسور قصہ خوانی پینسور

موبائل ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

د کتاب نوم: فوز المبتدی بشرح مختصر القدوری
مؤلف: مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس
خوړونکي: فیصل کتب خانه محله جنگی

د ملایو ډډو پټي:

د فیصل کتب خانې نه علاوه

- ① مکتبه رشیدیه سرکی رود کوټه
- ② مکتبه عمریه چمن بلوچستان
- ③ صداقت کتب خانه قندهار افغانستان
- ④ امیر حمزه کتب خانه قندهار
- ⑤ دینی کتب خانه تیمر گره (پغتونخواه)
- ⑥ قدرت کتاب فروشی کابل ښار
- ⑦ انصاف کتب خانه جلال آباد
- ⑧ اخون زاده کتب خانه تهر

خپرونکي

فیصل کتب خانه

بالمقابل مکتبه حقانیه محله جنگی پېښور قصه خوانی پېښور
موریا ټیل ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

۳۰	کتاب الیقان
۳۱	دلغان موجب او تعریف
۳۱	دخاوند دلغان کولونه منع کیدل
۳۲	دینخی دلغان نه انکار کول
۳۲	په غلام، کافر، او محدود فی القذف باندې حد جاری کول
۳۲	دینخی دشهادت عدم اهلیت حکم
۳۲	دلغان طریقه
۳۴	دقاضی په تفریق سره جدائی راتلل
۳۴	د بیچی د نفی کولو په صورت کښې د زنا تهمت لگول
۳۵	دخاوند دخپل ځان تکذیب کولونه پس دنکاح حکم
۳۵	په صغیره اولیونې باندې د زنا تهمت لگول
۳۶	په بلیس حملک منې باندې دلغان د ثبوت حکم
۳۷	دخاوند دقول (زنت وهذا الحمل من الزنا) حکم
۳۷	دولد د نفی څه و صورتونه
۳۸	په یوه خښته کښې د دوو ماشومانو نه دیونی کول
۳۹	کتاب الولد
۴۰	ددرې حیضو عدت تیرولو صورت
۴۱	د غیر ذوات الحیض د عدت موده
۴۱	د مطلقې وینخی عدت
۴۲	دمتوفی عنها زوجها عدت
۴۲	د حامله عدت وضع د حمل ده
۴۳	په مرض الوفا کښې د مطلقه وارث جوړیدل او عدت
۴۳	دمرتد خاوند دمرگ پورې د طلاق رجعی په حالت کښې د وینخی آزادیدل
۴۴	آیسه په عدت کښې د حیض والا گرځیدل
۴۵	دنکاح فاسده او وطی بالشبه حکم
۴۵	دام ولد نه دمولی وفات کیدل او ددې عدت
۴۶	د صغیر دخپلې ښځې نه وفات کیدل
۴۶	په حالت د حیض کښې د طلاق ورکولو صورت کښې عدت
۴۷	دمعتبه دوطی بالشبه په صورت کښې عدت
۴۷	د عدت طلاق او وفات ابتداء
۴۸	په نکاح فاسده د عدت ابتداء
۴۹	په میتوته اومتوفی عنها زوجها باندې غم کول
۵۰	د حداد مصداق
۵۱	په کافر باندې غم کول نشته دي
۵۱	په ام ولد او نکاح فاسد کښې د غم کولو حکم
۵۲	معتقه ته دنکاح پیغام لیرل
۵۲	دمطلقه رجعیه اومتوته اومتوفی عنها زوجها دپاره د کور نه دوتلو احکام

۵۳	په فرقت واقع کیدونکی کور کښې عدت تیرول
۵۳	د وارثانو ښځې لړه د کور نه ویسئ
۵۴	د طلاق بائن نه پس دوباره نکاح او د دخول نه وړاندې طلاق ورکول
۵۵	د مطلقه رجعيه د دوه کاله پس پیدا شوی بچی نسب
۵۵	د طلاق بائن یا درې طلاق واقع کیدلونه پس
۵۵	د دوه کاله نه په کمه موده کښې بچی پیدا کیدل
۵۶	د کنوي ښځې په دوه کاله کښې د پیدا شوی بچی نسب
۵۶	د معتده د عدت تیریدلو اقرار نه د شپې میاشتو نه
۵۶	په کمه موده کښې د پیدا شوی بچی نسب
۵۷	د معتده بچی پیدا کیدل او دده نسب
۵۸	د نکاح نه شپې میاشتي نه په کمه موده کښې د پیدا شوی بچی نسب
۵۹	د حمل کم نه کم او د زیات نه زیاته موده
۶۰	د ذمی ذمییه ته طلاق ورکولو باندې د عدت حکم
۶۰	د زنا حاملې ښځې سره د نکاح حکم
۶۰	کتاب التفقات
۶۲	په خاوند باندې د نفقه وجوب
۶۳	نفقه او ددې مقدار
۶۴	د ښځې نفقي حاصلولو دپاره خپل خاوند منع کول
۶۴	د نافرمانه او سرکشي ښځې نفقه
۶۴	د صغیره دپاره نفقه
۶۵	د فرقت نه پس د نفقه اوسکني احکام
۶۶	د کندي دپاره د عدت په موده کښې د نفقه عدم وجوب
۶۶	که ښځه د فرقت سبب وی نو ددې نفقه
۶۷	د طلاق نه پس د ښځې مرتد کیدل او ددې نفقه
۶۷	په قرض کښې د قیدی ښځې نفقه
۶۸	د بیمارې ښځې نفقه
۶۹	د ښځې او ددې د نوکر نفقه
۶۹	د ښځې د یو نه د زیاتو نوکرانو نفقه
۶۹	د مسکني احکام
۷۰	د ښځې رشته داران ملاویدلونه منع کول
۷۰	خاوند د نفقه نه عاجزه کیدل
۷۱	د غائب سړي په مال کښې د هغه د ښځې نفقه ادا کول
۷۲	د ښځې نه د قاضي ضامن اخستل
۷۲	د غائب سړي د مال نه قاضي ته د نفقه ورکولو اختیار
۷۳	په غریبي او مالداري کښې د نفقه کیفیت
۷۳	د تیر شوی وخت نه ادا شوي نفقي حکم
۷۴	د خاوند په مرگ باندې د نفقه سقوط

۷۴	د پیشگی ایلو و انس نفقه نه پس د خاوند فوت کیدل
۷۵	د مولا په اجازت سره آزادي ښځې سره د غلام
۷۵	واده کولو نه پس ددې ښځې د نفقې حکم
۷۶	وینځې سره د آزاد سړی د نکاح نه پس ددې ښځې د نفقې حکم
۷۶	د اولاد نفقه
۷۷	په مور باندې بچی له د پیو ورکولو عدم وجوب
۷۷	مور دپاره د پیو ورکولو مزدوری
۷۷	د نکاح زائل کیدلو نه پس بچی ته پیو ورکولو دپاره په اجرت باندې نیول
۷۸	د پیو په ورکولو کښې د بچی مور ته ترجیح ورکول
۷۸	په پلار باندې د صغیرې د نفقه وجوب
۷۹	د جدایی په صورت کښې د بچی حقدار
۸۱	په قرابت دارو کښې د ترجیح مدارج
۸۱	د نکاح په وجه د پرورش د حق سقوط
۸۲	د ښځې په غیر موجودگي کښې د پرورش حقدار
۸۳	د ماشوم هلك د پرورش دپاره د مور او نیا د حق موده
۸۳	د ماشومې جینی د پرورش دپاره د مور او نیا د حق موده
۸۴	د صغیرې دپاره د مور او نیا گانونه علاوه د نورو خلقو سره د اوسیدلو موده
۸۴	د وینځې او ام ولد آزادیدلو نه پس په بچی ددوی د پرورش مرتبه
۸۵	د ذمیة کتابیه ښځې پخپل مسلمان بچی د پرورش حق
۸۵	د مطلقه ښځې دپاره د خپل بچی د ښار نه د وېستلو اختیار
۸۶	د مور پلار اود نیا، او نیکه د نفقه احکام
۸۷	په دینی اختلاف سره د نفقه عدم وجوب
۸۷	په غریب مورپلار باندې د مالداره اولاد نفقه
۸۸	د ذی رحم محرم دپاره د نفقه وجوب
۸۹	د میراث په مقدار د نفقه وجوب
۸۹	د بالغې جینی اود شل هلك دپاره د نفقه مقدار
۸۹	د دین د اختلاف په وجه د میراث بطلان او نفقه
۹۰	په محتاج باندې د نفقه عدم وجوب
۹۰	د غائب ځوی په مال کښې د مورپلار نفقه
۹۰	د خپل غائب ځوی سامان خرڅول
۹۰	د غائب ځوی د مال نه خپله نفقه اخستل
۹۱	د غائب د مال نه د هغه مورپلار له نفقه ورکول
۹۱	د تیرشوی وخت د نفقه سقوط
۹۱	د غلام او وینځې نفقه
۹۳	کتاب الوقای
۹۴	د اعتاق د صحت شرائط
	د نیت نه بغیر په صریح الفاظو سره آزادیدل

- ۹۵ ..... د بدن داسې اندام ته آزادی منسوب کول چه ټول بدن ترې مراد کیدي شي
- ۹۵ ..... د آزادي په کتاني الفاظو کيښي د نيت ضرورت
- ۹۵ ..... په کتاني الفاظو سره د آزادي نيت کول
- ۹۶ ..... د آزادي او غلامۍ مشترک الفاظو حکم
- ۹۶ ..... معلوک ته په خوي ونيلو سره د آزادي ثبوت
- ۹۶ ..... غلام ته په مولا ونيلو سره د آزادي ثبوت
- ۹۷ ..... خپل غلام تا روړ يا خوي ونيل
- ۹۸ ..... مشر غلام ته خوي ونيلو سره آواز کول
- ۹۹ ..... په کتاني الفاظو سره د آزادولو نيت کول
- ۱۰۰ ..... د آزادي مشابه کولو سره د آزادي نيت کول
- ۱۰۰ ..... د ذي رحم محرم مالک کيدلو سره آزادي
- ۱۰۱ ..... د غلام بعض حصه آزادول
- ۱۰۲ ..... په شريکينو کيښي د يو کس خپله حصه آزادول
- ۱۰۴ ..... خپل خوي د بل کس سره شريك اخستل
- ۱۰۵ ..... شريکينو په يو بل باندې د غلام آزادولو اقرار کول
- ۱۰۶ ..... د الله دپاره غلام آزادول
- ۱۰۶ ..... په غلام آزادولو باندې مجبوره کول
- ۱۰۷ ..... آزادي ملکيت طرف ته منسوب کول
- ۱۰۷ ..... دار اسلام ته د غلام راتلل او اسلام راوړل
- ۱۰۷ ..... د حاملې وينځي په آزادولو سره د حمل آزادي دل
- ۱۰۸ ..... په عوض پورې د آزادي تعليق کول
- ۱۰۸ ..... د غلام د مال پيش کولو نه پس مولى د مال په قبض کولو باندې مجبوره کول
- ۱۰۹ ..... د وينځي د بچي حکم
- ۱۰۹ ..... د غلام د آزادي ښځې د بچي حکم
- باب الفقهی
- ۱۱۰ ..... د مدبر تعريف
- ۱۱۰ ..... په تدبير باندې مرتب احکام
- ۱۱۰ ..... په مدبر کيښي کوم قسم تصرفات جائز دي؟
- ۱۱۱ ..... تدبير په دريچه حصه مال کيښي وي
- باب الاستيلاء
- ۱۱۲ ..... داستيلاء لغوی او شرعی معنی او احکام
- ۱۱۴ ..... دام ولد د بچي د نسب نه د مولی انکار کول
- ۱۱۴ ..... د مولی د مرگ نه پس دام ولد آزادي
- ۱۱۶ ..... د دواړو مدعيانو نه د نسب ثبوت
- ۱۱۷ ..... دخپل مکاتب د وينځي سره وطن کول
- کتاب الفقهی
- ۱۱۹ ..... د مکاتب کولو احکام

۱۲۰	د عقد کتابت صورتونه
۱۲۱	د صغیر غلام مکاتب جوړولو حکم
۱۲۱	د کتابت نه روسته غلام باندې د قبضي حکم
۱۲۱	مکاتب لپاره د بیع، شراء او سفر اجازت
۱۲۲	مکاتب لپاره د کومو ضروریاتو پوره کولو اجازت دي؟
۱۲۲	د مکاتب د هبه او صدقه کولو حکم
۱۲۴	ذو رحم په اخستلو سره کتابت کښې داخلېږي او که نه؟
۱۲۴	د مکاتب د عاجز کیدلو په صورت کښې د مودې او مهلت بیان
۱۲۵	د مهلت په موده کښې ادا کولو نه د مکاتب د عاجز کیدلو حکم
۱۲۶	د مکاتب په مرګ سره دده دمال او کتابت حکم
۱۲۷	د مکاتب د اولاد حکم
۱۲۷	کتابت کښې د اخستې ځوی د مکاتب د مرګ نه روسته حکم
۱۲۸	د شرابو، خنزیر یا هم ددې غلام د قیمت په عوض د مکاتب کولو حکم
۱۲۹	په شراب، یا خنزیر یا ددې په قیمت سره د آزادۍ حکم
۱۳۰	د شرابو په ادا کولو سره د آزادۍ حکم
۱۳۰	په غیر موصوف څاروی باندې د غلام مکاتب کولو حکم
۱۳۲	د آقا په مرګ سره د عقد کتابت حکم
۱۳۳	د ام ولد د مکاتبه جوړولو حکم
۱۳۴	د مدبره د مکاتب کولو حکم
۱۳۵	د مکاتبه مدبره جوړولو حکم
۱۳۷	کتابت الولاه
۱۳۸	د ولاه عتاقه احکام
۱۳۸	د ولاه نه د آزادۍ په شرط سره د غلام د ولاه حکم
۱۳۹	د ولاه منتقل کولو یو صورت
۱۴۰	د ولاه را ښکلو مسئله
۱۴۰	د عرب آزادي وینځې سره د عجمي د نکاح نه روسته د ولاه حکم
۱۴۰	په باب د وراثت کښې د معتق حیثیت
۱۴۲	د ښځو لپاره ولاه شته او که نشته؟
۱۴۲	د پوکس په لاس اسلام راوړلو کښې موالات کولو سره د ولاه حکم
۱۴۴	د وارث په موجود ګۍ کښې د موالات حکم
۱۴۵	مکاتب لپاره خپل پلار یا ځوی سره د عقد کتابت حکم
۱۴۶	په کتابت کښې د ام ولد د بچی حکم
۱۴۷	کتابت المقاتلات
۱۴۷	د قتل پنځه اقسام
۱۴۷	د قتل عمد تفصیل
۱۴۷	قصاص په کوم قتل سره واجیږي
۱۴۸	د قتل عمد سزا او ددې حکم

- ۱۴۸ ..... قتل شبه عمد گوم قتل ته وائی؟
- ۱۵۰ ..... د قتل شبه عمد موجب او حکم
- ۱۵۰ ..... په قتل خطا، کښې گناه شته او که نه؟
- ۱۵۰ ..... د جاری مجری (قائم مقام) تعارف او حکم
- ۱۵۱ ..... په گوم قتل سره قصاص واجبې؟
- ۱۵۲ ..... غلام او آزاد به د یو بل په قتل کښې قصاص کولې شی او که نه؟
- ۱۵۲ ..... د ذمی په بدله کښې به مسلمان قصاص کولې شی او که نه؟
- ۱۵۲ ..... د مستامن په قتل سره قصاص واجب دي او که نه؟
- ۱۵۳ ..... سړې به د ښځې په بدله کښې قصاص کولې شی
- ۱۵۳ ..... پلار به د خوی په بدله کښې نشی قصاص کولې
- ۱۵۴ ..... آقا به د غلام، مدبر، او مکاتب په بدل کښې نشی قصاص کولې
- ۱۵۴ ..... قصاص به په توره او ټوپک سره اخستلې شی
- ۱۵۴ ..... که د مکاتب مقتول د مولانه بغیر هیڅ څوک وارث نه وی نو د قصاص حکم
- ۱۵۵ ..... که د مکاتب د مولانه علاوه وارثان هم موجود وی نو د قصاص حکم
- ۱۵۶ ..... مرتبه سره د مرهون غلام عمداً قتل کولو سره د قصاص حکم
- ۱۵۶ ..... په قصداً وهلو ټکولو، او زخمی کولو سره
- ۱۵۶ ..... د مړ کیدو په صورت کښې د قصاص حکم
- ۱۵۶ ..... په گومو صورتونو کښې قصاص شته او په گومو کښې نشته
- ۱۵۷ ..... په سترگه او ښکلو کښې د قصاص حکم او یوه قاعده کلیه
- ۱۵۷ ..... په غاښ ماتولو کښې د قصاص حکم
- ۱۵۸ ..... د غاښ نه علاوه هلوکي ماتولو کښې د قصاص حکم
- ۱۵۸ ..... د نفس نه په کم کښې شبه عمد نه وی
- ۱۵۸ ..... د یو بل په زخمی کولو کښې د قصاص حکم
- ۱۵۹ ..... د مسلمان او ذمی په منځ کښې د قصاص مسئله
- ۱۵۹ ..... نیم مړونده پورې لاس کټ کول او تیره زخم
- ۱۵۹ ..... لگولو نه پس ټیک کیدو سره د قصاص حکم
- ۱۶۰ ..... د شل لاسی یا د کمو گوتو ولانده د لاس
- ۱۶۰ ..... کټ کولو په جرم کښې د قصاص اخستلو مسئله
- ۱۶۰ ..... د زخمی شوی سړو وگي او د زخمی کونکي سر غټ وی نو څه حکم دي؟
- ۱۶۱ ..... په ژبه او خاص اندام (ډک) کښې قصاص شته او که نه؟
- ۱۶۱ ..... په حشفه (یعنی د خاص اندام په سر) کښې د قصاص حکم
- ۱۶۱ ..... که قاتل د مقتول وارثانو سره صلح او کړی نو د قصاص څه حکم دي؟
- ۱۶۲ ..... آزاد او غلام په شریکه یو قتل او کړونو په زر روپۍ باندې صلح کولو کښې
- ۱۶۲ ..... به د مقتول د بعضو وارثانو د قصاص معاف کولو حکم
- ۱۶۳ ..... که یو جماعت یو سړي عمداً قتل کړی نو د قصاص څه حکم دي؟
- ۱۶۳ ..... که یو سړي پوره جماعت قتل کړی نو په
- ۱۶۳ ..... قصاص کښې به هم دا یوکس قتل کولې شی

- ۱۶۴ ..... کہ قاتل مرشی نو د قصاص څه حکم دی ؟
- ۱۶۴ ..... که دوو سرو د یو سړی لاس کت کړونو د قصاص څه حکم دی ؟
- ۱۶۵ ..... یو لاس دوو سرو کت کړونو د دیت څه حکم دی ؟
- ..... دلایل: ځکه که چه دوی یو لاس کت کړی دیک، نو د دیک لاس ضمان به دوی دواړو باندیک نصف واجب وی. ځکه گویا چه هر یو باندیک د نفس د دیت ۱۶۴ واجب وی.
- ۱۶۵ ..... یو سړی د دوو سرو نیی لاس کت کړواو دواړه حاضر شو نو څه حکم دی ؟
- ۱۶۵ ..... یو سړی د دوو سرو لاس کت کړواو یو حاضر شو، نو څه حکم دی ؟
- ۱۶۶ ..... د غلام د قتل عمد اقرار معتبر دی او که نه ؟
- ..... کِتَابُ الْيَتَامَا
- ۱۶۷ ..... د قتل شبه عمد د دیت او کفارې حکم
- ۱۶۷ ..... د قتل خطا، کفاره، او د شیخینو رحمهما الله مسلك
- ۱۶۹ ..... تغلیظ صرف په اویسانو کښې دی
- ۱۶۹ ..... په قتل خطا کښې د دیت او کفارې حکم
- ۱۶۹ ..... د قتل خطا، دیت څه دی ؟
- ۱۶۹ ..... د قتل خطا، په دیت کښې د سرو زرو او سپینو زرو مقدار
- ۱۷۰ ..... د اویسانو، سرو زرو، او سپینو زرو نه علاوه سره د دیت ادا کولو مسئله
- ۱۷۱ ..... د مسلمان او ذمی، او د نصرانی، یهودی او د مجوسی د یتونو مقدار
- ۱۷۱ ..... اندامونو کښې د دیت حکم
- ۱۷۲ ..... په وهلو سره عقل ختم شو، نو څه حکم دی ؟
- ۱۷۲ ..... د گیرې یا د سر ویخته خړنیلو سره د دیت حکم
- ۱۷۲ ..... په وړوڅو کښې د دیت د وجوب مسئله
- ۱۷۲ ..... په کومو اندامو کت کولو کښې پوره دیت او په کومو کښې نیم دیت واجب دی ؟
- ۱۷۳ ..... د ښځې یا د سړی تنینو کت کولو کښې څه حکم دی ؟
- ۱۷۳ ..... د سترگو په بڼو (ویختو) کښې د دیت حکم
- ۱۷۳ ..... د لاسونو او خپو په گوټو کښې د دیت حکم
- ۱۷۴ ..... د لاسونو او خپو ټولې گوټې برابر دی
- ۱۷۴ ..... د گوټو په بندونو کښې کت کولو کښې د دیت حکم
- ۱۷۴ ..... په غاښ کښې د دیت حکم ؟
- ۱۷۵ ..... د اندام منفعت ضائع کولو سره د دیت حکم
- ۱۷۵ ..... د سر او مخ د شپاو زخمونو بیان
- ۱۷۷ ..... که موضعه عمدا وی نو په دې کښې قصاص دی
- ۱۷۷ ..... د موضعه نه علاوه د سر او مخ په بالې زخمونو کښې قصاص نشته
- ۱۷۷ ..... د موضعه نه په کم زخم کښې څه حکم دی ؟
- ۱۷۸ ..... که موضعه خطا وی نو دیت واجب دی
- ۱۷۸ ..... د لاس گوټو کت کولو کښې د دیت حکم
- ۱۷۸ ..... د لاس گوټې د مروند سره په کت کولو کښې څه سزا ده ؟
- ۱۷۹ ..... د بچی د سترگې، ذکر، او ژبې کت کولو سزا

- ۱۸۰ ..... په وهلو سره د عقل ختمیدو، یا د ویختو غورزیدو حکم
- ۱۸۰ ..... د موضعه زخم سره د اوریدو، د لیدلو، یا د خبرو کولو د قدرت ختمیدو حکم
- ۱۸۱ ..... یوې گوټې کټ کولو سره د دویمې گوټې شل کیدو حکم
- ۱۸۲ ..... د شجه زخم ټیک کیدو او نشان ختمیدو نه پس څه حکم دي؟
- ۱۸۲ ..... د امام محمد رحمه الله مسئلک
- ۱۸۲ ..... د زخم لگولو په صورت کېنې د فی الحال قصاص اخستلو حکم
- ۱۸۳ ..... د خطاء لاس کټ کولو نه پس د قتلولو مسئله
- ۱۸۴ ..... که مجرم د جرم اقرار او کړی نو دیت به په ده لازم وی او که په عاقله باندې؟
- ۱۸۵ ..... په غیر مملوکه زمکه کېنې کوهې کنستل یا کانری ایخودو سره په مړ کیدو کېنې د ضمان حکم
- ۱۸۵ ..... په لاره کېنې یوکس باندې ناوه یا روشنندن راپریوتو، او مړ شو، نو د دیت مسئله
- ۱۸۶ ..... که پخپل ملک یا د کور په کوهې کېنې څوک مړ شی نو د ضمان حکم
- ۱۸۶ ..... د سور سړی سوارلی یوکس مړ کړو نو څه حکم دي؟
- ۱۸۶ ..... په لاره کېنې د څاروی په سوتو سره د هلاکت د ضمان حکم
- ۱۸۷ ..... د څاروی راښکونکې یا شرونکې به کله ضامن وی؟
- ۱۸۷ ..... که د اوبیانو په قطار کېنې یو اوبن څوک هلاک کړی؟
- ۱۸۷ ..... په مذکوره صورت کېنې به شرونکې او راښکونکې دواړه ضامن وی
- ۱۸۷ ..... د غلام خطاء سره جنایت کولو باندې د ضمان حکم
- ۱۸۸ ..... که جنایت دوباره او کړی نو څه حکم دي؟
- ۱۸۸ ..... که آقا نه علم نه وو او جنایت کونکې غلام نې آزاد کړو، نو څه حکم دي؟
- ۱۸۹ ..... د آقا د یو جنایت قیمت ادا کولو نه پس د مدبر د بل جنایت حکم
- ۱۹۰ ..... په دوو اسونو سواره کسان خپلو کېنې ټکړ او شی، او مړه شی نو د دیت حکم
- ۱۹۲ ..... د غلام په قتلولو سره قیمت واجبې
- ۱۹۲ ..... د غلام په لاس کېنې نیم قیمت واجب دي
- ۱۹۳ ..... په غلام کېنې پوره قیمت کله واجبې؟
- ۱۹۳ ..... په خینه د وهلو په وجه د بچی غورخیدو مسئله
- ۱۹۴ ..... د حمل ماشوم ژوندې پیدا شو او مړ شو، نو پوره دیت واجب دي
- ۱۹۴ ..... د مړ جنین پیدا کیدو نه پس ښځه هم مړه شوې دموړ د قتل دیت واجب دي
- ۱۹۴ ..... ښځه مړه شوه بیا مې بچی پیدا شونو څه حکم دي؟
- ۱۹۵ ..... د بچی غره به په وارثانو کېنې د میراث په طور تقسیمې
- ۱۹۵ ..... د وینځې په مذکر اوموټ ژوندی بچی کېنې به څومره دیت واجب وی
- ۱۹۵ ..... په بچی کېنې کفار ه شته او که نشته
- ۱۹۶ ..... د قتل شبه عمد کفار ه څه ده؟
- ۱۹۶ ..... بَابُ الْقَسَامَةِ
- ۱۹۶ ..... د قسامت بیان
- ۱۹۷ ..... د قسامت په باره کېنې د امام ابوحنیفه رحمه الله دعو او د امام شافعی رحمه الله دلیلونه
- ۱۹۸ ..... د محلي د خلکو د قسم خوړلو نه د انکار کولو حکم
- ۱۹۸ ..... که په محله کېنې پنځوس قسمونه پوره نشی نو د قسم طریقه

۱۹۸	په بچی، مجنون، ښځه او غلام باندې د قسامت نه کیدو وجه
۱۹۸	په کومو صورتونو کېنې د محلي په خلقو قسامت او دیت نشته؟
۱۹۹	په څاروی باندې د موندلی شوی مقتول د دیت حکم
۱۹۹	په یو کور کېنې د موندلی شوی مقتول د قسامت او دیت حکم
۱۹۹	قسامت به په اصل اوسیدونکو وی او که په کرایه دارو به هم وی؟
۲۰۰	په کشتی کېنې د موندلی شوی مقتول د قسامت حکم
۲۰۱	د محلي په جومات کېنې د موندلی شوی مقتول د قسامت مسئله
۲۰۱	په غیر معمولی ځنګل کېنې د موندلی شوی مقتول د قسامت مسئله
۲۰۱	د دوو کلو په منځ کېنې د موندلی شوی مقتول د قسامت حکم
۲۰۲	د لوڼې دریاب په غاړه د راگیر شوی مقتول د دیت او قسامت مسئله
۲۰۲	د مقتول ولې د محلي د خلقو نه علاوه په بل سړی باندې دعوه کول
۲۰۲	د قاتل معلومولو دپاره د قسم خوړلو په جواب کېنې د،،، فلانی سړی خودلو،،، حکم
~	کتاب التماثل
۲۰۴	په عاقله باندې کوم کوم دیت لازمیږي دې سبب او دلیل
۲۰۴	د عاقله مصداق
۲۰۵	ددیت ادا کولو طریقه او موده
۲۰۶	که څوک اهل دیوان نه وی نو دده عاقله به څوک وی؟
۲۰۶	د دیت طریقه
۲۰۶	که د عاقله قبيله د دیت دپاره کافی نه وی نوڅه حکم دي؟
۲۰۶	قاتل هم عاقله کېنې داخل دي او که نه؟
۲۰۷	د آزاد شوی غلام عاقله به د آقا قبيله وی
۲۰۷	د مولی المواله عاقله به د مولا خاندان وی
۲۰۷	عاقله به د څومره جرمانې لازمیږي په صورت کېنې ذمه دار وی؟
۲۰۸	د جنايت کم مقدار، او د جنايت کونکي په مال کېنې به د دیت فیصله کله کولې شي؟
۲۰۸	عاقله د کومو کارونو د جنايت برداشت نشي کولې؟
~	کتاب القتل
۲۰۹	د زنا د ثبوت طریقه
۲۰۹	دگواهي طریقه کار
۲۱۰	د زنا تحقیق کول
۲۱۱	د اقرار کولو طریقه کار
۲۱۲	د اقرار پوره کیدونه پس تحقیق کول
۲۱۳	د حد قانمولو طریقه
۲۱۳	د رجم طریقه
۲۱۴	د گواه د کانډی ویشتلو نه انکار کول
۲۱۴	د ناواده شوی حد
۲۱۵	د کور و هلو طریقه
۲۱۵	سر، مخ، او شرمگاه په کور و هلو ممانعت

۲۱۷	د زنا کار غلام حد
۲۱۷	د اقرار نه د رجوع کولو حکم
۲۱۷	دامام دپاره د رجوع د تلقین حکم
۲۱۷	د ښځې د رجم دپاره د کندي کنستل
۲۱۸	د آقا په خپل غلام باندې د حد جاری کولو مسئله
۲۱۸	د رجم نه وړاندې په گواهانو کېنې د یوگواه رجوع کول
۲۱۸	د څلورو گواهانو په شهادت سنگساریدل اویا په کېنې د یو رجوع کول
۲۱۹	د څلورو نه د کم تعداد په صورت کېنې د حد قذف وجوب
۲۱۹	احسان به کله متحقق کیږي؟
۲۱۹	رجم او کورې دواړه نشی جمع کیدي
۲۲۰	د کورو او جلا وطنی نه جمع کول
۲۲۱	د ناجوره محصن زنا کار د رجم حکم
۲۲۱	د حاملې د حد جاری کولو وخت
۲۲۳	د پردی ښځې سره د فرج نه سوا وطی اولواطت کول
۲۲۳	د خوي د وینځې سره وطی کول موجب حد نه ده
۲۲۴	د ورور او تره د وینځې سره وطی کولو باندې وجوب حد
۲۲۴	وطی بالشبه موجب حد نه ده
۲۲۴	په خپله بستره پردی ښځې سره وطی کول
۲۲۵	د پردی ښځې سره د فرج نه سوا وطی اولواطت کول
۲۲۶	د خناو سره دوطی کولو حکم
۲۲۶	د دار الحرب په زنا په دار الاسلام کېنې حد نه جاری کیدل
۲۲۸	باب حد القذف
۲۲۸	د بوټي ختمیدونه پس اقرار کول
۲۲۸	د څه معقول عذر د وجې دخولې نه د بوټي ختمیدل مانع د حد نه دي
۲۲۸	د شرابویه بوټي یا قنې باندې د حد عدم وجوب
۲۲۹	د بیهوشۍ په حالت کېنې د حد عدم نفاذ
۲۲۹	د غلام دپاره د خمر
۲۳۱	باب حد القذف
۲۳۱	د غلام حد قذف
۲۳۱	د بیل کس د نسب نه انکار کول
۲۳۲	د غلام په خپل مولی باندې د حد جاری کولو حق نشته
۲۳۲	د قذف د اقرار نه د رجوع حکم
۲۳۳	عربی ته د نبطی و نیلو حکم
۲۳۳	د «ابن السما» و نیلو حکم
۲۳۳	ماما، تره یا میرنی پلار ته دیوکس د ابنت نسبت کولو حکم
۲۳۴	د پردی ملک کېنې وطی کونکی باندې د زنا تهمت لگولو حکم
۲۳۴	په بال بچه داره ښځه چه خاوندنې معلوم نه وی د زنا تهمت لگول

- ۲۳۷ دخریا خنزیر و نیلو تعزیر .....
 ۲۳۷ دتعزیر مقدار .....
 ۲۳۷ تعزیری سزا کنبی د قید کولو حکم .....
 ۲۳۷ دشرابو څکلو په حد کنبی سختی .....
 ۲۳۸ دحد په وجه دمرگ واقع کیدو حکم .....
 ۲۳۸ دمحدود فی القذف د گواهی بحث .....
 ۲۳۹ دکافر محدود فی القذف گواهی د کافر ذمی دپاره .....
 ۲۳۹ **کتاب الشرع و فقه الطریق** .....
 ۲۳۹ په سرقه کنبی دلاس کت کولو دپاره دعقل اوبلوغ شرطیت .....
 ۲۴۰ په حد سرقه کنبی د آزاد او غلام د حکم برابری .....
 ۲۴۱ دغلا قرار کولو باندې دلاس کت کول .....
 ۲۴۱ دلاس کت کولو دپاره دگواهانو تعداد .....
 ۲۴۲ دغلا په وارداتو کنبی دگنرو کسانو شرکت .....
 ۲۴۲ دکومو څیزو په غلا کنبی چه لاس کت کول نشته .....
 ۲۴۴ دونی دمیوی اود پتی دفضل په غلا د حد جاری کولو حکم .....
 ۲۴۴ دستار اومصحف په غلا باندې د حد جاری کیدل .....
 ۲۴۵ دسروزو صلیب شطرنج منزری په غلا دلاس کت کولو حکم .....
 ۲۴۵ دآزاد ماشوم په غلا باندې د حد جاری کیدو حکم .....
 ۲۴۶ دلوی یا ماشوم غلام په غلا باندې دلاس کت کولو حکم .....
 ۲۴۷ ددفتری رجسترو او فائلونو غلا کولو باندې د حد جاری کولو حکم .....
 ۲۴۸ دسپی اومنزری د غلا حکم .....
 ۲۴۸ دسرود آلاتو غلا کولو حکم .....
 ۲۴۹ دقیمتی لرگی په غلا کنبی دلاس کت کول .....
 ۲۴۹ په خیانتگر، لوټکونکی تختونکی باندې د حد نه جاری کول .....
 ۲۵۰ دکفن کیم په لاس کت کولو کنبی اختلاف .....
 ۲۵۱ دبیت المال نه په غلا کولو دلاس کت کولو حکم .....
 ۲۵۱ دمویلا، اولاد او نژدې رشته دارونه دغلا کولو حکم .....
 ۲۵۲ د ښځې خاوند یا دغلام دمولی نه د غلا حکم .....
 ۲۵۳ دمولی دخپل مکاتب نه د غلا حکم .....
 ۲۵۳ دفوخی دبیت المال نه د غلا حکم .....
 ۲۵۳ دحفاظت قسمونه .....
 ۲۵۳ دمحفوظ مقام یا محافظ نه د غلا په کولو دلاس کت کولو حکم .....
 ۲۵۴ دحمام نه دغلا په کولو دلاس کت کولو حکم .....
 ۲۵۴ په جمات کنبی د موجود مالک نه په غلا کولو دلاس کت کولو حکم .....
 ۲۵۴ د میلمه د کوربه نه په غلا کولو دلاس کت کولو حکم .....
 ۲۵۵ دپارشوی خر په شړلو د غلا کولو حکم .....
 ۲۵۶ دیوی اې په شریکه دغلا کولو حکم .....

۲۵۶	کورتہ بغیر د داخلیدونہ غلا گولویاندی دحد حکم
۲۵۷	دغل دلاس کت کولو محل
۲۵۷	خو خوخله دغلا کونکی کس حکم
۲۵۸	غل چه په پښو لاسو کښي شل یا کت وی.نودده دحد حکم
۲۵۸	دلاس کت کولو په وخت کښي دمسروق منه حاضرول
۲۵۹	دقاضی دفیصلی نه پس دغل په مال مسروقه باندی ملک راتلل
۲۶۰	د مال داوونی حالت نه د بدلیدو حکم
۲۶۱	دلاس کت کولو په پس د مال مسروقه مالک ته دواپس کولو احکام
۲۶۲	دسارق د مال مسروقه دملکیت دعوه کول
۲۶۲	د ډاکي تعريف
۲۶۲	د ډاکوانود جرم مختلف صورتونه
۲۶۴	دقتل او مال لوټ کولو اجتماعي سزا
۲۶۵	د حدجاری کولو طریقه
۲۶۶	په سولۍ د پریخودو موده
۲۶۶	په ډاکوانو کښي دغیر مکلف یا محرم وجود
۲۶۷	دحد ساقط کیدو په صورت کښي دقصاص حکم
۲۶۷	په ډاکوانو کښي دیو کس په قتل دقصاص حد حکم
۲۶۷	کِتَابُ الْأَهْرِیَّةِ
۲۶۷	د شرابو څلور قسمونه
۲۶۸	د انگورو د شیري بیان
۲۶۸	د تقیع تمر یعنی د کجورو د کچه اوبی بیان
۲۶۹	د تقیع الزیب یعنی د اوسکو د کچه اوبی بیان
۲۶۹	د نیبیز تمر او نیبیز زیب د معمولی شان پخولو او څکلو حکم
۲۶۹	د کجورو او اوسکو ګو شرابو حقیقت او ددې حکم
۲۷۰	د شهدو، انځرانو، د جوارو او اوریشو د نیبزو حکم
۲۷۰	د انگورو شیره چه پخولو سره دوه حصي ختم شی نو ددې حکم
۲۷۰	په کدو، چاتن، او مزفت کښي د نیبیز جوړولو حکم
۲۷۱	که شراب پخپله سرکه جوړه شی نو څه حکم دي ؟
۲۷۱	کِتَابُ الصَّنَائِعِ
۲۷۲	په تعلیم یافته سپی، پړانګ، او باز سره د ښکار حکم
۲۷۳	د سپی او باز په تعلیم کښي فرق
۲۷۴	د تعلیم یافته سپی یا باز د زخمی ښکار حکم
۲۷۴	د سپی یا پړانګ د ښکار نه د خوړلو حکم
۲۷۴	د ښکاری سپی د ژوندی ښکار ذبح کولو حکم
۲۷۵	د زخم نه بغیر صرف مړی زوړلو سره د ښکار حکم
۲۷۵	د معلوم سپی د ښکار بعضی حرام صورتونه
۲۷۶	د راوغړیدلی ښکار حکم

- ۲۷۷ ..... د غشی لگیدو نه پس د ښکار په زمکه پریوتل او مړ کیدل
- ۲۷۷ ..... د غشی په پلن والی سره د مړ شوی ښکار حکم
- ۲۷۸ ..... په توپک سره د لگیدلی ښکار حکم
- ۲۷۸ ..... په غشی ویشتلو سره د ښکار څه حصه کټ شوه نو ددې ښکار حکم
- ۲۷۹ ..... د مجوسی، مرتد، او بت پرست د ښکار حکم
- ۲۸۰ ..... ښکار کښې د بچ کیدو قوت شته چه دویم کس په غشی او ویشتلو نو ددې د ملکیت مسئله
- ۲۸۰ ..... د رومی غشی نه د بچ کیدو احتمال نه پس د بل په غشی سره مړ کیدل او ددې حکم
- ۲۸۱ ..... د ښکار بچ کیدو احتمال کښې د دویم کس د ضامن کیدو حکم
- ۲۸۱ ..... د ماکول اللحم او غیر ماکول اللحم ښکار حکم
- ۲۸۱ ..... د مسلمان او کتابی ذبیحه حلال ده
- ۲۸۱ ..... د مجوسی د ذبیحې حکم
- ۲۸۲ ..... په حالت د احرام یا په حرم کښې د ښکار ذبیح کولو حکم
- ۲۸۲ ..... د قصداً بسم الله پریخودونکی د ذبیحې حکم
- ۲۸۳ ..... د ذبیح مقام
- ۲۸۳ ..... په ذبیح کښې کوم کوم رگونه کټ کول ضروری دی؟
- ۲۸۴ ..... د بانس په پوستکي، بکره، او د غاښونو او نوکانو والاڅیز سره د ذبیح کولو حکم
- ۲۸۵ ..... د ذبیح مستحبات
- ۲۸۵ ..... د ذبیح مکروهات
- ۲۸۶ ..... د سټ د طرفه د چیلې ذبیح کولو حکم
- ۲۸۶ ..... په کومو څاروو کښې به ذبیح اختیاری وی او په کومو کښې اضطراری؟
- ۲۸۶ ..... په اوبښ کښې نحر، او غوا او چیلې کښې ذبیح مستحب ده
- ۲۸۷ ..... د ذبیح کولو نه پس د خټې د مړ بچی حکم
- ۲۸۸ ..... د کومو څاروو او مارغانو خوراک حلال دي؟
- ۲۸۸ ..... د فصل د کارغه خوړلو حکم
- ۲۸۹ ..... د ابقع او غداف (کارغان) خوړلو حکم
- ۲۸۹ ..... د کومو څاروو خوراک مکروه دي؟
- ۲۸۹ ..... د ساتلو شوو خړو او خچرو غوښه خوړل حرام ده
- ۲۹۰ ..... د اس د غوښې حکم
- ۲۹۱ ..... د سوبه (خرگوش) خوړلو حکم
- ۲۹۱ ..... په ذبیح سره د کومو څاروو غوښه او خرمن پاکېږي او د کومو نه پاکېږي؟
- ۲۹۱ ..... د اوبو په ځناورو کښې د کومو ځناورو خوراک حلال دي؟
- ۲۹۲ ..... پخپل مرگ د مړ شوی کب حکم
- ۲۹۲ ..... کب سره د خپلو ټولو اقسامو حلام دي، او د امام مالک رحمه الله نقطه نظر
- ۳ ..... حَتَّابُ الْأَمَّيَّة
- ۲۹۴ ..... د قربانی حکم، چه دا په چا، کله او د کوم طرفه واجب ده
- ۲۹۵ ..... قربانی د کوم کوم کس د طرفه واجب ده؟
- ۲۹۵ ..... د قربانی کوم څاروي د خومره کسانو د طرفه کافی دي؟

۲۹۲	په مسافر او غریب باندې قربانی واجب نه ده.
۲۹۲	د قربانی وخت او ورځې.
۲۹۲	د قربانی ورځې.
۲۹۷	د کومو عیبادو څاروو قربانی جائز نه ده؟
۲۹۷	څومره مقدار په عیب شمارلې شی؟
۲۹۸	که ښکړې بالکل نه وی یا مات شوی وی نو د قربانی حکم.
۲۹۸	د خصی د قربانی حکم.
۲۹۸	د لیونی څاروی قربانی کولو حکم.
۲۹۸	قربانی دپاره درې څاروی دی.
۲۹۹	د گاؤ او چیلو د ،، جذع ،، او د باقی څاروو د ،، ثنی ،، قربانی جائز ده.
۲۹۹	د قربانی د غوښې پخپله خوړل، یا په خلقو خوړل، یا د اوچولو حکم.
۲۹۹	د دریمې حصې صدقه کول مستحب دی.
۳۰۰	د قربانی د څرمنې حکم.
۳۰۰	قربانی پخپله ذبیح کول افضل دی.
۳۰۰	په کتابي سره د ذبیح کولو حکم.
۳۰۱	په غلطۍ سره د یو بل د قربانی ذبیح کولو حکم.
۳۰۱	کتاب التَّحَارَاتِ
۳۰۱	د یمین درې قسمونه.
۳۰۳	دیمین منعقدہ تعریف.
۳۰۳	دیمین لغو تعریف.
۳۰۴	په قسم کښې د زبردستی او هیرې برابری.
۳۰۵	په غیر الله باندې د قسم خوړلو حکم.
۳۰۵	د قسم الفاظ.
۳۰۶	په «بحق الله» د قسم په انعقاد کښې اختلاف.
۳۰۷	کفر د شرط جزاء ګرځول.
۳۰۷	په غضب الله او سخط الله پورې د تعلیق حکم.
۳۰۸	د کفارو د قسمونه.
۳۰۸	د جنس نه وړاندې د کفارو ورکولو حکم.
۳۰۹	په ګناه باندې د قسم کولو حکم.
۳۰۹	د کافر د قسم او کفاري حکم.
۳۰۹	د حلال خیز حرامولو حکم.
۳۱۰	د «کل حل علی حرام» حکم.
۳۱۱	کورته د داخلیدو نه قسم خوړل.
۳۱۱	د خبرو کولو قسم نه پس قرآن پاک لوستل.
۳۱۲	د لایس دپاره د جامو اغوستونه قسم کول.
۳۱۳	په کور کښې د ناست کس دا قسم چه «لا أدخل هذه الدار» حکم.
۳۱۳	کنډر کور ته داخلیدو سره د قسم احکام.

۳۱۴	د فلانی د غلام یا بنځې یا ملگری سره د خبرو کولو نه قسم کول
۳۱۴	د شری د خاوند سره د خبرو کولو نه قسم کول
۳۱۵	د ماشوم یا ځوان سره د خبرو کولو نه قسم
۳۱۵	د قجوري د ونې نه د نه خوړلو قسم کول
۳۱۵	د کچه قجورو خوړلو نه قسم کول
۳۱۶	د کچه اویخو قجورو د خوړلو نه د قسم خوړلو احکام
۳۱۶	د غوښې نه په قسم کولو کېنې د کب عدم شمولیت
۳۱۷	د دجلې نه د خکاک نه کولو قسم
۳۱۷	داوړود خوراک نه قسم خوړل
۳۱۸	د خبرونه کولو تعلیق په اذن او اجازت پورې
۳۱۹	د حاکم یوکس ته د شریسند خبر کولو قسم ورکول
۳۱۹	د کوربه چت او دریدو باندې د حاث کیدو حکم
۳۲۰	د سرد خوړلو نه د قسم کولو احکام
۳۲۲	په فرش باندې د اوده کیدو نه قسم کول او بیا په بستره څملاستل
۳۲۳	په قسم کېنې متصل د انشاء الله وتیلو حکم
۳۲۳	د حین او زمان په لفظ سره قسم خوړل
۳۲۵	په ایام او الایام باندې قسم خوړل
۳۲۶	د یوکار د کولو قسم خوړل، او یوځل هغه کول
۳۲۶	بغیر اجازه د بنځې په وتلو قسم خوړل
۳۲۷	د ناشته کولو نه قسم خوړل
۳۲۸	په زرقرض ادا کولو قسم خوړل
۳۲۸	د محلولو علیه کورنه پخپله وتلو او د نوري کډې پریخودلو حکم
۳۲۸	د غیر ممکن کار د کولو قسم خوړل
۳۲۹	په نن ورځ د قرض ادا کولو قسم خوړل
۳۲۹	دلې له قرض نه اخستلو قسم خوړل
۳۳۰	بصري ته د تلو قسم خوړل او دې حکمونه
۳۳۱	کتاب الذخوي
۳۳۱	د مدعی دعوی پریخودل
۳۳۲	د دعوی به کله قبولی شی؟
۳۳۲	د غیر منقول خیز دعوی لپاره حدود اربعه بیانول
۳۳۲	د دعوی صحیح کیدو نه روسته د قاضی د مدعی علیه نه معلومات کول
۳۳۴	د گواهانو موجود کیدو باوجود د قسم طلب کولو حکم
۳۳۵	د مدعی نه د قسم اخستلو حکم
۳۳۶	په ملک مطلق کېنې د قایض د بینو حکم
۳۳۶	د مدعی علیه د قسم په انکار کولو سره د قاضی فیصله ورکول
۳۳۷	د قاضی په مدعی علیه باندې درې ځله قسم پیش کول او فیصله کول
۳۳۸	د نکاح په دعوی کېنې د منکر نه د قسم اخستلو حکم

- ۳۴۰ ..... په يو ملك كښي د دوو كسانو د دعوى كولو مسئله
- ۳۴۱ ..... په يوې ښځي باندې د وړو سر د نكاح د دعوى حكم
- ۳۴۱ ..... د قاضى د نصف غلام په فيصله باندې د يو مدعى د نه راضى كيدو حكم
- ۳۴۲ ..... د هېي مع القرض او اخستلو دعوى كونكو د گواهانو قائمولو حكم
- ۳۴۳ ..... په ملك او تاريخ باندې د دوو غير قبضه كونكو گواهانو قائمول
- ۳۴۴ ..... د قابض او غير قابض په ملك مورخ او د تاريخ په تقدير باندې گواهانو قائمولو حكم
- ۳۴۴ ..... قابض او د غير قابض په زيريدل باندې د گواهانو قائمول
- ۳۴۵ ..... د دوو مدعيانو د يو بل نه په اخستلو باندې گواه قائمول
- ۳۴۶ ..... يو مدعى دوه او بل څلور گواهان قائم كړل
- ۳۴۶ ..... د قصاص په دعوى كښي د قسم نه انكار كول
- ۳۴۸ ..... د مدعى گواهانو حاضرولو پورې د مدعى عليه نه د كفيل اخستل
- ۳۴۸ ..... د مدعى عليه په وديعت ، رهن يا غصب باندې دعوى كول
- ۳۴۹ ..... د مدعى عليه د غلام اخستلو دعوى كول
- ۳۵۰ ..... د مدعى د اخستلو دعوى او د قابض د وديعت اقرار كښي د خصومت حكم
- ۳۵۰ ..... د قسم اخستلو د طريقې بيان
- ۳۵۱ ..... د طلاق يا عتاق قسم اخستل
- ۳۵۱ ..... د يهودى او نصراني نه د قسم اخستلو طريقه
- ۳۵۲ ..... د مجوسى نه د قسم اخستلو طريقه
- ۳۵۲ ..... د دوى عبادت خانو كښي به قسم نشي اخستلې
- ۳۵۳ ..... په زمان او مكان سره د تغليظ حكم
- ۳۵۳ ..... مدعى عليه باندې د اخستلو دعوى او دده نه د قسم اخستلو طريقه
- ۳۵۵ ..... په يو خاړوى كښي د دوو سره جگړه كول
- ۳۵۶ ..... د راكب او واگي نيونكى د خاړوى په قبضه كښي جگړه
- ۳۵۶ ..... د بائع او مشترى په مبيع يا ثمن كښي د اختلاف مسئله
- ۳۵۷ ..... د بائع او مشترى نه راضى كيدو په صورت كښي د قسم اخستلو طريقه
- ۳۵۸ ..... د قسم پيل به د چا نه كولى شي؟
- ۳۵۹ ..... د مبيع هلاكيدو نه روسته د اختلاف په صورت كښي د قسم حكم
- ۳۶۰ ..... دوه غلامانو كښي د يو غلام هلاكيدو نه روسته ثمن كښي اختلاف او د قسم حكم
- ۳۶۱ ..... د ښځى ميره په مينځ كښي په مهر كښي اختلاف
- ۳۶۲ ..... د مودجر او مستاجر اختلاف او د تحالف حكم
- ۳۶۴ ..... د منافعو حاصلولو نه روسته اختلاف كښي د تحالف حكم
- ۳۶۴ ..... د بعضى منافع حاصلولو نه روسته اختلاف او د تحالف حكم
- ۳۶۴ ..... د مولى او مكاتب په مينځ كښي اختلاف او د تحالف حكم
- ۳۶۵ ..... د ښځى او ميره د كور په سامان كښي د اختلاف مسئله
- ۳۶۶ ..... په زوچينو كښي د يو د مرگ نه روسته په ژوندى او وارثانو كښي اختلاف
- ۳۶۷ ..... د وينځي شهر مياشتي نه كمه موده كښي پيدا شوې بچى باندې د بائع دعوى
- ۳۶۸ ..... ماشوم مړ كيدو باندې د بائع د ام ولد جوړيدو دعوى

۳۲۹	د مشتری په قبضه کښې د وینځې د بیجې په مرگ د ثمن مسئله
۳۲۹	په غیر گونی بېجو کښې په یو د نسب دعوی سره د دوهم حکم
۳۷۱	کتاب النباذات
۳۷۱	د گواهي شرعی حیثیت
۳۷۲	په حدود کښې د گواهانو لپاره د گواهي د پټولو حکم
۳۷۳	د شهادت مراتب او په زنا کښې د گواهانو تعداد
۳۷۳	په باهي حقوقو کښې د گواهانو تعداد
۳۷۴	د ښځې د گواهي معتبر کیدلو مواقع
۳۷۴	په گواهي کښې د عدالت اود لفظ شهادت حیثیت
۳۷۵	د گواهانو لپاره د عدالت معیار
۳۷۸	گواهي اود گواهي ادا کولو بیان
۳۷۹	په رومي قسم کښې د گواهي ادا کولو الفاظ
۳۷۹	دوهم قسم د گواهي پخپله ثابتیدل
۳۸۰	د خپل تحریر مضمون په کتلو باندې گواهي ورکول
۳۸۰	د نا بینا وړند، د گواهي حکم
۳۸۲	د مملوک د گواهي حکم
۳۸۲	د محدود فی القذف د گواهي حکم
۳۸۳	د اولاد په حق کښې د گواهي قبلولو حکم
۳۸۴	د ښځې او میره یو بل لپاره د گواهي ورکولو حکم
۳۸۴	د غلام او مکاتب په حق کښې د مولاد گواهي حکم
۳۸۵	د رور او اکا تره، په حق کښې د گواهي د حکم
۳۸۵	د مغنث (هیجر)، د گواهي حکم
۳۸۷	د نانحه او مغنیه د گواهي حکم
۳۸۷	د شرابي اود مارغانو ساتونکو د گواهي حکم
۳۸۷	د مغنی یا مغنیه اود مرتکب کبیره د گواهي حکم
۳۸۹	د خطابیه فرقي نه علاوه د اهل هوا د گواهي حکم
۳۹۰	د ذمی په حق کښې د حرې د گواهي حکم
۳۹۱	د ذمی په حق کښې د حرې د گواهي حکم
۳۹۲	په شهادت کښې د عدالت معیار
۳۹۲	د غیر مختون (ناسنسته)، د گواهي حکم
۳۹۲	د خصی د گواهي حکم
۳۹۳	د ولد الزنا د گواهي حکم
۳۹۳	د خنثی د گواهي حکم
۳۹۳	د دعوی موافق یا مخالف گواهي حکم
۳۹۵	د گواهانو په گواهي کښې د اتفاق حکم
۳۹۶	د دوو گواهانو د کمی زیاتی اختلاف په صورت کښې د مدعی د دعوی حکم
۳۹۷	دوه گواهانو کښې د یو په پنځه سوه ادا کولو باندې د گواهي ورکولو حکم

۴۹۸	په ادا کولو باندې د علم په صورت کښې د گواهي ورکولو حکم
۴۹۸	په مکان کښې د گواهانو د اختلاف حکم
۴۹۹	په خالص جرح کښې د قاضي لپاره حکم
۴۰۱	په کوم حق کښې .. شهادت علی الشهادة، ورکول جائز دی؟
۴۰۲	د .. شهادت علی الشهادة، شرعی حیثیت
۴۰۳	په شهادت باندې د گواه جوړولو طریقه
۴۰۴	په گواهي باندې د گواهي ورکولو طریقه
۴۰۵	د شهود فرع گواهي کله قبلول پکار دی؟
۴۰۵	د شهود فرع لپاره د شهود اصل د تعدیل حکم
۴۰۶	د شهود اصل د تعدیل نه د شهود فرع د سکوت په وخت د گواهي حکم
۴۰۷	د شهود اصل د تعدیل نه د شهود فرع د سکوت په وخت د گواهي حکم
۴۰۷	د دروغجن گواه د سزا حکم
۴۰۹	د فیصلي نه وړاندې د گواهانو د گواهي نه د رجوع کولو حکم
۴۱۰	د حاکم په موجود گڼې کښې د گواهي نه رجوع ضروری ده
۴۱۱	د حاکم د فیصلي نه روسته د گواهانو د رجوع حکم
۴۱۲	د یو گواه د رجوع کولو حکم
۴۱۳	په یو سړی او لس ښځو گواهانو کښې د اته ښځو په رجوع سره د ضمان حکم
۴۱۵	د ښځې په مهر مثل باندې د دواړه گواهانو د رجوع کولو حکم
۴۱۶	د یو سړی خلاف یوې ښځې سره د نکاح گواهي او د ضمان حکم
۴۱۶	د مهر مثل نه په زیات باندې گواهي ورکولو نه رجوع کولو کښې د ضمان حکم
۴۱۶	د یو څیز د مثل یا زیات قیمت په عوض گواهي نه رجوع کولو کښې د ضمان حکم
۴۱۷	په طلاق قبل الدخول باندې د گواهي نه رجوع کولو کښې د ضمان حکم
۴۱۸	د غلام آزادولو گواهي نه په رجوع کولو کښې د ضمان حکم
۴۱۸	د قصاص گواهي نه په رجوع کولو سره د ضمان حکم
۴۱۹	د شهود فرع په رجوع سره د ضمان حکم
۴۱۹	د شهود فرع د شهادت نه د شهود اصل انکار او په رجوع سره د ضمان حکم
۴۱۹	د شهود فرع په مقررولو د شهود اصل د خپلې غلطۍ په اقرار کولو د ضمان حکم
۴۲۰	د احصان د گواهانو په رجوع باندې عدم ضمان
۴۲۱	د تزکیه او تعدیل کونکو په رجوع سره د ضمان حکم
۴۲۱	د گواهانو د پمین او د شرط د وجود گواهي نه په رجوع کولو د ضمان حکم
۴۲۲	کتاب آکاب القاضی
۴۲۳	د قضاء د عهدي لپاره شرائط
۴۲۳	د قضاء عهده قبلولو حکم
۴۲۴	د قضاء عهده قبلول د چا لپاره مکروه ی؟
۴۲۵	د قضاء عهده طلب کولو حکم
۴۲۵	د قضاء عهده سنبالولو نه روسته ضروری امور
۴۲۷	د قید پاتو سره د نوی قاضی سلوک کول

۴۲۷	د امانتون اود او قافو آمدن سره د نوی قاضی سلوک
۴۲۸	د قاضی د ناستي ځاني اود کیناستلو کیفیت
۴۲۹	قاضی لپاره د هدیه قبلولو حکم
۴۳۰	قاضی لپاره فریقینو سره د برابري حکم
۴۳۱	قاضی لپاره گواهانو ته د تلقین کولو حکم
۴۳۲	قاضی لپاره په قید کښې د اچولو هدايات
۴۳۲	د پور په عوض کښې د قید کولو حکم
۴۳۳	د نه قید کولو بعض امور
۴۳۴	د قرضدار قیدی د قید کولو موده
۴۳۴	د ښځې په نفعه کښې د میره قید کولو حکم
۴۳۴	خوی په پور کښې د پلار قید کولو حکم
۴۳۵	د ښځې قاضی جوړیدلو حکم
۴۳۵	په کومو حقوقو کښې به د قاضی خط قبلولي شي؟
۴۳۷	د مکتوب الیه قاضی لپاره د خط قبلولو شرطیت
۴۳۸	د کاتب قاضی گواهانو خط آورول او مهر لگول
۴۳۸	د مکتوب الیه قاضی د خط قبلولو حکم
۴۳۸	مکتوب الیه قاضی لپاره د خط د مهر چک کول
۴۳۹	په حدود او قصاص کښې د قاضی الی القاضی خط قبلولو حکم
۴۴۰	قاضی لپاره د نائب جوړولو حکم
۴۴۰	د قاضی په عدالت کې د حاکم د حکم پيش کولو مسئله
۴۴۱	په غائب باندې د قاضی د فیصلې حکم
۴۴۱	پخپله ثالث مقررول او دده په فیصله باندې د متفق کیدلو حکم
۴۴۲	د ثالث نه د جوړونکو د رجوع حکم
۴۴۴	په حدود او قصاص کښې د ثالث جوړولو حکم
۴۴۴	ثالث لپاره د بینه په سماعت یا په انکار د قسم باندې د فیصلې حکم
۴۴۵	کتاب الفتنه
۴۴۵	قاضی دپاره د تقسیمونکی د مقررولو جواز
۴۴۷	قاضی دپاره د تقسیمونکی مقررولو دویم صورت
۴۴۷	د تقسیمونکی د اوصافو بیان
۴۴۷	قاضی به په یو تقسیمونکی خلق نه مجبوروی
۴۴۷	د مشترک تقسیم کونکو حکم
۴۴۷	د تقسیم کونکی د اجرت حکم
۴۴۷	د شریکانو د میراث دعوه، او د قاضی نه د تقسیم مطالبه کول
۴۴۹	د شریکانو د ملک سبب نه خودلو سره د تقسیم د مطالبې حکم
۴۴۹	که د خپلې خپلې حصې نه انتفاع اخستل ممکن وی نو د یوکس په مطالبې به تقسیم کولی شي
۴۴۹	په دوو شریکانو کښې د یوکس د کمې حصې په وجه جدا انتفاع نشی کیدی نو د تقسیم حکم
۴۵۰	د جدا حصې نه د انتفاع نه کیدو باوجود رضامندی سره د تقسیم حکم

۴۵۰	په منقوله یو جنس خیزونو کښې د شریکانو په مطالبې سره د تقسیم حکم
۴۵۰	په دوو جنسونو کښې قاضی دپاره د تقسیم حکم
۴۵۱	غلام او جواهرات قاضی په زبردستی تقسیمولې شی او که نه؟
۴۵۲	د غسل خانې، کوهی، او د جرندې د تقسیم مسئله
۴۵۲	د وراثانو په حاضریدو او گواهانو قانونولو سره د تقسیم حکم
۴۵۲	د یو مشتری په غیر موجودگي کښې قاضی دپاره د تقسیم حکم
۴۵۳	د یو وارث په حاضریدو سره قاضی دپاره د تقسیم حکم
۴۵۳	په یو ښار کښې د مشترکو کورونو د تقسیم طریقه
۴۵۴	د کور او زمکې یا د کور او دوکان د تقسیم طریقه
۴۵۴	د تقسیم طریقه
۴۵۵	د زمکې حصې مقررول، نومونه مقررول، بیا قرعه اندازی کول
۴۵۶	په تقسیم کښې دراهم او دنانیر د شریکانو په رضامندی سره شریکولې شی
۴۵۶	که د تقسیم په وخت د لازې او لختی ذکر نه وی شوي نو اوس به څه کیږي؟
۴۵۶	په پورتنی چت او لاتدیني چت کښې د تقسیم طریقه
۴۵۷	د تقسیم نه روستو په شریکانو کښې د اختلاف مسئله
۴۵۸	د شریک د غلط تقسیم دعوه کول
۴۵۸	د خصم قول به معتبر وی
۴۵۸	د تقسیم په بعضې حصه باندې د عدم قبضې دعوه کول
۴۵۹	د مستحق راوتلو مسئله
~	کتاب الاکراه
۴۶۰	د اکراه لغوی او اصطلاحی تعریف
۴۶۱	د اکراه د احکامو تفصیل
۴۶۲	په حقوق العباد کښې د اکراه حکم
۴۶۳	په حقوق الله کښې د اکراه حکم
۴۶۳	مکره لپاره کلمه ذکر او د نورو گستاخو کلماتو ونیلو حکم
۴۶۵	مکره لپاره مسلمان ته د نقصان رسولو حکم
۴۶۵	مکره لپاره د قتل کولو حکم
۴۶۵	د مکره د طلاق او اعتاق حکم
۴۶۷	مکره په مرتد کیدلو باندې د مجبوره کولو حکم
~	کتاب الجهاد
۴۶۷	د جهاد حکم
۴۶۷	د جهاد پریځودو گناه
۴۶۸	د اقامې جهاد حکم
۴۶۸	په چاچه جهاد فرض نه دي
۴۶۹	د شمن د حملې په صورت کښې د جهاد حکم
۴۷۰	د جزیه مطالبه کول
۴۷۰	د جزیه ورکولو ته تیاریدل

- ۴۷۰..... دعوت اسلام نه وړاندې د جهاد کولو ممانعت.
- ۴۷۱..... د دوباره دعوت ورکولو استحباب.
- ۴۷۱..... د اسلام اوجزیه ورکولو نه دانکار صورت.
- ۴۷۲..... د مچونې لگولو حکم.
- ۴۷۲..... داویو پر یخو د لوړو کټ کولو او پټو خوا بولو حکم.
- ۴۷۳..... د مسلمان په وجه په کافرانو د کاتو وگزارونه نشي بندولې.
- ۴۷۳..... د مسلمانانو ماشومانو او قیدیانو نه دال جوړولو په صورت کښې د حملې حکم.
- ۴۷۴..... ځان سره دارالحرب ته د زنانو او مصاحفو بوتلل او اوړل.
- ۴۷۵..... د ځواند او مولی نه د اجازت غوښتلو حکم.
- ۴۷۵..... د دهرکه، خیانت او مثله ممانعت.
- ۴۷۵..... د جهاد نه معذوره خلقو په جهاد کښې د نه قتلولو حکم.
- ۴۷۷..... په میدان جهاد کښې د لیونی د قتل ممانعت.
- ۴۷۷..... د کافر سره د صلح کولو جواز.
- ۴۷۷..... د صلح ماتولو اعلان.
- ۴۷۸..... د کافرو د طرفه د غدارۍ صورت.
- ۴۷۸..... د حربی کافر غلام مسلمانیدل.
- ۴۷۹..... په دارالحرب کښې د گیاه او خوراک د خیزو نواستعمال.
- ۴۷۹..... د مال غنیمت نه د تیلو د استعمال جواز.
- ۴۸۰..... د تقسیم نه وړاندې د بیت المال د هر قسم وسله د استعمال اجازت.
- ۴۸۰..... د وسله خرڅولو او جمع کولو حکم.
- ۴۸۰..... په دارالحرب کښې د کافر اسلام قبولول.
- ۴۸۲..... د غلبي نه پس د دارالحرب د زمکې حکم.
- ۴۸۲..... د نومسلم ښځه مال فی دې.
- ۴۸۳..... په حربیانو کافرانو باندې د وسله خرڅولو ممانعت.
- ۴۸۳..... د قیدیانو په بدله کښې د فدیه اخستلو حکم.
- ۴۸۴..... په قیدیانو د احسان کولو حکم.
- ۴۸۵..... د مفتوحه علاقې زمکې د خپلو مالکانو په قبضه کښې پر یخودل.
- ۴۸۶..... د جنگی قیدیانو قتلول او غلامان جوړول.
- ۴۸۷..... د احسان په طور قیدیان دارالحرب ته واپس کول.
- ۴۸۷..... د دشمن څاروی دارالاسلام ته راوستلونه د عجز صورت.
- ۴۸۷..... د مال غنیمت د تقسیم وخت.
- ۴۸۸..... د معاون او مقاتل په اسحقاق غنیمت کښې برابری.
- ۴۸۸..... دارالاسلام ته د واپس کیدو نه وړاندې د لښکر سره یوځانې کیدل.
- ۴۸۸..... د لښکر د بازاریانو د پاره د مال غنیمت حکم.
- ۴۸۹..... په مسلمانانو کښې د یو کس کافر ته امان ورکول.
- ۴۹۰..... په امان کښې د مسلمانانو د نقصان په صورت کښې امان ماتول.
- ۴۹۰..... د ذمی امان ورکول.

- ۴۹۰..... د قیدی اوسود اگرا مان ور کول
- ۴۹۱..... د عبد مجبور د امان مسئله
- ۴۹۱..... د کافرانو په هغه مالونو ملکیت راتلل کوم چه هغوی د اهل کتابونه قبضه کړی وی
- ۴۹۲..... د کافرانو په هغه مالونو ملکیت راتلل کوم چه هغوی د اهل کتابونه قبضه کړی وی
- ۴۹۳..... د مسلمانانو د یاره په خپل مال باندې غلبه
- ۴۹۳..... په دار الحرب کښې د مشتری نه دخپل مال اخستلو حکم
- ۴۹۳..... حریبان د غلبه په صورت کښې زمونږ د کومو څیزونو مالکان نشی جوړېدې ؟
- ۴۹۴..... د مسلمان نه د غلام تخیدل اود کافرانو په هغه قبضه کول
- ۴۹۵..... د مسلمانانو څاروي د حریبانو په قبضه کښې د راتلو حکم
- ۴۹۵..... غازیانو ته بطور امانت مال غنیمت حواله کول
- ۴۹۵..... د تقسیم نه وړاندې د مال غنیمت د خرڅولو ممانعت
- ۴۹۶..... په دار الاسلام کښې د غنیمت د محفوظ کیدونه پس تنقیل
- ۴۹۷..... تنقیل به د خمس نه نه وی
- ۴۹۷..... دا اعلان نه بغیر د قاتل د مقتول د سامان په استحقاق کښې اختلاف
- ۴۹۷..... د مقتول د سامان بیان
- ۴۹۸..... د دار الحرب نه په وتلو سره د مال غنیمت جائز الاستعمال څیزونه حرام گرځیدل
- ۴۹۸..... د تقسیم طریقه
- ۴۹۹..... د فارس او راجل د حصو تفصیل
- ۵۰۰..... غازی ته د اس د حصې برابر حصه ملاویدل
- ۵۰۱..... د عجمی او عربی اسونو په استحقاق غنیمت کښې برابری
- ۵۰۱..... داوین او قجر د یاره حصه نشته
- ۵۰۲..... دار الحرب ته راجل او بیا فارس گرځیدل اود دې په عکس
- ۵۰۲..... د چاچه په مال غنیمت کښې حصه نشته
- ۵۰۳..... د خمس تقسیم
- ۵۰۴..... په خمس کښې د الله او د رسول ﷺ د حصې مطلب
- ۵۰۵..... د خمس نه د ذوالقربی فقیر ته د ورکولو حکم
- ۵۰۵..... د امام د اجازت نه بغیر د دار الحرب نه څه اخستل
- ۵۰۶..... په دار الحرب کښې د طاقتو دې آلي په لوت کښې د خمس حکم
- ۵۰۷..... د حری د یاره په دار الاسلام کښې د امان غوښتلو موده
- ۵۰۸..... چه مسلمانان ټې بغیر جنگه حاصل کړی دهغې حکم
- ۵۰۹..... د عراق د کلود زمکو حکم
- ۵۰۹..... د عشری زمکې پیژندگلو
- ۵۰۹..... په زور سره د فتح شوې زمکې حکم
- ۵۱۰..... غیر آباده زمکه ابادول
- ۵۱۱..... د عشری زمکې اطلاق په کومو زمکو کیای ؟
- ۵۱۱..... د خراج مقرر کولو معیار
- ۵۱۲..... په پټی اوباغ کښې د خراج مقرر کولو طریقه

- ۵۱۳ ..... دخراج د زیادت په صورت کښې دهغې دکمې اجازت
- ۵۱۳ ..... دخراج ختمیدو صورتونه
- ۵۱۴ ..... د زمکه نیکاره پریخودو باندې دخراج عدم سقوط
- ۵۱۴ ..... دخراجی د اسلام په صورت کښې دده د زمکې حکم
- ۵۱۴ ..... دمسلمان دپاره د خراجی زمکې اخستل
- ۵۱۵ ..... دخراجی زمکې په پیداوار کښې د عشر عدم فرضیت
- ۵۱۵ ..... د جزئی قسمونه
- ۵۱۶ ..... جزیه به په چا مقرر کولې شی؟
- ۵۱۷ ..... د جزئی اخستلو نه وړاندې دکا فراندې ښځو او ماشومانو حکم
- ۵۱۷ ..... د عربو د مشرکانو او مرتدینو د ښځو او ماشومانو حکم
- ۵۱۷ ..... په ښځه او ماشوم باندې د جزیه عدم وجوب
- ۵۱۸ ..... په شل روند او یو د باندې د جزیه عدم جواز
- ۵۱۸ ..... په راهبانو د جزیه مقرر کولو حکم
- ۵۱۹ ..... دچانه جزیه ساقطیږي؟
- ۵۲۰ ..... ددوو کالو په جزیه کښې تداخل
- ۵۲۱ ..... د نریدلې گرجه او عبادت خانې حکم
- ۵۲۱ ..... په کومو څیزونو د ذمیت معاهده نه ماتیري؟
- ۵۲۲ ..... دارالحرب ته په تلو سره عهد ذمیت باطلیدل
- ۵۲۲ ..... دمرتد د قید کولو حکم
- ۵۲۳ ..... داسلام پیش کولونه وړاندې دمرتد قتلول
- ۵۲۳ ..... مرتده ښځه به نشي قتلولې
- ۵۲۴ ..... د مرتد د مملوک څیزونو نه د ملک زوال
- ۵۲۴ ..... دمرتد د دارالحرب سره په الحاق د ده د ملکیت زوال
- ۵۲۸ ..... دمرتد د تصرفاتو په صحت کښې اختلاف
- ۵۲۹ ..... دمرتد اسلام قبول او دوباره دارالاسلام ته په راتلوده د مال موروثه حکم
- ۵۳۰ ..... دخراج وغیره مصارف
- ۵۳۰ ..... دباغیانو په یوه علاقه باندې غلبه کول
- ۵۳۲ ..... دباغیانو سره د جنگ شروع کولو معانعت
- ۵۳۲ ..... دباغیانو د دگار جماعت سره څه عمل پکار دي؟
- ۵۳۴ ..... دباغیانو داخستی عشر او خراج حکم
- ۵۳۵ ..... كِتَابُ الْقِيَامَةِ
- ۵۳۶ ..... د سرو او ښځو دپاره د رښمو اغوستلو حکم
- ۵۳۶ ..... د رښمو په تکیه او په دې باندې د اوده کیدو حکم
- ۵۳۶ ..... د صاحبینو رحمهما الله په نیز حالت د جنگ مستثنی دي
- ۵۳۷ ..... د امام صاحب رحمه الله نقطه نظر
- ۵۳۷ ..... سرو دپاره په سرو زرو سره ښانست جوړول جائز نه دي
- ۵۳۸ ..... د ماشومانو دپاره د رښمو او سرو زرو اچولو حکم

- ۵۳۸ د سرو زرو او سپینو زرو په لوڅو کښې د خوراک لځکال حکم
- ۵۳۹ د سیکې ، شیشې ، او د عقیق د لوڅو استعمالولو حکم
- ۵۳۹ د سپینو زرو لگولی شوی لوڅو ، گدئ ، کټ ، او کرسۍ استعمالولو حکم
- ۵۴۰ د مصحفونو ښانسته کولو حکم
- ۵۴۱ د خصی نه د خدمت اخستلو حکم
- ۵۴۱ د څاروو خصی کول ، او خر په اسپي د ځیجولو حکم
- ۵۴۲ په هدیه او اجازت کښې د غلام ، وینځي او د بچی د خبر حکم
- ۵۴۲ په دیاناتو او معاملاتو کښې د فاسق د قول حکم
- ۵۴۳ د پردی ښځې مخ او تلو ته د کتلو حکم
- ۵۴۳ د پردی ښځې مخ کتل کله جائز دی ؟
- ۵۴۲ ښځې دپاره د سړي یا د بلې ښځې څومره بدن کتل جائز دی ؟
- ۵۴۲ سړي دپاره د خپلې وینځي او ښځې د شرمگاه کتلو حکم
- ۵۴۲ سړي د خپلو محارمو ښځو کوم اندامونه کتلې شي او کوم نشي کتلې ؟
- ۵۴۷ د خپلو محارمو د بدن کومو ځایونو ته لاس اوړل جائز دی
- ۵۴۷ د بل کس د وینځي د څومره حصې کتلو گنجانش شته ؟
- ۵۴۷ د وینځي اخستلو دپاره لاس لگول هم جائز دی
- ۵۴۸ خصی دپاره پردی ښځې طرف ته د کتلو حکم
- ۵۴۸ غلام دپاره خپله مالکه کتل جائز نه دی
- ۵۴۸ د وینځي او ښځې نه عزل دپاره د اجازت حکم
- ۵۴۹ په غله او د څاروو په خوراکه کښې د احتکار ستور کولو حکم
- ۵۴۹ د خپلې زمکې د غلې احتکار کولو حکم
- ۵۵۰ بادشاه دپاره د څیزونو نرخونو مقررو حکم
- ۵۵۰ د جنگ په ورځو کښې وسله خرڅول مکروه دی
- ۵۵۰ د انگورو شیر خړڅول جائز دی
- ۵۵۱ حَقَّابُ الْوَصَاةَا
- ۵۵۱ د وصیت شرعی حیثیت
- ۵۵۲ مړي د خپل څومره مال پورې وصیت کولې شي ؟
- ۵۵۲ د دریمې حصې نه زیات وصیت د وارثانو په اجازت باندې موقوف دي
- ۵۵۲ قاتل دپاره وصیت کول څنگه دی ؟
- ۵۵۳ د مسلمان او ذمی د یو بل دپاره د وصیت کولو حکم
- ۵۵۳ د مرگ نه روستو د وصیت قبلولو یا رد کولو حکم
- ۵۵۴ د دریمې حصې مال نه کم کښې د وصیت کولو د استحباب بیان
- ۵۵۴ د موصی په وړاندې د وصیت قبلولو نه پس دده په غیر موجدگي کښې د رد کولو حکم
- ۵۵۴ د موصی په وړاندې د رد کولو حکم
- ۵۵۴ د وصیت قبلولو نه بغیر د ملکیت مسئله
- ۵۵۵ د وصیت قبلولو نه وړاندې د موصی له مرکیدو مسئله
- ۵۵۵ قاضی د یوکس وصی غلام ، کافر او فاسق د وصیت نه اوښکلی شي

- ۵۵۲ ..... د خپل غلام د وصی جوړولو حکم
 ۵۵۲ ..... د وصیت د فرائضو پوره کولو نه د عاجز سړی د وصی جوړولو حکم
 ۵۵۷ ..... د دوو سړو د وصی جوړولو حکم
 ۵۵۸ ..... دواړو وصیانو ته به د جدا جدا تصرف حکم کوم ځانې کښې وی؟
 ۵۵۹ ..... د دوو جدا جدا سړو دپاره د یو یو ثلث وصیت کولو حکم
 ۵۵۹ ..... یو سړی دپاره د ثلث او دویم دپاره د سدس د وصیت کولو حکم
 ۵۵۹ ..... یو دپاره د تول مال او دویم دپاره د ثلث د وصیت کولو حکم
 ۵۲۱ ..... د قرض برابر د مال مالک دپاره د وصیت کولو حکم
 ۵۲۲ ..... د خپل ځوی د مال نه د یو سړی دپاره د وصیت کولو حکم
 ۵۲۲ ..... په مرض الموت کښې د غلام آزادولو، یا د محابات او د هېي کولو حکم
 ۵۲۳ ..... که ثلث نه کافی کښې، نو محابات او عتق کښې به کوم یو مقدم وی؟
 ۵۲۵ ..... په لفظ د حصې او جزء سره د یو کس دپاره د وصیت کولو حکم
 ۵۲۲ ..... د مجهول جزء وصیت کولو سره د تفصیل مسئله
 ۵۲۲ ..... په دریمه حصه مال کښې مختلف قسمه وصیتونه راجمع کول، او ددې د ادا کولو مسئله
 ۵۲۷ ..... د حج وصیت به څنگه ادا کولې شی؟
 ۵۲۷ ..... که د ثلث مال نه د حج وصیت نشی پوره کیدې نو څه حکم دې؟
 ۵۲۸ ..... د حاجی په لاره کښې مړ کیدل او د حج وصیت کولو مسئله
 ۵۲۸ ..... د ماشوم د وصیت حکم او د امام شافعی رحمه الله نقطه نظر
 ۵۲۹ ..... د وصیت نه د رجوع کولو حکم
 ۵۲۹ ..... د وصیت نه د رجوع کولو دوه طریقې
 ۵۲۹ ..... د وصیت نه د انکار کولو حکم
 ۵۷۰ ..... د سخرگنی پوښې مصداق
 ۵۷۱ ..... د ذومانو دپاره د وصیت حکم او د .. اختن .. مصداق
 ۵۷۱ ..... اقاربو دپاره وصیت کولو کښې به اقاربو کښې څوک داخل وی؟
 ۵۷۲ ..... په تره او ماما کوم کښې زیات اقرب دې؟
 ۵۷۲ ..... د اقربا دپاره ټي وصیت او کړو او صرف تره او دوه ماماگان دی نو څه حکم دې؟
 ۵۷۳ ..... د وصیت کولو نه پس د مال هلاکیدو حکم
 ۵۷۴ ..... د یو ثلث وصیت کولو نه پس دوه ثلثه مال هلاک شی نو څه حکم دې؟
 ۵۷۵ ..... چه مال نقد هم وی او قرض هم وی نو د زرو روپو وصیت به څنگه پوره کولې شی؟
 ۵۷۲ ..... حمل دپاره د وصیت حکم
 ۵۷۲ ..... د حامله وینځي چا دپاره وصیت کول او د حمل استثناء کول
 ۵۷۷ ..... د داسې وینځي وصیت کول، چه د موصی د وفات نه پس ددې بچي پیدا شی نو څه حکم دې؟
 ۵۷۷ ..... که مور او ځونې د ثلث نه نه اوځی نو څه حکم دې؟
 ۵۷۸ ..... د غلام د خدمت یا په کور کښې د اوسیدو وغیره د وصیت حکم
 ۵۷۸ ..... د غلام د خدمت په وصیت کښې د نفاذ طریقه
 ۵۷۹ ..... د موصی له په مرگ سره به موصی به وارثانو ته ورکولې شی
 ۵۷۹ ..... په .. ولد فلان .. الفاظو سره د وصیت حکم

- ۵۸۰ ... د فلانی وارثانو .. الفاظو سره د وصیت حکم
دوه کسانو دپاره د ثلث مال وصیت کولو نه پس معلومه شوه چه پوکس مړ شوې دي نو څه حکم دي؟ ۵۸۰
د دوو کسانو په منځ کښې د ثلث مال وصیت نه پس معلومه شی چه پوکس مړ شوې دي نو څه حکم دي؟ ۵۸۰
د وصیت په وخت مال موجود نه وی او روستو او گټی نو د وصیت څه حکم دي؟ ۵۸۰
بَابُ الْفَرَائِضِ .....
۵۸۱ د فرائضو لغوی معنی او د تسمیه وجه
۵۸۱ د علم فرائض فضیلت
۵۸۲ تر که به په دې ترتیب سره تقسیمېږي
۵۸۳ د موانع ارث بیان
۵۸۴ قاتل وکې محروم کیږي؟
۵۸۴ فروض مقدره او دهغي مستحقین
۵۸۵ څلورمه حصه حاصلونکي دوه وارثان دي
۵۸۵ ثمن حاصلونکي یو وارث
۵۸۵ ثلثان حاصلونکي څلور قسم وارثان دي
۵۸۶ ثلث حاصلونکي دوه قسم وارثان دي
۵۸۷ سدس حاصلونکي اوه قسمه وارثان دي
۵۸۸ جده په څلورو صورتونو کښې محروم کیږي
۵۸۹ د نسمود حالاتو نه د یو حالت تفصیل
۵۸۹ د علای خور د یو حالت تفصیل
بَابُ الْعَصَبَاتِ .....
۵۹۰ د عصبیات بیان
۵۹۰ د عصبیات لغوی او صرفی تحقیق
۵۹۱ د عصبه بنفسه په مینځ کښې ترجیح
۵۹۱ د قوت قرابت اصول
۵۹۲ د عصبه بغیره تعریف او دهغي مصداق
۵۹۳ د عصبه سببی بیان
بَابُ الْوَرَثَةِ .....
۵۹۴ د یو وارث د بل وارث د وچې نه د محروم کیدو بیان
۵۹۴ په چاچه د حجب نقصان شروع کیږي دهغوی تفصیلی بیان
بَابُ الْوَرَثَةِ .....
۵۹۶ باب د رد بیان
۵۹۶ د رد لغوی او اصطلاحی معنی
۵۹۶ په اصحاب فرائض باندې رد جائز دي که نه؟
۵۹۷ په زوجین باندې کوم وخت رد جائز کیږي؟
۵۹۷ د ویدو سوزیدو او خنیدو سره د مړه کیدونکي احکام
۵۹۹ د حمل د مهران بیان
۶۰۰ د پلار د طرف نهاد وارث کیدو صورت

شو. او په تشهد باندې د مشتمل کیدو په وجه د التحیات نوم تشهد کیږي شو. نو د لعان نوم کیږي د تسمیه الکلی باسم الجزء د قبیلې څنې دې. وگه د لعان رکن هغه شهادت دې. چه په قسم سره مؤکد وی. اود ددې سبب د سړي په خپله ښځه باندې داسې تهمت لگول چه هغه په پردو کښې موجب د حد وی. هغه د اوددې شرط قیام د نکاح دې. اوددې حکم د لعان د فارغ کیدو نه پس سمدستی د وطی او استمتاع حرمت دې. اوزمونې په نیزد لعان اهل هغه څوک دې. چه هغه د شهادت اهل وی. اودامام شافعی رحمته په نیزهغه څوک دې. چه هغه د یمین اهل وی. پاتې شوه دا خبره چه لعان نوم ورله ولې کیږي شو. حالانکه په دې کښې خو غضب هم موجود دې. نو ددې جواب دا دې. چه لعنت د سړي د طرفه وی. او غضب د ښځې د طرفه، او ښکاره خبره ده. چه کوم خیزد سړی سره متعلق وی. هغه مقدم وی. نو ځکه په نوم کیږي خو د کښې لعنت ته ترجیح ورکړې شوه. غضب ته نه.

دلعال موجب او تعریف

إِذَا قَذَفَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ بِالنِّكَاحِ چه کله سړی خپلې ښځې باندې د زنا تهمت اولگولو و وَمَا مِنْ أَهْلِ الشَّهَادَةِ حالانکه دواړه د شهادت لائق دی. وَالْمَرْأَةُ او ښځه هم داسې ده يُحْدِثُ قَذْفًا چه ددې په تهمت لگونکې باندې حد لگولې شی. أَوْ تَقْضَى كَسْبٌ وَكَلِمَاتُهَا یا نې ددې د بچی د نسب نفی او کرله وَمَا لَيْتَهُ الْمَرْءُ موجب القذف او ښځې د قذف د موجب مطالبه او کرله فَعَلَيْهِ الْبَعَانُ نو په سړي به لعان کول واجب وی.

توضیح صورت د مسئلې دا ده. چه کله خاوند په خپله ښځه د زنا تهمت اولگولو. مثلاً ورته نې اوونیل. چه ته زنا کاره نې. یا ما ته په زنا لیدلې نې. یا نې ورته اوونیل. ای زنا کاره. دا د جمهورو مذهب دې. اوامام شافعی، امام احمد اوپه یورایت کښې امام مالک رحمته هم ددې قائل دي. اوچه ښځه اوخاوند دواړه د شهادت ادا کولولیاقت هم لری. اوښځه داسې وی. چه په دې باندې چا تهمت لگولې وی په هغه باندې حد جاری کیدې شی. یاخاوند دخپلې ښځې د بچی د نسب نه انکار او کرلې. چه دا ماشوم د زنا نه پیدا دې. یا نې دا اوونیل. چه دا ماشوم زما نه دې. اوښځې دخپل خاوند نه د موجب قذف مطالبه او کرله. نوپه خاوند باندې لعان واجب دې. دا خبره دې ښکاره وی. چه د سړي په خپله ښځه باندې تهمت لگول په ابتداء د اسلام کښې حد قذف وو. لکه څنگه چه په پردې ښځه باندې د تهمت لگولو موجب حد قذف دې.

هله الله تعالی فرمایلی دی. (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعَةٌ شُهُدَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ وَالْخَالِصَةِ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْوَائِنِ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ وَيَدْرَأُ أَهْلُهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعٌ شُهُدَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ وَالْخَالِصَةِ أَنْ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ) یعنی کوم کسان چه په خپلومنکو حوښځو باندې د زنا تهمت اولگوی. اودوی سره د خپلې دعوا نه بل څوک گواهان نه وی. (کوم چه په شمار کښې څلوروی یو د دوی شهادت (کوم چه د حبس یا حد قذف لرې کونکې دې. هم دا دې. چه څلور ځله دالله تعالی په نوم قسم اوخوری. اودا اووای. چه بیشکه زه رښتونی یم. اوپه پنځم ځل به اووای. چه په ما دې دالله تعالی لعنت وی. که زه دروغمن یم. اوددې نه پس به ددې ښځې نه سزا (حبس یا حد زنا) په دې طریق لری کړې شی. چه هغه به څلور ځله قسم خوری. چه بیشکه دا سړی

دروغون دي. او په پنځم ځل به دا اوواښي. چه په ما دې داند تعالی غضب وی. که دې رښتوني وی. (بیان القرآن)

د خاوند د لعان څولونه منع شول

إِنَّمَا أَنتُم مِّنْهُ بَيَّا كَه خاوند دلعان کولو نه انکار او کړو. حَسَمَ الْحَاكِمُ نوحاکم به دا قید کوی حتی ټولې تردې چه دې لعان اوکړی اَوْ كَذَّبَ لَكَ بِمَا خپل ځان دروغجن کړی قَصَدَ نو ده ته به حد یرکولې شی

هل اللغة ① هي: بندول ② ③ يَكْذِبُ: دروغون کړی

تعريض: مسئله دا ده ① که خاوند د لعان کولونه انکار او کړلو. نوحاکم به دې قید کړی. تردې چه لعان اوکړی. دا زمونږ مذهب دې. ② او امام شافعی، امام مالک او امام احمد رحمهم الله فرمائی. چه په ده به حد جاری کولې شی. بنیاد اختلاف دا دې. چه د دوی په نیز موجب د حد قذف دې. اوزمونږ په نیز موجب لعان دې. یا دې خپل ځان دروغون کړی. نو که دې کس خپل ځان دروغون کړلو. نو په اتفاق سره به په ده حد قذف جاری کولې شی.

هليله: دليل دا دې. چه په خاوند باندې دا حق یعنی لعان واجب دې. په داسې حال کښې چه دې نې په پوره کولو قادر هم وی. نو دې حق دپاره به دې قید کړې شی. تردې چه خاوند دا حق پوره کړی. یا خپل ځان دروغون کړی. چه د لعان سبب ختم شی. او دلعان سبب په ښځه خاوند کښې د یو بل لره تکذیب کول دی. ځکه چه لعان په هغه وخت کښې واجبېږی. چه خاوند په خپله ښځه د زنا تهمت اولگوي. اویا په خپلو کښې هر یو د بل تکذیب کوی. البته که خاوند خپل تکذیب اوکړی. نو تکاذب باقی پاتې نشو. بلکه خاوند دښځې موافق شو. چه دې زنا نه ده کړې.

وَإِنْ لَّا عَصَ اوه خاوند لعان اوکړو وَجَبَ عَلَيْهَا الْعَانُ نو په ښځه به هم لعان کول واجب وی

تعريض: که خاوند لعان اوکړلو. نو په ښځه هم لعان واجب دې.

هليله: دليل هغه آيت دي. کوم چه مونږ اولوستلو. یعنی (فَشَهِدُوا لَهُمْ أَوْ بِرَأْسِهِمْ شَهَاتٍ بِاللَّهِ اَلَيْسَ بِالْحَقِّ اَنْ يُعَذِّبَ الْمُذْنِبَ بِمَا عَمِلَ) ځکه چه خاوند مدعی دې. اولعان د شهادت نوم دې. او د شهادت مطالبه د مدعی نه کیږی. نو ځکه به اول خاوند لعان کوی.

د ښځې دلعان نه انکار شول

إِنَّمَا أَنتُم مِّنْهُ بَيَّا که ښځې انکار اوکړو حَسَمَ الْحَاكِمُ نوحاکم به دا قید کوی حتی ټولې تردې چه دا لعان اوکړی. یا دسړی قول رښتوني کړی

تعريض: که ښځې دلعان نه انکار اوکړلو. نوحاکم به دا قید کړی. تردې چه لعان اوکړی. اویا د خاوند تصدیق اوکړی. هليله: دليل دا دې. چه لعان په ښځه باندې هم واجب دې. اودا په دې باندې قادر هم ده. نو ځکه به په دې حق کښې دا بندولې شی.

ماکوم د زنا عیب لگولې دي. په دې کښې د رشتيا ويونکو څڼې يم. **لَمَّا قَوْلُ فِي الْحَامِيَةِ** او پنځم ځل اوواڼي **لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ فِيمَا رَمَانِي بِوَيْمِنِ الزَّانَا** چه ده په دې ښځه د زنا کوم عیب لگولې دي. یا په دې کښې که دې د دروغجنو څڼې وی. نو په ده د الله لعنت دې **يُشِيرُ إِلَيْهَا فِي عَجْرِ ذَلِكَ** او په دې ټولو څلوکښې به دې ښځې طرف ته اشاره کوي

لَعْنَةُ اللَّهِ په دې عبارت کښې امام قدوري **رحمته** د لعان طريقه بيانوي. تفصيل دا دي. چه کله ښځه د قاضي په عدالت کښې د قذف مقدمه وړاندې کړي. نواول به قاضي دا ښځه په عفو او درگذر باندې اماده کړي. خود دې باوجود که دا ښځه په جگړه باندې کلکه وه. او خاوند د قذف نه انکار کولو. نو په ښځه باندې د دوو وعاد لخوا گواهانو پيش کول لازم دی. چه قاضي سره د دې دعوي ثابتې شي. او که ښځې په گواهي کښې يوسړې اودوه ښځې پيش کړي. نو ددوي شهادت به قابل قبول نه وي. او که ښځې دوه عادلان گواهان پيش کړل. او خاوند يوسړې اودوه ښځې په خپل تصديق باندې پيش کړې. نو په دې صورت کښې به لعان ساقط شي. او که خاوند د زنا تهمت لگولو باندې اقرار او کړلو. نو ده نه به د زنا د ثبوت دپاره د څلورو گواهانو مطالبه کولې شي. نو که ده په زنا باندې د ټولو شرتونوسره څلور گواهان پيش کړل. نو اوس به کتلې شي. چه دا ښځه محصنه (واده شوې) ده. او که غير محصنه (ناواده شوې) ده. که محصنه وي. نو دا رجم سنگسار کولې شي. او که غير محصنه وي. نو کورې به ورته ورکولې شي. او که دې خاوند سره گواهان نه وي. نو لعان به واجب وي. اود لعان صورت به دا وي. چه قاضي به ښځه او خاوند دواړه حاضر کړي. اود لعان شروع به د خاوند نه کيږي. نو دې به څلور ځله گواهي ورکړي. او هر ځله به دا وائي. چه زه دالله تعالی په قسم گواهي ورکوم. چه ما په دې ښځه د زنا کوم تهمت لگولې دي. په دې کښې زه رښتوني يم. او په پنځم ځل به اوواڼي. چه ده (يعنی ما) چه په دې ښځه باندې د زنا کوم تهمت لگولې دي. که دې کښې زه دروغژن يم. نو په ده (يعنی په ما) دې دالله تعالی لعنت وي. او ددې خبرو په وخت کښې به ښځې طرف ته اشاره کوي.

لَمَّا قَوْلُ فِي كَلِمَةِ هر ځل به وائي. **لَعْنَةُ اللَّهِ** چه زه د الله تعالی په قسم سره گواهي ورکوم **إِنَّهُ لَمِنَ الْكَافِرِينَ فِيمَا رَمَانِي بِوَيْمِنِ الزَّانَا** چه دې سړي په ما کوم د زنا کاري عیب لگولې دي په دې کښې دې دروغجنو څڼې دي **وَلَمَّا قَوْلُ فِي الْحَامِيَةِ** او پنځم ځل به وائي **لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ فِيمَا رَمَانِي بِوَيْمِنِ الزَّانَا** چه ده د زنا کاري کوم عیب ما باندې لگولې دي. که داسې په دې قول کښې د رشتيا ويونکو څڼې وي. نو په دې (په ما باندې) د الله تعالی غضب دي

لَعْنَةُ اللَّهِ بيا به دغه شان ښځه څلور ځله گواهي ورکوي. او هر ځل به وائي. چه زه د الله تعالی په نوم باندې قسم خورم. او گواهي ورکوم. چه دې سړي په ما باندې د زنا کوم تهمت لگولې دي. دې په دې کښې دروغژن دي. او په پنځم ځل به اوواڼي. چه ده په ما باندې د زنا کوم تهمت لگولې دي. که دا کس په دې خبره کښې رښتوني وي. نو په دې (ما باندې) دې دالله تعالی غضب وي. **فَلْيَلْهُ** اودلعان په دې ترتيب باندې دليل هغه آيت دي. کوم چه مونږ وړاندې تلاوت کړې دي. وي گوري.

دقاضی په تفریق سره جدائی و اطلاق

وَأَذَا التَّغْنَا چه کله (ښځې خاوند) دواړو لعان او کرو قَرْوُ الْقَاضِي بَيْنَهُمَا جدواوې به راولی. قاضی په مینځ د دواړو کښې

تفریق ① صاحب د قدوری رحمته فرماني. چه کله ښځه او خاوند دواړه لعان او کړی. نو صرف په لعان سره تفریق نه واقع کیږي تردې چه قاضی تفریق او کړی. نو که د قاضی د تفریق نه وړاندې په دواړو کښې یو کس مړ شي. نویل به دهغه وارث وی. او که سړی ظهار او کړلو. یا نې طلاق ورکړلو. نو ظهار او طلاق به واقع کیږي. ( )

لهله ② د لعان په وجه د حرمت ثبوت امساک بالمعروف ختموی. نو په خاوند باندې تسریح بالا حسان واجب ده. خو چه کله خاوند د تسریح بالا حسان نه منع شو. نو قاضی به ښځې نه د ظلم لرې کولو دپاره د خاوند قائم مقام شی. او تسریح بالا حسان (تفریق) به او کړی. نو ثابته شوه. چه دقاضی تفریق ضروری دي.

وكانت القرقة تطليقة بآئنه اودا جدائی به طلاق بانن وی عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَحَمْدٍ رحمته د امام ابوحنیفه او امام محمد رحمته په نیز

تفریق ③ په لعان کولو سره چه کوم تفریق واقع کیږي. د طرفینو رحمته په نیزدا طلاق بانن دي. دلالتها ④ دلیل دا دي. چه دقاضی تفریق خاوند طرف ته منسوب کیږي. لکه څنگه که د یو کال مهلت نه پس قاضی عنین (نامرده) اود ده د ښځې په مینځ کښې تفریق او کړی. نو دا تفریق به طلاق بانن وی. نو دغه شان دلته به هم د قاضی تفریق طلاق بانن وی. ⑤ دویم دلیل دا دي. چه ددې تفریق مقصد د ښځې نه د ظلم لرې کول دي. او د ظلم لرې کول د طلاق بانن نه بغیر به بل څه نشی حاصلیدی.

وَقَالَ أَبُو يُونُسَ رحمته او امام ابو یوسف رحمته فرمانيلی دی یكون تحريراً مؤيداً چه دا دانمی حرمت دي تفریق ⑥ مسلک ابی یوسف ⑦ امام ابو یوسف رحمته فرماني. چه په خپل مینځ کښې لعان او کړی. نو په دې سره حرمت مؤیده ثابتیږي. نو دا ښځه په ده باندې همیشه دپاره حرامه شوه. هم دا دامام زفر، حسن او امام شافعی رحمته قول هم دي.

لهله ⑧ دلیل دا دي. چه (المبتلا حنان لا یمتحن أبداً) ① یعنی لعان کونکی ښځه خاوند کله هم نشی جمع کیدی. په دې حدیث کښې په دانمی حرمت باندې صراحت شوي دي. د بهی د نفی هولو په صورت هېڅ د زنا نهمت لیکول

وَأَنَّ كَانَ الْقَذْفُ بَوَکُلاً او که نهمت لیکول د بهی د نفی کولو په ذریعه وی. نفی الْقَاضِي كَسْبُهُ نو قاضی به ددې بهی د نسب نفی کوی وَأَلْحَقَهُ بِأَوَّلِهِ اودا بهی به ددې مور سره لاحق کوی

① امام زفر رحمته فرماني. چه صرف په لعان کولو سره فرقت واقع کیږي. دقاضی د تفریق څه ضرورت نشته. اودا د امام مالک رحمته مذهب هم دي.

② من حديث سهل بن سعد (رضي الله عنه) أخرجه أبو داود في الطلاق باب ٢٦ رقم ٢٢٥٦-.

توضیح مسئله دا ده که یوکس په خپله ښځه باندې د زنا عیب په دې طریقو اولگولو چه دا ماشوم زما د نطفه نه نه دی. نودلعان نه پس به قاضی ددې ماشوم نسب دده نه نفی کړی. اوماشوم به مورسره کړی. **موردالعان في المسئلة** اوبه دې کښې دلعان صورت دا دې چه قاضی به دغه سړی ته حکم اوکړی چه هغه داسې اوواڼی. زه دالله تعالی په قسم سره گواهی ورکوم چه ما د ماشوم نفی کړې ده. اوبه ښځه مې عیب لگولې دې. په دې کښې زه رښتونی یم. اویښه به داسې اوواڼی. چه زه په الله تعالی باندې قسم خوړلوسره گواهی ورکوم. چه تا په ما باندې د ماشوم د نفی کوم عیب لگولې دې. په دې کښې ته دروغژنې.

دخاوند دخپل خان تکذیب کولونه پس دنعاج حکم

قَالَ عَادَالْوَرُوكُذِبْتُ بیا که خاوند رجوع اوکړله. او خپل خان نې دروغجن کړو. **خَذَلَ الْقَاضِي** نو قاضی به ده ته حد قذف ورکوی

توضیح مسئله دا ده که دلعان نه پس خاوند دخپلې خبرې نه رجوع اوکړله. اوخپل تکذیب نې اوکړلو. نو قاضی به ورته حد قذف ورکړی. **هليله** دلیل دا دې چه ده په خپل خان باندې دحد قذف جاری کولو اقرار اوکړلو. نودده د اقرار وچې به ورته حد قذف ورکولې شی.

وَحَلَّ لَهَا بِتَوَجُّهٍ او ددې سړی دپاره حلال دی. چه ددې ښځې سره نکاح اوکړی

توضیح اودخپل خان دروغژن کولونه پس دې د دغه ښځې سره نکاح کولې شی. **هليله** دلیل دا دې. کله خاوندته حد قذف اولگولې شو. نوپه ده کښې دلعان صلاحیت پاتې نشو. اوهرکله چه دلعان صلاحیت پاتې نشو. نوپه دې پورې چه د تحریم کوم حکم متعلق وو. هغه به هم مرتفع (پورته) شی. نوځکه ددې ښځې سره دوباره نکاح کول صحیح دی.

وَلَكُلِّ امْرَأَةٍ مِّنْ ذَلِكَ غَيْرٌ اوهم دغه شان حکم دې که په بل چا باندې تهمت اولگوی **فَتُدْرِكُهَا** پرې جاری کړې شو **اَوْ زَوَّجْتَ امْرَأَةً** یا زنا اوکړی او حد پرې جاری کړې شو **حَلَّ لَهَا بِتَوَجُّهٍ** نو ددې سړی دپاره حلال دی. چه ددې ښځې سره نکاح اوکړی

توضیح د مخکښ مسئلې پشان دا صورت هم دې چې یو کس په اجنبیه ښځه باندې د زنا تهمت اولگولو او بیا نې په څلورو گواهانو سره د هغې زنا ثابته نکړې شوه د کومې په وجه چې په هغه باندې حد زنا جاری کړې شو. نو د حد کیدو نه پس دده دپاره جائز دی چې هغې ښځې سره نکاح اوکړی.

په ښځه اولیونې باندې د زنا تهمت لگول

وَأَنَّ كَذِبَ امْرَأَةٍ اوکه یو سړی پخپله ښځه باندې د زنا عیب اولگولو. **وَيَسِرَ صَوْرَتُهَا** حالته که دا ماشومه ده **أَوْ تَمْنُوهُ** یا لیونې ده **فَلَا يَصَاحَبُ بِهَا وَلَا يَزْنِي** نو په دوی دواړو کښې به لعان نه کېږی. اونه حد شته

توضیح مسئله دا ده. که خاوند په خپله ښځه باندې د زنا تهمت اولگولو. په داسې حال کښې چه هغه ماشومه یا لیونې وه. نوپه دې دواړو صورتونو کښې به په دوی کښې لعان نه کېږی.

هليله > دليل دا دې. چه د ماشومي او ليونۍ په قاذف باندې حد قذف نشي جاري کولې. اگر چه د دوی قاذف يواجنبي سرې وي. ځکه چه دلغان په شرطونو کښې پو شرط دا دې. چه ښځه داسې وي. چه د هغې قاذف باندې حد قذف جاري کيدې شي. نودغه شان به د خاوند نه د لغان مطالبه نشي کولې. ځکه چه لغان د حد قذف قائم مقام دې. (نو چه حد قذف نشي ورکولې. لغان به هم نشي کولې)

وَكَذَلِكَ الْأَعْرَيسُ اود گونگي تهمت لگول **لَا يَكْتَلِقُ بِهِ الْيَهُانُ** دې سره به هم لغان نه متعلق کيږي

تصريح > او که گونگا په خپله ښځه باندې د زنا تهمت اولگولو. نو په دې پورې هم لغان نه متعلق کيږي. ( )
هليله > دليل دا دې. چه لغان په صريحې قذف پورې متعلق کيږي. لکه څنگه چه حد قذف په صريحې قذف پورې متعلق کيږي.

په (ايس حمل مني) باندې د لغان د ثبوت حکم

وَإِذَا قَالَ الزَّوْجُ او که خاوند او ونييل **لَيْسَ بِحَمْلٍ مِّنِّي** چه ستا حمل زما نه نه دې. **فَلَا يَلْغَا** نو لغان به نه وي. اودا د امام ابو حنيفه اود زفر **قوله** قول دې

تصريح > مسئله دا ده. که خاوند خپلې ښځې ته او ونييل. (حملک ليس مني) نو په دې باندې نه لغان ثابتيږي. اونه حد خود لغان عدم ثبوت د امام ابو حنيفه او امام زفر **قوله** قول دې. اودا قول د امام احمد **قوله** هم دې. ( )

هليله > ځکه چه د حمل وجود نشته. نو دې به قاذف نه وي

مسلك الصالحين > صاحبين **قوله** فرمائي. که دې ښځې د تهمت لگيدو د وخت نه پس د شپږو مياشتو نه په کمه موده کښې ماشوم اوزيږولو. نو د حمل د نفی کولو په وجه به لغان واجب وي. اود شپږو مياشتو د کمې مودې قيد په مبسوط کښې ذکر دې. دليل دا دې. چه په کوم وخت کښې د حمل نفی شوې وه. په هغه وخت کښې د حمل وجود يقيني نه وو. ځکه چه کيدې شوه. چه په خيته کښې گيس وو. دهغې د وجې خيته پرسیدلې وه. او په هغې د حمل گمان کړې شوې وو. نو ځکه خاوند تهمت لگونکې نشي شمارلې. او هر کله چه قذف ثابت نشو. نو لغان به هم نشي کولې.

هليله > د صاحبينو **قوله** دليل دا دې. چه هر کله د قذف د وخت نه پس د شپږو مياشتو نه په کمه موده کښې ماشوم پيدا شو. نو مونږ ته يقين راغلو. چه د قذف په وخت کښې حمل موجود وو. نو تهمت لگول موجود شو. او چه تهمت لگول موجود شو. نو په خاوند باندې لغان واجب شو.

الجواب هه > جواب دا دې. چه د خاوند قول چه (حملک ليس مني) فی الحال قذف نه دې. ځکه چه فی الحال د حمل وجود يقيني نه دې. نو دا داسې شوه. لکه چه په شرط پورې معلق کړې شوې وي. او خاوند ونييلې وي. (ان کان حمل فلېس مني) که ته حامله ئې. نو هغه حمل به زما نه نه وي. او قذف په شرط پورې معلق کول صحيح نه دی. نو ځکه دا قذف نه شو. او چه قذف نشو. نو لغان هم واجب نشو.

١) **مسلك الصالحين** - امام شافعي **قوله** فرمائي. چه د گونگا اشاره داسې ده. لکه څنگه چه د خبرې کونکې اشاره ده. اود گونگا په اشاره د لغان عدم وجوب ددې وجې دې. چه د گونگا د زنا عيب لگولو کښې شبه موجود ده. اود شبهاتو په وجه حدود لرې کولی شي.

٢) **القول الرابع** هو قول أبي حنيفة وزفر **قوله** **كَلَّا لِي فِجْ الْقَدِيرُ** (٤٧٤) والحادية (٢٦٨٧٢) والبحر الرائق (١٢١٧٤) فَلَاحِ عَنْ الْقَوْلِ الرَّابِعِ (٣٦٣١١) -

د خاوند ہا قول (زنت و هذا الحمل من الزنا) حکم

وَإِنْ قَالَ مَا زَنَيْتَ أَوْ كَ خاوند خپلي بنغي ته او وئيل وَهَذَا الْحَمْلُ مِنْ الزَّانَا تا زنا کرې ده. اودا حمل د زنا نه (پیدا) دي. فَلَا عَنَّا نو دواړه به لعان کوی

هل اللغة ① **العجل:** حمل، امید، په رحم کښې دننه بچي

تعریض: مسئله دا ده. که خاوند او وئیل. تا زنا کرې ده. او دا حمل د زنا څنی دي. نو په دې صورت کښې به ښځه او خاوند دواړه لعان کوی.

فایده: دلیل دا دي. چه ښکاره د زنا لفظ موجود دي. نو تهمت لگول موجود شو.

وَأَمَّا نَفِي الْقَاضِي الْحَمْلُ مِنْهُ أَوْ قَاضِي بِهِ حَمْلٌ (ددې سړی نه) نه نفی کوی

تعریض: البته قاضی به ددې حمل دنسب نفی نه کوی. ( )

فایده: دلیل دا دي. چه د ماشوم نفی کول د ماشوم په احکامو کښې یو حکم دي. او احکام ماشوم مرتب کیږي د ولادت نه پس وړاندې نه، ځکه چه ولادت نه وړاندې شبه موجود وی. کیدې شی. چه حمل نه وی. بلکه د وینې نه خپته ډکه شوې وی.

دولت د نفی څه و صورتونه

وَلَقَدْ نَفَى الرَّجُلَ وَلَكَ امْرَأَةٌ عَقِيبَ الْوِلَادَةِ أَوْ فِي الْحَالِ الَّتِي تَقْبَلُ التَّهْنِئَةَ فِيهَا وَتُسَاءَلُ أَلَّةُ الْوِلَادَةِ أَوْ كَ سړی د خپلي بی بی د بچی پیدا کیدلو نه پس، یا په کوم حالت کښې چه مبارکباد قبولې شی. یا د پیدائش څیزونه اخستي شی. نفی او کرله صَحَّفِيَّةٌ نو نفی کول صحیح ده وَلَا عَنَّا په او ددې په وجه به لعان کوی. وَإِنْ تَقَالُ بَعْدَ ذَلِكَ لَا عَنَّا که ددې نه پس نفی او کرله نو لعان به کوی وَيُثْبِتُ النَّسَبُ او نسب به ثابت پاتې کیږي ( )

هل اللغة ① **عقب:** روسته ② **قهنه:** مبارکی

تعریض: په دې عبارت کښې د بچی د نفی څو صورتونه بیان شوي دي. ① د پیدا کیدو سره سم د ستی نفی او کرې. ② په هغه وخت کښې نفی او کرې. چه د بچی په پیدا کیدو مبارکی قبولې شی. ③ د ولادت د سامان اخستلو په وخت کښې نفی او کرې. په دې درې واړه صورتونو کښې نفی صحیح ده. یعنی د بچی نسب د پلار نه نه ثابتیږي. او د نفی کولو په وجه به خاوند باندې لعان واجبیږي.

او که د بچی نفی ددې حالتونو نه پس او کرې. نو لعان به کوی. او د بچی نسب دده نه ثابتیږي. دادامام ابوحنیفه رحمته الله مذهب دي

فایده: دلیل دا دي. چه د دودو حد مقررولو څه معنی نشته. ځکه چه وخت د سوچ فکر دپاره وی. او په سوچ او غور فکر کښې د خلقو حالتونه مختلف وی. نو ځکه مونږ د هغه څیزونو اعتبار نه کوو. کوم چه د ماشوم په نفی نه کولو باندې دلالت کوی. او هغه څیزونه چه د ماشوم په نفی کولو باندې دلالت کوی. د ماشوم په پیدائش مبارکی قبولول، یا د مبارکۍ په وخت کښې چپ پاتې کیدل، یا د ولادت سامان اخستل، یا

① **مسلك الشافعي:** - امام شافعي رحمته الله فرماني. چه قاضي به د دې حمل دنسب نفی کوی.

② **القول الرابع:** هو قول أبي حنيفة رحمته الله كذا في الدر المنثور (٤٦٨١) وفتح القدير (١٢٦٤) والدر المختار

(٦٤١٢) والبحر الرائق (١٢١٤) والهندية (٥١٩١) نقلاً عن القول الرابع (٣٦٥١) -

د دومره وخت په داسې حالت کښې تیریدل چه خاوند د بچی نفی نه وی کړې دا ټولې خبرې به دلالت کوی. چه خاوند د بچی په پیدا کیدو باندې خوشحاله دې. اودې خپل بچی گنری. نوکه ددې نه پس نفی کوی. نو دا نفی کول صحیح نه دی.

وَقَالَ أَبُو يَسْفَافٍ وَمَعْدِيصَةُ ثَقِيَّةٌ فِي مَذْهَبِ الْيَقَانِ اَوْ صَاحِبِينَ فَرَمَانِي چې صحیح کیږي نفی کول دده په موده د نفاس کښې

صَلَّحَ الصَّاحِبِينَ > صاحبین همدا فرماني. چه د نفاس په موده کښې دننه دننه د بچی نفی کول صحیح دی. **دلیل** دا دې. چه په لږه موده کښې د بچی نفی کول صحیح دی. او په ډیره موده کښې نفی کول صحیح نه دی. او په لږه او ډیره موده کښې حد فاصل د نفاس موده ده. یعنی د نفاس موده کمه ده. اوددې نه زیاته موده زیاته ده. اود نفاس موده حد فاصل څکه مقرر کړې شو. چه نفاس د ولادت اتر دې. او په میسوط کښې دی. چه موده د نفاس د ولادت د حالت پشان ده. یعنی په دې وخت کښې نه مونغ کولې شی. اونه روژه نیولې شی. بلکه څنگه چه په حالت د ولادت کښې دا نشي کولې. **په یوه څپه کښې د دوه ماشومانو نه دیونځ کول**

وَأَنَّ وَلَدَتِ وَلَدَيْنِ فِي بَطْنٍ وَاحِدٍ اَوْ که ښځې دوه بچی د یوې څپې (حمل) نه راوړل قَتْنُ الْأَمَلِ نو خاوند د رومبی بچی نفی او کړله وَاَعْتَرَفَ بِالْأُثْمَانِي اود دویم بچی اقرار نې او کړلو. ثَبِتَ نَسَبًا نود دواړو نسب به دده ته ثابت وی وَحْدَ الزَّوْبَرِ او خاوند ته به حد قذف ورکولې شی

هل اللغة > ① بطن: څپه

توضیح > مسئله دا ده. که یوې ښځې په یوه څپه دوه ماشومان اوزیږول. یعنی د دواړو ماشومانو په مینځ کښې د شپږو میاشتونه کمه موده وه. نوددې ښځې خاوند د اولنی بچی د نسب نفی او کړله. اود دویم نې اقرار او کړلو. نوددې کس نه به د دواړو بچو نسب ثابتیږي. **دلیل** > څکه چه دواړه بچی غبرگون دی. هم د یوې منی نه پیدا شوی دی. نو دا څنگه کیدې شی. چه یو بچی دې دده وی. او بل دې دده نه وی. بلکه د دواړو بچو نسب به هم دده نه ثابتیږي. البته په خاوند باندې به حد قذف جاري کولې شی. څکه چه ده د دویم بچی د نسب دعوی او کړله. اود خپل خان تکذیب نې او کړلو.

وَأَنَّ اعْتَرَفَ بِالْأَمَلِ اَوْ که خاوند د رومبی بچی اقرار او کړو وَنَفَى الْاُثْمَانِي اود دویم بچی نفی نې او کړله ثَبِتَ نَسَبًا نود دواړو نسب (به دده نه) ثابت وی.

توضیح > که خاوند د اولنی بچی د نسب اقرار او کړلو. اود دویم بچی د نسب نه نې انکار او کړلو. نویه دې

صورت کښې هم د دواړو بچو نسب هم دده نه ثابتیږي.

دلیل > دلیل دا دې چه دواړه بچی غبرگون دی.

وَلَا عَن. او خاوند به لعان کوی

توضیح > البته دومره ده. چه په دې صورت کښې په ده باندې لعان شته.

دلیل > دلیل دا دې چه په دې صورت کښې خاوند تهمت لگولې دې. خوددې نه نې رجوع نه ده کړې.

کِتَابُ الْعِدَّةِ

ترجمه > (دا) باب دعدت (دا حکامویه بیان کنبې، دې.

سدرین > الربط بما قبلها > چونکه عدت د فرقت اشردي. او اشرد موثر نه پس وی. نوڅکه نې اول د موثر (بیلتون) ووجه طلاق، خلع، لعان عنین وغیره ذکر کړل. اود دې ځانې نه د اشرعی عدت بیان دې. سبها > دعدت سبب نکاح یا شبه دنکاح ده.

فرطها > ددې شرط زوال دنکاح دې.

وکنها > رکن نې هغه حرمونه دی. کوم چه د فرقت په وخت کنبې ثابتیږي. او حکم نې عدم جواز نکاح اونور ممنوعات دی.

تعریفها الله > په لغت کنبې عدت دینځې دحیض د ورځو شمار لونه وائی.

تعریفها عرفها > اوبه شریعت کنبې هغه ورځونه وائی. کومې چه په ښځه باندې د خاوند د طرفه دمک متعه د زوال نه پس دې باندې په انتظار کولو کنبې لازمیږي. خوپه دې شرط چه دا ښځه مدخول بها وی. یا ورسره خلوت شوې وی. یا نې خاوند مړ شوې وی.

المسما باعتبار المرأة > دښځوپه اعتبار سره د عدت څلور قسمونه دی. ① درې حیض، ② درې میاشتې، ③ وضع د حمل، ④ څلور میاشتې اولس ورځې. اولنې د ذوات الحیض عدت دې. دویم د غیر ذوات الحیض دریم د حامله او څلورم د متوفی عنها زوجها عدت دې.

ددرې حیضو عدت تیرولو صورت

إِذَا طَلَّقَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ طَلًّا بَاطِلًا أَوْ رَجْعًا أَوْ هَرَكْلَهُ فِي سِرِّ خَيْلٍ بَنِي خَيْلٍ تَه طلاق بائن یا طلاق رجعی ورکړو. أَوْ قَسَمَ الْقُرْعَةَ يَتَنَهَى بِغَيْرِ طَلَّاقٍ یا دواړو کنبې فرقت د طلاق نه بغیر واقع شو. وَهِيَ حُرَّةٌ حَالَتُكَه دا آزاده ښځه د هغه ښځو څنې ده. مِنْ نَحْيِشَ چاته چه حیض راځي. فَوَيْدَتْهَا أَلَا لَكُمُ الْفَرَاوُ نوددې عدت درې حیضه دي.

ترجمه > مسئله دا ده. که یوکس خپلې ښځې ته طلاق بائن یا طلاق رجعی ورکړلو. یا ددې دواړو په مینځ کنبې د طلاق نه بغیر فرقت واقع شی. اودا ښځه آزاده وی. اود ذوات الحیض څنې وی. نوددې عدت درې حیضه دی. مصنف ^{عليه السلام} ته پکار وو. چه په عبارت کنبې نې (وقدها عل بها) قید ذکر کړي وو. ځکه چه دمخول بها عدت واجب وی. دغیر مدخول بها واجب نه وی. خود (رجعی) ذکر کولو نه پس ددې قید څه ضرورت پاتې نشو. ځکه چه رجعت په مدخول بها کنبې وی. په غیر مدخول بها کنبې نه وی.

اود طلاق نه علاوه په بل څه وجه فرقت به دا وی. چه په خیابولوغ یا په خیارعق سره نې بیلتون واقع شوې وی. یا دعدم کفایت په وجه یا دا چه په ښځه خاوند کنبې یو دبل مالک شی. ددې په وجه نکاح فاسده شی. یاد ښځې دارتداد په وجه. نویه دې تولو صورتونو کنبې فرقت بغیر طلاق واقع کیږي.

لهله > د دې دلیل چه عدت درې حیضه دی. دالله تعالی دا ارشاد دي. (وَالْمَطْلَقَتُ بِرَيْضٍ بِأَنْفُسِهِنَّ كَلَّةٌ

فُرو > ترجمه او هغه ښځې چه طلاق ورته ورکړي شوې وی. هغوی به خپل ځانونه درې حیضه ایساروی. دا آیت په عدت د طلاق کنبې ظاهر المراد دې.

توضیح افزوده بشود «طلاق» اویاتې شوچه بیلتون بغیر طلاقه نودا د طلاق په حکم کښې دي. هله که څکه چه عدت ددې وجې واجب دي چه کوم بیلتون چه په نکاح کښې راغلی وی په هغې کښې د رحم پاکې معلوم شی اودا معنی یعنی د رحم پاکې معلومیدل د طلاق نه بغیر نه راخی نوڅکه فرقت بغیر طلاقه د طلاق په حکم کښې دي.

وَالْأَقْرَبُ الْحَيْضُ او زموږ په نیز قروء نه حیض مراد دي.

تفسیر صاحب د هدایه وَيُحْضِرُ د قُرْءُوم په لفظ باندې بحث کوی اوفرمانی چه دا قروء لفظ د حیض او طهر دواړو په معنی کښې حقیقت دي څکه چه دا لفظ د اضدادوځنی دي د لغت دامام ابن السکیت راښی هم دا ده. چونکه دا لفظ په دوو متضاد معانیو کښې مشترک دي څکه په یو وخت کښې دواړه معانی مراد نشی اخستلې نو د قروء د لفظ نه حیض مراد دي ^(۱).

۱ د دلیل دا دي چه لفظ د قروء د جمعې صیغه استعمال شوې ده او که درجه د جمعې درې دي نو د حیض معنی چه مراد واخستې شی په لفظ د جمع باندې عمل کیدې شی او که د طهر معنی مراد واخستلې شی نو په جمع باندې عمل نشی کیدې څکه چه په طلاق کښې سنت طریقه دا ده چه په طهر کښې واقع کړې شی نو اوس دوه صورتونه دی یو دا چه هغه طهر په کوم کښې چه طلاق واقع شوی وی دا به په عدت کښې شمارلې شی نو په دې صورت کښې پوره درې حیضه نه پاتې کیږی بلکه دوه طهرونه پوره اودریم طهر ناقص پاتې کیږی او که دا طهر په عدت کښې نشی شمارلې نو د دریو نه زیاتې بهر حال په دواړو صورتونو کښې په جمع باندې عمل نشی کیدې او که د قُرْءُوم نه حیض مراد واخستې شی نو په جمع باندې عمل کیدې شی په دې طریقه چه د طهر په زمانه کښې طلاق ورکړی اوددې نه پس بیا درې حیضه تیر شی.

۲ دویم دلیل دا دي چه د عدت مقصود د رحم پاکې معلومول دی اودا مقصود په حیض سره حاصلېږی په طهر سره نه.

د خبروات الحیض د هغه موده

وَأَنَّ كَانَتْ لَا حَيْضَ مِنْ صِفَرٍ أَوْ كَبَّرَ او که ښځه د هغه ښځو ځنې ده چه دې ته د ماشومتوب یا بډی توب په وجه حیض نه راخی. $\text{فَيُؤْتِيهَا لَلَّاهُ أَكْثَرُ}$ نو د دې عدت درې میاشتې دی

هل اللغة ① صفر وركوتیوالی

تفسیر چه د حیض نه راتلل د کم عمری د وجې وی یادا چه ښځه د ناامیدی (بډاتوب) عمر ته رسیدلې وی نو ددې وجې حیض نه راخی یا دا چه ښځه د عمر په لحاظ سره بالغه شوې وی د صاحبینو $\text{فَيُؤْتِيهَا لَلَّاهُ}$ په نیز چه د پنځلسو کالو وی اودا امام ابوحنیفه كَلَّاهُ په نیز چه د اوولسوکالو وی خولتراوسه پورې نې حیض نه وی راغلی د دې درې واړه قسمه ښځو عدت به درې میاشتې وی کومې چه د درې حیضونان مقام دی.

هله که دلیل دا آیت دي چه $\text{وَأَلَّا يَكُنْ مِنَ الْحَيْضِ مِنْ لَيْسَ بِكُمُ الْأَرْثُ ثُمَّ قَوْلُ لَنْ أَكُنَّ أَشْهَرُ وَأَلَّا لَمْ يَحْضِ}$ یعنی ستاسوپه طلاقو شوو ښځو کښې چه کومې ښځې په وجه د زیات عمر د حیض راتلونو ناامیده شوی وی که تاسوته (د دوی د عدت په مقرر کولو کښې) شبه وی نو د دوی عدت درې میاشتې

۱ دامام شافعی كَلَّاهُ په نیز طهر مراد دي.

اوکه نابالغه وی. که مدخول بها وی اوکه غیر مدخول بها وی. که آنیسه وی اوکه غیر آنیسه وی که ددی خواند آزاد وی اوکه غیر آزاد وی.

فهلله دلیل دالله ع دا آیت دې $(وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بُيُوتَهُمْ بِدُونِ آثَارِهَا لَا يَجُنُّنَ وَالْأَشْهُرُ عَشْرًا)$ یعنی په تاسو کښې هغه خلق چه خپلې بیبیانې پرېږدی او وفات شی نودودی بیبیانې به خپل خانونه څلور میاشتي او لس ورځې په انتظار کښې ساتی. اوکه متوفی عنها زوجها وینځه وی نو ددی عدت به دوه میاشتي او پنځه ورځې وی ځکه چه رقیبت تنصیف راولی.

وَأَن كَانَتْ أَمَةً فَحَدِّثْهَا شَهْرًا وَثَلَاثَةَ أَشْهُارٍ اوکه متوفی عنها زوجها وینځه وی نو دې عدت دوه میاشتي پنځه ورځې دې

تعريض اوکه متوفی عنها زوجها وینځه وی نو ددی عدت به دوه میاشتي او پنځه ورځې وی **فهلله** ځکه چه رقیبت تنصیف راولی.

د حامله عدت وضع د حمل ده

وَأَن كَانَتْ حَامِلًا اوکه متوفی عنها زوجها حامله ده **فَحَدِّثْهَا أَنْ تَضُمَّ حَمْلَهَا** نو ددی عدت دادې چه دا خپل حمل اوزیگری.

تعريض فرمائی چه متوفی عنها زوجها که آزاده وی اوکه وینځه که حامله وی نوددی عدت وضع د حمل ده.

فهلله دلیل دا دې چه دالله تعالی ارشاد دې $(وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ)$ او دا مطلق دې نودخپل اطلاق دوجې متوفی عنها زوجها اوغیر متوفی عنها زوجها ټولو ته شامل دې.

په مرضی الوفاات کښې د مطلقه وارث جوړیدل او عدت

وَإِذَا وَرِثَ الْمُطَلَّقةُ فِي الْمَرْضِ اوکله چه مطلقه (دخاوندنه) په مرض الوفاات کښې وارثه شی. **فَحَدِّثْهَا أَبْعَدَ الْأَجَلَيْنِ** نوددی عدت به په دواړو مدموکښې اوږده موده وی **عَشْرًا أَوْ ثَلَاثِينَ** په نیز د امام ابوحنیفه

تعريض صورت د مسئلې دا دې چه پوکس په خپل مرض الوفاات کښې خپلې ښځې ته طلاق بائن ورکړلو، یا نې ورته درې طلاقه ورکړل. اوبیا هم په عدت کښې مرشو. نودده ښځه به وارثه وی. اوددی ښځې عدت ابعد الاجلین دې. یعنی په دې ښځه د طلاق دوجې درې حیضه تیږول واجب دی. اود خواند دوفات په وجه څلور میاشتي اولس ورځې تیږول واجب دی. نوکه درې حیضه تیږول. خو څلور میاشتي اولس ورځې نه وې برابر شوې. نو وینلې به شی. چه تراوسه پورې عدت نه دې پوره شوې. تردې چه څلور میاشتي او لس ورځې تیرې شی. اوکه څلور میاشتي اولس ورځې تیرې شوې وې. خودرې حیضه نه وو پوره شوې. په دې طریقه چه ښځه ممتده د طهره. نوهم دا به وینلې شی. چه تراوسه پورې عدت پوره شوې نه دې تردې چه درې حیضه راشی. اگرچه ښځې ته دخو کالو انتظار کولو ضرورت پښ شی. دا حکم دطریقینو ع په نیز دې. په هدایه کښې نې د امام ابوحنیفه سره امام محمد هم ذکر کړې دې.

^۱ القول الرابع هو قول الطرفين ع كما في خلاصة الفتاوى (١١٧٢) والدر المختار (٦٥٧٢) والمندية (٥٣٠١) نقلاً عن القول الرابع (٣٦٩١) -

لهما» اود طرفینو ګډا دلیل دادې چه هرکله نکاح دمیراث په حق کېږي باقی ده نو دا احتیاط په وجه به عدت په حق کېږي هم باقی وی. ددې وجه دواړه عدتونه جمع کړي شول. ځکه چه دا ښځه په حقیقت کېږي بانه ده. اود حکم په اعتبار سره متولی عنها زوجها ده.

فصل بی یوسف» او امام یوسف ګډا فرماني چه ددې عدت صرف درې حیضه دي. علامه مرغینانی ګډا په هدایه کېږي فرماني چه دا اختلاف په هغه صورت کېږي دې چه دي ته طلاق بائن درې طلاکله ورکړي شوی وی. او که طلاق رجعی ورته ورکړي شوي وی نو په دې صورت کېږي به په اتفاق سره عدت د وفات یعنی څلور میاشتي او لس ورځي تیروي.

فصل ګ» دامام یوسف ګډا دلیل دادې چه نکاح خو دمرګ نه وړاندې په طلاق بائن سره منقطع شوي ده او چونکه د طلاق عدت درې حیضه دي نو ځکه په ښځه باندې درې حیضه تیروول واجب دی. او بیا تې شو عدت وفات نودا به په هغه صورت کېږي واجیبه چې نکاح د خاوند په وفات سره زائله شی. حالته د لته داسې نه ده نو ځکه به په دې ښځه عدت وفات واجب نه وی. بلکه عدت طلاق به واجب وی.

دیرنه خاوند دمرګ پوره دطلاق رجعی په حالت کېږي د وینځي آزادېدل.

وَأَنَّ احْتَمَلَ الْأَمَةَ فِي عِدَّتِهَا مِنْ طَلَاقٍ رَجَعِي نَوَكُهُ وَيَنْخُذُ دَخِلَ طَلَاقٍ رَجَعِي بِهْ عِدَّتِ كَيْسِي أَزَادَه كَرِي شوه اَنْتَقَلَتْ عِدَّتُهَا نو ددې عدت منتقل کېږي اِلَى عِدَّةِ الْحَرَائِرِ او آزادي ښځې طرف ته واپس کېږي

تفسير» صورت د مسئلې دادې چه وینځي ته خپل خاوند طلاق رجعی ورکړلو او په عدت کېږي داخپل مولی آزاده که نو ددې عدت به د آزادو ښځو عدت ته منتقل کېږي یعنی که ذوات الحیض کېږي وی نو درې حیضه به تیروي او که دغیر ذوات الحیض نه وی نو درې میاشتي به عدت تیروي. فصل ګ» دلیل دادې چه په طلاق رجعی کېږي نکاح نه ختمیږي بلکه من کل وجه نکاح باقی وی نو دا داسې شوه لکه چه مولی خپله منکوحه کېدو په حالت کېږي آزاده کړي وی.

وَأَنَّ احْتَمَلَ الْأَمَةَ فِي مَهْرُوكَةٍ او که دا وینځه په داسې حالت کېږي آزاده کړي شوه. چه معتد به بانه ده او مَتَوَلَّى عَنْهَا زَوْجَهَا. یا، متوفی عنها زوجها،، ده لَمْ تَلْتَوِلْ عِدَّتُهَا اِلَى عِدَّةِ الْحَرَائِرِ نو ددې عدت د آزادو ښځو عدت طرف ته نه منتقل کېږي

تفسير» او که دا وینځه په داسې حالت کېږي آزاده کړي شی چه دا مطلقه بانه وی یا ددې خاوند مړ شوي وی او دا د وفات عدت تیروي نو په دې صورت کېږي به ددې عدت د آزادو ښځو عدت ته نه منتقل کېږي.

فصل ګ» دلیل دادې چه دطلاق بائن او دمرګ په وجه نکاح زائله شوه نودا داسې شوه لکه چه مولی دغیر منکوحه په حالت کېږي آزاده کړي وی.

آیه په عدت کېږي دحیض والا هرڅه بل

وَأَنَّ كَسَاكَتَ آيَةٍ او که (مطلقه ښځه) دخپل حیض نه ناامیده وی فَأَعْتَدَتْ بِالسَّهْوِ نودې د میاشتي نه عدت پوره کول شروع کړل لَمْ تَلْتَوِلْ الدَّامَ بیا دي وینه او کتله. اَنْتَقَضَ مَا مَضَى مِنْ عِدَّتِهَا نو کومه موده چه ددې په عدت کېږي تیره شوه. هغه (عدت) مات شو وَكَانَ عَلَيْهَا أَنْ تُسْتَأْنَفَ الْوَدْعَةُ یا اَنْتَقِضَ او په دې به دسره (دوباره) په حیض سره عدت تیروول واجب وی

هل النفقة ① ایضا: هغه ښځه چه د حیض راتلو نه ناامیده شوې وی ⑦ **المنور**: جمع د شهرد ه میاشت

تعویج صورت دمستلې دادې چه که مطلقه دحیض نه مایوسه وی او دې په درې میاشتو سره عدت تیرولو او اوس په دې دوران کېنې د حیض وینه راغله نو حکم دادې چه په میاشتو سره کوم عدت تیرکړې دې هغه باطل شو اوس به دا د سر نه په حیض سره عدت تیروی. صاحب د هدایه په هدایه کېنې فرمائی چه دامام قدوری **رحمته** مراد دادې چه ددې ښځې د ناامیدۍ نه وړاندې کوم عادت وودهنې مطابق نې وینه اولیدله نو عدت بالالشهور باطل شو گنې نه باطلیږي. **فایله** د دلیل دادې چه دعادت په طور دوینې راتلل دحیض نه مایوسی باطلوی. هم دا قول صحیح دې نو ښکاره شوه چه دمیاشت عدت دهنې خلیفه نه دې. اودخلیفه باطل کیدل ددې وجې وو چه د خلیفه کیدو شرط دا دې چه اصل یعنی د حیض نه مایوسی متحقق وی. اودایه هله متحقق وی چه تر مرگه پورې وی. خوچه کله ددې ښځې دعادت مطابق وینه راغله نو ددې عدت به په حیض سره وی. په میاشتو سره به نه وی. ځکه چه په اصل قدرت وی. نودخلیفه څه اعتبار نه وی. **نظیره** لکه څنگه چه شیخ فانی ته د روژې په ځانې ددیه ورکولو اجازت ورکړې شوې دې څوکه دا کس په روژه نیولو قادر شو نو ددیه حکم باطل شو. او دروژې قضاء راوړل به واجب وی دغه شان که متیم داویو په استعمالو باندې قادر شو نو دتیم حکم باطل شو.

د نکاح فاسد او وطی بالانثه حکم

وَالْمَنْكُوحَةُ نِكَاحًا فَاسِدًا او کومې ښځې سره چه نکاح فاسد اوکړې شوه. **وَالْمَوْطُوعَةُ نِكَاحًا** او کومې ښځې سره چه په شبه کېنې وطی اوکړې شوه **عِدَّتُهَا الْحَيْضُ فِي الْفُرْقَةِ وَالْمَوْتِ** ددې دواړو عدت د فرقت اومرگ په حالت کېنې حیض دې

هل النفقة ① **الموطوءة**: وطی کړې شوې ⑦ **الفرقه**: جدائی

تعویج صورت دمستلې دادې که چاسره نکاح فاسده اوشی مثلاً بغیر گواه نه نکاح اوشی یا وطی بالشبه اوشی مثلاً په دهوکه کېنې دخپلې ښځې نه سوا بلې ښځې ته بوتللې شی. او وطی ور سره اوکړې نو په دې صورت کېنې به واطی (وطی کوکې) باندې مهر واجب وی. او په ښځه عدت واجب دې. برابره ده که واطی مړ شو یا په دواړو کېنې تفریق کړې شوې وی نو که دانښه د ذوات الحیض خنې وی او آزاده وی نوددې عدت درې حیضه دې اوکه وینځه وی نو ددې عدت دوه حیضه دې اوکه دا ښځه غیر ذوات الحیض خنې وی او آزاده وی نو ددې عدت درې میاشتي دې. اوکه وینځه وی نو یوه نیمه میاشت ده. حاصل دا که واطی مړ شوې وی نوهم ددې عدت به حیض سره وی اود حیض نه راتلو په صورت کېنې به میاشت ددې قائم مقام وی اوعدت وفات څلور میاشتي اولس ورځې به واجب نه وی. **فایله** دلیل دادې چه ددې دواړه قسمه ښځو عدت د رحم دپاکیدو معلومولو دپاره دې. دنکاح حق ادا کولو دپاره نه دې. ځکه چه دنکاح فاسد او وطی بالشبه څه حق نه وی اودرحم دپاکۍ علم په حیض سره راځی نو ځکه د دواړو عدت په حیض سره مقرر کړې شو. اوچه حیض نه راځی نو په دې صورت کېنې میاشتي د حیض قائم مقام دی.

الانکاح څوکه داسوال اوکړې شی چه دا مقصد خو په یو حیض یا یوې میاشتي سره حاصلیږي نو د درې حیضو د وجوب څه ضرورت دې **الجواب** ددې جواب دادې چه شبه نکاح د حقیقی سره لاحق کړې شوه اود درې حیضو تیرولو حکم ودرکړی شو.

دام ولد نه همولی وفات هبل او دم ممت

وَأَقَامَتِ الْعَوَّلَىٰ أُمُّ الْوَلَدِ عَنهَا أَوْ كَهْدِ دَامِ وَلَدِ مَوْلَا (ام ولد پریخوده او) مَرِشُوا أَوْ ائْتَمَرُوا بِهَا نَبِيَّ دَا أَزَادَهُ كَرِهَ لَهَا ثَلَاثَ حَيَضٍ نُو دَدِي عِدَّتْ دَرِي حَيْضَهُ دِي

توضیح: صورت دمسنلې دادې که دام ولد مولی مریشو یا مولی دآزاده کړه نو ددې دام ولد عدت به درې حیضه وی. (۱)

الله: دلیل دادې چه دام ولد عدت د زوال فراش دوجې دې نودا دعدت نکاح مشابېشو او چونکه په عدت نکاح کېنې درې حیضه وی نو دلته به هم درې حیضه وی.

۷ بیا په دې حکم کېنې زمونږ پېشوا حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دې دوی فرمانیلې دی عِدَّةُ أُمِّ الْوَلَدِ ثَلَاثَ حَيَضٍ (چه دام ولد عدت به درې حیضه وی)

دشیرد خپلې بڼې نه وفات هبل

وَأَقَامَتِ الْعَوَّلَىٰ عَمْرُؤُا أُمُّ آتِهِ أَوْ كَهْدِ نَابَالِغِ هَلَكِ خَبْلَهُ پریخوده (ان) مَرِشُوا وَبِهَذَا حَبْلٌ حَالَتُكَ دَدَهُ دَا بِنَخْه حَامِلَهُ دَه قَوْلُهَا أَنْ تَضُمَّ حَبْلَهَا. نو ددې عدت دادې چه خپل حمل وضع کړی. (اوزیگویی) (۲)

توضیح: مسئله داده چه یو نابالغه هلك خپله حامله پریښودله او دې ترې مریشو. نو دطرفینو هغه په نیز ددې عدت وضع دحمل ده. (۳)

فایده: د طرفینو دلیل دادې چه الله عزوجل مطلقاً فرمانیلې دی چه دحامله ښځو عدت وضع دحمل دې برابره ده که هغه عدت طلاق وی اوکه وفات وی. او برابره ده که حمل دځاوند وی اوکه دغیر ځاوند وی. نو دآیت دخپل اطلاق دوجې دنابالغه هلك ښځې ته هم شامل دې. ځکه چه دام حامله ده. اگر چه ددې نسب ثابت نه دې. او دریم دادې چه دحامله ښځو په باره کېنې دعدت وفات اندازه لگولې شوې ده. په موده د وضع دحمل برابر ده که داموده کمه وی اوکه زیاته وی. او ددې مودې مقصد دنکاح حق پوره کول دې. دحمل نه د رحم خالی معلومول نه دی ددې وجه داده چه عدت وفات د حیض په موجودگي کېنې دمیاشتونه شروع کیږي. نو ثابتنه شوه چه ددې عدت مقصد دنکاح حق ادا کول دې. درحم د فراغت معلومول نه دی. او دا معنی یعنی دنکاح حق پوره کول په ماشوم کېنې هم موجودې. اگر چه حمل دده نه ثابت نه وی.

مسئله: ابي یوسف: دامام ابو یوسف رحمه الله په نیز ددې عدت څلور میاشتې اولس ورځې دې او دا دامام شافعی قول هم دې.

۱) مسلك الشافعي: - امام شافعی رحمه الله فرمانی چه ددې عدت یو حیض دې. امام مالک او امام محمد رحمه الله

هم ددې قائل دی.

۱) غره الزیلعی رحمه الله ثم نقل عن یحیی بن ابي کثیر رحمه الله ان عمرو بن العاصی رحمه الله امر ام الولد اعطت ان تعد ثلاث حیض (نصب الرأیه: ۳۷۵/۳-)

۲) القول الرابع: هو قول الطرینين رحمه الله كلما في الحائنة (۲۷۰/۲) وفتح القدير (۱۴۹/۴) والهدية (۵۳۰/۱) والبحر الرالی (۱۴۱/۴) نقلًا عن القول الرابع (۳۷۰/۱)-

۱) غره الزیلعی رحمه الله ثم نقل عن یحیی بن ابي کثیر رحمه الله ان عمرو بن العاصی رحمه الله امر ام الولد اعطت ان تعد ثلاث حیض (نصب الرأیه: ۳۷۵/۳-)

فهلله > دلیل دادی چه دا حمل د صغیر نه ثابت نه دې نو دا داسې شوه لکه چه دصغیر دمرگ نه پس دا حامله شوې وی. او په دې صورت کښې په اتفاق سره عدت څلور میاشتي او اولس ورځې دی. نودغه شان په ذکر شوې صورت کښې هم څلور میاشتي او لس ورځې پوره کول ضروری دی.

الجمواب منه > کوم حمل دمرگ په وخت کښې حمل نه وی نوپه دې کښې ابتداء د عدت د میاشتنو نه کیږی چه دنکاح حق ادا شی. اوس که روستو حمل ښکاره شی نود حدوث حمل دوجې عدت نه متغیر کیږی.

قُلْتُ حَدَّثَ الْحَبْلُ بَعْدَ الْمَوْتِ فَوَدَّ أَنَّهَا أَرْبَعَةُ أَشْهُمٍ وَعَشْرَةُ أَيْامٍ که چرته د مرگ نه پس امید ښکاره شو. نود دې عدت به څلور میاشتي او لس ورځې وی

فهرج > که زید دخپلې ښځې سره جماع کړې وه. او بیا دې مړ شو. نوکه د ده د مرگ نه پس علوق ښکاره شوچې دا ښځه حملداره ده. نوپه دې صورت کښې به ددې عدت څلور میاشتي او لس ورځې وی.

په حالت دحيض کښې دطلاق ورکولو صورت کښې عدت

وَإِذَا طَلَّقَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ فِي حَالِ الْحَيْضِ او هرکله چه سړی خپلې ښځې ته په حالت د حیض کښې طلاق ورکړو **لَمْ تَحْتَبِطْ بِالْحَيْضَةِ الَّتِي وَقَفَتْ فِيهَا الطَّلَاقُ**. نو ښځه به دا حیض په کوم کښې چه طلاق واقع شوې دې په عدت کښې نه شماری

فهرج > مسئله دا ده. که سړی خپلې ښځې ته په حالت دحيض کښې طلاق ورکړو. نوهغه حیض په عدت کښې نشی شمارلې. په کوم کښې چه طلاق واقع شوې وی.

فهلله > دلیل دا دې چه په اجماع سره په عدت کښې پوره درې حیضه تیرول ضروری دی. نوڅکه به په دې کښې کم نشی کولې.

دمتعده دوطی بالثبه په صورت کښې عدت

وَإِذَا وَطِئَتْ الْمُتَعَدَّةُ بِمَنْبُتٍ (چه د طلاق باندې په عدت کښې وه که دې سره وطی بالشبه اوکړې شوه **فَعَلَيْهَا عِدَّةُ أَثْنَيْ عَشَرَ** نو په دې ښځه به دویم عدت واجب وی **وَكَيْدًا عِدَّتِ الْوَدْعَاءُ ثَلَاثَ دَوَاهٍ** عدتونه به په یویل کښې داخل وی **فَيَكُونُ مَا تَرَاهُ الْمَرْأَةُ مِنَ النِّهَاضِ مُتَكَبِّرًا مِنْهَا عِجْمًا** او ښځه چه کوم حیض گوری. هغه به په دواړو عدتونو کښې شمار وی **وَإِذَا انْقَضَتِ الْعِدَّةُ الْأُولَى** او هرکله چه رومېی عدت پوره شی. **وَلَمْ تُكْمَلِ الثَّانِيَةَ**. حالانکه دویم عدت نه دې پوره شوې **فَعَلَيْهَا الْحُمَامُ الْوَدْعَاءُ الثَّانِيَةُ** نو په ښځه باندې دویم عدت پوره کول واجب دی

فهرج > مسئله داده که په یو ښځه باندې دوه عدتونه واجب شی نوددې دوه صورتونه دی. نودا دوه عدتونه به یا د دوو سړو نه وی یا د یو سړی نه.

صور الصلین من رجل واحد > که د یو سړی نه وی نوددې صورت به دا وی ① چه یوکس خپلې ښځې ته درې طلاکړه ورکړل او بیا نې دا حلاله او گنترله اونکاح نې ورسره اوکړه. او وطی نې اوکړه. ⑦ یا نې حلاله او گنترله اومطلقه ثلاثه سره نې وطی اوکړه.

⑦ یا نې دمطلقه بیینه سره په عدت کښې وطی اوکړه نو په دې صورت کښې په اتفاق سره په دواړو عدتونو کښې تداخل کولې شی.

صور الصلین من رجلین > اوکه دواړه عدتونه ددو سړو نه وی نو بیا ددې دوه صورتونه دی. یا به د دواړو عدتونو جنس یو وی او یا به مختلف وی. که د دواړو جنس مختلف وو. مثلاً متوفی عنها زوجها

سره په شپه سره وطی شوی وه. نو ددې حکم په راروانه مسئله کښې ذکر دې. او که د دواړو عدتونو جنس یو وی. مثلاً مطلقې په خپل عدت کښې بل خاوند سره نکاح او کرله. او بل خاوند ورسره وطی هم کړی وی. او بیا په دواړو کښې تفریق او کړی شی. نو په دې صورت کښې به زموږ په نیزیه دواړو کښې تداخل کولې شی.

او ښخه چه کوم حیض هم او گوړی. هغه به په دواړو عدتونو کښې شمارلې شی. او که اولنې عدت پوره شوي وی او دویم نه وی پوره شوي نو دې باندې دویم عدت پوره کول واجب دي. ددې صورت به دا وی چه د ښخې دیو حیض لیدلو نه پس ورسره دویم خاوند وطی او کړی نو د دویم خاوند دوطی کولو نه پس په دې باندې درې حیضه واجب دی او دوه به دخلورو قائمقام شی. په دې طریقه چه دوه حیضه په اولنې عدت کښې او دوه حیضه په دویم کښې شمار کړې شی او درېم حیض صرف په دویم کښې شمار کړې شی.

او که د دویم خاوند د وطی نه پس حیض راغلو نو په دې باندې درې حیضه واجب دی. اودا درې حیضه به د شپږو قائمقام وی. (۱)

فایده دلیل دادې چه دعدت نه مقصود درجم دحمل نه خالی کیدل معلومول دی. اودا مقصود حاصلیږي په یو عدت سره نو ځکه به دواړه عدتونه متداخل کېږي.

دعدت طلاق او وفات ابتداء

وَأَيُّهَا الْعِدَّةُ فِي الطَّلَاقِ عَقِيبَ الطَّلَاقِ اود طلاق په صورت کښې به د عدت ابتداء د طلاق نه پس کیږي **وَفِي الْوُفَاةِ عَقِيبَ الْوُفَاةِ** اود وفات په صورت کښې به د وفات نه پس کیږي **فَإِنْ لَمْ تَلْمِزْ بِالطَّلَاقِ أَوْ الْوُفَاةِ بَيَّا** که (ښخې نه) د طلاق یا وفات علم اونشو **حَتَّى مَضَتْ مَذَّةُ الْوُفَاةِ** تردې چه دعدت موده تیره شوه **فَقَدْ انْقَضَتْ عِدَّتُهَا** نو ددې عدت پوره شو.

توضیح مصنف فرمائي چه د طلاق په صورت کښې به دعدت ابتداء د طلاق نه پس کیږي. او دوفات په صورت کښې به دعدت ابتداء دوفات نه پس کیږي تردې که خاوند ښخې ته طلاق ورکړلو او دې ته پته وه. دغه شان خاوند نې مړ شوې وو او دې ته پته نه وه تردې چه دعدت زمانه تیره شوه نو د معلومیدو نه پس دعدت اعاده واجب نه ده هم دا دخلو وارو امامانو مذهب دي.

فایده دلیل دادې چه دعدت واجبوونکی طلاق یا وفات دي نو وجوب دعدت معلومول شو او طلاق یا وفات علت شو. او معلول د خپل علت سره متصل وی نو ځکه به وجوب دعدت دخپل علت یعنی طلاق یا وفات سر متصل وی او چه د کوم وخت نه علت یا سبب موجود شی نو د هغه وخت نه به دعدت ابتداء معتبره وی.

په نکاح فاسده دعدت ابتداء

وَأَيُّهَا الْعِدَّةُ فِي النِّكَاحِ عَقِيبَ التَّفْرِيقِ بَيْنَهُمَا أَوْ عَزْوِ الْوَاطِئِ عَلَى تَزْوِجٍ وَطَعْنًا اود نکاح فاسد په صورت کښې د تفریق نه پس یا د وطی کونکي د وطی په پریځودو باندې د پخې ارادې کولو سره شروع کیږي

هل اللغة ① عقبه، روستو ② التفريق؛ جدا کول

(۱) **مسلك الشافعي** - امام شافعي **كله** فرمائي چه په دې صورت کښې هم تداخل نه کیږي بلکه پوره دوه عدتونه به تیروي.

تفريق مصنف **كفيل** فرمائی چه په نکاح فاسده کښې به دعدت ابتداء دهغه وخت نه کيږي کله چه د حاکم د زوجينو په مینځ کښې تفريق اوکړی. یا دوطی نه کولو عزم اوکړی.

۱) دليل دادې چه مونږ دامنو چه دعدت د وجوب سبب وطی ده خو چه خومره وطیات په نکاح فاسده کښې موجود شوی دی هغه ټول په پشان دپووطی دی. ځکه چه ټول وطیات یو عقد طرف ته منسوب دی همدا وجه ده چه دټولو وطیاتو په وجه یو مهر واجب دي نو آخری وطی په کومه چه دعدت ترتب وی. هغه به په تفريق کولو سره ثابتيږي یا دوطی نه کولو په عزم سره ځکه چه ددې نه وړاندې عدت نه واجبېږي ځکه چه اوس ددې دغير یعنی دوطی وجود ممکن نه دي. ځکه چه نکاح فاسده ده.

۲) دویم دليل حاصل دادې چه حقیقت وطی داسې خفی امر دي چه ددې سبب ظاهر یعنی دښه په طور قدرت علی الوطی موجود دي. اوهر هغه امر خفی چه د ظاهري امر سبب وی نودغه ظاهري سبب به ددغه امر خفی قائمقام وی. نو چه په دې باندې دقدرت حاصل وی. آخری وطی متعین کولې نشي ځکه چه دهر وطی نه پس قدرت علی الوطی باقي وی. ددې وجې مونږ وايو چه په دواړو کښې تفريق یا په ترك وطی باندې عزم ضروري دي. چه قدرت علی الوطی پورته شي. او آخری وطی متعین شي.

په میتوته اومتوفی منها زوجها باندې غم کول

وَعَلَى الْمَيْتُوَّةِ چه د کومې ښځې د خپل خاوند نه قطعې جدائی اوشوه. که په یو طلاق، اوکه په درې طلاقو اوکه په خلع **وَالْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجَهَا** اود کومې ښځې چه خاوند مړشي **إِذَا گَاتَتْ بِالْفَقْدِ مُسْلِمَةً** **الْحَيَّادُ** نو په دې باندې غم کول واجب دی کله چه دا بالغه مسلماننه وی

تفريق وړاندې نفس وجوب دعدت اوکیفیت دوجوب عدت بیان کړي شو. اوچه په کومو ښځو عدت واجب دي. اویه کومو واجب نه دي. ددې بیان اوشو. په دې فصل کښې مصنف دهغه څیزونو ذکر کوي کوم چه په معتداتو باندې واجب وی. اودکوم نه کول چه واجب دي. نوفرمانی چه میتوته یعنی هغه ښځه چه دهغې نه حق د رجعت منقطع شوې وی. برابره ده چه په درې طلاقو سره وی اوکه په یو طلاق باندې سره وی. یا په خلع سره وی او هغه ښځه چه دهغې خاوند وفات شوې وی. که دامسلمانه او بالغه وی نو په دې باندې غم واجب دي. (۱)

ليل احده المتوفى منها زوجها په متوفی عنها زوجها باندې دغم په وجوب کښې نیی **فَرَمَانِي** دی **لَا تَحِلُّ لِمَرْأَةٍ أَنْ تَبْكِيَ عَلَى الْمَيِّتِ وَلَا تَحِلُّ لَهَا أَنْ تَحْزَنَ عَلَيْهِ وَلَا تَحِلُّ لَهَا أَنْ تَحْزَنَ عَلَيْهِ وَلَا تَحِلُّ لَهَا أَنْ تَحْزَنَ عَلَيْهِ** (۲) چه کومه ښځه چه په الله **عَلَيْهَا** اویه ورځ د آخرت ایمان راوړی دهغې دپاره مری باندې د درې ورځو نه زيات غم کول حلال نه دی. سوا د خاوند نه ځکه چه خپل خاوند باندې څلور میاشتې اولس ورځې غم

۱ **مسلك الشافعي** - دامام شافعی **كفيل** په نیزغم کول دخواوند په مرگ باندې کولې شي. چا چه دخپل مرگ پورې معاهده پوره کړې وی. حالانکه دې کس د باننه کولو په وجه دا په ویره کښې واچوله. نو ددې نالائقه په مرگ غم کول نه دی پکار.

(۱) من حديث ام عطية **رضي الله عنها** أخرجه البخاري في المحيظ باب ۱۲ ومسلم في الطلاق رقم ۶۶ وأبو داود في الطلاق باب ۱۶ رقم ۲۳۰۲ والنسائي في الطلاق باب ۶۴ رقم ۳۳۰۸ وابن ماجه في الطلاق باب ۳۵ رقم ۲۰۸۷ والدارمي في الطلاق باب ۱۳، أحمد في المسند ۸۵/۵ -

کولي شی.

① **الله** دلیل دادې چه نبی کریم ﷺ معتده ښځه د نکريزو استعمال نه منع کړې ده او فرمائيلي چې دی چه نکريزې خوشبونی ده. د حدیث روايه سلمه (رض) ده. او په دې حدیث کېنې د معتده وفات او غیر وفات څه تفصیل نشته دي. نو معلومه شوه چه مطلقاً په معتده باندې غم کول واجب دی که معتده دوفات وی او که د غیر وفات وی. (ر)

② عقلی دلیل دادې چه مېتوته دمتوفی عنها زوجها پورې لاحقې کړې شی. اوداسې تقرير اوکړې شی چه په متوفی عنها زوجها په غم کولو باندې نص وارد دی لکه څنگه چه اوس حدیث تیرشو. اودغم ښکاره کولو وجوب وجه دنکاح دنعمت په فوت کیدو باندې دافسوس اظهار کول دی. څوک چه ددې ښځې دحفاظت اوکفالت سبب وو. او بینونت واقع کیدل دښځې حق دځاوند دوفات نه زیات قطع کوونکی دي. ځکه چه دنکاح حکم د وفات نه پس دعدت تیریدو پورې باقی وی هم دا وجه ده چه ښځه خپل مې ځاوند ته دبائنه کولو نه وړاندې غسل ورکولې شی. خو چه دبائنه شی نو ددې نه پس که ځاوند مړ شو. دا ورته غسل نه شی ورکولې. نوهرکله چه مېتوته دمتوفی عنها زوجها سره لاحقې کړې شوه. نو چه کوم حکم دمتوفی عنها زوجها وی هم هغه حکم به دمېتوته وی. یعنی په دواړو باندې غم کول واجب دی.

اهداء مصداق

وَأَحَدُ أَوْ حِدَادٍ أَنْ تَوَلَّى الْقَلْبَ وَالزَّيْنَةَ وَالذَّهْنَ وَالْكُحْلَ (دادې چه) ښځه خوشبو لگول، او زینت کول، او تیل لگول رانجه لگول، ، الْأَمِينَ عَذْرٍ مَكْرَدٍ (استعمالول جائز دی).

حل اللغة > ① الكحل، رانجه ⑦ الدهن، تیل

تعريف حدادپه معنی دغم کولو دویم لغت احداث دي. اول دباب نصر اوضرب ځنې دي. اودویم دباب افعال ځنې دي. دښځې غم کول دادې چه دا خوشبونی لگول زینت کول، رانجه لگول، تیل لگول که خوشبودار وی او که غیر خوشبودار وی. دا ټول څیزونه پریږدی. البته که څه غدر وی اود جامع صغیر د بیان مطابق که درد وغیره وی نو ددې څیزونو په استعمال کېنې څه قباحت نشته دي.

دلائل اهداء المعنیه ① او په طریقه د صحت سره ثابت ده چه یوې معتدې دښی ② نه د رانجو لگولو اجازت اوغوښتلو. نو نبی ﷺ ورته اجازت ورنکړو. (ر)

③ او دام سلمه (رض) نه روایت دي چه (انها قالت امرا لا حلت لى رسول الله ﷺ وقالت ان ذوا ابنتى تلى وقد اشكت حينها الفكله قال رسول الله ﷺ لا مرتين او ثلاثا). حضرت ام سلمه (رض) فرماني چه یو ښځه رسول الله ﷺ لره راغله او عرضې اوکړو بارسو الله ﷺ الله ﷺ زما د لور ځاوند وفات شوې دي. او دهغې سترگو ته تکلیف دي. آيا زه دهغې په سترگو کېنې رانجه واچوم. نو نبی ﷺ ورته او فرمائيل نه. دا کلمه

(۱) هدم ترجمه فی جنایات الحج)۔

(۷۱) أما المنع من الإكتمال ففي حديث أم سلمة (رض) أخرجه البخاري في الطلاق باب ٤٧ ومسلم في الطلاق رقم ٦٠ وأبو داود في الطلاق باب ٣٤ رقم ٢٢٩٩ والترمذي في الطلاق باب ١٨ رقم ١١٩٧ والنسائي في الطلاق باب ٦٤ رقم ٣٣٠٧ وابن ماجه في الطلاق باب ٨٥ رقم ٢٠٨٤)

نبی ﷺ دوه ځله یا درې ځله افرمائیله. د دې حدیث نه هم معلومیږي چې معتده به دا څیزونه نه استعمالوی.

الأین غلې مگر د وځي د عذر نه (که عذر وی بیا احدات کولې شی)

توضیح «**العراه من الغل**» د قدوری قول (الامن عذر) مطلب دادې چې د معتده دپاره درانجو او تیلو استعمال ، د دوانی په طور استعمال جائز دی. د زیب اوزینت په طور جائزه دی. اوکه ښځه د تیلو لگولو عادتی وی اوپه دې ویرې کې که تیل اونه لگوي نو په سر به یې درد راشي. نو په دې صورت کېنې که غالب گمان داوی. چې د تیلو دنه لگولو په وجه به بیمار ه شی نو غالب گمان به دواقع کیدو پشان او مگر خولې شی او ددې اجازت به ورکړې شی گنې نه.

ولا تختضب بالحناء اود حناء رنگ به نه استعمالوی.

توضیح «**امام قدوری رحمه الله** فرماني چې د نکریزو رنگ به هم نه استعمالوی.

هليله «**او دام سلمه رحمه الله** نه روایت دې چې (انها قالت امرنا رسول الله ﷺ وقالت ان زهره ابنتي تلبس واشكت منها انكحها فقال رسول الله ﷺ لا مرتين او ثلاثا). حضرت ام سلمه رحمه الله فرماني چې یو ښځه رسول الله ﷺ لره راغله او عرض یې اوکړو یارسو الله ﷺ زما د لور خاوند وفات شوې دي. او دهغې سترگو ته تکلیف دې. آیا زه دهغې په سترگو کېنې رانجه واچوم. نو نبی ﷺ ورته افرمائیل نه. دا کلمه نبی ﷺ دوه ځله یا درې ځله افرمائیله. د دې حدیث نه هم معلومیږي چې معتده به دا څیزونه نه استعمالوی.

ولا تلبس ثوبا مصبوغا بمصفر ولا بزعفران اونه به داسې کپړه اغوندي. چې په کسم (یو قسم سور گل) یا زعفران سره رنگ کړې شوی وی

توضیح «**او معتده به په کس او زعفرانو کېنې رنگ شوې جامې نه اغوندي**
هليله «**ځکه چې ددې نه هم یو قسم خوشبوئی ځی. ددې تائید ددې روایت نه هم کیږي چې کوم امام مالک، نسائي، ابو داود نقل کړې دي. (عن ام سلمه رضي الله عنها قالت قال النبي ﷺ لا تلبس المصفر منها زوجها المصفر من الشهاب ولا المشق ولا الحلي ولا تختضب ولا تكتحل)** سلمه رحمه الله فرماني چې نبی کریم ﷺ فرمانيلی دي چې متوفی عنها زوجها به په مصفر (یو قسم خوشبو دار رنگه) کېنې رنگه شوې جامې نه اغوندي. اونه به د (پرو رنگه) جامې اغوندي. اونه به کالی اچوی. اونه به رانجه لگوي.

په هماغه باندې هم کول نشته دي

ولا يجد ادعلى كغافرو چې په کافره ښځې باندې غم نشته

توضیح «**په دې عبارت کېنې دهغه معتداتو ذکر دې چې په جا باندې غم کول واجب نه دی فرماني. چې په کافره ښځه باندې غم کول واجب نه دي. (۱)**

۱) **مسلك الامامين** - البته امام شافعي رحمه الله او امام مالک رحمه الله فرماني چې په کافره ښځه باندې هم غم کول واجب دي.

«له» دلیل دادی چه کافره دالله ﷻ د حقوقو مخاطبه نده. او غم کول دالله ﷻ په حقوقو کښې دي. دښی کریم ﷻ په دې حدیث (لا یحل لامراة من بالله والهوام الاخر) کښې دې طرف ته اشاره ده.

وَلَا تُؤْبَرُّ او په صغیره باندې هم سوگ نشته.

تعریف: په ماشومه باندې غم کول نشته دي.

«له» ځکه چه دالله ﷻ خطاب ددې نه پورته شوي دي. یعنې داپه خطاب الهی کښې داخله نه ده. او دامام شافعی او امام مالک ﷻ په نیز په دې باندې هم غم کول واجب دي.

وَعَلَى الْأُمَّةِ الْإِحْدَادُ او په وینځه باندې غم کول واجب دی

تعریف: وینځه که په عدت وفات یا طلاق باندې کښې وی نو په دې هم غم کول واجب دي.

«له» ځکه چه وینځه د شریعت په هغه ټولو حقوقو مخاطبه ده په کومو چه د مولی حق نه باطلیږي. او غم کول داسې څیز دي چه په دې باندې دمولی حق نه باطلیږي.

په ام ولد اونکاح فاسد هغې غم کولو حکم

وَلَيْسَ فِي عِدَّةِ النِّكَاحِ الْقَاسِيَةُ وَلَا فِي عِدَّةِ أُمِّ الْوَلَدِ إِحْدَادٌ اود نکاح فاسد په عدت کښې او د ام ولد په عدت کښې احدا نشته

هل اللغة: ① احدا: د خاوند په مرگ باندې د زینت پریخودل

تعریف: که دام ولد مولی ام ولد آزاده کړه اوهغه مرشو نو په ام ولد باندې دهغه په وجه غم کول واجب نه دی او که یوه ښځه په نکاح فاسده کښې جدا شوه نو ددې په عدت کښې هم دغم کول نشته دي. «له» دلیل دادی چه غم کول واجب وی د نکاح د نعمت په زوال باندې اودلته په دې ښځو کښې دچانکاح نه ده زائله شوې. چه په غم کولو سره دهغې اظهار اوکړی. اواصل دادی چه ښځه خپل ځان بنائسته ساتی یعنې غم نه کوی نو ځکه به (ددې ښځو په حق) کښې حکم په خپل ځانې اصل باقی وی.

معتهده له دنکاح پیغام لیدل

وَلَا يَنْبَغِي أَنْ تَطْلُبَ الْمُعْتَدَةَ او معتدې ته د کويزدن پیغام ورکول مناسب نه دی وَلَا تَأْسُ بِالْتَعْرِيفِ فِي الطَّلَاقِ اود کويزدن په تعريض (اشاره) کولو کښې هيڅ باک نشته. لَقَوْلِهِ تَقَالِي {وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَضْتُمْ بِهِ مِنْ طَلْقِ الْيَسَاءِ} اَلْأَنْ قَالَ ځکه د الله تعالی ارشاد دي. {وَلَا جُنَاحَ. الآية} تاسو باندې هيڅ گناه نشته چه (دې ذکر شوي ښځو ته) د(نکاح) پیغام ورکولو باره کښې څه خبره اشاره اوکړی. یا پخپل زړه کښې (اراده د نکاح) پټه اوساتي. الله تعالی ته دا خبره معلوم ده. چه تاسو به ددې ښځو (ضرور) بیان شوي ذکر کوئ {وَلَكِنْ لَا تُؤْاَعِدُوهُنَّ يَوْزًا خَوْ ددوی سره دنکاح بوعد (او مفتحی) مه کوئ. اَلَا أَنْ تَكُونُوا أَقْوَالًا مَعْرُوفًا} مگر دا چه کومه خبره د قاعدې موافق اوکړئ وَكَلَّ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةَ وَالسَّلَامُ (التي الزنگنه) د نبی کریم ﷺ فرمانیلي دی. چه معنی د (دس) نکاح ده

هل اللغة: ① التعريض: کنایه او اشارې سره د یوې خبرې اظهار کول

٧٧) قال الزلمي رحمه الله: قلت غريباً وأخبره ابن أبي شيبة في مصنفه... عن الشعبي في قوله تعالى ولكن لا تواعدوهن سرراً لا يأخذ عليهن عهداً وميثاقاً إلا بزوج فهو غريب (مص: ٣٨١١٤).

فَوَاقِصُ الْمَقَاتِلِ امام ابوالحسن قدوری رحمته الله فرمائی کہ معتدہ بنحو تہ دنکاح پیغام ورکول مناسب نہ دی **مطلقة** خکہ چہ دالہ رحمته الله ارشاد دی چہ **(وَلَا تَزْنِي مَا عَفَاكَ الزَّكَاءُ عَلَى بَيْتِهِ الْكَيْسُ أَجَلُهُ)** یعنی معتدہ بنحو تہ دنکاح پہ ارادہ مہ ورختی تر دی چہ دعدت زمانہ ختمہ شی. اود پیغام لیملو پہ تعریض کنبی خہ قباحت نشته. دلیل دالہ رحمته الله قول دی چہ **(وَلَا تَزْنِي مَا عَفَاكَ الزَّكَاءُ عَلَى بَيْتِهِ الْكَيْسُ أَجَلُهُ)** د آیت ترجمہ د عبارت پہ ترجمہ کنبی تیرہ شوی دہ.

فَوَاقِصُ الْمَقَاتِلِ من التعریض تعریض دادی چہ خہ داسی خیز ذکر کرې شی چہ پہ ہنی سرہ پہ بل خیز دلالت کیدی شی.

مطلقة حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائیلی دی چہ تعریض دادی چہ زہ نکاح کول غوارم. یا اووانی چہ زہ غوارم چہ مانہ پوہ نیکہ بی بی ملاؤ شی. (۱)

د مطلقة رجعیہ اومتوفی عنہا زوجها دپارہ د طور نہ دولتو احکام

وَلَا يَزْنِي الْمَرْءُ الْمَرْجُوعَةَ وَالْمَرْءُ الْفَرْجُوعُ مِنْ بَيْتِهِ كَيْسُ أَجَلُهُ او کومی بنخی تہ چہ طلاق رجعی ورکړې شو. یا بانئہ ورکړې شو. (دی له) د خپل کور نہ وتل پہ شپہ یا ورځ کنبی جائز نہ دی

هل الله ① العیونۃ: پہ طلاق بانئ سرہ جدا شوې بنخہ

فَوَاقِصُ الْمَقَاتِلِ مسئلہ داده چہ کومی بنخی تہ طلاق رجعی یا بانئ ورکړې شوې وی نوهغه دی د ورځی یا د شپې د هغه کور نہ بهرنه اووخی پہ کوم کنبی چہ دمفارتت پہ وخت کنبی دا اوسیدله. البتہ کہ داپہ وتلو باندې مجبورہ شی لکہ دکور پریتلو ویرہ وی یا دخپل خان یا مال دلوت کیدو ویرہ وی یا مالک مکان دا اوباسی خکہ چہ دا پہ کرایہ باندې اوسپړی او اوس نې د کرایہ ورکولو طاقت نہ کیږی نو خہ خبرہ نہ دہ.

وَالْمَرْءُ عِنَّا زَوْجَهَا أَخْرَجَ خَارًا وَبَعْضَ اللَّيْلِ. او دچا چہ خاوند مړ شوې وی. هغه ټوله ورځ اوخه د شپې پورې وتلی شی **وَلَا يَزْنِي فِي غَيْرِ مَرْأَتِهِ**. (لیکن) د خپل کور نہ علاوه کنبی به شپہ نہ تیرہ وی

فَوَاقِصُ الْمَقَاتِلِ اود متوفی عنہا زوجها دپارہ پہ ټوله ورځ کنبی اود شپې پہ خہ حصہ کنبی دکور نہ دولتو اجازت پہ شریعت کنبی شته دی البتہ داده چہ دعدت شپې به هم پہ خپل کور کنبی تیروی پہ بل خانی کنبی به نہ تیروی.

دلیل احده المطلقۃ د مطلقة بنخی دپارہ دکور نہ دپهر وتلو دلیل دالہ رحمته الله ارشاد دی چہ **(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِنَّ وَأَعْصُوا أَلْفَاقَهُنَّ وَالْقَوْلُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا تَحْرَجُوهُنَّ مِنْ بَيْتِهِنَّ وَلَا يَحْرَجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِمَا جَاءَتْ مِنْهُنَّ)** یعنی تاسو دالہ رحمته الله نه ویرېږئ چہ ستاسو رب دی او تاسو دانبنخی د اوسیدو دکورونو نہ مہ اوباسی (خکہ چہ سکنی د مطلقة دمنکوچه پشان واجب دہ) او نہ دی دغه بنخی پہ خپله اوخی البتہ دا چہ پہ ښکاره بې حیایی راتګ اوکړی نودا بیله خبرہ دہ. مثلاً زنا نې کرې وی یا دغلا دسزا دپارہ بهر تہ اویستلی شی یادبعضی عالمانو د وینا مطابق ژبه نې اوږده وی او هر وخت غم اوجګړی کوی. نوددی وېستل جائز دی (ربیان القرآن).

دلیل احدهما المتوفی عنها دمتوفی عنها زوجها په ورځ کښې او دښپې په څه حصه کښې دکور نه د وتلو په اجازت باندې دلیل دا دی. چه متوفی عنها زوجها دپاره نفقه نه وی. نوڅکه دطلب معاش په غرض ددې دپاره دکور نه دوتلو ضرورت پېښېږي. اوبعضې وخت په کارکولو کښې شپه شی. او څه حصه تیره شی نو څکه ورته د ورځې سره دښې په څه حصه کښې دپهر ایساریدو اجازت ورکړې شوې دي.

په فرقت واقع کېدونکې کور کښې مېرمن لېرول

وَعَلَى الْمُعْتَدِلِ أَنْ يُعْتَدِلَ الْمَنْزِلَ او په معتدله باندې واجب دی. چه په هغه کور کښې عدت تیر کړي **الَّذِي يُضَاهِي الْإِنْسَانَ بِالْكُنْ حَالٍ** وټولم الفرقه کوم چه ددې طرف ته په اوسیدو سره منسوب کولې شی. د جدایی په وخت

هل للنفقة ① المنزل: کور ② الفرقه: جدایی [

تفویض مسئله داده چه معتدله ښځه چه د خاوند دمرگ په وخت کښې اود فرقت واقع کیدو په وخت کښې په کوم کور کښې اوسیدله نو هم په هغې کښې به عدت تېروی.

والله ① دلیل دادې چه الله ﷻ فرماني **(لَا تُخْرَجُونَ مِنْ يَتِيمَاتٍ)** اودښځې کور هغه دې په کوم کښې چه اوسېږي. اوسکني یعنی اوسیدل عام دی. که په طریقه دملکیت وی او که په استعاره وی اوکه په کرایه وی. هم دا وجه ده که ښځه خپلې مور کره تلي وی او خاوند هم هلته دې ته طلاق ورکړلو نو په دې ښځه واجب دی چه واپس خپل کور ته راشي اوعدت په هغې کښې تیرکړي. ② اوبڼې کریم **هغه ښځې ته چه خاوند ټې شهید شوې وو. اوفرمانیل اُسْكُنِي فِي بَيْتِكَ حَتَّى يَمُوتَ الْكِتَابُ اجَلُهُ** ③ چه ته هم خپل دې کور کښې اوسېږه تردې چه الله ﷻ د حکم مطابق ستا عدت پوره شی.

دوارثانو ښځې لږه ده کور نه وېستل

فَإِنْ كَانَ كَوْنُهُمَا مِنْ دَارِ الْوَيْتِ لَا يَكْفِيهَا اوکه د مړشوی خاوند په کور کښې ددې ښځې حصه ددې دپاره ناکافی وی **وَأَخْرَجَ الْوَرَثَةُ مِنْ تَحْتِهِمْ** او وارثان دا د خپلې حصې نه اویاسی اُتُكَلَّتْ نودا ښځه دې منتقل شی

هل للنفقة ① نصيب: حصه

تفویض مسئله داده چه دخواوند په کور کښې دښځې دمیراث حصه دومره وی چه دا په هغې کښې اوسیدې نشي. او نور وارثان هم خپله حصه کښې د اوسیدو اجازت نه ورکوي. نو په دې صورت کښې دا ښځه بل کورته منتقل کیدېشی.

فله دلیل دادې چه ددې وتل دعذر په وجه دی. اوبه عباداتو کښې عذر متعبر دي. نوڅکه دلته هم عذر متعبر دي. اوبه دې باندې یودلیل دا دی. چه د حضرت عمر فاروق **رضی الله عنه** دشهادت نه پس حضرت علی **رضی الله عنه** خپله لور ام کلثوم **رضی الله عنها** دعدت دکور نه منتقل کړې وه. او دا ټې اوفرمانیل چه حضرت عمر فاروق **رضی الله عنه** دخليفه کیدو په وجه په سرکاری کور کښې اوسیدلو او د دوی د وفات نه پس داکور د دویم خليفه حضرت عثمان **رضی الله عنه** په استعمال کښې راغلو. ددې وجې دحضرت ام کلثوم **رضی الله عنها** (زوجه عمر فاروق **رضی الله عنه**) دده کور نه دوتلو ضرورت پېښ شو. (عینی شرح هدايه).

(۱) من حديث فرقة بنت مالك بن سنان اخرجه ابو داود في الطلاق باب ٤٤ رقم ٥٠٣٢. والترمذي في الطلاق باب ٣٢ رقم ٤٠٢١. والنسائي في الطلاق باب ٥٦ رقم ١٣٠. وابن ماجه في الطلاق باب ٨ رقم ١٣٠٢. والدارمي في الطلاق باب ٤١.

وَلَا يُمْرُّ زَانٌ بِسَائِرِ الْمَلَائِكَةِ الرَّجُومَةِ أَوْ جَائِزٍ نَهَى عَنْهُ سَفَرُ أَوْ كَرَى بِهِ مَطْلَقٌ رَجْعِيٌّ بَانَدِي

توضیح: «خاوند خپل خان سره مطلقه رجعيه باندې سفر نشي کولی.

لهله: دليل دا دې، چه الله تعالى فرمايلي دى. (لَا تُزْنُوا عَنْهُنَّ مِنْ يَوْمَيْهِنَّ) ددې آيت په باره كېنې د تفسير دامامانو نه منقول دى، چه دا د مطلقه رجعيه په باره كېنې نازل شوې دې، ترجمه به دا شي، چه مه اوباسي: هغه ښځې چه طلاق رجعى مو ورته وركړې وى، دهغوى دكورونونه، نوددې آيت نه ثابتې شوه، چه دخاوند دپاره دوى لره دكور نه ويستل جائز نه دى.

د طلاق بائن نه پس دوباره نكاح او د دخول نه وړاندې طلاق ورهول

وَلَا طَلَقَ الزَّوْجُ امْرَأَتَهُ عَلَاقًا بَابًا أَوْ كَهَ سَرَى خَپَلِي ښځې ته طلاق بائن وركړو ثُمَّ زَوَّجَهَا لِي عَدَّتْ بَيَا نې ددې په عدت كېنې ددې سره نكاح او كړله وَطَلَّقَهَا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا أَوْ ددې سره ددخول نه وړاندې نې دې ته طلاق وركړو فَعَلَيْهِ مَرْكَامِيلٌ وَعَلَيْهَا عِدَّةٌ مُسْتَقْبَلَةٌ (١) نو په خاوند باندې (ددې) پوره مهر او په ښځه باندې مستقل (جدا) عدت واجب دې

توضیح: صورت د مستلي دادې چه سرې خپلې ښځې ته طلاق بائن وركړلو او بيا نې ورسره دهغې په عدت كېنې دوباره نكاح او كړله. دوطى او خلوت صحيحه نه وړاندې نې ورته بيا طلاق وركړلو نو په دې باره كېنې دشيخينو هغه په نيز د دويمې نكاح په وجه په خاوند باندې پوره مهر اوپه ښځه باندې مستقل دويم عدت واجب دى.

لهله: د شيخينو هغه دليل دادې چه دا ښځه په حقيقت كېنې د اولنې وطى په وجه دخپل خاوند په لاس كېنې مقبوضه ده، او تر اوسه پورې داوولنې وطى اثر يعنى عدت هم باقى دى. نو هركله چه خاوند دعدت په زمانه كېنې تجديد دنكاح او كړلو، حالاتكه دا ښځه په اولنې نكاح كېنې د دخول په وجه مقبوضه وه، نو هغه قبضه چه په اولنې نكاح كېنې ددخول په وجه وه دا به ددې دويمې نكاح د قبضه واجبه قائم مقام شي نو هركله چه ورته ده طلاق وركړو نو داسې شوه، لكه چه ده په دويمه نكاح كېنې هم د دخول نه پس طلاق وركړو. ددې وجې به په خاوند باندې پوره مهر اوپه ښځه باندې مستقل دويم عدت واجب وى.

نظيره: ددې نظير دادې چه غاصب دمالك نه هغه مغضوب څيز واخستلو. كوم چه دغاصب په قبضه كېنې وو نو په دې صورت كېنې غاصب صرف د بيع د عقد په وجه قبضه كونكې شو. د نوې قبضي ضرورت نشته دې. ځكه چه كومه قبضه په حالت د غصب كېنې وه هم ددې قائم مقام شوه كومه چه په بيع باندې واجب شوه. نو ثابتې شوه چه ددويمې نكاح نه پس طلاق بعد الدخول شو قبل الدخول نشو. ملك محمد: د امام محمد هغه په نيز خاوند باندې نيم مهر واجب دې اوپه ښځه باندې بيخي عدت واجب نه دې نه اولنې او نه دويم.

لهله: دامام محمد هغه دليل دادې چه دويمه نكاح كېنې كوم طلاق وركړې شوې وى هغه دوطى او خلوت صحيحه نه وړاندې وركړې شوې وى. او په طلاق قبل الوطى او قبل الخلوت كېنې نه په خاوند باندې پوره مهر واجبيږي اونه په ښځه باندې عدت واجبيږي نو په خاوند باندې به نيم مهر واجبيږي

(١) القول الرابع هو قول الشيخين هغه كذا فى ردالمحتار (٦٦٦/٢) والبحر الرائق (١٤٨/٤) والنعائيه (١٥٦/٤) نقلًا عن القول الرابع (٣٧٢/١).

پوره نه او په ښځه به دنوی عدت پوره کول واجب نه وی بلکه اولنی عدت پوره کول واجب وی.
مسک زفر: امام زفر رحمته الله فرمائی چې عدت هډو شته نه او دلیل دا بیانوی چې د دویمې نکاح په وجه
اولنې عدت ساقط شو نو هغه واپس نه واجبېږي

لهله: ځکه چې قاعده ده (الساقط لا یجوز) او دویم عدت نه واجبېږي. ځکه چې طلاق قبل الدخول واقع
شوي دي. اود طلاق قبل الدخول په وجه په ښځه باندې عدت واجب نه وی. دامام زفر رحمته الله د دلیل جواب
وراندې تیر شوي دي. هغه اوگورنی.

د مختلفه رجعيه د دوه کاله پس پیداشوې بهی نسب

وَقَدْ تَنَسَّبَ وَلَكِنَّ الْمُنْطَلَقَ الرَّجْعِيَّ چې کومې ښځې ته طلاق رجعی ورکړې شو. ددې د بچی نسب به ثابت
وی. إِذَا جَاءَتْ بِهٖ لَسْتَيْنِ أَوْ أَكْثَرَ په دې شرط چې دوه کاله یا دوه کالونه په زیات کښې
راوړلې وی (پیداشوې وی). مَا لَمْ يَكُنْ يَأْتِيهَا عِدَّتُهَا چې تر کومې پورې ښځې دخپل عدت تیریدلو
اقرار نه وی کړې.

توضیح: صورت د مسئلې دادې. چې یو سړی خپلې ښځې ته طلاق رجعی ورکړلو بیا ددې ښځې د طلاق
د وخت نه دوه کاله پس بچی پیدا شو. نو دا خاوند به ددې بچی نسب ثابت وی. په دې شرط چې ښځې
د عدت تیریدلو اقرار نه وي کړې.
لهله: دلیل دادې. چې کیدلې شی. دا ښځه ممتده طهر والاوی. اود طهر اوگدیدلو په وجه ددې عدت
اوگد شوي وی. او خاوند د عدت په زمانه کښې وطی کړې وی. ځکه چې د معتده رجعيه ښځې سره
وطی حلال ده. نو په دې سره به رجعت هم ثابت شی. اود بچی نسب به هم ثابت وی.

وَأَنْ جَاءَتْ بِهٖ لِأَكْلِ مِنْ سَنَتَيْنِ اوکه دې ښځې د دوه کالو نه په کم کښې بچی راوړلې وی پاکت
مِنْ زَوْجِهَا نو دا به د خپل خاوند نه بانه وی.

توضیح: اوکه د دوه کاله نه په کمه موده کښې ماشوم پیدا شو. نو ښځه به په خپل خاوند باندې بانه
شی. او ددې بچی نسب به ددې د خاوند نه ثابت شی.
لهله: بانه به ځکه شی. چې د وضع حمل په وجه بانه کیږي.

وَأَنْ جَاءَتْ بِهٖ لِأَكْلِ مِنْ سَنَتَيْنِ اوکه دې ښځې د دوه کالو نه په زیات کښې بچی راوړو لیستمه
او نسب نې ثابت شو وگانت رجعة. نو دا به رجعت وی

توضیح: اوکه بچی د طلاق د وخت نه د دوه کاله مودې نه زیات کښې پیدا شو. نو بلاشبې به رجعت
ثابت وی. ځکه چې په دې صورت کښې به علوق یقینا د طلاق نه پس وی.
لهله: ځکه چې د حمل اکثره موده دوه کاله ده. او ښکاره حال هم دادې. چې دا علوق به هم ددې سړی نه
شوي وی. ځکه چې د ښځې د طهره نکاح منتفی ده. نو هرکله چې د عدت په زمانه کښې د مطلقه رجعيه
سره وطی شوي وی. نو دا کس به ددې وطی په وجه مراجعت کونکې شمارلې شی.

د طلاق باندې دوه طلاق واقع کېدلونه پس

د دوه کاله نه په کمه موده کښې بچی پیدا کېدل

وَأَلْمَنَتْ بِهٖ ثَلَاثَ نَسَبٍ وَلَكِنَّمَا أَوْكُمِي ښځې ته چې طلاق باندې ورکړې شو. ددې د بچی نسب به (د خاوند)
نه ثابتېږي. إِذَا جَاءَتْ بِهٖ لِأَكْلِ مِنْ سَنَتَيْنِ چې کله دې د دوه کاله نه په کم کښې راوړلې وی

حل الله > ① ستنين، تشبيه د سنه؛ كال

تعويض > مسئله داده، كه يوي بنهي ته يوطلاق يانن يا دري طلاكه رجعي وركړې شو، او بيا د فرقت د وخت نه دوه كاله نه كمه موده كښې بېجا پيدا شو، نو ددې بېجې نسب به ددې مطلقه بانه د خاوند نه ثابت وي.

هليله > دليل دادې، چه دا احتمال موجود دې، چه د طلاق په وخت د بېجې نطفه جوړه شوې وي، نو ددې خبرې يقين نشته، چه د نطفې جوړېدلو نه وړاندې د بنهي فراش صحيح كيدل زائل شوي وو، نو احتياطاً به نسب ثابت وي.

وَإِذَا جَاءَتْ بِوَلَدٍ مُّسْتَكْنَنٍ مِنْ يَوْمِ الْفُرْقَةِ أَوْ كَهَيِّ دِ بَنِيهِ د فرقت د ورځ نه پوره په دوه كاله باندې بېجې راوړلو لَمْ يَكُنْ لَهَا نَسَبٌ نو نسب به نه ثابتېږي

تعويض > كه د فرقت د وخت نه په پوره دوه كاله باندې بېجې پيدا شو، نو نسب به نه ثابتېږي، ځكه چه په دې صورت كښې حمل باليقين د طلاق نه پس پيدا شوې دې.

هليله > ځكه كه د طلاق نه مخكښې دحمل پيدا كيدل اومنلې شي، نو د حمل موده به دوه كالو نه زياته شي، حالته كه دا باطل دې، نو هر كله چه حمل بعد الطلاق پيدا شو، اود سړي مطلقه بانه سره وطى كول حرام دى، نو ثابته شوه، چه دا حمل ددې سړي د نطفې نه نه دې پيدا شوې، او هر كله چه حمل دده د نطفې نه نه دې، نو دده به نسب هم ثابت نه وي.

إِلَّا أَنْ يَدَّعِيَهُ الزَّوْجُ البته كه دار خاوند، ددې مدعى وي

تعويض > كه دا كس ددې دعوى كوي، چه دا بېجې هم زما د نطفې نه پيدا شوې دې، نو دده نه به نسب ثابت شي، اگر چه بېجې د فرقت د وخت نه دوه كاله نه زياته موده كښې پيدا شوې وي.

هليله > دليل دادې، چه دې سړي ددې بېجې نسب پخپله خپله ذمه باندې لازم كړې دې، او ددې يوه شرعى توجيه دا هم كيدلې شي، چه دې سړي د عدت په زمانه كښې د حلال په خيال سره دې معتده بانه سره وطى كړې وي، او چونكه د نسب په ثبوت كښې احتياط كولې شي، په دې وجه په دې صورت كښې هم نسب ثابتېږي، والله اعلم بالصواب

د همدې بنهي په دوه كاله كښې د پيدا شوي بېجې نسب

وَيَكُنْ لَهَا نَسَبٌ وَلِكُلِّ الْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا مَا بَيْنَ الْوَكَاةِ وَلَيَنْ سَكُنُونَ اود،، متوفى عنها زوجها،، د بېجې نسب به د وفات (د وخت) نه په دوه كاله كښې دننه ثابتېږي

تعويض > صورت د مسئلې دادې، چه دكومې بنهي خاوند مړ شو، كه دا صغيره وي، نو ددې دبېجې نسب به ثابت وي، په دې شرط چه د لسو مياشتو اود لسو ورځو نه په كم كښې پيدا شوې وي، او كه ددې نه په زياته موده كښې پيدا شو، نو د طرفينو لخوا به نيز به نسب نه ثابتېږي، البته د امام ابو يوسف **هليله** په نيز ثابتېږي، او كه،، متوفى عنها زوجها،، صغيره وي، نو ددې د بېجې نسب به د خاوند د وفات نه دوه كاله كښې ثابتېږي.

د معتده د عدت تيريدلو افرازه د شو مياشتو نه

په كمه موده كښې د پيدا شوي بېجې نسب

وَإِذَا اغْتَرَفْتَ الْمُعْتَدَةَ بِالْإِقْسَاءِ عِدَّتُهَا أَوْ هَرَكَلَهُ چه معتده دخپل عدت تيريدلو اقرار او كړو لَمْ جَاءَتْ بِوَلَدٍ

بِإِثْبَاتِ بَيِّنَةٍ بَيَّا دِي (د اقرار د وخت نه) د شپې مياشتو نه په کم کښې بچې راژړو لمت کښه
نو ددې بچې نسب به ثابت وي

هل اللغة > ① ائله پوره کيدل

لغوي > صورت د مسئلې دادې چه معتدې او وئيل زما عدت تير شو بيا ددې د اقرار د وخت نه د شپې
مياشتو نه په کمه موده کښې بچې پيدا شو نو ددې بچې نسب به ثابت وي.
هليله > دليل دادې چه هرکله د اقرار د وخت نه د شپې مياشتو نه په کمه موده کښې بچې پيدا شو نو
معلومه شوه چه د اقرار په وخت دا معتده حامله وه او چونکه د حامله عدت وضع د حمل وي په دې
وجه به دا معتده د عدت تيريدلو په اقرار کښې دروغونه وي نو چه په اقرار کښې دروغونه ده نو اقرار
به باطل وي او هرکله چه عدت په تيريدلو کښې اقرار باطل شو نو د بچې نسب به ثابت وي.

وَأَنَّ حَاجَتَهُ إِلَى بَيِّنَةٍ بَيَّا اوکه دې په شپې مياشتو کښې بچې راژړو لمت کښه نو نسب به نه
ثابتيږي

لغوي > او که د اقرار د وخت نه پوره شپې مياشتو کښې بچې پيدا شو نو په دې وجه به د اقرار د بطلان
يقين نه کيږي.
هليله > ځکه چه د اقرار باطليدو مونږ ته علم نشته ځکه چه د اقرار نه پس د حمل پيدا کيدلو احتمال
دي

د معتده بچې پيدا کيدل او دده نسب

وَأَنَّ وَلَدَتِ الْمُعْتَدَةَ وَلَدًا اوکه چه يوې معتدې بچې راژړو لمت کښه نو ددې نسب به نه ثابتيږي چنډ
أَبِي حَنِيفَةَ (د ابو حنيفه) په نیز (أَنَّ الْأَنْ يَشْهَدُ بِوَلَادَتِهِمَا جَلَانُ أَهْوَجَلْ وَأَمْرَأَتَانِ مَكْرَاجِه
ددې بچې) د پيدا کيدو دوه سري يا پوسري او دوه ښځي گواهي ورکړي (أَنَّ الْيَكُونُ هُنَاكَ حَمْلٌ
ظَاهِرًا وَغَيْرَ الْمَيِّنِ قَبْلَ الزَّوْجِ خوکه حمل ښکاره وي يا د خاوند د طرفه اقرار بيا موندې شي هُنَاكَ
الْتَّبَعِينَ غَيْرَ كَمَادَةٍ نو د گواهي نه بغير به هم نسب ثابتيږي

هل اللغة > ① هل: اميد، په رحم کښې بچې

لغوي > مسلک ابي حنيفه > صورت د مسئلې دادې که د معتده ښځې بچې پيدا شو او حمل مخکښي نه
ښکاره وو يا خاوند د حمل اقرار کړي وو نو په دواړه صورتونو کښې به بغير د شهادت نه نسب ثابت
وي او که د معتده ښځې بچې پيدا شو او خاوند د پيدائش انکار او کرلو نو د امام اعظم عليه السلام په نیز به
نسب هغه وخت ثابتيږي چه کله د بچې په پيدائش باندې دوه سري يا پوسري او دوه ښځي گواهي
ورکړي.
هليله > د امام ابو حنيفه عليه السلام دليل دادې چه هرکله ښځې د وضع حمل اقرار او کرلو نو ددې عدت
تير شو او کوم خيز چه تير شي هغه حجت نشي کيدلې حجت خو هغه وي چه کوم موجود وي نو د نوي
سرنه د نسب ثابتولو ضرورت پيدا شو په دې وجه د شهادت تامه کيدل به ضروري وي او شهادت

١) القول الراجع هو قول أبي حنيفة عليه السلام في الحائض (٢٧٤/٢) ورد المختار (٢٨٠/٢) والمقدمة (٥٣٨/١)
والبحر الرائق (١٦٠/٤) نقلًا عن القول الراجع (٣٧٦/١) -

تامه دادې. چه دوه سړی گواهی ورکړی. یا یو سړی او دوه ښځې گواهی ورکړی. خو که حمل ښکاره شو. یا خاوند د حمل اقرار او کړو. نو د کامل شهادت شرط نه دی. ځکه چه په دې صورت کښې خو نسب د پیدائش نه وړاندې ثابت شو. او پاتې شوه داچه دا بچي ددې ښځې نه پیدا شوې دې خورا خبره د یوې ښځې په گواهی سره ثابتېږي.

الاشکال > د حضرت امام صاحب رحمته الله علیه په مذهب باندې دا اشکال کیدلې شی. چه د نسب د اثبات دپاره د سړی شهادت شرط گرځول، څنگه درست دی. حالانکه د سړی ښځې طرف ته کتل حرام دی؟
الجواب > نه. نوجواب دادې. چه کتل ضروری نه دی. بلکه بغیر د کتلو نه هم گواهی ورکول ممکن دی. په دې طریقه چه دانبځه د دوه گواهانو مخکښې یې کمرې ته داخل شوه. او گواهانو ته ددې خبرې عمل دې چه په دې کمره کښې ددې ښځې نه سوا بل څوک نشته. بیا دا ښځه د یوماشوم سره راوړتله. نو د شهادت ادا کولو دپاره دومره قدرې هم کافی ده.

وَكَاكَ أَبُو يُسُفَ وَ مُحَمَّدٌ او صاحبین رحمته الله علیهم فرمائی **يُثْبِتُ فِي الْحَبِيبِ بِشَهَادَةِ امْرَأَةٍ وَاحِدَةٍ** چه په ټولو صورتونو کښې د یوې ښځې په گواهی سره نسب ثابتېږي

تعریف > **ملك الصالحين** > صاحبین رحمته الله علیهم فرمائی چه په ټولو صورتونو کښې د یوې آزادې مسلماني عادلې ښځې په گواهی باندې نسب ثابتېږي. که د مخکښې نه حمل ښکاره وي. او که نه. او خاوند د حمل اقرار کړي وي. او که نه. امام احمد رحمته الله علیه هم ددې قائل دي. اود امام شافعي رحمته الله علیه په نیز دخلوړو ښځو گواهی شرط ده. اود امام مالک اود ابن ابی لیلی رحمته الله علیهم په نیز د دوه ښځو په گواهی باندې نسب ثابتېږي.
فایده > د دوی دلیل دادې. چه دعدت موجود کیدلو په وجه ښځه دخپل خاوند فراش دي. او فراش کیدل نسب لازم کوي. نو د نسب ثابتولو هیڅ ضرورت پاتې نشو. البته دا ضرورت شته چه دا بچي هم ددې ښځې نه پیدا شوې دي. نو دا خبره د یوې ښځې په گواهی سره ثابتېږي. لکه چه د نکاح قانمیدلو په صورت کښې بالاتفاق د یوې ښځې په گواهی سره د ولد تعیین کیږي.

د نکاح نه شپږ میاشتې نه په کومه موده کښې د پیدا شوی بچی نسب

وَإِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ امْرَأَةً او که سړی یوې ښځې سره نکاح او کړله **لَهَا ثَمَانَةُ يَوْمٍ لَا قَوْلَ مِنْ بَيْتِهَا أَهْلٌ مُنْذُ يَوْمٍ تَزَوَّجَهَا** نو د نکاح د ورځ نه د شپږ میاشت نه په کم کښې دې بچي راوړو **لَمْ يَثْبُتْ نَسَبُهُ** نو ددې (بچي) نسب به ثابت نه وي

تعریف > صورت د مسنلې دادې. که یو سړی د یوې ښځې سره نکاح او کړله. نو د نکاح د وخت نه د شپږ میاشتو نه په کومه موده کښې ددې ښځې بچي پیدا شو. نو ددې بچی نسب به ددې سړی نه ثابت نه وي.

فایده > دلیل دادې. چه د حمل کم از کم موده شپږ میاشتې ده. او بچی د شپږ میاشتو نه په کومه موده کښې پیدا شو. نو معلومه شوه. چه نطفه د نکاح نه وړاندې پیدا شوې وه. نو ثابته شوه. چه دا نطفه ددې خاوند نه نه ده. او هرکله چه نطفه ددې سړی نه نه ده. نو په دې سره به نسب هم نه ثابتېږي. او که د نکاح د وخت نه د شپږ میاشتو نه په زیاته موده کښې بچي پیدا شو. نو ددې بچی نسب به دده نه ثابت وي. که خاوند ددې بچی اقرار او کړي. او که خاموش پاتې شی. ځکه چه د ښځې فراش کیدل ثابت دی. اود حمل موده هم پوره ده.

وَإِنْ جَاءَتْ بِمِلَّةٍ أَوْ كَفَّارَةٍ او که (د نکاح دوخت نه) په شپږو میاشتو باندې یا (ددې نه) په

زياتو باندې ئې بېچې راۋزو يَتُّمْتُ لَسْبُهُ نود خاوند به ددې نسب ثابت وي **إِنْ اعْتَرَفَ بِهِ الرَّضْعُ أَوْ سَكَّتْ** که خاوند ددې اقرار اوکړي. او که خاموش پاتې شي

تعريض که بېچې په شېبې مياشتو يا ددې نه په زياته موده کښې پيدا شو. خو خاوند د بېچې پيدا کيدلو انکار اوکړ. نو که يوه ښځه د بېچې پيدا کيدلو گواهي ورکړي. نو ددې په شهادت سره به پيدانش ثابت شي. تردې که خاوند ددې بېچې نفې اوکړ. له او وې ونيل. چه دا بېچې زما د نطفې نه نه دې پيدا. نو خاوند به خپلې ښځې سره لعان کوي. **هليله** دليل دادې. چه د ښځې د فراش کيدلو په وجه د بېچې نسب ثابت شو. او پاتې شو د پيدانش انکار، نو دا د يوې ښځې په گواهي سره ثابت شو.

قُرْآنُ مُحَمَّدٍ الْوَلَدَةُ بيا که خاوند د ولادت انکار اوکړو **يَتُّمْتُ بِشَآءِ أَهْلٍ أَوْ أَحَدٍ شَهِدٍ الْوَلَدَةَ** نو د ولادت (به) ثابتېږي. د يوې ښځې په گواهي سره کومه چه د ولادت شاهده وي

تعريض مسئله ښکاره ده

د حمل هم نه هم اود زيات نه زياته موده

وَكَتْمُ مَذَّةِ الْحَمْلِ سِتْنَانٍ چه د حمل اکثره موده دوه کاله ده

تعريض د حمل زيات نه زياته موده دوه کاله ده. **هليله** دليل دادې. چه د حضرت عائشه رضي الله عنها قول دې. فرماني. چه بېچې د مور په خيټه کښې دوه کاله نه زيات نه پاتې کېږي. اگر چه د ميچن د لاسکي د سوري په اندازه وي. ^(۱) او ښکاره هم داده. چه حضرت عائشه رضي الله عنها دا د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه اوريدلی وي. او بيان کړې ئې وي.

وَأَقْلَمُ سِتَّةَ أَهْوٍ اود حمل کم از کم موده شېبې مياشتې ده.

تعريض اود حمل کم نه کمه موده بالاتفاق شېبې مياشتې ده. ^(۱)

هليله دليل د قرآن آيت **(وَحَمْلُهُ وَفُطْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا*)** دې. يعنی په حمل کښې د پاتې کيدلو اود پيو پرېخودلو موده ديرش مياشتې ده. بيا الله تعالی فرماني **(وَفُطْلُهُ فِي عَامَيْنِ)** يعنی د بېچې پس پرېخودل په دوه کاله کښې کېږي. نو د حمل موده شېبې مياشتې پاتې شوه. د علامه مرغيناني رحمته الله عليه په کلام کښې تناقض دې په دې طريقه چه په کتاب الرضاع کښې د امام صاحب رحمته الله عليه دليل بيانولو کښې بيان شوی وو. چه په حمل او فصال دواړو کښې د هريو موده ديرش مياشتې ده. خود حمل په موده کښې منقص موجود دي. يعنی د عائشه رضي الله عنها حديث **جاء الولد لا يملأ في البطن أكثر من ستين** يعنی هلته کښې ئې دا موده په دواړو باندې نه وه تقسم کړې. بلکه په دواړو کښې د هريو موده ديرش مياشتې مقرر کړې شوې وي. اود عائشه رضي الله عنها په حديث سره د حمل په موده کښې کمې کړې شوې وو. او دلته کښې ئې چه هم هغه آيت پيش کړلو. نو په حمل او فصال دواړو ئې دا موده

(۱) أخرجه الدارقطني في سننه (۳۲۳) رقم ۸۲. والبيهقي في السنن الكبرى (۷۸۲۷) رقم (۲۵۵۱)

(۱) **مسلك الامين** - د امام شافعي او امام مالك رحمته الله عليهما په نيز د حمل زياته موده څلور کاله دی.

تقسیم کرله. په دې طریقه چه خلیس مېشت میاشتی نی د فصال موده مقرر کړې ده. دآیت «وَفُضِّلَهُ فِي حَامَيْنِ» په وجه او باقی شپې میاشتی نی د حمل اقله موده گرځولې ده. په اصل کښې د حمل اقله موده بیانولو کښې علامه مرغینانی رحمته الله علیه چه ددې مسئلې په تشریح کښې په هدایه کښې کومه طریقه اختیار کړې ده. دا دابن عباس رضی الله تعالی عنهما تاویل دې. لکه چه نقل دی. چه «ان رجلا تزوج امرأة فولدت لستة أشهر فهم عثمان برهما فقال ابن عباس رضی الله تعالی عنهما أما أنهما لو عاشتم بكتاب الله لعال لعصمتكم قال الله تعالى «وَحَمْلُهُ وَفُضِّلَهُ لِكُلِّ نَوْحٍ شَهْرًا» وقال «وَفُضِّلَهُ فِي حَامَيْنِ» فلم يبق للحمل إلا ستة أشهر فدرأ عثمان الحد منهما بكتاب القدين یو سری دپوې ښځې سره نکاح او کړله. په شپږمه میاشت ددې ښځې بچي پیدا شو. نو حضرت عثمان رضی الله تعالی عنهما دده د سنگسار کولو اراده او کړله. نو ابن عباس رضی الله تعالی عنهما او فرمانييل. که دا ښځه تاسو سره د کتاب الله په ذریعه جگړه کوی. نو زه هم تاسو سره جگړه کوم. الله تعالی فرماني. «وَحَمْلُهُ وَفُضِّلَهُ لِكُلِّ نَوْحٍ شَهْرًا» او فرماني. «وَفُضِّلَهُ فِي حَامَيْنِ» نو حمل موده صرف شپې میاشتی پاتې شوه. حضرت عثمان رضی الله تعالی عنهما (چه دا واوړیدل) نو ددې ښځې نه نی حد لرې کړلو. نو حضرت عثمان رضی الله تعالی عنهما حد دفع کول، اود هیڅ یو صحابی مخالفت نه کول، د اجماع دلیل دې. بهر حال که د ابن عباس رضی الله تعالی عنهما د تاویل مطابق استدلال او کړې شی. لکه څنگه چه دلته کښې شوي دي. نو په .. کتاب الرضا ..، چه کومه طریقه اختیار شوي ده. هغه به باطل شی. حاصل داچه په مصنف رحمته الله علیه باندې د تناقض اشکال ختم نشو.

د ذمی ذمیبه ته طلاق ورکولو باندې دعدت حکم

وَأَمَّا ظَلَمْتُ الْبَيْتَ الْبَيْتَةَ او که ذمی ذمیبه ته طلاق ورکړو **فَلَا عِدَّةَ عَلَيْهِمَا**. نو په ذمیبه ښځه باندې عدت نشته

تعريض په دې عبارت کښې فرماني چه ذمی خپلې ښځې ته طلاق ورکړو. نو دامام ابو حنیفه رحمته الله علیه په نیز ښځه باندې عدت واجب نه دي. که ښځه نکاح کوی نو شرعاً صحیح ده. خو که دا ښځه حامله وی نو نکاح صحیح نه ده.

صالح الصالحين صاحبین **فما فرماني** چه په دې کښې په ښځه باندې عدت واجب دي. صاحب دهدا په رحمته الله علیه فرمانييلی دی چه په ذمیبه ښځه باندې دعدت په وجوب او عدم وجوب کښې دامام ابو حنیفه رحمته الله علیه او صاحبینو رحمته الله علیهم په نیز اختلاف داسې دي لکه څنگه چه په نکاح کښې وو. او دا اختلاف د دلائلو سره په (باب نکاح اهل الشرك) کښې تیر شوي دي. دا خیال ساتنی چه دامام ابو حنیفه رحمته الله علیه قول په هغه صورت کښې دي چه د ذمیبه اعتقاد داوی چه په ذمیبه مطلقه باندې عدت نشته دي.

د زنا حاملې ښځې سره د نکاح حکم

وَأَمَّا تَزَوَّجَتِ الْحَامِلَ مِنَ الزَّانِيَةِ او که نکاح **أَوْ كَرُو دَ زَنَا** نه د حامله شوي ښځې سره نو جائز دي نکاح، **وَلَا يَتَلَهَّأَتِي ثُمَّ تَحْمِلُهَا** (۱) او وطن په ورسره نه کوی تر حمل پیدا کیدو پورې.

تعريض په زنا سره که ښځه حامله شوي وی. نو نوډ طرفینو رحمته الله علیهم په نیز دي سره نکاح جائز ده. خو د وضع

^۱ القول الرابع هو قول الطرفين رحمته الله علیهم كلا في رد المحتار (۳۱۶/۲) ومجمع الألف (۳۲۹/۱) فلا عن القول الرابع

حمل پوری وطی گول درست نه دی. (۱)

هلهله د طرفینو **محلل** دلیل دادې، چه، حامله من الزنا، د محللاتو څخې ده. اود نص یعنی **[وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ]** نه ثابت ده. ځکه چه، حامله من الزنا، ذکر د محرماتو په بیان کښې اونکړې شو. او کوم چه د محللاتو څخې وی. هغې سره نکاح جائز ده. نود، حامله من الزنا، سره به هم نکاح جائز وی. خو که تاسو ته دا اشکال پیدا شي. چه، د حامله ثابت النسب، ذکر هم په محرماتو کښې نشته. نو څه وجه ده. چه داد **[وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ]** په حکم کښې داخل نکړې شوه. او، حامله ثابت النسب، سره نکاح جائز اونه گرځولې شوه.

جواب، حامله ثابت النسب، د الله تعالی په قول **[وَلَا تَزَوَّجُوا عُمَّالَةَ الْيَتَامَى حَتَّى يَكُونُوا أَكْبَرَ]** کښې داخل ده. یعنی اراده مه کوئ د نکاح، تردې چه خپل مقرر عدت آخره پورې اورسی، مطلب دادې. که یوه ښځه د خاوند نه جدا شي. نو ترکومه پورې چه په عدت کښې وی. د هیڅ چا دپاره جائز نه ده. چه ددې سره نکاح اوکړی. او دا ښکاره ده. چه د حامله عدت وضع د حمل ده. نود وضع حمل نه مخکښې به نکاح نه کوی. (یعنې شرح هدایه)

الاشکال خو سوال دادې. چه، حامله من الزنا، چه هرکله د محللاتو څخې ده. نو بیا د نکاح واقع کیدلو نه پس وطی ولې حرام کړې شوه؟

الجواب، وطی په دې وجه حرام کړې شوه. چه په خپلو اوبوسره د بل پټې اوبه کول، لازم نشی. ځکه چه دا حرام دی. د نبی کریم **ﷺ** ارشاد دي. **[مَنْ كَانَ يَوْمَ يَوْمٍ الْاَخِرَ فَلَاسِي مَا لَمْ يَزَمِ طَهْرًا]** یعنی کوم کس چه په الله اود آخرت په ورځ باندې ایمان لری. په خپلو اوبو سره دې د بل پټې نه اوبه کوی. مراد دادې. چه د حاملو سره دې وطی نه کوی.

مسئله ابی یوسف **رحمته** د امام ابو یوسف **رحمته** په نیز د سره نکاح درست نه ده. او که حمل، ثابت النسب، وی. مثلاً حامله، معتد الغیر، ده. نو په دې صورت کښې نکاح په اتفاق سره باطل ده. او که یو کس د یوې ښځې سره زنا اوکړه. اودا ښځه په دې سره حامله شوه. بیا هم دې زانی ددې سره نکاح اوکړه. نو نکاح هم جائز ده. او وطی هم بالاتفاق حلال ده.

هلهله د امام ابو یوسف **رحمته** دلیل دادې. چه حمل که، ثابت النسب، وی. نود نکاح عدم جواز د حمل د احترام په وجه دی. او، حمل من الزنا، هم محترم دی. ځکه چه د حمل د طرفه هیڅ جنایت نشته. جنایت چه څه هم دی. د زانی او مزنیه د طرفه دی. هم دغه وجه ده. چه حمل ساقطول ناجائز دی. البته زمونی په زمانه کښې ساقطول جائز دی. (حاشیه هدایه) نو هرکله چه په اصل، یعنی په مقیس علیه کښې چه د نکاح د عدم جواز کوم علت دی. هم دغه علت په فرع یعنی په مقیس کښې هم موجود دی. نو بیا به په مقیس کښې هم د مقیس علیه حکم لگولې شی. یعنی د نکاح د عدم جواز علت مشترکه د حمل احترام دی.

۱، **مسئله** الشافعی، - امام شافعی **رحمته** د نکاح اود وطی د دواړو د جواز قائل دی.

عامل وی. خک که چه دا دواره د خپل ذات دپاره هیڅ کار نه کوی. بلکه د مسلمانانو مصالح پوره کوی. نو د مسلمانانو عام حق، یعنی د بیت المال نه د کفایت په اندازه ورکول واجب دی. او هم دا حکم د مفتی، او د وقف د متولی، اود وصی د وصیت، او کافرانو سره د جنگ کونکي مسلمان دي. او چونکه په دې دلائلو کښې هیڅ تفصیل نشته. په دې وجه په نفقه کښې مسلماننه ښځه او کتابیه ټول برابر دي.

الفصل دلته کښې پوښوال کیدې شی. هغه داچه تاسو او فرمائیل. د محبوس نفقه په ده واجب ده. چه ددی د حق په وجه دا محبوس شوې دي. حالانکه داسې نه ده. خک که چه د رهن نفقه په رهن باندې واجب ده. حالانکه رهن د مرتهن د حق په وجه محبوس دي؟

الجواب جواب دادې. چه مونږ دا منو. چه رهن د مرتهن سره محبوس دي. خودا نه منو. چه داصر د مرتهن د حق په وجه محبوس دي. بلکه څنگه چه د مرتهن مقصود حاصلیږي. دغه شان د رهن مقصود هم حاصلیږي. که دین هلاک شی. نو رهن به د رهن په ذریعه دین ادا کوی. په دې وجه نفقه په مرتهن باندې واجب نه کړې شوه.

نفقه او ددې مقدار

وَيُعْتَذِرُ لَكَ بِمَا لَهَا جَبِيحًا اود نفقي په مقدار کښې به د خاوند اود ښځې د دواړو د حال اعتبار کولې شی **مُؤَيَّرًا** گان **الزَّوْجِ** او **مُعْتَبَرًا** برابره ده که خاوند ټي مالدار وي او که غریب وي **مُعْتَبَرًا** او که ښځه غریبه وي **الزَّوْجِ** مؤیر او خاوند مالدار وي **فَتَقْتَضَاؤُنَ** نفقه **المُؤَيَّرَاتِ** و **فَوَقَّ** نفقه **المُعْتَبَرَاتِ** نود غریبې ښځې نه زیات اود مالداره ښځې نه کمه نفقه به واجب وي

تفهيم په دې عبارت کښې مصنف **عليه السلام** ددې مسئلې وضاحت کوي. چه په نفقه او ددې په مقدار کښې به په ښځه خاوند کښې د کوم يو کس حال معتبر وي؟ امام قدوري **رحمته الله** فرماني. چه په ښځه خاوند کښې به د دواړو حال معتبر وي. صاحب دده **عليه السلام** فرماني. چه د امام خصاف **رحمته الله** غوره مذهب هم دا دي. او په دې باندې فتوی ده.

فوضيح قول خصاف اود امام خصاف **رحمته الله** د قول تفسير دادې. چه په دې کښې عقلی طور څلور قسمونه دي. خک که چه ښځه او خاوند به دواړه مالداره وي. يا به دواړه غریبانان وي. او يا به خاوند مالداره وي. او ښځه به تنگدسته وي. يا به ددې په عکس وي. یعنی خاوند به غریب وي. او ښځه به مالداره وي. په رومي قسم کښې به د مالداري نفقه واجب وي. او په دویم قسم کښې به د غریب نفقه واجب وي. او په دریم او څلور قسم کښې به د ښځې دپاره درميانه درجې نفقه واجب وي. یعنی د مالداره ښځو د نفقه نه کمتر، اود غریب ښځو د نفقه نه به زیاته وي.

فلیله د امام خصاف د قول وجه هغه حديث دي. کوم چه امام بخاری **رحمته الله** روایت کړې دي. حضرت عائشه **رضی الله عنها** فرماني. **ان هذا بنت عتبة امرأة ابي سفيان قالت يا رسول الله ان ابا سفيان رجل شحيح لا يعطيني ما يكفيني وولدي الا ما اعليت منه وهو لا يعلم فقال عذی من مال زوجك يكفيك وولدك بالعرف** (۱) یعنی هندو بنت عتبہ (د ابوسفیان ښځې) او وئیل ای د الله رسول **ﷺ** ابوسفیان دیر بخیل سړې دي. دې مالو دومره نه را کوی. چه زما او زما د اولاد کفایت او کړی. مگر داچه زه بغیر وئیلو واخلم؟ نو نبی کریم **ﷺ**

(۱) من حديث عائشة **رضی الله عنها** أخرجه البخاری و ابو داود في البيوع ومسلم والنسائي في القضاء وابن ماجه في الأحكام (لص: ۳۹۸۴).

اوفرمانیل چه ته د خپل خاوند د مال نه دومره قدرې اخله چه دا تاته اوستا اولاد ته د اعتدال په طور کفایت اوکړی. ددې واقعه نه معلومېږی چه نسی کریم علیه السلام د ښځې د حال اعتبار کړې دې. اود سمجه خبره هم داده چه د ښځې د حال اعتبار اوکړې شی ځکه چه نفقه خو د کفایت په طور واجبېږی او کومه ښځه چه غریبه وی دې ته د مالدارې ښځې کفایت پکار نه دې. نود زیاتوالی هېڅ فائده نشته او ابوسفیان مالداره سړې وو نوکه د سړی اعتبار کیدلې نود فراغت د مقدار اخستلو حکم به نې ورکړې وو.

القول الثاني امام کرخي رحمته الله فرمائی چه د خاوند د حال اعتبار به کولی شی. د امام شافعی رحمته الله هم دا قول دې. د امام کرخي رحمته الله دلیل د الله تعالی الْبَاقِي دُوَسْعَةً مِّنْ سَعْيِهِ وَمَنْ قَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَلَا تَنفِقُ مِمَّا أَنفَقَ اللَّهُ [سورة الطلاق] دې. یعنی مالداره به د خپل طاقت مطابق خرج کوی. او تنگدست به د هغه مال نه خرج کوی. کوم چه الله تعالی ده ته ورکړې دې. الله تعالی په دواړه حالتونو کښې د سړی د حال اعتبار کړې دې. اوده ته نې د خرج کولو حکم ورکړې دې.

د ښځې نفقي حاصلولو دپاره خپل خاوند منع کول

وَأَنْ أَمْتَنَتْ مِنْ كَسْبِهِمْ نَفْسًا اوکه ښځې د خپل ذات سپارلو نه انکار اوکړو **حَتَّى يُعْطِيَهَا مَهْرَهَا** تردې چه خاوند دې ته ددې مهر ورکړی **فَلَهَا النَّفَقَةُ** نود ښځې دپاره نفقه واجب ده

حل الفقه ① قطعېم: سپارل، حواله کول

تفسير مسئله دا ده. که ښځې خپل خان خاوند ته د سپارلو نه بند کړلو. تردې چه خاوند ددې مهر معجل ادا کړی. نو په دې صورت کښې به د ښځې نفقه نه ساقطېږی. بلکه په خاوند به واجب وی. **فله** دليل دادې. چه د ښځې خپل خان منع کول، د خپل حق په وجه دی. نود احتباس فوت کيدل، په داسې وجه دی. چه د خاوند د طرفه پيدا شوې دې. نودا داسې شوه. لکه چه احتباس فوت نشو. او هرکله چه د ښځې د طرفه احتباس فوت نشو. نو ددې نفقه به هم نه ساقطېږی.

د نافرمانه او سرکشی ښځې نفقه

وَأَنْ كَسَرَتْ اوکه ښځې نافرمانی او بغاوت اوکړو **وَلَا تَنفَقُ لَهَا** نو ددې دپاره به نفقه نه وی **حَتَّى تُعْطَى إِلَى مَرْئِيهِ** تردې چه دا خپل خاوند کور ته واپس شی

حل الفقه ① **لظن**: د نشوز نه دې یعنی که ښځه د خاوند نافرمانی کوی

تفسير مسئله داده. که ښځې نافرمانی او سرکشی اوکړله. نو ددې دپاره به نفقه نه وی. تردې پورې چه دا سرکشی پرېږدی. اود خاوند کور ته واپس راشی. **فله** ځکه چه دې خپل خان مجبوس کول د خپل خان نه لرې کړې دې. یعنی نفقه ددې د احتباس په وجه واجب وه. اوکله چه دې احتباس پخپله ختم کړلو. نو نفقه به هم ساقط وی.

د صغیره دپاره نفقه

وَأَنْ كَانَتْ صَغِيرًا اوکه صغیره وی **لَا تُسَاقَطُ بِهَا** چه دې سره جماع نشی کیدلې **فَلَا تَنفَقُ لَهَا** نو ددې دپاره نفقه نشته. **وَأَنْ سَلِمَتْ إِلَيْهِ نَفْسًا** اگر چې سپارلې نې وی هغه ته نفس خپل

تفسير صورت د مسئلې دادې. که ښځه دومره صغیره وی. چه دې سره جماع نشی کیدلې. نو ددې دپاره به په خاوند باندې نفقه واجب نه وی. که دا د خاوند په کور کښې وی. اوکه د خاوند په کور کښې

نه وی تردی چه د جماع قابله شی. (۱)
فصلیه دلیل دادی چه د جماع ممتنع کیدل په داسی وجه سره دی. کوم چه په ښځه کښې موجود دی. یعنی د صغیره خپل ځان خاوند ته نه سپارل، نو صغیره داسې شوه. لکه ناشزه (نافرمانه) او کوم احتباس چه نفقه واجبی. هغه دادی چه د نکاح د مقصود (جماع) یا دواعی د جماع حاصلولو وسیله وی. او داسې احتباس موجود نشو په دې وجه د صغیره دپاره په دې خاوند باندې نفقه هم واجب نه ده. په خلاف د بیماری ښځې. چه ددې نفقه نه ساقاطیږی. ددې تفصیل به عنقریب بیان کړې شی. ان شاء الله

وَأَنَّ كَانَ الزَّوْجُ صَغِيرًا او که خاوند صغیر وی **لَا يَلْبِثُ رُغْلَى الْوَطَى** چه په جماع قادر نه وی **وَالْمَرْأَةُ كَبِيرًا** حال داچه ښځه بالغ ده **فَلَهَا النِّفْقَةُ مِنْ مَالِهِ** نو ددې دپاره د خاوند په مال کښې نفقه واجب ده

تعویض که خاوند نابالغه وی. په جماع قدرت نشی لرلې. او دده ښځه بالغه وی. نو د خاوند د مال نه ددې دپاره نفقه واجب ده.
فصلیه ځکه چه د ښځې د طرفه خپل ځان سپارل موجود شو. او عجز صرف د خاوند د طرفه دی. نو لکه څنگه چه د مقطوع الذکر اود نامرد د ښځې نفقه واجب وی. دغه شان به ددې نابالغ د ښځې نفقه هم واجب وی. او که ښځه خاوند دواړه نابالغ وی. چه په جماع قادر نه وی. نو په اجماع سره به د ښځې نفقه واجب نه وی. (الدخیره)

د فرقت نه پس د نفقه اوسکني احکام

وَإِذَا طَلَّقَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ او کله چه سړی خپلې ښځې ته طلاق ورکړو **فَلَهَا النِّفْقَةُ وَالْكَفَّةُ فِي عِدَّتِهَا** نو د ښځې دپاره به ددې په عدت کښې نفقه اوسکونت واجب وی **وَرَجْعًا** گان **أَوْ بَابُهَا** (که طلاق رجعی وی او که بائن وی

هل اللغة ① السکني، استوگنه

تعویض صورت د مسئلې دادی. که یوکس خپلې ښځې ته طلاق ورکړو. که طلاق رجعی نې ورکړې وی. او که طلاق بائن نې ورکړې وی. نو د ښځې په عدت کښې به ددې دپاره نفقه اوسکني واجب وی. (۲)
فصلیه دلیل دادی. چه ښځې ته نفقه ورکول، دا خپل ځان سره د بندولو عوض دی. لکه څنگه چه مونږ د باب النفقه په شروع کښې بیان کړی دی. اودا احتباس (بندول) د نکاح په مقصود، یعنی د بچی په حق کښې اوس هم موجود دی. ځکه چه عدت په دې وجه واجب وی چه د بچی حفاظت اوکړې شی. او هرکله چه احتباس موجود دی. نو د ښځې دپاره به نفقه هم واجب وی. او هم ددې احتباس په وجه د مطلقه بانه

(۱) **مسلك الشافعي**:- امام شافعی رحمه الله فرماني. چه د صغیره دپاره نفقه واجب ده.

(۲) **مسلك الشافعي**:- امام شافعی رحمه الله فرماني. چه کومه ښځه قطعی طور باندې جداکړې شوې وی. مثلاً یو طلاق بائن یا درې طلاقونه نې ورکړې وی. یا نې خلع کړې وی. نو ددې دپاره نفقه نشته. امام مالک او امام احمد رحمه الله هم ددې قائل دی. ځکه دا ښځه حامله وی. نو بالا اجماع به ددې دپاره نفقه واجب وی. بهر حال د طلاق رجعی په صورت کښې د عدت تیریدلو پورې د ښځې دپاره بالاتفاق نفقه او سکني واجب ده.

دپاره بالا جماع سکني واجب ده. اودا داسې صورت شو. لکه چه دا حامله ښځه وي.

د ښځې دپاره د عدت په موده ښځې د نفقه عدم وجوب

وَلَا نَفَقَةٌ لِّلْمُتَوَلَّى عَنْهَا زَوْجُهَا اود،، متوفی عنها زوجها،، دپاره نفقه نشته.

توضیح: مسئله: که دېوې ښځې خاوند مړشو. نو ددې ښځې دپاره د عدت نفقه نشته. امام احمد رحمته ددې قائل دي. اود امام شافعي رحمته هم يو قول دادي.

① د، متوفی عنها زوجها، دپاره د نفقه د عدم وجوب دليل دادي. چه د ښځې خپل خان بندول د خاوند په حق کښې ذکر دی. دا د، متوفی عنها زوجها، د طرفه عبادت دي. نو د رحم پاکوالي معلومول، د، متوفی عنها زوجها،، په عدت کښې ملحوظ نه دی. تر دې چه په دې عدت کښې حیض هم شرط نه دي. که د څلور میاشتو او لس ورځو پورې هیڅ حیض رانشی. نو بیا به هم عدت تیر شی. نو په دې عدت کښې به په متوفی خاوند باندې نفقه واجب نه وي. ② دویم دليل دادي. چه نفقه په لږه لږه واجیږي. اود مرگ نه پس د خاوند ملک پاتې نشو. نو د وارثانو په ملک کښې نفقه واجیږي. د ښځې په لږه لږه دې.

ښځه ښځه د فرقت سبب وي نو ددې نفقه

وَكُلُّ فَرْقَةٍ جَاءَتْ مِنْ قِبَلِ الْمَرْأَةِ بِمُعْصِيَةٍ او هر هره جدائی چه د معصیت په وجه د ښځې د طرفه راغلي وي **فَلَا نَفَقَةَ لَهَا** نو ددې دپاره به نفقه نه وي

حل الفقه ① معصية: گناه

توضیح: مسئله: که د ښځې د طرفه د معصیت په وجه فرقت پیدا شو. مثلاً ښځه د اسلام نه واوړېدله. یادي په شهوت سره دخپل خاوند څوې ښکل کړلو. نو دې دپاره به نفقه نه وي.

دلیل: ځکه چه دا خپل حق په ناحقه بندونکې ده. نو دا داسې شوه. لکه چه دې نافرمانی کړې وي. اود کور نه بهر وتلې وي.

مصنف رحمته په عبارت کښې نفقه ذکر کړې ده. ځکه چه سکني ددې معتدي دپاره هم واجب وي. ځکه چه د معتدي دپاره په کور کښې اوسیدل واجب دی. نو د ښځې په معصیت سره سکني نه ساقطیږي. په ميسوط کښې دی. چه د مرتدي نفقه خاص د ردت په وجه نه ساقطیږي. بلکه په دې وجه ساقطیږي. چه د ردت په وجه به دا قیده او بندولې شی. او،، محبوسه بحقه،، (چه په خپل حق کښې گرفتار شوې وي) د نکاح د قیام په حالت کښې د نفقه مستحقه نه وي. نو هم دغه شان به په عدت کښې هم د نفقه مستحقه نه وي. تر دې که ښځه مړته شوه. او قیده نکړې شوه. بلکه د خاوند په کور کښې وي. نو ددې دپاره به نفقه واجب وي. ځکه چه حبس او قید کول موجود نشو. (عیني، عنایه)

وجوب المهر: په خلاف ددې که ښځه د وطی نه پس مړته شوه. نو ددې مهر به ساقط نه وي. ځکه چه مهر د ملک بضع عوض وي. اود ښځې د طرفه په وطی سره د بضع سپارل موجود شو. په دې وجه به د خاوند د ذمی نه مهر نه ساقطیږي.

صورة الفراق من غير معصية المرأة: ددې په خلاف که د ښځې د طرفه فرقت د معصیت نه بغیر پیدا شو. مثلاً په خیال عتق، اود خیال بلوغ په وجه ښځې تفریق کړې دي. یا د کفو نه کیدلو په وجه تفریق شوې وي. نو د عدت په زمانه کښې به ددې ښځې دپاره نفقه واجب وي. دغه شان کومي ښځې چه لعان او کړو. اود لعان په وجه تفریق او شو. نو ددې دپاره به هم نفقه او سکني واجب وي. او دغه شان که د خلع او ایلاء په وجه بانه شوه. نو بیا به هم ددې دپاره نفقه او سکني وي. دليل دادي. چه په دې

صورتونو کښې ښځې خپل ځان په حق سره بند کړې دي. او داسې بندول نفقه نه ساقطوي. لکه مثلاً دې خپل ځان خاوند ته د تللو نه په دې وجه بند کړلو. چه خپل مهر معجل وصول کړی. نو نفقه قائم پاتې کیدل نه ساقطیږي.

د طلاق نه پس د ښځې مړته کیدل او ددې نفقه

وَإِنْ طَلَّقَهَا لَدَا اَوْكِه خَاوَنْد (خپلې ښځې ته) درې طلاقه ورکړل لَمَّا زَكَتْ ددې نه پس دا مړته شوه سَقَطَتْ نَفَقَتُهَا. نو ددې نفقه ساقط شوه.

توضیح: مسئله داده. که خاوند خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړل. ددې نه پس ښځه العیاذ بالله مړته شوه. نو ددې ښځې نفقه ساقط شوه.

وَإِنْ مَكَتْ اَبْنُ زَوْجِهَا مِنْ نَفْسِهَا اَوْكِه دې د خپل خاوند ځوی ته پخپل نفس باندې قابو ورکړله لَمَّا كَانَ بَيْنَهُمَا طَلَقٌ فَلَهَا النِّفَقَةُ نو که د طلاق نه پس و نو ددې دپاره به نفقه وی وان کان قبل الطلاق فَلَا نَفَقَةَ لَهَا اَوْكِه د طلاق نه وړاندې وی د دې د پاره به نفقه نه وی

توضیح: که د درې طلاقونو نه پس ښځې د خپل خاوند ځوی ته (چه د مخکینۍ ښځې نه پیدا شوي وي) پخپل ځان باندې قابو ورکړلو. یعنی ده سره نې خپل مخ تور کړلو. نو ددې دپاره به نفقه واجب وي. الفرق ینهما: ددې دواړو مسئلو په مینځ کښې فرق دادي. چه په دواړه صورتونو کښې فرقت په درې طلاقونو سره ثابت شوي دي. او په مړته کیدلو، اود ابن زوج سره وطی کولو ته دې فرقت کښې هېڅ دخل نشته. خو دومره خبره ده. چه کومه ښځه مړته شي. هغه قید کولې شي. تردې چه توبه اویاسی اود داسې قیدی ښځې دپاره نفقه نه وي. او کومې ښځې چه دځاوند ځوی سره وطی اوکړله. نو دا نشی قید کولې. په دې وجه ددې دپاره نفقه وی. په دې وجه دې دواړو مسئلو کښې فرق او شو.

په فرض کښې د قیدی ښځې نفقه

وَإِذَا حُبِسَتِ الْمَرْأَةُ فِي دِينٍ اَوْكِه ښځه د دین په وجه قید کړې صورت د مسئلې دادي. که ښځه د قرض او دین په وجه قیدی شوه. نو ددې دپاره به نفقه واجب

نه وي. لکه څنگه چې به د راروان متن یعنی «اَوْحِثْ مَعَ مَحْرَمٍ فَلَا نَفَقَةَ لَهَا» نه معلومه شی. دلایله: د دلیل دادي. چه په دې صورت کښې احتیاس زائل کیدل د ښځې د طرفه متحقق شوې دي. ځکه چه ده په فرض ادا کولو کښې تال متول کړې دي. چه ددې په وجه دا قیدی شوه. نو دا داسې شوه. لکه چه دې خپل ځان خاوند ته د سپارلو نه منع کړلو. او کومه ښځه چه بلاوجه خپل ځان خاوند ته نه حواله کوی هغه ناشزه (نافرمانه) وي. او چونکه د ناشزه نفقه ساقطیږي. په دې وجه به ددې ښځې نفقه هم ساقطیږي. اَوْكِه احتیاس زائل کول د ښځې د طرفه نه وي. په دې طریقچه چه دا د قرضې ادا کولو نه عاجزه وي. بیا هم دځاوند د طرفه نه دي. نو دځاوند نه به د نفقه مطالبه نشی کولې.

اَوْحِثْ بِهَا زَجْلًا كَرَهَا اویو کس دا ښځې په زور سره غصب کړه فَلَهَا نَفَقَةٌ اَوْ وې تختوله

توضیح: که سړی په زبردستی سره ښځه غصب کړی. او یوې ځی. نو بیا هم دا حکم دي. چه دې دپاره به نفقه نه وي. دا ظاهر الروایت دي. لکه څنگه چې به د راروان متن یعنی «اَوْحِثْ مَعَ مَحْرَمٍ فَلَا نَفَقَةَ لَهَا» نه معلومه شی.

هلهله خكه چه احتباس زائل كول، د خاوند د طرفه نه دى. چه اووئيلى شى. چه احتباس حكما باقى دى. حاصل داچه د بنخي نفقه ددې خبرې عوض دى. چه بنخه خپل خان د خاوند په كوركښې محبوس كړى. نوكه احتباس زائل كول، د خاوند د طرفه نه وى. نو احتباس حكما هم نشى گرځولى. او چونكه بغير د احتباس نه د بنخي پاره نفقه واجب نه وى. په دې وجه به په دې صورت كښې نفقه نه وى.

او كېمتم قهرير اوبا بنخي خپل محرم سره حج او كړو لَلَا تَقْضَىٰ نَوَهِي دپاره نفقه نشته

تفريح كه بنخي د خاوند نه بغير خپل محرم سره حج او كړلو. نو بيا به هم ددې دپاره نفقه واجب نه وى. خكه چه په دې صورت كښې احتباس زائل كول د بنخي د طرفه دى. **هلهله** دليل دادې. چه په خاوند باندې دحضر نفقه واجب شوې ده. خكه چه په آيت او روايت دواړو كښې ددې نفقې حكم ور كړې شوې دى. چه دا د **مَعْرُوف**، په قيد سره مقيد دى. اود معروف نه مراد دا دى. چه نه په دې كښې اسراف وى. او نه تنگى وى. او چونكه په سفر كښې هر شيز په گران قيمت كښې ملاوړې. په دې وجه د سفر په نفقه كښې اسراف دى. نو د سفر نفقه معروف (د اعتدال په طور) نه ده. او هر كله چه معروف نه ده. نو واجب به هم نه وى.

د بيمارې بنخي نفقه

واذا مرضت في منزل الزَّوْجِ او كه بنخه د خپل خاوند په كوركښې بيماره شوه **فَلَهَا النَّفَقَةُ** (١) نو ددې دپاره به نفقه واجب وى

تفريح مسئله داده. چه بنخه د خاوند په كوركښې اوسيدله. اوبيماره شوه. نو ددې دپاره نفقه واجب ده. بيمارى كه د جماع ته مانع وه. او كه نه وه. اود قياس تقاضا داده. كه بيمارى د جماع مانع وى. نو د بنخي دپاره نفقه واجب نه وى. خكه چه د جماع دپاره كوم احتباس وو. د بيمارې په وجه هغه فوت شو. او چونكه نفقه د احتباس عوض دى. په دې وجه د احتباس فوت كيدلو په وجه به نفقه هم ساقطېږي.

وجه د استحسان وجه داده. چه احتباس اوس هم موجود دى. خكه چه خاوند د بيمارې بنخي سره خوشحاله وى. او ددې په ښكولو سره مزه اخلى. اود كور حفاظت كوى. اود وطى مانع د عارض په وجه دى. نو دا بيمارى د حيض مشابه شوه. چه لكه څنگه حيض د وطى مانع وى. خو د حيض په موده كښې د بنخي دپاره نفقه واجب وى. دغه بيمارى اگر چه د وطى مانع ده. خود بيمارې په زمانه كښې به دبنخي دپاره نفقه واجب وى.

رواية ابن ابي يوسف د امام ابو يوسف **رحمه الله** نه روايت دى. كه بنخي وړاندې نه خپل خان د خاوند حواله كړې وى. بيا بيماره شوې وى. نو ددې دپاره به نفقه واجب وى. او كه وړاندې بيماره شوې وى. او بيا نې خان سپارلې وى. نو نفقه به واجب نه وى. وجه د فرق داده. چه په رومبى صورت كښې دبنخي د طرفه خپل خان سپارل موجود شو. او په دويم صورت كښې د مرض په وجه سپارل صحيح نشو. او زمونږ مشاغل وانى. چه دا تفصيل مناسب دى. اود قدورى عبارت هم دې طرف ته اشاره كوي.

(١) القول الراجع هو ظاهر الرواية كذا في رد المحتار (٧٠١١٢) والبحر الرائق (١٨٣٤) وعمع الاثر (٤٩٨١١) والمنهاية (٥٤٩١١) نقلاً عن القول الراجع (٣٨١١١) -

د ښځې او دده د نوه نفقه

وَيَقْرَضُ عَلَى الزَّوْجِ قَرْضَ كَوَلِيٍّ بِهٖ شَىْءٌ يَخُونُ بَانِدِي لِنَفَقَةٍ عَادِمَةٍ نَفَقَهُ د خادَم ددې اِذَا كَانَ مُوَبَّرًا بِهٖ شَرْطٍ فِي مَالِ الدَّارِ وَی

تره: مسئله داده. که خاوند مالداره وی. نو په ده به دده د ښځې اود ښځې د خادم (نوک) نفقه هم واجب وی. په ښکاره دا عبارت د ښځې د نفقه په باره مکرر دي. په دې وجه مصنف رحمته عذر او کړلو. او وې فرمائیل. چه دلته کښې د ښځې د خادم نفقه بیانول مقصود دی. د ښځې نفقه بیانول مقصود نه دی. په دې وجه د قدوری په بعضو نسخو کښې عبارت داسې دي. (وَيَقْرَضُ عَلَى الزَّوْجِ اِذَا كَانَ مُوَبَّرًا لِنَفَقَةٍ عَادِمَةٍ)

تره: د خادم د نفقه د وجوب وجه داده. چه په خاوند باندې د ښځې کفایت (کافی کیدل) واجب دی. او دښځې پوره کفایت به داوی. چه د ښځې د خادم نفقه هم ضروری کړې شی. په دې وجه دښځې دپاره ددې د خادم نفقه هم واجب ده. خادم که غلام وی. او که وینځه وی. پاتې شوه داخبره چه د ښځې که خادم نه وی. نو دا به پخپله کار کولو باندې مجبورولې شی. او که نه؟ نو ددې حکم دادې که ښځه د کار کولو نه انکار اوکړی. نو دا به په دې باندې نشی مجبورولې. ځکه چه په ښځه باندې صرف خاوند له په خپل ځان باندې قدرت واجب دی. دا کارونه واجب نه دی. ددې په خلاف که خادم د خدمت نه انکار اوکړلو. نو دې به د نفقه مستحق نه وی.

د ښځې د یوه د زیاتو نوهانو نفقه

وَلَا يَقْرَضُ لِأَكْثَرِ مِنْ نَفَقَةٍ عَادِمَةٍ وَاجِبٍ اَوْدِ یُوْخَادِمُ نَهْ د زیات نفقه به نشی فرض کولی

تره: **مسک الطرفین** مسئله داده. چه په خاوند باندې د ښځې د یو خادم نه د زیاتو نفقه واجب نه ده. دا حکم د طرفینو رحمته په نیز دي. اوهم دا قول د جمهورو عالمانو، اود امام مالک، امام شافعی اود امام احمد رحمته دي.

تره: **دلیل** دادې. چه یو خادم په کور کښې دننه اود بهر ټول کار پوره کولی شی. نو دوه خادمانو هیڅ ضرورت نشته. دویم دلیل دادې. که خاوند پخپله د ښځې د کارونو خیال اوساتی. نو کافی کیږي. هم دغه شان که خاوند د خپل ځان په ځانې پوکس مقرر کړي. نوهم کافی ده.

مسک ابی یوسف امام ابویوسف رحمته فرمائی. چه په خاوند باندې د دوه خادمانو نفقه فرض ده. **دلیل** دادې. چه د دوه خادمانو ضرورت وی. ځکه چه یو خادم به په کور کښې دننه کار کوي. او دویم به د کورنه د بهر کار کوي. اود امام ابویوسف رحمته نه دویم روایت دي. که ښځه ډیره مالداره وی. چه ددې سره په جهیز کښې ډیرې خادماني راغلې وی. نو د ټولو خادمانو نفقه به واجب وی. هم دا هشام د امام محمد رحمته نه روایت کړې دي. اوهم دا امام طحاوی رحمته اختیار کړې دي.

د ښځې احکام

وَعَلَيْهِ اَوْ بِهٖ خَاوْنِد بَانِدِي وَاجِبُ دى اَنْ يَسْكُنَ اَيْ دَارُ چه ښځه په جدا کور کښې آباده کړي مُطَرَّدَةٌ لَيْسَ فِيْهَا اَحَدٌ مِنْ اَهْلِهَا. چه په هغې کښې د خاوند د اهل څنې هیڅ څوک نه وی اِلَّا اَنْ تَقْضَا لَكَ الْبَتَّةَ که ښځه پخپله دا خوښه کړي

تعریف: د ښځې د نفقه بیانولو په پس اوس د سکني احکام بیانوي. فرماني. په خاوند باندې واجب دی. چه دې خپله ښځه په خاڼله بیل کور کښې آباده کړي. چه په دې کښې د خاوند د کور د خلقو نه هیڅ څوک نه اوسېږي. خو که ښځه د خاوند د کور د خلقو سره او سیدل خوښوي. نو دې ته اختیار شته. **دلیل:** د دلیل دادې. چه د ښځې د ضروریاتو څنې سکونت (اوسیدل) هم دې. نو د نفقه پشان به دا هم په خاوند باندې واجب وی. اود ابن مسعود رضی الله عنه په قرات کښې دی. (اَسْكُنْهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ وَانْفَقُوا عَلَيْهِنَّ مِنْ وَجْهِكَ) یعنی تاسو خپلو ښځو ته د خپل طاقت مطابق د اوسیدلو دپاره کور ورکړئ. کوم څانې کښې چه تاسو اوسېږئ. او دوی ته نفقه ورکړئ. په دې آیت کښې الله تعالی د نفقه سره یوځانې سکني هم واجب کړې ده. نو ثابت شوه. چه د نفقه پشان سکني هم په خاوند باندې واجب ده.

د ښځې رشته داران ملا ویدلونه منع هول

وَلْيُؤْتُوا زَوْجَهُنَّ مِمَّا كَانَتْ يَوْمَ النِّكَاحِ (پیدا) دی **وَأَهْلُهَا مِنَ الدُّخُولِ عَلَيْهِمَا** او ددې د کور خلق ددې ځوانه راتللو ته منع کړي

هل اللغة: ① یعنی: منع کوي

تعریف: مسئله. خاوند ته دا اختیار شته. چه دې د خپلې مور اوپلار، او ددې هغه خوي چه د مخکښی خاوند نه پیدا شوې وی. دوی او ددې نور رشته داران دې ته د راتللو نه منع کړي. **دلیل:** د دلیل دادې. چه دا کورخود خاوند ذاتی ملک دې. نو ده ته پخپل ملک کښې د راتللو نه د منع کولو اختیار حاصل دی.

وَلَا تُنْفِقُ مِنْ ثَمَرِ الثَّوْبِ وَلَا مِنْ ثَمَرِ الْأَرْضِ الَّتِي كَانَتْ يَوْمَ النِّكَاحِ (پیدا) او ددې مورپلار وغیره چه کله دوی او غواری. چه دې ښځې طرف ته اوگوري او ددې سره خبرې اوکړي. منع نکړي

تعریف: اوکه د ښځې مورپلار وغیره دا کتل غواری. یا خبرې کول غواری. نو خاوند دا ښځه د کتلو اود خبرو کولو نه نشي منع کولې.

دلیل: ځکه چه په دې کښې قطع رحمی لازمېږي. او قطع رحمی حرام ده. ځکه نقل دی. چه (من جملته) مطعم أنه سم النبي عليه السلام یقول لا یهدل الجنة قاطع) یعنی د جبرین مطعم عليه السلام ته نقل دی. چه دوی د نبی کریم عليه السلام نه دا واوژیدل. چه قطعی رحمی کونکي به جنت ته نه داخليږي. او ښځې طرف ته په کتلو او خبرو کولو سره د خاوند په حق کښې هیڅ ضرر نه راځي.

ځاونه د نفقه له عاجزه هېدل

وَمَنْ أَغْنَتْ يَنْفَقَةَ امْرَأَتِهِ او کوم خاوند چه د خپلې ښځې د نفقې نه غریب شو **كَرِهَتْهُ رَبُّهَا** نو په دې دواړو کښې به جدائی نشي کولې. **وَيُكْفَالُ لَهَا** (بلکه) قاضی به دې ښځې ته وائی **اسْتَدْرَجَتْ** علیه چه دخپل خاوند (په ذمه) باندې قرض واخله

هل اللغة: ① **أغنى:** غریب شو

تعریف: مسئله داده. که خاوند د خپلې ښځې د نفقه نه عاجزه شو. نو په دې وجه به په دواړو کښې تفریق نشي کولې. بلکه قاضی به ښځې ته وائی. چه د خپل خاوند په ذمه باندې قرض واخله. یعنی په دې شرط د خوراک سامان قرض واخله. چه ددې قیمت به ددې خاوند اداکوي. یاد خاوند په مالداره کیدلو

باندې به دده د مال نه دا قرضه ادا کولې شی. امام زهري، عطاء، بن یسار، حسن بصری، سفیان ثوري، ابن ابی لیلی، ابن شبرمه، او حماد بن سلمیان **فَقَضَى** هم ددې قائل دی. (۱)

هالغه ① دلیل د الله تعالی قول **(وَأَنَّ كَانَ دُونَهُ مَقْطُوعًا إِلَى مَهْرَةٍ)** دې وجه د استدلال دا ده چې نفقه آخرکار د خاوند په ذمه قرض وی. او خاوند غریب شو. اود قرآن په نص دا حکم دې چې کله مديون غریب شی. نو دانن یعنی قرض غوښتونکې به ده ته د مالداره کیدلو پورې مهلت ورکوی. نو ثابت شوه چې د خاوند د غریب کیدلو په وجه به تفریق نشی کولې. بلکه ښځه به ده ته مهلت ورکوی.

② او عقلی دلیل دادې. که تفریق اوکړې شی. نود خاوند حق به بالکلیه باطل شی. اود ښځې حق داسې دې. چې په دې کښې تاخیر کیدلې شی. ځکه چې هرکله قاضی نفقه مقرر کړی. نو دا د خاوند په ذمه قرض وی. نو ښځه به ئې د خاوند نه په راروانه زمانه کښې وصول کوی. اود خاوند حق بالکلیه باطلول په ضرر کښې ډیر زیات دې. نود اعلی ضرر لرې کولو دپاره به ادنی ضرر برداشت کولې شی.

د غائب سړي په مال کښې د هغه د ښځې نفقه ادا کول

وَأَغَابَ الرَّجُلُ او که سړې غائب شو. **وَلَهُ مَالٌ فِي يَدِ رَجُلٍ** او دده مال د یو کس په قبضه کښې دې **يَعْتَوِفُ** په چه ددې اقرار کوی **وَبِالْوَجْهِ** اود دا اقرار هم کوی. چې دا ښځه ددې غائب سړي بی بی ده **قَرَضَ الْقَاضِي فِي ذَلِكَ السَّالِ نَفَقَةَ زَوْجَةِ الْغَائِبِ وَأَوْلَادِهِ** نو قاضی به په دې مال کښې ددې غائب سړي د ښځې، دده د نابالغه اولاد او دده دموریلار نفقه مقرر کوی

حل للنفقه ① یعترف: اقرار کوی ② الزوجية: واده توب

تفویض مسئله داده. که خاوند په سفر کښې لاړلو. او دده څه مال د یوسړي مثلاً د حامد په قبضه کښې دې. چې ددې ددې امانت اقرار کوی. اودا اقرار هم کوی. چې دا ښځه ددې غائب سړي ښځه ده. نو قاضی به ددې مال نه ددې غائب سړي د ښځې او دده د نابالغ اولاد، او دده د موریلار نفقه مقرر کوی.

هالغه دلیل دادې چې هرکله حامد د زوجیت اود امانت دواړو اقرار اوکړلو. نو ده دا هم اقرار اوکړلو. چې ښځې ته ددې مال نه د اخستلو حق شته. ځکه چې ښځې ته اختیار وی. چې د خاوند د رضاعتی نه یغیر دده د مال نه د ضرورت په اندازه واخلي. او په دې دلیل هغه حدیث دې چې د ابوسفیان **رضی الله عنه** ښځې هنده

ته نیی کریم **رضی الله عنه** او فرمائیل. **(هَذَا مِنْ مَالِ رُوحٍ مَا يَكْفِيكَ وَوَلَدُكَ بِالْمَعْرُوفِ)**

الاشكال دلته کښې یواشکال کیږي. هغه دا که قرض غوښتونکي د غائب د مودع (امانت دار) یاد قرض داری نه د خپلې قرضې مطالبه اوکړله. په داسې حال کښې چې مودع او قرضدار دواړه ددې خبرې اقرار کوی. چې ددې قرض غوښتونکي د غائب په ذمه قرض دې. او مونږ سره د غائب سړي مال هم شته. نو قاضی ددې امانت اود قرض مال نه دې غائب ته د قرض ورکولو حکم نشی ورکولې. حالانکه د ښځې اود بچو پشان د قرض غوښتونکي قرض ادا کول هم په غائب باندې واجب دی.

الجواب جواب دادې. چې دغائب په حق کښې قاضی د هغه څیز حکم ورکولې شی. چې کوم دده حق کښې فائده مند وی. او په کوم څیز کښې چې په غائب باندې شفقت نه وی. د هغې په باره کښې قاضی

① **مسئله القاضي** - حضرت امام شافعی **رضی الله عنه** فرمائی. چې په دواړو کښې به تفریق کولې شی. امام مالک او امام احمد **رضی الله عنه** ددې قائل دی. هم دا اختلاف هغه وخت دې. چې کله خاوند د ښځې دپاره د کپړې اود اود اوسیدلو دپاره د کور ورکولو نه عاجزه شی. اودا تفریق د امام شافعی اود امام احمد **رضی الله عنه** په نیز فیسخ د نکاح ده. اود امام مالک **رضی الله عنه** په نیز طلاق دې.

ته د حکم ورکولو اجازت نشته. نود ښځې اوبچو دپاره د نفقه حکم په ورکولو کېښي په غائب سړي باندې شفقت دي. ځکه چه دده ملک به باقی پاتې وي. اود قرض په اداکولو کېښي دده ملک باقی کیدل نشته بلکه د یو اجنبی (غیر کس په ونیلو سره دده په خلاف حکم کول دي. نود فرق په وجه قاضی د ښځې اود بچو دپاره د نفقه حکم کولې شي. خود قرض اداکولو حکم نشي کولې.

د ښځې نه د قاضی ضامن اخستل

وَيَأْخُذُ مِنْهَا كَفِيلًا بِهَا (۱) او قاضی به ددې ښځې نه کفیل اخلي

حل المسئلة ① کفیل: ذمه وار

توضیح: صورت د مسئلې دادې. چه قاضی به ددې ښځې نه کفیل اخلي. یعنی یوکس به ذمه وار وي. که دا ښځه د نفقه مستحق نه وي. نود غائب مال به واپس اخستلې شي. چه د غائب سړي دمال ساتونکي شي. امام سرخسي رحمه فرماني. چه د ښځې نه کفیل اخستل غوره دي. او که وائي نه خستلو. نوهم جائز دي. او صدراشهید فرماني. چه د غائب خاوند د رعایت په خاطر کفیل اخستل صحیح دي. خو قاضی به اول ددې ښځې نه په دې خبره باندې قسم اخلي. چه ددې خاوند دې ته نفقه نه ده ورکړې. ځکه کیدې شي. چه خاوند په سفر کېښي د تللو نه وړاندې دې ښځې ته نفقه ورکړې وي. اودا ښځه په قاضی باندې معامله مشتبه کوي. او دوباره نفقه اخلي. نو هر کله چه دې ښځې قسم اوخوړلو. نو قاضی به دې ښځې ته نفقه ورکوي. اودده نه به کفیل (ذمه وار) اخلي.

تذکره: دلیل دادې. چه ممکن ده. ددې ښځې د خپل خاوند نه خپله نفقه د وړاندې وصول کړې وي. یا خاوند دې ته طلاق ورکړې وي. او عدت ئې تیر شوې وي. نودا ښځه به د نفقه مستحق نه وي. په دې وجه به د خاوند د رعایت په لحاظ ددې نه کفیل اخستلې شي.

د غائب سړي د مال نه قاضی ته د نفقه ورکولو اختیار

وَلَا يَنْفِقُ بِتَفَقُّةٍ فِي مَالِ غَائِبٍ قَاضِيٌ بِهِ د چا په مال کېښي د چا د نفقي حکم نه ورکوي (الْأَيُّوْلَاهُ سوا د هغه خلقو

توضیح: مسئله داده. چه قاضی د غائب په مال کېښي صرف ددې ذکر شوی خلقو دپاره د نفقه حکم ورکولې شي. یعنی د ښځې، د وروڼو، اود موریلار دپاره یاچه څوک ددوی په حکم کېښي وي. لکه بالغ اولاد چه گټه شل وي. یا ښځې وي. او ددوی نه علاوه د نورو محارمو لکه ورور، تره، او نور رشتنه داران دپاره قاضی د غائب په مال کېښي د نفقه حکم نشي ورکولې.

وجه الفرق: په دې دواړه صورتونو کېښي وجه د فرق داده. چه د ښځې وغیره ذکر شوی خلقو دپاره نفقه د قاضی د حکم نه وړاندې هم واجب وه. په دې وجه دې خلقو دپاره جائز دي. چه د قاضی د حکم نه وړاندې خپله نفقه وصول کړي. خود غائب په مال باندې قابض دوی له نه ورکوي. په دې وجه د قاضی حکم دې خلقو دپاره اعانت (مدد) شو.

(۱) القول الرابع هو قول أبي يوسف رحمه الله فوضحه قال ابن الممام امرأة قال تان زوجي يطيل الغيبة عن طهليت كليل بالنفقة قال ابو حنيفة ليس لها ذلك وقال ابو يوسف اخذنا كليل بالنفقة شهر واحد استحصانا وعليه الفتوى كذا في فتح القدير (٢١٢٧٤) و رد المحتار (٧٠٢٢٢) وخلاصة الفتاوى (٦٢٦٢) والبحر الرائق (١٩٧٨٤) والمغنية (٥٥٣٨١) فقلنا عن القول الرابع (٣٨٦١) -

حکم محارم الاغوی پاتی شو نور محارم چه ددوی نفقه د محتاجی په وجه ددې سړی په ذمه لازم وی. نو دا نفقه به هغه وخت واجب وی. چه کله قاضی حکم ورکړی. ځکه چه دا مسئله مختلف فیه ده. ځکه چه امام شافعی **رحمه الله** دغیر محارم دپاره د نفقه د وجوب قائل نه دی. نو چونکه د غیر محارم نفقه د قاضی په حکم سره واجبېږی. او زموږ په نیز ، قضاء علی الغائب ،، جائز نه ده په دې وجه قاضی د غائب په مال کښې ددوی دپاره د نفقه حکم نشی ورکولی.

په غریبی او مالدارۍ هم د نفقه هیبت

وَأَمَّا قَاضِي الْقَاضِي هَذَا يَنْفَقُ الْإِعْسَارَ أَوْ كَهَ قَاضِي د بڼڅې دپاره د غریبی نفقه مقرر کړل. بیا **لَمْ يَتَرَدَّدْ** خاوند مالداره شو **فَمَا مَتَّعَتْهُ** نو بڼڅې ددې سره مخاصمت او کړو **فَكَمْ هَذَا نَفَقَةُ الْمُوَبَّرِ** نو قاضی به ددې دپاره د مالدارۍ نفقه پوره کوی

فهرین مسئله داده. که قاضی د یوې بڼڅې دپاره په خپل خان باندې د غریبی او فقیرۍ نفقه فرض کړل. بیا ددې خاوند مالداره شو. نو بڼڅې قاضی ته د مالدارۍ د نفقه دعوه اوراندې کړل. نو قاضی به ددې دپاره د مالدارۍ نفقه مقرر کوی.

فهرین دلیل دادې. چه د مالدارۍ او غریبی موافق نفقه بدلیږی رابدلېږی. ځکه چه نفقه د ټول عمر دپاره په یوځل نه واجبېږی. بلکه روزانه په لږه لږه واجبېږی. په دې وجه به روزانه د بڼڅې د خاوند اود بڼڅې د حال اعتبار کولې شی.

د تیرشوی وخت نه ادا شوي نفقې حکم

وَأَمَّا مَتَّعَتْ مُدَّةً اوکه یوه موده تیره شوه **أَمْ يُنْفَقُ الزَّوْجُ عَلَيْهِمَا** چه خاوند بڼڅې ته نفقه نه ده ورکړې **وَمَا لَهَا بِذَلِكَ** بیا بڼڅې ددې نه تیرې شوې نفقې مطالبه اوکړل **فَلَا شَيْءَ لَهَا** نود بڼڅې دپاره به هیڅ نه وی **إِلَّا أَنْ يَكُونَ الْقَاضِي قَرَضَ هَذَا النِّفَقَةَ** مگر دا چه قاضی ددې دپاره د نفقې (څه) مقدار فرض کړې وی **أَوْ صَالَحَتْ الزَّوْجَ عَلَى مَقْدَارِهَا** یا دې خپل خاوند سره په څه مقدار باندې صلح کړې وی **فَيُنْفَقُ مَا مَضَى** نو (هم په دې حساب) قاضی ددې دپاره د تیرې شوې نفقې حکم ورکولې شی

فهرین مسئله داده. که یوه موده تیره شوه. او خاوند خپلې بڼڅې ته نفقه ورنکړه. بیا دې بڼڅې د خپل خاوند نه ددې مودې د نفقه مطالبه اوکړل. نو زموږ په نیز به بڼڅې ته هیڅ نه ملاېږی. ځکه چه د وخت تیریدلو په وجه نفقه د خاوند په ذمه نه قرض کېږی. او هر کله چه د تیرې شوې مودې نفقه د خاوند په ذمه قرض نشو. نو قاضی د تیرې شوې نفقې حکم هم نشی ورکولی. خو دوه صورتونه ددې حکم نه مستثنی دی. یو دا چه قاضی د بڼڅې دپاره د نفقه څه مقدار مقرر کړې وی. دویم دا چه بڼڅې خپل خاوند سره د نفقې په څه مقدار باندې صلح کړې وی. په دې دواړو صورتونو کښې به قاضی هم په دې حساب سره د بڼڅې دپاره د تیرې شوې نفقې حکم ورکوی.

قاضی هم په دې حساب سره د بڼڅې دپاره د تیرې شوې نفقې حکم ورکوی. لکه چه وړاندې تیرشوی **فهرین** دلیل دادې. چه نفقه عطیه ده. او زموږ په نیز د ملک عوض نه وی. لکه چه وړاندې تیرشوی دی. نو د نفقه وجوب مستحکم او مضبوط نشو. خو چه کله د قاضی حکم اوشی. لکه د هیه په صورت کښې د ،، موهوب له ،، دپاره ملک هغه وخت ثابتېږی. چه کله مضبوطونکې څیز یعنی قبضه موجود شی. دغه شان د نفقه وجوب د قاضی په حکم سره مستحکم او مضبوطېږی.

فهرین صوره الصلح اود خاوند خپلې بڼڅې سره په څه څیز باندې صلح کول داسې دی. لکه د قاضی حکم کول. ځکه چه د خاوند ولایت په خپل خان باندې د قاضی د ولایت نه زیات دی. ځکه چه د نفقه کوم

مقدار قاضی مقرر کړې دي. که خاوند او غواړی. نو ددې د زیاتې التزام کولې شي. نو صلح په منزله د قضاء د قاضی شوه. بلکه ددې نه هم زیاته مستحکم ده. په خلاف دمهړ، ځکه چه دا دملک بضع عوض وی. په دې وجه داد قاضی د حکم نه بغیر لازمیږي.

د خاوند په مرگ باندې د نفقه سقوط

فَرَأَتْ مَاتَ الزَّوْجُ او که خاوند مړ شو **بَعْدَ مَا قَضَى عَلَيْهِ بِالنَّفَقَةِ** پس ددې نه چه قاضی په ده باندې د نفقي حکم ورکړو **وَمَضَتْ لَهَا مَوْتُ** او خو میاشتي تیرې شوې **سَقَطَتِ النَّفَقَةُ** (نو ددې) نفقه ساقط شوه

تعریض مسئله داده. که خاوند ته د نفقه ورکولو حکم ورکړې شو. خو قاضی ښځې ته د قرضه اخستلو حکم ورکړو. بیا خاوند مړ شو. او خومياشتې تیرې شوې. نو نفقه به ساقط وی. دغه شان که ښځه مړه شوه. نو هم به ساقطېږي. (۱)

فایده دلیل دادې. چه نفقه یوه عطیه ده. او داسې عطیات د مرگ په وجه ساقطېږي. لکه مثلاً یوکس څه خیز هیه کړلو. اود. ، موهوب له. ، د قبضه نه وړاندې هیه کونکې مړ شو. یا موهوب له مړ شو. نو هیه باطلېږي. او امام شافعی **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** فرماني. چه د قاضی د حکم نه وړاندې هم نفقه د خاوند په ذمه باندې قرض کیږي. اود خاوند په مرگ باندې نه ساقطېږي. بلکه د خاوند د ترکه نه به ښې ښځه وصول کوي.

د پښکې (ابوانس) نفقه نه پس د خاوند فوت کیدل

وَأَنَّ اسْلَقَهَا نَفَقَةَ السَّيِّءِ او که خاوند خپلې ښځې ته د یو کال نفقه ورکړله (یعنی پیشگی نې ورکړله **فَرَأَتْ مَاتَ** بیا خاوند مړ شو **لَمْ يَسْتَرْجِعْ مِنْهَا شَيْءٌ** نود ښځې نه به هیڅ واپس نشی اخستې اودا د امام ابوحنیفه د ابو یوسف **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** په نیز دی

حل الفقه ① اضافه: وړاندې ورکولو

تعریض مسئله داده. که خاوند خپلې ښځې ته د یو کال نفقه اېدوانس (په یوځل) ورکړله. بیا ددې مودې تیریدلو نه مخکېښي خاوند مړ شو. یا دده ښځه مړه شوه. نو ددې ښځې نه یا دده د ترکه نه به هیڅ واپس نشی اخستلی. دا د شیخینو **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** مذهب دي. (۲)

فایده دلیل دادې. چه نفقه یو عطیه ده. حالانکه دا د ښځې په قبضه کېښي راغلې ده. او عطیات د مرگ نه پس واپس نشی ورکولې کیدلې. ځکه چه ددې حکم پوره کیږي. لکه څنګه چه په هیه کېښي حکم دي. او هم په دې وجه دا نفقه که د ښځې د هلاکولو نه بغیر ضائع شوه. نو بالا جماع به ددې نه هیڅ واپس نشی اخستلی.

وَقَالَ مُنْذَرُجَةُ اللَّهِ او امام محمد **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** فرماني **يُعْتَسَبُ هَذَا لِنَفَقَةٍ مَا مَضَى** چه خومره زمانه تیره شوه. ددې نفقه به حساب کړې شي. دا به د ښځې دپاره شي **وَمَا يَكُنْ لِلزَّوْجِ** او باقی به د خاوند دپاره

(۱) **مسئله الشافعي**:- دامام شافعی **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** په نیز نفقه د ملک بضع عوض دي. نو دا به په نورو قرضونو باندې قیاس کولې شي. چه لکه څنګه دیون. د مدیون په مرگ سره نه ساقطېږي. دغه شان د خاوند په مرگ سره د ښځې نفقه هم نه ساقطېږي.

(۲) **القول الرابع** هو قول الشیخین **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** کلا فی فتح القدیر (۲۰۵/۴) وردالمعاری (۷۱۷/۲) والحالیه (۱۹۸/۱) والبحر الرائق (۱۹۱/۴) وخلاصة الفتاوی (۵۷/۲) نقلاً عن القول الرابع (۳۸۴/۱)-

تعریف «سلک محمد» امام محمد علیه السلام فرمائی: چه خومره زمانه تیره شوې ده. ددې په حساب نفقه به ښځې ته پرېځودلې شي. او باقي به خاوند ته واپس کولې شي. او که ښځې دا هلاک کړلو. نو ددې نه به ددې د حق نه علاوه قیمت اخستلې شي. داد امام شافعي علیه السلام قول دي. امام احمد علیه السلام هم ددې قائل دي. او هم دا اختلاف په لباس کښې هم دي.

دلیل ددې چې د خاوند په بندولو چه د کوم خیز استحقاق دي ته په خاوند باندې حاصل وو. دې د وړاندې نه د عوض په طور واخستلو. اود خاوند په مرګ باندې دا استحقاق باطل شو. نو ددې په حساب به عوض هم باطل وي. لکه مثلاً قاضی د وړاندې نه د یوې مودې روزانه نفقه واخستله. او بیا د مودې پوره کیدلو نه وړاندې د قاضی انتقال اوشو. نو حساب به کولې شي. اود باقي مودې د ورځو نفقه به د قاضی د ترکه نه واپس اخستلې شي. او لکه مثلاً د مجاهدینو عطیه که دوی د یوې مودې عطیه او رزق د وړاندې واخستلو. بیا ددې موده پوره کیدلو نه وړاندې دوی مړه شول. نو باقي مودې رزق به ددوی نه واپس اخستلې شي.

الرأية الثانية من محمد د امام محمد علیه السلام نه دویم روایت ددې. که ښځې د یوې میاشت یا د کم نفقه وصول کړله. نو د خاوند به پر کیدلو به ددې نه هیڅ واپس نشي اخستلې. ځکه چه دا یومعمولی خیز دي. نو ګویا چه د فی الحال نفقه به وي. یعنی لکه څنګه چه ښځې د فی الحال واجب نفقه واخستله. نو د مرګ په وجه واپس نشي اخستلې. دغه شان که نې د یو میاشت نفقه واخستله. نو د مرګ په وجه به په دې صورت کښې هم واپس نشي اخستلې. والله اعلم

د مولا په اجازت سره آزادې ښځې سره د غلام

واده شولو نه پس ددې ښځې د نفقه حکم

وَلَا تَزَوَّجُ الْغُلَامَ حَتَّىٰ يَكُونَ لَهُ نِكَاحٌ او که غلام یوې آزادې ښځې سره نکاح اوکړله. **فَتَنْفِقُهَا** دین علیه نو ددې نفقه به په غلام باندې قرض وی **يُسَاعِرُ فِيهَا** چه دا به په نفقه کښې څرخولې شي.

تعریف مسئله داده. که غلام د مولا په اجازت سره یوې آزادې ښځې سره نکاح اوکړله. نو ددې ښځې نفقه به په غلام باندې قرض وي. اودا غلام به دخپلې ښځې په نفقه کښې څرخولې شي.

دلیل ددې. چه نفقه پر قرض دي. چه دا د غلام په ذمه واجب دي. ځکه چه د نفقه د وجوب سبب، یعنی عقد د نکاح موجود شو. او نفقه واجب کیدل، دده د مولا په حق کښې هم ښکاره شو. ځکه چه مولا په رضا مندئ سره اجازت ورکړي وو. نو ګویا چه مولا هم د نفقه په وجوب باندې راضی دي. په دې وجه به دا قرضه د غلام د ذمې سره متعلق وي. لکه مثلاً یو تاجر غلام ته مولا د تجارت اجازت ورکړلو. بیا ده په قرضو معامله اوکړله. نو په خپل ذمې باندې ئې قبضه اوکړله. نو دا غلام به په قرضه کښې څرخولې شي.

غیر المولی «خو مولا ته دا اختیار شته. چه دې ددې فدیو ورکړی. دلیل ددې. چه د ښځې حق په نفقه کښې دي. د غلام په ذمه کښې نه دي. نو هرکله چه مولا د ښځې نفقه ادا کړله. نو ددې نه پس په نفقه کښې د ښځې حق باقي پاتې نشو. په دې وجه د فدیو ورکولو نه پس به د ښځې په نفقه کښې غلام نشي څرخولې.

و ینھی سره د آزاد سره د نکاح نه پس دوه ښځې د نفقه حکم

وَإِنْ تَزَوَّجَ الرَّجُلُ امْرَأَةً أَوْ كَهْ أَزَادَ سَرِيًّا د یو بل کس، وینځي سره نکاح او کړله **فَوَافَا مَوْلَاهَا مَعَ مَا لَهَا** او مولا خپله وینځه دده سره د شپې جدا اوسولو اجازت ورکړو **فَعَلَيْهِ النَّفَقَةُ** نو په ده به نفقه واجب وی. **وَإِنْ لَمْ يَزَوَّجْهَا فَلَا نَفَقَةَ لَهَا** او که مولا د جدا اوسیدلو اجازت ورنکړو، نو په خاوند به نفقه واجب نه وی

توضیح مسئله داده، که آزاد سړی د یوکس د وینځي سره نکاح او کړله، او مولا خپلې وینځي ته ددې خاوند سره د شپې د جدا اوسیدلو اجازت ورکړلو، نو په خاوند به ددې نفقه واجب وی. ځکه چه د ښځې د طرفه احتباس موجود شو، او نفقه د احتباس بدل دی، او که مولا د جدا اوسیدلو اجازت ورنکړو، نو په خاوند به نفقه واجب نه وی.

فلیک ځکه چه احتباس اوموندې شو، بلکه چي کله هم خاوند غواړی خپل حاجت پوره کولې شی **مفهوم التیویت** او ، ، تبویه ، ، یعنی د شپې جدا اوسیدلو اود دیره کیدلو نه مراد دادی، چه مولا خپلې وینځي ته د خاوند په کور کېښي د اوسیدلو اجازت ورکړی، اود وینځي نه خپل خدمت نه اخلی، او که مولا اول د اوسیدلو اجازت ورکړلو، بیا ئې خپل خدمت دپاره راوستله، نو نفقه به ساقط وی. ځکه احتباس چه موجب د نفقه دی، دا فوت شو، په دې وجه به په خاوند باندې نفقه هم واجب نه وی، او په مولا باندې اوسول، او دیره کول لازم نه دی، لکه څنگه چه په ، ، باب نکاح الرقیق ، ، کېښي تیر شوی دی.

د اولاد نفقه

وَنَفَقَةُ الْأَوْلَادِ الصَّغَارِ عَلَى الْآبِ اود نابالغ اولاد نفقه په پلار باندې واجب ده **لَا يُشَارِكُهُ فِيهَا أَحَدٌ** په دې کېښي به پلار سره په نفقه کېښي هیڅ څوک نه شریکېږي **كَأَنَّ لَا يُشَارِكُهُ فِي نَفَقَةِ الزَّوْجَةِ أَحَدٌ** لکه چه د ښځې په نفقه کېښي هیڅ څوک نه شریکېږي

توضیح د ښځې د نفقه نه د فارغ کیدلو نه پس په دې فصل کېښي د اولاد نفقه بیانوی، فرمائی، چه د نا بالغ اولاد نفقه صرف ددوی په پلار باندې واجب وی، په دې کېښي پلار سره هیڅ څوک شریک نه وی، لکه څنگه چه دده د ښځې په نفقه کېښي هیڅ څوک شریک نه وی، دا حکم د ظاهر الروایة مطابق دی، او په دې باندې د څلورو امامانو اتفاق دی.

فلیک دلیل د الله تعالی قول **(وَعَلَى الْوَالِدِ لِلْزَّوْجَةِ)** دې، یعنی ، ، ددې ښځو رزق په مولولو له باندې واجب دی ، ، اومولود له پلار دې، ددې آیت نه استدلال داسې دی، چه د میانندو رزق په پلار باندې د ولد په وجه دې، نو هر کله چه د ولد په وجه په پلار باندې د میانندو رزق واجب دی، نو په ده به د ولد رزق په درجه اولی واجب وی، او په عدم اشتراك باندې دلیل دادی، چه په مور کیدلو، او په ولد کیدلو دواړو کېښي هیڅ یو هم شراکت نه قبلوی، یعنی دا نشی کیدلې، چه ښځه دې په یو وخت کېښي د دوه سرو منکوحه وی، او نه دا کیدلې شی، چه بچي د دوه پلارانو خوي وی، نو هم دغه شان کومه نفقه چه دې دواړو دپاره ثابت ده، دا هم شرکت نه قبلوی.

الروایة من ابی حنيفة د امام ابوحنيفة رحمته الله نه یو روایت دادې، چه د بچی نفقه د میراث مطابق په دریو کېښي دوه حصې په پلار، او یوه حصه په مور باندې واجب ده، امام طحاوی رحمته الله بیان کړی دی، چه بالغ اولاد که محتاجه وی، نو په دوی کېښي به د مؤنث په نفقه باندې مجبورولې شی، د مذکر په نفقه به نشي مجبور کولې، ځو که بالغ اولاد معذوره وی، مثلاً نابینا (روند) وی، یا گډ وی، یا ئې خپې لاسونه شل وی، نو ددوی په نفقه به هم پلار مجبورولې شی.

هل اللغة ❶ وضع ا تي رودونكي ماشوم

﴿١﴾ څکه د بچی پالنه په پلار باندې واجب ده. په دې کښې بل څوک شریک نشته. اود پیو څکلو مزدوری د نفقه پشان ده. نو لکه څنگه چه په پلار باندې د پیو څکونکې نفقه واجب ده. دغه شان په ده باندې دا هم واجب دی. چه دې د بچی دپاره پیو څکونکې څخه په اجرت باندې اونیسی. نو ثابتنه شو. چه د نفقه پشان د پیو څکلو اجرت هم په پلار باندې واجب دي. ﴿٢﴾ ډیره ممکنه ده. چه د بچی مور دغه عذر په وجه ده ته په پیو ورکولو قادره نه وی. نو د بچی مور په پیو ورکولو باندې دمجبورولو هیڅ معنی نشته. اود الله تعالی قول (لَا تُكْرِهُنَّ عَلَىٰ اَلَّذِي نَفْسُهُنَّ وَآلُهُنَّ وَمُلْكُهُنَّ يَوْمَئِذٍ يَكُنَّ لِهِنَّ اَمْرٌ مِّمَّا فَعَلْنَ بِاَنفُسِهِنَّ) یعنی ،، هیڅ یوې مورته به تکلیف نشی رسولی. ددې د بچی په وجه. اونه به پلار ته تکلیف رسولی شی. دده د بچی په وجه. ،، ددې په تفسیر کښې ونیلی شوی دی. چه په دې به یی ورکول نشی لازمولی. چه کله دا کار په دې باندې گران وی. لکه چه حضرت اقدس اقدس نهانوی علیه السلام لیکلی دی. چه د بچی موریلار به خپل مینځ کښې په څه خبره باندې ضدبازی نه کوی. که مور ته په څه عذر نه وی. نو ددې په ذمه دیانتا یعنی عندالله واجب دی. چه بچی له یی ورکړی. چه کله دا منکوحه وی. یا په عدت کښې وی. او اجرت اخستل صحیح نه دی.

سور دپاره د پيو ورکولو مزدوري

توضیح مسئله: که خوانند د خپل بچی مور د پیو ورکولو دپاره په اجرت باندې اونیوله حالته که دا دوه ښځه ده. یعنی په نکاح کېنې موجود ده. یا دده د طلاق په عدت کېنې ده. نو دا په اجرت باندې اخستل جائز نه دی.

جائز نه دی. **فایده** ۱. څه که د پانته په دې پیڅه باندې یې ورکول پخپله واجب دی. لکه چه د الله تعالی ارشاد دي: **(وَالْوَالِدَتَا يُرِثَانِ مِمَّا لَكَ إِذَا تَرَكَتَ وَكَانَ بَيْنَكُمَا حَيٌّ مِمَّنْ لَكَ الْوَالِدُ الْحَيُّ يُرِثُ الْوَالِدَ الْمَيِّتَ وَلَهُ السَّيْفُ الْمُنْفَرِقُ ذِكْرًا لِمَنْ يَتَذَكَّرُ أَلَّا يَكُونَ مِمَّنْ ضَلَّ سُبُلَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ)** یعنی ،، میاندي دې خپلو پیو ته یې ورکوی،، په آیت کښې **(يُرِثَانِ)** خبر دي. د امر په معنی کښې دي. لکه څنگه چه په **(وَالْوَالِدَتَا يُرِثَانِ)** کښې **(يُرِثَانِ)** خبر دي. اود مریه معنی کښې دي. خودا د عجز د احتمال په وجه معذور غرځولی شوي وه. نو هر لکه چه دا په اجرت سره پیو ورکولو ته وړاندې شوه. نو ښکاره شوه. چه دا په پیو ورکولو قادره وه. خودا الله د حکم موافق په دې باندې یې ورکول واجب شو. نو په دې کار باندې به د دې دپاره اجرت اخستل جائز نه وی.

وَأَنَّ الْكُفْرَ عَذَابُهُمَا او که در معتده عدت تیرشو **لَا تُسْتَأْجَرُهَا عَلَىٰ إِضَاعَةِ حَزَّازٍ** بیا د خپل بجی
دپاره کوم چه دم ددی ښخې نه پیدا دی په اجاره باندي مقررشوه **حَزَّازٌ** نو جائز دی.

هل اللغة < ① الارضاع: پنی و رکول

تفريع صورت د مسئلي دادې چه د معتده عدت تير شو بيا خاوند خپل بچی ته د پيسو وړکولو دپاره کوم چه هم ددې (معتده) ښځې نه پيدا دي. دا ئې په اجرت باندې اونيو له نودا اجاره جائز ده. **فيله** دليل دادې چه هرکله عدت تير شو نو نکاح بالکليه زائل شوه. اودا ښځه د اجنبیه ښځو پشان شوه. نو لکه څنگه چه اجنبیه ښځه په اجرت باندې اخستل جائز دی. دغه شان دا هم په اجرت باندې اخستل صحيح دی.

د پسر په ورکولو کې د بچی مور ته ترجیح ورکول

وَأَنَّ قَالَ الْأَبُ بِيَا كَه (د بچی) پلار اوونیل لَأَسْتَأْجِرَهَا چه زه به د بچی مور په اجرت باندې نه نیسم **وَمَا يَنْفَرُهَا** (بلکه) د بچی د مور نه علاوه ئې بل څوک پې وړکونکې راوستله **فَرَضَتِ الْأُمُّ بِمِثْلِ** **أَمْرِ الْأَجْنَبِيَّةِ** بیا د اجتنیه د اجرت په مثل باندې (د بچی) مور راضی شوه **كَأَنَّ الْأَمْرَ حَقٌّ** نوم دا به مستحق وی.

تفريع مسئله داده. که د بچی پلار اوونیل چه زه به دده مور په اجرت باندې نه نیسم. بلکه ددې نه علاوه ئې بل څوک په اجرت باندې راوستل بيا چه څومره اجرت اجنبیه ښځې غوښتلو په هم دغه اندازه اجرت باندې یا د اجرت نه بغير پخپله د بچی مور راضی شوه. نو په دې صورت کېنې به د بچی مور مستحقه وی.

فيله دليل دادې چه مور په خپل بچی باندې زیاته مهربانه وی. نو هم دې ته په سپارلو کېنې د بچی په حق کېنې بهتری ده او که د بچی مور د اجنبیه ښځې د اجرت نه زیات غوښتلو. نو خاوند یعنی د بچی پلار به په زیاتي باندې نشي مجبورولې چه دده نه ضرر لري شی.

وَأَنَّ الْكَسْبَ زِيَادَةٌ او که د بچی مور د اجنبیه ښځې د اجرت نه زیاته غوښتله **لَهُمْ بِمِثْلِ الزَّوْجِ عَلَيْهِمَا** نو خاوند به په زیات وړکولو باندې نشي مجبوره کولی.

تفريع دليل دادې چه مور په خپل بچی باندې زیاته مهربانه وی. نو هم دې ته په سپارلو کېنې د بچی په حق کېنې بهتری ده. او که د بچی مور د اجنبیه ښځې د اجرت نه زیات غوښتلو. نو خاوند یعنی د بچی پلار به په زیاتي باندې نشي مجبورولې.

فيله دده د نه مجبوره کولو وجه دا ده چې په مجبوره کولو کېنې ده ته ضرر او نقصان دې او شریعت چاته نقصان نه رسوی.

په پلار باندې د صغیر د نفقه واجب

وَنَفَقَةُ الصَّغِيرِ وَاجِبَةٌ عَلَى أَبِيهِ اود صغیر بچی نفقه دده په پلار باندې واجب ده **وَأَنَّ عَالَقَهُ فِي دِينِهِ** اگرچه پلار دده سره په دین کېنې مخالف وی **كَأَنَّ أَهْبَ نَفَقَةَ الزَّوْجَةِ عَلَى الزَّوْجِ** لکه څنگه چه په خاوند باندې د ښځې نفقه واجب ده. **وَأَنَّ عَالَقَهُ فِي دِينِهِ** اگرچه خاوند په دین کېنې مخالف وی.

تفريع فرمانی چه د صغیر نفقه دده په پلار باندې واجب ده. اگرچه پلار دده سره په دین کېنې مخالف وی. مثلاً صغیر اسلام قبول کړل. او پلار کافر دي. یا پلار مسلمان وی. او بچی مرتد شو. بیا د ساتی چه د پوهه ماشوم اسلام او مرتد کیدل صحیح دی. دغه شان د ښځې نفقه په خاوند باندې واجب ده. اگرچه دا په دین کېنې د خاوند مخالفه وی. مثلاً یهودیه وی. یا نصرانیه وی.

دلیل وجوب نفقه الولد د بچی په نفقه واجبی د باندې دليل هغه آیت دي. کوم چه مونږ وړاندې تلاوت کړل. یعنی **(وَعَلَى الْوَالِدِ لِلْزَّوْجِ)**. دا آیت د ښځو په نفقه کېنې عبارة النص دي. اود اولاد د نفقه په

باره کنبی دلالۃ النص دې. لکه وړاندې بیان شو. او چونکه ایت مطلق دې. په دې وجه مطلقاً د صغیر نفقه دده په پلار باندې واجب ده. که د دواړو دین یو وی. او که مختلف وی. او دویم دلیل دادې. چه بچی د خپل پلار جزء وی. نو دا به د خپل ذات په حکم کنبی وی. او چونکه د خپل ذات نفقه فرض وی. په دې وجه به د خپل جزء یعنی د اولاد نفقه به هم فرض وی

دلیل نفقه الزوجه د بنځې نفقه نو ددې دلیل دادې. چه د بنځې د نفقه سبب نکاح صحیح ده. ځکه چه د نکاح په وجه بنځه خپل ځان دځاوند دپاره پابند کوی. او ددې په مقابل کنبی نفقه واجب وی. او دا خبره ښکاره ده. چه د کتابیه کافرې اود مسلمان سړی په مینځ کنبی نکاح صحیح وی. لکه چه د الله تعالی قول **وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْإِيمَانِ أَتُؤْتُوا الْكِتَابَ** دې. نو هرکله چه ددې دواړو په مینځ کنبی نکاح صحیح شوه. نو په دې نکاح به احتباس (بندول) مرتب کیږي. او هرکله چه په دې نکاح باندې احتباس مرتب شو. نو په ځاوند به نفقه هم واجب وی.

طهونه واضحه دې وی. چه څومره صورتونه مونږ ذکر کړل. په ټولو صورتونو کنبی په پلار باندې د اولاد نفقه هغه وخت واجب وی. چه کله صغیر سره دده څه ذاتی مال نه وی. او که د صغیر بچی سره دده څه ذاتی مال وی. نو دده نفقه به ددې مال نه پوره کولې شی. ځکه اصل دادې. چه دسړی نفقه پخپل مال کنبی وی. که دې صغیر وی. او که کبیر وی.

د صغیر دپاره د مال کیدلو صورت دادې. چه ده دچانه میراث حاصل کړې وی. یا ده ته چا هبه ورکړې وی. او که د صغیر سره زمکه، یا کبیرې، یا څاروی وغیره وی. او دده د نفقه دپاره ددې ضرورت پیداشی. نو پلار به متولی وی. چه دا ټول خرڅ کړي. او دده په نفقه کنبی نې خرڅ کړي. (یعنی شرح هدایه)

د جدایې په صورت کنبی د بچی حقدار

وَاِذَا وَقَعَتِ الْفُرْقَةُ بَيْنَ الزَّوْجَيْنِ او هرکله چه دبنځې او ځاوند په مینځ کنبی جدائی واقع شی **فَالْأُمُّ أَحَقُّ بِالْوَلَدِ** نود بچی زیات حقدار ددې مورده.

هل اللغة ① الفرقة: جدائی

تصريح مسئله: که د ځاوند او دده د بنځې په مینځ کنبی جدائی واقع شوه. نود بچی زیات حقدار دده مورده.

دلالة ① دلیل هغه حدیث دې. چه عمرو بن شعيب د خپل پلار نه روایت کړې دې. چه پوه بنځه نسی کریم ﷺ ته راغله. او وې وویل. چه دا زما ځوې دې. چه دده دپاره زما خیته لوڅي (مسکن) وو. او زما غیکه دده دپاره خیمه وه. او زما سینی دده دپاره ډولونه وو. او اوس دده پلار وائی. چه دې به دا زمانه اخلی. نسی کریم ﷺ او فرما نیل. **أَلَيْسَ أَهْلُ بَوِّ مَالِكٍ لَكَوَجِي** {چه هم ته ددې بچی زیاته حقداره نې. چه ترکومه پورې ته نکاح اوکړې.

② دویم دلیل دادې. چه په بچی باندې مور زیاته مهربانه وی. ځکه بچی د مور حقیقی جزء دې. ځکه چه بچی په قینچې باندې کټ کولې شی. اود مورنه جدا کولې شی. او مور د بچی په ښه طریقه پرورش کولې شی. نو مورته سپارل د بچی په حق کنبی بهتر دی.

(١) من حديث عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده عبدالله بن عمرو رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الطلاق باب ٣٥ رقم ٢٢٧٦.

دې طرف ته ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ اشاره کړې ده. نقل دی. چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ د ابو بکر رضی اللہ عنہ په وړاندې خپلې ښځې ام عاصم سره جگړه او کړله. چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ د خپلې ښځې نه عاصم په زور واخلی. نو حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته حضرت صدیق رضی اللہ عنہ او فرمانیل. ای عمر رضی اللہ عنہ! دې بچی ته ستاد مصفا شهودو شکونه ددې مور توکانزې څکله زیات خوښ دی. دا واقعه د هغه وخت ده. چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ ام عاصم رضی اللہ عنہ ته طلاق ورکړې وو. اودا واقعه د ډېرو صحابو رضی اللہ عنہم په موجودگي کښې راپېښه شوې وه. او هیڅ چا د صدیق اکبر رضی اللہ عنہ په فیصله باندې څه نکیر او نیکولو. نو دا یو قسم اجماع منعقد شوه. والله اعلم.

فَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ أُمِّيَا بَيَّا كَه ددې بچی مور نه وی فَأُمُّ الْأَوَّلَى نود مور مور (نیا) زیاته حقداره ده **مِنْ الْأَوَّلَى** په نسبت د پلار مور (نیا)

تفصیل: اوکه د بچی مور نه وی. په دې شان چه دا مړه شوې وی. یا کوم اجنبی سړی سره نې نکاح کړې وی. نود مور مور (نیا) به د بچی زیاته حقداره وی. په نسبت د پلار مور (نیا) اگر چه د پورته درجې وی. یعنی پر نیا (د پلار، یاد مور نیا) یا ددې نه هم بره وی. **فله** د دلیل دادې. چه دا ولایت میان دو طرف ته ددوی د شفقت په وجه مستفاد ده. نو کومه ښځه چه مور ته زیاته نیزدې وی. هغه به دهغه ښځه نه زیاته حقداره وی. کومه چه پلار ته نیزدې وی. او په دې حکم کښې مسلمانان او کافران ښځه دواړه برابر دی. ځکه چه دپروورش کولو حق د شفقت په وجه وی. او شفقت د دین په اختلاف سره نه مختلف کیږی.

فَإِذَا لَمْ يَكُنْ لَهُ أُمُّ الْأُمِّ نَوَكُهُ د ده د مور مور نه وی فَأُمُّ الْأَوَّلَى نود پلار مور به زیاته حقداره وی **مِنْ الْأَوَّلَى** (په نسبت) د خویندو

تفصیل: اوکه د بچی د مور مور (نیا) او پر نیا هم نه وی. نود خویندو په مقابله کښې د بچی زیاته حقداره د پلار مور (نیا) ده.

فله ① ځکه چه د پلار مور هم مور وی. هم دا وجه ده. چه د پلار مور ته د میان دو میراث یعنی شپږمه حصه ملاوېږی. حاصل داچه لکه څنگه د مړی په ترکه کښې د مړی مور ته شپږمه حصه ملاوېږی. په دې شرط چه د مړی د یو نه زیات ورونه خویندې وی.

② د پلار مور (نیا) شفقت د پیدائشی قرابت په وجه ډیر زیات دی. اودا ولایت په شفقت باندې مېنی دې. په دې وجه به هم د پلار مور د بچی دپروورش زیاته حقداره وی.

فَإِنْ لَمْ تَكُنْ جَدًّا بَيَّا كَه د پلار مور (نیا) هم نه وی فَأُمُّ الْأَوَّلَى **مِنْ الْأَوَّلَى** نود ترور یانو (یعنی د مور پلار د خویندو په نسبت) خویندې زیات مستحق دی

تفصیل: او که د بچی د پلار مور نه وی. نود ترور یانو (یعنی د مور پلار د خویندو) په نسبت خپلې خویندې زیاتي حقدارې دی.

فله ځکه چه دوی ددې بچی د مور پلار لونړه دی. هم دا وجه ده. چه خویندې په میراث کښې مقدم دی. دا به مبسوط کښې د، کتاب النکاح،، روایت دې. په دې کښې د قرابت د نیزدیکت رعایت ساتلې شوې دې. ځکه چه خور د ترور په مقابله کښې زیاته نیزدې وی. ځکه چه خور ددې بچی د پلار لور ده. او ترور ددې بچی د نیا لور ده.

۴ قرابت دارو هبني و ترجيح مدارج

وَقَدْ عَلِمْنَا الْأُمْتَّ مِنْ الْأَبِ وَالْأُمِّ أَوْ كَوْمَهُ خُورَ جِهَ د پلار او مور دواړو طرفه وي. هغه به په نورو خویندو باندې مقدم وي لَمْ الْأُمْتَّ مِنَ الْأُمِّ بیا هغه خور زیاته حقداره ده کومه چه صرف د مور د طرفه وي. لَمْ الْأُمْتَّ مِنَ الْأَبِ بیا کومه خور چه صرف د پلار د طرفه وي

توضیح: مسئله داده. چه کومې ښځې سره دوه قسمه قرابت وي. نو دا د یو قرابت والا ښځې نه زیاته حقداره ده. لکه فرماني. چه حقیقی خور یعنی چه د پلار او مور دواړو طرفه وي. هغه د نورو خویندو نه زیاته حقداره ده. چه صرف د مور یا د پلار د طرفه خور وي. یعنی پلار شریک یا مور شریکه وي په دې وجه دې ته ترجیح ورکړې شوه. بیا به مور شریکې خور ته په پلار شریکه خور باندې ترجیح ورکولې شي. ځکه چه خویندو ته د پرورش کولو حق د مور د طرفه دې په دې وجه به مور شریکې خور ته په پلار شریکه خور باندې ترجیح ورکولې شي.

لَمْ الْعَصَاتُ أُولَى مِنَ الْعَصَاتِ بیا ترورینې (د مور خویندې) په نسبت د پلار د خویندو مقدم دی. وَيُؤْتَلِ بیا په ترورینې درجه په درجه راکوزیگی گَمَّا تَزَكَّتْ الْأَعْوَاتُ لکه څنگه چه مونږ خویندې رابنکه کړې لَمْ الْعَصَاتُ يُؤْتَلِ گَذَلِک بیا د مور خویندو په شان به د پلار خویندې هم رابنکه کېږي.

هل اللغة ① الغلات: جمع د خالته: ترور ② العمان: جمع د هغه: ترور یعنی د پلار خور

توضیح: بیا د مور خویندې د پلار په خویندو باندې مقدم دی. فلیله: ځکه چه د مور خور ته دمور سره قرابت حاصل دې. د پلار خور ته نه دې حاصل. او په پرورش کولو کېنې د مور قرابت ته ترجیح ورکولې شي. د پلار قرابت ته نشي ورکولې. بیا د مور خویندې دغه شان درجه په درجه حقداره دی. لکه څنگه چه مونږ خویندې بیان کړلې. یعنی د بچی د مور خور، د دې دمور حقیقی خور (چه د یومور پلار نه پیدا وي) دا زیات حقدار دی. بیا د دې بچی د مور خور چه صرف مور شریکه وي. بیا هغه چه صرف پلار شریکه وي. حاصل داچه دوه قرابت والو ته به ترجیح ورکولې شي. بیا به د مور قرابت ته د پلار په قرابت باندې ترجیح ورکولې شي. بیا دغه شان درجه په درجه د پلار خویندې دی. یعنی د پلار حقیقی خور مقدم ده. بیا د پلار مور شریکه خور، بیا د پلار، پلار شریکه خور ده.

۵ نواح په وجه د پرورش د حق سقوط

وَكُلٌّ مَنْ تَزَوَّجَتْ مِنْ هَذِهِ او په دې ښځو کېنې هر هغه ښځه کومې چه خپله نکاح کړې وي. سقط حَبَابُ الْفُسَانَةِ هغې حق به په خضانت کېنې ساقطېږي

توضیح: مسئله داده. چه کومو ښځو ته د بچی د پرورش حق حاصل دې. په دوی کېنې که چا نکاح او کړله. نو د دې د پرورش حق به ساقط وي.

والله ① دلیل هغه حدیث دې. کوم چه وړاندې روایت شوې دې. یعنی نبی کریم ﷺ د بچی مور ته او فرمائیل. (اَدَّتْ لِقَیْ مَالِ تَدْعِی) ته د بچی زیاته حقداره نې. چه ترڅو ته نکاح اونکړي. ② د دې بچی د مور خاوند چه کله اجنبی سړې وي نو دې بچی ته به لږ څیز ورکوي او په وړانو سترگو به ورته گوري. (یعنی غصه به کوي) مطلب داچه دا سړې به دې بچی طرف ته کمه توجه ورکوي. نو بچی دده په پرورش کېنې ورکول، د بچی په حق کېنې د شفقت خیال نه ساتل دی.

إِلَّا الْجَدَّةُ بَغِيرَ دَنِيَا (د مور مور) نه اِذَا كَانَ زَوْجَهَا الْهَدَّ (چۀ کله ددې (نیا) خاوند ددې (بچی) نیکه وی

توضیح - خو که ددې بچی د مور مور خپله نکاح ددې بچی د پلار پلار سره اوکړله یا ددې بچی د پلار مور خپله نکاح ددې بچی د مور پلار سره اوکړله (نو په نکاح سره) ددې نیاگانو د پرورش حق نه ساقطېږي.

فایده - ځکه چې نیکه (یعنی د پلار پلار، یاد مور پلار) ددې بچی د پلار قائم مقام دي. نو ددوی شفقت به باقی پاتې وي. هم دا حال د هغه خاوند دي. چه هغه ددې بچی ،، ذور رحم محرم ،، وی. ځکه چه د قربابت قریبه په وجه شفقت باقی پاتې وي.

د بڼې په اړه موجوده کښې د پرورنې حقدار

إِنَّمَا لَمْ تَكُنْ لِلصَّبِيِّ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِهِ كَه د بچی پرورش کونکې دده په خاندان کښې څوک ښځه نه وی فَاتَّخَذَ مِنْهَا زَوْجًا نو دده په پرورش کښې سړو جگړه اوکړله فَأَوْلَاهُ هَرَّةً أَقْرَبَ لَهَا نَبِيَهُ دې سړو کښې د ماشوم د تربیت دپاره د ټولو نه زیات مستحق هغه سړې دې تَعَصَّبَ چۀ په عصبه کیدلو کښې د ټولو نه زیات نیزدې وی

توضیح - صورت د مسئلې دادې. که د بچی (ماشوم) د پرورش کولو، دده په خاندان او قبیله کښې هیڅ ښځه نه وه بیا سړو ددې بچی په پرورش کولو کښې اختلاف اوکړلو. نو په دې سړو کښې د پرورش کولو ټولو نه زیات مستحق هغه دي. چه په عصبه کیدلو کښې دې بچی ته په ټولو کښې زیات نیزدې وي. **فایده** - ځکه چه د ولایت حق زیات قربابت والا ته وي. اود عصبیاتو ترتیب خپل ځانې کښې معلوم شوې دي. یعنی ،، میراث اود نکاح کولو د ولایت په باب کښې ،، او ترتیب دادې. چه اول پلار دي. بیا نیکه (د پلار پلار) بیا پرنیکه (د پلار نیکه) بیا هغه څوک دي. چه ددې نه اوچت وي. بیا حقیقی رور دي. بیا پلار شریک رور دي. بیا د حقیقی رور څوې، بیا د پلار شریک رور څوې، بیا هغه تره چه د پلار حقیقی رور وي. بیا هغه تره چه د پلار پلار شریک رور وي. او پاتې شو د تره اولاد، نو د دوی په پرورش کښې هلك ورکولې شی. او په دوی کښې به ترتیب دا وي. چه اول به دهغه تره څوې مستحق وي. چه هغه ددې بچی د پلار حقیقی رور وي. بیا د هغه تره څوې، چه هغه ددې بچی د پلار پلار شریک رور وي. او جینی به د تره اولاد په پرورش کښې نشي ورکولې. ځکه چه د جینی د تره اولاد ددې غیر محرم دي.

او که د ماشومې هیڅ عصبه ولی نه وي. نو دا ماشومه به د مور شریک رور په ترتیب ورکولې شی. او که دا هم نه وي. نو دده څوې ولی دي. او که دا هم نه وي. نو ددې ماشومې ولی به هغه تره وي. چه ددې د پلار، مور شریک رور وي. او که دا هم نه وي. نو ددې ماشومې ولی به ددې حقیقی ماما وي. (یعنی ددې ماشومې د مور حقیقی رور) بیا ددې ماشومې د مور پلار شریک رور، بیا ددې ماشومې د مور مور شریک رور،

طحاوی - دا خبره دې ښکاره وي. چه د غیر عصبیاتو دپاره د ولایت حق د امام ابوحنیفه رحمۀ اللہ علیہ په نیز دي. او چونکه مولا عتاقه اخری عصبه دي. په دې وجه که هیڅ څوک ولی نه وي. نو هلك به د مولا عتاقه په ترتیب کښې ورکولې شی. خو جینی به د هیڅ غیر محرم عصبه په تربیت کښې نشي ورکولې. لکه د تره څوې، او مولا عتاقه. ځکه چه په دې کښې د فتنې خطره ده.

او که د پوښی څو رورنه وي. نو په دوی کښې چه کوم زیات نیک عمل او متقی وي. ددې بچی د پرورش زیات حقدار دي. او که په نیکي او تقوی کښې ټول برابر وي. نو په دوی کښې چه په عمر کښې د ټولو نه لوی وي. هغه به زیات حقدار وي.

د ماشوم هک د پرورش دپاره د مور او نیا د حل موده

وَالْأُمُّ الْهَدَّةُ أَحَقُّ بِالْأَمْرِ مِمَّا رُوِيَ (د مور مور) د هک زیات حقدار دی حَتَّى بِأَكْلٍ وَحَدَّةٍ تَرْدِي بِهِ يَوْأَخِي (جدا) اوڅری وَيُكْرَبُ وَحَدَّةٍ او ځانله اوڅکی. وَيَلْبَسُ وَحَدَّةً او ځانله واغوندى وَيَسْتَلِي وَحَدَّةً او ځانله استنجا اوڅری

حل اللغة ① يستنجي، استنجا، کوی

تدريج: مسئله داده. چه مور، اود مور مور (نیا) د بچی د پرورش زیاته حقداره هغه وخته پورې وی چه ترکومه وخته پورې بچی پخپله خوراک شروع کړی. او ځانله څکلي شی. او پخپله کپړې اغوستلې شی. او پخپله استنجا، کولې شی.

روایه جامع الصغیر: حضرت امام محمد علیه السلام په جامع صغیر کښې ذکر کړی دی. چه مور او نیا د هک زیات حقدار هغه وخته پورې دی. چه بچی مستغنی شی. چه دې ځانله خوراک کولې شی. ځانله څکلي شی. او ځانله کپړې اغوستلې شی. په دواړه روایتونو کښې دا فرق دې. چه په قدوری کښې استنجا ذکر ده. مستغنی کیدل ذکر نه دی. او په جامع صغیر کښې ددې په عکس ذکر دی. جاصل د دواړه روایتونو یو دې. ځکه چه پوره مستغنی کیدل هغه وخت کيږی. چه کله بچی په استنجا قدرت لرلې شی. او په استنجا باندې قدرت دادې. چه په شروع کښې پرتوگ پرانستلو باندې قدرت لری. او د فراغت نه پس په ترلو باندې قادر شی.

فیه: د استغناء ذکر کولو وجه دا ده. چه کله بچی مستغنی شی. نو دې د سرو آداب او اخلاقی زده کولو محتاج وی اود بچی په مؤدب جوړولو کښې پلار ته زیات قدرت حاصل وی. نو اوس به دې د مور د تربیت نه اوڅی. او د پلار په تربیت کښې به داخلېږی. امام ابوبکر خصاص علیه السلام د مستغنی کیدلو اندازه اووه کاله خودلی ده. ځکه ماشوم د اووه کاله په عمر کښې عام طور د مور د پرورش نه مستغنی کيږی. اودې ځانله په استنجا، کولو باندې قادر کيږی. فتوی هم په دې ده.

د ماشوم جینی د پرورش دپاره د مور او نیا د حل موده

وَيَأْتِي أَيْدِيَهُ مِمَّا رُوِيَ (د مور مور) د جینی به پرورش کښې زیات مستحق دی. حَتَّى تَحِيضَ تَرْدِي بِهِ دې ته حیض راشی

حل اللغة ① الجارية: جینی

تدريج: امام قدوری رحمته الله فرمائی. چه جینی به د حیض راتللو وخت پورې د مور او نیا په پرورش کښې وی.

فیه: ځکه چه د پرورش نه د مستغنی کیدلو نه پس دې ته د ښځو آداب زده کولو حاجت وی. مثلاً کانتا (مالوچ داندت کول) گنډل، خوراک پخول، کپړې وښځل، او ښځه په نسبت د سرو په دې څیزونو باندې زیات قدرت لری. ځکه که جینی د پلار حواله شوه. نو د سرو د مخلوط اوسیدلو په وجه سره به ددې شرم اوجیا کمه شی. حالانکه حیاء د ښځو دپاره زینت دې. اود بالغ کیدلو نه پس، ددې د نکاح په ذریعه د محسنه کولو، اود زنا نه د حفاظت کولو ضرورت دې. او پلار ته په دې کار باندې زیات قدرت حاصل دې. اودې کار طرف ته زیاته راهنمایی حاصل ده. په دې وجه د بالغ کیدلو نه پس د جینی زیات حقدار پلار دې.

روایه من محمد: د امام محمد علیه السلام نه روایت کړې دې. چه جینی هر کله د شهوت حد ته

اورس. نیلزارته به حواله کولبی شی. (۱)

فهرست «خکه چه اوس ددی حفاظت ضرورت دی. اود شهوت په حد کنیسی د فلهاز اختلاف دی. د بعضو مذهب دادی. چه پوولس کاله عمر د شهوت دی. او فلیه ابوالمیثقیله فرمائی. چه نه کاله عمر د شهوت حد دی. او پوول د شپه کالو په باره کنیسی دی. او یو د اووه کاله. او یو د اته کالو په باره کنیسی دی. والله اعلم

د صغیر د هاره د مور او نیاکانو له علاوه د نورو خلکو سره د اوسیدلو موده

وَمَنْ يَوْمَ الْأَوَّلِ الْكَذَّاءُ أَحَقُّ بِالْمُجَاوِدَةِ أَوْ مَوْرٍ أَوْ نِيَا (د مورمون نه علاوه (باقی ینځی) د صغیره جینی په پرورش کنیسی دې حده پورې حد. اری دی حَتَّى تَكُنْ لَهُمْ حُدُودًا مُشْتَرِكَةً چه جینی د سرو د خواش قابله شی

نور «شیخ قدوری رحمه فرمائی. چه صغیره د مور او نیاکانو نه علاوه، نورو ښخوسره د شهوت د حده پورې ساتلی شی.

روایه جامع الصغیر «امام محمد رحمه په جامع صغیر کنیسی فرمانیلی دی. چه صغیره به د مور او نیاکانو نه علاوه نورو خلکو سره دومره مودې پورې ساتلی شی. چه دا صغیره دچا د مدد محتاجه پاتې نشی. یعنی خانله خوراک کولې شی. او خانله اغوستلې شی.

فهرست «خکه چه صغیره اگر چه د ښځو د آدابو زده کولو محتاج ده. خو په آدابو خورولو کنیسی د صغیره نه یو قسم خدمت هم اخستلې شی. اود مور او نیاکانو نه علاوه نورو خلکو ته شرعاً د خدمت اخستلو حق نشته هم دا وجه ده. چه جینی د خدمت د پاره په اجرت باندې ورکول ممنوع دی. نوکه د شهوت حد ته د رسیدلو نه پس د مور او نیاکانو نه علاوه (بل چا) سره پرېخودلې شو. نو په دې سره به مقصود (آداب زده کول) نه حاصلېږی.

د ښځې او ام ولد آزادیدلو نه پس په بچی ددوی د پرورنې موده

وَالْأُمَةُ إِذَا اشْتَبَهَ مَوْلَاهَا وَنَخَعَهُ جِهَ كَلَهُ دَدِي مَوْلَا آزاده کرله وَأَمَّا الْوَلَدُ إِذَا اشْتَبَهَتْ أُمُّهُ وَنَخَعَهُ جِهَ كَلَهُ آزاده کرې شوه **فهرست** فِي الْوَلَدِ كَالْفَرْقِ نودوی د بچی په حق کنیسی د آزادي ښځې پشان دی

نور «مسئله داده. که ونځه ددې مولا آزاده کرله. او هر کله چه ام ولد آزاده کرې شوه. نود بچی په پرورش کنیسی ددې حق هم د آزادي ښځې پشان دی. ددې صورت دادی. چه مولا د خپلې ونځې یو سړی سره نکاح او کرله. دهغه نه ئې بچی پیدا شو. بیا مولا دا آزاده کرله. نو ددې بچی د پرورش حقداره به هم دا مور وی.

فهرست «دلیل دادی. چه د پرورش کولو د حق ثابتولو په وخت دا دواړه آزاد دی. نود خپل مولا په مقابلې کنیسی به دا دواړه د بچی د پرورش زیات حقدار وی. اود آزادیدلو نه وړاندې د ونځې اود ام ولد د پاره د بچی په پرورش کنیسی هیڅ حق نشته. خکه چه دا دواړه د مولا په خدمت کنیسی د مشغولیدلو په وجه د بچی د پرورش کولو نه عاجزه دی. د امام شافعی او امام احمد رحمه هم دا قول دی.

وَأَمَّا لِلْأُمَةِ وَأَمَّا الْوَلَدُ قَبْلَ الْحَقِّ حَقُّ فِي الْوَلَدِ اود آزادیدو نه وړاندې د ښځې او ام ولد دواړو د بچی

(۱) القول الرابع هو قول محمد رحمه كذا في فتح القدير (۱۸۸/۴) والبحر الرائق (۱۷۰/۴) ورد المحتار (۲/۲۹۹)

وسن الحلق (۴۹/۳) وجمع الأمر (۴۹۰/۱) والمندبة (۵۴۳/۱) للأمن القول الرابع (۳۸۰/۱) -

پرورش کنبی هیخ حق نشته

تقریباً نفس مسئله آسانه ده

فایده دلیل دادی چه د پرورش کولو د حق ثابتولو به وخت دا دواړه آزاد دی. نود خپل مولا په مقابله کنبی به دا دواړه د بچی د پرورش زیات حقدار وی. اود آزادیدلو نه وړاندې د وینځي اود ام ولد د پاره د بچی په پرورش کنبی هیخ حق نشته. ځکه چه دا دواړه د مولا په خدمت کنبی د مشغولیدلو په وجه د بچی د پرورش کولو نه عاجزه دی. د امام شافعی او امام احمد **هنا هم** دا قول دي.

د ذمیه هتایه ښځې خپل مسلمان بچی د پرورش حق

وَالْزَّوْجَةُ أَحَقُّ بِوَلَدِهَا الْمُسْلِمِ او ذمیه ښځه د خپل مسلمان بچی زیاته حقداره ده **قَالَ مَطْلَعُ الْأَذْيَانِ** تر هغه وخته پورې چه بچی دینونه نه پیژنی **أَوْ تَحْتَ أَنْ يَأْكُلَ الْكُفْرَ** یا دا پره نه وی چه دا به کفر سره مینه او کړي

تقریباً مسئله که یو مسلمان سړی د یوې ذمیه کتاییه ښځې سره نکاح او کړله بیا ددې نه بچی پیدا شو. نو دا بچی به د **(غیر الاویین دینا)** تابع وی. یعنی د مسلمان پلار تابع به وی. او مسلمان به وی. خوددې بچی د پرورش کولو زیات مستحق به ددې ذمیه مور وی. خودا استحقاق به د ذمیه دپاره ترهغه وخته پورې وی چه ترکومه وخته پورې په ده کنبی د دین سمجه (پوهه) نه وی. اود بچی په کفر باندې د متاثره کیدلو ویره نه وی. او هرکله چه بچی په دین او مذهب باندې پوهه شی. یا د بچی په کفر سره د متاثره کیدلو خطره وی. نو په داسې حالت کنبی به د بچی د پرورش کولو مستحق ذمیه ښځه نه وی.

فایده دلیل دادی چه ددې حالت نه وړاندې بچی د ذمیه په سپارلو کنبی په ده باندې شفقت دي او ددې حالت نه پس د ضرر احتمال دي په دې وجه چه کله بچی په دین باندې پوهه شی. نودا به د ذمیه نه اخستلې شی. او مسلمان پلار ته به ورکولې شی.

د مطلقه ښځې دپاره د خپل بچی د ښار نه د وینولو اختیار

وَإِذَا رَأَتْهُ الْمُطَلَّقةُ که مطلقه ښځې او غوښتل **أَنْ تَخْرُجَ بِوَلَدِهَا مِنْ الْبُيُوتِ** چه خپل بچی ددې ښار نه بهر بوځي **فَلَيْسَ لَهَا ذَلِكَ** نودې ته دا اختیار نشته.

تقریباً مسئله داده. چه د عدت پوره کیدلو نه پس که مطلقه ښځه او غواړی. چه خپل بچی ددې ښار نه بهر بوځي. نودې ته دا اختیار نشته.

فایده ځکه چه په داسې کولو کنبی پلار ته د خپل بچی په جدایی کنبی تکلیف وی.

إِلَّا أَنْ تَخْرُجَ إِلَى وَلَدِهَا الْبَتَّةَ دا خپل وطن ته بوتلې شی **وَكُلَّهَا تَخْرُجُ لَوُجَّهَا لَهَا** او حال داچه خاوند دې ښځې سره هم په دغه مقام کنبی نکاح کړي وی

تقریباً خوکه دا بچی خپل وطن ته بوتلل او غواړی. په داسې حال کنبی چه خاوند دې ښځې سره هم په دې مقام کنبی نکاح کړي وی. نو ښځې ته ددې اختیار شته. (چه هلته کنبی نې بوځي)

فایده دلیل دادی. چه د ښځې په وطن کنبی نکاح کولو سره عرفاً او شرعاً هلته کنبی قیام کول په خپل ځان باندې لازم کړي وو. عرفاً ځکه چه خاوند عاده په هغه ښار کنبی قیام کوی. په کوم ښار کنبی چه

نکاح او کړی. او شرعاً څکه چه نبی کریم ﷺ فرمایلی دی. (من تأهل ببلدة فهو منهم) (یعنی کوم سړی چه په کوم ښار کېښي نکاح او کړله. نو دې هم د هغوی څڼې دي. او ابن ابی شیبې رحمه الله په خپل مصنف کېښي د حضرت عثمان رضی الله عنه نه روایت نقل کړي دي. چه دوی په منی کېښي پوره څلور رکعتونه مونځ او کړو. بیا ئې او فرمائیل. قال رسول الله ﷺ من تأهل لی ببلدة فهو من أهلها یصلی بصلاته المقیم وانی تأملت منذ قدمت مكة) یعنی رسول الله ﷺ فرمایلی دی. چه کوم کس په کوم ښار کېښي نکاح او کړله. نو دې هم هغه ښار والو کېښي شمار لې شی. چه دې د مقیم مونځ او کړی. اوزه چه کوم وخت مکې ته داخل شوم. نو ما یوې ښځې سره نکاح او کړله. او په یو روایت کېښي دی. (سمعت رسول الله ﷺ یقول من تأهل لی ببلدة یصلی بصلاته المقیم) څکه چه په دې کېښي د بچی په حق کېښي بهتری ده. چه دې د ښار د خلقو اخلاق زده کړی. او په دې کېښي د پلار په حق کېښي هم څه ضرر نشته. او که ددې په عکس د ښار نه بهر کلي ته بوتلل او غواړی. نو د بچی په حق کېښي ضرر دي. څکه چه د باندې پچیانو اخلاق به زده کړی. نو ښځې ته د داسې کولو اختیار نشته.

د مور پلار اود نیا او نیکه د نفقه احکام

وَعَلَى الرَّجُلِ بِه سَرَى باندې واجب دی أَنْ يَنْفِقَ عَلَى أَهْلِهِ وَأَجَدَائِهِ وَجَدَّاتِهِ چه خپل مورپلار، نیکونو او نیاگانو ته نفقه ورکړی إِذَا كَانُوا أَقْرَاءَ که دوی محتاج وی وَأَنْ عَالَاتِهِ فِي دِينِهِ اگرچه په دین کېښي ددوی مخالف وی

توضیح: د اولاد نفقه نه د فارغ کیدلو نه پس په دې تفصیل کېښي د مورپلار، اود پلار د طرفه، د نیا نیکه، نفقه ده. کله چه دوی محتاجه وی. اگرچه په دین کېښي دده نه مخالف وی.

دلیل وجوب نفقة الابوين: د مورپلار په نفقه کېښي دلیل د الله تعالی قول (وَأَنْ جَاهِدَكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبَهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَأَلْتَمِمْ سَبِيلَ مَنْ آتَاكَ إِلَيَّ) دي. یعنی که دوی دواړه په تا باندې ددې خبرې زور راوړی. چه ماسره داسې څیز شریک جوړ کړه. چه دهغې تاسره څه دلیل نه وی. نو ددوی خبره مه منه. او په دنیا کېښي ددوی سره ښه وخت تیره وه. اود هغه کس په لاره روان اوسه. څوک چه ما طرف ته رجوع کوی. (سوره لقمان) دا آیت د سعد بن ابی وقاص په باره کېښي نازل شوې دي. دا پخپله مسلمان شوې وو. او دده مور جمیله کافره وه. او د سعد د اسلام راوړلو په وجه خوراک ځکاک هم پرېخوډی وو. نو حضرت سعد رضی الله عنه د نبی کریم ﷺ په خدمت کېښي حاضر شو. نو دا آیت نازل شو. ددې حاصل دادې. چه د دین په معامله کېښي ددوی اطاعت مه کوه. البته په دنیاوی معاملاتو کېښي ددوی سره په معروف طریق (رواج مطابق) چلېږه. په معروف طریق اوسیدل دا نه دی. چه په خپله خو د الله تعالی په نعمتونو کېښي عیش (مزې) کوی. او مورپلار پرېږدی. چه دوی د اولکې مړه شی. ددې آیت نه ښکاره شوه. که مورپلار محتاج وی. نو په ځوی باندې ددوی نفقه واجب ده. اگرچه په دین کېښي د دواړو اختلاف ولې نه وی.

ملفوظه: یاد ساتی: چه د آیت (وَصَاحِبَهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا) مصداق غیر حریبی مورپلار دی. او که مورپلار حریبی وی. نو ددې تفصیل روستو راروان دي

دلیل وجوب نفقه الاجده والجدات > د موریلار نه علاوه (د پلار د طرفه) نیا نیکه دپاره د نفقه دوجوب دلیل دادی. چه دوی هم د پلارانو او میاندوختی دی. هم دا وجه ده. که پلار نه وی. نو نیکه دده قائم مقام وی. دویم دلیل دادی. چه نیا اونیکه هم د سری د ژوندی اوسیدلو سبب دی. نو هم په دې سری باندې د خپل ژوند استحقاق لری. لکه څنگه چه په موریلار کښې دی.

طریقه الفکر > د محتاجه کیدلو شرط نې په دې وجه لگولی دې. چه پلار که مالداره وی. نو دده نفقه په خپل مال کښې واجبیدل غوره دی. په نسبت سره دغیر په مال کښې د واجبیدلو نه نسی کریم

فرمانیلی دی. (کل من کدیمینک وعروق جنیک) یعنی د خپل لاس اود وینې خولې په محنت سره خوره. وجه عدم الفرق فی اختلاف الدین > او پاتې شو د دین اختلاف، نو دا د نفقه واجبیدلو نه مانع نه جوړیږی. دلیل آیت (وَصَاحِبُهُمَا مِنَ الدِّينَا مَعْرُوفًا) دی. دا آیت دلالت کوی. چه موریلار که مؤمن وی. او که کافر وی. دوی سره د اعتدال سلوک کوئ. امام مالک او امام شافعی څخه هم ددې قائل دی.

په دیني اختلاف سره د نفقه عدم وجوب

وَلَا يُجِبُ النَّفَقَةَ مِمَّا اخْتَلَفَ فِيهِ الدِّينُ او په دیني اختلاف سره دچا نفقه نه واجبیږی
إِلَّا لِلزَّوْجَةِ وَالْأَبَوَيْنِ وَالْأُجْدَادِ وَالْجَدَّاتِ وَالْوَلَدِ وَالْوَلَدَاتِ سوا د ښځې نه. اود موریلار، نیکونو، نیاگانو، او خامن، او نمسو نه،

توضیح > مسئله داده. چه د دیني اختلاف په موجودگي کښې د هیڅ چا نفقه نه واجبیږی. سوا د ښځې، د موریلار، او (د پلار د طرفه) د نیا نیکه، اود خوی اود نمسی.

دلیل وجوب النفقه للزوج > د دیني اختلاف باوجود د ښځې نفقه ددې په خاوند باندې په دې وجه واجب ده. چه د ښځې دپاره نفقه د نکاح د عقد په وجه واجبیږی. ځکه چه ښځې خپل خان د خاوند مقصودی حق یعنی د وطنی وغیره دپاره محبوس ساتلې دې. او په دې کښې د زوجینو دیني اعتبار سره د متحد کیدلو هیڅ دخل نشته.

دلیل وجوب فیر الزوجه من المذکورین > د ښځې نه علاوه د باقی خلقو نفقه په دې وجه لازم ده. چه جزمیت ثابت دې. د ولد جزء کیدل خو ښکاره دی. او ددې نه علاوه د موریلار، او نیا نیکونو وغیره (جزنیت) ځکه دې. چه دوی ته د اولاد رسته شامل ده. بهر حال په دې ټولو کښې د جزنیت معنی موجود ده. اود سری جزء دده د ذات په حکم کښې وی. نو لکه څنگه چه سری د خپل ذات نفقه د خپل کفر په وجه نه منع کوی. نوهم دغه شان دچا سره چه دده دجزمیت علاقه وی. دهغوی نفقه هم نشی بندولی.

صورة الاستثناء > که دوی محتاج وی. نو ددوی نفقه به واجب وی اگر چه دې خلقو امان اخستی وی. او په داراسلام کښې داخل شوي وی. ځکه چه څوک مونږ سره د دین په باره کښې جنګ کوی. که هر څوک وی. مونږ ددوی سره د احسان کولو نه منع شوی یو. ارشاد دې. (لَا يَنْفِقُكُمْ اللَّهُ عَنِ الدِّينِ كَمَا يَنْفِقُكُمْ اللَّهُ عَنِ الدِّينِ وَلَمْ يَخْرُجْكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبْغَوْهُمْ وَلَقَدْ ظَهَرَ بَعْضُ الْغُرَاجِكُمْ أَنْ تَبْغَوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ) د آیت ترجمه په رومین مسئله کښې تیره شوې ده. هلته کښې نې اوگوری. حاصل داچه ددې خلقو نفقه که کافر وی. نو په مسلمان به هغه وخت واجب وی. چه دا خلق په داراسلام کښې مطیع وی. کنس واجب نه ده.

په غریب موریلار باندې د مالداره اولاد نفقه

وَلَا يُشَارِكُ الْوَلَدُ فِي نَفَقَةِ أَبَوَيْهِ أَحَدٌ اود موریلار په نفقه کښې به خوی سره هیڅ څوک نه شریکیږی

توضیح مسئله داده که موریلار غریبانان وی او ددوی بجی مالداره وی نوددوی نفقه به خاصر هم په ده باندې واجب وی. ده سره به په نفقه ورکولو کښې بل څوک شریک نه وی.

هالاکه ۱ ځکه چه موریلار د بجی په مال کښې د حدیث (أنت و مالک لأهلك) په وجه تاویل کولې شی. اود غیر په مال کښې تاویل نشی کولې. نو دا دواړه به دخپل ځوی د مال په وجه مالداره شمارلې شی. اود مالدار نفقه په غیر باندې واجب نه وی. نو ددوی دواړو په نفقه کښې به غیر ولد شریک نه وی.

۲ دویم دلیل دادې چه نفقه یوه عطیه ده چه دا د قرابت په وجه واجبېږی. نو څوک چه موریلار ته زیات نيزدې وی. هم دې به د نفقه ورکولو زیات مستحق وی. او چونکه بجې خپل موریلار ته زیات نيزدې وی. په نسبت سره د نورو خلقو په دې وجه به د موریلار نفقه صرف هم په ده باندې واجب وی.

تسویه الذکور والاناث د موریلار په نفقه کښې جینی او هلك دواړه برابر دی. دا حکم د ظاهر الروایه دی. او هم دا صحیح ده تردې که پلار محتاج وی. او دده یو هلك او یوه جینی (یعنی لور او ځوی) مالداره وی. نو په دې دواړو باندې به نفقه نیمه نیمه (براب) واجب وی. ځکه چه د نفقه د وجوب سبب، یعنی ولادت دواړو ته پوشان (براب) شامل دې. ددې په خلاف که د یو محتاج سړی یو رور او خور مالداره وی. نو په دوی به دده نفقه اتلاًماً واجب وی. یعنی په درې حصو کښې به دوه حصې په رور باندې او یوه حصه به په خور باندې واجب وی. لکه څنگه چه په میراث کښې په دریو حصو کښې دوه حصې رور ته او یوه حصه خور ته ملاوېږی. ځکه چه په دې صورت کښې د نفقه د وجوب سبب میراث دې.

د ذی رحم محرم دواړه د نفقه وجوب

وَالنَّفَقَةُ وَاجِبَةٌ لِكُلِّ ذِي رَحْمٍ مُّحَرَّمٍ مِنْهُ أَوْ نَفَقَةٍ د هر ذی رحم محرم دواړه واجبېږی إِذَا كَانَ صَفِيْرًا فَقِيْرًا چه دوی صغیر محتاج وی أَوْ كَانَتْ امْرَأَةً بِالنَّفَقَةِ فَقِيْرَةً یا ښځه بالغه محتاجه وی. أَوْ كَانَتْ ذَكَرًا فَقِيْرًا رَضًا یا سړی محتاج شل أَوْ أَعْمًى فَقِيْرًا یا روند او فقیر وی

توضیح مسئله داده چه ذی رحم محرم که نا بالغه محتاج وی. یا ښځه بالغه محتاجه وی. یا سړی بالغ محتاج، گولشېل یا روند وی. نو ددوی دواړه نفقه واجبېږی. ذی رحم محرم هغه دې چه دده سره ، ، علی التایید، نکاح حرام وی. اود ذی رحم محرم قید په دې وجه لگولې شوې دې. که رحم اوموندې شی. او محرم اونه موندې شی. لکه د تره ځوی، یا محرم وی. او رحم نه وی. لکه رضاعی رور یا خور. یا رحم او محرم دواړه اوموندې شی. خود قرابت نه بغیر وی. لکه د تره ځوی، چه رضاعی رور هم وی. نو ددوی دواړه به نفقه واجب نه وی. بهر حال ذی رحم محرم که نابالغه محتاج وی. یا ښځه بالغه محتاجه وی. یا سړی بالغ محتاج، شل یا روند وی.

هالاکه ۲ ددوی دواړه د نفقه د وجوب دلیل دادې چه احسان کول په قرابت قریبه کښې واجبېږی. او په قرابت بعیده کښې نه واجبېږی. الله تعالی فرمائی: ﴿وَعَلَى الْوَارِثِ مِنْ ذَلِكَ﴾ یعنی په وارث باندې ددې مثل واجبېږی. اود عبدالله بن مسعود رهی الله علیه په قرات کښې دی. (وعلى الوارث ذی الرحم المحرم مثل ذالك) یعنی ، ، په هر داسې وارث باندې چه دده رسته دانسی حرام شوي وی. ددې مثل واجب دې ، ، او په قرابت قریبه او بعیده کښې فاصل دادې. که ذی رحم محرم وی. نو قرابت قریبه دې. او که دا نه وی. نو قرابت بعیده دې.

قوله وجوه الاطوار المذكورة د نفقه د وجوب دپاره محتاج کیدل ضروری دی. یعنی د نفقه د وجوب دپاره محتاج کیدل شرط دی. او نابالغ کیدل، یا ښځه کیدل، یا گوهشل کیدل یا نابینا (روند) کیدل، د محتاج کیدلو دلیل دي. ځکه چه په دې صورتونو کېنې د کمانې (مزدورۍ) نه عاجزه کیدل متحقق کېږي. ځکه چه کوم کس مزدوری کولې شی. هغه د خپلې مزدورۍ په وجه محتاجه نشي کیدلې. بلکه غنی وي.

وجه الفرق بين الابوين والمعالم ددې په خلاف موريلار دي. که دوی مزدوری کولې شی. بيا هم ددوی نفقه په اولاد باندې واجب وي. دليل دادې. چه په مزدوری کولو سره به په موريلار نه مشقت (تکليف) رسيږي. حالانکه اولاد ته حکم ورکړې شوې دي. چه د موريلار نه ضرر لرې کړي. نو که موريلار ته د مزدورۍ طاقت هم وي. نو بيا هم ددوی نفقه په اولاد باندې واجب ده.

د ميراث په مقدار د نفقه وجوب

وَيَجِبُ ذَلِكَ عَلَى مِقْدَارِ الْوَرِاثَةِ چه نفقه به د ميراث په مقدار واجب وي

تفسير مسئله: نفقه د ميراث په مقدار واجبيږي. یعنی څومره قدرې چه ميراث ملاويږي. هم دومره قدرې به په ده باندې نفقه واجب وي. اود نفقه په دې مقدار باندې به دې مجبوره کولې شي.

والله ① دليل دادې. چه په آيت **«وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ»** کېنې وارث ته صراحت کول په دې خبره باندې خبرداري دي. چه په نفقه کېنې د ميراث د مقدار معتبر دي.

② د حاصلاتو په اندازه سړي تاوان برداشت کوي. یعنی څومره قدرې چه ده ته ميراث ملاويږي. هم په دې حساب سره به بالفعل مورث ته نفقه ورکوي. او پاتې شو دده مجبوره کول، نو دا ځکه دی. چه کوم حق په ده باندې واجب دي. چه هغه ادا کړي.

د بالغي جينې اود تل هک دپاره د نفقه مقدار

وَيَجِبُ نَفَقَةُ الْإِثْنَةِ وَالْإِثْنِ الْأَمِينِ عَلَى أَبَوَيْهِ الْأُولَا چه د بالغي جينې: او شل هک نفقه به په موريلار باندې درې حصې کولې شي **عَلَى الْأَبِ الثَّلَاثَاتِ** دوه حصې په پلار باندې **وَعَلَى الْأُمِّ الثَّلَاثُ** او يوه حصه به په مور باندې واجب وي.

تفسير مسئله: د بالغي جينې: نفقه، اود بالغ شل هک نفقه به ددوی په موريلار باندې درې حصې کولې شي. دوه حصې به پلار باندې او يوه حصه به په مور باندې واجب وي.

فيله دليل دادې. که پلار د خپل ځوی ياد لور وارث شي. نو ده ته هم په دې حساب سره ميراث ملاويږي. نو په دې به نفقه هم ددې مقدار مطابق واجبيږي.

مصنف د هدايه **فهرست** لرمانيلی دی. چه د قدوری دا ذکر کول، د امام خصاص اود حسن **فهرست** روايت دي. امام شافعي **فهرست** هم ددې قائل دي.

د دين د اختلاف په وجه د ميراث بطلان او نفقه

فَلَا يَجِبُ لِنَفَقَتِهِمْ مَعَ الْخُلَافِ الْأَيْتِ اود **دورحم** محارمو نفقه په ديني اختلاف سره نه واجبيږي

تفسير ددې باوجود که په دين کېنې اختلاف وي. نو نفقه به واجب نه وي. **فيله** ځکه چه د دين د اختلاف په صورت کېنې د ميراث لياقت باطل دي. حالانکه د نفقه د وجوب دپاره ددې اعتبار ضروري دي.

۹ محتاج باندې د نفقه عدم وجوب

وَلَا تُجِبُ عَلَى الْفَقِيرِ او نفقه په محتاج باندې نه واجبېږي

تفريع > مسئله داده، چه دا نفقه په محتاج باندې نه واجبېږي.
هليله > دليل دادي، چه نفقه د صله رحمې په طور باندې واجبېږي. حالتيكه محتاجه پخپله ددې مستحق دي. چه بل څوك په ده باندې احسان او كړي. نو په ده به نفقه څنگه واجبولې شي.
د غائب ځوي په مال كېني د مورپلار نفقه

وَإِذَا كَانَ لِلزَّوْجِ الْغَائِبِ مَالٌ او كه دغائب ځوي سره مال دې قُضِيَ عَلَيْهِ بِنَفَقَةِ زَوْجَتِهِ نو په دې مال كېني به د مورپلار د نفقي حكم وركولې شي

تفريع > صورت د مسئلې او دليل دواړه ښكاره دي.

د خپل غائب ځوي سامان خرڅول

وَإِذَا بَاعَ أَبُوهُ مَتَاعَهُ فِي نَفَقَتِهِ او كه پلار د خپل غائب ځوي سامان پخپله، نفقه كېني خرڅ كړو جَزَاءً عِنْدَ أَبِي خَيْفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى. نو د امام ابوحنيفه رحمته الله تعالى په نيز جائز دي **وَإِنْ بَاعَ الْعَقَارَ** كه پلار دده زمكه خرڅه كړي **لَمْ يَجُزْ** نوجائز نه ده

تفريع > مسئله داده، چه د امام ابوحنيفه رحمته الله تعالى په نيز پلار له د خپل غائب ځوي سامان په خپله نفقه كېني خرڅول جائز دي. اودا حكم استحسانې دي. او كه پلار د خپل غائب ځوي زمكه يا كور(جائيداد غير منقوله) خرڅ كړلو. نو جائز نه دي.

هليله > د امام ابوحنيفه رحمته الله تعالى دليل دادي، چه پلار ته د غائب ځوي په مال كېني حفاظت ولايت حاصل دي. لكه چه د حفاظت په خاطر وصي ته دا ولايت حاصل دي. چه د غائب بالغ وارث سامان خرڅ كړي. نو هر لكه چه وصي ته اختيار حاصل دي. نو پلار ته به په درجه اولي حاصل وي. ځكه چه د پلار شفقت زيات دي. او، مال متقوم، خرڅول د حفاظت د اقسامو څخې دي. او په غيرمنقوله مال كېني دا خبره نشته. ځكه چه دا پخپله محفوظ وي. اود پلار نه علاوه نورو قرايندارو (رشته دارو) ته دا اختيار نشته. ځكه چه دوي ته هيڅ قسمه ولايت حاصل نه دي. نه دوي ته دده په ماشوموالي كېني د تصرف اختيار وو. اونه د بالغ كيدلو نه پس د حفاظت ولايت شته.

ملك الصاحبين > د صاحبينو مقتضى په نيز جائيداد منقوله او غيرمنقوله هيڅ څه خرڅول جائز نه دي. او قياس هم دادي.

دليلها > دليل دادي، چه پلار ته په دې باندې ولايت نشته. ځكه چه د بالغ كيدلو په وجه په ده باندې ولايت منقطع شوې دي. په دې وجه كه ځوي حاضر وي. نو پلار ته دخپل ځوي مال خرڅولو اختيار نشته. اود نفقه نه علاوه ئې د بل هيڅ قرضه دپاره نشي خرڅولې. او هم دغه شان نورجائيداد په نفقه كېني نشي خرڅولې.

د غائب ځوي د مال نه خپله نفقه اخیستل

وَإِنْ كَانَ لِلزَّوْجِ الْغَائِبِ مَالٌ فِي بَيْتِ أَبِيهِ او كه د غائب ځوي مال دده د مورپلار په قبضه كېني دې وَأَلْفَقَائِمُهُ او مورپلار ددې نه نفقه واخستله **لَمْ يَحْتَمَلْ** نو ضامن به نه وي

تفريع > مسئله داده، كه ځوي په سفر لارلو. او دده مال د مورپلار په قبضه كېني وي. او محتاج مورپلار ددې نه خپله نفقه واخستله. نو دوي به ضامن نه وي.

فهرست دلیل دادی چه دوی دوارو خپل حق حاصل کړلو څکه چه د قاضی د حکم نه وړاندې ددوی نفقه واجب ده. لکه چه وړاندې د (ولا یقضی بالنفقة فی مال الغائب الا لهولام) په تشریح کښې بیان شو. او دوی دوارو د خپل حق د جنس څنې اخستی دي. په دې وجه به هم ضامن نه وی.

د غائب د مال نه د نفقه موریلار له نفقه ورهول

فَإِنْ كَانَ لَهُ مَالٌ فِي بَيْتِ أَجْنَبِيٍّ او که د غائب خوی مال د یو اجنبی کس په قبضه کښې وی **فَلْيُقْضَ عَلَيْهِ مَا يَحْتَاجُهُ مِنَ الْقَاضِي** ده دده په موریلار باندې د قاضی د حکم نه بغیر خرج کړو **فَهِوَ** نو دې به ضامن وی

تفصیل مسئله داده. چه خوي غائب وی. او دده مال د یو اجنبی کس په قبضه کښې وی. اوده دده موریلار ته د قاضی د اجازت نه بغیر ددې نه نفقه ورکړله. نو دا اجنبی کس به ضامن وی.

فهرست دلیل دادی. چه دې اجنبی کس د غیر په مال کښې د ولایت نه بغیر تصرف کړې دي. څکه چه دې صرف د حفاظت نائب دي. بل څه اختیار ده ته نشته.

د تېر شوي وخت د نفقه سقوط

وَإِن قَاضَى الْقَاضِي لِمَوْلَايَ وَالْوَالِدَيْنِ وَذَوِي الْأَرْحَامِ بِالنَّفَقَةِ او کله چه قاضی د خوی دپاره، اود موریلار دپاره، اود ذوی الارحام دپاره د نفقې حکم ورکړو **فَقَبَضَتْ مُدَّةً** بیا یوه موده تیره شوه **سَقَطَتْ** نو ددې مودې نفقه ساقط شوه.

تفصیل مسئله داده. چه هر کله قاضی په یوسړې باندې دده د بچو، د موریلار، اود نورو قربایت دارو نفقه مقرر کړله. بیا د نفقه ورکولو نه بغیر څه موده تیره شوه. نو ددې مودې نفقه به ساقط وی. امام شافعی او امام احمد **رحمهما** هم ددې قائل دی.

فهرست دلیل دادی. چه ددې خلقو نفقه د ضرورت پوره کولو دپاره واجبېږي. تردې که دا خلق مالداره وونو ددوی دپاره به نه واجب کیدلې. اود دومره مودې تیریدلو سره ددې مودې کفایت شوې دي. په دې وجه ددې مودې نفقه ساقطېږي.

إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ لَهُمُ الْقَاضِي فِي الْإِسْتِئْذَانِ عَلَيْهِ مگر دا چه قاضی په ده باندې د قرضه اخستلو حکم ورکړی

تفصیل امام قدوری **رحمهما** فرماني. که قاضی د غائب سړی په ذمه باندې د قرض اخستلو حکم کړې وی. نو د مودې په تیریدلو سره به ددوی نفقه نه ساقطېږي.

فهرست دلیل دادی. چه قاضی ته ولایت عامه حاصل دي. نو د قاضی حکم ورکول داسې شو. لکه چه غائب سړی په خپله اجازت ورکړې وی. چه زما په ذمه قرض اخله. نو دا قرض پخپله دده په ذمه شو. نو د مودې په تیریدلو سره به نه ساقطېږي.

د غلام او وینځي نفقه

وَقَضَى الْمَوْلَى په مولا واجب دی. **أَنْ يُنْفِقَ عَلَى عِيَالِهِ وَآمَتِهِ** چه خپلې وینځې او غلام ته نفقه ورکړی

تفصیل په دې فصل کښې د مملوک او غیر مملوک حیواناتو وغیره د نفقه حکم دي.

مسئله داده. په آقا باندې واجب ده. چه دې خپل غلام او وینځې ته نفقه ورکړي.

هليله > خكه چه نبی كريم ﷺ د مملوكو (غلامانى) په حق كېنې فرمايېلى دى. **لَا يَمْلِكُ اَوْلَاكُمْ جَهْلُكُمْ اَلله تَعَالٰى** تحت ايديكم اعلوكم ميان كيون و اعلوكم ميان تلمسون ولا تعلموا عباد الله ^(۱) يعنى ،، دا خلق ستاسو روڼه دى. الله تعالى دوى تاسو ته د لاس لاتدي (په قبضه كېنې) در كړى دى. نو څه چه پخپله خوړئ. د هغې نه په دوى هم خوراك كوي. اوڅه چه تاسو اغوندي. د هغې نه دوى ته هم اغوندي. اود الله تعالى بنده گانو ته تكليف مه وركوي. ،، ددې حديث نه معلومه شوه. چه په آقا باندې دده د غلام نفقه او كسوه (لباس) واجب دي. خو په حديث كېنې د خوراك اولباس جنس مراد دي. يعنى دوى ته نفقه وركوي. او كپړه وركوي. دا مراد نه دي. چه څنگه تاسو خوړئ. هم هغه شان دوى باندې هم خوړئ. او چه څنگه تاسو اغوندي. هم هغه شان دوى ته هم اغوندي. نو كه مولا خپل غلام ته سوچه كپړه وركړله. او پخپله ددې نه ښه اغوندي. نو صحيح ده.

لَا اَنْ اَمْتَلَكُمْ مِنْ ذَالِكِ نو كه مولا د نفقه وركولو نه منع شو **وَكَانَ هُمَا كَسْبٌ** او غلام او وينځي ته د گټلو صلاحيت شته **اَكْتَسَبَا** نو مزدورى دې كوي **وَالْاَقْرَبَانَهُ** او د هغې نه دې خوړي

تَعْرِيج > بيا كه مولا دوى ته د نفقه وركولونه انكار او كړلو. نو كه وينځه او غلام د مزدورۍ صلاحيت لرلې شي. نو مزدورى به كوي. او خپله گزاره به كوي.

هليله > خكه چه په دې كېنې دواړه طرف ته رعايت دي. د مملوك (غلام) رعايت خو دا دي. چه كه مزدورى كوي. او خوړي. نو ژوندي به وي. اود مولا رعايت دادې. چه دده ملك به باقى پاتې وي. چه كله غواړي. خرڅ به نې كړي.

وَإِنْ لَمْ يَكُنْ هُمَا كَسْبٌ او كه په دې دواړو كېنې د گټې كولو لياقت نه وي **أَجِيرَ الْمَوْلَى عَلَى يَتِيمًا** نو مولا به ددې دواړو په خرڅولو باندې مجبوره كولي شي

تَعْرِيج > كه دوى دواړه د مزدورۍ صلاحيت نه لري. مثلاً غلام گدشل دي. يا وينځه داسې وي. چه دا څوك په اجرت باندې نه اخلي. نو په دې صورت كېنې به مولا مجبورولې شي. چه دا خرڅ كړي.

هليله > خكه چه دا دواړه د نفقه مستحق دي. اود استحقاق اهليت هم لري. او په خرڅولو كېنې به ددوى دواړو حق هم اداشي. اود مولا د حق خليفه يعنى د مملوك قيمت به ده ته حاصل شي.

كِتَابُ الْوَتَاق

توجه > (دا) كتاب د ازادۍ (د احكامو په بيان كېنې) دي.

تَعْرِيج > **الرَّيْبُ بِمَا لَيْلَهُ** > د آزادۍ او طلاق په مينځ كېنې مناسبت دادې. چه په دې دواړو كېنې هر يو د اسقاط د لېبېلې ځني دي. خودومره خبره ده. چه اعتناق ملك د رقبه ساقطوي. او طلاق ملك د منافع ساقطوي. دويم مناسبت دادې. چه په دې دواړو كېنې هر يو كېنې لزوم دي. لكه څنگه چه عتق فسخ نه قبلوي. دغه شان طلاق هم فسخ نه لېلوي. طلاق اگر چه غير مندوب دي. خو ددې باوجود مقدم گړي شو. چه د نكاح په مقابل كېنې لگړشي. د اسقاطاتو يو څو قسمونه دي. ،، اسقاط حق عن الرق. ،، عتق

^(۱) الم من جهلتي ابى لى رضى الله عنه اخرجاه البخارى المقل باب ۱۲ ومسلم فى الايمان والفلور ولم ۳۸ وابوداود فى الادب باب ۱۲۶ رقم ۵۱۵۷.

دی. او. ، اسقاط حق عن البضع. ، اسقاط دی. او. گوم خیزجه دچا په ذمه وی. هغه ساقطول ابرا. ده. او. ، اسقاط حق عن القصاص والجراحات. ، عفو ده.

تعريف العتق لغة : په لغت کښې د ، عتق ، معنی قوت دی. ، عتق الفرج ، هغه وخت ونیلي شی. چه کله د مرغی بچی طاقور شی. او په خپلو وزرو باندې والوخی. او ، فرش عتیق. ، هغه اس ته ونیلي شی. چه په منډه کښې د ټولو نه وړاندې شی. او ښکاره خبره ده. چه دا کار د قوت او طاقت نه بغیر نه کیږی. او ، بیت عتیق. ، کعبه ته هم په دې وجه ونیلي شی. چه دا د الله تعالی د قوت په وجه پخپل ځان باندې هر جمله کونکې ، او مالکانه قبضه کونکې دفع کوی. او په شریعت کښې عتق هغه شرعی قوت ته ونیلي شی. چه ددې په وجه انسان د شهادت ، ولایت ، اود قضاء. اهل جوړېږی.

مفهوم العتق : عتق (آزادی) مملوک حکماً ژوندي کول دی. ځکه چه مملوک جماداتو سره ملحق کیږی. نو هرکله چه دې آزاد کړې شو. نود بشری کرامتونو اهل شو. مثلاً د آزادی نه پس دده گواهي قبولې شی. او ده ته د ولایت حق حاصلېږی. اود آزادی نه پس ددې صفاتو حاصلیدل کوم چه د آزادی نه وړاندې حاصل نه وو. په حقیقت کښې ده ته ژوند ورکول دی.

بیبا : عتق سبب په دوه قسمه دی. ① اول داچه د سړي په ذمه واجب وی. لکه په کفارو او نذر وغیره کښې آزادول واجب وی.

② دویم داچه واجب نه وی. نو په دې کښې یو اختیاری وی. او بل غیر اختیاری وی. اختیاری دادې. چه یوکس د ثواب په نیت سره غلام آزاد کړلو. او غیر اختیاری دادې. چه خپل قراستی نه واخستلو. نودې دده مالک جوړشو. اودې آزاد شو.

فرقه : اود عتق شرط دادې. چه آزادونکې پخپله آزاد وی. او عاقل بالغ وی. اود مملوک مالک وی. که سړي وی. او که ښځه وی. او دعتق رکن هغه دی. چه په هغې سره آزادی ثابت شی. او ددې حکم رقیبت لوملک د محل نه زائل کیدل دی.

اقتطاع : بیبا د آزادولو خو قسمونه دی. ① اول مرسل: یعنی فی الحال د څه شرط نه بغیر آزادول. ② دویم معلق: یعنی که تا داسې اوکړل. یا ماداسې اوکړل. نو ته دې آزاد نهې.

③ دریم: د خپل مرگ نه پس ته آزادی منسوب کول. بیبا به په دې کښې هر یو یا په عوض (بدل) سره وی. یا به د عوض نه بغیر وی. (عنايه، فتح القدیر)

د اعتاق ه صحت شرائط

الجنس : نقرین المذالم الذی عاقل فی ملکوه چه آزادول عاقل ، بالغ، آزاد سړی طرفه (دده) پخپل ملک کښې صحیح دی

السنه : په عبارت کښې د عتق نه مراد اعتاق (آزادول) دی. قدوری د اعتناق د صحت دپاره څلور شرطونه بیان کړي دي. اول داچه آزادونکې پخپله آزاد وی. دویم داچه آزادونکې عاقل وی. دریم داچه بالغ وی. څلورم داچه غلام د آزادونکې په ملک کښې وی لکه چه فرمانی. چه غلام آزادول صحیح نه دی. مگر د آزاد عاقل بالغ د طرفه، په دې شرط چه غلام دده په ملک کښې وی.

فایل شرطية العروة : د آزادونکې پخپله آزادېدل ځکه ضروری دی. چه اعتناق (آزادول) صرف پخپل ملک کښې صحیح کیږی. او څوک چه پخپله مملوک وی. د هغه هیڅ ملک نه وی. په دې وجه مملوک څوک کښې هم نشی. او بالغ کیدل ځکه شرط دی. چه په نابالغه کښې د آزادولو لیاقت نشته. ځکه چه آزادول په ښکاره ضروری. په دې وجه د نابالغه ولی او وصی ته د نابالغه د طرفه د آزادولو شرعاً اجازت نشته. اود عاقل کیدلو شرط په دې وجه لگولې شوې دي. چه لیونی او مجنون ته د هیڅ تصرف

لیاقت نه وی. او چونکه نابالغه د تصرف اهل نه وی. په دې وجه که بالغ سړی او وټیل، چه ما داخل غلام په داسې حالت کېښي آزاد کړي وو. چه کله زه پخپله نابالغه وم. نو دده قول به معتبر وی. او غلام به آزاد نه وی. لکه چه ده آزادول داسې حالت طرف ته منسوب کړی دی. کوم حالت (یعنی د عدم بلوغ حالت) چه د اعتناق منافی دي. نو ده دا قول دده د طرفه د اعتناق صحیح کیدلو نه انکار کول دي. اود منکر قول قبولی شی. په دې وجه به دده قول قبولی شی.

شرطية البلوغ چونه که د آزادونکي عاقل کيدل شرط دی. په دې وجه که آزادونکي اوونيل. چه مادا خپل غلام په داسې حالت کښې آزاد کړي وو. چه زه ليوښي ووم. او حال دا چه ددې سړي جنون په خلقو کښې ښکاره وو. نو بيا به هم دده قول معتبر وی. ددې دليل هم دادې. چه دې سړي اعتناي داسې حالت طرف ته منسوب کړلو. کوم چه د حالت اعتقا منافي دي. نو گویا دا کس د اعتناق منکر دي. اود منکر قول معتبر وی. په دې وجه به دده قول معتبر وی.

فروطية الغفل هم دغه شان به آزادول صحيح نه وي. چه كله نابالغ سري اوواني. چه هرمملوك چه زه نه مالك يم. دا هغه وخت آزاد دي. كله چه زه بالغ شم. دليل دادې. چه نابالغه سري ته دا لياقت نشته. چه داسي خبره او كړي. چه هغه به ده لازم شي. ځكه چه نابالغه دداسي خبرو نه شرعا منع كړي شوي دي.

شروطه کون التبدلی ملکہ بیبا دا ضروری ده. چه کوم غلام آزادول غواری. هغه دده په ملک کبې وی. تردې که پوکس د بل کس غلام آزاد کرلو. نو دا به نافذ نه وی. د جمهور عالمانو هم دا مذهب دی. امام مالک رحمۃ اللہ علیہ فرمائی. چه د خپل نابالغه بچی غلام آزادولی شی. خود بالغ اولاد غلام آزادول

د نيت نه بهر به مريخ الفاظوسره آزادېدل

فَإِذَا قَالَ يَتَّبِعُونِي وَأَتَّبِعُهُ أَوْ أَقْبَلَ خَيْلٌ غَلَامٌ بِهَا وَبَنِيهَا تَهْ أَوْ نَبِيلٌ أَلْتَصَّرُ بِهِ مَا تَهْ أَوْ أَرَادَ نَهْ أَوْ مُتَقَقٍ أَوْ
عَتِيقٍ بِمَا عَتِيقٌ أَوْ أَوْعَزَ بِمَا مَحْرَرْنِي أَوْ حَزَرَكَ بِمَا تَهْ مَا مَحْرَرَكِرِي أَوْ قَدْ أَتَقَقْتُكَ بِمَا تَهْ مَا أَرَادَ كَرِي
قَدْ عَتِيقٌ نَوْدَا أَرَادَ شَوْ كَرِي الْمَوْلَى الْمَوْتَقِ أَوْ لَمَاتِي شَوْ كَرِي الْمَوْلَى بِمَا دِي لَفْظُ سَرْدِ أَرَادَ لَوْ نَيْتَ كَرِي
وِي. أَوْ كَرِي وَدِي كَرِي

توضیح: مسئله داده، که آقا خپل غلام یا وینځې ته اووئیل. «آدمه پات معق، پات حقیق، پات محرم، پات محرمک، پات امتعتک» نودا به آزاد وی. که په دې الفاظوسره آقا د آزادولو نیت کړې وی. او که نه نې وی کړی.

فایده ۱۰ خک که دا الفاظ د آزادلو په معنی کنې، بالاتفاق صریح دی. او شرعاً او عرفاً هم په دې معنی کنې مستعمل دی. او صریحی الفاظ په عمل کولو کنې د نیت محتاج نه وی. په دې وجه په دې الفاظ کنې، به یو لفظ سره آزادول د نیت محتاج نه دی.

په اصل وضع کېنېي، اگرچه دا الفاظ په اخبار په معنی کېنې وو. خو په شرعی تصرفاتو کېنې د ضرورت په وجه د انشاء په معنی کېنې شوی دی. لکه څنگه چه په طلاق او بیع وغیره کېنې کېږي. مثلاً (اغت طالق) د اصل وضع په اعتبار سره خبر دي. خود ضرورت په وجه دا د انشاء په معنی کېنې اخستي

شوی دی. او هم دغه شان، بعث، او، اشتريت، په اصل وضع کښې خبر دی. خود انشاء معنی طرف ته ضروره نقل کړشوی دی.

د بدن داسې اندام نه آزادې منسوب ګول چې ټول بدن لري مراد هېڅې شي

وَكَلَّذَاذَا قَالَ او دغه شان کله چې اووانی (مملوک) ته رَأَسُكَ هَرُ چه ستا سر آزاد دي اَوْرَقَبَّتْكَ اَوْرَقَبَّتْكَ يا ستا ستا يا ستا بدن (آزاد دي) اَوْقَالَ لِأَمَتِهِ يا نې خپلې وينځې ته اوونيل قُرْجُكَ هَرُ چه ستا شرګاه آزاد دي

هل اللغة ① وجهه مخ ② وقبة خټ

تفريح مسئله: که مولا خپل مملوک ته اوونيل. (رأسك هر) يا نې اوونيل. (وجهك هر) يا نې اوونيل. (رَقَبَتك هر) يا نې اوونيل. (بدنك هر) يا نې خپلې وينځې ته اوونيل. (قرجك هر) نو په دې ټولو الفاظو سره مملوک آزادېږي.

فيله دليل دادې چه دا ټول الفاظ داسې دي چه په دې سره ټول بدن تعبير کولې شي او په کتاب الطلاق کښې دا بيان تير شوي دي. هلته کښې نې اوګوري.

د آزادۍ په هناني الفاظو کښې د نيت ضرورت

وَإِنْ قَالَ اوکه (مملوک) ته اووانی اَلَمَلِكِ لِي عَلَيكَ زما په تاباندي هيڅ ملک نشته وَنَوَى بِذَلِكَ التَّهْلُوتِ او په دې سره نې د آزادولو نيت اوکړو عَتَقَ نو دې به آزاد وي وَإِنْ كَرِهَتْهُ اوکه نيت نې اونکړو اَلْمُرْتَقَى نو نه به آزادېږي.

تفريح صورت دمسئلي دادې. که مولا خپل مملوک ته اوونيل. (الملك عليك) او په دې کلام سره نې د آزادولو نيت اوکړلو نو دا مملوک به آزاد وي. اوکه د آزادولو نيت نې نه وي کړې. نو آزادۍ به نه واقع کېږي.

فيله دليل دادې چه دا کلام دکناني الفاظو څنې دي. ځکه چه په دې کښې دوه احتماله دي. يو داچه زما ملک په تاباندي په دې وجه نشته. چه تا ما خرڅ کړې نې. او دويم احتمال دادې چه ملک ځکه نشته چه ته ما آزاد کړلې. نو ثابت شوه چه دا کلام د آزادولو په معنی کښې صريح نه دي بلکه کناني دي. او کناني الفاظ په عمل کښې دنيت محتاج وي. د نيت نه بغير ددې هيڅ احتمال نه متعين کېږي. او آزادۍ به نه واقع کېږي.

په هناني الفاظو سره د آزادۍ نيت ګول

وَكَلَّذَاكَ جِهْمُ كُنَانَاتِ الْوَتِي هم دغه شان حکم د عتق د کنایاتو د ټولو الفاظو دي

تفريح صاحب دقدوری علیه السلام فرماني چه هم دا حال د آزادولو د کناني الفاظو دي. يعنی په کناني الفاظو سره نې که د آزادولو نيت کړې وي. نو آزادۍ به واقع کېږي. ګني نه به واقع کېږي. دکناني الفاظ مثال، لکه چه خپل غلام ته اووانی،، ته زما د ملک نه اووتلې،، يا وينځې ته اووانی،، ته زما دملک نه اووتلې،، او يا مثلاً داسې اووانی، چه،، زما دپاره په تاباندي هيڅ لاره نشته،، يا،، په تاباندي زما رقيت نشته،، يا،، ما ستلاره خالي پرېخوډې ده،،

فيله دليل دادې چه په دې ټولو الفاظو کښې دآزادۍ نه علاوه د نورو معانو احتمال هم شته. ځکه چه لکه څنگه دا معنی ده چه ما آزاد کړې. يا په دې وجه ته زما د ملک نه اووتلې. يا زما د آزادولو په وجه زما ملک په تاباندي پاتې نشو. وغيره ذالك. دغه شان دا احتمال هم شته. چه ته ما خرڅ کړې نې. يا

مکاتب گری نی، به دی وجه ته زما د ملوک نه اووتلې. یا زما ملوک په تا پاتې نشو. نو د احتمال متعین کولو دپاره نیت کول ضروری دی. او که نیت اونه موندې شو. نو آزادی به نه واقع کېږي.

ه آراء او غلامان مملوک الظاهرهم

وَأَنَّ قَالَ أَوْكَلَهُ (موله) اوونیل لَأَسْلُطَانَ عَلَى عَمَلِهِ په تاباندې زما سلطنت دې وکړي به اَوْكَلَهُ اوبه دې سره نې د آزادی نیت اوکړو. لَمْ يَفْعَلْ نو نه په آزادی پری

هل اللغة ① سلطان: بادشاه

توضیح: فواید: مصنف رحمه الله علیه عبارت (السلطان مهارامن الهد) کښې تسماع ده. هله: ځکه چه سلطان قبضې ته نه وائی. بلکه صاحب د قبضه ته وائی. (یعنی شرح هدایه)

مملوک نه په خوي ونيو سره ه آراء نبوت

وَأَفْأَلَ أَوْكَلَهُ چې مولا (خپل مملوک ته) اوونیل هَذَا أَيْنِي چه دا زما خوي دې وکړت علی ذلک اوم په دې خبره باندې ټینګه ولاړ وو

توضیح: صورت د مسئلې دادي. که مولا خپل مملوک طرف ته اشاره اوکړله. او وي ونيل. چه (هَذَا أَيْنِي) او هم په دې خبره باندې ټینګه پاتې شو. نو دا مملوک به آزاد وي. علامه بدرالدین عینی رحمه الله علیه لیکلی دی. چه د (ثبت علی ذلک) قید اتفاقی دی.

هله: ځکه چه په ،، پنايع ،، کښې ذکر دی. چه په دې خبره باندې ټینګیدل لازم نه دی. هم دا وجه ده. چه په ،، ميسوط ،، کښې دافيد ذکر نه دی. او علامه فخرالاسلام بزوي رحمه الله علیه فرمائی. چه په دې خبره باندې ټینګه پاتې کيدل د نسب د ثبوت دپاره شرط دی. د آزادی دپاره شرط نه دی. نو که د (هَذَا أَيْنِي) نه روسته نې دا اوونیل. چه ما غلط ونيلی وو. یا ماته وهم شوې وو. نو دا مملوک به بيا هم آزاد وي. او دده تصديق به نشي کولي.

توضیح صاحب الهدایه: صاحب دهدایه رحمه الله علیه په هدایه کښې فرمائی. چه ددې مسئلې نه مراد دادي. چه کوم کس ته نې خوي اوونیل. چه دده عمر دومره قدرې وي. چه د مولا نه نې پیدا کيدل ممکن وي. او که غلام داسې وي. چه د مولا نه نشي پیدا کيدلي. مثلاً د مولا عمر شل کاله وي. او د غلام عمر پنځیشت کاله وي. نو دا مسئله روسته راټلونکې ده. لې شان انتظار اوکړی.

غلام نه په مولا ونيو سره ه آراء نبوت

وَأَنَّ قَالَ هَذَا مَوْلَايَ أَوْكَلَهُ (مالک) اوونیل. د زما مولا دې. أَوْكَلَهُ بَيَ نې اوونیل. چه ائ مولا حَقَّقْ نو دا به آزاد وي

توضیح: صورت د مسئلې دادي. که مولا خپل غلام طرف ته اشاره اوکړه. او وي ونيل. چه (هَذَا مَوْلَايَ) باندې ورته آواز اوکړلو. چه (ها مولاي) نو د نیت نه بغیر به غلام آزاد وي.

دليل الصورة الاولى: نود اول یعنی د (هَذَا مَوْلَايَ) ونيلو په صورت کښې دليل دادي. چه لفظ د مولى اگر چه په ټیرو معانو کښې مشترک دی.

مظني المولى: ① ځکه چه لفظ د مولا د ناصر (مددگار) په معنی کښې هم راځي. ② اود تره د خوي په معنی کښې هم مستعمل دي. ③ اود دینی موالو په معنی کښې هم استعمال شوې دي. د موالات صورت دادي. چه آزاد عاقل بالغ مسلمان يو اجنبي کس ته اووای. ته زما مولا نې. که زه مړ شوم. نو ته

به زما وارث ئې. او كه زه جنايت او كړم. نو ته به زما عاقله ئې. او زما د طرفه به تاوان وركوي. دويم اوونيل. (هېلت) نودا قبلونكي به دده مولا وي. كه دې مر شو. نو وارث به وي. او كه دې څه جنايت او كړي. نو تاوان به وركوي. او لفظ د مولا د معني پيني د آزادولو په معني كښي هم مستعمل دي. اود معني پيني د آزاد كړې شوي په معني كښي هم راځي.

الغلام هينا > خو دلته كښي صرف د (اسفل العتاه) يعني د آزاد كړې شوي غلام معني متعين ده. نود مولا لفظ آزاد شوي غلام سره د اسم خاص پشان شو. پاتي شوه داخبره چه لفظ د مولا آزاد شوي غلام سره ولي خاص دي؟

وجوه عدم مراد معاني الاخرى > نو ددې وجه داده. چه دلته كښي د مولا نه د ناصر اومددگار معني نشي مراد كيدلې. ځكه چه مولا عام طور خپل مملوك نه مدد نه طلب كوي. او چونكه دغلام نسب معلوم او مشهور دي. په دې وجه د مولا لفظ دلته كښي د تره د خوي په معني باندې معمول كول هم صحيح نه دي. او ديني موالات مجازي معني ده. ځكه چه مولا د ،، ولي ،، نه مشتق دي. چه ددې معني د نيزدې كيدلو ده. اوهغه سري چه په دوي كښي يو كس د مشرق اوسيدونكي دي. او بل د مغرب اوسيدونكي دي. په دوي كښي هيڅ نيزديكت نشته. نه حقيقتاً نيزديكت شته. اونه د نسب په اعتبار سره، او نه د مكان په اعتبار سره قرب شته. نو ديني قرب متعين شو. حاصل داچه ديني مولا مجازي دي. حالاتكه دلته كښي خبره په حقيقي معني كښي ده. په دې وجه دا معني هم مراد نشي اخستلې كيدلې. او چونكه دې كس غلام ته مولا وييلې دي. په دې وجه د آزاديدلو په معني كښي هم نشي كيدلې. ځكه چه ،، نسبت الى العبد ،، دده د معني كيدلو منافي دي. نو هركله چه په دې كښي يوه معني هم مراد نه ده. نود آزاد كړې شوي معني متعين شوه. او لفظ د مولا د آزاد شوي غلام په معني كښي د صريح پشان دي. او صريحي لفظ د نيت محتاج نه وي. په دې وجه د (هَذَا صَاحِبِي) په كلام سره د نيت نه بغير غلام آزادېږي.

خپل غلام نا دور يا خوي ويل

وَكُلُّ قَالٍ اَوْ كَلَّ اَوْ كَلَّ اَوْ كَلَّ اي زما خويه اَوْ كَلَّ اي زما روره، اَوْ كَلَّ نودا به آزاد نه وي

دي

توضيح > مسئله داده. كه مولا خپل مملوك ته اوونيل ،، يا ابني ،، يا ئې اوونيل ،، يا اخي ،، نودا مملوك به نه آزادېږي. او وړاندې تير شو. چه مالك كه خپل غلام ته په ،، ياخر ،، وييلو سره آواز او كړلو. نودا غلام به آزاد وي. وجه د فرق داده. چه آواز كول هركله په يوداسي وصف سره وي. چه ددې ثابتول د رابلونكي د طرفه ممكن وي. (نو په منادي كښي به هم دا وصف ثابت گرځولې شي. يعني دا به وييلې شي. چه رابلونكي په منادي كښي دا وصف ثابت كړي دي. چه منادي هم په دې خاص وصف سره خپلې مخې ته حاضر كړي ،، مثلاً وي وييل. چه ياخر ،، يعني اي آزاد. نو حریت (آزادي) يوداسي وصف دي. چه ددې ثابتول د رابلونكي د طرفه ممكن دي. نودا به وييلې شي. چه مولا په منادي يعني په غلام كښي د حریت وصف ثابت كړي دي. چه دا غلام په دې خاص وصف سره د مولا مخې ته حاضر شي. او ددې مسئلې پوره تحقيق په تيره شوې مسئله كښي بيان شوي دي.

الفتنه > او هركله چه آواز كول په داسي وصف سره وي. چه ددې ثابتول د رابلونكي د طرفه ناممكن وي. نودا آواز كول په صرف د منادي خبرولو دپاره وي. او په منادي كښي دا وصف ثابتول مقصود نه وي. ځكه چه دا وصف ثابتول ممكن نه دي. او په ذكر شوي مسئله كښي خوي كيدل داسي وصف دي. چه د رابلونكي په حالت كښي د رابلونكي د طرفه نشي ثابتيدلې. ځكه كه دې دغير د نطفه نه پيدا

شوی وی نو دا غلام ددې رابلونکې په رابللو سره خوي نشی کیدلې. نو دا رابلل به صرف د خبرو کولو دپاره وی. دا حکم د ظاهر الروایت مطابق دي.
روایت من ابی حنیفه: اود امام ابوحنیفه رحمته الله نه د حسن رحمته الله په واسطې سره یو شاذ روایت دا دي. چه په دواړه صورتونو یعنی په یا بنی، او په ، یا اخی کښې دې آزادېږي.
حاصل دا چه د نداء په ذریعه آزادی په درې لفظونو سره واقع کیږي. یعنی په یاحر، یا عتیق، او په یا مولی سره هم دا ظاهر الروایت دي. اود حسن په روایت کښې په پنځه لفظونو سره د نداء په ذریعه آزادی واقع کیږي. ذکر شوی درې لفظونه، او په یا بنی، او یا اخی سره. خو اعتماد په ظاهر الروایه دي. والله اعلم بالصواب

.....

مخبر غلام ته خوي ونيو سره آواز هلول

وَأَنْ قَالَ يَغْلَامُ اَوْ كَه داسې غلام ته ني اووئيل اَلْيُكَلِّمُكَ لِيَفْلَهِ چه دده مثل دده نه نشی پيدا كيدې هَذَا اَنْتِی چه دا زما خوي دي عَتَّقَ عَلَيْهِ عِنْدَ اَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللهُ نود امام ابوحنیفه رحمته الله په نیز به آزاد وي

تفسير: مسئله داده. كه مولا خپل غلام ته اووئيل.، هذا ابني.، په داسې حال كښې چه دا غلام دده نه په عمر كښې زيات وي. یعنی دداسې قسمه غلام دداسې عمر والا مولا نه پيدا كيدل ناممكن وي. نو په دې صورت كښې د امام ابوحنیفه رحمته الله په نیز دا غلام آزادېږي.
ولا اله: ① دليل دادي. چه دا كلام اگر چه د خپلې حقیقی معنی «بنوت» په اعتبار سره محال دي. خود مجازی معنی (حریت) په اعتبار سره صحیح دي. ځكه چه مولا ددې خبرې خبر وركړې دي. چه كله زه ددې غلام مالك شوي يم. دا آزاد دي. او دا په دې وجه دي. چه د مملوك خوي كيدل، دده د آزادی سبب دي. یعنی د مملوك دپاره د خوي كيدلو ثبوت هغه وخت كيدلې شي. كله چه دې آزاد وي. حاصل داچه خوي كيدل د آزادی سبب دي. یا خود اجماع د دليل په وجه، او یا د قرابت د صله په وجه. په دې وجه بنوت (خوي كيدل) صله رحمی واجب كوي. او آزادي ددې صله ده. نو بنوت آزادی واجب كوي. نو دلته كښې سبب معنی بنوت ونيلي شوي دي. او مسبب معنی آزادي ترې مراد اخستې شوي ده. او سبب ونيل، او مسبب مراد اخستل مجاز دي. په دې وجه دا كلام د خپلې مجازی معنی په اعتبار سره صحیح دي. ② دوم دليل دادي. چه په مملوك كښې د خوي كيدلو دپاره آزادی لازم ده. ځكه چه خوي د خپل پلار مملوك نشی كيدلې. نو خوي كيدل ملزوم، او آزادی ددې لازم شو. او په لازم وصف سره تشبيه وركول هم يوقسم مجاز دي. نو كلام د لغو كولو نه د بچ كولو دپاره په مجازی معنی باندې محمول كولي شي. یعنی په ملزوم.، هذا ابني.، سره به ددې لازم معنی.، هذا حر، مراد اخستلې شي.

وَعِنْدَهُمَا اَلَا يَتَّقُ اود صاحبينو رحمته الله په نیز نه آزادېږي

تفسير: ملك الصالحين: په مذ كوره مسئله كښې د صاحبينو په نیز غلام نه آزادېږي.
فلا اله: د صاحبينو دليل دادي. چه ددې كلام په حقیقی معنی باندې محمول كول محال دي. نو دا كلام به مردود او لغو وي. لكه داسې ونيل. چه زما د پيدا كيدلو ته وړاندې ته ما آزاد كړې وي. نو دا كلام لغو دي. دغه شان د خپل خان نه زيات عمر والا غلام ته.، هذا ابني.، ونيل هم لغو دي. پاتې شو دا اعتراض چه دا كلام كه په حقیقی معنی، یعنی په ، بنوت.، باندې محمول كول محال دي. نو په مجازی معنی یعنی په حریت باندې دي محمول كړې شي. او ښكاره خبره ده. چه په دې صورت كښې هم

غلام آزاد پری؟ جواب دادی، کہ پہ حقیقی معنی باندی عمل گول محال وی، نو مجازی معنی هم نه ثابت پری. څنگه مجاز د حقیقت خلیفه دی، نو هر کله چه په اصل یعنی په حقیقت باندی حکم لگول ممکن نه دی، نو په خلیفه باندی به هم حکم لگول ممکن نه وی. او هر کله چه حقیقت او مجاز دواړه ممکن الحکم نه دی، نو دا کلام به لغو وی، او ښکاره ده، چه د کلام لغو کولو په صورت کښې آزادی نه واقع کیږی.

ابواب منه: دا صورت (احتشاک قبل ان اهل قبل ان تغلق) دا به شهادت کنېې پېش کول درست نه دی. ځکه چه د پیدا کیدلو نه وړاندې آزادی ممکن نه ده. په دې وجه دې کلام کنېې د مجاز هیڅ وجه نشته. نو دا کلام لغو دي. او د استشهاد قابل نه دي.

به هئایم الفاظو سره د آزادولو نیت ګول

وَأَنَّ كَالَ لَمِيَّهِ اَوْ كِه مالک خپلې وينځې ته او نيول اَمِيَّ طَالِقْ چه ته طالقې نې اَوْبَانِ يا بانه نې وئوي په العَقِّ او په دې سره نې د آزادولو نيت او کړو لَمَرُ لَعْنَتُ نودا به نه ازاديږي

تەرجىمە: «مەسىلەن دادە، كە مولا خېلى وينىخې تە اوونىل...، انت طالق...، يا...، انت بانن...، او پە دې سرە نې د آزادولو نىت او كر لو. نو دا وينىخە نە آزادىرى.»

﴿الله﴾ ① دلیل دادې چه مولا په ،، انت طالق ،، یا ،، باین ،، یا د طلاق په نورو الفاظوسره داسې معنی مراد واخستله چه دا الفاظ ددې معنی احتمال نه لري. یعنی د طلاق او اعتاق په مینځ کښې هېڅ مناسبت نشته. ځکه چه په لغت کښې د اعتاق معنی قوت ورکول دی. اود طلاق معنی د نکاح قید ختمول دی. اود اعتاق معنی د ،، قوت ثبوت ،، ځکه ده. چه کوم کس مملوک او غلام شی. دې په منزله د جماداتو شی. اود آزادیدلو په وجه ژوندې کیږي. او طاقت او قوت پیدا کیږي. اود منکوحه ښځې دا حال نه دي. ځکه چه دا په هر تصرف باندې قادره وی. خود نکاح قید دا د تصرف کولو نه منع کوي. نوهرکه چه نې دي نه طلاق ورکړو. نو دا مانع ختم شو. اود مانع په ختمیدلو سره ددې قوت ښکاره کیږي. اودا خبره ،، اظهر من الشمس ،، ده. چه اعتاق اقوی دي. او طلاق ادنی دي. او قاعده ده. چه ادنی د اعلی دپاره مستعارنشی اخستلي. په دې وجه د طلاق لفظ مجازا د آزادیدلو په معنی کښې نه استعمالیږي. ﴿٧﴾ دویم دلیل دا دي. چه ملک رقبه په نست د ملک نکاح زنا وی. ځکه چه ملک یمین ملک نکاح ته مستلزم وی. خو ملک د نکاح ملک یمین ته مستلزم نه وی. نوهرکه وی. چه ملک یمین اقوی دي. نو ددې ساقطول په هم اقوی وی. ځکه چه کوم خیر اقوی وی. د هغې اسقاط په هم اقوی وی. اولفظ د خپل حقیقت نه د کمتر دپاره مجاز وی. خود خپل حقیقت نه د زیات دپاره مجاز نه وی. نو ثابت شوه. چه په مختلف فیه مسئله کښې په ،، انت طالق ،، ویلیو سره مجازا آزادي مراد نشی. اخستلي. البته ددې په عکس جائز دي. یعنی ښځې ته ،، انت حره ،، ویلیو سره مجازا طلاق مراد اخستلی شی. والله اعلم بالصواب

^۱ «سلک الشافعی» - امام شافعی رحمه الله فرمائی کہ نیت او کری تو آزادی ہی ہم دا اختلاف د طلاق پہ تولو الفاظ کو کینی دی کہ صریح وی او کہ کنائی وی لکہ چہ شافعی مشائخو رحمہ اللہ بیان کری دی مثلاً غیلبی وینخی ته اووانی زاد ملحق بملک کنسی امی اذ ہیکہ اعت علیہ وغیرہ د امام احمد رحمہ اللہ نه دوه روایتونه دی ہو یوکینی د احنافو رحمہ اللہ سره دی او په یوکینی د شوافعو رحمہ اللہ سره دی.

ه آزادان مجانبه هولوسره ه آزادان نیت هول

وَإِذَا كَانَ لِغُلَامٍ عَلَيْكَ فَمِنْهُ نَسَبٌ مِمَّنْ حَرَّمَ مِمَّا فَرَغَ مِنْهُ لَكُمْ فِيهِ حَقٌّ وَإِلَىٰ الْوَالِدِ وَالْوَٰلِدَاتِ مِنْهُ حَقٌّ مِّمَّا فَرَغَ مِنَ الْغُلَامِ ۚ ذَٰلِكُمْ أَقْرَبُ لِلْغُلَامِ مِنْكُمْ ۖ وَلِلْوَالِدَيْنِ إِذَا قَامَا ۖ فَلَهُمَا مِنْهُ الْخِصْمَانِ ۚ ۝۱۰۰

به نه وی

توضیح: صورت د مسئلی دادې، که مولا خپل غلام ته اوونیل،، انت مثل الحر،، نو غلام نه آزادېږي. **هليله:** دليل دادې، چه لفظ د،، مثل،، په عرف عام کېږي په بعض اوصافو کېږي مشترک کيدلو دپاره راځي. نو معلومه نه ده. چه غلام آزاد سره په کوم وصف کېږي تشبیه ورکړې شوې ده. په دې وجه په آزاديدلو کېږي شک شو. اود شک په وجه آزادي نه واقع کېږي. په دې وجه دې کلام سره غلام نه آزادېږي. که د آزادولو نیت نه کېږي وی. او که نه نیت نه کېږي وی. او په مبسوط کېږي ذکر دی. که نیت نه وی کېږي بیا خو نه آزادېږي. خو که د آزاديدلو نیت نه کېږي وی. نو غلام آزادېږي. ځکه چه د آزادي نه واقع کيدل د شک په وجه وو. خو چه کله نې د آزاديدلو نیت او کړلو. نو شک ختم شو.

وَلَوْ كَانَ لَكُمْ مِنَ الْمَالِ الْغُلَامُ لَكُنَّ عَنْهُ وَلِيًّا ۚ ۝۱۰۱

توضیح: او که مولا خپل غلام ته اوونیل،، ما انت الاحر،، نو غلام آزادېږي.

هليله: ځکه چه د نفی نه استثنا کول د تاکید په طور اثبات وی. لکه څنگه چه په کلمه شهادت (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) کېږي دې یعن د (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) معنی داده. چه د،، الوهیت،، والا دې. دغه شان د،، ما انت الاحر،، معنی ده. چه ته ضرور آزاد نهې. او که مولا اوونیل،، راسک راس،، د جر په اضافت سره. نو دا نه آزادېږي. ځکه چه د حرف تشبیه په حذف کولو سره دا تشبیه ده. اصل عبارت داسې وو،، راسک کراس،، او په رومین مسئله کېږي به هم نه آزادېږي.

ه دې دهم محرم مالک هيدلو سره آزادي

وَإِذَا مَلَكَ مِنَ الرِّجَالِ ذَرْبًا مِّنْهُمْ فَهُوَ عَنَّهُمْ أَكْلًا ۚ ۝۱۰۲

په ده باندې آزاديږي

توضیح: مصنف عليه السلام وړاندې اعتاق اختیاری بیان کړلو. اوس هغه اعتاق بیانونی. چه بغیر د اختیاره ثابتېږي. لکه مثلاً څوک قرابتی اخستل، او هغه غلام چه مسلمان شی. اود دارحرب نه داراسلام ته راشی. قدوری مسئله بیان کړله. چه څوک د خپل ذی رحم محرم مالک شی. نو دا ذی رحم محرم په ده باندې آزاديږي.

دالله: ① د قدوری د عبارت د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه نقل دي. د نبی کریم صلی الله علیه و آله ارشاد دي. (من ملک ذارحم محرم منه فهو حر) (۱) قدوری چه د حدیث کوم الفاظ ذکر کړی دی. دا امام نسائی رحمه الله د ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت کړی دی. اود (فهو حر) په الفاظو سره چه کوم حدیث علامه مرغینانی رحمه الله ذکر کړې دي. دا اصحاب د سنن اربعه د حضرت سمره رضی الله عنها نه روایت کړې دي. په حدیث کېږي دوه لفظونه،، رحم او محرم،، قابل ذکر دی. رحم په حقیقت کېږي د مور په خیته کېږي د بچی دپاره طرف (لوخي) وی. بیا د ولادت د قرابت او تعلق په وجه دې نوم رحم کیږي. او دواړو هم د دې څخې دي. او محرم دادې که یو سړي وی. او بله ښځه وی. نو په دوی کېږي نکاح جائز نه وی. (عنايه ص ۱۷)

(۱) من حديث ابن عمر رضی الله عنهما أخرجه النسائي في السنن الكبرى (۱۷۳/۳) رقم ۴۸۹۷۶.

الاحتمال د حدیث الفاظ عام دی. دا هر هغه قرابت دار ته شامل دی. چه دې سره دانسی حرمت وی. که د ولادت په طریقو وی. او که د ولادت د طریقې نه بغیر وی. د ولادت په صورت کېنې دادي. چه خوې یا لور، د خپل موریلار یا د نیا نیکه مالکان شو. یا دا خلقه د خپل غوی، لور یا د نمسو مالکان شو. اود ولادت نه غیر صورت دادي. چه سړي د خپل روز خوړ یا ددوی د اولاد مالک شی. یا ددې په عکس وی. ⑦ دویم دلیل دادي. چه کله دا کس د خپل قرابت دار مالک شو. دکوم کس قرابت چه په دانسی حرمت کېنې موثر وی. نودا په ده باندې آزادېږي. او په اصل یعنی د ولادت په قرابت کېنې د محرمیت قرابت موثر دې. اود ولادت هیڅ اثر نشته. حاصل داچه شارح **رحمه الله** د هغه قرابت اعتبار کړې دې. کوم چه په دانسی حرمت کېنې موثر وی. فرماني. چه په (من ملک ذا رحم محرم منه حتی هله) کېنې د رحم نه مراد قرابت. اود محرم نه مراد حرمت د نکاح دې لکه چه نسی کریم **عليه السلام** او فرمائیل. چه کوم کس د داسې قریب مالک شو. د کوم کس سره چه نکاح دانسی طور باندې حرام ده. نودا په ده باندې آزادېږي. که د ولادت تعلق اوموندې شی. او که اونه اوموندې شی. نو ثابته شوه. چه د ولادت په قرابت کېنې هم د آزادی په ثابتولو کېنې د قریب محرم مالک کیدل موثر دی. او په آزادی واقع کیدلو کېنې د ولادت قرابت هیڅ دخل نشته. ځکه چه د محرمیت قرابت یو داسې خیز دې. چه ددې وصل (جوړ ساتل) فرض دی. او ددې قطع (پرېکول) حرام ده. تردې چه د قریب محرم نفقه واجب ده. او دې سره نکاح حرام ده.

د غلام بعض آزادول

وَأَمَّا اسْتِقْطَاعُ الْكُلِّيِّ بَعْضَ عِبْدِهِ او که مولا د خپل غلام څه حصه آزاده کړله **عَنْكَ ذَلِكَ الْبَعْضُ وَيَسَّرَ فِي بَيْعِهِ قِيمَتَهُ لِمَوْلَاهُ** عنداوی حیفة رَحْمَةُ اللَّهِ نود امام ابوحنیفه **رحمه الله** په نیز به هم دومره حصه آزاده وی. اود باقی قیمت به مزدوری کوی. او خپل مولا ته به نې ورکوی

لغیر صورت د مسئلې دادي. که مولا د خپل غلام څه حصه آزاده کړله. نود امام ابوحنیفه **رحمه الله** په نیز هم دومره قدرې حصه آزادېږي. اود باقی حصې قیمت دپاره به مزدوری کوی. اومولا ته به ورکوی. او صاحبین **عليهم السلام** فرماني. چه پوره غلام آزادېږي. اود اختلاف بنیادی وجه داده. چه د حضرت امام ابوحنیفه **رحمه الله** په نیز باندې اعتناق ټکړې کیدلې شی. نو مولا چه څومره قدرې حصه آزاده کړله هم دومره قدرې به آزادېږي.

فایده د امام ابوحنیفه **رحمه الله** دلیل دادي. چه د اعتناق معنی د ملک لرې کولو په ذریعه عتق ثابتول دی. یا اعتناق ددې ملک لرې کولو نوم دې. ځکه چه ملک د آزادونکی حق دې. او رقیب د شریعت حق دې. ځکه چه کافر کله د . . عبدالله . . یعنی د الله تعالی د غلام کیدلو ته انکار اوکړو. نو الله تعالی ده ته په دې طریقو بدلنه ورکړله. چه د خپل بنده غلام نې جوړ کړو. رقیب د عامو خلقو حق دې. ځکه چه مجاهدین څنگه د رقیب نه علاوه سامان تقسیموی. دغه شان به رقیق هم تقسیموی. اود تصرف حکم هم دومره وی. څومره چه د تصرف کولنکی په قابو او قدرت کېنې وی. او هغه دادي. چه خپل حق لرې کړي. د غیر حق لرې نکړي. یعنی مولا صرف ملک لرې کولې شی. رقیب نشي لرې کولې. او ملک تجزی کړي. دې. نو اعتناق به هم متجزی وی. او خبره په اصل کېنې داده. چه تصرف دومره حده پورې وی. څومره پورې چه ددې نسبت کړې شوي وی. او ددې حد نه علاوه طرف ته تجاوز کول په دې ضرورت سره کیدلې شی. چه ددې تجزی اونکړې شی. اولته کېنې چه کوم ملک د مولا حق دې. ددې تجزی کیدلې شی. لکه څنگه چه په بیع او هبه کېنې ښکاره ده. یعنی مثلاً نیم غلام نې خرڅ کړلو. یا نې هبه کړلو. نو بالاخر اتفاق جائز دی. نود اعتناق تصرف به هم خپل اصل باندې باقی پاتې وی. یعنی که نیم نې آزاد کړو. نوجائز دی. هم نیم په آزاد وی.

وَقَالَ: يَتَقَيَّ كَلَّةٌ او صاحبینو ۱۰۲ فرمائی دی. چه پوره غلام به آزادولی شی

نسخه ۱۰۲ «سلک صاحبین» د صاحبینو ۱۰۲ به نیز باندې اعتناق نه ټکړې کېږي. او د کوم څیزچه ټکړې نه کېږي. دا یوې حصې او جزء طرف ته منسوب کول داسې دی. لکه کل طرف ته منسوب کول. نو اعتناق د غلام یوې حصې طرف ته منسوب کول، کل طرف ته منسوب کول شو. په دې وجه دې صورت کېږي پوره غلام آزادېږي.

اصل الاختلاف د امام صاحب اود صاحبینو ۱۰۲ به مینځ کېږي د اختلاف حاصل دادې. چه نیم غلام آزاد کړې شو. نو رقیبت به د پوره غلام نه زائل کېږي. او که نه؟ نو د امام صاحب ۱۰۲ په نیز به رقیبت نه زائل کېږي. بلکه پوره غلام به رقیق وی. البته د آزادې په مقدار سره به د غلام نه د مولا ملک زائل شی. اود صاحبینو ۱۰۲ به نیز د پوره غلام نه رقیبت زائل کېږي.

ملکها د صاحبینو دلیل دادې. چه د اعتناق معنی عتق ثابتول دی. او عتق د قوت حکمیه نوم دې. یعنی د شریعت په حکم کېږي ده ته د تصرفاتو قوت حاصلېږي. حاصل داچه اعتناق د قوت حکمیه ثابتولونوم دې. او ددې قوت ثابتول داسې کېږي. چه کوم څیز ددې ضد دې. هغه لرې کړې شی. او ددې ضد رقیبت دې. یعنی مملوکیته، چه دا حکمی کمزوری ده. او ددې دواړو څیزونو یعنی د قوت حکمی (عتق) اود ضعف حکمی (رقیبت) ټکړې نشي کېدلې. په دې وجه د اعتناق ټکړې هم نشي کېدلې. نو اعتناق په عدم تجزی کېږي میده شوي دې. لکه طلاق ورکول، قصاص معاف کول، ام ولد جوړول، مثلا دا نشي کېدلې. چه نیمې ښځې ته طلاق ورکړې شی. او نیمې ته ورنکړې شی. او نیم قصاص معاف کړی. او نیم نه. دغه شان دا نشي کېدلې. چه نیمه وینځه ام ولد جوړه کړې شی. او نیمه نه. نو لکه څنگه چه په دې کېږي بالاتفاق یو هم نشي ټکړې کېدلې. دغه شان د اعتناق هم ټکړې نشي کېدلې.

وجوب السعي طي العبد به غلام باندې د باقی حصې دپاره مزدوری واجب کېدل، نو دا ځکه دی. چه د باقی ټکړې مالیت دې غلام سره بند دې. نو دده نه به وصولولي شی. او په کوم غلام چه مزدوری کول، او ددې ادا کولو واجب دی. دا د امام ابوحنیفه ۱۰۲ په نیز د مکاتب پشان دې.

ملک ځکه چه کله د اعتناق نسبت د غلام یو جزء طرف ته اوشو. نو په دې اعتبار سره دا لازم شو. چه په پوره غلام کېږي ده ته ملکیت حاصل وی. یعنی چه غلام د خپل پوره ذات مالک شی. ځکه چه عتق نه متجزی کېږي. اود مولا ملک په پوره حصه کېږي باقی پاتي کېدل د رقیبت په اعتبار سره ددې خبرې تقاضاکوي. چه دې د پوره ذات مالک نه وی. ځکه چه رقیبت هم نه متجزی کېږي. حاصل داچه دلته کېږي دوه خبرې جمع شوي. بودا چه غلام د خپل پوره ذات مالک وی. دویم داچه د غلام په پوره ذات کېږي د مولا ملک باقی پاتي وی. او چونکه په دواړه دلیلونو باندې عمل کول ممکن دی. په دې وجه مونږ په دواړه دلیلونو باندې عمل اوکړو. اودا غلام مو مکاتب اوگرغولو. ځکه چه مکاتب پدا مالک وی. او رقیبه مملوک وی. نو هم دغه شان به دې هم د خپلې گټې مالک وی. اود خپل ذات مالک به نه وی.

په نړیښتو کې ه یو کس خپله حصه آزادول

وَإِذَا كَانَ الْعَبْدُ بِرَّكَ يَتَّقِيْ او که یو غلام په دوه شریکانو کېږي (مشرک) وَو قَاعَتَقَ اَحَدَهُمَا نُسَبَةُ نو په دې دواړو کېږي یوکس خپله حصه آزاده کړله عَتَقَ نو دده حصه به آزاده وی فَيَاثُ كَانَ مُوَيَّرًا بيا که آزادونکې سړې مالدار وی فَكَرِيْكَهُ بِالْحِمَارِ نو دده شریک ته اختیار دې اِنْ شَاءَ اَعْتَقَ که غواړي نو خپله حصه دې هم آزاده کړی فَاِنْ شَاءَ او که غواړي فَهَسَّ شَرِيْكَه فَيَمُو نُسَبَةُ د خپل شریک آزادونکی نه د خپلې حصې قیمت، تاوان واخلی. فَاِنْ شَاءَ اسْتَشْعَى الْعَبْدُ او که

غواړی. په غلام دې مزدوری اوکړی. (او وصول کړی. **وَإِنْ كَانَ الْغَنِيُّ مُغْبِرًا** اوکه آزادونکې غریب وی **فَالشَّرِيكَ بِالْغَنِيِّ** انو شریک ته هم دا اختیار دې **إِنْ شَاءَ اشْتَرَى** که غواړی. نو خپله حصه آزاده کړی **وَإِنْ شَاءَ اسْتَعْتَقَ الْعَبْدَ** اوکه غواړی. په غلام باندې مزدوری اوکړی **وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ** اودا د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز دی. **وَقَالَ: أَبُو يَسْفٍ وَهَمْدٌ لَيْسَ لَهُ إِلَّا الْعَمَانُ مَعَ الْهَسَارِ** او صاحبین رحمهم الله فرمانی چه شریک ته صرف دا اختیار دې **وَالْيَعَابَةُ مَعَ الْإِغْسَارِ** که (آزادونکې مالدار وی. نو دده نه تاوان واخلی

هَلِ الْمَلِكُ ① الْمَعْرُ: غریب ② الْمَوْسِر: مالدار ③ اسْتَعْتَقَ: مزدوری اوکړه

④ **الْأَصُولُ:** تاوانی کول

نُفُوح: صاحب د هدایه رحمه الله په هدایه کښې فرمانی. چه دا مسئله یعنی د آزادونکې خپل شریک ته ضمان اداکولو نه پس د غلام نه واپس اخستل یا نه اخستل، په دوه اصولو باندې مبنی دی.

الاصل الاول: رومی اصل دادې. چه د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز اعتقاد ټکړې کیږی. اود صاحبینو رحمهم الله په نیز اعتقاد نه ټکړې کیږی. لکه څنگه چه د باب په شروع کښې بیان کړې شو.

الاصل الثاني: دویم اصل دادې. چه کله آزادونکې مالداره وی. نو دده مالدارۍ د امام صاحب رحمه الله په نیز د غلام د مزدورۍ مانع نه جوړیږی. اود صاحبینو رحمهم الله په نیز مانع دې. د رومی اصل دلائل وړاندې تیر شوی دی.

فلهلها فی الأصل الثاني: په دویم اصل کښې د صاحبینو رحمهم الله د دلیل حاصل دادې. چه په دې مسئله کښې د قیاس مقتضی په دوه امورو کښې یو دې. یودا چه آزادونکې مالداره وی. او که غریب وی. په دواړه صورتونو کښې په آزادونکې باندې د خپل شریک دپاره ضمان واجب وی. ځکه چه ده د خپلې حصې آزادولو په وجه د خپل شریک حصه خرابه کړله. ځکه چه دده دپاره خپل ملک باقی ساتل او پخپله حصه کښې تصرف کول معتذر دی. اود افساد ضمان د مالدارۍ او غریبۍ په وجه نه مختلف کیږی.

دویم امر دادې. چه په آزادونکې باندې بالکل ضمان واجب نه وی. ځکه چه آزادونکې په خپله حصه کښې تصرف کړې دې. او په خپله حصه کښې تصرف کونکې نه متعدی وی. اونه په ده باندې ضمان واجبیږی. اگر چه دده د تصرف ضرر د بل ملک ته متجاوز شی. لکه مثلاً یوکس په خپله زمکه کښې د فصل کټ کولو نه پس باقی پاتې گیا، بهوس وغیره اوسوزول. خو په دې سره د گواندۍ په ملک کښې هم څه لېشان اوسوزېدل. نو په ده په د گواندۍ دپاره څه ضمان واجب نه وی. دا دواړه قیاسونه چونکه متضاد دی. په دې وجه صاحبینو رحمهم الله دا دواړه پرېخودل. او په هغه حدیث باندې ټی عمل اوکړو. کوم چه انده صحاح سته د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت کړې دې. یعنی نبی کریم صلی الله علیه و آله دواسې کس په حق کښې (څوک چه خپله حصه آزاده کړی) ارشاد وفرماتیلو. **(إِنْ كَانَ غَنِيًّا مَرَّانًا كَانَ قَلْبًا سَلْبًا حَسْبُ الْأَعْمَالِ)**

ددا آزادونکې مالداره وی. نو د خپل شریکوال د حصې به ضامن وی. اوکه فقیر وی. نو د شریک د حصې دپاره به غلام مزدوری کوی، په دې حدیث کښې د الله تعالی پاک رسول صلی الله علیه و آله تقسیم وفرماتیلو. او تقسیم د شرکت منافی دې. یعنی که آزادونکې مالداره وی. نو صرف دې به ضامن وی. او په غلام

(۱) من حدیث أبي هريرة رضی الله عنه أخرجه البخاري في الشركة باب ۵. ومسلم في المثل رقم ۳. وأبو داود في المثل باب ۵. رقم ۳۹۲۷. والترمذي في الأحكام باب ۱۴. وابن ماجه في المثل باب ۷. رقم ۲۵۲۷. وأحمد في المسند (۲۵۵/۲).

باندې نه سعايه يعنی مزدوری مقرر نکره. او که دې فقير وی. نو صرف په غلام باندې مزدوری ده. نو ددې نه معلومه شوه. چه د آزادونکی مالداره کيدل د غلام د مزدوری نه مانع دي. (عنايه)
هليله في الاصل الثاني د امام ابو حنيفه رحمته الله دليل دادې. چه د شريک د حصې ماليت دې غلام سره بند شو. نو شريک ته اختيار دي. چه دده نه د خپل مال ضمان واخلی. يعنی په غلام باندې مزدوری اوکړي. اودا داسې ده. لکه مثلاً يوکس کپړې هوا پرسی. اود بل کس د رنگه په کړې (بالتی) کښې نه واچوی. او کپړې رنگينې شي. يعنی کپړې رنگه راښکي. او جذب نه کړي. نو د کپړې په مالک باندې واجب دی. چه د رنگيز د رنگه قيمت ادا کړي. که د کپړو والا مالداره وی. او که غريب وی. ځکه چه د کپړو والا سره دده رنگه بند شوې دي. نو هغه له تاوان اخستل جائز دی. نو دغه شان حکم دلته کښې هم دي. خو دومره قدرې خبره ده. که غلام بالکل فقير وی. نو دې به په غلام مزدوری کوي. اودا به وصول کوي.

خپل خوي د بل هس سره شريک اخستل

وَأَلَّا الْخَيْرِي الرَّحْمَانُ او که دواړو سرور داسې غلام واخستلو **أَنَّ أَحَدَهُمَا** چه دا په دې دواړو کښې د يوکس خوي دي **عَنْ نَيْبِ الْأَب** نو د پلار حصه به آزاده وي

تعريض صورت د مسئلې دادې. چه پلار او پويل کس ملاؤ شو. او په شريکه نه خپل خوي واخستلو. نو د پلار حصه به آزاده وي.
هليله ځکه چه دې د خپل قربايت دار دجزء مالک شو. او قربايتی اخستل آزادول دی. لکه څنگه چه په ، فصل من ملک ذا رحم محرم ، کښې تير شو.

وَلَا حَرَمَانَ عَلَيْهِ او په پلار به تاوان واجب نه وي.

تعريض او په پلار به ضمان واجب نه وي. که شريک ته دا پته وي. چه دا زما خوي دي. او که دا پته نه وي.

وَكَيْفَ ذَلِكَ إِذَا تَوَقَّاهُ او هم دغه شان که دې دواړو ته دا غلام په ميراث کښې ملاؤ شو **وَالشَّرِيكَ الْفَقِيرُ** او شريک ته دا اختيار شته **إِنْ شَاءَ اعْتَقَ نَيْبُهُ** که غواړي. نو خپله حصه آزاده کړي **وَأَنَّ شَاءَ عَسَى** **الْعَيْنُ** او که غواړي په غلام باندې مزدوری اوکړي

تعريض او هم دا حکم هغه وخت دي. هر کله چه دې دواړو دا غلام په ميراث کښې حاصل کړو. يعنی د پلار حصه به آزاده شي. ددې صورت به دا وی. چه يوې ښځې د خپل خاوند خوي واخستلو. بيا دا ښځه مړه شوه. او دې خپل خاوند او ورور پريخودل. نو ددې غلام نصف به د خاوند دپاره وي. او په ده به آزاد وي. بيا د پلار نه علاوه نورو شريکانو ته دا اختيار دي. که غواړي نو خپله حصه دې آزاده کړي. او که غواړي په غلام دې مزدوری کوي. او خپل قيمت دي واخلی. دا د حضرت امام ابو حنيفه رحمته الله قول دي.
هليله د امام ابو حنيفه رحمته الله دليل دادې. چه شريک آخر په خپله حصه خرابولو باندې راضي وو. او رضامندی سره ظلم نه جمع کړې. نو دې د پلار نه تاوان نشي اخستلی. لکه مثلاً يو شريکوال بل شريکوال ته دده د حصې آزادولو صريح اجازت ورکړی. اود شريک آخر د خپلې حصې په خرابولو باندې د رضامندی دليل دادې. چه شريک د غلام د پلار سره په داسې څيز کښې شرکت کړې دي. کوم چه د آزادېدلو علت دي. يعنی اخستل. ځکه چه د قريبي رشته دار اخستل آزادول دی.
مسئله صاحبين صاحبين رحمته الله فرماني. چه د ميراث په صورت کښې خو هم دا حکم دي. خود اخستلو په صورت کښې که پلار مالداره وي. نو د خوي د نيم قيمت به د شريک دپاره ضمان وي. او که پلار غريب وي. نو خوي به مزدوری کوي. او خپل نيم لهيم به ادا کوي. او هم دا اختلاف په دې صورت کښې دي. چه

کله پلار او بل کس ددې غلام د هبه په طور مالکان شي. په دې طريقه چه يو سړی ددې دواړو دپاره دا غلام صدقه کړلو. يا نه د وصيت په طور مالکان شو. په دې طريقه چه يوسړی ددې دواړو دپاره ددې غلام وصيت اوکړو.

فصل صاحبينو د دليل دادې. چه پلار خپل حصه آزاده کړله. نو د خپل ملگری حصه نه باطله کړله. ځکه چه د قریبی رشته دار اخستل آزادول دی. اودا داسې صورت شو. لکه مثلاً يو غلام د دوه اجنبی کسانو په مینځ کښې مشترک وی. بیا په دې دواړو کښې يوکس خپله حصه آزاده کړی. نو چونکه د صاحبينو د غلام په نیز اعتاق نه متجزی کیږی. په دې وجه که آزادونکې سړې مالداره وی. نو د خپل ملگری د حصې په ضامن وی. او که غریب وی. نو غلام به مزدوری کوی. او خپل نیم قیمت به ادا کوی.

شویښو په يو بل باندې ه غلام آزادولو اقرار هول

وَلَا يَحْدُكُلْ وَأَجِدِيْنَ الشَّرِيكَ لِيْنَ عَلَى الْأَمْرِ الْقَوِيَّةِ او کله چې په دوه شریکانو کښې هر يو خپل ملگری باندې (د غلام) آزادولو گواهی ورکړله سَعَى الْقَيْدِ لِكُلِّ وَأَجِدِيْ مَثَلِيْ نَوْبِهِ نو غلام به په دې دواړو کښې د هر يو دپاره دده په حصه کښې مزدوری کوی شويښو ځان او مغيښو ځان مالدار وی. او که غریبانان وی چندانې حقیقه (دا) د ابوحنیفه د پل په نیز دی

نوع صورت د مسئلې دادې. چه په دواړه شریکانو کښې هر يوکس په بل باندې دا اقرار اوکړی. چه ده غلام آزاد کړي دي. نو په دې صورت کښې په غلام واجب دی. چه د هر يوکس د حصې دپاره مزدوری کوی. او ادا نه کړی. که دواړه مالداره وی. او که غریب وی. دا د حضرت امام صاحب د مذهب دی. او هم دا حکم هغه وخت دی. چه کله په دواړو کښې يو مالدار وی. او بل غریب وی.

فصل دليل دادې. چه په دواړه شریکانو کښې د هر يو کس دا خیال دی. چه دده دویم شریکوال خپله حصه آزاده کړي ده. نو دده د خیال مطابق دا غلام مکاتب شو. لکه څنگه چه د امام ابوحنیفه د قول دی. اوس په ده باندې دا غلام رقیق جوړول حرام شو. نو د شریک گمان اگر چه د دویم شریکوال به حق کښې صحیح نه وی. خو پخپله به دده په حق کښې تصدیق کولې شي. په دې وجه به ددې نه منع کولې شي. چه دې خپل دا غلام رقیق جوړ نکړی. بلکه په ده باندې مزدوری اوکړی. ځکه چه مونږ ته دا یقین دی. چه ده ته د مزدورۍ کولو حق دی. که دې په خپل قول کښې رشتونې وی. او که دروغ ژن وی. ځکه که دا سړی په خپل قول کښې رشتونې وی. نو غلام به مکاتب وی. او که دروغ ژن وی. نو غلام به مملوک وی. او د مملوک کمانی دده د مولا دپاره وی. نو په دې وجه غلام یا مکاتب دي. یا مملوک دي. بهر حال په دواړه شریکانو کښې هر يو په ده باندې مزدوری کولې شي.

هم الفرق بین الاصل والبطل دا حکم د غریب اود مالدارۍ په وجه نه مختلف کیږی. ځکه چه کوم کس په دویم شریکوال باندې د خپلې حصې آزادولو دعوی کړي ده. په دواړه صورتونو کښې په دوه خبرو کښې یوه ده. یعنې د مالدارۍ په صورت کښې تاوان اخستل. یا مزدوری کول.

فصل ځکه چه د آزادونکې مالدارۍ د امام ابوحنیفه د پل په نیز ددې خبرې نه منع کوی. چه په غلام باندې مزدوری اوکړی. او دلته کښې تاوان اخستل هم ناممکن دی. ځکه چه دا شریکوال د آزادولو نه منکر دي. بلکه الله مدعی دي. چه دده شریکوال غلام آزاد کړي دي. نو هر کله چه تاوان اخستل ناممکن شو. نو اوس دویمه خبره پاتې شوه. یعنې هم دا اختیار پاتې شو. چه په غلام باندې مزدوری اوکړی.

وَلَا يَحْدُكُلْ اللَّهُ او صاحبین د فرماني ان ځان او مغيښو ځان که دواړه شریکان لقیران وی سَعَى ځان او غلام به د دواړو دپاره مزدوری کوی

تدريج صاحبين فرمائي ڪه دواړه شريڪان غريبانان وي. نو غلام به د دواړو دپاره مزدوري ڪوي.
فيله ڪڇه ڇه هر يو شريڪوال په دې غلام باندې د مزدورن مدعي دي. ڪه دې رشتوني وي. او ڪه دروغزن وي. ځځه ڇه غلام باندې د مزدورن وجوب يقيني دي. ځځه ڇه آزادونكي غريب دي.

وَإِنْ كَانَ أَحَدُهُمَا مُؤَيَّرًا وَالْآخَرُ مُغَيَّرًا او ڪه په دې دواړو ڪنې يومالدار او دويم فقير وي سَقَى
 لِلْمُؤَيَّرِ يَوْمَئِذٍ مَالِدَار دپاره به مزدوري ڪوي

تدريج ڪه په دواړو ڪنې يو مالداره وي. او بل غريب وي. نو غلام به د مالداره دپاره مزدوري ڪوي.
فيله ځځه ڇه دې په خپل شريڪوال باندې دده د غريبۍ په وجه د ضمان دعوي نه ڪوي. بلڪه په غلام باندې د مزدورن دعوي ڪوي. نو غلام به د مزدورن کولو نه نه بري ڪيږي.

وَأَمَّا سَقَى لِلْمُغَيَّرِ اود فقير شريڪ دپاره به غلام هم مزدوري نه ڪوي

تدريج اود مفلس شريڪ دپاره به غلام هم مزدوري نه ڪوي. ځځه ڇه دې پخپل شريڪوال باندې د تاوان دعوي ڪوي.

فيله ځځه ڇه دده شريڪ مالداره دي. غريب غلام د مزدورن کولو نه بري ڪري دي.

د الله دپاره غلام آزادولو

وَمَنْ أَعْتَقَ عَبْدًا لِلَّهِ تَعَالَى او ڪوم کس ڇه خپل غلام د الله تعاليٰ د رضا حاصلولو دپاره، آزاد
 ڪړو **أَوْ لِلشَّيْطَانِ** يا د شيطان دپاره **أَوْ لِلنَّصِيبِ** يا د بت دپاره **عَتَقَ** نو غلام به (په هرصورت
 ڪنې آزاد وي

حل اللغة ① صنم: بت]

تدريج مسئلہ: ڪوم کس ڇه خپل غلام د الله دپاره آزاد ڪړلو. يا ئي د شيطان دپاره، يا ئي د بت دپاره
 آزاد ڪړلو. نو په هرصورت ڪنې غلام آزاد ٿيږي.

فيله دليل دادې. ڇه رڪن د اعتناق يعني لفظ اعتناق دخپل اهل نه او پخپل محل ڪنې اوموندې
 شو. ځځه ڇه آزادونكي پخپله عاقل، بالغ، اود غلام مالڪ دي. او غلام دده مملوك دي. او په رومي
 صورت ڪنې د الله دپاره وئيل ضروري نه دي. بلڪه دا يو زياتي څيز دي. نو د شيطان يا د بت په
 صورت ڪنې ددي نه ڪيدل څه مضر نه دي. خو په دې دواړه صورتونو ڪنې به آزادونكي گناهگار
 وي. اگر ڇه غلام به آزاد شي. ځځه ڇه د شيطان اود بت په صورت ڪنې زيات نه زيات د قربت اود
 ثواب نفى ڪيږي. خود قربت نفى د آزادن نفى ته مستلزم نه ده.

په غلام آزادولو باندې مجبوره هول

وَعَتَقَ الْمُكْرَمَ او ڪوم کس ڇه په غلام آزادولو باندې مجبوره ڪري شو **وَالْمُكْرَمَانِ** واقم (دده آزادولو)
 اود نشي نه د مست سړي آزادولو واقع دي

حل اللغة ① المکره: مجبوره ڪري شوي ② المکرمان: نشته]

تدريج مسئلہ داده. ڇه يوسړي د خپل غلام په آزادولو باندې مجبوره ڪري شو. نو ده آزاد ڪړلو. يا په
 نشه ڪنې مست سړي خپل غلام آزاد ڪړلو. نو دا غلام آزاد ٿيږي.

فيله ځځه ڇه د آزاد ٻډلو رڪن هم ددي د اهل يعني د عاقل بالغ نه صادر شوې دي. اومنسوب شوي
 هم محل طرف ته دي. ځځه ڇه دا غلام مملوك دي. لکه څنگه ڇه دا مسئلہ په ،، کتاب الطلاق ،، ڪنې
 په تفصيل سره بيان شوي ده.

آزادی ملکیت طرف ته منسوب کول

وَأَنْ أَضَافَ الْوَقْفَ إِلَى مِلْكِهِ أَوْ كَرَاهٍ أَوْ كَيْدٍ طرف ته منسوب کړل **صَمَّ نُو** صحیح دی **كَمَا يَبْعَثُ إِلَى الطَّلَاقِ** لکه څنگه چه په طلاق کښې (صحیح) دی

تفصیل مسئله داده. که یوکس آزادی ملکیت طرف ته منسوب کړی. مثلاً اووانی. **فَمِنْ مِلْكِكَ فَكُلْتُ** ، که زه ستا مالک شوم نوته آزاد نهی. ، یا نهی شرط طرف ته نسبت اوکړی. مثلاً اووانی. **فَمِنْ مِلْكِكَ فَكُلْتُ** ، که ته کورته داخل شوی نو ته آزاد نهی. ، نو دا صحیح ده. لکه څنگه چه طلاق ملک یا شرط طرف ته منسوب کول صحیح دی. اود دې مسئلې تفصیل په کتاب الطلاق کښې تیر شوی دې هلته نهی اوگوری

دارالاسلام ته د غلام د ائول او اسلام د اړول

وَأَنَّكَ تَجَرُّهُ عَنِ الْغُرَبَاءِ مِنْ دَارِ الْغُرَبَاءِ او هرکله چه د یو حری کافر غلام مسلمان شو **إِلَيْهَا مُسْلِمًا** او زمونږ طرف ته دارالاسلام کښې راغی **عَتَقَ** نو دا آزاد شو

تفصیل که د حری کافر غلام مسلمان شی. او دارالاسلام ته راشی. نو آزاد پېری. **فَلَهُ** ① دلیل دادې. چه کوم وخت د طائف غلامان چه ددوی تعداد ۲۳ وو مسلمانان شو. اود نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شول. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل. (هم عتقه الله) ^{۱۱} یعنی دا الله تعالی آزاد کړې دی.

② دویم دلیل دادې. چه دې غلام د اسلام په حالت کښې خپل خان په دارالاسلام کښې محفوظ کړې دې. او په ابتداء کښې هیڅ یو مسلمان غلام نشی جوړېدلې. په دې وجه به دې آزاد وی. **د حاملې وینځې په آزادولو سره د حمل آزادېدل**

وَأَنْ أَشْتَرِيَ جَارِيَةً حَامِلًا او که یوکس حامله وینځه آزاده کړله **عَتَقْتَ وَعَتَقَتْ حَمْلُهَا** نو ددې وینځې تابع به ددې حمل هم آزاد وی.

تفصیل مسئله داده. که مالک خپله حامله وینځه آزاده کړله. نو حمل به هم ددې حامله وینځې تابع وی. او آزاد به وی. **فَلَهُ** څکه چه دا حمل د وینځې جزء دې. لکه څنگه چه نور اجزاء دې. نو لکه څنگه چه د وینځې په آزادولو سره ددې ټول اجزاء او اندامونه آزاد پېری. دغه شان ددې حمل هم آزاد پېری.

وَأَنْ أَشْتَرِيَ امْرَأَةً حَامِلًا او که ده صرف حمل آزاد کړو **عَتَقَ** نو صرف حمل به آزاد پېری **وَلَمْ يَحْتَقِ لَهَا** اموره نه آزاد پېری

تفصیل او که صرف حمل نهی آزاد کړې وی. نو صرف حمل به آزاد وی. ددې مور یعنی وینځه به نه آزاد پېری. **فَلَهُ** دلیل دا دې. چه د وینځې د آزادولو هیڅ صورت نشته. څکه چه د وینځې د آزادولو دوه

(۱) من حدیث علی رضی الله عنه أخرجه أبو داود فی الجهاد باب ۱۲۶ رقم ۲۷۰۰ و الترمذی فی مناب علی (رضی الله عنه)

صورتونه دی. یو دا چه د وینځې ازادول بالقصد وی. دویم داچه د وینځې ازادول ددې د حمل تابع شی. خودا دواړه صورتونه ممکن نه دی. اول خو په دې وجه چه ازادول د وینځې طرف ته نه دی منسوب شوی. او دویم صورت ځکه ممکن نه دي. چه په دې کښې قلب د موضوع لازمېږي. ځکه حمل چه تابع دي. دا به متبوع شی. او دوي مور چه متبوع ده. دا به تابع شی.

وَإِذَا أَتَقَىٰ هَذِهِ عَلَىٰ مَالٍ كَيْ يَكْسَ خَيْلَ غُلَامٍ د مال په عوض سره ازاد کړلو فَلَكَ الْعَبْدُ وَغُلَامٌ د قبول هم کړلو عَقَقَ نو دې به هغه وخت [فی الحال] ازاد وی فَاذَا قَبِلَ صَارَ حُرًّا وَلِزِمَهُ الْمَالُ کله چې د قبول کړو عتق نو ازاد شو او لازمېږي په ده باندې مال

سومېږي کله چه مولی خپل غلام د مال په عوض کښې آزاد کړی. او غلام دا آزادی قبوله کړی. نو ازادېږي. او په ده باندې مال لازمېږي

فَلَيْكَ ځکه چه دلته معاوضه د مال [چه غلام دي] ده. په هغه څیز کوم چه مال نه دي. ځکه چه د مال په بدله کښې غلام ته آزادی ملاوېږي. خو غلام د څه مالک نه دي. چه هغه څیز ورکړی او خپل ځان آزاد کړی. حال ځکه معاوضه دا تقاضا کړی. چه حکم [د ملکیت] دي هله ثابت شی. چه عوض فی الحال قبض شی. لکه څنگه چه په بیع کښې ملکیت هله ثابتېږي. چه قبضه راشی.

په موهې پورې د آزادۍ تعلیق ځول

وَلَوْ قَالَ اَوْكُ جُرْتُهُ وَيُنْبِلُ اِنْ اُكْتُتْ اِلَى اَلْفِ قَانَتْ حُرًّا صرحت که تا را کړې ماته زر روپۍ نوته دي آزاد نهې نودا صحيح ده ولزمه المال او لازمېږي په ده باندې مال وَصَارَ مَأْذُونًا اودې ما ذون او گرځيدلو

تفريغ ددې مسئلې دوه اړخونه دي. په ابتدا کښې تعلیق د عتاق دي. او په آخر کښې چه دي زر روپۍ ورکړی. نو په دې کښې عتق واقع شو خو په معاوضه باندې.

فَلَيْكَ ځکه الفاظ په تعلیق کښې صریحی دی. نو ځکه مونږ وایو. چه دا غلام آزادېږي. چه کله شرط موجود شی. یعنی زر روپۍ ورکړی.

د غلام د مال په کولو له پس مولی د مال په قبض کولو باندې مجبوره ځول

فَإِنْ أَخَذَ الْمَالُ اَوْكُ غُلَامٍ حَاضِرٍ كَرُمَال [مولی ته] أَجَبَ الْحَاكِمُ الْمَوْلَىٰ عَلَى قَبْضِهِ نومجبره به ني کړی حاکم په قبض کولو د مال وَعَقَقَ الْعَبْدُ اَوْ اَزَادَ به شی غلام

حل الفقه ۱۰ الاجلره مجبره ځول

تفريغ (د معنی الاجار له) په باب د عتق او تولو حقوق العباد لکه بیع وغیره کښې په قبض کولو باندې د مجبره کولو مطلب دا دي. چه په کوم څیز عقد منعقد شوي وی. هغه قبايض ته په داسې حالت کښې پرېږدی. که هغه ني قبض کول او اخستل غواړی. نو څه ممانعت او رکاوټ په کښې نه وی. مثلاً زېد په عمرو باندې په سل روپۍ کتاب خرڅ کړلو. او عمرو ورته په دوکان کښې سل روپۍ کښودلې. او روان شو. نو دا ده په دوکان کښې سل روپۍ پرېځودل تخلیه ده. ځکه چه عمرو دخپل دوکان نه دغه سل روپۍ بغیر د څه رکاوټ نه اخستلې شی. البته دا ضروری ده. چه تخلیه به هله معتبره وی. چه کوم بدل ورته ورکوي. هغه صحیح وی. او که هغه شان نه وی څنگه چه د فریقینو په مینځ کښې په عقد کښې ذکر شوي وی. نو بیا صرف تخلیه قبض نشی تصور کولې. مثلاً په ذکر شوي مثال زېد عمرو ته سل روپۍ په دوکان کښې کښودلې. خو هغه جعلی وی. نو دا تخلیه معتبره نه ده. او په دې باندې د عمرو قبضه نشی منلې.

وَلَوْ أَنَّ الْمَوْلَىٰ بَعِثَ مَوْلَاهُ بَعِي د وینځې د خپل مولی نه آزاد دي

نورې: مالک دخپلې وينځې سره جماع اوکړه او د هغې نه بېچي پيدا شو نو دغه بېچي به آزاد وي
هله: دليل دا دي چې دا ماشوم د يو آزاد کس د نطفې نه پيدا شوې دي اوچې د آزاد نه پيدا وي هغه نه
 وي مگر آزاد نودا بېچي به هم آزاد وي

د وينځې ه بېچي حکم

وَلَدُهَا مِنْ زَوْجِهَا اوکه د وينځې بېچي ددې د خاوند نه پيدا شوې وي دې **مَمْلُوكٌ لِسَيِّدِهَا** نودا به د
 وينځې د مالک مملوک وي

نورې: مسئله داده، که د وينځې بېچي ددې د خاوند نه پيدا شوې وي، نودا به د وينځې د مالک مملوک
 وي

هله: دليل دادې، چه دا تعارض موجود دي، ځکه چه منافات ثابت دي، او منافات ځکه ثابت دي، چه
 بېچي د موراود پلار د دواړو د نطفې نه پيدا شوې دي، نو په دې صورت کيښي که د مور د طرف اعتبار
 اوکړي شي، نو بېچي به د وينځې د مولا مملوک وي، او که د پلار د طرف اعتبار اوکړي شي، نو بېچي به د
 وينځې يعنې ددې د مور د مولا مملوک نه وي، نو چونکه په دواړو صورتونو کيښي منافات متحقق شوې
 دي، په دې وجه به د ترجيح لاره اختيارولې شي، او په څو وجوهره د مور طرف ته ترجيح حاصل ده.

وجوه الترجيح: ① خوځکه چه د پرورش حق مور ته حاصل دي. ② دويم داچه د خاوند نطفه د وينځې
 يعنې د وينځې په نطفه کيښي ملاؤ شوې ده، او هلاکه شوې ده، ځکه چه د ښځې نطفه پخپل ځانې برقرار
 ده، او د خاوند نطفه پخپل ځانې برقراره نه ده، بلکه منتقل شوې ده، او د ښځې په رحم کيښي راغلې ده.

③ دويم داچه بېچي ترکوم وخته پورې د مور په خيټه کيښي د جنين په صورت کيښي دي، نودا حساً او
 شرعاً د ښځې د يو اندام پشان دي، لکه څنگه چه ددې لاس او ځيټه اندامونه دي، حساً به دې وجه اندام
 دي، چه جنين د خپلې مور په ساه اخستلو سره ساه اخلي، او ددې په منتقل کيدلو سره منتقل
 کيښي، تر دې چه د ولادت په وخت په قينچۍ سره کټ کولې شي، او دا دخپلې مور نه جدا کولې
 شي، او شرعاً ځکه د اندام پشان دي، چه دوينځې په آزادولو سره جنين يعنې ددې د خيټې بېچي هم
 آزادېږي، څلورم داچه حقيقتاً او حکماً دواړه شان د مور د نطفې نه پيدا کيږي، او د پلار د نطفې نه صرف
 حکماً پيدا شوې دي، نو د ترجيح په دې وجوه سره د مور طرف ته ترجيح ورکړي شوې ده، او مور طرف
 ته د ترجيح ورکولو نتيجه به دا وي، چه مور د کوم کس مملوکه وي، ددې بېچي به هم دهغه کس مملوکه
 وي.

د غلام ه آزادي ښځې ه بېچي حکم

وَلَدُ الْمُتْرَافِ **الْمُتْرَافُ** او د آزادې ښځې بېچي آزاد دي

نورې: مسئله داده، چه د آزادې ښځې بېچي په هر حال کيښي آزاد وي، که ددې خاوند آزاد وي، او که غلام
 وي.

هله: دليل دادې، چه وړاندې تير شوی دی، چه د ښځې طرف ته ترجيح ورکولې شي، په دې وجه به ددې
 بېچي هم په آزاديدلو کيښي ددې تابع وي، يعنې د مور د آزاد کيدلو په وجه به ددې بېچي هم آزاد وي.

لنظره: ① لکه څنگه چه دمور په مملوک او مرقوق کيدلو سره بېچي هم مملوک او رقيق وي.

② دغه شان که مولا د خپلې ام ولد يو سړی سره نکاح اوکړله، يا نې د خپلې مکتبې نکاح اوکړله، نو
 بېچي به د خپلې مور په حکم کيښي وي، په (عيني شرح هدايه) کيښي ليکلی دی، چه غلامه کاکي **مَمْلُوكَةٌ**
 فرماني، چه مملوکيت او مرقوقيت دواړه نې ځکه ذکر کړل، چه په دې دواړو کيښي تغاير دي، ځکه چه په

مدبر او ام ولد کنبی ملک کامل وی. او رفیت ناقص وی. او په مکتاتب کنبی ملک ناقص وی. او رفیت کامل وی.

بَابُ التَّذْيِينِ

ترجمه: دا باب د مدبر کولو په بیان کنبی دی.

د مدبر تعریف

إِذَا قَالَ الْمَوْلَى لِمَنْ لَوْ كَيْهَ إِذْ بَيْتُ كَلَهْ چه اووانی مولى خپل غلام ته کله چه زه مرشم فَأَلَيْتَ حَرَّ نَوْتِهْ آزاد نی اَوَأَلَيْتَ حَرَّ عُنْ دُبْرَمَتِي پاته دي آزاد نی ورستو زما [د مرگه] نه اَوَأَلَيْتَ مُدْبِرَ یا ته مدبر نی اَوَأَلَيْتَ مُدْبِرَ کَرِي ته قَدْ صَارَ مُدْبِرًا وَ اَوْ كَرِ خَيْدَلُو [دي] مدبر

تعریف: نفس مسئله آسانه ده.

فصله: د تدبیر الفاظ په درې قسمه دی. ① هغه الفاظ چ په اضافت د عتق دلالت کوی لکه: اَمْتَلَكْهَا حَرْدَتَكْ، وغیره

② هغه الفاظ چ په تعلیق د عتق دلالت کوی لکه: (اَمْتَلَكْتُ حَرَّ) وغیره

③ هغه الفاظ چ په وصیت باندې دلالت کوی لکه: (وصیت لک) وغیره په دي ټولو الفاظ باندې تدبیر واقع کیږی.

مفهوم التذییر: د تدبیر مفهوم دا دي. چه ددې الفاظونه ورسته فی الحال غلام د مولى په ملکیت کنبی وی. اگر چه ده آزادى ورکړې ده. خو هغه آزادى نی د مرگه نه پس وخت پورې مقید کړې ده. نو آزادى به ورته ملاړېږی. خود مرگه پس نو په دي صورتونو کنبی د مولى نیت ته ضرورت نشته.

په تدبیر باندې مراتب احکام

أَمْرًا بِمُؤَيَّنَةٍ بِيَا جَانِزَنَهْ دى خرڅول دده [غلام] وَلَا وَبَيْتُهُ اونه هبه کول دده

توضیح: د تدبیر نه پس په مدبر غلام کنبی تصرفات کول لکه خرڅول هبه کول د جمهور و عالىانو په نیز باندې جائز نه دی.

فصله: ځکه چه د مولى د مرگه پس دي آزادېږی. او دده د آزادى سبب ددي نه سوا بل نه وی. چه دي مولى په خپل ژوند کنبی مدبر کړي وو. ددي نه دا معلومه شوه. چه د آزادى سبب هم په هغه وخت کنبی موجود شوې وو. کله چه ورته د تدبیر الفاظ ونيلى وو. البته تر مرگه پورې په دغه سبب باندې فائده نه مرتب کیدله. او دا ځکه که چرته مولى فی الحال آزادى واقع نکړو. او وقوع د آزادى د مرگه نه ورستو وخت ته منسوب کړو. نو د مرگه نه پس خوپه مولى کنبی د آزادولو اهلیت نه پاتې کیږی. نو څنگه به دي د تدبیر اهل شی. ددې وجې مونږ په خامخا دا وایو. چه آزادى فی الحال واقع شوې ده. البته ظهور نی د مولى مرگه پورې روستوشوي دي.

په مدبر کنبی هوم قسم تصرفات جائز دي؟

وَلَمَوْلَى أَنْ يَسْتَلْقِيَهُ اوجانزدی د مولى دپاره چه خدمت واخلی د مدبر نه وَيُؤَاخِزُهُ اوبه اجرت نی ورکړي [چاته] وَأَنْ يَكُنَّ أَمْرًا اوكه وينځه وی قُلَّةً اَنْ يَسْتَأْذِنًا ده دپاره جائز دی چې وطنی نی کړي وَلَكِنْ يَتَوَجَّهًا اوجانز دی چه په نکاح سره ورکړي دا چاته

نیز چونکه به مدبر کنبی ملکیت باقی دی نو ددی و جی مالک ته دده نه د خدمت اخستلو اختیار حاصل دی دغه شان که بل چاته نه د مزدوری کولو دپاره لیسې نو لیسې شی او که وینځه وی نو دهغې سره صحبت کول ورله هم جائز دی او ددی بل چا سره واده کول ورته هم جائز دی.

مدبر به په دریمه حصه مال کنبی وی.

وَأَمَّا الْمَوْلَى عَنِ الْمُدْبِرِينَ ثَلَاثَ مَالٍ [کله چه مړشی مولی آزاد پېی مدبر به دریمه حصه د مال د مړی کنبی ان مخرج من الثلث که چرته هغه د دریمې حصې نه وتلی شی

نیز] کله چې مولی مړشی نو مدبر به آزاد شی خود ده آزادی به د ثلث څخه کیږی. که د مدبر قیمت د ثلث نه زیات وو. نو بیا دې نشی آزادیدي.

هله] ځکه چه د مړی ټول مال صرف دا غلام دی. نو دا غلام به په درې حصو تقسیمولې شی. په یوه حصه کنبی به دې د تدبیر به وجه آزاد شی. اوساقي دوه حصې چونکه د وارثانو دی. نو گټه به کوی. او هغوی ته به دوه حصې ورکوی. چه پوره آزاد شی

فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ مَالٌ غَيْرُهُ فَتَبَدَّلَ بِمَالٍ سَوَاءٍ [که چه مړی د مولی دپاره مال سوا د دغه غلام نه اړوم چه نه مدبر کړی وی] يَتَقَى فِي ثَلَاثٍ قِيمَتِهِ نو کوشش به کوی په آزادولو د دوو حصو قیمت خپلو کنبی

نیز] که د مولی د مرگ نه پس او کتلي شو نو د هغه نه صرف او صرف دا یو مدبر غلام په میراث کنبی پاتې شو. نو وړاندې تیر شو چې دې نشی آزادیدي. نو اوس به مدبر د خپلې آزادۍ دپاره سعی او کوشش کوی. او خپل قیمت به وارثانو ته ادا کوی چې آزاد شی.

هله] دا کوشش به د دې دپاره کوی چې نورو وارثانو ته خپله حصه پوره ملاو شی. د ده د تدبیر په وجه د هغوی په حصه کنبی کمی رانشی.

وَإِنْ كَانَ عَلَى الْمَوْلَى دَيْنٌ [او که چرته وی په مولی باندي قرض اونیو دې صورت کنبی به مدبر غلام د دریمې حصې نه نه آزاد پېی يَتَقَى فِي ثَلَاثٍ قِيمَتِهِ لِقَرْمَاةٍ مزدوری به کوی په ټول قیمت د هغه کنبی

نیز] نفس مسئله آسانه ده.

هله] ځکه چه وړاندې دې [پوره کول] د قرض د وصیت په جاري کولو باندي [یعنی که پوکس وصیت کړې وی. اویو ده باندي قرض هم وی. نو دده د مرگه پس به د ټولونه اول قرض خلاصلولي شی. دهغې نه پس که څه پاتې شی. هغه به په درې حصو تقسیمولې شی. یوه حصه به د وصیت اوتدبیر پوره کولو ته ویستلې شی. او که څوک دا اوواڼی. چه هرکله د مولی ددې غلام نه سوا نور مال نشته. نو د غلام آزادی دې باطله کړې شی. نو داسې ځکه نشی کیدې چې د عتق رښتیا او توقی په دواړو حکم مرتب کیږی.

وَلَا يُلْزَمُ الْمُدْبِرُ [او د مدبره وینځې بېجی به مدبر وی. اړوم احکام چه د مدبر غلام وی. هم هغه احکام به د مدبره ښځې د بېجی هم وی]

نیز] د مدبر بېجی به هم مدبر وی. لکه څنگه چې د غلام بېجی هم غلام وی.

هله که په دې باندې د حضرات صحابه کرامو اجماع نقل شوې دې [۱]

قُرْآن عَلَی الْقَدِّیْمِ مَوْتُوه که تدبیر نه په خپل مرگ پورې معلق کړو. عَلَی صَیْقَیْهِ داسې طریقه ویکل اَن بَمَوْتِکَ چې اووانی اَن مَوْتُوه مَوْتُوه هَذَا که زه د خپل دې بیماری نه مر شوم اَوْ لَوْ سَکَرْتِی هَذَا یا که زه په خپل دې سفر کېنې مر شوم اَوْ لَوْ مَوْتُوه هَذَا یا که زه د فلانې بیماری نه مر شوم فَکُنْتَ یَعْدُوه دې مدبر نه دې وَفَوَّیْتَهُ اَوْ جَانِز دې خرڅول دده

تفهیم که آقا د غلام تدبیر په خپل مرگ پورې معلق کړو. او په دې کېنې نه څه زیاتې صفت ذکر کړو. مثلاً چې داسې نه او و نیل که زه په خپله دې بیماری کېنې مر شوم نو ته آزاد یې نو غلام به فی الحال نه آزاد یږی. بلکه دده خرڅول به جائز وی باقی تفصیل په دې متن کېنې تیر شوې دې «وَاِذَا اَعْتَقَ الْمَوْلٰی بَعْدَ عِبْدِهِ الخ»

....

قُرْآن مَاتَ الْمَوْلٰی عَلَی الْعَقْدِ الَّذِیْ ذَكَرَهَا اَعْتَقَ کَمَا یُعْتَقُ الْمُدْبِرُ که مالک په هغه طریقه مر شو کومه چې هغه بیان کړې وه نو غلام آزاد یږی لکه څنګه چې مدبر آزاد یږی.

تفهیم که آقا هم په هغه سبب سره مر شو په کوم سبب چې نه غلام ته د آزادۍ خبره کړې وه نو دا غلام به د مالک د دریمې حصې مال څخه آزاد یږی.

بَابُ الرِّسَالَةِ

ترجمه دا باب د ام ولد جوړولو په بیان کېنې دې.

د استیلا لغوه او زرمې معنی او احکام

تعریف لغوه الاستیلا مالک د خپلې وینځې نکاح د چا سره اوکړه برابره ده که هغه سړې آزاد وو او که غلام دهغه نه د دې وینځې بچې پیدا شو. نو هغه بچې به د خپلې مور تابع وی او د مالک غلام به وی هله که د نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد دې اَعْتَقَهَا وَكُنْهَا [۱] چې د دې بچې دا آزاد کړه. په دلیل کېنې و نیلې شوی وو. چه وطی د بچې په واسطه باندې سبب د جزیت دې. هم دا وجه ده. چه دواړو یعنی مور او پلار کېنې هر یو ته په پوره نسبت سره دده نسبت کولې شی. او د ضرورت نه بغیر په جزء باندې استمتاع اخستل حرام دی.

وَاِذَا وَلَدَتْ اَلْاَمَةُ مِنْ مَوْلَاهَا وَكَلَهُ چې وینځه د خپل مالک نه بچې اوزېږوی فَکُنْ حَارَتُ امْرُؤٍ لِيْ کُنُو دا د هغه ام ولد شوه لَمْ يَكُنْ لِيْ يَهْدَا دې خرڅول جائز نه دی وَلَا تَمْلِكُ عَلَيْهَا اَوْنَهُ په دې باندې ملکیت راوستل جائز دی

[۱] کذا فی منصف عبدالرزاق (۱۴۴/۹) رقم (۱۶۶۸۳)۔

[۱] من حديث ابن عباس ((اخرجه ابن ماجه باب ۲ رقم ۲۵۱۶)) والمستدرک ۱۹/۲۔

تعریف کله چې وینځه د خپل مالک د جماع نه امیدواره شی او بیا زېږول اوکړی نو دا ام ولد اوگرځیده د دې خرځول جائز نه دی. اونه مالک دا د بل چا په ملکیت کښې په هېې کولو وغیره سره داخلولی شی.

هليله نبي کریم ﷺ د ام ولد د خرځولو نه منع فرمایلی ده.

وکه جائز دی د مولى دپاره وظاها [د استیلا د نه پس] د ام ولد سره وطى کول وَاَسْتَلِزَامَهَا اود دې نه خدمت اخستل وَاَحْبَارُهَا اودغه شان دغه چاته په اجاره ورکول وَاَزْوَامَهَا اوچا سره نې نکاح کول [دا ټول تصرفات].

تعریف مطلب د ترجمه اواضافی فیوداتونه واضح دي.

هليله ځکه چه د دې تصرفاتو دپاره ملکیت شرط دی] اود مولى ملک په ام ولد کښې قائم دې نودمدبره وینځې سره مشابه شو. [نولکه څنگه چه په مدبره وینځه کښې دا تصرفات جائز دی دغه شان په ام ولد کښې هم جائز دی]

وَلَا يَتَّبِعُ نَسَبًا وَلَكِنْهَا اود ام ولدنه چه کوم ماشوم پیدا شی. د مولى نه دهغه نسب نه ثابتیږي [الآن بِتَعْرِيفِ الْمَوْلَى البتة دا چه مولى د دې اقرار اوکړی. چه دا زما بچي دي]

تعریف کله چه د مولى د وینځې بچي پیدا شی. نودده نسب د مولى نه هله ثابتیږي. چه مولى اقرار اوکړی. چه او دا زما بچي دي.

هليله ځکه چه دا هم ممکن ده. چه دا وینځه د دې مولى نه وړاندې دبل چا په ملکیت کښې وی. او هغه ورسره وطى کړې وی. اودا ولد د هغه د منى نه پیدا شوې وی. د دې وجې د نسب د ثبوت دپاره د مولى دعوى ضروری ده.

فَإِنْ جَاءَتْ بِهَذَا ذَلِكْ يَوْكِي که د دې نه پس [دویم] ماشوم پیدا شو لَمْ تَكُنْ لَهَا بِهَذَا اقرار نود مولى د اقرار نه بغیرد دغه ماشوم نسب د مولى نه ثابتیږي

تعریف که د وینځې ولد پیدا شو. اومولى دا اقرار اوکړلو. چه دا زما بچي دي. اود دې نه پس هم د دغه وینځې نه دویم ماشوم پیدا شو. نود دې دویم ماشوم د نسب د ثبوت دپاره د مولى دعوى ضرورت نشته. بلکه خود بخود به دا ماشوم مولى ته منسوب وی.

هليله ځکه چه عام طور خو په وینځې کښې د شهوت پوره کول مقصود وی. د دوى نه د اولاد پیدا کول مقصود نه وی. خو چه دې مولى د اولنى بچي د نسب اقرار اوکړلو. نومعلومه شوه. چه مولى دا وینځه خپل فراش جوړ کړې دي. لکه څنگه چه منکوحه داوځاند فراش وی. اود منکوحه د ولد ثبوت بغیرد دعوى نه کیږي. دغه شان به په دې صورت کښې د ام ولد د بچي د نسب ثبوت هم بغیرد دعوى نه کیږي.

وَأَنْ تَكْفُرَ اَوْ که دا مولى د ام ولدد بچي د نسب نه انکار اوکړي يَكْفُرُ بِقَوْلِهِ نود مولى په انکار سره تري دده نسب منتفى کیږي

تعریف نفس مسئله آسانه ده.

هليله ځکه چه د ام ولد فراش کمزوري دې هم دا وجه ده. چه مولى دخپل خان نه د دې ملکیت منتقل کولى شی چه بل چا سره د ام ولد نکاح اوکړي

دام ولد د بچي د نسب نه د مولی انصار هو

وَإِنْ تَوَجَّهًا أَوْ كَه مولى خپله ام ولد چاته په نکاح کړله **نَهَاءَتْ بَوَلَا** اودې ولد اوزېلو **قَوَلِي حُكْم** اوسونو دغ ماشوم به دخپل مور په حکم کېږي وی. [چه څنگه نې مور د مولى د مرگ نه پس ازادېږي. دغه شان به ددې بچي هم آزاد وي]

نصیح: نفس مسئله آسانه ده.

هليله > څکه چه د آزادې حق [دمورنه] ماشوم ته رسي. پشان د تدبير که مور مدبره وي. نو ددې بچي به هم مدبروي. آیا ته نه گوري چه د آزادي بنځي بچي آزاد وي اود وينځي بچي غلام وي

د مولى د مرگ نه پس دام ولد آزاد

وَإِذَا مَاتَ الْمَوْلَى أَوْ كَلَهُ چه مولى مړ شي **عَتَقَتْ مِنْ جَمِيعِ الْكُلَالِ** نوام ولد دتول مال نه آزادېږي

نصیح: نفس مسئله آسانه ده.

هلاکه > ① دسعيد بن المسيب^ه حديث د وجې چه نبي ﷺ د امهات الاولاد د آزادولو حکم کړې وو اوددې حکم نې کړې وو. چه دوی دې په قرض کېنې نشي خرڅولې اوپه دريمه حصه مال کېنې دې نشي شمارلي. ② اوپله دا چه د ولد حاجت اصلی دې نودا حاجت به د مړي دفن کولوپه حق باندې مقدم کولې شي

وَلَا تُلْزِمُ الْإِسْحَاقَ لِلْعَرْمَاءِ اُونشته کوشش د قرض خواهو دپاره په دې باندې د مولى د قرض په خلاصولو کېنې په دې باندې کوشش نشته **إِنْ كَانَ عَلَى الْمَوْلَى دَيْنٌ** که چرته په مولى باندې قرض وي [چه دا په خواري مزدوري کوي. اودخپل مولى قرض به خلاصوي]

نصیح: نفس مسئله آسانه ده.

هلاکه > ① دليل هغه حديث دې کوم چه مونږ روايت کړلو

② اوپله دا چه ام ولد مال متقوم نه دې هم دا وجه ده. که چا ام ولد غصب کړله. نوپه مولى باندې د ابوحنيفه^ه په نيز تاوان نشته. [چه دا په خواري مزدوري کوي. اود مولى قرض به خلاصوي. نوچه مال متقوم نشو نوپه دې پورې به د قرضدارو حق نه متعلق کېږي

وَأَذَوْنُ الرَّجُلِ أُمَّةٌ خَيْرٌ مِنْ كَافٍ اوجاچه وطني اوکره دبل چا وينځي سره په نکاح سره [مثلاً زیدد پکړد وينځي سره نکاح کړې وه] **فَوَلَدَتْ مِنْهُ** اودهغې نه نې بچي پيدا شو **فَوَلَدَتْ مَلَکِيَةً** اوبيا دې [زید] دهغې وينځي [چه دده منکوحه ده] مالک شو **صَارَتْ أُمًّا لَهَا** نودغه وينځه ده [زید] ام ولد شوه

نصیح: ① زیدد عمرو د وينځي په ملک نکاح سره مالک شو. اوبيا نې په ملک يمين سره مالک اوگرځي په دې صورت کېنې دا حنافو^ه په نيز د زید دا منکوحه دده ام ولد گرځي. او د امام شافعي^ه په نيز نه گرځي. ②

① فربه الزيلعي **مُطْلَقٌ** ثم نقل أحاديث في الباب منها حديث ابن عمر (أن النبي ﷺ لم يبع أمهات الأولاد وقال لا يبعن ولا يوهن ولا يورثن يستمع لها سيدها ما دام حياً فإذا مات فهي حرة أخرجه الدارقطني في سننه ۱۳۵/۴) —
② **ملك الشافعي**؛ — امام شافعي **مُطْلَقٌ** فرماني چه دا وينځه د هغه [زید] ام ولد نه گرځي

فصله کله چه د وینږي په رحم کښې دمولی د مني نه ماشوم پیدا شی. نو دغه ماشوم د مورد بدن یوه حصه شوه. او چونکه دا حمل آزاد دي. ځکه چه د آزاد سړي د نطفه نه پیدا شوي دي. نو دغه شان به وینځه هم آزاده شی. ځکه چه جزء (چه حمل دي) دکل نه (چه مورد ده) مخالفت نه کوي.

وَأَذْوَطُ الْأَبِّ جَارِيَةً اینه چه یوکس د خپل خوڼي د وینځې سره وطی اوکړي **فَهَاءُ بَوَّلِي** ودهغې بچی پیدا شی **فَأَذْوَطُ** اودې دهغه دعوی اوکړي چه دا زما خوڼي دي **كَلَّتْ لَسْبُهُ** ونه نوددغه بچی نسب ددې پلار نه ثابتیږي **وَصَارَتْ أُمُّو لِكُلِّهِ** اودغه وینځه دپلار ام ولد شوه **وَعَلَيْهِ قِمَّتُهَا** اوبه پلار باندې دینږي قیمت دي. [چه هغه به خپل خوڼي ته ورکوي] **وَلَيْسَ عَلَيْهِ عَقْرُهَا** اوبه پلار باندې دهغې وینځې عقر نشته. **وَلَا قِمَّةَ وَلِكُلِّهَا** ونه پرې دبیچی قیمت شته

تعریف (مقرها) دقرنه هغه مال مراد دي. کوم چه دمهر پشان به هغه وطی کښې لازمیږي په کوم کښې چه حدزنا نه جاری کیږي. په زیریحت مسئله کښې هم زنا شته. خو په پلار باندې حدزنا نه جاری کیږي.

فصله ځکه چه نسی **بِطَرَفِ** یو صحابی **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** ته او فرمائیل. (انت و مالک لایمک) ته اوستا مال ستا دپلار دي. چونکه وینځه هم مال دي. نو ددې حدیث نه په ظاهره دا معلومیږي. چه لکه څنگه پلار د خوڼي په نورو مالونو کښې تصرف کولې شی. دغه شان به په وینځه کښې هم تصرف کولې شی. چونکه دا شبه موجود ده. ددې وجې په حد جاری کولو کښې قانون دا دي. که دجرم په ثبوت کښې شک اوشبه پیدا شوه. نو حد ساقطیږي.

وَأَنْ وَطِئَ أَبُ الْأَبِّ اوکه نیکه [زید] دنمسی [بکر] وینځې سره وطی اوکړله **فَمَمَّ بِنَاءُ الْأَبِّ** اود بکر خپل پلار [خالد] موجود وو. [اونیکه دعوی اوکړله چه دا بچی زما دي. **كَلَّتْ نِسْبُكَ** منه نو] د نیکه نه نسب نه ثابتیږي

تعریف نفس مسئله آسانه ده.

فصله ځکه چه پلار موجود وی. نو نیکه ته د نمسی په مال کښې د ولایت حق نشته

وَأَنَّ كَانَ الْأَبُّ مَتًّا البته که پلار [خالد] مړ وی **يَكُنْتُ مِنَ الْخَلْدِ** نو د نیکه [زید] نسب ثابتیږي. **كَمَا يَكُنْتُ مِنَ الْأَبِّ** لکه څنگه چه د دې بچی نسب د پلار نه ثابتیږي. [په هغه صورت کښې کوم چه ذکر شو]

تعریف نفس مسئله آسانه ده.

فصله ځکه چه کله پلار [خالد] نه وی. نو د نیکه [زید] ولایت ثابت دي

وَأَنَّ كَانَتْ جَارِيَةً بَيْنَ ذَرِيَّتَيْنِ اوچه یوه وینځه د دوو کسانو په مینځ کښې شریکه وی **فَهَاءُ بَوَّلِي** نو دهغې بچی پیدا شو **فَأَذْوَطُ أَحَدُهُمَا** اوبه دي دوو شریکانو کښې یو دهغه دنسب دعوی اوکړله. [چه دا بچی زما دي] **كَلَّتْ لَسْبُهُ** ونه دغه مدعی نه د بچی نسب ثابتیږي.

تعریف نفس مسئله آسانه ده.

فصله ځکه چه په نصف بچی کښې نسب ثابت شو ځکه چه نیمه وینځه دده په ملکیت کښې ده نو [دبچی] په باقی نیمه حصه کښې به خامخا نسب ثابتیږي (ځکه چه نسب نه تقسیميږي) [چه ماشوم یو

وی اونیم نسب نه د زید شی اونیم دعروا اونسب څکه نه تقسیمېږی. چه د نسب مسبب چه علوق دې هغه نه تقسیمېږی څکه چه پوېچي د دوو کسانو د مینې نه پیدا کیږی

وَصَارَتْ أُمُّكَ لَهْ اودغه وينځه د مدعی شريك ام ولد شوه

تعريح: نفس مسئله آسانه ده.

ملكه: څکه چه استيلا د [چه وينځه ام ولد شی] د صاحبينو په نیز نه تقسیمېږی. [چه نیمه دې ام ولد وی اونیمه دې وينځه وی] داد صاحبينو مذهب دي. [یعنی د صاحبينو په نیز چه څنگه د وينځې بېچي پیدا شو. او یو شريك دعوی د نسب او کړله. نو دغه وينځه په پوځل ام ولداوگر څیدله. د ام ولد گرځیدو دپاره دوو مرحلونه ضرورت نشته]

وَعَلَيْهِ نِصْفٌ عَقْرًا اوبه مدعی شريك باندې به د دغه موطوعه وينځې نیم عقر هم تاوان وی چه نیم عقر به خپل شريكوال ته ورکوی وَنِصْفٌ قِيَمَتُهَا اُونیم قيمت د هغې وَلَيْسَ عَلَيْهِ شَيْءٌ مِنْ قِيَمَتِهَا اُونشته څه څيز په هغه باندې د قيمت د بېچي د هغې

هل اللغة: ① عقر: مهر

تعريح: القاعده الاولى: قاعده دا ده. كه يوه وينځه د دوو كسانو په شريكه وي. نو په دې دواړو كېنې د يودپاره هم دې سره وطى كول جائز نه دى. ځكه چه اشتباه دنسب راځي. په زير بحث مسئله كېنې چه د وينځې بېچي پيدا شي. او يو كس ددې بېچي دنسب دعوى هم او كړي. نو پكار دا ده. چه په ده باندې حدزنا جارى شوې وي. ځكه چه ده دپاره د مشتركه وينزې سره وطى كول حرام وو. البته دلته يوه شبه موجود وه. هغه دا چه وينځې سره وطى كول جائز دي. خودلته حرمت د شريك د وجې راغلې دي. نو ددې شبه په وجه حد ساقط شو. خو چونكه دخپل شريكوال په ملكيت كېنې تصرف شوې دي. نو هغه ته به دې وطى تاوان ور كړي. چه عقوق ته ونيلي شي.

القاعده الثانية: قاعده دا ده. چه وينځه هله ام ولد گرځي. چه ددې مولې ورسره وطى او كړي. اودا دهغه نه حملداره شي. په زير بحث مسئله كېنې كه وينزه د مدعی شريك ام ولد گرځي. نو ددې دپاره ضرورى ده. چه وينځه دهغه مملوكه وي. حالانكه دمدعی شريك ملكيت خو په نیمه وينځه كېنې دي. نو داسې هم نشي كېدې. چه نیمه وينځه ام ولد شي اونیمه شريكوال په ملكيت كېنې پاتې شي. ځكه چه استيلا د تقسيم نه قبولی. نو د استيلا د تقاضا دا ده. چه ټوله وينزه دمدعی ملكيت وي. ددې وجې مونږ وايو. چه په نیمه وينځه خود مدعی ملكيت د وړاندې نه قائم وو. اود استيلا د وجې په باقى نیمه وينځه باندې هم دده ملكيت ثابت شو.

د دواړو د هېانوله له نسب لېوت

فَإِنْ أَدْعَاهُمَا اوكه دواړو شريكانويه پوځانې دعوى او كړله كَتَّتْ لَكُمُ مِثْمَتَا نود دواړو نه شي نسب ثابتيږی

تعريح: نفس مسئله آسانه ده.

هالا الله: ① د حضرت عمر رضی الله عنه په فتوى باندې دي. د فتوى تفصيل دا دي. چه دوو كسانو وي وينځې سره په هغه وخت كېنې وطى او كړله. چه هغه د حيض نه پاكه شوې وه. اود دغه وطى نه دهغې ماشوم پيدا شو. دواړو كسانو دېچي د نسب دعوى او كړله. چه دا زما بېچي دي. دا مقدمه حضرت عمر رضی الله عنه ته پېش شوه. هغوى درې قافيه شناس راوغوښتل. درې واړو ددې خبرې گواهي وركړله. چه په ماشوم كېنې

د دواړو مدعیانو سره مشابهت موجود دي. حضرت عمر رضی الله عنه په خپله هم قافیه شناس وو. نوهغوی اوفرمانیل. چه په سپن باندې تور، زېړ او برګه سپی خړی. خو په انسانانو کېنې ما دا نه وو لیدلې. اوس مې دا هم اولیدل. ددې نه پس نې حکم او کړلو. چه دا ماشوم د دواړو مدعیانو بچې دي. اوددې دواړو وارث به وی. اودا دواړه مدعیان به دده وارثان وی. او په دواړو کېنې چه کوم ژوندې پاتې شو. دې به دهغه وی. ددې حکم نتیجه دا راوتله. چه د دې بچې د تربیت ټولې ذمه واریانې به په دواړو په شریکه

وی. [۱]

⑦ او [د دواړو نه د نسب ثابتیدو بل دلیل دا دي. چه] دا دواړه داستحقاق په سبب کېنې برابر دی. [چه ملکیت دې] نو په حق اخستلو کېنې به هم برابر وی اونسب اگر چه تقسیم نه قبلوی. [پو ماشوم ددوو کسانو خو نې نشی کیدی. [خو په نسب باندې داسې احکام مرتب کيږي. چه هغه تقسیم قبلوی نو کوم احکام چه تقسیم قبلوی [لکه میراث اوړل شو چه د خوی په مال کېنې د پلار خو مره حصه کيږي نو هغه به په دواړو شریکانو تقسیمولی شی او چه کوم تقسیم نه قبلوی. [لکه نسب] نو هغه به د دواړو په مینځ کېنې پوره پوره تقسیم کولې شی. داسې به وی چه هډو ده سره بل څوک شریک نشته [نوپه زیریعت مسئله کېنې به هر مدعی د ماشوم پلاروی. دا نه چه نیم ماشوم به دیو مدعی خوی وی. اونیم ډبل]

د خپل مکاتب د وینځي سره وطني څول

وَأَذْوَطَ الْمَوْلَى جَارِيَةً مُكَاتِبَةً كَلَّهَ مِنْ مَوْلَى د خپل مکاتب وینځه وطني کړی لِحَاجَتِ بَوَلَدِي اودهغې بچې پیدا شی قَادَعَةً. اومولی دهغه دعوی اوکړی. [چه دا بچې زما نه پیدا شوې دي] فَإِنْ صَدَقَتْ أَلْمَکَاتِبُ که مکاتب دده تصدیق اوکړلو لیت کُتِبَهُ وَنُهُ نودبچې نسب د مولى نه ثابتیږي.

له هرحې نفس مسئله آسانه ده.

فلهله د مکاتب د تصدیق په صورت کېنې نسب ثابتیږي [اودا وچه په حقیقت کېنې د دواړو مسئلویه مینځ کېنې فرق دي هغه دا چه مولى د خپل مکاتب په ګټه کېنې د تصرف حقدار نه دي. [دې په کېنې تصرف نشی کولې] هم دا وچه ده چه مولى دخپل مکاتب ګټه نشی ځانته کولې اوپلار د خوی د مملوک خیز مالک جوړېدې شی نو [ځکه] د خوی تصدیق ته څه اعتبار نشته. [که هغه د پلار تصدیق کوی اوکه نه کوی. دبچې نسب د مولى د پلار نه ثابتیږي. دغه شان دلته هم که مکاتب تصدیق کوی اوکه نه کوی. نسب نې د مولى نه ثابتیږي]

وَمَكَانَ عَلَيْهِ عَقْرُهَا امام قدوری ۲۰ فرمانی په مولى باندې د وینځي عقر دي

له هرحې په ظاهره څوکه گوري نومولی د پردی وینځي یعنی دمکاتب وینځي سره وطني کړې ده. ددې تقاضا خودا وه. چه په مولى باندې حدزنا جاری شوې وو. البته مولى په دې غلط فهمی کېنې وو. چه چونکه دمکاتب ګټه دده دپاره ده. نو زما دپاره به د دې وینځي سره وطني کول هم جائز وی. حالانکه مسئله داسې نه ده. نو ددې غلط فهمی په وجه پوه شېه پیدا شوه. اودهغه شېه د وجې حدزنا ساقط شو. البته مولى چونکه د مکاتب وینځه وطني کړې ده. نو ددې وطني تاوان به ورته ورکوی. چه عقر ورته وانی.

هليله > ددې خبرې دليل چې په مولى باندې عفر واجيبېږي. دا دې چې په کوم وخت کښې مولى دخپل مکاتب وينځي سره وطى کوله. نوپه هغه وخت کښې دغه وينځه دمولى په ملکيت کښې نه وه. البته چونکه دا وينځه هم دده دمکاتب وينځه وه. نوپه دې وينځه کښې دمولى څه نا څه حق وو. اودغه حق ددې دپاره کافي وو چې دا وينځه ام ولد اوگرځي.

وَلَا تَصِيرُ الْجَارِيَةُ أَمُومًا وَلِلْمَوْلَى [چې مولى باندې د بچۍ قيمت لازم دې] چې مولى به خپل مکاتب ته دبچۍ قيمت ورکوي]

تفسير > اوبه مولى باندې لازم دى. چې د ماشوم کوم قيمت کيږي. هغه خپل مکاتب ته ورکړي. **هليله** > ځکه دغه بچي د ولد مغرور په حکم کښې شو. يعنې مولى په دې د هوکه شو چې د مکاتب د وينځي سره به زما دپاره وطى کول جائزوي. ځکه چې دده گټه هم زما دپاره ده. نو کوم ماشوم چې پيدا شو. هغه د ولد مغرور په حکم کښې دې. اوبه ولد مغرور کښې دا مسئله ده. چې نسب نې د واطى نه ثابتيږي. خو چې دا وينځه وي. هغه ته به ددغه ولد قيمت ورکوي.

وَلَا تَصِيرُ الْجَارِيَةُ أَمُومًا وَلِلْمَوْلَى اووينځه د مولى ام ولد نه گرځي

تفسير > نفس مسئله آسانه ده **هليله** > ځکه چې په حقيقت کښې دمولى په وينځه باندې ملکيت نشته لکه څنگه چې په ولد مغرور کښې ملکيت نه وي

وَإِنْ كَذَبَهُ الْمَكْتَابُ فِي السَّبَبِ اوکه مکاتب په نسب کښې دمولى تکذيب اوکړي لو. [چې دا ماشوم ستا خونې نه دې] **لَمْ يَثْبُتْ نَسَبُهُ** منه نو [دمکاتب دانکار په صورت کښې] دماشوم نسب دمولى نه نه ثابتيږي

تفسير > نفس مسئله آسانه ده

هليله > دليل وړاندې مونږ بيان کړو چې دمکاتب تصديق ضروري دې

كِتَابُ الْمَكَاتِبِ

ترجمه > (دا) کتاب د مکاتب جوړولو په بيان کې دې.

تفسير > **الرَّابِعُ بَعْدَ الْقَبْلَةِ** > په قول د صاحب د نهایه **بَعْدَ** د عقد اجاره نه روسته د عقد کتابت راوړلو مناسبت دادې. چې په دې کې هر یو داسې عقد دې. چې په دې سره د غیر مال په مقابل کې مال په داسې طریقې حاصلولي شي. چې په هغې کې عوض ذکر کولو سره اصاله د ایجاب او قبول حاجت هم وي. او علامه اتقانی **رحمته** صاحب دغایه البیان چې دا لیکلی دی. چې کتابت د عتاق نه روسته راوړل پکار وو. ځکه چې د کتابت مال ولاء دې. اود ولاء د مال احکام د عتق څنې دې. په دې وجه حاکم شهید په کافی کې کتاب المکاتب او کتاب الولاء د کتاب العتاق نه روسته ذکر کړی دی. دا مناسب نه دی. ځکه چې عتاق کې د غلام ذات د خپل ملک نه د عوض نه بغیر اوبینکلي کيږي. او په کتابت کې دا خبره نشته. (لأنه ليست الذاتیات أولى من لسته العرضیات) پاتې شو د صاحب د کافی **بَعْدَ** ولاء ذکر کول، نو هغه عتاق سره د ولاء مناسبت بیانولو لپاره دې. عتاق سره د مکاتب مناسبت بیانولو لپاره نه دې. **تعريف المکاتب لغة** > لفظ د مکاتب د کاتبه مکاتبه نه اسم مفعول دې. په دې معنی چې د مال معین ادا

کولو په شرط آزادول. او دا په اصل کې د کتب (ن) کتابت څنې دې. په معنی د جمع کولو سره. لکه چې د لېنکر یو مجتمع دې ته کتیبه وائی. او هم ددې نه کتاب دې. چه دا د بابونو او فصلونو جامع وی. (د منه بحال کتب النمل والرقبة) پېزار یا مشک نې په بلې تسمې سره او گندلو.

توضیحه الفهری > په کافی او کفایه وغیره کې ددې شرعی او اصطلاحی تعریف داسې شوې دې. (المکتابه تحریریدل الحال و رقبه عند ادم المال) غلام د تصرف په لحاظ سره بالفعل او د رقبه په اعتبار سره د بدل کتابت ادا کولو نه روسته آزادولو ته کتابت وائی. یعنی د عقد کتابت نه روسته غلام د تصرف اعتبار سره د بدل کتابت ادا کولو نه روسته غلام آزادېږي. گویا قبضه فی الوقت حاصلېږي. او ملک رقبه د انجام په اعتبار سره حاصلېږي.

د مکتوبات څوولو احکام

(وَإِذَا كَتَبَ الْمَوْلَى عَبْدَهُ أَوْ أَمَتَهُ عَلَى مَالٍ شَرَطَهُ عَلَيْهِ كَلَهُ نِيَّيَ فِي مَكَاتِبَ كِرُو. خَيْلَ غَلَامٍ يَا وَيَنْخَد داسې مال په عوض چې هغه نې په ده شرط کړې دې. وَكَيْلَ الْعَبْدِ أَوْ غَلَامٍ دَا قَبُولَ كِرُو. ذَلِكَ الْعَقْدُ صَارَ مُكَاتِبًا) نو هغه مکتاتب شو.

تفسیر > علامه عینی رحمه الله فرمائی. چه ابو الحسین قدوری رحمه الله لفظ د کتاب د باب مفاعلت نه استعمال کړې دې. چه دا د دوو په منځ کې د اشتراك تقاضه کوي. ځکه چې آقا د خپل اړخه عقد نامه لیکي. او غلام قسطنونه ادا کوي. په دې لحاظ سره اصل فعل کې دواړه مشترک دی. نو آقا مکتاتب بالکسر دې. او غلام مکتاتب بالفتح دې.

دلالة > ① د عقد کتابت د جواز دلیل د الله تعالی ارشاد دې. فَكَانَ يَوْهَنَانُ عِلْمُهُمْ فَمِنْهُمْ عَمْرُو بْنُ مَطْلَبٍ دادې. که د یوکس غلام یا وينځه اووانی. چه زه په دومره موده کې دومره مال ستا لپاره اوگټم. نو ته به ما آزاده وي. نو مالک له پکار دی. چه قبول نې کړي. او اولیکي. کله چې هغه ته پته اولگي. چه واقعی ددې غلام یا وينځې په حق کې به آزادی غوره وي. د غلامی د قید نه خلاصیدلو نه روسته به غلامانې. بدکاری. او قسم قسم بدمعاشیانې نه کوي.

② سعید بن منصور د حضرت ام سلمه رضي الله عنها نه روایت کړې دې. (أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: إِذَا كَانَ لِحَدَاكُم مَكَاتِبٌ فَلْيَكُ مَالُكُمْ وَلِي فَتَحْتَجِبَ مِنْهُ وَلَيْسَ أَحَادِيثُ كَثِيرًا سَوَاءٌ) او د کتابت په مشروعیت باندې د امت اجماع ده.

حکم الکتبه > په ذکر شوی آیت کې د (فَكَانَ يَوْهَنَانُ عِلْمُهُمْ) امر وجوب لپاره وی. او که د غېروجوب لپاره وی. په دواړو صورتونو کې د عقد کتابت په مشروعیت باندې دلالت موجود دې. آیت کې د (فَكَانَ يَوْهَنَانُ عِلْمُهُمْ) امر په اجماع د فقهاؤ، حسن، شعبی، سفیان ثوری، امام مالک، او د امام شافعی رحمه الله وغیره په نیز حکم ایجابی نه دې. بلکه مستحب حکم دې.

الاشکال > په دې باندې اشکال کېږي. چه صاحب دکشاف د ذکر شوی آیت په تفسیر کې وئيلي دی. (د هذا الأمر للندب عند عامة العلماء ومن الحسن ليس ذاك لعمري ان شاء الله) دین شاعلم پکاتب ومن صرح الله في حرمه من عزمات الله ومن ابن سيرين مثله وهو مذهب ائمه. نو حضرت عمر رضي الله عنه چې دا په فقه او روایت کې د مشهور او جلیل القدر صحابو رضي الله عنهم څنې دې. او حضرت ابن سيرين رحمه الله کوم چې په خاصو تابعینو او اعلی درجې فقهاؤ کې دې. هرکله چې ددوی په نیز مذکوره امر د وجوب لپاره دې. نو د فقهاؤ د اجماع

دعوه خنګه صحيح کيدې شي؟

الجواب - چه د کشف ذکر شوي مضمون صرف په دې دلالت کوي. چه ددې امر د وجوب لپاره کيدل ددې حضراتو نه نقل دی. دا نه چې ددوی مقرر مذهب دادې. چه کتابت واجب دي. **دليل اشتراط قبول العبد** - د غلام د قبولولو شرط ددې لپاره دي. چه د کتابت په وجه به دده په ذمه مال نه لازمېږي. نو دا ضروري ده. چه هغه پخپله ذمه مال لازم قبول کړي. آتمه ثلاثه **فصل** هم ددې قائل دی.

د عقد هتایت صورتونه

(فَكَوْنُ أَنْ يَشْرَطَ الْمَالُ حَالًا أَوْ جَائِزًا). چه شرط اولگولې شي د مال فی الحال (فوراً)، **مُؤَجَّلًا وَمُتَجَمِّعًا** (او جائز دی نیته دار او په قسط وار هم.

تعریف - د عقد کتابت دوې (دوه) صورتونه دی. کتابت حاله، او کتابت مؤجله. کتابت حاله دادې. چه غلام بدل کتابت فی الحال ادا کړي. (بأن يقول المولى كاتبك على ألف درهم) (هر چه به المولى تعین قضاوا) کتابت مؤجله دادې. چه بدل کتابت ميعادی (نیته دار) او قسط وار وی. (بأن يقول كاتبك على ألف درهم على ستة يودى كل شهر من النعم كذا)،، ما ته د يو کال په نیته د زر درهمو په عوض مکاتب کړې. چه هره میاشت دومره قسط ادا کوو،،

په ظاهر الروایه کې د امام احمد **رحمه الله** په نیز دا دواړه صورتونه جائز دی. رویانی وغیره بعضو شوافعو هم دا اختیار کړې دي. او ابن التین په قول د امام مالک **رحمه الله** نه په دې اړه کې هیڅ نص نشته. په جواهر مالکيه کې دی. (قال ابو بكر: ظاهر قول مالك أن التجميع والتأجيل شرط فيه ثم قال وعلمنا أن يقولون أن الكتابة الحالة جائزة.)

هالاقله ① د آیت **فَكَوْنُ يَشْرَطُ الْمَالُ** ظاهر دي. چه په دې کښې تنجیم او تاجیل یعنی د فی الحال یا قسط وار کیدلو شرط لگول نص باندې زیاتوالي دي. چه دا یو ډول له د نسخ په درجه کې وی. ② دویم دلیل دادې. چه کتابت هم یو عقد معاوضه ده. چه په دې کې عوض معقود به دي. چه مال ادا کولو سره به غلام ته د خپل نفس آزادی حاصلېږي. نو په کتابت کې به دا مال داسې وی. لکه خنګه چې بیع کې ثمن وی. چه په دې کې قدرت کیدل شرط نه دی. په دې وجه د قبضه نه وړاندې ددې بدل اخستل جائز دی. او دا د ثمن کیدلو علامت دي.

الافتکال - د مکاتب ادا کولو نه عاجز کیدل د فسخ موجب وی. او دا د مبیع کیدلو علامت دي؟

الجواب - په بدل کتابت کې دوې (دوه) سببه دی. من وجه ثمن دي. او من وجه مبیع دي. نو مونږ په دواړو جهتونو باندې عمل کولو سره اوونیل. چه د مبیع کیدلو په لحاظ سره به کتابت فسخ کیږي. او د ثمن کیدلو په لحاظ سره ادا کولو باندې قدرت کیدل شرط وی. په خلاف د سلم، چې په دې کې مسلم فیه معقود علیه وی. یعنی هر لحاظ سره مبیع وی. تردې چې د قبضې نه وړاندې ددې بدل اخستل جائز نه دی. نو په مسلم فیه به قدرت کیدل شرط وی. لکه خنګه چې مبیع کې وی. چه ددې د جواز لپاره د بائع په مبیع باندې قادر کیدل شرط نه دی. (لإلجام على جواز إتمام من لا يملك الثمن) دغه ډول په کتابت کې به

① **مسلك المالكي** - امام شافعي **رحمه الله** فرماني. چه د فی الحال ادا کولو شرط جائز نه دي. بلکه قسط وار کیدل ضروري دي.

هم دا شرط نه وی. چه غلام ته په مال باندې قدرت حاصل وی.

ه صغير غلام مكاتب جوړولو مهم

(وَيُكْرَهُ كَيْفَ الْعَبْدِ الصَّوْبَرِ إِذَا كَانَ يَقُولُ الْحَرَّ أَوْ الْبَيْتَ) او جائز دی د کم عمره غلام مكاتب کول، چې هغه په اخستلو خرڅولو پوهیږي.

توضیح: که یو غلام کم عمره وی، او اخستلو خرڅولو باندې پوهیږي، چه شرا جالب (نفع راڅکونکې) ده، او بیع سالب (ثمن واجبونکې) ده، نو د داسې صغير غلام مكاتب کول جائز دی. (۱)
ملکه: ځکه چې دده د اړخه به د ایجاب او قبول تحقق اوشي.

د مكاتب له دوسه غلام باندې ه قبضي مهم

(وَإِذَا اخْتَصَّتِ الْكِتَابَةُ كُلَّهُ، فِي عَقْدِ كِتَابَتِهَا، صَحِيحٌ، وَغَرَبَ الْمُكَاتَّبُ عَنْ بَيْتِ الْمُؤَلَّى، نَوَ مَكَاتِبَ د آقا د قبضي نه اووتلو. وَكُنْزُ رُفْعٍ يُلْجِئُهُ) او دده د ملك نه نه دې وتلي

توضیح: كله چې عقد كتابت صحيح شي، نو مكاتب د خپل آقا د قبضي نه اوځي. خو دده د ملكيت نه نه اوځي.

دلائل عدم الفروج من ملكه: ① د قبضي نه وتل خو ځكه دي، چه د كتابت معنی چې هغه ضم (ملاوول) دي، هغه متحقق شي، ځو یا مكاتب خپله قبضه خپل ذاتي ملكيت اړخ ته ملاوي، یعنی فی الحال ده ته د خپل لاس د مزدورۍ اختیار او آخرکار د خپل ذات آزادي حاصلیږي، نو د لاس اختیار د ذات اختیار سره ملاویږي.

② یا د آقا د قبضي نه وتل ځكه دي، چه د كتابت كوم مقصد (عوض اداكول) دي، هغه حاصل شي، نو مكاتب ته د اخستلو خرڅولو، او په سفر كې د تللو اختیار حاصلیږي. (كه سفر اوگد وي، او لند وي.)
اگرچه آقا ده لره په سفر كې د تللو نه منع كړې وي.

دلائل عدم الفروج من ملكه: ① دليل دا حديث دي. (الكتاب حيد مابقي عليه درهم)

② كتابت يو عقد معاوضه ده، چه دا دواړو اړخه ته مساوات غواړي، حالتيكه فی الحال د غلام په آزادېدلو سره دا خبره ختمه شوه، یعنی كه هغه فی الحال آزاد شي، او د آقا د ملك نه اوځي، نو غلام ته به د خپل ذات عوض یعنی آزادي حاصله شي، حالتيكه آقا ته لا اوس مال نه دي حاصل شوي، او يو ډول له دده په ذمه حق هم ثابت شو.

مكاتب لپاره ه بيع، شرا، اوده سفر اجازت

(وَيُكْرَهُ لَهُ الْبَيْعُ وَالْحَرُّ أَوْ الْبَيْتَ) او جائز دی مكاتب لپاره اخستل، خرڅول، او سفر.

توضیح: مكاتب لپاره اخستل، خرڅول، او سفر كول جائز دي.
ملکه: ځكه چې د كتابت د لوازماتو ځنې دا دي، چه غلام د تصرف په لحاظ سره آزاديږي، او دا هغه

(۱) امام شافعي رحمه الله په دې كې زمونږ؟؟ خلاف دي، ددوی په نیز د صغير غلام مكاتب كولو جائز نه دي، ددوی دا اختلاف په هغه اختلافی مسئلې باندې مبنی دي، چه داسې ماشوم چې هغه په تجارت كې توپیر كولي شي، هغه ته د تجارت اجازت وركول صحيح دي او كه نه؟ نو زمونږ په نیز صحيح دي، ددوی په نیز صحيح نه دي.

وخت کیدی شی. کله چې دې مستقل طور باندې د هر داسې تصرف مالک وی. چه د هغې په ذریعه خپل مقصود ته اورسیږي. یعنی بدل کتابت اداکړي. او آزاد شی. او اخستل خرڅول کول، او سفر کول هم ددې قبیلې څخې دي. په دې وجه به دا کارونه دده لپاره جائز وی. په یو قول کې امام مالک او امام شافعی **هغه** ددې خلاف دی.

مکاتب لپاره د هومو ضروریاتو پوره کولو اجازت هم ؟

وَلَا يَجُوزُ لَهُ التَّوَجُّعُ إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ لَهُ الْمَوْلَى او نکاح به نه کوي. مگر د آقا په اجازت سره.

نصیر: د احنافو او ائمه ثلاثه **هغه** په نیز مکاتب ته د آقا د اجازت نه بغیر د نکاح کولو اختیار نشته. (ابن ابی لیلی فرماني. که د آقا د ارخه د نکاح نه کولو شرط وی. بیا خو اختیار نشته. او که ددې شرط نه وی. نو د آقا د اجازت نه بغیر هم کولې شی. **دلته** د کتابت مطلب دادې. چه د آقا ملک قانمیدو سره د تصرف ممانعت مات کړې شی. چه هغه مقصود ته د رسیدلو وسیله وی. او نکاح کول ددې مقصد وسیله نه ده. بلکه په دې کې نورهم خلل اچول دی. ځکه چې هغه به په نکاح کولو د مهر په ادا کولو او د نان نفقه په چکر کې پریوځي. او د آقا په اجازت د نکاح اختیار ځکه دي. چه په ده کې د آقا ملک قائم دي.

وَلَا عَقَبَ وَلَا يَتَصَدَّقُ اونه به هبه کوي. او نه به صدقه ورکوي.

نصیر: مکاتب ته د هبه او صدقه کولو اختیار هم نشته. **دلته** ځکه چې دا د تبرعاتو (احساناتو) د قبیلې څخې دي. او مکاتب د تبرعاتو اجازت نشته.

إِلَّا بِإِذْنِ الْيَسِيرِ خود معمولی (آرزان) خیز

البته د معمولی معمولی خیزونو هبه کولو اجازت دي. **دلته** ځکه چې دا د تجارت د ضروریاتو څخې دي. ځکه چې کله کله د معاملاتو د خلکو د ملمستیا ضرورت راپیښیږي. کله کله د سوارلۍ وغیره څه شی عاریت ور کولو ضرورت راځي. چه سوداگرو سره لین دین تعلقات قائم پاتې شی.

د مکاتب د هبه او صدقه کولو حکم

وَلَا يَتَكَلَّمُ (او نه به کفالت قبلوی.

نصیر: مکاتب ته دا اختیار هم نشته. چه کفالت قبول کړي. که کفالت د نفس وی. او که د مال وی. او که د مکفول عنه په حکم سره وی. او که بغیر د هغه د حکم وی. دغه ډول د نقد مال د پور ور کولو اختیار نشته.

دلته ځکه چې دا کار د قبلي د تبرعاتو څخې دي. د تجارت د ضروریاتو څخې نه دي. او نه د مزدورۍ د توابع څخې دي. که مکاتب څه شی د عوض په شرط هبه کړو. نو دا به هم جائز نه وی. ځکه چې ابتداً کې هبه هم احسان وی. او په عقد کتابت کې تبرع داخل نه ده.

فَإِنْ وَلَدَهُ وَلَكَ مِنْ أَمَةٍ لَهُ که د مکاتب د وینځې نه دده بچي پیدا شو. **دَعَلَ فِي كِتَابَيْهِ** نو هغه به دده په کتابت کې داخلېږي.

نصیر: که د مکاتب د وینځې نه دده بچي پیدا شو. نو بچي به دده په حکم کې داخلېږي. په ذکر شوی **دلته** د دلیل سره (انه من اهل ان یکتب وان لم یکن من اهل الإعتاق) نو ددې بچی حکم به د مکاتب پشان

وی انمه ثلاثه **فصل** هم ددې قائل دی. ښکاره داده. چه دلته کي د مکاتب وينځي سره دده خوي آزاد پېي. **السؤال** چې هرکله مکاتب ته نه د شب باشي (وينځي سره د شپې تيرولو) اختيار دي. اونه ددې سره وطى کولې شى. نو د وينځي سره به دده بېچې څنگه پيدا کيږي؟ تردې چې هغه په کتابت کي داخل وي.

الجواب > د شب باشي اختيار نه کيدلو مطلب دادې. چه دده لپاره خپلې وينځي سره وطى کول حلال نه دي. خود آزاد سړى پشان دده هم د مکاتبه په ملک کي يو ډول قبضه ده. اود دعوه په وخت د نسب د ثبوت لپاره دومره خبره کافي ده. نوکه ده وطى اوکرله. اود نسب دعوه نې اوکرله. نو اگرچه وطى دده لپاره حلال نه ده. البته نسب ثابتېږي. لکه څنگه چې په مشترک وينځه کي دي. چه د يو شريك لپاره هم وطى حلال نه ده. خوکه اوکړي. اود بېچي د زيريدل نه روسته د نسب دعوه اوکړي. نو نسب ثابتېږي. دغه ډول که د خوي وينځي سره پلار وطى اوکړي. او د بېچي دعوه نې اوکرله. نو نسب ثابتېږي.

وَمَكَانَ حُكْمِهِ مِثْلَ حُكْمِ أَبِيهِ نو دده حکم پشان د حکم د پلار د ده دې چې مکاتب دي **وَكَسْبُهُ لَهُ** (او د بېچي مزدورى به مکاتب لپاره وي.

تعليق > اودا بېچې چې کوم څه اوگتې. هغه به د مکاتب وي. **فصل** > ځکه چې ددې بېچي مزدورى د مکاتب مزدورى ده. يعنى مکاتب دا بېچې گټلې دي. او بېچي مال اوگتليو. بيا ترکومه پورې چې مکاتب دده د نسب دعوه نه وه کړې. هغه وخته پورې دده مزدورى د مکاتب وه. نو د نسب دعوه کولو سره به هم د مزدورى اختصاص نه منقطع کيږي. مطلب دادې. چه دا بېچي د مکاتب د غلام په حکم کي دي. نو لکه څنگه چې د نسب د دعوه نه وړاندې دده مزدورى مکاتب لپاره وه. هم دغه ډول به د نسب د دعوه نه روسته هم دده وي.

(فَإِنْ تَزَوَّجَ الْمَوْلَى عَبْدَهُ مِنْ أَمَتِهِ که يوکس دخپلې وينځي نکاح خپل غلام سره اوکرله. **لَمْ يَكُنْ أَبًا** بيا نې دوى دواړه مکاتب کرل. **فَوَلَدَتْ مِنْهُ وَلَدًا** او وينځي دده نه بېچې راوړلو. **دَخَلَ فِي كِتَابَتَيْنِ** او بېچې به د وينځي په کتابت کي داخل وي. **وَمَكَانَ كَسْبِهِ لَهَا**) او د بېچي گټه به دده د مور لپاره وي.

تعليق > که آقا د خپلې وينځي واده خپل يو غلام سره اوکرله. بيا نې دواړه مکاتب کرل. بيا ددې نه بېچې پيدا شو. نو بېچې به د مور په کتابت کي داخل وي. او ددې بېچي مزدورى به هم مور ته ملاويږي. **فصل** > ځکه چې د مور تابع کيدلو تله درنه ده. په دې وجه بېچې په آزادۍ او غلامۍ کي د مور تابع وي. يعنى که مور د يو کس په قبضه کي وي. نو بېچې به هم دهغه په ملک کي وي. اگرچه پلار آزاد وي. او که مور آزاده ښځه وي. نو بېچې به هم آزاد وي. اگرچه پلار د يوکس غلام وي. نو په آزادۍ او غلامۍ کي بېچي د خپلې مور او په نسب کي د پلار تابع وي.

(فَإِنْ وَطَّنَ الْمَوْلَى مَكَانَهُ که آقا د خپلې مکاتبې وينځي سره جماع اوکرله. **لَوْ مَتَّهَ الْعُقُورُ** به ده عقر د مهر لازم وي. **وَأَنَّ حَتَّى عَقَبَتْهَا** اوکړه که په دې يا د دې په بېچي نې څه زياتې اوکړو **لَوْ مَتَّهَ الْهَيَّامُ** به ده نې تاوان لازمېږي **وَأَنَّ أَلْفَ مَالًا** او که ددې مال نې هلاک کړو غرضو تاوان به پرې راځي

تعليق > که مولى د خپلې وينځي سره وي اوکره نو په ده به مهر. يا په دې يا د دې په بېچي نې جنايت اوکړو نو د جنايت نفس په صورت گڼي. به ديت اود جنايت مال په صورت گڼي. به مثل مال يا د مال قيمت په ده لازمېږي.

هليله > خكه چي مكاتب د خان او د منافعو د تصرف په لحاظ سره د مولی د ملكيت نه اوځي اود جان او مال په باره گڼيې د اجنبي پشان شو. دې وجهي كه مولی د مكاتب څه نقصان هم او كړی د هغې تاوان به پرې لازميږي.

دوهم په اخستلو سره كتابت هېڅ د اخليو اوځه نه؟

(وَأَنْ أَشْتَرِي ذَا رَجُلٍ مِّنْهُ لَأَوْلَا لَهُ كَه داسي ذی رحم محرم نې واخستلو. چه دده سره د ولاء قربايت نشته. لَمْ يَدْخُلْ فِي كِتَابِهِ وَعَنْدُ آبِي خَنِيفَةَ كَلَامُو هغه به دده په كتابت كي نه داخلېږي. د امام ابوحنيفه په نيز.

تدوين > كه مكاتب خپل يو داسي ذی رحم محرم واخستلو. چه هغه سره قربايت د ولاء نشته. لكه رور، خور، ترور وغيره. نو د امام ابوحنيفه ~~كَلَامُو~~ په نيز به كتابت كي نه داخلېږي.
هليله > د امام ابوحنيفه ~~كَلَامُو~~ روميې دليل دادې. چه مكاتب صرف په مزدورۍ او گټه كولو باندې قادر وي. حقيقي ملك ده ته نه حاصلېږي. خكه چې رقيت كوم چې منافي د ملك دې. هغه موجود دې. په دې وجه هغه له د صدقي مال حلال دې. گويا چې هغه سره د مزدورۍ مال وي. او هغه د هېه كولو مالك نه وي. او كه هغه خپله ښځه واخلي. نو دده د ښځې نكاح نه فاسدېږي. او صرف په مزدورۍ باندې قادر كيدل په قربايت د ولاء كي صله رحمې لپاره كافې دي. نو كوم سرې چې په مزدورۍ باندې قادر وي. هغه ته دا حكم وي. چه هغه خپل پلار او اولاد ته نفقه ور كړي. خو د قربايت غير ولاء لپاره كافې نه وي. تردې چې د سكه رور نفقه صرف په دې وجه واچيېږي. چه هغه توانگر وي. (په مزدورۍ والا باندې نه واچيېږي). معلومه شوه. چه په قربايت محرمه كي د صله رحمې په لحاظ سره د ولادت او غير ولادت فرق دې.
ملك الاصاين > د صاحبينو ~~كَلَامُو~~ په نيز به هغوی هم مكاتب كيږي.

هليله > خكه چې صله رحمې قربايت د ولاء او قربايت غير ولاء دواړو ته گډ ده. هم دا وجه ده. كه آزاد سړي خپل پلار يا خوني واخستلو. چه هغه سره نې قربايت د ولادت دې. نو لكه څنگه چې دې آزادېږي. هم دغه ډول كه خپل سكه رور نې واخستلو. نو هغه هم آزادېږي. نو لكه څنگه چې د آزاد په صورت كي په دې دواړو قربايتونو كي هيڅ توپير نشته. دغه ډول د مكاتب په صورت كي به هم هيڅ توپير نه وي.

د مكاتب د عاجز هېڅولو په صورت هېڅ د موده او محلت بيان

(وَأَمَّا أَهْلُ الْكُفَّةِ عَنْ كِتَابَتِهِمْ كَلَامُو چي مكاتب د يو قسط نه عاجزه شي. نَظَرُوا الْحَاكِمَ فِي حَالِهِمْ اود حاكم دې غور او كړي. دده په حالت كي. لَمَّا كَانَتْ لَهُ ذَهْنٌ يَكْفِيهِمْ كَه د هغه څه قرضه وي. چه هغه وصول كړي. أَوْ مَالٌ يَكْفِيهِمْ كَلَامُو يا څه مال وي. چه هغه ده ته ملاز شي. لَمْ يَجْعَلْ يَنْفَعِيهِمْ دده په عاجز كولو كي دې جلتي نه كوي. وَالْقَلِيلُ عَلَيْهِمُ الْيَوْمَيْنِ أَوْ الثَّلَاثَةِ) بلكه دوي (دوه، درې ورځې دې انتظار او كړي

تدوين > پوسړي خپل غلام په قسطونو سره په بدل كتابت ادا كولو باندې مكاتب كړو. هغه د يو قسط ادا كولو نه عاجزه شو. نو كه هغه ته د يو ځاني نه د مال ملاويدو اميد وي. نو حاكم به دهغه د عاجز فيصله نه وركوي. بلكه دوي (دوه، درې ورځې دې انتظار او كړي.
هليله > چه په دې كي د آقا او مكاتبه دواړو رعايت دې. او د دريو ورځو موده يوه داسي موده ده. چه دا د عذرونو ښكاره كولو لپاره مقرر كړي شوي ده. چه د مدعي عليه د دعوي لري كولو لپاره او قرضدار ته د پور ادا كولو لپاره درې ورځې موده وركولې شي. او د خپار موده هم شرعا درې ورځې ده. نو ددې

سره به زیات مهلت نشی و رکولی، او اصل په دې باب کې د حضرت موسی او خضر علیهما السلام قصه ده، چه حضرت خضر علیه السلام په دریم ځلی فرماتلی وو: **هَذَا إِيرَاقِي بَيْضٌ وَبَيْنَكُمُ** **ه مهلت په موده هېږ ادا هو لولو نه ه بهاب ه ماجر هېږ لولو حکم**

(وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَجْهٌ أَوْ كَه دده لپاره د مال هېڅ لاره نه وی. وَطَلَبَ الْمَوْتَى تَحْجِزًا أَوْ آقا دده د عاجز کولو درخواست او کړی. تَحْجِزَةُ الْحَاكِمِ نو حاکم به دې عاجز او ګرځوی. وَقَسَمَ الْكِتَابُ، (۱) او کتابت به فسخ کړی. دا د طرفینو فقطا په نیز دی.

تسویح «ملک الطرفین» که مکاتب لپاره د مال حاصلولو هېڅ لاره نه وی، او هغه د درې ورځو نه روسته هم ادا نکړی، او آقا درخواست او کړی، چه دې عاجز او ګرځولی شی، نو قاضی به دده د عجز حکم او کړی، او کتابت به فسخ کړی، دا د طرفینو فقطا په نیز دی.

طریق «دلیل دادی، چه سبب د فسخ یعنی د مکاتب عاجز کیدل متحقق شو، ځکه چې هر کله هغه د یو قسط ادا کولو نه عاجز دي، نو د دوي (دوه) قسطونو ادا کولو سره به خامخا زیات عاجز وی، په خلاف د دوي (دوه) درې ورځو، چې دومره مهلت ضروری دي، او د عجز سبب فسخ کیدل ځکه دي، چه د آقا مقصد دا وو، چه د قسط وخت په راتلو باندې مال وصول شو، او دا مقصد فوت شو، نو هر کله چې آقا ددې نه بغیر راضی نه وو، نو عقد به فسخ کولی شی.

وَقَالَ أَبُو يُونُسَ: إمام ابو یوسف رحمته الله فرمائی: لَا تَحْجِزُ حَتَّى يَتَوَلَّى عَلَيْهِ تَحْجِزَاتٍ (چې دې به عاجز نه ګرځوی، تردې چې په ده باندې بلا ناغه دوي (دوه) قسطونه را واورې.

لغوی «ملک ابی یوسف» امام ابو یوسف رحمته الله فرمائی: چه کومه پورې به ده باندې بلا ناغه دوي (دوه) قسطونه را واورئ نرې، هغه وخته پورې به عجز حکم نه کوی، امام احمد، ابن ابی لیلی، سفیان بن عیینه، حسن بن حی رحمته الله هم ددې قائل دي.

فایده «دلیل د حضرت علی رضی الله عنه ارشاد دي، چه د ابن ابی شیبې په مصنف کې، بیهقی په سنن کې روایت کړې دي: (فَإِذَا تَنَاجَى إِلَى الْمَكَاتِبِ دِهَانًا فَلَمْ يَزِدْ دِهْمًا رَدَّ الرِّقَّ)، (۲) چې کله مکاتب باندې دوي (دوه) قسطونه را واورې، او هغه نې ادا نکړې شی، نو غلامی اړخ ته به ګرځولی شی، نو حضرت علی رضی الله عنه تعجیز دې شرط سره معلق کړې دي، او کوم چې معلق بالشروط وی، هغه د شرط نه وړاندې معدوم کیږی. (وهذا لا يعرف اليأساً لقصار المدة عند كل مرة عند الله).

الجهوب منه «د دې ځواب دا دي، چه په دې اړه کې د صحابه کرام رضی الله عنهم آثار خپل منځ کې متعارض دي، لکه د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما روایت دي، چه ددوی یوه مکاتبه وینځه د یو قسط ادا کولو نه عاجزه شوه، نو کتابت نې فسخ کړو، او هغه نې دوباره وینځه کړله، نو ددې آثار نه دلیل نیول ساقط شو، خو د ابن عمر رضی الله عنهما په اثر کې د یو قسط قید نشته، بلکه ابن ابی شیبې رحمته الله د حضرت عطاء نه روایت کړې دي: (أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رضی الله عنهما كَاتِبٌ غَلَامَةٌ عَلَى الْفِ مِثْرًا فَأَدَاهَا إِلَى مَالِكٍ قَالَ الرِّقَّ)، چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما خپل یو

۱ (القول الراجح هو قول الطرفين فقطا كما في الدر المنطقي (٢٤٤) والمندية (١٧٥) ورد المختار (٧٧٥) وجمع الأمر (٢٤٤) نقلاً عن القول الراجح (٢٤٦٢) -
(أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه في كتاب الموع).

غلام په زر دیناره مکاتب کرو. غلام نهه سوه دیناره ادا کړل. او سل دینار شي ادا نکړې شو. نو حضرت ابن عمر رضی الله عنه هغه دویاره غلام کړ. نو ښکاره شوه. چه هغه د سل دیناره ادا کولو نه عاجز شوي وو. بیا پیوسته د دوي «دوه» قسطلونو موده تیره شوې وه. بهر حال روميې نو دا د حضرت ابن عمر رضی الله عنه فعل دي. او په اثر د علی رضی الله عنه کي قول دي. دویم دا چې دواړو کي هيڅ معارضه نشته. نو ښکاره قول د امام ابو یوسف رحمته الله علیه دي.

(وَإِذَا غَرَبَ الْمَكَاتِبُ كُلُّهُ جِئَ مَكَاتِبَ عَاجِزٍ شَوْعًا إِلَى أَخْكَارِ الرَّقِ) لَا يُسَامِعُ الْجَنَابُ هُنُو هَفَ بِهِ دَغْلَامِي: احکامو اړخ ته واپس کیږي. د کتابت د فسخ کولو په وجه. (وَمَا كَانَ فِي بَدْوِيْنِ الْأَكْسَابِ لِيَوْلَاةٍ) او کومي مزدوري (گټي) چې دده په قبضه کي وي. هغه به دده د آقا وي.

تدريج: نفس مسئله آسانه ده.

هغه څکه دا خبره ښکاره شوه. چه دا دده د غلام مزدوري ده. او دا څکه دي. چه مزدوري موقوف وه مکاتب باندې، بیا دده په آقا باندې، او اوس دا توقف ختم شو.

د مكاتب په برخه سره دده مال او هتات هم

(فَإِنْ مَاتَ الْمَكَاتِبُ كَمَكَاتِبٍ مَرَّ شَوْ. وَلَهُ مَالٌ أَوْ حَالٌ دَاجِدٌ د هَفَ خَه مَال شته. لَمْ تَنْفِيهِ الْجَنَابُ) نو کتابت به نه فسخ کیږي. وگنځي ماعليوین مالياو خلاصولي به شي. هغه (د یون) کوم چې دده په ذمه دي. د هغه د مال نه. وَحَكْمُهُمْ قَوْلِي أَخْرَجُوْنِ أَخْرَاجُوا حَالًا حَكْمٌ بِهِ وَرَكُولِي شِي. د هغه د آزادي، د هغه د ژوند په آخری برخه کي. وَمَا يَكِي قَوْلِي وَرَاك لِيُوْرَكُوا کوم څه چې باقي پاتې شي. هغه به د هغه د وارثانو میراث وي. وَيَقِيْ أَوْلَادَهُ) او د هغه اولاد به آزاد وي.

تدريج: که مکاتب د بدل کتابت ادا کولو نه وړاندې دومره ترکه (مال میراث) پرېږدي. او مړشي. چه هغې سره بدل کتابت ادا کيدې شي. نو عقد کتابت نه فسخ کیږي. بلکه دده په ترکه کي به دده بدل کتابت ادا کولې شي. اود ژوند په آخر کي به دده د آزادي حکم ورکولې شي. او په ترکه کي چې کوم مال باقي پاتې شي. هغه به د هغه وارثانو ته ملاوېږي. ( )

هغه ① حافظ بیهقي په سنن کي د امام شعبی رحمته الله علیه نه روایت کړې دي. (قال کان زید بن ثابت رضی الله عنه یقول الکاتب عبد مایلی علیه درهم لایرث ولا یورث وکان علی رضی الله عنه یقول اذا مات الکاتب و ترک مالاً کم مارتک علی ما ادى وعلی مایلی لما اصاب ما ادى فللورثة و ما اصاب مایلی فللموالیه وکان عبد الله رضی الله عنه یقول یزید علی موالیه مایلی من مکاتبه ولورثه مایلی)، حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه فرماني چه مکاتب به غلام وي. تر کومه پوري چې په ده یو درهم هم باقي پاتې وي. نه به هغه د چا وارث وي. او نه به دده څوک وارث وي. حضرت علی رضی الله عنه فرماني. چه کله مکاتب مړ شو. او هغه څه مال پریښولو. نو دده ترکه به په هغه باندې تقسیمولې شي. کوم چې ده ادا کړې ده. او کومه چې باقي ده. نو کومه چې ادا شوی نه اورسیږي. هغه به د وارثانو

١ (مسند الشافعي) - امام شافعی رحمته الله علیه فرماني. چه عقد کتابت به فسخ کیږي. او مکاتب به د غلامي په حالت کي د دنیا نه رخصتېږي. او دده ترکه به مولا ته ملاوېږي. ابو قتاده، سلیمان، عمر بن عبد العزيز، او ام احمد رحمته الله علیه هم ددې قائل دي.

وی. او کومه چې باقی ته اورسیري. هغه به دده د موالی لپاره وی. حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه به فرمائیل چه د مکاتبت نه کوم باقی وی. هغه به دده موالی ته ادا کولې شی. او کومه چې باقی پاتې شی. هغه دده د وارثانو لپاره ده. ⑦ په مصنف د عبدالرزاق کې په اخبار د سفیان ثوری رحمته الله علیه په واسطه د ،، سماک بن حرب عن قابوس بن مخارق ،، نقل دی . (ان محدثین ابن بکر، کتب ابن علی رضی الله عنه یسلم من مسلمین تروندوا من مسلم زنا نصرانیة و من مکاتب مات و ترکة بقیة من کتابة و اولاد احرار ا فکتب الیه علی اما الذین تروندوا فاولاد احرار و لا فاضرب اعتاقهما و اما المسلم فاعلم علیه الحد و اقام النصرانیة فی اهل جهنما و اما المکاتب فیهودی بقیة کتابة و ما پای فلوا دثه الاحرار)،، حضرت علی رضی الله عنه د حضرت محمد بن ابی بکر رضی الله عنه د درو وارو سوالونو په خواب کې اولیکل چه هغوی دواړه زندیق شو. که توبه اوباسی. نو بهتره ده. گنې ددوی ستونه اووه او په زناکار مسلمان باندې حد د زنا قائم کړه. او نصرانیه زناکاره د هغوی دین والا ته ورکړی. او د مکاتب د ترکې نه د هغه باقی کتابت ادا کړی. او کوم چې باقی پاتې شی. هغه د هغه آزاد اولاد لپاره دي.

⑧ دلیل دادې چه عقد کتابت یو عقد معاوضه ده. (د نکاح او وکالت وغیره په معنی کې نه دي). ځکه چې مکاتب لپاره د بد د مالکیت او آقا لپاره د بدل کتابت مطالبه ثابت شوې ده. اود معاوضې تقاضا داده. چه مساوات (او برابری) وی. لکه عقد کتابت د احد المتعاقدينو، یعنی د آقا په مرگ سره نه باطلیږي. بلکه په اتفاق سره باقی پاتې کېږي. دغه ډول به د مکاتب په مرگ سره هم نه باطلیږي. ځکه چې علت مشترکه د حق ژوندی کولو حاجت دي. چه د آقا د مرگ نه روسته د عقد باقی پاتې کیدلو ضرورت ځکه دي. چه ددې مقصود پورې وسیدل اوشي. یعنی ولا، حاصل شی. نو هم دغه ډول د مکاتب د مرگ نه روسته هم عقد باقی اوساتلې شی. چه ده ته آزادی شرف حاصل شی.

د مکاتب د اولاد حکم

(وَإِنْ لَمْ يَكُنْ وَقَفًا وَكَانَ مَالُ بَرٍّ نَحْدُولُ. وَتَرَكَ وَلَدًا أَوْ لَوْ دَأْسَ الْكِتَابَةِ الْبَيْتَ بِهِ كِتَابَتُ كَيْ يَبْدَأَ شَوْيَ بَعْثٍ نَبِيٍّ بَرِيْنُولُ. سَعَى فِي كِتَابَةِ أَبِيهِ عَلَى مَوْتِهِ هَفَ بِهِ د خپل پلار په کتابت کې مزدوری کوی. د هغه په قسطنونو باندې، فَمَاذَا دَي كَلَه چې هغه ادا کړی. حَكَمْنَا بِمَوْتِهِ أَبِيهِ قَبْلَ مَوْتِهِ مَوْنٍ بِهِ حَكْمَ وَرَكُو. د هغه د پلار د آزادی، د هغه د مرگ نه وړاندې. وَجُتِقَ الْوَلَدُ) او ځونې به هم آزاد وی.

له ټولې او که مذکورې مکاتب دومره مال پرې نغودلو چه د بدل کتابت ادا کولو لپاره کافی شی. البته یو داسې ځونې نې پرېنبولو. کوم چې د کتابت په حالت کې پیدا شوې وو. نو هغه د خپل پلار په کتابت کې د هغه د قسطنونو مطابق مزدوری کوی. اود بدل ادا کولو نه روسته به حکم ورکولې شی. چه دهغه پلار د خپل مرگ نه وړاندې آزاد شوې وو. او د هغه ځونې به هم آزاد وی.

فيله- ځکه چې دې د هغه په کتابت کې داخل دي.

کتابت هېڅې د اخستي شوې د مکاتب د مرگ نه روسته حکم

(وَإِنْ تَرَكَ وَلَدًا مُشْتَرِي فِي الْكِتَابَةِ كَيْ يَبْدَأَ شَوْيَ بَعْثٍ نَبِيٍّ بَرِيْنُولُ. قَبْلَ لَمَوْ هَفَ تَه بِهِ وَنِيلِي شَي. إِمَّا أَنْ تَوَدِّي الْكِتَابَةَ حَالَهُ چې یا ته فی الحال بدل کتابت ادا کړه. وَاِلَادَتُ فِي الرَّقِ)

یا به تہ واپس غلام کولی شی۔ د امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ پہ نیز۔ (۱)

١٩٧٦ء ۾ ڏيھو مڪاتب غلام انتقال اوشو. اوھڻھ داسي اولاد پريٺولو. کوم ٺھي ڇھي د ڪتابت پھ حالت کي
اھستي وڌ. امام ابوحنيفه ~~رحمۃ اللہ علیہ~~ پھ نيز به اولاد تھ وٺيلي شى. ڇھ پا خو تھ فوراً بدل ڪتابت ادا ڪرھ. ڄڻي
غلام جوڙ شھ.

فایده: امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ دلیل او هم دا توپیر دې. په دواړو فصلونو کې چې موده عقد کې شرط کیدلو سره ثابتېږي. نودا به په هر هغه حق کې ثابتېږي کوم چې د عقد لاتدي داخل شوې وي. حالانکه اخستي شوې نه دې داخل شوې. ځکه چې دا عقد نه هغه اړخ ته مضاف دې. او نه د عقد حکم هغه اړخ ته رسېږي. ځکه چې دا د هغې نه جدا دي

ملک صاحبین د صاحبینو او امام مالک رحمۃ اللہ علیہ په نیز دده حکم هم د هغه اولاد پشان دي. کوم چې د کتابت په حالت کې پیدا شوي وي. یعنی هغه به د خپل پلار د قسطونو مطابق بدل کتابت ادا کوي.

غلام صاحبینو اخستې شوي غلام په پیدا شوی غلام باندې قیاس کړې دي. او د قیاس علت مشترکه دا دي. چه دواړه تبعاً مکاتب کېږي. چه اخستي شوي خونې هم مکاتب باندې یې اختیاره مکاتب کېږي. په دې وجه آقا ته دا اختیار شته. که هغه غواړي. نو هغه دې آزاد کړي. په خلاف د هغه د نورو مزدورو، چه آقا په هغې کې تصرف نشي کولې. تردې چې خپل اخستي شوی غلامان نشي آزادولی.

دشمنان، غزیریا هم ددی غلام د قیمت په عوض د مکتاب کولو حکم

(وَإِذَا كَاتِبُ الصَّلَاةِ عَنِ عَلَى عَمْرٍ أَوْغِيَتْ كَلِمَةُ جَعِي مُسْلِمَانِ خَيْلِ غَلَامٍ بِه شَرَابٍ بِا بِه خَنْزِيرِ مَكَاتِبِ كَرُو. أَوْغِيَتْ قِيَمَةُ نَفْسِهِ بِا نِي بِخَيْلِهِ دَدِي غَلَامٍ بِه قِيَمَتِ بَانَدِي مَكَاتِبِ كَرُو. فَالْكِتَابَةُ فَاسِدَةٌ بِا نُو كِتَابَتِ فَاسِدِ دِي.

«**تذکره**» که یو مسلمان خپل مسلمان غلام د شرابو، یا د خنزیر په عوض یا پخپله هم ددې غلام په عوض مکاتب کړو. (په قال کتابتکملی قیمتک) نو دا کتابت په اجماع د احنافو او آئمه ثلاثه **فاسد** دي. (دغه ډول که آقا ذمی او غلام مسلمان وي. بیا به هم په خمر او خنزیر کتابت صحیح نه وي). په رومبی یعنی په شرابو او خنزیر باندې کتابت ځکه فاسدېږي. چه شراب او خنزیر د مسلمان په حق کې د متقوم مال نه کیدلو په وجه د بدل کیدلو صلاحیت نه لري. نو عقد کتابت د بدل نه بغیر شو. نو فاسد به وي.

دليل فقه الصورة الاولى كتابت په شرابو ، او كتابت په خنزير باندې په حقيقت كې دوي (دوه) مسئلې دي. په دې وجه تعبير په ، اما الاول ، سره كيدل پكار نه دي. خو جهت د فساد كوم چي د ماليت عدم تحقيق دي. په دې كې چونكه دواړه متحد دي. نو گواي دواړه مسئلې يو دي. په دې وجه نې دا دواړه په اول سره تعبير كړي. د نفس مسئلې په ليكلو كې دې نكتې اړخ ته اشاره هم موجوده ده. چه موصوف د قيمت ذكر كولو په وخت د ، ، على ، حرف جار اعاده كړې ده. د خنزير ذكر كولو په وخت نې دا نه دي رااړولي.

١) القول الراجع هو قول أبي حنيفة يطلق كلما في راجعاً (٧٨/٥) وجمع الأمر (٢٦/٤) وكو الدقيق (٣٣٠) والبر المنطقي (٢٥/٤، ٢٦) نقلاً عن القول الراجع (٢٤٧/٢)

فصل في الصورة الثانية دويم يعنی د غلام د نفس په قيمت باندې د کتابت فاسد بدل څکه دی. چه د غلام قيمت دجنس، وصف او مقدار هر اعتبار سره مجهول دي. د قدر جهالت خو دادې. چه قيمت سل دوي (دوه) سوه دي. او که زړ يا دوي (دوه) زره دي. هيڅ معلومه نه ده. او جهالت د جنس څکه دي. چه قيمت کله سرو زرو سره کيږي. کله په سپينو زرو سره، يعنی قيمت کله دراهم وي. او کله دنانير وي. او جهالت د وصف دادې. چه اعلى، يا ردي يا منځنی هيڅ نې بيان نکړل. نو جهالت شديد شو. او داسې شوه. کله چې په يو څاروي يا کپړې باندې نې مکاتب کړې وي. او جنس نې نه وي بيان کړې. دا په اتفاق سره فاسد دي. څکه چې سوارلي او کپړه مختلف جنس دي. او کوم شی چې مجهول الجنس وي. هغه په ذمه کي دين نه ثابتيږي. لکه څنگه چې نکاح کي دی.

الاشكال که آقا په مطلق غلام يا منځنی درجې والا غلام باندې مکاتب کړو. نو دا زموږ او د امام مالک عليه السلام په نيز صحيح دی. (اگرچه امام شافعی او امام احمد عليهما السلام ددې خلاف دي). په دې صورت کي د منځنی درجې غلام يا ددې قيمت واجبيږي. تر دې که دا مکاتب د منځنی درجې غلام قيمت پيش کړي. نو آقا به ددې په قبولولو باندې مجبوره کولې شي. که د قيمت په عوض مکاتب کول فاسد وو. نو دلته به صحيح نه وه. او هرکله چې په دې کي صحيح ده. نو په ذکر شوې مسئله کي کله چې ده د قيمت صراحت او کړو. نو په دې کي هم کتابت صحيح کيدل پکار دی.

الجواب په ذکر شوې مسئله کي که قيمت واجب وي. نو ددې قيمت وجوب به قصداً وي. حکماً به نه وي. څکه چې په دې کي د قيمت تصريح ده. او قيمت مجهول دي. نو قصداً و اجبول ناممکن دی. او په اعتراض کي چې کومه مسئله ذکر ده. په هغې کي که قيمت واجب وي. نو د قيمت وجوب به حکماً وي. قصداً به نه وي. څکه چې په دې کي د عهد تصريح ده. د قيمت نه ده. او شی کله حکماً او ضمناً ثابتيږي. اگرچه دا قصداً نه ثابتيږي. لکه چې د عجل (سخي) ذبح کول جائز نه دی. خود مور تابع جائز دی. دغه ډول د جنين (حمل) بيع جائز نه ده. خود مور تابع جائز ده.

په شراب، يا خنزير يا ددې په قيمت سره د آزادۍ حکم

(فإن أدّى الغنم والخنزير هتقاً) بيا که ادا نې کرل شراب او خنزير، نو آزاديږي.

المرح بيا که مذکوره مکاتب په رومين مسئله کي شراب يا خنزير ورکړی. يا په دويمه مسئله کي د خپل ذات قيمت ورکړی. نو هغه آزاديږي. که آقا هغه ته (إن أميت إلى فلتة) ونيلي وي. او که نه وي ونيلي. زموږ د علماء لاکه نه ظاهر الرواية هم دغه دي.

ظاهر الرواية په نوادر کي د امام ابوحنيفه عليه السلام نه روايت دي. چه د شرابو په ادا کولو به آزادي هغه وخت حاصليږي. کله چې آقا هغه ته دا ونيلي وي. (إن أميت الغنم فلتة) نو په دې صورت کي به مکاتب آزاديږي. او په ده به د خپل ذات قيمت واجب وي. د قيمت وجوب څکه دي. چه په عقد فاسد کي کله معقود عليه هلاک کړې شي. نو په دې کي قيمت واجبيږي. لکه په بيع فاسد کي که مشتری سره مبيع هلاک شي. نو ددې قيمت واجبيږي. او د آزادي وجه داده. چه په دې صورت کي به دا آزادي د ذکر شوي شرط، (إن أميت)، په وجه وي. د عقد کتابت په وجه به نه وي. او دا داسې شوه. لکه چې د مردار يا ميني په عوض نې مکاتب کړي وي. چه ددې په ادا کولو سره هغه وخت آزاديږي. کله چې آقا دا ونيلي وي. (إن

أميت البهائم إلى الفلتة) هم الفرق في حكم الصورين د شرابو او خنزير مسئلې په اړه کي، ظاهر الرواية کي د شرط ذکر کولو او

نه ذکر کولو هیڅ توپیر نشته. بلکه (ان اَمیت الیه) او وائی. او که اونه وائی. په دواړو صورتونو کې آزادېږي. اود نوادر په روایت کې توپیر دي. نو په ظاهر الروایه کې د شرابو او خنزیر، او د مردارې او وینې په منځ کې وجه د توپیر داده. چه شراب او خنزیر خو فی الجمله مال دي. اگر چه د مسلمان په حق کې منقوض مال نه دي. نو مالیت په اعتبار سره په دې کې معنی د عقد، یعنی د معاوضه اعتبار کول ممکن دي. اود عقد د معنی موجب هم دا عتق (آزادی) ده. کله چې د مشروط عوض ادانیکې اوشی پاتی شو مردار او وینه، نو دا بالکل مال نه دي. نو په دې کې د عقد د معنی اعتبار کول هم ناممکن دي. په دې وجه به په دې کې د شرط د معنی اعتبار کیږي. خو دا اعتبار به هغه وخت کیږي. کله چې آقا د شرط صراحت کړې وي. (پان قال اذا اَمیت الیه او الدرفلت ح).

د شرابو په ادا کولو سره د آزادۍ هضم

لَوْ مَهْ أَنْ يَسْعَى فِي قِيَمَتِهِ) نو په ده دا لازم دی. چه پخپل قیمت کې مزدوری اوکړي.

تعليق: په مذکوره مسئله کې چې کله مکاتب بعینه شراب ادا کړي. او آزاد شي. نو هغه به پخپل قیمت کې مزدوری کوي. یعنی خپل قیمت به گټي. او آقا ته به نې ورکوي. **فصله** څکه چې دلته د فاسد عقد په وجه رقبه واپس کول واجب دي. خو دده د آزادولو په وجه رقبه واپس کول متعذر دي. څکه په قیمت واجب وي. لکه څنگه چې په بیع فاسد کې که مشتری سره مبيع هلاک شي. نو قیمت واجبېږي. خو ظاهر الروایه هم هغه دي. کوم چې وړاندې تیر شو.

(وَلَا يَنْقُضُ عَنْ الْمُتَمَمِّى او کمولي به نشي د بیان شوی مقدار نه. وَيَزَادُ عَلَيْهِ) او په دې باندې زیاتوالي کیدي شي

تعليق: په کوم قیمت کې به چې مذکوره مکاتب مزدوری کوي. په دې کې به د هغه مقدار نه کسی نه کیږي. کوم چې د آقا د اړخه بیان شوې وو. البته په دې کې زیادت کیدي شي. کوم ځانې پورې هم چې وي. **فصله** څکه چې دا عقد فاسد واقع شوې وو. نو لکه څنگه چې په بیع فاسد کې د مبيع هلاکیدلو په وخت ددې قیمت واجبېږي. څومره هم چې وي. هم دغه ډول به دلته کې هم واجبېږي. **په غیر موصوف څاروي باندې د غلام مهاتې کولو هضم**

(وَأَدَاكَتَهُ عَلَى حِمْلَانِ غَيْرِ مَوْصُوفٍ که مکاتب نې کړو غلام، په غیر موصوف حیوان باندې، قَالَ الْكُتَابَةُ حَايِزَةً) نو کتابت جائز دي. استحساناً،

تعليق: که غلام نې د یو څاروي په عوض مکاتب کړو. او دهغې نې صرف جنس بیان کړو. مثلاً دا چې اس، یا اوین، یا غلام به ورکول وي. او نوع او وصف نې بیان نکړو. چه غلام به مثلاً ترکی وي. یا هندي وي. اعلی به وي. او که ادنی به وي. نو خالی د جنس په معلومیدلو سره به عقد کتابت صحیح وي. اوس به دا منځنۍ درجې حیوان اړخ ته واپس کولې شي. او مکاتب چې ددې قیمت ورکوي. نو آقا به ددې په اخستلو باندې مجبوره کولې شي. خو که جنس نې بیان نکړو. مثلاً وي و نیل. (کاتبتک حمل دایه) نو دا به جائز نه وي. **فصله** څکه چې په دې کې مختلف اجناس گو دي. نو جهالت به سخت وي. ددې په خلاف که جنس نې بیان کړو. مثلاً غلام یا خادم نې اوو نیل. نو دا څکه صحیح دي. چه دا جهالت معمولی دي. څکه چې دا

وصف اړخ ته واپس کيږي. ذات اړخ ته نه واپس کيږي. او داسې معمولی جهالت په کتابت کي برداشت کولې شي.

د بدل کتابت د خفیف جهالت قیاس د میعاد (مودې) په مجهول کیدلو باندې دې، که د بدل د ادا موده مجهوله وي. (په ان قال کانتکت الی المعاد) نو عقد کتابت صحیح کیږي. په دې لږ وضاحت سره داسې پوهه شي: چې کتابت په دې لحاظ چې دا معاوضه مال بلا مال ده. د نکاح مشابه ده. او په دې لحاظ چې معاوضه مال بالمال ده. د بیع مشابه ده. نو که جنس مجهول وي. جائز به نه وي. او که نوع او وصف مجهول وي. نو دا جهالت چونکه معمولی دې، په دې وجه د نکاح په شان کتابت کي هم برداشت کولې شي. (۱)

وَأَنْ گَائِبَةً عَلَى كَوْنِ كَلْمٍ جَسَدًا كِتَابَتِ نَبِيٍّ أَوْ كَرِهَ جَامِعَ لِهَيْتِ نُوْنَهُ أَرَادَ بِيْرِي.

تفسیر: او که چا د خپل غلام سره په جامه باندې کتابت اوکړو خو د هغې جنس نې متعین نکړو چې دا به کارتن وي که بوسکی یا لیلین به وی که سوچه کپړه نو په دې صورت کښې دا کتابت جائز نه دې او که کپړه نې ورکړه نو هم به نه آزادېږي.

وله: ځکه چې دوه قسمه کپړې جدا جدا جنس دې نو د جهالت په وجه کتابت صحیح نشو او چې کتابت صحیح نشو. نو په هغې باندې به نتیجه هم نه مرتب کیږي.

وَأَنْ کَاتِبٌ عِدَّةٍ کِتَابَةً وَاحِدَةً بِأَلْفٍ دَرَاهِمًا أَوْ کَ دَخِلُوا دَوَّ غُلَامَانِ سَرَهُ نَبِيٍّ یُوْ عَقْدَ کِتَابَتِ أَوْ کَرِهَ ذَرَزْرَبِيٍّ أَنْ اِدْبَاعَتَا کَ دَوَّارَ اِدا کَرِي نُو دَوَّارَ اَزَادَ بِيْرِي وَأَنْ عَجْزًا أَوْ کَ دَوَّارَ اِدا کُولُوْ نَهُ عَاجِزَهُ شُو رَدَالِي الرُّوقَ نُو غَلَامِي: تَهْ بَهْ وَاپْسَ کُولِي شِي

تفسیر: مسئله آسانه ده. البته که په دواړو کښې یو کس د قبلولو نه انکار اوکړو نو عقد کتابت فاسد شو. ځکه چې په یو عقد کښې د دواړو سره د آزادۍ خبره شوې ده. او چې یو قبلوی بل نه قبلوی. عقد صحیح نشو. او چې عقد صحیح نشو. نو که یو غلام پنځه سوه روپۍ ورکړي هم نه آزادېږي.

وَأَنْ کَاتِبُهُمَا أَوْ کَ دَوَّارَ سَرَهُ نَبِيٍّ کِتَابَتِ أَوْ کَرِهَ اَنْ کُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا ضَامِنٌ عَنِ الْآخَرِيْهِ دې شرط چې هریو به د بل ذمه وار وی حازت الکتابه نو کتابت جائز دې وایمېم ادي عقدا او که کوم یو چې هم بدل کتابت ادا کړو نو دواړه آزادېږي ویرجه علی شریکه بنصف مادی او هغه به د خپل ملگری نه نیم هغه مال واخلی کوم چې ده ادا کړې وی

تفسیر: په مذکوره صورت کښې دا ضروری نه ده چې هریو غلام به خپل بدل کتابت ادا کوي بلکه که یو کس د بل ملگری بدل کتابت ادا کړو نو دواړه آزادېږي البته دومره ده چې کوم غلام پوره بدل کتابت ادا کړې وي هغه به د خپل ملگری نه نیم قیمت اخلی.

(۱) مسلک الشافعي: - دامام شافعی او امام احمد رحمهما په نیز په معمولی جهالت سره هم کتابت جائز نه وي. قیاس هم دادې. ځکه چې کتابت د معاوضه مال بالمال کیدلو په وجه یو عقد معاوضه ده. نو د بیع مشابه شوه. او د بدل یا میعاد مجهول کیدلو په صورت کي بیع نه صحیح کیږي. نو کتابت به هم صحیح نه وي.

(وَإِذَا أَعْتَقَ الْمُؤَلَّى مِكَاتَهُ كُلَّهُ جِئَ أَقَا خَبْلَهُ مَكَاتِبَهُ آزاده کرله. عَتَقَ بِعَقْدِهِ)

توضیح که آقا خبله مکتاتبه آزاده کرله. نو هغه به دده په آزادولو سره آزادېږي. **هليله** ځکه چې په دې کې د آقا ملک قائم دي. ځکه چې وړاندې دا خبره معلومه شوه. چه په مکتاتب باندې ترکومه پورې یو درهم هم باقی پاتې وي. هغه غلام وي.

(وَسَقَطَ عَنْهُ مَالُ الْكِتَابَةِ) او بدل کتابت به ساقطېږي.

توضیح هرکله چې هغه آزاده شوه. نو بدل کتابت به ساقطېږي. **هليله** ځکه چې د مال التزام خو دې ځکه کړې وو. چه ددې په مقابل کې آزادی حاصله شي. او دلته هغه د مال نه بغير آزاد شو. او عقد کتابت اگرچه د آقا په اړخ کې لازم دي. يعنې هغه دا نشي ماتولې. خود غلام په رضامندی سره فسخ کيدې شي. او دا ښکاره ده. چه هرکله غلام ته دده مزدوري ملاوېږي. مطلب دا چې د مزدوري په حق کې مونږ دده کتابت باقی ساتلې دي. او ده ته آزادی هم مفت ملاوېږي. نو دې به ضرور په دې خبره راضي کېږي. چه عقد کتابت مات شي.

د آقا په مرگ سره د عقد کتابت هضم

(وَإِذَا مَاتَ الْمُؤَلَّى الْمَكَاتِبُ كَمَا د مَكَاتِبِ آقا مړ شي. لَمْ تُنْقِضِ الْكِتَابَةُ) نو کتابت به نه فسخ کېږي.

توضیح که د مکتاتب آقا مړ شي. نو کتابت نه فسخ کېږي. چه ددې نتیجه دا نه وي. چه د مکتاتب حق ختم شي.

هليله وجه داده. چه کتابت د آزادي سبب دي. او آزادی د مکتاتب حق دي. او د کوم کس د آزادي چې کوم سبب وي. هغه هم د هغه حق وي. نو کتابت د هغه حق شو. او د مرگ په وجه حق نه باطلېږي. لکه چې د یو کس د بل په ذمه پور وي. او د پور والا مړ شي. نو پور نه باطلېږي.

(وَقِيلَ لَهَا وَ مَكَاتِبُ تَهْ بِه وَنِيلِي شَي. أَوَالْمَالِ إِلَى وَرَثَةِ الْمُؤَلَّى عَلَى جُودِهِ) چې د آقا وارثانو ته مال ادا کړه. د خپلو قسطونو مطابق.

توضیح اوس به مذکوره مکتاتب ته ونيلې شي. چه د آقا وارثانو ته بدل کتابت د قسطونو مطابق ادا کړه.

هليله ځکه چې هغه د آزادي مستحق په دې طريقه شوې وو. او هم په دې طريقه سبب منعقد شوي وو. نو هغه به هم په دې صفت باندې باقی وي. او په دې کې به هيڅ توبير نه کېږي. وجه داده. چه آقا کله صحيح او تندرست وي. يعنې بيمار نه وي. نو د هغه د پوره بدل کتابت موجب (نيته وار) کولو تصرف صحيح کېږي. لکه څنگه چې د پوره بدل کتابت ساقطولو تصرف صحيح وي. او دلته د مسئلې په صورت کې چونکه علی الاطلاق دي. ددې نه معلومه شوه. چه آقا صحيح او تندرست وو. نو د هغه تصرف صحيح شو. په خلاف ددې کله چې آقا بيمار وي. او هغه غلام مکتاتب کړي. په دې صورت کې مکتاتب يا خو فی الحال خپل دوي (دوه) ثلثه قيمت ادا کړي. يا به دې غلام کولي شي. ځکه چې د بيمارۍ په صورت کې د آقا د تاجيل او اسقاط تصرف د درمي برخې (حصې) مال نه علاوه کې نه صحيح کېږي.

الافکال د مخکنی قول ،، ولايتفوس، نه استثناء ده. اگرچه د يو سوال خواب دي. سوال دادې. چه د آزادي سبب څنگه نه بدليږي. کله چې د آقا حق پوره بدل حاصلول وو. چه هغه وارثانو لپاره شو. او هم دا بدللول دی ؟

په ځواب دادي چې د آقا وارثان به صرف د مال كتابت په وصولولو كي د هغه خليفه وي. او صرف دومره خبرې سره نه حق بدليږي. نه عقد كتابت،، ولها باقية كما كانت،، لكه چې د يو كس د يو سړي په ذمه پور وي. او د پور والا مړ شي. نو په وصولولو كي د هغه وارثان د هغه قائم مقام وي. او قرضدار لكه څنگه چې مورث (قرضخواه) ته ادا كولو سره بری كيږي. دغه ډول وارثانو ته ادا كولو سره هم بری كيږي. نو لكه څنگه چې په نورو ټولو قرضونو كي وارثان د هغه خليفه وي. او دې ته بدليدل نه وائي. دغه ډول په دين د كتابت كي هم خلافت ته توپير نشي ونيلي.

(فَإِنْ أَخَذَهُ أَحَدُ الْوَرَثَةِ يَكُونُ وَارِثًا دې آزاد كړو. لَمْ يَنْفُذْ عَقْدَهُ) نو دده آزادول به نه نافذ كيږي.

سړي: بيا كه د آقا وارثانو كي يو وارث مذكوره مكاتب آزاد كړو. نو د هغه آزادول به نه نافذ كيږي. ځكه چې هغه دده مالك نه دي.

ډله: ځكه چې مكاتب په اسبابو د ملك كي په هيڅ سبب سره نه مملوك كيږي. (ولا حق لها لملكه اين آدم) په شرح اقطع كي دي چې د امام شافعي رحمه الله په يو قول كي دده آزادول نافذ كيږي. (وكان يصح منه بيع المكاتب ويصم ان يملك)

ولانْ أَخَذَهُ بَعْضُ الْبَيْتِ كه واره وارثان نې آزاد كړي. عَقَقَ نو آزاد به وي. وَسَقَطَ عَنْهُ مَالُ الْكِتَابَةِ ټولو دده سره به بدل كتابت ساقط شي.

نورين: او كه ده لره ټولو وارثانو آزاد كړو. نو د قياس تقاضه هم دا ده چې اوس هم جائز نه وي. ډله: ځكه چې ددوي تصرف هغه اړخ ته مضاف شوې دي. كوم چې ددوي ملك نه دي. خو استحساناً به آزاد وي. او دده د ذمي سره به بدل كتابت ساقطيږي. وجه د استحسان داده چې ددوي ټولو آزادول د بدل كتابت نه بری كول دي. ځكه چې مذكوره عوض ددوي حق دي. په كوم كي چې وراثت جاري شوي دي. نو هغوی ته د خپل حق پريښولو اختيار دي. او هر كله چې مكاتب د كتابت د عوض نه بری شونو. هغه به آزادېږي. لكه كه آقا پخپله هغه بری كړي وي. نو هغه به آزادېدلو.

د ام ولد ه مكاتبه جوړولو هم

(وَلَمَّا كَانَتْ الْمَوْلَى أُمًّا وَلَدَ حَبْلًا) كه آقا خپله ام ولد مكاتب كړله. نو جائز ده.

نورين: كه آقا خپله ام ولد مكاتبه كړله. نو كتابت جائز دي. ډله: ځكه چې ام ولد د آقا د مرگ نه روسته آزادېدونكي ده. البته ددې نه وړاندې هم دې ته د آزادېدلو ضرورت دي. اودا خبره به د كتابت په ذريعه حاصلېږي. بيا په كتابت او ام ولد كي هيڅ منافات نشته. ځكه چې ام ولد د آزادۍ دوي (دوه) جهته حاصل كړي دي. نو كتابت به صحيح وي.

(فَإِنْ مَاتَ الْمَوْلَى بَيَا كه آقا مړ شو. سَقَطَ عَنْهَا مَالُ الْكِتَابَةِ) او ددې سره به بدل كتابت ساقطيږي.

نورين: بيا كه د بدل كتابت ادا كولو نه وړاندې د آقا انتقال اوشي. نو ام ولد به مفت آزادېږي. ډله: ځكه چې ددې آزادۍ د آقا مرگ سره متعلق شوې وه. او ددې د ذمي سره به بدل كتابت ساقطيږي. ځكه چې د بدل كتابت د ايجاب مقصد دا وو چې ددې د ادا كولو په وخت آزادۍ حاصله شي. او هر كله چې آزادۍ ددې نه وړاندې حاصله شوه. نو كوم مقصد چې ذكر شوې وو. د هغې توفير (پوره كول) ناممكن شو. نو مال د كتابت ساقط شو. او كتابت باطل شو ځكه چې ددې بې فائدي باقي ساتل ممتنع دي. خو دومره خبره ضرور ده چې مذكوره ام ولد ته به د هغې مزدورۍ او اولاد سپارلې

شی. ځکه چې د عوض په حق کې کتابت فسخ شو. او د مزدوری او اولاد په حق کې باقی دي. په دې وجه فسخ د کتابت د ام ولد د فائده په لحاظ دي. او فائده هم په دې کې ده. چه د ام ولد په حق کې کتابت فسخ شی. او د مزدوری او اولاد په حق کې باقی پاتې شی.

(وَأَنَّ وَلَدَتُكَ مَكَاتِبُهُ وَنَهْ كَهْ اَوْزِيرِدْلَه د مولى مكاتبه دده نه فېم بِالْحَيَاةِ نو هغې مكاتبې ته اختيار دي. اِنْ شَاءَتْ مَضَّتْ عَلَى الْكِتَابَةِ كه غواړی نو عقد كتابت دې جارى اوساى وَأَنَّ شَاءَتْ فَتَجَزَتْ نَفْسُهَا او كه غواړی نو خپل ځان دې عاجزه كړى وَصَارَتْ أَمْرًا لَهَا اود دده ام ولده به او گرځي

تدريج په مذكوره صورت كېنې مكاتبې ته د عقد كتابت نه علاوه په بل څيز سره هم يو قسمه آزادى ملاك شوه چې ام ولد گرځيدل دي. نو اوس دې ته اختيار دي چې دا د مولى په ژوند كېنې آزادى غواړي نو عقد كتابت دې باقى اوساى او كه غواړي چې څه به مزدورى كوم بس چې كله مې مولى وفات شي بيا به راته آزادى ملاك شي نو هم تيك ده.

د مدبره د مكاتب كولو حكم

(وَأَنَّ كَاتِبَ مَدْبَرَةٍ جَازٌ) كه خپله مدبره نې مكاتبه كړله نو جائز دي.

تدريج په آقا خپله مدبره وينځه مكاتبه كړله. نو دا هم جائز دي.
 دليله ځكه چې كوم ضرورت ذكر كړې شوې دي. هغه دلته كې هم ثابتېږي. او په كتابت او مدبر كيدلو كې هيڅ منافات نشته. ځكه چې مدبره كيدلو سره دې ته آزادى بالفعل حاصل نه ده. بلكه صرف د آزادى استحقاق دي. اوس كه آقا مړ شي. او ددې مدبره نه علاوه دده هيڅ مال نه وي. نو دې مدبره مكاتبه ته به اختيار وي. كه غواړي د خپل مدبره كيدلو د قيمت په دوي (دوه) ثلثه (دريو برخو كې دوي (دوه) حصې) كې دې مزدورى او كړي. او كه غواړي بدل كتابت كې دې مزدورى او كړي.

(فَإِنْ مَاتَ الْمَوْلَى كَهْ آقا مړ شو. وَلَا مَالٌ لَهُ غَيْرُهَُاو حال دا چې دده هيڅ مال نشته، سوا د مدبره نه فېم بِالْحَيَاةِ نو هغې ته اختيار دي. اِنْ كُنْتُمْ فِي لُكْمٍ قِيمَتُهَا كه غواړي. پخپلو (دريو حصو كې دې په) دوي (دوه) برخو كې مزدورى او كړي. اَوْ يَجِيعَ مَالُ الْكِتَابَةِ يا په پوره مال د كتابت كې (دې مزدورى او كړي).

تدريج په متن كېنې چې كوم حكم ذكر شوې دي دا دامام ابوحنيفه مذهب دي. صاحبين په دې كېنې اختلاف كړى خو د هغې تفصيل به په هدايه كېنې او وايي.

دليله د امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز اعتناق متجزى دي. يعنى عتق برخې (حصې) كيدې شي. او مدبره مذكوره د يو ثلث د آزادى مستحقه شوه. (ځكه دا خبره معلومه ده. چه مدبره د اكثر و عالمانو په نيز د ثلث مال نه آزاديږي. سوا د ابراهيم نخعی او داؤد ظاهري نه) نو دوي دوي (دوه) ثلثه رقبه ملوكه پاتې شوه. دلته ددې د آزادى دوي (دوه) جهته دي. يو په ذريعه د مدبره كيدلو حریت معجله (فى الحال فوری آزادى)، او بل په ذريعه د كتابت حریت مؤجله (مودې او نيته داره آزادى) چې په بدل كتابت ادا كولو سره به حاصلېږي. نو دې ته به د قيمت د دوي (دوه) ثلثه اود بدل كتابت په دوي (دوه) ثلثه كې اختيار وي. په كوم كې چې غواړي. سعایت (مزدورى او د آزادى كوشش) دي او كړي. (۱)

د مکتبه مدبره جوړولو حکم

(قَالَ دَبْرُ مَكَاتِبَةٍ صَمَّ الْقَدِيرُ) او که آقا خپله مکتبه مدبره کړله نو صحیح ده. لِمَا يَنْبَغُ. (وَلَهَا الْفَيَاسُ) اِنْ شَاءَتْ مَضَتْ عَلَى الْكِتَابَةِ، او دې ته اختيار دي. که په کتابت باندې چلېږي. قَانَ شَاعَتْ فَخِزَتْ لَهَا او که غواړي. خپل خان دې عاجزه کړي. وَصَارَتْ مُدْبِرَةً او مدبره دې شي.

نورې: که آقا خپله مکتبه وينځه مدبره کړله نو کوم دليل چې ذکر کړې شوې دي. (انه ته تهمت اچول) حريقه مدبر کول صحيح دي. اوس دې مکتبه مدبره ته اختيار دي. که غواړي عقد کتابت دې پوره کړي. او که غواړي. خپل خان دې عاجزه کړي. مدبره دې شي. **فيله:** ځکه چې د احنافو اود ثلاثه امامانو ^{عليهم السلام} په نيز عقد کتابت د مملوک په اړخ کې نه لازميږي. بيا په ذخيره کې دي. چه ددې مسئلې په اړه کې د مشايخو اختلاف دي. چه کله مکتبه خپل خان عاجزه او گرځوي. او که آقا ددې د عاجزه کيدلو نه انکار او کړي. نو دې ته ددې اختيار دي. خو شيخ ابوبکر بلخي ^{رحمته الله} فرماني. چه دا خبره دهغې بالکل خلاف ده. کومه چې زمونږه اصحابو پخپلو کتابونو کې ذکر کړي ده. چه په دې کې غلام پخپله اختيار مند دي.

قَانَ مَضَتْ عَلَى كِتَابَتِهَا نو که هغه په کتابت باندې روانه شوه. قَمَاتِ الْمَوْلَى او آقا مړ شو. وَلَا مَالَ لَهُ غَيْرُهَا او ددې نه علاوه د هغه هيڅ مال نشته. قَسَى بِالْحَيَارَانِ شَاعَتْ سَعَتْ فِي لُكْنَى مَالِ الْكِتَابَتَيْنِ دې ته اختيار دي. که غواړي. په دوې (دوه) ثلثه مال کتابت کې دې سعایت (مزدوری) او کړي. اَوَّلُ لُكْنَى قِيمَتَا عِنْدَ أَبِي حَبِيقَةَ. او که غواړي. د خپل قيمت په دوې (دوه) ثلثه کې دې مزدوری او کړي. د امام ابوحنيفه ^{رحمته الله} په نيز

نورې: که ذکر شوې مکتبه مدبره عقد کتابت پوره کول اختيار کړل. او ددې د پوره کولو نه وړاندې آقا مړ شو. او ددې وينځې نه علاوه هيڅ مال نشته. نو د امام ابوحنيفه ^{رحمته الله} په نيز به دا اختيار منده وي. که غواړي په دوې (دوه) ثلثه مال کتابت کې دې مزدوری او کړي. او که غواړي. د خپل قيمت په دوې (دوه) ثلثه کې دې مزدوری او کړي. صاحبين په دې کښې اختلاف کوي. د دې تفصيل به هدايه کښې راشي.

وَإِذَا اتَّفَقَ الْمَكَاتِبُ عَهْدًا او کله چې مکتب خپل غلام آزاد کړو. عَلَى مَالٍ د مال په عوض کښې لهېز نو جائز نه ده.

نورې: مکتب خپل غلام نشي آزادولې اگر چې آزادي د مال په عوض کښې وي **فيله:** ځکه چې مکتب ته د هغه خيزونو د کولو اجازت دي کوم چې تجارت وي يا د تجارت په توابع کښې وي او غلام د مال په عوض کښې آزادول نه تجارت دي او نه د تجارت په توابعو کښې دي **وَإِذَا وَهَبَ عَلَى عَوْنِ لَمُعَةٍ** او کله چې مکتب د عوض په مقابلې کښې آزادي او کړي نو نه صحیح کيږي.

نورې: نفس مسئله آسانه ده.

هليله > خكه چي هبه كول ابتداء احسان كول دي او مكاتب مجاز نه دي چي چاته هبه او كړي.

(وَأَنْ كَتَابُ عَبْدَهُ جَاز) دغه ډول كه مكاتب نې كړو. خپل غلام نو جاز ده

تعريض > كه مكاتب پخپلو تجارتي غلامانو كي يو غلام مكاتب كړو. نو استحساناً دا هم صحيح دي. امام مالك، قاضي حنبلي، او اهل ظاهر هم ددې قائل دي. اوقياسا دا جاز نه دي هليله > وجه د استحسان داده. چي دا د مال گټلو عقد دي. نو هغه به ددې مالك وي

(فَأَنْ أَدَى الثَّانِي قَبْلَ أَنْ يُعْتَقَ الْأَوَّلُ) بيا كه ادا كړو دويم د رومي د آزاديدلو نه وړاندې.

تعريض > د مكاتب خپل غلام مكاتب كول جاز دي. لكه څنگه چي پورته معلومه شوه. په متن كښي د دي بيان دي كه مكاتب ثاني (مكاتب المكاتب) به د بدل كتابت ادا كول، د مكاتب اول ادا كولو نه وړاندې كوي. په دې صورت كي د مكاتب ثاني ولاء به د مكاتب آقا ته ملاويږي. هليله > خكه چي مكاتب ثاني كي د آقا هم يو ډول له ملكيت دي. په دې معني چي مكاتب ثاني د مكاتب اول په واسطه د آقا مكاتب دي. نو اول لپاره د آقا كتابت په منزله د علة العلة شو. (هم دا وجه ده. كه مكاتب اول د بدل ادا كولونه عاجز شي. نو دده پشان به مكاتب ثاني هم د آقا ملك وي).

(قَوْلًا لِلْمَوْلَى الْأَوَّلِ) منو دده ولاء به د اولني آقا لپاره وي.

تعريض > ولاء دي ته وائي چي يوسړي غلام آزاد كړي بيا غلام وفات شي نو دهغه ميراث به آزادونكي ته ملاويږي. دغې ميراث ته ولاء وائي. هليله > ولاء به د مكاتب اول مولې ته خكه ملاويږي چي په كوم وخت كښي اولني مكاتب آزاد شوې وو په هغه وخت كښي اولني مكاتب آزاد نه وو. بلكه غلام او په هغه وخت كښي اولني مولې آزاد وو. او ولاء د آزاد دپاره وي د غلام دپاره نه وي.

(وَأَنْ أَدَى الثَّانِي بَعْدَ عِتْقِ الْأَوَّلِ) او كه دويم ادا كړو. د رومي د آزادولو نه پس (قَوْلًا لَهُ) نو دده ولاء به دده لپاره وي.

تعريض > كه دويم مكاتب خپل بدل كتابت د مكاتب اول (د بدل كتابت ادا كولو او) آزاديدلو نه روسته ادا كړو. او آزاد شو. نو دده ولاء به د مكاتب اول ته ملاويږي. هليله > خكه چي اوس ده ته د ولاء اهليت حاصل دي. او اصل مكاتب هم دادي. نو ولاء به هم ده ته حاصلېږي.

كِتَابُ الْوَلَاءِ

ترجمه > (دا) كتاب د ولاء (د احكامو په بيان كي) دي.

تعريض > الوفاء بعا قبله > د كتاب المكاتب نه روسته نې كتاب الولاء ذكر كړې دي. خكه چي ولاء د بدل كتابت ادا كولو په وخت د ملك رقبه د زوال په ذريعه د كتابت د آثارو څنې دي. او دا اگرچه د آثارو د اعتناق څنې هم دي. خو په رومي طريقه باندې د تيرشو كتابونو او بابونو د ترتيب موجباتو د كتابت تذكرة تري دي. ځايه راوړسوله. چه د هغې په وجه كتاب الولاء د كتاب المكاتب نه مؤخر كول ضروري شو. چه مؤثر باندې د اثر تقدیم لازم نشي.

الولاء لغة > ولاء په لغت کې د ولی پلى نه مشتق دي. (او د باب ضرب نه قليل الاستعمال دي. په معنى د قريب او نژدې کيدلو، د رومې شى نه روسته دويم شى د فصل نه بغير حاصليدل، ونيلى شى، د دواړه مل داري، د هغه کور زما کور سره نژدې دي. الولاء لفظاً > په اصطلاح د شريعت کې ولاء د هغه ميراث استحقاق ته وائی. کوم چې آزاد شوى غلام سره يا د موالاة په وجه حاصل شى.

الصله > ددې دوي (دوه) قسمونه دي. ① ولاء عتاقه ② ولاء موالاة....
 صبه > د ولاء عتاقه سبب د صحيح قول مطابق عتق دي. يعنى دا چې غلام دده په ملک باندې آزاد شى. (که دده په آزادولو سره وى. او که دده نه بغير وى).

د ولاء عتاقه احکام

(إِذَا عَتَقَ الرَّجُلُ مَمْلُوكَهُ كَلَهُ فِي سِرِّ خَيْلٍ مَمْلُوكِ آزاد کړو. قَوْلًا لَّنُفُو دده ولاء به آقا لپاره وى.

نصيح > کله چې آقا خپل مملوک آزاد کړى. او هغه مړ شى. او خپل هيڅ وارث پرېنډى. نو د هغه ترکه به آزاد شوى ته ملاويږى.

فيله > ځکه چې آتمه سته د حضرت عائشه (رضي الله عنها) نه روايت کړې دي. (أَهْلًا لِمَا اشْتَرَيْتَ بِرَبْرَةٍ (أَهْلًا لِمَا اشْتَرَيْتَ بِرَبْرَةٍ) دده لپاره وى. حضرت بربره (رضي الله عنها) واخلسته. نو د هغې خلكو دا شرط اوکړو. چه ددې ولاء به زمونږ لپاره وى. حضرت عائشه (رضي الله عنها) د نبی کریم (صلي الله عليه وسلم) نه پوښتنه اوکړه. نبی کریم (صلي الله عليه وسلم) او فرمايل. دا آزاده کړه. بې شکه ولاء هغه چا لپاره دي. څوک چې آزاد کړى ..

وجه الاستدلال > وجه د استدلال داده. چه د، الولاء، لام جنس او د، لمن اعتق، لام اختصاص دواړه په دې باندې دلالت کوى. چه جنس ولاء معتق لپاره دي. ددې دغير لپاره نه دي. لکه څنگه چې د الله تعالى د قول، لَمْ يُمْسِكْ بِحَرْكِ اللَّهِ، په اړه کي عالمانو ونيلى دي. چه په دې کي لام د جنس او لام اختصاص دواړه په دې دلالت کوى. چه جنس محامد د الله تعالى سره مختص دي.

وَكَيْدًا لَكَ الْمَرْءُ تَقِي دغه ډول ښځه ده. چه هغه آزاد کړى.

نصيح > دغه ډول که ښځه څوک مملوک آزاد کړى. نو ښځه به هم دهغه د ولاء مستحله وى.

فيله > سنن نسائي کي، من عبد الله بن شهابه، نقل دي. (أَهْلًا لِمَا اشْتَرَيْتَ بِرَبْرَةٍ) دده لپاره وى. موالاة قسم رسول الله (صلي الله عليه وسلم) ماله يې و. دين بڼته لېعل لى الصل و لها النصف) (أ) چې د حضرت حمزه بن عبد المطلب (رضي الله عنه) لور امامه (رضي الله عنها) خپل مملوک آزاد کړو. او هغه غلام خپل موالاة او خپله يوه لور پرېخودله. نو نبی کریم (صلي الله عليه وسلم) د هغې مال زما او د هغې د لور په منځ کي نيم په نيمه وېش کړو.

(من حديث عائشة (رضي الله عنها) أخرجه البخاري في الصلاة رقم ٤٥٦ و مسلم في الملق رقم ٥ و أبو داود في العتاق باب ٢ و الترمذي في الولاء باب ١ و النسائي في الطلاق باب ٢٩ و ابن ماجه في الفرائض باب ٥١ و أحمد في المسند (٣٣٦٦) من حديث امامة بنت حزة (رضي الله عنها) أخرجه النسائي في السنن الكبرى (٨٦٦٤) رقم ٦٣٩٩).

ه ولاء له د آزادۍ په شرط سره د غلام د ولاء حکم

(وَإِنْ شَرَّطَ أَنَّهُ سَابِقٌ كَهَ شَرَّطِ نَسِي كَرُو. چه دا غلام د ولاء نه آزاد دي. قَالَ شَرَّطَ بَاطِلٌ نَوْ شَرَّطَ بَاطِلٌ دي. وَالْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ) او ولاء به د هغه کس وی. چا چې آزاد کړو. لِأَنَّ الشَّرْطَ عَقَائِفٌ لِلنَّهْيِ فَلَا يَجِزُ ځکه چې شرط د نص مخالف دي. نو صحیح به نه وی.

تفصیل: کله چې وړاندې دا ثابت شوه. چه ولاء به آزادونکي ته ملاویږي. نو اوس که په اعتاق کې دا شرط وی. چه دا مملوک په ساتنه وی. یعنی د آزادۍ نه روسته به د هیڅ چا په ولاء کې نه وی. بلکه هغه به اختیار مند وی. چرته چې غواری لار دې شی. او څه چې غواری. کوی دي. (بَلَن قَال لَوَلَا دَوْلَا دَوْلَا حَلِکَ اَنْتَ سَابِقٌ دَوْلَا اَمْتَحَنَتْ سَابِقٌ اَنْتَ سَابِقٌ) وغیره د احنافو نظریه وغیره د جمهورو عالمانو په نیز به مذکورہ شرط باطل وی. او ولاء به هغه کس ته ملاویږي. چا چې آزاد کړې دي. **فلیله** ځکه چې مذکورہ شرط د حدیث د نص خلاف دي.

(وَإِذَا أَدَّى الْمُكَاتَبُ عَتَقَ وَوَلَّاهُ لِلْمَوْلَى) او کله چې مکاتب عوض ادا کړو. نو هغه آزاد شو. او ولاء به د آقا وی. وَارْتَأَى عَتَقَ بَعْدَ مَوْتِ الْمَوْلَى. (اگر چه د آقا د مرګ نه روسته آزاد شوې وی. فَوَلَّاهُ لِمَوْلَاهُ) نو د هغه ولاء د وارثانو دپاره ده

تفصیل: د متن دواړه مسئلې آسانې دي. **فلیله** ځکه چې هغه آقا باندې آزاد شوې دي. هم هغه سبب سره کوم چې آقا کړې وو. او هغه کتابت دي. اودا مونږ په کتابت الکتابت کې بیان کړې دي.

(وَإِذَا مَاتَ الْمَوْلَى كَهَ آقا مَرَّ شَوْ. عَتَقَ مَذْبُوحَةً وَأَمْسَاةً أَوْلَادِهِ) نو آزادېږي به د هغه مدبر، او د اولاد میاندي. (فَوَلَّاهُ هَرَّةً) او د هغوی ولاء به هم دده لپاره وی.

تفصیل: نفس مسئله آسانه ده. **فلیله** ځکه چې هغه آزاد کړې دي. په مدبر کولو او ام ولد جوړولو سره

(وَمَنْ مَلَكَ دَارَ جَوْ مَخْرُومَةً) چې کوم سړي د خپل ذی رحم محرم مالک شی. عَتَقَ عَلَيْهِ) هغه به ده باندې آزادېږي. (فَوَلَّاهُ هَرَّةً) او د هغه ولاء هم دده لپاره وی.

تفصیل: نفس مسئله آسانه ده. او دلیل هم وړاندې بار بار تیر شوې دي **د ولاء منتقل هولو یو صورت**

(وَإِذَا تَزَوَّجَ عَبْدٌ رَجُلًا أُمَّةً لَا عَرَّكَ دَهَ یو کس غلام د بل وینځې سره نکاح او کړله. فَأَعْتَقَ مَوْلَى الْأُمَّةِ الْأُمَّةَ) بیا د وینځې آقا وینځه آزاد کړله. وَهِيَ حَامِلٌ مِنَ الْعَبْدِ په داسې حالت کې چې وینځه د غلام نه حامله ده. عَتَقَتْ نَوْ هغه به آزادېږي. وَعَتَقَ عَمَلَهَا او ددې حمل به هم آزاد وی. فَوَلَّاهُ الْخَمَلُ لِمَوْلَى الْأُمِّ لَا يَنْتَقِلُ عَنْهُ أَبَدًا) اود حمل ولاء به دمور آقا ته ملاویږي. د هغه سره به هیڅ کله نه منتقل کیږي.

تفصیل: مسئله داده. چه د زید یو غلام دي. او د بکر یوه وینځه ده. نو د زید غلام د بکر وینځې سره په اجازت صحیح نکاح او کړله. بیا بکر خپله وینځه په داسې حالت کې آزاد کړله. چه هغه د غلام نه حامله ده. نو حکم دادې. چه دا وینځه به آزادده وی. او ددې حمل به هم آزاد وی. او د حمل ولاء به د هغه د

مور آقا ته ملاوېږي. د هغه د پلار آقا ته به نه ملاوېږي.

فيله > څخه چې حمل هم د مور يو جزه دي. او د مور آقا په قصد سره د هغې واړه اجزاؤ باندې عتق واقع کړي دي. او هغه په قصد سره د اعتاق قابل هم دي. نو هغه هم د مور د آزادونکي د اړخه په قصد سره آزاد شو. نو د هغه ولاء به د پلار آقا اړخ ته نه منتقل کېږي. څخه چې آزادونکي لپاره د ولاء ثابتيدل په نص کې مطلق دي. نو هم په دې به عمل کولي شي.

(فَإِنْ وَلَدَتْ بَعْدَ عِتْقِهَا لِأَكْثَرِ مِنْ سِتَّةِ أَهْلِ بَيْتِهَا كَمَا بَيَّنَّا) که وينځې د خان د آزاديدلو نه روسته د شپې مياشتو نه په زيات کې بچي راوړلو. **كَوْلَاؤُهُ لِمَوَالِي الْأَرْوَاحِ** د هغه ولاء به د مور موالی لپاره وي.

نصيح > که مذکوره وينځې د خپلو آزاديدلو نه د شپې مياشتو نه په زيات موده کې بچي راوړلو. نو د هغه ولاء به هم د هغه د مور آقا ته ملاوېږي. په دې شرط چې د هغه پلار نه وي آزاد شوې لکه څنگه چې وروسي مسئله کې راوړان دي. وجه داده، چه دا بچي د خپلي مور په اتباع کې آزاد شو.

فيله > څخه چې دمور د آزادۍ نه روسته هغه مور سره متصل دي. نو په ولاء کې به هم د مور تابع وي. او د اعتاق په وخت د حمل قانديدلو يقين نشته. چه په قصد سره آزاد شي. لکه څنگه چې مخکنی صورت کې وو.، **فلا يورث حق تبعاً لها**،

فقهه > په دواړو صورتونو کې توير داشو. چې په رومي صورت کې کله چې د اعتاق په وخت حمل موجود دي. يا بچي د شپې مياشتو نه په کم کې پيدا شوي دي. چه په دې سره د اعتاق په وخت د موجود کيدلو يقين دي. نو په دې صورت کې بچي هم په قصد سره آزاد کړي شو. او آزاد کونکي هم هغه آقا دي. چا چې دده مور آزاده کړې ده. نو د آزادونکي سره به ولاء نه منتقل کېږي. او په دې دويم صورت کې کله چې د آزادۍ د وخت نه د شپې مياشتو نه په زيات باندې پيدا شوي دي. چه په دې سره د اعتاق په وخت د حمل موجود کيدلو يقين نشته. نو په دې صورت کې به د بچي آزادۍ قصداً نه وي. د مور په اتباع کې به وي. تردې چې دا ولاء قابل انتقال دي. اگر چه بالفعل به دده ولاء د مور آقا لپاره وي.

د ولاء رابنهلو مسئله

(فَإِنْ أَعْتَقَ الْأَبُ بَيًّا كَهَ بَلَارٍ أَزَادٍ كَرِيٍّ شَوْ. جَوَلَاؤُهُ لِبَنِيهِ رَاكِبِي بَه بَلَارٍ د خپل ځوی ولاء. **وَالْمَنْتَقِلُ عَنْ مَوَالِي الْأَرْوَاحِ مَوَالِي الْأَبِ**) او منتقل کېږي به د موالی دمور د اړخ نه د پلار موالی اړخ ته.

نصيح > او که د بچي پلار آزاد کړي شو. نو اوس به هغه د بچي ولاء راکاږي. او ولاء به د مور موالی نه منتقل کېږي. او د مور موالی اړخ ته به راواپس کېږي. جمهور صحابه کرام **رضي الله عنهم**، لوني لوني تابعين، ائمه ثلاثه او احناف **فظه** هم ددې قائل دي.

فيله > دليل دادې چه ولاء په مرتبه د نسب دي. د نبي کریم **صلی الله علیه و آله** ارشاد دي.، **الولادة لصحة**، (۱) چې ولاء يو قرابت دي. د قرابت د نسب پشان نه دا خرځولي شي. نه هېه کولي شي. اونه په دې کې وراثت جاری کيدې شي. بيا چونکه نسب د پلار نيکه اړخ ته کېږي. نو هم دغه ډول به ولاء هم د پلار نيکه اړخ ته کېږي. په رومي صورت کې چې کوم نسب د مور موالی اړخ ته شوي وو. هغه د پلار د اهليت نه کيدلو په وجه وو. او کله چې پلار کې د آزادۍ په وجه لياقت پيدا شو. نو ولاء به هم هغه اړخ ته واپس راځي. ددې مثال دادې. چه يوې ښځې ميره سره ملاعنه او کړله. او هغې نه بچي پيدا شو. چه هغه د

ضرورت په وجه د مور قوم اړخ ته منسوب کړې شو. ددې نه روسته پلار اوونیل. چه زه په دې ښځې د زنا تهست لگولو کې دروغجن ووم. نو دا بېچې به بیا خپل پلار اړخ ته منسوب کېږي.

د عرب آزادي وېشې سره د عجمي د نفاق نه روسته د ولا، عجم

(وَمَنْ تَزَوَّجَ مِنَ الْعَجَرِ مَعْتَقَةً الْعَرَبِ كَهو عجمي د عرب آزادي ښځې سره نکاح او کړه. فَوَلَدَتْ لَهُ وَلَدًا) چې دهغې نه اولاد پیدا شو. فَوَلَدَ فَوَلَدُهَا لِمَوْلَاهَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ (عَنْ) رَحِمَها اللهُ نود هغې د اولاد ولا به د هغې (يعني دمور) د موالی لپاره وی. د امام ابوحنيفه رحمته الله علیه او امام محمد په نيز.

تفريع يو حر الاصل عجمي د يوې ښځې سره واده اوکړو. چه هغه د چا آزاده کړې شوې وه. (که هغه عجمي ښځه وی. او که عربيه وی. او ددې آزادونکې څوک عربي وی. او که عجمي وی.) د هغې نه اولاد اوشو. نود اولاد ولا به هم ددې معتقه ښځې موالی ته ملاوېږي. اگرچه ددې عجمي ميره د يو کس سره عقد موالات کړې وی. دا حکم د طرفينو رحمته الله علیه په نيز دي.

فصلها دليل دادې. چه ولا عتاقه قوی دي. اود احکامو په حق کې معتبر دي. چه په ولا عتاقه کې د کفالت اعتبار کېږي. تردې چې معتق د عجم، د عربو د معتق کفو نشي کيدې. (ولهذا يجهل به حال حرمة العجم بآل بيتي) او ولا عتاقه په ذوی الارحام باندې مقدم کولې شي. او د ولا عتاقه واقع کيدلو نه روسته قابل د فسخ نه جوړېږي. په خلاف د عجميانو، چه ددوی په حق کې نسب ضعيف دي. ځکه چې هغوی خپل نسب برياډ کړې دي. په دې وجه هغوی کې د نسب په لحاظ سره کفو کيدل معتبر نه وي. ځکه چې هغوی نسب سره هيڅ فخر نه کوي. د هغوی افتخار خو د اسلام نه وړاندې دنيا تعمير کول او د اسلام نه روسته دين سره دي. حضرت سلمان فارسي رضي الله عنه هم دې اړخ ته اشاره کړې ده. کله چې د هغوی په اړه کې اوونيلي شو. "سلمان اين من به"، نو هغوی او فرمائيل. "سلمان اين الاسلام"،

وَكُلَّ ابْنِ يَسُف: امام ابويوسف رحمته الله علیه فرماني. يَكُونُ وَلَا وَهَذَا لَا يَهْمُ بِهِ ددې اولاد ولا به د دوی د پلار دپاره وی لان النسب الى الابهائكمه چې نسب پلارانو ته منسوب کېږي.

تفريع **مسلك ابی يوسف** د امام ابويوسف رحمته الله علیه په نيز ددې اولاد حکم ددوی د پلار پشان دي. يعنی دوی به آزاد وي. نو په دوی به ولا عتاقه نه وي. بلکه دده مال به دده د ذوی الارحام لپاره وراثت وي. انمه ثلاثه رحمته الله علیه هم ددې قائل دي.

فصلها ځکه چې ولا په مرتبه د نسب دي. او نسب د پلار اړخ ته کېږي. که پلار عربي وی. نود اولاد حکم به هم دغه وي. په خلاف ددې کله چې پلار غلام وي. چه هغه په مرتبه د مری دي. په دې وجه د اولاد ولا د هغوی د مور موالی ته ملاوېږي.

په باب د وراثت هېڅ د معتق حيثيت

(وَلَا الْعَتَاةُ تَعْصِبُ) او ولا عتاقه يو تعصیب دي.

تفريع ولا عتاقه: يو تعصیب دي. چه معتق عصبه جوړه وي. چه پلار په ميراث کې په معتق (آزادونکې) ذوی الارحام باندې مقدم وي. اود نسبي عصبیانو نه موخر وي. جمهور صحابه او تابعين

۱ (القول الرابع هو قول الطرئين رحمته الله علیه كذا في التوالنظي (۳۱/۴) وجمع الألف (۱۸۸/۴) والمندبة (۲۸۸/۵) فلأ عن القول الرابع (۲۴۸/۲)۔

وغيره هم ددې قائل دي. او هم دا د حضرت علي عليه السلام نه نقل دي. بلكه عبدالرزاق د حضرت زيد بن ثابت عليه السلام نه هم دا روايت كړي دي.

سوال: عبد الرزاق به، عن الثوري عن منصور عن حصان عن ابراهيم، د، حضرت عمر، حضرت علي، اولاد منصور، نه روايت كړې دې چه دې حضراتو به وراثت د ذوى الارحامو وركولو د موالى به نه وركولو؟

دې اړه کې دواړه قسمة روايات دي. او دواړو کې تطبيق ممکن دي. دغه ډول د حضرت زيد بن ارقم روايت وغيره نه چې دا نقل دي. چه وراثت به موالی ته ورکولو شو. ذوی الارحام ته به نشو ورکولې. په دې کې د ذوی الارحام نه مراد هغه خلق دي. کوم چې د ذوی الفرائض و عصبات نه کمتر وي. او حضرت علی، حضرت عمر، اود حضرت بن مسعود رضي الله عنه نه چې دا نقل دي. چه دې حضراتو به وراثت ذوی الارحامو ته ورکولو. موالی ته به نه ورکولو. دا په دې محمول دي. چه د ذوی الارحام نه مراد ذوقربات عصبات دي. (وحيثما يتعلق الاكوال)

بهر حال د جهورو په نیز حکم هم دادي. چه معتق په ذوی الارحامو باندې مقدم اود نسبی عصیانو ته مؤخر وی. نو که یو کس غلام آزاد کړو. او غلام په داسې حالت کې مړ شو. چه د مور خور، او د پلار خور (یعنی تروریانې) ټپې پرې خول. نو دده میراث به آزادونکي ته ملاوېږي. دده تروریانو ته به نه ملاوېږي.

دلیل هغه روایت دي. چه دهغه تخريج دارمی په مسند کي کړې دي. (۱) دان رجلا ان النبي ﷺ
 بهرجل فقال: لا ارا شئ من هذا فاعطته فباترى فيه ما قال اعرك و مولاك ان شكرتك فهو عيرله و شكرك فمولاك فهو شريك
 عيرلك قال فباترى ما له ما قال ان مات ولم يدع وارثا فلك ماله)، يو سري يو كس د نبی کریم ﷺ په خدمت
 كي حاضر كړو. او هغه عرض او كړو. چه ما دي اخستي او آزاد كړي دي. نو دده په اړه كي ستاسو څه حكم
 دي؟ نبی کریم ﷺ او فرمائيل. دا ستا (دينی) رور دي. او ستا آزاد كړي شوي دي. (۲) دويم دليل
 دادې. چه نبی کریم ﷺ د حضرت حمزه رضی اللہ عنہ لور ته د هغه د آزاد شوی غلام نه د عصبه كيدلو په طور
 باندي ميراث واخستلو. چه ددي آزادي شوي پوه لوړ موجود وه. (دا حديث وړاندي تير شوي دي). نو
 هركله چي آزادونكي عصبه مقرر كړي شو. نو په ذوی الارحام باندي به مقدم وي.

(إِنَّ كَانَ الْمُتَعَنِّيَ عَصَبِيًّا كَدَّ أَزَادَ شَوْيَ خُوكِ نَسْبِي عَصَبِهِ وَيَقُولُ أَلَيْسَ مِنِّي مَنْ هُوَ بِدَأْزَادُونِكِي نَه غُورَهُ وَيُ)

تعريف: او كه معتق (آزاد شوى) ، خونى ، رور يا خوك نسيى عصبه پرخودو، نودا عصبه به په معتق باندې مقدم وي، څكه چې معتق خو بالكل آخرى عصبه دي.

په دې دليل چې مذکور حديث کي نبي کریم ﷺ داسې اوغرامايل. (دلم پتک وارث) او ددې په اړه که د عالمانو رائي ده چې د وارث نه مراد هغه وارث دی چې هغه عصبه وی. مطلب داشوچه ده خوک د عصبه نه وی پرې خودې نو معتق به عصبه وی. په دليل د حديث د حضرت حمزه رضی الله عنه د لور چې تير شوې حديث کي نبي کریم ﷺ عصبه په طور هغې ته ميراث ورکړو. معلومه شوه چې معتقد د عصبه

راکاپی. اودا ښځه به هغه خپل اړخ ته راکاپی. او د جر ولاه معتق المعتقد صورت دادې. چه یوې ښځې غلام واخستلو. او آزاد نه کړو. بیا دې آزاد شوی غلام یو غلام واخستلو. او دې دویم غلام د یو قوم آزادي ښځې سره نکاح اوکړله. او هغې نه نې اولاد اوشو. نو د اولاد ولاه به د مور موالی لپاره وی. اوس که آزاد شوې غلام دا دویم غلام آزاد کړی. نو دا غلام به د خپل اولاد ولاه راکاپی. بیا به دا ولاه رومبې معتق خپل اړخ ته راکاپی. او دده ولاه به دا ښځه خپل اړخ ته راکاپی.

فقهه لکه څنگه چې پلار د خپل خوی ولاه راکاپی. دغه ډول نیکه د خپل نوسی ولاه راکاپی او که نه؟ نو حاکم په کافی کې د امام شعبی رحمته الله علیه قول ذکر کړې دې. چه نیکه هم راکاپی. قاضی شریح، سفیان ثوری، امام مالک، اهل مدینه، اوزاعی، ابن ابی لیلی، او ابن المبارک هم ددې قائل دی. خو زموږ د آتمه ثلاثه رحمته الله علیهم په نیز نیکه د نوسی ولاه نشی راځکلی. او نه نوسی د خپل نیکه د اسلام په اتباع کې مسلمان کیدې شی. د امام زفر رحمته الله علیه په نیز، که پلار ژوندې وی. نو نیکه ولاه نشی راځکلی. او که پلار مړ شوې وی. نو راکاپی.

(وَإِذَا تَرَكَ الْمُؤَلَّى ابْنًا وَأَوْلَادًا بَنَ أَخَاهُ) که آقا خپل خوښی اود بل خوی نارینه اولاد پریخودو. **فَيُورَثُ** الْمُعْتَقُ لِابْنِهِ دُونِ بَنِي الْإِبْنِ نو معتق میراث به خوی لپاره وی. نوسو لپاره به نه وی. **لِأَنَّ الْوَلَاءَ لِلْكَبِيرِ** ځکه چې ولاه په ټولو کې د لونی لپاره وی.

توضیح که آقا خوښی او د دویم خوی نارینه اولاد یعنی نوسی پریخودل. چه د هغوی پلار مړ شوې دې. ددې نه روسته آزاد کړې شوې مړ شو. چه دهغه څوک نسبی عصبه وارث نشته. نو دمعتق میراث به د آقا خوی ته ملاوېږي. نوسو ته به نه ملاوېږي.

فایده ځکه چې د ولاه مستحق هم هغه وی. چه دهغه نسب د آقا په اړخ د ټولو نه زیات نژدې وی. د صحابو رضی الله عنہم د یو جماعت د حضرت عمر، حضرت علی، حضرت ابن مسعود، حضرت عبدالله بن عمر، اسامه بن زید، ابو مسعود بدری، او د حضرت زید بن ثابت رضی الله عنہم وغیرهم نه دا نقل دی. لکه څنگه چې وړاندې د سنن بیهقی په حواله سره تیر شوی دی. (لَهُمْ كَلَوْنٌ يَحْمِلُونَ الْوَلَاءَ لِلْكَبِيرِ مِنَ الْعَصَةِ) بیا د مشانخو رحمته الله علیهم د قول په بنا (بنیاد) باندې دلته د کبیر (لونی) نه مراد قرب (نیز دیکت) دې. یعنی کوم چې د ټولو نه زیات نژدې وی. او ښکاره ده. چه د آقا په نسبت چې کوم خوښی دې. هغه د نوسو نه زیات نژدې دې.

د یوهن په لاس اسلام راوړلو هېڅ مولات ځولو سره ه ولاه حکم

(وَإِذَا اسْتَعْرَضَ جُلٌّ عَلَى بَدْرَجُلٍ كَلَهُ) چې یوکس د چا په لاس اسلام راوړلو. **فَوَلَّاهُ عَلَى أَنْ يُوْرَثَهُ** او هغه سره نې مولات اوکړو. چه هغه به دده وارث وی. **وَيَقْبَلُ عَنْهُ** اذاجنی او دده دیت به ورکوی. که دې جنايت اوکړی. **أَوْ اسْتَعْرَضَ عَلَى بَدْرَجُلٍ** بیا دې اسلام راوړلو. **فَوَلَّاهُ** او هغه سره نې مولات اوکړو. **فَالْوَلَاءُ صَحِيحٌ** نو دا ولاه صحیح ده. **وَعَلَّاهُ عَلَى مَوْلَاهُ** او دیت به دده په مولا وی. **فَمَنْ مَاتَ** نو که هغه مړ شی. **وَلَا وَارِثَ لَهُ عَزَّوَالَهُ** او هېڅ څوک وارث نه وی. **فَيُورَثُهُ لِمَوْلَاهُ** نو دده میراث به مولا لپاره وی.

نعمان یوسری د بل کس په لاس باندې اسلام راوړلو او نومسلمان دده سره موالات او کړو چه زما د مرگ نه روسته به دې زما د کل مال وارث وی. او که زما نه څه جرم اوشی نو دده د اړخه به هغه دېت ورکوی. یا ئې د بل چا په لاس اسلام راوړلو او بل مسلمان سره ئې هم موالات او کړو نو زموږ په نیز دا عقد صحیح دې. اوس ددې نومسلمه د مرگ نه روسته به دا سړې وارث وی. که د هغه څوک وارث نه وی. اود جرم کولو په صورت کې به دهغه د اړخه تاوان ورکوی. د حضرت عمر، حضرت عثمان، حضرت علی، او د حضرت ابن مسعود رضی الله عنہم نه نقل دی. چه دې حضراتو موالات جائز گرځولي دې. او ددې په سبب سره ئې وراثت ورکړې دې. ابراهیم نخعی، سعید بن المسیب حسن بصری، مکحول، عمر بن عبدالعزیز، ربیعہ، یحیی بن سعد، عطار، زهري، حکم، حماد، امام ابوحنیفه او ددوی اصحاب رضی الله عنہم هم ددې قائل دي. (۱)

فصل ۱۰: دلیل دا آیت دې. **وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَامْلِكُوا لَهُمْ أَوْ يُبْدِلُوهُمْ نِسْأَهُمْ** په دې کې **(عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ)** په معنی د، «عقدتم»، دې. لکه چې دویم آیت کې دی. **(وَمَنْ يَنْظُرْ الْمَرْءَ مَا قَدَّمَتْ يَدَهُ، أَيْ نَفْسَهُ،)** چونکه کس او عمل زیات په لاسونو سره کیږي. په دې وجه د عقد اضافت ایمان اړخ ته اوکړې شو. وجه د استدلال داده. چه آیت د عقد موالات په اړه کې نازل شوې دې. دې دلیل سره د مخکنی آیت **وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِيَكُمْ** **تَرَكَ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبُونَ** نه د وراثت په طور د برخو د استحقاق بیان مقصود وو. په ابتدائی طور باندې د قربایت او دینکۍ او د سلوک په طور ورکول مقصود نه وو. نو هم دغه ډول کوم چې په دې باندې عطف دې. د هغې نه مراد به هم استحقاق په طریقه د ارث وی. ځکه چې د معطوف او معطوف علیه حکم یو وي. په مبسوط د بکړی کې دی. چه الله تعالی ولاء موالات علی الاطلاق د ارث سبب گرځولي دې. ددې توپیر نه بغیر چې مړی لپاره بل څوک وارث وی. یا نه وی. صرف دومره خبره ده. چه د چا بل څوک وارث وی. د هغه په حق کې دا په قول د الله تعالی **وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ** سره منسوخ شوې دې. او د چا چې بل څوک وارث نه وی. د هغه په حق کې هیڅ ناسخ نشته. نو هغه به د آیت د ظاهر لاتدې داخل وی.

د وارث په موجوده کسب ه موالات حکم

(وَإِنْ كَانَ لَهُ وَالِدٌ أَوْ إِخْوَةٌ دده څوک وارث وی. فَيُؤْوَلُّونَ مِنْهُ) دده سره به هغه زیات غوره وی.

نعمان: که ددې نومسلم موالات کونکې څوک وارث وی. نو هغه به دده د مولا نه مقدم وی. یعنی میراث به هغه ته ملاوېږي. مولا ته به نه ملاوېږي. **فصل ۱۱:** ځکه چې عقد موالات دوی دواړو پخپل طور باندې منعقد کړې دې. نو هغه به هم ددوی لپاره وي. په نورو به نه لازمیږي. یعنی هغوی په دې سره د نورو وارثانو حق نشي ختمولی.

(وَلْيَمْلِكُوا أَنْ يَنْتَقِلَ عَنْهُ بِلَا إِلَإِ غَيْرِهِ) او مولا لپاره جائز دی. چه دده د موالات نه اوگر ځسېږي. او بل اړخ ته منتقل شی. **مَا لَمْ يَنْتَقِلْ عَنْهُ** (تر کومه پورې چې دده د اړخه عاقله کیدلو سره هیڅ نه وی ورکړې **نعمان:** د نومسلم موالات کونکې لپاره جائز دی. چه د چا سره هغه موالات کړې دې. د هغه د موالات

(۱) **مسلك الامه:** - د ائمه ثلاثه او امام شعبی رضی الله عنہم په نیز موالات هیڅ شی نه دې. (یعنی داسې شی نه دې. چه هغه موجب د ارث او عقل وی.

نه او گرځي. او بل سره موالات او کړي. په دې شرط چې مولايې اول دده د اړخه عاقله شوي نه وي. او څه نې ادا کړي نه وي.

دله څخه چې دا عقد په مرتبه د وصيت لازمي نه دي. ددې عدم لزوم په وجه مولايې اعلى هم دده ولا پرېښودې شي. په دې شرط چې دا ترک د بل په موجودگي کې وي. لکه څنگه چې په قصد سره د وکيل په معزول کولو کې کېږي.

فَإِذَا عَقَلَ عَنْهُ او که هغه دده د اړخه عاقله جوړ شوي وي. (او جرمانه ورکړې وي). **لَمْ تَكُنْ لَهُ أَنْ يَخُولَ بَلَاءَهُ إِلَى غَيْرِهِ** نو دده د ولاه سره په بل اړخ ته د منتقل کيدلو اختيار نه وي.

تصريح که مولايې اول دده د اړخه عاقله شوي وي. او جرمانه نې ادا کړې وي. نو بيا دده د ولا نه نشي گرځيدلې.

دله څخه چې دده سره د غير حق متعلق شوي دي. او قاضي دده مولا عاقله گرځولې دي. او په دې باندې نې د ديت حکم کړې دي.

(وَلَيْسَ لِيَوْلَى الْعَقَاقَةِ أَنْ يُولِيَ أَحَدًا) او مولايې عتاقه ته دا اختيار نشته. چه هغه چا سره موالات او کړي.

تصريح اصل مسئله آسانه ده

دله څخه چې ولا عتاقه لازم دي. او ددې په باقي پاتې کيدلو کې ادني نشي ښکاره کيدلې.

مکاتب لپاره خپل پلار يا خوي سره د عقد هکات هم

(وَإِذَا الْخَتَمُ الْمُلْكُ أَثَبَةً وَأَثَبَهُ مَكَاتِبَ وَاخْتَلَوْا) خپل پلار، يا خوي، **فَعَلَّ فِي كِتَابَتِهِ** نو هغه دده په کتابت کې داخلېږي.

تصريح که مکاتب خپل اصول او فروع (پلار، خوي وغيره) واخستل. نو تبعاً به هغوي هم په کتابت کې داخلېږي. نو مکاتب چې آزادېږي. دوی به هم آزادېږي. گني مکاتب سره به د آقا غلامی کې اوسېږي.

دله وجه داده. چه مکاتب که د آزادولو اهل نه دي. نو لږ تر لږه د مکاتب کولو اهل دي. نو حتی الامکان به د صله رحمي رعایت ساتلې شي. نو آزاد سړي چې کله د اعتناق مالک وي. او هغه پلار يا خوي واخستلو. نو هغه به په دې باندې آزادېږي.

تفصيح په متن کې يو څو خبرې د بيان قابل دي: ابو الحسين لدوري **مکاتب** چې پلار په خوي باندې مقدم ذکر کړي دي. دا د پلار د تعظيم په لحاظ سره دی. گني په کتابت کې د داخليدلو په ترتيب کې خوني په پلار باندې مقدم دي. که هغه په کتابت کې پيدا شوي وي. يا هغه اخستې شوي وي. او مولود فی الکتابت (د کتابت په مهال پيدا شوي) په اخستې شوي خوي باندې مقدم دي. څکه چې د مولود فی الکتابه په حق کې د کتابت واره احکام په طريقه د تبعیت ښکاره کېږي. مثلاً د پلار په ژوند کې دده بيع حرام وي. دده نه بدل کتابت د پلار د قسطنونو مطابق اخستلې شي. په خلاف د مشترې د خوي، چه په حالت د ژوند دده بيع حرام وي. خود پلار د مرگ نه روسته دده سره بدل کتابت د قسط نه بغير فوري اخستلې شي. او د قسطنونو مطابق مزدوري کولو باندې قابو نشي ورکولې. چه د مولود فی الکتابت په نسبت دده د حالت نقصان ښکاره شي. پاتې شو پلار، نو دده د مکاتب خوي په ژوند کې دده بيع حرام وي. او د خوي د مرگ نه پس، دده نه بدل کتابت نشي قبولې. نه وقتی طور (یعنی فی الحال) او

نه غیر وقتی طور باندې (یعنی روسته هم نه قبلېږي)

په کتابت کښې د ام ولد د بچي حکم

(وَإِنْ اشْتَرَى أَمُوكِدٍ مَعَهُ وَلَدَهَا وَكَهْنٌ سَرَهُ دَهْفِي د بچي سره دَغَلْ وَلَدُهَا فِى الْكِتَابِ كَبُو دا خلیږي. ددې بچي په کتابت کي، وَلَمْ يَزَيِّعْهَا) او دده بیع جائز نه ده.

توضیح: که مکاتب خپله ام ولد واخستله، نو ددې بچي به مکاتب سره کتابت کي داخلېږي. علامه مرغینانی رحمته الله علیه فرمایلي دي، چه دلته د ام ولد نه مراد مملوکه نه ده، بلکه د مکاتب ښځه مراد ده. کومه چې د غیر وینځه اود مکاتب بې بی ده. چه ددې سره د مکاتب د نطفې نه بچي دي، بهر حال دلته کي دوي (دوه) حکمونه ذکر شوي دي.

① د ام ولد د اخستلو په صورت کي به بچي په کتابت کي داخلېږي.

② دویم دا چې اوس مکاتب دده مور نشي خرڅولي.

هليله: د بچي په کتابت کي د داخلیدلو وجه هم هغه ده. کومه چې د فصل په پیل کي تیره شوه. (الله من اهل ان يکتاب وامن لیکن من اهل الاحتاق) او دده مور ځکه نشي خرڅولې، چه هغه د آزادۍ په حق کي او د بیع په نه کیدلو کي د خوي تابع ده. ځکه نبي کریم صلی الله علیه و آله ارشاد فرمایلي دي. (أعتقها ولدها) (۱) دا ددې بچي آزاده کړله. (وقد تقدم فی الاستیلاء)

کِتَابُ الْجَنَایَاتِ

ترجمه: (د) کتاب د جناياتو (د احکامو په بیان کښي) دي.

توضیح: **الربط بالعاقلة** د دي نه وړاندې کتاب العتاق او د هغې متعلقات وو، په عتاق کښي آزادی او ژوند دي او دلته کتاب الجنایات دي په دي کښي مرگ او هلاکت دي. نو د دي دواړو په مینځ کښي د تضاد په اعتبار سره ربط دي دغه شان په عتاق کښي آزادی او ژوند دي او په قصاص کښي هم ژوند دي. نو په دي اعتبار سره هم د دواړو په مینځ کښي ربط دي.

اقسام الجنایة: د جناياتو دوه قسمونه دي ① جنایت علی نفسه ② جنایت علی غیره، د رومبي قسم نه بحث کول دلته مقصود نه دی.

الاقسام الاربعه للجناية علی الغير: بیا د جنایت علی غیره څلور قسمونه دي. ① جنایت په نفس غیر باندې وي. ② جنایت علی الغير دده په طرف وي. ③ جنایت علی الغير دده په عزت (او آبرو) باندې وي. ④ جنایت علی الغير په مال باندې وي.

اقسام الجنایة علی نفس الغير: بیا د رومبي څلور قسمونه دي ① قتل ② صلب (په سولي کول او پھانسی کول) ③ حرق (سوزول) ④ غرق (دوبول).

اقسام الجنایة علی طرف الغير: او د دویم درې قسمونه دي ① قطع (کت کول) ② کسر (ماتول)

③ شج (زخمی کول) او هم ددې دواړو احکام دلته په کتاب الجنایات کښي بیانول مقصود دی.

اقسام الجنایة علی مزة النفس: د دریم دوه قسمونه دي ① کذب ددې موجب حد دي، چه ددې تفصیل د هدایا په دویم جلد کښي تیر شوي دي. ② غیبت ددې موجب اثم (او گناه) ده. او دا د آخرت د احکامو څڼي دي.

انعام الجنایة علی مال الفیء > بیا د خلورم دری لسمونه دی ① غصب چه ددی احکام د دریم جلد په آخر

کهنی ذکر دی. ⑦ جنایت ⑧ سرقہ، [کذا لفظ الجواهر المتلہ، ص ۱۴۳]

٥. قتل بنو القسام

الْقَتْلُ عَلَى غَمْسِهِ أَوْ مَجْجِهِ أَوْ قَتْلُ بَهْمٍ قَسَمَهُ دِيَّ كَقَتْلِ وَشِبْهِ عَدَمٍ وَعَدَمٌ، أَوْ شِبْهِ عَدَمٍ، أَوْ خَطَا، وَنَا أَهْرِي فَهَزَى الْخَطَا أَوْ كَوْمَ جِدَّ خَطَا، قَانَمَ مَقَامَ وَيَ وَالْقَتْلُ بِسَبَبٍ أَوْ قَتْلُ بِسَبَبٍ سَرِهْ،

توضیح: امام قدوری ^{رحمۃ اللہ علیہ} میفرمائی: چه در قتل اقسام دیر دی. خو دلته کنیسی مونہ صرف هغه اقسام بیانوو. چه هغی سره دا احکام متعلق کیږی. قصاص، دیت، کفاره، میراث نه محرومیدل، او دا پنځه قسمه قتلونه دی. کوم چه ذکر شو. چه ددې تفصیلی احکام راوان دی. مونہ په درس سراجی کنیسی اقسام د قتل په اختصار او جامعیت سره بیان کړی دی. خو هلته کنیسی د مناسبت په وجه قائم مقام د قتل خطاء جدا نه دی بیان کړی شوی. په دې وجه صرف څلور قسمونه بیان شوی دی.

د قتل عهد تفصیل

(فَالْعَمْدُ مَا تَعَمَّدُ نَوَ قَتْلَ عَمْدٍ دَا دِي، جِهَ ارَادَه اَو كَرِي شِي هَزِيئَه بِيلاچِر دِ مَقْتُول دِ وَزْلُو پِه وَسَلِي سِرِه اَو مُأْجَرِي هَزِيئَه بِيلاچِر پِه دَاسِي خِيَز سِرِه كُوم چِه دِ وَسَلِي قَانَم مَقَام وِي. فَي تَفْرِيقَ الْاِجْزَاءِ اَنْدَامُونِ پِه مَاتُولُو كِنِيشِي كَالْمُحْدَمِينَ الْفَضْلِي لَكِه دِ سَوَكِي وَالْاِلَرْكِي، وَالْمُحْجَرَاءُ كَانَرِي وَالنَّارِ اَو. وَمِنْ جِهَ ذَلِكَ الْبَاطِلُ اَو دِ قَتْلَ عَمْدٍ مُوجِبَ مَنَاءِ دِه.

علم اللغة < ① سلاح: وسله ② الغضب: د سوکي لرگي کانړېا

تفصیلی: مخکنی امام قدوری **رحمہ اللہ** قتل پنخہ اقسام بیان کرل۔ ددی خانی نہ د قتل عمد تفصیلی ذکر دی۔ نو وی فرمائیل چہ کلہ د یو انسان د وژلو ارادہ وی۔ او هغه دپارہ داسی وسلہ استعمال کړې شی۔ چہ هغه قتلونکي ده۔ نو دا قتل عمد دی۔ لکه تورہ، طمانچہ، توپک، توپ وغیرہ، او لکه تیرہ لرگي، او تیرہ د بانرس پوستکي، او تیرہ کانړې، او لکه اور، وچه ددی دا ده۔ چہ د قتل عمد دپارہ د قتل ارادہ پکار ده۔ او ارادہ یو مخفی او پټ غیز دی۔ نو کلہ چہ د قتل د ارادې دلیل اوموندې شی۔ نو هم په دې به اکتفاء کولې شی۔ او دې ته به قتل عمد ونیلې شی۔ او کلہ چہ قاتل داسی الات او وسلہ استعمال کړل ه د یو قتل واقع کړی۔ نو دا به د عمد دلیل وی۔

استعمال کرلہ۔ چہ دی سرہ قتل واقع کیہی، نوڈا بہ د عمد دلیل دی۔
گناہ: د قتل عمد حکم دا دے، چہ پہ دے کینسی دیت او کفارہ نہ لازمیہی، بلکہ گناہ او قصاص
 لازمیہی، ہم دا مرغیانسی **کَلَّا** فرمائیلی دی، چہ د قتل عمد موجب گناہ ده، اوس فرمانی چہ قتل عمد
 گناہ ده، نو ددی دلیل دا آیت دی: ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَدِّيًا فَأَنَّهُ أَثِمٌ كَبِيرٌ﴾ وَأَعْلَىٰ
 لَهُ عَذَابُهَا عَظِيمٌ ﴿۱۰﴾ ددے آیت نه معلومہ شوہ، چہ قتل د مؤمن گناہ ده، او د ډیر حد پشونو نه د قتل گناہ
 کیدل معلومہی، او د قتل عمد په گناہ کیدو باندی د امت اجماع ده.

قصص به هوم قتل سره واجهیدی

وَالْقَوْدُ) او قصاص واجب دي

تلاوت: «گناه سره سره قتل عمد کنهی قصاص هم واجبی»
 «خکه چه د قرآن کریم د آیت (کَتَبَ عَلَیْهِمُ الْقَصَاصُ فِی الْقَتْلِ)» په وجوب د قصاص باندې دلالت کوی.

الاصحاح که خوک دا اعتراض اوکری چه آیت کښې خو د قتل عمد ذکر نشته بلکه د مطلق قتل ذکر دي؟ نو مونږ وایو چه په یو حدیث سره نه دي ددې آیت تفسیر فرمایلی دي. چه دلته د قتل نه قتل عمد مراد دي. حدیث کښې دي. (العمد کوه) چه، قتل عمد قصاص دي، یعنی د قصاص سبب دي. **الاجاب** که او آیت کښې د قتل نه مراد قتل عمد دي. ددې دلیل دا هم دي. چه پوره پوره جرم د عمدیت په وجه کیږي. او د زجر (ملاشته کولو) پوره نفع او فائده هم هغه وخت حاصلیږي. کله چه جنایت کښې ده تعدد کړي وي. او د ټولو نه لوني جرم دنیا کښې یوکس قتلول دي. او د ټولو نه لویه سزا قصاص ده. نو قصاص به په لوني جنایت کښې واجب وي. او قتل به لوني جنایت هغه وخت وي. لکه چه ددې عمد (قصد او اراده) وي. په دې وجه مذکوره آیت کښې وجوب د قصاص عمدیت سره مقید منلي شوي دي.

د قتل عمد سزا او ددې حکم

الآن يَفْعُولُ الْأَوْلِيَاءُ خُو دا چه اولياء، معاف کړي

تفريع که د قتل عمد اصل سزا قصاص دي. او دا هم فرض عين دي. چا چه قتل کړي دي. هغه نه به قصاص اخستلې شي. دده په بدله کښې به د بل نه (قصاص) نشي اخستلې. خو قصاص د اولياءو حق دي. که هغوی نه معاف کړي. نو ختمیږي. یا دوی مصالحت اوکړي. او ددې په بدله کښې څه واخلی. او قصاص پرېږدي. نو جائز دي. خو د قصاص په ځانې به دیت هغه وخت واجبېږي. کله چه قاتل هم په دیت ورکولو باندي راضي شي.

وَلَا كَفَّارَةً فِيهِ او په دې کښې زمونږ په نیز کفار نه نشته

تفريع ① په قتل عمد کښې کفار نه نشته. ( )

ملاکه ① دلیل قتل عمد گناه کبیره ده. او ډیره سخته کبیره ده. او په کفار کښې د عبادت معنی ده. نو کومه کفار چه عبادت دي. د هغې سبب به داسې کبیره گناه څنگه جوړیږي. کفار پخپلې راتې سره نه واجبېږي. بلکه د شریعت په متعین کولو سره واجبېږي.

② شریعت کفار، د هغې گناه لرې کولو دپاره متعین کړي ده. کومه چه قتل خطا کښې ده. او دا گناه معمولی ده. نو پخپل قیاس سره د بنده گانو نه ددې گناه لرې کولو دپاره کفار نه نشي متعین کيږي. کوم چه قتل عمد دي. او دا گناه ډیره لویه ده.

حکم قتل العمد د قتل عمد حکم دا دي. چه قاتل ته به میراث نه ملایږي. حدیث کښې راځي. چه، قاتل ته به میراث نه ملایږي، یعنی قتل مانع د میراث دي.

قتل څه صدمه هوم قتل نه والي؟

وَرَبُّهُ الْعَذَابُ عِنْدَ آيِ حَتِيفَةُ او شبه عمد د امام ابوحنيفه **رحمته** نیز دا دي **أَنْ يَكْتُمَ الْعَرَبُ** چه قاتل په داسې څيز سره د وهلو اراده اوکړي **يَمْلَأُ سِرّاً وَلَا مَأْخِزَ عَزَازِي** چه هغه نه وسله ده. او نه د وسلې قائم مقام دي.

تفريع **ملك ابی حنيفة** امام ابوحنيفه **رحمته** فرماني. چه کله په قصد سره اووهی. او په داسې څيز سره اووهی. کوم چه وسله نه شمارلې کیږي. نو دا شبه عمد دي. اگرچه ددې څيز په استعمالولو سره عام طور

باندې مرگ نه واقع کیږي. یا په دې مرگ نشي کولې. نوکه په امسا نهې مړ کړی، یا نهې په کانري مړ کړی، یا نهې په ډنډه (لرگی) مړ کړی، یا نهې قینچې باندې مړ کړی، چونکه دا وسله نه شمارلې کیږي. په دې وجه دا ټول صورتونه په شېبه عمد کېښي داخل دی.

هغه د امام صاحب **رحمته الله علیه** لیل دا دي. چه په حدیث کېښي دي. چه **أَلَا أُنْفِثِلَ عَصَا الْعَمْدِ قَتِيلَ السَّوْطِ وَالْعَصَا وَفِيهِ مِائَةٌ مِنَ الرِّبْلِ** ^(۱) خبرشي: چه د شېبه عمد مقتول، د کورې او امسا (کوټي) مقتول دي، او په دې کېښي سل اوښان دي یعنی شېبه عمد مقتول هغه دي. کوم چه په کورې او امسا وغیره سره مړ کړې شوې وي. او په دې کېښي د دیت سل اوښان دي. نو اوگورې چه دې حدیث کېښي د مطلق امسا ذکر دي. چه دا ډنډې او امسا دواړو ته شامل دي. نو د صاحبینو **رحمته الله علیهم** دا فرمائیل، چه ددې نه مراد ډنډه ده. دا مطلق باطلول دي. چه دا جائز نه دي.

وَقَالَ او فرمائیلې دي امام ابو یوسف او امام محمد **رحمته الله علیهم** **إِذَا ضَرَبَهُ بِحَجَرٍ عَظِيمٍ أَوْ بِخَشَبَةٍ عَظِيمَةٍ فَهُوَ عَمْدٌ** كله چه قاتل مقتول په لوڼې کانري یا غټ لرگی سره اووهلو. نو دا عمد دي. **وَشِبْهُ الْعَمْدِ** او شېبه عمد دا دي **أَنْ يَنْعَمَدَ ضَرْبَهُ** چه د مقتول په داسې څیز سره د وهلو قصد او کړې **يَحْتَالُ يَقْتُلُ بِهِ غَايِبًا** به هغې سره عام طور باندې قتل نه کیږي

هَلِ اللَّفْظُ ① **خُشْبَةٌ**: د سوکې والا لرگی

توضیح: صاحبین فرماني کله چې يې په لوڼې کانري باندې اووهل يا يې په لوڼې لرگی اووهل نو دا قتل عمد دي او په کوم څیز سره عام طور باندې نشي قتلولې. هغې سره قصدا مړ کولو سره به شېبه عمد وي. اگرچه دا وسله نه وي. خو ددې په استعمالولو سره مرگ واقع کیږي. نو په داسې څیز سره په وژلو باندې قتل عمد وي. نو د صاحبینو **رحمته الله علیهم** په نیز که په لرگی وغیره سره مړ کړي. نو بیا به هم قتل عمد وي. او په لوڼې کانري نهې مړ کړو. نو بیا به هم قتل عمد وي. البته که په ډنډې سره نهې مړ کړو. نو شېبه عمد به وي. خو که پرله پسې نهې په ډنډه اووهي. نو بیا به قتل عمد وي.

وَالْإِصْبَاحُ ① **خُكَّةٌ** چه د عمدیت معنی به قاصر (ناممکن) وي په داسې وړې آلې استعمالولو سره چه دې سره عام طور باندې نشي قتلولې ځکه چه وړې آلې سره د غیر د قتل قصد کولې شي لکه ناديب او ددې پشان، نو دا (وړوکې آلې سره قتلول) به شېبه عمد وي

① بیا دویمه وجه دا هم ده. چه امسا وي او که ډنډه وي. ددې دواړو وضع د قتل دپاره نه کیږي. او نه دا د قتل دپاره استعمالولې شي. ځکه وسله هغه ده. چه د چا د قتلولو اراده ده. هغه نا خبره دي. او اچانک دي وار اوگرو. او هغه مړ شو. لکه څنگه چه وسلو کېښي کیږي. خو امسا یا ډنډه د مقتول ناخبري سره استعمالول ناممکن دي. ځکه چه دې کېښي يو ځل وهل عام طور باندې د قتل دپاره نه کافي کیږي. بلکه بار بار وهل به ضروري وي. او په داسې صورت کېښي به غفلت نه وي بلکه غفلت صرف په رومي گوزار کېښي کيدې شي. او چونکه د غفلت په صورت کېښي ددې استعمال ناممکن دي. په دې وجه قتل کېښي د عمدیت معنی قاصر شوه. ځکه چه د قاتل د نفس قصد لحاظ نه دي بلکه د آلې لحاظ دي. نو په امسا وغیره سره قتلول به هم دغه شان شېبه عمد وي. لکه څنگه چه کورې او ډنډې سره قتل شېبه عمد دي.

① من حديث عمر بن العاص **رحمته الله علیه** أخرجه أبو داود في المديات باب ١٧ والسائي في القصاص باب ٣٣ رقم ٤٤٦٠ وابن ماجه في المديات باب ٥ رقم ٢٦٢٧-

د قتل شبه عمد موجب او حکم

(وَمُوجِبُ ذَلِكَ عَلَى الْقَوْلَيْنِ السَّامِعِ) او د شبه عمد موجب د دواړو قولونو مطابق گناه ده (وَالْكَفَّارَةُ) او کفار ه واجب ده. **فِيهِ دِيَّةٌ مَغْلُظَةٌ** بلکه په دې کښې دیت مغلظه دې **عَلَى الْعَاقِلَةِ** په عاقله باندې

لَعْنِهِ دا د قتل شبه عمد موجب او حکم بیان دې. چه ددې موجب گناه او کفار ه او دیت دې. او د شبه عمد د فریقینو په نیز هم دا حکم دې.

دليل وجوب الالم گناه ځکه واجب ده چه په قصد سره وهلي دې. چه په دې سره قتل واقع شوې دې. **دليل وجوب الكفارة** او کفار ه ځکه واجب ده. چه دا دقتل خطا. مشابه ده. او دیت مغلظه به واجب وی چه دا به دده په خاندان واجب وی.

القاعدة په عاقله باندې د دیت د جوب دپاره قاعده کلیه ذکر کوی چه کوم دیت براه راست (بغیر واسطې) قتل سره واجبیږی. هغه د قاتل په خاندان واجبیږی. او که د قتل نه روستو مصالحت وغیره سره دیت واجب شی. نو هغه پخپله قاتل باندې واجبیږی. او دلته دیت دڅه واسطې نه بغیر (براه راست) قتل سره واقع شوې دې.

وَالْعَطَاءُ عَلَى وَجْهَيْنِ او (قتل) خطا. په دوه قسمه دې **خَطَأُ الْقَصْدِ** یو د ارادې خطا. **وَهُوَ أَنْ يَرْمِيَ شَخْصًا** او هغه دا دې چه په غشی یو داسې سړې اولی **يَقْتُلُهُ صَيْدًا** چه ده په هغه باندې د ښکار گمان کړې دې، **فَإِذَا هُوَ أَدَمَى** نو اچانک هغه سړې دې

لَعْنِهِ د قتل خطا. موجب کفار ه او دیت دې. او دیت به په عاقله وی. او ددې ادا کول به په دریو کالو کښې وی. چه ددې دلیل تیر شوې دې. او د خطا. دوه قسمونه دی. یو د ارادې خطا. ده. د دې مثال لکه چه هوسنې نې ایشته، خو هغه سړې اوختو. دا د ارادې خطا. ده.

وَعَطَأُ الْفِعْلِ او دویم خطا. په فعل کښې **وَهُوَ أَنْ يَرْمِيَ غَرَضًا** او هغه دا دې. چه په یوه نښه غشی اولی. **فَيَصِيبُ أَحَدَهُمَا** نو دا یو سړی ته اولگی **وَمُوجِبُ ذَلِكَ الْكَفَّارَةُ، وَالْيَدِيَّةُ عَلَى الْعَاقِلَةِ** او ددې موجب کفار ه او دیت دې. عاقله باندې

لَعْنِهِ دویم قسم د فعل خطا. ده. دې مثال لکه چه په یوه نښه نې غشی اوویشتلو. خو هغه اونه لگیده. بلکه یو سړې اولگیدو. دا د فعل خطا. ده. بهر حال حکم د دواړو یو دې. چه کفار ه او دیت واجب دې.

دليله چه ددې دلیل دا **الْقَتْلُ بِرُقْبَةٍ أَوْ مَوْتُهُ وَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ** آیت دې. **په قتل خطا. هڅه گناه نته اوښه نه؟**

وَأَمَّا لَعْنُهُ او په قتل خطا. کښې گناه نشته

لَعْنِهِ امام قدوری **رحمته** او فرمائیل. چه په قتل خطا. کښې گناه نشته. که په اراده کښې خطا. وی. او که په فعل کښې خطا. وی صاحب د هدایه فرمائیلی دی چې مشانغو فرمائیلی دی چه مراد د قتل گناه ده بهر حال فی نفسه دا فعل د گناه نه خالی نه دې د عزیمت په پریخودو ځکه چې ده بې احتیاطی کړې ده

د چاره معجز (قائم مقام) تعارف او حکم

(وَمَا أَجْرِي فَرَزِي الْخَطَا) او کوم چه د قتل خطا. قائم مقام دې **وَيُلْئِي النَّاسُ بِتَقْلُبِ عَلَى رَجُلٍ** لکه اوده

کس په یو سړی را واورې قَتْلُهُ نو هغه مړ کړی **فَتَكُونُ حَكْمُ الْقَتْلِ** نو ددې حکم د قتل خطا حکم دی.

تعریف > د قتل خطا نه د فراغت نه پس امام قدوری **رحمته** هغه قتل بیانوی. کوم چه د قتل خطا قائم مقام دی. لکه مثلاً یو سړی اوده وو. هغه په اړخ واوختلو. خو په یو بل سړی راپړوتلو. چه ددې په وجه هغه مړ شو. نو ددې حکم به هم هغه وی. کوم چه د قتل خطا دی.

وَأَمَّا الْقَتْلُ بِسَبَبٍ او هغه چه قتل دې د سبب په ذریعه **كَحَاثِرِ الْهَلِكِ** لکه د خپل ملک نه علاوه (د بل په ملک) کښې کوهی کنستونکي **وَوَاضِعِ الْحَجَرِ غَيْرِ مَلِكِهِ** او کانړې ایخودونکي.

تعریف > سبب القتل > ددې نه پس بیا امام قدوری **رحمته** قتل سبب ذکر کړو. لکه یو سړی په یو داسې زمکه کښې کوهی او کنستلو. کوم چه دده ملکیت نه دی. او څوک په دې کښې پړوتلو. او مړ شو. یا ده په داسې زمکه کښې کانړې کیخودو. چه په دې سره یو کس تیندک (ډغره) اوخوړلو. او مړ شو.

وَمُوجِبُهُ او ددې موجب **إِذَا تَلَفَ فِيهِ آدَمِيٌّ** کله چه یو سړی په دې کښې مړ شی، **،،الْيَتِيمَةُ عَلَى الْعَاقِلَةِ** عاقله باندې دیت دی.

موجب القتل > نو په دې کښې عاقله باندې دیت واجب دی. **فأجله** > ځکه چه دا کوهی کنستل، او کانړې ایخودل د هلاکت سبب دی. او کله چه د سبب مرتکب متعدی کیږی. نو سبب د علت په مرتبه کښې را کوږولي شی. او دلته دده تعدی (زیاتې) ښکاره دی. نو داسې به گنرلې شی. گویا چه ده پخپله هغه په کوهی کښې غورخولې دی. او پخپله ئې هغه په کانړی وړدیکه کړې دی. نو دیت به واجب وی.

(وَلَا كَفَّارَةَ فِيهِ او په دې کښې کفار نهشته

تعریف > البته په دې کښې به کفار ه واجب نه وی. او نه به دا قاتل د میراث نه محرومیږی. **فأجله** > په حقیقت کښې د قاتل د طرفه قتل معدوم دی. البته دا صرف د قتل سبب دی. نو ددې سبب کیدو په وجه مونږ به ده باندې دیت واجب کړې دی. خو د کفارې او د میراث نه د محرومیدو په پاره کښې مونږ دا ددې پخپل حقیقت باندې قائم ساتلې دی. چه دا دده د طرفه قتل نه دی. نو نه به کفار ه وی. او نه به د میراث نه محرومیږی. او کفار ه د قتل او د میراث نه محرومیدل به هغه وخت کیږی. کله چه قاتل د قتل په وجه گناهکار وی. او دې د مرگ په وجه گناهکار نه دی. بلکه د غیر په ملک کښې د کوهی کنستلو په وجه گناهکار دی.

په هوم قتل سره قصاص واجب دی؟

الْقِصَاصُ وَاجِبٌ بِقَتْلِ كُلِّ مُتَعَدٍّ عَلَى النَّاسِ هر هغه سړی د کوم چه همیشه دپاره وینه محفوظ وی. د هغه په قتل سره قصاص واجبېږی. **إِذَا قُتِلَ عَنْْدًا** کله چه دې په عمد (قصد) سره قتل کړې شی

هل اللغة > ① متعون، محفوظ ② التكيد، همیشه دپاره

① **ملك الناسي** :- امام شافعی **رحمته** فرمانی چه په قتل سبب کښې دیت دی. او ورسره کفار ه او د میراث نه محرومیدل هم شته او زموږ دا حنافو په نیز نه کفار ه شته او نه د میراث نه محرومیدل شته

تعدیه > په قتل عمد سره هغه وخت قصاص واجبیږي. کله چه مقتول داسې سړي وي. چه دهغه وینه همیشه دپاره محفوظه وي. لکه مسلمان یا ذمی، ځکه چه د ذمی امان هم همیشه دپاره دې. کافر، حبسی، مرتد، باغي مستامن دا ټول ددې فهرست نه خارج دي. نو ددوی په قتل سره قصاص نه واجبیږي.

شرطي وجوب القصاص > امام ابو الحسن قدوري دوه قیده لگولي دي. ① عمدیت چه ددې بیان د کتاب الجنایات په شروع کښې تیر شوې دې. ② همیشه دپاره محفوظ الدم کیدل

وجهان للشروطین > نو ددې دوه وجې دي. ① که دا شرط نه وي. نو ددې مقتول د وینې مباح کیدلو شبه به باقی وي. او شبه راتلو سره به قصاص ختمیږي. ② چه د قاتل او مقتول په منځ کښې مساوات راشي. چه مقتول محفوظ الدم وو. نو دده په بدله کښې به محفوظ الدم قاتل هم قتلولې شي.

غلام او آزاد به د یو بل په قتل کښې قصاص هولي شي اوکه نه؟

(وَيَقْتُلُ الْحُرُّ الْحُرَّ وَالْأَزَادُ الْأَزَادَ) د آزاد په بدله کښې وَالْحُرُّ الْعَبْدُ او آزاد د غلام په بدله کښې،

تعدیه > د غلام په بدله کښې قصاص کښې قتلولې شي (۱) ① ډله > دلیل ددلیلونو عموم دې. لکه (كَيْفَ عَلَيْكُمْ الْقصاصُ فِي الْقَتْلِ) او لکه مثلاً (تقديم وتاخير او کره) (الْحُرُّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ) او لکه (المعدوم)

د ذمی په بدله کښې به مسلمان قصاص هولي شي اوکه نه؟

(وَالْمُسْلِمُ بِالذِّمِّيِّ) او قتلولې به شي مسلمان د ذمی په بدله کښې،

تعدیه > که مسلمان ذمی قتل کړو. نو د ذمی په بدله کښې به قصاصاً مسلمان قتلولې شي (۲) ② ډله > دلیل دا حدیث دې آت الشَّيْءُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَتَلَ مُسْلِمًا بِذِيحَيْ (۳) چه نبی کریم ﷺ یو مسلمان په قصاص کښې قتل کړې وو. چه هغه ذمی قتل کړې وو. (کذا فی دارقطني) د مستامن په قتل سره قصاص واجب دي اوکه نه؟

(وَلَا يَقْتُلُ الْمُسْلِمُ الْمُسْتَأْمِنَ) ۱ او مسلمان به د مستامن په بدله کښې نشي قتلولې.

تعدیه > مسلمان به د مستامن په بدله کښې نشي قتلولې. ② ډله > د مستامن د وینې په حفاظت کښې دوام (او همیشگی) نشته. نوکه یو مسلمان مستامن قتل

(۱) مسلک الشافعي > اود امام شافعي ډله په نیز نشي قتلولې اودا اختلاف په دې صورت کښې دي. کله چه مقتول غلام وي. او قاتل آزاد وي. اوکه دواړه غلامان وي. نو بالاتفاق قصاص شته. اوکه دواړه آزاد وي. بیا هم بالاتفاق قصاص شته. اوکه قاتل غلام وي او مقتول آزاد وي نو په دې صورت کښې به په اتفاق سره غلام قتلولې شي.

(۲) مسلک الشافعي > د امام شافعي ډله اختلاف دي. امام شافعي ډله عدم مساوات په وجه د قصاص قاتل نه دي.

(۳) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما أخرجه الدارقطني ل سنه (۱۳۴۶)۔

کړو. نو قصاص به واجب نه وی. او دې د واپس کیدو ازاده لری. نو دده کفر ده لره په جنگه باندې آماده (او راضی کونکې) دې.

سوی به به ښځې په بدله ښځې قصاص ښځې ښي

(وَيُقْتَلُ الرَّجُلُ بِالْمَرْأَةِ) او قتلولي به ښي سړي د ښځې په بدله کښې. (وَالْمَرْءُ بِالْأُنْثَى) او صحت مند د روند او ګوډ په بدله کښې.

هل اللغة ① الزمن: ګوډ ② اهمي: روند

تفسير > هرکله چه د مساوات (او برابري) مدار په اسلام او دارالاسلام باندې اېڅوډي شوې دې. نو کله چه دا مدار او موندې شي. هلته به قصاص اخستلې شي. که سړي ښځه قتل کړې وي. او که ددې په عکس وي. او که بالغ بچي قتل کړې وي. او که صحت مند سړي روند او ګوډ قتل کړې وي. **هله** > ځکه چه نص کښې عموم دې. او که د عصمت نه علاوه په نورو څيزونو کښې د مساواتو اعتبار لوکړې شي. نو بيا به خو د قصاص دروازه بنده شي. او هرکله چه قصاص نه اخستلې کېږي. نو بيا پخپل منځ کښې جنگه جګړې او د قتل دروازه پرانستلې شي. او خپل منځ کښې به يو بل هلاکوي.

پلار به د ځوی په بدله ښځې نص قصاص ښځې

(وَلَا يُقْتَلُ الرَّجُلُ بِأُنْثَى) او سړي به د خپل ځوی په بدله کښې نشي قتلولي

تفسير > که پلار (خپل) ځونې قتل کړو. نو قصاص به نشي اخستلې. نو که ذبح نهې کړي. او که په بله څه طريقه نهې قتل کړي. ټول په دې کښې داخل دي. (١)
والله ① حديث دې. لَا يُقَاتِلُ الْوَلَدُ أَبًا وَلَا بَعْضُ الْأَقْرَبِ بَعْضًا (٢) چه د پلار نه به د خپل بچي په بدله کښې قصاص نشي اخستلې. اودا حديث عام دې د قتل ټولو صورتونو ته شامل دې.

② او دويمه وجه دا ده. چه د ځوی د ژوند سبب پلار دې. نو ځوی ته دا استحقاق نشي کيدې. چه پلار ختم کړي. هم دا وجه ده. که پلار د کافرانو په فوج کښې د جنگه دپاره راغلي وي. او قتال کوي. بيا هم شريعت ځوی ته دا حق نه دې ورکړي. چه خپل پلار قتل کړي. چه ددې تفصيل په کتاب السیر کښې ذکر دې. دغه شان که پلار د محصن کيدو باوجود زنا او کرله. او ځوی او کتلو. نو ځوی له جائز نه دی. چه پلار قتل کړي.

الاشکال > که څوک دا اوواني چه قصاص خو د ځوی د وارثانو حق وي. ځوی ته خو دا حق نه وو. چه پلار قتل کړي. خو دلته خوارثان مستحق جوړ شوي دي؟

الجواب > مونږ وايو چه اول استحقاق د قصاص دپاره کېږي. بيا ددې په نيابت او خلافت کښې دا حق دده وارثانو ته ملاويږي. او دلته چه هرکله اصل ته حق ملائ نشو. نو دده خليفه به به څنگه ملاويږي.
حكم الام والجد > نيکه، قرنيکه، پرنیکه وغيره (چه د پلار د طرفه وي او که د مور د طرفه وي) د پلار په حکم کښې دی. مور او نيا، قره نيا او پره نيا وغيره چه د پلار د طرفه وي او که د مور د طرفه وي هم د پلار په مرتبه کښې دی. او دليل هم هغه دې. کوم چه ذکر شو. البته که ځوی پلار قتل کړو. نو دلته

① امام مالک رحمه الله فرمايلي دي. چه قصاص به نشي اخستلې. خو که پلار خپل بچي ذبح کړې وي. نو

قصاص به اخستلې شي.

② من حديث عمرو بن حبيب عن ابيه عن جده رحمه الله اخرجوه السهلي في السنن الكوي (٦٩٨).

کېښې هيڅ ساقطونکې نشته په دې وجه به خونې په قصاص کېښې قتل کولې شي.
آقا به د غلام، مدبر، او مځای په بدل کېښې قصاص کولای

وَلَا يُعْطَىٰ او قتلولې به نشي سرې د خپل غلام په بدله کېښې، **وَلَا يُعْطَىٰ** او د خپل مدبر په بدله کېښې،
وَلَا يُعْطَىٰ او نه د خپل مکاتب په بدله کېښې **وَلَا يُعْطَىٰ وَلَكِنْ** او نه د خپل خوی د غلام په بدله کېښې

تفصیل دلته مسئله دا ده که مولا خپل غلام قتل کړو. نو قصاص به نشي اخستلې. اود مدبر او مکاتب هم دا حکم دي. ځکه چه د قصاص وارث هم مولا دي. او اخستلې هم د مولا نه شي. او دا باطل دي. او که د خپل خوی غلام نې قتل کړې وي. نو بیا به هم قصاص نه وي.
هلیله ځکه چه خونې هم پلار باندې د قصاص نشي مستحق کیدې. یو مشترک غلام دي. چه دا یو شریک قتل کړو. نو دده نه به قصاص نشي اخستلې. ځکه چه قصاص غیر متجزی دي.

(وَمَنْ وَرِثَ قِصَاصًا عَلَىٰ أُيَّةٍ سَكَطَ) او څوک چه وارث شو د قصاص، پخپل پلار باندې، نو قصاص به ساقطیږي،

تفصیل که خوی ته د قصاص حق په میراث کېښې ملاو شو. بیا به هم قصاص نه وي.
هلیله ځکه چه د پلار توب احترام ددې نه مانع دي. مثلاً د خوی مور نې قتل کړله. او خونې ددې وارث دي. نو قصاص به ساقطیږي.

قصاص به په توره او ټوپک سره اخستلې نه

وَلَا يَتَوَقَّى الْقِصَاصُ قصاص به نشي اخستلې **إِلَّا بِالسَّيْفِ** مگر په تورې سره،

تفصیل صرف وسلې سره قصاص اخستلې شي. که په توره وي او که په ټوپک وي. (۱)
والله ① دلیل د ابن ماجه حدیث دي. **لَا قَوْدَ إِلَّا بِالسَّيْفِ** چه قصاص به تورې یعنی وسلې سره اخستلې شي. او دویم دلیل دا دي. که د مساوات صورت اختیار کړې شي. نو زیاتوالي لازمیږي. ځکه کیدي شي. چه کومه طریقه قاتل اختیار کړې وه. که هم دغه طریقه اختیار کړې شي. نو کیدي شي چه قاتل مړ نشي. نو بیا به دده قتلول لازمی وي. نو قاتل سره دده د حرکت نه زیات حرکت اوشو. او دا جائز نه ده. ددې مثال هډوکي ماتول دي. که غاښ نې مات کړې وي. نو قصاص ممکن دي. ځکه چه غاښ محدود دي. او که د غاښ نه نې علاوه بل څه هډوکي مات کړې وي. نو معلومه نه ده. چه په قصاص کېښې به څومره هډوکي ماتولې شي. که هم دغه اومره هډوکي د قاتل مات کړې شي. څومره چه ده مات کړې وو. یا ددې نه کم نو جائز دي. او که زیات مات کړې شي. نو جائز نه ده. او چونکه دلته دا اطمینان نشته چه زیات هډوکي به نه ماتېږي. په دې وجه د هډوکي قصاص جائز نه دي. چه د حق نه زیات وصول نکړې شي. دغه شان کله چه د قاتل د فعل نه زیات وصولول لازمیږي. نو جائز به نه وي.

هغه د مځای منقول د مولا نه بهیر هيڅ څوک وارث نه وو نو د قصاص حکم

وَإِذَا لَقِيَ الْمَكْتَابَ فَقَدْ أَوْ كَلَهُ چه مکاتب عمداً قتل کړې شو **وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَارِثٌ إِلَّا الْوَكِيلُ** او د آقا نه علاوه هيڅ څوک وارث نه وي **فَلَهُ الْقِصَاصُ** د آقا دپاره به قصاص وي. ان لم یترک وقاء که ده د بدل

۱ د امام شافعی رحمه الله دا دي. چه کوم فعل قاتل کړې دي. که دا مشروع فعل وي. نو قاتل سره به هم دغه شان کولې شي. بیا که هغه په دې سره مړ شو نو ټپک ده. گنې ددې نه پس به دده ست کت کولې شي.

کتابت برابر مال پرخودی نه وی

فهرست «مکاتب یو کس عمدأ قتل کرو. او مکاتب په مزدوری کولو دومره مال گنلې او پرخودی دې چه په دې سره د بدل کتابت ادا کېدې شی. او د آقا نه علاوه بل څوک دده وارث نشته. نوشیخین حضرت **آقا** فرمائی. چه آقا ته د قصاص اخستلو حق شته. **فهرست** «دلیل دا دې. چه مولا ته د قصاص اخستلو حق شته. ځکه که هغه آزاد مې شی او که غلام، دواړو صورتونو کېنې مولا ته د قصاص اخستلو حق شته. او مستحق یعنی مولا هم معلوم دې. او حکم هم متحد (یوشان) دې. یعنی قصاص وصولول.

ملک محمد «امام محمد **فرمائی**. چه د قصاص اخستلو حق نشته. **فهرست** «ځکه چه دلته د قصاص اخستلو سبب مختلف دې. او د سبب اختلاف داسې دې. لکه د مستحق اختلاف، او د مستحق دا اختلاف په صورت کېنې قصاص نشی اخستلې. نو دلته به هم قصاص نه اخستلې کېږي. ځکه که او منلې شی. چه دې د آزادی په حالت کېنې مې شوې دې. نو د قصاص اخستلو سبب ولاء دې. او که دا او منلې شی. چه دې د غلامۍ په حالت کېنې مې شوې دې. نو د قصاص اخستلو سبب ملک دې.

فهرست «او ددې مثال دا دې. چه آقا د خپلې وینځې په باره کېنې اوونیل. چه ما ددې سره ستا نکاح کړې ده. او هغه اووانی. داسې نه ده. بلکه دا تا په ما باندې په دومره خرڅه کړې ده. نو دده دپاره دې وینځې سره وطی کول جائز نه دی. ځکه چه سبب مختلف دې. او دغه شان دلته کېنې د سبب اختلاف دې. نو لکه څنگه چه وطی جائز نه ده. دغه شان قصاص هم جائز نه دې.

الجواب عنه «په سبب کېنې اگر چه اختلاف دې. خو ددې به هیڅ پرواه نشی کولې. ځکه چه ددې په وجه حکم کېنې اختلاف نشته. او د سبب دا اختلاف مفضی الی المنازعت دې. **الجواب من فقهه** «کومه مسئله چه دلیل کېنې امام محمد **فرمائی** کړې ده. د هغې خبره بله ده. ځکه چه هلته کېنې حکم کېنې مغایرت دې. ځکه چه د ملک یمین حکم یو دې. او د ملک نکاح حکم بل دې. ځکه د ملک یمین حکم دا دې. چه دا مملوکه وی. چه په دې کېنې حلت تابع دې. او ملک رقبه اصل دې. او تابع د معدوم په مرتبه کېنې وی. او په نکاح کېنې حلت مقصود دې.

هغه د مطالب د مولا نه علاوه وارثان هم موجود وی نو د قصاص حکم

وَأَنْ تَرَكَ وَفَاءً او که (مقتول عمد مکاتب) د بدل کتابت برابر مال پرخودی وی **وَأَوْفَاهُ مَوْلَاهُ** او د آقا نه علاوه بل څوک دده وارث وی **فَلَا قِصَاصَ لَهُمْ** نو هغوی دپاره قصاص نشته، **وَأَنْ أَجْمَعُوا مَعَ الْوَلِيِّ** اگر چه وارثان آقا سره راجمع شی

فهرست «او که د مولا نه علاوه دده نور وارثان هم موجود وی. او باقی صورت هم هغه وی. نو بالاتفاق به قصاص نشی اخستلې.

فهرست «ځکه چه رومی صورت کېنې خو د سبب اختلاف وو. او حکم متحد وو. او مستحق هم متحد وو. او دلته په مستحق کېنې اختلاف دې. مستحق په یو صورت کېنې مولا دې. او په یو صورت کېنې د مکاتب مقتول وارثان دې. که دا او منلې شی. چه دې آزاد مې شوې دې. نو وارث مستحق دې. او که دا او منلې شی. چه غلام مې شوې دې. نو آقا مستحق دې. او دې غلام مې شوې دې. او که آزاد، دا د صاحب **فرمائی** اختلافی مسئله ده. نو د یو صورت متعین کول مشکل دی. په دې وجه قصاص ختم کړې شو. او په رومی صورت کېنې مستحق صرف مولا وو. په دې وجه شیخینو **فرمائی** او فرمائیل. چه قصاص به اخستلې شی.

مرتهن سره د مرهون غلام عمداً قتل ڪولو سره د قصاص حكم

وَإِذَا قُتِلَ عَبْدُ الرَّهْنِ أَوْ كَلَهُ جَهْدُ رَهْنِ غُلَامٍ (د مرتهن په قبضه كېنې) قتل كړې شو لَفَتْهُنَّ الْقِصَاصُ
نو قصاص به واجب نه وي حَتَّى يَمُوتَ الرَّاهِنُ وَالْمَرْهُونُ تردې چه راهن او مرتهن دواړه جمع شي

تعريض > كه مرهون غلام عمداً (په قصد سره) د مرتهن په قبضه كېنې قتل كړې شو. خو
يواخې راهن ته، يا يواخې مرتهن ته به د قصاص اخستلو حق نه وي. بلكه د دواړو جمع كيدل شرط
دى.

دليله > راهن يواخې څكه (قصاص) نشي اخستلي. چه د مرتهن د حق ابطال لازميږي. او يواخې مرتهن
څكه قصاص نشي اخستلي. چه هغه ددې مالك نه دي. نو ضروري ده. چه دواړه جمع شي. چه د مرتهن د
حق ابطال دده په رضامندي سره وي.
الاشكال > كه څوك دا اوواني چه هر كله چه د مرتهن په قبضه كېنې غلام هلاك شو. نو دده حق هم دده نه
ساقط شو؟

الجواب عنه > نو مونږ وايو دا ټيك ده خو حق ساقطيدل اوس هم تام (او پوره) نه دى. ځكه كيدي شي. چه
مصالحت اوشي. يا كيدي شي. چه داسې شېبه راوځي. چه هغې سره دا قتل، قتل خطاء شي.
په قصداً وهلو ټكولو. او زخمي ڪولو سره

د مړ كيدو په صورت كېنې د قصاص حكم

وَمَنْ جَرَّرَ رَجُلًا عَدَا الْكَلْمَ يَزِلُّ صَاحِبَ فِرَاشِهِ أَوْ جَا قَصْدًا څوك سړې زخمى كړو. نو هغه مسلسل په
بستره (بيمار) پروت وو حَتَّى مَاتَ فَلْيَكِلْهُ الْقِصَاصُ تردې چه مړ شو. نو په ده به قصاص واجب وي.

تعريض > عثمان بكر زخمى كړو. او ددې زخم په وجه بكر مثلاً يوه مياشت پورې په بستره (مريض)
پروت وو. او مړ شو. نو د عثمان نه به قصاص اخستلي شي.
دليله > ځكه چه د عثمان د زخم په وجه دې مړ شوې دي. چه دا تر اوسه پورې باطل شوي نه وو. نو د
مرگ اضافت به د زخم لگولو طرف ته كيږي.

په هومو صورتونو كېنې قصاص شته او په هومو كېنې لښته

وَمَنْ قَطَعَ يَدَ رَجُلٍ عَمْدًا مِنْ الْبَلْعِ أَوْ جَا قَصْدًا د خپل ځان نه غير په جور كېنې لاس كت كړو
فَلْيُكْتَبْ بَذْنُهُ. نو دده لاس به كت كړل شي. وَكَذَلِكَ الرَّجُلُ وَمَا رَأَى الْأَنْفِ وَالْأُذُنَ دغه شان خپه، او د
پوږي نرمه حصه ده. او غوږ دي.

هل اللغة > ① قطع: جور

تعريض > كه يوكس د بل سړي يو اندام كت كړو. نو په بعضو صورتونو كېنې قصاص شته. او په بعضو
كېنې نشته. نو ددې اصولي (قاعده) كليده ده. چه په كوم صورت كېنې مماثلت كيدي شي. هلته به
قصاص وي. چرته چه مماثلت متعدي يا نا ممكن وي. هلته به قصاص نه وي. بلكه ديت به واجب
وي. تفصيل ددې اجمال دا دي. چه كله نې لاس يا خپه د جور دپاسه كت كړي وي. نو مماثلت به ممكن
وي. يعنې د مړوند نه نې كت كړي وي. يا نې د ځنگلي نه كت كړي وي. يا نې خپه د گيتو نه، يا نې د
ځنگون نه كت كړي وي. نو د بل (كت كونكي) به هم دغه اومره كت كولي شي. دغه شان په غوږ كېنې
د مماثلت رعايت كيدي شي. او د پوږي په نرمه حصه كېنې هم مماثلت كيدي شي. نو په دې كېنې به
قصاص وي.

فایده > خکۀ د قرآن فیصله ده. چمد (المهر و قصاص) [المائدة: ۴۵] د زخمونو بدله برابر ده. د لاس کار نیول دی. نوکه د لاس د وړوکوالی یا غټ والی په وجه د لاس په منفعت کښې څه خلل نه وی. نو ددې اعتبار به نه کېږي. نو که کټ کړې شوې وړوکې وی. او د کټ کونکې لاس غټ وی. بیا به هم قصاص واجب وی. او چرته چه د مماثلت رعایت نشی کیدې. لکه د مړوند د نیمې نه نې لاس کټ کړې وی. یا نې د پندو د نیمې نه خپه کټ کړې وی. نو دلته د مماثلت رعایت ممکن نه دې. نو قصاص به هم نه وی.

په سترګه او بڼولو کېږي د قصاص حکم او یوه قاعده هله

وَمَنْ فَرَّطَ عَيْنَ رَجُلٍ اِمَامٌ قَدُورٍ يَحْكُمُ فَرَمَانِيْلِي دى. او چا چه يو کس په سترګه اوو هلو. فَقَلَعَهَا نُو دا نې بهر راويستله. فَلَا قِصَاصَ عَلَيْهِ نُو په ده به قصاص نه وی. په بهر راويستلو کېږي.

هل اللغة > ① قلع: ويستل

تفريع > وړاندې قاعده تيره شوه. چه چرته مماثلت ممکن وی. هلته به قصاص وی. او چرته چه مماثلت ممکن نه وی. نو هلته به قصاص واجب نه وی. نوکه زيد د بکر سترګه اوو هله. چه ددې په وجه د بکر گاتې بهر راووتلو. نو قصاص به نه وی.

فایده > چونکه دلته کېږي مماثلت ممکن نه دې. په دې وجه به قصاص نه وی.

فَإِنْ گَاكَتْ قَائِمَةً اوکه سترګه موجود وی. وَفُتِبَ صُوءُهَا نُو ددې نظر (بینانی) ختم شو. فَقَلَعَهَا الْقِصَاصُ نُو په ده به قصاص وی. ثُمَّ لَهَا الْوَرَأْجُ ده دپاره به آینه گرمه کړې شی. وَتُحْمَلُ عَلَى وَجْهِ قَطْنٍ رَطْبٌ. او دده په مخ باندې دې لامده مالوچ کیخودې شی. وَتُقَابَلُ عَنْهُ بِالْوَرَأْجِ او آینه دې دده سترګې ته مخامخ کړې شی. حَتَّى يَذْهَبَ صُوءُهَا نُو دده نظر به ختم شی.

هل اللغة > ① قطن: مالوچ ② المرأة: شیشه

تفريع > اوکه سترګه موجود وی. صرف ددې بینانی (نظر) ختم شوې وی. نو قصاص به واجب وی.

فایده > خکۀ چې دلته مماثلت ممکن دې. او هغه دا دې چه د کومې سترګې نه قصاص اخستل مقصود نه دی. هغه دې اوتړلې شی. او په مخ دې لامده مالوچ کیخودې شی. او گرمه صفا اوسپنه دې دده هغه سترګې ته مخامخ کړې شی. د کومې نظر ختمول چه مقصود دی. په دې طریقه به بینانی ختمه شی. او مخ او دویمې سترګې ته به هیڅ نقصان نه رسېږي. د حضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کېږي دا واقعه راپېښ شوې وه. نو حضرت عثمان رضی الله عنه صحابو رضی الله عنه سره مشوره او کړله. نو حضرت علی رضی الله عنه دا مشوره ورکړې وه. او ټولو صحابه کرام رضی الله عنه په دې باندې سکوت اختیار کړې وو.

په غاښ مالولو کېږي د قصاص حکم

(وَقَدْ سَبَّحَ الْقِصَاصُ) او په غاښ کېږي قصاص شته. (وَقَدْ كَلَّمَكَ يَمْكُنُ فِيهَا الرِّكَكَةُ) الْقِصَاصُ او هر يو داسې زخم چه هغې کېږي مماثلت متحقق کیدې شی. قصاص شته.

هل اللغة > ① فجعة: د سر زخم ② السن: غاښ

تفريع > که يو کس د بل سړي غاښ مات کړو. نو په دې کېږي په قصاص وی.

فایده > په قرآن کېږي صفا حکم موجود دې. (وَالَّذِينَ بِالْأَيْمَنِ) [المائدة: ۴۵] چه ،، د غاښ په بدله کېږي غاښ دې، ، اگر چه د يو کس غاښ وړوکې وی. او د بل کس غټ وی. خکۀ چه دې اختلاف سره د غاښونو

منفعت کنبی هیچ تفاوت نه راخی. او په (وَالْجُرُومَ قِصَاصٌ) سره دا خبره ثابته شوې ده چه په کوم زخم کنبی مماثلت ممکن وی هغې کنبی به قصاص اخستلې شی.

د غاښ نه علاوه هډوکي ماتولو کنبی د قصاص حکم

وَلَا قِصَاصَ فِي عَظْمٍ أَوْ قِصَاصَ بِهِ هَدُوكِي نَشْتَه إِلَّا فِي السِّنِّ خَوِ بِهِ غَاښِ کنبی،

هل اللغة > ① عظم: هډوکي

توضیح > د غاښ نه علاوه په یو هډوکي کنبی به هم قصاص نشی اخستلې.

دلائله > ① د حضرت عمر او د ابن مسعود رضی الله عنهما نه دا الفاظ نقل دی. (لا قصاص ل عظم الا السن) ① په حدیث کنبی دا هم دی. چه (لا قصاص ل العظم) هډوکي کنبی قصاص نشته. او د هډوکي نه مراد د غاښ نه علاوه دي.

② بله دا چه اصول هم هغه دي. کوم چه ذکر شوې دي چه چرته مماثلت ممکن وی. هلته به قصاص وی. گنې ته به وی. او په هډوکي کنبی مماثلت نشی کیدي. البته په غاښ کنبی مماثلت کیدي شی. ځکه چه هډوکي کنبی د کمی بیشی، او د زیاتی او نقصان احتمال شته. او دا احتمال په غاښ کنبی نشته. ځکه چه غاښ په سوان سره کړولو سره د رومبی پشان جوړیدي شی. او که د رومبی نې پوزه غاښ اوښکلي وی. نو د دویم به هم پوره غاښ اوښکلي شی.

د نفس نه په حکم کنبی شبه عمد نه وی

وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ النَّفْسِ شِبْهُ عَمْدٍ وَالْمُحَاوَرَةُ عَمْدٌ أَوْ خَطَاٌ او د نفس نه په علاوه کنبی شبه عمد نشته. هغه د مادون النفس خو عمد یا خطاء دي

توضیح > وړاندې تفصیل تیر شوې دي. نو شبه عمد په پوره قتل کنبی خو کیدي شی. د اندامونو په ماتولو کنبی صرف دوه صورتونه دي. یا به عمد وی، یا به خطاء وی. دلیله > ځکه چه شبه عمد آلې طرف ته واپس کولې شی او قتل د آلې په اختلاف سره مختلف کیږي. داسې نه چه کوم د نفس نه علاوه دي ځکه چه د مادون النفس هلاکت به د آلې د اختلاف په وجه نه مختلف کیږي نو د عمد او خطا نه علاوه هیچ یو باقی پاتې نشو.

د یو بل په زحمې کولو کنبی د قصاص حکم

(وَلَا قِصَاصَ بَيْنَ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ فِيمَا دُونَ النَّفْسِ) او قصاص نشته، د سړی او ښځې په منځ کنبی، د نفس نه علاوه کنبی وَلَا بَيْنَ الْحُرِّ وَالْعَبْدِ، وَلَا بَيْنَ الْعَبْدَيْنِ او نه د آزاد او غلام په منځ کنبی، او نه د دوه غلامانو په منځ کنبی،

توضیح > په قصاص فی النفس کنبی سړي او ښځه، آزاد او غلام، او دوه غلامان برابر دي. چه ددې بیان وړاندې تیر شوې دي. خو د اندامونو په قصاص کنبی دي کنبی مساوات نشته. بلکه تفاوت

١) غربه الزیلعی رحمته الله عنهما ونقل عن الشعمی والحسن رحمتهما قال لا یس فی العظام لصاص ما خلا السن والرأس وعزاه إلى مصنف ابن ابی شیبة (نصب: ١٠٧/٥).

٢) غربه الزیلعی رحمته الله ثم قال وروی ابن ابی شیبة فی مصنفه .. عن عمر رضی الله عنه قال لا یأخذ من العظام ونقل بطله عن ابن عباس رضی الله عنهما (نصب: ١٠٧/٥).

دې وجه ددې دا ده چه اندامونه د مالونو په درجه کښې ايخودې شوي دي چه ددې وجه تيره شوې ده او هر کله چه دا د اندامونو په مرتبه کښې شو نو ددې قيمت به ملاويږي او په قيمت کښې تفاوت دي مثلا د سړي د لاس قيمت شريعت پنځه سوه ديناره مقرر کړې دي او د ښځې د لاس قيمت ټي دوه سوه او پنځوس ديناره مقرر کړې دي بهر حال هر کله چه تفاوت دي نو د سړي د لاس په بدله کښې د ښځې لاس او د ښځې د لاس په بدله کښې به د سړي لاس نشي کټ کولی او نه د غلام د آزاد په بدله کښې او نه د آزاد د غلام په بدله کښې او نه د غلام د غلام په بدله کښې په دې ټولو صورتونو کښې به قصاص نه وي.

دليله > دليل دا دي چه په لاس کښې اصل کښې نيول معتبر دي او دا په دواړو لاسونو کښې موجود دي او د تفاوت دپاره شريعت هيڅ اصول او قاعده نه ده مقرر کړې نو ددې تفاوت اعتبار به نه کيږي او د سړي او د ښځې په لاس کښې د تفاوت شريعت اعتبار کړې دي او ددوی ټي جدا جدا قيمت متعين کړې دي په دې وجه دا تفاوت معتبر منلي شوې دي او د نفس په ضائع کولو کښې دا تفاوت هم معتبر نه دي ځکه چه قاتل په هر صورت کښې د روح ضائع کونکې دي او په روح کښې هيڅ تفاوت نشته نو قصاص به واجب وي.

د مسلمان او ذمی په منځ کښې د قصاص مسئله

وَيَجِبُ الْقَصَاصُ فِي الْأَطْرَافِ بَيْنَ الْمُسْلِمِ وَالْكَافِرِ او د مسلمان او کافر په منځ کښې اندامونو کښې قصاص واجب دي

تفريح > دلته د کافر نه مراد ذمی دي د مسلمان او د ذمی د لاس قيمت شريعت يو ايخودې دي نو د مساوات په وجه به قصاص واجب وي.

دليله > ځکه چه قصاص مماثلت غواړي او مماثلت موجود دي.

نیم مړونده پورې لاس کټ کول او تیره زخم

لگولو نه پس ټپ کېدو سره د قصاص حکم

وَمَنْ قَطَعَ يَدَ رَجُلٍ مِنْ نَصِيفِ السَّاعِدِ امَام قُدُورِي رحمته الله فرمايېلی دی او چا چه د يوسړي لاس د نیم مړوند نه کټ کړو **أَوْ جَرَحَهُ جَائِقَةً** يا ټي ده ته جانفه زخم تيره زخم او لگولو **فَيُرَأَى مَهْأَنُو** هغه ددې نه ټپک شو **فَلَا قَصَاصَ عَلَيْهِ** نو په ده به قصاص نه وي

هل اللغة ① **جانفه** : هغه زخم ته وائي کوم چه جوف (منځ) پورې متعدی شي يعنی په سر ټپي او وهلو او ددې اثر دماغ پورې اورسيږي يا معدې پورې اورسيږي وغيره.

② **جراحان** : جمع د جراحة زخم

تفريح > دلته دوه مسئلې بيانولي شي ① که يوکس د بل نیم مړوند کټ کړو نو دلته به قصاص نه وي ځکه چه دلته د مماثلت رعایت ممکن نه دي ځکه چه دا هډوکي کټ کول دي چه ددې حکم هم دا دي ② داسې زخم ټي او لگولو چه دا دننه پورې اورسيږي يعنی جانفه چه ددې نه عام طور باندې سړي نه ټپه کيږي خو هغه ټپک شو نو قصاص به نه وي.

دليله > ځکه چه دې خو ټپک شو او د دويم په باره کښې غالب گمان هم دا دي چه دې به ټپک نشي نو د

① د امام شافعي رحمته الله په نيز به په دې ټولو صورتونو کښې قصاص وي علاوه د يو صورت نه.

مسائل رعایت ممکن نه دي.

البته که رومي کس تيك شوې نه وي. نو کتلې به شي. چه زخم دننه پورې رسيدونکي دي. او که نه دي. که رسيدونکي وي. نو قصاص به وي. گني اوس به انتظار کولې شي. کله دا حالت ښکاره شي. بيا به ددې مطابق عمل کولې شي.

د نل لاسي يا د کمو کولو والا نه د لاس

کټ کولو په جرم کښي د قصاص اخستلو مسئله

وَلَا آگَانَ يَدُ الْمُقْطُوعِ صَيِّمَةً اوكله چه كټ شوې لاس صحيح وي وَيَدُ الْقَاطِعِ سَلَاةٌ د كټ كونكي لاس اوج وي اَوْ نَاقِصَةً الْأَصَابِرِ د ناقصو گوتو والا وي قَالَهُ مُقْطُوعٌ بِالْجِيَارِ اَن شَاءَ قَطَعَهُ يَدُ الْمَيْمِينَةِ نو د چا لاس چه كټ كړې شوې دي. هغه ته اختيار دي. كه غواړي. نو د عيب دار لاس دي كټ كړي وَلَا شَيْءَ لَهُ عَزِيْزًا او دده دپاره ددې عيب دار لاس نه علاوه هيڅ نشته وَلَئِنْ شَاءَ أَخَذَ الْأَرْضَ كَامِلًا او كه غواړي. د لاس پوره ديت دي واخلې

تفسير > د زيد لاس صحيح سلامت دي. او د بكر لاس شل دي. اوج دي. يا دده گوتې كمې دي. او صورت دا شو. چه بكر د زيد لاس كټ كړو. نو اوس به زيد څه كوي. نو ده ته يو اختيار دا حاصل دي كه زيد غواړي. نو د بكر لاس چه هر څنگه دي. هم ددې نه دي قصاص واخلې. او دا دي كټ كړي. دليله > ځكه چه هر كله پوره لاس د بكر نشته. نو ددې نه علاوه بله لار نشته. او د خپل حق نه په كم باندې راضي كيدل، او په دي حال باندې يې پرواهي كول (او سترگې پټول) جائز دي. او كه ده داسې او كړل. نو دده حق ادا شو. او دا داسې شوه. لكه د كره درهمو په ځانې ردې (او كهوتې) اخستل. او دويم اختيار دا دي كه قصاص واخلې. بلكه ديت واخلې.

مثاله > ددې مثال بالكل داسي دي. چه زيد د بكر يو مثلي خيز هلاك كړو. نو په زيد واجب دي. چه ددې مثل ادا كړي. خو اتفاق سره دا خيز په بازار كښې نشته. او كه وي. نو خراب (او معمولي) دي. نو اوس بكر ته اختيار دي. كه غواړي. نو څنگه خيز چه بازار كښې ملاويږي. د هغې په اخستلو دي راضي شي. او په دي صورت كښې به دهغه حق ادا شي. او كه غواړي. نو ددې قيمت دي واخلې. بالكل دغه شان مذكوره صورت هم دي.

د زخمي شوي سر وړونكي او د زخمي كونكي سر كټ وي نو څه حكم دي ؟

وَمَنْ شَرَّ زَلَّ او چا چه د يو سري سر زخمې كړې وي فَاسْتَوْعَبَتِ الشَّجَةَ مَا بَيْنَ قَرْيَتَيْنِ نو زخم د سر دواړه طرفونه راگير كړې وي. وَهِيَ لَا تَسْتَوْعِبُ مَا بَيْنَ قَرْيَتَيْنِ الشَّجَرُ او دا زخم، د زخم لگونكي دواړه طرفونه نشي راگيرولي قَالَهُ الْمُجَوِّزُ بِالْجِيَارِ اَن شَاءَ افْتَصَّ بِمِقْدَارِ شَجَرَةٍ يَبْتَدِئُ مِنْ أَيِّ الْجَانِبَيْنِ شَاءَ نو زخمې ته اختيار شته. كه غواړي. د خپل زخم په مقدار دي قصاص واخلې. د كوم طرفه چه غواړي. شروع دي او كړي. وَلَئِنْ شَاءَ أَخَذَ الْأَرْضَ كَامِلًا او كه غواړي. پوره ديت دي واخلې

هل اللغة > ① شاج: د سر زخمې كونكي يعني بكر، مشجوع: د كوم كس چه سر زخمې كړې

شوې دي. يعني زيد

تفسير > د خالد سر وركوتې دي. مثلاً په پلن والي كښي د بنسې طرفه گس طرفه پورې ټول د څلورو گوتو عرض دي. او د عثمان مثلاً يوه ليشته دي. اوس صورت دا شو. چه عثمان د خالد سر زخمې كړو. او دومره زخم نې لگولي دي. چه څلور گوتې پلن والي نې ټول راگير كړې دي. اوس كه خالد ته اوونيلې شي. چه څلور گوتي قصاص واخله. نو د عثمان په سر كښي به څلور گوتي معمولي شان درد

سره اوشی. او دده پوره سر به نه خرابیږي. نو د خالد حق ناقص پاتې شو. او که د پوره سر زخمی کولو یعنې پوره پوره لیشت زخمی کولو اختیار ورکړې شی. نو دا مقدار د جنایت نه زیات دي. او دا ظلم دي. نو خالد ته دوه اختیاره دي. ① صرف د څلورو گوتو مقدار چه د کوم طرفه غواړی. زخمی دي کړي. ② او که غواړی. نو دیت دي واخلی. لکه څنگه چه مخکنی مسئله کښې شوی وو. کله چه د بریکونکي لاس شل یا اوچ وو. دغه شان به دلته کښی هم وی.

به ژبه او خاص اندام (لکړ) ځينې قصاص ته اړکته نه؟

وَلَا قِصَاصَ فِي اللِّسَانِ وَلَا فِي الدَّكْرِ^(۱) او په ژبه او ذکر کېني قصاص نشته

هل اللغة < ① اللسان: ربه

نہیں کہ زید دیکر زبہ کت کرلہ یا نی ذکر کت کرو۔ نو قصاص بہ نہ وی۔

دلیلها ۱. به او ذکر کله را تو لیری. او کله یکنیری. نو د مساوات ممکن نه دی.

ملک ابی یوسف امام ابویوسف رحمۃ اللہ علیہ فرمائی کہ زبہ او ذکر نہی د جری نہ کت کو نو قصاص به واجب وی گنی نہ به وی.

ځکه څه اوس معائلت او مساوات کيدې شې. چه د دويم کس هم د جرړې نه کټ کړې شې.

به حشفه (یعنی د خاص اندام په سر) کښي د فصاض حکم .

(الْآن تَنْظُمُ الْحَشْفَةَ) خودا چه حشفه (د اندام مخصوصه س) کتہ کرې شی.

هل اللغة < ① حشوة: د ذكر سر

نورج که یوکس دی یوسری حشفه کټ کرله، نو دا خانې معلوم دې، نو قصاص به اختلې شی. لکه څنگه چه د لاس به صورت کښې د جور نه د کټ کولو حکم وو.

حکم قطع بعض الذکرا والنفقة» او که ده حشفي يا ذکر (اندام مخصوصه) خه حصه کت کړې شوې وي. نو به دې کينې به قصاص نه وي.

دلیل ۴: دلیل دا دی چه بعض حصه معلوم نه ده، یعنی متعین خانې نه دي، په دي وجه به د مساوات او مساوات رعایت نشي کیدی.

الاستیټه که غوږ نهې گټ کړو. ټول یا بعضې حصه، نو قصاص به واجب وی. ځکه چه غوږ نه راتولېږی. او نه خوړېږی. او د غوږ یو جد مقرر دی. نو دلته مساوات کیدې شی. او که شونې نهې پوره گټ کړې وی. نو قصاص شته. او په بعض حصه کښې به قصاص نه وی. ځکه چه رومیې صورت کښې مساوات کیدې شی. او په دویم کښې مساوات نشی کیدې.

که فانی د مکتول وارانانو سره صلح اوکړی نو د قصاص څه حکم دی ؟

وَإِذَا اضْطُرُّمُ إِلَى الْقَاتِلِ وَالْمُتَمَتِّلِ أَوْ كَلِّهِ دَقَاتِلَ أَوْ مَقْتُولِ أَوْ مَصْلَحَتِ أَوْ كَرِهٍ عَلَى مَالٍ بِهِ
يُو مَالِ بَانَدِي، سَقَطَ الْقِصَاصُ نَوْ قِصَاصٍ سَاقِطٍ شَرُّ وَجَبَ الْمَالُ قَلِيلًا كَانِ أَوْ كَثِيرًا أَوْ مَالِ
وَاجِبٍ شَوْ كَلِّهِ أَوْ كَرِهٍ دَقَاتِلَ

نصوح: کله چه د قاتل او مقتول وارثانو دا مصالحت او کړوچه د دومره مال په بدله کېنې صلح ده او

١' القاء الداحي هو هذا قول الجمهور كلما لي رد المختار (٥٣٩٤) والندبة (١٥١٦) وملقى الأبحر (٣٢٥١٤)

والله المنتظم. (٣٢٤\٤) نقلاً عن القول الراجع (٣٤٠\٢) -

قصاص معاف دې. نو اوس به قصاص ختم وی. او صرف مال به واجب وی. په کوم چه مصالحت شوې دې. که دا مال لږ وی. او که ډیر وی.

دلیل < د صلح ثبوت په قرآن سره دې ﴿فَمَنْ عَفَىٰ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءًا لِّتَأْتِيَ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَّ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ﴾ (هغه قاتل، چا لږه چه دده د رور (مقتول) د طرفه څه معافی ورکړې شي. (په واسطه د اولیاو) نو تا بعداری کول پکار دی. د دستور موافق، او په ښه طریقې سره دا ادا کول پکار دی،، یعنی د مقتول په وارثانو کښې که بعضې هم وینه معاف کړې. نو اوس به قاتل په قصاص کښې نشي قتلولې. بلکه کتلي به شي. چه دې وارثانو په کومه طریقه معاف کړې دې. چه خالص د ثواب په غرض سره نې د مال د معاوضې نه بغیر معاف کړې دې.

وجه استواء القليل والكثير < د صلح د مال مقدار به څومره وی. نو چونکه په نص کښې ددې مقدار نه دې وړاد شوې. په دې وجه دا د ولي او قاتل په اتفاق باندې موقوف دی. که لږ وی. او که ډیر وی. لکه په خلع او د مال په بدله کښې آزادولو کښې هم دا صورت دې. او که دوي د نقد او قرض هيڅ ذکر نه وی کړې. نو نقد مال به واجب وی. ځکه قاعده دا ده. چه کوم مال په عقد سره د طرفینو په رضامندی سره واجب وی. نو هغه به فی الحال واجب الاداء وی. او کوم مال چه عقد سره واجب نه وی. هغه به فی الحال واجب نه وی. او دا مال عقد سره واجب شوې دې. نو فی الحال به واجب الاداء وی. او دیت قسط وار واجب دې. ځکه چه ددې وجوب عقد سره نه دې. بلکه د شریعت په واجبولو سره دې.

آزاد او غلام په شریکه یو قتل او ګرونیو په زر روپۍ باندې صلح کولو کښې

به د مقتول د بعضو وارثانو د قصاص معاف کولو حکم

فَإِنْ عَفَا أَحَدُ الشُّرَكَاءِ مِنْ الدَّهْرِ أَوْ كَسَ وَينَه معاف کړ له **أَوْصَالِ عَمْرٍ** نَصِيْبِهِ عَلَى عَوَضٍ يَأْتِي د خپلې حصې د طرفه په يو عوض باندې مصالحت او کړو. سَقَطَ حَقُّ الْبَاقِيْنَ عَنْ الْقِصَاصِ نو د باقي خلقو حق د قصاص به معاف کيږي و ګانَ هُمُ نَصِيْبُهُمْ مِنَ الدِّيَةِ او د دوی دپاره به په دیت کښې ددوی حصه وی

توضیح < حق د قصاص چه چا دپاره ثابت وو. هغوی کښې يو خپل حق معاف کړو. نو اوس باقي اولياء هم قصاص نشي اخستلي. بلکه د خپلې حصې دیت اخستلي شي. مثلاً د زيد پنځه ځامن دی. او بل هيڅ څوک وارث ني نشته. زيد چا عمدا قتل کړو. چه ددې په وجه قصاص واجب شو. خو يو څوی خپل حق معاف کړو. نو اوس قصاص ساقط شو. صرف دیت به واجب وی. چه ددې صورت به دا وی. چه د پوره دیت نه به ۱۱۵ خارجولي شي. او ۴۸۵ به دوی څلور واړه په منځ کښې برابر برابر تقسيميږي. (۱) **دلیل** < دليل دا دې. چه اشيم ضبابی خطا قتل کړې شوې وو. چه ددې په وجه دیت واجب شو. نو سرکار دوعالم (رحم) دا حکم فرمانيږي وو. (۲) چه په دې دیت کښې دې د اشيم ښځې ته هم ميراث ورکړې

۱) دامام مالک او امام شافعی (رحم) په دې کښې اختلاف دې. دوی فرمائي. چه په قصاص او دیت کښې د زوجینو حق نشته. ځکه چه ميراث کښې کوم وراثت ثابتيږي. ددې مال خلافت او نيابت دې. او د خلافت بنياد نسب دې. سبب نه دې. ځکه چه سبب څو مرګ سره ختميږي. نو د زوجینو هيڅ حق به په قصاص او دیت کښې نه وی.

۲) من حديث ضحاک بن صفیان (رحم) أخرجه ابوداود في الفرائض والترمذی في الفرائض باب ۱۸ وابن ماجه في الديات باب ۱۲ ۴۶۲ ۲۶۴۲ والنسائي في السنن الكبرى (۷۹\۴) رقم ۶۳۶۶.

شی. ددی نه معلومه شوه. چه په دیت کښې د ښځې حق وو. په دې وجه خو ئې ورکړې وو. نو دغه شان به قصاص کښې هم حق وی. بیا قصاص او دیت داسې څیز دی. چه په دې کښې میراث جاری کیږي. او هرکله چه میراث جاری کیږي. نو بیا به دتولو وراثتو دپاره دا حق ثابت وی.

که یو جماعت یو سړي عمدا قتل کړي نو د قصاص څه حکم دي ؟

وَإِذَا قُتِلَ جَمَاعَةٌ وَاحِدَةً أَوْ كَلَهُ يَوْمَ سَرَى يَوْمَ بَدْرٍ عَمْدًا قَتَلَ كَرُوا أَقْتَصَ مِنْ جَمِيعِهِمْ نَو ددوی تولو نه به قصاص اخستلی شی

تفصیل > مقتول یو دی. او قاتل متعدد (گني) دی. نو ټول به په قصاص کښې قتلولي شی. چونکه قتل عام طور باندې هم داسې کیږي. چه د یوکس نور خلق مدد کوي. نو که د قاتل د تعدد په وجه قصاص پریځودې شی. نو بیا به د قصاص دروازه بنده شی. او کوم چه مقصود دي. یعنی نظام د عالم قائم ساتل، او د خلق ژوندی ساتل، دا مقصود به معطل (او عبث) پاتې شی.

دلیل > په صنعاء کښې زینب نومي یوه ښځه وه. د هغې خاوند په سفر کښې پردی وطن ته تلې وو. او خپل یو خوښی،، چه اصیل نې نامه وه. او دده د مخکښې ښځې نه پیدا شوې وو،، ددې سره نې پریځود. او لاړو. د زینب یو څو اشنايان پیدا شو. خو هغوی د اصیل نه تنگ راغلل. نو زینب خپلو چلاکو یارانو سره مشوره اوکړله. نو د ټولو دا راتې مقرر شوه. چه دا هلك مونږ رسوا کوي. نو ټول متفق شو. او دې نې قتل کړو. او د غمدان په کوهی کښې نې اوغورزوولو. او دا ټول سره د ښځې اووه کسان وو. نو کله چه دا هلك ورک شو. نو هم دې زینب چغې کړې. او په چغو کښې به نې ونیلې. چه ای الله چا چه اصیل قتل کړې وی. هغه دې تباه شی. او هغه دي اونیولی شی. او دغه وخت د حضرت عمر رضی الله عنه د طرفه یعلی د صنعاء وزیر وو. نو دوی په دې باره کښې خلقو ته خطبه واوروله. چه ددې تحقیق او معلومات اوکړي. نو یو څو ورځې پس د غمدان کوهی په طرف یو سړي تیریدو. او هلته د مچانو د ډیروالی نه ده ته پته اولگیده. نو ده یعلی ته خبر ورکړو. نو هغه خلق خان سره کړل. او تشریف نې یوړلو. نو د ښځې په چلاکو یارانو کښې یوکس اوونیل. چه ما په رسی کښې ور زوړند کړی. نو ورکوز شو. او د اصیل لاش نې د کوهی په غار (گای) کښې پټ کړو. بیا دې راووتلو. او ده اوونیل. چه ما هلته هیڅ او نه موندل. نو دویم سړي اوونیل. چه ما ورکوز کړی. بیا هغه ورکوز شو. او لاش نې راوینکلو. نو آخرکار ښځې اقرار اوکړو. او ددې یارانو هم اقرار اوکړو. یعلی ددې تفصیل حضرت عمر رضی الله عنه ته ولیکلو. هغوی ددې دا حکم جاری کړو. **لَوْ تَمَّاعْلَاهُ أَهْلُ صُلْعَاءَ لَقَتَلْتَهُمْ**،^(۱) چه دوی ټول دې قتل کړې شی.

که یو سړي پوره جماعت قتل کړي نو ؟

قصاص هېڅ به هم دا یوکس قتل هولي شي

وَإِذَا قُتِلَ وَاحِدٌ جَمَاعَةً أَوْ كَلَهُ يَوْمَ سَرَى يَوْمَ بَدْرٍ عَمْدًا قَتَلَ كَرُوا أَقْتَصَ مِنْ جَمِيعِهِمْ نَو ددوی د ټولو د طرفه قتلولي شی وَلَا شَىْءَ لَهُمْ مِنْ دِيَارِكْ، او اولیاو حاضر شو قُتِلَ جَمَاعَتُهُمْ نَو قاتل به ددوی د ټولو د طرفه قتلولي شی. نو ددوی کښې یو حاضر شو قُتِلَ د اولیاو دپاره به ددې نه علاوه هیڅ نه وی فَإِنْ حَضَرَ وَاحِدٌ مِنْهُمْ نَو که په دوی کښې یو حاضر شو قُتِلَ له نو دده دپاره به قاتل قتلولي شی وَسَقَطَ حَقُّ الْبَاقِيْنَ او د باقی (اولیاو) حق به ساقطولي شی.

^(۱) آخرجه مالک فی موطاء فی العقول رقم ۱۳.

توضیح یوسری مثلاً لښ کسان قتل کړی دی. نو که ټول اولیاو راجمع شی. بیا به هم قصاص کښی د ټولو دپاره دا یو قاتل وی. او دده په قتلولو سره به د ټولو قصاص ادا کیږی. او که په دوی کښی یو (ولی) حاضر شو. او قصاص نه واخستلو. نو بیا هم د باقی (اولیاو) حق ساقط شو. او هیڅ مال به چاته نه لاوېږی. (۱)

دالله ① دلیل دا دی. چه هرکله ټول اولیاو حاضر شو. او د قاضی د فیصلې نه پس هغوی پخپله یا ددوی وکیل هغه قتل کړو. نو په دواړو صورتونو کښی به دا گټلې شی. چه هر یو کس خپل پوره حق ، قصاص علی سبیل الکمال، حاصل کړو. نو تماثل شته. او لکه څنگه چه رومی صورت کښی مقتول یو وی. او قاتلان گټي وی. هم دا گټلې شوی دی. چه هر قاتل کامل وصف سره دې قتل کړې دې. گټی ددې نه بغیر به د ټولو نه قصاص نه اخستلی کیدو. نو دلته به هم دغه شان گټلې کیږی. ② بل دلیل دا دی چه په دوی کښی د هریو زخم ددې قابل دې. چه د روح وتلو سبب جوړ شی. نو د روح وتلو اضافت به دوی ټولو طرف ته کیږی. ځکه چه لکه څنگه قصاص غیر متجزی دی. دغه شان روح وتل هم غیر متجزی دی. او د سړی د بدن شلول (او زخمی کول) ممنوع دی. او داسې کونکې حدیث کښی ملعون گرځولې شوې دې. خو ددې باوجود دلته کښی د ژوند د تحقیق په غرض سره قصاص مشروع کړې شوې دې. بهر حال کوم چه غرض (او مقصد) دې. یعنی تحقیق د ژوند، هغه ددې قاتل په قتلولو سره حاصلیږی. او هرکله چه مقصد حاصل شو. نو په دې به اکتفاء کولې شی. او د قصاص نه علاوه به هیڅ مال واجب نه وی.

که قاتل مړ شي نو د قصاص څه حکم دي ؟

وَمَنْ وَجَبَ عَلَيْهِ الْقِصَاصُ أَوْ بِهِ چاچه قصاص واجب وی فَمَاتَ أَوْ هَفَ مَرِشَوْ سَقَطَ الْقِصَاصُ نَوَ قِصَاصُ سَاقِطُ شَوْ

توضیح په کوم قاتل چه قصاص واجب وو. او دیت ورکول اختیار شوی نه وو. نو که دا قاتل مړ شی. نو قصاص به هم ساقطیږی.

دلیل ځکه چه د کوم محل نه قصاص وصولیدو. هغه محل ختم شوې دې. نو دا بالکل داسې ده. لکه چه یو غلام جنایت (جرم) اوکړی. او په دې کښی دا غلام ورکول لازمی شی. خو د ورکولو نه وړاندې دا غلام مړ شو. نو اوس به هیڅ نه ورکړی کیږی. ځکه چه محل فوت شوې دې. اصلی واجب قصاص دې. او دیت طرف ته انتقال هغه وخت کیږی. کله چه دوی دواړه په دې باندې اتفاق اوکړی. او دا اتفاق شوې نه وو. نو اصلی موجب قصاص وو. او د محل فوت کیدو په وجه اوس دا فوت (ختم) شو.

(۱) د امام شافعی رحمه الله دلته مختلف اقوال دي: ① که قاتل دا ټول مقتولين یو بل پسې قتل کړې وی. نو د رومی په بدله کښی به قصاص وی. او د باقی په بدله کښی به مال واجب وی. ② او که ټول (نې) په یو ځل قتل کړی وی. یا نې وړاندې روستو قتل کړی وی. خو د رومی پته نه لگي. نو د ټولو دپاره به قتلولي شی. او بیا به دیتونه د دوی ټولو په منځ کښی تقسیمولي شی. ③ قرعه (او خسنې) به اچولې شی. چه د چا نوم راوځي. د هغه دپاره به قتلولي شی. او د باقی دپاره به مال وی.

که دوو سړو د یو سړي لاس کېت هېرونو د قصاص څه حکم دی ؟

﴿وَأَن تَقْتُلُوا زَمْلَانِ يَدْخُلُ وَاجِدًا وَكُلَّ هُمَا دُو سُرُو د یو سړي لاس کېت کړو (فَلَا قِصَاصَ عَلَیْکُمْ وَلَا جِزَاةَ عَلَیْکُمْ) نو په دوی دواړو کېنې یو باندې هم قصاص نشته. وَعَلَيْهِمَا نِصْفُ الدِّيَةِ او دوی دواړو باندې به نیم دیت وی

توضیح > زید او بکر په یوځای د خالد یو لاس کېت کړو. نو په دواړو کېنې په یو هم قصاص نشته البته په هر یو باندې نیم نیم دیت دی. ( )

دلیل > دلیل دی. ددې حاصل دا دی. چه په زید او بکر کېنې هر یو دده بعض لاس کېت کړي دي. ځکه چه چاره باندې د دواړو لاس دي. او د دواړو په زور د چارې نه کار اخستې شوې دي. او د خالد لاس هم د تجزی (یعنی حصې کولو) قابل دي. نو دا به ضروري وی. چه داسې اوونیلې شی. چه هر یو بعض لاس کېت کړي دي. او هرکله چه هر یو بعض لاس کېت کړي دي. او دوی دواړو ته دا سزا ملاو شی. چه ددوی پوره لاس کېت کړي شی. نو مماثلت ختم شو. حالانکه قصاص کېنې مماثلت ضروري دي.، کما مر،

یو لاس دوو سړو کېت هېرونو د دیت څه حکم دی ؟

وَعَلَيْهِمَا نِصْفُ الدِّيَةِ چه په دوی دواړو به نصف دیت واجب وی

توضیح > د یو لاس هغه دیت وی. کوم چه د پوره نفس د دیت نیم دی. نو هم دا نصف دیت به په دوی دواړو واجب وی. او په دوی دواړو کېنې به هر یو باندې د نصف نیم نیم واجب وی. دلیل > ځکه چه دوی یو لاس کېت کړي دي. نو ددې لاس ضمان به دوی دواړو باندې نصف واجب وی. گویا چه هر یو باندې د نفس د دیت ۱/۴ واجب وی.

یو سړي د دوو سړو بڼې لاس کېت هېرو او دواړه حاضر شول څه حکم دی ؟

﴿وَأَن تَقْتُلُوا وَاجِدًا يَمِيتُ زَمْلَانِ او که یو سړي د دوو سړو بڼې لاس کېت کړو فَتَقْتُلَانِ دوی دواړه حاضر شو فَكُلُّهُمَا نو ددوی دواړو حق دي أَن يَقْتُلَا يَدَّةً چه دده لاس کېت کړی وَأَخَذَا مِنْهُ نِصْفَ الدِّيَةِ او دده نه نصف دیت واخلي يَغْتَابِمَا يَنْصِفَانِ چه دا دوی دواړه نیم په نیمه تقسیم کړی.

توضیح > ارشد د حارث او عثمان دواړو لاسونه کېت کړي دي. نو د ارشد لاس د دوی دواړو د لاسونو بدل خو نشی جوړېدي. نو دا صورت به اختیارولې شی. چه دوی دواړه د هغه لاس کېت کړی. او دا به د تعین نه بغیر د یو لاس بدل وی. او د دویم لاس دې دده نه دیت وصول کړی. او دا دې دواړه نیم په نیمه تقسیم کړی. که دواړه لاسونه ئې په یوځل کېت کړي وی. بیا هم دا حکم دی. او که وړاندې روستو ئې کېت کړي وی بیا هم دا حکم دی.

دلیل > دلیل دی. ددې حاصل دا دی. چه چونکه د زید او بکر دواړو لاسونه کېت کړي شوي دي. نو قصاص هم دواړو ته ملاویدل پکار دی. ځکه چه هرکله په سبب کېنې دواړه برابر دی. نو په حکم کېنې به هم برابر وی. او ددې هم هغه طریقه ده. کومه چه مونږ بیان کړې ده. ددې مثال بعینه داسې دی. چه د زید په ذمه د بکر پنځوس روپۍ قرض دی. او د خالد څلوېښت دی. او د ساجد هم څلوېښت دی. او دا ټول قرض په مختلفو زمانو کېنې ده اخستې دي. اوس زید وفات کیږي. او مال پرېږدي. نو په دې ترکه کېنې د ټولو (د قرضخواهانو) حق برابر دي. دا به نشی کتلې. چه د کوم کس نه قرض مخکېنې اخستې شوې دي. هغه ته به د مخکېنې اخستلو حق حاصل وی. دغه شان به دلته کېنې هم دا نشی کتلې. بلکه صرف په سبب کېنې د مساوات په وجه به په حکم کېنې مساوات ثابتېږي.

۱۰۰ سِرِّ دِ دَوُو سِرُّ لَاسِ هِنْدِ عَرَبِ اَو بُو حَاطِرِ نُونِو خِ حَقْمِ دِه !

فَأَمَّا حَقُّوَاجِدٌ مِنْهُمْ أَوْ كَهْدٌ بِهٖ دَوَى دَوَارٍ وَكَيْسِي يُوْحَاضِرُ شَوْقَ طَعْمِ يَدِّهٖ نَوْدَهٗ دَهْفَهٗ لَاسِ كَتِّ كَرُوْا فَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِ
يُصِفُ النَّبِيَّ نُوْدَ دَوِيْمٍ دِيَّارَهٗ بِهٖ دَهٗ بَانَدِي نِيْمٍ دِيْتِ دِي

توضیح: وړاندې چې کومه مسئله بیان کړې شوې ده، دا حکم هغه وخت دې، چې د کومو دواړو لاسونه کټ کړې شوي دي، دوی دواړه حاضر شي، او که صرف یو حاضر شو، او دویم غائب وي، نو ددې حکم دا دې، کوم چې دلته کینې ذکر دې، یعنی حاضر خپل قصاص وصول کړي، او کوم چې غائب دې، هغه دپاره به نصف دیت واجب وي.

دليله ۱: ځکه چې دوی دواړو کښې د هر يو لاس کېت شوې دي، نو د وصولولو حق هر يو ته حاصل دي. نو کوم چې حاضر دي، هغه ته به حق وي. چې هغه خپل حق وصول کړي. او پاتې شو غائب، نو دده په وجه به د حاضر حق مؤخر کول ضروري نه وي. ځکه چې د غائب په حق کېنې خو اوس هم تردد (او شک) دي. ځکه کېدې شي. چې هغه خپل حق معاف کړي. او کېدې شي. چې هغه دسره حاضر هم نشي. نو حاضر ته حق شته. چې خپل حق وصول کړي. نو کله چې ده وصول کړو. نو چونکه محل د استيفاء (او وصولولو) ، يعنې بڼې لاس، ختم شو. نو اوس د دويم حق په ديت کېنې متعين شو. ولې؟ ځکه چې لاس پرکونکي پخپل لاس سره هغه حق ادا کړې دي. کوم چې په ده واجب وو. او په داسې صورت کېنې د حقدار حق نه ختمېږي. چې ددې تفصيل وړاندي تير شوی دي.

۱۰۰
۱۰۱
۱۰۲
۱۰۳
۱۰۴
۱۰۵
۱۰۶
۱۰۷
۱۰۸
۱۰۹
۱۱۰
۱۱۱
۱۱۲
۱۱۳
۱۱۴
۱۱۵
۱۱۶
۱۱۷
۱۱۸
۱۱۹
۱۲۰
۱۲۱
۱۲۲
۱۲۳
۱۲۴
۱۲۵
۱۲۶
۱۲۷
۱۲۸
۱۲۹
۱۳۰
۱۳۱
۱۳۲
۱۳۳
۱۳۴
۱۳۵
۱۳۶
۱۳۷
۱۳۸
۱۳۹
۱۴۰
۱۴۱
۱۴۲
۱۴۳
۱۴۴
۱۴۵
۱۴۶
۱۴۷
۱۴۸
۱۴۹
۱۵۰
۱۵۱
۱۵۲
۱۵۳
۱۵۴
۱۵۵
۱۵۶
۱۵۷
۱۵۸
۱۵۹
۱۶۰
۱۶۱
۱۶۲
۱۶۳
۱۶۴
۱۶۵
۱۶۶
۱۶۷
۱۶۸
۱۶۹
۱۷۰
۱۷۱
۱۷۲
۱۷۳
۱۷۴
۱۷۵
۱۷۶
۱۷۷
۱۷۸
۱۷۹
۱۸۰
۱۸۱
۱۸۲
۱۸۳
۱۸۴
۱۸۵
۱۸۶
۱۸۷
۱۸۸
۱۸۹
۱۹۰
۱۹۱
۱۹۲
۱۹۳
۱۹۴
۱۹۵
۱۹۶
۱۹۷
۱۹۸
۱۹۹
۲۰۰
۲۰۱
۲۰۲
۲۰۳
۲۰۴
۲۰۵
۲۰۶
۲۰۷
۲۰۸
۲۰۹
۲۱۰
۲۱۱
۲۱۲
۲۱۳
۲۱۴
۲۱۵
۲۱۶
۲۱۷
۲۱۸
۲۱۹
۲۲۰
۲۲۱
۲۲۲
۲۲۳
۲۲۴
۲۲۵
۲۲۶
۲۲۷
۲۲۸
۲۲۹
۲۳۰
۲۳۱
۲۳۲
۲۳۳
۲۳۴
۲۳۵
۲۳۶
۲۳۷
۲۳۸
۲۳۹
۲۴۰
۲۴۱
۲۴۲
۲۴۳
۲۴۴
۲۴۵
۲۴۶
۲۴۷
۲۴۸
۲۴۹
۲۵۰
۲۵۱
۲۵۲
۲۵۳
۲۵۴
۲۵۵
۲۵۶
۲۵۷
۲۵۸
۲۵۹
۲۶۰
۲۶۱
۲۶۲
۲۶۳
۲۶۴
۲۶۵
۲۶۶
۲۶۷
۲۶۸
۲۶۹
۲۷۰
۲۷۱
۲۷۲
۲۷۳
۲۷۴
۲۷۵
۲۷۶
۲۷۷
۲۷۸
۲۷۹
۲۸۰
۲۸۱
۲۸۲
۲۸۳
۲۸۴
۲۸۵
۲۸۶
۲۸۷
۲۸۸
۲۸۹
۲۹۰
۲۹۱
۲۹۲
۲۹۳
۲۹۴
۲۹۵
۲۹۶
۲۹۷
۲۹۸
۲۹۹
۳۰۰
۳۰۱
۳۰۲
۳۰۳
۳۰۴
۳۰۵
۳۰۶
۳۰۷
۳۰۸
۳۰۹
۳۱۰
۳۱۱
۳۱۲
۳۱۳
۳۱۴
۳۱۵
۳۱۶
۳۱۷
۳۱۸
۳۱۹
۳۲۰
۳۲۱
۳۲۲
۳۲۳
۳۲۴
۳۲۵
۳۲۶
۳۲۷
۳۲۸
۳۲۹
۳۳۰
۳۳۱
۳۳۲
۳۳۳
۳۳۴
۳۳۵
۳۳۶
۳۳۷
۳۳۸
۳۳۹
۳۴۰
۳۴۱
۳۴۲
۳۴۳
۳۴۴
۳۴۵
۳۴۶
۳۴۷
۳۴۸
۳۴۹
۳۵۰
۳۵۱
۳۵۲
۳۵۳
۳۵۴
۳۵۵
۳۵۶
۳۵۷
۳۵۸
۳۵۹
۳۶۰
۳۶۱
۳۶۲
۳۶۳
۳۶۴
۳۶۵
۳۶۶
۳۶۷
۳۶۸
۳۶۹
۳۷۰
۳۷۱
۳۷۲
۳۷۳
۳۷۴
۳۷۵
۳۷۶
۳۷۷
۳۷۸
۳۷۹
۳۸۰
۳۸۱
۳۸۲
۳۸۳
۳۸۴
۳۸۵
۳۸۶
۳۸۷
۳۸۸
۳۸۹
۳۹۰
۳۹۱
۳۹۲
۳۹۳
۳۹۴
۳۹۵
۳۹۶
۳۹۷
۳۹۸
۳۹۹
۴۰۰
۴۰۱
۴۰۲
۴۰۳
۴۰۴
۴۰۵
۴۰۶
۴۰۷
۴۰۸
۴۰۹
۴۱۰
۴۱۱
۴۱۲
۴۱۳
۴۱۴
۴۱۵
۴۱۶
۴۱۷
۴۱۸
۴۱۹
۴۲۰
۴۲۱
۴۲۲
۴۲۳
۴۲۴
۴۲۵
۴۲۶
۴۲۷
۴۲۸
۴۲۹
۴۳۰
۴۳۱
۴۳۲
۴۳۳
۴۳۴
۴۳۵
۴۳۶
۴۳۷
۴۳۸
۴۳۹
۴۴۰
۴۴۱
۴۴۲
۴۴۳
۴۴۴
۴۴۵
۴۴۶
۴۴۷
۴۴۸
۴۴۹
۴۵۰
۴۵۱
۴۵۲
۴۵۳
۴۵۴
۴۵۵
۴۵۶
۴۵۷
۴۵۸
۴۵۹
۴۶۰
۴۶۱
۴۶۲
۴۶۳
۴۶۴
۴۶۵
۴۶۶
۴۶۷
۴۶۸
۴۶۹
۴۷۰
۴۷۱
۴۷۲
۴۷۳
۴۷۴
۴۷۵
۴۷۶
۴۷۷
۴۷۸
۴۷۹
۴۸۰
۴۸۱
۴۸۲
۴۸۳
۴۸۴
۴۸۵
۴۸۶
۴۸۷
۴۸۸
۴۸۹
۴۹۰
۴۹۱
۴۹۲
۴۹۳
۴۹۴
۴۹۵
۴۹۶
۴۹۷
۴۹۸
۴۹۹
۵۰۰
۵۰۱
۵۰۲
۵۰۳
۵۰۴
۵۰۵
۵۰۶
۵۰۷
۵۰۸
۵۰۹
۵۱۰
۵۱۱
۵۱۲
۵۱۳
۵۱۴
۵۱۵
۵۱۶
۵۱۷
۵۱۸
۵۱۹
۵۲۰
۵۲۱
۵۲۲
۵۲۳
۵۲۴
۵۲۵
۵۲۶
۵۲۷
۵۲۸
۵۲۹
۵۳۰
۵۳۱
۵۳۲
۵۳۳
۵۳۴
۵۳۵
۵۳۶
۵۳۷
۵۳۸
۵۳۹
۵۴۰
۵۴۱
۵۴۲
۵۴۳
۵۴۴
۵۴۵
۵۴۶
۵۴۷
۵۴۸
۵۴۹
۵۵۰
۵۵۱
۵۵۲
۵۵۳
۵۵۴
۵۵۵
۵۵۶
۵۵۷
۵۵۸
۵۵۹
۵۶۰
۵۶۱
۵۶۲
۵۶۳
۵۶۴
۵۶۵
۵۶۶
۵۶۷
۵۶۸
۵۶۹
۵۷۰
۵۷۱
۵۷۲
۵۷۳
۵۷۴
۵۷۵
۵۷۶
۵۷۷
۵۷۸
۵۷۹
۵۸۰
۵۸۱
۵۸۲
۵۸۳
۵۸۴
۵۸۵
۵۸۶
۵۸۷
۵۸۸
۵۸۹
۵۹۰
۵۹۱
۵۹۲
۵۹۳
۵۹۴
۵۹۵
۵۹۶
۵۹۷
۵۹۸
۵۹۹
۶۰۰
۶۰۱
۶۰۲
۶۰۳
۶۰۴
۶۰۵
۶۰۶
۶۰۷
۶۰۸
۶۰۹
۶۱۰
۶۱۱

وَلَا أَقْرَبُ الْعَبْدُ بِقَتْلِ الْعَبْدِ أَوْ كَلَهُ بِهِ غُلَامٌ دَقَلَ عَمْدَ أَقْرَارٍ أَوْ كَرِهَ لِيَمَّةِ الْقَوْدِ. (۱). نو به ده به قصاص لازم وی.

نخستین غلام د قتل عمد اقرار کوی. زمونږ مذهب دا دی، چه اقرار صحیح دی، او د غلام نه به قصاص اخستلی شی.

دلائل: ① دلیل دادې چه دې اقرار کښې غلام باندې هيڅ تهمت نشته. او د مال په اقرار کښې تهمت دې ځکه چه د آقا نه زيات نقصان خو پخپله د غلام دې چه دده نفس به قتلېږي. نو دده اقرار به قبول وي.

٢) بله وجهه دا ده که مونږ د غلام د آدمیت او انسانیت خیال ساتونو ددې نه دا قاعده مقرر کېږي چه غلام پخپله وینه کېږي د آزادۍ صفت لري. او د قصاص اصلی مقصد وینه بهیول دي. مال نه دي. بلکه د مال معذوم کیدل ضمني خیز دي. نو دلته د غلام اقرار د هغه خیز په باره کېږي معتبر منلې شوې دي. کوم خیز چه د حریت صفت باندې قائم (او باقی پاتې) دي. او د دې دلیل دا دي چه غلام د انسانیت او آدمیت حق مستحق دي که آقا پخپل غلام باندې د حدود یا قصاص اقرار اوکړي. نو دده اقرار به صحیح نه وي. او د مولا د اقرار په وجه به غلام باندې حد یا قصاص نه جاري کېږي. نو ددې مسئلې دا خبره معلومه شوه. چه غلام اگرچه غلام او مملوک دي. خو دده اقرار به قبولی شي.

[illegible]

(^١) القول الرابع هو هذا القول الجمهور عليه السلام كما في رد المحتار (٣٩٦/٥) والفقه الإسلامي (٣٢٣/٣) نقلاً عن القول

وَتَمْسُ وَعِشْرُونَ بِلْتَابُونَ او پنخه ویشت بنت لبون، و تَمْسُ وَعِشْرُونَ حَقَّةً وَتَمْسُ وَعِشْرُونَ جَدَّةً (۱) او پنخه ویشت حقی او پنخه ویشت جدعی.

حل اللغة ① **بنت مخاض:** چه دا د اوښ هغه بچې دې. چه په دويم کال کښې شروع شوې وي. او چونکه اوس به ددې مور په دويم بچې سره حامله شوې وي. په دې وجه دې ته بنت مخاض وائي. ⑦ **بنت ليون:** کومه چه په دريم کال کښې شروع شي. او چونکه اوس به ددې مور دويم بچې راوړلې وي. او پي به وورکوي. په دې وجه دې ته بنت ليون وائي. ⑧ **حقه:** کوم چه په څلورم کال کښې شروع شي. چونکه اوس به دا استحقاق وي. چه په دې سور شي. او په دې بوج بار کړې شي. په دې وجه دې ته حقه وائي. ⑨ **جذعه:** کومه چه په پنځم کال کښې شروع شي. ځکه چه اوس به دې دوه غاښونه کړي وي. په دې وجه دې جذعه وائي. بهر حال د شيخينو رحمهم الله به نيز د سلو اوښانو تفصيل دا دي. کوم چه ذکر شو.

توضیح: «د شیخینور محمدالله مذهب دا دی. چه کومه د قتل شبهه عمد کفار ده. هم هغه د قتل خطا کفار ده. او په شبهه عمد کښې به سل اوښان واجب وی. په دې کښې پنځه ویشته بنت مخاض وی او پنځه ویشته بنت لبون وی او پنځه ویشته جذعه وی او پنځه ویشته حقه وی»

دلائلها > د شيخنور رحمہما اللہ دليل دي، رومبي دليل دا حديث دي. (في نفس المومن مائة من الإبل) چه دا ابن حبان صحيح گرځولي دي. په دي حديث کښي صرف د سلو اوښانو دي. د دغه سلو په څلور قسمه اوښانو باندې د تقسيم تفصيل په کښي نشته نو معلومه شوه چه کوم قيدونه امام محمد او امام شافعي رحمہما الله لکولي دي دا په واجب چه سل اوښان دي په هغې باندې زيادت دي حالاتکه داسي مرقوعه کښي مفادير په قياسي موازنو (او خيالاتي) سره نه معلوميري.

سلطان محمد امام محمد سل اوښان د څلورو قسمونو په ځانې دريو قسمونو باندې تقسيم کړي دی. يعنی جذعې ديرش وی، او حقې ديرش وی، او ثنيې څلوېښت وی،،، ثقې، د مذكر دپاره او ماډې دپاره ،،، ثمه، ده او دا ټولې څلوېښت ثنېې حاملې وي. د حامله مطلب دا دي، چه ددوی په خيتو کېنې ددوی اولاد وی.

په دې خو د ټولو اتفاق دې، چه د شپه عمد په دیت کښې تغلیظ دې. حضرتات شیخینو وسمهیا الله په څلور
قسمونو باندې تقسیمول تغلیظ کنټرلې دې. او امام محمد د تشیی په وجوب کښې تغلیظ کنټرلې
دې. او ننی هغه دې، چه په شپم کال کښې شروع شی. او مؤنث نثیه دې، چه دې وخت په دا حامله وی. او
د خلفه په معنی کښې دې. حمداره اوبڼه د ،، بی بطورها اولادها علقات ،، صفت کاشفه دې.

دلیل ۱ دلیل دا حدیث دې «الان قتل غلام العبد قتیل السوط والعصا وفيه مائة من الإبل أربعون منها في بطونها أولادها» (۱) بهر حال حدیث کښې صراحت دې، چه په دې سلو کښې څلورښت داسې کیدل پکار دی، چه هغه حاملې وی. او د عمر فاروق او زید بن ثابت رضی الله عنهما نه نقل دی، چه دیرش به حقی وی، او دیرش به جدعی وی. نو ددې تفصیل نه معلومه شو، چه درې قسمه اوبیان به واجب وی، دیرش حقی، او دیرش

جلدعی، او خلونیت ثنیت،
الجواب منه > امام محمد چه کوم حدیث بیان کړې دي. هغه حدیث اگر چه مرفوع دي. خو دا به غیر ثابت شمارلې کېږي. ځکه که دا ثابت وي. نو د تغلیظ په صفت کېنې چه د صحابه کرام رضی الله عنہم په منځ کېنې. کوم سخت اختلاف دي. دا به نه وو. ځکه چه د مذکور قول قائل د ذکر شوی حدیث نه دلیل نیولو سره نور صحابه کرام رضی الله عنہم خاموش کولی شو. حالانکه په دې حدیث سره د صحابه رضی الله عنہم په منځ کېنې حجت پیش کول جاری نشو. دا ددې د نه ثابتیدو دلیل دي.

تغلیظ صرف په اوبانو کېنې دي

(وَلَا يَنْتُزِعُ التَّغْلِيظُ اَوْ تَغْلِيظُ بِهِ نَهْ ثَابِتِيْرِيْ الْاَرِيْلُ خَاصَّةً خَوْصًا طَوْرَ بَانْدِيْ پَه اَوْبَانَوِ كِنِيْ،

توضیح > چه ددې بیان اوس تیر شوې دي. خو چونکه شریعت تغلیظ صرف په اوبانو په شبه عمد کېنې دیت مغلظه واجبیږي کېنې خاص کړې دي. او په دې د امت اجماع منعقد شوې ده. نو د تغلیظ به بله کومه طریقه د ذکر شوې طریقي نه علاوه نه وي.
دلیل > ځکه چه په شرعی مقدارونو کېنې د قیاسی موازنو دخل نه وي. بلکه د شرعی مقدارونو پیژندلو دپاره نقل پکار دي. او نقل د اوبانو په سلسله کېنې دي. نو که قاضی د اوبانو نه علاوه سره فیصله اوکړله. نو دده فیصله به نه نافذ کېږي. ځکه چه د توقیف مغاثر دي.

په قتل خطاء کېنې د دیت او کفارې حکم

وَقِيْ قَتْلُ الْقَطْرِ اَوْ پَه قَتْلُ خَطَا كِنِيْ نَحْبُ پَه اَلَّذِيْ يَكُوْنُ عَلٰى الْعَاقِلَةِ وَالْكَفَّارَةِ عَلٰى الْقَاتِلِ ددې پَه وَجَه عَاقِلَه بَانْدِيْ دیت او په قاتل كفاره واجب ده

توضیح > په آیت کېنې صراحت سره ذکر دی. چه په قتل خطاء کېنې دیت او كفاره واجب ده. خو كفاره په قاتل ده. او دیت په عاقله باندې دي. چه ددې وجه په شروع د کتاب الجنایات کېنې ذکر شوې ده.

د قتل خطاء دیت څه دي ؟

وَالَّذِيْ يَكُوْنُ فِي الْخَطَا يَأْتِي مِنْ اَرِيْلِ الْحَمَاسِ اَوْ پَه (قتل) خطاء کېنې پنځه قسمه اوبان دي عَشْرُوْنَ يَمْتِ عَاقِضُ شَل بِنْتِ مَخَاضٍ، وَعَشْرُوْنَ ابْنُ قَحَاضٍ اَوْ شَل ابْنِ مَخَاضٍ وَعَشْرُوْنَ يَمْتِ لَبُوْنٍ اَوْ شَل بِنْتِ لَبُوْنٍ وَعَشْرُوْنَ حِقَّةٌ، اَوْ شَل حَقِيْ وَعَشْرُوْنَ جَدْعَةٌ اَوْ شَل جَدْعِيْ،

توضیح > که د قتل خطاء دیت په اوبانو سره ادا کول وي. نو ددې مقدار سل اوبان دي. چه په دې کېنې به دا پنځه قسمه اوبان وي. کوم چه دلته کېنې ذکر دي.
دلیل > دا د ابن مسعود رضی الله عنه قول دي. (١) دا به د حدیث مرفوع په درجه کېنې شمارلې شي. د ابن مسعود رضی الله عنه ددې فرمان په وجه مورن او امام شافعی رحمته الله علیه هم دا قول اختیار کړې دي. چه د قتل خطاء دیت به په پنځو قسمونو سره ادا کولی شي. او هم په دې طریقه ابن مسعود رضی الله عنه د قتل خطاء په دیت کېنې د نبی کریم صلی الله علیه و آله فیصله روایت کړې ده. او خاطی معذور هم دي. په دې وجه دده په دیت کېنې (اسانتیا او) سپکوالی پکار دي. او دا د سپکوالی طریقه ده.

١- أخرجه أصحاب السنن الأربعة بالفاظ مختلفة نقلها الزيلعي رحمته الله علیه في نصب الرأية و هو في أبي داود في الدييات باب ١٧ (رقم ٤٥٥٦) - والترمذي في أوائل الدييات والساني رقم ٤٨٠٢ وابن ماجه رقم ٢٦٣١) كذا في نصب الرأية (١٧٥٠) -

د قتل خطاء په دیت کښې د سرو زرو او سپینو زرو مقدار

وَمِنْ الْعَيْنِ أَلْفٌ دِينَارٌ وَد (قتل خطاء دیت) د سرو زرو نه زر دینار وَاَمَّا الْوَرَقُ عَشْرَةُ أَلْفٍ دِينَارٌ
د سپینو زرو نه لس زره درهمه دی

توضیح: که د قتل خطاء دیت د سرو زرو نه ادا کول غواړی نو زر دیناره د هغې مقدار دی. او که د سپینو زرو نه ادا کول وی نو ددې مقدار لس زره درهمه دي. (١)
دلیل: حضرت عمر رضی الله عنه روایت دي چې نبی صلی الله علیه و آله د یومقتول په دیت کښې په لس زره روپو باندې فیصله کړې وه (٢)

د اوبیانو، سرو زرو، او سپینو زرو له علاوه سره د دیت ادا کولو مسئله

وَلَا تُكْتَبُ الدِّيَّةُ أَوْ دِيَةٌ بَعْدَ تَبَيُّنِ الْوَرَقِ الْفَلَاةِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ،

(٣) مگر هم ددې دریو اقسامو نه د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز

توضیح: هر کله چې قاتل دیت ادا کوي نو هغه ته په دریو څیزونو کښې اختیار دي. که اوبیانو سره دیت ادا کوي. او که دینار یا درهمو سره، او ددې دریو څیزونو نه علاوه سره به دیت نه ادا کوي. او دا د امام صاحب رحمته الله علیه فرمان دي.

دلیل: دا دي چې تقدیر په داسې څیز سره صحیح کیدې شي چې د کوم مالیت معلوم وي او د دینار او درهم مالیت هر څوک پېژني. نو هم دې تقدیر سره صحیح دي. خو د غواگانو، چیلو او جوړو مالیت مجهول (نا معلوم) دي. لکه څنگه چې ښکاره ده. هم دا وجه ده. که د یوکس څه څیز نه شي ضائع کړو نو ددې د ضمان اندازه به غواگانو او چیلو وغیره سره نشي کولی.

وَأَمَّا أَوْصَابُ رَحِمَةِ اللَّهِ فَرَمَانِي وَمِنَّا وَمِنْ الْبَقَرِ مِائَتَا بَقْرَةٍ وَدِيَةٌ نَهْ أَوْ دِ غَوَاكَاوْ نَهْ دوه سوه غواگانې وَمِنْ الْغَنَمِ أَلْفَا شَاةٌ أَوْ دِ چیلو نه زر چیلې وَمِنْ الْحُمَلِ مِائَتَا حُمَلَةٍ أَوْ دِ جوړو نه دوه سوه جوړې، كُلُّ حَلَةٍ تَوَانْ هره جوړه دوه کپړې،

توضیح: مسلک الصاحبین: صاحبین رحمهم الله فرمانی چې د ذکر شوی دریو قسمونو نه هم د مقرر مقدار مطابق دیت ادا کولی شي. او که د غواگانو نه ادا کوي نو دوه سوه به وي. او که د چیلو نه ادا کوي نو زر به وي. او که جوړې ورکوي نو دوه سوه جوړې به وي. چې په دې کښې به هره جوړه دوه کپړې وي. چې دا به زمونږ د عرف (او رواج) مطابق په دې زمانه کښې یو قميص او یو پرتوگ دی.
دلیلها: ځکه چې عمر فاروق رضی الله عنه هم دغه شان فیصله په دې مالونو کښې کړې وه. دا د صاحبینو

(١) مسلک الشافعي: - امام شافعی رحمته الله علیه فرمانی چې دولس زره درهمه دي.

(٢) غره الربیع رحمته الله علیه ثم نقل عن عبدة السلمان قال وضع عمر رضی الله عنه الدیات علی أهل الذهب ألف دينار وعلی أهل الورق عشرة آلاف درهم وعلی أهل الإبل مائة من الإبل وعلی أهل البقر مائة بقرة مسنة وعلی أهل الشاة ألفی شاة وعلی أهل الحمل مائة حلة وعزاه إلى کتاب الأثر محمد بن الحسن (نصب الرأیة: ١٣٠/٥) -

(٣) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمته الله علیه ودانصار (٤٠٧/٥) والفقه الإسلامي (٣٠٢/٦) وملحق (٣٤٢/٤) وافتیة (٢٤٦/٦) نقلًا عن القول الرابع (٣٤٨٠/٢) -

رحمہما اللہ دلیل دی. (۱)

تنبیہ دلتہ د بعضو فقہاو عبارتونه مختلف دی. سوال دا دی. چه دا صرف د قتل خطاء د دیت ذکر دی. یا د شبه عمد او د خطاء دواړو دی. نو محقق قول دا دی. چه د دواړو ذکر دی. یعنی د امام ابوحنیفه رحمہما اللہ په نیز د شبه عمد او خطاء دواړو دیت د دریو وارو قسمونو نه ادا کیدې شی. او د صاحبینو رحمہما اللہ په نیز د نورو هغه خیزونو نه هم ادا کیدې شی. کوم چه دلتہ کښې ذکر دی.

الاشکال > که څوک دا اعتراض اوکړی چه وړاندې تیر شوی دی. چه په شبه عمد کښې به دیت مغلفه واجب وی. او تغلیظ به صرف اوښانو کښې وی. بیا دا ولې اوشو؟

الجواب > نو د دې جواب دا دی چه د هغې مطلب دا وو. چه د تغلیظ تحقق به صرف اوښانو کښې وی. چه سل اوښان به په ذکر شوو څلورو قسمونو باندې تقسیمولې شی. او که دیت د اوښانو نه علاوه سره ادا کول وی. نو هلته به تغلیظ نشی کیدي. بلکه بیا به د شبه عمد او قتل خطاء په دیت کښې هېڅ فرق نه وی. ځکه چه د تغلیظ طریقه صرف په اوښانو کښې منقول ده. نو که قاضی د اوښ نه په علاوه کښې د تغلیظ فیصله ورکړله. نو د نه منقول کیدو په وجه تغلیظ ثابت نه وی. او د قاضی فیصله به نافذ نه وی.

د مسلمان او ذمی، او د نصرانی، یهودی او د مجوسی دیتونو مقدار

وَيَذَرُ الْمُسْلِمُونَ الْيَهُودَ سَوَاءً وَدِمَى دیت برابر دی

تعریح > ① د مسلمان او ذمی دیت برابر دی. (۲)

دلله > دلیل دی. د ابوداؤد په مراسیلو کښې روایت دی. **وَيَذَرُ كُلُّ ذِي عَهْدٍ آلِفَ وَبَنَاءً** (۳) چه د هر ذمی دیت زر دیناره دی. او هم دا د تیرشوی تصریح مطابق د مسلمان دیت دی. او هم دا حضراتو شیخینو رحمہما اللہ فیصله ده.

انداملو کښې د دیت حکم

(وَقَالِ النَّفْسِ الذَّيَّةُ چه په نفس کښې دیت دی **(وَقَالِ الْمَسَارِ الذَّيَّةُ** او په مارن (د پوزې په نرم هډوکي) کښې (پوره دیت) دیت دی **وَقَالِ اللِّسَانِ الذَّيَّةُ** او په ژبه کښې دیت دی **وَقَالِ الدَّاكِرِ الذَّيَّةُ** او په ذکر (اندام مخصوصه) کښې دیت دی

هَلِ اللُّغَةُ > ① مارن، د پوزې نرم هډوکي، تندورې ② اللسان، ژبه]

تعریح > په متن کښې چي د کومو مسانلو ذکر دی هغه د وضاحت محتاجه نه دی.

دلله > دلیل دا دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د یمن خلقو ته یو خط لیکلې وو. او حضرت عمرو بن حزم رضی اللہ تعالیٰ عنہ ته

(۱) من حدیث عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده رضی اللہ تعالیٰ عنہ أخرجه ابوداؤد في الدييات باب ١٦ رقم ٤٥٤٢ -

(۲) **مسلك الشافعي**، - دوم مذهب د امام شافعی رحمہما اللہ دې د هغوی په نیز که ذمی، نصرانی یا یهودی وی. نو دده دیت څلور زره درهمه دي. او که مجوسی وی. نو دده دیت اته سوه درهم دي.

مسلك مالک، - دوم مذهب د امام مالک رحمہما اللہ دې ددوی په نیز دیهودی اونصرانی دیت شپږ زره درهمه دي.

(۳) من حدیث سعید بن المسیب رضی اللہ تعالیٰ عنہ أخرجه ابوداؤد في مراسله (نصب: ١٣٤/٥) -

نې ليکلي وو. چه هغې کښې د فرائضو، سنتو او د ديتونو تفصيل وو. (۱) بهر حال مذکور د ټولو څيزونو کښې به پوره ديت واجب وي.

القاعدة هر کله د يو انسان په اندام کې کولو سره ددې اندام کامل منفعت ختم شو. يا چه په دې سره کوم جمال مقصود وو. هغه زائل شو. نو دا داسې ده. لکه د نفس هلاکول، نو دې ته به د کامل هلاکولو درجه ورکولې شي. او پوره ديت به واجبولې شي. د انسان د احترام تقاضه هم دا ده. او ددې دليل دا دې چه نبی کریم ﷺ په ژبه او پوزه کښې د پوره ديت فيصله فرماييلې وه. خير دا يو کلی (قاعدۀ) اصول دې. چه په دې باندې ډير جزئيات متفرع کيږي. فرماني.

په وهلو سره عقل ختم شو. نو څه حکم دې ؟

وَقِيَ الْعَقْلُ إِذَا ضَرَبَ رَأْسَهُ فَذَهَبَ عَقْلُهُ أَلَيْسَ (او په عقل کښې کله چه وې وهلو سر دهغه نو دهغه عقل ختم شو. ديت دې

توضیح که گزار (ران) نې اووهلو. او عقل ختم شو. نو پوره ديت به واجب وي. **دليله** ځکه چه د عقل په وجه سرې پخل نفس پخپلو ديني او اخروي ضرورياتو کښې لگوي. نو د معلومولو (او پوهيدو) د جنس منفعت فوت کيدو په وجه به پوره ديت واجب وي.

د گيرې يا د سر ويخته څرنگولو سره د ديت حکم

وَقِيَ الْيَخِيَّةَ إِذَا حُلِقَتْ او په گيره کښې کله چه دا اوڅرنيلې شي که يوکس د چا د گيرې يا د سر ويخته اوڅرنيل **قُلِمَتْ تَثْبُتُ الْيَخِيَّةُ** نو راونه څيزي. ديت واجب دې

توضیح او بيا گيره يا د سر ويخته راونه ختل. نو د حنفيانو په نيز به خرايونکي باندې پوره ديت واجب وي. (۲)

دليله ځکه دې دواړو سره چه کوم جمال (او ښائست) دې. هغه فوت شو. او دا جمال مقصود دې.

په وروڅو کښې د ديت د وجوب مسئله

وَقِيَ شَعْرَ الرَّأْسِ أَلَيْسَ او د سر په ويختو کښې ديت دې **وَقِيَ الْحَاجِبِينَ أَلَيْسَ** او په دواړو وروڅو کښې پوره ديت دې

هل اللغة ① **العاجبين**؛ تشنيه د حاجب، وروڅه

توضیح که دواړه اورپخي نې کټ کړلي. نو پوره ديت به واجب وي. (۳)

په هومو اندامو کې څرنگولو کښې پوره ديت او په هومو کښې نیم ديت واجب دې ؟

وَقِيَ الْعَمَلَيْنِ أَلَيْسَ او په دواړو سترگو کښې ديت دې **وَقِيَ الْيَدَيْنِ أَلَيْسَ** او په دواړو لاسونو کښې ديت دې **وَقِيَ الرَّجْلَيْنِ أَلَيْسَ** او په دواړو ځپو کښې ديت دې **وَقِيَ الْأَذْنَيْنِ أَلَيْسَ** او په دواړو

(۱) أخرجه النسائي في الفروع رقم ۴۵۱۳، وأبو داود في مراسله وابن حبان في صحيحه والحاكم في المستدرک (۱/۳۹۷) وعبد الرزاق في مصنفه (نصب: ۱۳۸۵)۔

(۲) **ملک الطافی**:- د امام مالک او امام شافعی **رحمہما** مذهب دا دې. چه په دې دواړو صورتونو کښې حکومت عدل واجب دي. ديت واجب نه دي.

(۳) **ملک الطافی**:- د امام مالک او امام شافعی **رحمہما** په نيز د گيرې پشان دلته هم حکومت عدل دي.

هم مراد کیدی شی بهر حال حکم د دواړو یو دی. د بنرو ویکته ټول څلور ځایه وی. او ددی جرړې هم څلور ځایه وی. نو که یو کس پوره بانړه کت کړل. نو پوره دیت به واجب وی. او که د یو ځانې بانړه نه کت

کړل. نو چونکه د ټولو ١١٤ دی. نو دیت به هم ١١٤ واجب وی. ولس حلې هدا،

دلیل ٤ د ټولو بنرو کت کولو سره به پوره دیت څکه واجب وی. چه جنس منفعت هم فوت شو. او جمال هم فوت شو. د بنرو منفعت دا دی. چه ددی په ذریعه تکلیف ده څیز مثلاً خاورې او گردونه او خزلې او بوسری په سترگو کښې نه رسیری.

د لاسونو او څپو په څوتو کښې د دیت حکم

وَفِي كُلِّ أَصْبُعٍ مِنْ أَصَابِعِ الْيَدَيْنِ وَالْأُجْلَيْنِ عَشْرُ الذِّيَّةِ) او د دواړو لاسونو او د دواړو څپو په گوټو کښې، په هره گوټه کښې د دیت عشر دی

توضیح به یو لاس کښې پنځه گوټې دی. او په دواړو لاسونو کښې لس دی. او دغه شان په دواړو څپو کښې لس گوټې دی. او په دواړو لاسونو کښې یا ددی په لسو گوټو کښې پوره دیت واجبېږی. او هره گوټه د دواړو لاسونو کښې د ټولو گوټو عشر (لسمه) ده. نو په هره گوټه کښې به د پوره دیت عشر ١١١٠ واجب وی. باقی مسئله ښکاره ده.

دلیل ٤ د نبی کریم صلی الله علیه وسلم حدیث دی ((فِي كُلِّ أَصْبُعٍ عَشْرُ مِنَ الْأُيْلِ)) (١) هره گوټه کښې لس اویان دی.

د لاسونو او څپو ټولې څوتې برابر دی

وَالْأَصَابِعُ كُلُّهَا سَوَاءٌ) او ټولې گوټې برابر دی

توضیح که هره یوه گوټه وی. د ټولو حکم برابر دی. **دلیل ٤** څکه چه کوم حدیث ددی نه وړاندې د گوټو په باره کښې ذکر شو. هغه مطلق دی. او د اصل نیولو منفعت کښې ټولې گوټې برابر دی. نو په دې کښې به کمې زیاتې معتبر نه وی. لکه ښی او گس (چپ) لاس کښې چه هیڅ شمارې شوی نه دی. او کوم حال چه د لاسونو د گوټو دی. هم دا حال د څپو د گوټو دی. چه ددی ټولو په کت کولو سره د تللو منفعت فوت کیږی. نو دیت به واجب وی. بیا چه څومره گوټې کت کړې شوی وی. نو مذکوره حساب به دلته هم جاری کیږی.

د څوتو په بندونو کښې کت کولو کښې د دیت حکم

وَفِي كُلِّ أَصْبُعٍ فِيهَا ثَلَاثَةُ مَفَاصِلَ) او په هره گوټه کښې چه هغې کښې درې جوړونه وی **فَقِيَ أَحَدًا هَذَا ثَلَاثُ ذِيَّةٍ الْأَصْبُعُ** په یو جوړ کښې د گوټې دیت ثلث دی **وَمَا فِيهَا مِنْ مَفَاصِلَ** او هغه گوټه کومه کښې چه دوه جوړونه وی **فَقِيَ أَحَدًا هَذَا نِصْفُ ذِيَّةٍ الْأَصْبُعُ** په یو جوړ کښې به د گوټې دیت نصف وی

هل اللغة ① الاصابع، جمع د اصبعه، گوټه ② مفاصل، جمع د مفصل، جوړا

توضیح په گوټو کښې درې جوړونه (بندونه) وی. او په متنی گوټه کښې دوه بندونه دی. نو د کومې گوټې بندونه چه درې وی. که د هغې یو بند کت کړې شی. نو هغې کښې به د گوټې د دیت ثلث واجب

(١) من حدیث ابی موسی رضی الله عنه أخرجه أبو داود فی الدیات باب ١٨ رقم ٤٥٥٦ والنسائی فی القسامة باب ٤٥ رقم

بضعه، والملاحمة او متلاحمة، والمحاق او اسمحاق، وَالْمَوْضِعَةُ او موضحة (وَالْهَاشِيْمَةُ) او هاشمة
وَالْمَنْقِلَةُ او منقله (وَالْأَمَةُ) او أمه،

توضیح: التعريفات: ① شجة کوم زخم چه په سر او مخ باندې وی. هغې ته شجه وائی. ددې جمع شجاج دی.

② جراحة: او کوم زخم چه د سر او مخ نه علاوه وی. هغې ته جراحت وائی. د نفس نه د کم په اقسامو کېنې یو قسم شجاج هم دی. او د شجاتو (د سر د زخمونو) مسنلې هم ډیرې دی. په دې وجه دا په جدا فصل کېنې بیان کړې شوی دی.

③ حلوصة: کېنې صرف په خرمنه کېنې خراش وی. او بس.

④ دامعة: کېنې وینه ښکاری. خو بهیرې نه. لکه څنگه چه په سترگو کېنې هر وخت اوبښکې ښکاری. خو بهیرې نه. ⑤ دامعة: چه په دې کېنې وینه اوبهیرې.

⑥ باضعة: چه په دې کېنې غوښه کټ شی. مرغینانی مُرغینانی تعریف کړې دي. چه په دې کېنې خرمنه کټ شی. خو دا تعریف مشکوک دي. ځکه چه دې لسو وارو کېنې یو زخم هم داسې نشته. چه په دې کېنې خرمنه نه کټ کیږي. بلکه خرمنه خو په ټولو کېنې کټ کیږي.

⑦ متلاحمة: مرغینانی مُرغینانی ددې تفسیر کړې دي. چه په دې کېنې غوښه کټ شی. یعنی په غوښه کېنې وربخ شی. او په بدائع وغیره کېنې ددې تفسیر داسې شوې دي. چه په دې کېنې د باضعة نه زیات غوښه کېنې وربخ شی.

⑧ اسمحاق: د غوښې او د سر د هډوکي په منځ کېنې یوه نرۍ شان پرده وی. کله چه زخم دې پردې ته اورسیرې. نو دې ته اسمحاق وائی.

⑨ موضعة: چه په دې کېنې هډوکي کلاو او ښکاره شی.

⑩ هاشعة: چه په دې کېنې هډوکي مات شی.

⑪ منقله: چه په دې کېنې هډوکي مات شی. او خپل ځانې نه بې ځایه شی.

⑫ امه: چه زخم ام الراس ته اورسیرې. او ام الراس هغه دي. کوم ځانې چه دماغ وی.

د دې ځانې نه د سر او د مخ د شپږو زخمونو بیان شروع شو. او د لغاتو حل نې اوشو.

که موضحة عمدا وی نو په دې کېنې قصاص دي

فِي الْمَوْضِعَةِ الْقَصَاصُ نَوْه موضحة کېنې قصاص دي ان گانث عَمْدًا که دا عمدأ وی

توضیح: د لسو اقسامو د بیانولو نه پس فرمائی. چه په دې کېنې اووم قسم موضحة دي. که دا زخم عمدأ وی. نو په دې کېنې قصاص واجب دي.

دلائل: ① د بیهقي حدیث دي. چه په دې کېنې موضحة کېنې قصاص بیان کړې شوي دي.

② قصاص مساوات غواړی. او په موضحة کېنې مساوات ممکن دي. چونکه دلته منته (آخری حد) هډوکي موجود دي. نو په قصاص کېنې هډوکي پورې کټ کولې کیدی شي.

د موضحة نه علاوه د سر او مخ په باقي زخمونو کېنې قصاص نسته

وَلَا قِصَاصٌ فِي بَقِيَّةِ الْجَوَارِ اوبه نورو زخمونو کېنې قصاص نسته.

توضیح: د موضحة نه علاوه په باقي نهو قسمونو کېنې قصاص نسته. بلکه حکومت عدل دي.

دلیلہ > خُکَہ چہ قصاص مساوات غوارِی، اودلته مساوات ممکن نہ دی. خُکَہ چہ پہ دے کُنبی ہیخ یو کُنبی ہم داسی حد او منها نشته. چہ هلته کُنبی رسیدو سره چاره اودرپرِی. دا دلیل خود تولو دپاره عام دے، او د موضحه نہ پس چہ د کومو دریو ذکر دے، یعنی هاشمه، منقله، امه، په دے کُنبی د قصاص نہ کیدو وجه دا هم ده. چہ په دے تولو کُنبی هلوکې ماتیهې. او وړاندې مسئله تیره شوې ده. چہ په هلوکو کُنبی قصاص نشته. خلاصه د کلام دا چہ د امام ابوحنیفه رحمہ اللہ د روایت مطابق د موضحه نہ پورته کوم شیخ ذکر دی. نه هغې کُنبی قصاص شته. او نه په هغه دریو کُنبی کوم چہ د موضحه نہ روستو ذکر دی.

د موضحه نه په هم زخم کُنبی خه هکم دے!

وَقِيْلَ اَوَلَا تُؤْتُونَ الْمُؤْصِيَةَ فَيُعْطِيَهُمْ حُكْمُ عَدْلِ (او د موضحه نه په کم کُنبی حکومت عدل دے

تعريض > امام قدوری رحمہ اللہ مخکُنبی فرمانیلی وو. چہ د موضحه نه په علاوه کُنبی قصاص واجب نه دے، بلکه په دے کُنبی حکومت عدل واجب دے. یعنی نه دیت شته. او نه قصاص واجب دے. د عدم قصاص وجه خو ذکر شوې ده. **دلیلہ** > او د عدم دیت وجه دا ده. چہ د شارع د طرفه تقدیر نشته. او پخپل قیاس سره د ارش (تاوان) مقدار نسی متعین کیدې. او دا هم نسی کیدې. چہ هیخ واجب نه وی. او دا به عبث (او فضول) گرځولی شی. خُکَہ چہ دا تکريم د انسان نه خلاف دے. نو هرکله چہ هیخ خلاصې ملاو نشو. نو مونې مجبورا حکومت عدل اختیار کړې دے. او دا د حضرت ابراهيم نخعی، او عمرین عبدالعزیز رحمہما اللہ نه منقول دی.

که موضحه خطاء وی نو دیت واجب دے

وَفِي الْمَوْصِيَةِ أَنْ كَانَتْ خَطَاً او په موضحه کُنبی که دا خطاء وی **نُصْفُ عَشْرِ الدِّيَّةِ**، د دیت د عشر نصف (یعنی شلمه) ده **وَفِي الْهَائِثَةِ عَشْرِ الدِّيَّةِ**، او په هاشمه کُنبی عشر (لسمه) ده **وَفِي الْمُنْقَلَةِ عَشْرِ الدِّيَّةِ** **وَنُصْفُ عَشْرِ الدِّيَّةِ**، او په منقله کُنبی عشر او د دیت نصف عشر دے **وَفِي الْأَمَةِ ثُلُثُ الدِّيَّةِ**، او په امه کُنبی دریمه حصه دیت دے **وَفِي الْجَائِفَةِ ثُلُثُ الدِّيَّةِ** او په جانغه کُنبی دریمه حصه دیت دے **فَإِنْ تَقَدَّاتُ** نو که جانغه نه ورتیر شو، **فَهِيَ جَائِفَتَانِ** **فَيُعْطِيَا ثُلُثَا الدِّيَّةِ** نو دا دوه جانغې شوې. نو په دے دواړو کُنبی به د دیت دوه ثلثه واجب وی.

تعريض > وړاندې د موضحه حکم قصاص بیان شوې دے. دا هغه وخت دے. کله چہ دا زخم عمداً لگولې شوې وی. او که خطاء وی. نو په دے کُنبی به دیت واجب وی. چہ ددې مقدار دلته کُنبی بیان شوې دے. او ددې نه علاوه نور هغه زخمونه په کومو کُنبی چہ دیت واجب دے، هلته د خطاء قید ملحوظ نه دے. بلکه په عمداً او خطاء دواړو صورتونو کُنبی هم دا حکم دے. اوس د دیت تفصیل بیانونی:

تفصیل الدیة > ① په موضحه کُنبی به د دیت شلمه حصه واجب وی. یعنی پنځه اوښان،

② هاشمه کُنبی به د دیت عشر واجب وی. یعنی لس اوښان،

③ په منقله کُنبی به عشر دیت او نصف عشر واجب وی. یعنی پنځلس اوښان،

④ په امه کُنبی به دریمه حصه دیت واجب وی.

⑤ په جانغه کُنبی به هم دریمه حصه دیت واجب وی.

اوجانغه هغه زخم دے. کوم چہ جوف (منخ) پورې اورسیرې. که په سینه کُنبی وی. که په خپته کُنبی وی. او که په شا وغیره کُنبی وی. باقی پاتې شوه دا خبره چہ دلته خو د شجاج ذکر شروع دے. نو د

جائنه ذکر خُتْگه راغی؟

ددې په جواب کښې صاحب د نهايه ﷺ فرمائيلې دې. چه دا ذکر دلته کښې اتفاقاً راغلي دې. گنې شجاع صرف هغه زخم ته وائی. کوم چه په سر او مخ کښې وی. بيا نهې او فرمائيل. چه په جائنه کښې به دريمه حصه دېت هغه وخت واجب وی. کله چه دا زخم بل طرف ته وتلې نه وی. که بل طرف ته وتلې وی. نو بيا به د ديت درې ثلثه واجب وی.

دليله > امام قدوری ﷺ چه کومې مسئلې بيان کړې وې. دا د هغه ټولو مسئلو دليل دې. ددې مسئلو درې اجزاء دی. نو د دليل هم درې اجزاء دی.

اجزاء الدليل ① په موضحة کښې پنځه اوشان دی. او هاشمه کښې لس دی. او منقله کښې بنخلس دی. او آمه کښې دريمه حصه ديت دې. نبی کریم صلی الله عليه وسلم چې عمرو بن حزم ﷺ ته کوم خط ليکلي وو په هغې کښې وو. **وَقِيَ الْمَوْضِحَةُ خَمْسَ مِنْ الْإِبِلِ وَقِيَ الْهَاشِمِيَّةُ عَشْرًا، وَقِيَ الْمُنْقَلَةُ ثَمَانَةَ عَشْرًا، وَقِيَ الْأَمَّةُ** ② (او په موضحة کښې پنځه اوشان دی او په هاشمه کښې لس اوشان دی او په منقله کښې بنخلس دې په دليل کښې د عمرو بن حزم ﷺ د خط حديث دې.

③ په جائنه کښې دوه ثلثه ديت دې. خُتْگه چې نبی کریم صلی الله عليه وسلم فرمائيلې دې {قِيَ الْجَائِفَةُ ثُلُثُ الْيَابَةِ} چه په جائنه کښې دريمه حصه ديت دې

④ که جائنه د يو طرف نه بل طرف ته اوځي. ددې دپاره دليل د حضرت صديق اکبر ﷺ فيصله ده. هغوی هم دغه شان فيصله کړې وه (دغه شان دويم عقلی دليل دا دې. چه هرکله جائنه بل طرف ته اووتلو. نو اوس دا يوه جائنه پاتې نشوه. بلکه دوه شوي. او په هره جائنه کښې دريمه حصه ديت واجبېږي. نو په دوو کښې به ثلث واجبېږي.

د لاس ګوتو کټ کولو کښې د ديت حکم

وَقِيَ أَصَابِعُ الْيَمِينِ نِصْفَ الْيَابَةِ (او د يو لاس په ټولو ګوتو کښې نصف ديت دې

تخريج > دا مسئله وړاندې تيره شوې ده. چه په يو لاس کښې نيم ديت واجبېږي. او که لاس کټ نکړي. بلکه د يو لاس پنځه واړه ګوتي کټ کړي. نو اوس هم نيم ديت واجبېږي. او په هره ګوته کښې لس اوشان واجبېږي. نو په دوو کښې به شل او په دريو کښې ديرش او په څلورو کښې څلويښت او په پنځو کښې به پنځوس اوشان واجب وی. او هم دا پنځوس اوشان نيم ديت دې.

دليله > د پنځو واړو ګوتو د کټ کولو په وجه د نيولو د منفعت ختميدو، او دځنس منفعت فوت کيدو په وجه ديت واجبېږي.

فَأَنْ قُطِعَتْ أَمَامُ الْكَفِّ نَوَ كَه تَوَلَّى ګوتې نې سره د تهلی کټ کړلې فَبِهِ أَنْصَفَ الْيَابَةِ نو په دې کښې نيم ديت دې

هل اللغة ① **الکف**: تلې، ورغوي

تخريج > او که پنځه واړه ګوتي نې سره د تهلی کټ کړلې. نو اوس به هم دا نيم ديت واجب وی.

① تقدم تخريجه في كتاب عمرو بن حزم ﷺ.

② أخرجه عبدالرزاق في مصنفه (نصب: ١٤٨٥).

هالائه > ① ځکه حدیث کښې دی، چه په دواړو لاسونو کښې پوره دیت واجب دي. او په یو لاس کښې نیم دیت دي. او دا یو لاس کټ کړې شوې دي. نو نیم دیت به واجب وی. (۱)
 ② چونکه سړې د گوتو په وجه نیول کوی. او نیول د لاس اصل منفعت دي. او تهلې په دې کښې د گوتو تابع دي. په دې وجه د تابع په وجه به بل هیڅ نه واجبیږی.

د لاس هوټي د مړوند سره په هټ ټولو کښې څه بڼه ده؟

وَأَنَّ قَطْعَهَا مَمْرٌ يَصِفُ السَّاعِدِ أَوْ كَهْ غُوتِي نِي سِرِه د نیم مړوند کټ کړلې فَيُفِي الْكَفَّ يَصِفُ النَّيَّةَ نِي
 په ټول تلی کښې نیم دیت دي وَفِي الزَّيَادَةِ حُكْمُهُ عَدْلٌ. (۲) او په زیات کښې (مړوند) کښې حکومت عدل دي

هل اللغة > ① الساعده: مړوند

تفصيح > یوکس د زید دیو لاس پنځه واره گوتې کټ کړلې. او تهلې نې هم کټ کړو. او نیم مړوند نې هم کټ کړو. نو په دې کښې د طرفینو ورحمهما الله مذهب دا دي. چه د گوتو او تهلې په وجه به نیم دیت واجبولې شي. او کوم نصف مړوند نې چه کټ کړې دي. هغې کښې حکومت عدل واجب دي. او دامام ابویوسف رحمته الله نه هم په یو روایت کښې دا منقول دی

دلیلها > د لاس کار نیول دي. او سړې په گوتو او تهلې سره نیول کوی. په مړوند او مټ سره نیول نه کوی. نو مټ وغیره د ضمان په حق کښې د گوتو تابع هم نشی کیدی. ځکه که تاسو نې تابع جوړ کړی. نو د گوتو تابع به نې جوړوی. یا د تهلې، او دواړه باطل دي. د گوتو خو ځکه نشی تابع کیدی. چه په منځ کښې کامل اتمام تهلې موجود دي. او که تاسو نې د تهلې تابع کوئ. نو دا هم باطل دي. ځکه چه تهلې پخپله د بل تابع دي. او د تابع، تابع نشی کیدی. نو معلومه شوه. چه په زیاتی کښې د حکومت عدل نه علاوه بله لاره نشته.

مسلك ابی یوسف > دامام ابویوسف رحمته الله نه دویم روایت دا منقول دي چه بس نیم دیت واجب دي. باقی هیڅ نشته.

دلیلها > دلیل دا بیانوی چه اصل گوتې دي. او تهلې باقی مقدار تر اوگو پورې دا ټول ددې تابع دي. ځکه لاس وانی. د گوتو نه واخله تر اوگو پورې ته، او خپه د خپو د گوتو نه واخله تر د پندوی پورې ته وانی. بهر حال مړوند (مټ) وغیره ټول تابع دی. دغه شان پندوی وغیره ټول تابع دی. او د تابع دپاره هیڅ نه واجبیږی. نو په مذکوره صورت کښې به مړوند دپاره هیڅ واجب نه وی.

وَفِي الْأَصْبَحِ الزَّائِدَةِ حُكْمُهُ عَدْلٌ (۱) او په زیاتی گوته کښې حکومت عدل دي

تفصيح > البته دا هم دده د لاس جزء دي. نو د انسانی عزت او شرافت په لحاظ سره په دې کښې حکومت عدل واجب دي. دغه شان که د زید دواړه غاښونه راختلې وی. چه دې ، ، دواړه ور، ونیلي شي. او خالد دده زیاتی غاښ مات کړو. نو ددې هم دغه حکم دي. چه حکومت عدل دي.
 دلیلها > د سړی د شرافت په وجه، ځکه چه دا دده دلاس جزء دي خو په دې کښې نه منفعت شته او نه ښانست شته

(۱) تقدم في الأحاديث المختلفة ذكرها.

(۲) هوذا القول الطرفين رحمته الله كذا في الدراختر (٤١٣/٥) وملطی (٣٥١/٤) نقلًا عن القول الرابع (٣٤٩/٢).

د بچی د سترګې، دهر، او ډېې ګټ هولو سزا

وَقِي عَيْنُ الْمُسِيءِ او د بچی په سترګه کېښې وَلَسَّايَهُ او دده په ژبه کېښې وَكَلَّغَهُ او دده په ذکر کېښې اَلَا تَرَى لَهُمْ مِصْرَةً کله چه په دې کېښې د هرو صحت معلوم نه وی حُكُومَةُ عَدْلٍ نو حکومت عدل دې

تعديل < کله چه د بچی په باره کېښې معلومه ده چه دې گورۍ او کلام (خبرې) کوی او دده ذکر حرکت کوی نو دا ددې اندامونو د صحت علامت دې نو په داسې صورت کېښې به بالاتفاق کامل دیت واجب وی خو که اوس ددې صحت او تندرستی معلومه شوې نه وه او چا دا کټ کړل نو زموږ په نیز په دې کېښې به دیت واجب نه وی بلکه حکومت عدل دې. (۱)

دلیل < دلیل دا دې چه دې اندامونو سره مقصود منفعت دې نو ترکومه پورې چه ددې اندامونو صحت معلوم نشی نو د شک په وجه به کامل ارش واجب نه وی او د ظاهر الروایه دپاره د حجت جوړېدو صلاحیت نه لری

په وهلو سره د عقل ختمېدو، یا د وختو جوړېدو حکم

وَمَنْ شَرَّ رَجُلًا مَوْضِعَةً چا چه د یوکس سر زخمی کړو (فَدَّهَبَ عَقْلُهُ نو دده عقل ختم شو اَوْشَرُّ رَجُلًا یا دده د سر ایخته (ختم شو). دَعَلَ اَرْضُ الْمَوْضِعَةِ فِی الذَّيْتِ نو د موضعه ارش (تاوان) به په دیت کېښې داخل وی

تعديل < دلته امام قدوری رحمه الله په حقیقت کېښې دا بیانول غواړی چه زید یو جنایت اوکړو چه ددې وقوع په یو اندام باندې اوشو خو دې دوه څیزونه ضائع کړل او په دې کېښې د یو دیت کم دې او د دویم زیات دې نو دلته به اقل په اکثر کېښې داخلېږی که دا جنایت عمدا وی او که خطا وی او که جنایت جدا جدا په دواړو اندامونو باندې واقع شوې وی نو تداخل به نه کیږی بلکه د هر یو دیت به جدا جدا واجب وی که جنایت عمدا وی او که خطا وی دا تفصیل د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز دې څخه چه ددوی په نیز داسې صورت کېښې قصاص ساقط دې.

مسلك العاھین < او د صاحبینو رحمہما الله په نیز که رومې عمدا وی او قصاص وصولول ممکن وی نو قصاص به اخستلې شی گنی بیا ددوی هم هغه مسلك دې کوم مسلك چه دامام صاحب رحمه الله دې توضیح العیالو < وړاندې تیر شوی دی چه د پوره سر ویخته خرنیلو کېښې چه کله دا دوباره راو نه څیژی پوره دیت دې او په گیره کېښې پوره دیت دې او که راوڅیژی نو هیڅ واجب نه دی خو تعزیر دې او که د سر بعض ایخته نې ختم کړل نو په دې کېښې حکومت عدل واجب دې نو که د سر زخمی کړو چه په دې سره موضعه زخم جوړ شو او (بعض) ایخته هم ختم شو نو اوس به کتلې شی چه د موضعه دیت زیات دې او که د ویختو حکومت عدل زیات دې نو کوم چه زیات وی هم هغه به وایبولې شی او قلیل به په کثیر کېښې داخلولې شی نو که حکومت عدل زیات وی نو هم دا به واجب وی او د موضعه دیت به په حکومت عدل کېښې داخل منلې شی نو هم دا یو ځانې دې چه دلته کېښې نې د موضعه دیت په کثیر کېښې داخل کړې دې او دویم ځانې دا دې چه موضعه زخم جوړ کړې شوې وی خو زخمی کړې شوې ددې په وجه مړ شو نو دلته به کامل دیت واجب وی او د موضعه دیت به په

(۱) مسلك الشافعی :- په دې صورت کېښې امام شافعی رحمه الله زموږ سره اختلاف کړې دې هغوی فرمائی چه غالب هم دا ده چه دا اندامونه صحیح وی نو هم په دې بنیاد لکه څنګه چه د پوزې په ترمه حصه کېښې او په غوږ کېښې دیت واجبېږی دغه شان به په مذکوره اندامونو کېښې هم دیت واجب وی.

دې. او په دویم کښې ددوی په نیز تفصیل دې. یعنی په ذکر شوو دریو قوتونو کښې یو کښې یعنی نظر کښې دوی د امام ابوحنیفه رحمه الله سره دې. او په اوریدو او خبرو کولو کښې د تداخل قائل دی. اوس د دواړو روایتونو دلیل او گوري:

دلیل عدم التداخل > په دې دریو وارو کښې هر یو جرم د نفس نه په کم کښې جرم کول دي. او په دې کښې دهر یو منفعت هم دغه اندام سره خاص دې. یعنی خبرې کول صرف د ژبې کار دي. او اوریدل د غوږونو، او کتل د سترگو کار دي. نو دا د مختلفو اندامونو مشابه شو. او په مختلفو اندامونو کښې تداخل نه کیږي. نو دلته به هم تداخل نه کیږي. بلکه ددې د ختمولو دیت ورکول به واجب وی. او د موضحة دیت به جدا ورکول لازمی وی. او د عقل په صورت کښې د تداخل قول ځکه اختیار کړې شوي وو. چه د عقل منفعت پوره بدن طرف ته راجع دې. او دلته کښې داسې نه ده. بلکه هر قوت پخپل مخصوص دائره کښې کار کوي.

دلیل التداخل > د دویم روایت دلیل دا دې. چه قوت د اوریدو، او د خبرو کولو، باطنی او پټ څیزونه دي. لکه څنگه چه عقل باطنی (او پټ) څیز دې. نو دا دواړه په عقل باندې قیاس کولو سره هم هغه حکم ورکړي شو. کوم چه د عقل په صورت کښې دې. او نظر یو ښکاره قوت دې. نو دا په عقل باندې قیاس کړې شو. او د عدم تداخل قول اختیار کړې شو.

يُوي كُوتِي كُتِبَ كُولُوه د دُويمي كُوتِي نَل كُيدو هكَم

وَأَنَّ قَطْعَ أَصْبَرُ رَجُلٍ قُتِلَتْ أَخْرَى إِلَى جَنْبِهَا أَوْ كَه يَوْه كُوتِه نِي كُت كُله. نو ددې په اړخ کښې بله گوته شله شوه فغيب الارش نو په دې کښې دیت دي وَلَا قِصَاصَ فِيهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رحمه الله نو دامام ابوحنیفه رحمه الله په نیز دې دواړو کښې یو کښې هم قصاص نشته

تفصیح > یوه گوته نې کټ کړله. په اړخ کښې ورسره دویمه گوته هم شله شوه. نو د امام صاحب رحمه الله په نیز به قصاص نه وی. او د ذکر شوو څلورو حضراتو په نیز به رومی کښې قصاص او دویم کښې دیت واجب وی. دلته هم د فریقینو دلیلونه هم هغه دي. کوم چه په پورتنۍ مسئله کښې وو.

د یو غاښ وتلو په ځانې بل غاښ راووتلو نو څه حکم دي؟

وَمَنْ قَطَعَ مِنْ رَجُلٍ أَوْ كَه د یو سړی غاښ نې اوبښکلو. قُتِلَتْ مَكَاتُهَا أَخْرَى نو ددې په ځانې بل راوختلو سَقَطَ الْأَرَشُ نودیت ساقطیږي.

تفصیح > او که د غټ سړی غاښ نې مات کړې دې. او ددې په ځانې دویم غاښ راختلې وی. نو امام ابوحنیفه رحمه الله فرماني. چه اوس دیت واجب نه دي. (۱)

دلیل > دلیل دا دې چه معنا جنایت معدوم او ختم شو نو دا داسې شو لکه چه که یوکس د ماشوم غاښ مات کړو. او دویم غاښ راوختلو. نو چونکه په دې نه ښانتست ختم شو. او نه منفعت فوت شو. په دې وجه به په دې کښې بالاجماع دیت واجب نه وی. نودغه شان به دلته هم دیت ساقطیږي ⑦

مسئله الصاحبین > د صاحبینو رحمهما الله په نیز به کامل دیت واجب وی.

دلیلها > ځکه چه د مجرم د طرفه خو کامل جنایت دې. او په دې عمر کښې غاښ راختل، دا د الله

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في ملطى (٣٥٤/٤) ورد المختار (٤١٥/٥) فلا عن القول الرابع

تعالی نوې نعمت دې. نو په مجرم به کامل دیت واجب وی. یعنی پنځه اوښان،، کپامر،،
د نجه زخم ټپ کېدو او نشان ختمېدو له پس څه حکم دي ؟

وَمَنْ شَرَّ رَجُلًا أَوْ جَاءَهُ دِيُوسَرِي سِرْ زَخْمِي كَرُو فَالْتَحَمَتْ نُو زَخْم دَك (جور) شو وَلَمْ يَبْقَ لَهَا الْوَاو ددي
هيڅ نشان باقي پاتې نشو وَتَبَّتْ الشَّعْرَاو ايخته وينختل سَقَطَ الْأَرُشْ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ (۱) نو د امام
ابو حنيفه (رحمه الله) په نيز دیت ساقط شو

توضیح: زید د خالد په سر کښې زخم اولگولو. او هغه بالکل ټپک شو. تردې چه د هغې هيڅ نشان هم
باقي پاتې نشو. نو د امام ابو حنيفه (رحمه الله) په نيز به اوس ددې تاوان واجب نه وی.
دليله: ځکه چه د کوم عيب په وجه مثل واجبيږي. هغه عيب ختم شو.

وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: (رحمه الله) او امام ابو يوسف (رحمه الله) فرماني يَحْبُ عَلَيْهِ أَرُشُ الْأَلْمِرْ چه په ده باندې د درد
(تکليف) تاوان واجب دي

توضیح: مسک ابی یوسف: د امام ابو يوسف (رحمه الله) فرمان دا دي. چه په ذکر شوی صورت کښې حکومت
عدل واجب دي.
دليله: ځکه چه ددې زخم او نشان او عيب اگر چه ختم شو. خو د هغه تکليف په وجه کوم چه هغه ته
رسيدلې وو. او دده کوم صحت چه په دې سره متاثر شوې وو. د هغې هيڅ بدل ملاو نشو. نو د هغې بدل
حکومت عدل دي.

د امام محمد رحمه الله مسک

وَقَالَ مُحَمَّدٌ: امام محمد (رحمه الله) او فرمانيل عَلَيْهِ أَجْرَةُ الطَّيِّبِ چه په ده (ضارب) باندې د ډاکټر اجرت
دي.

توضیح: مسک محمد: دا د امام محمد (رحمه الله) مسک دي. چه په مذکوره صورت کښې به په ضارب باندې
د ډاکټر فیس او د دواني قيمت واجب وی.

دليله: ځکه چه دا ټول تاوان مضروب ته د ضارب د فعل په وجه ور رسيدلې دي. نو داسې شوه. گويا چه
دومره مال د مضروب نه ضارب اخستي دي. چه ددې واپس اخستل په ضارب باندې ضروري ده.
ملحوظه: خو امام صاحب (رحمه الله) فرماني چه په مذکوره صورت کښې درد او تکليف برداشت کول د
منافعو د قبيل څنې دي. او منافع څه په ده متقدم نه دی. او په منافعو کښې تقوم اجارې سره
حاصلېږي. يا په شبه عقد سره، لکه څنگه چه په اجاره فاسده او مضاربت فاسده کښې دی. او دلته نه
څه عقد شته. او نه شبه عقد دي. نو په ضارب او جنايت کونکي به دلته هيڅ تاوان هم واجب نه وی.

د زخم لگولو په صورت کښې د فی الحال قصاص اخستلو حکم

وَمَنْ شَرَّ رَجُلًا جَرَّاحَهُ أَوْ جَاءَهُ دِيُوسَرِي سِرْ زَخْم او لگولو لَمَرِيقَةً مِّنْهُنَّ فِی الْحَال به دده نه قصاص
نشی اخستلې حتی بېرته تردي چه هغه ټپک شی.

توضیح: یو سړی ته چه کوم زخم لگولې شوې دي. کيدې شی. چه دا ټپک شی. او کيدې شی. چه حالت

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة (رحمه الله) كذا في رد المحتار (٤١٥٥) والمندية (٣٠٦٦) والدر المنطقي (٣٥٦٤) فإلا
عن القول الرابع (٣٥٤٢) -

مرگ ته اور سپړې په دې وجه به فی الحال قصاص نشی اخستلې، بلکه کله چه دې ټیک شی، نو هله به قصاص اخستلې شی. (۱)

هالله ① دلیل دا حدیث دې: **يُسْتَأْنَى فِي الْمُجْرِمَاتِ سَنَةً** (۲)، چه په زخمونو کښې به د یو کال مهلت ورکولې شی چه په زخمونو کښې به یو کال مهلت ورکولې شی.

② د زخم حال به اوس نه معلومېږي، ځکه ممکن ده چه دا خور شی، او قتل پورې اور سپړې، نو په زخمونو کښې د حال اعتبار نه کېږي، بلکه د مال اعتبار کېږي، په دې وجه ټیک کیدو پورې به انتظار کولې شی، چه خبره په مسند (او د تحقیق په) طریقۀ باندې صفا شی، او ښکاره شی.

د خطاء لاس هټ کولو نه پس د قتلولو مسئله

وَمَنْ قَطَعَ يَدًا جُلَّ خَطَاؤًا او چا چه کټ کړو، په خطاء سره د یو سپړي لاس **لَمْ يَكُنْ لَهُ خَطَاؤٌ قَبْلَ الْيَوْمِ** یا نه هغه د ټیک کیدو نه مخکښې په خطاء سره قتل کړو (**فَعَلَيْهِ الْيَمِينَةُ** نو په ده باندې دیت واجب دې **وَسَقَطَ أَرْضُ الْيَدِ**، او د لاس دیت به ساقط وی.

توضیح > زیدد عمرو لاس خطاء سره کټ کړو، هغه اوس ښه شوې نه وو، چه بیا ئې خطاء سره قتل کړو، نو اوس به د لاس دیت ساقطېږي، او د نفس دیت یعنی سل اوبښان به واجب وی.

دلیل > دلیل دا دې چه دواړه جنايتونه د خطاء کیدو په وجه جنس واحد دې، او د دواړو موجب هم یو دې، یعنی دیت دې، او دیت په حقیقت کښې د بدن د ټولو اجزاو عوض دې، نو د لاس عوض هم دې، په دې وجه به د لاس عوض دوباره (جدا) نشی اخستلې، بلکه تداخل به کولې شی، او داسې به شمارلې شی، گویا چه زیدد عمرو لره د شروع نه قتل کړې دې، او په خطاء سره د قتلولو سزا دیت دې، چه دا واجب شوې دې.

وَأَنْ بَرَأَ لَمْ يَكُنْ لَهُ دِيَةٌ او که هغه روغ شو او بیا ئې قتل کړو **فَعَلَيْهِ دِيَّتَانِ** نو په ده باندې دوه دیتونه دی **وَدِيَةُ** نفس **وَدِيَةُ الْيَدِ** یو دیت د نفس او بل دیت د لاس

توضیح > په متن کښې وائی که د لاس کټ کولو نه پس مقطوع الید روغ شو او جانی بیا په هغه جنايت اوکړو او هغه ئې قتل کړو نو په ده به دوه دیتونه وی یو دیت د نفس چې سل اوبښان دی او بل دیت د لاس چې پنځوس اوبښان دی.

وَكُلُّ عَمْدٍ سَقَطَ فِيهِ الْقِصَاصُ بِشُبْهَةٍ او هر قتل عمد په کوم کښې چه د شبهې په وجه قصاص ساقط شی (**قَالَ يَهُدَى فِي مَالِ الْقَاتِلِ** نو دیت به د قاتل په مال کښې وی **وَكُلُّ أَرْضٍ وَجَبَ بِالْمُصْلَمِ** والاقرار او هر هغه دیت کوم چه د صلح یا د اقرار په وجه واجب شی **كَبُورِي مَالِ الْقَاتِلِ** نو هغه د قاتل په مال کښې دې

توضیح > ددې ځانې نه یو اصول پیش کوی، چه چرته په قتل عمد کښې د شبهې په وجه قصاص ساقط شی، او دیت واجب شی، لکه مثلاً پلارخوښي قتل کړو، نو داسې دیت به د قاتل په مال کښې واجب وی، عاقله باندې به نه وی، او هر د جرمانې مال کوم چه د عمد په صورت کښې د مصالحت په بناء

① **مسلك الشافعي** - امام شافعی **رحمه الله** فرمائی، چه قصاص به فی الحال (فوراً) اخستلې شی.

② من حديث جابر **رضي الله عنه** أخرجه الدارقطني في سننه (۹۰/۳) رقم ۳۲.

واجب شوې وی. هغه به د قاتل په مال کښې واجب وی.
دلیل > ځکه په حدیث کښې وارد دی. لَا تَقْبِلُ الْعَوَاقِلُ عَمْدًا (۱) چه عاقله د عمد برداشت نشی کولی، او مذکوره صورت هم عمد دی.

وَأَذَا قَتَلَ الْأَبَّ ابْنَهُ عَمْدًا أَوْ كَلَهُ چِه پلار خپل خونې عمداً قتل کړو (قَالَ لَا يَكْفِي مَالُهُ فِي ثَلَاثِ سَنِينَ
 نو دیت به د قاتل په مال کښې دریو کالو کښې وی.

توضیح > کله چه پلار خپل خونې قتل کړو. نو قصاص نشته. بلکه دیت واجب دې. بیا په دې کښې اختلاف دې. چه دا دیت به مؤجل (روستو) وی. او که معجل (فوراً) به وی. زمونږ مذهب دا دې. چه مؤجل دې. چه دریو کالو کښې به ددې ادا کول ضروری وی. (۲)

دلیل > چه کرم مال د قتل په وجه واجبې. هغه مؤجل وی. نو د قتل خطا او شبه عمد دیت ددې شاهد دې. بیا انسان مالک دې. او په مالک د مملوک کښې هیڅ تماثل نشته. خو په خطا و غیره کښې چه کوم تقویم ثابت شوې دې. دا خلاف قیاس دې. خو د شریعت نه ثابت ده. خو دا ثبوت په طریقه د تاجیل دې. د تعجیل په طریقه نه دې. نو ضروری شوه. چه د شریعت د امر نه عدول نه وی. په دې وجه مونږ د تاجیل قاتل شوی یو. بیا معجل د مؤجل په مقابله کښې زائد هم دې. نو د شریعت د مورد خلاف د زیاتوالی د اثبات هیڅ وجه نشته. هم دا وجه ده. چه په قدر او جنس کښې د یو د موجود کیدو په وجه د برابری باوجود قرض بیع حرامیږی. ځکه چه د زیاتوالی شبه ده. بهر حال کله ئې چه پلار قتل کړو. د دیت مقدار دلته هم سل اویسان دی. زیات نه دی. نو دده د عمداً کیدو په وجه چه کله مقدار کښې زیاتوالی اوشنو. نو په وصف کښې به په درجه اولی اضافه نه کیږی. او دیت به معجل نشی واجبولی.
هغه مجرم د جرم اقرار او کړی نو دیت به په ده لازم وی او که په عاقله باندې ؟

وَكُلُّ جُنَايَةٍ اعْتَرَفَ بِهَا الْجَانِي أَوْ هَرَفَ جُنَايَتِ د کوم چه جنایت کونکی اقرار او کړو نه قبی فی مَالِهِ نو هغه به هم دده په مال کښې واجب وی **وَلَا يَصْدُقُ عَلَى عَاقِلَتِهِ** او پخپلو عاقله باندې به ددې تصدیق نشی کولی

توضیح > د قتل خطا دیت عاقله باندې واجب وی. خو که جنایت کونکی پخپله د جنایت اقرار کړې وی. نو دده اقرار به د عاقله خلاف حجت نه وی. نو دا جرمانه به اقرار کونکې د خپل مال نه ادا کړی.
دلیل > ځکه چه کوم حدیث اوس تیر شوې وو. چه عاقله د عمد بوج نه اوچتوی. ددې په آخر کښې دی.
 (د لاصلی ولامتاف) نو د حدیث نه معلومه شوه. چه د اقرار تاوان په عاقله باندې نشته.

د بچی او لیونی عمد هم د خطا په حکم کیږی دې او دیت په عاقله باندې دې

وَعَمْدُ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ خَطَا أَوْدِ بَعِي أَوْ د لیونی عمد خطا دې

توضیح > که په قتل عمد کښې شبه اوشی. نو کوم دیت چه واجب وی. هغه به د قاتل په مال کښې وی. خو که بچی، یا مجنون، یا پاگل عمداً قتل کړو. نو قصاص نشته.
دلیل > ځکه چه هغه غیر مکلف دې. او که خطا ئې قتل کړې وی. نو بیا هم دا حکم دې.

(۱) قال الزیلعی رحمه الله غریب مرفوعاً وأخرجه البیهقی عن الشعبي عن عمر بن الخطاب قال العمد والعبد والصلح والإعتراف لا تعلقه العاقلة أخرجه البیهقی فی السنن الکبری (۱۸۱/۸) ولم (۱۶۳۵۹)۔

(۲) مسلک الشافعی:- امام شافعی رحمه الله فرمائی. چه معجل او فی الحال ادا کول واجب دی.

وَبِهِ الذِّبَاءُ عَلَى الْعَاقِلَةِ او په دې کښې عاقله باندې دیت دې

توضیح: دا دیت به د بچی او لیونی په عاقله وی. (۱)

هَلَالَهُ ① د حضرت علی رضی الله عنہ فرمان دې، چه د مجنون عمد او خطا دواړه برابر دی، او تاسو عمل هم دا اوکړو، چه د لیونی دیت مو په عاقله باندې واجب کړې دې.

② دویم دلیل دا هم دې، چه بچی د رحم او شفقت محل دې، او هرکله چه تاسو په عاقل خطا کار باندې دده د معذور کیدو په وجه تخفیف اوکړو، او دیت مو په عاقله باندې واجب کړو، نو بچی د هغه نه زیات معذور دې، نو ده ته دا تخفیف په درجه اولی ملایدل پکار دی.

په غیر معموله زهغه کښې کوهې کښتل یا کانونې اېښودو سره په مړېدو هڅې د ضمان حکم

وَمَنْ حَقَّرَ لِزَافِي طَرِيقِ الْمُسْلِمِينَ او چاچه کوهې او کښتلو د مسلمانانو په لاره کښې، اَوْضَرَّ حَجْرًا یا نې کانې کيځودو. قَتْلُكَ بِذَلِكَ الْإِنْسَانُ، نو ددې په وجه څوک انسان هلاک شو لِكَيْ يَتَّهَى عَلَى عَاقِلَتِهِ نو دهغه دیت به دده په عاقله باندې وی وَإِنْ أَلْكَفَ بِهِ بَيْعَةً او که یو څاروې هلاک شوې وی فَتَمَاتُهَا فِی مَالِهِ نو د هغې ضمان به دده په مال کښې وی.

توضیح: که یوکس د خپل معموله زمکې نه علاوه کښې کوهې او کښتلو، یا نې کانې کيځودو، چه په دې کښې انسان یا څاروې پریوتلو، یا نې دغره (تکره) اوخوړله، او مړ شو، نو په دواړو صورتونو کښې به ضمان واجب وی.

هَلَالَهُ ③ ځکه چه دا دده زیاتې دې، چه ده په لاره کښې دا حرکت کړې دې، خو د سړی دیت به عاقله باندې وی، او دڅاروې ضمان به پخپله ددې سړی په مال کښې واجب وی، ځکه چه خاندان د مال برداشت نشی کولې، صرف د نفس کولې شی، او دغه شان نې په لاره کښې خاوره واچوله، یا نې خټه جوړول شروع کړل، نو دا هم تعدی ده. ددې هم دغه حکم دې.

په لاره کښې یوکس باندې ناوړه یا روښندان راپریوتلو، او مړ شولو د دیت مسئله

وَإِذَا أَلْمَزَّ فِي الطَّرِيقِ رَوْضًا أَوْ مِيزَابًا او کله نې چه راوښکلو لاره کښې روښندان یا ناوړه فَسَقَطَ عَلَى الْإِنْسَانِ نو دا په یو انسان باندې راپریوتلو فَعُطِبَ نو هغه هلاک شو قَالَ يَبُذُّهُ عَلَى عَاقِلَتِهِ نو دیت به دده په عاقله باندې وی

توضیح: قاعده کلیه داده، چه څوک د چا د قتل او هلاکت سبب جوړ شی، نو دده په عاقله باندې د هلاکونکی دیت واجبېږی، نو که یوکس په لاره کښې د ذکر شوو څیزونو څنې یو څیز جوړ کړو، او هغه په کس باندې راپریوځی، چه دې سره هغه مړ شی، نو په جوړونکی په عاقله باندې به ددې دیت واجب وی، په دومره خبرې سره مسئله صفا شوه.

هَلَالَهُ ④ ځکه چه هغه دده د هلاکیدو سبب دې متعدی دې دده د مشغولولو په وجه د لارې فضا.

(۱) ملك الشافعي - امام شافعی رحمه الله فرمائی، چه عمد خو عمد دې، خو د بچی یا د لیونی کیدو په وجه مونږ قصاص پریځودو، چه داد قتل عمد موجب وو، او ددې دویم موجب دا دې، چه دا د دیت وجوب د قاتل په مال کښې وی، نو مونږ یو موجب پریځودو، خو دویم مو باقي اوساتلو، یعنی دیت مو د بچی په مال کښې واجب کړو.

﴿خَلَاء﴾ او دا د ضمان د اسبابو څخه دي او هم دا قاعده کلیه ده
فانده د روشن تفسیر صاحب د عین الہدایہ ۱۰۰۰۰ روشن دان سره کړې دي. او بعضو په پاورۍ او
بعضو په هغه لنټو (چټ) سره کړې دي. کوم چه په لاره واچولې شی. چه ددې طرفه بل کور ته ورتللي
شی. بهر حال که هر څه تفسیر وی. حکم یو دی.

ولا کفارة علی حافر البیڑا ونشته کفاره په کنستونکی د کوهی باندې وواضم الحجارو په کیخودونکی د
کانړي باندې

تخریج < نفس مسئله آسانه ده
دلیلہ < کفاره په قتل خطا کښې وی اود کوهی په کنستلو او د کانړي په کیخودو سره چې کوم سرې مړ
شی نو دا قتل بالسبب دې نو ځکه په دې کښې کفاره نشته.

که پخپل ملک یا د کور په کوهی کښې څوک مړ شی نو د ضمان حکم

وَمَنْ حَفَرِيْزًا فِیْ مَلْکِهِ اَوْ جَارِیْ اَوْ کَنْسَل کوهی په خپل ملک کښې قَعَطَبَ بِمَا اِلْسَانٌ نو په هغې
باندې یو انسان هلاک شو. کَمُرِيْضَمَنٌ نو نه ضمان کیږي

تخریج < څنګه مذکوره امورو کښې د امام د اجازت په صورت کښې ضمان واجب نه وی. دغه شان که
په مملوکه زمکه کښې هم دا تصرفات اوکړي. نو بیا به هم ضمان نه وی.
دلیلہ < ځکه چه دې کښې دده د طرفه هیڅ تعدی نشته.

د سور سړي سوارۍ پوکس مړ کونو څه حکم دي ؟

الرَّاکِبُ ضَامِنٌ چه سور به ضامن وی لِمَا اَوْطَأْتَ الدَّابَّةُ هغې کوم چه خاړوی خپو کښې اغړلې وی. و
مَا اَصَابَتْ بِبَدْنِهَا که په لاسونو (مخکنو څپو) نې اغړلې وی اَوْ کَدَمَتَا نې چېچلې وی وَلَا يَضْمَنُ
او ضامن به نه وی مَا تَفَحَّتْ بِرِجْلَيْهَا کله چه خاړوی د خپلو څپو په نوکونو سره وهلې وی اَوْ ذَنَّبَهَا نې
پخپلې لکۍ سره وهلې وی.

هله اللغة < ① الکدام : په مخکنو ځایونو سره چېچل، ② الوطأت : پانمال کول ③ فَنَب : لکۍ !

تخریج < که زید پخپل اس باندې ناست چرته روان وو. چه د هغه اس خالد پانمال کړو او هلاک نې
کړو. اویا نې په مخکنو پښو اغړلې وی یا نې اوچچلې وی نو په ذکر شوو صورتونو کښې به په راکب
باندې ضمان وی او که اس لته اووهله، یا نې په لکۍ اووهلو. نو ضمان به نه وی.
دلیلہ < په لاره کښې د ټولو خلقو حق دي. ټول په دې کښې تیریدي شی. هر تیریدونکی من وجه پخپل
حق کښې تصرف کوی. او من وجه د بل په حق کښې تصرف کوی. نو حکم کول پکار دی. چه ناجائز
وی. خو دا تیریدل به په سلامتیا سره مقید وی. ځکه چه د دواړو طرفونو د غوره والی هم دا صورت
دی.

په لاره کښې د خاړوی په سولو سره د هلاکت د ضمان حکم

اَلْاُنْثَرُ رَاكِبًا نو که خاړوی سوتو اوکرله اَوْ تَاكَلَتْ فِی الطَّرِيقِ یا نې په لاره کښې متیازې اوکرلې قَعَطَبَ په
اِلْسَانٌ نو په دې سره څوک انسان هلاک شو. کَمُرِيْضَمَنٌ نو هغه به ضامن نه وی

تخریج < که اس په لاره کښې سوتې اوکرلې. یا نې متیازې اوکرلې. نو که په دې کښې څوک
اوڅوښي. او مې شی. نو په سورکس به ضمان نه وی.

دلیلہ > خکہ چې ددې نه بچ کیدل ممکن نه دی. دغه شان بعضې څاروی داسې وی. چه هغوی اودرېری. نو سوتې کوی. یا متیازې کوی. په دې وجه سور کس دا (څاروی) اودرولو. چه د خپل ضرورت نه فارغ شی. نو چونکه ددې په اودرولو کښې ضرورت وو. په دې وجه به اوس هم ضمان واجب نه وی.

د څاروی رابښونکې یا شړونکې به کله ضامن وی؟

وَالسَّابِقُ ضَامِنٌ او د شاتر په شړونکې به ضامن وی **لِأَصَابَتِهِ** د هغه څیز، کوم چه څاروی رسولی وی **يَبْدِيهَا** او **يُجْلِسُ** په مخکنو څپو یا شاتنو څپو سره، **وَالْقَائِدُ ضَامِنٌ** او رابښونکې ضامن دې **لِأَصَابَتِهِ** **يَبْدِيهَا** د هغه څیز کوم نې چه رسولې دې. پخپلو مخکنو څپو سره **دُونِ** **يُجْلِسُ** په شاتنو څپو سره به نه وی

هل اللغة > ① السابق: دڅاروی شړونکې

تعريف > که سابق (شړونکې) څاروی شری. او روان دې. نو په مخکنو څپو سره اغېل او په شاتنو څپو سره اغېل برابر دی. په دواړو صورتونو کښې به سابق باندې ضمان واجب وی. او که قائد (راڅکونکې) دې. نو هغه به د شاتنو څپو ډمه دار نه وی. بلکه صرف د مخکنو څپو ډمه وار دې.

دلیلہ > خکہ چه شړونکې ته دواړه څپې مخامخ دی. نو هغه ددې نه بچ کیدي شی. او چونکه د رابښونکې نظر په شاتنو څپو نه دې. نو هغه دپاره ددې نه بچ کیدل هم ممکن نه دی. په دې وجه به هغه د شاتنو څپو ضامن نه وی.

که د اوبانو په قطار کښې یو اوبښ څوک هلاک کړی؟

وَمَنْ قَادَ قِطَارًا او چا چه د اوبانو قطار رابښکلو **فَهُوَ ضَامِنٌ** نو هغه ضامن دې **لِأَوَّلِ** د هغه څیز کوم چه دې په څپو کښې واغېل

هل اللغة > ① قطار: صف، لښ، قطار، ② قائد: اوبښان رابښکلو ③ اوطأ: پانمال کړل

تعريف > د اوبانو قطار روان دې. او یو سری د مخکنی اوبښ واگې نیولی دی. او مخکښې مخکښې روان دې. باقی ټول هغه پسي شاته روان دی. نو هغه ته قائد (رابښکونکې) وائی. او اوبښان د څه تکلیف نه بغیر دغه شان څی. نو په ذکر شوی صورت کښې که یو اوبښ یو انسان هلاک کړو. نو ضمان به واجب وی. یعنی که نفس دې. نو ددې ضمان به د رابښکونکې په عاقله باندې وی. او که مال دې. نو ددې ضمان به پخپله د رابښکونکې په مال کښې وی.

دلیلہ > دلته د ضمان د وجوب وجه دا ده. چه په رابښکونکې باندې د قطار حفاظت ضروري دی. او هغه حفاظت کولی هم شی. هسې خو دا مسیب دې. خو په مسیب باندې د تعدی په صورت کښې ضمان واجبیږي. او دلته د قطار حفاظت پریخودل، دده د طرفه تعدی ده.

په مذكوره صورت کښې به شړونکې او رابښونکې دواړه ضامن وی

لِإِنْ كَانَ مَعَهُ سَابِقٌ او که رابښکونکې سره شړونکې هم وی **فَالضَّامِنَانِ عَلَيْهِمَا** نو ضامن به په دوی دواړو باندې وی

تعريف > زید قائد(د اوبانو رابښکونکې) دې. چه په ده باندې رومی صورت کښې ضمان واجب شوي وو. خو دده سره سابق (شړونکې) دې. نو دا قائد هم دې. نو په دې صورت کښې به په دواړو باندې ضمان واجب وی

دلیلہ > خکہ چې په دواړو کښې هر یو قائد هم دې او سابق هم دې نو خکه په دواړو ضمان واجبیږي.

د غلام خطا، سره جنایت هولو باندې د ضمان حکم

وَأَذَانِي الْعَبْدُ جَنَائِيَةً عَطَاؤُكَلَهْ چه غلام خطا، سره جنایت اوکړو قِيلَ لِمَوْلَاهُ: نو دده آقا ته به ونیلي شي اَمَّا أَنْ تَدْفَعَهُ يَمَّا چه يا خو دا غلام د جنایت په بدله کښې ورکړه اَوْ تَقْبَلِيهِ يَا ددې غلام فديه ادا کړه

توضیح: کله چه يو غلام څه جرم اوکړو. مثلاً څوک نې خطا، سره قتل کړو. يا نې خطا، سره د چا سترګه زخمی کړله. وغيره وغيره. نو په دې صورت کښې د جرمانې اصل وجوب په آقا باندې دي. خو د آسانتيا په طور آقا ته دا اختيار ورکړې شو. که غواړي. نو غلام دې د جنایت ولی ته حواله کړي. او که غواړي. نو د غلام فديه دې ورکړي. (۱)

دليله: دليل دا دي. که د خطا، جنایت صادر کيدو په صورت کښې ددې جرمانه او بدل په مجرم باندې واجب کړې شي. نو هغه به هلاک شي. او په پريشانو کښې به مبتلا کړې شي. حالانکه خطا، کونکې په خطا، کښې معذور هم دي. ځکه چه هغه کوم څه کړي دي. خطا، سره نې کړي دي. قصداً نې نه دي کړي. نو که د هغه مددگار خاندان وي. نو ديت هم په ده واجبيدل پکار دي. او د غلام مددگار دده آقا دي. ځکه چه د آقا نه غلام مدد غواړي.

که جنایت دوباره اوکړي نو څه حکم دي؟

فَإِنْ عَادَ نَبِيَّ كَمَا مَجْرَمٌ رَاوَيْسَ شَوْ فَحَتَّىٰ نُو جَنَائِيَتِي نِي (دوباره) اوکړو گانَ حُكْمُ الْجَنَائِيَةِ الثَّانِيَةِ گَحُكْمِ الْأُولَىٰ نو د دويم جنایت حکم د رومي د جنایت پشان دي

توضیح: که آقا دغلام فديه ادا کړې ده. خو غلام دوباره جنایت اوکړو. نو اوس به هم هغه حکم وي. کوم چه د رومي جنایت په صورت کښې بيان کړې شوي دي.

دليله: ځکه چه هرکله د رومي جنایت فديه ادا شوه. نو غلام د جرم نه پاک صفا شوي دي. ګويا چه هغه جنایت هم نه دي کړي. اودا ګويا دده رومي جنایت دي.

فَإِنْ جَنَىٰ جَنَائِيَتَيْنِ أَوْ كَهْ غلام دوه جنایاتونه اوکړل قِيلَ لِمَوْلَاهُ: هغه آقا ته به ونیلي شي اَمَّا أَنْ تَدْفَعَهُ إِلَيَّ وَلِيَّ الْجَنَائِيَتَيْنِ چه يا خو ته غلام د دواړو جنایاتونو وليانو ته ورکړه يَتَقَبَّلِيَهُمَا عَلَيَّ قَدْ بَرَّ حَقَّهُمَا چه دا به هغوی دواړه د خپل حق په اندازه تقسيموي وَأَمَّا أَنْ تَقْبَلِيَهُمَا يَا د غلام فديه ورکړه بَارِئِينَ كُلِّ وَاجِبٍ وَمِنْهُمَا دهغوی دواړو د ديت په اندازه،

توضیح: که غلام دوه جنایاتونه کړي وي. مثلاً خالد نې هم خطا، سره قتل کړې دي. او ساجد نې هم خطا، سره قتل کړې دي. نو اوس هم آقا ته اختيار دي. که غواړي. نو د دواړو مقتول اولياء ته دې خپل مجرم غلام اوسپاري. او هغوی هم د خپلې حصې مطابق دا غلام تقسيم کړي. او که آقا غواړي. نو ددوی دواړو ديت دي ورکړي. او غلام دې خان سره اوساتي.

دليله: ځکه چه د خالد په قتلولو سره به د ساجد د قتلولو جرم د معاف کولو قابل نه وي. لکه د آقا د ملوک کيدو باوجود دخالد قتلولو د جنایت تعلق ممتنع نشو. دغه شان د رومي جنایت متعلق کيدو

(۱) د امام شافعي رحمه الله په نیز دغلام په سټ کښې ده. يعنی غلام به خرڅولي شي. او دهغه حق به ادا کولې شي. البته آقا ته به دا حق ضرور وي. چه هغه تاوان ادا کړي. او غلام خپل خان سره اوساتي.

سره د دویم جنایت دده دست سره متعلق کیدل به ممنوع نه وی. لکه مثلاً که غلام قرض واخستلو. نو هغه به دده د ست سره متعلق وی. او که دوباره او په دریم خلی نې قرض واخستلو. نو هغه به هم دده ست سره متعلق وی.

توضیح قوله علی قهر حقیقهما دخپل حق په اندازه د اخستلو مطلب دا دی. چه د دوی دواړو په دیت کښې کوم تناسب دی. په دې تناسب سره به د غلام په قیمت کښې اخلی. مثلاً یوکس ته نې داسې زخم لگولی دی. چه په هغې سره پنځلس سوه روپۍ واجبیږی. او د دویم زخم سره مثلاً درې زره روپۍ واجبیږی. نو د غلام قیمت به هم د دوی دواړو په منځ کښې د دریو حصو په حساب سره تقسیمیږی.

هه آقا ته علم له وواو جنایت کولې غلام ئې آزاد کړو. نو څه هم دی؟

وَأَنَّ أَغْتَقَهُ الْمَوْلَىٰ نَوْكَه مَجْرَمٌ غَلَامٌ آقَا آزاد کړو وَهُوَ لَا يَعْلَمُ بِالْجَنَائَةِ آقَا جنایت نه خبر نه وی هَمِينَ الْمَوْلَى الْأَقْلَ مِنْ قِيَمَتِهِ وَهَمِينَ اَرْشَمَانُو آقا به دده په قیمت او د جنایت د دیت (یعنی دواړو) نه د کم ضامن وی وَأَنَّ بَاعَهُ وَأَغْتَقَهُ آو که هغه نې خرڅ کړو یا نې آزاد کړو بَعْدَ الْجُلُوسِ بِالْجَنَائَةِ د جنایت معلومیدو نه روستو وَجَبَ عَلَيْهِ الْأَرْشُ، نو په ده باندې دیت واجب دی

توضیح < د زید غلام خالد جنایت اوکړو. چه په دې کښې زید ته دوه اختیاره وو. غلام د جنایت ولی ته حواله کول. یا دهغه فدیہ ادا کول. خو که زید خالد (غلام) آزاد کړو. نو ددې اعتقاد به وجه زیدد فدیې اختیارونکې شو اوکه نه؟ نو ددې تفصیل دا دی. که زید ته دجنایت علم وی. نو هغه به د آزادولو په وجه د فدیې اختیارونکې جوړیږی. او که د جنایت علم نه وی. او آزاد نې کړو. نو د فدیې اختیارونکې به نه شمارلې کیږی. بلکه په دې صورت کښې به د غلام قیمت او د جنایت په دیت کښې چه کوم یو کم وی. هم هغه به په آقا باندې واجب وی.

دلیل < ځکه چه د جرم د مستحق حق هم دا جوړیږی. چه دا آقا په مجرم غلام آزادولو سره فوت کړو. نو آقا به ددې ضامن وی. او آقا به د علم نه بغیر د فدیې اختیارونکې نه شمارلې کیږی. البته د علم نه روستو به د آزادولو په وجه فدیہ واجب وی. ځکه چه اوس د غلام ورکول ممنوع شو. نو فدیہ متعین شوه.

وَأَذَا جَنَى الْمَدْبُورُ أَوْ أَمْرًا لَوْلَا جَنَائِيَّةٌ أَوْ كَلَهُ چه مدبر او ام ولد څه جنایت اوکړو. هَمِينَ الْمَوْلَى الْأَقْلَ مِنْ قِيَمَتِهِ وَهَمِينَ اَرْشَمَانُو آقا به دده د قیمت او د جنایت په ارش کښې د کم ضامن وی

توضیح < وړاندې مسئله تیره شوې ده. که غلام جنایت اوکړو. خو آقا ته دده د جنایت علم نه وو شوې. چه هم په دې حالت کښې آقا غلام آزاد کړو. نو دلته به آقا د فدیې اختیارونکې نه شمارلې کیږی. خو چونکه د مجنی علیه هم څه قصور (نقصان) نشته. په دې وجه دلته آقا باندې واجب دی. چه د جنایت ارش او د غلام په قیمت کښې چه کم وی. هغه ورکړی. ځکه چه د غلام آزادولو نه پس خو اوس د هغه (غلام) د ورکولو هیڅ سوال نه پیدا کیږی. بالکل هم دغه شان دا مسئله هم ده. چه مدبر او ام ولد په جنایت کښې د ورکولو قابل نه دی. خو آقا ته څه خبر وو. چه دوی به روستو داسې کوی. نو دلته هم که دوی څه جنایت اوکړو. هم دا حکم به وی. چه ددوی په قیمت او ارش کښې چه کم وی. هغه به ورکولې

شی. **دلیل** < اوس پاتې شوه دا خبره چه د مدبر د جنایت ضامن آقا باندې ولې راغلي دي. نو په دې باره کښې اگرچه حدیث نشته. خو حضرت ابو عبیده ابن الجراح رضی الله عنه د شام امیر (گورنر) وو. هغوی د مدبر د جنایت ضامن د هغه په آقا باندې واجب کړې وو. او د ډیرو صحابو رضی الله عنهم په موجودگي کښې نې کړې

وو. او هیخ یو صحابی په هغه به باندې نکیر نه وو کړي. نو گویا په دې باندې اجماع اوشوه. ( )
وجه وجوب الاقل من القيمة > اوبه قیمت اوارش کښې کم ځکه واجب دې چه د جنایت د ولی حق د قیمت نه زیات نه دي. او د قیمت نه زیات آقا منع کړې دي. ځکه چه دې کښې کوم کم وي. هم هغه به ورکوي. او که څوک دا سوال اوکړی چه لکه څنگه چه په غلام ورکولو او دده په فدیو ورکولو کښې آقا ته اختیار وي. دلته هم په کم او زیات کښې اختیار ورکول پکار دی. د کم واجبولو څه وجه ده؟ نو دې جواب دا دي چه دلته د اختیار ورکولو نه څه فائده ده؟ ښکاره ده. چه سړې کم اختیاره وي. هغه به زیات ولی ورکوي.

د آقا د یو جنایت قیمت ادا کولو نه پس د مدبر د بل جنایت هکم

قَالَ جَنَى جَنَائَةً أُخْرَى نَوَكِهَ مَدِيرٌ دَوِيمٌ جَنَايَتِ اوکړو وَوَقَدْ دَفَعَ الْمَوْلَى قِيَمَتَهُ إِلَى الْوَلِيِّ الْأَوَّلِ بِقَضَاءٍ
 حالاتکه مولا د رومبی جنایت ولی ته د قاضی په فیصلې سره قیمت ورکړې دي. فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ نوبه هغه باندې هیخ نشته

توضیح > که مدبر جنایت اوکړو. او مولا د هغه قیمت د جنایت ولی ته ورکړو. او د قاضی په حکم سره ئې ورکړو. او مدبر دویم جنایت هم اوکړو. نو اوس به په مولا هیخ ضمان نه وي.
دلیل > ده چه څه هم ورکړی دی. د قاضی په حکم سره ئې ورکړی دی. او د قاضی د حکم نه پس دې په ورکولو باندې مجبوره دي. نو ځکه به پرې ضمان نه وي

وَتَقْبِهِ وَلَّى الْجَنَائَةِ الثَّانِيَةِ او وریسې به شی ولی د جنایت دویم ولی الْجَنَائَةِ الْأُولَى، په ولی د جنایت
 اولی پسې فیشارکه فیما اخذنو هغه سره به په هغه څه کښې شریک شی کوم چې هغه اخستی وي

توضیح > مدبر یا ام ولد چې یو ځل جنایت کړي وو. او مولی د قاضی په فیصلې سره اول جنایت کونکی ته تاوان ورکړي وو. اوس مدبر یا ام ولد دوباره جنایت اوکړو. نو په مولی باندې به څه تاوان نه وي بلکه د دویم جنایت ولی به د اولنی جنایت ولی ته لږ شی او څه چې هغه ته مولی ورکړي وو. هغې کښې به ورسره شریک شی.

(قَالَ كَانَ الْمَوْلَى دَفَعَ الْقِيَمَةَ بِغَيْرِ قَضَاءٍ او که مولا د قاضی د فیصلې نه بغیر قیمت ورکړي وي
فَالْوَلَّى بِالْخِيَارِ، نو د جنایت ولی ته اختیار دي أَنْ شَاءَ أَتَيْتَهُ الْمَوْلَى که غواړي. مولا پسې دي اولگی
وَأَنْ شَاءَ أَتَيْتَهُ وَلَّى الْجَنَائَةِ الْأُولَى، او که غواړي. د جنایت په ولی پسې دي اولگی

توضیح > او که آقا د قاضی د فیصلې نه بغیر قیمت ادا کړي وي. بیا مدبر دویم جنایت اوکړو. امام صاحب **رحمته** فرماني. چه دلته د دویم جنایت ولی ته اختیار شته. که غواړي خپل حق دې د مولا نه او غواړي. او که غواړي. نو د جنایت د ولی نه دي دخپل حق مطالبه اوکړي.
دلیل > دلیل دا دي. چه په جرم کښې د دواړو شریکوالی ده. د مولا هم او د دویم جنایت د ولی هم. د مولا جرم دا دي. چه هغه پخپله رضامندی سره د دویم حق رومبی ته سپارلي دي. او د رومبی جنایت د ولی جرم دا دي. چه هغه د دویم په حق باندې ناجائز قبضه کړې ده. نو دویم ته اختیار ملاو شو. چه رومبی د جنایت ولی. راو نیسی. یا مولا راو نیسی.

توضیح چه د دویم جنایت دوه جهته دی. من وجه د رومی نه مؤخر دی. او من وجه پیوست او متصل دی. ددې مقارنت (او پیوست کیدو) په وجه ډیرو صورتونو کښې دویم هم د رومی شریک کیږي. او په مدبر کښې حصه حاصلوی. او د مؤخر کیدو په وجه په ډیرو صورتونو کښې دویم هم د رومی سره شریک کیږي. او په مدبر کښې حصه حاصلوی. او د مؤخر کیدو وجه دا ده چه په دویم جنایت کښې په هغه قیمت معتبر وی. کوم چه د دویم جنایت په ورځ د مدبر وو. بهر حال هر کله چه د دویم دا دوه طرفونه دی. نو مونږ په دواړو مشابهتونو باندې د عمل په خیال دا او کړل. چه د ضمان په حق کښې مونږ دا د مقارن او پیوست پشان او کتر لو. او ضمان مو واجب کړو. او چونکه د هغه هم حق مدبر سره متعلق وو. چه په دې کښې د مولا او د رومی د ولی دواړو نقصان دې. په دې وجه دواړو پسې د لگیدو حق ورکړې شو. او په دواړو مشابهتونو باندې عمل داسې اوشو. چه ضمان یا د اتصال په وجه واجب کړې شو. خو دده قیمت کم کړې شو. او هغه معتبر کړې شو. کوم چه په دغه ورځ دده قیمت وو. یا د مؤخر کولو په وجه واجب شوې دې. په (تالاج الککاص ۳۷۷) باندې په دې ځانې کښې ډیر بحث دې.

مسئله الصاحبین صاحبین رحمهما الله فرماني. چه اوس به په مولا هيڅ ضمان نه وی. **تليهما** هر کله چه مولا د رومی جنایت ولی ته قیمت ورکړې وو. هغه وخت دویم جنایت موجود نه وو. او مولا د حق مستحق نه د هغه پوره حق ادا کړې وو. نو د هغه پخپله ادا کول داسې شو. لکه د قاضي په حکم سره ورکول.

وَأَذَانُ الْحَاظِ أَوْ كَلَهُ فِي دِيَالٍ رَاكِبٍ شَى إِلَى طَرِيقِ الْمُسْلِمِينَ. د مسلمانانو لارې طرف ته، فَطُولِبَ صَاحِبُهُ بِتَقْضِيهِ ددې د مالک نه ددې د وړانولو مطالبه او کړې شوه وَأَشْهَدُ عَلَيْهِ أَوْ بِهِ دې باندې گواهان جوړ کړې قَلْبُهُ نَقُضُهُ. نو هغه مات نکړو فَيُؤْتَى مِنْهُ بِقِيَدِ عُنَى تَقْضِيهِ دوسره موده کښې چه ددې په وړانولو باندې قادر وو وَحَتَّى سَقَطَتْ رِدَى فِي هَفَةِ رَايِرِيَتُو قَبْلَ مَا تَلَفَ بِهِ مِنْ نَفْسٍ أَوْ مَالٍ نو ددې په وجه چه کوم نفس یا مال هلاک شى. هغې به ضامن وی.

توضیح د یوکس دیوال کړې شو. چه ددې په وجه ددې د راغورځیدو خطره پیدا شوه. نو که هغه ته چا هيڅ او نه و نیل. او دیوال راپریوتلو. او څوک هلاک شو. نو هغه به ضامن نه وی. او که هغه ته په هغه خلقو کښې چا اوو نیل. چاته چه په دې لاره کښې د تللو حق دې. او و نیلو هم د مشورې په طور نه وی. بلکه د حکم په طریقه وی. او بیا ئې هم هغه مات نکړی. حالانکه هغه ته دومره مهلت ملاو شوې دې. چه په دې (موده) کښې هغه دا کار کولی شى. خو وې نکړو. او اوس هغه راپریوتلو. او څوک سړې هلاک شو. نو ددې ضامن به په هغه لازم وی. دا حکم د استحسان دې.

وجه الاستحسان د استحسان دلیل دې. ددې حاصل دا دې. چه دده دیوال د مسلمانانو د لارې پلن والې راگیر کړې دې. حالانکه ده ته و نیلې شوی وو. چه دا راغورځوه. او تیک ئې کړه. نو په ده راغورځول او تیک کول واجب شوی وو. بیا ده تیک نکړو. نو متعدی او ظالم شو. په دې وجه به ضمان واجب وی. ددې مثال بعینه داسې دې. چه د یو انسان کپړه هوا وغیره د بل په غیږه کښې راو غورځوله. د کپړې مالک ددې مطالبه او کړله. خو هغه ور نکړله. بیا هغه هلاکه شوه. نو په هغه به ضمان واجب وی. ځکه چه هغه د منع کولو په وجه متعدی او ظالم او غرځیدو. خو که تر اوسه پورې د کپړې مالک نه وه غوښتلې. چه ددې نه مخکښې هلاکه شوه. نو ضمان به واجب نه وی. ځکه چه دې صورت کښې تعدی نشته. دغه شان که د دیوال تیک کولو حکم نه وو ورکړې شوې چه ددې نه وړاندې دا حادثه راپیښه شوه. نو اوس به دې ظالم نه وی. او په ده به ضمان واجب نه وی.

وَيَسْتَوِي أو برابر ده دا خبره أَن يُطَالِيَهُ بِتَغْيِيهِ مُسْلِمٌ چه دده نه ددې د ورانولو مطالبه مسلمان اوکړې او
ذِمِّي اوکه ذمی اوکړې

تصريح > بيا کومو خلکو ته چه په دې لاره کښې د تيريدو حق دې. که هغه مسلمان وي. اوکه ذمی
وي. ټولو ته د مطالبې حق شته. که هغه سړې وي. اوکه ښځه وي. آزاد وي. اوکه مکاتب وي.
دليله > ځکه ددې مطالبې حاصل دا دې. چه د ديوال مالک د لارې مشغولتيا لرې کړي. نو هر حقدار ته
به د مطالبې اختيار وي.

وَإِنْ مَالَ إِلَى دَارِ رَجُلٍ او که ديوال د يوسړې کور طرف ته کوږ شو قَالَ مُطَالِبُهُ لِمَالِكَ الدَّارِ غَاصَّةً نو
مطالبه به خاص طور باندې د کور مالک طرف ته کيږي

تصريح > د زيد دکور ديوال د لارې په څانې د خالد کور طرف ته کوږ شو. نو دلته به د ورانولو اختيار
صرف خالد ته وي.
دليله > ځکه چه حق صرف هم دده دې.

په دوو اسونو سواره هسان خپلو کښې ټکړاو شي. او مړه شي نو د ديت حکم

وَإِذَا اضْطُرَّ مَرَأْسَانِ اوکله چه دوه سواره او جنگيږي. (ټکړاو شي). قَسَاثًا نو دواړه مړه شو قَتْلَى عَاقِلَةً
کُلٌّ وَاِجِدِي مِنْهُمَا دِيَّةَ الْآخَرِ نو د هر يو په مددگار خاندان (عاقله) باندې به د دوم ديت واجب وي.

تصريح > زيد او خالد دواړه په اسونو باندې سواره دي. دواړو دغره اوخوړله. چه ددې په وجه دواړه مړه
شو. يا دواړه پيدل وو. دواړو دغره اوخوړله. او دواړه مړه شو. او دغره په خطا سره وي. نو اوس حکم دا
دې. چه د زيد مددگار خاندان به د خالد پوره ديت او د خالد مددگار خاندان به د زيد پوره ديت ادا
کوي. (۱)

دليله > دليل دا دې. چه دلته اگر چه د دواړو د فعل دخل دې. خو په داسې موقعو کښې د مرگ اضافت
خپل فعل طرف ته نه کيږي. بلکه د غير فعل طرف ته د مرگ اضافت کيږي. ځکه چه خپل ذاتی فعل
خو د هر يو مباح دې. چه دا به د ضمان سبب نه وي. ځکه چه لاره کښې تلل مباح دي. بهر حال خپل ذاتی
فعل موجب د ضمان نشي کيدې. لکه څوک تلونکې روان دې. چه د کوهی علم هغه ته نشته. او هغه په
کوهی کښې پريوتلو. نو د هغه پوره ديت به واجب وي. او د هغه د تللو په وجه به هيڅ ديت نه ساقطیږي.

د غلام په قتلولو سره قيمت واچيږي

وَإِذَا قَتَلَ رَجُلٌ عَبْدًا غَطًّا او چا چه غلام په خطا سره قتل کړو قَتَلَهُ قِيَمَتُهُ نو په قاتل باندې د هغه
قيمت واجب دې لَا تُرَادُّ عَلَى عَشْرَةِ آلَافٍ وَزَهْرٍ چه دا به په لس زره درهم باندې نشي زیاتولې قِيَمَاتُ
كَأَنَّهُ قِيَمَتُهُ عَشْرَةُ آلَافٍ وَزَهْرٍ نو که د غلام قيمت لس زره درهم وي. او اُوکړيا زیات وي، قُضِيَ لَهُ
بِعَشْرَةِ آلَافٍ نو هغه دپاره به د لسو زرو درهمو فيصله کولې شي إِلَّا عَشْرَةَ بَغِيرَ د لسو (د رهمو) نه وقی
الْأُمَّةُ او په وينځه کښې إِذَا زَادَتْ قِيَمَتُهَا عَلَى الذِّيَّةِ کله چه دهغې قيمت د آزادي ښځې د ديت نه زیات

(۱) مسلک الشافعي:- امام شافعی غلط مذهب دا دې. چه د زيد په خاندان باندې به د خالد نيم ديت او د
خالد په خاندان باندې به د زيد نيم ديت واجب وي.

وَيُخْتَصُّ الْآلَافُ بِالْأَعْتَرَادِ لِسْ كَمْ پَنخو زرو فیصله به کولی شی

هل اللغة < ① الآف جمع دالف، زر

توضیح < که یوکس غلام خطا سره قتل کرو. نو دلته به د دیت په خانی ددغه غلام قیمت واجب وی. خو د طرفینو رحمت الله به نیز شرط دا دی. چه دا قیمت د آزاد د دیت نه زیات نشی. نو که دده (مجنی علیه غلام) قیمت بالفرض لس زره یا ددې نه هم زیات وی. نو په دیت کښې به لس درهمه کم لس زره (۹۹۹۰) درهم واجب وی. صرف،

د غلام په لاس کښې نیم قیمت واجب دی

وَلَيْ يَدُ الْعَبْدُ نِصْفَ قِيَمَتِهِ او د غلام په لاس کښې د هغه د قیمت نیمه ده لَا يُزَادُ عَلَى خُمَةِ الْآلَافِ چه به پَنخو زرو (درهم) به نشی زیاتولی إِلَّا خُمَةُ خُو پَنخه به کمولی شی

توضیح < وړاندې تیر شوی دی. چه د سړی په لاس کښې نیم دیت واجبېږی. نو د غلام په لاس کښې به نیم قیمت واجب وی. او که دده نیم قیمت د پَنخو زرو درهمو نه زیاتېږی. نو د پَنخو زرو نه به پَنخه درهمه کم واجب وی.

دلیل < دلیل په مخکنی مسئله کښې تیر شوی دی. یعنی د کل په صورت کښې چه کومه طریقه اختیار کړې شوې ده. د نصف په صورت کښې به هم هغه طریقه اختیارولی شی. په غلام کښې پوره قیمت کله واجبېږی؟

وَكُلِّ مَا يَقْدَرُ مِنْ دِيَةِ الْحَرِّ او هر هغه جرم په کوم کښې چه د آزاد پوره دیت اندازه وی قَبُولُ مَقْدَرٍ مِنْ قِيَمَةِ الْعَبْدِ نو هلته به د غلام پوره قیمت اندازه وی

توضیح < یعنی کوم خانی چه د آزاد پوره دیت واجبېږی. هغه صورت کښې به د غلام پوره قیمت واجب وی. او کوم خانی چه د آزاد نصف دیت واجبېږی. هلته به غلام کښې نصف دیت واجب وی. دلیل < ځکه چه دا دواړه دیتونه دی. او دواړه د وینې بدل دی. (وَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهَا) نه دا خبره ښکاره ده. نو که یو آزاد ته نې داسې زخم اولگولو. یعنی موضحه چه په هغې کښې د دیت ۱۲۰ حصه واجب ده. هلته به غلام کښې د هغه د قیمت ۱۲۰ واجب وی. او وړاندې تیر شوی دی. چه ضمان د غصب، د مالیت ضمان دی.

په خپته د وهلو په وجه د بچی او غورخیدو مسئله

وَإِذَا غَرَبَ رَجُلٌ بَطْنًا امْرَأًا او کله نې چه ښځه په خپته (ګیده)، او وهله فَأَلْقَتْ جَنِينًا مَوْتًا نو هغې جنین او غورخولو. فَعَلَيْهِ غَرَاؤُنَا په دې کښې یوه غره ده وَالْغَرَّةُ نِصْفُ غَرَّةِ النَّبِيَّةِ او دا غره د دیت د عشر نیمه ده

توضیح < که زید یوه آزاده ښځه په خپته او وهله. یا نې په بل یو اندام په لته وغیره او وهله. چه په دې سره د هغې حمل پریوتلو. (یعنی بچی او غورخیدو). نو دلته به دیت واجب وی. چه ددې مقدار د دراهمو نه پَنخه سوه درهمه دې. که هلك وی او که جینی وی. او چونکه د دیت مقدار د ټولو نه کم او رومبی مقدار دې. په دې وجه دا غره سره تعبیر کړې شوې دې چه ددې معنی د رومبی خیز ده. اگر چه دهلك په صورت کښې د سړی د دیت شلمه حصه واجبېږی. او د جینی په صورت کښې د ښځې د دیت لسمه حصه واجبېږی. چه ددې مال یو وی.

هسې د قیاس تقاضه دا وه. چه چونکه د جنین د ژوند هیڅ علم نشته. په دې وجه هیڅ واجبیدل پکار نه

وو. خو استحساناً غره واجب کړې شوې ده.

دلیل ۱ > وجه د استحسان د نبی کریم صلی الله علیه وسلم حدیث دی (فِي الْجَنِّينِ غُرَّةٌ عَبْدًا أَوْ أَمَةً قَبْلَهُ تَحْتِهَا كَلْبٌ وَبُرُودٌ) (نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیږي دی چې په جنین کښې غره ده یعنې غلام یا چه ددې قیمت پنځه سوه درهم وی او نقل دی چه ،، یا پنځه سوه درهم ،، الاستدلال > ددې حدیث په وجه مونږ قیاس پریځودو. او حدیث کښې غره پنځو سوو درهمو سره خاص کړې شوې دي.

د حمل ماشوم ژوندي پیدا شو او مړ شو، نو پوره دیت واجب دي

فَوَازُ الْقَتْلَةِ حَيًّا نو که ښځې ژوندي جنین راوړو **كُفِّرَ مَاتَ** بیا هغه (بچې) مړ شو **فَقِيَهُ دِيَّةٌ كَامِلَةٌ** نو په دې کښې پوره دیت دي

توضیح > یعنې که جنین ژوندي بهر راوتلې وی. او بیا مړ شوې وی. نو په دې صورت کښې به پوره دیت واجب وي.

دلیل ۲ > ځکه چه د بچي مړ کیدل د رومبي وهلو اثر دي. او چونکه دده مړ کیدل د ژوند ښکاره کیدو نه پس دی. نو پوره دیت به واجب وي.

د مړ جنین پیدا کیدو له پس ښځه هم مړه شوه نو د قتل دیت واجب دي

وَإِنْ الْقَتْلَةُ مَيِّتًا او که ښځې مړ بچي او غورځولو **كُفِّرَ مَاتَتْ الْأُمُّ** یا (ښځه) مړه شوه **فَعَلَيْهِ دِيَّةٌ** نو په ضارب دیت دي **وَعَرَّةٌ** او غره ده

توضیح > که د زید لټې وهلو په وجه (مثلاً) جنین مړ بهر ته راووتلو. او بیا ښځه هم مړه شوه. نو دلته به زید باندې دوه ضمانه دي. د ښځې دیت واجب دي. او د جنین په وجه غره واجب ده.

دلیل ۳ > دطبرانی د روایت په موجب په مذکوره صورت کښې حضرت ﷺ هم دا فیصله فرمائیږي ده. (۲)

ښځه مړه شوه یا مړ بچي پیدا شوه نو څه حکم دي ؟

وَإِنْ مَاتَتْ او که ښځه مړه شوه **كُفِّرَ الْقَتْلَةُ مَيِّتًا** بیا هغې مړ بچي او غورځولو **فَلَا شَيْءَ عَلَى الْجَنِّينِ** او په جنین کښې هیڅ واجب نه دی.

توضیح > او که دا صورت راپېښ شو. چه ښځه مړه شوه. بیا مړ شوې بچي را پیدا شو. نو زمونږ په نیز ذکر شوی صورت کښې به صرف د مور دیت واجب وي. او د بچي به هیڅ واجب نه وي. (۳)

دلیل ۴ > دلیل دا دي. چه د بچي د مرګ دلته کښې دوه سببونه دي: ① د وهلو په وجه مړ شی. ② د مور د مرګ په وجه سا بنده شی. او مړ شی. ځکه چه بچي د مور د ساه په ذریعه ساه اخلي. بهر حال دلته

(۱) قال الزبلي رحمه الله الأول غريب ورواية أو حسنة عند الطبراني في معجمه إكماد ذكره المصنف في مجمع الزوائد (۳۰۰/۶) وعزاه لطبراني واليزار) نصب الرأية: ۱۵۸/۵.

(۲) قال الزبلي رحمه الله نظرت الكتب الستة إلا النسائي فلم أجده هذا المعنى والذي في الكتب الستة عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبي ﷺ قضى في جنين امرأة من بني لحان برة عبد أمانة ثم إن المرأة التي قضى عليها بالبرة توفيت فقضى رسول الله ﷺ أن موالها لينها ولزوجها وإن العقل على عصبتها (نصب: ۱۹۱/۵).

(۳) **مسلك الشافعي**:- د امام شافعي رحمه الله په نیز به د مور دیت او په بچي کښې به غره واجب وي.

کنبی شک پیدا شو. چه مرگ د رومی (وهلی) په وجه دی. او که د دویم (د مور د مرگ) په وجه دی. نو د شک په وجه به ضمان واجب نه وی.

د بهی غره به په وارثانو کنبی د میراث په طور تقسیمیدی

وَمَا يَجِبُ فِي الْخَبَرِ اَوْ يَهْ جَنِينَ كَنْبِيْ چَه کومه غره واجب وی مُوَرُوْتُ عَنْهُ هغه به دده د طرفه په میراث کنبی تقسیمولی شی

لخبر د جنین په ذکر شوو ټولو صورتونو کنبی چه ضارب باندې کوم مال واجب کړې شوې دي. چونکه د تیر شوی تصریح مطابق د نفس بدل دي. نو دا به د جنین د وارثانو په منځ کنبی تقسیمولی شی. خو که ضارب هم ددې وارث وی. نو هغه به د میراث نه محرومیدي. مثلاً یو کس خپله ښځه په خپله باندې په لته او وهله. چه په دې سره مړ جنین بهر ته راووتلو. نو دلته به د وهونکي په خاندان باندې دیت واجب وی. او وهونکې به په دې غره کنبی د میراث مستحق نه وی.

فلیله خکه چه قاتل ته میراث نه ملایویدی. او دا قاتل دي. او دا قتل هم قتل د سبب نه دي. بلکه قتل د

مباشرت (او اراده) دي. او ناحقه قتل دي.،، فیه مایه،،

د وینځي په مذكر او موند ژوندی بهی کنبی به خومره دیت واجب وی

وَفِي جَنِينَ الْأُمِّ إِذَا كَانَ دَكْرًا اَوْ د وینځي په جنین کنبی کله چه دا هلك وی نِصْفُ عَشْرِ قِيَمَتِهِ دده (د جنین) د قیمت نصف عشر (شلمه) ده لَوْكَانَ حَيًّا که ژوندي وی وَعَشْرِ قِيَمَتِهِ اَوْ لِسْمَه حصه د قیمت دده وی لَوْكَانَ أَلْفًا که دا جینی وی.

تخرج د دهغه جنین تفصیل وو. کوم چه د آزادي ښځې نه راوغور خپری. که د وینځي نه پیدا شی. نو دا به د وینځي د آقا غلام وی. په دې وجه ددې حکم لږ بل شان دي. نو که د وینځي جنین که ژوندي وی. نو دده قیمت به واجبیږي. ددې نه پس دې بیا او کتلي شی. چه جنین هلك دي. او که جینی ده. که هلك دي. نو دده د قیمت شلمه حصه به واجبولي شی. او که جینی ده. نو لسمه حصه به واجبولي شی. (۱)
فلیله اصل لحاظ به د جنین د قیمت ساتلي شی. د مور به نشی ساتلي. خکه چه دا ضمان د نفس ضمان دجنین دي. د مور د اندام ضمان نه دي. خکه چه چرته د اندام ضمان واجبیږي. نو هلته په دې غور کولې شی. چه په اصل کنبی خومره نقصان پیدا شوې دي. بیا هم دغه اومره نقصان واجبولي شی. حالانکه دلته ددې اعتبار اونکړې شو. بلکه مطلق اوفرمانیلي شو. چه د مور د قیمت عشر به واجب وی. نو که د ښځې نقصان ددې په وجه نه وی شوې. نو بیا هیڅ ضمان واجبیږي پکار نه دی. نو معلومه شوه. چه دا ضمان د نفس دي. ضمان د اندام نه دي. او هر کله چه دا د نفس ضمان دي. نو ددې اندازه به د نفس د قیمت په لحاظ سره وی.

په بهی ښځې كفاره شته او هغه نشته

(وَلَا كَفَّارَةٌ فِي الْخَبَرِ) او په جنین کنبی كفاره نشته

تخرج د جنین د ضمان بیانولو نه پس د جنین د كفاره بیان کوی اوفرمانی چه كفاره واجب نه ده. (۲)

(۱) ملك الشافعي: - امام شافعی ځان فرمانيلى دي. چه په دواړو صورتونو کنبی به د مور قیمت لگولي

شی. او د مور د قیمت عشر به واجبولي شی.

(۲) ملك الشافعي: - د امام شافعی ځان په كفاره احتياطاً واجب ده. خکه چه جنین هم من وجه نفس

دلیلہ > دلیل دا دې چه چونکه کفارہ د مطلقه نفسونو په باره کښې وارد شوې ده. او دا مطلق نفس نه دي. بلکه من وجه نفس دي. نو عقوبت به صرف په مطلقه نفسونو کښې واجب وي. چونکه دا نفس مطلقه نه دي. په دې وجه خو د پوره دیت په ځانې غره واجب شوې ده. البته که احتیاطاً کفارہ ورکړی. نو غوره ده. چه د تقرب سبب او گرځی. او د جنین هلاکولو کوم جرم چه ده کړې دي. د هغې نه استغفار اوکړی.

د قتل شبه عمد کفارہ ۲۵۵

(وَالْكَفَّارَةُ فِي شِبْهِ الْعَمْدِ وَالْخَطَا) او کفارہ په شبه عمد او قتل خطاء کښې عَشْرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ د مومن غلام آزادول دي فَإِنْ لَمْ يَجِدْ نُوْكَ هغه غلام اونه مومی قَصِيْرًا مُّكْرَمًا مِّنْ مَّتَابِعِيْنَ نو د لگاتار دوو مياشتو روزې نيول دي

توضیح > د شبه عمد کفارہ دا ده. که قدرت وی. نو مومن غلام دې آزاد کړی.

دلیلہ > د الله تعالی ارشاد دي (فَعَشْرٌ رَّقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَوِيَّةٌ مُّسْلِمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهَا) [النساء: ۲۴] او که غلام ملاو نشی. نو بیا کفارہ دا ده. چه د دوو مياشتو لگاتار (پرله پسې) روزې اونیسی.

وَلَا يُجْزِئُ فِيهِ الْإِطْعَامُ او په دې کښې به اطعام (په مسکینانو خوراک خوړل) نه کافی کیږی

توضیح > او په کفارہ د قتل کښې به په مسکینانو خوراک خوړل کافی نه وی.

دلیلہ > ځکه چه شرعی مقادیر د شریعت په خودلو معلومیدې شی. حالانکه په هیڅ نص کښې نقل نه دي. چه مسکینانو ته به په خوراک خوړلو باندې کفارہ ادا کیږی.

بَابُ الْقَسَامَةِ

ترجمه > (دا) باب د قسامت (د احکامو په بیان کښې) دي.

توضیح > القسامه لغة > په لغت کښې قسامت په معنی د قسم سره دي.

القسامه شرعاً > په شریعت کښې قسامت په الله تعالی قسم خوړل دی. د مخصوص سبب په وجه، مخصوص عدد سره. په سړی باندې مخصوص طریقه باندې.

د قسامت بیان

وَإِذَا وَجِدَ الْقَتِيلَ فِي مَحَلَّةٍ او کله چه په یوه محله کښې څوک مقتول اوموندلې شی لَا يُعْلَمُ مَنْ قَتَلَهُ د هغه د قاتل علم اونشی اَسْتَحْلِفُ مَشْرُوعٌ رَجُلًا مِنْهُمْ نو د محلي د پنځوسو سړو نه به قسم اخستلې شی يَسْتَحْلِفُهُمُ الْوَلِيُّ کوم (پنځوس کسان) چه ولی اختیار کړی بِالْكَفِّ مَاتْلَسَاهُ (د قسم الفاظ به دا وی). د ځانې قسم نه مونږ دې قتل کړې دي وَلَا عَلَيْنَا لَهُ قَاتِلًا اونه مونږ ته دده د قاتل علم شته.

هل اللغة > ① قَتِيلٌ: صيغة داسم مفعول، قتل شوېا

توضیح > که یو سړې مقتول په یوه محله کښې اوموندې شو. او د قتل آثار په ده باندې موجود وی. او د هغه د قاتل معلومات نه وی. او د مقتول ولی په ټوله محله باندې یا په بعضو غیر معین باندې یا په

دي. نو کفارہ به واجب وی.

بعضو معین باندی د قتل دعوه اوکړی. نو زموږ په نیز به ولی ته حق وی. چه په محله کښې پنخوس کسان منتخب کړی. کوم چه دده خوښ وی. او د هغوی نه دې قسم واخستلې شی. هغوی به داسې قسم خوری. چه ،، د الله قسم نه موږ دا قتل کړي دي. او نه موږ ته دده د قاتل معلومات شته. او که هغوی قسم اوخوړلو. نو قصاص به ددوی نه ساقطیږی. البته ددوی په عاقله به دیت واجب وی. که ولی د قتل عمد دعوه کوی. او که د قتل خطاء دعوه کوی. خلاصه د کلام دا چه زموږ په نیز قصاص صرف هغه وخت ثابتیږی. کله چه د محلي خلق د قسم نه انکار اوکړی. او د قتل اقرار کوی. یا په گواهانو سره قتل عمد ثابت شی. دا زموږ د مسلک تفصیل دي. (۱)

والله ① رومې دلیل مشهور حدیث دي. (البیته علی المدنی والیهین علی من انکر)

⑦ دویم دلیل د سعید بن مسیب رضی الله عنه روایت دي. چه د یهودو په یو کوهی کښې د یو مقتول ملاویدو په وجه د یمین او قسامت شروع ئې د یهودو نه اوکړله. او بیا ئې په یهودو باندې دیت واجب کړو. ځکه چه مقتول ددوی په منځ کښې ملا شوی وو.

د قسامت په باره کښې د امام ابوحنیفه رحمه الله دعوه او د امام شافعی رحمه الله دایونه

وَأَذْأَحَقُّوَانُو كَلَه چَه دوی قسم اوخوړلو قَضَى عَلَى أَهْلِ الْحَلَّةِ بِالْيَمِينَةِ نو د محلي په خلقو به د دیت فیصله کولې شی وَلَا يُسْتَحْلَفُ الْوَلِيُّ او د ولی نه به قسم نشی اخستلې

توضیح > کله چه د محلي د خلقو نه پنخوسو سرو قسم واخستلو. نو ددوی نه به قصاص ساقطیږی. او په دوی به دیت واجبیږی. دا زموږ مذهب دي.

والله ① دلیل دا حدیث دي چې النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ جَمَعَ بَيْنَ الذَّيَّةِ وَالْقَسَامَةِ فِي حَدِيثِ ابْنِ

مَعْلٍ (۲) چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د سهل رضی الله عنه په حدیث کښې دیت او قسامت جمع والې اوکړو

⑦ اوهم دغه شان د زیاد بن ابومریم په حدیث کښې دواړه جمع کړي شوی دی. (۳)

⑧ او دغه شان د قبيلة همدان په یو شاخ واده کښې دا واقعه راپیښه شوه. نو فاروق اعظم رضی الله عنه هم قسامت او دیت کښې جمع فرمانیلې وه.

وَلَا يَقْضَى عَلَيْهِ بِالْجَنَاحَةِ وَإِنْ حَلَفَ وَفِيصَلَهُ بِهِ نَشَى كَوْلِي په ده باندې د جنایت اگر که قسم اوخوری

توضیح > د مقتول د ولی نه په قسم نشی اخستې او که هغه قسم اوخوری نو هم په هغه باندې د

(۱) مسلک الشافعی والک - امام شافعی رحمه الله او فرمانیل کله چه هلته څه قرینه وی نو د اولیاء نه پنخوس قسمونه اخستلې شی و اولیاء دپاره به مدعی علیه باندې د دیت فیصله ورکولې شی. دعوه که د (قتل) عمد وی او که د خطاء وی. امام مالک رحمه الله فرمانی. که د مدعی دعوه د قتل عمد وی. نو دمدعی علیه هم د محلي خلقی نه چه مدعی څوک اختیار کړی. د هغوی نه به قصاص اخستلې شی. (اغرر الافکار، شامی)

(۲) كما تقدم ترجمه فی أول الباب.

(۳) قال الزبلي رحمه الله وحدثني زياد غريب و روى الزوارق مسنده .. عن أبي سلمة بن عبد الرحمن عن أبيه قال كانت القسامة في الدم يوم غير وذكر أن رجلاً من الأنصار من أصحاب النبي صلی الله علیه و آله فقد نحت الليل لجماعت الأنصار فقالوا إن صاحبنا يمشط في دمه فقال أتمرون قتله فقالوا لا إلا أن اليهود قتلته فقال رسول الله صلی الله علیه و آله اختاروا منهم حسين رجلاً فيحلفون بالله جهد أيمانهم لم يحدوا الدية منهم ففعلوا (نصب: ١٩٥/٥).

جنایت فیصله نشی کولې چې دا قتل ده کړې دي.

د محلي د خلقو د قسم خوړلو نه د انکار کولو حکم

وَأَنْ أَيْ وَاحِدٌ مِنْهُمْ أَوْ كَهْ بِه دوی کښې یو کس د قسم نه انکار او کړو خوښ نو هغه به قید کولې شی حَتَّى يَخْلُفَ تَرْدِي چه هغه قسم اوخوری

توضیح < که د محلي په خلقو کښې چا د قسم نه انکار او کړو نو ترکومه پورې چه هغه قسم اونه خوری تر هغه وخته به دې په قید کښې اچولې شی. **دلیل** < ځکه چه په باب د قسامت کښې صرف مال مقصود نه دي بلکه یمین هم اصل مقصود دي. ځکه چه دا د وینې معامله ده چه دا د پیره محترمه ده نو دلته قسم هم واجب دي او دیت هم واجب دي. **که په محله کښې پنځوس قسمونه پوره نشي نو د قسم طریق**

وَأَنْ لَمْ يُكْمِلْ أَهْلَ الْمَحَلَّةِ أَوْ كَهْ د محلي د خلقو تعداد پوره نشي كَزَوْرَتِ الْأَيْمَانِ عَلَيْهِمْ نُو په دوی به قسمونه مکرر کولې شی حَتَّى يَتِمَّ تَحْسِينُ تَرْدِي چه پنځوس (قسمونه) پوره شی

توضیح < وړاندې ونيولی شوی دی چه د محلي د خلقو د پنځوسو سرو نه به قسم اخستلې شی نو که اتفاق سره پنځوس تعداد پوره نشي نو د موجوده کسانو نه به مکرر قسم اخستلې شی چه د پنځوسو تعداد پوره شی.

دلیل < د حضرت عمر رضي الله عنه (۱) او د قاضي شريح اونخعی رحمهما الله (۲) نه هم دغه شان منقول دي او چونکه د پنځوسو شمیر د حدیث نه ثابت دي نو څومره چه ممکنه وي (د پنځوسو قسمونو تعداد) پوره کول واجب دي او ددې صورت دلته هم دا دي کوم چه ذکر شو.

په بچی، مجنون، ښځه او غلام باندې د قسامت نه کیدو وجه

وَلَا يَدْخُلُ فِي الْقَسَامَةِ صَبِيٌّ وَلَا مُجَنُّونٌ (او په بچی او لیونی باندې قسامت نشته وَلَا أَمْرَأَةٌ وَلَا غَنِيٌّ) اونه په ښځه او نه په غلام باندې (قسامت شته).

توضیح < په قسامت کښې به په ماشوم، لیونی، ښځه او غلام باندې قسم نه وي.

دلیل < ځکه چه قسم قول صحیح ته وائی او قسم په هغه خلقو باندې واجبیږي کوم چه امداد کولې شی او دلته رومبی دواړه قول صحیح نشي ونيولې او آخری دواړه اگرچه په صحیح قول کلام کولې شی خو مدد نشي کولې.

په هومو صورتونو کښې د محلي په خلقو قسامت او دیت لسته؟

وَأَنْ وَجِدَ مَوْتًا أَوْ كَهْ مړي اومړندي شی لَا أَتْرُكُ چه په ده باندې (د قتل) اثر نه وي فَلَا قَسَامَةَ وَلَا دِيَّةَ نُو نه قسامت شته او نه دیت شته وَكَانَ الْكَانَ كَانِ الدَّامِيسِلُ مِنْ أَلْفِهِ اوهم دغه شان حکم دي چی دی وینه بهیږي د پوزي دده نه أَوْ دَبْرُ يَا دده د دبر اوفمه یا دده د خولې نه

توضیح < که په محله کښې مړ انسان ملا شو خو په ده باندې د زخم هیڅ اثر نه وو نو په دې کښې نه قسامت شته اونه دیت دغه شان که دده د پوزي یا دبر یا خولې نه وینه روانه شوي وی نو دغه حکم دي

(۱) أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه (نصب: ۱۹۸۵).

(۲) حديث شريح أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه وحديث النخعي [رح] أخرجه عبدالرزاق في مصنفه (نصب: ۱۹۹۵).

چې په دې کښې نه قسامت شته اونه دیت
دلېله > ځکه چه ددې ځایونو نه عام طور باندې دېل کس د فعل نه بغیر پخپله هم وینه راوځي. په ، ،
 باب الشهید ، ، کښې هم ددې بیان تیر شوې دې.

فَارَانِ گَانَ خَرَبَ مِنْ عَيْنِيهِ أَوَّلَ نِيَّةٍ نَوَكَةٍ وی وینه چې راوتلې وی دده د سترگو نه یا دده د غوږونو نه
فَهَوَيْتِلْ نو دې قتل کړې شوې دې

لغوی > اوکه دده د سترگو یا غوږونو نه وینه وتلې وی نو دا ددې خبرې دلیل دې چې دې مقتول دې
دلېله > ځکه چې ددې اندامونو نه پخپله وینه نه اوځي بلکه د چا د تشدد په وجه ترې اوځي. نو په دې
 صورت کښې به قسامت او دیت وی.

په څاروی باندې د موندلې شوي مقتول د دیت حکم

وَإِذَا وَجِدَ الْفَتِيلَ عَلَى ذَاتِهَا او کله چه مقتول په یو څاروی باندې اوموندلې شی **يُسَوِّفُهَا رَجُلٌ** چه دا یو
 سړې سړی **فَالْيَنَّةُ عَلَى عَاقِلَتِهِ** نو دیت به دده په عاقله باندې وی **دُونِ أَهْلِ الْمَحَلَّةِ** په محلې والا
 باندې به نه وی

لغوی > یو کس یو څاروې روان کړې دې. او په دې باندې یو مقتول دې. نو دده دیت به هم په ده باندې
 واجب وی. لکه که مقتول دده په کور کښې ملاو شوې وي. نو هم دا حکم به ووبیا که دا سړې نې د شا
 طرفه سړی. یا نې د مخکښې طرفه راکارې. یا په دې باندې سور وی. ټول برابر دی.
دلېله > ځکه چه مقتول د هغه په لاس کښې دې نو داسې شوه لکه چه دده په کور کښې وی
 په پوهوړ کښې د موندلې شوي مقتول د قسامت او دیت حکم

وَإِذَا وَجِدَ الْفَتِيلَ فِي ذَاتِ الْإِنْسَانِ اوکه مقتول د یو انسان په کور کښې اوموندلې شی **فَالْقَسَامَةُ عَلَيْهِ** نو
 قسامت به هم په ده وی

لغوی > که یو مقتول دیوکس په کور کښې اوموندې شی. نو قسم به صرف په کور والا باندې وی.
دلېله > ځکه چه د کور مالک یواځې هم هغه دې. نو هغه به یواځې د محلې د خلقو په درجه کښې وی.

وَالْيَنَّةُ عَلَى عَاقِلَتِهِ او دیت دده په عاقله باندې دې

لغوی > او دیت به دده په مددگار خاندان باندې وی.
دلېله > ځکه د عاقله فریضه ده. مدد او نصرت کول، او د عاقله د مدد په وجه انسان پخپل خان کښې
 قوت او طاقت محسوسوی.

قسامت به په اصل اوسیدونکو وی او هغه په هراړه هارو به هم وی؟

وَلَا يَدْخُلُ السُّكَّانُ فِي الْقَسَامَةِ او په قسامت کښې به سکان (د ملکیت نه بغیر اوسیدونکي) نه
 داخلېږي نیز **مَمَّا لِلْمَلِكِ** د مالکانو سره **عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ** (۱) د امام ابوحنیفه **عَلَيْهِ السَّلَام** په نیز
لغوی > د یوې محلې څه اوسیدونکي خو هغه دی. کوم چه ددې ځانې اصلی اوسیدونکي دی. او ددې

(۱) القول الرابع هو هذا قول الطرلين **عَلَيْهِ السَّلَام** كذا في رد المحتار (٤٤٧/٥) والمندبة (٧٨٨/٦) وملطفي (٤٠٣/٤) وللأمن
 القول الرابع (٣٦٥/٢) -

خانی د زمکو مالکان دی. او بعضې هغه دی. کوم چه د ملکیت نه بغیر کرایه وغیره باندې دلته اوسېږي. نو قسامت به صرف په مالکانو باندې وی. په سکان (په کرایه وغیره اوسیدونکی) به نه وی. دا د طرفینو رحمهما الله مذهب دی.

دلیلها < د بقعی (او علاقې) نصرت دپاره مالکان مختص دی. د ملکیت نه بغیر اوسیدونکی نه دی. ځکه چه د ملکیت نه بغیر اوسیدو کښې قرار او همیشگی نشته. په خلاف د مالکانو، نو د تدبیر دلالت به په مالکانو باندې وی. او هم په دوی به حفاظت ضروری وی. نو کوتاهی د مالکانو د طرفه ده. نو هم دوی به گرفتارولې شی.

مسلك ابي يوسف < امام ابو یوسف رحمه الله فرماني. چه قسامت به په دواړو وی. ځکه چه د قسامت او دیت تعلق تدبیر سره دي. او په دې معامله کښې ټول برابر دی.

دلیلها < د دوی دلیل دا وو. چه اوگورئ نبی کریم ﷺ په یهودو باندې قسامت او دیت واجب کړې وو. (١) حالته هغوی د خیبر مالکان نه وو. بلکه د ملکیت نه بغیر د هغه اوسیدونکی وو. ددې نه معلومه شوه. چه په غیر مالکانو باندې هم قسامت او دیت شته.

الجواب عنه < د دې نه جواب دا دي چه هغوی مالکان وو. نبی کریم ﷺ هغوی لره د هغوی په زمکو او جائدادونو قائم ساتلی وو. او د هغوی نه به نې چه کوم څه وصولول. هغه به نې د خراج په طریقته اخستل.

وَهُوَ عَلَى أَهْلِ الْخِطَّةِ أَوْ دَا قَسَامَتٍ بِهٖ پَه اَهْل خَطَه وِی دَوْنُ الْمُشْتَرِیْنَ پَه اخستونکو باندې به نه وی وَلَوْ کَیْفَ مِنْهُمْ اِجْدَا کَرَجِی پَه اَهْل خَطَه کښې یو هم باقی وی

توضیح < د محلې خلق په چا چې قسامت واجبیږي په هغوی کښې څه خو هغه دی چا ته چې د مسلمانانو امام په وخت کښې د دې زمکې نه څه حصه ورکړې وه څه چې دا علاقه فتح شوې وه. دا اهل خطه دی. او که اهل خطه نه وی نو بیا به د هغوی اولاد وی. په هغوی به قسامت وی. او دویمه ډله د هغه خلقو ده چې چې دا زمکه اخستې وی. او کورونه نې په کښې آباد کړی وی.

مسلك الطرفین < د طرفینو په نیز په به قسامت صرف په اهل خطه باندې وی په اخستونکو به نه وی تردې که په اهل خطه کښې صرف یو کس پاتې شوې وی او نور نه وی نو په هغه به قسامت واجب وی.

مسلك ابي يوسف < دامام ابو یوسف په نیز به قسامت په اهل خطه او اخستونکو دواړه قسمه خلقو باندې وی.

په هشتون هېږي د موندلې شوي مقتول د قسامت حکم

وَأَنْ وَجَدَ الْقَتِيلَ فِی سَفِیْنَةٍ أَوْ کَه مَقْتُولٍ پَه کشتی کښې اوموندې شی فَالْقَسَامَةُ عَلَی مَنْ نُو قسامت به په هغه خلقو باندې واجب وی لِیَسَا کوم چه په کشتی کښې دی مِنْ الرُّكَّابِ یعنی سوارانِ وَالْمَلَّاحِیْنَ اوکشتی چلونکی (مانرکي)

هل اللغة < ① سفینه، کشتی ② ملاهین، جمع د ملاح ده د کشتی چلونکي، مانرکي

توضیح < که مقتول په کشتی کښې وی. نو کوم خلق چه په کشتی کښې دننه دی. هم په هغوی باندې قسامت او دیت واجب دي. که هغوی سواره وی. که مالکان وی. او که مانرکي وی. ټول به ضامن وی. او د ریري (خرگادی) هم دغه حال دي. نو د بسونو به هم دا حال وی.

دلیلہ > په دوی باندې ځکه واجبیږي چې کشتی هم د دوی په لاس کښي ده. نو معلومه شوه چې دا هم دوی کړي دي. بل چا نه دي کړي.

د محلي په جغات کښي د موندلی شوی مقتول د قسامت مسئله

﴿وَأَنْ وَجَدَ فِي مَشْجِدٍ تُحِلُّهُ﴾ او که مقتول د محلي په جغات کښي اوموندې شو **﴿لَا الْقَسَامَةَ عَلَى أَهْلِهَا﴾** قسامت به د محلي په خلقو وی

توضیح > د محلي د جغات حفاظت او تدبیر د محلي د خلقو فریضه ده. نو که د محلي په جغات کښي څوک مقتول اوموندې شو. نو قسامت او دیت به د محلي په خلقو واجب وی. **دلیلہ** > ځکه چې د جغات انتظامات وغیره هم د دوی سره تعلق ساتي. او هم د دوی په محله کښي دي. نو قسامت او دیت به هم په دوی وی. **په جامع جغات یا په عامه لاره کښي د موندلی شوی مقتول د قسامت حکم**

﴿وَأَنْ وَجَدَ فِي الْحَايِمِ أَوْ الشَّارِعِ الْأَعْظَمِ﴾ او که مقتول په جامع جغات یا په عامه لاره کښي اوموندې شی **﴿لَا قَسَامَةَ فِيهِ﴾** نو په دې کښي قسامت نشته **﴿وَالْيَاثِيَةِ عَلَى بَيْتِ الْمَالِ﴾** او دیت په بیت المال باندې دي **حل اللغة** > ① **الشارع الأعظم**: لاره لویه

توضیح > که په جامع جغات کښي یا په عامه لاره کښي مقتول اوموندې شو. نو په دې صورت کښي قسامت نشته. او دیت به د بیت المال نه ادا کولې شی. **دلیلہ** > ځکه چه هیڅ څوک سرې یواځې د جامع جغات یا عامې لارې یا پل سره مخصوص نه دي. بلکه دا څیزونه د عامو مسلمانانو دپاره دي. او د بیت المال مال هم د عامو مسلمانانو دي. نو ددوی د مال نه به دیت ادا کولې شی.

په غیر مملوکه ځنگل کښي د موندلی شوی مقتول د قسامت مسئله

﴿وَأَنْ وَجَدَ فِي بَرِّيَّةٍ أَوْ فِي مَلَأٍ﴾ کښي ملاو شی **﴿لَيْسَ بِغَرَمِهَا عَارَ رَاقَةٍ﴾** دي ته نیزدي هیڅ آبادی نه وی **﴿فَهُوَ هَدْرٌ﴾** دا فضول ده

حل اللغة > ① **بريئة**: ځنگل

توضیح > که مقتول به پر داسې ځنگل کښي ملاو شی. چه دا دچا مملوک نه وی. نو په هیڅ چا قسامت او دیت نشته. بلکه دده وینه عیب ده. په هدايه کښي ئي دا تفصیل کړي دي چې په دې شرط چه دې ځنگل سره هیڅ آبادی نه وی. چه ددې ځنگل نه هغه آبادی ته آواز اورسیږي. ځکه چه هرکله دې ته نیزدي داسې آبادی نشته. نو ده له هیڅ څوک فرهاد پوره کونکي نشي راتلې. او په نه راتلو کښي د هیڅ پوکس د طرفه کوتاهی نشته. خو که دا ځنگل د چا مملوک وی. بیا به ددې ځنگل د مالک په عاقله باندې دیت واجب وی.

د دوو هلو په منځ کښي د موندلی شوی مقتول د قسامت حکم

﴿وَأَنْ وَجَدَ بَيْنَ كَرِيكَتَيْنِ﴾ او که مقتول د دوو کلو په منځ کښي ملاو شی **﴿كَانَ عَلَى الْوُجُوهِ سَوَاءٌ﴾** دیت وجوب به په دوی کښي زیات نیزدي والا باندې وی **حل اللغة** > ① **لورین**: تشبیه د قریة، کلي

تصريح > كه مقتول ددووكلويه منځ كښې ملاو شى. نو كوم (كلې) چه دې ځانې ته نيزدې وى. دهغې اوسيدونكو باندې به قسامت او ديت واجب وى.
دليله > ځكه چه ددې ځانې مدد هم ددوى فريضه ده. نو هم دوى طرف ته كوتاهى راگرخولې شوې ده. په دې وجه به دوى دديت ذمه دار وى.

وَأَنْ وَجَدَ فِي وَسْطِ الْفَرَاتِ أَوْ كَهْ مَقْتُولَ دَرِيَابِ پَه مَنځ كښې ملاو شى يَكُونُ بِهَا الْمَأْجُه دا اوبه اوږى هُوَ هَذَرُو دا عبث دى

تصريح > اوكه مقتول د فرات دريا په غاړه نه بلكه په منځ كښې ملاو شى. چه د د اوبو چپې خان سره اوږى وى. نو دده ديت به په هيڅ چا هم واجب نه وى.
دليله > ځكه چه دا د هيڅ چا په قبضه كښې نه دې. او د فرات لاندې (په حكم كښې) هر هغه درياب داخل دې. كوم چه د چا په ملكيت كښې نه وى.

د لوني درياب په غاړه د راځير شوي مقتول د ديت او قسامت مسئله

وَأَنْ كَانَ مُحْتَسِبًا بِالشَّاطِئِ أَوْ كَهْ مَقْتُولَ دَرِيَابِ (درياب) په غاړه راځير شوې وى هُوَ عَلَى أَقْرَبِ الْفَرَى مِنْ ذَلِكَ الْمَكَانِ نو دا (وجوب د ديت) به دې ځانې ته نيزدې كلى والو باندې وى

حل اللغة > ① معتبس: راځير شوې، بند شوې ② الشط: غاړه

تصريح > كه مقتول د لوني درياب په غاړه راځير شوې دې. نو كوم كلې چه دې ځانې ته نيزدې وى. هم په هغوى به ديت واجب وى.
دليله > ځكه چه ددې ځانې مدد هم ددوى فريضه ده. نو هم دوى طرف ته كوتاهى راگرخولې شوې ده. په دې وجه به دوى دديت ذمه دار وى.

د مقتول ولي د محلي د خلقو نه علاوه په بل سړي باندې دعوه كول

وَأَنْ ادَّعى عَلَى وَاحِدٍ مِنْ غَيْرِهِمْ أَوْ كَهْ ددوى نه په علاوه كښې په يوكس باندې ولى د قتل دعوه او كړله سَقَطَتْ عَنْهُمْ نو د محلي د خلقو نه په قسامت ساقطېږي

تصريح > كه د مقتول ولي د محلي د خلقو نه علاوه په بل يوكس باندې د قتل دعوه او كړله. نو اوس د محلي په خلقو نه قسامت شته. او نه ديت شته.

دليله > هر كله د محلي په خلقو قسامت واجبيږي. نو دا ددې خبرې دليل وى. چه قاتل هم ددوى نه يوكس دې. نو هر كله چه ولى د محلي په خلقو كښې يوكس متعين كړو. نو خبره اوس هم هغه شان شوه. ځكه چه وړاندې هم د محلي خلق قاتل شمار كړې شوى وو. او هر كله ئې چه په دوى كښې يوكس متعين كړو. نو تقدیراً اوس هم هغه شان قاتل دى. ځكه په دوى ضرورى وه. چه دوى د قاتل لاس نيولې وې. او هغه ئې ظلم ته نه وې پرېخودې.

د قاتل معلومولو دپاره د قسم خوړلو په جواب هېڅ د د فلانى سړي خودولو. هېڅ

وَأَذَا قَالَ الْمُسْتَعْلِكُ أَوْ كَهْ په يو قسم خوړونكى اوونيل فَنَلَّهَ فَلَانٌ چه مقتول فلانى قتل كړې دې أَسْأَلُكَ بِاللَّهِ نُو هغه ته به داسې قسم وركولې شى مَا قَتَلْتُ چه د خدايې قسم ما نه دې قتل كړې وَلَا عَرَفْتُ لَهْ قَاتِلًا غَيْرَ فُلَانٍ. او نه زه د فلانى نه علاوه بل څوك قاتل پيژنم

تصريح > كله چه د يو مقتول په باره كښې د يوكس نه قسم واخستلې شو. نو هغه داسې اوونيل. چه دا

فلانی سری قتل کړې دي. نو اوس هم دا قسم پوره نشو. هله که ځکه کیدې شی. چه فلانی قتل کړې وی. خو هغه سره دې پخپله هم شریک وی. یا مثلاً دده پلار شامل وی. چه هغه (پلار په قسم کښې) ده پرېخوډې وی. نو د قسم پوره کولو دپاره به اوس ده ته داسې قسم ورکولی شی. یعنی هغه به داسې وائی. چه (یا الله ما قتلک ولا هرقک له قاتلاً غیر فلان)

وَإِذَا كُنْتُمْ أَتَاهُمْ مِنْ أَهْلِ الْمَحَلَّةِ عَلَى رَجُلٍ أَوْ كَلَّةٍ مِنْ أَهْلِ الْمَحَلَّةِ كُنْتُمْ دُو سِرُّو دَاسِي سِرِّي خَلَفَ گواهی ورکړله مِنْ غَيْرِهِمْ چه هغه ددوی ځنې نه دي اَلْهُ قَتْلُ چه هغه دا مقتول قتل کړې دي لَمْ تُقْبَلْ كَهَادَتُهُمْ ددوی شهادت به نشی قبلولی

تفريح > د محلي دوو سرو د داسې سړي په باره کښې گواهی ورکړله. چه هغه ددوی د محلي نه دي. چه هغه مقتول قتل کړې دي. نو د امام ابو حنيفه رحمه الله په نيز به دا گواهی نشی قبلولی. هله که دليل دادې. چه ددې خلقو کوتاهي خو ضرور ده. ځکه چه قتل ددوی په محله کښې شوې دي. په دوی حفاظت واجب وو. نو ددې د کوتاهي په وجه دوی د قاتلاتو په درجه کښې راغلی دی. او خصم جوړ شوی دی. خو اتفاقی خبره دا ده. چه اوس ولی په غير باندې د قتل دعوه اوکړله. چه په دې وجه دا خلق د خاصانو په فهرست کښې نه دی. خو د رومي شېبې په وجه به ددوی شهادت نشی قبلولی. او دوی به داسې گنړلې شی. لکه چه يوکس د چا وصی دي. خو اوس هغه د بچی د بالغ کيدو په وجه د وصی کيدو نه خارج شو. او اوس هغه ددې بچی گواه دي. نو اوس به هم دده گواهی نشی قبلولی. دغه شان حکم به دلته هم دي.

مسلك الصالحين > د صاحبينو رحمهم الله په نيز به دا گواهی قبلولی شی. (١) دليلهما > دليل دا دي. چه د محلي خلق اگر چه په نشانه وو. چه هم دا خلق خصم جوړ شی. خو اوس چه کله ولی د مقتول ددوی نه په علاوه باندې دعوه اوکړله. نو اوس ددوی په نښه باندې کيدل باطل شو. نو اوس ددوی په شهادت کښې هيڅ شېبه پاتې نشوه. او دا بالکل داسې او گنړی. لکه چه د يوکس څوک وکیل بالخصوصم وی. نو هغه د خپل موکل گواه نشی جوړيدې. خو که موکل هغه د خصوصت نه وړاندې د وکالت نه معزول کړې وی. نو اوس هيڅ شېبه پاتې نشوه. نو اوس به دهغه گواهی قبلولی شی. نو دلته به هم دغه شان کيږی.

كِتَابُ الْمَعَاوِلِ

ترجمه > (دا) کتاب د معاقلو (خلقو په بيان کښې) دي. تفريح > وړاندې د دې بيان وو. او په دې کښې به د هغه خلقو بيان کولی شی. په کومو چه ديت واجبيږی. دلته اصل عبارت داسې دي.،، کتاب اهل المعاول،، او اهل معاقل، عوائل دي. خو د عامو مصنفينو دا عادت دي. چه دوی دا په حلف د مضاف سره بيانوی.

(١) القول الرابع هر هدا قول الصالحين رحمهم الله کذا في كشف الأسرار (٣١٣/٢) والمدينة (٧٩٩/٦) نللا عن القول الرابع (٣٦٨/٢) -

به عاقله باندې هوم کوم دیت لازمی دی سب او دلیل

الَّذِي فِي شِبْهِ الْعَمْدِ وَالْخَطَايَا بِه شِبْهُ عَمْدٍ أَوْ بِه خَطَا. كُنْهِي دِي وَكُلَّ دِيَّةٍ وَجِبَتْ بِنَفْسِ الْقَتْلِ عَلَى الْعَاقِلَةِ أَوْ هَرَهغه دیت کوم چه د نفس قتل په وجه واجبیږی. هغه په عاقله باندې دې

توضیح > هر هغه دیت کوم چه د نفس قتل په وجه واجبیږی. یعنی د دم عمد نه د مصالحت په وجه او د پلار کیدو په وجه نه واجبیږی (یعنی چه قاتل پلار وی. نو په دې صورت کښې دیت صرف په پلار باندې دې. په عاقله باندې نه دې) بلکه د نفس قتل په وجه واجبیږی. یعنی په دې باندې د قتل موجب دیت وی. که هغه قتل شیهه عمد وی. او که قتل خطاء وی. نو داسې دیت به پخپله قاتل باندې واجب نه وی. بلکه دده په مددگار خاندان باندې به واجب وی. او د دیاتو تفصیل په ،، کتاب الدیات ،، کښې تیر شوي دي.

① دحمل بن مالك دوه ښځې وې. په دوی کښې یوې دویمه د خیمې په لرگي باندې اووله. چه په دې سره د هغې حمل ساقط شو. او پخپله هم مړه شوه. په دې باندې نبي کریم ﷺ د ضاربه (کومې ښځې چه وهل کړی وو د هغې) اولیاو ته حکم اوفرمانیلو. چه ددې دیت ادا کړی. ( )
② عقلی دلیل دا دې چې د مقتول نفس محترم دې. چه دا عبث نشی ګرځولې کیدې. او خاطی هم معذور دې. که خطاء سره قتل شوي وی. بیا هم معذور دې. او په شیهه عمد کښې هم معذور دې. ځکه چه دلته د آلي استعمال د تادیب دپاره وو. هغه اتفاق سره مړ شو. بهر حال دواړو صورتونو کښې قاتل معذور دې. بیا هم که په قاتل باندې عقوبت (سزا) واجب کړې شی. او هغه هم پوره دیت، نو د قاتل بریادی او هلاکت یقینی دې. په دې وجه به د آسانتیا دپاره دده سره عاقله ملاولې شی. چه قاتل د تباهی نه بچ شی.

د عاقله مصداق

وَالْعَاقِلَةُ أَهْلُ الدِّيَّانِ أِنْ كَانَ الْقَاتِلُ مِنْ أَهْلِ الدِّيَّانِ أَوْ عَاقِلُهُ أَهْلُ دِيَّانٍ دِي. که قاتل د اهل دیوان خنې وی

توضیح > دیت په عاقله باندې د مدد په بناء واجبیږی. اوس ضرورت راپیش شو. چه مددگار کوم خلق دی. او هغه کوم خلق دی. چه هغوی ته عاقله ونيلې شی. نو په دې کښې رومبی نمبر کښې اهل دیوان دی.

يُؤْخَذُ مِنْ عَطَايَاهُمْ ثَلَاثُ سِيزِينَ نُو دیت به ددوی د عطایانو نه په دریو کالونو کښې اخستلې شی
هل اللغة > ① عطایا، اجمع د عطیه، ورکړه

توضیح > اوس سوال کیږی. چه اهل دیوان کوم خلق دی. نو ددې وضاحت ئې کړې دې. چه ددې حاصل دا دې. چه کوم خلق په لوج کښې بهرتی کیږی. نو د هغه نوم په سرکاری کاغذونو او رجسترو کښې لیکلې کیږی. بیا ددوی مختلفې کمپنۍ (پونټې) وی. او مختلف جماعتونه وی. او په جدا جدا رجسترو کښې ددوی نوم لیکلې شوي وی. یعنی د هرې کمپنۍ رجستر جدا جدا وی. نو کوم خلق چه د یوې کمپنۍ افراد دی. هغوی خپل منځ کښې د یو بل عاقله دی. ځکه که په دوی کښې یو کس ته څه حادثه راپېښه شی. نو هغه به د خپلو ملګرو نه مدد طلب کوی. نو که په دوی کښې د یو کس نه څه داسې کار اوشي. چه

هغه په دیت واجب شی. نو هغه به هم په دې اهل دیوان باندې واجب وی. او دیوان په معنی د رجستر دی. یعنی دده د کمپنۍ په خلقو باندې، (۱)

دلیل ۶ په اهل دیوان باندې د دیت په وجوب باندې د صاحبو رضی الله عنہم اجماع ده. ځکه چې کله حضرت عمر فاروق رضی الله عنہ رجسترونه مدون (او رائج) کړل. نو په اهل دیوان باندې یې دیت مقرر کړو. او دوی دا کار د صاحبو رضی الله عنہم په موجودګۍ کېنې کړې دې. چې په دې کېنې هیڅ یو صحابی نکیر اونکړو.

دلائل التقدير بطلان سنين ① پاتې شوه دا خبره چې دیت ادا کول په دریو کالو کېنې ولې دی؟ نو ددې وجه دا ده. چې دا د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه نقل دی. (۲)

② حضرت عمر رضی الله عنہ نه منقول دی. (۳)

③ چونکه دا سرکاری انعامونه په یو کال کېنې یوځل ورکولې شی. او د عطیاتو نه دیت اخستل د آسانتیا په غرض سره دی. نو د آسانتیا تقاضه دا شوه. چې قسطوار به په دریو کالو کېنې دیت وصولولې شی.

د دیت ادا کولو طریقه او موده

فَإِنْ غَرَجْتَ الْعَطَايَا فِیْ أَكْثَرِ مِنْ ثَلَاثِ سِنِينَ نَوَكُهُ دَرِيْ عَطَايَانِ د دریو کالو نه په زیاته کېنې یا په کم کېنې او وتل **أَوْ أَقَلَّ أَحَدُ سِنِيْهَا** نو دیت به هم ددې نه اخستلې شی.

توضیح عام طور به داسې کیدل. چې د ماهانه رزق او میاشت په میاشت تنخواه نه علاوه چې په فوج ته کوم سالانه انعام ملاویدو. هغه به په یو کال کېنې یوځل ورکولې شو. نو ددې نه به د هر کال په عطایانو کېنې د دیت ثلث وصولولې شو. چې په دریو کالو کېنې پوره دیت ادا کړې شی. خو که دا عطایانې د دریو کالو په ځانې شپږو کالونو کېنې ملاو شی. نو بیا به په شپږو کالونو کېنې دیت وصولولې شی. یعنی کال په کال به ۶/۸ وصولولې شی. او که اتفاق سره د دریو کالو عطایانې په یو کال کېنې ورکړې شی. نو پوره دیت به هم ددې یو کال عطایانو ته وصولولې شی.

دلیل ۷ ځکه مقصود خودا وو. چې کوم دیت وصول شی. هغه ددوی د عطایانو ته وصول شی. او دلته هم دغه شان ده.

لحاظ امرین ① خو دا کومې عطایانې چې اوس ملاو شوی دی. په دې کېنې به د دوو خبرو لحاظ ساتلې کیږي ① په دې کېنې به دیت هغه وخت واجب وی. کله چې قاضی په اهل دیوان باندې د دیت د وجوب فیصله ورکړه. نو د قاضی د حکم نه پس به دا عطایانې مجاهدینو ته ملاو شوی وی.

② دا عطایانې د راروانو کالونو دپاره پیشګۍ ورکړې شوی وی. وجه ددې دا ده. چې په عاقله کېنې کلام دې. نو ددې تعین به د قاضی د قضاء په ذریعې کیږي. نو که د تیرو شویو کالونو عطایانې بندې شوي وي. او د قاضی د قضاء نه روستو عطایانې ورکړې شوی وی. نو ددې عطایانو نه به دیت نشي اخستلې. ځکه چې دویم شرط موجود نه دي.

① **ملک الشافعي** :- د امام شافعي رحمته الله علیه په نیز به اهل دیوان باندې دیت نه واجبېږي. بلکه د دیت وجوب به د

خاندان په خلقو باندې وی.

② **قال الزیلي** رحمته الله علیه تقدم ترجمه له باب الجنایات (نصب: ۲۰۷/۵).

③ آخرجه ابن ابی شیهة له مصلحه (نصب: ۸۵/۵).

هغه څوک اهل دیوان نه وی نو دده عاقله به څوک وی؟

وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ أَهْلِ الدِّيَانِ أَوْ څوک چه د اهل دیوان څڼې نه وی. فَعَاقِلَتُهُ قَبِيلَتُهُ نو د هغه عاقله د هغه قبيله ده

هل اللغة < ① الديوان، رجستر >

توضیح < که یوکس د اهل دیوان څڼې نه وی. نو دده عاقله به دده قبيله او دده خاندان وی. دلیله < ځکه چه دده مددگار دده خاندان وی. او د مدد په بنیاد باندې د عاقله کیدو مدار دې.

د دیت طریقه

نَقَطَ عَلَيْهِمْ فِي ثَلَاثِ سِنِينَ دیت به په قبيله باندې دریو کالو کښې تقسیمولې شی لَا يَزَادُ الْوَاحِدُ عَلَى أَرْبَعَةِ دَرَاهِمٍ كَلَّ سَنَةً هر کال کښې به د یو یا څلورو درهمو نه زیات نشی اخستلې درهم ودانقان یو درهم اوده دانقه وَيَنْقُصُ مِنْهَا. او ددې نه کمولې هم شی

هل اللغة < دایق د یو درهم شپږمه حصه ده. او دواړو ټې جمع ده.

توضیح < کله چه په قبیلې والو باندې دیت تقسیم کړې شی. نو په دې کښې به دا خیال ساتلې شی. چه پوره دیت به ددوی نه په دریو کالو کښې قسط وار وصولولې شی. او په کال کښې به د هر یو نه صرف یو درهم اخستلې شی. چه مجموعه درې شی. یا به دره یو نه یو درهم او د یو درهم دریمه اخستلې شی. چه مجموعه څلور درهمه شی. ځکه چه د هیڅ یوکس نه د څلورو درهمو نه زیات اخستل جائز نه دی. اگر چه د کمولو گنجائش شته. خو د زیاتو نشته. د صاحب قدوری د عبارت نه په ظاهره دا معلومېږي چې په دریو کلونو کښې د هر یو نه د څلورو درهمو نه زیاتې هم اخستې شی. خو اصح قول هم هغه دې کوم چې مونږ په تشریح کښې بیان کړو.

که د عاقله قبيله د دیت دپاره کافی نه وی نوڅه حکم دي؟

وَأَنْ لَمْ يَكُنْ تَتِمَّ الْقَبِيلَةُ لِذَلِكَ أَوْ که قبيله ددې دپاره کافی نه وی ضَمُّ الْبِهِمِ أَقْرَبُ الْقَبَائِلِ الْبِهِمُ نو د نسب په اعتبار سره به په قبیلو کښې زیاته نیزدې ددوی په طرف ملاولې شی

هل اللغة < ① تجمع، کافی کښې >

توضیح < کومه قبيله چه دده عاقله شمار کړې شوې وه. هغه د دیت ادا کولو دپاره کافی نه ده. نو دویمه قبيله به ددوی په طرف ملاولې شی. کومه چه د نسب په اعتبار سره دوی ته نیزدې وی.

دلیله < ځکه چه عاقله باندې د دیت وجوب د سهولت په غرض سره دې. او سهولت په دې کښې دې. کوم چه مونږ بیان کړل. چه په یو سړی باندې په پوره دیت کښې د څلورو درهمو نه زیات رانشی. نو د اقرب فالاقرب په لحاظ سره به قبیلې ملاولې شی. او د الاقرب فالاقرب هم هغه ترتیب دې. کوم چه د عصبیاتو ترتیب دې. یعنی رومې به د قاتل رونه ملاولې شی. بیا به د رونه خامن، بیا ترونه، بیا د ترونو خامن وغیره هغه. (دقدیمینا ترتیب العصبیات مفصل درس السامی)

قاتل هم عاقله هڅې داخل دي اوهه نه؟

وَيَذِلُّ الْقَائِلُ مَعَ الْعَاقِلِ أَوْ عاقله سره به قاتل داخلولې شی قَبِيلَتُهُ فَيَكُونُ قَبِيلَتُهُ نو قاتل به په هغه دیت کښې کوم چه ادا کړې شوې دې. په عاقله کښې به د یوکس پشان شی

توضیح < چرته چه عاقله باندې دیت واجب وی. هلته د عاقله یو فرد چه هغه پخپله قاتل دې. په دیت ادا

کولو کښې به شریکېږي. اودې به د قبیلې د یو فرد پشان شمارلې شي. (۱)
دلیله > دلیل دا دې. چه جرم دې قاتل اوکړي. او راگیري دې بل څوک، دا کوم انصاف دې؟ په دې وجه به قاتل هم د عاقله سره شریک وي. او په ده باندې پوره دیت ځکه نه دې واجب کړې شوې. چه دې به پریشاني کښې مبتلا نشي. او د دریو، څلورو درهمو په ادا کولو کښې به دده سا نه اوځي. (یعنی هیڅ پریشانی نه ده).

د آزاد شوی غلام عاقله به د آقا قبيله وي

وَعَاقِلَةُ الْمُعْتَقِ قَبِيلُهُ مَوْلَاهُ) او د معتق عاقله دده د آقا قبيله ده

توضیح > د آزاد کړې شوی عاقله معتق (آزادونکې) او ددې معتق خاندان دې.
دلیله > ځکه چه دې به هم ددوی نه مدد طلب کوي. اوبه دې حدیث د مذکور حدیث مَوْلَى الْقَوْمِ مَتَّبِعُهُ (۲) سره هم دې تائید کیږي.

د مولی الموالاة عاقله به د مولا خاندان وي

وَمَوْلَى الْمَوَالَةِ يُعْتَلُ عَنْهُ مَوْلَاهُ وَقَبِيلَتُهُ) امام قدوری رحمته الله او فرماتیل. او مولی الموالات، دده د طرفه به دده مولا او دده قبيله دیت ادا کوي

توضیح > که په دوو سرو کښې عقد موالات قائم وي. او دده نه خطاء اوشوه. نو ددې دیت به دده مولا او دده د مولا خاندان ادا کوي.
دلیله > ځکه چه لکه څنگه ولای عتاقه خپل منځ کښې د امداد کولو ذریعه ده. دغه شان ولای موالات هم خپل منځ کښې د امداد کولو ذریعه ده. د هدایه په دریم جلد کښې په ، ، کتاب الولاء،، کښې تیر شوی دی.

عاقله به د څومره جرمانې لازمیږي په صورت کښې څه دار وي؟

وَلَا تَحْمِلُ الْعَاقِلَةُ أَقْلَ مِنْ نِصْفِ عَشْرِ الدِّيَّةِ) او عاقله به د دیت د نصف عشر نه کم دیت نه ورکوي
 وَتَحْمِلُ نِصْفَ الْعَشْرِ قَصْدًا) او عاقله به د نصف عشر یا د زیات برداشت کوي

هل اللغة > ① تتحمل؛ برداشت کوي ② فصاعدا؛ زیات

توضیح > عاقله باندې د دیت وجوب ځکه شوې دې. چه قاتل به پریشانی کښې مبتلا نشي. او په پریشانی کښې مبتلا کیدل به هغه وخت وي. کله چه دیت زیات وي. او که کم وي. نو په پریشانی کښې به نه مبتلا کیږي. بیا په کم او زیات کښې حد په عقل سره نشي معلومیدی. بلکه دا خبره نص سره معلومه شوې ده.
قدر الضمان > نص دا خودلي ده. چه د نصف عشر نه کم یعنی که د پوره دیت د شلې حصې نه هم کم دیت واجب وي. نو دا به عاقله نه ادا کوي. بلکه دا به قاتل اداکوي. البته که شلمه حصه یا ددې نه زیات مقدار دیت واجب وي. نو دا به کثیر شمارلې شي. او دیت به په عاقله باندې واجب وي.
دلیله > دلته د ابن عباس رضی الله عنهما حدیث دې. چه دا موقوفاً او مرفوعاً دواړه شان نقل دې. په دې کښې پنځه

(۱) مسلک الشافعي: - د امام شافعي رحمته الله په نیز به نه شریکېږي.

(۲) تقدم نحرجه في الزكاة وغیرها..

عاقله باندې د جاني اقرار نه لاملول د عاقل د حق دپاره وو او هرکله چې عاقلې پخپله د ورکولو رضا ښکاره کړه نو خبره ختمه شوه.

وَلَا يُقْبَلُ مَا لَزِمَ بِالْصَّلَاحِ او عاقله به نه ورکوي هغه مال کوم چې لازم شوې وي په صلح کولو سره

توضیح > نفس مسئله آسانه ده.

دلیل > دا عدم لزوم ځکه دې چې جاني په عاقله باندې ولایت کمزوري دې نو دې په خپله صلح باندې په هغوی د یو مال لاملول نشي کولې

وَإِذَا حُجِيَ الْحُرُّ عَلَى الْعَبْدِ جُنَايَةً خَطَأً كَانَتْ عَلَى عَاقِلَتِهِ او کله چې قتل کړی آزاد سړي غلام لره په قتل خطا، سره نو وی به دیت په عاقله د آزاد سړي باندې

توضیح > که یو آزاد سړي په خطا، سره غلام قتل کړو، نو په دې صورت کښې به دیت د قاتل په عاقله باندې وی.

دلیل > ځکه چې دا دیت د نفس په بدله کښې دې کوم چې په دقتل خطا، په وجه واجبیږي، او د بدل نفس وجوب په عاقله باندې وی.

كِتَابُ الْحُدُودِ

توضیح > الحد لغة > په لغت کښې حد منع کونکی ته وائی. ددې وجې دربان ته حذاد وائی. ځکه چه هغه خلق د دننه تلو نه منع کوي

الحد شو عا > په شریعت کښې حد هغه سزا ته وائی چه هغه صرف د الله تعالی دحق دپاره مقرر شوي وی. تردې چه قصاص ته هم حد نشي وئیلې. ځکه چه دا د بندگانود حق اخستلو دپاره دې. (ددې وجې ولی ته د قصاص معاف کولو اختیارشته) او تعزیر ته هم حد نشي وئیلې. ځکه چه هغه مقدرنه وی. یعنی دهغې څه حد نه وی مقرر. چه په هغې کښې کمې زیاتې نشي کیدي. بلکه قاضی ته دکمی اوییشی اختیار حاصل وی.

د زنا د ثبوت طریقہ

الزَّانَا تَبَيَّنَتْ بِالْبَيِّنَةِ وَالْأَقْرَابِ

ترجمه > ابوالحسن قدوری رحمته الله فرمائی چه د زنا ثبوت په گواهانو سره کیږي. او په اقرار کولو سره، توضیح > اود ثبوت نه مراد داسې ثبوت دي. کوم چه د وخت دامام مخامخ وی. ځکه چه گواهی یو ظاهري دلیل دي. اود اقرار هم دا حکم دي. ځکه چه په اقرار کښې هم رښتیا غالب وی. بیا خاص کرد کوم څیز په ثبوت کښې چه نقصان اوشرم وی. او دمستلې حقیقی علم ته رسیدل ناممکن وی. نو ځکه صرف په ظاهري باندې اکتفاء کولې شی. تفصیل به روستو راشي.

د گواهین طریقہ کار

فَالْبَيِّنَةُ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَةٌ مِنَ الشُّهُودِ عَلَى رَجُلٍ أَوْ امْرَأَةٍ أَوْ زَنَّا

ترجمه > ابو الحسن قدوری رحمته الله فرمائی د گواهي ورکولو صورت به دا وی چه په گواهانو کښې څلور کسان په یو سړي اوښخه باندې د زنا گواهی ورکړي.

توضیح: «هَلَالَهُ» ① دالله تعالی ددې فرمان د وجې چه «لَا تَسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ أَرَبَّاعَةً فَيُكْفَرُوا» یعنی په داسې بنځویاندي دخپلو سرو نه څلور گواهان اولتوی.

② اولله تعالی دا هم فرمانیلی دی: «لَا تَزِدُوا بُرْهَانَ اللَّهِ شَيْئًا لِّيُمْسِكُوا بِهِنَّ كُنُفَهُمْ» بیا که دغه خلقو څلور گواهان قائم نکړل. ③ اورسول الله ﷺ په هغه سړی باندې چا چه په خپله بنځه باندې د زنا تهمت لگولې وو. داسې فرمانیلی وو. ته داسې څلورسړی راوله، څوک چه ستا په خبره باندې گواهی ورکړی. ④

دڅلوروسرو په شرطیت کښې د پرده پوشی: معنی پرته ده. او پرده اچول یو داسې کار دی. چه ددې ترغیب ورکړې شوې دي. اوفحش اودبې حیاتي خبرې ته شهرت ورکول ددې پرده پوشی: دعمل نه خلاف دي.

هلیلک: روایت دحضرت ابوهریره اوابن عمر رضی الله عنهما نه نقل دي. چه کوم مسلمان دبل مسلمان پرده واخستله. نوالله تعالی به په دنیا اوآخرت کښې دده پرده واخلي. ترمذی ابوداود اونسانی ددې روایت کړې دي.

د زنا تعلیق څول

(وَأَدَّأَسَاهُمُ الْإِمَامُ عَنْ الزَّانِمَا هُوَ وَكَفِّهُهُمَا أَيْنَ زَنَى وَمَتَى زَنَى وَبِمَنْ زَنَى؟)

توجه: اوکه دغه گواهان په زنا باندې گواهی ورکړی. نوییا به امام دهغوی نه د زنا په باره کښې تپوس کوی. چه زنا څه څیز دي. اوپه کومه طریقه کیږی. اوپه کوم محل کښې کیږی. اوده زنا په کوم ځاني کښې کړې ده. اوکله نې کړې ده. اوچا سره نې کړې ده.

توضیح: «هَلَالَهُ» ① ځکه چه رسول الله ﷺ د حضرت ماعز بن مالک رضی الله عنه د زنا کیفیت، اودکومې بنځې سره چه نې زنا کړې وه. ددې ټولو خبرویه باره کښې تپوسونه کړی وو. لکه څنگه چه ابوداود ددې روایت کړې دي. ②

③ په داسې قسم سوالونو کښې احتیاط ددې وجې واجب دي. چه کیدي شی. دي کس په فرج کښې دڅه کولو په ځاني څه بل څیز مراد اخستی وی. مثلاً نظربازی (کتل راکتل) کوکی: اخستل، نې زنا گنترلې وی. یا ده په دارالحرب کښې زنا کړی وی. یا په پخوا زمانه کښې نې کړې وی. یا دکومې بنځې سره چه نې زنا کړې وی. هلته داسې څه شبه وی. چه دهغې دوجې حد ساقط کیدي شی. حالاتکه هغه په خپله دا نه پیژنی. (چه په دي باندې حد ساقطیږی) مثلاً چه یوکس دخپل ځونی د وینځې سره وطی اوکړله. (نویه دي صورت کښې حد نه جاری کیږی) خلاصه دا چه ددې ټولو خبرویه باره کښې به امام ښه تحقیق اومعلومات اوکړی. کیدي شی. چه په دي طریقه د حد ساقط کیدو څه موقع په لاس راشی. ددې وضاحت دا دي. چه په کوم سړی باندې گواهان د زنا گواهی ورکړې وی. کیدي شی. چه هغوی ته د زنا پوره معنی معلومه نه وی. یوسړی یوه پردی بنځه ښکړل. او بیادیر وارخطا د نبی ﷺ په مجلس کښې حاضر شو. اوعرض نې اوکړل. یارسول الله ﷺ په ماباندې حد جاری کړه. نو رسول الله ﷺ

① غریبه الزیلعی هذا اللفظ ثم اخرج عدة احادیث ما هو بمعناه منها حديث انس بن مالك رضي الله عنه وعنه الى أبي يعلى الموصلي رحمه الله لصب (الرأية ۳/ ۴۷۸) -

② من حديث نعم بن هزال أخرجه ابوداود في الحدود تب ۷ رقم ۴۳۷۷ وأحد في المسند ۲۱۷/۵ والحاکم في المستدرک ۳۶۳/۴ والساني في السنن الکبری ۳۰۶/۴ رقم ۷۲۷۴ وایبھی في السنن الکبری ۵۷۴/۸ -

پری حد جاری نکرلو. او ورته ئې او فرمائیل. تا مونږ سره موخه او وکړو. هغه ورته عرض او کړو. او نو ئې ورته او فرمائیل. موخه او اودس واره گناهونه معاف کوی. او حد ئې پرې جاری نکرلو. دغه شان که په دارالحرب کښې زنا او کړې. نو په هغه باندې حد نه جاری کيږي. دغه شان که گواهانوپه پوکس باندې د زنا کولو گواهی ورکړله. اودا معلومیدله. چه په زنا باندې کافی موده تیره شوې دې. نو په دې باندې زنا نه ثابتیږي. ځکه چه گواهانودومره اوږده موده په گواهی کولو کښې روستوالې او کړلو. اود شریعت حاکم ته ئې خبرورنکرلو. نو دا کسان په خپله فاسقان شول. اود دې په وجه دوی د گواهی ورکولو قابل پاتې نشو. یادغه شان که د یوې ښځې سره داسې حرکت او کړی. او هغه دده د خوی منکوچه وی. یا دده معلوکه وی. تردې چه هغه گواه بلکه هغه سړې په خپله په دې باندې د زنا گمان کوی. حالانکه د شریعت په نظر کښې په دې کښې داسې څه خبره موجود نه ده. چه په هغې باندې حد ساقط شی. نو ځکه د ټولو خبرو و معلومات کول پکار دی. چه په غلطه طریقه حد جاری نشی.

(فَإِذَا بَيَّنَّا أَذْلَكَ وَكَأَلَا أَيْسَاءَ وَطَيْبًا فِي فَرْجِهَا كَالْكَلْبِ فِي الْمَكْحَلَةِ وَسَأَلَ الْقَاضِيَ عَنْهُمْ فَعَذَّبُوا فِي السِّبَةِ الْعَلَانِيَةِ حَكَمَ بِشَأْنِهِمْ)

هل اللغة < ① ميل: د راجو سلاتي ② المكحلة: رجمه ③ السو: پټ ④ العلانية: ښکاره

ترجمه < بيا چه كله دغه ټول گواهان ددې سړي د زنا كيفيت بيان كړي. اودا اوواښي. چه مونږ فلانې سړي په داسې حالت كښې ليدلي وو. چه هغه خپله شرمگاه دفلانې په ښځې په شرمگاه كښې داسې وردننه كړې وه. لكه څنگه چه په رجمه كښې سلې ودراخلولې شي. بيا به قاضي ددغه گواهان دحال په باره كښې معلومات او كړي. توجه په پټه اوبه ښكاره په هر حالت كښې ددوي عدالت معلوم شي. نوبيا به قاضي دهغوي په گواهي باندې فيصله او كړي.

تصريح < يعنى د زنا اوحدودو په گواهي كښې به قاضي ددوي ظاهري عدالت ظاهري شكل اوشباهت اودهغوي په اسلام باندې اكتفاء نه كوي. چه دحدنه جاري كيدو حيله پيدا شي. يعنى چه د ثابتيدو نه بچ شي.

دليله < د شريعت دا نظردې چي څومره كيدې شي حدود دفع كړې دې لكه څنگه چي په حديث كښې

راغلي دي. اَذَرُّوا الْحُدُودَ مَا اسْتَطَعُوا (يعنى څومره كيدې شي حدود دفع كړي)
الاكتفاء بالظاهر في غير الحدود < په خلاف د نورو حقوقو څنگه چه په هغې كښې دامام ابوحنيفه راجي په نيزد دغه گواهانوپه ظاهري عدالت باندې اكتفا كولي شي. خو په دې شرط چه دويم فريق په دغه گواهانوڅه اعتراض نه كوي. اود گواهانود پټ اوبښكاره عدالت په باره كښې به انشاء الله مونږ په كتاب الشهادات كښې بيان او كړو.

د اقرار کولو طریقه هاڅو

(الْأَقْرَارُ أَنْ يَرْتَابِلَا الْعَاقِلُ عَلَى نَفْسِهِ بِأَنْزَا أَرْبَعَةَ مَرَّاتٍ فِي أَرْبَعَةِ مَجَالِسٍ أَلْفٍ كَلِمًا أَوْ ثَلَاثَةً أَلْفًا)

ترجمه < ابو الحسن قدوري راجي فرماني. چه په خپله د اقرار کولو صورت به دا وي. چه عاقل بالغ په خپل خان په څلورو مجلسونو کښې د زنا کولو اقرار او کړي. او هر ځل چه اقرار کوي. نو قاضي به هغه رد کوي. تصريح < اشراط العقل والبلوغ < په دې مسئله کښې دمجرم په باره کښې دعاقل اوبالغ شرطونه ددې

وحي لگولي شوی دی. چه د ماشوم اولیونی اقرار معتبر نه دي. یا دا چه په دوی باندې حد نه واجبېږي. **اشترط الاقرار اربع مرات** څلور ځله به اقرار کوي ( )

دلیل اربع مرات دلیل هغه حدیث دي. چه په هغې کښې د حضرت ماعزین مالک رضی الله عنه قصه ذکر ده. چه رسول الله ﷺ په هغه باندې د حد په قانمولو کښې روستوالې او کړلو. تردې چه دهغه څلور ځله په څلورو مجلسونو کښې اقرار برابر شو. ددې روایت امام بخاری، مسلم، ابوداود او نسائی رحمهم الله وغیره کړې دي.

الاستدلال که د څلورو نه په کم مقدار کښې هغه اقرار ښکاره کیدلو. په کوم چه حد لازمیدلو. نو نبی ﷺ به د حد په جاری کولو کښې روستوالې نه کولو. ځکه چه حد به واجب شوې وو. (او چه کله یو څیز واجب شی. نو په هغې کښې تاخیر د پیغمبر ﷺ د شان سره نه ښائی)

اختلاف المجلس دغه شان په اقرار کښې د مجلس اختلاف هم ضروري دي.

دلیل ددې دلیل هغه حدیث دي. د کوم روایت چه مونږ وړاندې کړې دي.

کیفیة اختلاف المجلس د مجلس د مختلف کیدو صورت به دا وی. چه هغه مجرم کله د قاضی په وړاندې اقرار او کړی. نو قاضی به هر ځل یعنی چه کله هم هغه اقرار کوي. قاضی به ئې رد کوي. تردې چه هغه لاړ شی. اودومره لرې شی. چه قاضی هغه نشی لیدلې. اویا به دوباره راشی. او اقرار به او کړی. دامام ابوحنیفه رحمته الله نه هم دا نقل دي.

دلیل ځکه چه رسول الله ﷺ به د حضرت ماعز رضی الله عنه اقرار هر ځل رد کولو. تردې چه هغه به د مدینې د دیوالونو نه پناه شو. ( )

واقعة ماعز حضرت ماعز رضی الله عنه رسول الله ﷺ ته ورغلو. او عرض ئې او کړلو. یا رسول الله ﷺ ما زنا کړې ده. نو تاسو ما پاک کړئ. په دې باندې رسول الله ﷺ مخ واړلو. نو هغه د بل طرف نه راغلو. او هم دا عرض ئې او کړلو. نبی ﷺ بیا هم مخ واړلو. بیا هغه د دریم طرف نه راغلو. او هم دغه عرض ئې او کړلو. اویا د څلورم طرف نه راغلو. اودا عرض ئې او کړلو. نو رسول الله ﷺ ورته او فرمائیل. چه تا څلور ځله اقرار او کړلو. دا راته اوبښایه. چه تا چا سره زنا کړې ده. هغه او وئیل. ما د فلانې ښځې سره زنا کړې ده. نبی ﷺ ورته او فرمائیل. کیدې شی. تا ترې صرف بوسه اخستې وی. کیدې شی چه ته ورته ورته غاړه وتلې ئې. هغه او وئیل. بلکه د ښکاره زنا اقرار ئې او کړلو. په دې باندې نبی ﷺ او فرمائیل. کیدې شی. په تا د ذلېوتوب اثر وی. اویا یو روایت کښې دي. چه نبی ﷺ دهغه د کور خلقو ته څوک د تحقیق کولو دپاره اولیږلو. چه آیا تاسو ته ددې کس په عقل کښې څه کمزوری اوفطور ښکاری. هغوی او وئیل. نه. بیا نبی ﷺ او فرمائیل دا محصن (واده شوې) دي؟ نو معلومه شوه. چه او هغه واده شوې وو. نویا نبی ﷺ د هغه د رجم کولو حکم ورکړلو.

داقرار پوره کېدونه یې تحقیق کول

(فَإِذَا تَمَّ اِقْرَارُهُ اَرْبَع مَرَّاتٍ سَأَلَهُ عَنْ الزَّكَاةِ هُوَ كَيْفَ هُوَ اَيْنَ زَكَاةٍ وَيَمْنُ زَكَاةٍ، فَإِذَا بَيَّنَّ ذَلِكَ لِرُفْعَةِ الْحَدِّ)

۱. امام شافعي رحمته الله فرمائی. چه صرف یو ځل اقرار کول کافی دي. لکه څنگه چه په نور و حقوقو کښې یو ځل اقرار کول کافی وی.

۱) طبره الزیلي رحمته الله هذا اللفظ ثم اخرج ما هو بمعناه عن أبي هريرة رضی الله عنه وعزاه إلى ابن حبان نصب الرأية ۳/ ۴۸۹.

ترجمه: امام قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی، کلمہ چہ مجرم خپل اقرار خلور خلم پورہ کری. نوقاضی بہ دھغہ نہ تپوس اوکری. چہ زنا خہ کار دی. اوخنکگہ کیپی. اودہ پہ کوم خانی کنبی زنا کرې ده. اودکومی ښځې سره نې کرې ده. نوکله چہ دې صحیح صحیح خودنه اوکری. نوییا به په هغه باندې حد جاری کرې شی. ولله! خکه چہ حجت پرې پورہ شو. اوددې خیزونود تپوس کولو مطلب مونږ دگواهی ورکولوپه صورت کنبی بیان کرې دی.

د حد قائمو لو طریقہ

فَانْكَانَ الزَّانِي مُصَنَّنًا رَجْمَهُ بِالْحِجَارِ رَحَتِي يَكُونُ

هل اللغة > ① رجم: په کانرو ویشتل ② احصان: ددې اسم فاعل محصن راخی هغه سرې چہ واده نې کرې وی
ترجمه: که وی زناکار محصن داسې کس وی. چہ په هغه کنبی نور خه شرطونه موجود وی. دهغې تفصیل به خو صفحې روسته راشی. انشاءالله) نوحاکم دې په خپله (اونور مسلمانان) په دومره کانرو دې اولی. چہ مې شی.
توضیح: دللله! > ① خکه چہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ماعز رضی اللہ عنہ رجم کرې وو. په داسې صورت کنبی چہ هغه محصن وو. اوپه یو مشهور حدیث کنبی دی. چہ «وَالزَّانِي إِذَا أُحْصِنَ» دمحصن کیدونه پس زنا کول. په دې خبره د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم اجماع پاتې شوې ده. د)

② یو حدیث دا هم دې. چہ د یو مسلمان وینه د درې خبرونه په یوه خبره باندې حلالیږی. چہ هغه د احصان نه پس زنا اوکړی. چہ هغه دالله تعالی د رسول صلی اللہ علیہ وسلم سره د جنگ دپاره راوتلې وی. یعنی داکو وی. نوهغه به قتل کولې شی. اویا به په سولې کولې شی. یا به د ملک نه ویستلې شی. هغه کس چہ په ناحق نې قتل کرې وی. نوهغه به په قصاص کنبی قتل کولې شی. اوابوداودددې روایت کرې دې. اوپه صحیحینو کنبی دحضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ روایت مشهور دې.

د رجم طریقہ

يُخْرِجُهُ إِلَى أَرْضٍ قَصَاةٍ وَيُتَبَدَّى الشُّهُدَاءُ بِرَجْمِهِ لَمَّا أَلَامَهُ لَمَّا نَأَسَ

ترجمه: اوابو الحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی. چہ په کوم کس باندې رجم واجب شی. نوحاکم به هغه کولای میدان ته اوباسی. هلته به د ټولونه وړاندې گواهان هغه په کانرو باندې اولی. دهغوی نه پس امام اود ده نه پس نورخلق.

توضیح: دللله! > ① دحضرت علی رضی اللہ عنہ هم داسې روایت نقل دې. د)
② ددې وجې هم چہ گواهان کله د دروغو گواهی ورکوی. اوددې جرات کوی. خودهغه کس د قتل ذمه وار جوړیدونه ویرېږی. اود گواهی نه رجوع کوی. په دې طریقہ چہ دگواهانوته د حد شروع اوشی. نودحد ختمولو یوه حیلہ هم په لاس راخی. ( )

۳) يعلم هذا من حديث علي رضی اللہ عنہ أخرجه البخاري في الحدود باب ٦٥ ومسلم في القسامة رقم ٢٥ وابوداود في الحدود باب ١ رقم ٤٣٥٢ والترمذي في الذمات باب ١٠ والنسائي في القسامة باب ٦٥ وابن ماجه في الحدود باب ١ رقم ٢٥٣٤ واحمد في المسند ٣٨٢/١.

٤) أخرجه البيهقي في سنن الكبرى ٤٨٥/٨ رقم ١٦٩٦٣.

د گواه د کانونی ویشلو نه انکار کول

(قَالَ امْتَنَّهُ الشُّهُودُ مِنْ الْإِثْبَاتِ سَقَطَ الْحَدُّ)

ترجمه: که گواهانودگانو په ویشتلود شروع کولو نه انکار او کړلو. نوحد ساقط شو.
توضیح: دلایله: ۱. ځکه چې ددې انکار نه دا معلومېږي. چې دوی دخپلې گواهي نه واورېدل.

(وَأَنَّ كَانَ الزَّانِي مَقْرَأَ الْبَيْتِ الْأَمَامُ لَمْ يَأْشُرْ)

ترجمه: اوکه زاني په خپله اقرارۍ وي. يعنې هم دهغه د اقرار په وجه په هغه باندې حد ثابت شوې وي. نوپه ویشتلو کښې به امام د وخت شروع کوي. اوپا به ئې نورخلق په کانونو وولي.

توضیح: دلایله: ۱. دحضرت علي عليه السلام نه هم داسې نقل دی. او حضرت غامديه عليه السلام (ع) دټولونه وړاندې رسول الله ﷺ د چترې په برابر په یوڅو گیتکو باندې ویشتلې وه. او حضرت غامديه) په خپله په خپل خان د زنا اقرار کړې وو.

(وَقِيلَ وَيَكْفُرْ وَيُضِلُّ عَلَيْهِ)

ترجمه: ۱. چې په کانونو ویشلوسره مړ شوې وي هغه ته به) غسل ورکړې شي. او کفن کولې به شي. اود جنازې مونږ به پرې کولې شي.

توضیح: ۱. اوکه دمجرم په خپل اقرار په هغه باندې زنا ثابته شوې وي. نو دهغه په کانونو ویشتلو کښې به امام دخپل خان نه شروع کوي. اودهغه نه پس به ئې نورخلق وولي.

دلایله: ۱. ځکه چې رسول الله ﷺ دحضرت ماعز عليه السلام په باره کښې فرمایلي وو. چې ده سره هم هغه شان معامله اوکړي. څنگه چې تاسو خپلو نورو مړو سره کوئ.

۲. اوددې وجې هم چې دې په ناحقه نه (بلکه په حق) سنگسار شوې دي. نو دده نه به غسل نه ساقطېږي. لکه څنگه چې هغه کس ته غسل ورکولې شي. کوم چې په قصاص کښې قتل شوې وي.

۳. اود غامديه د رجم کیدونه پس رسول الله ﷺ په هغې باندې د جنازې مونږ کړې وو.

د ناواده شوي حد

(وَأَنَّ لَمْ يَكُنْ مُخَصَّنًا وَكَانَ هَذَا خُذُهُ يَأْتِيهِ جَلْدًا)

ترجمه: اوکه زناکار محصن (واده شوې نه وو) اوازاد هم وي. نو دده حد سل کورې دی.

توضیح: دلایله: ۱. دالله تعالی ددې فرمان د وجې چې زنا کارسې اوزناکاره ښځه په دوی کښې هریوته سل کورې ورکړي.

النسخ في حق المحصن: خود کورو وهلو دا حکم د واده شوی سړی او واده شوې ښځې په باره کښې منسوخ شوې دي. ددې وجې به د نورو خلقو په باره کښې دا حکم باقی وي.

۱. امام شافعي رحمه الله په کورو باندې قیاس کوي. او فرماني. چې په رجم کښې هم د گواهانونه شروع کول شرط نه دی. يعنې که د ناواده شوې جینې نه زنا صادره شي. اوهغه په کورو باندې وهلې شي. نو لکه څنگه چې د وهلو په وخت کښې دا شرط نشي لگولې. چې شروع به د گواهانونه کیږي. نو دغه شان د کانونو په ویشتلو کښې به هم د گواهانو نه د رجم د شروع شرط نشي مقررولې.

(۱) من حديث أبي بكره رحمه الله أخرجه ابوداود في الحدود باب ۲۴ رقم ۴۴۴۳.

توجه: اوکه زناکار محصن (واده شوې نه وو) او آزاد هم وی. نودده حد سل کورې دی.
توضیح: دایله: دالله تعالی ددې فرمان د وجې چه زنا کار سرې اوزناکاره ښځه په دوی گڼسې هر یو ته سل کورې ورکړی.

التص في حق المعصن» خود کور و هلو دا حکم د واده شوی سړی او واده شوې ښځې په باره کښې منسوخ شوې دي. د دې وجې به د نور وخلق په باره کښې دا حکم باقی وي.

(يَأْمُرُ الْإِمَامُ بِضَرْبِهِ بِسَوْطٍ لَا ثَمَرَةَ لَهُ ضَرْبًا مُتَوَسِّطًا)

توجهه امام به کورې وړونکو ته د داسې کور وړولو حکم او کړی. چه په هغې کښې غوټه نه وی. او په درمیانۀ اندازه سره په نې وهی.

تدريج ۽ هيله ۽ څڻڪه ڇهه حضرت علي عليه السلام د ڪوڙي وهلو حڪم ورڪول غوث پتل نود ڪوڙي غوثي ٺي لڙي ڪري. اود درميانه انداز سره د وهلو مطلب دا دي. ڇهه نه به ٺي دومره سخت وهي. ڇهه زخمي شي. اونه به ٺي بيخي نرم وهي. څڻڪه ڇهه د زخمي ڪيدو نه پس دهغه د هلاڪت ويره ده. اونه معمولي وهلو سره مقصود نه حاصل ٿي. څڻڪه ڇهه ددي سزا مقصد دا دي. ڇهه دي به آئنده ڪيئي پرهيز ڪوي.

د کورو ولسوټرپه

(وَيَنْزَعُ عَنْهُ إِيَّابَهُ)

ترجمه: «او د د جاري کول په وخت کې به دهغه نه جامې اوویستی شي. ددې نه مطلب دا دي، چه د لنګ يا پرتوګ نه سوا به تري اوویستی شي.

لغز: دایله خکه چه حضرت علی علیه السلام به د حدودو قاممولویه وخت کنبی دجامو ویتلوخک کولو. او ددی وچی هم چه د بدن نه جامی اوویتی شی. نویه وهلو کنبی به بدن ته تکلیف هم زیات وی. او دحد زنا مقصد هم دا دی. چه ده ته پوره زور اوری. البته که دده لنگ هم اوویتی شو. نو دی به بیتنه. او به ده نه یی باقی پاتی نشی. نو خکه به ددی نه پرهیز کولی شی.

(وَيُفَرِّقُ الْغُرُبَ عَلَّمَ أَعْضَايَهُ)

ترجمہ: اردو اہل بہ دہغہ مختلفو اندامونوتہ ورکولہ شی.

توضیح: دایله که خکه چه د یوځاني وهلوپه وجه دهغه د روح وتلو خطر په پیدا کېږی. حالانکه کوم حد چه لگولې شی. نودهنې مقصد دهغه هلاکول نه وی. بلکه دې په راروانه زمانه کېښی د همیشه دپاره ویرول وی.

سر.مخ اونرمکاه به کورو وعلومجالت

الْأَرَأْسُ وَوَجْهَهُ وَفَرْجُهُ

حل اللغة < ① راس: سر ② وجه: مخ ③ فوج: شرمگاه

توجہ امام قدس سرہ کی طرف سے ہے کہ وہ اپنے کمال و عظمت کے لیے ہرگز کسی طرح کا شکر قبول نہیں کرتے۔ بلکہ ان کو اللہ تعالیٰ ہی کا فضل قرار دیتے ہیں۔

صاحبین مسلک دی.

١' القول الرابع هو هذا قول الطرلين ^{في} كذا في الحاشية (٤١٤/٤) وفتح القدير (١٩١٥) والدر المختار (١٦١/٣) والمغنية (١٤٦/٢) نقلاً عن القول الرابع (٤٣٥/١) -

توضیح: دلائل ① خُکَهِ چِه رسول الله ﷺ چاته د حد جاری کولو حکم کړې وو. هغه ته نې فرمایلی وو. چه د ده مخ او سرمگاه د وهلو نه بچ ساته.

② ددې وجې هم چه د سرمگاه د گذارنه کله سړې مری هم. اوسر د حواس مجموعه ده. دغه شان مخ هم د تلو حواسو د جمع کیدو ځانې دي. اومخ دده د خوبیانو ځانې دي. نویه دې کښې څه شک نشته. چه د دې په وهلو سره دده حواس یا د خوبیانو څه حصه ضائع شی. حالانکه داسې کول د دغه مجرم د قتلولو په حکم کښې دي. ځکه په قائم کولو کښې دا جائز نه دی.

ملک: ابی یوسف او امام ابو یوسف رحمهما فرمائی. «اگر چه په اولنی قول کښې په سرد وهلو نه منع کړې وه. خو رجوع وکړله. اودا نې اوونیل. چه په سرباندې دې هم کورې وهی.

دلیل: ځکه چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه فرمایلی دی. په سرباندې نې وهی. ځکه چه په دې کښې شیطان دي. ابن ابی شیبه ددې روایت کړې دي. ( )

الجواب عنه: دا جمله د داسې کس په باره کښې وه. چا چه خلق کفر ته رابلل. نود هغه قتلول هم جائز دی. اوبه جواب کښې دا هم وئیلی شوی دی. چه دا نې د حری کافیه باره کښې فرمایلی وو. چا چه به خلق کفر طرف ته رابلل. او کافرانونه سرد رانوکښې وو اود داسې کس وهل پکار دی.

د زنا کار غلام ده

(وَأَنَّ كَانَ عَبْدًا جَلْدَةً تَمِيمِينَ جَلْدَةً)

ترجمه: اوزنا کار څوک غلام (یا وينځه) وی. نو دا به پنځوس کورې وهلې شی.

توضیح: دلائل ① ځکه چه الله تعالی فرمایلی دی. «فَعَلَيْهِمْ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ» یعنې په وينځو چه د حد کومه سزا لازمه ده. هغه به نیمه وی د هغه سزا په نسبت چه هغه د آزادو بنخود پاره وی. دا آیت د وينځو په باره کښې نازل شوې دي.

② اوددې وجې هم چه غلامی نعمت نیموی. نو ځکه دده سزا هم نیمه پکار ده. ځکه چه قانون دا دي. چه په چا باندې نعمتونه زیات وی. اوددې باوجود هغه نافرمانی کوی. نودده سزا هم زیاته وی. ددې وجې د آزاد په سزا کښې هم سختی وی. ددې په خلاف غلام صرف پنځوس کورې وهلې شی.

دا اقرار له د رجوع کولو حکم

(فَإِنْ رَجَعَ الْمُرْعَر عَنْ إِقْرَارِهِ قَبْلَ إِقَامَةِ الْحَدِّ أَوْ فِي وَسْطِهِ قَبْلَ رُجُوعِهِ وَغَيْرِ سَبِيلَةٍ)

هل اللغة: ① وسط: درمیان، مینځ ② غلې: پرېږدی، خوشي کړې

ترجمه: اوس که اقرار کونکی کس دخپل اقرار نه رجوع او کړله. به د باندې د حد چارې کولونه وړاندې. یا د حد په دوران کښې، نود ده رجوع کول به قبولولې شی. اودې به پرېخوډي شی. ( )

توضیح: دلیل: دلیل دا دي. چه دا اقرار نه اوړیدل یو داسې څیز دي. چه په دې کښې د رښتیا وئیلو احتمال هم شته. لکه څنگه چه اقرار کول یو خبر دي. (چه په هغې کښې د رښتیا احتمال هم شته) نو څنگه چه اقرار وی. اود اقرار نه د رجوع کولوپه صورت کښې بل څوک داسې نشته. چه دې دروغ ژن کړی. یعنې دده

(۲) من رواية القاسم أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه.

(۳) **ملک الشافعي:** - امام شافعي رحمهما فرمایلی دی. اودا دابن ابی لیلی رحمهما قول هم دي. چه قاضی به په ده باندې حد جاری کوی.

خلاف ویونکی اوزلزام ثابتونکی خوک نشته. نوڅکه دده په اقرار کښې شېبه پیدا شوه. (اومونږ ته ددې خبرې حکم راکړې شوې دې. چه مونږ د شېبه په صورت کښې حد دفع کړو. یعنی جاري نې نکړو)

امام دپاره د رجوع د تلېن حکم

(وَأَسْتَحِبُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ يَلْقَىَ الْفِرَّارَ الرَّجُوعَ يَقُولُ لَهُ: لَعَلَّكَ لَمْ تَسْتَ أَقْبَلْتَ)

هل اللغة < ① یلقن: تلقین کول د یوې خبرې باربار وینا کول ② لعن: گوته اوږل ③ قبله: ښکلول

ترجمه < دقاضی اوامام دپاره مستحب دی. چه داقراری مجرم وړاندې داسې خبرې کوی. چه دهغې په وجه هغه دخپل اقرارنه واورې. مثلاً داسې دې ورته اوواتی. چه تا خوهغې ته صرف لاس وراوړې وو. یا ناخو دهغې نه یوسه اخستې وه.

تدریس < دایله < څکه چی نبی کریم ﷺ حضرت ماعز رضی الله عنه ته فرمایلی وو. کیدې شی تا ورته کوتې وراوړې وی یا دې ښکل کړې وی. (وَالرَّجُلُ وَالْمَرْأَةُ فِي ذَلِكَ سَوَاءٌ)

ترجمه < دحد په باره کښې سړې اوښځه دواړه سره برابر دی.

دایله < څکه چه شرعی حکم د سړې اوښځو دواړو دپاره دې.

(غَيْرَ أَنَّ الْمَرْأَةَ لَا يُلْزَعُ مِنْ ثِيَابِهَا إِلَّا الْفَرْوُ وَالْحَشْوُ)

ترجمه < خوپه سړې اوښځه کښې صرف دومره فرق دې. چه د ښځې جامې به نشی ویستلې سوا پوستین اوداسې کپړې نه چه هغه د مالوچو نه ډکه شوې وی.

دایله < څکه چه دښځې نه دجامو په ویستلو کښې بې پردگی اوبې حیانی ده. اوچه غتې جامې وی. نودې سره په وهلو تکلیف نه ملاویری. اوددې جامو نه بغیر هم دهغې پرده باقی پاتې کیږی. نوڅکه به داسې غتې جامې ددې نه لرې کولې شی. اوبه ښځه به په ناسته حد جاری کولې شی. دحضرت علی رضی الله عنه د بیان شوی حدیث د وجې.

دښځې د رجوع دپاره د کندی کښل

(إِنْ خُيِّرَ مَتَانِ الرَّجْمِ جَاؤُا)

هل اللغة < ① هفوا: اوکنستې شوه

ترجمه < فرمانی. اوکه دښځې سنگسار ولودپاره یوه کنده اوکنستې شی. نو جاتزده. یعنی کنده ویستل غوره دی واجب نه دی.

تدریس < دالله < ① څکه چه رسول الله ﷺ د غامدیه دپاره دهغې د سینې پورې کنده ویستلې وه. (و)

② حضرت علی رضی الله عنه د شراحه صمدانیه دپاره کنده ویستلې وه. (و)

حکم عدم العفو < اوکه امام د زناکارې ښځې دپاره کنده اونه کنستله. نوڅه نقصان په کښې نشته.

دایله < څکه چه رسول الله ﷺ ددې حکم نه دي ورکړي.

(۱) من حديث ابن عباس رضی الله عنه أخرجه الحاكم في المستدرک ۳۶۱/۴ -

(۱) من حديث أبي بكره رضی الله عنه أخرجه أبو داود في الحدود باب ۲۴ رقم ۴۴۴۳ -

(۲) من رواية حماد بن عمار أخرجه أحمد والبيهقي كذا في نصب الرأية ۵۰۰/۳ -

حکم العفر للرجل^۱ اوسری ته د رجم ورکولو دپاره به کنده نه کنى.

دلیل: ځکه چه رسول الله ﷺ په حضرت ماعز رضی الله عنه باندې حد قانمولو دپاره کنده نه وه کنسې. حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه فرمائی: چه کله رسول الله ﷺ د حضرت ماعز رضی الله عنه د رجم کولو حکم ورکړلو نوموړې هغه ته په بقیع کسې رجم ورکړلو په الله قسم مونږ هغه په دغه وخت کسې نه ترلې وو. او نه موده هغه دپاره کنده کنسې وه. بلکه هغه ولاړ وو. (رواه مسلم)

د آقا په خپل غلام باندې د حد جاری کولو مسئله

(وَلَا يُعِيمُ الْمَوْلَى الْحَدَّ عَلَى عَبْدٍ وَأَمَتِهِ إِلَّا بِإِذْنِ الْأَمِيرِ)

توجه: اومولی په خپل غلام باندې حد نشی جاری کولې. البته د امام په اجازت سره کولې شی. (۱)
توضیح: **د الله** ① رسول الله ﷺ فرمائیلى دى. چه څلور څیزونه د امام په اختیار کسې دي. او هغه ته حواله دي. او په هغې کسې نې حدود هم ذکر کړى دي. (۲) او باقى درې دا دي. جمعه قانمول، زکاء و وصولول. او حدود قانمول. خودا حدیث راته ملائ نشو. البته ابن ابی شیبه د حسن بصرى او عطاء خراسانى رضی الله عنه دا قول ذکر کړې دي.

② حد د الله تعالى یوحى دي. ځکه چه د حدودو قانمولو مقصد دا دي. چه دنیا د فساد نه پاکه وي. او هم دا وجه ده. که بنده حد معاف هم کړي. نو نه ساقطیږي. نو ځکه به هم هغه کس حد قانموی. کوم چه د شریعت د طرفه ددې دپاره نائب وي. یعنی امام یا دهغه قائم مقام قاضی وغیره،

د رجم نه وړاندې په گواهانو کسې د یوهواړ رجوع کول

(وَأَنْ رَجَعَ أَحَدُ الشُّهُودِ إِلَى الْحَكْمِ قَبْلَ الرَّجْمِ فَرَأَى الْحَدَّ وَسَقَطَ الْحَدَّ عَنْ الشُّهُودِ عَلَيْهِ)

توجه: که دمکملې گواهي نه پس هم مجرم ته (د چا خلاف چه گواهي ورکړې شوې وه) په هغه باندې حد جاری نکړې شو. او په دې حالت کسې په گواهانو کسې یو گواه دخپلې دعوې نه واپس شو. نو په دې ټولو گواهانو به حد قذف لگولې شی. او د مشهود علیه نه به حد زنا ختم شی.

توضیح: نفس مسئله آسانه ده.

دلیل: د څلورو گواهانو په گواهي سره په زانی باندې د سنگسار حکم اوشو. خو لا سنگسار شوې نه وو چې په گواهانو کسې یو گواه د گواهي نه واپس شو. نو په دې صورت کسې به څلورو وارو ته حد قذف ورکولې شی. ځکه چې د دوی گواهي ناقصه پاتې شوه. د څلورو گواهانو شمار برابر پاتې نشو. نو په دوی به حد قذف جاری کولې شی. او مشهود علیه به هم نشی سنگسار کولې ځکه چې د زنا د ثبوت دپاره څلور گواهان پکار دي. او دلته څلور باقی پاتې نشو.

د څلورو گواهانو په شهادت سنگسار بدل او یا په کسې د رجوع کول

(وَأَنْ رَجَعَ أَحَدُ الرَّاغِبِ وَحْدَهُ وَعُفِّرَ مِثْرَ الذَّبِيحَةِ)

۱ مسلک الشافعي: - امام شافعی رحمه الله فرمائی: چه مولى ته دا حق حاصل دي. چه په خپل غلام پخپله حد قانم کړي.

۲ ذکر الزیلعی رحمه الله بعض الروایات ولها ذکر الجمعة والى ايضا، نصب الرأية ۳/ ۵۰۰.

ترجمه: اوکه واپس شو یو گواه د رجم نه پس نوهغه ته به حد قذف ورکولې شی. اود دغه کس د څلورمې حصې دیت به دې ضامن وی. ( )

تدريج: دله د دليل دا دې چه دگواهي نه د انکار په وجه هغه ټوله گواهي په تهمت سره بدله شوه. ځکه چه په دغه رجوع کولو سره هغه گواهي فسخ شوه. نو دې رجوع کولو ته به په مري باندې تهمت لگول ونيلى شي. اود زنا ثابت کولو کوم حجت چه وو. هغه به ختم شي. اود هغې په جتيت چه د څه بنياد وو. يعنى هغې پورې متعلق چه د قاضى کومه فيصله وه. هغه به هم ختمه شي. نو اوس هيڅ شبه هم نه پيدا کيږي.

د څلوروله دهم تعداد په صورت کښي د حد قذف وجوب

وَأَنَّ نَقَصَ عَدَدُ الشُّبُهَاتِ أَرْبَعَةٌ هَذَا وَاجِبٌ

ترجمه: اوکه دگواهانو شمار د څلورو نه کم وو. نو ټولو ته به حد قذف ورکولې شی.

تدريج: دله د دي ټولو ته به ځکه حد قذف ورکولې شي چې د دوي گواهي د زنا د ثبوت نه قاصره شوه. ځکه چې د زنا د ثبوت دپاره څلور گواهان ضروري دي. او دلته درې پاتي شو. او دا مسئله ده که درې کسانو په چا باندې تهمت د زنا اولگولو. او څلورم ورسره نه وي. نو ټولو ته به حد قذف ورکولې شي. دغه شان به دلته هم وي.

احصان به څه متعلق کيږي؟

(وَإِحْصَانُ الرَّجْمَانِ يَكُونُ حُرًّا بِإِلْفٍ عَاقِلًا مُسْلِمًا قَدْ تَزَوَّجَ امْرَأَةً زَكَاةً وَدَعَلَ بِهَا وَهُمَا عَلَى صِفَةِ الإِحْصَانِ)

ترجمه: اود رجم دپاره ددې مجرم احصان شرط لگولې شوې دي. په دي کښي د احصان معني دا ده. چه سړې آزاد، بالغ عاقل، اومسلمان وي. اوهغه د يوې ښځې سره صحيح نکاح کړي وي. اوپه هغې باندې نې دخول هم کړې وي. اود احصان دا صفتونه ددغه دخول په وخت کښي په دواړو کښي موجود وي.

تدريج: اشتراط العقل والبلوغ: عاقل اوبالغ خود حد سزا قائمولو شرطونه دي. ځکه چه په دي دواړو پورې دالله تعالي حکم متعلق نه دي.

اشتراط بقية الاشياء: اوباقی خيزونه ددې وجې شرط دي. چه د نعمت پوره کيدو په وجه دده جرم کامل شي. ځکه چه نعمتونه پوره وي. نو د دي باوجود ددې ناشکري کول سخته گناه ده. اودا خيزونه هم په لويو نعمتونو کښي دي. اوچه دا نعمتونه په يوځاني موجود شوي وي. نو د زنا په وجه رجم واجبيږي. ځکه چه د رجم کولو حکم ددې نعمتونو يوځاني کيدونه پس ثابتيږي.

اشتراط الحرية: دآزادي په وجه د صحيح نکاح کولو قدرت ملايږي. اوددې موقع ملاويږي. اود صحيح نکاح کولو نه پس د حلالې وطې قدرت پيدا کيږي. اود دخول نه پس چه دا جائز کار اوکړي. نو آرام اواطمینان ورته ملاويږي.

اشتراط الاسلام: داسلام په وجه د يوې مسلمانې ښځې سره د نکاح کولو قدرت ملاويږي. اوهم ددې اسلام په وجه د زنا دحرمت اعتقاد قوي کيږي. نو دا خبرې په مجموعی طور يو مسلمان د زنا نه په

۱. مسلک الشافعي: - امام شافعي رحمه الله فرمائيلى دي. چه کوم گواه هم دخپلې گواهي نه واپس شي. نويه هغه به مال نه واجبيږي. بلکه دهغه قتلول به واجب وي.

سختی: سره منع کوی. اود دمره زیاتو رکاوونو او ممانعتونو باوجود دده زنا کول زیاته سخته گناه ده. (۱)

رجم او کورې دواړه نشي جمع کېدې .

وَلَا يَجْمَعُ فِي الْمُحْصَنِ بَيْنَ الرَّجْمِ وَالْجُلْدِ

ترجمه: قرماني. اوبه محصن کښې به د سنگسار سره د کورې دواړه سزاگانې نشي جمع کولې. **توضیح:** ((وَلَا يَجْمَعُ فِي الْمُحْصَنِ)) يعنې په کوم صورت کښې چه زنا کارته رجم ورکولې شي. نو ددې سزا سره به د کورې ورکولو سزا نشي جمع کولې. ځکه چه د رجم سزا ډيره سخته ده. ددې سره د کورې سزا جمع کول څه فائده نه ورکوي. ځکه چه د سزا نه مقصود نور خلق د زنا کولو نه منع کول دي. او هغه به رجم سره حاصل شو.

دليله: دليل دا دي. چه د صاحب العيف په باره کښې نبي ﷺ صرف د رجم حکم ورکړې وو. دغه شان حضرت ماعز رضی الله عنه ته صرف د رجم ورکولو حکم وو. د کورې نه وو. (۲)

د کورې او جلا وطنۍ نه جمع کول

وَلَا يَجْمَعُ فِي الْجُنْدِ بَيْنَ الْجُلْدِ وَالنَّفْيِ

هل اللغة: ① يكو: يقفله

ترجمه: راجه واده شوې نه وي. برابره ده که سړې وي او که ښځه) دوی ته به هم د کورې وهلو او جلا وطنۍ دوه سزاگانې نشي ورکولې. (۳)

توضیح: دليله: دليل دالله تعالی دا فرمان دي. ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾ په دې کښې لفظ د (فَاجْلِدُوا) دي.

الاستدلال: ددې په ذریعې تې صرف کورې وهل پوره سزا بیان کړې ده. په دې چه په دې کښې دفا کلمه او کتلې شي. نو دا معلومیږي. چه چا زنا کړې وي. دهغه واجبی اویوره سزا سل کورې دي. نو معلومه شوه. چه پوره سزا سل کورې دي. یا دا اوگوري چه کومه سزا نې ذکر کړې ده. نو هم دا سل کورې دي. نو که په دې باندې بله سزا زیاته کړې شي. نواصل حکم به بدل شي. اوداسې زیادت ته منسوخ کیدل وائی. حالانکه قرآن په داسې حدیث باندې منسوخ کول جائز نه دی.

② ددې وجې هم چه د ښار نه بهر کړې شي. نو د زنا دروازه پرانستې کیږي. ځکه چه یو د کور او خاندان نه به دده حیا ختمه شي. اوبیا چه دې د ښار نه اووېستې شي. نو چه دده دخوراک ځواک اوضروریات ژوند ختم شي. نوبعضې وخت ښځه زنا کاري دخپل معیشت مستقله ذریعې جوړه کړي. اودا فعل د زنا په طریقو کښې د ټولونه بدترینه طریقه ده. ددې وجې به د حضرت علی رضی الله عنه قول ته ترجیح ورکولې شي. چه د ښار نه شړل د فتنې خورولو دپاره کافی دی.

① **ملک الشافعي:** - امام شافعی رحمه الله د محصن په شرطونو کښې د مسلمان کیدو په شرط کښې زموږ مخالفت کوي. دغه شان یو روایت دامام ابو یوسف رحمه الله نه هم نقل دي

② کما هو مذکور فی حدیث العسيف رحمه الله و حدیث ماعز رحمه الله حدیث عسيف رحمه الله بروایة ابی هريره رحمه الله اخرجه اصحاب الکتاب السنه و اما حدیث ماعز رحمه الله فقد تقدم مراراً نصب الراية بتلخیص ۳/ ۵۰ -

③ **ملک الشافعي:** - امام شافعی رحمه الله دواړه سزاگانې دحد په طور هم جمع کوي.

الْآنَ يَرَى الْإِمَامُ فِي ذَلِكَ مَصْلَحَةً فَيَعْرِضُهَا عَلَى قَدَرِ مَا يَرَى

ترجمه: که امام داسې کول ضروري او گټورۍ يا څه مصلحت په کښې ورته ښکاري. نوچه دخومره ورځو دپاره ورته هغه مصلحت ښکاري. دښارنه دې اوشري. دامام داسې کول به د حد په طور نه وي. بلکه دتعزيز اوسياست په طور به وي.

تصريح: **دليله** ۱ ځکه چې په بعضې حالاتو کښې داسې کول هم فائده مندوي. ددې وجې ددې پوره فيصله دامام په راتې پورې موقوفه شوه. اود بعضې صحابه کرامو عليهم السلام چې دا منقول دی. چې هغوی دښارنه شړل کړی دی. نو هغه هم ددې تعزيز اوسياست په معنی باندې محمول دی. (دابن عمر رضي الله عنه نه نقل دی. چې رسول الله صلی الله علیه و آله کورې وهلي دی. اودښارنه ئې شړل کړی دی. دغه شان حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه هم کورې وهلي دی. اودښارنه ئې شړل کړی دی رواه الترمذی.)

دناچوره محض زناکاره رجم حکم

(وَإِذَا زَنَى الرَّيْضُ وَحْدَهُ الرَّجْمُ حَكْمٌ)

ترجمه: اوکه يوداسې ناچوره زنا اوکړه. چې دهغه سزا سنگسار وو. نو هغه به هم سنگسارولې شي. (په دې مسئله کښې د څلورو واره امامانو اتفاق دې)

تصريح: **دليله** ۲ ځکه چې دده هلاکت خو مقصود دې. نودده بيمارۍ دوجې به دده نه رجم نشي بندولې. **وَإِنْ كَانَ حَدُّهُ الْجُلْدَ لَمْ يُجْلَدْ حَتَّى يَبْرَأَ**

ترجمه: اوکه دده سزا کورې وهل وي. نودده دصحنه پورې به ده ته کورې نشي ورکولې. **تصريح: دليله** ۳ په کورو وهلو کښې زورنه مقصود وي. نوکه په حالت د مرض کښې په کورو اووهلي شي. نودا مريض به هلاک شي. حالانکه دده هلاکت مقصود نه دې. بلکه دده منع کول مقصود دی.

دهاملي دده جاري کولو وخت

(وَإِنْ زَنَتْ الْحَامِلُ لَمْ يُجْلَدْ حَتَّى تَضَعُ حَمْلَهَا)

هل اللغة ① تضع: اوزېږوي

ترجمه: اوکله چې حامله زنا اوکړي. نودهغې دېچې پيدا کيدو پورې به په هغې باندې حد نشي جاري کولې. چې ددې په وجه دهغې بچي هلاک نشي.

تصريح: **دليله** ۴ ځکه چې دا بچي خو بوقابل احترام نفس دې.

(وَإِنْ كَانَ حَدُّهَا الْجُلْدَ حَتَّى تَقْلَبَ مِنْ يَفَاسِهَا)

ترجمه: اوکه ددې حاملې زناکارې سزا د کورو وهل وي. نوښځه ترڅودنفاس نه پاکه شوې نه وي. دې ته به کورې نشي ورکولې.

تصريح: **دليله** ۵ ځکه چې نفاس يو قسم مرض دې. نوددې د ښه کيدو پورې به انتظار کولې شي.

⑤ من هو مروي عن ابن عمر رضي الله عنه ان النبي صلی الله علیه و آله ضرب وغرب، وان ابا بکر رضي الله عنه ضرب وغرب، وان عمر رضي الله عنه ضرب وغرب اخرجه الترمذی فی الحدود باب (۱۱)۔

الرواية من أبي حنيفة **د** امام ابو حنيفة **نه** روايت دي. چه په سنگسار کښې به تر هغه وخته پورې انتظار کولې شي. چه بچي ددې د تربيت محتاج پاتې نشي. خوږه دې شرط چه بل څوک ددې بچي د تربيت ذمه وار نه وي.

دليله **خ** ځکه چه په دومره روستوالی کښې د ماشوم ددې خبرې حفاظت دي. چه هغه به ضائع نشي. په حديث کښې ذکر دي. چه رسول الله **عليه السلام** حضرت غامديه ته د حمل زېږلو نه پس فرمايلى وو. چه ته اوس واپس لاړه شه. تردې چه دا ماشوم ستا د تربيت نه لاپرواه شي. **(۱)** هم دا قول اصح دي. او په دې باندې فتوى ورکول پکار دي.

حكم الزانية التي ثبت زناها بالبينه **ب** بيا داسې حامله چه دهغې زنا په گواهانو سره ثابته شوې وي. نوهغه به د بچي د پيدائش پورې په جيلخانه کښې بندولي شي. چه هغه اونه تختي. په خلاف دهغه کس چه په خپله نې د زنا اقرار کړي وي. نو د هغه په جيلخانه کښې د قيد کولو څه فائده نشته. والله اعلم

(وَإِذَا شَهِدَ الشُّبُّوْدُ بِمُتَّكَدٍ لَمْ يَنْفَعُهُمْ عَنْ إِقَامَتِهِ بَعْدَهُمْ عَنْ الْإِمَامِ لَمْ يُقْبَلْ شَهَادَتُهُمْ إِلَّا فِي حَذِّ الْقَذْفِ خَاصَّةً)

حل اللغة **①** مقدمه پخواني

توجه و تخرج **ا** ابو الحسن قدوري **عليه السلام** فرماني. که دوو گواهانويه چا باندې په تيره شوې زمانه کښې د حد جاري کيدو گواهي ورکړه. حالانکه دهغوی دپاره هروخت امام ته په دې باره کښې پيش کيدو کښې او گواهي ورکولو کښې څه خيز مانع هم نه وو. اونه څه مجبوره وو. مثلاً دامام نه ډير لرې اوسيدل، يا په څه خاص بيماري کښې اخته وو، يا د لارې ويره وغيره وه. نو د دوی گواهي به مقبول نه وي. البته صرف د حد قذف په باره کښې به قبول وي. (يعني که يوکس په بل باندې د زنا تهمت اولگولو اودي دهغې گواه وي. او بيا څه وخت په مقذوف چه په چا قذف لگولې شوې وي) دعوه اوکړه. (چه ده په ما باندې د زنا تهمت لگولې دي. او زما بي عزتي نې کړې ده) او په دغه وخت کښې دغه گواهانو گواهي ورکړه. نو په دې صورت کښې به د دوی گواهي قبلېږي. ځکه چه سمدستي په دوی باندې گواهي ورکول واجب نه وو

اصل **ه** صورت دمستلي دا دي. چه يوکس په داسې گواهي کښې روستوالي اوکړي. چه د هغې تعلق دهغه حدودو سره وي. کوم چه خالص دالله تعالی دحدودو په زمره کښې راځي. نو دغه حقوق الله په شهادت کښې د تاخير په وجه باطلېږي. ځکه چه په حقوق الله کښې د اقرار نه پس د شهادت نه رجوع کول صحيح دي. او په دې کښې تاخير د شهادت د قبوليت دپاره مانع دي.

دليله **ه** د شهادت په تاخير کښې گواهانوته په دوو خبرو کښې د يوې خبرې اختيار دي. يا خودې دغه گواه د ثواب په نيت باندې خاموشي اختيار کړي. يا په ددې وجې خاموشي اختياروي. چه د يومسلمان پرده اچول شي. نو که د اجراو ثواب په نيت باندې نې په گواهي کښې تاخير کړي وي. او بيا روستو دي په گواهي ورکولو باندې آماده شي. نو دده په دې آماده کيدو کښې مقصد حسد اودشمني ده. (چه دې د زنا کار سره دشمني کوي) نو په دې صورت کښې د تهمت په وجه دې گواه، گواهي کولو ته رجوع اوکړه. که ددې خبرې عام اجازت ورکړې شي. نو د حقوق الله يعنې حدود الله حيثيت به د لويو توقو

^(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة **عليه السلام** كلما في رد المحتار (۱۶۳/۳) والكفاية (۳۰/۵) والعناية (۳۰/۵) نقلًا عن القول الرابع (۴۷۱/۱) -

شی. اودا خیره دالله تعالی د شان سره نه ښائی. په داسې صورت حال کښې دالله تعالی اود هغه د حدودو او احکامو توهین ته دروازه پرانستي کېږي. دغه شان انسان د خطا نه پیدا دې. د ده نه خامخا څه غلطی کېږي. خو په ذکر شوی صورت کښې به لالچیان خلق د ذاتی دشمنی په طور دا خبره دخپلې ذاتی دشمنی دپاره استعمالوی. لکه په موجوده وخت کښې چه حکمران طبقه د خپلو مخالفینو مغلوبه کولو دپاره قانونی حربی استعمالوی. ددې نوعیت ټول کارونه دده د باطن په فساد باندې دلالت کوی. نو د باطن د فساد په وجه به په شهادت کښې تاخیر کول معتبر نه وی. بلکه که روسته گواهی ورکوی. هغه به غیر مقبول وی او که دتاخیر وجه پرده اچول کیدل وی. که دې دهغه د زنا گواهی ورکوی. نو دهغه پرده اوعزت خرابیږي. نویه دې صورت کښې رجوع کول په فسق باندې مبنی ده. یعنی چه اول نې شهادت نه وی کړې. او ورستوییا شهادت کولو ته رجوع او کړی. نو دا به دده فسق وی. ځکه چه د چا عیب ښکاره کول گناه ده. نویه شهادت کښې د پردې ښکاره کیدو په رجوع کول یعنی د زنا شهادت ورکول یو قسم عیب گنړلي شی. چه په یو مسلمان پرده اچول دې او عیب ښکاره کول فسق دې. اود فاسق گواهی غیر معتبر وی. نو چه په شهادت کښې تاخیر او کړی. اویا روسته شهادت ورکوی. دا به شهادت کښې رجوع ده. یعنی شهادت ورکولو ته رجوع ده. چه اول نې شهادت نه وو کړې. اویا روستو شهادت کوی او دگواهی نه رجوع کول فسق دې. نو دې وجې د گواهی نه رجوع کول صحیح نه دی. اود اقامت حد یعنی حد قائمولی عمل به باطل شی. ځکه چه دالله تعالی ارشاد دې چه ﴿وَأَقِمْ وَاسْأَلِ اللَّهَ فَهُوَ كَالْعَالِمِ﴾ یعنی دالله تعالی دپاره گواهی ورکوی. نویه شهادت کښې روستوالې د شهادت د قبولیت دپاره مانع دې.

د پردې ښځې سره د فرج نه سوا وطنی اولواطت کول

(وَمَنْ وَطِئَ امْرَأَةً أُخْتِيَهُ فِيمَا دُونَ الْفَرْجِ عَزَّزْ)

ترجمه: او که یوکس د پردې ښځې سره د شرمگاه (فرج، مقعد) نه سوا په بل خانې کښې وطنی او کړل. مثلاً دښځې په پتون خپته یا بل خانې پورې نې خپل عضو تناسل اومگل، نوداسې کس ته به تعزیری سزا ورکولې شی. (۱)

توضیح: ددلیل: اودامام ابوحنیفه رحمته الله علیه دلیل دا دی. چه په حقیقت کښې لواطت زنا نه ده. ځکه چه ددې د سزا په باره کښې په خپله دصحابه کرام رضی الله عنهم اختلاف وو. چه داسې کس دې په اور کښې اوسوزولې شی. یا دې پرې دیوال راگذاړکړې شی. یا دې د اوچت چت نه پر مخې راگذاړکړې شی. اود پاسه دې پرې کانړې اووړولې شی. وغیره، اودا فعل هم د زنا په معنی کښې نه دی. ځکه چه په دې کښې بچې ضائع کیدل اود نسب مشتبیه کیدل نه لازمیږي. بلکه دا فعل خود زنا په مقابل کښې زیات سپک دې. ځکه چه دا صرف د یو طرف یعنی د لوطی په خواش سره کیږي. او بل طرف ته په دې کښې څه خوند نه وی. نویښځې یې خواشه وی. او په زنا کښې دواړو ته خوند ملاویږي. اود دواړو طرفه خواش وی. **ملک الصالحین** د صاحبین مسلک دا دې چې دا لواطت د زنا پشان دې نویه ده باندې به حد زنا جاری کولې شی.

(۱) القول الرابع هو هذا قول الإمام أبي حنيفة رحمته الله علیه كذا في مجمع الأمهر (۶۰۳/۱) وفتح القدير (۴/۵) واخلع (۴/۸۶) ورد المختار (۱۷۱/۳) والهندية (۱۵۰/۲) نقلًا عن القول الرابع (۴/۱۱) -

دلیلها > لواطت هم د زنا په حکم او معنی کښې دې. ځکه چه په لواطت کښې خپل خواش نفسانی په داسې محل کښې پوره کولې شی. دکوم چه پوره خواش وی. او خپل دا خواش په پوره طریقه باندي پوره کړی. اومنی په بې محله ځانې کښې تویوی. نو هر کله چه د زنا ټول افعال دده نه څرگند شول. نودده سزا هم د زنا یا ددې پشان کیدل پکار دی.

د شوي د وينځي سره وطی څول موجب حد نه ده

(وَلَا حُدَّ عَلَیْ مَنْ وَطِئَ جَارِیَةً وَلَدَى وَلَدٍ وَارْتَأَى قَالَ: عَلِمْتُ أَنَّهَا عَلَیْ حَرَامٍ)

ترجمه > اوبه هغه کس باندي حد نه جاري کیږی. چا چه دخپل خوی یا نمسی د وينځي سره وطی کړې وی. اگر چه دې دا وانی. چه ماته علم دې. چه دا په ما حرامه ده.

تصريح > **دلیل** > ځکه چه دا شبه حکمیه ده. ځکه چه د یودلیل په وجه دا شبه پیدا شوې ده. هغه دلیل د رسول الله ﷺ فرمان دي. چه «رَأَتْ وَمَالَكَ لَيْكِ» یعنی ته اوستا مال اواسباب ستا د پلار دی. (۱)

(وَأَمَّا وَطِئَ جَارِیَةً أَوْ امْرَأَتِهِ أَوْ زَوْجَتِهِ أَوْ وَطِئَ الْعَبْدَ جَارِیَةً مَوْلَاةً) وَقَالَ ظَنَنْتُ أَنَّهَا عَلَیْ لَیْسَ فَلَا حُدَّ عَلَیْهِ وَارْتَأَى قَالَ: عَلِمْتُ أَنَّهَا عَلَیْ حَرَامٍ حُدَّ

ترجمه > اوکه دخپلې پلار یا موریا ښځې وينځي سره نې وطی اوکړله. او یا غلام د خپل مولی د وينځي سره وطی اوکړه اودا اووانی. چه ما پېژندل چه دا په ما باندي حرامه ده. نو هغې باندي به حد جاري کولې شی. اوکه دا نې او وئیل چه زما دا گمان وو. چه دا به زما دپاره حلاله وی. نویه ده باندي به حد نه لازمېږی.

تصريح > **دلیل** > ځکه ددې خلقویه مینځ کښې دگتې حاصلولویه اعتبار سره فراخدلی وی. نو ځکه دلته دا احتمال کیدې شی. چه په حقیقت کښې ده ته په وطی کولو سره د نفعی حاصلولو گمان شوې وی. ددې وجې ددې شبه نوم شبه اشتباه ده. خو چونکه په حقیقت کښې دا زنا ده. نوکه یوکس په ده باندي د زنا تهمت اولکوی. نو هغه ته به حد قذف نشی ورکولې.

د ورور اوتره د وينځي سره وطی څولوباندي وجوب حد

(وَمَنْ وَطِئَ جَارِیَةً أَوْ عَمْرَأَةً وَقَالَ: ظَنَنْتُ أَنَّهَا عَلَیْ حَلَالٍ حُدَّ)

هل اللغة > ① جارية: وينځه ② ام: ورور ③ هم: تړه

ترجمه > چا چې دخپل ورور یا تړه د وينځي سره وطی اوکړله. اودا اووانی. چه زما گمان خودا وو. چه دا وينځه زما دپاره حلاله ده. نویه ده به حد جاري کولې شی.

تصريح > **دلیل** > ځکه چه د ورور اوتره په مینځ کښې په مال کښې فراخدلی نه وی. او هم دا حکم د نورو محارموي. مثلاً ماما اوترور وغيره.

وطی بالنسبه موجب د حد نه ده

(وَمَنْ زَفَّتْ إِلَيْهِ عَمْرَأَتَهُ وَقَالَتْ لَيْسَ: إِنَّهَا زَوْجَتُكَ قَوْلُهَا لَا حُدَّ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِ الْمَهْرُ)

ترجمه> که د نکاح نه پس د واده په شپه خاوند ته دهغه د ښځې په ځانې بله یوه ښځه اولسپړې اودا ورته اووښلی شی. چه دا ستا ښځه ده. ددې وجې هغه ورسره وطی اوکړې. نوپه ده باندې دجنشې جاری کولې. البته په دغه سړی باندې د ښځې مهړ لازم دې. یعنی دښځې چه کوم مهړوی. هغه به ورکوی.

توضیح> دلالتله> ① حضرت علی رضی الله عنه هم د مهرد وجوب حکم کړې وو. (۱)

② اوددې وجې پرې هم حد نه جاری کیږي. چه سړی دخپلې ښځې دنا اشناوالی دوجې ددې په پيژندگلو کښې شېبه کړې وه. ځکه چه ده دخان دپاره دا خبره دليل جوړ کړې دي. اوبه دې باندې نې اعتماد اوکړلو. چه ښځو ورته اووښل. چه خپلې ښځې ته ورشه. ځکه چه یوسړې په اول خل په خپله ښځه اوپردي کښې امتیاز نشی کولې.

په خپله بستره پردې ښځې سره وطی کول

وَمِنْ وَجَدَ امْرَأَةً عَلَى فِرَاشِهِ قَوِطِلَهَا فَعَلَيْهِ الْحَدُّ

حل اللغة> ① فرائض: بستره

ترجمه و توضیح> اوجا چه په خپله بستره یوه ښځه اوموندله. اوهغې سره نې وطی اوکړله. (حالاتکه هغه دده ښځه نه وه) نوپه ده باندې په حد جاری کیږي.
دلیلله> ځکه څه زمانې پورې چه دوی یوځانې پاتې شوی وی. نوده ته دخپلې ښځې په پيژندگلو کښې څه اشتباه نه پیدا کیږي. نوځکه دده دگمان قابل قبول دليل نه دي. نوځکه اشتباه نشوه.

وَمِنْ تَزَوَّجَ امْرَأَةً لَا يَحِلُّ لَهَا نِكَاحًا قَوِطِلَهَا لَا يَجِبُ عَلَيْهِ الْحَدُّ

ترجمه> اوکه یوکس د داسې ښځې سره نکاح اوکړه. چه هغه په ده باندې همیشه دپاره حرامه وی. یعنی هغې سره نې هېڅ کله نکاح نه صحیح کیږي. اوددې نه پس دهغې سره وطی هم اوکړې. نوپه ده باندې حد نشی جاری کولې.

توضیح> په هدايه کښې ورسره دا اضافه شوې ده چې ده ته به سخته سزا ورکولې شی. خو په دې شرط چه ده قصداً عمدأ داسې کړې وی. دسفیان ثوري اوزفر رحمهما الله هم دا قول دي

دلیلله> دليل دا دي. چه نکاح په هغه ځانې کښې شوې ده. کوم چه ددې ځانې دي. ځکه چه محل دتصرف هم هغه وی. کوم چه د مقصود حاصلولو قابل وی. (یاچه دڅه نه مقصود حاصلیدی شی) حالاتکه دنکاح اصلی مقصود د نکاح حاصلول دی. نوځکه نکاح په ټولو احکامو کښې منعقد اوموترگرځول پکار دی. خوشریعت څه خاص خلق حرام کړی دی. نوچه په نکاح سره د خللاوالی کومه فائده ملایوړي. نوهغه په دې مسئله کښې نشته. ځکه په دې عقد نکاح سره یوه شېبه پیدا شوه. اگرچه هغه په خپله ثابت نه ده. خود ثابت شوې مشابه ده. اوچونکه سړی یو یرلوي جرم کړې دي. اوهغه هم داسې جرم چه دهغې حد یا سزا د شریعت دطرفه مقرر شوې هم نه دي. نوځکه به ورته د موقع مناسب سخته سزا ورکولې شی.

مسئله الصالحین> خوامام ابویوسف، امام محمد او امام شافعی رحمهما الله (اوامام مالک، اواحمد او نوروفقهاؤ هم) وښلی دی. چه په ده به حد واجب وی. خو په دې شرط چه ده قصداً عمدأ داسې کړې وی.

دلیلها > خُکّه چه دا نکاح دغیر محل یعنی چا سره چه نکاح نه صحیح کیږي شوې ده. نو ددې وجې لغواو کالعدم ده. لکه خُکّه چه یوسړې دبل سړي یا بل هلك سره نکاح اوکړی. نو هغه هم لغوده. خُکّه چه محل دتصرف هم هغه وی. کوم محل چه د مکان محل وی. او دنکاح حکم دا دې. چه دجا سره نکاح شوې وی. هغه دده دپاره حلاله شی. حالانکه په موجوده مسئله کښې چه د کومې ښځې سره نکاح شوې ده. هغه دهغه دښځو څښی ده. چه همیشه دپاره په ده باندې حرامه ده. خو په دې مسئله کښې دصاحبینو رحمهما الله په قول باندې فتوی ده. په الخلاصه اوجامع الرموز کښې نقل دی. چه په متونو کښې دصاحبینو رحمهما الله په قول باندې فتوی ده. (المضمرات)

دېرې ښځې سره دفرج نه سوا وطی اولواطت کول

وَمَنْ أَمَرَ أَفِي الْمَوْضِعِ الْمَكْرُوهِ أَوْ عَمِلَ عَمَلٌ قَوْمٍ لَوْطٍ فَلَا حُدَّ عَلَيْهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَغَيْرِهِ (۱)

ترجمه > اوکه یوسړی د یوې ښځې په مکروه محل یعنی مقعد کښې وطی اوکړله. یا ده د قوم لوط عمل اوکړلو. یعنی دیو ځوان هلك یا ماشوم په مقعد کښې نې وطی اوکړله. نو دامام ابوحنیفه رحمهما الله په نیزیه ده باندې حدزنا نه لازمېږي. بلکه بله څه سزا به ورته ورکولې شی.

تفصیح > **دلیل** > دامام ابوحنیفه رحمهما الله دلیل دا دی. چه په حقیقت کښې لواطت زنا نه ده. خُکّه چه ددې د سزا په باره کښې په خپله دصحابه کرامو رضی الله عنهم اختلاف وو. چه داسې کس دې په اور کښې اوسوزولې شی. یا دې پرې دیوال راگزارکړې شی. یا دې د اوچت چت نه پر مخې راگزارکړې شی. او دپاسه دې پرې کانډی اوورولې شی. وغیره، اودا فعل هم د زنا په معنی کښې نه دې. خُکّه چه په دې کښې بچې ضائع کیدل اود نسب مشتبه کیدل نه لازمیږي. بلکه دا فعل خود زنا په مقابل کښې زیات سیک دې. خُکّه چه دا صرف د یو طرف یعنی د لوطی په خوا هاش سره کیږي. او بل طرف ته په دې کښې څه خوند نه وی. نویځي یې خواهشه وی. او په زنا کښې دواړو ته خوند ملاویږي. اود دواړو طرفه خواهش وی.

وَقَالَ: هُوَ كَالزَّانَا قِيَمًا

مسلك الصاحبين > صاحبینو فرمائیلې دی. چه دلواطت عمل د زنا پشان دې. نو په داسې گونکې به هم حد جاری کولې شی. (یعنی محصن ته به رجم ورکولې شی. او غیر محصن ته به کورې ورکولې شی.)

دلیلها > دصاحبینو رحمهما الله دلیل دا دې. چه لواطت هم د زنا په حکم او معنی کښې دې. خُکّه چه په لواطت کښې خپل خواهش نفسانی په داسې محل کښې پوره کولې شی. دکوم چه پوره خواهش وی. او خپل دا خواهش په پوره طریقه باندې پوره کوی. اومنی په بې محله ځانې کښې تویوی. نو هرکله چه د زنا ټول افعال دده نه څرگند شول. نو دده سزا هم د زنا یا ددې پشان کیدل پکار دی.

دښاور سره دوطی کولو حکم

(وَمَنْ وَطِئَ بَهِيمَةً فَلَا حُدَّ عَلَيْهِ)

هل البهيمه ① بیهیمه: ځناور

ترجمه > اوکه یوکس د ځناور سره وطی اوکړله. نو په هغه باندې به حد نشی جاری کولې.

(۱) القول الرابع هو هذا قول الإمام أبي حنيفة رحمهما الله كذا في مجمع الأعراف (٦٠٣/١) وفتح القدير (٤٤٨/٥) والختانية (٤٠٨/٤) ورد مختار (١٧١/٣) والتهذيب (١٥٠/٢) نقلاً عن القول الرابع (٤٤٠/١) -

تدريج «دليله» خكه چه په جرم او د خواهش په اعتبار سره دا فعل د زنا په معنی كېښې نه دي. خكه چه فطرت سليمه ددې فعل نه نفرت كوي. اوبه دې فعل باندې اساده كيدل يا خود یرحمقت دي. اوبيا د شهرت نفساني زيات ددې وجه د خنار وشرمگناه پتول ددې په مالكونيا باندې واجب نه دي. **وجوب التعزیر** كه په داسې فعل كونكي باندې حد جاري هم نكړي شي. خو بيا هم ده ته تعزیري يا واجبي سزا وركولې شي. خكه چه داسې كار كول بيشكه ډير ناخوښه عمل دي. ددې وجه مونږ وړاندې بيان كړې ده. اوبه يو حديث كېښې چه دا خبره راغلې ده. چه دكوم خنار سره داسې كار اوښي. نوهغه دي ذبح او اودې سوزولې شي. نودا ددې وجه وو. چه خلق ددې واقعه شهرت نه كوي. خو بيا هم داسې كول يعنی ذبح كول يا سوزول واجب نه دي.

د دار الحرب په زنا په دار الاسلام كېښې هغه نه جاري كيدل

{وَمَنْ زَنَى فِي دَارِ الْحَرْبِ أَوْ فِي دَارِ الْبَيْتِ لَمْ يَخْرُجْ إِلَيْنَا لِمَعْرِفَةِ عَلَيْهِ الْحُدُودِ}.

ترجمه اوكه يو كس د كافر وپه داسې ملك كېښې زنا وكړه. چا سره چه زمونږ جنگ جاري وي. يا نې د باغيانو په ملك كېښې زنا وكړله. بيا هغه دار الاسلام ته يعنی زمونږ وطن ته راوختيدلو. اودلته هغه په دار الحرب كېښې د كړې زنا اقرار وكړلو. نوپه ده به حد نشي جاري كولې. ( )
تدريج «والله» ① دليل دا حديث دي. لَا يَأْتِيَا الْحُدُودَ فِي دَارِ الْحَرْبِ { } چه په دار الحرب كېښې حدود نشي قانمولي.

② بله دا چه د حد نه خومقصود دا دي. چه دې پخپله اونور خلق داسې حركت نه كوي. او ويرېږي. خو په دې صورت كېښې خو دامام ولايت صرف په خپل ملك دار الاسلام كېښې وي. دلته هغه حدود وغيره قانمولي شي. خو په دار الكفر او دار الحرب كېښې خود هغه په چا باندې څه اختيار نشته. نو خكه حد واجبول بې فائدي دي. او چه هلته نه دار الاسلام ته راشي. نو بيا هم حد نشي قانمولي. خكه چه په كوم وخت كېښې دغه كس دا غلط كار كړې وو. په هغه وخت كېښې دا زنا موجب د حد نشوه گرځيدې. نو اوس به هغه خكه بدله شي. اود دې قابله شي. چه دهغې په وجه حد قائم كړي شي.

بَابُ حَدِّ الشَّرْبِ

ترجمه باب دي په بيان د شراب وغيره څكلوپه حد كېښې.

{وَمَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَأُخِذَ بِهِ مِنْهَا مَوْجُودَةٌ فَشَرِبَ الشَّهْدُ عَلَيْهِ ذَلِكَ أَوْ أَفْرَقَ مِنْهَا مَوْجُودَةٌ فَلَعْنَهُ الْحُدُودُ}.

ترجمه كوم كس چه شراب او څكل. يعنی هغه شراب دكوموچه په قرآن پاك كېښې دكردې. اوبيا هغه اونيرلي شو. په داسې حال كېښې چه دهغې بدبوئي تراوسه پورې دغې د خولي تلله. او گواهانو دهغه دشرابو څكلو كړاى وركړله. نوپه ده به دشرابو څكلو حد يعنی اتيا كورې جاري كولې شي.
تدريج «(ومن شرب الخمر)» دغه شان ده په خپله اقرار او كړلو. اوبه خوله كېښې نې بدبوئي موجوده وي. نومم دا حكم دي. خكه چه دده نه د شرابو څكلو جرم ثابت شوي دي. اوبه وخت كېښې روستوالې هم

① امام شافعي رحمه الله فرماني. چه په ده به حد جاري كولې شي.

② بقره الزيلعي رحمه الله مروعاً ثم روى عن زيد بن ثابت رضي الله عنه قال لا تقام الحدود في دار الحرب بحال ان يلحق أهلها بالعواجر جه البهني في السنن الكبرى ۱/۱۷۸.

نه دې شوې. (د شرابو په څکلو کښې بیهوشی راتلل شرط نه دی. بلکه که یوه قطره هم چا اوڅکله. نوم هم به ورته حد ورکولې شی)

دلیل ۱ د دې حد وهلو په باره کښې اصل دا حدیث دی. چه نبی ﷺ فرمایلی دی. څوک چه شراب اوڅکی. نو هغه له کورې ورکړی. که بیا شراب اوڅکی. نو بیا ورته کورې ورکړی. او که په دریم ځل نې بیا شراب اوڅکل. نو بیا ورته کورې ورکړی. او که په څلورم ځل نې اوڅکی. نو قتل نې کړی. (۱)

مفهوم القتل په دې کښې په څلورم ځل څکلو باندې د قتل حکم په دې باندې محمول دی. چه هغه د شرابو څکلو د حرمت قائل نه وی. یعنی دا حلال گنړی. لکه څنگه چه دابن حبان په روایت کښې د دې صراحت راغلې دی. اود دې پشان د معاویه رضی الله عنه هم مرفوع روایت منقول دی.

د بوټي ختمیدونه پس اقرار کول

(وَأَنَّ أَقْرَبَ دَهَابٍ رَأَيْتُهَا لَمْ يَحْدُثْ)

تفصیل او که د شرابو څکلو نې په خپله اقرار او کړلو. نو دامام ابوحنیفه او ابویوسف رضی الله عنهما په نیزه پرې حد نشی جاری کولې. البته په دې صورت کښې چه بدبوټي موجود وی.

دلیل ۱ ځکه چه د شرابو په څکلو باندې د حد جاری کولو حکم ثبوت د صحابه کرامو رضی الله عنهم په اجماع سره دی. او اجماع به په هغه وخت کښې منعقد وی. چه په هغې کښې جلیل القدر صحابه کرام رضی الله عنهم مثلاً د عبداللہ بن مسعود رضی الله عنہ رائي هم شامل وی. حضرت عبداللہ بن مسعود رضی الله عنہ د بدبوټي وجود د حد قانمولو دپاره شرط گرځولو. (۲)

مسک معتمد اودامام محمد رضی الله عنہ په نیزه که د بوټي تلو نه پس که لږه زمانه تیره شوې وی اوده اقرار او کړو نو حد نه ساقطیږی. او هغه یو میاشت ده. نو که د یوې میاشتې نه وړاندې وړاندې نې اقرار او کړو. حد به پرې جاری کولې شی گڼه نه.

دلیل ۲ د دوی دلیل په زنا باندې قیاس دی لکه څنگه چې یو کس د زنا اقرار او کړی. نو که د اقرار اود زنا په مینځ کښې د یوې میاشتې نه کمه زمانه تیره شوې وی. حد به پرې جاری کولې شی. او که د یوې میاشتې نه زیات وخت تیر شوې وی. او بیا دې په خپله سابقه زنا باندې اقرار او کړی. چا ما د یوې میاشتې نه وړاندې زنا کړې وه. نو په ده حد نه جاری کیږی.

د څه معقول مدد وچي د هغوی نه د بوټي ختمیدل مانع د هدنه دي

(وَمَنْ سَكَّرَ مِنْ النَّبِيِّ حَدًّا)

ترجمه او هغه کس چه د نبیل څکلو په وجه نشه شی. نو په ده به حد جاری کولې شی.

(۱) من حدیث ابی هریر رضی الله عنہ أخرجه أبو داود فی الحدود باب ۳۶ والنسائی فی الأشربة باب ۴۲ رقم ۵۲۳۳ وابن ماجه فی الحدود باب ۱۷ رقم ۲۵۷۲ وأحمد فی المسند ۵۰۴/۲.

(۲) غریبه الزیلعی رحمه الله هذا اللفظ ثم نقل اثره رحمه الله وفيه أنه رحمه الله أمر الجلال بالذی شرب الخمر ووجد منه ريح الخمر وعزاه إلى مصنف عبدالرزاق لنصب الرأية ۵۳۳/۳.

توضیح < دلایله > خکه چه دارقطنی په خپل سنن کښې روایت کړې دې، چه حضرت عمر رضی الله عنه پوداسې کس باندې حد جاری کړې وو، چه هغه د نبیذ د خکلویه وجه نشه وو. (انشاء الله مرئو به وړاندې ددې بیان او کړو، چه د نشې حدخه دې، اوبه خومره مقدار خکلویاندې سرې مستحق د حد گرځی.

معایذ النبیذ؟ < دهرخیزوی، دکوم خیزنه چه نبیذ تیارېږی، هغه پخولې شی، تردې چه هغه نبیذ لږ غوند تنګ شی. دهغې شکل جائز دی، مثال طور دنبیذ شربت د قجورو، غنمو، شهدو، جوارو، وریزو، باجره، انگور وغیره نه نبیذ تیارولې شی.

دشرابو په بوټی یا قن باندې دحد عدم وجوب

(وَلَا حُدَّ عَلَى مَنْ وَجَدَ مِنْهُ رَاحَةً الْخَمْرَ أَوْ مِنْ تَقْيَاهَا)

حل اللغة ① تقیاً: خان ساتل

ترجمه < اوگواهانویوکس په شرابو خکلونه وړ لیدلې، خودهغه د خولې نه دشرابو بوټی راخی، یا هغه د شرابو قن، او کړل، نوده ته به حد نشی لگولې.

توضیح < دلایله > خکه چه په دې بدبوټی کښې احتمال شته، چه دا شرابو بوټی دې اوکه د بل څه، دغه شان خکاک هم د څه دباو او زورنې دوجې کیدې شی، نوخکه به نشی سړی ته حد نشی وړکولې.

(وَلَا يُحَدُّ الْكُرَّانَ حَتَّى يُعْلَمَ أَنَّهُ سَكِرَ مِنَ النَّبِيذِ وَثَرِيَّةً طَوْعًا)

ترجمه < اوحد به نشی وړکولې تردې چه دا معلومه شی، چه دا کس د نبیذ په خکاک باندې نشه شوې دې، اوده دا په خوشحالی سره خکلی دی.

توضیح < دلایله > خکه چه په مباح خیزنشه راتلویاندې حد نه واجبیږی، لکه بهنګ اود اسپې پیوسره نشه شی، دغه شان هغه کس چه په هغه باندې په زور خکلی شوې وی، نویه هغه باندې هم حد نشی جاری کولې، خکه چه دا خیزونه حد نه واجبی.

دیهوشن په حالت کښې دحد عدم نفاذ

(وَلَا يُحَدُّ حَتَّى يَزُولَ عَنْهُ السُّكْرُ)

ترجمه < نشی ته به په حالت د نشه کښې حد نشی وړکولې، تردې چه دده نه نشه لاره شی.

دلایله < چه بیا دپاره دې اوویریږی، اووزورنه قبول کړی.

(وَحَدُّ الْخَمْرِ وَالْكُرِّ فِي الْخَرْمِ ثَلَاثُونَ سَوْطًا)

حل اللغة ① سوطاً: کورې

ترجمه < اود شرابوونشې حد د آزاد سړی دپاره اتیا کورې دی.

توضیح < دلایله > خکه چه په دې باندې صحابه کرام رضی الله عنهم اجماع کړې ده.

(يُقَرَّرُ عَلَى بَذْيِهِ كَمَا ذَكَرْنَا فِي الزَّكَا)

ترجمه < اوکورې به دشرابی بدن مختلفو حصو ته وړکولې شی، لکه په زنا کښې چه مونږ بیان کړی دی

توضیح < دلایله > دلیل وړاندې تیرشوې دې.

(وَإِذَا قَدْ رَجُلٌ مَخْصَنًا أَوْ امْرَأَةً مَخْصَنَةً بِمَرِيرِ الزَّانَا، وَطَالَبُ الْمُقْذُوفِ بِالْحَدِّ حَذُّهُ الْحَاكِمُ ثَمَانِينَ سَوْطًا إِنْ كَانَ حُرًّا)

ترجمه: کله چه یوسری (زید) بل محصن سري (بکر) یا محصنه ښځه (زینب) په صریحی زنا باندې داغداره (مستم) کړی. (چه دې بکریا زینب زنا کړې ده) او مقذوف (په چا چه تهمت لگولی شوې وی. یعنی بکراوزینب په قاذف باندې) د حد (قائمولو) مطالبه اوکړی. (چه ده په ما باندې د زنا تهمت لگولی دي. په ده باندې حد قذف قائم کړئ) که دغه قاذف (زید) آزاد وی. نو قاضی به په ده د اتیا کورو حد جاری کړی.

توضیح: دایله: د الله تعالی ددې قول په دلیل سره چه ((وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ)) یعنی کوم کسان چه په محصناتو ښځو باندې د زنا تهمت اولگوي. اویا دوی څلورگواهان پیش نکړی. نودوی ته اتیا کوړې ورکړئ. اوبه آیت کښې د ، ، رمی، ، نه مراد په اجماع سره زنا ده. اوبه نص کښې دې طرف ته اشاره ده. چه د رمی نه مراد زنا ده. اودا اشاره شرط کول د څلورو گواهانو دي. ځکه چه څلورگواهان په زنا پورې خاص دی. (یعنی شریعت کښې څلورگواهان صرف د زنا په باب کښې شرط دي. نودې ته اشاره شوه چه د رمی نه مراد زنا ده)

اشتراط مطالبه المقذوف: اوشرط کولې شی. مطالبه د مقذوف بکراوزینب چه هغوی په قاذف باندې حد جاری کولو مطالبه اوکړی

دایله: ځکه چه په دې (حد جاری کولو کښې) دده (مقذوف) حق دي. په دې حیثیت چه دخان نه ملامتیا لرې کول دي. (چه صبا ورته څوک د زنا کار پیغور ورنکړی) اود مقذوف (چه بکراوزینب ده) احصان ثابتول دي. (چه خلقوته دا ثابته شی. چه بکراوزینب گناهکاران نه دي) لکه څنگه چه مونږ آیت تلاوت کړلو. (یعنی په کښې دمحصنات قید شته)

توضیح: د ترجمې نه مطلب واضح دي.

يُغْرَقُ عَلَى أَعْضَائِهِ

ترجمه: (ابو الحسن قدوری رحمه الله) فرمائیلي دي. اوجدا جدا به وهلی شی اندامونه د قاذف. بس یوځانې به نه وهی. بلکه مختلف ځایونه به وهی.

توضیح: دایله: دا د دې دپاره چې د یواندام دضائع کیدو یا د قاذف دهلاکت سبب اونه گرځی. لکه څنگه چه تیرشوی دي. په بیان د حد زنا کښې (چه جدا جدا اندامونوته به کوړې لگولی شی)

(وَلَا يُجْرَدُونَ ثِيَابَهُ)

ترجمه: اوجامې به ترې نشی ویستلې.

توضیح: دایله: ځکه چه د حد قذف سبب یقینی نه دي. (ځکه چه کیدې شی. قاذف په خپله خبره کښې رښتیا وی. خودې څلورگواهان پیدا نکړې شی. اوبه حد زنا کښې ترې جامې ځکه ویستلې شی. چه هلته د څلورگواهان په شهادت سره زنا ثابته شوې ده. یعنی دې خبرې دصدافت دپاره د څلورگواهانو پیش کول گران شرط دي. ممکن ده. چه خبره رښتیا وی. خو څلورگواهان پیدا نشی. اوجه دغه خبره په څلورگواهانو ثابته شی. نوریا خوپه کښې د شک هډو څه خبره نشته. نوپه حد قذف کښې د دعوه دصحت امکان شته. اوبه حد زنا کښې د دعوه دکذب احتمال نشته) نوحد قذف به په سختی سره نشی قائمولې. (چه په حدزنا اوحد قذف کښې د کیفیت په اعتبارسره هم فرق ښکاره شی. اگرچه دعدد په اعتبارسره فرق ښکاره دي) په خلاف د حد زنا (ځکه چه په هغې کښې ترې جامې ویستلې شی)

غَيْرَ أَنَّهُ يَلْزَعُ عَنْهُ الْفَرُوعُ وَالْحَشْوُ

ترجمه > البته دومره ده چه د قاذف نه به پوستن (یعنی هغه څیزچه د وړی نه جوړ شوې وی) او حشو نه یعنې هغه جامه چه د مالوچونه ډکه شوې وی)

توضیح > دلیله > ځکه چه دا څیزونه په بدن وی نو بدن ته تکلیف رسول منع کوی. (حالاتکه دحد جاری کولو مقصد خو دا دې چه محدود ته زورنه او تکلیف ملاؤشی. اود نور وډپاره عبرت شی)

د غلام هدافذ

إِذَا كَانَ عَبْدًا حِلَّةً أَرْبَعِينَ سَوْطًا

ترجمه > اوکه تبت لگونکې غلام وو. نو هغه ته به څلویښت کورې ورکوی.

توضیح > دلیله > ځکه چې هغه غلام دې او وړاندې تیر شوی دی چې د غلام سزا د آزاد د سزا په نیمه ده. نو د آزاد قاذف حد کذف اتیا کورې دی. نو د غلام به د هغې په نیمه چې څلویښت دی. دا وی.

وَالْمُحْصَنَاتُ أَنْ يَكُونَ الْبَقْدُ وَفِي حُرِّ الْبَالِغِ عَقِبًا عَنْ فِعْلِ الزَّانَا

ترجمه > په دې مقام کښې د محصن معنی دا ده. چه هغه آزاد، بالغ، عاقل، مسلمان، اود زنا د کارنه پاک وی.

توضیح > دلیل اشتراط العریة > په دې کښې د آزادۍ قید ځکه دې. چه دې ته د احسان نوم ورکړې شوې دې. الله تعالی فرمائیلی دی. ﴿فَعَلَيْهِنَّ يَصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ﴾ ددې محصنات نه آزادې ښځې مراد دی.

دلیل اشتراط العقل والبلوغ > اود عقل اوبلوغ قید په کښې ځکه لگولې شوې دې. چه د نابالغ اولیونی نه د زنا د فعل صادریدل نه کیږی. نو هغوی باندې شرمیدل هم نه راځی.

دلیل اشتراط الاسلام > اود اسلام قید ددې وجې دې. چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی. چا چه د الله تعالی سره شرک او کړل. هغه محصن نه دې.

دلیل کس د نسب نه انکار کول

وَمَنْ نَفَى كَسْبَ غَيْرِهِ فَقَالَ كَسْتُ لِأَكِيك أَوْ أَبْنِ الزَّانِيَةِ وَأُمِّهِ مَوْتَةٌ مُحْصَنَةٌ فَطَالَبُ الْإِبْنِ بِحَدِّهَا حَدُّ الْقَاضِفِ

ترجمه > اوکه یوکس دبل کس د نسب نفی او کړله. اودا ئې اوونیل. چه ته دخپل پلار نه نه ئې. او یا د زناکارې بچی، حالاتکه دهغه محصنه مورمه شوې وی. او په دې باندې دهغې خونی دده خلاف دعوه او کړله. نو قاذف باندې به حد لگولې شی.

توضیح > دلیله > په اول صورت کښې به ځکه په قاذف باندې حد جاری کولې شی چه دنسب دانکار مطلب دهغه په مور باندې د زنا تهمت لگول دی. ځکه چه دنسب انکار صرف د زناکار نه کیږی. دبل چا نه نه کیږی. نو که دده مور دبل چا وینځه وه. چا سره چې د دغه ماشوم پلار نکاح کړې وه. نو دا کس د خپلې مور د مالک غلام دې. نویه دې صورت کښې د تهمت لگونکې د خبرې مطلب دا شو. چه ته دخپل پلار نه بلکه دخپل مولی ئې. نو ځکه ددې نه د نسب نفی نه لازم کیږی. اوکه دا ئې اوونیل. چه ته دخپل پلار نه ئې. نو ده ته به حد نشی ورکولې.

اوپه دویم صورت کښې ده په یوه محصنه ښځه دهغې د مرګ ته پس د زنا تهمت اولګولو. په خلاف دهغه صورت کښې چه دغه ښځه ژوندی وی. اود تهمت نه پس مړه شی. نوپه دې صورت کښې حد ساقطیږي. (العنايه)

(وَلَا يُطَالَبُ بِمَدِّ الْقَذْفِ لِلْمَتِّ إِلَّا مَنْ يَقَعُ الْقَذْفُ فِي نَسَبِهِ بِقَذْفِهِ

حَلُّ اللُّغَةِ ① القذف، نقص.

ترجمه او د مړي د طرفه د حد قذف مطالبه هيڅوک نشي کولې. سوا دهغه کس نه چه دهغه په نسب کښې ددې مړي په قذف سره نقص او عار پيدا کيږي. (او هغه ددې مړي پلار يا خوښ کيږي. يعنې په نسب کښې پورته طرف ته پلار او نيکه وغيره او ښکته طرف ته خوښ او نهمسې اود دوی ښکتنی اولاد دی.)

توضیح: دليله ځکه چه پلار او خوښ ته ددې مړي د جزئيت د تعلق په وجه په دې قذف سره عار او شرم لاحق کيږي. په دې وجهي صرف په مړي باندې تهمت لګول په حقيقت کښې په دې ټولوياندي تهمت لګول دی. (چا سره چه ټي جزئيت وي)

د غلام په خپل مولی باندې د حد جاری کولو حق نسته

(وَلَيْسَ لِلْعَبْدِ أَنْ يُطَالَبَ مَوْلَاهُ بِقَذْفِ أَبِيهِ الْحُرِّ،

ترجمه او غلام ته دا حق نسته چه په خپل مولی باندې (د حد جاری کولی) مطالبه اوکړي. چه دهغه مولی دده په آزاده مورباندې تهمت د زنا لګولي وي. (اودا صورت چه خوښ ټي غلام او مور ټي آزاده وي. داسې کيږي شی. چه اول دواړه ددې مولی په ملکيت کښې وو. او بيا مولی ددې غلام مور آزاده کړي. اودې هم دغه شان غلام وي)

توضیح: دليله غلام په خپل مولی باندې د حد قذف جاری کولو مطالبه ځکه نشي کولې. (چه) مولی نه دخپل غلام په وجه سزا نشي ورکولې.

د قذف د اقرار نه د رجوع حکم

(وَمَنْ أَقْرَأَ الْقَذْفَ لِمُدَّجَرٍّ لَمْ يُقْبَلْ رُجُوعُهُ)

ترجمه اوچا (زيد) چه د قذف اقرار اوکړلو. (چه ما په پکرباندې د زنا تهمت لګولي دي. چه ده زنا کړې ده) او بيا (د اقرار نه پس) دې رجوع اوکړي. (چه نه ما پرې د زنا تهمت نه دې لګولي. نوپه دې صورت کښې به) دده رجوع نشي قبلولې.

توضیح: دليله ځکه چه د مقذوف (پکړ) په دې (حد قذف) کښې حق دي. (او هغه حق په قاذف باندې د حد قذف جاری کولو مطالبه ده) نو هغه (مقذوف) به په رجوع کولو کښې دده (زيد) تکذيب کوي. (چه نه بلکه تا ما باندې د زنا تهمت لګولي وو. نو هرکله چه ورپورې د مقذوف حق متعلق دي. د اقرار نه په رجوع کولو سره دهغه حق نه باطلیږي.) په خلاف د هغه صورت چه هغه صرف حق الله وي. (لکه زنا شوه. نو که د زنا اقرار اوکړي. او بيا دهغې نه رجوع اوکړي. نودده رجوع صحيح کيږي) ځکه چه په دې صورت کښې د بندگانو د طرفه) دده (رجوع کونکي قاذف) څوک مکذب (دروغون کونکي) نسته. چه (دا قاذف په) دې حق الله کښې دروغون کړي. (چه نه تا زنا کړې وه. او اوس دروغ وانې. چه ما زنا نه ده کړې)

هری نه د نبطی ونبیلهکم

(وَمَنْ قَالَ لِعَرَبِيٍّ يَا نَبْطِي لَمْ يَكُنْ)

ترجمه: اوچا (زید) چه عربی (بکس) ته اوونیل. ای نبطی (دعراق په اوسیدونکو کښې یو قوم دی) نوده (زید) ته به حد (قذف) نشی ورکولې.

توضیح: دلېله څکه چه په دې کلام سره په اخلاقو یا عدم فصاحت کښې تشبیه اراده کولې شی. (یعنی دقائل مراد یا دا دې چه ته په بد اخلاقی کښې د نبطیانو پشان نې. یا ته په عدم فصاحت کښې د عراق د نبطیانو پشان نې).

د (ابن السماء) ونبیلهکم

(وَمَنْ قَالَ يُرْمِلُ يَا ابْنَ مَاءِ السَّمَاءِ فَلَيْسَ بِقَافٍ)

ترجمه: اوکه یوکس (زید) بل (بکس) ته اوونیل. ای د آسمانی اوبو بچیه! نوږه دې جمله سره) دې قاذف نه دې.

توضیح: دلېله څکه چه په دې کلام سره په سخاوت اوصفانې کښې د آسمانی اوبوسره تشبیه ورکول مراد کیدې شی. (چه ستا سخاوت د باران د اوبو پشان پریمانه دي. یا ستا حسن اوجمال په ښانست کښې د آسمانی اوبو پشان صفا دي. او د آسمانی اوبوسره تشبیه څکه گټرلې شی. چه) د آسمانی اوبود صفاتی او پریمانی د وجې (یوکس ته) ددې لقب ورکولې شی. (چه یا ابن السماء) ای د آسمان بچیه! لکه په یو حدیث کښې چه د حضرت اسماعیل عليه السلام د مور یی هاجره عليها السلام په باره کښې راغلی دی. «فهذه أمکم یا بنی مادم السماء» یعنی ای د آسمانی اوبو بچواهم دا ستاسو مور ده. رواه البخاری. نو ددې نه معلومه شوه. چه دا الفاظ د تعریف دپاره وئیلی شی. د زنا تهمت لگولو دپاره نشی وئیلی.

ماما. تړه یا میرنې پلارته دیوکس د ائیت لست کولووکم

(وَأَذَانَسَبَ إِلَى عَمَةٍ أَوْ خَالَةٍ أَوْ أَلَى زَوْجٍ أَوْ لَيْسَ بِقَافٍ)

هل اللغة ① هم: تړه: ② خال: ماما

ترجمه: اوکله چې نې دې د خپل تره (الف) یا ماما (ب) یا دهغه دمور خاوند (پ) ته منسوب کړلو. (چه ای د بکر بچیه. یا ای د الف بچیه! یا ای د ب. بچیه! یا ای د پ. بچیه!) نوږه دې درې واړه صورتونو کښې دې قاذف نه دې.

توضیح: دلېله څکه چه په دوی (درې واړو) کښې هر یو که تره دې اوکه ماما دې اوکه میرنې پلار دې ته پلار وئیلی شی.

اطلاق الاب علی الغم: هر چه اول (یعنی تره) دي. نوږه ته پلار څکه وئیلی شی. (چه) الله تعالی فرمائیلی دی. رکهله چه د یعقوب عليه السلام خامنو ته حضرت یعقوب عليه السلام تپوس او کړیوچو تاسو به زما د مرگه پس دچا عبادت کوی. نو هغوی ورته په جواب کښې اوونیل. مونږ به ستا اوستا د پلارانو حضرت ابراهیم عليه السلام او حضرت اسماعیل عليه السلام حضرت اسحاق عليه السلام د معبود عبادت کوو. په دې آیت کښې حضرت اسماعیل عليه السلام ته هم پلار وئیلی شوې دي. حالانکه حضرت اسماعیل عليه السلام د دوی (یعنی د یعقوب عليه السلام د خامنو) تره وو. (نو معلومه شوه. چه په تره باندې هم د پلار اطلاق کیدی)

اطلاق الاب علي الغال > اودويم (چه ماما ته هم پلار و نیلی شی)، دنی ښه ددې قول د وجې چه ماما >

مور ورور، پلار دي. >گوره په دې حديث کښې نبي ښه ماما ته پلار و نیلی دی. >نو معلومه شوه چه په ماما باندې هم د پلار اطلاق کیږي

اطلاق الاب علي زوج الام > اودريم (چه میرني پلار دي. نوده ته هم پلار و نیلی شی) د تربیت د وجې څکه چه میرني پلار د میرني خوی تربیت کوي. نو خلق ورته د تربیت په وجه دهغه خوښ وائی. خلاصه دا چه په دې درې وارو نسبتونو سره حد قذف نه واجیږي

د پردې ملک کښې وطني ښوونکي باندې د زنا تهمت لکولو حکم

وَمَنْ وَطِئَ وَطْئًا حَرَامًا فِي غَيْرِ مِلْكِهِ لَمْ يَحْدُ قَافُذُهُ

ترجمه > اوڅوک چه وطني او کړی. داسې وطني چه هغه حرامه وی. چه دده په ملک کښې نه وی. (یعنی نه دده په ملک نکاح کښې وی. اونه نې په ملک یمین کښې وی. اویوکس راولېږي. ددې وطني په وجه په ده باندې د زنا تهمت اولگوي. نوده قاذف ته به حد نشي ورکولې. د پاکدامني د نشتوالي د وجې څکه چه عفت د احسان د شرائط څنی دی. (یعنی په زیر بحث مسئله کښې چونکه مقذوف په غیر ملک کښې وطني کړې ده. اوبه غیر ملک کښې وطني کول حرام وی. نو دا زنا شوه. اودې زنا کار شو. نوچه چا په ده باندې د زنا تهمت اولگولو. هغه باندې به حد قذف نشي جاری کولې.

توضیح > دلیل > څکه چه د قذف لکولو د پاره دا شرط دي. چه مقذوف محصن وی. اوبه دې صورت کښې دې محصن نه دي. نو حد قذف به هم نشي لگولې. اودويم دلیل دا دي. چه په قاذف باندې په هغه صورت کښې حد قذف جاری کولې شی. چه هغه په دغه الزام لگولو کښې دروغ ژن وی. اوبه دې صورت کښې قاذف رښتوني دي. >نو څکه پرې حد قذف نشي جاری کولې

القاعدة > اوبه دې باب کښې اصل > (واقعه ده) دا ده. چه کوم کس داسې حرامه وطني او کړل. چه هغه حرامه لعینه وی. نو دهغه په قذف باندې حد نه جاری کیږي. (یعنی که څوک پرې ددغه وطني په وجه د زنا تهمت اولگوي. نو دغه قاذف ته به حد قذف نشي ورکولې) څکه چه زنا داسې وطني ده. چه حرام لعینه ده. (یعنی چه د کومې وطني حرمت په ذاتي طور موجود وی. د څه عارض د وجې حرمت نه وی راغلي) اوکه > (دغه وطني) حرامه لغیره وی. (یعنی داصل په اعتبار سره خو دغه وطني جائز وی. خود یو عارض اومانع د وجې حرامه گرځیدلې وی. لکه په حالت د حیض کښې خپلې ښځې سره وطني کول) نو په دې صورت کښې که یوکس ددغه حرامه لغیره وطني په وجه په ده د زنا الزام اولگولو. هغه قاذف شونی. هغه ته به حد > (قذف) لگولې شی. څکه چه دا > (وطني حرامه لغیره) زنا نه ده.

په بال به داره ښه چه څاوندنې معلوم نه وی. د زنا تهمت لکولو

وَالْمَلَأَنَّهُ بَوْلًا لِيَمِدَّ قَافُذَهَا

ترجمه > په ملاعنه ښځه باندې چه د بچي په باره کښې > (د ښځې او ځاوند په مینځ کښې) لعان واقع شوي وی. (یعنی چه ددې نه وړاندې دغه ښځه > (خالده) د بکریه نکاح کښې وی. او هغه پرې د زنا تهمت لگولې وی. اودهغه په وجه د دغه دواړو په مینځ کښې لعان واقع شوې وی. اوزید راولگي. په دغه خالدي باندې د زنا تهمت اولگوي. نو په قاذف باندې حد نشته.

(۱) غره الزهلی علیه السلام هذا اللفظ ثم اخرج عن عبدالله بن عمرو رضي الله عنه مرفوعاً عن ابي ابي له والدة له وعزاه إلى فردوس الدهلبي نصب الزاوية ۵۴۰/۳.

توضیح: «دلیل» به قاذف باندی حد قذف خک که نه جاری کیپی. (چه) د زنا نیشه موجود ده. اودغه نیشه دا ده. چه بچی شته اولار نې معلوم نه دي. (اوهرکله چه دا صورت حال دي. نود بښخي) پاکدامنی ختمه شوه. اودا (پاکدامنی) د احسان دپاره شرط دي. (يعنی په قاذف باندی به هله حد قذف جاری کولی شی. چه دي په محصنه بڼه باندی د زنا الزام اولگوي. اوپه زیربخت صورت کښی چونکه پاکدامنی نشته. نواحصان ثابت نشو. اوچه احسان ثابت نشو. نود قذف لگولو شرط موجود نشو. چه په محصنه بڼه باندی د زنا الزام لگول دي)

وَإِنْ كَانَتْ الْمَلَاعِنَةُ بِغَيْرِ وَلَدٍ حُدَّ قَذْفُهَا

ترجمه: اوکه په داسې بڼه باندی د زنا الزام اولگوي. چه بغیرد بچی نه هغې لعان کړي وي. (يعنی په هغې باندی خپل خاوند د زنا تهمت لگولي وي. حالانکه نه دهغې حمل وي. اونه نې بچی وي. اودهغې په نتیجه کښی د دغه بڼخي اوخاوند په مینځ کښی لعان واقع شوې وي. اوس دا کس راؤلگي. په دغه بڼه ملاعنه بڼه باندی د زنا تهمت اولگوي) نوپه دې قاذف باندی حد قذف دي.

توضیح: «دلیل» خک که چه د زنا څه نیشه نشته. (چه دهغې نه دا معلومه شی. چه واقعی دې بڼخي زنا کړې ده. اوهرکله چه د زنا څه علامه اونیشه نشته. نودا بڼه محصنه شوه. اوپه محصنه باندی د زنا تهمت لگول موجب دحد قذف دي)

وَمَنْ قَذَفَ أُمَّةً وَعَبْدًا أَوْ كَافِرًا أَوْ زَانًا أَوْ قَذَفَ مُسْلِمًا بَغَيْرِ الزَّانِ فَقَالَ يَا قَاسِمُ أَوْ يَا كَافِرًا أَوْ يَا خَبِيثًا عَزَّرَ

هل اللغة: ① التعزیر: هغه سزا چه د قاضي په اختیار کښی وی او هغه نې مقرر کوی د شریعت د طرفه مقرر نه وی

ترجمه: اوچا چه په وینه یا په غلام، یا په کافر باندی د زنا تهمت اولگولو او یا په مسلمان باندی د زنا نه سوا بل څه الزام اولگوي. لکه ورته اوواني. اي فاسقه اویا اي کافره یا اي پلینه نوتعزیری سزا به ورکولې شی

توضیح: «دلیل صوره قذف غیرالمحصن» خک که چه دا جنایت (فی نفسه) قذف دي. (قطع لحاظ ددې نه چه مقدوف څوک دي. اوچه قذف شو. نود قذف تقاضا دا ده. چه شرائط پوره وی. په قاذف باندی حد قذف جاری شی. اودحد قذف د جاری والی احسان شرط دي. اوپه احسان کښی آزادی اواسلام ضروری دي. خک مونږ وایو. چه) د احسان د شرط فوت کیدو د وجې دحد جاری کول ممتنع شو. (اوچه حد ممتنع شو. نو دې مجرم داسې پریخودل هم نه دی پکار. خک که چه ده د جرم ارتکاب کړې دي. اومجرم ته خامخا دخپل جرم سزا ورکول پکار دی. چه په معاشره کښی امن پیدا شی. نو) تعزیر واجب شو

دلیل صوره القذف بغیر الزنا: خک که چه ده (زید) ورته (عمرته) تکلیف اورسولو. اوپه ده (عمر) پورې نې عیب اولگولو. اود قیاس په حدودو کښی څه دخل نشته. (چه مونږ په ده باندی څه حد جاری کړو. خک که چه حد به صرف په هغه جرمونو کښی قانونې شی. په کومو کښی چه شریعت مقرر کړې وي. نومونږ قیاساً په ده باندی حد نشو جاری کولی. البته زید عمر ته تکلیف رسولې. نو ددې تکلیف لري کولودپاره) تعزیر واجب شو. خو په اول صورت کښی (چه په غیر محصن باندی د زنا تهمت لگولي شوې وي. نوپه هغې کښی) به تعزیری سزا آخری حد ته رسی. خک که چه دا (الزام) د جنس د هغه تهمتونو څنی دي. په کوم کښی چه حد واجبیږی. (چه حد قذف دي) اوپه دویم صورت کښی (چه فاسق وغیره نې ورته ونیلي وي تعزیر) د قاضي رائي باندی موقوف وي. (چه هغه څومره سزا مناسب گڼي. هغه دي ورته ورکړی)

(وَأَن قَالُ يَا جَارُؤُنَا خَازِنُؤُنَا لَمْ نَعَزَّزْ)

هل اللغة ① حصار: خر

ترجمه: اوکه (زید عمرته) اووئیل ای خره یا ای خنزیره ده (زید) ته به تعزیر نشی ورکولې. خکه چه ویونکی په ده باندې عیب نه دې لگولې.

توضیح: دلیله خکه چه په یقین سره ددې نفی معلومه ده. چه عمرته خر دې اونه خنزیر دې

القولان الأخوان ① اووئیلې شوی دی چه زمونږ په عرف کښې به (ده ته) تعزیر ورکولې شی. خکه چه دا کنخل شمارلې شی. اوچه کنخل شو. نوزید د عمر توهین اوبې عزتی اوکړه. خکه به زید ته تعزیر ورکولې شی

② اووئیلې شوی دی. چه چا ته کنخل شوې وی. که هغه د معزینوڅنی وی. لکه فقهاء اوسیدان شول. نوده (زید) ته به تعزیر ورکولې شی. خکه چه ددې الفاظو په وجه دوی ته سخت تکلیف رسی. اوکه عام سړې وی. چه ددې الفاظو په ونیلود هغه څه خاص پروه نه وی. نوییا به تعزیر نشی ورکولې. اودا قول ډیره ښه دې. (خکه چه په دې کښې دساب او مسبوب دواړو رعایت شوې دې)

تعزیر مقدار

وَالْتَعَزِيرُ أَكْثَرُ تِسْعَةٍ وَثَلَاثُونَ سَوْطًا وَأَقْلَهُ ثَلَاثُ جَلْدَاتٍ. (وَقَالَ أَبُو يُوْسُفَ: يَنْبَغِي بِالتَّعْزِيرِ خَمْسَةٌ وَسَبْعِينَ سَوْطًا).

ترجمه: او د تعزیر زیات مقدار یو کم څلویښت کورې دی. او کم مقدار نه درې کورې دی. او امام ابویوسف رحمته الله علیه فرمایلی دی. تعزیر تر پنځه او یا کورو ته رسی.

توضیح: الاصل اصل (دلیل) په دې باب) کښې د نبی صلی الله علیه و آله ارشاد دې. څوک چه حد ته اور سیدلو. په داسې څیز کښې چه حد نه وی. (یعنی دیوکس نه څه جرم اوشو. خو هغه جرم داسې نه وی. چه شریعت پرې حد مقرر کړې وی. خوچه څوک ورته تعزیر ورکوی. نو د جرمنو په حدودو کښې د یو جرم حد ته اورسی. مثلاً اتیا کورې شوې. چه د شرا بوح دې) نودا کس د زیاتې کونکوڅنی دې.

مدار دلیله: اوهر کله چه د تعزیری سزا حد ته رسول ناجائز شو. نو امام ابوحنیفه او محمد رحمته الله علیهما کم حد ته نظر کړې دې. او هغه په حد قذف کښې د غلام حد دی. (چه څلویښت کورې دی) نودوی دا تعزیر دې (د غلام حد قذف) ته واروله. (یعنی د تعزیری سزا مقابله نه د غلام د حد قذف پورې اوکړله) او هغه څلویښت کورې دی. نود هغې نه نې یوه کوره کسه کړه. (اود یو کم څلویښتو کورو قول نې اختیار کړلو. چه په تعزیری سزا کښې به د یوکس څلویښتو کورو نه زیاتې کورې نشی ورکولې)

مدار دلیله: امام ابویوسف رحمته الله علیه کم حد په آزادو سړو کښې معتبر کړې دې. (او تعزیری سزا مقابله نه د آزادو د حد آخری سزا سره کړې ده. او هغه اتیا کورې دی. اودوی د غلام د حد په ځانې د آزاد حد سره د تعزیری سزا موازنه او مقابله خکه کړې ده. چه) اصل خو په انسانیت کښې آزادی ده. هر انسان الله

١) القول الرابع هو هذا قول الطولین رحمته الله علیهما کذا فی فتح القدير (١١٥٨٥) والعناية (١١٥٨٥) ورداغتار (١٩٩٣) والبحر (٤٧٨٥) فقلنا عن القول الرابع (٤٥٧١١) -

٢) من لعمان بن بشر أخرجه البيهقي في السنن الكبرى (٨٥٦٧) رقم ١٧٥٨٤ وفي معرفة السنن والآثار (٦٤٩) -

تعالی ازاد پیدا کری دی. او غلامی چه راخی. دا خو یو عارضی خیزدی. نواعتباریه د اصل کولی شی د عارضی نه) نو یوه کوره ئی کچه کری ده. (یعنی د تعزیری سزا آخری حد ئی یو کم اتیا کورې مقرر کری دی)

وجه التذییر بثلاث جلدان» بیا ئی په کتاب (القدوری) کښې دکم تعزیر اندازه په درې کورو باندې کړې ده. ځکه چه ددې نه په کم مقدار باندې (چه دوه یا یوه کورې دی) تنبیه (اوزورنه) نه واقع کیږی. (او مقصود خو په تعزیر کښې تنبیه اوزورنه وی. نوچه مقصود پرې نه حاصلیږی. هغه به معتبر نه وی)

تعزیری سزا کښې د قیدولو حکم

وَأَنَّ رَأَى الْأَمَامُ أَنَّ يَضُمَّ إِلَى الضَّرْبِ فِي التَّعْزِيرِ الْحَبْسَ قَوْلٌ

هل اللغة ① يفهم: یوځانې کړی ② الحبس: قید، بندیز

ترجمه» ابو الحسن قدوری رحمه الله فرمائی. اوکه امام مناسب گنځی. چه په تعزیری سزا کښې د کورو سره قیدول هم شامل کړی. نو داسې دي اوکړی.

توضیح» دلیله» ځکه چه دا (په جیلخانه کښې بندول) د تعزیر صلاحیت لری. (یعنی دا هم یو قسم تعزیر دی) او بیا دا چه د څه حده پورې په شریعت کښې قیدول هم ثابت دی.

وَأَنَّ الضَّرْبَ التَّعْزِيرُ

ترجمه» ابو الحسن قدوری رحمه الله فرمائی. چه سخت وهل د تعزیر څڼی دی. (یعنی په وهلو کښې به سختی کوی)

توضیح» دلیله» ځکه چه په دې (تعزیر) کښې یوځل د شماریه اعتبار سره تخفیف راغلې دي. چه د تعزیر د کورو شماریه د حد د کورو نه کم وی. او ددې حکم مطابق په تعزیر کښې دومره کورې نشی ورکولې. چه د حد د کورو مقدار ته اوسې. نو د وصف په اعتبار سره به په کښې تخفیف نشی کولی. (د وصف نه مراد په وهلو کښې سختی او نرمی کول دی) د مقصود د فوت کیدو سبب اونه گرځی. (یعنی د تعزیر مشروعیت مقصود دا دي. چه مجرم د جرم د ارتکاب نه منع شی. اوس مونږ یو طرف ته د تعزیر د کورو په شمار کښې کمی کړې دي. نوکه بل طرف ته ددې په وصف کښې هم کمی اوکړو. چه نرم وهل اوکړو. نویه دي سره مجرم ته زورونه او تکلیف نه ملاویږی. اوچه تکلیف ورته نه ملاویږی. نو د تعزیر مشروعیت چه کوم مقصد دي. هغه به فوت شی. او ښکاره خبره ده. چه دا صحیح نه ده) او ددې وجې (چه د تعزیر مقصود فوت نشی) د مختلفو اندامو په وهلو په کښې تخفیف نه دي شوي. (یعنی دا حکم نه دي ورکړې شوي. چه مجرم به په یو اندام نشی وهلې. بلکه جلا ده دا اجازت شته. چه هم یو اندام باندې ټول حد جاری کړی. ځکه که دا حکم اوکړې شی. چه په یو اندام باندې به ئی نه وهی. نویه دي باندې مجرم ته تکلیف نه ملاویږی. نو د تعزیر مقصود به حاصل نشی. نو خلاصه دا چه د تعزیر په عدد کښې قاضی ته اختیار حاصل دي. دي په کښې کمی زیاتې کولی شی. خود تعزیر په وصف کښې ده ته د سختی او نرمی کولو اختیار نشته. بلکه په حد ورکولو کښې به سختی کوی)

د ضرب او ځکلو په حد کښې سختی

(لَمْ يَحْدِ الضَّرْبُ)

ترجمه» بیا (د حد زنا نه پس) به د ضرب او ځکلو حد سخت وی.

دلیله» ځکه چه ددې حد سبب (یعنی شراب ځکل) یقینی دي.

(لَمْ يَحْدِ الْقَذْفُ)

ترجمہ > اوبیاد شرابوحد نہ پس) به حد قذف سخت وی.

دلیلہ > ① خک کہ چه ددی سبب احتمالی دی. خک که چه دا احتمال شته. چه قاذف ربستونی وی. (توبه دی صورت کنبی په ده باندی دیانه حد نه واجب کیدو. خو چونکه دشریعت مطابق خلورگواهان ضروری وو. اودهغی نه دی عاجزه شو. خک که په ده باندی حد قذف جاری کولی شی)

② اوبله ددی وجه (هم په مرتبه کنبی حد قذف د شرابوخلود حد نه روستودی). چه په دی حد قذف کنبی یوخل سختوالی راغلی دی. چه رد کول د شهادت دی. (یعنی دمحدود فی القذف گواهی نه قبلیری) نود وصف په اعتبارسره په په کنبی سختی نشی پیدا کولی. (یعنی دا به نشی ونیلی. چه کورې دی ورته هم نرمې ورکړی)

دهد په وجه دهراب واقع کیدو حکم

(وَمَنْ حَدَّثَ الرَّسَامَ أَوْ عَزَّزَهُ قِمَاتَ قَدَمِهِ هَذَرٌ)

حل اللغة > ① هلو: بی قیمت، بی دیته

ترجمہ > اوکوم کس چه امام پرې حد جاری کړی. یا ورته تعزیری سزا ورکړی. اومې شو. نودده وینه هدر ده. په چا باندی ئې دیت اوقصاص نشته

تصريح > دلیلہ > ① خک که چه امام څه کړی دی. د شریعت په حکم سره ئې کړې دی. (یعنی شریعت ورته دا ونیلی دی. چه په مجرمانوناندې حدود جاری کوه) اودمامور فعل (یعنی چاته چه دیوکارحکم شوي وی. دهغه فعل) د سلامتیا په قید سره نشی مقید کولی. (یعنی په مامورباندی دا نشی لازمولی. چه دا کاراوکړه. خو که څه نقصان په کنبی پیدا شو. نو دمه وار به ئې ته ئې) لکه څنگه چه په رگ لگونکی اوحصی کونکی باندی تاوان نه وی. (یعنی که زید خالد له رگ وهلو. اوهغه ته څه نقصان اورسیدلو. نو زید باندی تاوان نشته. دغه شان که زید یوڅاروي خصی کولو. اوهغه ته څه نقصان اورسیدلو. توبه زید باندی څه تاوان نشته)

دمحدود فی القذف د گواهی بحث

(وَإِذَا حَذَّ الْمُسْلِمُ فِي قَذْفٍ سَقَطَتْ شَهَادَتُهُ وَإِنْ تَابَ)

ترجمہ > اوکله چه حد ورکړې شی. مسلمان ته په قذف کنبی (چه په چا باندی ئې دزنا تهمت لگولی وی. اوهغه زنا ثابته نشی. اوده ته دهغی په سزا کنبی. اتیا کورې ورکړې شی) نودده شهادت ساقط شو. (یعنی ددی نه پس به په باب الشهادة کنبی دده گواهی نشی قبلولی) اگرچه توبه اوباسی. (چه بیا به په پاکدامن اوبې گناه کس باندی د زنا تهمت نه لگوم)

تصريح > دلیلہ > ① دلیل دالله تعالی دا ارشاد دی. چه (وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) یعنی چه په چا باندی حد قذف جاری شی. تاسو کله هم ددوی گواهی مه قبلوی. اوهم دغه کسان فاسقان دی. خوددی نه پس الله تعالی فرمائی (إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا) مگر دا چه دوی توبه اوباسی. اوس امام شافعی رحمه الله فرمائی. چه دا استثناء د (وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا) نه ده. یعنی که توبه اوباسی. نوبیا ئې

① **ملک الشافعي** :- اوامام شافعی رحمه الله فرمائی. چه شهادت به ئې قبلولی شی. چه توبه اوباسی. اودا مسئله به په باب الشهادات کنبی اویژندی شی. (هلته به بیا پوره تفصیل انشاء الله بیانولی شی)

گواهی قبلوی.

الاستدلال > دا د فسق نه استثنا ده. یعنی که تویه اوباسی. نوییا دوی فاسقان نه دی.

د کافر محدود فی القذف گواهی د کافر دمی دپاره

(وَإِنْ حَذَّالْكَافِرُ فِي قَذْفٍ أَمْ أَسْلَمَ فَبُكِّتَ كَمَا هَذِهِ

ترجمه > اوکه کافر ته په تهمت لگولو کېنې حد ورکړې شی. (چه په چا نه د زنا تهمت لگولې وی. او حد پرې جاری شی) اگرچه دده دپاره په خپل هم جنس (یعنی نورو کافرانو) باندې دگواهی اهلیت شته. (مثلاً که دا کافر دبل کافر خلاف گواهی ورکړی. نوهغه به قبوله وی. خوچه محدود فی القذف وی. نویه د میانویه دده گواهی نه قبلېږي. بلکه) د حد قذف دتکمیل دپاره به دده گواهی رد کېږي.

تفویح > دلیل > ځکه چه په حد قذف کېنې دوه سزا گانې دی. یواتیا کورې اوبل د شهادت رد کیدل. نو حد قذف به هله پوره په پوره واخستی شی. چه دده شهادت هم نه قبلېږي

کِتَابُ السَّرِقَةِ وَقَطَاعِ الطَّرِيقِ

ترجمه > (دا) کتاب د غلا اولار شوکونکو (په بیان کېنې) دې.

تفویح > السرقة لغة > د سرقة لغوی معنی ده. دبل چا نه په پټه اوغلا باندې یوڅیز اخستل. اویه دې معنی کېنې دالله تعالی دا قول هم استعمال شوې دې. چه ﴿الْأَمْسِ اسْتَرْقَ السَّخْمَةَ﴾ (یعنی د زمکې نه شیطانان دا طاقت نه لرې. چه آسمان ته اوڅیږي. اود فرشتو خبرو ته غوږ کیږي. اوهغه بیا خپلو کاهنانوته بیان کړي. ځکه چه دوی ددې نه منع شوی دی. البته چه څوک په پټه خبرې اوریدو ته غوږ کیږي. نویه هغه پسې یوه ښکاره سگروټکه شی. دلته هم استرق په پټه خبرې اوریدو دپاره استعمال شوی دې).

السرقة شرعاً > اویه شریعت کېنې په دې لغوی معنی باندې څو نور صفتونه زیات شوی دی. دهغې بیان به انشاء الله تاته راشی. (یعنی سارق ① عاقل وی ② بالغ وی. ③ نصاب یا د نصاب برابر څیز غلا وی ④ دمحفوظ خانې نه غلا شوی وی ⑤ دبل ملکیت وی ⑥ دبل په ملکیت کېنې شېبه نه وی ⑦ دا په پټه باندې حاصل شوې وی)

په سرقة کېنې دلایس کټ کولو دپاره د عقل اوبلوغ شرطیت

(إِذَا نَزَقَ الْجَائِلُ الْعَاقِلُ عَشْرَةَ ذَرَاهِمَ أَوْ مَا يَنْتَلِزِمُهُ عَشْرَةُ ذَرَاهِمَ مَضْرُوبَةٍ كَانَتْ أَوْغَيْرَ مَضْرُوبَةٍ مِنْ جِرْزُلَا شُبَّةٍ لِيَوْجِبَ عَلَيْهِ الْقَطْعُ)

هل اللغة > ① ینلغ: رسیږي. ② مضروبة: تیارې شوې ③ حوز: محفوظ ④ القطع: کټ کول

ترجمه و تفویح > مصنف علیه السلام فرماني. کله چه غلا کړی ① بالغ ② بالغ سړی ③ لس روپۍ یا هغه څیز چه دهغه قیمت د سیکه لس روپو ته رسی. اوداد دې قیمت لس روپۍ وی کا جوړې شوی وی اوکه ناجوړې شوې وي ④ دمحفوظ خانې نه واخلې. ⑤ (اویه داسې طریقه باندې غلا اوکړي. چه) په هغې کېنې شېبه نه وی. (نوچه دا ټول واړه شرائط په کېنې وی) واجب شوه په ده (سارق) باندې کټ کول د (لس)

فلیله > دلیل په دې (قطع د ید کېنې) دالله قول دې. وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا (یعنی غل سړي

او غله بنخه کټ کړې لاسونه ددې دواړو، د ایت اخره پورې.
اشراط العقل والبلوغ «نوشته مخلص د معتبر والی د عقل اوبلوغ نه (یعنی په سارق کښې عقل اوبلوغ ضروری شرطونه دي)

دلیلہ «ځکه چه جنایت نه متحقق کیږي بغیر ددې دواړو نه (یعنی چه په چا کښې عقل نه وی. نو که دې گناه او کړي. دې مجرم نه دي. اوماشوم غیر مکلف وی. نو که گناه او کړي. نو هم هغه دده په حق کښې گناه نه وی. او کټ کول (یعنی دلاس کټ کول) جزاء د گناه ده (یعنی لاس به هله کټ کیږي. چه جرم ثابت شي. اود لیونی اوماشوم په حق کښې غلا جرم نه دي. نو دلاس کټ کول هم جائز نشي)
التفدير بالعشرة «اوبه لسو روپو پورې (غلا شوی مال) اندازه کول زمونږ (د احنافو مذهب) مذهب دي. که یوکس د لسو درهمو په اندازه غلا او کړله. نو لاس به نې کټ کولې شي.» ( )

دلیلہ «دلیل دا دي. چه عمل کول په اکثر باندې په دي باب (د حدودو) کښې غوره دي. دپاره دحیلي جوړلو حد لرې کولو ته (یعنی د حدودو په باره کښې بهتره خبره دا ده. چه حد لرې کولو دپاره څه مانع پیدا کړې شي. اوحدا قائم نکړې شي) اود حد سرقه نصاب اکثر مقرر کول ځکه غوره دي. چه په کم کښې شبه دعدم جنایت ده. (یعنی که مونږ د سرقه نصاب درې روپۍ مقرر کړو. نو کیدې شي. چه دالله تعالی په نیزیه درې روپۍ باندې دلاس کټ کولو حکم نه وی. نو چه درې درهمه نصاب مقرر شي. په دي کښې دا شبه پیدا کیږي. چه کیدې شي. دالله تعالی په نیزیه درې درهمه نصاب د سرقې نه وی. (اوشبه دفع کونکې ده (یعنی چه په کوم محل کښې شبه پیدا شي. حدنه قانمیږي نو دلته به کم نصاب نه مقرر کوو. بلکه زیات نصاب به مقرر کوو) اودا خبره (چه کم نصاب ځکه نه دی مقرر کول چه په دي کښې شبه د دفع کولو حد ده) د نبی ﷺ په دي قول سره مویده ده. **لَا قَطْعَ لِأَلْفِي دِينَارٍ، وَعَشْرَةَ دَرَاهِمًا** (چه نشته کټ کول مگر په یو دینار یا لسو درهمو کښې).

اشراط العوز «اوحدا سرقه په حد قانمولو کښې) نشته مخلص د حفاظت نه داسې حفاظت چه شبه نه وی په هغې کښې ځکه چه شبه د حد قانمولونه منع کونکې ده. (یعنی دا کوم حال چه غلا شوې وی. دا ضروری ده. چه هغه دمحفوظ خانې نه غلا شوې وی.

دلیلہ «ځکه چه دغیر محفوظ خانې نه غلا شوې وی. بیا په کښې دلاس کټ کول نشته. یا داسې څیز غلا کړي. چه په هغې کښې شبه وی. نو لاس به نشي کټ کولې) اومونږ په دا روستو بیان کړو. انشاء الله (چه محفوظ مقام څه ته وانی. اوشبه څه ته وانی)

په همدې سببه کښې د آزاد او غلام د حکم برابرې

وَالْعَبْدُ وَالْحُرُّ الْقَطْعُ سَوَاءٌ

ترجمه و تفسیر «فرمانی. او آزاد او غلام په کټ کولو (دلاس کښې) برابر دي. (دا نه چه د آزاد نه به پوره لاس کټ کولې شي. اود غلام نه دهغې په نیمه

دلائله ① ددوو وجوه نه یوه دا چه) نص قرآنی (چه **وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ** څه تفصیل نه دي بیان کړي. (چه د آزاد نه به پوره لاس کټ کوي. اود غلام نه به دهغې په نیمه.

① **مسلك الشافعي** :- دامام شافعي رحمه الله په نیز اندازه کولې به شی په څلورمه حصه د دینار پورې.

مسلك مالك :- دامام مالک رحمه الله په نیز اندازه کولې به شی درې روپو پورې.

① من حديث ام ايمن رضي الله عنها أخرجه الطحاوي في شرح معاني الآثار ۹۳/۲ -

۷ اودویم دلیل دا دی. (چه) تنصیف (یعنی نیم والی) معتذر دی. (غیر ممکن دی. یعنی داسی نشی کیدی. چه نیم لاس کت کړی شی او نیم نه) نو کامل کولې به شی (سزا د غلام) دپاره د حفاظت د مالونو دخلقو. (چه) د غلام سزاهم کامله وی. نو دې به هم د غلام کولونه خان ساتی

د غلام اقرار کولو باندې د لاس هېت څول

وَتَجِبُ الْقَطْعُ بِأَقْرَارِ مَرْءٍ وَاحِدَةٍ

ترجمه و سرچینه > او واجب دی پریکول (د لاس) په اقرار کولو دده (غل) یوخل. (که) یوخل هم اقرار او کړی. چه ماغلا کړی ده. دده لاس به کت کولې شی. اودا (حکم) په نیز د امام ابوحنیفه او محمد رحمهما الله دی.

دلایله > د طرفینو رحمهما الله دلیل دا دی. چه غلام یوخل ښکاره شوې ده په اقرار کولو سره (چه غل په خپله د غلام اقرار کړی دی. (نودو بپاره اقرار ته څه ضرورت نشته بلکه) اکتفاء به کولې شی په دې (یوخل اقرار کول) باندې. لکه څنگه چه په قصاص کښې دی. (که قاتل یوخل او وانی. چه ما قتل کړی دی. دې به قصاص کولې شی. دده نه به دوباره اقرار نشی اخستی) او په حد القذف کښې (چه قاذف یوخل او وانی. چه اوما په ده په دروغه د زنا الزام لگولې دی. نو په ده به حد قذف جاری کولې شی. دوباره به ترې اقرار نشی اخستی)

مسک ابی یوسف > افرمانیلی دی امام ابویوسف رحمهما الله چه نه به شی کت کولې مگر په اقرار کولو سره دوه ځله. او نقل شوی دی ددوی (امام ابو یوسف رحمهما الله) نه چه دا (اقراران) به په دوو مجلسونو مختلفو کښې وی.

دلایله > ځکه چه دا یوحجت دې د دوو جحتونو څنې (یعنی د حد قانم لود دپاره دوه جحتونه اودلیلونه دی. یو گواهی او بل اقرار. چه کله دیوکس خلاف گواهان گواهی ورکړی. یا دې په خپله دخپل جرم اقرار او کړی. نو ده باندې حد جاری کولې شی. نو دا (اقراران) به قیاس کولې شی په بل باندې چه گواهان دی. (یعنی لکه څنگه چه په حد سرقه کښې دوه گواهان ضروری دی. دغه شان به دوه ځله اقرار کول هم ضروری وی) هم دغه شان مونږ قیاس کړی دی. په زنا کښې (یعنی دحد زنا جاری کولو دپاره دوه طریقې دی. یو دا چه څلور گواهان گواهی ورکړی. اودویمه دا چه زانی په خپله د زنا اقرار او کړی. نو که دې اقرار کوی. څلور ځله به اقرار کوی. ځکه چه لکه څنگه د زنا د ثبوت دپاره څلور گواهان ضروری دی. دغه شان به څلور ځله اقرار کول هم ضروری وی. نو دغه شان به په باب د سرقه کښې هم دوه ځله اقرار کول ضروری وی)

الجبواب > اوصحیح نه دي قیاس کول (د اقرار فی السرقة) په شهادت باندې (یعنی امام ابویوسف رحمهما الله چه په حد السرقة کښې د اقرار قیاس په گواهی باندې کوی. چه لکه څنگه دوه گواهان ضروری دی. دغه شان به دوه ځله اقرار هم ضروری وی) ځکه چه زیادت د گواهی فائده ورکوی د شهادت کښې. چه کم والې د تهمت د دروغو دي. (یعنی چه گواهان زیات وی. نو څوک دا گمان نه کوی. چه دوی ټول به دروغ وانی. او چه گواه یو وی. نو دا گمان کولې شی. چه کیدی شی دا شاهد دروغ وانی) او (تکرار د اقراران) په اقرار کښې څه فائده نه ورکوی د هیڅ خیز ځکه چه (په مقر باندې) د (دروغی تهمت نه وی. بلکه دې خو په خپله په خان جرم اقرار کوی. نو دا قیاس مع الفارق شو. او قیاس مع الفارق صحیح نه دي.)

د لاس هېت څول د دپاره د گواهانو تعداد

اَوْشَادُ شَاهِدِينَ

ترجمہ و تخریج > اوواجبیری (حدرقمہ) پہ شہادت د دوگوواہانو چہ دوه گواہان گواہی ورکړی. چہ ده غلا کړې ده. اود شہادت وجوب

دلیلہ > دبنہ ښکاره والی دپاره (چہ دا خبرہ په تحقیق سره ثابتہ شی. چہ ده غلا کړې ده) لکه څنگه چہ په ټولو حقوق کښې (که حقوق الله دی او که حقوق العباد) گواہی واجب شوې ده. اومناسب دی چہ ټیوس اوکړی ددې دواړوگواہانونه امام د غلا دطریقې (چہ ده په کومه طریقہ غلا کړې ده) اودماہیت دہغې (چہ غلا څه ته وائی) اود زمانې د ہغې (چہ غلا ټی کله کړې ده) اودہغې د خاڼې (چہ غلا ټی په کوم خاڼې کښې کړې ده) دپاره د زیات احتیاط لکه څنگه چہ تیر شوی د حدودو دفع کولوپہ بیان کښې. (یعنی دا احتیاط به څکھ کوی. کہ چرته په گواہی کښې څه نقصان وی. نو حذبہ ساقط شی. اوبہ شریعت کښې بہ جائزہ طریقہ د حد ساقط کول مطلوب دی)

دغلا په وارداتو کښې دجنر وکسانو شرکت

وَإِذَا شَرَّكَ جَمَاعَةً فِي سَرِقَةٍ فَأَصَابَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ عَشْرَةَ دَرَاهِمٍ قَطْمًا، وَإِنْ أَصَابَهُ أَقْلٌ لَا يَقْطُرُ

ترجمہ و تخریج > ابو الحسن قدوری رحمہ اللہ فرمائی. اوکلہ چہ شریک شی یوہ ډله په غلا کښې. او اوسیرې هریوکس ته په دوی کښې لس روپۍ. (یعنی دمال مسروق قیمت اولگولې شی. او هغه قیمت په دغه غلو باندي تقسیم کړې شی. نو دهریوغل په حصہ کښې لس روپۍ راځی) نوقطع کولې به شی. (لاس دهریوکس) او که اوسیرې (هریوکس ته په دوی کښې) کمې د لسو روپو نه، نو نه به شی کټ کولې (لاس) **دلیلہ** > څکھ چہ واجبونکې (دلاس کټ کولی) غلا دنصاب ده. (یعنی کوم څیز غلا کړی. هغه لس روپۍ یا ددې برابر وی.) اوواجبیری (قامول دحد) په هریوکس ددوی نه موافق دہغه د جرم. نومعتبر به وی کامل نصاب دده په حق کښې. (یعنی حذبہ هلہ جاری کولې شی. چہ دهرکس په حصہ کښې کامل جرم یعنی د سرقة دنصاب غلا راشی. چہ لس روپۍ دی. اوبہ دې صورت کښې چونکہ دهریوپہ حصہ کښې دلسو نه کمې روپۍ راځی. نولاس به ټی نشی کټ کولې)

دکومو څیزونوپہ غلا کښې چہ لاس کټ کول نشته

(وَلَا يَقْطُرُ فِيمَا يُوجَدُ تَائِبًا مُبَا حَافِي ذَا أَلٍ سَلَامٍ كَالْخَشَبِ وَالْخَشِيشِ وَالْقَصَبِ وَالسَّمَكِ وَالصَّيْدِ)

حل اللغة > ① تائف: حقیر، معمولی ② الخشب: لرگي ③ الخشيش: گیاه ④ القصب: نل ⑤ السمک: کب، مہي ⑥ الصيد: ښکار

ترجمہ و تخریج > اوکټ کول (دلاس) به نشی کولې په هغه څیز کښې چہ موندې شی حقیرمباح په دارالاسلام کښې لکه لرگی اوگیاه، اونل (دورمی) اوکټ اوښکار (نوکہ یوکس دا څیزونه غلا کړل. په دې کښې لاس کټ کول نشته. البته کہ په دې خام اوکچه مال باندي کارگیری اوکړې شی. اوددې نه په محنت سره بل څه څیز جوړ کړې شی. نو هغه بیا معمولی مال نشی گنرلې. بلکه دہغې په غلا به لاس کټ کولې شی. لکه د لرگی نه چہ دروازې جوړیږی. فرنیچر ترې جوړیږی داسې ورپسې دا نور څیزونه راواخله)

دلیلہ > دلیل په دې کښې (چہ ددې څیزونوپہ غلا کښې دلاس کټ کول نشته) د حدیث دحضرت عائشې رضی اللہ تعالیٰ عنہا دې. دوی فرمایلی دی. اولاس چہ نه به شو کټ کیدي په زمانہ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم کښې په

خیز معمولی کنبی، یعنی حقیر کنبی، {د} **تعریف الغیر** > دحقیر خیز په غلا کنبی دلاس کټ کول نشته. او حقیر خیز په هغه وی. چه خلق هغه معمولی گنری. دهغه د حفاظت څه خیال نه ساتی. اودهغه په استعمال کنبی بخل نه کوی. نوکه یو خیز داسی وی. نو هغه به حقیر وی. اوبه دې مقام کنبی چه مصنف رحمته کوم خیزونه بیان کړی دی. چه ددې په غلا کنبی دلاس کټ کول نشته. نو دا هم په دې صورت کنبی چه خلق نې حقیر او معمولی گنری. او که بالفرض په یو ځانی کنبی دا خیزونه قیمتی گنرلی شی. او خلق نې حفاظت کوی. او خلقونه نې په ورکولو کنبی بخل کوی. نوکه دا خیزونه غلا کړې شی. دلاس کټ کول به په کنبی وی.

وجه عدم القطع فی الصید > اوبنکار تختی. (نوددې په حفاظت کنبی هم کمې دې. او وړاندې تیر شو. چه حدسره به د مال محفوظ په غلا کنبی جاری کیږی)

وَلَا يَأْتِيَنَّكَ مِنَ الْفَسَادِ كَالْفَوَاحِشِ الرُّطْبَةِ وَاللَّيْنِ وَاللَّحْمِ وَالْبَطِيخِ

هل اللغة > ① يعص: زراخی ⑦ اللبن: بڼی ⑧ اللحم: غوبنه

ترجمه و تفسیر > ابو الحسن قدوری رحمته فرمائی. اونشته کټ کول (دلاس) په هغه څه کنبی چه زر راخی هغې ته فساد (یعنی زرخرابیږی) لکه تازه میوې او پڼی او غوبنه او خربوزه {د}

والله > ① ځکه چه دا خیزونه د ذخیره کیدو نه دی. بلکه زر خرابیږی، په وجه د دې قول د نبی صلی الله علیه و آله **قَطْعُ فِی ثَمَرٍ وَلَا فِی کَثَرٍ** {د} چه نشته کټ کول (دلاس) په میوه کنبی اوبه کشر کنبی. او کشر دخرا گوښته وائی. دکوم چه د واړگي پشان وی، او ونیلی شوی دی. چه دخرا وړکی بوتی ته وائی. (اودامام محمد رحمته نه دا نقل دی. چه ثمرهغه میوه ده. چه د قجور په ونو کنبی وی. او کشر دهغه خرما ونه ده)

① اوبنی رحمته فرمائی دی. **لَا قَطْعُ فِی الطَّعَامِ** {د} نشته کټ کول (دلاس) په (غلا) طعام کنبی او مراد د طعام نه الله ښه پوهیږی. هغه خیز دې چه زوررخي هغې ته فساد (یعنی زرخرابیږی) بلکه هغه طعام دخوراک دپاره تیار شوې وی. ددې نه (یعنی طعام نه) اوهغه چه په معنی ددې کنبی وی. لکه غوبنه او میوه. ځکه چه دا هم زرخرابیږی. ذخیره کیږی نه. اوبه حدیث کنبی د طعام نه ځکه هغه خیز مراد دې. چه زرخرابیږی.

(۱) من حدیث عائشة رضی الله عنها أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه و عبد الرزاق في مصنفه مرسلًا نصيب الرأية ۵۵۲/۳.
(۲) **مسلك الشافعي**؛ - امام شافعی رحمته فرمائی. چه په دې خیزونو کنبی (کوم چه وړاندې تیر شو) به هم لاس کټ کولې شی.

(۱) من حدیث رافع بن خديج رضی الله عنه أخرجه الترمذی في الحدود باب ۱۹ والنسائی في قطع السارق باب ۱۳ رقم ۴۵۹۵
وابن ماجه في الحدود باب ۲۷ رقم ۲۵۹۳ والدارمی في الحدود باب واحد في المسند ۱۴۰/۴ والشافعی في الام
۱۴۸/۶ والبيهقی في شرح السنة ۳۱۸/۱ والبيهقی في السنن الكبرى ۴۵۷/۸ رقم ۱۷۲۰۰ وكذا في معرفة السنن
والآثار رقم ۵۱۵۴ ومالك في الحدود رقم ۳۲-.

(۲) غربه الزهلي رحمته هذا اللفظ ثم أخرج ما هو بمعناه من حدیث عبدالله بن عمرو رضی الله عنه أن النبي صلی الله علیه و آله سئل عن الثمر المعلق فقال من أصاب بقلبه من ذي حاجة غير متخذ خبنة فلا شيء عليه ومن سرق منه شيئاً بعد أن يؤوبه الجرين فليعق ثمن الجن فلعبه القطع وعزاه إلى مراسيل أبي داود رقم ۲۱۵ كذا في نصيب الرأية ۵۵۵/۳-.

دویم دیوی اودې د فصل په غلا د حد جاری کولو حکم

وَلَا قَطْرَ فِي الْفَاحِشَةِ عَلَى الشَّجَرِ وَالزَّرْعِ الَّذِي لَمْ يَخْصَدْ

هل اللغة < ① الشجر: نه ② يعصده: رېلې شی

ترجمه و تفسیر < فرمائی. اونشته کټ کول (دلاس) په (غلا د) میوه کښې (چه وی دا میوه) په ونه باندې. اودهغه فصل په غلا کښې کټ کول دلاس نشته) نه وی رېلې شوې په دې دواړو څیزونو کښې دلاس کټ کول نشته.

هله < ځکه چه حفاظت نشته. ددې څیزونو دېټ اود ونې نه به څوک څوک منع کوي.

وَلَا قَطْرَ فِي الْأَثَرِ وَالْمَطَرِ وَلَا فِي الظُّنْبُورِ

هل اللغة < ① المطربة: نشه کونکی

ترجمه < اونشته کټ کول (دلاس) په شربونوشه کونکو کښې،

تفسیر < دالله < ① ځکه چه غل تاویل کوي په اخستلو ددې کښې د توبولو، یعنی غل دا ونیلې شی. چه ما دا څیز دغلا په نیت نه دې اخستی. بلکه د توي کولو په نیت مې اخستې دې. نوپه دې سره دده په غلا کښې شپه پیدا شوه. اوحدود په شپه سره دفع کولی شی.

② بله دا چه ددې دا نشه راوستونکی څیزونه دشریعت په نیت مال نه دي. (اوحدود هغه څیز په غلا کښې جاری کولې شی. چه مال وی)

③ د بعضې (حرامی) مشروباتو په باره کښې (دعالماتو) اختلاف دي. نو ثابتیسې په دې نشه راوستونکی څیز کښې شپه دعدم مالیت. (اوچه په مالیت کښې نې شپه راغله. نوحدساقط شو. چه حدود په شک سره دفع کولی شی)

د ستارو مصحف په غلا باندې د حد جاری کیدل

وَلَا فِي بَرَقَةِ الْمُصْحَفِ وَأَنْ كَانَ عَلَيْهِ جِلْدٌ

ترجمه و تفسیر < اونشته په غلا کولود مصحف کښې (دلاس کټ کول) اگرکه په دې باندې سره زر وی. (او دا ظاهر روایت دي.

دالله < ① اووجه د ظاهر روایت (چه د مصحف په غلا کښې دلاس کټ کول نشته. دا ده. چه) ددې (مصحف) په اخستلو کښې تاویل دقرات کولی شی. اوپه دې کښې دکتلو. نوپه دې تاویل سره دغلا په تعریف کښې شپه راغله. اوپه شپه سره حدساقطیږي. نوځکه د مصحف په غلا سره حدنه جاری کیږي.

② (مصحف په غلا باندې حدځکه هم نه جاری کیږي. چه) دمصحف مالیت نشته. په اعتبارد مکتوب سره (یعنی دمصحف الفاظ مال نه دي. بلکه دا خودالله تعالی کلام دي. اوچه مال نشو. نوحدبه په کښې هم نه وی. ځکه چه مال نه دي. اوکه ته دا وائي. چه مصحف خوصرف کلام نه وی. بلکه په هغې کښې پانړې وی. نو پکارده چه ددې پانړو اوجلدیه وجه دمصحف په غل باندې حدجاری شی. نوموتی وایو. چه) د مصحف حفاظت د کلام د وجې کیږي. (چه دا دالله تعالی کلام دي) د جلد اوپانړو او سرو زرو دوجې نه کیږي. بلکه دا څیزونه (پانړې جلد او سره زر) توابع دی. (دمصحف) اوتابع لره څه اعتبارنه وی.

① مسلک الشافعي: - امام شافعی فرمائی. چه (د مصحف په غلا کښې به لاس) کټ کولی شی.

نظیره > (اوددی مسئلی نظیردا دی) که یوکس لوینی غلا کری. اویه هفی کینی شراب وی. او قیمت د لوینی په نصاب باندی زیاتیری. (نویه دی صورت کینی هم حدسرقه نه واجیبیری. خکه چه لوینی تابع وی. او اعتبار متبوع لره وی. تابع لره نه وی.)
روایه هن ابی یوسف > دامام ابویوسف رحمه الله ددی (قول) پشان نقل دی. (چه دمصحف په غلا کینی دلاس کت کول شته) اودامام ابویوسف رحمه الله نه (دویم روایت) دا هم نقل دی. چه کت کولی به شی (لاس) کله چه رسیبری سره زر (کوم چه په دی باندی دی) نصاب (د سرقه) ته. خکه چه دا سرزرد مصحف نه نه دی. (بلکه مستقل خیزدی) نومعتبریه وی خائله. (دمصحف تابع به نه وی)

د سرزردو صلیب شطرنج منزری په غلا دلاس کت کولو حکم

وَلَا الصَّلِيبُ مِنْ الدِّهْبِ وَالْفِضَّةِ وَلَا السِّطْرُ نَجْرٌ وَلَا الْبُرْدُ (۱)

هل اللغة > ① الصلیب: دعیسا یانو هغه مذهبی نښه کومه چه هغوی په خپلو عبادتخانو دپاسه لگولی وی ② نوه: منزری

ترجمه > دسرزردو صلیب، شطرنج منزری (په غلا د لاس کت کول نشته)
تدوین > دلیله > خکه چه تاویل کوی خوک چه واخلی ده (په اخستلوددی کینی) د ماتولود وجی د منع کولو (د خلقی) د ممنوع شرعی خیزنه. (یعنی غل دا ونیلی شی. چه ما دخیز خکه غلا کړلو. چه خلق د یوداسی خیزنه منع کړم. دکوم نه چه شریعت دوی منع کړی دی. نویه دی سره شبه اباحت پیدا شوه. خکه چه د ناروا خیز ضائع کول مباح دی. اویه شبه باندی حد دفع کولی شی)
ملک ابی یوسف > دامام ابویوسف رحمه الله نه نقل دی. چه جرته صلیب په عبادتگاه کینی وی. نونه به شی کت کولی (لاس په غلا د دی) دوجی د نشتوالی حفاظت نه
دلیله > (خکه چه عبادتگاه ته خلق خی راخی. خیزیه کینی محفوظ نه وی. اویه حد سرقه کینی دا شرط دی. چه مسروق خیزیه د محفوظ خانې نه غلا شوی وی) اوکه په بل کور کینی وی. نوییا به کت کولی شی (لاس دغل په غلا کولو د صلیب) د وجی دکمال مالیت حفاظت دوجی (یعنی چه دا صلیب چه په کور کینی دی. نوددی مالیت هم پوره دی. اومحفوظ هم دی. نوددی په غلا به لاس کت کولی شی)

د آزاد ماشوم په غلا باندی دحد جاری هېدو حکم

وَلَا قَطْمٌ عَلَى سَائِرِ الصَّبِيِّ الْخُرْقَانِ كَانَتْ عَلَيْهِ خِلْعٌ

ترجمه و تدوین > اونشته کت کول په غلا د ماشوم آزاد. اگرچه په هغه کالی اجولې وی.
والله > ① خکه چه آزاد انسان مال نه دی. (اوحد مال په غلا باندی واجیبیری. اوکه ته دا وائی. چه سره زر خومال دی. نود ماشوم سره خوهغه هم دی. دهغی په وجه دی پری حد جاری کړی شی. نومونې وایو. چه) خه په هغه (ماشوم) باندی وی. (هغه اچولې وی) دکالو نه. نوتابع دی دهغه (ماشوم)
② اوبله دا چه دی (غل) تاویل کولی شی په اخستو دماشوم کینی د چپ کولو دهغه. (یعنی دا ونیلی شی. چه دی ماشوم ژړل. خکه ما راواخستل. چه قلاز شی. نویه دی سره په غلا کینی شبه پیدا شوه) اویا د اوړلوده خپلې تی وړکونکې نه (یعنی غل دا ونیلی شی. چه دا ماشوم ما دی دپاره راواخستلو. چه

۱) القول الرابع هو هذا قول الطبري رحمه الله كذا في فتح القدير (۱۳۳۵) والنهاية (۱۳۳۵) والتهذيب (۱۷۷۸۲) والبرهان (۲۱۷۸۳) والبحر الرائق (۵۴۵) نقلًا عن القول الرابع (۵۵۸۱) -

پن ورکونکې ته نې بوخم. او هغه ورته پښ ورکړی.
مسک ابی یوسف د امام ابو یوسف رحمته الله علیه نه، نقل دی. چه کټ کولې به شی (لاس دغل) کله چه وی په ماشوم باندې کالی اووی هغه نصاب (یعنی د حد سره د نصاب برابر وی. چه لس درهمه دی)
دلیل ۱ ځکه چه واجبیږي کټ کول (لاس) په غلا کولو د کالو چه خانله وی. نودغه شان به (کټ کولې شی) چه وی دبل خیز سره. او هم دغه شان (اختلاف دې په مینځ د طرفینو او امام ابو یوسف رحمته الله علیه کښې) کله چه غلا کړی لوبښي د سپینو زرو او په هغې کښې نیښد یا ثرید وی. (یعنی د طرفینو رحمهما الله په نيزلاس نشی کټ کولې او امام ابو یوسف رحمته الله علیه په نیزکه لوبښي د سره نصاب ته رسی. نودلاس کټ کول په کښې واجب دی)
محل الاختلاف ۱ اودا اختلاف په هغه ماثنوم کښې دې چه تلې نشی او خبرې نشی کولې. ځکه دې په خپل ذاتی اختیار کښې نه وی. (اوکه ماشوم تلې شی او خبرې کولې شی. نود هغه په غلاباندې په اتفاق سره لاس نشی کټ کولې)

د لوی یا ماشوم غلام په غلا باندې د لاس کټ کولو حکم

(وَلَا سَارِقَ الْعَبْدُ الْكَافِرِ)

ترجمه و تدریج ۱ اوشته کټ کول (د لاس) په غلا د غلام لوبښي باندې ،
دلیل ۱ ځکه چه دا غصب یا د هوکه ده. (غلا نه ده. غلا ځکه نه ده. دغلا په تعریف کښې د یو خیز په پټه باندې اخستل دی. اودلته لوبښي غلام، په پټه نه دې اخستې شوې. بلکه په زبردستی اغوا کړې شوې دې. نوچه زبردستی شوه. دا غصب شو.
 ۲ یا دا چه په زبردستی اوزور باندې نې نه وی بوتلې. بلکه په څه بهانه باندې نې دخپل ځانې بوتلې وی. نودا د هوکه شوه. اود غصب یا د هوکه سزا لاس کټ کول نه دی)

(وَيَقْتُلُ فِي بَرِّ قَتْلَ الْعَبْدِ الصَّغِيرِ)

ترجمه ۱ او کټ کولې به شی (لاس) په غلا د غلام ماشوم کښې.
تدریج ۱ **دلیل** ۱ دوجې د واقع کیدو دغلا نه د خپل تعریف سره (یعنی دغلا چه څه تعریف دې. هغه د ماشوم غلام په غلا کولو کښې موجود دې)
صورة استثنائية ۱ البته دا که دا غلام دخپل نفس نه تعبیر کولې شی. (چه خپل نوم خودلې شی. نویا به دغل لاس نشی کټ کولې) ځکه چه دې «یعنی داسې ماشوم چه خپل نوم خودلې شی) اوبالغ برابر دی. په معتبروالی دخپل لاس کښې (یعنی) که بالغ وی اوکه نابالغه خو خبرې کولې شی. نودا دواړه دخپل ځان په اختیار کښې برابر دی. (یعنی) خپل ښه بد پیژنی. اوچه څه کوی هغه کولې شی دبل محتاج نه وی)

دلیلها ۱ د طرفینو رحمهما الله دلیل دا دی. چه د: (ماشوم غلام چه نه پوهیږي) مال دې مطلقاً ځکه چه نفع اخستې شی دده نه، (فی الحال. یعنی داسې) کارونه پرې کولې شی. کوم چه ماشومان کوی. لکه د دوکان نه څه معمولی خیز راوړل) او یا نزدې دې چه اوگرځی داسې چه فائده به اخستې شی دده نه (یعنی چه

۱ القول الرابع هو هذا قول الطرفين رحمته الله علیهما كذا في فتح القدير (١٣٤٥) ورد اختار (٢١٨٣) والحدیة (١٧٧٢) والبحر الرائق (٥٤٦٥) نقلًا عن القول الرابع (١٠٦٠١) -

غټ شى. نودكور اود بهر كار روزگار او خدمت به كولې شى. دغه شان كه مولى ئې خرخوى. نو خرخولى ئې شى.
سلک ابي يوسف امام ابو يوسف رحمته الله فرمائی. چه نه به شى كت كولې. لاس دغل په غلا دغلام كښې.
 اگر چه وى (دغه مسروقه غلام) ماشوم، چه نه پوهيرى اونه خبرې كولې شى.
دليله دوچې داستحسان نه، خكه چه په دې ماشوم غلام كښې دوه حشيتونه جمع شوى دى) دې بنيادم دې په يو حشيت سره. او مال دې په يو حشيت سره، (نوهركله چه دده په ماليت او عدم ماليت كښې اشتراك راغلو. نو په دې سره دده په ماليت كښې شېبه پيدا شوه. او په شېبه سره حد ساقطيرى. نو د ماشوم غلام چه نه پوهيرى. او خبرې نشى كولې دده په غلا سره حدنه جارى كيږي)
الجواب **فنه** دا ده چه يو خائى شوې ده. ده سره معنى د آدميت. (نوچه د انسان نوم ورته اخستې شى. په دې سره دده په ماليت كښې خه فرق نه راخى. او چه په ماليت كښې ئې فرق نه راخى. نو دده په غلا به حد جارى كولې شى)

د دفترى رجسترو او فائلونو غلا كولو باندې د ده جاري كولو حكم

وَلَا قَطْعَ فِي الدَّقَاتِ كَلْبًا

هل اللغة ① الدقات: جمع د دفتر، رجسترو

ترجمه و تشرېح اونشته كت كول (دلاس په غلا كولو) د دفترى رجسترو (اوفائلونو) ټولو كښې،
دليله خكه چه مقصود هغه خه وى. چه په هغې كښې (ليكلې شوى) وى. او هغه (خه چه په كښې ليكلې شوى وى. نو هغه) مال نه وى.

(الْأَفْنِ دَقَاتِ الْحِسَابِ)

ترجمه البته (دلاس كت كول شته) په رجسترو د حساب كښې.

تشرېح **دليله** خكه چه په دغه رجسترو كښې خه ليكلې وى. په اخستلو كښې هغه مقصود نه وى. نو مقصود (هغه) كاغذونه شول. (په كوم كښې چه ليكل شوى وى. نو كه دهغې قيمت د سرقه نصاب ته رسى. په هغې كښې دلاس كت كول وى. او كه نه رسى. نو په هغې كښې به د لاس كت كول نه وى)

اقسام الدفاتر دلته دا پيژندل پكار دى. چه دخپل معيار په اعتبار سره فائلونه او كاغذونه په پنځه قسمه دى. ① چه شرعى مواد په كښې وى. لكه قرآن پاك تفاسير، احاديثو كتابونه وغيره چونكه ددې كتابونو په كتلو سره د انسان د عقيدې او عمل اصلاح كيږي. نو د فاندې په لحاظ سره دا د قرآن پاك پشان شو. نو لكه څنگه چه د قرآن پاك په غلا كښې حدنشته. دغه شان ددې په غلا كښې هم حدنشته. دغه شان مذهبي كيستواو سى دى گمانوهم دا حكم دې. خكه چه په دې كښې مقصود دغه كيستې نه وى. بلكه كوم موضوعات چه په هغې كښې وى. هغه مقصود وى. او هغه مال نه دې. نو خكه دهغې غلا موجب د حد نه دى.

② دويم قسم غير اسلامى ناولي. ليري چري د انجستې كوم چه په غير اسلامى بلكه په غير مذهب اوبې جيانې په موادو باندې مشتمل وى. نو ددې په غلا كښې هم لاس كت كول نشته. خكه چه دا خيزونه د منكر اتود خوړولو ذرايع دى. نو ددې ضائع كول د نهى عن المنكر په زهره كښې راخى. نو خكه موجب د حد سرقه نه دى.

⑦ هغه عدالتی یا دفتری رجستری چه په هغې کښې مقدمات یا د آمدن او خرچ تفصیل وی. یا د زمکې او کورونو مالکانو نومونه موجود وی. نو داسې قیمتی دستاویزاتو او کاغذاتو غلا موجب د حد ده.

⑧ دغه شان که یو فائل داسې وی. چه په هغې کښې دیوکس د راز خبرې وی. یا دیو ملک اهرم ملکي رازونه وی. نو دغه فائلونو په غلا باندې هم حد واجبېږي. دغه شان په عامو محکمو کښې چه کوم ریکارډ وی. دهغې غلا هم موجب د حد ده.

⑨ البته داسې فائلونه یا کاغذونه چه ردی وی. یعنی بیکاره شوی وی. لکه په بینک کښې داخل شوي بلونه. یا په یونیورسټو یا بورډونو کښې د تیرو کلونو زړې پرچې نو چونکه په دې څیزونو کښې مقصود هم کاغذ وی. لکه نن سبا چه په لارو کوڅو کښې کسان غږی. اوردی کاغذونه راغونډوی. او هغه بیا په کپارې باندې خرڅوی. او کپارې ئې بیا په کارخانه باندې خرڅه وی او کارخانه ترې بیا اخباری کاغذ وغیره جوړوي. نو داسې څیزونه چونکه مال دې. ځکه چه باقاعده په معاشره کښې دیر خلق داسې دې. چه دهغوی دا کاروبار دې. چه رد کاغذونه اخلي. اوبیا ئې په لویو کارخانه دارو باندې خرڅوی. نو ددې کاغذونو قیمت که حد سره ته رسی. په دې کښې به کټ کول وی.

د سپي او موزي د غلا حکم

(وَلَا يَقْطَعُ سَارِقُ كَلْبًا وَلَا قَيْدًا)

هل اللغة ① کلب: سپي ② قهده: زمري

ترجمه و ترویج ③ اونشته کټ کول (دلاس) په غلا دسپي اود زمري باندې،

و لاله ④ ځکه چه د جنس ددې دواړو نه موندلې شی مباح الاصل، اورغبت نشی کولې. په (حاصلود) هغې کښې، (او کوم څیز چه مباح الاصل وی. دهغې په غلا کښې حد نشته)

⑤ اوبله داچه اختلاف ښکاره دې په مینځ د عالمانو کښې په مالیت دسپي کښې. (هغه دا چه امام شافعي رحمه الله فرماني. که سپي ښکاری وی او کوڅه ډب وی. نو دا مال نه دې. اوددې اخستل او خرڅول جائز نه دی. او امام ابوحنيفه رحمه الله فرماني. چه سپي مال متقوم دې. په اصل کښې دا اختلاف په دې قاعده باندې مینی دې. چه څوک سپي نجس العین گنري. هغه ئې مال نه گنري. او چه څوک ئې نجس العین نه گنري. نو هغه ئې مال گنري. نو دې (اختلاف) پیدا کړه. شبه (په مالیت د سپي کښې اودا خبره معلومه شوې ده. چه حد په شبه سره دفع کیږي)

شروط مباح الاصل ⑥ دا مسئله بیان شوه. چه کوم څیز مباح الاصل وی. نو دهغې په غلا کښې کټ کول نشته. اوس مباح الاصل څه ته وائی. نویه مباح الاصل کښې پنځه خبرې دی. ⑦ چه هغه څیز دخلقو په نظر کښې مرغوب او خوښ نه وی. ⑧ چه هغه څیز سپیک او حقیر گنرلې شی. ځکه چه فائده په کښې نه وی. ⑨ چه دهغې چاته په ورکولو کښې بخل نشی کولې. ⑩ که څوک هغه واخلی. نو مالک پرې بد نه گنري. ⑪ چه غیر محفوظ وی. یعنی چه یو څیز دخیل معمولی والی دوجې دهغې حفاظت نشی کولې. کله چه په دې پنځه څیزونو کښې یو څیز هم په یو څیز کښې موجود شو. نو هغه مباح الاصل دې.

د سرود آلاتو غلا ځولو حکم

(وَلَا تُبْطِلُ وَلَا تُمْسِكُ وَلَا تُبْطِلُ وَلَا تُمْسِكُ)

هل اللغة ① بطل: طبل ② بطل: ټول ③ مزلو: باجه

ترجمه و ترویج ④ اونشته کټ کول (دلاس) په طبل، او آلاتو د سرود کښې،

فصله > خُکِه چه په نیزد صاحبینور مهبِ الله نشته قیمت ددې (۱) یعنی عندالشرع دا مال متقوم نه دې، او په نیزد امام ابوحنیفه رحمه الله په اخستلو ددې کښې تاویل کولې شی د ماتولو. یعنی پټونکې دا ونیلی شی چه دا خیزونه ما د ماتولو په غرض اخستی دی. نو دا دهنی عن المنکر په زمره کښې راغلو. خُکِه پرې حد نشته. یعنی ددې خیزونو په غلا باندې په اتفاق سره لاس نشی کټ کولې. البته په وجه عدم قطع کښې اختلاف دې صاحبین دا خیزونه مال نه گنړی. خُکِه پرې قطع نه راجبوی. او ابوحنیفه رحمه الله ددې وجې د قطع قائل نه دې. چه دا غل ددې په غلا کولو کښې دا ونیلی شی. چه ما د ماتولو دپاره دا غلا کول. نویه دې سره شېبه پیدا شوه. او شېبه دافع د حد ده.

د قیمتی لړجې په غلا کښې د لاس کټ څهول

(وَالْقَطْعُ فِي السَّاحِ وَالْقَتَا وَالْأَبْنُسِ وَالصَّنْدَلِ)

حل اللغة > ① الساج: دا یو قسم د سور رنگ لړجې دې ② آبَنوس: یو قیمتی د تور رنگ سخت لړجې ③ الصندل: هغه لړجې چه په نیزه کښې لگولې شی

ترجمه و تدریج > او کټ کولې به شی (لاس په غلا د) ساج (یو قیمتی د سور رنگ سخت لړجې) او آبَنوس (یو قیمتی د تور رنگ سخت لړجې) او صندل (هغه لړجې چه په نیزه کښې لگولې شی) کښې **فصله** > خُکِه چه دا مالونه دی محفوظ. (یعنی خلق ددې حفاظت کوی. او حفاظت نهی خُکِه کوی. چه) دا قیمتی دی. په نیزد خلق، اونشی موندې په اصلی صورت کښې مباح په دارالاسلام کښې. نو هر کله چه دا خیزونه مال دي. محفوظ دي. مرغوب دي. مباح الاصل نه دي. نو ددې په غلا کولو کښې به لاس کټ کولې شی. لکه څنگه که په بل خیز کښې دا صفات وی. نو دهغې په غلا کولو کښې چه لاس کټ کولې شی.

(وَإِذَا اخْتَذَ مِنْ خَشَبٍ أَوْ لَبَنٍ أَوْ بَابٍ قَطَعَهُ فِيهَا)

حل اللغة > ① الخشب: لړجې ② اوانې: لوبښی ③ ابواب: جمع د باب، دروازه

ترجمه و تدریج > او کله چه جوړ کړې شی د لړجې نه لوبښی یا دروازې نو کټ کولې به شی (لاس په غلا ددې) کښې، **فصله** > خُکِه چه دا لړجې په کار یگرې سره ملحق شو د اموال مرغویو سره، (نولکه څنگه چه د اموال مرغویو په غلا کښې لاس کټ کولې شی. نو دغه شان به ددې په کټ کولو کښې هم لاس کټ کولې شی. او ددې د قیمت والی دلیل دا دي. چه) ته گوري نه چه ددې حفاظت کولې شی. **په خیانتگر، لوبښو، لټونکو، باله، د هدنه جاري څهول**

(وَلَا قَطْعَ عَلَى غَائِبٍ وَلَا غَائِبَةٍ)

حل اللغة > ① غائبة: خیانتگره

ترجمه و تدریج > اولشته کټ کول (د لاس) په خیانتگر سړی او خیانتگرې ښځې، چه چا ورسره یوځیز امانت کیځودې وی. او هغه ترې پټ کړی **فصله** > د وجې د نقصان په حفاظت کښې، (خُکِه چه کله مالک خپل خیز داسې بې اعتماد سړی یا

① القول الرابع هو هذا قول صاحبين رحمهم الله كذا في رد المحتار (٢١٧٨٣) والبحر الرائق (٥٥٨٥) والمهذب (١٧٧٢) للآ من القول الرابع (١٦٠٨٤) -

بنسخی سره امانت کیخودو چه په هغه باندې اعتماد نه وویکار. نوده پخپله خپل مال غیر محفوظ او څرگولئ

وَلَا نَبَاشَ وَلَا مُتَنَبَّهَ وَلَا مُخْتَفِيَ

توجه: اونه په کفن څخه باندې او نه په لوب کونکې (چه دچا کور یا دوکان ته ور داخل شی. اوبه زور یوڅیز راواخلی. او لاړ شی. نوپه ده هم دلاس کټ کول نشته) اونه په تختونکې (چه د چا دلاسه یوڅیز اوختوی. لکه څنگه چه نن صبا په بازارونو کېنې داسې کېږي)

توضیح: «دلیل» څکه چه دې (یعنی هرواحد د لوب کونکې او تختونکې نه) ښکاره والې کونکې دې په خپل فعل (یعنی لوب کونکې او تختونکې څه په پټه مال نه اخلی. بلکه په ښکاره باندې دېل نه مال اخلی. نوپه دې کېنې د غلا معنی راغله. څکه چه غلا خو په پټه د چا نه مال اخستل دی. نوهرکله چه پرې د غلا تعریف نه صادقیږي. کټ کول دلاس به په کېنې هم نه وی. څکه چه قطع صرف په غلا کېنې راغلې ده. په خیانت نهې او اختلاس کېنې نه ده راغلې. څنگه به داسې اوشی. یعنی ددوی لاس به کټ کړي شی. حالته کېنې (یعنی فرمایلی دی. لَا قَطْعَ فِي مُخْتَفِيٍّ وَلَا مُتَنَبِّهٍ وَلَا خَائِنٍ) {نشته کټ کول (دلاس) په تختونکې، اونه په لوب کونکې اونه په خیانتگر. (نوددوو وجوه نه په دې کسانو باندې حدسره نشی جاری کولې. یو خوددوی په فعل باندې د غلا تعریف نه صادقیږي. نو دا غلا نشوه. اوبله دا چه صریحی حدیث موجود دې. چه په دوی باندې حدسره نشته}

د کفن څخه په لاس کټ کولو کېنې اختلاف

عدم القطع علي النباش: په متن کېنې په کفن څخه باندې دعدم قطع ذکر دې خو په دې کېنې لږ تفصیل دې خو دا دامام ابوحنیفه او محمد رحمهما الله مذهب دې. (*)

دلائلها: ① دطرفینو رحمهما الله دلیل د نبی ﷺ ارشاد دې. لَا قَطْعَ عَلَى الْمُخْتَفِيٍّ {نشته کټ کول (دلاس) په مختفی باندې، اومختفی کفن څخه ته وائی په لغت د اهل مدینه کېنې، (داخونقلی دلیل شو.

② اویل عقلی دلیل دا دې. چه) اوشبه پیدا شوې ده په ملک کېنې، څکه چه نشته ملک د مری دپاره په حقیقت کېنې (څکه چه ده کېنې د ملکیت اهلیت پاتې نه دې) اونشته ملک د وارث دپاره. دوجې د وړاندې والی د حق د مری (څکه چه کله څوک مری شی. نواول به دهغه په مال کېنې دهغه د کفن انتظام کولې شی. چه د کفن نه زیاتی شی. بیا به هغه په وارثانو تقسیم کولې شی. نواوس په دې صورت کېنې نه وارث د کفن مالک دې. اونه مری. نوپه ملکیت کېنې شبه راغله. یعنی دا داسې شوه. لکه چه غیر مملوک څیز اخستې شوی وی. اوچه غیر مملوک وی. هغه مباح وی. اود مباح څیز په غلا باندې کټ کول

(١) من حدیث جابر رضی الله عنه أخرجه أبو داود في الحدود باب ١٤ رقم ٤٣٩١ مقطعاً، والترمذی في الحدود باب ١٨ والنسائی في قطع السارق باب ١٣ رقم ٤٦٦٦ وابن ماجه في الحدود باب ٢٦ رقم ٢٥٩١ والدارمی في الحدود باب ٨.

(*) القول الرابع هو هذا قول الطرفين رضي الله عنهم كذا في داختر (٢١٩٣) والهندية (١٧٨٢) وفتح القدير (١٣٨٥) والكفاية (١٣٨٥) والبحر الرائق (٥٥٥) نقلاً عن القول الرابع (٤٦٢١).

(٢) غره الزيلعي رضي الله عنه هذا اللفظ ثم أخرج من الزاين عباس رضي الله عنه قال لس علي النباش قطع وعزاه إلى ابن أبي شبة نصب الرأية ٥٦٣/٣.

کړې شی، حالانکه نبی ﷺ فرمایلی دی. لَا قَطْمَ فِي مُتَبَيِّنٍ وَلَا مُتَبَيِّنٍ وَلَا خَائِبٍ {دې نشته کټ کول (دلاس) په تختونکي، اونه په لوتکونکي اونه په خیانتگر. (نودودو وجوه نه په دې کسانو باندې حدسره نشی جاری کولې. یو خوددوی په فعل باندې د غلا تعریف نه صاد قېږي. نو دا غلا نشوه. او بله دا چه صریحی حدیث موجود دې. چه په دوی باندې حدسره نشته)

د کفن کڅ په لاس کټ کولو څخه اختلاف

مدم القطع علي النباش > په متن کښې په کفن کڅ باندې د عدم قطع ذکر دې خو په دې کښې لږ تفصیل دې خو دا دامام ابوحنیفه او محمد رحمهما الله مذهب دې. (*)

ولا نهما > ① د طرینور رحمهما الله دلیل د نبی ﷺ ارشاد دې. لَا قَطْمَ عَلَى الْمُتَبَيِّنِ {دې نشته کټ کول (دلاس) په مختفی باندې، او مختفی کفن کڅ ته وانی په لغت د اهل مدینه کښې، {دا خونقلی دلیل شو.

① اویل عقلی دلیل دا دې. چه اوشبه پیدا شوې ده په ملک کښې، ځکه چه نشته ملک د مړی دپاره په حقیقت کښې {ځکه چه ده کښې د ملکیت اهلیت پاتې نه دې، اونه نشته ملک د وارث دپاره، دوجې د وړاندې والی د حق د مړی {ځکه چه کله څوک مړ شی. نواول به دهغه په مال کښې دهغه د کفن انتظام کولې شی. چه د کفن نه زیاتی شی. بیا به هغه په وارثانو تقسیم کولې شی. نواوس په دې صورت کښې نه وارث د کفن مالک دې. اونه مړې. نویه ملکیت کښې شیه راغله. یعنی دا داسې شوه. لکه چه غیر مملوک څیز اخستی شوی وی. او چه غیر مملوک وی. هغه مباح وی. اود مباح څیز په غلا باندې کټ کول نشته. نودغه شان به په نبش کښې هم کټ کول نه وی، اویقینا واقع شو ځل په مقصود کښې او مقصود تنبیه ده چه په سارق باندې حد جاری شی. نوسارق او ځل به دغلا نه منع شی. اولته په تنبیه کښې ددې وجې خلل واقع دې. چه دا جنايت د کفن کڅ د خپل ذات په اعتبار سره ډیر کم پېښېږي. {یعنی که په نباش باندې حد قائم نکړې شی. نو هم خلق د مړی نه کفن ویستلو نه ځان ساتی. اوفرت ترې کوی. نویغیرد تنبیه نه دلته تنبیه موجود ده. ځکه به دنباش لاس نشي کټ کولې

مسلك ابي يوسف > اوفرمانیلی دی امام ابویوسف اوشافعی رحمهما الله چه په ده باندې دلاس کټ کول شته.

ولا نهما > ① دوجې د وینا د نبی ﷺ نه چه چا قبر پرانسته اود مړی کفن نې پټ کړلو. نو مونږ به نې لاس کټ کوو. (*) (نویو خودا دلیل نقلی شو.

(۱) من حدیث جابر بن عبد الله أخرجه أبو داود في الحدود باب ۱۴ رقم ۴۳۹۱ مقطوعاً والترمذي في الحدود باب ۱۸ والنسائي في قطع السارق باب ۱۳ رقم ۴۶۲۶ وابن ماجه في الحدود باب ۲۶ رقم ۲۵۹۱ والدارمي في الحدود باب ۸-

(۲) القول المراجعه هو هذا قول الطبري في كتابه في رد المحتار (۲۱۹/۳) والهندية (۱۷۸/۲) وفتح القدير (۱۳۸/۵) والكفاية (۱۳۸/۵) والبحر الرائق (۵۵/۵) نقلاً عن القول المراجعه (۴۶۲/۱)-

(۳) غره الزيلعي رحمه الله هذا اللفظ ثم أخرج من الرازي عباس بن عبد الله قال ليس على النباش قطع وعزاء إلى ابن أبي شبة نصب الرأية (۵۶۳/۳)-

(۱) من حدیث براء بن عازب رحمه الله أخرجه البيهقي في كتاب معرفة السنن والآثار كتابا قال الزيلعي رحمه الله نصب الرأية (۵۶۱/۳)-

۷ اوبل دلیل عقلی دا چه کفن مال متقوم دې. محفوظ دې په داسې حفاظت سره چه ددې سره مناسب دې. یعنی دکنن دپاره قبریو محفوظ خانی دې. ځکه چه کفن هم په قبر کښې پکار راځی. دقبر نه بهر څوک په ژوندونی کفن نه اچوی، نو کټ کولې به شی (لاس) دکنن په غلا کښې، (ځکه چه دمحفوظ خانی نه مال متقوم په پټه باندې غلا شوې دې. اوسره وائی هم دې ته چه د محفوظ خانی نه مال متقوم به پټه باندې غلا شی. نویه دې باندې تعریف دسره صادق شو. نوچه څه حکم د سرقه وی. هغه به د نبش هم وی)

الجوابان هغه ۱ دا روایت مرفوع نه دې. (اومونې چه دنباش په باره کښې کوم حدیث ذکر کړې دې چه په مخنی باندې کټ کول نشته. هغه مرفوع دې. نو غیر مرفوع حدیث د مرفوع په مقابل کښې حجت نشی جوړیدې)

۲ یا دا چه دا حدیث محمول دې په سیاست باندې (یعنی اگر چه دنباش اصلی حکم دا دې چه دده لاس کټ نکړې شی. البته که امام او حکمران څه مقصد دپاره د نباش لاس کټ کړی. لکه په یوه علاقه کښې کفن چور زیات شوی وی. نو د هغوی د عبرت دپاره که امام دنباش لاس کټ کړی. دا جائز دي. نو دنیې ﷺ دغه حکم چه مونې به د نباش لاس کټ کړو. پټه دې سیاست باندې محمول دې)

دبیت المال نه په غلا کولو دلاس کټ کولو حکم

:(وَلَا يَقْطَعُ السَّارِقُ مِنْ بَيْتِ الْمَالِ) (وَلَا مِنْ مَالِ السَّارِقِ فِيهِ شِرْكَةٌ)

ترجمه و تفسیر > اونه په شی کټ کولې (لاس د) غل (په غلا کولو سره) د بیت المال نه، دلیل > ځکه چه دا مال د عوامو دې. اودې (غل) ددوی نه (یو فرد) دې. (نویه ملک کښې شپه پیدا شوه. اوبه شپه باندې حد ساقط کیږی. نو دده نه حد ساقط شی) اونشته (دلاس کټ کول) په غلا دهغه مال چه په هغې کښې د غل حصه وی. د وجې دهغه دلیل نه چه مونې بیان کړلو. (یعنی چه په دې مال مسزوقه کښې د دې غل حصه ده نویه ملک کښې شپه پیدا شوه. اوبه شپه باندې حد ساقط کیږی. نو دده نه حد ساقط شی)

دموریلار، اولاد اولادې رښته دارونه دغلا کولو حکم

:(وَمَنْ سَرَقَ مِنْ آبَوِيهِ أَوْ ابْنِ أَوْ ذِي رَجَبٍ فَحَرَمٌ مِنْهُ لَمْ يَقْطَعْ)

ترجمه و تفسیر > اوڅوک چه غلا اوکړی دخپل موریلار نه، یا دخپل اولاد نه، یا درښته دارنه چه حرام وی په ده باندې، (یعنی نکاح نېي ورسره نه کیږی) نونه به شی کټ کولې لاس، دلیل عدم القطع علی السرة من الابوين والاولاد > په اول صورت کښې (یعنی چه اولاد د والدینو نه غلا اوکړی. یا والدین دا اولاد نه غلا اوکړی. نولاس نشی کټ کولې) دوجې د فراخ دلې نه په مال کښې (یعنی دوی بغیرد خفگان نه دیویل مال اخلی. اوبه دې باندې خفه کیږی نه. ځکه چه د والدینو د طرفه د اولاد دپاره شفقت موجود وی. او اولاد ته دخپلو والدینو مال خپل مال ښکاری) اود وجې د داخلیدو نه په محفوظ خانی کښې (یعنی په کوم خانی کښې چه مال پروت وی. اگر چه فی نفسه هغه محفوظ خانی وی. خود والدینو اود اولاد په حق کښې غیر محفوظ وی. ځکه چه هغوی دغه خانی ته داخلیدو راداخلیدو. نویه حد سرقه کښې چه کوم شرط دې. چه غلا به د محفوظ خانی نه شوې وی. هغه شرط مفقود شو. اوبه انتفاء د شرط سره انتفاء د مشروط راځی)

دلیل عدم القطع علی السرة من المعارف > اوبه دویم صورت کښې (یعنی که سړي دمحرم نه څه څیز غلا کړی. نو هم پرې لاس کټ کول نشته) د دویمې وجې (یعنی چونکه د محرم په حق کښې ه خانی حفاظت نشته. ځکه چه مثلاً په پوکور کښې خوراو وررو اوسیدو. نویه کوم خانی کښې چه مال پروت وی. هغه

اگرچه فی نفسه محفوظ خانی دې، خود محرم په حق کښې غیر محفوظ دې، نوهم هغه خبره شوه، چه حدسره جاری کولو شرط چه حفاظت دخانی دې، هغه فوت شو، نو مشروط چه حد جاری کول دی هغه به هم فوت شی.

تأیید: هم ددې وجې، چه محرم خپلوانوپه حق کښې مال غیر محفوظ دې، مباح کړې دی شریعت نظر کول (دمحرم دپاره) خایونود زینت ته چه ظاهری وی په اندامونو کښې، یعنی د محرم دپاره دا جائز دی، چه دخپلې محرم خور یا لور وغیره ظاهری چه کوم اندامونه د زینت دی، لکه لاسونه، مخ او قدمونه دې ته گوري، په خلاف د دوستانو، یعنی که یو دوست دبل دوست نه غلا او کړی، نو دهغه دوست لاس به کټ کولې شی، ځکه چه دا دوست ورسره دشمنی کوی په غلا کولو سره، یعنی اگر چه دوستان وی، خو چه کله یو دوست ته پته اولگی، چه دې بل دوست زما نه غلا کړې ده، نو دغه دوستی په دشمنی بدلیری، او په اول صورت کښې یعنی د والدینو او اولاد په مینځ کښې اودغه شان د محرم خپلویه مینځ کښې چه کوم تعلق دې، هغه په غلا باندې په دشمنی نه بدلیری، بلکه که دغلا عمل واقع شی، بیا هم دهغوی همدردیاني د یویل سره وی.)

د ښې ځاوند یا غلام د مولى نه د غلا حکم

وَكَاذَلِكَ (وَإِذَا سَرَقَ أَحَدُ الزَّوْجَيْنِ مِنَ الْآخَرِ أَوِ الْعَبْدُ مِنْ سَيِّدٍ أَوْ مِنْ أَمْرَأَةٍ مِنْ زَوْجِ سَيِّدٍ)

ترجمه و تفسیر: او همدغه حکم دې کله چه غلا او کړی احد الزوجین دبل نه، یعنی یا ښځه د خاوند نه غلا او کړی، یا خاوند دښځې نه غلا او کړی، او غلام د مولى نه (غلا او کړی)، او یا دښځې دخپل مولى نه (غلا او کړی)، او یا غلام (غلا او کړی)، دخپل مولى نه او یا ښځه (غلا او کړی)، د خاوند نه (نوپه دې ټولو صورتونو کښې نه به شی کټ کولې لاس د سارق).

دلیل: د وجې د موجودوالی د اجازت نه په داخلیدو کښې عام طور یعنی عام طور دا وی، چه دا کسان بغیرد اجازت نه دیویل کورته ورداخلیری، نود دوی په حق کښې مال محفوظ نشو، اولاس کټ کول خود مال محفوظ به غلا کښې وی.

د مولى دخپل مکاتب نه د غلا حکم

(وَالْمَوْلَى مِنَ مَكَاتِبِهِ)

ترجمه و تفسیر: او که غلا او کړله مولى د مکاتب خپل نه نونه به شی کټ کولې (لاس د مولى) **دلیل:** ځکه چه د مولى دپاره حصه ده په گټه د مکاتب کښې، نو په دې سره په ملکیت کښې شېبه پیدا شوه، او په شېه باندې حدساقط کیږی.

د فوځي د بیت المال نه د غلا حکم

(وَكَذَلِكَ السَّارِقُ مِنَ الْمَغْنَمِ)

حل الفقه: ① المغنم، مال غنیمت

ترجمه و تفسیر: اودغه شان د (فوځي) حکم دې، چه غلا او کړی د بیت المال نه، (نود هغه لاس به نشی کټ کولې).

۱، په دویم صورت کښې (چه محرم دخپل محرم نه غلا او کړی)، خلاف ثابت دې دامام شافعی **علیه السلام** (ځکه چه دهغوی په تیزیه دې صورت کښې به لاس کټ کولې شی).

هَلَالَهُ ① خُكّه چه دده په مال غنیمت کښې حصه ده. (نوپه ملکیت کښې شبه پیدا شوه. اوبه شبه باندې حد ساقط کیږي)

② حضرت علی (علیه السلام) نه ددې روایت تفصیل دا دې. چه دوی ته یوپه جهاد کښې یو فوځی راوستي شو. چه هغه د مال غنیمت نه داوسپې توپې یعنی خول پټ کړې وو. نو حضرت علی (علیه السلام) او فرمائیل په دې مال غنیمت کښې دده هم څه حصه ده. ددې نه پس ئې دهغه لاس کټ نکړلو. (۱)

د حفاظت قسمونه

وَالْحِرْزُ عَلَى تَوَعُّبٍ حِرْزُ لَمَعْنَى فِيهِ كَالْيَبُوتِ وَالْدَّوِيرِ. وَحِرْزُ بِالْحَافِظِ

ترجمه و تَوَعُّبٍ ۱ او حفاظت په دوه قسمه دې. یو حفاظت دڅه معنی دوجې وی. چه هغه معنی موجود وی. په دغه څیز کښې، لکه کوټې، کورونه، صندوق، الماری (غیره) او بل حفاظت دې په محافظ سره، (یعنی هغه څیز کښې داسې څه معنی نه وی. چه محفوظ وی. بلکه دهغې دحفاظت دپاره محافظ مقرر کړې شوې وی)

دلیل ۲ دغلا تېلولو دپاره حفاظت ضروری دې ځکه چه دغلا په تعریف کښې په پټه د یو څیز اخستل رکن دې. (او) پتوالی نه متحقق کیږي بغیر دحفاظت نه، (یعنی یو څیز محفوظ وی. نو غل د هغې دغلا دپاره دپتوالی طریقه اختیار وی. او چه یو څیز ښکاره او غیر محفوظ وی. دهغې د غلا دپاره د پټې تدبیرونه نشي کولې)

د محفوظ مقام یا محافظ نه د غلا په کولو د لاس کټ کولو حکم

فَمَنْ سَرَقَ عَيْنًا مِنْ حِرْزٍ أَوْ مِنْ غَيْرِ حِرْزٍ وَصَاحِبُهُ عِنْدَهُ يَحْفَظُهُ وَجَبَ عَلَيْهِ الْقَطْعُ

ترجمه و تَصْرِيح ۱ صاحب دقدوری ۲ نفر مانی. چا چه غلا کړلو یو څیز د محفوظ ځانې نه یا دغیر محفوظ نه، اومالک د څیز موجود وو د هغې مال سره، چه حفاظت ئې کولو (دهغې) نو کټ کولې به شي. (لاس دسارق)

دلیل ۲ ځکه چه ده غلا کړلو مال چه محفوظ وو په یو د دوو طریقو دحفاظت، (یعنی په اول صورت کښې مال په محفوظ مکان کښې وو. اوده غلا کړلو. اوبه دویم صورت کښې د مال سره محافظ موجود وو. اوده غلا کړلو نو د غلا تعریف پرې صادق شو. چه محفوظ څیز غلا کول دی. نو دې غل شو. او دغل سزا لاس کټ کول وی)

د حمام نه د غلا په کولو د لاس کټ کولو حکم

وَلَا قَطْعَ عَلَى مَنْ سَرَقَ مِنْ ثَمَارِ أَوْ مِنْ بَيْتِ أَوْ مِنْ لِنَاسٍ فِي دُخُولِهِ

ترجمه و تَصْرِيح ۱ اونشته کټ کول (دلاس) په هغه چا چه غلا کښې مال د حمام نه، اویا د داسې کورنه چه اجازت شوې وی خلقو ته په داخلیدو کښې هغې ته، دوجې د موجودوالی د اجازت نه په عادت کښې (یعنی بعضی داسې کورنه وی. چه عامو خلقو ته هغې ته د ورداخلیدو اجازت وی. لکه د پښتنو په کلو کښې حجره راواخله)

دلیل ۲ د وجې د وجود د اجازت نه عاده یا حقیقه په داخلیدو کښې (یعنی حمام ته د داخلیدو اجازت دخلقو په اادت کښې جاری دې. نو عادت په دې باندې قرینه ده. چه اجازت شته، او کور ته د داخلیدو

دپاره حقیقی اجازت ضروری دي چه دا و نیلی شوی وی. که خوک دي کورته داخلیری. اجازت ورته شته نو نقصان راغلوبه حفاظت «دمال» کنبی، «اوپه په حفاظت کنبی نقصان راغلو. نوددي نه په غلا کولوسره دلاس کت کول نه واجبیږی. ځکه چه حدالسرکه په هغه وخت کنبی جاری کیږی. چه د محفوظ خاني نه څیز غلا شوي وی.

په جمات کنبی د موجود مالک نه په غلا کولو د لاس کت کولو هم

(وَمَنْ سَرَقَ مِنَ الْمَسْجِدِ مَتَاعًا وَصَاحِبُهُ عِنْدَهُ فُطِمَ)

ترجمه و تفسیر: او څوک چه پټ کړی د جمات نه سامان او مالک دهغې موجود وی دهغې سره، کت کولی به شی (لاس د سارق)

دلیل: ځکه چه دا سامان محفوظ دي په محافظ سره، «اگر چه د خاني په اعتبار سره داسامان محفوظ نه دي» ځکه چه جمات نه دي جوړ شوي دپاره د حفاظت د مالونو (د خلقي) نومال نشو محفوظ په اعتبار د مکان سره، بلکه جمات د عبادت دپاره جوړ شوي دي. او خلقي ورته څی راځی.

د میلمه د کوربه نه په غلا کولو د لاس کت کولو هم

(وَلَا قُطْعَةُ عَلَى الضَّيْفِ إِذَا سَرَقَ مِنْ أَصْفَاهُ)

ترجمه و تفسیر: او نشته کت کول (دلاس) په میلمه باندې، کله چه دي غلا او کړی دهغه چا نه چه میلمه کړی وی هغه دي.

دلیل: ځکه چه کور محفوظ پاتي نشو په حق د ده (میلمه) کنبی، ځکه چه ده ته کورته د داخلیدو اجازت شوې دي. «اوپه حد سرکه کنبی د مال حفاظت ضروري» او بله دا چه دي پشان د کوربه دي. (ځکه چه دي هم په کور کنبی دننه دي) نودده دا کار خیانت شو غلا نشوه. «اوپه خیانت کنبی دلاس کت کول نشته»

(وَإِذَا نَقَبَ الْإِصْبُ الْبَيْتَ قَدْ خَلَّ وَأَخَذَ الْمَالَ وَأَوَّلَهُ آخَرَ خَارِجَ الْبَيْتِ فَلَا قُطْعُ عَلَيْهِمَا^(١))

حل اللغة: ① نقب: سوري او کړی ② الإص: غل

ترجمه و تفسیر: او کله چه سوري او کړی غل په کور کنبی، نو داخل شی او راواخلي مال، او ورنې کړی بل کس ته چه بهر دی د کورنه، نو نشته دلاس کت کول په دي (قسم غلا کنبی)

دلیل: ځکه چه اولنې غل نه دی موجود شوې دده بهرته ويستل د مال دوجې د وجود د قبضي معتبرې په مال باندې وړاندې د وتلو د غل نه یعنی ترخوچه سامان د کورنه نه وی بهر شوي. نو په مال باندې د مالک قبضه برقرار ده (اودويم کس) چه د کورنه بهر دی) نه دي موجود شوې دده نه ماتول د حفاظت، یعنی دي هغه خاني ته نه دي ورداخل شوې. کوم چه محفوظ وو) نو پوره نشوه غلا دهريو نه (که خارج وی او که داخل. نو چه دهريو په حق کنبی غلا په کامله طريقه ثابته نشوه. نو لاس کت کول به هم نه کیږی، مسلک ابي يوسف: دامام ابو يوسف رحمه الله نه روایت دي. که راويستلو دننه کس لاس خپل او ورنې کړیو بهر کس ته، نو کت کول (دلاس دی) په داخل باندې، او که وردننه کړیو بهر کس لاس خپل او ورنې خستلو دلاس د داخل نه. نو په دواړو باندې، که داخل دي او که خارج) کت کول (دلاس) دی.

^(١) القول الرابع هو قول الطبري رحمه الله: كلما لي مجمع الأحكام (١٦٣٠/١) وفتح القدير (١٥٠/٥) ورد المحتار (٣٢٣/٣) والکتابه (١٥٠/٥) والبحر (٦٠/٥) نقلًا عن القول الرابع (٤٦٦/١) -

(وَأَنَّ الْفَأْذَنِي الطَّرِيقَ ثُمَّ عَرَجَ فَأَخَذَهُ الْقَطْرُ)

هَلِ اللُّغَةُ ① الْإِلْقَاءُ غُورْخُول

ترجمه و تفسیر > اوکه وې غورخول مال په لار کښې (یعنی داخل کس د کورنه مال په لاره کښې او غورخولې اویا روسته راوبهرشواو راواڼې اخستلو نوکت کولې به شی (لاس دده)
دلیل > دلیل دا دې. چه راغوخول (د مال د کورنه بهر لارې ته) یوه حیلہ اوچل دې. چه بلد دی پرې غلہ خلق، ځکه چه گران ورته وتل سره د سامانه، اویا ددې دپاره (سامان لارې ته راوغوخوی) چه فارغ شی جگړې ته د مالک د کور سره (یعنی کله غل سامان د کورنه بهر لارې ته راوغوخوی. که دکور مالک پرې راپیدار شی. چه هغه سره جگړه کولې شی. اوځان ترې بچ کولې شی) اونه ده راغلی په دې مال باندې قبضه معتبره. (یعنی داسې نه ده. چه ده لارې ته راوغورخولو. اوبل کس دغه مال د لارې نه اوچت کړلو. بلکه هم دا غل رابهر شوې دې. او هغه مال نسی وې دې) نوحساب شو ټول کارونه یوکار (دغلا، یعنی که دکورنه بهرته دمال راغورخول دی. اویا پخپله راوتل دی. اودا مال په خپله قبضه کښې راوستل دی. نودا ټول یو فعل حسابیږي. چه غلا ده. یعنی ددې ټولو کارونو مجموعه یوه غلا شه) اوهرکله چه رابهرنې کړي. او واڼې نخلي. نودا کس (د مال) ضائع کونکې شو. غل نشو.

دبارشوی خبره شول د غلا کولو حکم

وَكَذَلِكَ إِن تَمَلَّكَ عَلَى حِمَارٍ فَسَاقَهُ وَأَخْرَجَهُ

ترجمه و تفسیر > ابو الحسن قدوری رحمته الله فرماني. اودغه شان که بارکړی سامان په خر باندې، اووې شړي او راویباسی. (نوم به دده لاس کټ کولې شی)
دلیل > ځکه چه ددې (خر) مزل مضاف دې ددې شړونکي ته، (یعنی که دغه کس دا خر شړلې نه وو. نو سامان به په هغه باندې په کور کښې دننه پروت وو. اوچه دننه وو. نودمالک په قبضه کښې وو. نودغلا تعریف پرې نه صادق کیدلو. خوهرکله چه ده او شړل، اوسامان بهرته اووتل. نودا هم ددې شړونکې فعل شونوځکه به دده لاس کټ کولې شی)

دبوي آلي په شپږه دغلا کولو حکم

(وَأَذَا دَخَلَ الْحِزْبَ جَاعَةً فَتَوَلَّى بَعْضُهُمُ الْآخَرَ قَطْعًا وَاجْتِمَاعًا)

ترجمه و تفسیر > اوکله چه داخل شی محفوظ ځاني ته یوه ډله نوعیضې په دوی کښې راخستل اوکړي (دسامان) نو کټ کولې شی (لاسونه) د ټولو، دا (حکم) استحسان دي.
دلیلت > راویستل موجود شوې دی د ټولو نه په اعتبارد معنی سره (یعنی اگرچه په حقیقت کښې دسامان راویستونکي یو دي. دغلا په دې کار کښې ورسره دا نورهم شریک دي. نومعنی ورسره دوی هم غله شول) دوجي د امداد کولو (دنورو ددې حامل سره په کار دغلا کښې) لکه څنگه چه سرقه کښې کښې وی (د سرقه کښې نه شوکه مراد ده. چه په لاره څوکسان راجمع شوی وی. اویه هغوی کښې ټول کسان یوکس اودروی. او هغه سره څه وی. صرف یوکس ترې هغه واخلي. نودا ټول غله شول. ددې ټولو لاسونه به کټ کولې شی. اگرچه مال ترې صرف یوکس اخستې وی) اودا حکم ځکه دې. چه عادت په دې جاری دې دغلو په مینځ کښې (چه ټول کسان سامان نه بهرکوی بلکه) راواخلي بعضي کسان سامان (دکورنه) اوخواره واره شی باقي کسان دپاره د دفع کولو (اودځان دحفاظت) نوکه چرته منع کړي شی کټ کول (دلاسونود نورو غلو دحامل نه سوا) نومفرضی به شی دا خبره بندیږو باب د حد لره (یعنی که په جمع باندې ډیر کسان غلا اوکړي. اومونږ صرف دهغه کس لاس کټ کوو. چا چه سامان رابهر کړي)

وی. نوییه دې کښې به دحد جاری کولو دروازه بنده شی. او خلق به جرمونه کوی. اوچه تولوته سزا ملاز شی. نوییا به ټول دغلا نه منع شی.
مسلك زفو > او قیاس دا دې. چه کټ دي کړې شی (لاس) د راوړونکی صرف اودا (قیاس) قول د امام زفر ^{رحمته الله} دې. (دهغوی په نیزیه صرف د حامل لاس کټ کولې شی.
دلیله > اودلیل د قیاس دا دې. چه راویستل (دمال) موجود شوی دی دده (حامل) نه، نوپوره شوه غلا په ده (حامل) باندې،

کورته بغیرد داخلیدونه غلا کولو باندې دده حکم

وَمَنْ نَقَبَ الْبَيْتَ وَأَدْخَلَ يَدَهُ فَبَدَّ وَأَخَذَ شَيْئًا لَمْ يَقْطَعْ

ترجمه و تفسیر > او چاچه کنډ راوړکړو دکور، اوداخل نې کړلو لاس خپل په هغې کښې، او راوانې اختل څه خیز، نو نه به شی کټ کولې لاس، (دغل)
دلیله > دلیل دا دې. چه بې عزتی د محفوظ خانې، شرط کولې شی په دې کښې کمال چه پوره داخلیدل واقع شوې وی. اودپوره داخلیدو شرط لگول، دپاره دخان ساتلو د شبه دعدمیت نه (یعنی دا پوره دخول څکه شرط کړې شو. چه دا شبه په کښې پاتې نشی. چه بغیرد داخلیدو نه د سامان راویستل غلا ده اوکه نه ده. اوچونکه شبه حدساقط کوی. څکه مو په سرقه کښې حرز ته داخلیدل شرط اوگرخول) اوکمال (دسرقه راخی) په دخول سره، (چه محفوظ خانې ته ورداخل شی. اوغلا اوکړی) اوممکن دې اعتبارد داخلیدو څکه چه (دغلا کولو دپاره) داخلیدل عاذتی خیزدې. یعنی کله چه هم څوک د محفوظ خانې نه څه خیز راوباسی. نوهغې ته ورداخلیږی، نوحرز ته ورداخلیدل غیرممکن نه دی. بلکه ممکن دی. نوچه ممکن دی. په حدسرقه کښې نې شرط کول هم صحیح شو)
مسلك ابی یوسف > دامام ابویوسف ^{رحمته الله} نه داملاء په روایت کښې دې. چه کټ کولې به شی (لاس دده)
دلیله > څکه چه ده راویستی دې مال دمحفوظ خانې نه، اودمال راویستل مقصود دې. (یعنی دغل مقصودا وی. چه سامان په خپله قبضه کښې راولی. اودا مقصود حاصل شو. اگرچه کورته د ورداخلیدو نه بغیروي) نونشی شرط کولې دخول دې (کور) ته (څکه چه د داخلیدو نه بغیر مقصود حل کیږی)

وَإِنْ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي صَنْدُوقِ الصَّيْرِفِيِّ أَوْ فِي كَيْسٍ غَيْرِهِ وَأَخَذَ الْمَالَ يَقْطَعْ

هل اللغة > ① الصيرفي: صراف

ترجمه و تفسیر > اوکه داخل نې کړلو لاس خپل د صراف په صندوق کښې یا په لستونړی کښې، نوکټ کولې به شی لاس (دگنرکټ)
دلیله > د صندوق نه د غلا په صورت کښې څکه لاس کټ کولې شی. چه گله ته سرې ورننوتې نشی. بلکه هم د لاس په ذریعه ترې پیسې راخلي. نو گله ته ورداخلیدل ناممکن شو. نوڅکه به ترې لاس کټ کولې شی. اوپه دویم صورت کښې (چه تیلې په لستونړی کښې دننه وی) نوغوته بهروی، نوییه کټ کولوسره متحقق کیږی اختل د محفوظ خانې نه، چه لستونړې دې. (نوڅکه په دې کښې دلاس کټ کول شته)

دغل دلاس کټ کولو مهل

وَيَقْطَعُ يَمِينُ السَّارِقِ مِنَ الزَّوْدِ وَتَحْصَمُ

توضیح < دلیل القطع > نوکت (دلاس) ثابت دی دهغه دلیل نه کوم چه مونې تلاوت کړې دې وړاندې (یعنی دا آیت چه **وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا**) اود بنی لاس ثبوت کیږي دقراءت دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه څکه چه دهغوی په قراءت کښي داسې دی. چه **«فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا»**

دلیل القطع من الزند > اودچورنه کټ کول څکه دی. چه د، ید، لفظ شاملیږي ترترخه پورې. یعنی د یداطلاق د گوټو د سرنه واخله ترترخه پورې کیږي. اودا جور یعنی مروند په یقین سره شامل دې په (تعریف د لاس) کښي، ښوداحیاط دپاره به په دې باندې عمل کولې شی. چه چونکه دومره اندازې ته هم لاس وئیلی شی. نوزمونږ به دا کوشش وی. حدهم قائم شی. اوسارق ته زیات نقصان هم اونه رسی. دا خوعقلی دلیل وو. اوتقلی دلیل دا دې. چه، اویه صحت سره ثابت شوی دی چه نبی صلی الله علیه و آله حکم کړې وو. دکت کولو د لاس دغل د مروند نه، د)

دلائل العسم > ① داغ ورکولو د نبی صلی الله علیه و آله فرمان دې. په باره دغل کښي، کټ نې کړی (لاس) اوداغ ورته ورکړی. داخود داغ ورکولو نقلی دلیل شو.

② عقلی دلیل دا دې. چه، اوکه چرته داغ ورنکړې شی. (ښوددې نه به وینه روانه وی. اوچه وینه تري روانه وی) نو مفضی به شی (دا کټ کول دلاس) هلاکت د غل ته، (یعنی غل به هلاک شی) اوحد تنبیه ورکونکې دې. چه مجرم ته په خپل جرم تنبیه ورکړی. هلاکونکې نه دې. (چه مجرم هلاک کړی)

خو خوښه دغلا کونکي کس حکم

(قَاتِرٌ مَرَقٌ ثَانِيًا قُطِعَتْ رِجْلُهُ الْيُسْرَى، فَإِنَّ مَرَقٌ ثَالِثًا لَمْ يُقْطَرْ وَخُلِدَ فِي السِّجْنِ حَتَّى يَتَوَبَّ)

هل اللغة > ① السجن: جیل ② رجل: پښه

ترجمه و توضیح > که غلانی اوکړله دوباره کټ به کړې شی پښه گسه دده، که غلانی اوکړله به دریم خل، نه به شی کټ کولې (دده هيڅ اندام) اوهميشه دپاره به واچولی شی په قيد کښي، تردې چه توبه اوباسی. اودا حکم چه په دریم خل به کټ کول نه وی. بلکه هميشه دپاره به په جیل کښي اچولې شی. داستحسان دې. ( )

دلیل > دلیل قول دحضرت علی رضی الله عنه دې. په داسې غل کښي، چه په اولنی خل نې دغل نې لاس کټ کړلو. اویه دویم خل نې گسه پښه کټ کړله. اوچه په دریم خل ورته راوستې شو. وي فرمائیل، ماله دالله تعالی نه حیا راځی. چه زه دده یولاس هم پرې نږدم. چه دې پرې خوراک کوی. اواستنجا پرې کوی اویوه پښه ورله هم پرې نږدم. چه دې پرې تلل کوی. ( ) اویه دې مسئله کښي خبرې اوکړې دوی (حضرت علی رضی الله عنه) سره نورصحابو رضی الله عنهم نوقائل کړل هغوی په دې دلیل سره چه زه ترې بل لاس اوبله پښه هم پرې کړم. نو دې به په څه خپل ضروریات پوره کوی؟. نویه دې باندې ورسره هغوی متفق شول. (نویه دې

① من عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضی الله عنه أخرجه الدارقطني في سننه ۲/ ۴۰۴ -

② **مسلك الشافعي** :- اوفرماني امام شافعي رحمته الله چه په اول خل به بنی لاس اویه دویم خل گس لاس او په دریم خل کښي به کټ کولې شی گسه پښه د ده، اویه څلورم خل کټ کولې به شی بنی پښه دده،

③ أخرجه محمد بن الحسن في كتاب الآثار والدارقطني في سننه ۳/ ۱۸۰ (رمق ۲۸۸) -

اجماع منعقد شوه. چه دغل نه به په دریم خل لاس یا پښه نشی کت کولې. بلکه په جیل کښې به اچولې شی. ۱)

غل چه په پښو لاسو کښې تل با کت وی. بودده دهد حکم

(وَأَن كَانَ السَّارِقُ اِثْلَ يَدَيْ الْيَسْرَىٰ اَوْ اُفْطَمَ اَوْ مَقْطُوْعًا اَلْجَزْءُ الْيَمْنَىٰ لِمَنْ يَمْنَىٰ لَمْ يَقْطَعْ)

ترجمه و تدریج: اوکله چه وی غل چه کس لاس نې شل وی. اوپرې کرې شوې وی. پښه بښی، نو په دې صورتونو کښې به) نشی کت کولې (لاس یا پښه دده) **دلیله:** ځکه چه په دې کښې فوت کیدل د جنس منفعت د نیولو وټک دی. یعنی پیخی دې د نیولو او د تللونه محرومه کیږي. او دا د جنس منفعت فوت کیدل دی. او پراوندی تیر شوی دی. چه د جنس منفعت فوت معنوی هلاکت دې. نو دا جائزه شې اودغه شان حکم دې. یعنی پښه یا لاس به نې نشی کت کولې. کله چه وی پښه گسه دده شله، د هغې دلیل د وجې کوم چه مونږ بیان کړلو. (چه په دې کښې د جنس منفعت فوت کیدل دی. او دا جائز نه دی)

د لاس کت کولو په وخت کښې د مسروق منه حاضرول

(وَلَا يُقْطَعُ السَّارِقُ اِلَّا اَن يَخْضَرَ الْمَسْرُوقُ مِنْهُ فُيْطَلَبُ بِالْشَّرْقَةِ)

ترجمه و تدریج: او نه به شی کت کولې لاس مگر په داسې حالت کښې چه حاضر وی هغه کس چه غلا ترې شوې وی. نو هغه (مسروق منه) به مطالبه او کړی دغلا چه د زما نه غلا کړې ده) **دلیله:** ځکه چه خصوصت (یعنی د خپل غلاشوی څیز مطالبه کول) شرط دې. دپاره د ښکاره کولو د غلا، (یعنی غلا به هله ښکاره کیږي. چه مسروق منه دخپل غلاشوی څیز مطالبه او کړی. او که بالفرض دچا نه چه غلا شوې وی. هغه نه وی حاضر شوې. او هغه دعوه نه وی کړې. ښه دې کښې دا احتمال شته. چه مسروق منه خپل مال مباح کړې وی. یا نې سارق ته بخلی وی. نو ددې وجې دهغه وجود او مطالبه ضروری ده) اونشته فرق په مینځ د شهادت او اقرار کښې (یعنی که دغل غلا دگواهانو په گواهي ثابته شوې وی. او که غل په خپله دغلا اقرار کړې وی. په دواړو صورتونو کښې به لاس هله کت کولې شی. چه مسروق منه حاضر شی)

د قاضی د فیصلې نه پس دغل په مال مسروقه باندي ملک راټل

(فَإِن وَهَبَهَا مَنِ السَّارِقُ اَوْ بَاعَهَا يَمْنَهُ اَوْ تَعَصَّتْ يَمْنَتَهَا مَنِ الْيَسَابِ لَمْ يَرْقُطْ)

ترجمه و تدریج: که مالک مسروقه مال غل ته هبه کړل یا نې په هغه باندي خرڅ کړل یا کم شو قیمت د مسروقه مال د نصاب نه نو نه به شی کت کولې. ۲) **دلیله:** دلیل دا دې. چه دحد جاری کول دقاضی د فیصلې پوره والې دې په دې باب (دحدود) کښې، ځکه چه واقع کیږي بې پرواهي د دې قضاء نه به حد اخستلو سره. (یعنی قاضی چه دا اوواڼی چه ما د رجم یا د لاس کت کولو یا د کورو ورکولو حکم ورکړلو. نو لکه څنگه چه دا الفاظ فیصله ده. دغه شان ددې الفاظو مطابق عمل کول اوحد جاری کول هم دقاضی فیصله ده. بالفرض که

۱) الفقه الزیلعی رحمه الله بالفصل وعزاه الى التقيح نصب الرأية ۵۷۳ هـ.

۲) مسلک الشافعي: -- فرمائی امام زفر او شافعی رحمه الله چه کت کولې به شی (لاس د سارق) اودا یو روایت د امام ابو یوسف رحمه الله نه هم دې. چه لاس به نې کت کولې شی.

قاضی فیصله و اوروی. خوبه هغه باندې عمل اونشی. نود قاضی فیصله نافذه نشوه. ځکه چه فیصله (دقاضی) دپاره د ښکاره کولو ده چه خلقو ته ښکاره شی. چه فلانی غلاکړې وه. اودهغه سزا ورته دلاس کټ کولوپه صورت کښي ملاؤ شوه. (اوددې قاضی د فیصلې اورولو نه پس) دلاس کټ کول دالله تعالی حق دې. اودا (حق دالله تعالی) ښکاره کيږي په وخت د لاس کټ کولو کښي، اوهرکله چه داسې شوه. (یعنی دا چه دلاس کټ کول دقاضی د فیصلې پوره والې دې. که کټ والې اونشی. نودقاضی فیصله بې فائدي شوه) نوشرط کولې به شی قیام دخصومت په وخت د حدجاری کولو کښي، یعنی لکه څنگه چه د فیصلې په ابتدا، کښي خصومت شرط دې. دغه شان دا هم شرط دې. چه دا خصومت د حدجاری کولوپه وخت کښي هم وی. ځوکه خصومت د فیصلې په اول کښي وی. چه مالک د سارق دلاس کټ کولو مطالبه کوي. اوییا کله چه د لاس کټ کولو وخت راشی. دهغه دطرفه مطالبه نه وی. ځکه چه سارق ترې هغه مال مسروقه یا اخستی وی. یا ورته مالک هغه مال مسروقه بخلی وی. نودحدجاری کولوشرط مفقود شو. چه خصومت دې، اودا قاعده ده. چه کوم خیزد قضاء دپاره شرط وی. هغه خیزبه په هغه وخت کښي هم شرط وی. چه کله په دغه قضاء باندې عمل کولې شی. اوحدجاری کولې شی. خوچونکه په موجوده صورت کښي د حدجاری کولوپه وخت کښي خصومت نشته. ځکه چه مالک سارق ته مال مسروقه هبه کړې دې. یا نې پرې خرڅ کړې دې) نودا داسې شوه. لکه چه مالک شوې نې وی سارق وړاندې د قضاء نه (اودا مسئله وړاندې تیره شوې ده. چه مقدمه قاضی ته پیش شوې نه وی. سارق په څه طریقې باندې د مال مسروقه مالک جوړ شی. نوپه ده باندې د لاس کټ کول نشته. نودغه شان دلته په زیربحث مسئله کښي به هم په سارق باندې دلاس کټ کول نه وی. دهغه تقریر د وجې کوم چه مونږ بیان کړل)

دلیل عدم القطع فی نصاب النصاب دلیل دا دې. چه کمال دنصاب هرکله چه شرط ووربه وخت د قضاء دقاضی کښي. یعنی قاضی به هله دلاس کټ کولو فیصله کوي. چه مال مسروقه دسرقه نصاب ته رسی. که نه رسی. نویبا دلاس کټ کولو حکم نشی کولې. نودغه شان، شرط کولې شی قیام ددې نصاب په وخت د پوره کولو دحد. (یعنی دلاس کټ کولوپه وخت کښي هم دا شرط دې. چه مال مسروقه به نصاب ته رسی. اوچه نه رسی. نولاس به نشی کټ کولې) دوجې دهغه تفصیل نه چه مونږ ذکر کړلو. (یعنی دحدجاری کول د قاضی د فیصلې یوه حصه ده. اودقاضی ذمه واری ده)

وَمَنْ مَرَّقَ عَيْنًا فَطَمَّ فِيهَا وَرَدَّهَا لَمْ يَدْرَسْ رَبَّهَا وَهِيَ بِمَا لَهَا لَمْ يَطْمَرْ

توجه و تدریج اوجا چه غلا کړلو. عین مال (هغه مال چه یوخل غلا کړې شی. اوییا مالک ته واپس شی) ، نوکټ کړی لاس (دمل) په هغه کښي، اوواپس نې کړه (هغه مسروق مال خپل مالک ته) بیا واپس شو (دا غل، اوغلانې کړه دغه خیزبه کوم کښي چه نې په اول ځل لاس کټ شوې وو) او هغه مال هم په هغه حالت وو. (څنگه چه وړاندې وو) نوته به شی کټ کولې (لاس ددې غل دوباره) ( )

دلیل دلیل دا دې. چه کټ کولو (دلاس) پیدا کړه دا خبره چه ساقط نې کړلو عصمت دمحل (یعنی کوم مال چه غلا شو. نودغه مال هغه شان محترم باقی پاتي نشو. څنگه چه د غلا نه وړاندې وو) بلکه چه اوبه پیژندې شی روستو انشاء الله تعالی اوبه واپس کولوسره مالک ته (یعنی دکوم مال په وجه چه د سارق لاس کټ کړې شی. او هغه مال بیا خپل مالک ته واپس شی) اگرچه راگرځیدلو حقیقت د عصمت (یعنی

۱) **ملک الشافعي** :- اوقیاس دا وائی. چه کټ دې کړې شی. (دوباره بل لاس دده) اودا (د دویم لاس کټ کول) روایت دې د امام ابویوسف رحمته الله علیه نه، اودا قول دامام شافعی رحمته الله علیه دې.

هغه مال چه څنگه وړاندې معصوم او محترم وو. نوچه دغلا نه پس بیا مالک ته راوړسی. نوییا په حقیقت کښې هغه شان معصوم او محترم شو. څنگه چه دغلا نه وړاندې وو. البته دومره ده چه باقی پاتې ده شبه د زائله کیدو. احترام او عصمت د مال مسروقه، یعنی اگر چه په ظاهره باندې دغه مال چه د مالک لاس ته راغلو. نوییا محفوظ شول. لیکن دا یوه شبه باقی ده. چه کیدې شی. دغه مال اوس هغه شان معصوم او محترم نه وی. څنگه چه د غلا نه وړاندې وو. او ددې شبهې د باقی پاتېدو کیدو گمان ځکه کولې شی. چه کتلې شی اتحاد دملک ته. یعنی هم دا مال مسروقه اول هم ددې مالک په ملک کښې وو. او اوس هم دده په ملک کښې دې. او کتل کولې شی. اتحاد د محل ته، ځکه چه دا مال مسروقه چه وړاندې دکوم کور نه غلا شوې وو. هم هغه ځانې ته واپس راغلو. او کتل کولې شی. قیام د موجب ته کوم چه کت کول دلاس دی. په دغه مال مسروقه کښې. یعنی ددې مال عین دغلا په وجه چه دلاس کت کیدو کوم حکم صادر شوې وو. نو دهغه حکم نتیجه چه کت شوې لاس دی. اوس هم باقی دې. هرکله چه دا درې واړه خبرې موجود دی. نو دا شبه پیدا کیږی. چه اوس دغه مال هغه شان معصوم او محترم پاتې نه وی. څنگه چه وړاندې وو. او چه دا شبه پیدا شوه. نویه دویم ځل غلا کولو کښې حدساقط شی

د مال داوالتی حالت نه د بدلیدو حکم

وَأَنْ تَقْبِضَتَ عَنْ حَالِهَا مِثْلَ أَنْ كَانَتْ غَزْلًا فَسَرَقَهُ فَقَبِضَتْ فِيهِ وَرَدَّ لَهَا لَيْسَ فَعَادَ وَسَرَقَهُ قَبِضَتْ

هل اللغة < ① غزل: غیر گنګنلې شوې ② نفع: اودلې شوې

تصريح < صاحب دقدوری علیه السلام فرمائی. که بدل شو. عین مال دخیل حالت نه، (یعنی غل چه کوم څیز غلا کړل. هغه دغل نه مالک ته واپس شو. اویا په کښې دمالک په قبضه کښې تبدیلی راغله) مثلاً چه وی مالوچ (د مالک سره) نودی (سارق) نې غلا کړی. او (د دغه مالوچ په غلا کښې) دده لاس کت کړې شی. او واپس نې کړې. خپل مالک ته) اویا اودلې شی. (یعنی کپړه ترې جوړه شی) نو بیرته اوگر څی غل غلا دهغې ته راوړدا ځل هغه کپړه غلا کړی. کومه چه داوالتی مالوچونه جوړه شوې وه. نویه دې صورت کښې به نې کت کولې شی (لاس)

دلیل < ځکه چه عین مال (مسروقه څیز) بدل شو. نو دا داسې شوه. لکه چه غل په دوباره یونوی څیز غلا کړلو. اولکله چه څیز بدل شو. نو ختمه شوه هغه شبه چه پیدا شوې وه داتحاد د محل نه اود لاس کت کیدونه په دې عین مال کښې، (یعنی په اولنی صورت کښې چه غل یو څیز غلا کړی. او دهغې په غلا کښې ترې لاس کت کړې شی. او هغه څیز مالک ته واپس شی. اودا مقطوع الید غل دوباره هم هغه څیز دوباره غلا کړی. نو وړاندې تیر شو. چه چونکه په دې صورت کښې مال مسروقه هم بودی. او محل یعنی دمالک قبضه هم یوه ده. اولاس هم په دغه څیز کښې یو ځل کت شوې دې. نو دوباره به ددغه غل لاس نشی کت کیدې. خو په دې دویم صورت کښې چه د خیزد اتحاد کومه شبه وه. هغه ختمه شوه. نوچه هغه ختمه شوه. نو که دوباره نې بل لاس کت کولې شی. دا به هم دهغه څیز په غلا کښې نه وی. دکوم څیز په غلا کښې چه نې اول بل لاس کت شوې وو. هرکله چه داسې شوه) نو واجب شو لاس کت کول دوباره.

د لاس کت کولو له پس د مال مسروقه مالک ته دواپس کولو احکام

وَأَذَا ظِعْمَ السَّارِقِ وَالْعَيْنُ قَابَةً فِي يَدَيْهِ وَرَدَّهَا

لوجه و تصريح < اولکله چه کت کړې شی لاس دسارق، او عین (مسروقه) موجود وی په لاس دده (سارق)

کښې. نو واپس کولې به شی صاحب خپل ته (مسروق منه)

دلیل < د وجې د باقی پاتې کیدو ددې (مال مسروقه) په ملک دهغه (مسروق منه) کښې،

وَأَنَّ كَانَتْ هَآئِكَ لَمْ يَضْمَنْ

ترجمہ و تفسیر: اوکے وی (مال مسروقہ) ہلاک شوئے نہ بہ شی تاوانی کولی (سارق) چہ مسروقہ منہ تری د مال مسروقہ تاوان واخلی

وجوب الضمان علی الاطلاق۔ دا اطلاق (دباو الحسن قدوری چہ وان کانت هالکة) شاملیپی ہلاک چہ مال مسروقہ پہ خپلہ ہلاک شوئے وی۔ لکھ خہ خناوروی۔ اومی شئی) او استہلاک تہ (چہ سارق ہلاک کری وی۔ لکھ مال مسروقہ گہ وی۔ اودی نی مری کری) اودا (برابری پہ حکم د ہلاک او استہلاک کنی) روایت دابو یوسف رحمہ اللہ دی د امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ نہ، اوہم دا روایت مشہور دی۔ (چہ دہلاک او استہلاک پہ مینغ کنی خہ فرق نشته) (۱)

دلیل: دلیل د نبی صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد دی۔ لَا غَرَمَ عَلَی السَّارِقِ بَعْدَ مَا قُطِعَتْ يَمِينُهُ { (چہ نشته تاوان پہ غل باندی پس ددی نہ چہ کت کری شی نبی لاس ددہ،

دلیل عدم الضمان فی صورة الاستهلاك: اووچہ دمشہو روایت (چہ داستہلاک پہ صورت کنی ہم پہ سارق باندی تاوان نشته لکھ خنگہ چہ د ہلاک پہ صورت کنی نشته) دا دہ چہ استہلاک پورہ کول د مقصود دی۔ (یعنی سارق چہ یو خیز غلا کوی۔ ددی دپارہ نی غلا کوی۔ چہ زہ دا پہ خپلہ فائدہ راولم۔ نو غل چہ مال مسروقہ ہلاک کری۔ دا خہ جدا جرم نہ دی۔ بلکہ ہم د سرقہ جرم اتمام تہ اورسیدلو۔ نوہر کله چہ جدا فعل نشو۔ بلکہ ہم د سرقہ تکمیل شو۔ نو معتبرہ بہ وی شبہ پہ دی استہلاک کنی (یعنی کہ داستہلاک پہ صورت کنی داباحت شبہ راشی۔ نو چونکہ استہلاک خہ جدا جرم نہ دی۔ بلکہ د مقصد پہ اعتبار سرہ د سرقہ تکمیل دی۔ اوسرقہ سبب د کت کولو دلاس دی۔ نو پہ استہلاک کنی شبہ راتلل پہ ثبوت سرقہ کنی شبہ راتلل دی) اودغہ شان ینکارہ کیپی سقوط د عصمت بہ حق د ضمان کنی (پہ صورت د استہلاک کنی) خکہ چہ دا (سقوط د عصمت) من جملہ د ضروریاتو د ددی (عصمت) دی پہ صورت د ہلاک کنی۔ د وجہ د نشتوالی د مماثلت نہ (پہ مینغ د مال مسروقہ اوضمان کنی، خکہ چہ ضمان مال معصوم دی دپارہ دحق العبد پہ دوارو صورتونو کنی ہلاک او استہلاک کنی۔ او مال مسروق د حق العبد پہ وجہ صرف پہ صورت د استہلاک کنی معصوم دی۔ نوہر کله چہ مماثلت نشته۔ نو ضمان ہم منتفی شو)

دسارق د مال مسروقہ دملکت دعوہ کول

(وَإِذَا ادَّعَى السَّارِقُ أَنَّ الْعَيْنَ الْمَسْرُوقَةَ مِلْكُهُ سَقَطَ الْقَطْعُ عَنْهُ وَأَنَّ لَمْ يُقَرَّبْ بَيِّنَةٌ)

ترجمہ و تفسیر: اوکله چہ دعوہ اوکری غل چہ د عین مسروقہ دی مالک دی۔ نو ساقط کیپی دلاس کت کول ددہ نہ اگرچہ دی قائم نکری گواہان (پہ خپلہ دعوہ باندی) مطلب ددی دا دی۔ (چہ سارق د عین

(۱) مسلک الشافعی: فرمائی دی امام شافعی رحمہ اللہ چہ ضامن کیپی (سارق) پہ دوارو کنی (کہ صورت د ہلاک دی اوکے د استہلاک)

(۲) غریہ الزیلعی رحمہ اللہ ہذا اللفظ ثم اخرج ما هو بمعناه من حديث عبدالرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لا يفرم صاحب السرقة إذا أقيم عليه الحد، أخرجه النسائي في قطع السارق رقم ۴۹۸۴ كذا في نصب الرأية ۵۷۷/۳۔

مسروقه د ملکیت دعوه اوکړی. پس ددې نه چه گواهی کړې وی دوو گواهانو په غلا باندې (چه ده غلا کړې ده. او دې سارق د عین مسروقه د ملکیت دعوه کوی.)
 دلته د دلیل دا دې. چه شبه لري کونکي د حد ده. او ثابتیږي شبه صرف په دعوه کولو سره د وجې د احتمال نه (چه کیدي شی دا سارق رښتیا وائی. دا عین مسروقه هم دده خپل ملکیت وی. او په شبه باندې حد ساقطیږي. نویه دې صورت کښې به هم حد ساقط وی)

د ډاکې تعریف

وَإِذَا خَرَجَ جَمَاعَةٌ مُّتَّبِعِينَ أَوْ وَاحِدٌ يُقْدِرُ عَلَى الْإِمْتِنَاعِ فَقَصْدُ وَقْظِ الطَّرِيقِ فَأَخَذَ وَقَبْلَ أَنْ يَأْخُذَ وَأَمَّا لَا وَيَقْتُلُوا أَنْفُسًا حَيْثُ هُمُ الرِّمَاءُ حَتَّى يُخْدُوا ثَوْبَةً،

هل اللغة < ① متتبعين: جمع د ممتنع: منع کونکې ② العيس: بندول ③ يهدثوا: نوي کړي
 ترجمه و تخریج < ابو الحسن قدوري رحمه فرماني. کله چه اوڅی (د تابعداري دامان نه) يوه ډله (که په ده ډله کښې مسلمان وی او که ذمی که آزاد وی او که غلام، چه منع کونکې (يعنی کوم کسان چه دوی سره مقابلې کولو دپاره کول غواړي. چه دهغوی مقابله کولې شی، یا يوکس وی. او قادر وی په منع کولو، يعنی په يواځې ورته دومره غلبه حاصله وی. چه د خلقو مقابله کولې شی. لکه دې مسلح وی. او خلق خالی لاس وی) نواراده اوکړي دوی د شوکولو دلاري (يعنی چه دخلقونه هغه څه واخلي. چه هغوی سره وی) او دوی اونیولی شول وړاندې ددې نه چه مال واخلي. او یا قتل کړي يوکس (يعنی چه نه نې دخلقو نه مال اخستې وی. اونه نې په هغوی کښې څوک قتل کړې وی) نو گرفتار به کړي دوی لره امام تردې چه اوباسی توبه،

د ډاکوانود جرم مختلف صورتونه

وَإِنْ أَخَذَ وَأَمَّا لَمْ يَلْمِمْ أَوْ ذَمَّ، وَالْمَأْخُذُ إِذَا قَسِمَ عَلَى جَمَاعَتِهِمْ أَصَابَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ عَشْرَةَ ذَرَاهِمَ فَصَاعِدًا أَوْ مِائَةً

قِيَمَتُهُ ذَلِكَ قَطْعُ الرِّمَاءِ أَيْ دِيْنُهُمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافِ،

ترجمه و تخریج < ① اوواخلي دوی مال د مسلمان یاد ذمی اوچه اخستي شوي مال (يعنی کوم مال چه دوی اوشوکوي، کله تقسیم کړې شی په ډله ددوی (ډاکوانو) نورسی هریوته په دوی کښې لس درهم یا زیاتي او یا هغه څیز وی چه رسیږي قیمت دهغې دې (لسو روپوته يعنی د سرقه نصاب نه) نوکت به کړي امام لاسونه ددوی او پښې ددوی ادل بدل (يعنی پښې لاس اوگسه پښه. دا یو حالت شو. چه دوی صرف مال لوټ کړي)

وَإِنْ قَتَلُوا أَنْفُسًا وَلَمْ يَأْخُذُوا وَأَمَّا لَا قَتَلَهُمُ الرِّمَاءُ مَرْدًا

ترجمه و تخریج < ② دویم صورت دا دې. (او که دوی قتل اوکړي. اوواخلي مال، نو قتل به کړي دوی لره امام حد، (يعنی د دوی دا قتلول به د قطع الطریق د سزا په طور نه وی. بلکه د قصاص په طور به وی. دلته < څکه چه دوی مسلمان قتل کړې دې. نویوکس به د بل کس په مقابله کښې قتل کولې شی)

مسک الحافني: - امام شافعي رحمه فرماني. چه نه ساقط کیږي (د لاس کټ کول دغل نه) صرف په دعوه کولو سره.

والله تعالى اودهغه د رسول سره جنگ دې. د ماليت په اعتبار سره نه دې. تردې که لس درهمې اوشکړي. نوهم به د قطع الطريق سزا ورکولې شي. او دا د بنې لاس اوگسې پښې د کټ کولو حکم څکه ورکړې شوې دې. چه اونه گړځي دا کټ کول فوت کيدل جنس منفعت لره، (يعني داسې مو اوناړکړلو چه د دواړو لاسونو يا د دواړو پښو کټ کولو حکم موکړې وې. ځکه چه په هغې کښې جنس منفعت فوت کيږي. يعنی که دواړه لاسونه کټ کړې شي. نو د نيول صلاحيت به ختم شي. او که دواړه پښې کټ کړې شي. نو د تللو صلاحيت به ختم شي. او دا د جنس منفعت فوت کيدل دي. کوم چه جائز نه دی. ددې وجې مو د يولاس اود يوې پښې کټ کولو حکم اوکړلو چه قوت د نيول اود قوت د تللو باقی پاتې وي. ځکه چه به يولاس باندي هم نيول کولي شي. او په يوه پښه باندي هم تلل کيدې شي.)

فَانْعَمَ الْاَوْلِيَاءُ عَنْهُمْ لَا يُلْتَقَتْ اِلَىٰ عَقُوبِهِمْ

حل اللغة < ① يلتفت: كتلى شئ ② العفو: معافى كول

ترجمه و تفسیر: که معافی او کړل په اولیاؤ د مقتول کښې دوی (ډاکوان) ته، نه به شی کتلې معافی د دوی ته (بلکه حدیه پرې جاری کولې شی). (اوپه حق الله کښې د بنده معافی معتبر نه ده. تردې ډله) ځکه چه دا (ددوی قتللول) حق د شرع دی. (اوپه حق الله کښې د بنده معافی معتبر نه ده. تردې چه پیغمبر ﷺ هم د چا نه حدنشی ساقط کولې. اوپه دې خبره باندې د ټولو عالمانو اتفاق دي).

دقت احوال لوت کولو اجتماعي سزا

(وَأَن قَتَلُواْ أَخِيَّ وَكَانَ بَيْنَهُمَا شَكٌّ فَالدِّمَاءُ الْيُسْرَىٰ وَأَن قَتَلُواْ نَفْسًا مِّن دُونِهَا وَلَمْ يَدْرُواْ جَاوِدًا وَلَا رَجُلًا وَلَا أَمِيرًا فَلْيَسِّرُواْ سُبُلَهَا وَلَا يَعْصِبْهَا لِيَوْمٍ سَآءٍ مِّنْ يَّوْمٍ أُتِيَ فِيهَا مَن يَخْتَرُنَا فَيَعْلَمُونَ لَوِيحَاتٍ خِلَافَ وَجْهِهِمْ وَلَظْفِرٌ مِّنْ عِطَابِهِمْ وَذَلِكَ أَفْوَاهٌ مَّن قَبَّلَ عَلَىٰ سَائِلَةٍ وَلَمْ يَرْغَبْ بِهَدْيٍ مَّا جَاءَ بِهِمْ وَقَدْ ظَهَرَ الْعَصَافُ أُولَئِكَ الَّذِينَ كَذَبُواْ وَعَصَوْاْ عَنْ أُمْرِ رَبِّي فَأَسْبِغْ لَهُمُ الدَّمَ إِنَّهُمْ يُخَالِفُونَ مَا يُغْنِي عَنْهُمُ الْجَزَاءَ فَقِيلَ لَا يَنْفَعُكَ إِذَا تُقَالَ هَؤُلَاءِ آبَاؤُكُمْ الَّذِينَ طَغَوْاْ فِي الْبِلَادِ أَن لَّهُمْ دِمَارُ الْمَغَالِكِ إِن شَاءَ قَطْعَةُ أَيِّدِهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ غِلَافٍ وَقَتْلُهُمْ صَلَاحُهُمْ وَإِن شَاءَ قَتْلُهُمْ وَأَن شَاءَ صَلَاحُهُمْ.)

هل اللغة < ① صلب: پہ سولی کرلو

توحه او دځلورم صورت دا دي، كله چه قتل كړي (داكوان خلقو لره) او واخلی مال (دهغوی) نوامام ته اختياردي. په يوددې كارونوكيسې ① كه خوښه نې وي.نوكت دې كړي لاسونه ددوي اوبڼې ددوي ادل بدل اوقتل دې كړي دوي يا دې په سولۍ كړي(دا يو قسم سزا شوه) ② اوكه خوښه نې شي.نوقتل دې كړي دوي «بغير دكت كولود لاسونواوبڼو نه، دا دويمه قسم سزا شوه» ③اوكه اوغواړي.نوپه سولۍ دې كړي دوي، (دا د شيخينووادامام احمد رحمهما الله قول دي)

١) القول الرابع هو هذا قول الشيخين **عليهما السلام** كذا في العناية (١٨٠٥) والحاشية (٤١٥٤) والبحر الرائق (٦٦٥) والمغنية (١٨٦٢) للفلا عن القول الرابع (٤٧٧١) -

کړی. اوڅه پرېږدی نوموړی وایو. چه دا یوحد دی. خو ترتیب په کښې لازم نه دی. چه اول به لاس کټ کولی شی. اوبیا به قتل کولی شی. نوچه ترتیب لازم نشو. اوده په قتل شروع او کړله. نو د لاس کټ کول به خپله ختم شو. ځکه چه د مرگ نه پس د لاس په کټ کولو کښې څه فائده نشته. لکه څنگه چه په حد قذف کښې چاته کورې ورکولی شی. اود کورو ورکولو په مینځ کښې هغه مرشی. نویاقي چه کومې کورې پاتې وی. هغه ساقطې شوې. ځکه چه د مرگ نه پس کورو ورکولو کښې څه فائده نشته)

مسلم محمد فرمانيلی دی. امام محمد رحمته الله علیه چه قتل کولی به شی یا به په سولې کولی شی. او کټ کولی به نشی. (لاس اوبښی)

دلیل < ځکه چه دا (ډاکه) گناه ده یوه نو نه به واجبیوی دوه حدونه (چه حدسرقه اوقصاص دی. ځکه چه جرم پیوی. نوحد به هم یو وی. او بل دلیل دا دی. کم د نفس نه داخلېږی په نفس کښې په باب د حدودو کښې، (یعنی چه په کس باندې دوه حدونه لازم شوی وی. یود نفس دقتل وی. او بل دقتل نه کمه سزا وی. نو وره سزا په غټ سزا کښې شاملولې شی. او وره سزا مستقله نشی اخستې) لکه حد د سرقه او رجم (کښې چه تداخل راځی. مثلاً په زیدباندې دغلا په وجه د لاس کټ کول واجب شوی دی. اود زنا په وجه نې سنگسار واجب شوې دی. نویه دې صورت کښې به صرف سنگسار ورکولی شی. دا نه چه اول به نې لاس کټ کړې شی. اوبیا به سنگسار کولی شی. بلکه د لاس کټ کولو سزا په رجم کښې داخله شوه)

د هجاري کولو طریقہ

وَيَصْلُبُ حَيًّا وَيُغَيِّرُ بَظْنَهُ بِرُمْحٍ أَلَى أَنْ يَمُوتَ

هَلِ اللُّغَةُ < ① بيعج: خیرې کولی شی ② بطن: خېټه

ترجمه و تدریج < بیا فرمائی (ابو الحسن قدوری) اویه سولې: به کړې شی. (ډاک) په ژوندونی، اوڅیرې به کړې شی خېټه دده په نیزه باندې تردې چه (په دغه حالت کښې) مرشی.

دلیل < سولې: کول په دې طریقہ په دې کښې زیاته مبالغه ده. په حیثیت د زجر (اوزورنې) اوهم دا (زجراوتنبیه) مقصود ده په دې (حد) سره.

په سولې د پریښودو موده

وَلَا يَصْلُبُ أَكْثَرِينَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ

ترجمه و تدریج < فرمائی (ابو الحسن قدوری رحمته الله علیه) اونه شی پریځودې په سولې زیات د درې ورځونه، **دلیل** < ځکه چه دې (مړي) متغیر کېږی پس ددې نه، نوډکه داسې پریځودې شی. تکلیف به رسی خلگونه په ده (یعنی دده په بد بونی)

مسلم ابی یوسف < دامام ابیوسف رحمته الله علیه نه روایت دی. چه پریځودې به شی (لاش) په لرگی (د سولې) باندې، تردې چه اورزېږی. بعضې حصه دده، چه عبرت واخلی دده نه نور خلق، **الجواب منه** < مونږ (جمهور احناف) وایو. چه حاصلېږی عبرت په هغه څه چه مونږ بیان کړلو. (چه درې ورځې دی) او آخری حد ته رسیدل مقصود نه دی. (یعنی په حد قانمولو کښې صرف تنبیه او زورنه مقصود ده. هغه په درې ورځوسره حاصلېږی)

په ډاکوانو کښې د غیر محلف یا محرم وجوه

(فَإِنْ كَانَ فِيهِمْ صَبِيٌّ أَوْ فُتُوٌّ أَوْ ذُرِّيَّةٌ مِنْ الْمُفْطُوعِ عَلَيْهِ سَقَطَ الْحَدُّ عَنْ الْبَاقِينَ)

ترجمه و تدریج < اوکه وی په ډاکوانو کښې ماشوم یا لیونی یا محرم دهغه چا دپاره چه شوکولی نې وی څوک، (یعنی په ډاکوانو کښې څوک داسې وی. چه څوک لوټ شوې وی دهغه محرم وی. لکه پلار، خونی

و غیره) نوساقطیری حد د نورو نه، نو ذکر شوې په ماشوم اولیونی کښې قول دامام ابوحنیفه اوزفر رحمہما اللہ دې. (۱)

دلیلہما اود هغوی دواړو طرفینو رحمہما اللہ دپاره دلیل دا دې. چه دا (ډاکه) جنایت دې یو، چه قائم دې په ټولو ډاکوانو پورې (یعنی ټول ډاکه) په دې فعل کښې شریک دی، نو هر کله چه نه واقع کیږي جرم د بعضې کسانو ددوی (چه ماشوم اومجنون دی) موجب (دحد. دشبیه دوجې نه) نووی به فعل د نورو (ډاکوانو) بعضې علت (یعنی ډاکه ټوله یو جرم دې. او ټول په دې جرم کښې شریک دی. نو ددوی دا جرم به په ټولو تقسیمولې شی. خو چه دجرم بعضې حصه د ماشوم اولیونی په حق کښې موجب د حد نشو. نو د نورو په حق کښې به هم موجب د حد نه وی. ځکه چه حد سرقه خو تجزی نه قبلوی. چه دخپل جرم په سزا کښې ترې څه لاس کټ کړې شی. اود نورو سزا په حساب دې پریخودې شی. بلکه لاس به یا ټول کټ کولې شی او یا به پریخودې شی) او په دې (بعضې علت) سره نه ثابتیږي حکم (دقتل کولی) نشو. دا مسئله پشان د خطا کار سره د قصد کونکي نه، (یعنی چه دوه کسان غشی اولی. یوکس پرې ټنکار ولی. او زید پرې اولگی. او بل کس پرې هم زید ولی. او هغه د دواړو غشود گذارنه مړ شو. نو په دې صورت کښې په هغه کس باندې هم قصاص نشته. چا چه د زید د ویشتلو قصد کړې وی. ځکه چه د مقتول قتل د خاطی او عامد دواړو په فعل سره واقع شوې دې. نو د خاطی فعل په قتل کښې شبه پیدا کړه. دهغې د وجې د عامد قصاص هم ساقط شو

مسئله ابی یوسف اوامام ابویوسف رحمہما اللہ نه روایت دې. که کړې وی مباشرت (دقتل سره) عاقلانو (یعنی په ډاکوانو کښې ماشوم اولیونی هم وی. لیکن چا چه قتل کړې وی. هغه عاقلان یعنی مکلف وی) نوحد به ورکولې شی نورو ډاکوانوته،

دلیلہ د دلیل دا دې. چه مباشر (دفعل دقتل سره) اصل دې. (ځکه چه جرم دقتل د ده نه صادر شوې دې) اومدگار تابع دې. (داصل) اونشته څه خلل په مباشرة د عاقل کښې (یعنی په قاتل کښې داسې څه علت نشته. چه دهغې د وجې دهغه په جرم کښې نقص راشی. اومونږ دهغه نه حد ساقط کړو. ځکه هغه په خپله ماشوم نه دې لیونی نه دې) اونشته اعتبار خلل لږه په تبع کښې (یعنی دې قاطع قاتل سره که په ډله کښې ماشوم یا لیونی وی. نو په هغوی کښې د عقل د نشتوالی یا د عقل د نقص د وجې خلل شته. خو د هغوی خلل چه تابعین دی. د اصل په جرم کښې چه قاتل دې څه نقص نه راولی. یعنی نقص د عقل په تابع کښې دې په اصل کښې نه دې. اومونږ حد جاری کوو په اصل باندې نه په تبع باندې)

دهد ساقط کېدو په صورت کښې دقصاص حکم

وَصَارَ الْقَتْلُ إِلَى الْأُولِيَاءِ فَإِنْ شَاؤُوا قَتَلُوا وَإِنْ شَاؤُوا عَفَوْا

ترجمه و تدبیر: اوگر څی حق دقصاص اولیاو (دمقتول ته) **دلیلہ** دوجې دینکاره کیدود حق العبد نه، نوکه غواړی (اولیا. دمقتول) قتل دې کړی (قاتل) اوکه غواړی نو معافی دې اوکړی. (قاتل ته دالله دپاره)

په ډاکهواو کښې دیوهکس په قتل دقصاص حد حکم

وَإِنْ بَاقِيَ الْقَتْلُ وَاحِدًا يَتَبَيَّنُ أَهْرَ الْحَدِّ عَلَى بَعْضِهِمْ

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمہما اللہ كذا في فتح القدير (١٨٤/٥) والعمدة (١٨٤/٥) ورد المختار (٢٣٥/٣) والبحر الرائق (٦٩/٥) نقلاً عن القول الرابع (٤٧٨/١) -

توضیح < **السام الغمر** > امام قدوری رحمہ اللہ کبھی د شرابو خلور قسمونہ بیان کری دی. او دا خلور هغه قسمونہ دی. چه حرام دی. ① اول د انگورو کچه شراب کله دا جوش اووهی. او زنگ اونیسسی. او د سختوالی نه مراد دا دې. چه هغه ددې قابل شی. چه نشه راوستونکې وی. او هم دې ته خمر (شراب) وائی.

② دویم قسم طلاء یعنی د انگورو شیرہ کله چه دا پخه کړې شی. او په ددې په دریو حصو کبھی دوه حصو نه لږ کم ختم شی. خو په محیط کبھی دی. چه طلاء ثلث (دریمې حصې) ته وائی. یعنی چه دکوم چه دوه حصې ختمه شی. او دکوم چه دوه ثلثه ختم شوې نه وی. بلکه کم وی. نو دې ته باذوق وائی.

③ دریم قسم سکر دی. یعنی اوبو کبھی چوارې اچولې شوې وی. او اوبه پخې کړې شوې نه وی. کله چه دا جوش اووهی. او خک اونیسسی.

④ خلورم قسم نقیع الزبيب یعنی اوسکې (موز) په اوبو کبھی اچولې شوې وی. او په دې کبھی جوش او سختوالی پیدا شی.

تعریف الغمر > د انگورو کچه اوبه کله چه دا نشه پیدا کونکې شی. دې ته خمر وائی. ددې نه علاوه نورو خکونکو خیزونو نه چه شراب جوړ کړې شی. هغې ته به خمر نشی وئیلې. د اهل لغت او د اهل علم په منځ کبھی هم دا مشهوره ده. چه خمر صرف هم دې ته وائی. (۱)

دلالت > ① د اهل لغت اتفاق دې. چه خمر صرف د انگورو شراب دی. او ددې دلیل دا دې. چه د خمر استعمال هم د انگورو په دې شرابو کبھی معروف او مشهور دې. او ددې نه علاوه چه کوم نور شراب دی. د هغې دپاره خپل نومونه دی. لکه سکر، او نقیع وغیره.

② دخمر حرمت قطعی او د خمر نه د علاوه شرابو حرمت ظنی دې. که د انگورو شرابو نه علاوه نورو شرابو ته خمر اوونیلې شی. نو بیا به ددې حرمت قطعی منل ضروری وی. حالانکه دا بې دلیل ده.

د انگورو د شیرې بیان

وَالْعَصِيرُ إِذَا طَبَخَ حَتَّى يَذْهَبَ أَقْلٌ مِنْ لُغْتِهِ أَوْ شِيرِهِ د انگورو کله چه پخه کړې شی. تردې چه ددې د دوه ثلثه نه کم ختم شی

توضیح > د خمر د بحث نه د فراغت نه پس د طلاء (د انگورو د شیرې) بیان دې. او ددې نوم باده دې. چه دا معرب کولو سره باذوق وئیلې شوې دی. او دا تول د انگورو د شیرې نه جوړېږی. او دا معمولی شان پخولې شی. تردې چه دریو حصو کبھی د دوه حصو نه کم ختم شی. او یو قسم ددې منصف دې. چه ددې په پخولو سره نیم ختم شی. بهر حال دا دواړه قسمونه حرام دی. او دا زمونږ مسلک دې. خو حرام به هله وی. کله چه د تیز جوش سره زنگ هم راشی. ،، کذا قال الإمام رحمہ اللہ ،،

مسلك صاحبین > او د صاحبینو رحمہم اللہ په نیز د خک راتلو نه بغیر به هم د تیزوالی نه پس دې ته حرام وئیلې شی.

د نقیع لمر (یعنی د سمورو د کچه اوبو) بیان

وَنَقِيعُ الْمَرِّ أَوْ نَقِيعِ تَمْرٍ

(۱) **مسلك الأئمة** - د آئمه ثلاثه رحمہم او د اصحاب ظاهر دا وینا ده. چه هر نشه ور خیز خمر دې. د انگورو نه جوړ شی. او که د بل خیز نه،

هل اللغة < ① نقيع: رس، نچور ② الشعر: قجوره

تصريح < دا د دریم قسم د نقيع تمر بیان دي. چه په دې کښې لمدي کجورې اوبو کښې اچولې شوي وي. نو ددې حکم دا دي. چه دا حرام مکروه دي.

د نقيع الزبيب (يعني د اوسکو د کچه اوبو) بيان

وَيَقِيْعُ الزَّبِيْبِ او نقيع زبيب اِذَا اشْتَدَّ وَغُلِيَ كله چه تيزې شي. او جوش اووهی

تصريح < او نقيع زبيب، دا د اوسکو او موزو کچه اوبه دي. كله چه په دې کښې جوش او تيزی پيدا شي. نو دا حرام دی.

د نبيذ تمر او نبيذ زبيب د معمولی شان پخولو او خكلو حكم

وَيَبِيْذُ التَّمْرِ وَالزَّبِيْبِ اِذَا طَبَخَ كُلُّ وَاَحَدٍ مِنْهُمَا اَذْنَى طَبَقَةٍ حَلَالٌ او نبيذ تمر او نبيذ زبيب كله چه دي کښې هر يو معمولی شان پaxe کړې شي. نو حلال دی وَاِنْ اشْتَدَّ اِگرچه جوش اووهی اِذَا شَرِبَ مِنْهُ مَا يَغْلِبُ عَلَى طَبَقِهِ كله چه دا اوڅکی دومره مقدار چه دده غالب گمان دا وي اَنَّهُ لَا يُشْكِرُهُ مِنْ غَيْرِهِ وَلَا طَبَخَ، چه دا به نشه نه کوي. (كله چه اوڅکی، بغیر د مشغولتیا او خوشحالی (حاصلولی) نه

هل اللغة < ① نبيذ: رس، نچور ② الزبيب: اوسکې

تصريح < نبيذ تمر او نبيذ زبيب كله چه دا معمولی شان پaxe کړې شي. د شيخينو وجمعا الله په نيز حلال دي. خو ① رومي شرط معمولی شان پخول دي. ② دويم شرط چه دومره مقدار اوڅکی چه په دې سره نشه نه راځي ③ دويم شرط د خكلو مقصد مشغولتیا او خوشحالی حاصلول نه وي. بلکه د بدن طاقت وي.

د کجورو او اوسکو هم شرابو حقيقت او ددي حکم

وَلَا يَأْسُ بِالْخَلِيطَيْنِ او خليطين (کجورې او انگور ملاؤ شوو) کښې هيڅ باک نشته.

تصريح < د خليطينو حقيقت دا دي. چه کجورې او انگور، يا اوسکې او کجورې ملاو کړې شي. او شربت جوړ کړې شي. او دا حلال دي. په دې شرط چه معمولی شان پوخ کړې شي.

دليله < ابن زياد فرمايلي دي. چه په ما ابن عمر رضی الله عنهما يو شربت اوڅکلو. هغې سره زما دا حالت جوړ شو. چه کوره پورې تلل راته گران شو. په بله ورځ ما هغوی ته دا واقعه بيان کړله. نو وي فرمايل. چه مونږ تا ته د کجورو او اوڅکو نه بغیر زيات څه نه دي څکولي. دي ته خليطين وائي. او دا پخکړې شوي هم وو. چه ددې دليل دا دي. چه د ابن عمر رضی الله عنهما نه نقل دي. چه د اوڅکو وغيره کچه اوبه حرام دي. (۱) نو ددوی ددې خبرې نه معلومه شوه. چه دا پخکړې شوي وو. گنی هغوی به دا په ابن زياد باندې څنگه څکل.

الاشكال < که څوک دا اعتراض اوکړی چه تاسو خليطينو ته جائز وائي. حالانکه حديث کښې ددې معانعت راغلې دي. تَمَّيْ عَنْ الْجَمْعِ بَيْنَ التَّمْرِ وَالزَّبِيْبِ، وَالزَّبِيْبِ وَالرُّطَبِ، وَالرُّطَبِ وَالْمُسُو (۲) چه انگور او

(۱) غربه الزبلي رحمه الله (نصب الراية: ۱۰۷۵).

(۲) - من حديث جابر رضي الله عنه أخرجه البخاري في الأشربة باب ۸ ومسلم في الأشربة رقم ۱۷ وأبو داود في الأشربة باب ۸ والترمذي في الأشربة باب ۹ والنسائي في الأشربة باب ۹ وابن ماجه في الأشربة باب ۱۱.

چواري او انگور او کجوري او کجوري ملا (يوخاني) استعمال کړې شي؟
الجواب عنه > نو د دې جواب دا دي چه دا ممانعت په ابتداء د اسلام کښې هغه وخت وو، کله چه د قحط زمانه وه. او مقصد دا وو چه دا مه جمع کوي. بلکه په يو باندې اکتفاء (او بسوالی) کوي. او دويم غريبانانو ته ورکوي.

د شهدو، انخرانو، د جوارو او اورشو د نبيذو حکم

وَتَبِيدُ الْعَلِيلَ وَالْقَيْنَ وَالْحِنْطَةَ وَالشَّعِيرَ وَالذَّرَّةَ حَلَالٌ وَإِنْ لَمْ يُطَيَّبْهُمُ او د شهدو او انخرانو نبيذ او د غنم او اورشو جوارو نبيذ حلال دی. اگرچه پاخه نکړې شي

هل اللغة > ① العسل: شهد ② التين: انخر ③ الحنطة: غنم ④ الذرة: چواره ⑤ الشعير: اورشې

توضیح > دا ټول ذکر شوي نبيذ حلال دي. اگرچه پخکړې شوي هم نه وي. خو شرط دا دي. چه د لهور او خوشحالولو نه بغير د بدن د طاقت دپاره نه استعمال کړي. وړاندې تير شوي دي. چه نبي کریم ﷺ د احکامو د بيان دپاره راليکلې شوي دي. او نبي کریم ﷺ چه کوم ارشاد فرمايلې دي. دالغرمين هاتين.... ددې مطلب دا دي. چه کوم شراب حرام دی. هغه د انگورو او کجورو نه جوړولې شي. نو ددې نه معلومه شوه. چه کوم د شهدو او انخرانو وغيره نه جوړولې شي. نو هغه به حرام نه وي.

د انگورو شيره چه پخولو سره دوه حصې ختم شي نو ددې حکم

وَعَصِيرُ الْعِنَبِ إِذَا طَبَخَ حَتَّى ذَهَبَ مِنْهُ ثُلُثَا حَلَالٌ وَإِنْ اِسْتَدَّ او د انگورو شيره چه کله پخه کړې شي. تردې چه ددې دوه ثلثه ختم شوې وي. او يو ثلث باقي پاتې شي. نو دا حلال دی. اگرچه جوش اوهوي

توضیح > د انگورو نچورې رس دومره پوخ کړې شي. چه په دريو کښې دوه حصې ختمې شي. او صرف يوه حصه باقي پاتې شي. او په دې کښې جوش او تيزي راغلې وي. نو دا جائز دی. کله چه مقصد په طاعاتو به قوت حاصلول وي. او که عبث او خوشحالي مقصد وي. نو بالاتفاق حرام دی.

دلهلما > د شيخينو رحمهم الله دليل نبي کریم ﷺ حديث دي حُرْمَتُ الْخَمْرِ لِعَيْنِهَا وَالْكَرْمِ مِنْ كُلِّ شَرَابٍ يعنی خمر حرام لعينه دي. ددې قليل او كثير حرام دي. او د هر شراب مسکر حرام دي. نو عطف چونکه د مغايرت تقاضه کوي. نو د حديث نه ثابت شوه. چه د خمر عين حرام دي. او د غير خمر سکر (نشه راوستونکي) حرام دي. او د سکر نه مخکښې حلال دي.

مسلك محمد > امام محمد، امام مالك، او امام شافعي رحمهم الله دا حرام گرځوي. او د امام محمد رحمهم الله قول باندې فتوی ده. د امام محمد رحمهم الله درې نور روايات هم نقل دي ① پشان د شيخينو رحمهم الله ② مکروه ③ توقف.

دليله > د امام محمد رحمهم الله وغيره دليل دي. چه په دې کښې درې حديثونه او يو عقلی دليل دي ① **كُلُّ مُسْكِرٍ مُخْمَرٌ** نشه راوستونکې حرام دي

په کدو، چاتي، او مزفت کښې د نبيذ جوړولو حکم

وَلَا بَأْسَ بِالْإِنْبَاءِ فِي الدُّبَاءِ او هيڅ باک نشته. په نبيذ جوړولو سره. د کدو په لوخي کښې وَالْحَنْتِي وَالْمَزْفَتِ وَالْقِيَارِ په حنتم (چاتي) کښې او مزفت موبلې شوي لوخي کښې.

هل اللغة > ① الانباء: نبيذ جوړول ② الدباء: کدو ③ الحنتم: چاتي ④ المزفت: پالش شوي لوبڼې

توضیح > د بابه: د کدو لوخي، حنتم: د شين رنگ د خاورو کنډولې (منگي)، مزفت: د تارکولو پشان يو

خیز دې. چه هغي ته زفت وائي. كله چه په يو لoxي باندي ددې پالش او كړې شي. نو دې لoxي ته مزفت وائي. بهر حال دا خو د لoxي نوم دې. لكه زمونږ په علاقو كښې چاټي (كوزه، منگي) نو په دې كښې څه پاك نشته

دليله > خلقو به په دې لoxو كښې شراب جوړول. كله چه د شرابو حرمت نازل شو. نو نبی كريم ﷺ ددې لoxو د استعمال نه منع فرمايلې وه. چه د شرابو نفرت په زړونو كښې ښه كښې. بيا څه موده پس كله چه مقصد حاصل شو. نو ددې لoxو د استعمال اجازت ملاؤ شو. او روميې حكم منسوخ شو. دا حديث په مشكواة كښې ستاسو په وړاندي تير شوې دې. چه هلته كښې ددې ممانعت دې.

كه شراب پخپله سركه جوړه شي نو څه حكم دې ؟

وَإِذَا تَخَلَّلَتْ الْحُمُرُ حَلَّتْ سَوَاءً صَارَتْ بِنَفْسِهَا أَمْ لَا أَوْ شِئٌ يَنْظُرُ فِيهَا أَوْ كَلَهُ جَمْرٌ سَرَكُهُ جَوْرُهُ شَوْه. نو حلال شو. كه هغه پخپله سركه جوړه شوې وي. يا په څه داسې خيز سره (سركه جوړه شوې وي) كوم چه دې كښې اچولې شوې وي **وَلَا يُكْرَهُ تَخْلِيلُهَا** او ددې سركه جوړول مكروه نه دى.

حل اللغة > ① **التخليل**: سركه جوړول

تدريج > كه د شرابو نه پخپله سركه جوړه شي. او كه جوړه كړې شي. اوس به دا حلال وي. او ددې نه سركه جوړول مكروه هم نه دى. (١)

دليله > دليل دا دې. چه حديث كښې سركې ته غوره سالن (تركاري) فرمايلې شوې دې. بيا سركه جوړول حلال كيدل پكار دى. ځكه چه اوس مفسد وصف زائل شو. او ښه (صالح) وصف پيدا شو. يعنى صفراء ته په دې سره سكون ملاوړې. او شهوت ختمېږي. او په دې سره غذا حاصلېږي. او داسې اصلاح صحيح ده. او دا په انساني ضروري فائده كښې د كار راتلو قابل جوړېږي. نو لكه څنگه چه خمر پخپله سركه جوړه شوه. او هغه حلال ده. نو دا هم حلال كيدل پكار دى. او لكه څنگه چه مرداره څرمن په رنگ كولو سره پاكېږي. او دې ته رنگ وركول د كراهت نه بغير جائز دى. نو هم دغه شان دلته كښې پكار دى. او هر كله چه حرام خيز ته نيزدې كيدل ددې د فساد لرې كولو دپاره وي. نو داسې نيزدې كيدل جائز دى. لكه كه شراب بهيول وي. نو دې ته نيزدې كيدل بالاتفاق جائز دى.

كِتَابُ الصَّيْدِ

ترجمه > (دا) كتاب د ښكار (د احكامو په بيان كښې) دې.

تدريج > **الربط بما قبله** > لكه څنگه چه شرابو سره خوشحالى حاصلولې شي. دغه شان ښكار سره هم خوند او مزه حاصلولې شي. (د كمال پخې) نو بيا د دواړو په منځ كښې وجه د مناسبت ښكاره ده. او ښكار د خوراكونو څنې دې. چه ددې شرابو سره مناسبت ښكاره دې. بيا لكه څنگه چه شراب څه حلال او څه

(١) **ملك الشافعي**: - امام شافعي رحمه الله سركه جوړول مطلق مكروه گرځوى. اوس پاتې شوه حاصل شوې سركه نو په دې كښې تفصيل دې. ① كه په خمر كښې څه خيز شاملولو سره سركه جوړه كړې شوې ده. نو د امام شافعي رحمه الله په دې كښې صرف يو قول دې. چه دا سركه حلال نه ده. ② او كه د څه اچولو نه بغير سركه جوړه شوې وي. نو په دې كښې د امام شافعي رحمه الله قوله دى (١) يو دا چه حلال ده. (٢) دويم دا چه حلال نه ده.

حرام دی. دغه شان په ښکار کېږي هم څه حلال او څه حرام دی. بیا د اشریه مخکښې ذکر کولو وجه دا

ده. چه په دې کښې د حرمت غلبه ده. او په دې کښې د حلت،، کماهو قاهر،، .
د دې نه وړاندې چه د دې کتاب په مسائلو شروع اوکړو د ښکار د شرطونو بيان مناسب گڼم نو زده
کړه دا خبره چه د ښکار د جواز منځلښ شرطونه دي.

دې. او هغه دا دی. ① د ذکا (ذبح) اهل وی.

② دده د طرفه لیگل اوموندي شی.

② دده سره په لیږلو کښې داسې کس شریک نه وي، چه د هغه ښکار حلال نه دي.

④ په قصد سره نې تسميه (بسم الله) نه وي پريخودي.

③ د لیگلو او نیولو په منځ کښې بل څه کار کښې نه وی مشغول شوی.

الشروط التي تتعلق بالكلب > او پنځه شرطونه هغه دي. چه د هغې تعلق سپی سره دي. او هغه پنځه دي:

① سپې معلم وی. چه ددې تفصیل اوس راروان دي.

② سېږنې چه په کومه طريقه (او رفتار) باندې پریځودې وی. هم په هغه طريقه باندې روان شی.

⑤ په ښکار نیولو کښې دده سره داسې سپې نه وی شریک شوې. چه د هغه مړښکار حلال نه دي.

② سپې بنکار زخمی کړی. داسې نه چه پخپل بوج سره ټپي مړ کړی.

⑤ سپې ددې نه هيڅ او نخوري.

الشروط التي تتعلق بالصيد» او پنځه شرطونه هغه دی. کوم چه په ښکار کېښي دی. او هغه دا دی:

① ٻٺڪار ۽ حشرات الارض خفي نه وي.

② د کب (می) نه علاوه بل څه دریایی خنځور نه وی.

⑤ دا ښکار داسې وی. چه هغه پخپلو لاسونو او پنجویا ښکرو (وغیره) سره د خپل ځان حفاظت کونکی وی.

۵) داسې ځناور نه وي، چه هغه پخپلو غاښونو سره شلول كوي، او خوري، يا پخپلو پنډو سره راشوكه وي، او خوري، لكه بابنه، باز او لكه شرمخ، زمري،

⑤ دا د ذبح کولو پورې په لاس نه وی راغلې بلکه د ټسکاری ځناور په زخمی کولو سره مړ شوې وی. نو هله په لاس راغلې وی. نو که دا په لاس راغلې نو اوس د ذبح نه بغیر حلال نه دي. او ددې خلاصه دا ده. چه اصل کښې پخپل لاس سره ذبح کول لازم دی. او کله چه اختیاري ذبح ممکن نه وی. نو اضطراری ذبیحه به په ذریعه د غشی او ټسکاری څاروی هلاکولو سره حلال وی. نو کله چه ده ټسکاری ځناور پریځودو. او ده اوښولو. او مالک ورته اورسیدو. حالانکه اوسه پورې ټسکار ژوندې دي. نو اوس به ده باندې اختیاري ذبح کول واجب دی. تردی که دا مړ شو. او ده ذبح نکړو. نو مردار شو.

العید لفظ د، مید، دوه معانی دی ① هغه څاروي کوم چه ښکار کړي شی. ② ښکار کول

به تعلیم یافته سپی، پراگ، او باز سره د بنکار حکم

وَيَجُودُ الْأَصْلِيَّاتُ بِالْكَتَبِ الْمُعَلِّمِ وَالْفَهْدِ وَالْبَيَازِ وَسَائِرِ الْجَوَارِحِ الْمُعَلَّمَةِ او په تعليم یافته سپی، او پرانګ، او باز، او ټولو تعليم یافته ځناورو سره ښکار کول جائز دی

حل اللفظة < ① الاصطیاء: بنکار کول ② الفهد: پرانگ ③ البازی: باز

توضیح: کوم (درنده یا مارغه) ته چه تا تعلیم ورکړو. (چه ددې تفصیل نږدې راروان دي) که هغه ښکار

کونکې درنده وی. او که مارغه وی. نو د هغې کرې ښکار حلال دي.
دليله > دليل دا آيت دي **اَسْئَلُكَ مَاذَا اَجَلَ لَهُمْ قُلْ اَجَلُكُمْ الظِّمْتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ**
تَعْلِمُوهُمْ مِّمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ ۱۳ خلق ستانه تپوس کوی. چه ددوی
 دپاره څه څیز حلال دي. تاسو اوفرمایئ. چه ستاسو پاکیزه څیزونه حلال دی. او هغه چه تاسو اوبنایئ
 ښکاری ځناورو نه په ښکار پسې ورتلل، چه تاسو ئې ورته بنایئ. د هغه خبرو نه کوم چه الله تعالی
 تاسو ته خودلی دی. نو تاسو خورئ د هغې نه کوم چه هغوی اوساتی. ستاسو دپاره، او په دې د الله نوم
 اخلي،

تعريف الجوارح > د مکلبینو جوارح هغه ټولو ځناورو ته شامل دي. کوم چه پخپلو غاښونو او پنجو سره
 ښکار کونکی دی. چونکه جوارح د کواسب په معنی کښې دي. او ښکار کول گټه کول دي. نو دا ټول
 ځناور گټه کونکی دی. او دلته د مکلبین معنی سبې نه دي. بلکه ددې معنی مسطین ده. یعنی تاسو
 دا جوارح (مزدوری او گټه کونکی) په ښکار باندې ور پریردئ. او دا په ښکار باندې مسلط کړئ.

د سبې او باز په تعلیم کښې فرق

تَعْلِيمُ الْكَلْبِ أَنْ يَذْكُرَ الْأَكْلَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، او د سبې په تعلیم کښې فرق دا دي. چه دا درې ځله
 خوراک پریردئ **وَتَعْلِيمُ الْبَازِ أَنْ يَرْجِعَ** او د باز تعلیم دا دي. چه هغه واپس راشی **وَيُجِيبُ إِذَا دَعَوْتَهُ** او د
 ده بلنه قبولی کله چې ئې رابلی

تفريع > بیا د سبې او باز په تعلیم کښې فرق دي. سبې ته به هغه وخت معلم (تعلیم یافته) ونیلي
 شی. کله چه په ده د تعلیم او تادیب دا اثر ښکاره شی. چه دې ښکار اوکړي. او دا اونه خورئ. بلکه مالک
 دپاره ئې اوساتی. او دا فعل دده نه درې ځله صادر شوي وی. او د باز تعلیم دا دي. چه هغه ستا په
 رابللو باندې راشي.

دليله > مرغینانی **رَوَاهُ** په هدایه کښې فرمائیلی دی. چه دا تفصیل د ابن عباس **رضی الله عنه** نه نقل دي. علامه
 زیلعی **رحمته الله علیه** ددې اثر په باره کښې فرمائی. **لم أجده**، (۱)

وجه الفرق بين الكلب والباز > بیا په سبې او باز کښې فرق څکه شوي دي. چه سبې ته تعلیم ورکول آسان
 دي. ځکه چه دا وهل برداشت کولی شی. او د باز بدن وهل نه برداشت کوی. او دویمه خبره دا ده. چه د
 تعلیم علامت دا دي. چه ځناور د خپل خوش څیز د خوراک د عادت او فطرت نه منع شی. او سبې
 چونکه سړی سره اوسیدونکې (او اموخته) دي. نو په رابللو باندې راتلل به دده د تعلیم علامت نه
 وی. البته د سبې عادت دي. چه څه ملاؤ شی. هغه اوخوری. او لوټ مار اوکړي. او کله چه ده ښکار
 اونیولو. او وي نه خوړلو. نو دا به دده د معلم او مؤدب کیدو علامت وی. او باز خو وحشی مارغه
 دي. کله چه دا سره دومره عادت شی. چه په رابللو سره راشی. نو هم دا به د تعلیم علامت شمارلي
 شی.

اشراط التري للاثا > د سبې د تعلیم شرط دا دي. چه دا درې ځله ښکار او نخوری. او دا د صاحبینو
 رحمهم الله مذهب دي.

۱ - قال الزيلعي رحمه الله غريب ثم قال ولي البخاري وقال ابن عباس رضي الله عنهما ان اكل الكلب لعدو اثم اكس على نفسه والله تعالى يقول تعلمون مما علمكم الله فيضرب ويعلم حتى يترك اخبرجه البخاري في الدبالح

فایده دلیل دا دی که ده یو خل یا دوه خله خوراک پریخودلې وی نو په دې کښې اوس هم دیر احتمالات دی چه کیدې شی د گیدې د ډکوالی په وجه نه وی خورلې البته کله چه ده درې خله پورې اونخورله نو دا د عادت کیدو دلیل دی او دريو ته په عادت معلومولو کښې او په نورو علرونو کښې کافی دخل دی او د موسی او خضر علیهما السلام په واقعه کښې هم د دریو دخل دی حضرت موسی عليه السلام دریم خل په باره کښې فرمایلی وو. **﴿إِنْ سَأَلْتَهُ عَنْ شَيْءٍ فَقَدْ هَاقَلًا تُصْحِفِي﴾**

د تعلیم یافته سپی یا باز د زخمی ښکار حکم

وَإِذَا أُرْسِلَ كَلْبُهُ الْمَعْلَمُ أَوْ بَازِيُهُ او هرکله چه ښکاری پریخودو خپل تعلیم یافته سپی، یا تعلیم یافته باز **أَوْ صَفَرَةٌ عَلَى صَيْدٍ** او یا خپل شکرې په یو ښکار پسې **وَذَكَرَ اسْمَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ عِنْدَ أَرْسَالِهِ** او ده **دالله نوم واخستلو** دده د پریخودو په وخت **فَأَخَذَ الصَّيْدَ وَجَرَحَهُ قِمَاتَ حَلِّ أَكْلِهِ** نو ده ښکار اونیولو او دا **نې زخمی کړو** نو ښکار می شو نو ددې خوراک جائز دی.

توضیح کله چه ښکاری بسم الله او نیله او خپل معلم سپی یا باز نې پریخودو او سپی یا باز ښکار اونیولو او دا نې زخمی کړو او ښکار می شو نو ددې خوراک حلال دی.

دلالت ① د حضرت عدي بن ثابت په حدیث کښې هم د دې مسئله ذکر دی او نبی صلی الله علیه وسلم د حلت فتوی ورکړې وه

⑦ لکه څنگه چه چاره وغیره د ذبح آله ده دغه شان سپی او باز هم د ذبح آله ده او ښکاره ده چه چاره د استعمال نه بغیر ذبح کول نه کوی تردې که چاره پرته وی او چیلې په دې دیاسه پریوتله او ددې مرئ کت شو نو دا ذبح نشوه ځکه چه استعمال او نه موندې شو دغه شان سپی او باز هم د ښکاری دپاره د ذبح آلی دی او آله د استعمال نه بغیر کار نه کوی او په سپی او باز کښې استعمال دا دی چه دا په ښکار پسې پریردی نو ددې په ښکار پسې پریخودل داسې دی لکه غشی ویشتل او چاره چلولو نو لکه څنگه چه د چارې چلولو په وخت او د غشی ویشلو په وخت تسمیه ضروری ده دغه شان د سپی او باز پریخودو په وخت هم تسمیه ضروری ده.

د سپی یا پراتاب د ښکار نه د خوړلو حکم

فَإِنْ أَكَلَ مِنَ الْكَلْبِ أَوْ الْقَيْدِ که د ښکار نه سپی یا پراتاب او خوړلو **لَمْ يُؤْكَلْ** نو ښکار به نشی خوړلې **وَإِنْ أَكَلَ مِنْهُ الْبَازِيُ أَكَلَ** او که ددې نه باز او خوړلو نو خوړلې به شی

هل اللغة ① الکلب: سپی ② القيد: پراتاب

توضیح که سپی یا پراتاب د ښکار نه خوراک او کړو نو دا ښکار خوړل جائز نه دی که باز او خوړلو نه د هغې خوراک جائز دی.

فایده چه ددې تفصیل وړاندې تیر شوې دی او د عدی عليه السلام د حدیث نه ددې تائید کیږی.

د ښکاری سپی د ژوندی ښکار ذبح کولو حکم

وَإِنْ أَذْرَكَ الْمُرْبِلَ الصَّيْدَ حَيًّا که لیكونکې ښکار ژوندې اوموندلو **وَجَبَ عَلَيْهِ أَنْ يَذْكِيَهُ** نو په ده واجب دی چه دا ذبح کړی **فَإِنْ تَرَكَ لَذْكِيَّتَهُ حَتَّى مَاتَ لَمْ يُؤْكَلْ** او که ده ذبح کول پریخودل تردې چه ښکار می شو نو خوړلې به نشی

توضیح ښکاری په ښکار باندې خپل تعلیم یافته سپی، یا تعلیم یافته باز پریخودو یا نې غشی

اوویشتلو. چه په دې سره ښکار اوښولې شو. نو اوس به کتلي شي. چه هغه ژوندي دي. اوکه مړ دي. که مړ شوي وي. نو د هغې خوراک جائز دي. اوکه ژوندي وي. نو دا به هغه وخت حلال وي. چه دا ذبیح کړې شي. گنې که ذبیح نکړې شو. تردې چه مړ شو. نو حلال به نه وي.

دلیل: ځکه چه اصول دا مقرر دي. که په بدل سره د مقصود حاصلیدو نه مخکېني مخکېني اصل باندې قدرت اوشي. نو د بدل حکم به باطل وي. مثلاً یوکس تیمم اوکړو. او تر اوسه ئې مونږ نه دي کړي. چه اوبه باندې قادر شو. نو د تیمم حکم باطل شو. او اودس کول او مونږ کول به واجب وي. دغه شان دلته کښې مقصود د خوراک جواز دي. او ښکاره ده. چه د خوراک د جواز ښکاره کیدل به د ښکار د مرگ نه پس کیږي. گنې ددې ژوندي خوراک حلال نه دي. او اصول ذکاۃ اختیاری دي. او بدل ذکاۃ اضطراری دي. نو په ذکاۃ اضطراری سره اوس مقصود حاصل شوې نه وو. چه دې په اصل باندې قادر شو. نو ذکاۃ اضطراری کوم چه بدل دي. هغه به باطل وي.

د زخم نه بهیر صرف مړی زولو سره د ښکار حکم

وَأَنَّ خَفَقَهُ الْكَلْبُ وَلَمْ يَجِرْهُ لَمْ يُكُلْ
خوړلې به نشي

حل اللغة < ① الحق: مړی خفه کول، بندول

توضیح: اوکه سپی د ښکار په مړی زور کړو. (مړی ئې خفه کړل) او زخم ئې اونه لگولو. نو دا به حلال نه وي.

دلیل: زخم داسې کیدل شرط دی. چه دهغې نه وینه اوبهیري. او دا مقصد په خپه ماتولو سره نه حاصلیږي. نو دا داسې شوه. لکه چه مړی ئې خفه کړې وي. او مړ کړې ئې وي. دا ظاهر روایت دي.

روایه ابن ابی حنیفه: خو د امام ابوحنیفه رحمه الله نقل دی. که سپی د ښکار یو اندام مات کړو. هغه حلال دي.

دلیل: ځکه چه دلته کښې اگرچه ښکاره زخم نشته. خو پټ زخم شته. او زخم لگول شرط دی. او هغه موجود دي.

د معلوم سپی د ښکار بعضی حرام صورتونه

وَأَنَّ شَارَكَهُ كَلْبٌ غَيْرُ مَعْلُومٍ أَوْ كَلْبٌ عُجُوزٌ
سره بې تعلیمه سپی، یا د مجوسی سپی او کلب لمړی کړا سَمِ الْوَعْلُ عَلَیْهِ یا داسې سپی چه هغې باندې د الله تعالی نوم نه دي اخستی شوي لَمْ يُكُلْ نو نه به شي خوړلې

توضیح: که د مسلمان هغه تعلیم یافته سپی سره کوم چه بسم الله ونيولو سره پریخودې شوي دي. بل یو سپی شریک شو. چه یا خو بې تعلیمه دي. یا د مجوسی دي. یا په دې باندې قصداً بسم الله نه ده ونيولې شوي. نو دده دا نیولې شوې ښکار به نه خوړلې کیږي.

دلیل: ① د حضرت عدی رحمه الله په حدیث کښې ددې صراحت موجود دي.

② او دویمه وجه دا ده. چه کله د حلال او حرام اجتماع اوشي. نو غلبه حرام ته حاصلیږي. داسې ولي کیږي؟ ځکه چه په دې باره کښې حدیث موجود دي. کوم چه په مسند عبدالرزاق کښې په ابن مسعود رحمه الله موقوف دي. یادوي وجه احتیاط ده. ځکه چه حرام واجب الترك دي. او حلال جائز الترك دي. نو احتیاط په ترك کښې دي.

واذامی الرجل مممالی الصيد اوکله چې غشی اولی یو کس په ښکار پسې فممی الله تعالی عند الرمی یوکل او د الله تعالی نوم نه د غشی چلولو په وخت کښې واخستل اکل ما اصابه لمرنو غشی چې کوم ښکار ته اورسیری هغه دې خوری اذاجرحه السهم فمات خو په دې شرط چې غشی زخمی کړی وی او مړ شوی وی وان ادوکه حیا دکاه او که ده ژوندي رالاندې کړو ذبح به نه کړی وان ترک تذکیته او که د هغه ذبح کول نه وي اونکړل نو نه به نه کړی خوری

توضیح > شروط حله الصيد بالسهم > په تیر یا توپک سره د ښکار کولو درې شرطونه دی ① بسم الله وثیل که د بسم الله نه بغیر نه غشی چلولي وي نو ښکار حلال نه دي ② چې ښکار زخمی شوې وی دې دپاره چې ذبح اضطراری شی او په ذبح اضطراری دومره کافی ده چې ښکار زخمی شوې وی ③ چې په لاس کښې لاراغلی نه وي او مړ شوې وی ځکه که د مرگ نه وړاندې لاس ته راغلو نو د هغې ذبح کولو ضروری دی که لاس ته د لالونه پس نه هم ذبح نکړل تردي چې مړ شونو ښکار حلال نه دي

صفحه ۲۰۰) واذواقم السهم بالصيد اوکله چې واقع شی غشی په ښکار باندې فحامل حتی غاب عنه او هغه مشقت برداشت کړو تردي چې د ښکاری نه پټ شو ولمریزل فی طلبه او ښکاری د هغه په تلاش کښې لگیدلي وو حتی اصابه میتا تردي چې مړ نه بیا مومی اکل نو خوری دې فان قعد عن طلبه او که د هغه د تلاش نه کیناستل لمر اصابه میتا او بیا نه هغه مړ بیا موندلو لمر یوکل نه به نه کړی خوری

توضیح > که یو کس ښکار اوویشتل او ښکار مشقت اوزغملو او په زخمی حالت کښې نه خان پټ کړو چې د ښکاری نه غائب شو په صبا باندې بیا دغه ښکار ښکاری ته په داسې حالت کښې ملا شوی چې هغه مړ شوی وي نو اوس په دې کښې دوه صورتونه دي که ښکاری مسلسل د ښکار په طلب کښې وو آرام نه نه وو کړي او بیا ورته ملا شو نو ده دپاره حلال دي او که ده د هغې په تلاش او لتون کښې وقفه کړې وه مثلاً څه لتون نه او کړو او بیا نه وثیل چې بس بریگده نه اود هغې نه پس نه بیا لتون شروع کړو او بیا نه او موندلو نو په دې صورت کښې د هغې خوراک جائز نه دي

دلیل > په اول صورت کښې ځکه جائز دي چې څه دومره وخت په کښې نه دي تیر شوې او په دویم صورت کښې ځکه ناجائز دي کیدي شی چې ښکار د غشی په وجه نه وی مړ شوې بلکه په څه بله وجه مړ شوې دی نو احتیاط هم په دې کښې دي چې ښکار دې حلال نشی

د راوغریدلي ښکار حکم

وَأَنْ رَمَى صَيْدًا أَوْ كَلَهُ جَدَّه ښکار په غشی اوویشتلو فَوَقَّعَ فِي الْمَاءِ نو دا ښکار اوبو کښې پریوتلو وکذلك ان وَقَّعَ عَلَى سَطْحٍ او هم دغه شان کم دي چې واقع شی په چت باندې پریوتو اَوْ جَبَلٍ یا په غر باندې پریوتو لَمْ تَرَوْهُ مِنْهُ إِلَى الْأَرْضِ لَمْ يَكُنْ بیا ددې نه راوغریدو او په زمکه راپریوتو نو دا به نشی خورلي

حله اللغة > ① سطح چت

توضیح > د مترديه (راوغریدلي خاوری) بیان وړاندې تیر شوې دي په نص د قرآن سره ددې حرمت ثابت دي نوکه یو ښکار ته غشی اولگیدو او هغه زخمی شو او په اوبو کښې پریوتلو یا په پوچت باندې یا په غر باندې پریوتو بیا د هغه خاڼی نه راوغریدو او په زمکه راپریوتو او دا مړ شو نو دا حرام دي

هَلَالَهُ ① خُكَّه چې دا مترديه دې. په دې کښې احتمال دې. چه دا په غشي مې شوې دې. او دا احتمال هم شته چه د اوبو په وجه مې شوې وي. يا د پورته خاني نه رازغيدو سره مې شوې وي. نو هرکله چه دوه سببونه جمع شونو د ذکر شوي اصول مطابق به د حرمت سبب ته ترجيح ورکولې شي.

② او د حضرت عدی رضي الله عنه حديث د ابن حاتم طائي نه کوم چه نبی کریم صلی الله علیه و آله ارشاد فرمائيلې وو. هغهې کښې هم دا حکم ذکر دې. نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائيل. چه کله ستا په غشي لگيدلې ښکار اوبو کښې پريوځي. نو دا مه خوره. (۱) خُکَّه چه دلته کښې دا معلومه نه ده. چه ددې مرگ اوبو کښې پريوتلو سره واقع شوې دې. او که د غشي په وجه.

د غشي لگيدو نه پس د ښکار په زمکه پريوتل او مړ کيدل

وَإِنْ وَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ ابْتِدَاءً أَكْبَلَ او که ښکار د شروع نه په زمکه پريوتلو. نو خوړلې به شي

توضیح: که ښکار په غشي اولگيدو. او فی الحال زمکې له راغې. نو دا حلال دي.

دلیل: خُکَّه چه ښکار به په زمکه خامخا غورځيری. ددې نه خو خلاصې نشته. او په غر وغيره باندې پريوتل، څه لازم او ضروری نه دی. په نورو الفاظو کښې داسې چه د غورزيدو نه بچ کيدل ممکن نه دی. نو ددې اعتبار اونکړې شو. او ښکار ته حلال اوښلې شو. گڼي د ښکار کولو دروازه په بنده شي. او په غر وغيره باندې غورزيدل داسې څيز دې. چه ددې نه بچ کيدل ممکن دی. په دې وجه دا حرام او گرځولې شو.

القاعدة: د تير شوي تقرير نه يوه قاعده کليه معلومه شوه. چه کله يو څيز کښې د حلت او حرمت دواړو سببونه جمع شي. نو اگر چه د حرمت سبب ته ترجيح ورکولې شي. خو ددې نه مخکښې به د حرمت په سبب باندې غور کولې شي. چه ددې نه بچ کيدل هم ممکن دی. او که نه؟ که بچ کيدل ممکن وي. نو ذکر شوي قاعده به جاری کولې شي. يعنی حرمت ته به ترجيح ورکولې شي. او که ددې نه بچ کيدل ممکن نه وي. لکه د ښکار په زمکه پريوتل شونو دا به کالعدم شمارلې شي. او هرکله چه دا معدوم (نيشت) شمار کړې شو. نو اوس صرف د حلت سبب باقي پاتې شونو ښکار به حلال وي. خُکَّه چه اصول مقرر دې. چه تکليف په اندازه د قدرت وي. د الله تعالی فرمان دي (لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا وِزْرًا وَلَا وِزْرًا نَفْسًا).

د غشي په پلن والي سره د مړ شوي ښکار حکم

وَمَا أَصَابَ الْبَعْرَ بَعْرٌ يَوْمَئِذٍ او هغه ښکار چه هغې ته د سوکې نه بغير غشي اولگيدو. خپل پلن والی (پيرې غاړې) سره لمر ټوکل ته به شي خوړلې وَإِنْ جَرَّه يُؤْكَلُ او که زخمی نې کړو نو خوړلې به شي

هل اللغة: ① المعراض: د سوکې نه بغير غشي ② الجرح: زخم چه ددې دواړه غاړې نرې وي. او منخنق: حصه نې پيرې وي. عرض: ډنډه، (پلن والي) کومه چه د تيره والي نه علاوه ده. مطلب دا دې. چه ښکار په غشي اولگيدو. او هغه مړ شو. خو هغې ته د غشي منخ اولگيدو. کوم چه ډنډې سره تعبير شوې دي. نو دا شلول او ماتول شو. کټ کول نشو. په دې وجه به دا حلال ښکار نه وي. البته که غشي دا زخمی کړې وي. نو خوړلې به شي. خو دلته د زخمی کولو نه مراد شلول، ماتول نه دی. بلکه مراد دا دي. چه د غشي سوکه ده. چه تيره ده. که دا سوکه ښکار ته اولگيده. او

هغه نه زخمی کړو. او مې نه کړو. نو ښکار به حلال وي. او که ډنډې زخمی کړو. نو حلال به نه وي. [والبسط فی الشامي ٣٠٣ ج ٥]

دليله > دا مضمون په حديث د عدی بن حاکم رضي الله عنه سره ثابتېږي. د نبی کریم صلی الله علیه و آله ارشاد مبارک دې. مَا أَصَابَ بِعَذِيَّةٍ كَلًّا، وَمَا أَصَابَ بِعَرَضٍ فَلَا تَأْكُلُ ^(١) که غشي ښکار ته د سوکې د طرفه اولگيدو. خوږی. که د غشي ډنډه اولگيده. نو مه خوږی. او د مخکنی نه مراد ماتول نه دی. بلکه زخم او پريکول دی. چه دا نوکدار (او د سوکې والا خيز سره حاصلېږي.

په توب سره د لگيدلي ښکار حکم

وَلَا يُؤْكَلُ مَا أَصَابَتْهُ الْبُذَّةُ إِذَا مَاتَ بِهَا او خوږلې به نشي. کوم (ښکار) ته چه مړزکې (د توبک گولي، اولگيده. او هغه په دې سره مې شو

توضیح > غله: گولي، مړزکې کوم چه توبک کښې چلېږي. او هم دغه شان چاره او د توبک گولي کټ کول نه کوي. بلکه شلول او ماتول کوي. نو کله چه ددې په وجه ښکار مې شو. نو خوږلې به نشي. او دا ټول د معراض (بغير سوکې والا غشي) په درجه کښې دی.

التفريعات ① ښکار نه په کانږي اوويشتو. او مې نه کړو. نو دا به حلال نه وي. د ذکر شوی دليل په وجه.

② کانږي دروند وو. او په هغې کښې تيره غاړه هم شته. په هغې نه ښکار اوويشتلو. او ښکار زخمی شو. نو اوس به نشي خوږلې. ځکه چه اوس په دې کښې دا احتمال شته. چه کانږي ښکار پخپلې تيره جانې نه دې زخمی کړې بلکه په بوج نه مې کړې دي.

③ کانږي سپک وي. او په دې کښې تيره جانې (غاړه) وي. او ددې په ويشتلو سره ښکار مې شو. نو ښکار حلال دي. ځکه چه دلته دا خبره متعين ده. چه د زخم په وجه مرگ واقع شوې دي.

④ کانږي سپک دي. چه دا نه د غشي پشان اوگد ساز کړې دي. او په دې کښې تيره غاړه ده. نو ددې ښکار به هم حلال وي. ځکه چه دا کانږي به ښکار د زخم کولو په وجه مې کوي. پخپل بوج سره به نه مې کوي.

په فشي ويشتلو سره د ښکار څه حصه کټ شوه نو ددې ښکار حکم

وَإِذَا رَمَى صَيْدًا أَوْ كَلَهُ جَدَهُ غَشِيَّ أَوْ وَيَشْتَلُو قَطْعَةً غَضَائِمَهُ أَكَلَ الصَّيْدَ نو په دې سره دده يو اندام کټ شو. نو ښکار به خوږلې شي.

توضیح > که ښکار نه په غشي اوويشتلو. چه په دې سره د ښکار د بدن څه حصه کټ شوه. او پريوتله. نو اوس څه حکم دي؟ نو وي فرمائيل. چه ښکار خو بالاتفاق حلال دي.

دليله > ځکه چه هرکله اندام کټ شو. نو زخم کوم چه د حلت شرط وو. اوموندي شو. نو ښکار حلال شو.

وَأَمَّا يَوْمُ الْغَضُوِّ او اندام به نشي خوږلې.

١ - من حديث عدی بن حاتم رضي الله عنه أخرجه البخاری فی البیوع باب ٣ ومسلم فی الصيد ر ٤٤٢ وأبو داود فی الأضاحی باب ٢٢ والترمذی فی الصيد باب ٧ والنسائی فی الصيد باب ٢ وابن ماجه فی الصيد باب ٧ والدارمی فی الصيد باب ٤ وأحمد فی المسند (٢٥٦٤).

توضیح - اوس پاتې شوه مسئله د هغه ټکري کومه چه کټ شوې ده. او پريوتلې ده. نو ددې خوراک حرام دي. (۱)

دليل - دليل دا دي. چه دامطلق اذا اطلق مراده الف والکامل او د ژوندی فرد کامل دا دي. چه په ده کښې حقیقتاً او حکماً ژوند وی. د کوم ښکار نه چه اندام جدا کړي شوې دي. نو په وخت د جدا کولو په دي کښې حقیقی ژوند موجود دي. دا حقیقی ژوند دي. او ددې اندام د جدا کیدو نه پس که دا ژوندې پاتې کیدې شی. نو دا دده حکمی ژوند دي. هرکله چه دا تقرير په ذهن کښې کیناستو. نو اوس په دليل پوهه شی. حدیث کښې راغلی دی. (ما ابدین من الله فهو ميت) (۲) کوم اندام چه د ژوندی نه جدا کړي شوې وی. او کټ کړي شوې وی. هغه مړ دي. اومړي حرام وی. نو نبی کریم ﷺ دلته کښې مطلق حی (ژوندې) ارشاد فرمائیلې دي. نو ددې نه به فرد کامل مراد وی. او فرد کامل دا دي. کوم چه مونږ ذکر کړې دي. چه په ښکار کښې فی الحال ژوند شته. او روستو ژوندې پاتې کیدې شی. رومبي ژوند حقیقی او دویم حکمی دي. نو هرکله چه د ژوندی د بدن ټکړه حرام ده. نو دا اندام به هم حرام وی. ځکه چه میان منه اوس هم ژوندې دي. او روستو هم دده د ژوند احتمال شته. اوهم دا وجه ده. که ددې احتمال وی. او په داسې حالت کښې اوبو کښې پریوخی. نو دا به حرام وی. او داسې به ونیلي شی. چه اوبو دا هلاک کړې دي. نو معلومه شوه. چه شریعت د داسې ژوند اعتبار کړې دي. او اوس نې دا ژوندې شمار کړې دي. او د ژوندی اندام په نص د حدیث سره حرام دي.

وَلَنْ قَطَعَهُ اَلْاَلَاءُ اَنَّهُ دَرِي ټکري کړو وَالْاَكْثَرُ مِمَّا يَلِي الْجُزْءُ او زیات هغه وی کوم چې د کوناتي سره تړدې وی اَكْبَلُ الْجَنِيَّةِ نو ټول به خوړلې شی وَلَنْ كَانَ الْاَكْثَرُ اَوْ كَهْ زِيَاةٍ حصه هغه وه مِمَّا يَلِي الرَّاسِ کوم چې سر ته تړدې وی اَكْبَلُ الْاَكْثَرُ نو زیات به خوړلې شی.

توضیح - که ښکار یې درې حصې کړل په داسې طریقه چې یوه حصه کمه وی او یوه حصه زیاته وی مثلاً یو طرف ته یوه حصه وی او بل طرف ته دوه حصې وی یعنی د ښکار لاس او پښې ته وی کټ شوې بکله بدن دوه ټکري شوې اوس که چرته د کوناتي طرف ته دوه حصې د بدن وې او سر طرف ته یوه حصه وه نو د کوناتي والا حصه هم حلاله ده او د سره حصه هم حلاله ده. لکه چې داسې ذبح شوې دي چې د سر سره د بدن هم څه حصه کټ شوې ده. او کله چې د بدن نه سر جدا وی نو بدن او سر دواړه حلال وی او که د سر طرف ته د نیمې نه زیاته حصه کټ شوې وی اود کوناتو طرف ته د نیمې نه کمه حصه وی. نو داسې به کنړلې شی چې دا د ژوندې خناور نه یو اندام کټ شوې دي. او وړاندې مسئله تیره شوې ده که د ژوندی خناور نه یو اندام کټ کړي شی نو هغه حصه حلاله نه ده نو دغه شان دلته د کوناتي حصه هم حلاله نه ده.

د مجوسې، مرده، او بت پرست د ښکار حکم

وَلَا يَكْفُرُ الْكَلْبُ صَيْدُ الْمَجُوسِ وَالْمَرْئِيَّةُ وَالْوَلَقَةُ او د مجوسې او بت پرست ښکار به نشي خوړلې **توضیح** - په ښکار کښې ذکاۃ اضطرابی داسې دي. لکه څنگه چه په غیر ښکار کښې ذکاۃ اختیاری. نو

(۱) **ملک الشافعي** :- د امام شافعی رحمه الله په مذهب کښې تفصیل دي. که ښکار ددې نه پس ژوندې وی. او مړ نشي. نو حلال نه دي. او که مړ شي. نو دا اندام حلال دي. لکه څنگه چه ښکار حلال دي. رومبي (کټ شوی اندام) په میان او دویم (ښکار) په میان منه سره تعبیر کړي شوې دي.

(۲) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما اخرجه ابن ماجه فی سننه فی الصیذاب ۸ رقم ۳۲۱۶ -

کوم کس چه د ذکا اختياری اهل نه وی. هغه په د ښکار کولو هم اهل نه وی. او کوم کس چه د ذکا اختياری اهل وی. نو هغه به د ذکا اضطاری او ښکار کولو اهل هم وی. ددې تفصیل نه معلومه شوه. چه آتش پرست او بت پرست د ذبح اهل نه دی. نو دوی به د ذکا اضطاری اهل هم نه وی. لکه څنگه چه د دوی ذبیحه حرام وی. د هغوی ویشتلې شوې ښکار به هم حرام وی. او د نصرانی او یهودی ذبیحه حلال ده. ددوی ویشتلې شوې ښکار به هم حلال وی.

ښکار کښې د بچ کیدو قوت شته چه دویم کس په غشی اوویشتلو نو ددې د ملکیت مسئله

وَمَنْ رَمَى صَيْدًا او چا چه ښکار په غشی اوویشتلو قاصابه وَلَمْ يَخْنُجْهُ وَلَمْ يَخْرُجْهُ عَنْ حَيْزِ الْإِمْتِنَاعِ او هغه په دې اولگیدو. او هغه ئې سخت زخمی نکړو. او هغه ئې د د خان بچ کولو د قوت نه خارج نکړو قَرَمَاءَ اَخْرَقْتَهُ نو دویم سړی دا په غشی اوویشتلو. نو دا ئې مړ کړو قَبُولُ الشَّانِي وَيُؤْكَلُ نو ښکار به د دویم کس وی. او خورلې به شی ؟

توضیح < یو سړی ښکار په غشی اوویشتلو. او هغه اولگیدو. خو په وحشی خانور کښې چه د خپل خان بچ کولو کوم قوت وی. هغه په ده کښې موجود دې. چه هغه خپل خان بچ کولې شی. چه بل کس دا (ښکار) په غشی اوویشتلو. او دا ئې هلاک کړو. اوس دلته کښې دوه سوالونه جوړ شو. ① دا حلال دې اوکه نه؟ ② ددې مالک به څوک وی. نو جواب ئې ورکړو. چه ښکار حلال دې. ځکه چه دا اوس د ښکار کیدو نه خارج شوې نه وو. چه ددې نه وړاندې دویم کس دا په غشی اوویشتلو. نو غشی باندې ښکار اولگیدو. چه دلته کښې ذکا اضطاری کافی کیږي. او ددې مالک دویم کس دې. ځکه چه نیونکې او په دې باندې قبضه کونکې دویم سړی دې.

دلیل < په حدیث کښې دې. الصَّيْدُ لِمَنْ أَخَذَ ① چه ښکار د هغه کس وی. څوک چه دا اونسی. او نیونکې دویم کس دې. ذکر شوې حدیث غریب دې. چه ددې هیڅ اصل نشته.

د رومی غشی نه د بچ کیدو احتمال نه پس د بل په غشی سره مړکیدل او ددې حکم

وَأَنَّ كَانَ الْأَوَّلَ أَخْنَفَهُ او که رومی دا سخت زخمی کړو قَرَمَاءَ الشَّانِي فَقَتَلَهُ نو دویم دا په غشی اوویشتلو. نو دا ئې مړ کړو قَبُولُ الْأَوَّلِ وَلَمْ يَخْرُجْهُ نو هغه د اول دپاره ده او نه به شی خورلې

هل اللغة ① الثفن: سخت زخم ② الرمي: ویشتل

توضیح < که رومی غشی دا سخت زخمی کړې وی. چه په دې سره ئې د خان بچکیدو نه اوښکلې وی. بیا دویم کس غشی اوویشتلو. او دا ئې هلاک کړو. نو اوس څه حکم دې؟ نو وې فرمائیل. چه دلته کښې درې حکمونه دي. ① ښکار د رومی کس ملکیت اوگر خورلې شی. ② دا ښکار به نشی خورلې. ③ دویم به ددې د قیمت ضامن وی.

دلیل < د رومی سړی ملکیت به په دې وجه وی. چه هغه دا د بچکیدو (ژوند) نه اوښکلې دې. او خورلې به ځکه نشی. چه دې کښې احتمال دې. چه په دویم غشی سره مړ شوې وی. او په دویم غشی سره مړک ذکا نه دې. ځکه چه رومی غشی سره هرکله ښکار د صیدیت (ښکار کیدو) نه خارج شونو. ددې ذبح کول لازم شو. او په ذبح باندې قدرت موجود دې. چه دویم په دې حالت کښې غشی

①) افره الزیلعی رحمه الله: ثم نقل عن سعید بن زید قال قال رسول الله ﷺ من احب ارضاهي له وعزاه الي كتاب الذکرة لابي عبدالله محمد بن جردون (نصب: ١٥ / ٣٩) ١٢

او ویشتلو چه اوس دا ښکار نه دي. نو حرام شو په رومي صورت کښي دا د ښکار کيدو نه خارج شوې نه و په دې وجه دا دويم غشي ذکاۀ اضطراي وو. دا په دواړو مسئلو کښي وجه د فرق ده. خو د خوراک حرمت هغه وخت دي. کله چه رومي غشي په داسي طريقه لگيدلې وي. چه ښکار بچ کيدې شي. او ژوندي پاتې کيدې شي. نو دغه وخت په ددې مرګ دويم غشي طرف ته منسوب کولې شي.

د ښکار بچ کيدو احتمال کښي د دويم هس د ضامن کيدو حکم

وَالْأَنَّى ضَامِنٌ بِقِيَمَتِهِ لِلْأَوَّلِ غَيْرَ مَا تَقْصَتُهُ جَرَّاحُهُ او دويم ضامن دي. د ښکار د قيمت د اول دپاره، علاوه ددې نه کوم چه ښکار ته نقصان رسيدلې دي، د رومي زخم

تفريع > دا د ذکر شوي صورت دريم حکم دي. چه دويم کس چا چه ښکار په غشي ویشتلې دي. دا حرام کړې دي. هغه به د رومي دپاره د ښکار د قيمت ضامن وي.

دليله > ځکه چه ښکار د رومي مملوک شوې وو. کله چه ده داسي غشي ویشتلې وو. چه هغه د بچ کيدو د امکان نه خارج شو. خو په دويم کس به د ښکار پوره قيمت واجب نه وي. بلکه د رومي زخم لگيدو په وجه چه کوم ددې قيمت کم شوې دي. هغه نقصان به اوښکلې شي. او باقي قيمت به واجب وي. مثلاً د زخم لگيدو نه مخکښي ددې قيمت پنځه رويي وو. او د زخمی کيدو په وجه ددې څلور رويي پاتې شو. نو هم دا څلور رويي به واجب وي. بيا دا سوال باقي پاتې شو. چه د هلاکولو په ورځ د ښکار قيمت پنځه رويي وو. او د اداکولو په ورځ شپږ رويي دي. نو د کوم قيمت اعتبار به کولې شي؟ نو وي فرمايل. چه د هلاکولو د ورځې د قيمت اعتبار به کولې شي.

د ماکول اللحم او غير ماکول اللحم ښکار حکم

يُجْزَأُ أَصْطِياً دَمًا يُكَلِّ لَحْمُهُ مِنَ الْحَيَوَانِ وَمَا يُكَلِّ

تفريع > ښکار د ماکول اللحم او غير ماکول اللحم دواړو جائز دي. دليله > ځکه چه «وَأَذَا حَلَلْتُمْ قَاصَّطًا دَمًا» مطلق دي. او لفظ د صيد (ښکار) ماکول اللحم سره خاص نه دي.

د مسلمان او کتابي ذبيحه حلال ده

وَذَبِيحَةُ الْمُسْلِمِ وَالْكِتَابِيِّ حَلَالٌ او د مسلمان او کتابي ذبيحه حلال ده

تفريع > د مسلمان او کتابي ذبيحه حلال ده. دليله > په قرآن پاک کښي الله تعالی فرمايلي دي «وَمَنْ قَتَلَ الْبَیْضَ أَوْ الْأُنثَىٰ فَحِلٌّ لِّكَمَّ» چې ستاسو دپاره د اهل کتابو ذبيحه حلاله ده. او په آيت کښي طعام نه مراد ذبيحه ده. که ذبح کونکې سړې وي. او که ښځه وي. بچې وي. او که ليونې وي. ټول جائز دي.

د مجوسي ذبيحه حکم

وَلَا تُكَلِّ ذَبِيحَةُ الْمَجُوسِيَّةِ (او د مجوسي ذبيحه به نشي خوړلې شوو الْمُؤْتَدُ او خوړلې به نشي د مرند ذبيحه).

تفريع > آتش پرست چونکه توحيد پريخودونکي دي. نو د هغه ذبيحه به حلال نه وي. او ددې حديث نه هم دا خبره ثابته ده. ددې حاصل دا دي. چه لکه څنگه کتابيانو ته د جزية ادا کولو په وجه امان ملاويږي. هغوی ته به هم ملاويږي. فرق دا دي. چه د کتابيانو ښځو سره نکاح جائز ده. د مجوسي ښځو

سره جائز نه ده. او د کتابیانو ذبیحه حلال ده. د مجوسی نه ده.
دلیل قدم صفة ذبیح العود که مرتد به پخپل حال باقی نشی ساتلې. نو د هغه هیڅ دین نشته. نو د هغه ذبیحه هم حلال نه ده.

وَالْأُولَى او خوړلې به نشی د بت پرست ذبیحه ځکه چه هغه د دین اعتقاد نه لری.

تفصیل البته که کتابی دویم دین اختیار کړی. نو هغه به په هغه دین قائم ساتلې شی. کوم طرف ته چه اوختې دې. اوس به کتلې شی. چه د ذبیح په وخت هغه په کوم دین دې. که په داسې دین باندې دې. چه د هغه ذبیحه حلال ده. نو د هغه ذبیحه به حلال وی. او که په داسې دین باندې دې. چه د هغه ذبیحه حلال نه ده. نو دهغه ذبیحه به حلال نه وی. مثلاً یو یهودی وو. نصرانی شو. نو دهغه ذبیحه حلال ده. او که مجوسی (آتش پرست) شو. نو د هغه ذبیحه به حلال نه وی. خلاصه د کلام دا چه په وخت د ذبیح هغه په کوم حال دې. د هغه حال اعتبار به کولې شی. د بت پرستو ذبیحه هم حلال نه ده. ځکه چه د هغوی هیڅ دین نشته.

په حالت د اهرام یا په حرم کښې د ښکار ذبیح کولو حکم

وَالْمَحْرَمُ او خوړلې به نشی د محرم ذبیحه.

تفصیل په حرم شریف کښې د چیلۍ وغیره ذبیح جائز ده. د ښکار ذبیح کول جائز نه دی. دغه شان محرم چیلۍ وغیره ذبیح کولې شی. ښکار نشی ذبیح کولې. که محرم په حرم کښې وی. او که په جل کښې وی. **دلیل** که ذکاۀ یو مشروع فعل دې. او په حرم کښې ښکار ذبیح کول، یا د محرم ښکار ذبیح کول ممنوع فعل دې. حرام دې. نو دا ذبیح به ذکاۀ نه وی.

د قصد اسم الله پریخودونکې د ذبیحې حکم

وَإِنْ تَرَكَ الدَّاهِيَةَ الْغَائِيَةَ عَمَّا أَكَلَهُ او که ذبیح کونکی قصداً تسمیه (بسم الله) پریخودله **قَالَ لَهُ يَحْيَىٰ مَيْتَةٌ** نو ذبیحه مرداره ده **لَا تَوَكَّلْ** خوړلې به نشی **وَإِنْ تَرَكَهَا تَائِيًّا** او که تسمیه ئې په هیره پریخودله **أَكَلَ** نو خوړلې به شی

تفصیل په ذبیحه باندې تسمیه ونیل ضروری دی. (۱) که په هیره ئې پریردی. نو ذبیحه حلال ده. او که قصداً ئې پریردی. نو ذبیحه مرداره او حرام ده. دا به نه خوړلې کیږی. صحابه کرام **رَضُوا** او تابعین **رَضُوا** ټول متفق دی. چه په کوم باندې قصداً تسمیه پریخودې شوې وی. نو هغه حرام دې.
دالاهم که دا درې دلیلونه دی: ① **کتاب الله**: د الله تعالی ارشاد دې. **(وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ كَرَاهٍ سِرًّا وَلَا يَشْعُرَ عَلَيْكُمْ)** یعنئ، په کومو ذبیحو چه تسمیه اونه ونیلې شوه. هغه مه خوری. **(لَا تَأْكُلُوا)** د نهی صیغه ده. چه دا تحریم دپاره ده. معلومه شوه. چه د قصداً تسمیه پریخودې شوی خوراک حرام دې.
② **اجماع دامت**: یعنئ د امام شافعی **رَضُوا** وړاندې ټول امت ددې په حرمت باندې متفق دې.
③ حضرت عدی ابن حاتم **رَضُوا** د رسول الله **رَضُوا** نه تپوس اوکړو. چه یر ځل زه پخپل ښکار باندې خپل سپې پریردم. نو زما سپې سره بل سپې شریکیږی. اوس دا معلومه نه ده. چه کوم یو سپې ښکار نیولې

(۱) **مسلك الائمة** - امام مالک **رَضُوا** فرمائی. که په هیره یا قصد سره ئې تسمیه پریخودې وی. نو ذبیحه به حلال نه وی. او امام شافعی **رَضُوا** الکل ددې عکس فرمائی. یعنئ که قصداً ئې پریردی او که په هیره، دواړو صورتونو کښې ذبیحه حلال ده.

دی. نو آیا زه دا خورم؟ نو رسول الله ﷺ اوفرمانیل. چه تا پخیل سپی باندی تسمیه ونیلې ده. په دویم دی نه ده ونیلې. یعنی ددې خوراک حرام دې. اود حرمت علت تسمیه پریخودل دی. معلومه شوه. چه قصداً تسمیه پریخودل د ذبیحې د حرمت موجب دی.

د ذبح مقام

وَالذَّبْحُ بَيْنَ الْحَلْقِ وَاللَّيَةِ اوفرمانیل امام قدوری رحمته الله او ذبح د حلق او سینې په منځ کښې ده

هل اللغة < ① اللبة: سینه

توضیح < دا مسئله وړاندې تیره شوې ده. دلته صرف دومره خبره د تشریح قابل ده. چه د حلق هره یوه حصه وی. که پورتنۍ وی او که د منځ یا لاندینۍ وی. که د هر ځانې نه ذبح کړې شی. برابر ده. دلته < د نبی کریم ﷺ حدیث دې **الذَّكَاةُ مَابَيْنَ اللَّيَةِ وَاللَّحْيَتَيْنِ** (۱) چه ذکاة (ذبح) د سینې او دواړو زامو په منځ کښې دې.

په ذبح کښې کوم کوم رگونه کټ کول ضروري دي؟

وَالْعُرْوَةُ الَّتِي تُقَطَّرُ فِي الذَّكَاةِ أَرْبَعَةٌ: امام قدوری رحمته الله اوفرمانیل. او هغه رگونه کوم چه ذبح کښې کټ کولې شی. څلور دی. **الْحُلُقُومُ، وَالنَّوِيءُ، وَالْوَدَّجَانِ** (حلقوم (د ساه نالۍ)، نرخره (د خوراک داخلیدو تېرۍ) او دواړه اوداج (د سټ دتنه طرف ته دوه رگونه) **فَإِنْ قَطَعَهَا حَلَّ الْأَكْلُ** او که دا نې کټ کړل. نو خوراک نې جائز شو.

هل اللغة < په ذبح کښې چه کوم رگونه کټ کولې شی. هغه څلور دی ① حلقوم ② مرئ ③ اوداج. حلقوم ددې اصل حلق دی. په دې کښې واو او میم زیات کړې شوې دي. نو حلقوم شو. د ساه نالۍ ته حلقوم وائی. ④ مرئ: هغه نالۍ کومه کښې چه خوراک او اوبه ځی. ودجان: د دوج تشبیه ده. دا د سټ په دتنه حصه کښې دوه رگونه وی. او حلقوم او مرئ ددې دواړو په منځ کښې وی. اړدو کښې مرئ ته نرخره (او په پښتو کښې ورته تېرۍ) وائی. بهر حال دا څلور رگونه دی. چه په ذبح کښې کټ کولې شی. نو چې دا رگونه نې کټ کړل خوراک نې جائز شو (۲)

توضیح < نفس مسئله آسانه ده.

دلته < دلیل دا حدیث دې **رَأَوْا الْأَوْدَاجَ يَمَاشِئَتُ** (۳)، د نبی کریم ﷺ د فرمان په وجه ،، چه په کوم خیز سره غواړې رگونه کټ کړه،، او دا د اوداج جمع ده. چه ددې اقل فرد درې دی. نو په دې کښې نرخره او ودجان (د سټ دتنه دوه رگونه) داخل دی. او چونکه دا درې واړه د حلقوم کټ کولو نه بغیر نشي کټ کیدي. نو په طریقه د اقتضاء حلقوم هم داخل شو. او په دې طریقه ټول رگونه څلور شو.

(۱) من حدیث ابی هریره رضی الله عنه أخرجه الدارقطني في سننه وابوداؤ في الأضاحی باب ۱۵ رقم ۲۸۲۴ والنسائي في الضحايا رقم ۴۰۹۹ وابن ماجه في الذبائح باب ۵ رقم ۳۱۷۷.

(۲) **مسلک الشافعي**: - امام شافعی رحمته الله فرمائی. چه د حلقوم او مرئ په کټ کولو باندې اکتفاء جائز ده.

(۳) - **غره الزیلعی** رحمته الله ثم قال وروي ابن أبي شيبة في مصنفه.... عن رافع بن خديج رضي الله عنه قال سألت رسول عن الذبائح بالسطية، فقال كل ما لاري الأودي الأوداج، الاستاؤظفرأ (ذكره الميشمي في مجمع الزوائد (۳/۴) وعزاه للطبراني (نصب) : ۴/ ۴۷۲ -

وَأَنَّ قَطْعَ أَكْثَرِهَا أَوْ كَهَ بِه دې كېښې نې اكثر كټ كړل. فَكَذَلِكَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۱) نو د امام ابوحنيفه عَلَيْهِ السَّلَامُ په دغه شان ده وَقَالَ او صاحبين رحمهما الله فرماني. لَا بُدَّ مِنْ قَطْعِ الْحُلُقُومِ وَالْمَرِيِّ وَأَحْيَا الْوَدَّ حِينَ هُوَ فِي حُلُقُومٍ أَوْ مَرِيٍّ أَوْ دَوَارٍ وَرُغُونٍ كَيْفِي د يو كټ كول ضروري دى.

تدريج > په دې څلورو كېښې دريو باندې اکتفاء جائز ده. بيا دا درې كوم كوم دى. نو امام صاحب عَلَيْهِ السَّلَامُ فرماني. (لا حول ولا قوة الا بالله) چه كوم درې هم كټ كړې شو. نو ذبيحه به حلال وي. **دليل ابي حنيفة** > د امام ابوحنيفه عَلَيْهِ السَّلَامُ دليل دا دې چه په ډيرو احكامو كېښې اكثر د كل قائم مقام وي او كوم درې چه ده كټ كړى دى، نو ده په څلورو كېښې اكثر كټ كړل او كوم چه مقصود دې هغه به د دريو په كټ كولو سره حاصل شى او دا (مقصود) بهيدونكې وينه او ښكل دى **مسلك صاحبين** > صاحبين رحمهما الله فرماني. چه حلقوم او مري كټ كول ضروري دى. البته ودجان كېښې كه په يو باندې اکتفاء او كړې شى. نو غوره ده.

توضيح صاحب الهداية > مرغستاني عَلَيْهِ السَّلَامُ هدايه كېښې فرماني. چه امام قدورى عَلَيْهِ السَّلَامُ پخپل مختصر كېښې هم دا اختلاف ذكر كړې دې. خو د مشانخو په كتابونو كېښې مشهورتيا سره دا منقول دې. چه په دې كېښې صرف د امام صاحب او د امام ابويوسف رحمهما الله اختلاف دى. يعنى امام ابويوسف صاحب عَلَيْهِ السَّلَامُ دريو باندې اکتفاء ته جائز وائى. خو په دې شرط چه په ودجان كېښې يو باندې اکتفاء او كړې شى. او باقى تول كټ كړې شى. او امام صاحب عَلَيْهِ السَّلَامُ مطلقاً دريو باندې اکتفاء جائز گرځوى. يعنى په دې كېښې د امام محمد عَلَيْهِ السَّلَامُ قول ذكر نه دى.

الخلاصة > ددې تفصيل خلاصه دا ده. چه د امام صاحب عَلَيْهِ السَّلَامُ مذهب دا دې. چه په څلورو وارو رگونو كېښې د څه تعين نه بغير كوم درې هم چه كټ كړې شى. نو صحيح ده. او ذبيحه حلال ده. او د امام ابويوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ ومېي قول هم دا دې. بيا امام ابويوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ هغه قول اختيار كړو. كوم چه ذكر شو. يعنى حلقوم او مري او په دوو اوداجو كېښې د يو كټ كول ضروري دى.

دليل ابي يوسف > د امام ابويوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ دليل دې. ددې خلاصه دا ده. چه حلقوم او زرخه به د يو بل نيابت نه كوى. ځكه چه دې دواړو كېښې يوه د خوراك او اوبو نالې ده. او بله د ساه اخستلو ده. خو په دواړو اوداجو كېښې وينه ده. نو كه په يو باندې اکتفاء او كړې شى. نو جائز ده. ځكه چه وينه به اوس هم اوځى. صرف دومره خبره ده. چه لږ وخت روستو به اوځى. او د دواړو كټ كولو په صورت كېښې زر اوځى. **د بانرس په پوستكى، بخره، او د مانجيو او لوكانو والا خيز سره د ذبح كولو حكم**

وَيُجُوزُ لِلذَّبْحِ وَذَبْحُ جَائِزٌ دَه بِالْبَيْطَةِ وَالْمَرْوَةِ دَه بَانِرْسٍ پَه پُوسْتَكِي (چه دا تيره وي) او بركري (سپين كانري) چه دا تيره وي) سره وَكُلِّ شَيْءٍ أَتَمَّهَذَا وَالدَّهْرُ پَه هَر دَاسِي خِيَز سره چه دا وينه اوبهيه وي إِلَّا الَّتِي الْقَائِمَةُ الظُّفْرَ الْقَائِمَ عِلَاوَه د لكيدلى غاښ او لكيدلى نوک

هل اللغة ① **البيطة**، دبانرس پوستكې ② **مينة** مرداره]

تدريج > هر هغه خيز كوم چه وينه اوبهيه وي. هغې سره ذبح جائز ده. كه هغه د بانرس پوستكې وي. او

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة عَلَيْهِ السَّلَامُ كذا في رد المحتار (۵۲۰۷) وخلاصة الفتاوى (۳۰۶/۴) والبحر (۳۱۰/۸)

که کانړې وی. چه دا تیره وی. البته هغه نوک او غاښ کوم چه لگیدلې دې. هغې سره ذبح جائز نه ده. بلکه ذبیحه به مرداره وی.

دلیل: ځکه چه دې صورت کښې به خاړوې بوج سره مړ کیږي. نو د متخفه (مړی خفه کړې شوې) په درجه کښې به وی.

اصول محمد: د امام محمد رحمته الله علیه عادات دا دي. چه چرته هغوی ته نص ملاو نشي. نو احتیاط نه کار اخلي. او دغه وخت د حرمت په صورت کښې،، پکړه،، یا،، لم یوکل،، وانی. او د حلت په صورت کښې،، لا باس به،، وانی. خو د لگیدلې نوک او غاښ په باره کښې دوی په جامع صغیر کښې دا صراحت کړې دي. چه ذبیحه مرداره ده. چه دا ددې خبرې دلیل دي. چه هغوی به په دې باره کښې نص نه وی موندلې.

د ذبح مستحبات

وَلْيَسْتَبْأَنَّ الْجِدَّاءَ الْإِبْرَافِيَّةَ شَفَرَتَهُ او مستحب دی. چه ذبحه کونکې خپله چاره تیزه کړي

هل اللغة: ① شفرة: چاره

تفصیل: چاره تیره کول مستحب دی. او مستحب دی. چه د خاړوی سملولو نه وړاندې چاره تیره کړي. **دلیل:** نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم فرمانيږي دي **إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذَّبْحَةَ وَلْيَقْضُوا كُمُ شَفَرَتَهُ وَلْيُرْمِ ذَبِيحَتَهُ** (بې شکه الله تعالی په هر خیز باندې احسان کول فرض کړې دي نو کله چه تاسو قتلوی نو په ښه طریقه قتلوی او کله چه تاسو ذبح کوئ نو په ښه طریقه ذبحه کوئ،، او پکاره ده. چه تاسو کښې هر یوکس چاره تیره کړئ،، او خپلې ذبیحې ته آرام اورسوي.

د ذبح مکروهات

وَمَنْ بَلَغَ بِالسَّيِّئِينَ الْكُفَّارَ او چا چه چاره حرام مغز پورې اورسوله **أَوْ قَطَعَ الرَّأْسَ** یا ئې سر کټ کړو **كُفْرَةً ذَلِكَ** نو دا دده دپاره مکروه دی **وَلَوْ كَلَّ ذَبِيحَتَهُ** او دده ذبیحه به خوړلې شي

هل اللغة: ① السكين: چاره ② نفاع: حرام مغز

تفصیل: هر هغه کار چه ددې په ذبحه کښې ضرورت نه وی. او ددې نه مذبوح ته تکلیف اورسیږي. هغه مکروه دي. خو ذبیحه به حلال وی. چونکه دلته خرابی په نفس ذبح کښې نه ده. بلکه د یو زیاتنی معنی په وجه خرابی راغلي ده. او دا بې وجه (بې فاندې) تکلیف ورکول دی. نو دا به د ذبیحه حرمت نه ثابتوي. بلکه ذبیحه حلال ده. البته دا فعل مکروه دي.

هغه کوم افعال دي. چه مکروه دي؟ ① حرام مغز پورې د ذبح کولو په وخت کټ کول. ② سر راښکل چه د مذبوح د ذبح کولو ځانې ښکاره شي. ③ د یخیدو نه وړاندې سټ جدا کړې شي. ④ خپې نیول او د ذبح کولو ځانې پورې راوستل. ⑤ د یخیدو او حرکت ختمیدو نه وړاندې خرمن اوښکل. — رومی درې واړه د حرام مغز په تفسیر کښې بیان کړې شوی دی.

۱ - من حديث شدادين اوس رحمته الله علیه أخرجه مسلم في الصلوة رقم ۵۷ وأبو داود في الأضاحي باب ۱۱ رقم ۲۸۱۵ والترمذي في الديات باب ۱۴ والنسائي في الضحايا باب ۲۲ وابن في الديات باب ۳ والدارمي في الأضاحي باب ۱۰ -

دليله > نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ چیلنی کنبی حرام مغز پوری رسیدل منع کری دی (۱)
د سب د طرفه د چیلنی ذبح کولو حکم

وَأَنَّ ذَبْحَ الشَّاةِ وَكَهْ بِلِي نِي ذَبْحِ كِرْلَه مِنْ قَفَاهَا دَدِي د سَبْت نِه فَان بَيِّتَ حَيَّة نُو كِه هَغْد زُونْدِي
باقی باتې شوہ. حَتَّى قَطَعَ الْعُرُقُ تَرْدِي چہ تول رگونه کت کرې شو جَاَز نُو حلال ده وَيَكْرَهُ اَوْ ذَا
مکروه دې وَاِنَّ مَا نَتَّ قَبْلَ قَطْعِ الْعُرُقِ اوکده دا د رگونه کت کولو نه مخکېنې مړه لَمْ تَوُكِّلْ نُو
خوړلې به نشی

حل اللغة > ① شاة: گډه، ② العروق: جمع د عرق، رگ

توضیح > که چیلنی نې د سب د شا طرفه ذبح کرله. نو اوس به دا کتلي شی. چه د ذبح د رگونه کت کولو
پورې دا زوندي ده. او که ددې نه وړاندې مړه شوه. په رومي صورت کنبې دا حلاله ده. او په دویم
صورت کنبې حلاله نه ده. البته په دواړو صورتونو کنبې دا فعل مکروه دې. ځکه چه دا د ضرورت نه
بغير زیات تکلیف ورکول دی.

په کومو څاروو کنبې به ذبح اختیاري وی او په کومو کنبې اضطراري؟

وَمَا اسْتَأْنَسَ مِنَ الصَّيَاوِ کوم ښکار چه اموخته (او بلدی) شو قَدْ گَاثَهُ الدَّبَرُ نُو ددې ذکاة ذبح ده
وَمَا تَوَحَّشَ مِنَ الْبَقَرِ کوم چه د څاروو نه وحشی (ځنگلی) شو قَدْ گَاثَهُ الْعَقَرُ نُو د هغې ذکاة اندام
کت کول، وَالْجَزْأُو زخمی کول دی

حل اللغة > ① استانس: اموخته وی ② توحش: نفرت کوی ③ العقرة: اندام گت کول ④ البصر: زخم]

توضیح > وړاندې بیان شوی دی. چه د ذکاة دوه قسمونه دی ① اضطراري ② اختیاري. دا دواړه کوم
کوم ځانې کنبې مشروع دی. دا هم معلومه شوي ده. اوس دا ښائی. چه ساتلې شوي څاروي دې. لکه
مینه وغیره، خو دا اوختیدله. او وحشی (ځنگلی) شوه. نو اوس دلته ذکاة اضطراري جائز ده. اوکده
وحشی څاروي د ساتلو په وجه عادت شو. نو اوس به دلته د ذکاة اختیاري نه کار اخستلې شی.

په اوښ کنبې نحر، او غوا او چیلنی کنبې ذبح مستحب ده

وَالْمُسْتَحَبُّ فِي الْإِبِلِ النُّحْرُ او ښ کنبې نحر مستحب دې فَإِنْ ذُبِحَ نُو كِه د ذبح کړو جَاَز... نو
جائز دی، وَيَكْرَهُ اَوْ مَكْرُوه دې وَالْمُسْتَحَبُّ فِي الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ الدَّبَرُ او مستحب په غوا او چیلنی کنبې ذبح
ده فَإِنْ نَحَرَهُمْ نُو كِه دا دواړه نې نحر کرل جَاَز نُو جائز دی وَيَكْرَهُ اَوْ مَكْرُوه دې.

توضیح > د نحر او ذبح تفصیل وړاندې تیر شوي دي. اوس فرمائی. چه چیلنی وی. اوکده اوښ یا غوا وی په
هر یو کنبې ذبح او نحر جائز دي. او ذبیحه حلال ده. خو په اوښ کنبې نحر مستحب او ذبح مکروه ده. او
په چیلنی او غوا کنبې ذبح مستحب او نحر مکروه ده.

دلائل الاستیعاب > ① داستحباب دلیل دا دي. چه دا متواتر سنت دي. (۲) یعنی د اول نه واخله تر اوسه
پورې په هغه زمانه کنبې د تولې دنیا مسلمانانو په دې په اوښ کنبې نحر او په غوا گډه کنبې ذبح اختیا
رکړې ده.

۱ - تقدم نحرجه في النقات

۲ - تقدم نحرجه الحج.

⑦ او په اوبښ کښې د ټولو رگونو اجتماع په منځر کښې ده. او په غوا او چيلۍ کښې (د رگونو اجتماع) مذب (په ځانې د ذبح) کښې ده.

دليل الکراهه دا خبره معلومه شوه چې په اوبښ کښې نحر او په غوا او چيلۍ کښې ذبح سنت او مستحب ده. اود سنت په مخالفت سره کراحت راځي. نوکه يو کس د نحر په ځانې ذبح اوکړه يا نې د ذبحې په ځانې نحر اوکړو. نو دا به مکروه وي.

د ذبح کولو نه پس د هېڅې د مېرې هڅه

وَمَنْ مَحَرَّقًا أَوْ جَا حَهُ اَوْبُنَه نَحْر كِرْلَه اَوْ ذَبَحَهُ بَعْرَةً يَا نَبِ غَوَا ذَبَح كِرْلَه فَوَجَدَ فِي بَطْنِيَا جَنْبًا مَيْتًا لَمْ يُكَلِّ نَوِي مَوْنَدَلُو دَدِي پَه خِيْتَه كښې مېرې چې نو خورلې به نشي اَشْعَر كه ددې ايخته راختلې وي اُولَمْ تُشْعِرْ اَوْ كه نه وي راختلې

هل اللغة ① نحر: د اوبښ ذبح كول ② بطن: خيټه

تفسير <اوبښه يا غوا وغيره ذبح كړې شوه. او ددې د خيټې نه مې شوې بېچې راو وتلو. نو د امام ابو حنيفه، امام زفر او د امام حسن بن زياد رضي الله عنه مذهب دا دي. چه دا به خورلې نشي. كه ددې ايخته راختلې وي. او كه نه وي راختلې. او كه پيدانش كښې پوره وي. او كه پوره نه وي. په ټولو صورتونو كښې هم دا حكم دي.

دليله <جين پخپل ژوند كښې مستقل دي. هم دا وجه ده. چه د مور د مرگ نه روستو د جين ژوند متصور او منلې شوې دي. بلكه داسې واقع شوي دي. لكه څنگه چه امام طحاوي رحمه الله سره دا واقعه پيښه شوې وه. يعنې امام طحاوي رحمه الله چه پيدا شونو مور نې د دوي په ولادت كښې شهيد شوه. هر كله چه د جين مستقل كيدل ثابت شونو. ددې به جدا ذكاه كول ضروري وي.

مسلك الصاحبين <صاحبينو رضي الله عنه قول دا دي. چه كله دا پيدانش كښې پوره شوې وي. نو خورلې به شي. گني خورلې به نشي. اودا د امام شافعي مذهب هم دي.

دلالتها ① د صاحبينو دليل نقلې دا دي. چه د نبې كريم صلى الله عليه وسلم ارشاد دي. **ذَكَاةُ اَبْنَةِ الْجَنِينِ** (١) چه ،، د مور ذكاه د جين ذكاه دي،، ددې حديث نه معلومه شوه. چه مور ذبح كول، دا د بچي ذبح كول دي. نو بيا به ددې خوراك جائز وي.

② عقلي دليل دا دي چه جين حقيقتاً هم او حكماً هم، د مور جزء دي. هر كله چه دا هر اعتبار سره د مور جزء دي. نو د مور ذكاه د جين ذكاه كيدل پكار دي. حقيقتاً د جزء كيدو دليل دا دي. چه جين مور سره متصل دي. او كه دا جدا كول وي. نو د مور نوم وغيره كت كولو سره به جدا كولي شي. او د مور د غذا نه دا غذا حاصلوي. د مور په ساه اخستلو سره دا ساه اخلي. ددې ټولو خبرو نه معلومه شوه. چه جين د حقيقت په اعتبار سره دمور جزء دي.

حكماً د مور د جزء كيدو دليل دا دي. چه كله مور خرخولي شي. نو په دې كښې جين هم داخلېږي. او كله چه مور آزادولې شي. نو جين هم آزادېږي. بهر حال هر كله چه جين د مور جزء او گرځيدو. نو د مور

١) القول الرابع هذا قول أبي حنيفة كذا في الدر المنطقي (١٦٠/٤) والبحر الرائق (٣١٢/٨) (ورد المختار (٢١٤/٤) والجمهرة النيرة (٢٧٨/٢) نقلاً عن القول الرابع (٢٨٩/٢).

٢) من حديث أبي سعيد الخدري رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الضحايا باب ١٨ رقم ٢٨٢٨ والبيهقي في السنن الكبرى (٩/٦٥٦١) رقم (١٩٤٨٨).

ذکاء د جنین ذکاء کیدل پکار دی. او دا داسې ده. لکه څنگه چې ښکار کښې د ذکاء اختیاری نه د عاجز کیدو په وجه د ذکاء اضطراری نه کار اخستلې شی. دغه شان دلته هم د جنین د ذکاء نه عاجز دي. نو ددې د مور په ذکاء باندې به اکتفاء کولې شی.

د کومو څاروو او مارغانو خوراک حلال دي ؟

وَلَا يَجُوزُ أَكْلُ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ او جانر نه دی په درنده گانو کښې ذوناب (په غاښونو سره ښکار کونکې) خوړل وَلَا ذِي ظُفُرٍ مِنَ الطُّيُورِ او نه په مارغانو کښې د ومخبل (په پنځو سره ښکار کونکې) د خوړل

هل اللغة ① نَاب: هغه غاښ دي. چه دا پورته او لاتدې مخامخ څلورو غاښونو (رباعیاتو) سره ملار شوی وی. چه دې ته داره وائی. او مخبل پنځه، خو مراد دا دې. کوم چه مونږ ذکر کړې دي. چه کوم په خوله او پنځو سره ښکار مړ کوی. ② الطيور: جمع د طیر: پرندې، مرغۍ ③ مخبل: مخکوه [

توضیح په څناروو کښې بعضې څلور څپو والا دی. او بعضې الوتونکې څنار دی. بیا په دې دواړو کښې بعضې داسې دی. چه دا نور څنار ماتوی. او خوری. او بعضې داسې نه دی. لکه کوتره، او کوپکوره وغیره چه مارغان دی. خو درندې نه دی. اولکه مینې او غواگانې اوښ وغیره چه څلورو څپو والا دی. خو درندې نه دی. او لکه شیر، پراڼگ، پيشو، لومبره، زمري وغیره څلورو څپو والا دی. او ماتونکې درندې دی. او دغه شان باخه، باز، او کارغه وغیره مارغان دی. خو پخپلو څپو سره ښکاره مړ کوی. او شلوی. او خوری. نو دا د مارغانو نه درندې دی. بهر حال درنده که څلورو څپو والا وی. یا مارغه وی. ددې خوراک حرام دي.

دليله ځکه چه د نبی کریم ﷺ حديث دې نهي عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِي نَابٍ او د هر قسمه ذی نَاب د درنده گانو نه،

نَاب ① چی دوی ﷺ د هر قسمه ذی مخبل مارغانو نه، او د هر قسمه ذی نَاب د درنده گانو نه، **الاستدلال** ځکه مرغیانې ﷺ په هدايه کښې فرمائی. چه په ذکر شوی حديث کښې ،، من السباع ،، د ذی مخبل،، او،، ذی نَاب ،، نه روستو راغلي دي. نو ،، سباع ،، په ،، ذی مخبل،، او،، ذی نَاب ،، دواړو ته شامل وی. یعنی په سباع کښې درنده گان هم داخل دی. او مارغان هم. هر هغه څنار چه دهغې نَاب (غاښ) وی. او مخبل (پنځه) وی. د هغې په سباع کښې شاملیدل ضروری نه دی. بلکه ضروری دا ده. چه دا شلونکې وی،، کما مر،، بیا نې د درندې تعریف اوکړو. چه کوم غښه کونکې وی. د هغې تعلق که مارغانو سره وی. او که څلورو څپو والا سره وی. او لوټ کونکې وی. نو که شیر صوفی جوړ شی. او حمله نه کوی. نو اوس هم هغه درنده دي. ځکه چه دده په عادت کښې دا مذکوره صفات شامل دي.

د فصل د کارغه خوړلو حکم

وَلَا يَأْتِي بِأَكْلِ عُرَابِ الزَّرْعِ او د فصل په کارغه کښې هيڅ حرج نشته

توضیح کوم کارغه چه د فصل دانې خوری. او گندگی نه خوری. د هغې په خوړلو کښې هيڅ باک نشته. **دليله** ځکه چه دا گندگی هم نه خوری. او په درنده گانو کښې هم نه شمارلې کېږي. **الفائدة** ځکه کارغان په درې قسمه دی ① کوم چه صرف دانې خوری. او دا مکروه نه دی.

⑦ کوم چه صرف گندگی خوری. او دا مکروه دی.
 ⑧ کوم چه کله دانې خوری. او کله گندگی خوری. دا د امام صاحب رحمته الله علیه په نیز مکروه نه دی. او د امام ابویوسف رحمته الله علیه په نیز مکروه دی. [کذا فی مجمع الانهر ص: ۴۹۵، ج ۲]
 په حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی رحمته الله علیه باندې چه کومو خلقو د غراب (کارغه) د حلت په مسئله کې اعتراض کړې دې. هغوی د احتافو امامانو د اقوالو نه ناخبره دی.

د ابقع او غداف (کارغانو) خوړلو حکم

وَلَا يَكُلُّ الْإِبَقُ (تور او سپین کارغه) به نشی خوړلې الَّذِي يَأْكُلُ الْحَيْفَ کوم چه گندگی خوری،

هل اللغة < ① ابقع: تور او سپین کارغه

توضیح <،، ابقع،، هغه کارغه کوم تور او سپین وی. یعنی دیسی کارغه، چه ددې د ست رنگ د خپو په نسبت سپین وی. گویا چه دا د ذکر شوو دریو اقسامونو نه د یو قسم بیان دې.،، غداف،، هم یو قسم کارغه دې. چه دا د سختې گرمۍ په زمانه کېنې راځي. او په قول د ابن فارس غت، دروند، د غتو خپو والا وی. چونکه دا هم گندگی خوری. نو ددې خوراک به هم د ابقع (تور او سپین کارغه) پشان مکروه وی.

د کومو خاورو خوراک مکروه دي ؟

وَيَكْرَهُ أَكْلَ الضَّبِّ وَالضَّبَّ وَالْحَمْرَاتِ كَلْبًا او کوک او سمساره او ټول په زمکه باندې توخیدونکي (خوړیدونکي) خناور (چینجی وغیره) مکروه دی

هل اللغة < ① الضبع: کوک ② الضب: سمساره

توضیح < کوک (غوښه خوړونکي خناور)، سمساره، مچۍ او د ټولو حشرات الارض خوراک مکروه دې.
 دلیل کراهة الضبع < د کوک د کراهت دلیل دا دې چې دا درنده دې. او د درنده گانو د خوراک عدم جواز وړاندې سره د دلیل نه ذکر شوې دې.
 دلیل کراهة الضب < د سمساره د کراهت دلیل دا دې. چه حضرت عائشه رضی الله عنها د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه د سمساره دخوراک په باره کېنې تپوس او کړو. نو نبی کریم صلی الله علیه و آله منع او فرمانیله. (۱)
 دلیل کراهة حشرات الارض < د ټولو حشرات الارض مکروه کیدو دلیل دا دې. چه سمساره مکروه دې. او سمساره د حشرات الارض څنې دې. نو د باقی حشراتو به هم دا حکم وی.
 د ساتلو شوو خړو او خچرو غوښه خوړل حرام ده

وَلَا يَكُلُّ الْخَمْرُ الْأُمْلِيَّةُ وَالْبَيْعَالُ او د ساتلو شوو خړو او خچرو خوراک جائز نه دي

هل اللغة < ① الخمر: جمع د حمار، خر ② البغال: جمع د بغل، قچر

توضیح < د ساتلو شوو خړو او خچرو غوښه خوړل جائز نه ده.
 ① د حضرت خالد رضی الله عنه نه روایت دې چې أَنِ الثَّيْبِ رضی الله عنه تَمَّى عَنْ لُحُومِ الْخَيْلِ وَالْبَيْعَالِ وَالْخَمْرِ

(١) چه نبی کریم ﷺ د اسونو او خجرو او خرو د غوښو نه منع فرمانيږي ده
 (٢) د حضرت علي عليه السلام نه روایت دي اَن النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ أَهْدَرَ الْمَنَعَةَ وَحَرَّمَ لِحُومَ الْأَهْلِيَّةِ يَوْمَ
 خَيْبَرٍ (٣) چه نبی کریم ﷺ د خیبر په ورځ متعه باطل گرځولې ده او د ساتلو شوو خرو غوښې نې حرام
 او گرځولې.
 حدیث پیس کړې شوې دي. چه په دې کښې د ممانعت صراحت دي.

د اس د غوښې حکم

وَيُكْرَهُ أَكْلُ لَحْمِ الْفَرَسِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ ١٠ او د امام ابوحنيفه رحمه الله نه د اس غوښه مکروه ده

حل اللغة < ١٠ الفرس: اس ١١ الأهلية: په کور کښې پاللي شوې ١٢ لحووم: جمع د لحم، غوښه
 توضیح < د امام صاحب رحمه الله نه د اسونو غوښه مکروه ده.

١٣ الله < ١٠ امام ابوحنيفه رحمه الله د آيت نه استدلال کړې دي. آيت دا دي. «وَالْخَيْلُ وَالْبِغَالُ وَالْحِيتَانُ لَرْكَبُهُنَّ
 وَزِينَتُهُنَّ» او الله تعالی اسونه او خجرو او خره پیدا کړي دي. چه تاسو په دې باندې سواره شئ. او د
 ښانست دپاره، نو الله تعالی په دې آيت کښې بنده گانو باندې خپل احسان زیاتی نو که ددې خوراک
 جائز وي. نو خوراک دتولو نه اعلیٰ منفعت دي. نو بیا به ددې ضرور ارشاد فرمانيږي. یعنی الله تعالی به
 فرمانيږي و. چه مونږ دا پیدا کړل. چه تاسو دا خوړئ. او الله حکیم ذات دي. او حکیم چه کله احسان
 زیاتی. نو لوڼې نعمت نه پریځودلو او وړوکی نعمت سره احسان نه زیاتی. نو ددې آيت نه معلومه
 شوه. چه د اس غوښه په نشی خوړلې.

١٤ او اس سره په دښمن رعب اچولې شی. نو بیا به احتراماً ددې خوراک مکروه وي. او په دې وجه چه
 اس د دښمن مرعوب کولو آله ده. نو ددې دپاره د مال غنیمت نه حصه مقرر شوې ده. چه ددې تفصیل د
 هدایه په دریم جلد کښې ذکر دي.

١٥ او که دا جائز او گرځولې شی. نو د جهاد آله کمول به لازمیږي. په دې وجه هم ددې خوراک مکروه دي.
 مسلک الصالحين < د صاحبینو په نیز جائز ده. او دامام شافعی هم دا مذهب دي. (١٦)

دلیلها < د حضرت جابر رضي الله عنه حدیث دي اَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ لِحُومِ الْحِمْرِ الْأَهْلِيَّةِ يَوْمَئِذٍ فِي
 لِحُومِ الْخَيْلِ يَوْمَ خَيْبَرٍ (١٧) چه رسول الله ﷺ د خیبر په ورځ د ساتلو شوو خرو د غوښو نه منع او فرمانيږي او
 د اسونو د غوښو نې اجازت ورکړو.

الجواب عنه < ددې جواب دا دي چه د حضرت خالد بن ولید رضي الله عنه په حدیث کښې حرمت ښکاره دي. نو په
 دې دواړو حدیثونو کښې تعارض شو. او کله چه په حلال او حرام کښې تعارض وي. نو حرام ته ترجیح
 ورکولې شی. نو د حضرت خالد رضي الله عنه حدیث چونکه محرم دي. په دې وجه به دي ته ترجیح ورکولې شی.

(١) من حديث خالد بن وليد رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الأطلعة باب ٣٢ رقم ٣٨٠٦ وابن ماجه في الذبائح باب ١٤ رقم ٣١٩٨ والنسائي في الصيد باب ٣٠ رقم ٤٣٣١.

(٢) أخرجه البخاري في المغازي باب ٣٠ رقم ٢٢١٩ ومسلم في الصيد والذبائح رقم ٣٢

(٣) القول الرابع هو هذا قول الصالحين. كذا في رد المحتار (٢١٤/٥) والدر المنثور (١٦١/٤) وجمع الأمر (١٦٢/٤) فإنا عن القول الرابع (٢٩٠/٢).

(٤) أخرجه البخاري في المغازي باب ٤٠ رقم ٤٢١٩ ومسلم في الصيد والذبائح رقم ٣٦.

نُوبَةُ الْكَرَاهَةِ > بیا د امام صاحب رحمته الله علیه په نیز کراهت تحریمی دې. او که تنزیهی دې. نو دواړه قوله شته. خو کراهت تحریمی زیات صحیح دې. پاتی شو د اسپې پی، نو په دې کښې د جهاد په آله کښې هیڅ کمې نه لازمیږي. نو دا جائز دی. په [سکب الاظهر ص: ۴۳۶، ج ۲] باندې ددې زیات تفصیل موجود دې. چه په دې کښې مفتی به قول کراهت تنزیهی نقل کړې دې.

د سوبه (خرکوتی) خوړلو حکم

(وَلَا بَاسَ بِأَكْلِ الْأَرْثِ) او په سوبه خوړلو کښې هیڅ باک نشته

حل اللغة > ① الأرث: سوبه

تفصیح > سوبه خوړل جائز دی.

هلاله > ① ځکه چه نبی کریم صلی الله علیه و آله پخپله هم او خوړله. او خپلو اصحابو رضی الله عنهم ته ئې د خوراک حکم او فرمانیلو. (۱)

② او دا نه درنده ده. او نه گندگی خوری. نو دا د اوسې مشابهه شوه.

په ذبح سره د کومو خوروو غوښه او خرمن پاکیزې او د کومو نه پاکیزې؟

وَلَا ذَا ذِبْحٍ او کله چه هغه ځناور ذبح کړې شو مَا لَا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ د کوم غوښه چه نشی خوړلې طَهْرٌ جُلْدُهُ وَحُفَّتُهُ نو ددې چمره او غوښه به پاکیزې

حل اللغة > ① جلد: خرمن

تفصیح > ذکاة سره چه لکه څنگه په ماکول اللحم ځناورو کښې غوښه حلالیږي. په غیر ماکول اللحم ځناورو کښې غوښه او چمره پاکیزې. اگر چه غوښه نه حلالیږي. (۲)
دلایله > ځکه چه ذکاة شرعی سره بهیدونکی وینه او نجس رطوبات خارجیږي. نو غوښه پاکیزې.

إِلَّا الْأَذْمَى وَالْخِزْيَرُ خو سړې (بنیادم) او خنزیر (ددې نه مستثنی دی).

تفصیح > البتة د سړې او خنزیر چمره نه دباغت (رنګ کولو) سره پاکیزې. او نه ذکاة سره، دلایله > د بنیادم خرمن ځکه نه پاکیزې. چې ده ته الله تعالی عزت ورکړې دې. او دده نه په مړونی خرمن وسمتل دده اهانت دې. اود خنزیر خرمن ځکه نه پاکیزې چې هغه نجس العین دې.

د اوبو په ځناورو کښې د کومو ځناورو خوراک حلال دې؟

وَلَا يُؤْكَلُ مِنْ حَيَوَانِ الْمَاءِ إِلَّا السَّمَكُ او د اوبو په ځناورو کښې د کب نه علاوه به هیڅ نه خوړلې کېږي

(۱) قال الزهلي رحمه الله كلما حديثان لا أول... عن انس رضي الله عنه قال فاجئنا أربنا بمرا الظهران لسمي القوم فلبوا فادركها فاعلينا فالت بها أباطلحة للذبحا وبعت بوركها إلى رسول الله صلى الله عليه وآله أوفال فخذلها فقبله قلت وأكل منه؟ قال أكل منه ثم قال بعد قبله أخرجه البخاري في أهبة باب ٥ ومسلم في الصيد والذباح رقم ٥٣ والترمذي في الأطعمة باب ٣٢ والنسائي في الصيد باب ٢٥ وابن ماجه في الصيد باب ١٧) وفي حديث أبي هريرة رضي الله عنه قال جاء أعرابي إلى رسول الله صلى الله عليه وآله فبارب قد شواها فوضعها بين يديه فامسك رسول الله صلى الله عليه وآله فلم يأكل وأمر القوم أن يأكلوا قال الزهلي رحمه الله أخرجه النسائي (نصب: ٤٨٨/٤) -
(۲) مسلك الشافعي - د امام شافعي رحمه الله نقل دی. چه په غیر ماکول اللحم کښې به ذکاة اثر نه کوی.

هل اللغة < ① السمك، كب مامی

تضريح < د دریاب په خناورو کښې صرف کب جائز دي. نور هيڅ جائز نه دی. (۱)

فيله < په کومه دوانی کښې چه چيندخ اچولې شوې وی. د داسې دوانی نه رسول الله ﷺ منع فرمائيلې ده. (۲) که چيندخ جائز وي نو د دوانی به نې منع نه فرمائيلې. دويم حديث: په حديث کښې د سرطان (کونی کبی) د بيع نه ممانعت فرمائيلې شوې دي. او وړاندې معلومه شوې ده. چه د بيع او خوړلو حکم يو دي.

بطل مراب د مړشوی کب حکم

وَيُكْرَهُ أَكْلُ الطَّائِفِ مِنْهُ أَوْ بِه كَبَانُو كَبْنِي طَائِفِي (کوم چه مړشی. او البته شی) مکروه دي

تضريح < هر قسم کب حلال دي. که ژوندي وی. او که مړ وی. البته کوم کب چه پخپله دڅه آفت او مصیبت نه بغیر مړشی. او په دریاب کښې البته شی. چه خپته نې پورته شی. او شا نې لاندې شی. چه دي ته طائفي وانی. دا مکروه تحریمی دي. (۳)

فيله < دليل د حضرت جابر رضی الله عنه هغه حديث دي. چې نبی کریم ﷺ فرمائيلی دی مَا نَصَبَ عَنْهُ الْمَاءُ فُكُلًا وَمَا لَقِطَهُ الْمَاءُ فُكُلًا وَمَا طَفَا فَلَا تَأْكُلُوا (۴) د کوم کب نه چه اوبه اوچې شوې وی نو ته هغه اوخوره. او کوم چه دریاب راوغورخولو هغه خوره او کوم چه البته شو نو هغه مه خوره.

کب سره د خپلو ټولو اقسامو حلام دي. او د امام مالک رحمه الله نقطه نظر

(وَلَا يَأْسُ بِأَكْلِ الْجَرِيثِ وَالْمَرْمَاهِ وَالْجَزْأِ وَلَا ذُكَاةٍ أَوْ جَرِيثٍ (يُوقَسَمُ كَبٍ دې) مار مهې او د کب د ټولو اقسامو او د ملخ په خوراک کښې هيڅ باک نشته

هل اللغة < د کب په قسمونو کښې يو جريث (يوقسم کب دي) دي. چه دا تور وی. او يو مارمهې دي. چه دي ته بام وانی. چه دا د مار مشابه وی.

تضريح < که هر قسم کب وی. او ملخ دواړه د ذکاة (ذبح) نه بغیر خوړلو کښې هيڅ باک نشته. (۵)

(۱) مسلك الانفة: - او امام مالک، ابن ابی لیلی او اصحاب الظواهر او د امام شافعی رحمته په يو قول کښې د دریاب هر خناور حلال دي. اگرچه دا د دریاب خنزیر، او سپی، او انسان ولې نه وی. د امام شافعی رحمته يو قول دا دي. چه ټول خناور حلال دي. خو دریابی خنزیر او سپی او انسان جائز نه دي. هم دا د لیث رحمته قول دي. او د امام شافعی رحمته دریم قول دا دي. چه د چيندخ نه علاوه ټول خناور حلال دي.

(۲) من حديث عبد الرحمن بن عثمان القرشي أن طبيباً سال رسول الله ﷺ عن الضفدع يجعلها في دواء فنهى عن قتلها أخرجه أبو داود في الطب باب ١١ وأحمد في المسند (٤٥٣٨٣) والحاكم في المستدرک (٤٤٥٨٤) والنسائي في الصمد باب ٣٦ رقم ٤٠٦٢.

(۳) مسلك مالک والشافعي: - امام مالک او امام شافعی رحمته دا هم حلال گرځولي دي.

(۴) قال الزهلي رحمه الله غريب هذا اللفظ وأخرج أبو داود (أي في الأظمة باب ٣٥ رقم ٣٨١٥) عن جابر رضي الله عن رسول الله ﷺ قال ما لاقاه البحر أو جزر عنه فكلوه وما مات فيه وطفا فلا تاكلوه (نصب: ٤٩٢).

(۵) مسلك مالک: - امام مالک رحمه الله فرماني. چه ملخ ذبح کول ضروری دی. یعنی دا چه ددې سر جدا کړي شی.

هَلَالَهُ ① حدیث کنبی راغلی دی. چه (أحلت لنا میحلتان) په دې کنبی کب او ملخ دواړه داخل دی. نو لکه څنگه چه کب د ذکاة نه بغیر خوړل جائز دی. دغه شان به ملخ هم د ذکاة نه بغیر خوړل جائز وی.

② د حضرت علی رضی الله عنه نه دهغه ملخانو په باره کنبی تېوس اوکړې شو. چه په دې کنبی بعضې مړه شوی وی. او بعضې ژوندی وی. نو هغوی او فرمائیل **كُلُّهُ كَلُّهُ** (،،، کله کله ،،، دا ټول خوری. نو ددوی دا فرمان په اباحت باندې دلالت کوي. اگر چه دا پخپله مړ شوې وی. او دا جمله د حضرت علی رضی الله عنه په فصاحت کنبی شمار کړې شوې ده. ځکه چه دوه د یو شکل جملې نې او فرمائیلې. او معنی نې جدا جدا ده.

القاعدة في السمك د کب په باره کنبی دا قاعده کلیه ده. چه کله دا په څه آفت سره مړ شی. نو دا به حلال وی. او که د څه آفت نه بغیر مړ شی. نو دا به حلال نه وی. رومې لکه مثلاً هغه کب کوم چه ښکاری اونیولو (نو حلال دي). او دویم لکه طافی، (او دا) مکروه دي.

کِتَابُ الْأَصْحِيَةِ

ترجمه (دا) کتاب د قریانی (د احکامو په بیان کنبی) دي.

توضیح د لفظ ،، اضحیه ،، تحقیق په ذبح او قریانی کنبی د عموم خصوص مطلق نسبت دي. رومې عام او دویم خاص دي. لکه حیوان او انسان، او د عام نه پس د خاص ذکر کول زیات مناسب دی. ځکه چه عام د خاص جزء وی. مثلاً حیوان د انسان جزء دي. ځکه چه د انسان ماهیت حیوان تاطق دي. او جزء طبعاً مقدم وی. نو وضعاً هم جزء مقدم کړې شوې دي.

الاصحیه لفظ د **الاصحیه** اصل کنبی ،، **أَفْعُولَةٌ**،، په وزن باندې، **أَصْحِيَّةٌ**،، و. په علم الصیغه کنبی د ذکر شوي خوارسم نمبر قاعدې مطابق ،، **أَصْحِيَّةٌ**،، شو. د لغت په اعتبار سره ،، **أَصْحِيَّةٌ**،، هغه خاړوی ته ونیلې شی. کوم چه د قریانی په ورځو کنبی ذبح کړې شی. یعنی دا (تسمية الشئ باسم وقته) د قبیل نه دي.

الاصحیه فوفا شریعت کنبی ،، ، **أَصْحِيَّةٌ**،، تعریف دا دي. (ذبح حیوان مخصوص بنیة القره بقی وقت مخصوص) **وگذا** د قریانی سبب وخت دي. یعنی ایام نحر (د قریانی ورځې) او په قول د بعضو راس (نصاب) دي. او ددې رکن داسې خاړوي ذبح کول دي. د کوم ذبح کول چه دلته جائز دی. ،، کاسا،،، نو چرکه وغیره دلته ذبح کول د مجوسیانو سره د مشابهت په وجه مکروه دی. او ددې حکم دنیا کنبی د واجب د ذمه دارۍ نه وتل دی. او په آخرت کنبی د صحیح نیت په شرط د الله تعالی په فضل ثواب حاصلول دي.

فروطها ① اسلام ② مقیم کیدل ③ دومره مالداره کیدل چه ددې په وجه صدقه فطر واجب شی. په نورو الفاظو کنبی داسې چه د قریانی وجوب د صدقه فطر پشان د ممکن قدرت په وجه دي. د قدرت میسره په وجه نه دي. ،، ، والتفصیل فی درس الحسامی ،، ،

① قال الزبيدي رحمه الله في هذا اللفظ وروى عبدالرزاق في مصنفه ... عن علي رضی الله عنه قال الحيتان والجراد ذكي كله (نصب: ۱۹۵۸).

د قریانی حکم، چه دا په چا، هله او د حکوم طرفه واجب ده

الْأُطْمِئِنَّةُ وَاجِبَةٌ چه قریانی کول واجب دی عَلَى كُلِّ حَرٍّ مُسْلِمٍ په هر یو داسې آزاد باندې چه هغه مسلمان وی، مُقِيمٌ مُوَسْوِمٌ مَقِیم وی، مالدار وی فِی یَوْمِ الْأُطْمِئِنَّةِ په یوم الاضحی (ورځ د لونی اخنې کښی

توضیح: < وجوب الاضحية > امام طحاوی رَوَّاهُ ذکر کړی دی چه د امام ابوحنیفه رَوَّاهُ قول مطابق واجب ده **والله** ① د وجوب دلیل دا حدیث دی. مَنْ وَجَدَ سَعَةً وَلَمْ يُضَحِّ فَلَا يَقْرَبَنَّ مُصَلًّا (۱) چا ته چه د قریانی قدرت وی بیا هم قریانی اونکړی، نو هغه دې زمونږ عیدگاه ته نیزدې نه راځی. دا ډیر سخت وعید دی، چه دا د واجب په پریځودو کښې وارد کیدې شی، نو ددې نه د قریانی وجوب ثابت شو. (۲)
② اضافت سره ،، یوم الاضحی ،، وتلې شی، یعنی قریانی طرف ته د قریانی د وخت اضافت کولې شی، او دا اضافت اختصاص دپاره دی، یعنی دا مختص ده، قریانی سره، او اختصاص په هغه وخت ثابتېږی. کله چه د قریانی وجود وی، او کیدې شی چه د سنت په صورت کښې ټول متکلفین په قریانی باندې اتفاق اوکړی نو وجود د قریانی دپاره وجوب ضروری دی، چه اختصاص ثابت شی، لکه یوم الجمعة، وقت الظهر، شهر رمضان کښې هم دا خبره ده.

ملك الصالحين < د صاحبینو وحمدا لله په نیز سنت موکده ده، بهرحال فتوی د قریانی په وجوب ده. **واللهما** ① د نبی کریم ﷺ حدیث دی مَنْ ارَادَ أَنْ يَضَحِيَ مِنْكُمْ فَلَا يَأْخُذُ مِنْ شَعْرَةٍ وَأَلْفَافٍ شَيْئًا (۳) چه کوم کس د قریانی اراده اوکړی، نو خپل ایخته وغیره دې نه کټ کوی، نو قریانی نې په اراده باندې معلق کړې ده، او دا دجوب الفاظ نه دی.

② په مالی عبادتونو کښې مقیم او مسافر وی، حالانکه مسافر باندې قریانی واجب نه ده، نو معلومه شوه، چه په مقیم باندې هم واجب نه ده، ځنې د دواړو حکم مختلف کیدل به لازم شی، لکه څنگه چه زکاة مالی عباد دی، لکه څنگه چه مقیم باندې واجب دی، دغه شان مسافر باندې هم واجب ده، او لکه څنگه چه عتیره مسافر باندې واجب نه ده، نو مقیم باندې هم واجب نه ده.

العراة من القبلة < دلته د ارادې نه مراد دغه نه دی، کوم چه تاسو گټلې دې، چه اختیار ورکول مقصود دی، چه قریانی اوکړله، یا نې پرېږده، بلکه اراده په معنی د قصد ده، یعنی څوک چه ددې واجب ادا کولو قصد لری، نو هغه له دا کول پکار دی، چه ایخته وغیره نه کټ کوی، او دا داسې ده، لکه < من اراده الصلاة فليتوضأ، و من اراده الجمعة فليغتسل >، نو په لفظ د ارادې سره سنت کیدو باندې استدلال صحیح نه دی. **اشرط الحرية** ① رومې شرط آزاد کیدل دی، ددې وجه دا ده، چه قریانی دپاره ملک پکار دی، او په غلام کښې د مالک کیدو صلاحیت نشته، بلکه دا مملوک دی، یعنی مالک کیدل صرف آزاد دپاره

(۱) من حديث أبي هريرة رَوَّاهُ أخرجه ابن ماجه في الأضاحي باب ۲ رقم (۳۱۲۳) واحمد في المسند (۳۲۱/۲) والدارقطني في سننه (۵۴۵/۲) والحاكم في المستدرک (۳۸۹/۲)۔

(۲) كما في حديث أبي هريرة رَوَّاهُ أخرجه البخاري في المظنقة باب ۳ ومسلم في الأضاحي رقم ۳۸ وأبو داود في الأضاحي باب ۱۱ والترمذی في الأضاحي باب ۱۵ والنسائي في الفزع باب ۱ وابن ماجه في الذبائح باب ۲۔

(۳) من حديث أم سلمة رَوَّاهُ أخرجه مسلم في الأضاحي رقم ۴۱ والترمذی في الأضاحي باب ۲۲ وأبو داود في الأضاحي باب ۲ والنسائي في الضحايا باب . وابن ماجه في الأضاحي باب (۱۱)۔

مخصوص دی.

اِشْتَرَاؤُ الْاِسْلَامِ ﴿۱﴾ دویم شرط مسلمان کیدل دی. ځکه چه قربانی قریت دی. او کافر د قرباتو ادا کولو اهل نه دي.

اِشْتَرَاؤُ التَّبَيُّدِ ﴿۲﴾ دریم شرط مقید کیدل دی. چه ددی دلیل وړاندې بیان شوې دي. یعنی (ظهوراً الاداء)

بیتس باسباب یشت... (الخ)

اِشْتَرَاؤُ الْفَنِي ﴿۳﴾ څلورم شرط مالدار کیدل دی. چه دا وړاندې ذکر شوی حدیث نه معلومېږي. یعنی

(من وجد سعة... (الخ)

اِشْتَرَاؤُ الْوَقْتِ ﴿۴﴾ پنځم شرط د قربانی وخت کیدل دی. یعنی ایام نحر د قربانی ورځې ځکه چه قربانی هم دې ورځو سره مخصوص ده.

قربانی د کوم کوم کس د طرفه واجب ده؟

وَيَذْبَحُ عَنْ نَفْسِهِ او قربانی واجب ده. د خپل طرفه، .

توضیح: نفس مسئله آسانه ده.

دلیل: ځکه چه انسان اصل دې پخپل خان باندې د وجوب په سلسله کښې دهغه تفصیل مطابق کوم چه مونږ په باب د صدقة الفطر کښې بیان کړې دي

وَعَنْ وَلَدٍ وَالصَّغِيرِ او قربانی واجب ده. د خپل وړوکی بچي د طرفه،

توضیح: نفس مسئله آسانه ده.

دلیل: ځکه چه دا (وړوکی بچي) دسړي د نفس په درجه کښې دي نو دا بچي به هم دده سره متعلق وي لکه څنگه چه صدقة فطر کښې (متعلق دي).

د قربانی کوم څاروي د څومره کسانو د طرفه کافي دي؟

وَيَذْبَحُ او سړي دې ذبح کړي عَنْ كُلِّ وَاَحَدٍ مِنْهُمْ شَاةٌ په دوی (یعنی د خپل خان او پخپل اولاد) کښې د هر یو د طرفه یو چیلې: اَوْ يَذْبَحُ بَدَنَهُ اَوْ بَقَرَةً یا دې ذبح کړي یو اوبښ یا غوا اَوْ عَنْ سَبْعَةٍ یا یو اوبښ د اووه کسانو د طرفه

هله اللغة ﴿۱﴾ بلفه: د بدنه اطلاق په غوا اوبښ وغیره باندې کیږي په کوم کښې چه اووه کسان شریکېدي شي

توضیح: د چیلې قربانی صرف د یوکس د طرفه کیدې شي. او غټو څاروو لکه د غوا او اوبښ وغیره د اووه کسانو د طرفه کیدې شي.

دلیل: عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ عَنْ سَبْعَةٍ وَالْبَدَنَةَ عَنْ سَبْعَةٍ (۱)

۱ - أخرجه مسلم في الحج رقم ۱۳۸ و أبو داود في الأضاحي باب ۲ و الترمذی في الحج باب ۶۶ وابن ماجه في الأضاحي باب ۵ و الدارمي في الأضاحي باب ۵ و مالك في الضحايا رقم ۹ -

حضرت جابر رضی اللہ عنہ فرمائی چې مونږ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره د اووه کسانو د طرفه غواه او د اووه کسانو د طرفه اوبښ قربانی کړې وو.
القیاس < د قیاس تقاضا په غټ څاروی کښې دا وه چې صرف د یو کس د طرفه وی.
دلیل < ځکه چې دا هم یو نفس دی او وینه تویول هم دواړو کښې یو دی. زیات نه دی او وینه تویول قربت دی.

په مسافر او غریب باندې قربانی واجب نه ده

وَلَيْسَ عَلَى الْفَقِيرِ وَالْمَسْفِرِ أَضَحِيَّةٌ او په فقیر او مسافر باندې قربانی نشته

توضیح < په مسافر او غریب باندې قربانی نشته.
دلیل < حضرات شیخین رحمہما اللہ چې په کله مسافر وو نو هغوی به بعضې ځل مطلقاً قربانی پرېځودله. (۱) په دې یره چې خلق دا فرض او نه گنځي.

د قربانی وخت او ورځې

وَوُتِّئَ الْأَضَحِيَّةُ يَدْخُلُ او د قربانی وخت داخلېږي **بَطْلُوْعُ الْفَجْرِ مِنْ يَوْمِ النَّحْرِ** د یوم النحر (د قربانی د ورځې) د فجر (سحری) راختلو نه **إِلَّا أَنَّهُ لَا يَجُوزُ لِأَهْلِ الْأَمْصَارِ وَالْدِّيَارِ** خو دا چې د ښار خلقو دپاره ذبیح جائز نه ده **حَتَّى يُصَلِّيَ الْإِمَامُ صَلَاةَ الْعِيدِ** تردې چې امام د اختر مونځ اوکړي **فَأَمَّا أَهْلُ السَّوَادِ** نو بهرحال د کلو خلق فیذبحون **بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ** هغوی دې ذبیح کوي د صبا نه روستو،

هَلِ الْمَقَّةُ ① **السَّوَادُ**: کلی والی ② **الْأَمْصَارُ**: جمع د مصر، ښار

توضیح < ایام نحر (د قربانی ورځې) درې دی. (۱۰، ۱۱، ۱۲) خو د ښار خلقو دپاره د اختر مانځه نه وړاندې قربانی کول جائز نه دی. البته کوم ځانې چې د جمعي او اخترونو مونځ مشروع (روا) نه دي. هغوی د قربانی په ورځ د صبح صادق (سحری نه پس ذبیح کولې شي).
دلیل < **إِنَّ أَوَّلَ سُكُنَا فِي هَذَا الْيَوْمِ الصَّلَاةُ ثُمَّ الْأَضَحِيَّةُ** (۲) نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرماتیلی دی چې زمونږ رومي عمل نن ورځ مونځ دې بیا قربانی ده.

د قربانی ورځې

وَيَوْمَ جَابِرَةِ فِي ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ او قربانی جائز ده درې ورځو کښې **يَوْمِ النَّحْرِ** په یوم نحر (د قربانی په ورځ) کښې **وَيَوْمَانِ بَعْدَهُ** او ددې نه روستو دوو ورځو کښې،

توضیح < د قربانی ورځې درې دی. (۱۰، ۱۱، ۱۲) او د تشریق ورځې درې ورځې دی. (۱۱، ۱۲، ۱۳) (۲)
دلیل < دلیل د حضرت عمر، حضرت علی، او د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہم حدیث دي چې (ایام النحر) ثلاثه ایام

۱ - قال الزیلي رحمه الله رواية غريبة وجهل من استشهد بحديث عتف بن سليم المتقدم (لص: ۵۰۲۴) -

۲ من حديث براء بن عازب رضي الله عنه أخرجه البخاري في العدين باب ۸ ومسلم في الأحاسي رقم ۷ والسنائي في العدين

باب ۸

۳ مسلک الشافعي: - امام شافعي رحمه الله تشریق ورځې د قربانی ورځې گنځي. او فرمائی چې د اختر د څلورمې ورځې پورې قربانی کیږي.

اَنْهَلَهَا اُولَاهَا (۱) او دا داسې څيز دې، چه دلته قیاسی پابندئ کار نه کوی، نو معلومه شوه، چه دې حضراتو کوم څه فرمایلی دی، د نبی کریم ﷺ نه نې اوریدلی دی، نو فرمایلی نې دی، یعنی دا په سمع باندې محمول ده.

افضیة الیوم الاول > رومی ورځ غوره ده.

دليلة > ددې دلیل دغه دې، کوم چه دغه حضراتو فرمایلي دي.

د هومو مېدارو څاروو قربانی جائز نه ده؟

وَلَا يُضَحَّى بِالْعِبَادَةِ وَالْعَوْدَةِ > چه قربانی به نه کوی، د رندو، او نه د کانرا (چه په یو سترگه روند وی)، وَالْعَرَجَاءِ الَّتِي لَا تَمْشِي إِلَى الْمَسْجِدِ > اونه هغه گود، کوم چه مذهب (خانې د حلالی) ته نشی تللي وَلَا الْعَجَازِ > او نه د پیر کمزور (او پې څاروی).

توضیح > نفس مسئله آسانه ده.

دليلة > د نبی کریم ﷺ فرمان دې لَا تُضَحُّوا فِي الصُّحَا أَرْبَعَةً: الْعَوْدَةُ، الْيَتِيمُ، مَوْعَاةُ الْفَرْجَةِ، الْيَتِيمُ عَنْ جُهَا، وَالتَّرِيْقَةُ الْيَتِيمُ مَرْضَاهَا وَتَفْجِئَةُ الْيَتِيمِ لَا تُضَحَّى (په قربانو کېنې څلور څاروی جائز نه دی هغه کانرا (چغوت) چه دده کانرا توب ښکاره وی او هغه گود چه دده گود کیدل ښکاره وی او هغه بیمار چه دده مرض ښکاره وی دې، او هغه کمزور چه دده سرب کیدل نه کیږی

وَلَا تُضَحَّى بِمَقْطُوعَةِ الْأُذُنِ وَالذَّنَبِ > او جائز نه ده غوږ او لکئ کټ شوي

توضیح > قاعده دا ده، چه د معمولی عیب نه خو څاروي خالی نه وی، نو ددې نه خالی کیدا شرط نه دی. البته د زیات عیب نه خالی وی، نو ددې نه خالی کیدل شرط دی، باقی خبرې ښکاره دی، ددې قاعدې مطابق که غوږ یا لکئ نې کټ وی نو قربانی پرې جائز نه ده.

دليلة > د نبی کریم ﷺ فرمان دې اسْتَشْبِهُوا الْعَيْنَ وَالْأُذُنَ (*) چه سترگه او غوږ ښه گورئ یعنی ددې دواړو سلامتیا گورئ او لکئ چې کټ وی نو هم پرې قربانی نه کیږی ځکه چې چه دا یو کامل اندام دې او دا مقصودنو دا د غوږ پشان شو.

خومره مقدار به عیب شمارلي شي؟

وَلَا تَحْتَمِلُ ذَهَبَ أَكْثَرُ أَذْنَيْهَا وَذَنَبَهَا > او جائز دې هغه څاروي چه دده د غوږ او لکئ زیاته حصه ختم شوي وی، وَأَنْ يَكُنْ أَكْثَرُ مِنَ الْأُذُنِ وَالذَّنَبِ > او که د غوږ او لکئ زیاته حصه باقی وی جَازَنُو جائز ده

هل اللغة > ① الأذن، غوږ ② الذنب، لکئ

۱ - قال الزهلي رحمه الله غريب جداً وتقدم نحوه في الحج في الحديث الرابع والسعين وروى مالك في الموطأ عن نافع عن ابن عمر رضي الله عنه كان يقول الأضحية يومان بعد يوم الأضحية انتهى وقال مالك أنه بلغه أن علي بن أبي طالب رضي الله عنه كان يقول مثل ذلك (نصب: ٥٠٥/٤).

۲ - من حديث نراء بن عازب رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الأضحية باب ٦ رقم ٢٨٠٢ والترمذي في الأضحية باب ٦٥ والنسائي في الضحايا باب ٥ وابن ماجه في الأضحية باب ٨ رقم ٣١٤٤ ومالك في الضحايا رقم ١.

۳ - من حديث علي رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الأضحية باب ٦ رقم ٢٨٠٤ والترمذي في الأضحية باب ٦ والنسائي في الضحايا رقم ٣٧٢ وابن ماجه في الأضحية باب ٨ رقم ٣١٤٢.

توضیح > د کوم څاروی چې زیاته حصه د غوږ یا د لکۍ نه وی نو په هغې قربانی نه کیږي. او که زیاته باقی وی نو په هغې قربانی کیږي.

دلیل > ځکه چه کومه حصه باقی وی او کومه ختمه شوې وی نو په دې کبسي اکثر لره د کل حکم دې یعنی که باقی زیاته وی نو دا به کل حسابیږي او که ختمه شوي زیاته وی نو هغه به کل حسابیږي. او وړاندې تیر شو چې غوږ یا لکۍ نه وی نو په هغې قربانی نه کیږي. دغه شان به په دې هم نه کیږي چې اکثره حصه نه وي. او که معمولی عیب وي. نو ددې نه بچ کیدل ممکن نه دی نو دا به معاف گرځولې شي.

که ښکړې بالکل نه وي یا مات شوي وي نو د قربانی حکم

وَيُؤْتَانِ يَضَحِي بِالْجِبَالِ وَ د جـاء قربانی جائز ده

هل اللغة > ① الجـاء: بي ښکړو

توضیح > ښکړې نه بالکل نه وي. یا ماتیدل، د قربانی د جواز دپاره مانع نه دی. البته که ښکړې د جرې نه اوځي. چه د ماتیدو اثر دننه پورې اورسیږي. نو ددې قربانی به جائز نه وي. [شامی ص: ۲۰۵، ج ۵]

دلیل > ځکه چه ښکړپورې هیڅ مقصود متعلق نشته. نه دا غوښه ده چې څوک نه اوخوري. اونه بل څه د فائدې څیز دې.

د خصی د قربانی حکم

وَالْخَصِيُّ او د خصی قربانی جائز ده.

توضیح > نفس مسئله آسانه ده.

دلیل > ځکه چه ددې غوښه خوږه (ترسکونه) وی او دا خبره د صحت درجې پورې رسیدلې ده چه نبی کریم ﷺ د دوو گوانو قربانی اوکړله چه دا تور او سپین وو. (برگي) چه دا دواړه خصی وو. (۱)

د لیونی څاروی قربانی کولو حکم

وَالْجِرْيَاءُ هغه څاروی چې خارېږي پرې وی وَالْثَوَلَاءُ د ثولاء یعنی د لیونی قربانی جائز ده

هل اللغة > ① الثولاء: لیونی ② الجریاء: خارېښتی، چه ښاریږي وی پرې

توضیح > څاروی خو غیر ذوی العقول وی. نو دلته د لیونتوب نه مراد هسي بیسه اخوا دیخوا تختی راتختی مراد دی. نو که گیا خوري. نو ددې قربانی جائز ده. گنی نه ده. او که خارېږي دې. نو دوه صورتونه دی. چه دې خارېږي سره بدن کمزوري شوې دې. او که نه؟ که کمزوري شوې دې. نو معلومه شوه. چه خارېږي په غوښه کبسي هم دې. نو جائز نه ده. او که بدن کمزوري شوې نه دې. نو معلومه شوه. چه خارېږي په څرمنه کبسي دې. نو ددې قربانی جائز ده.

قربانی دپاره درې څاروي دي

وَالْأَهْلِيَّةُ مِنَ الْإِبِلِ وَالْبَقَرِ وَالْغَنَاقِ قربانی به د اوښ، غوا او چیلۍ وی

(۱) من حدیث عائشة وای هریره راجعاً إلى أخرجه ابن ماجه في سننه في الأضاحي باب ۱ رقم ۳۱۲۲ واحد في المسند (۲۲۰/۶).

توضیح: د قربانی: دپاره صرف دا درې خاړوې مخصوص دی ① اوښ ⑦ غوا، غوټې، مینه ⑧ چیلۍ، گډه او گډه...

دلته د دې نه سوا په نورو خاړوې قربانی ځکه نه کیږي چې زموږ دپاره مقتدا نبی کریم ﷺ او حضرات صحابه کرام دی. او په هغوی کښې چا هم د دې نه علاوه په بل خاړوې قربانی نه ده کړې. (١)
د جډو او جډو د جډع، او د باقی خاړوو د، نبی، قربانی جائز ده

وَيُزَوِّنُ ذَلِكَ كَلِمَةَ اللَّهِ تَصَاعِدًا أَوْ يَدِي تَوَلَّى كُنْثَى يَدِي الْإِلَافَاتِ علاوه د گډې نه فَإِنَّ الْجَذْعَ مِنْهُ يُجْزَأُ ځکه چه ددې جذع کافی ده

هل اللغة: ① جذع: د گډې یا چیلۍ هغه بچې چه د شپږو میاشتو شوې وی. ② کنی: د گډې یا چیلۍ هغه بچې کوم چه د یو کال وی. او د غوا او مینې هغه بچې کوم چه د دوو کالو وی. او د اوښې هغه بچې کوم چه د پنځو کالو وی.

توضیح: په قربانی کښې دې دریو وارو کښې ټنې جائز ده. یعنی چیلۍ د یو کال، غوټې د دوو کالو، او اوښ د پنځو کالو. البته چه گډه کله چه د شپږو میاشتو وی. او سره وی. چه دا د یو کال د گډه برابر معلومېږي. نو ددې قربانی جائز ده. د مینې او غوا یو جنس دي.

دلالت: ① د نبی کریم ﷺ فرمان دې شَعَوًا بِالشَّيْءِ إِلَّا أَنْ يُفَسَّرَ عَلَى أَحَدِكُمْ فَلْيُذَبِّحْ الْجَذْعَ مِنَ الشَّيْءِ (٢) چه د دریو وارو قربانی کوئ خودا چه داپه تاسو کښې په چاباندې گران وی نو د گډو جذع ذبح کوئ.

② د نبی کریم ﷺ ارشاد دې يُمَثِّلُ الْأَضْيَةَ الْجَذْعَ مِنَ الشَّيْءِ (٣) گډو جذع قربانی کول غوره قربانی ده.

د قربانی د غوښې پخپله خوړل یا په خلغو خوړل یا د اوچولو حکم.

وَيَاكُلُ مِنْ لَحْمِ الْأَضْيَةِ أَوْ أَوْدِي خُورَى د قربانی د غوښې نه وَيُطْعِمُ الْأَعْيَاةَ الْفُقَرَاءَ غَوِيْلُ خُورَا او خوراک دې اوکړي. په مالدارو او غریبانو،

توضیح: نفس مسئله آسانه ده.

دلته د دلیل د نبی کریم ﷺ حدیث دې چې دوی فرمانیلې دی کُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ أَكْلِ لَحْمِ الْأَضْيَةِ فَكَلَّوْا نَهَا وَأَفْزَرُوا. (٤) د نبی کریم ﷺ د فرمان په وجه، چه ما به تاسو د قربانی د غوښو نه منع کولئ نو د دې نه خورناو ذخیره کوئ (ایږدی).

د دریمې حصې مدله کول مستحب دي

وَيُحِبُّ أَنْ لَا يَتَصَصَّ الصَّدَقَةُ او مستحب دی چه صدقه کمه نکړي. مِنَ الشَّيْءِ د دریمې حصې نه،

١ قال الزملي رحمه الله اما الإبل ففي مسلم في حديث جابر الطويل أن النبي ﷺ يمر بيده يوم النحر ثلاثا وستين بدنة وأما البقر ففي الصحيحين عن جابر وعائشة رضي الله عنهما أن النبي ﷺ ضحي عن نسائه بالبقروا ولهم ففي الصحيحين أيضا عن أنس رضي الله عنه يحيي بكشين أملعين فلم ينفل خلافا (نصب: ٥٠٩٤).

٢ من حديث جابر رضي الله عنه أخرجه مسلم في الأضاحي باب ١٣ وأبو داود في الأضاحي باب ٤ والنسائي في الضحايا باب ١٣ وابن ماجه في الأضاحي باب ٧.

٣ من حديث أبي هريرة رضي الله عنه أخرجه الترمذي في الأضاحي باب ٧ وأحمد في المسند (٤٤٥٢).

٤ من حديث جابر رضي الله عنه أخرجه مسلم في الأضاحي رقم ٢٩٩ - (١)

تفصیل: > د دریمې حصې صدقه کول مستحب دی.

دلیل: > ځکه چه دلته درې طرفه دی. ① پخپله خوړل ② په بل خوړل ③ ایخودل. نو د هر طرف په حصه کښې دریمه راغله. نو صدقه دې د دریمې نه نه کمه وی. قانع صبر کونکې، څوک چه په نورو خلقو خپل ضرورت نه ښکاره کوی. معتز: بې صبره، کوم چه په نورو پورې اړینځلی. او د غوښتلو عادت نه وی.

د قربانی د خرمنې حکم

وَيَتَصَدَّقُ بِحِلْيَتَيْهَا او صدقه دې کړی د قربانی خرمن **أَوْعَمَلُ مِنْهُ آلَةً** یا دې د خرمنې نه داسې څیز جوړ کړی **تُسْتَعْمَلُ فِي الْبَيْتِ** کوم چه په کور کښې استعمال کړې شی

حل اللغة > ① جله: خرمن

تفصیل: > د خپلې قربانی خرمن پخپله کور کښې ایخودل، او فائده اخستل جائز دی. خو غوره دا ده، چه صدقه کړې شی.

دلیل: > ځکه چې د دې نه فائده اخستل جائز دی. او د خرمنې په بدله کښې داسې څیز هم اخستلې شی. کوم چه د خرمنې پشان وی. چه ددې څیزونو باقی ساتلو سره سره ددې نه فائده اخستلې شی. لکه کټ، او صندوق او مصلى (جا نماز) وغیره. البته که د روپو پیسو په بدله کښې نه خرمن خرڅه کړل. یا نه د داسې څیز په بدله کښې (خرڅه کړل). چه دهغې نه هغه وخت نفع اخستلې شی. چه دغه څیز ختم شی. نو اوس به د خرمن قیمت صدقه کول واجب وی. او په دې باب کښې چه کوم حکم د خرمن دې هم هغه د غوښې دې.

قربانی پخپله ذبح کول افضل دی

وَالْأَفْضَلُ او غوره دا ده **أَنْ يَذْبَحَهُ أَصْحَابُهُ يَدًا** چه خپله قربانی پخپل لاس ذبح کړی **إِنْ كَانَ مُحْسِنٌ الدِّبْعَ** که دې ښه ذبح کولو باندې پوهیږی

تفصیل: > که پخپله ذبح کولو باندې پوهیږی. نو پخپله دې ذبح کړی. او که نه پوهیږی. نو د بل نه دې مدد حاصل کړی. خو افضل هم دا ده. چه پخپله هلته حاضر وی. لکه څنگه چه د مذکوره حدیث نه ثابت ده.

دلیل: > نبی کریم ﷺ حضرت فاطمه ته فرمائیلې وو. قال علیه السلام **لِقَابِطَةِ قَوْمٍ قَاشِدِي أَصْحَابِكَ فَإِنَّكَ يَكْفُرُ لَكَ بِأَوَّلِ قَوْمٍ مِنْ دِيَارِكَ ذَبْ** (۱) حضرت فاطمې ﷺ ته چه اوږدېږه. خپلې قربانی سره حاضره شه ځکه. چه ددې د وینې رومبې څاسکې سره به ستا هره گناه معاف کولې شی

په کتابي سره د ذبح کولو حکم

وَيُكْرَهُ أَنْ يَذْبَحَهَا الْكَتَابِيُّ او مکروه دی. چه قربانی کتابي ذبح کړی

تفصیل: > د کتابي ذبیحه اگر چه حلاله ده. خو په ده باندې ذبح کول مکروه دی. **دلیل:** > ځکه چه دا یو قریت دی. او کتابي د قریت اهل نه دې بهر حال که مسلمان کتابي ته قربانی ذبح کولو حکم ورکړو. نو قربانی به جائز نه وی. ځکه چه مسلمان دې نائب جوړ کړې دې. او مسلمان د قریت

خپل ضرورت نه ښکاره کوي. معتر: بې صبره، کوم چه په نورو پورې اړینځلی. او د غوښتلو عادت نه وی.

د قرباني د خرمنې حکم

وَتَصَدَّقُ بِحِلْيَتِهَا أَوْ صَدَقَهُ دې کړي د قرباني: خرمن **أَوْ قَعْلَ مِنْهُ أَلْفًا** دې د خرمنې نه داسې خيز جوړ کړي **تُتَقَعْلَ فِي الْبَيْتِ** کوم چه په کور کېښي استعمال کړې شي

هل اللغة ① جلد: خرمن

تفصيح: د خپلې قرباني: خرمن پخپله کور کېښي اړخودل، او فائده اخستل جائز دی. خو غوره دا ده. چه صدقه کړې شي.

دليله: ځکه چې د دې نه فائده اخستل جائز دی. او د خرمنې په بدله کېښي داسې خيز هم اخستلې شي. کوم چه د خرمنې پشان وي. چه ددې خيزونو باقي ساتلو سره سره ددې نه فائده اخستلې شي. لکه کټ، او صندوق او مصلي (جا تمان) وغيره. البته که د روپو پيسو په بدله کېښي نې خرمن خرڅه کړله. يا نې د داسې خيز په بدله کېښي (خرڅه کړله). چه دهغې نه هغه وخت نفع اخستلې شي. چه دغه خيز ختم شي. نو اوس به د خرمن قيمت صدقه کول واجب وي. او په دې باب کېښي چه کوم حکم د خرمن دې. هم هغه د غوښې دې.

قرباني پخپله ذبح کول افضل دي

وَالْأَفْضَلُ أَوْ غَوْرَهُ دَا دَه أَنْ يَذْبَحَهُ أَهْلُ بَيْتِهِ بَيْنَ بَيْتَيْنِ الذَّبْحُ که دې ښه ذبح کولو باندې پوهیږي

تفصيح: که پخپله ذبح کولو باندې پوهیږي. نو پخپله دې ذبح کړي. او که نه پوهیږي. نو د بل نه دې مدد حاصل کړي. خو افضل هم دا ده. چه پخپله هلته حاضر وي. لکه څنگه چه د مذکوره حدیث نه ثابت ده.

دليله: نبی کریم ﷺ حضرت فاطمه ته فرمانیلې وو. قال عليه السلام لِقَابِلَةِ قَوْمٍ فَأَشْهَدِي أَشْجِيكَ فَإِنَّهُ يُفْقَرُ لَكَ بِأَوَّلِ قَطْرَةٍ مِنْ دُمُوحَاتِ ذَنْبٍ (۱) حضرت فاطمې ﷺ ته چه اودرېږه. خپلې قرباني: سره حاضره شه ځکه. چه ددې د وینې رومي خاسکی سره به ستا هره گناه معاف کولې شي

په کتابي سره د ذبح کولو حکم

وَكُرَّةُ أَنْ يَذْبَحَهَا الْكَتَابِيُّ أَوْ مَكْرُوهٌ دې. چه قرباني کتابي ذبح کړي

تفصيح: د کتابي ذبيحه اگرچه حلاله ده. خو په دې باندې ذبح کول مکروه دی. دليله: ځکه چه دا يو قريت دی. او ناسبي د قريت اهل نه دي. بهرحال که مسلمان کتابي نه قرباني: ذبح کولو حکم ورکړو. نو قرباني به جا. نه وی ځکه چه مسلمان دې نائب جوړ کړې دي. او مسلمان د قريت نيت کړې دي. نو دده نيت کافی دي.

په غلطۍ سره د يو بل د قرباني ذبح کولو حکم

إِنْ دَا غَلِطَ رَجُلَانِ أَوْ كَلَهُ جَدُّهُ غَلِطَ أَوْ كَرِهَ قَدْ يَمُوتُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَهْمِيَّةُ الْآخَرِ نو ذبح کړله

(۱) من حديث عمران بن حصين أخرجه الحاكم في المستدرک (۲۲۲/۴)۔

په دوی دواړو کښې هربودل قربانی **أَجْزَأَ عَنْهُمَا** نو دا ددوی دواړو د طرفه کافی ده **وَلَا هَمَّانَ** شَتَبَسَا او په دوی دواړو باندې ضمان نشته

نقد د دوو سړو د قربانی دپاره خپله خپله چیلۍ اخستې وې. بیا په ذبح کولو کښې غلطی واقع شوه. زید د خالد چیلۍ ذبح کړله. او خالد د زید، نو ذبح جائز ده او په یو کس باندې هم ضمان او تاوان نشته.

دلیل دا دې چې په دې کښې هره یوه چیلۍ دکوم کار دپاره متعین وه. هغه کار اوشو. یعنی دا چیلۍ قربانی کښې د ذبح کولو دپاره متعین وې. او دواړه په قربانی کښې ذبح کړې شوې. ځکه چه کومه چیلۍ وغیره قربانی دپاره متعین وې. نو په دې کښې گویا مالک دلائل د هر هغه کس نه مدد غواړي. کوم چه د ذبح کولو طریقه پیژني. او د ذبح اهل وې. او گویا دلائل هر داسې سړی ته دې د ذبح کولو اجازت ورکوي. ځکه دا خبره فیصله شوې ده. چه د قربانی ورځو تیریدو سره قربانی فوت کیږي. او ډیر وخته داسې کیږي. چه سړي پخپله د قربانی کولو نه عاجز کیږي. نو هغه له د نورو نه مدد اخستل ضروري وې.

نظیره د مذکور حکم بالکل داسې شو. لکه چه یو قصاب د چیلۍ خپې اوتړلې. او د ذبح تیاری نې اوکړله. چه بل کس تسمیه سره په دې باندې چاره راښکله. نو په دې چارې راښکونکي باندې به ضمان واجب نه وې. ځکه چه دا خو د قصاب (ذبح کولو دپاره) معین شوه. دغه شان به دلته هم په زید او خالد کښې په هیڅ یوکس باندې ضمان واجب نه وې. او د هر یوکس قربانی به صحیح وې.

ملحوظه دا حکم د جواز استحسان دي. د قیاس تقاضا عدم جواز دي.

کتابُ الْإِيمَانِ

ترجمه (دا) کتاب د قسمونو په بیان کښې دي.

نقد د یمین دکوم قسم په پابندی نه کولو چه جزاء لازمېږي. (دا واحد دي او ایمان ئې جمع ده) لکه والله زه به دا څیز نه خورم. نو که هغه څیز ئې اوخوړلو. نو کفار به پرې لازمېږي. او که دا اووانی. که مادا څیز اوخوړلو. نو زما غلام دې آزاد وې. فقهاء داسې کلام ته یمین وائي. تردې که هغه څیز ئې اوخوړلو. نو غلام آزاد شو. او حنث یعنی قسم ماتېږي. او حنث قسم ماتونکې ګرځي.

د یمین درې قسمونه

(الْإِيمَانُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَضْرَبٍ) ١. يَمِينُ غَمُوسٍ ٢. يَمِينُ مُنْعَقِدَةٍ ٣. يَمِينُ لَفْوٍ

هل اللغة ١. ایمان، جمع د یمین قسم ته وائي ٢. اضرب: جمع د ضرب ده دلته په معنی د قسم اوصاف دي ٣. الغموس: په اصل کښې غوږه کیدو ته وائي او دلته هم چونکه په دروغه قسم خوړونکې په گناه کښې غوږه کیږي ځکه ورته یمین غموس وائي

ترجمه قسم په درې قسمه دي. ١. یمین غموس ٢. یمین منعقده ٣. یمین لفو،

يَمِينُ الْغَمُوسِ هِيَ الْخَلْفُ عَلَى أَمْرٍ مَا ضَمِنَ يَتَعَدَّى الْكِبَابَ فِيهِ قَهْرٌ وَالْيَمِينُ يَأْمُرُ بِهَا صَاحِبُهَا وَلَا كَفَّارَةَ فِيهَا إِلَّا التَّوْبَةُ وَالْإِسْتِغْفَارُ

ترجمه نو یمین غموس په یو تیر شوی کار باندې قسم خوړل دی چې قصدا ئې په کښې دروغ وئيلي وې نو دا قسم ددې خوړونکې گناهګارېږي او په دې کښې کفار نه شته سوا د توبې او استغفار نه

تعریف الغموس غموس قسم خورل دی په یو کار په زمانه تیره شوې کښې چه قصد ئې کړې وی د دروغو په دې (قسم) کښې،

حکمه نو دا قسم چه دي. گناهگار پرې په دې کښې صاحب ددې (یعنی قسم خوړونکې)

هلیله د نبی ﷺ ارشاد دې مَنْ عَلَكَ كَاذِبًا أَعْلَهُ اللَّهُ السَّارَ {د} چاچه قسم او خوړلویه دروغه داخل به ئې کړی الله تعالی اورته،

ولا تَكْفَارَ فِيهَا إِلَّا التَّوْبَةُ وَالِاسْتِغْفَارُ

لوجه و تعویج آورد د دومره لویه گناه ده. چه) نشته کفار په دې (یمین غموس) کښې، سوا د توبې او استغفار نه، (۲)

تعویج په قسم غموس کښې د توبې او استغفار نه سوا بل څه نشته. یعنی دا داسې گناه نه ده. چه په کفاري سره به معاف شی. بلکه دا داسې لویه گناه ده. چه د توبې او استغفار نه سوا په بل څه نه معاف کیږی.

هلیله د شریعت احکام په درې قسمه دی. ① عبادت محضه چه سبب ئې صرف مباح څیزوی. لکه چه یو څیز واخلی نو په هغې باندې ملکیت راځی. اود دې ملکیت راتلو چه سبب ددغه څیز قیمت ادا کول دی.

② عقوبه محضه صرف سزا ورکول چه سبب ئې صرف د ناجائزه کار ارتکاب وی. لکه قصاص چه سبب ئې قتل ناحق دي.

③ کفارات، دا د عبادت او عقوبت دواړه په مینځ کښې دی. لکه روژه راواخله. دا د عبادت او عقوبت په مینځ کښې شک واقع کونکې ده. ځکه چه روژه د فرضی اونفلی هم وی. اود غیر شرعی کار په ارتکاب سره هم لازمیږی. لکه د قسم ماتولویه کفار کښې چه درې روژې نیول شو. ددې تفصیل نه پس دمتن مسئلې ته راشه، یمین غموس چونکه گناه محضه ده. نو دا چه د کوم څیز دپاره سبب گرځی. هغه به صرف سزا وی. د عبادت معنی به په کښې نه وی. لکه څنگه چه قتل گناه محضه ده. اودا چه د کوم سبب څیز سبب گرځی. هغه سزا ده. چه قصاص دي. د عبادت معنی په کښې نشته. اوس که موږ یمین غموس د کفار دپاره سبب او گرځو. نو دا صحیح نه ده. ځکه چه کفار صرف سزا نه ده. بلکه په دې کښې د عبادت معنی پرته ده.

د یمین معصده تعریف

وَالْمُعَصَدَةُ مَا يَتْلَفُ عَلَى الْأَمْرِ الْمُسْتَقْبَلِ أَنْ يَلْعَلَهُ أَوْ لَا يَلْعَلَهُ فَإِذَا حَبِثَ فِي ذَلِكَ لَرَمَتْهُ الْكَفَارَةُ

(۱) طبره الزهلمی رحمه الله هذا اللفظ ثم نقل حديث اشعث بن قيس رحمه الله قال قال محاصم رجل من الحضرمين رجلاً منا يقال له الجفشش إلى النبي ﷺ في أرض له فقال النبي ﷺ للحضرمي جئ بشهودك على حلفك وإلا حلف لك، فقال أرضي أعظم شأن من أن يحلف عليها فقال النبي ﷺ إن بين المسلم ما وراءها أعظم من ذلك فانطلق ليحلف فقال ﷺ إن هو حلف كاذباً لدخله الله النار فلعب الأشعث رحمه الله فاعمره فقال أصح بيتي وبينه، قال فأصبح بينهما أخرجه الطبراني في معجمه وروى عنه عن أبي امامة رحمه الله أخرجه ابن حبان في صحيحه وروى عن ابن مسعود رحمه الله في ذلك أخرجه البخاري في الأيمان والنور باب ۱۱ ومسلم في الأيمان رقم (۲۲۰) -

صلى الله عليه وسلم - فرمائی شافعی رحمه الله په دې کښې کفار شته.

هل اللغة ① لا يؤاخذ؛ أخذ يؤاخذواخذة: نبول ⑦ عقد: قصد كولى

ترجمه: اومين منعقد هغه قسم دې چه اوخوړلې شى په يو كار به مستقبل (ارواڼه زمانه) كښې چه دا كار به كوى اويا به نې نه كوى. اوهركله چه حاث شى (يعنى هغه كار او كړى) لازمې پرې كفاره،
تصريح: دليله > د الله تعالى ارشاد دې لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِالْفُلُوقِ الَّتِي كُنتُمْ بِهَا عِبَدْتُمُ اللَّهَ إِنَّمَا كُنَّ تَأْسَؤًا وَحَرْفًا يَذِخْرُكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ ذَكِيٌّ (مائده ۹۸) (يعنى: خداوند شما را بابت قایق‌ها که به وسیله آنها عبادت خدا را می‌کردید، عیب‌گزار نخواهد کرد؛ بلکه تنها وسیله‌ای است که خداوند شما را از عذاب نجات دهد. خداوند بخشنده و داناست.)
تاسواله تعالى په لغوسره په قسمونو تاسو كښې (مثلاً چه تاسو به خپل گمان كښې يو كار كړې وى. اوبه هغې قسم اوخوړئ حالاتكه په حقيقت كښې مو هغه نه وى كړې، بلكه نيسى مو په هغه كوم چه تاسو مضبوط كړى وى په قسمونو.

دبعين لغو تعريف

وَيَكِينُ الْفُلُوقِ أَنْ يَخْلَفَ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَهُوَ أَلْفُ يَكُنُّ كَمَا قَالَ وَالْأَمْرُ بِخِلَافِهِ قَبْذَةُ الْيَمِينِ تَرْجُو أَنْ لَا يُؤَاخِذَ اللَّهُ بِهِ صَاحِبَهَا

هل اللغة ① يظن: گمان كوى

ترجمه: اومين لغو دا دې. چه قسم اوخوړى په يو كار تير شوى باندې اودې. گمان كوى چه دا كار هم هغه شان دې څنگه چه دې واى. خو كار هغه شان نه وى. نو دا قسم مونږ. اميد كوو چه نه به نسي. الله تعالى په دې باندې خوړونكې ددې

تصريح: دليله > اصل «دليل» په دې (يعين لغو) كښې قول د الله تعالى دې. چه ،نه نيسى الله تعالى تاسو په لغو سره په قسمونو تاسو كښې بلكه نيسى تاسو د آيت آخره پورې (اووايه)
البته ابو الحسن قدورى رحمه الله دا قسم په اميد سره مقيد كړل (چه مونږ. اميد ساتو. چه الله تعالى به نې نه نيسى. حالاتكه الله تعالى د عفو وعده كړې ده). دوجې دا اختلاف نه په تفسير ددې كښې،
الاختلاف في تعريف يعين الفلوق > چه ددې په تفسير كښې اختلاف دې. ① دحضرت عائشې رضي الله عنها نه دې په

تفسير كښې نقل دى. چه د يعين لغو صورت دا دې. چه سړې اوواى. چه «لا والله يا هلى والله» (دا حديث امام بخارى روايت كړې دې. اوامام ابوداود رحمه الله مرفوعاً روايت كړې دې. اوامام بيهقى اوابن حبان هم مرفوع نقل كړې دې. اودارقطنى رحمه الله فرمانيلى دى. چه ددې موقف روايت هم صحيح دې. دغه شان امام شافعى اوامام مالك هم روايت كړې دى. ددې معنى دا ده. چه يو كس بل ته اووييل. نن ته هلته نه نې تلې. او هغه ورته جواب ور كړى. چه نه والله زه نه يم تلې. اودې په حقيقت كښې هم هلته نه وى تلې. نو دا يعين لغو شو. يا ورته اوواى. والله اوگوره زه په دې زير كاغذ باندې ليكل كوم. او هغه زير كاغذ وى. نو دا هم لغو دې. ځكه چه هر كس دا ويى. چه دې په زير كاغذ باندې ليكل كوى.

② اوعبد الرزاق په خپل مصنف كښې دحضرت مجاهد رحمه الله نه روايت كړې دې. چه لغو دا ده. چه يو كس په دې خبره قسم اوخوړى. اودا پيژنى. چه دا هم داسې دې. حالاتكه په حقيقت كښې هغه شان نه وى. نو دا يعين لغو دې.

③ اوسعيد بن جبیر رحمه الله فرمانيلى دى. چه لغو دا ده. چه يو كس په حرام خيز قسم اوخوړى. چه زه داسې نه كوم.

④ اوحسن بصرى او ابراهيم نخعى فرمانيلى دى. چه يو كس په يوه خبره باندې قسم اوخوړى. اوبيا ترې هير شى.

⑤ اوامام سرخسى رحمه الله په اصولو كښې فرمانيلى دى. چه لغو هغه قسم دې. چه هغه شرعاً اوووصفاً د قسم د فائدي نه خالى وى. ځكه چه د قسم فائده دا ده. چه د يوداسې خير خبر ور كړى. چه په هغې كښې د

دروغ احتمال وی. اویسا قسم دهغی رنیتیا والی ثابت کری. اوکه داسی نی اونکرلو. بلکه په داسی خیزنی قسم اوخوړلو. چه په هغی کنبی د غلطی احتمال نه وی. نوهغه د فاندې نه خالی وی. په قسم کنبی د زبردستی اوهرې برابرې

(وَالْقَاصِدُ فِي الْيَمِينِ وَالْمَكْرَهُ النَّاسِي سَوَاءٌ)

هل اللغة < ① القاصد: قصد کونکې ② المكروه: صیغه د اسم مفعول چا باندې چه زور اوزبردستی شوې وی ③ الناسي: هیرونکې

ترجمه < ابو الحسن قدوری رحمته الله فرمائی. قصد کونکی په قسم کنبی اومجبوره شوې او هیرونکې برابر دی (په حکم کنبی)

توضیح < په دې درې وارو صورتونو کنبی، کنبی کفاره واجبیږي
دلیل < دبی رحمته الله ارشاد دې ثلاث چلمن چدم وقرئهن چد: النکاح، والطلاق، واليمين {دې درې خیزونه دي. چه قصد خوڼی هسی هم قصد دي اوتوقی نی هم قصد دي. ① نکاح ② طلاق ③ اوعتاق،

(وَمَنْ فَعَلَ الْمُخْلُوفَ عَلَيْهِ مَكْرَهًا أَوْ نَاسِيًا فَهُوَ سَوَاءٌ)

ترجمه < اوجا چې اوکرلو هغه خیزچه قسم نی پرې خوړلې وی. په زبردستی یا په هیره نودا برابر دی.
دلیل < ځکه چه فعل حقیقی نه نشت کیږي په زبردستی سره (یعنی دفعل حقیقت موجود شوې دي. که په رضا وی اوکه په زبردستی، لکه څنگه چه گلاس مات کړی. که په زور وی اوکه په رضا گلاس خومات شوکه نه،) اوهم دا (وجود د فعل) شرط دي (د حانت کیدو دپاره)

(وَالْيَمِينُ بِاللهِ تَعَالَى أَوْ بِأَمْرٍ مِنْ أَمْنَاهُ كَالزَّحْمِ وَالرَّجِيمِ أَوْ بِصِفَةٍ مِنْ صِفَاتِ ذَاتِهِ كَعِزَّةِ اللَّهِ وَجَلَالِهِ وَكِبَرِيَّائِهِ)

ترجمه < یمین (منعقد) کیږي په (اسم د) الله اویه بل نوم باندې دالله تعالی د نومونو څنی، لکه رحمن رحیم اویا په یوصفت سره دده د صفتونو څنی، لکه عزت دالله جلال دالله کبریا، دالله
توضیح < دلیل < ځکه چه قسم په دې (الفاظو) متعارف دي. اومعنی د یمین چه قوت دي هغه حاصل ده، ځکه چه دې (حالف) اعتقاد کوی د تعظیم دالله اودتعظیم دصفاتو دغه، نوصلاحیت لری ذکردهې چه اماده کونکی شی (په کولودیوکان) اومانع شی. (حالف لره د کولود یوکارنه)

(الْأَقُولَةُ وَعِلْمُ اللهِ فَإِنَّهُ لَا يَكُونُ يَمِينًا)

ترجمه < (ابو الحسن قدوری رحمته الله) فرمائی. څونه منعقد کیږي (قسم) په وینا دده چه په علم دالله
توضیح < دلیل < ځکه چه (په عرف کنبی) دا یمین نه دي. اوبله دا چه دا ذکرشی اومراد ترې معلوم وی. ونیلي شی ای الله ته خپل علم (کوم چه زمونږ په گناهونو تاته حاصل دي) معلومات ماته اویښه،

(وَأَنْ حَلَفَ بِصِفَةٍ مِنْ صِفَاتِ الْفِعْلِ كَغَضَبِ اللَّهِ وَسَخَطِهِ لَمْ يَكُنْ حَالِفًا)

(۱) قال الزملي رحمته الله هكذا ذكره المصنف وبعض الفقهاء يجعل عوض اليمين العتاق ومنهم صاحب الخلاصة والفرای فی الوسط وغيرهما وكلاهما غريب وإنما الحديث ((النكاح والطلاق والرجعة)) أخرجه أبو داود في الطلاق باب ۹ رقم ۲۱۹۸ والترمذی فی الطلاق باب ۹ وابن ماجه فی الطلاق باب ۱۳ رقم ۲۰۳۹.

ترجمہ: او کہ قسم او کړې په صفت سره د صفاتو د فعل نه لکه غضب د الله او په غصه دهغه نونه گرځي قسم خوړنکې په الله او دغه شان (چه اووانی، قسم دې وی) په رحمت د الله، (نوهم قسم خوړنکې نه گرځي.

توضیح: دلیله: ځکه چه قسم په دې (جملوباندې) نه دې متعارف او بله دا چه رحمت کله مراد اخستی شی په دې سره اثر ددې «رحمت» او هغه «اثر د رحمت» باران یا جنت دې. او غضب او غصه مراد اخستی شی په دې سره سزا.

په غیر الله باندې د قسم خوړلو حکم

(وَمَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللَّهِ لَمْ يَكُنْ حَالِقًا كَالْثَنِيِّ وَالْقَرَّانِ وَالْكَفَّةِ)

ترجمہ: او څوک چه او خوری قسم په غیر الله نونه گرځي قسم خوړونکې لکه په نبی ﷺ په قرآن او ځانده کعبه باندې

توضیح: دلیله: د نبی ﷺ ارشاد دې مَنْ كَانَ مِنْكُمْ حَالِقًا فَلْيَخْلِفْ بِاللَّهِ أَوْ لِيَذَرَ { (څوک چې په تاسو کښې قسم خوری نو قسم دې خوری په الله تعالی اویا دې نه خوری صاحب دبدانم ﷺ فرمایلی دی. چه په نبی او کعبه باندې قسم ځکه نه کیږي. چه دا غیر دی د الله تعالی نه، البته په قرآن باندې قسم کیږي. ځکه چه قرآن اگر چه د الله تعالی ذات نه دی. خود هغه صفت ضرور دی. نو د صاحب بدانم ﷺ د قول مطابق په قرآن باندې قسم منعقد کیږي. البته صاحب د هدايې ﷺ فرماني. چه په قرآن باندې دخلقو قسم کول متعارف نه دی. نو د تعارف د قید نه دا معلوم کیږي. چه په کومو علاقو کښې په قرآن باندې قسم کول متعارف وی او په رواج کښې وی. نویه هغه علاقو کښې په قرآن قسم صحیح کیږي. لکه زمونږ صوبه سرحد په علاقو کښې چه خلق په قرآن قسم کوی. اودا ځانوپه نیزهم دا قول مفتی به دې. چه په قرآن قسم منعقد کیږي.

د قسم الفاظ

(وَالْحَلْفُ بِحُرُوفِ الْقِسْمِ وَحُرُوفُ الْقِسْمِ ثَلَاثَةٌ الْوَاوُ كَقَوْلِهِ وَاللَّهِ وَالْبَاءُ كَقَوْلِهِ وَالنَّاءُ كَقَوْلِهِ تَاللَّهِ)

ترجمہ: صاحب د قدوری ﷺ فرماني. او قسم کول په حروفو د قسم سره قسم وی. که حرف قسم په کښې نه وی. نو قسم به نه وی. او حروف قسم واو دې. لکه دده قول چه ((والله)) اوباء لکه دده قول چه ((بالله)) اوتاء لکه دده قول چه ((تالله))

توضیح: دلیله: ځکه چه دا ټول الفاظ په یمین کښې معلوم دی. چه د قسم الفاظ دی. او ذکر شوی دی په قرآن کښې.

(وَكَلَّ تَضْمِيرُ الْحُرُوفِ لِيَكُونَ حَالِقًا كَقَوْلِهِ اللَّهُ لَا أَفْعَلُ كَذَا)

هله اللغة ① یشعر پتول

ترجمہ: او که کله حرف قسم پټ وی. لکه دده قول چه ((الله لا افعل کذا)) په الله قسم چه زه به فلاشي کار نه کوم.

تصريح «**دليله**» خكه چه حذف كول دحرف دغريوعات دي. «چه په خپل كلام كښي حذف د حرف قسم كوي، دپاره د اختصار» چه په كلام كښي لنډوالې پيدا شي.

په «**بحق الله**» دقسم په انعقاد كښي اختلاف

وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: إِذَا قَالُوا حَقَّ اللَّهُ فَلَيْسَ بِحَالِفٍ (١)

ترجمه «**اوفرمانی امام ابوحنيفه** رحمه الله كله چه اوواني قسم دې وي په حق دالله نو قسم خوړونكې نه دې. **تصريح**» دطرفينو په نيز په مذكوره صورت كښي قسم خوړونكې حالف نه دې د امام ابويوسف نه هم دا يو روايت دې.

دليلهما «د طرفين» دليل دا دې. چه اراده كولې شي په حق سره طاعت دالله تعالى، خكه چه طاعات دالله تعالى حقوق دي. نودا قسم په غيرالله شو. «او قسم په غيرالله نه صحيح كيږي. دغه شان دا هم نه صحيح كيږي»

مسلك ابويوسف «دامام ابويوسف په نيز په دويم روايت كښي دا دې چې بل روايت دا دې، چه دا يمين دې»

دليله «خكه چه حق دالله تعالى دصفتوڅښي دې، اودا حقيقت دې، نودا داسې شولكه چه دې اوواني قسم دې وي په الله چه حق دې، او په دې الفاظو باندې قسم په خلقو كښي، متعارف «او مروج» دې.

(وَإِذَا قَالُوا أَقْسَمُوا أَوْ أَقْسِمُ بِاللَّهِ أَوْ أَخْلِفُ أَوْ أَخْلِفُ بِاللَّهِ فَبِهِمْ حَالِفٌ)

ترجمه «او كه اوواني چه زه قسم كوم يا اوواني قسم كوم په الله باندې او حلف اوچتوم يا حلف اوچتوم په الله باندې او يا گواهي كوم يا گواهي كوم په الله باندې «نويه دې» تولو صورتونو كښي، دې قسم كړونكې دې.

تصريح «**دليله**» كوم الفاظ چه په متن كښي ذكر دي. په شريعت او عرف دواړو كښي دا په الله تعالى باندې دقسم دپاره استعمال كيږي. نويه دې باندې قسم منعقد كيږي. كه ده نيت دقسم كړې وي او كه نه وي كړي.

(وَكَذَلِكَ قَوْلُهُ وَعَهْدُ اللَّهِ وَمِيثَاقُهُ)

هل اللغة «**١** **عهد الله**» وعده د الله **٢** **ميثاق**، محكمه او مضبوطه وعده

ترجمه «**اودغه شان** (قسم منعقد كيږي په) قول د ده (قائل) چه «**عهد الله**» او په «**ميثاق الله**» باندې، په عهد الله باندې منعقد كيږي»

تصريح «**دليله**» خكه چه عهد يمين دې. الله تعالى فرمايلى دى، «پوره كړئ وعده دالله تعالى»، او ميثاق عبارت دې د عهد نه (ولكه څنگه چه په عهد باندې قسم منعقد كيږي دغه شان په ميثاق باندې هم)

(وَعَلَى نَذْرٍ أَوْ نَذْرٍ بِاللَّهِ فَبِهِمْ حَالِفٌ)

ترجمه «او كله چه اوواني په ما باندې نذر دې يا په ما باندې دالله تعالى نذر دې، نودا قسم دې.

^(١) القول الرابع هو هذا قول الطرلين **هَذَا** كذا في فتح القدير (٣٥٨٠٧٤) والحدبة (٥٢٢٢) وخلاصة (١٢٦٦٢)

رود اخبار (٦٢٨٣) نقلًا عن القول الرابع (٤٠٨/١) -

تصريح < دليله > د نبی کریم ﷺ ارشاد دي مَنْ ذَرَّ ذَرًّا وَلَمْ يُسَمِّ فَعَلَيْهِ كَفَّارَةٌ تَبِينُ { (چا چه نذر او کړ لویه نذر کولو سره اوبیان نهې نکړلو نو په ده باندې کفارې د قسم ده.

کفارې شرطه جزاء بحر خول

{وَإِنْ قَالَ إِنْ فَعَلْتُ كَذَا أَفَبُوءُ بِوَدِّي أَوْ نَصْرَانِي أَوْ مَجُوسِي أَوْ مُشْرِك أَوْ كَافِرِي كُونَ يَمِينًا}

ترجمه > او که داسې نهې اوونیل. که ده <یعنی ما> فلانی کار او کړ لوندې <یعنی زه> به یهودی یا نصرانی یا مجوسی یا مشرک یا کافریم. <که په دې درې واړو الفاظو کې بهې یولفظ اوونیل. نو دا الفاظ د یمین دي>

تصريح < دليله > کوم الفاظ چه دې قائل اوونیل نو په ظاهره دا د قسم الفاظ نه دي. خو د دې وجې یمین گرځي. چه دلته دوه څیزونه دي. یو شرط چه د کار کول دي. او دویمه جزاء چه د یهودیت یا نصرانیت یا کفر واقع کیدل دي. نو ده په خپل قول کې بهې شرط یعنی د کار کول د جزاء یعنی یهودیت وغیره دپاره یوه نېسه او گرځوله. او یقینې ده چه مسلمان د هر هغه کار نه خان ساتل واجب گنځي. په کوم چه دې کافر کېږي. نو ده چه خپل کار کول د کفر دپاره نېسه او گرځوله. نو دې د دغه کار نه خان ساتل ضروري گنځي.

په غضب الله اوسط الله پورې د تعلق حکم

{وَإِنْ قَالَ فَعَلْتُ غَضَبُ اللَّهِ أَوْ سَخَطُهُ فَلَيْسَ بِحَالِفٍ}

ترجمه > او که داسې نهې اوونیل. که ما دا کار او کړلو. نو په ما دي د الله تعالی غضب یا غصه وي. نو دې قسم خوړونکې نه دي.

تصريح < دليله > ① ځکه چه دا خپل خان ته خبرې کول دي. <قسم نه دي> اودا د شرطونو سره څه تعلق نه ساتي.

② اوبله دا چه <د قسم دانعقاد دپاره عرف هم یو دلیل دي> اودا <په خلقو کې بهې غیر متعارف دي> یعنی رواج نهې نشته. ځکه په دې الفاظو قسم نه خوري.

{وَكَذَلِكَ إِنْ قَالَ إِنْ فَعَلْتُ كَذَا أَفَأَنَا زَانٌ أَوْ شَارِبُ خُمْرٍ أَوْ أَكُلُ رِبَا فَلَيْسَ بِحَالِفٍ}

ترجمه > اوداسې حکم ددې هم دي. که اوواڼی. که ما فلانی کار او کړلو. نو زه دې زناکار یا دې شرابی یم یا سود خور یم. نو په دې صورتونو کې بهې قسم خوړونکې نه گرځي.

تصريح < دليله > ځکه چه ددې څیزونو حرمت دمنسوخ کیدو او بیدلیدو احتمال لري. نو د الله تعالی د نوم د حرمت پشان نشو. <ځکه چه د الله تعالی نوم همیشې دپاره واجب الاحترام دي> اوبله دا چه په دې الفاظو قسم خوړل متعارف نه دي. <یعنی په خلقو کې بهې نهې رواج نشته>

د کفارې قسمونه

{كَفَّارَةُ الْيَمِينِ عَقْرُ رَقَبَةٍ يَجْزِي فِي الظَّهَارِ وَإِنْ شَاءَ كَسَا عَشْرَةَ مَسَاكِينَ كُلِّ وَاحِدٍ مَبْرُكًا زَادَ، وَأَذَانًا مَا يَجُوزُ فِيهِ الصَّلَاةُ وَإِنْ شَاءَ أَطْعَمَ عَشْرَةَ مَسَاكِينَ كَالْإِطْعَامِ فِي كَفَّارَةِ الظَّهَارِ}

هل اللغة > ① کسا؛ واغوندی صیغه مذکر غائب ⑦ ثوبا؛ جامه ⑧ انفا؛ معمولی ⑨ اطعم؛ خوراک دی او کری

ترجمه > دقسم کفارہ د غلام آزادول دی په دې کښې هغه څیز کافی کیږي. کوم چه په کفارہ دظهار کښې کافی کیږي. یا خودې لسو مسکینانوته جامي واغوندی. هریو مسکین ته دې یوه جوړه جامي ورکړي. یا که د یوې جوړې نه زیاتې وی. (نوم ښه خبره ده) او معمولی جامه هغه ده. چه مونږ په کښې جائز کیږي. یعنی چه سترعورت پرې پتیري، او که غواړي نو لسو مسکینانوته دې روتی ورکړي. لکه څنگه چه په کفارہ دظهار کښې دی. (چه لسو مسکینانوته روتی ورکړي)

تخریج > دایله > دلیل دالله تعالی دا ارشاد دی. [فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَذْ كَسَوْهُمْ] اَوْ تَخْرِيرُ رَقَبَةٍ [چه ددې (ظهار) کفارہ لسو مسکینانوته روتی ورکول دی.

فَإِنْ لَمْ يَفْقِرْ عَلَى أَحَدٍ مِنْ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ الثَّلَاثَةِ صَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ

هل اللغة > ① يقدر؛ قادر وی ② أيام؛ جمع د یوم ورځ ③ متتابعات؛ پرله پسې ترجمه > صاحب دقدوری رحمه فرماني. که په دې درې څیزونو کښې په یو څیز هم قادر نه وو. نو (دې په ځانې به) درې ورځې به پرله پسې روژې اونیسې. ( )

تخریج > دایله > په تتابع او پرله پسې والی باندې دلیل د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه قرات دي. ځکه چه دهغو په قرات کښې «فصيام ثلاثة أيام متتابعات» دی. اودا قرات دخبر مشهور پشان دي. اوقاعده دا ده. چه د خبر مشهور په وجه په کتاب الله باندې زیادت جائز دي.

فَمَنْ حَتَّ نَفْسَهُ وَرَأَى كَفَّارَةً وَكُفْلًا

فَإِنْ قَدَّمَ الْكَفَّارَةَ عَلَى الْحَتِّ لَمْ يَجْزِهِ

ترجمه > او که حالف د حانت کیدونه وړاندې کفارہ ورکړله. نو جائز نه ده. ( )
تخریج > دایله > دلیل دا دي. چه دکفارہ وجوب د گناه پتولو دپاره دي. (چه کفارہ ورکړي. او گناه نې پته شي) اولدنه خو گناه نشته. ځکه چه صرف په یمین منعده خورلو کښې گناه نشته. گناه خوهله وی. چه حانت شي

په جنازه باندې دقسم کولو حکم

(وَمَنْ حَلَفَ عَلَى مَعْصِيَةٍ يَمُوتُ أَنْ لَا يَصِلَ أَوْ لَا يَكِلِمَ أَبَاةَ أَوْ بَقِيَّةً فَلَا يَنْبَغِي أَنْ يُحْيِيَ نَفْسَهُ وَيُكْفِّرَ عَنْ يَمِينِهِ)

هل اللغة > ① معصية؛ گناه ② ينبغي؛ پکار دی مناسب دی ترجمه > که یوکس په گناه باندې قسم اوخوری مثلاً دا چه مونږ به نه کوی. اویا خپل پلار سره به خبرې نه کوی. یا فلا نې به قتلوی. نویکارده چه خان حانت کړي. اود خپل قسم کفارہ ورکړي.

① مسلک الشافعي: - امام شافعی رحمه فرماني. (چه په پرله پسې والی اوجدا جدا نیولو کښې) ده ته اختیار دي. (چه څنگه نې نیسی جائز دي)
② مسلک الشافعي: - امام شافعی رحمه فرماني. چه دمال نه کفارہ ورکول جائز دي. (اگر چه د حنت نه نې وړاندې کړي)

توضیح > دلیل > خُکّه چه د نبی ﷺ ارشاد دې. مَنْ خَلَفَ عَلَى نَبِيِّنَ وَرَأَى غَيْرَنَا غَيْرَنَا قَبِيْلَاتٍ يَأْكُلْنَ مِنْ مَوْعِظَتِنَا عَنْ نَبِيِّنَا { ۱ } چا چه په یوڅیز باندې قسم اوځولې. اویا ئې بل څیز دهغې نه ښه اولیدلو. نوهغه کار دې اوکړې. کوم چه غوره وی. اویا دې دخپل قسم کفاره ورکړې.

د کافره قسم او کفارې حکم

(وَإِذَا خَلَفَ الْكَافِرُ لَمْ حَيْثُ فِي حَالِ الْكُفْرِ أَوْ بَعْدَ إِسْلَامِهِ فَلَا حِلَّ عَلَيْهِ)

ترجمه > اوکله چه کافر قسم اوځورې. اویا هم دکفر په حالت کښې حانث شی. یا داسلام نه پس حانث شی. (یعنی قسم مات کړی) نوپه ده باندې کفاره نشته.

توضیح > دلیل > خُکّه چه <قسم خوړلو په وخت کښې> دې د یمین اهل نه وو. خُکّه چه قسم دالله تعالی دتعظیم دپاره خوړلې شی. اوچه کافروې نوده کښې دتعظیم صلاحیت نشته. او <کفاره پرې هم نه لازمیږي. خُکّه چه> دې دکفارې اهل نه دې. خُکّه چه کفاره عبادت دې. <کافر دعبادت اهل نه دې. اول به ترې مطالبه دایمان کولې شی. بیا روستود نورو فروعی احکامو>

د هلال څیز هرامولو حکم

(وَمَنْ حَرَّمَ عَلَى نَفْسِهِ شَيْئًا مِمَّا يَمْلِكُهُ لَمْ يَصْرَحْ بِحُرْمَتِهِ عَلَيْهِ إِنَّ اسْتِباحَةَ كَفَّارَةً يُبَيِّنُ)

هل اللغة > ① حرم: حرام کړل ② استباح: مباح گرځول

ترجمه > اوچا چه په خپل ځان باندې یوڅیز حرام کړل. چه دې ئې مالک وو. نوهغه په ده باندې نه حرامیږي. اوکه <دحرامولونه پس ئې> هغه مباح کړلو. (یعنی استعمال ئې کړلی) نوپه ده باندې دقسم کفاره ده. ( )

توضیح > دلیل > مونږ د قائل الفاظوته گورو. نو ددې الفاظو تقاضا دا ده. چه دغه څیز دې حرام شی. خُکّه چه د یو عاقل بالغ خبره به د لغویت نه بېج شی. نو اوس په دې ځانې کښې دوه خبرې جمع شوې یود شریعت حکم چه حلت دې. او بل د قائل د الفاظو حکم چه حرمت دې. نوموږ راولگیدو. داسې یوه طریقه مو اختیار کړه. چه نه سپڅ اوسوږی اونه کباب، یعنی چه د شریعت حکم هم بدل نشی. اود قائل قول هم لغو نشی. هغه طریقه دا ده. چه حرمت په دوه قسمه دې. یو حرمت لذاته دې او بل حرمت لغيره دې. نوموږ دا منو چه دغه څیز چه قائل حرام کړې دې. دا حرام لذاته دې. خود قسم د وجې حرام لغيره هم دې. نوهم یوڅیز حرام او حلال دواړه شو. خود ذات او دغيره په اعتبار سره، ددې مثال به داسې وی. چه بیع مباح ده. خو چه کله د جمعی په ورځ د جمعی دپاره اذان اوشی. نو خرڅول اخستل حرام شی. نو گوره هم یوڅیز چه بیع ده. مباح لذاته ده. خو حرام لغيره ده. او هغه غیر د جمعی مانځه ته تلل دی. هم دغه شان په زیر بحث مسئله کښې یوڅیز حلال لذاته دې او حرام لغيره شو.

د <کل هل علی هرام> حکم

(فَإِنْ قَالَ كُلِّ جَلالَ عَلَيَّ حَرَامٌ مَوْعِلُ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ إِلَّا أَنْ يَتَوَيَّ غَيْرَ ذَلِكَ)

ترجمه > اوکه یوکس داسې اوواڼی. چه هر حلال څیز به ما باندې حرام دې. (نو اگر چه دا عام لفظ دې په دې کښې هر څیز داخل شو. خو بیا هم هر څیز پرې نه حرامیږي. بلکه) د دې نه به دخوراک ځکاک څیزونه

(۱) من حدیث ابی هريرة رضی الله عنه أخرجه مسلم ل الأیمان والدور رقم (۱۳).
(۲) **ملک الشافعی**؛ - امام شافعی رحمته الله فرمائی. چه په ده کفاره نشته.

مراد وی. البته دا ده. که ددې دواړه قسمه خیزونونه علاوه هم ده په نیت کښې راوستې وی. نو هغه به په کښې هم داخل وی. مثلاً دا چه زه به دفلائی کورته نه داخلیم نو دا هم یو حلال کار دې. خو که ده نې نیت کړې وی. نو دا به په کښې هم شامل وی. دا حکم چه ددې نه به صرف د خوراک خکاک خیزونه مراد وی. استحسانى حکم دې.

توضیح: وجه الاستحسان: د استحسان وجه دا ده. د قسم اصلی مقصد دهغې پوره کول وی. چه محلول علیه کاراوتشې. او قسم مات نشې. او دا مقصود چه د قسم نه ماتیدل دې. په دې صورت کښې نه حاصلیږي. که مونږ ددې نه عامه معنی واخلو. (نوموړې ددې عامه معنی وانخستله) او هر کله چه د دې قول عموم ساقط شو. نو ددې نه به صرف د خوراک خکاک خیزونه مراد وی. د عرف د وجې. خکه چه په عرف کښې داسې لفظ د خوراک خکاک د خیزونو دپاره استعمالیږي. او د قسم په باب کښې عرف لره اعتبار شته. نو ددې نه به صرف د خوراک خکاک خیزونه مراد وی. که ددې نه علاوه بل مباح کار او کړې. نونه به حاشیږي.

القياس: د قیاس تقاضا دا ده. چه څنگه دې ددې قول نه فارغ شې. نو دې به حاشیږي. خکه چه د دې قول نه پس سمدستی. ده یو مباح فعل او کړلو چه ده دپاره جائز وي چه ساه اختسل یا بل څه (مثلاً قدم اختسل) دې. او دا چه ددې نه پس سمدستی قائل حاشیږي. د امام زفر رحمته الله قول دې. خو

(وَمَنْ نَذَرَ نَذَارًا مُطْلَقًا فَلَعَلَّهِ الْوَفَاءُ)

ترجمه: او چا چه مطلق نذر او منلو. نوبه ده باندې دهغې پوره کول واجب دی.

توضیح: دلیله: خکه چه د نبی صلی الله علیه و آله ارشاد دې. مَنْ نَذَرَ نَذْرًا مطلقاً فَلَعَلَّهِ الْوَفَاءُ بِمَا نَذَرَ مِنْ شَيْءٍ نَذْرًا مطلقاً. (چا چه نذر او کړلو. او هغه نذرنې متعین کړلو. چه مثلاً په مادې دالله تعالی دپاره یوه روژه وی) نوبه دې باندې ددغه نذر پوره کول واجب دی.

(وَأَنْ عَلَّقَ النَّذْرَ بِشَرْطٍ فَوُجِدَ الشَّرْطُ فَلَعَلَّهِ الْوَفَاءُ بِنَفْسِ النَّذْرِ)

ترجمه: او که په یو شرط پورې نې نذر معلق کړلو. (مثلاً که زه په امتحان کښې پاس شوم. نوبه ما دې یوه ورځ روژه نذرو) نو چه شرط موجود شې. (لکه کوم زمونږ په ورکړې مثال کښې چه روژه ده) نوبه ده باندې ددغه نذر پوره کول واجب شو.

توضیح: دلیله: خکه چه د حدیث په اطلاق کښې دا هم داخل دی. یعنی په حدیث کښې د دې خبرې ذکر دې چې چا نذر او کړو. نو هغه دې پوره کړی او دا ذکر په کښې نشته چې نذر مطلق نې کړې دې او که نذر معلق. نو دا نذر معلق په کښې هم داخل شو. او وفا به پرې کوی.

فَوَيْلٌ لِّأَبَا هَبِشَةَ رَجُلٍ مِنَ اللَّهِ رَجَعَتْ عَنْ ذَلِكَ وَكَأَنَّكَ إِذَا قَالَ إِنَّ قُلْعَتَ كَذَا أَقْلَعَتْ حِجَّةً أَوْ صَوْمَ مَسْنَةٍ أَوْ صَدَقَةً مَالٍ أَمْلِكُكَ أَجْزَأَهُ مِنْ ذَلِكَ كَغَفَاةٍ يَمِينٍ. وَهُوَ قَوْلُ مُحَمَّدٍ رَجَعَتْ إِلَهُ

ترجمه: د امام ابو حنیفه رحمته الله نه دا هم نقل دی. چه دوی دخپل دې قول نه چه نذر معلق د نذر مطلق پشان

۱) غره الزبلی رحمته الله هذا اللفظ ثم أخرج أحاديثاً في وجوب الوفاء بالنذر منها حديث عائشة رضي الله عنها قالت قال رسول الله صلی الله علیه و آله من نذر أن يطعم الله ليطعمه ومن نذر أن يعصى الله فلا يعصه أخرجه البخاري في الأيمان باب ۲۸ وأبو داود في الأيمان باب ۱۹ والترمذي في النذور باب ۲ والنسائي في الأيمان باب ۲۷ وابن ماجه في الكفارات باب ۱۶ والدارمي في النذور باب ۳ ومالك في النذور رقم ۸ وأحمد في المسند ۳۶/۶.

دې، رجوع كړې ده. او امام اعظم رحمته الله عليه فرمانيلى دى. چه يو كس دا اوواڼى. كه ما فلانى كار او كړلو. نو به ما دې حج يا روژه يا ديو كال روژې يا دهغه خيز صدقه واجب وي. كوم چه زه مالك يم. نو به دې دخلورو وارو صورتونو كښې، ده دپاره د قسم كفاره كافى كيږي. (كه د قسم كفاره وركړي. اودغه خيزونه اونكرى نو غاړه ئې نيولې نه ده) اودا دامام محمد رحمته الله عليه قول دي.

توضیح: د ترجمې اواضافې قيوداتونه مطلب واضح دي.

كورتنه د داخلېدو نه قسم خوړل

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ يَتَا قَدْ خَلَّ الْكَعْبَةَ أَوِ الْمَسْجِدَ أَوِ الْبَيْعَةَ أَوِ الْكَنِيْسَةَ لَمْ يَحْتَسِبْ)

حل اللغة: ① البيعة: د يهوديانو عبادت خانه ② الكنيسة: د عيسايانو عبادت خانه

ترجمه: څوك چه قسم اوخوړى چه كورته به نه داخلېږي. (ددې قسم نه پس) بيا دې خانه كعبه يا جمان يا كليسي (د يهوديانو عبادت خانه) يا گرجي (د عيسايانو عبادت خانه) ته داخل شو. نو به دې داخلېدو، نه حاشيږي.

توضیح: دليله: ځكه چه كور هغه ځانې ته واڼي. چه د شپې تيرولو دپاره جوړ شوې وي. اودا ځايونه چه كوم ذكر شول (د شپې تيرولو دپاره نه دي تيار شوي.

د خبرو كولو قسم نه پس قرآن پاك لوستل

(وَمَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَتَكَلَّمَ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي الصَّلَاةِ لَمْ يَحْتَسِبْ)

ترجمه: اوكه قسم ئې اوخوړلو چه خبرې به نه كوي. (اوددې قسم نه پس ئې) په مانځه كښې قرآن اولوستلو. (نوبه دې صورت كښې) نه حاشيږي. ( )

توضیح: دليله: دليل دا دي. چه په مانځه كښې دننه دا څيزونه د عرف اوشريعت په رڼا كښې كلام نه دي. (په شريعت كښې خو ځكه كلام نه دي. چه) نبى ﷺ فرمانيلى دي. اِنْ صَلَّاتُكَ اَهْذَى لَا يَمْلِكُ فِيْهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ (د زمونږه دې مونځ كښې دخلقود خبرو څه گټجانش نشته. (چه خلق په مانځه كښې خبرې كوي. نوكه په مانځه كښې دقرآن لوستل كلام وو. پكاردا وه. چه په دې باندې مونځ ماتيدلو. حالانكه مونږ په مانځه كښې قرات لولو. خو څوك هم دا نه واڼي. چه دده قرات خبرې دي. او په دې باندې مونځ ماتيږي.)

قول بعض العلماء: اووښلى شوى دي. چه په عرف كښې دمانځه نه سوا په بل څه كښې هم د قرآن لوستلو باندې نه حاشيږي. ځكه چه (چه سرې قرآن لولي.) هغه ته خبرې كونكي نه واڼي. بلكه قارى يا تسبيح ويونكي ورته واڼي. (دا دويم قول د فقيه ابوالليث، شيخ الاسلام اوصدر شهيد رحمته الله عليه دي. او هم په دې باندې فتوى ده. كه دمانځه نه بهر قرآن اولولى. يا تسبيح اوواڼي. نو دې نه حاشيږي.)

د لاس دپاره د جامو اغوستنه قسم څول

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَلْبَسُ هَذَ الْقَوْبَ وَهُوَ لِبَاسٌ فَزَعَهُ فِي الْحَالِ لَمْ يَحْتَسِبْ) وَكَذَا إِذَا حَلَفَ لَا يَرُكِبُ هَذِهِ

١) ملك الشافعي: - د قياس تقاضا دا ده. چه په دواړو صورتونو كښې حاشي شى. (ځكه چه تكلم دخلوې نه الفاظ راويستلو ته واڼي. كه قرآن وي اوكه غير قرآن وي. كه په مانځه كښې وي اوكه دمانځه نه بهروى) اودا قياس دامام شافعي رحمته الله عليه قول دي.

(١) تقدم ترجمه ل باب مفصلات الصلاة.

الدَّائِبَةُ وَفُوزُ أَكْبَهَا أَفْزَلَ فِي الْحَالِ لَمْ تَحْنُثْ، فَإِنْ لَبِثْتَ عَلَى حَالِهِ سَاعَةً حَيْثُ

هل اللغة ① ① يلبس: اغوندى ② الثوب: جامه ③ يركب: سورپری ④ دایه: سورلی ⑤ قول: کوز شو ترجمه < صورت دمستلی دا دی که یوکس قسم اوخورلو چه دا جامی به نه اغوندى. حالانکه د قسم په وخت کبني، ده هغه جامی اغوستی وی. اوس به گورو که ده فی الحال دغه جامی اوویستلی نه حانشیری. او که دومره وخت په کبني ایسار شو. چه په هغی کبني نې جامی ویستلی شوې. نوحانشیری او دغه شان چه په سورلی سور وی. اودا قسم اوخوری. چه دی سورلی باندي به نه سورپری. اود قسم خورلونه پس، دی سمدستی راکوز شی. نه حانشیری.

تخریج < دلیله > دلیل دا دی، چه د قسم انعقاد د پوره کولو دپاره وی. (چه قسم پوره کړی اوجانث نشی) نوددی نه به دومره وخت مستثنا کولی شی، چه په هغی کبني د شرط وجود متحقق کیدی شی. نو که د قسم خورلو نه پس، دی هم په خپل حالت پاتې شو. حانشیری، خکه چه دا کارونه د دوام تقاضا کوی. هروخت کبني ددې پشان نور کارونه پیدا کیږی. ولې کتلې نشی. چه ددې افعالوسره موده یادولې شی. ونیلې شی. زه یوه ورځ سور ووم. اوما یوه ورځ جامی اغوستی وی. په خلاف د داخلیدو خکه چه د مودې او وخت په معنی کبني داسې نشی ونیلې. چه زه پوره ورځ داخلید. او که حالف د خالص ابتداء نیت کړی وی. نو تصدیق به نې کولی شی. خکه چه خالصه ابتداء هم دده د کلام احتمال لری. مفهوم الابتداء الغاص < په سورلی اوجامو اغوستلو کبني که لږ ساعت پاتې شو. نوحانث کیږی. خکه چه رکوب او لیس د دوام تقاضا کوی. البته که ده دا نیت کړی وی. چه اوس خومې جامی اغوستی دی. چه دا اویاسم. نوییا به جامی نه اغوندم. یا نې دا نیت وی. چه اوس خو په سورلی باندي سوریم. چه ددې نه کوز شم. نوییا به پرې نه سورپرم. نویه دی صورت کبني به نه حانشیری. اودا تصدیق نې خکه کولی شی. چه دا لفظ چه < لا الیس الا اراکب > د دي احتمال لری. چه دده مراد وی. چه ددې نه پس به زه جامی نه اغوندم. اوددې نه پس به زه په سورلی نه سورپرم. نو هرکله چه احتمال شته. نودده د نیت اعتبار به کولی شی.

په کورکبني د ناست کس دا قسم چه < لا أدخل هذه الدار > حکم

وَمَنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ هَذِهِ الدَّارَ وَهُوَ فِيهَا لَمْ يَحْنُثْ بِالْقُعُودِ حَتَّى يَخْرُجَ لَمْ يَدْخُلْ

هل اللغة ① ① القعود: ناسته ② الدوام: همیشه والی ترجمه < صاحب قدوری > فرمائی. که یوکس قسم اوخورلو. چه دی کورته به نه داخلیږی. اود قسم په وخت کبني، دی هلته وو. نویه کیناستوباندي نه حانشیری. ترخوچه دهغی نه وتلې نه وی. اوییا داخل شوي نه وی.

تخریج < وجه الاستحسان > دا د استحسان حکم دی. اود استحسان وجه دا ده. چه د داخلیدو دپاره دوام نشته. خکه چه داخلیدل خود بهرته دننه تلل دی. اودلته په دي کیفیت سره داخلیدل نه دی موجود شوی. نو خکه نه حانشیری.

کنورکور ته داخلیدو سره د قسم احکام

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ دَارًا أَقْدَمَ عَلَى دَارِ أَغْرَابِ لَمْ يَحْنُثْ، وَمَنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ هَذِهِ الدَّارَ فَقَدْ عَلَيَا بَعْدَ مَا أَتَاهَا وَصَارَتْ صُغْرًا حَيْثُ)

هل اللغة ① ① دار: کور ② غراب: کنور ③ صحراء: بیابان ④ انهدمت: نوریدلې، غورزیدلې

ترجمه اوڅوک چه قسم اوڅوری چه (مطلق) کور ته به نه داخلېږي. او کنډر کور ته ور داخل شونه حاشیېږي. او که قسم اوڅوری چه دې کور ته به نه داخلېږي. یعنی د قسم په وخت کېنې دهغې کور آبادي موجود وی، اود هغې د نړیدو نه پس ورته داخل شی. چه هموار میدان ترې جوړ شوې وی. نو حاشیېږي.

دلیل ځکه چه د عربو او عجمو په نیز کور میدان او غولی ته ونیلی شی. (چه گیر چاپیره دیوال ترې وی. که آباد وی او که کنډر. اویه دې باندې دلیل دا دي. چه) دار عامره (په عین مهمله) هغه کور ته ونیلی شی. چه آباد وی. اودار عامره (په غین معجمه) هغه کور ته ونیلی شی. چه آباد نه وی. اود عربو اشعار هم په دې باندې گواه دی. (چه چار دیواری ترې تاؤ وی. نو دار آباد او کنډر دواړو ته ونیلی شی) نو آبادي په کور کېنې (یوزیاتی) صفت دي. (لکه څنگه چه په انسان کېنې علم یوزیاتی صفت دي. که علم په کېنې وی او که نه وی. دواړو ته انسان ونیلی شی) البته دومره ده چه په حاضر کور کېنې (یعنی چه مخامخ موجود وی) د آبادي صفت لغو او عیث دي. (ځکه چه اشاره ورته کولې شی. که ته صفت بیان کړې او که نه دغه کور په خپله متعین دي) اویه غائب کور کېنې (چه اشاره ورته نه وی شوې. د آبادي) صفت معتبر دي. (نو د قسم تعلق به صرف دهغه کور سره وی. چه آبادي په کېنې وی)

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ هَذَا الْبَيْتَ قَدْ خَلَّ بَعْدَهَا أَنَّهُدَ مَلَكْمَ تَحْنُثْ)

ترجمه او که قسم نې اوڅورلو چه دي کور ته به نه داخلېږي. اود هغې د نړیدو نه پس چه میدان ترې جوړ شوې وی ورته داخل شی. نو په دې صورت کېنې نه حاشیېږي.

توضیح دلیل ځکه چه د کور نوم ترې زائله شوې دي. (اوس ورته څوک کور نه وائی. حالانکه ده خود کورد داخلیدو نه قسم خوړلې دي. ځکه چه کور خو هغه ځاني ته ونیلی شی. چه شپه په کېنې کولې شی. اویه دې کېنې اوس شپه نشی کولې. (ځکه دا ځاني محفوظ نه وی.)

(وَمَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَكْلِمَ زَوْجَةَ فَلَانَ فَطَلَقَهَا فَلَانَ لَمْ يَكْلِمَهَا حَتَّىٰ)

ترجمه او چا چه قسم اوڅورلو چه د فلانی د ښځې سره به خبرې نه کوم نو فلانی ورته طلاق ورکړو او بیا ورسره ده خبرې او کړې نو حاشیېږي

توضیح دلیل ځکه چې په اصل کېنې دده مقصود د فلانی ښځې نه د خپل خفگان اظهار دي. په دې وجه د خبرو کولو نه قسم نه خوری چې د فلانی ښځه ده. دا فلانی ته چې نې د زوجیت نسبت کړې دي. صرف د تعارف دپاره نو چې خبرې ورسره او کړې حاشیېږي به اگر چې د فلانی په زوجیت کېنې باقی پاتې نه وی.

د فلانی د غلام یا ښځې یا ملگری سره د خبرو کولو په قسم کول

(وَمَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَكْلِمَ عَبْدَ فَلَانَ أَوْ لَا يَدْخُلَ دَارَ فَلَانَ فَبَاغَ فَلَانَ عَبْدَهُ أَوْ دَارَهُ لَمْ يَكْلِمَ الْعَبْدَ أَوْ دَخَلَ الدَّارَ لَمْ يَحْنُثْ)

ترجمه او چا چه قسم اوڅورلو چه د فلانی یومعین غلام سره به خبرې نه کوی. اویا د فلانی په کور ته به نه داخلېږي نو په اول صورت کېنې) فلانی خپل غلام خرڅ کړ لو. (اویه دویم صورت کېنې) هغه کور ته ور داخل شونو په دې دواړو صورتونو کېنې دي نه حاشیېږي.

توضیح دلیل ځکه چه ده خپل یمین په داسې فعل باندې منعقد کړې دي. چه هغه فعل په داسې محل کېنې واقع کیږي. د کوم تعلق چه د فلانی سره دي. (یعنی ده خپلې خبرې کول داسې کسانو سره متعلق کړي. د چا چه د فلانی کس سره تعلق وی) برابره ده که دغه تعلق د ملکیت وی. (لکه د فلانی غلام او د

فلانی کور) اوس چونکه دهغه سره ئې تعلق پاتې نشو. (ځکه چه غلام آزاد شو. کور خرڅ شو. نونه حانشيرې.

د شړئ دځاوند سره دڅيرو څولونه قسم څول

(وَإِنْ خَلَفَ أَنْ لَا يُكَلِّمَ صَاحِبَ هَذَا الظِّلِّسَانِ قَبْلَ أَنْ يَكْتَلِمَهُ خَيْتٌ)

هل اللغة < ① طيلسان: شري

ترجمه < (امام محمد عليه السلام په جامع صغير كښې) فرمائي، كه يو كس (زيد) قسم اوځورلو. چه ددې شري ځاوند (يكي) سره به خبرې نه كوي. نوهغه دغه شري خرڅه كړه. اوده (د هغې د خرڅولونه پس) ده (زيد) ورسره خبرې او كړې. نو دې حانشيرې.

تفريخ < دليله < ځكه چه دا (اضافت (د شري) صرف د پيژندگلو دپاره دې. (چه زما مراد هغه كس دې. چه شري ئې اغوستي ده) ځكه چه انسان د شري د وجې دشمني نه كوي. (چه د شري د وجې بكر سره دشمني او كړې. بلكه د شري دځاوند سره دشمني كوي) نو دا صورت داسې شو. لكه چه ده ورته اشاره كړې وې. (چه زما دې قسم وې. بكر سره به خبرې نه كوم. او شري ئې په كښې هلو ياده كړې نه وې. نو په دغه صورت كښې كه زيد دبكر سره خبرې او كړې. حانشيرې. دغه شان به د شري په مسئله كښې هم حانشيرې.)

(وَكَذَلِكَ إِذَا خَلَفَ لَا يُكَلِّمُ هَذَا الشَّابَّ فَكَلِمَةً وَقَدْ صَارَ شَيْخًا خَيْتٌ)

هل اللغة < ① الشاب: ځوان ② شيخ: بوډا

ترجمه < اودغه شان حكم دې كله چې ئې قسم اوځورلو. چه ددې ځوان (يكي) سره به خبرې نه كوي. اوده ورسره په داسې حالت كښې خبرې او كړې. چه هغه بوډا شوې وو. نو په دې صورت كښې حانشيرې.

تفريخ < د مسئلې وضاحت دا دې. چه زيد، بكر طرف ته اشاره او كړه. چه زه به ددې ځوان سره خبرې نه كوم. يعنى د ځوانئ په صفت سره ئې ذكر كړلو. بيا وخت تيريدلو. تردې چه بكر بوډا شو. اوزيد ورسره خبرې او كړې. نو په دې صورت كښې دې حانشيرې.

دليله < اودې ځكه حانشيرې. چه په قسم كښې د برى كيدو او حاث كيدو تعلق د هغه كس سره وې. چاته چه اشاره شوې وې. او چه كله يو كس ته اشاره اوشى. نوصفت په كښې لغو وې. مثلاً ته بكر ته اشاره او كړې. اوهغه ځوان وې. نو كه ته هغه د ځوانئ په صفت موصوف كوي او كه نه. په دواړو صورتونو كښې محلوف عليه بكر شو. دهغه د ځوانئ صفت محلوف عليه نه دې. ددې وجې كه په بوډا توب كښې ورسره خبرې او كړې. نوهم حانشيرې.

د مانوم يا ځوان سره د څيرو څولونه قسم

(وَإِنْ خَلَفَ أَنْ لَا يَأْكُلَ لَحْمَ هَذَا الْخَيْلِ فَأَكَلَ بَعْدَ مَا صَارَ كَبُشًا خَيْتٌ)

ترجمه < او كه قسم ئې اوځورلو. چه د دې حمل (د گډې يوكلنيز بېي) نه به خوراك نه كوي. بيا د گډ كيدونه پس ترې خوراك او كړې. (نوپه دې صورت كښې) حانشيرې.

تفريخ < دليله < ځكه چه په حمل كښې د صفر صفت د يمين داعى نه دې. (يعنى داسې نه ده. چه يو سړي د يوكلنيز گډ خوښې خوړلو نه نفرت كوي. او چه كله گډ شى. نو بيا ئې غوښه خوري) ځكه چه نفرت كونكي ددې (حمل د غوښې خوړلو) نه زيات نفرت كوي (ددې حمل د غوښې په نسبت) د غوښې د گډ نه (نوځوك چه د حمل د غوښې خوراك نه قسم اوځوري. كه دې د گډ غوښه اوځوري. نوهم به

حاشیہ پر، خکہ چہ د یوکلیز بجی غوبنہ چہ خوک نہ خوری. دې به په طریقہ اولی سره د گله خوینہ نه خوری. خکہ چہ د یوکلیز بجی غوبنہ د گله دغوینې نه ترسکونه اومزداره وی.

د قجورې د وانی له د نه خوړلو قسم کول

(وَأَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَأْكُلَ مِنْ هَذِهِ النَّخْلَةِ قَبْلَ أَنْ يَمُوتَ)

هل اللغة ① النخلة: قجوره ② ثمر: میوه ③ الغل: سرکه

ترجمه: اوکه قسم نې اوخوړلو. چہ د قجورې ددې ونې نه به خوراک نه کوم. نو ددې قسم اطلاق به ددې په میوه باندې کیږی.

دلیل: خکہ چہ ده د قسم نسبت هغه څیز ته اوکړلو. چہ هغه نه خوړلې کیږی. (چہ وونه ده) نوهغه څیز ته ترې مراد وی. چہ ددې ونې نه راوځی. او هغه میوه ده. خکہ چہ وونه د میوې پیدا کیدو سبب دې. (هرکله چہ وونه د میوې د پیدا کیدو سبب دې) نودا صلاحیت لری. چہ وونه د میوې نه مجاز شی. (او د قبیلې د ذکر د سبب مراد ترې نه مسبب شی)

توضیح: د ترجمې اواضافی قیوداتونه مطلب بشکاره دې.

د کچه قجورو خوړلو نه قسم کول

(وَمِنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَأْكُلَ مِنْ هَذَا الْبُسْرِ قَصَارَ رُطْبًا فَأَكَلَهُ لَمْ يَحْتُثْ وَأَنْ حَلَفَ لَا يَأْكُلَ بُسْرًا فَأَكَلَهُ رُطْبًا لَمْ يَحْتُثْ)

هل اللغة ① البسر: کچه قجورې ② رطباً: پخې قجورې

ترجمه: اوچا چي قسم اوخوړلو. چہ دا کچه قجورې به نه خوری. (په هغه وخت کینې نې اونه خوړلې. څو چہ کله هغه پخې شوې. نووې خوړلې. په دې صورت کینې نه حاشیږی. اوکه قسم اوخوری. چہ ددې پخو قجورو نه به نه خوری. او د قسم خوړلو نه پس) هغه پخې قجورې چوارې شوې اوخوری. نویه دې (تولو صورتونو کینې) نه حاشیږی.

دلیل: خکہ چہ د کچه والی او پوخ والی صفت قسم خوړلو ته اماده کونکی دی. (یعنی خلق کچه او پخې قجورې دواړه دبل څیز د گډون نه بغیر خوری. نوچہ په کوم صفت باندې قسم خوړلې شوې وی. هم) په هغه صفت به مقید کولې شی.

د کچه او پخو قجورو د خوړلو نه د قسم خوړلو احکام

(وَأَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَأْكُلَ رُطْبًا فَأَكَلَهُ بُسْرًا مِمَّا يَتَخَيَّلُ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ)

هل اللغة ① بسراً: کچه قجورې ② رطباً: پخې قجورې ③ مما يَتَخَيَّلُ: هغه چواره چہ د لکۍ د طرفه پخه وی نوره کچه وی

ترجمه: اوچا چہ قسم اوخوړلو. چہ پخې قجورې به نه خوری. (او د قسم نه پس نې) بسر مذهب (هغه چواره چہ دلکۍ د طرف نه پخه شوې وی. او باقی کچه وی. نویه دې صورت کینې) نې اوخوړله. نو دامام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ په نیز حاشیږی.

دلالة ① دامام اعظم رحمۃ اللہ علیہ دلیل دا دې چہ رطب مذهب هغې ته وانی. چہ دهغې په لکۍ کینې لږ

١. القول الراجع هو قول أبي حنيفة رحمۃ اللہ علیہ كما في فتح القدير (٣٩٨٨٤) ورد مختار (٩٨٨٣) والبحر الرائق (٣٢٠٤٤) والمندبة (٨٢٢) نقلاً عن القول الراجع (٤١١/١) -

غوندي کچه والې وی. اوبسر مذب ددې په عکس دي. (يعنی چه دهغې په لکني کښې لږ غوندي پوخ والې وی. نوره ټوله کچه وی) نو د دې (يعنی رطب مذب اوبسر مذب) خوړل به لکه د رطب اوبسر خوړلو پشان وی. (ځکه چه قاعده دا ده. چه اکثر لره حکم د کل وی. نور رطب مذب به هم د رطب په حکم کښې وی. اوبسر مذب به هم د بېر په حکم کښې وی چه لکه څنگه د رطب نه د قسم خوړلو په صورت کښې د رطب په خوړلو حاشيې. دغه شان به د رطب مذب په خوړلو هم حاشيې. اولکه څنگه چه د بېر نه د قسم کولو په صورت کښې د بېر په خوړلو حاشيې. دغه شان به د بېر مذب په خوړلو هم حاشيې)

⑦ اويل دليل دا دي. چه ټول (که رطب وی او که رطب مذب اودغه شان که بېر وی او که بېر مذب) ټول په خوړلو کښې مقصود دی. (يعنی دبل خيز د گډون نه بغير خلق ټول خوری. په خوړلو کښې خائله حيثيت لری.

ملک الصالحين > اوصاحبين رحمهما الله فرمائی. چه د رطب په صورت کښې نه حاشيې. که دا قسم نې خوړلې وی. چه رطب به نه خوری. او په رطب مذب باندې به هم نه حاشيې. که دا قسم نې خوړلې وی. چه بېر نه خوری.

دليلهما > ځکه چه رطب مذب ته هم رطب وائی. اوبسر مذب ته هم بېر وائی. نو دا داسې شو. لکه چه په اختلوا باندې قسم اوخوری (د کوم بحث چه په په راروانه مسئله کښې راشی)

دغوبني نه په قسم کولو کښې د کب عدم شمولى

(وَلَوْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ لَحْمًا فَأَكَلَ لَحْمَ السَّمَكِ لَا يَحْتَكُ)

هل اللغة > ① لحم: غوبنه ⑦ السمك: کب

ترجمه > چا چه قسم اوخوړلو. چه غوبنه به نه خوری. نو ده د کب غوبنه اوخوړل. (په دې باندې) نه حاشيې.

وجه الاستعسان > داستحسان وجه دا ده. چه د کب غوبنې ته لحم وئيل مجازاً دی. ځکه چه غوبنه د وينې نه پيدا کيږی. او په کب کښې وينه نشته. ځکه چه دې په اوبو کښې اوسيږی. (او د وينې خيزه اوبو کښې ژوندي نشی پاتې کيدې)

القياس > قياس دا وائی. چه حاث دې شى. ځکه چه په قرآن کښې دې (د کب غوبنې) ته غوبنه وئيلې شوې ده. (الله تعالى فرمائیلى دی. (وَمِنْ كُلِّ تَآكُلُونَ لَحْمًا طَرِئًا))

د دجلې نه دخفاک له کولو قسم

وَمَنْ حَلَفَ لَا يَتْرِبُ مِنْ دَجَلَةٍ فَرَبَ مِنْهَا بَابًا أَوْ لَمْ يَحْتَكُ حَتَّى يَكْرَعَ مِنْهَا كَرَعًا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ (١)

هل اللغة > ① اناء: لوبڼې ⑦ الكرع: په خوله لگولو سره اوبه څکل

ترجمه > چا چه قسم اوخوړلو. چه د دجلې نه به نه څکی. بيا نې ددې نه په لوبڼې کښې اوبه اوڅکلي. (نوبه دې صورت کښې) نه حاشيې. تردې چه ددې نه په خوله اوبه اوڅکی. (بيا به) د امام ابوحنيفه په نيز حاشيې.

(١) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في الحاشية (١٤٣) والكفاية (٣١١٤) والعناية (٣١١٤) والدر المختار (١٠٨٣) والبحر الرائق (٣٢٨٤) والمندية (٩٥٢) نقلاً عن القول الرابع (٤١٥١)۔

دلیلہ > دامام ابو حنیفہ رحمہ اللہ دلیل دا دی. چه کلمه د ((من)) د تعبیض دپاره ده. اویسه (بله دا چه) اودا معنی (به خلقو کښې) مستعمله ده. اودا جمله په خوله لگولوسره په اویو ځکلو کښې حقیقت دی. (ځکه چه داسې وائی. چه د دجلې نه به اویه نه ځکه. د ځکلو د آله ذکر په کښې نشته) هم دا وجه ده. که په خوله ئې ترې اویه او ځکلې. نویه اجماع سره حاشیې. (نوهر کله چه په حقیقت عمل ممکن دی.) مجاز ته ئې منع شو. (اگر چه د دجله نه په لوبښې کښې اویه ځکل متعارف دی)

مسلك الصالحين > صاحبینو رحمہم اللہ فرماتیلی دی. کله چه ددې نه په لوبښې کښې اویه او ځکی. (نو حاشیې)

دلیلہما > ځکه چه په لوبښې کښې اویه ځکل متعارف دی. (به خلقو کښې ئې رواج دی) اوددې لفظ نه لا اشرب من (دجله) نه هم دا مطلب اخستی شی.

(وَأَنْ خَلَفَ لَا يَنْتَرْبُ مِنْ مَاءٍ وَجَلَّهَ فَشَرِبَ مِنْهَا يَا نَاعَ حَيْثُ)

ترجمه > اوکه ده داسې اوونیل. چه زه به د دجلې داویو نه ځکاک نه کوم. اویسا ئې دهغې اویه په لوبښې کښې او ځکلې. نویه دې صورت کښې حاشیې.

دلیلہ > ځکه چه په لوبښې کښې راخستلونه پس هم هغه د دجلې اویه دی. اوهم دا په کښې شرط وو. (چه د دجلې اویه به نه ځکه) نودا داسې شوه. لکه چه دنهر د اویو نه او ځکی. چه هغه نهرد دجله نه راوتلې وی. (نویه هغې صورت کښې هم حاشیې. دغه شان به د لوبښې په ذریعه اویو ځکلو باندې هم حاشیې)

داوړوه خوراک نه قسم خوړل

(وَلَوْ خَلَفَ لَا يَأْكُلُ مِنْ هَذَا اللَّيْقِ فَأَكَلَ مِنْ خُبْرَةِ حَيْثُ)

حل اللغة > ① الدقيق: اوړه ② خبزه: روتی

ترجمه > که قسم ئې اوخوړلو. چه دا اوړه به نه خوری. اویسا ئې دهغې د روتی اوخوړله. نویه دې صورت کښې حاشیې.

دلیلہ > ځکه چه اوړه نشی خوړلې. نوهغه خیزیه ترې مراد وی. چه ددې نه جوړیږی.

(وَلَوْ اسْتَفَّهَ كَمَا هُوَ لَا يَحْتَسُّ)

حل اللغة > ① استف: اوړه اومه اوخوړل

ترجمه > اوکه اوړه ئې دغه شان اومه اوخوړل. نه حاشیې. (ددې په خوراک)

دلیلہ > ځکه چه دلته مجازی معنی مراد اخستل متعین ده. یعنی خلق روتی خوری اومه اوړه څوک نه خوری. اوچې ده اوړه اوخوړل نو نه حاشیې.

(وَمَنْ خَلَفَ لَا يَكْلِمُ فَلَا نَأْكُلُهُ وَهُوَ حَيْثُ يَنْتَرْبُ إِلَّا أَنَّهُ لَا يَمْرَحُ حَيْثُ)

حل اللغة > ① نألم: اوړه

ترجمه > چا چه قسم اوخوړلو. چه فلانی سره به خبرې نه کوی. اویسا ده د هغه فلانی سره خبرې اوکړې. او هغه په داسې ځانې کښې وی. چه (دده) خبرې اوریدې شی. خو دومره وی. چه هغه اوډه وی. (ددې وجې دده خبرې واورزی. (نویه دې صورت کښې) حاشیې.

دلیلہ > (دلیل دا دی. چه) ده د هغه سره خبرې اوکړې. او د هغه غوړو ته خبرې اورسیدلې. خو د هغه دخوب د وجې دده په خبرو پوهه نشو. نودا داسې شو. چه دې ورته آواز اوکړی. او هغه په داسې ځانې کښې

وی چه دده په خبره د غفلت د وجې پوهه نشی. نو په دغه صورت کېنې حاشیې نو داسې به په زیر بحث مسئله کېنې هم حاشیې.

نصفه المبسوط اود مبسوط په بعضې نسخو کېنې نې د رابیدارولو شرط لگولې دي. (چه هله به حاشیې چه دا حالف هغه د خوب نه رابیدار کړی. اوصاحب د هدایه فرمائی زمونږ مشائخ هم ددې قول قائلین دي.

دلیل ځکه چه حالف هغه کس اوده کس رابیدار نکړلو نو داسې شوه لکه چه دې ورته د لرې نه آواز اوکړی. چه هغه په دومره فاصله کېنې وی. چه دده آواز واوته ری. نو په دغه صورت کېنې نه حاشیې. نو دغه شان چه اوده وی. اودې ورته خبرې اوکړی. هم به نه حاشیې.

د خبرونه کولو تعلق په اذن او اجازت پوره

(وَأَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَكْتُمَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ يَعْلَمُ بِالْإِذْنِ حَتَّى يَكْتُمَهُ حَيْثُ)

ترجمه اوکه (زید) قسم اوخوړلو چه بغیر اجازت به خبرې نه کوی. بیا ده ته اجازت ملاؤ شو. خود ته د اجازت علم نه وو. (اود علم نه وړاندې) ده د هغه سره خبرې اوکړې. نو په دې صورت کېنې حاشیې.

دلیلها (د حث وجه نې دا ده. چه) اذن نه مشتق دې. اواذان اعلان ته وائی. (او حالف اعلان نه دې اوریدلې نو داسې شوه لکه چه هلو اجازت شوې نه وی) یا اذن په غوږ کېنې د واقع کیدو نه مشتق دې. چه د سړي په غوږ کېنې اجازت واقع شی. یعنی د اجازت کلمات واورې او په دې دواړو کېنې هر یوکه اجازت د اعلان نه عبارت شی. او که په غوږ کېنې د واقع کیدو نه) اجازت صرف په اوریدو سره متحقق (او واقع) کیږی. (یعنی اجازت به هله اجازت وی. چه حالف دغه د اجازت الفاظ واورې. او په زیر بحث مسئله کېنې اگر چه اجازت شوې دي. خو حالف د اجازت الفاظ نه دی اوریدلې. ځکه په خبرو کولو سره دې حاث کیږی) دا د طریقو مسلک دي.

مسلك ابي يوسف امام ابو یوسف رحمته الله فرمائی چه (په زیر بحث مسئله کېنې) نه حاث کیږی.

دلیل (د دوی دلیل دا دي. چه) اذن د اطلاق په معنی ده. او دا اطلاق په اعلان سره پوره کیږی. (یعنی اذن د بندیز ختمولو ته وائی. چه وړاندې په یو څیز پابندی لگیدلې وی. اورو ستو هغه ختمه شی. په دې کېنې د اسماع اود عدم اسماع څه ضرورت نشته. یعنی که ده اوریدلې وی او که نه. خو چه اعلان او اجازت اوکړې شو. نو دده خبرې د اجازت نه پس واقع شوي. او چه د اجازت نه پس واقع شوي. نو نه حاشیې) لکه د رضا په صورت کېنې.

الجواب منه (مورنې جمهور احناف رحمته الله) وایو چه رضا د زړه عمل دي. او اعلان داسې نه دي. (یعنی د زړه عمل نه دي. نو دواړو په مینځ کېنې فرق راغلو. نو د اجازت مسئله د رضا د مسئلې پشان نشوه) لکه څنگه چه وړاندې تیر شوی دی. (یعنی چه اذن یا د اعلان نه مشتق دي. او په اعلان کېنې اورول ضروری وی. او یا په غوږ کېنې د غږ کولو نه مشتق دي. او په زیر بحث مسئله کېنې نه اعلان شته. ځکه چه حالف د اجازت الفاظ نه دی اوریدلې. او نه په غوږ کېنې غږ کول شته. ځکه چه د حالف په غوږ کېنې د اجازت الفاظ نه دی وتیلی شوی.

۱) القول الرابع هو هذا قول الطرفين رحمته الله كلا في العناية (٤١٩/٤) ورداغتار (١١٢٣) واهندية (٩٧٢) نقلًا عن القول الرابع (٤١٨/١) -

د حاکم یوکس نه د نرپسند خبر کولو لاسم ورکول

(وَإِذَا اسْتَخْلَفَ الرَّأِيَّ رَجُلًا يُعْلِمُهُ بِكُلِّ دَاخِرٍ دَخَلَ الْبَلَدَ قَدْ أَغْلَى خَالٍ وَلَا يَتِيهِ غَاصَةٌ)

ترجمه: که حاکم یوکس ته قسم ورکړلو. چه دې ملک ته څوک شریسند راشی. یعنی غل، ډاکو، وغیره، نود هریو به مونږ ته خبر را کوي. نود اقسام به ترهغه وخته پورې باقی وی. ترخوچه دغه حاکم برقرار وی. **دلیل:** ځکه چه ددې قسم ورکولو مقصد دا دې. چه دې شریسند ته سزا ورکړی. اودده د شریا دنورو دشر نه بچ شی. نوچه د دغه حاکم اختیار ختم شی. نویبا د خبر ورکولو فائده نشته. اودا اختیار به په هغه صورت کښې ختمیږی. چه دې مړ شی. یا دې ددغه عهده نه معزوله کړې شی. نویبا هم په ظاهره هم دا حکم دی.

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَرْكَبُ دَابَّةَ فُلَانٍ فَرَكِبَ دَابَّةَ عَبْدٍ مَأْذُونٍ لَهُ مَذْيُونٌ لَمْ يَخْتِئْ)

ترجمه: اوچا (زید) چه قسم اوخوړلو. چه دفلانی (بکي) په سورلی به نه سوریږم. (اوددې نه پس) دهغه د عبد ماذون په سورلی باندې سور شو. نوحاشیرې. **دلیل:** ځکه چې حالف دپه هغه دابه باندې د سوریډو نه قسم کړې دې کومه چې براه راست د فلانی په ملکیت کښې وی اود عبد ماذون دابه اگرچې د فلانی په ملکیت کښې ده. خو به دې کښې ورسره عبد ماذون هم په تصرف کولو کښې شریک دې.

د کور په چت اودریدو باندې دحالت کیدو حکم

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ هَذِهِ الدَّارَ فَوَقَّفَ عَلَى سَطْحِهَا أَوْ دَخَلَ دِهْلِيزَهَا حَيْثُ

هَلِ اللُّغَةُ ① وَقَفَ: اودریدلو ① سطح: چت ② دهلیز: غولې، صحن

ترجمه: اوچا چه قسم اوخوړلو. چه دې (متعین) کورته به نه داخلیرې. (دقسم خوړولونه پس) دهغې به چت باندې اودریدلو. اوکله چې داخل شی ډوډی د کور ته نوحاشیرې. **دلیل:** ځکه چه چت د کور حصه ده. ولې ته نه گورې چه د معتکف اعتکاف په دې نه ماتیرې. چه دې د جمات چت ته اوخیږی. ځکه چه دجمات چت دجمات حصه ده. که چرته د جمات حصه نه وه. نودمعتکف اعتکاف به پرې ماتیدلو البته ډیوډی ته د داخلیدو په صورت کښې دا تفصیل دې که د کور د دروازې په بندلو هغه ډیوډی دننه پاتې کیږی. اوچت پرې دپاسه وی. نو دې به حاشیرې. اوکه دننه حصه نه جوړیږی. بلکه هم بهیږی. نویبا نه حاشیرې.

(وَإِنْ وَقَفَ فِي طَاقِ الْبَابِ يَخْتِئُ إِذَا أَغْلَقَ الْبَابَ كَانَ غَايِبًا لَمْ يَخْتِئْ)

ترجمه: اوکه د دروازې په چوکات کښې داسې اودیرې. که دروازه بنده کړې شی. نو دې بهر پاتې کیږی. نو نه حاشیرې. **دلیل:** ځکه چه دروازه د کور اوپه کور کښې چه څه وی دهغې دحفاظت دپاره وی. نوچه کومه حصه د دروازې نه بهیږی. هغه په کور کښې نه داخلیرې. (ځکه په دې صورت کښې نه حاشیرې)

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ الثَّوَاءَ فَوَقَّ عَلَى الْخُودُونَ الْبَادِئَاتِ وَالْجَزْدِ

هَلِ اللُّغَةُ ① الثَّوَاءَ: ورته شوې غوښه

ترجمه: اوکه قسم نې اوخوړلو. چه ورته شوې به نه خوری. نوددې اطلاق به په غوښه کیږی. (که ورته شوې غوښه اوخوری. حاشیرې به) نه په باتنگرو اوپه گازرو باندې.

دلیلہ > خُکَہ چہ کله و ریت شوې څیز مطلقاً ذکر شی. مراد ترې وریته شوې غوښه وی. البته دا ده که په قسم کښې، دهغه څیز نیت او کړی. چه و ریتولې شی. لکه هگۍ وغیره. د حقیقی معنی د وجې یعنې د وریت شوی څیز حقیقی معنی چه و ریتدل په کښې وی. په هگۍ وغیره باندې صاد قیږی. البته په عرف کښې چه وریت شوې څیز یاد کړې شی. نو مراد ترې هگۍ نه وی. خو چونکه دده کلام ددې احتمال هم لری. چه ددې نه وریته شوې هگۍ مراد شی. او چه ده ئې نیت هم کړې وی. نو دده نیت به معتبر وی. او که هگۍ او خوری. چا نث به شی.

(وَأَنْ حَلْفَ لَا يَأْكُلُ الطَّيْبَةَ فَبَوْعَ عَلَى مَا يُطْبَعُ مِنَ اللَّحْمِ)

ترجمه > او که قسم او خوری چه پوخ شوې څیز به نه خوری. نو ددې اطلاق به په پخه شوې غوښه کیږی. **دلیلہ** > اودا د استحسان حکم دې. د عرف د اعتبار په وجه (خُکَہ چه په عرف کښې چه پخ شوې څیز یاد کړې شی. نو مراد ترې پخه شوې غوښه وی. او په قسم کښې خو عرف معتبر دې) اودا غوښه ترې خُکَہ مراد اخلو. چه د پخ شوې څیز عامه معنی اخستل متعذر دی. (خُکَہ چه په دې کښې سبزی وغیره هریځ شوې څیز شاملیږی. نو که مونږ ددې نه هریځ شوې څیز واخلو. نویه ده به غوښه اوسیزیان اوبکری متبی غرض دا چه هر هغه څیز چه په اور پخ شوې وی. هغه حرام شی. نو دا غریب به څه خوری؟ ددې وجې مونږ د پخ شوی څیز عامه معنی وانخستله) نو ددې پخ شوی څیز نه به خاص متعارف څیز مراد وی. یعنې هغه غوښه چه په اوبو کښې پخ شوې وی.

د سره خوړلو نه د قسم کولو احکام

(وَمَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَأْكُلَ الرُّمُوسَ فَيَمِينُهُ عَلَى مَا يُكَبُّ فِي الثَّنَائِيهِ وَيُسَاقُ فِي الْيَمِينِ)

حل اللغة > ① یکبۍ: پخولې شی ② الثنائیه: تنوړونه

ترجمه > او چا چه قسم او خوړلو چه زه به سر (یعنې د سر مغزو وغیره) نه خوړم. نو ده د قسم نه به هغه سرو نه مراد وی. کوم چه په تنوړونو کښې پخیږی. (لکه د چیلۍ او گډ سرو نه شول) او په ښارونو کښې خرڅیږی. **روایة جامع الصغير** > او په جامع صغیر کښې دی. که قسم او خوری. چه زه به سر نه خوړم. نو د ابو حنیفه رضی الله عنه په نیز ددې قسم اطلاق به د غوا او چیلۍ دواړو په سرو نیاندې کیږی. (که د غوا یا د چیلۍ سر نه او خوړلو. نو چا نث کیږی به) او امام ابو یوسف او محمد رضی الله عنه فرمائی. چه ددې اطلاق به صرف د چیلۍ په سر باندې کیږی. (دیل څه د سر په خوراک به نه چا نثیږی) **بناه الاختلاف** > او ددې اختلاف بنیاد د زماني او وخت اختلاف دې. لکه چه د ابو حنیفه رضی الله عنه په زمانه کښې په عرف کښې د سر اطلاق د غوا او چیلۍ دواړو په سر باندې کیدلو. (خُکَہ هغوی د سر نه د غوا او چیلۍ سر مراد اخستی دې) او د صاحبینو ورحمهم الله په زمانه کښې صرف د چیلۍ په سر باندې کیدلو. او زموږ په زمانه کښې به د عادت (او عرف) په بنیاد فتوی ورکولې شی. په مختصر القدوری کښې هم دا خبره ذکر شوې ده.

(وَمَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَأْكُلَ خُبْزًا فَيَمِينُهُ عَلَى مَا يُقْتَدَأُ أَهْلُ الْبَلَدِ أَكَلَهُ خُبْزًا)

ترجمه و تفسیر > او چا چې قسم او خوړلو چه روټۍ به نه خوری چه د ښار خلق چه د څه روټۍ خوری. د ده په قسم کښې به هغه مراد وی. او هغه د غنمو یا جوارو روټۍ ده. خُکَہ چه زیاتو ښارونو کښې هم ددې رواج دې. زموږ په پاکستان کښې د غنمو د روټۍ رواج دې نو د غنمو روټۍ به ترې مراد وی.

(فَأَنْ أَكُلَ خُبْزًا الْقَطَا يَف)

ترجمه و توضیح: او که دقطناف (یعنی دکدو، خربوزې، بادامود دانود مغزنه جوړې شوې) روټی نې اوخوړله. نونه حانشیری.

دلیل: ځکه چې عام طور دې ته روټی نشی وئیلې. البته که ددې روټو نیت نې کړې وی. نوییا حانشیری. ځکه چې د ده په کلام کښې ددې روټو احتمال هم شته.

(وَمَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَأْكُلَ الرِّجَاقَ لَمْ يُخْنَثْ)

ترجمه و توضیح: اوکه په عراق کښې نې د وریخو روټی اوخوړله. نونه حانشیری.

دلیل: ځکه چې د وریخو د روټی په دوی کښې رواج نشته. اوکه په بنگله دیش کښې نې د وریخو روټی نه قسم اوخوړلو اویا نې اوخوړله نو حانشیری به ځکه چې په دې ملک کښې د دې رواج دې.

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَبِيعُ وَلَا يَشْتَرِي أَوْ لَا يَأْجُرُ فَوَكُلَ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ لَمْ يُخْنَثْ)

هل اللغة: ① یواجو: په مزدوری به څوک نه نیسی

ترجمه: که یوکس قسم اوخوړلو چې زه به نه اخلم، نه به خرڅوم. په کرایه باندې به نه اخلم. بیا نې خپل کار د بل په ذمه کړلو. او هغه دغه کار اوکړلو. نونه حانشیری.

دلیل: د فعل په حقیقی طور فاعل هم هغه وی. څوک چې د فعل مرتکب اوکونکې وی. اوس چې وکیل د خرڅولو، اخستلو وغیره کارونه اوکړل. نو ددې کار او ټول عمل نسبت وکیل طرف ته کیږي. نوچه په کومو معاملاتو کښې د کار نسبت وکیل طرف ته کیږي. په هغه معاملاتو کښې به حالف نه حانشیری. اوچه د کومو معاملاتو نسبت وکیل ته نه کیږي. نویه هغې کښې به حالف حانشیری.

حکم صوره النية: البته که قسم خوړونکی د قسم کولو په وخت کښې ددې نیت هم کړي وی. (چې د وکیل په ذریعه به هم دا کارونه نه کوم) نو حانشیری. ځکه چې ددې خبرې په منلو، چې ما دا نیت کړې وو، په قسم خوړونکې باندې سختی زیاتیږي. یا قسم خوړونکې داسې حاکم یا صاحب د اختیار وی. چې هغه دا کارونه په خپله نه کوي. نویا هم دده د وکیل په ذریعه به معامله کولو باندې هغه حانشیری. ځکه چې ده خپل ځان د داسې کارونه منع کړي دي. د کومو کول چې دهغه عادت نه وی.

(وَمَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَجْلِسَ عَلَى الْأَرْضِ فَجَلَسَ عَلَى بَسَاطٍ أَوْ عَلَى حَصِيرٍ لَمْ يُخْنَثْ)

ترجمه: اوچا چې قسم اوخوړلو. چې په زمکه به نه کینم. اویا په څادر یا پوزکې باندې کیناستلو. نوډي نه حانشیری.

دلیل: ځکه چې داسې کس ته په عرف کښې په زمکه باندې کیناستونکې نشی وئیلې. ددې په خلاف که د قسم خوړونکې اود زمکې په مینځ کښې دده جامې وی. نوډي به په زمکه کیناستونکې وی. ځکه چې دده جامې دده تابع دی. نوځکه دا حائل نشی شمارلې. اوکه ده جامې اووېستې. اوپه زمکه نې واچولې. اویا په هغې باندې کیناستلو. نو اوس نه حانشیری. ځکه چې دا جامې د څادريه حکم کښې دی.

(وَمَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَجْلِسَ عَلَى سَرِيرٍ فَجَلَسَ عَلَى سَرِيرٍ فَوَقَفَ بِسَاطٍ حَيْثُ)

اوکه یوکس قسم اوخوړلو. چې په دې معین تخت به نه کینم. اویا نې په هغې باندې بستره واچولو. اوپه هغې باندې کیناستلو. نو حانشیری. (ددې تخت نه مراد معین تخت دی. الجوهره)

دلیل: په گډې باندې که نرې څادر واچولې شی نو هغه تبعاً گډې شمارلې شی د مستقل څادر حیثیت نه لری ځکه چې عام طور په بستره یا گډې باندې نرې څادر یا په دې غرض اچولې شی چې هغه بستره یا گډې خیرنه وی نو په څادر باندې د هغې خیرنوالې پټ کړی یا د ډیکوریشن او بنانست دپاره په

گدی باندې نري اوبناسته خادر اچولي شی نوهرکله چه دغه خادر تبعاً هم د گدی په حکم کښې دې په دې حالف حانشیری البته که د دغه درې دپاسه بله درې واچوی نو بیا دې نه حانشیری ځکه چه هغه دویمه درې مستقل حیثیت لری د لاندینی درې تابع نشی گرځولی.

وَأَنْ جَعَلَ قُوَّةَ سِرِّهِ الْآخِرَ فُجُلَسَ عَلَيْهِ لَمْ يَحْتِ

ترجمه > اوکه د هغې دپاسه نې بل کټ کيځود او په هغې باندې کیناستلو نو نه حانشیری.
توضیح > که د کټ دپاسه نې پوز کې وغیره خورکې وی. په هغې باندې دویم تخت کیږدی. او په هغې باندې کښی. نو نه حانشیری.
دلیل > ځکه چې په کوم باندې نې د کیناستو نه قسم خوړلې وو. په هغې باندې کې نه ناسته بلکه په بل کیناستونو نه حانشیری.

په فرنی باندې د اوده کیدو نه قسم کول او بیا په بتره ځملاستل

(وَأَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَنْتَهِمَ عَلَى فُرَاشٍ قَتَامَ عَلَيْهِ وَقُوَّةَ فُرَاشٍ حَيْثُ)

ترجمه > اوچا چې قسم اوخوړلو چه په فرش به نه ځملم. او بیا په داسې فرش باندې ځملاستل. چه په هغې باندې نري خادروو. نودې به حانشیری.
دلیل > ځکه چه دا خادردې فرش تابع دي. نو ځکه به دې هم په دې فرش ځملاستونکې گنلې شی.

(وَأَنْ جَعَلَ قُوَّةَ فُرَاشٍ الْآخِرَ قَتَامَ عَلَيْهِ لَا يَحْتِ)

ترجمه > اوکه په فرش یعنی خادر دپاسه نې بل خادرواچولو. او په هغې باندې اوده شو. نونه حانشیری.
دلیل > ځکه چه یو څیز دبل پشان وی. نو هغه ددغه څیز تابع نه وی. یعنی پورتنې خادر د لاندینی خادر تابع نه دي. نو ځکه په لاندینی خادرباندې د ځملاستلو نسبت باقی پاتې نشو. بلکه دې په پورتنی خادرباندې اوده کیدونکې گنلې شی.

په قسم کښی متصل د انشاء الله ویلو حکم

(وَمَنْ حَلَفَ بِحَيْثُ وَقَالَ إِنَّ شَاءَ اللَّهُ مُتَّصِلًا بِحَيْثُ فَلَا حَيْثُ عَلَيْهِ)

ترجمه > چا چه په څه څیز قسم اوخوړلو. او ورپسې نې انشاء الله او وئیل. نو دکه دغه کار اوکړی. نه حانشیری.

دلیل > ځکه چه نبی هغه فرمائیلی دی. مَنْ حَلَفَ عَلَى حَيْثُ وَقَالَ إِنَّ شَاءَ اللَّهُ فَقَدْ بَرَّ بِحَيْثُ (۱) (چا چه په یو څیز قسم اوخوړلو. او ورپسې نې انشاء الله او وئیل. نو دې په خپل قسم کښې بری شو. یعنی په استثناء سره د قصد معنی لغو شوه. قسم نه کیږی)
البته دا ضروری ده. چه انشاء الله به ورپسې متصل (اوسمدستی) وی. ځکه چه انشاء الله وئیل په خپل قسم نه رجوع (او واپس کیدل) دی. او په قسم کښې رجوع نه وی. (بلکه په قسم کښې خو تاکید وی. نو د انشاء الله وئیل د یمین د ماهیت اوتعریف نه خلاف دي. ځکه چه په یمین کښې د تاکید معنی پرته ده. او په استثناء کښې رجوع ده)

(۱) غریبه الزیلعی رحمه الله هذا اللفظ ثم اخرج احاديثاً بمعناه منها حديث ابن عمر رضي الله عنهما قال من حلف لاشئ فان شاء مضى وان شاء ترك غير حث اخرجه ابوداود في الأيمان باب ۹ رقم ۳۲۶۲ والترمذي في النذور والأيمان باب الاستثناء في اليمين والنسائي في الأيمان والنذور رقم ۳۵۵۱ وابن ماجه في الكفارات باب ۶ رقم ۲۱۰۵.

(وَلَوْ خَلَفَ لِيَا تِينُهُ إِنَّ اسْتَطَاعَ فَعَدَا عَلَيَّ اسْتَطَاعَةَ الصَّخَةِ دُونَ الْقُدْرَةِ

ترجمه: اوکه دا قسم نې اوخوړلو، چه ده ته (يعنی تاته) به درځم، خو په دې شرط که طاقت لرم، نو ددې استطاعت نه استطاعت صحت مراد وی.

تفسير الاستطاعة او امام محمد رضي الله عنه په جامع صغير کښې ددې (استطاعت صحت) تفسير کړې دې. او فرمانيلى نې دې، چه (د قسم خوړلو نه پس) دې بيمار نشی. (چه دهغې دوجې ورسره ملاويږي نشي،) او بادشاه نې (دهغه سره د ملاقات نه) منع نه کړی. او داسې څه بل غږيږي دا نشي، چه دې هغه ته به ورتلو قادر نشي. نو په دې ټولو صورتونو کښې دې، حاشيې.

د حین او زمان په لفظ سره قسم خوړل

وَأَنَّ خَلْفَ إِنْ لَا يُكَلِّمُهُ حِينَ أَوْ زَمَانًا أَوْ الْحَيِّزَ أَوَّالِزَمَانَ فَبُوعًا عَلَى سِتَّةِ أَشْهُرٍ

هل اللغة ① حین: وخت ② ستة: شپږ ③ اشهر: جمع د شهر، میاشت

ترجمه: (ابو الحسن قدوری رحمته الله) فرماني، اوچا (زید) چه قسم اوخوړلو، چه دهغه (بکر) سره به څه وخت یا څه زمانې پورې خبرې نه کوی. (دالف لام نه بغیر حین او زمان ذکر کړی،) او یا (داسې اووانی، چه بکرسره به) تریو وخت یا زمانې پورې خبرې نه کوی. نو دا قسم به په شپږو میاشتو باندې حمل کولې شی. (يعنی ددې وخت او زمانې نه به شپږ میاشتې مراد وی.

دلیل: دا شپږ میاشتې ترې ځکه مراد اخلو، چه د حین د لفظ نه کله لږه زمانه مراد وی او کله څلوېښت کاله، (د څلوېښتو کالو دپاره دلیل دا دې، چه) الله تعالی فرمانيلى دى. ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ﴾ (مفسرینو فرمانيلى دى، چه دلته د حین نه مراد څلوېښت کاله دى،) او کله د حین د لفظ نه شپږ

میاشتې مراد وی. (د شپږو میاشتو دپاره دلیل دا دې، چه) الله تعالی فرمانيلى دى. ﴿تَوَلَّى أَمْكُلًا كُلَّ حِينٍ﴾ (دابن عباس رضي الله عنه د قول مطابق دا شپږ میاشتې دى) او دا (شپږ میاشتې) درميانه موده ده. (نوچه د حین او زمان په لفظ کښې د څه مودې نیت نه وی شوي. نن) دا شپږ میاشتې به قسم ته اړولې شی. (او د حین او زمان نه به شپږ میاشتې مراد وی)

وجه العمل علي ستة اشهر دا (يعین په شپږو میاشتو) حمل کولې شی، ځکه چه (په قسم کښې د) لږ وخت دپاره خبرې نه کول مقصود نه وی، ځکه چه د لږ وخت دپاره خبرو کولو نه منع کيدل خو عام طور هسې هم وی. (که قسم نې خوړلې وی، اوکه نه، نو بیا دقسم فائده څه شوه،) اولکه څنگه چه په قسم کښې لږه موده خبرې نه کول مقصود نه وی. نو دغه شان) ډیرې زمانې پورې خبرې کول هم اکثر په دې (لفظ د حین سره) مقصود نه وی، ځکه چه دا (ډیره زمانه چه څلوېښت کاله دى) پشان د هميشه ده. (نود حین په لفظ سره ډیره زمانه مراد نه وی، بلکه دهغې دپاره په عرف کښې د ابد لفظ استعمالیږي) اوکه (زید) دومره (اوږده) زمانه (چه څلوېښت کاله دى) چپ شی، نو همیشوالي به ثابت شی. (حالانکه په لفظ د حین سره همیشوالي مراد نه وی، نو ددې تفصیل نه) هغه موده متعین شوه، کومه چه ساتن ذکر کړه. (چه شپږ میاشتې دى) او دغه شان زمانه (يعنی چه په قسم کښې د حین په ځانې زمان استعمال کړی) هم د ،، حین،، په ځانې استعمالیږي (په محاوره کښې) وئیلی شی. ما ته د دومره وخت نه نه وي ليدلې. (حین په کښې استعمالوی) او د دومره زمانې نه مې نه وي ليدلې. (زمان په کښې استعمالوی) دواړه (که حین دې اوکه زمان دې) يوه معنی ورکوی. او دا حکم (چه کله به قسم کښې حین یا زمان استعمال کړی، نو شپږ میاشتې به ترې مراد وی.) په هغه وخت کښې دې، ده (حالف د قسم خوړلو په وخت کښې) د څه نیت نه وی کړې، اوکه ده د يوې مودې نیت کړې وی. (که شپږ میاشتې وی اوکه ددې کمې یا

زیاتې چه دومره موده به ورسره خبرې نه کوم، نوده (حالف) چه څه نیت کړې وی. په هغې باندې به حمل کولې شی. (اوهم هغه به ترې مراد وی. اودده تصدیق به کولې شی. او تصدیق به نې ځکه کولې شی. چه) ده د خپل کلام د حقیقی معنی نیت کړې دې. (او کله چه د کلام د حقیقی معنی نیت اوکړې شی. نوهم هغه حقیقی معنی به ترې مراد وی. اگر که عرف اوظاهري نه خلاف وی)

(وَكَذَلِكَ الدُّهُرُ عِنْدَ أَبِي يَوْسُفَ وَمُحَمَّدٍ)

ترجمه: اودغه شان د صاحبینو رحمهما الله په نيزد، الدهر، لفظ هم دې. (يعنی کوم احکام چه د حين اوزمان دی. هم هغه شان د، الدهر، د لفظ هم دی)

دليلهما: صاحبین رحمهما الله فرماني. چه لفظ د دهر لکه د حين اودزمان د لفظ پشان استعمالیږي. ددې په حکم کښې څه فرق نشته. هم دا وجه ده. که یوکس «ما رايَکَ منَ دهرٍ» او نیل. یا نې «ما رايَکَ منَ دهرٍ» او نیل. یو په اعتبار سره یوه معنی ورکوي.

مسلك ابی حنیفه: امام ابوحنیفه رحمهما الله فرماني. که، دهر، بغیرد الف لام نه وی. نو د دې نه چه څومره زمانه مراد ده. شپږ میاشتې دی او که ددې نه کم یا زیات په دې باندې زه نه پوهیږم. نو دوی په کښې توقف کړې دې. البته که، الدهر، په الف لام سره معرفه وی. نو بیا د ټولپه نیز په عرف کښې ددې نه دوام اومشوايې مراد دی.

دليله: امام ابوحنیفه رحمهما الله فرماني. چه کله، دهر، نکره ذکر کړې شی. نو په دې صورت کښې به خاموشی اختیارولي شی. د خپل طرفه به څه موده نشي مقرر کولې. ځکه چه نومونه کیخودل اومقدارونه مقرر کول د نقل سره تعلق ساتي. چه په عرف اورواج کښې ددې نه څه استعمال وی. هغه به ترې مراد وی. اود دهر دپاره په عرف کښې څه موده متعین نه ده. نو ځکه به په دې مسئله کښې د امام ابوحنیفه رحمهما الله په نیزتوقف کولې شی.

په ایام اولایام باندې قسم خوړل

(وَلَوْ حَلَفَ أَنْ لَا يُكَلِّمَ أَيَّامًا فَوْعَلَى ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ)

هل اللغة: ① ایام: جمع د يوم، ورځ

ترجمه: او که یوکس (په عربی کښې) دا قسم اوخوړلو. چه «لایکلم ایاماً» (بغیرد الف لام نه) یعنی څو ورځې به خبرې نه کوي. نو دا به په درې ورځو محمول وی. (اوددې نه به درې ورځې مراد وی. درې ورځې به ورسره خبرې نه کوي.)

دليله: د درې ورځو دلیل دا دې. چه دا ایام اسم جمع ده. اونکره ذکر شوې ده. نو د جمع اقل اوکم عدد چه وی. هغه به مراد وی. چه درې ورځې دی.

(وَلَوْ حَلَفَ أَنْ لَا يُكَلِّمَهُ أَيَّامًا فَوْعَلَى عَشْرَةِ أَيَّامٍ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ،) وَقَالَ ابُيُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ: هُوَ عَلَى أَيَّامِ الْأُسْبُوعِ.

١) القول الرابع هو هذا قول صاحبين رحمهما الله كذا في الدر المختار (١١٨٣) وشرح عقود ص ٦٩، والبحر الرائق (٣٣٩٤) ودر المختار (١١٨٣) والمندبة (١٠٥٢) نقلاً عن القول الرابع (٤٢٤١) -

ترجمه: اودا که قسم نی اوخوړلو چه «لايکمه الشهور» نودامام ابوحنيفه رضي الله عنه په نيزبه دا لفظ په لسو ورځو باندې حمل کولې شی. (يعنی لس ورځې به ترې مراد وی)

مسلك الصاحبين: صاحبين رحمهما الله فرمانی چه په يوه هفته به حمل کولې شی. (يعنی اووه ورځې به ترې مراد وی)

وَلَوْ حَلَفَ ابْنُ لَا يُكَلِّمُهُ الشُّهُورُ فَيُوعَلَى عَشْرَةَ أَشْهُرٍ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ. وَقَالَ ابُو سَفٍّ وَمُحَمَّدٌ: هُوَ عَلَى اثْنَيْ عَشَرَ شَهْرًا

ترجمه: اوکه دا قسم اوخوری «لايکمه الشهور» (په الف لام سره) نودامام ابوحنيفه رضي الله عنه په نيزبه لسو مياشتو به حمل وی. (يعنی لس مياشتې به ترې مراد وی) اودصاحبينورحمهما الله په نيزبه په دولسو مياشتو حمل وی.

دليله: دامام ابوحنيفه رضي الله عنه دليل دا دي چه دا (لفظ د الايام او د الشهور) جمع ده. اوپه الف لام سره معرفه شوې ده. نود جمعې د لفظ چه زيات نه زيات چه پ، کوم عدد باندې اطلاق کېږي. هغه به ترې مراد وی. او هغه لس ورځې دي.

دليلهما: په دواړو مسئلو کېښي د صاحبينورحمهما الله دليل دا دي. ځکه چه الف لام په الايام او الشهور کېښي د عهد دپاره دي. (يعنی په عرف او خلقو کېښي دخاص عدد دپاره دي) اودغه عدد هغه دي. کوم چه مونږ ذکر کړلو. (يعنی په الايام کېښي يوه هفته ده. اوپه الشهور کېښي دولس مياشتې دي) ځکه هم ددې نه تاویري راتاویري. (يعنی ورځې اووه په هفته کېښي، يوچکرلگوي. اوپه هفته کېښي اووه ورځې دي. نوهم اووه به ترې مراد وی. او مياشتې په کال کېښي يوچکرلگوي. اوپه کال کېښي دولس مياشتې وي. نوهم دولس مياشتې به ترې مراد وی)

(وَلَوْ حَلَفَ لَا يَفْعَلُ كَذَا أَتَرَكَهُ أَبَدًا)

ترجمه: که يوکس دا قسم اوخوړلو چه زه به فلانې کارنه کوم. نو هغه به هميشه دپاره پرېږدي. ځکه چه ده ددغه فعل د نه کولو مطلق نفی اوکړله. نودنفی دعموم دوجې به په هره زمانه کېښي ددې نه بچ اوسي.

دليله: په مذکوره صورت کېښي حالف د مطلق فعل د کولو نه قسم خوړلې دې ځکه چه قول او فعل د دوو حالتونو نه خالی نه وي يا به مطلق وی او يا به مقيد وی د مطلق مطلب دا دي چه د متکلم قول او فعل د هر قسم توقيت او تمکن نه خالی نوچه کوم قول يا فعل ددې نوعيت وی هغې ته مطلق وييلی شی په زيربحث صورت کېښي هم حالف د مطلق فعل نه قسم خوړلې دې نو هميشه دپاره به دې دغه کار نه کوي او که وې کړلو نو حاشا به وی.

دپوکارد کولو قسم خوړل، اويوخل هغه کول

(وَإِنْ حَلَفَ لَا يَفْعَلُ كَذَا أَفَعَلَهُ مَرَّةً وَاحِدَةً بَرَفِي يَمِينِهِ)

ترجمه: اوکه دا قسم اوخوری چه زه به دا کار خامخا کوم. او: هغې ته په پس دغه کاریوخل اوکړي. نو ده خپل قسم پوره کړلو.

١) القول الرابع هو قول أبي حنيفة رضي الله عنه كذا في العناية (٤٢٩٦) ورد المختار (١١٩١٣) وجمع الألف (٥٧٧١) والمنهية (١٠٦٢٢) والبحر الرائق (٣٤٠، ٣٤١٤) نقلًا عن القول الرابع (٤٢٥/١) -

دلیلہ کہ خک کہ کوم خیزده په خپل خان باندې لازم کړې وو. هغه صرف یوخل بغیرد تعین نه کول وو. خک که چه دا موقع د اثبات ده. کومه چه ددې تقاضا کوی. چه دې یوخل کار په وجود کښې راولی. اووې کړی. نو خک که چه کله هم دې یوخل دغه کار اوکړی. په خپل قسم کښې به بری شی. او کله چه ددغه کار د کولو نه مایوسه شی. نویا به حاشیږی. اودا مایوسی به په هغه وخت کښې وی. چه قسم خوړونکې مړ شی. یا چه په کوم محل باندې دا کار کیږی. هغه محل پاتې نشی. مثلاً چه دا قسم اوخوری. چه په دې پوزی چه مونځ کوم. نو چه کله ئې هم په دغه پوزی باندې هر قسم مونځ اوکړلو. که فرض وی او که نفل، نودا قسم پوره شو. او که په دغه باندې د مونځ کولونه وړاندې مړ شو. یا پوزی اوسوزیدلو. نودې به حاثت شی.

بغیر اجازه د بغی په وتلو قسم خوړل

وَمَنْ حَلَفَ لَا تَعْرِضُ امْرَأَتُهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَإِنْ هَمَّ امْرَأَةً وَاحِدَةً فَخَرَجَتْ وَرَجَعَتْ ثُمَّ خَرَجَتْ مَرَّةً أُخْرَى بِغَيْرِ إِذْنِهِ حَيْثُ تَرَجَعَتْ اوخوک چه قسم اوخوری. چه دده (یعنی زما) ښځه به د ده د اجازت نه بغیر (د کورنه) نه وخی. (ددې قسم نه پس) ده ورته یوخل (کورنه د وتلو) اجازت اوکړلو. او هغه اووتله. خوییا دوباره دده د اجازت نه بغیر اووتله. (نوپه دې صورت کښې) دې حاشیږی.

دلیلہ که خک که شرط موجود شو. چه دده د اجازت نه بغیر وتل وو. او په دې صورت کښې

وَلَا يَدْرِيْنَ اَلَّذِيْنَ فِيْ كُلِّ خَوْفٍ

ترجمه که اودهرخل وتلودپاره اجازت ضروری دې.

دلیلہ که خک که مستثنی هغه وتل دی. چه دهغې سره اجازت وی. اودا اجازت نه بغیر چه هرڅنگه وتل وی. نوخفه به په ممنوع وتلو کښې داخل وی. (یعنی که د اجازت نه بغیر ښځه په هر صورت کښې اووتله. خاوند به ئې حاشیږی.

سورة نية الزوج مرة واحدة اوپه ذکرشوی صورت کښې) که خاوند صرف یوخل د اجازت نیت کړې وی. چه صرف یوخل به راته اجازت غواړی. دهرخل وتلودپاره د اجازت غوښتو نیت ئې نه وی کړې. نوپه دې صورت کښې) دیانه به دده تصدیق کولې شی. (اودې به نه حاثت کیږی) خوقضاء به ئې تصدیق نشی کولی. بلکه قاضی به پرې کفاره دیمین واجبوی. اودیانه ئې تصدیق کولې شی

دلیلہ که خک که ده چه دکوم خیز نیت کړې دې. دده په کلام کښې ددغه نیت احتمال شته. چه ده هم یوخل د اجازت غوښتلونیت کړې وی) خوچونکه دده دا قول د ظاهره خلاف دې. (نوقاضی به دده د نیت اعتبار نه کوی. خک که قاضی د مسئلې په ظاهری صورت باندې حکم لگوی

وَاِنْ قَالَ اِلَّا اِنْ اَذَنْ لَكَ فَاِنْ هَمَّ امْرَأَةً وَاحِدَةً لَمْ يَخْرُجْ بَعْدَهَا بِغَيْرِ اِذْنِهِ لَمْ يَحْثُثْ

ترجمه که او که (خاوند ښځې ته اوواښی. ته به د کورنه نه اوخی، مگر دا چه زه تاته اجازت اوکړم. نودا اجازت په صورت کښې د کورنه وتلې شی. (او د دې قسم نه پس) یوخل اجازت ئې ورته اوکړلو. اود دې نه پس بیا دده د اجازت نه بغیر اووتله. (نوپه دې صورت کښې) نه حاشیږی.

دلیلہ که خک که ده د کلمه د غایت، ده. نوپه دې باندې به قسم ختمیږی. لکه په دې صورت کښې چه قسم ختمیږی. چه دې ورته اوواښی. ته به د کورنه بهرته نه وخی، تردې چه زه تاته اجازت اوکړم.

دناسته هولوونه قسم خوړل

وَإِذَا حَلَفَ اَنْ لَا يَتَعَدَّى قَالَ لَعَنَ اَهْلَهُ الْاَكْلُ مِنْ طُلُوْعِ الْفَجْرِ اِلَى الظُّهْرِ وَالْعِشَاءُ مِنْ صَلَاةِ الظُّهْرِ اِلَى نَصْفِ اللَّيْلِ

ترجمه که او که (خاوند ښځې ته اوواښی. ته به د کورنه نه اوخی، مگر دا چه زه تاته اجازت اوکړم. نودا اجازت په صورت کښې د کورنه وتلې شی. (او د دې قسم نه پس) یوخل اجازت ئې ورته اوکړلو. اود دې نه پس بیا دده د اجازت نه بغیر اووتله. (نوپه دې صورت کښې) نه حاشیږی.

دلیلہ که خک که ده د کلمه د غایت، ده. نوپه دې باندې به قسم ختمیږی. لکه په دې صورت کښې چه قسم ختمیږی. چه دې ورته اوواښی. ته به د کورنه بهرته نه وخی، تردې چه زه تاته اجازت اوکړم.

هل اللغة > ① الغداء: صبا ناشته ② سحر: پیشمنی

ترجمه > او کله چه قسم او خوری. چه > «لا تغدی» یعنی ناشته به نه کوم. نود > «غدا» اطلاق په هغه خوراک کیری. چه د صبا راختو نه پس تر ماسپڅین پورې وی. او > «عشاء» هغه خوراک ته وائی. چه د ماسپڅین نه تر نیمې شپې پورې وی.

دلیل > ځکه چه د زوال نه پس خوراک ته > «عشاء» وائی. اود دې وجې > (چه د زوال نه پس تر نیمې شپې پورې خوراک ته عشاء وائی). په حدیث کښې د ماسپڅین مونځ ته د عشاء په دوو مونځونو کښې یو مونځ وئیلی شوی دی.

(وَالسَّحُورُ مِنْ نِصْفِ اللَّيْلِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ)

ترجمه > اود سحر اطلاق په هغه خوراک باندې کیری. چه د نیمې شپې نه واخله تر صبا راختو پورې وی.

دلیل > ځکه چه دا د سحر نه مشتق دی. اودغه شان > «د سحر اطلاق» په هغه خوراک کیری. چه دې ته نزدې وی. بیا غذا او عشاء هغه خوراک ته وئیلی شی. چه په هغې باندې عام طور مریدل مقصود وی. (یعنی که د صبا یا ماښام په وخت کښې ئې یوه یا دوه نورې اوخولې. نودې ته غذا او عشاء نشی وئیلی). او هر ښارد خلقو په حق کښې هم د هغوی عادت معتبر دی. ښوکه په ناشته کښې ددوی عادت د غوښې خوراک وی. نود غوښې په خوراک به حاشیېږي. او که په ناشته کښې د دو خوراک روتی وی. نو په روتی خوړلو به حاشیېږي.

په زقرض ادا کولو قسم خوړل

(وَأَنْ حَلَفَ لِيَقْضِيَنَّ دَيْنَهُ إِلَى قَرِيبٍ فَيُؤْعَلَى مَا دُونَ الشَّهِرِ، وَإِنْ قَالَ إِلَى يَبِيدٍ فَهُوَ أَكْثَرُ مِنَ الشَّهِرِ)

هل اللغة > ① يقضي: ادا کوي ② شهر: میاشت

ترجمه > ابو الحسن قدوری ^{رحمته الله} فرمائی. که یوکس قسم اوخولې. چه زه به زرد هغه قرض ادا کړم. نودې نه به دیوې میاشتي نه کمه موده مراد وی. یعنی که د یوې میاشتي نه په کمه موده کښې ئې ادا کړلو. نو په قسم کښې بری شو. او که دا قسم ئې اوخولې. چه زه به ئې په زیاته موده کښې ادا کوم. نودې نه د یوې میاشتي نه زیاته موده مراد ده.

دلیل > که د قریب او بعید په لفظ باندې غور او کړې شی نو معلومیږي چه قریب د لرې مودې یا د نزدې فاصلي دپاره استعمالیږي او بعید لفظ د یرې مودې اود لرې فاصلي دپاره استعمالیږي. او فاصله او مسافت دواړه الفاظ مترادفین دی نو مسافت په دوه قسمه شو مسافت زمانی او مسافت مکانی. په زیر بحث مسئله کښې د مسافت اولنې قسم یعنی مسافت زمانی مراد دی. اوس نفس مسئلې ته راشی. په متن کښې دی چه د قریب لفظ د میاشتي نه د کمې مودې دپاره اود بعید لفظ د میاشتي نه د زیاتې مودې دپاره استعمالیږي اود دې مودې تعین د خلقو عرف او رواج دی چه کله یو کس مثلاً اووانی چه زه کراچی ته ځم اوزریه واپس راځم نو مراد به دا وی چه د یوې میاشتي نه به وړاندې وړاندې راځم.

د مخلوق علیه کورنه پخپله وتلو اود نوري کدې پرېځودلو حکم

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَسْكُنُ هَذَا الدَّارَ فَرَجَ مِنْهَا بِنَفْسِهِ وَتَرَكَ فِيهَا وَأَهْلَهُ وَمَتَاعَهُ فِيهَا حَتَّى)

هل اللغة > ① متاع: سامان، کره

ترجمہ: ابو الحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی، اوخوک چہ دا قسم اوخوری، چہ پہ دے کور کنبے بہ نہ اوسپری۔
 (اوددے قسم خورلو نہ پس، دے پخپلہ اوتلو، (خو) ددہ سامان او اهل و عیال پہ دغہ کور کنبے موجود
 وو، (نوپہ دے صورت کنبے) دے حاث کبری۔

دلیلہ: خکہ چہ ددہ اهل و عیال اوسامان پہ کنبے موجود وی، نوپہ عرف کنبے دہ تہ ددے کور
 اوسیدونکی شمارلے شی، (ددے دپارہ یونظیردا ہم دے) چہ د بازارے سری توله ورخ پہ بازار کنبے
 وی، (خواهل و عیال اوکلہ نی پہ کور کنبے وی، اوخوک ترے تپوس اوکری، چہ تہ کوم خانے کنبے
 اوسپری، نو) هغه وائی، زہ پہ فلانی کوخہ کنبے اوسپریم۔

دغیر ممکن کارہ کولوقسم خورل

وَمَنْ حَلَفَ لَيَصْعَدَنَّ السَّمَاءَ وَلَيْقُلَّيْنِ هَذَا الْحَجَرُ ذَهَبًا أَلْقَدْتُ يَمِينَهُ وَحَيْثُ عَقِيبًا

هل اللغة: ① یصعد: پورته ختل ② یلقب: بدلوی ③ الحجر: کانری ④ ذهب: سرہ زر

ترجمہ: ابو الحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی، جا چہ قسم اوخورلو، چہ دے (یعنی زہ بہ) آسمان تہ خیرم، یا بہ
 ددے کانری نہ سرہ زر جوروی، نوددہ قسم منعقدشو۔

دلیلہ: دلیل دا دے چہ بہ قسم کنبے بری کیدل پہ حقیقت کنبے متصور دی، خکہ چہ آسمان تہ حقیقہ
 ختل ممکن دی، تہ گوری نہ چہ فرشتے آسمان تہ خیرے، اودغہ شان د کانری نہ سرہ زر ہم جوپرے، چہ
 اللہ تعالیٰ نی بہ خپل قدرت سرہ سرہ زر کری، اوھرکلہ چہ ددے تصور کیدے شی، نویمین منعقد
 کیری، اودا یمین چہ منعقدشی، نی د یمین خلیفہ (چہ کفارہ دہ) هغه بہ واجبیبری، اوییا چونکہ دعادت
 بہ اعتبار سرہ دے د یمین پورہ کولو نہ عاجز شو، نو حاشیری۔

نظیرہ: دا مسئلہ داسی شہ، لکہ چہ یوقسم خورونکے مہ شی، (اودہ دا قسم خورلے وی، چہ دا کاریہ
 کوم، اودمرگ نہ ورائندے هغه کارا اونکری، نوپہ دے صورت کنبے) قسم خورونکے حاشیری، ددے باوجود
 چہ ددے احتمال شتہ، چہ دے دوبارہ راژوندے شی۔

پہ نن ورخ د قرض ادا کولوقسم خورل

وَمَنْ حَلَفَ لَيَقْضِيَنَّ فَلَانًا دَيْنَهُ الْيَوْمَ فَقَضَاهُ ثُمَّ وَجَدَ فَلَانَ بَعْضًا زَيْفًا أَوْ بُهْرَجَةً أَوْ مُسَهَّكَةً لَمْ يَنْتِ
 (الْإِلْف)

هل اللغة: ① زيف: هغه دراهم دی، کوم چہ بیت المال کوٹہ اوگرخوی، او رد نی کری، خو
 تاجر اوسوداگن خلق نی پخپلو معاملاتو کنبے اخلی، ② بُهْرَجَة: بنهرہ، هغه دراهم دی، کوم چہ
 سوداگر خلق ہم ردکوی، گویا بنهرجہ د کوٹہ نہ ہم ادنی دی، خو بیا ہم دراهم دی۔
 ترجمہ: کہ یوکس قسم اوخورلو، چہ زہ بہ نن د زید قرض ادا کوم، اوییا ہم بہ هغه ورخ قرض ادا
 کرلو، خوچہ زید بہ لاس کنبے واخستلے، نو معلومہ شہ، چہ پہ هغے کنبے کوٹہ روپی دی، بنهرجہ وی، یا
 دهغے بل یوکس مستحق وی، نو قسم خورونکے نہ حاشیری۔

دلیلہ: خکہ چہ سکہ کوٹہ وی، نودا یوعیب دے، اودعیب دوجے هغه جنس معدوم اوور کیری نہ، ددے
 وجی کہ اختونکے زید پہ هغے کنبے نرمی اوکری، اودعیب نہ سترگی پتی کری، اوهغه قبولی
 کری، نو هغه دخیل قرض وصول کونکے دے، اودغہ شان د قسم پورہ کولوشرط موجود شو، اویہ ادا شوو
 روپو کنبے چہ د کومو یویل کس مستحق اوخیرے، نوپہ هغے باندے د زید قبضہ کول صحیح
 دی، اودقسم خورونکے قسم پورہ کیدو نہ پس کہ دغہ ورین خپل مستحق تہ واپس شی، نوپہ دے باندے
 د قسم پہ پورہ کیدو کنبے خہ فرق نہ راخی، یعنی قسم بہ ہم پورہ وی۔

(وَأَنْ وَجَدَهَا رَصَاصًا أَوْ سَوَاقَةً حَيْثُ)

همل اللغۃ ① او ستوقه هغه دراهمو ته وائی چه په دې کښې کوټ غالب او سپین زر مغلوب وی. گویا دا د سره درهم هم نه دی. ② رصاص، قلعی نه جوړه شوې روپۍ، ③ سَوَاقَةُ، دسین په فتح سره فارسی نې په عربی کښې استعمال کړي ده. ستوقه د درې طبقو واله، یعنی د پیتلوسکه په دې باندې د دواړو طرفونو نه سپین زر ختلی وی. چونکه دا دواړه یعنی رصاص او ستوقه د سکو د جنس څنی نه دی. نوځکه په بیع صرف اوبیع سلم کښې ددې ورکول جائز نه دی.

ترجمه اوکه قرض غوښتونکی دا روپۍ، رصاص، یا، ستوقه، بیا موندې. نو قسم خوړونکې به حاث وی.

دلیل ځکه چه دا دواړه د خالصې روپۍ د جنس څنی نه دی. تردې چه د چشم پوشۍ په طور ددې دواړو بیع صرف اوبیع سلم کښې اخستل جائز نه دی.

دایر لږ قرض نه اخستلو قسم خوړل

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَقْبِضَ دَيْنَهُ دَرَهْمًا أَوْ دُرْهَمًا فَقَبِضَ بَعْضَهُ لَمْ يَحْنَثْ حَتَّى يَقْبِضَ بَرِيْعَةً مَتَفَرِّقًا)

ترجمه اوکه یوکس دا قسم اوخوړلو. چه زه به په خپل قرض باندې داسې قبضه نه کوم. چه په لږ باندې قبضه اوکړم. اوپه لږ باندې نه، یعنی خپل قرض به متفرق اولږ لږ نه وصول کوم. او بیا ده لږ قرض واخستلو. نونه حاشیږی. تردې چه ټول قرض داسې په لږه لږه وصول کړی.

دلیل ځکه چه د حاث کیدو شرط دا دې. چه ټول قرض داسې وصول کړی. چه هغه لږ لږ وی. ولې دې ته نشی کتلې. که قسم خوړونکی قرض خپل ځان ته منسوب کړی. او قرض معرفه کړی. نو ددې حکم به د ټول قرض وصولو ته منسوب وی. ددې وجې به په هغه وخت کښې حاشیږی. چه دا شرط په کښې موجود شی. یعنی چه متفرق طور نې وصول کړی. (خلاصه دا شوه. چه که په یو مجلس اوپه یوه ناسته کښې نې د وصولۍ په طور قرض جدا جدا حصې کړې. نونه حاشیږی. اوکه دټول قرض ټول مقدار نې جدا جدا وصول کړلو. نو حاشیږی.)

(وَأَنْ قَبِضَ دَيْنَهُ فِي وَرَثَةٍ لَمْ يَكْشَا عِلَّ بَيْنَهُمَا إِلَّا بِعَمَلِ الْوَرِثَةِ لَمْ يَحْنَثْ وَلَيْسَ ذَلِكَ بِتَفْرِيقٍ)

ترجمه بیا که خپله قبضه نې دوه ځله اوتلله. او وصول نې کړله. اوپه دواړو ځله تللو کښې د دغه کار نه سوا په بل کار کښې مشغول نشی. نونه حاشیږی.

دلیل په متن کښې ذکر شوې صورت د مثال په رنډا کښې داسې زده کړی که د حالف په زید باندې شل زره روپۍ وې او هغه ورته په یو مجلس کښې اول پنځه زره روپۍ د سلو نوټونه او شمارل او بیا نې پنځه زره روپۍ د پنځه سو روپو نوټونه او شمارل او بیا نې لس زره روپۍ د زرو روپو نوټونه او شمارل او هم په یو مجلس کښې نې ورته ورکړې نو دا وصولۍ په یو ځایي وصولۍ ده متفرقه وصولۍ نه ده ددې وجې به حالف په خپل قسم کښې حاث نه وی اوکه د دوو قسطونو په مینځ کښې په موده کښې دومره وقته اوشوه چه په عرف او رواج کښې هغه متفرق شمارلې او گنرلې شی نو په دې صورت کښې به حالف حاث وی.

بصري نه دتلو قسم خوړل او ددې حکمونه

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَأْخُذَ الْبَهْرَةَ فَلَمْ يَأْخُذْ حَتَّى مَاتَ حَيْثُ فِي آخِرِ جُزْءٍ مِنْ أَجْزَاءِ حَيَاتِهِ)

ترجمه اوکه دا قسم نې اوخوړلو. چه بصري ته به څی. او تر مرگه پورې ورته لاتړلو. نود خپل ژوند په آخری حصه کښې حاشیږی.

دلیلہ > خکہ چه ددی امید کیدی شو چه د مرگ نه وړاندې دې په خپل قسم وفا وکړی. (اوپه هغې کنبې بری شی. خوچه کله پرې مرگ راغلو. نو د امید دغه شمع هم مړه شوه)

کِتَابُ الدَّعْوَى

ترجمه > (دا) کتاب د دعوه (په بیان کې) دې.

الربط بما قبله > د قسم په ذریعه په خبرو کې تاکید پیدا کولې شی د دې وجې نې د کتاب الایمان نه پس د کتاب الدعوی ذکر او کړو.

الدعوى في اللغة > دعوه په لغت کې د هغه قول نوم دې. په کوم سره چې انسان په بل سړی باندې د حق و اجبولو اراده او کړی.

الدعوى في الاصطلاح > اود فقهاؤ په اصطلاح کې دعوه دهغه سړی (قاضی) په مجلس کې د حق د مطالبې نوم دې. کوم سړي چې د حق د ثبوت په صورت کې په خلاصی ورکولو قادر وی. د دعوه سبب

هم هغه دې. کوم چې د بیع سبب دې. یعنی (تعلق البقاء المقدور بتعاطي المعاملات) خکه چې د مدعی دعوه به یا د نسل بقاء اړخ ته راجع وی. یا به د نفس بقاء اړخ ته، یا به ددې دواړو توابع اړخ ته راجع وی. اوپه درې واړه صورتونو کې ژوند باقی ساتل مقصود دی.

شروطه > ① د مدعی دعوه کې به خصم حاضر وی ② مدعا به معلوم شی وی. ③ مجلس د قاضی ④ دې دعوي سره مدعی علیه باندې حکم متعلق کیږی. خکه چې د قاضی د مجلس نه په علاوه کې دعوه نه صحیح کیږی. او که خصم حاضر نه وی. مدعی به مجهول وی. یا دعوي سره مدعی علیه باندې هیڅ نه لازمیږی. نو په دې صورتونو کې به دعوه فاسد وی. د دعوه حکم دادې. چه خصم باندې، نعم، یا، لا،، سره جواب واجب وی.

د مدعی دعوي پریښودل

(الْمُدْعَى مَنْ لَا يُجْبَرُ عَلَى الْخُصُومَةِ إِذَا تَرَكَهَا مَدْعَى هُفَ كَس دې. که هغه دعوه پرېږدی. نو هغه په خصومت باندې نشی مجبوره کولی. وَالْمُدْعَى عَلَيْهِ مَنْ يُجْبَرُ عَلَى الْخُصُومَةِ) او مدعی علیه هغه دې. چه په خصومت باندې مجبوره کولی شی.

تعريف المدعي والمدعي عليه > ابر الحسن قدوری رحمه فرمائی. چه مدعی هغه سړي دې. کوم چې په خصومت باندې نشی مجبوره کولی. یعنی د دعوه کولونه روسته که هغه دعوه پرېښول او غواړی. نو هغه دې پرېږدی. په هغه هیڅ قسمه زبردستی نشته. او مدعی علیه هغه کس دې. کوم چې په خصومت باندې مجبوره کولی شی. یعنی مدعی علیه، اود دعوه کولو نه روسته هغه باندې خواب ورکول واجب دی. د خصومت نه د دې کولو (او مخ اړول) اجازت نشته.

د دعوي په کله قبلولی شی؟

وَلَا تُقْبَلُ الدَّعْوَى حَتَّى يَذْكُرَ شَيْئًا مَعْلُومًا فِي جَانِبِهِ وَقَدْ رَوَى) او دعوه به نشی قبلولی. تردې چې مدعی یو داسې شی بیان کړی. چه د هغې جنس او مقدار معلوم وی.

توضیح > د مدعی دعوه به هغه وخت قبلولی شی. کله چې دې ددغه شی جنس او مقدار ذکر کړی. د کوم چې دعوه کړې شوې ده. مثلاً داسې اووانی. چه زما په فلانی سړی باندې سل دینار دی. سل درهم دی. یو کر غنم دی.

دلیلہ > خکھ د دعوی فائده داده، چه حجت قائم کری. او مدعی علیه باندې د مدعی حق لازم کری. شی. اود مجهول شی لازمول ممکن نه دی. په دې وجه د مدعی به شی جنس او مقدار بیانول ضروری دی.

(فَإِنْ كَانَ عَيْنَانِي يَدِ الْمُدْعَى عَلَيْهِ نُو كَه د مدعی علیه په قبضه کې څه مال عین وی. كَيْفَ إِنْ حَضَرَ هَانُو مدعی علیه ته په تکلیف ورکولې شی. يُشِيرُ إِلَيْهَا بِاللَّغْوِ چه مدعی د دعوی په وخت هغې ته اشاره کوی.

ترجمه > که مدعی به (دکوم چې دعوه شوې ده) د مدعی علیه په قبضه کې مال عین منقول وی. نو مدعی علیه ته به تکلیف ورکولې شی. چه هغه دغه مال د قاضی په عدالت کې حاضر کری. چه مدعی د دعوه کولو په وخت دغه مال اړخ ته اشاره او کړې شی.

دلیلہ > دلیل دادې، چه د مدعی به په اړه کې څومره چې ممکن وی. خبرول شرط دی. او داسې خبریدل به مال منقول کې اشاره سره کیږی. خکھ چې مال منقول په عدالت کې منتقل کول هم ممکن دی. او په اشارې سره زیاته پیژندگلو کیږی. خکھ اشاره کول داسې دی. لکه چې په یوڅیز باندې لاس ایخودلې وی. اود لاس ایخودلو نه روسته په شناخت او پیژندلو کې څه شبه کیدلې شی؟ بهر حال اشاره کولو لپاره ددې مدعی به شی د قاضی په مجلس کې حاضرول ضروری دی.

(وَإِنْ لَمْ تَكُنْ حَاضِرًا أَوْ كَه دغه مال منقول حاضر نه وی. دَكْرِ قِيَمَتِهِ اَنُود هغې قیمت به ذکر کوی.

ترجمه > ابو الحسن قدوری رَحْمَةُ اللهِ عَلَیْهِ فرمائی. که مال منقول د کوم چې دعوه کړې شوې ده. د مدعی علیه په قبضه کې موجود نه وی. بلکه ضائع شو. یا (مدعی علیه) غائب شو. چه د هغه د اوسیدلو ځانې معلوم نه دی. نو په دې صورت کې به مدعی ددغه مال قیمت ذکر کوی.

دلیلہ > دې دپاره چه مدعی معلومه شی. او دعوه صحیح شی. په دې صورت کې به د وصف بیانول کافی نه وی. خکھ چې کله کله وصف په ډیرو اعیانو کې مشترک وی. نو د اشتراک په وجه د وصف په ذریعه د عین شی شناخت (او پیژندگلو) نه کیږی. او هرکله چې داسې ده. نو ددې اشتراک په وجه به د وصف بیانول گټور نه وی. او پاتې شو قیمت، نو ددې په ذریعه د شی شناخت کیدلې شی. نو هرکله چې د قیمت په ذریعه د شی شناخت کیدلې شی. اود عین شی مشاهده کول متعذر دی. نو قیمت ذکر کول به گټور وی. خکھ چې په داسې صورت کې قیمت ذکر کول د خبریدلو آخری ممکن درجه ده. فقیه ابواللیث رَحْمَةُ اللهِ عَلَیْهِ فرمائی. چه په ذکر شوی صورت کې د قیمت بیانولو سره ددې بیانول هم ضروری دی. چه دکوم دعوه شوې ده. چه مذکر دې. او که مؤنث دې.

د غیر منقول څیز دعوی لپاره حدود اربعه بیانول

(وَإِنْ أَدَّى عَقَارًا كَه مدعی د یو غیر منقول شی دعوه او کړل. حَدَدَهُ وَذَكَرَهُ فِي يَدِ الْمُدْعَى عَلَيْهِ نُو مدعی به د هغې حدود اربعه هم بیانوی. چه هغه د مدعی علیه په قبضه کې دې. وَأَنَّهُ يُطَالِئُهَا دې مدعی هغه نه ددې مطالبه کړې ده.

ترجمه > مسئله داده. که مدعی د غیر منقول شی مثلاً د زمکې یا د کور دعوه او کړل. نو ددې دعوه صحیح کیدلو لپاره درې شیان ضروری دی.

① مدعی ددغه مدعی به شی حدود بیان کری. یعنی دا بیان کری. چه دمدعی به د مشرقی اړخ مالک فلانې دې. د مغربی اړخ فلانې، د شمالی اړخ فلانې، او د جنوب د اړخ فلانې مالک دې.

- ① مدعی دا هم بیان کړی. چه مدعی به شیء د مدعی علیه په قبضه کې دي.
 ② اودا هم بیان کړی. چه ما د مدعی علیه ددې مدعی به شیء مطالبه هم کړې ده. باقی تفصیل به په هدایه وغیره کښې اوگوری.

وَإِنْ كَانَ حَقَّاقِي الدَّيْنِ أَوْ كَمَدَى بِهِ ذِمَّةُ كَيْ كَوْمِ حَقِّ وَی. دُكِرَ أَنَّهُ يُطَالِيَهُ بِهِ
 نو مدعی ذکر کړی. چه دې د مدعی علیه ددې حق مطالبه کوی.

توضیح د کوم شیء دعوه کړې شوې ده. که دا شیء په ذمه کې څه حق یعنی دین وی. نو مدعی لپاره دا بیانول ضروری دی. چه دې د مدعی علیه نه ددې حق مطالبه اوکړی.
دلیل د دلیل دا دې چه مطالبه د مدعی حق دي. نو دده دا مطالبه کول ضروری ده. اودا ځکه چې دچا په ذمه کې حق دي. یعنی مدعی علیه، او هغه عدالت ته حاضر شو. نو اوس د مطالبې نه سوا هیڅ نه دی پاتې. خو چونکه دین مال معین نه دي. په دې وجه هغې اړخ ته اشاره کول ناممکن دی. البته وصف بیانولو سره د هغې شناخت کول ضروری دی. ځکه چې کوم حق په ذمه کې واجب وی. یعنی غیر معین وی. د هغې شناخت او پیژندگلو هم په دې وصف بیانولو سره کیږي. مثلاً داسې اووانی. چه پنځه سوه کره درهم د فلانی وزن، د فلانی د خوی په ذمه دی.

د دعوی صحیح کېدو نه روسته د قاضی د مدعی علیه نه معلومات کول

فَإِذَا صَحَّتِ الدَّعْوَى أَوْ كَلَهُ جُزْءُ دَعْوَةٍ صَحِيحٍ شَوْه. سَأَلَ الْقَاضِيُ الْمُدْعَى عَلَيْهِ عَمَّا) نو قاضی به مدعی علیه نه ددې دعوه په اړه کي معلومات کوی. (فَإِنْ اعْتَرَفَ نَوَكَمَ دَعْوَى عَلَيْهِ اِقْرَارَ اَوْ كَرُو. قُضِيَ عَلَيْهِ بِهَا) نو قاضی به مدعی علیه باندې ددې دعوه حکم کوی.

توضیح صورت د مسئلې دادې. چه هرکله دعوه خپلو شرطونو سره صحیح شوه. نو قاضی به مدعی علیه نه ددې دعوه په اړه کي پوښتنه کوی. چه ته ددې دعوه اقرار کوي. او که انکار کوي. چه قاضی مدعی علیه باندې ددې دعوه حکم اوکړی.
دلیل ځکه چې اقرار پخپله موجب او حجت وی. اود قاضی په قضاء باندې موقوف نه وی. او وجه ددې داده. چه انسان ته پخپل ذات باندې مکمل ولایت حاصل دي. په دې وجه صرف په اقرار کولو سره د مدعی حق په ده باندې ثابتیږي. البته قاضی به مدعی علیه ته ددې خبرې حکم کوی. چه هغه دا حق اداکړی. او پری الذمه شی.

(وَإِنْ أُنْكَرَ أَوْ كَمَدَى عَلَيْهِ دَعْوَةٍ نَهْ اِنْكَارَ اَوْ كَرُو. سَأَلَ الْمُدْعَى الْبَيِّنَةَ) نو قاضی به مدعی نه گواهان طلب کوی.

توضیح او که مدعی علیه ددې دعوه انکار اوکړو. نو ددې دعوه ثابتولو لپاره به قاضی د مدعی نه گواهان طلبوی.
دلیل ځکه چې د په بخاری او مسلم کې د وائل بن حجر حدیث دي. چه حضر موت نه یو سړي راغی. او یو سړي کنده نه راغی. حضرمی اوونیل. ای د الله رسول (ﷺ) دي کنده می زما په مخکته باندې ظلماً قبضه کړې ده. کنده می اوونیل. ای د الله رسول (ﷺ) دا زما مخکته ده. زما په قبضه کې ده. زه په دې کې زمیداری کوم. دده په دې کې هیڅ حق نشته. د الله رسول (ﷺ) حضرمی یعنی مدعی ته اوونیل. تا سره په دې دعوه باندې بینه موجود ده. حضرمی اوونیل. د الله رسول (ﷺ) بینه خو موجود نه ده. نبی کریم (ﷺ) اوس ستا لپاره ددې مدعی علیه قسم دي. یعنی ستا د حق په وجه به ددې

مدعی علیه نه قسم اخستلی شی. حضرمی اوونیل ای د الله رسول ﷺ دا کندمی فاجر، فاسق سړی دی. په دروغ قسم خوړلو کې به دې هېڅ پرواه نه کوی. د الله رسول ﷺ او فرمائیل ستا لپاره ددې نه سړا هېڅ حق نشته. نو کله چې دا کندمی یعنی مدعی علیه د قسم خوړلو لپاره لار لو. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل. که دې سړی په ناحق طور باندې د مال خوړلو لپاره دروغ قسم او خوړلو. نو په قیامت کې به الله تعالی سره داسې حالت کې ملاوېږي. چه الله تعالی به دده ناراضه وی. (۱)

الاستدلال ددې حدیث نه معلومه شوه. چه رسول الله ﷺ د مدعی نه اول بینه طلب کړل. او بیا د بینه نه کیدلو په صورت کې نې په دې باندې قسم مرتب کړو. حاصل داچه قسم په بینه نه کیدلو باندې مرتب دي. او هر کله چې قسم په بینه نه کیدلو باندې مرتب دي. نو قاضی به رومېي د مدعی نه د بینه سوال کوی. چه قاضی لپاره مدعی علیه نه قسم اخستل ممکن شی.

فَإِنْ أَحْضَرَهُانَاوَكَمَدَعَى بِيْنَهُ پِش كِرْل. قَضَى بِهَا (نو قاضی به د بینه مطابق حکم کوی.

توضیح ابو الحسن قدوری رحمه الله فرمائی. که مدعی پخپله دعوه باندې بینه پېش کړل. نو قاضی به ددې بینه مطابق فیصله ورکوی.

دلیل ځکه په کومه دعوه کې چې د صدق او کذب دواړو احتمال وو. د بینه په وجه د صدق اړخ راجح شو. او دعوه سره د کذب تهمت لري شو. او هر کله چې بینه سره د دعوه صادق کیدل راجح شو. نو قاضی به د بینه مطابق مدعی لپاره فیصله کوی.

(وَإِنْ عَجَزَ عَنْ ذَلِكَ أَوْ كَمَدَعَى ددې نه عاجزه شو. وَطَلَبَ يَمِينَ خَصْمِهِ) او هغه د مدعی علیه نه قسم طلب کړو. **اسْتَحْلَفَهُ (عَلَيْهَا)** (نوم قسم به واخلي په دې دعوی باندې.

توضیح که مدعی د بینه پېش کولو نه عاجزه شو. او هغه د مدعی علیه نه د قسم مطالبه او کړله. نو قاضی به په دې دعوه باندې مدعی علیه نه قسم اخلي.

دلیل هغه حدیث دي. کرم چې پورته تیر شو. چې ((وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ)) ځکه چې مدعی علیه باندې قسم د مدعی یو حق دي. او دلیل ددې دادې. چه حدیث کې یمین په حرفه لام سره مدعی اړخ ته منسوب دي. لکه فرمائی. چه (لَكَ يَمِينَةٌ) یعنی ستا لپاره د مدعی علیه قسم دي. ددې نه معلومه شوه. چه د مدعی علیه قسم د مدعی حق دي. او صاحب حق ته دده حق هغه وخت ورکولې شی. کله چې هغه مطالبه کوی. نو دغه ډول کله چې مدعی خپل حق یعنی یمین طلب کړی. نو قاضی به مدعی علیه نه قسم اخلي.

د جَوَاهِرُ مَوْجُود كِيدُو باوجود د قسم طلب كولو حکم

(وَإِنْ قَالَ أَوْ كَمَدَعَى اوونیل ای بِيْنَةً حَاضِرَةً چې زما سره بینه موجود دی. وَطَلَبَ الْيَمِينَ او هغه مدعی علیه نه قسم طلب کړو. لَمْ يُسْتَحْلَفْ) عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ (۲) (نو د امام ابو حنیفه رحمه الله په نیز مدعی

(۱) من حدیث وائل بن حجر رحمه الله اخره جرحه مسلم فی الإيمان رقم ۲۲ و ابو داود فی الإيمان باب ۱۱ رقم ۳۲۴۵ و الترمذی فی الأحکام باب ۱۲ رقم ۱۳۴۰.

(۲) القول الرابع هو قول أبي حنيفة كذا في (تنوير الابصار ۴/۴۷۴) وجمع الألف (۳۵۳/۳) والمراد المنقضي (۳۵۳/۳) نقلا عن القول الرابع (۱۷۰/۲)

علیه خُخه به قسم نشی اختسلی.

تبریح > صورة المسئلة > صورت د مسئلي دادې. که مدعی اوونیل چه زما گواهان حاضر دی. او ده د مدعی علیه نه د قسم مطالبه اوکړله. نود حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز به مدعی علیه نه قسم نشی اختسلی. مرغینانی رحمته الله علیه په هدایه کښې فرمایلی دی. چه د، حاضرة، نه مراد دا دې چه زما گواهان په دې ښار کې حاضر او موجود دې. دا مراد نه دې. چه زما گواهان عدالت کې حاضر دی. خکه چې عدالت کې حاضریدلو په صورت کې بالاتفاق مدعی علیه نه قسم نشی اختسلی، بلکه که مدعی اوونیل. چه زما گواهان په دې ښار کې حاضر دی. نوبه دې کې اختلاف دې. امام صاحب رحمته الله علیه فرماني. چه قسم به نشی اختسلی.

دلیل > د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه دلیل دادې. چه تبر شوي حدیث یعنی د نبی کریم صلی الله علیه و آله ارشاد (الک هینة قتال لا، فقال لك هینة) سره دا خبره ثابته ده. چه قسم کې د مدعی حق ثابتیدل، گواهانو قانمولو نه عاجز کیدلو باندې مرتب دی. نو ترکومه پورې چې مدعی د گواهانو قانمولو نه عاجز نه وی. تر هغه وخته پورې به قسم د مدعی حق نه وی. لکه که گواهان د قاضی په مجلس کې موجود وی. نو بالاتفاق قسم د مدعی حق نه دې. بهر حال هرکله چې د بیینه په موجودگي کې قسم د مدعی حق نه دې. نو مدعی که د بیینه پیش کولو نه عاجز نه وی. یعنی بیینه په ښار کې موجود وی. نو مدعی ته به د مدعی علیه نه د قسم طلب کولو هیڅ حق نه وی.

مسلك ابي يوسف > په پورتني مسئله کې امام ابو یوسف رحمته الله علیه فرماني. چه قسم به اختسلی شي.

دلیل > د امام ابو یوسف رحمته الله علیه دلیل دادې. چه د حدیث مشهور (البینة علی المدعی والیمن علی من أدکر) یا وړاندې مذکور (لک هینة) په وجه دا خبره ثابته ده. چه قسم د مدعی حق دې. نو هرکله چې مدعی د مدعی علیه نه دخپل حق یعنی د قسم مطالبه کوي. نو قاضی به دا قبولی. یعنی مدعی علیه ته به د قسم حکم ورکوي. یا دا چه مدعی علیه به د مدعی دا مطالبه قبولی. یعنی قسم به خوري.

محمد بن من؟ > صاحب د هدایه فرمایلی دی چې د امام محمد رحمته الله علیه نه دوه روایتونه دي. د امام خصاص د روایت مطابق امام محمد رحمته الله علیه د امام ابو یوسف رحمته الله علیه سره دې. او د امام طحاوی رحمته الله علیه د روایت مطابق امام محمد رحمته الله علیه د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه سره دې. په غایه البیان کې مرغینانی رحمته الله علیه باندې اعتراض شوي دي. فرماني. چه د امام محمد رحمته الله علیه قول نه خصاص رحمته الله علیه نقل کړې دې. اونه طحاوی رحمته الله علیه نقل کړې دې. خو صاحب د هدایه رحمته الله علیه د دوی دواړو بزرگانو په حواله سره د امام محمد رحمته الله علیه قول پته نه لگی. د کوم خانې نه رانقل کړې دي. والله اعلم.

د مدعی له د قسم اختسلو حکم

وَلَا تُرَدُّ الْيَمِينُ عَلَى الْمُذْئِبِ (چې یمین به مدعی باندې نشی واپس کولې). (الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُذْئِبِ وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أُنْكَرَ) (او منکر باندې یمین دې. قَسَمَ اللَّهُ رَسُولُ اللَّهِ وَبَشَرُ الْمُرْغَبَانِ عَلَى الْمُتَكْبِرِينَ) (او جنس ایمان نې منکرینو باندې مقرر کړې دې. وَلَيْسَ وَءَاءُ الْيَمِينِ شَيْءٌ) (او د جنس نه علاوه هیڅ شی باقی نه دې.

توضیح مدعی باندی په هیڅ حال کې هم قسم نشته. یعنې داسې به کله هم نه کیږي، چه د مدعی په قسم خوړلو باندې قاضی دده په حق کې حکم صادر کړی (۱)

دلیل رسول الله ﷺ د مدعی او مدعی علیه په منځ کې دوه شیان ویش کړي دي. **الْبَيْتَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أُنْكَرَ** (۲) یعنې مدعی باندې نې بیینه مقرر کړی دی. او مدعی علیه باندې نې قسم مقرر کړې دي. او ویش د شرکت منافعی دي. نو رسول الله ﷺ په، **الْيَمِينِ**، کې الفلام جنس سره ذکر کړې دي. او جنس قسم نې په منکر یعنې مدعی علیه باندې ضروری کړې دي. اود جنس نه علاوه بل څه شی باقی نه دي. نو هرکله چې جنس قسم مدعی علیه سره مختص شو. نو اوس به د قسم هیڅ برخه داسې نه وي. چه هغه مدعی لپاره وي. او هرکله چې مدعی لپاره د قسم هیڅ برخه پاتې نشو. نو مدعی باندې به قسم هم نه راځي.

په ملک مطلق کې د قابض د بینه حکم

(وَلَا تُقْبَلُ بَيِّنَةُ صَاحِبِ الْيَدِ فِي الْمَلِكِ الْمَطْلُوقِ)، چې په ملک مطلق کې به د قابض بینه نه قبلېږي.

توضیح مسئله داده. که یو سړي په مال معین باندې قابض دي. او په دې باندې یو غیر قابض د ملک مطلق دعوه او کړله. یعنې د ملک دعوه نې او کړله. خود مالک کیدلو سبب نې بیان نکړو. مثلاً دا نې اوونیل. چه دا شی زما ملک دي. او ددې قابض په قبضه کې په ناحق طور دي. نو د ملک مطلق په صورت کې که قابض د خپل مالک کیدلو باندې بینه پیش کړل. او غیر قابض پخپل مالک کیدلو باندې بینه پیش کړل. نو زموږ په نیز به د غیر قابض بینه اولی (او غوره) وي. نوهم دا به قبلولې شی. اود غیر قابض بینه به نشي قبلولې. (۳)

دلیل دلیل دادې. چه د غیر قابض بینه دده لپاره ملک ثابتوي. اود قابض بینه قابض لپاره ملک نه ثابتوي. ځکه چې د قابض ملک د هغه په قبضه سره ثابتېږي. نو د قابض بینه به هغه لپاره موکد وي. کوم چې په ملک سره ثابتېږي. او تاکید موجود لپاره د وصف ثابتولو نوم دي. د اصل ملک ثابتولو نوم نه دي. بهر حال هرکله چې د قابض بینه د ثابت شوی ملک لپاره موکد دی. اود غیر قابض بینه د ملک اثبات یا اظهار دي. نو د قابض د قبضې په وجه به ظاهري ملک باندې د غیر قابض بینه ته ترجیح ورکولې شی. او ددې ترجیح په وجه به دده بینه قبلولې شی.

(۱) **مسلك الشافعي**:- په پورتنی حکم کې د امام شافعي رحمه الله اختلاف دي. دا یو روایت د امام مالک او امام محمد رحمه الله هم دي. دوی فرمائي. چه کله مدعی سره بالکل گواهان نه وي. او قاضی مدعی علیه نه قسم واخستلو. خو هغه د قسم خوړلو نه انکار او کړو. نو قسم به مدعی اړخ ته واپس کیږي. نو که مدعی قسم اوخوړلو. نو قاضی به د هغه په قسم باندې د هغه په حق کې فیصله ورکوي. دغه ډول که مدعی یو گواه پیش کړو. اود دوهم گواه نه عاجز شو (او پیش نې نکړې شو). نو بیا به هم قسم مدعی اړخ ته واپس کیږي. نو که دې گواه سره مدعی قسم اوخوړلو. نو قاضی به دده په حق کې فیصله صادر کوي. او که مدعی د قسم نه انکار او کړو. نو د مدعی په حق کې به فیصله نه ورکوي.

(۱) من حديث ابن عباس رضي الله عنهما أخرجه البيهقي في السنن الكبرى (٥٤١٦٥) رقم (١٠٨٠٣) -

(۲) **مسلك الشافعي رحمه الله**:- حضرت امام شافعي رحمه الله فرمائي. چه د قابض گواه به قبلولې شی. او هم دده په حق کې به فیصله ورکولې شی.

د مدعی علیه د قسم په انکار کولو سره د قاضی فیصله ورکول

وَإِذَا نَكَلَ الْمُدْعَى عَلَيْهِ عَنِ الْيَمِينِ أَوْ كَلَهُ فِي مَدْعَى عَلَيْهِ دَقْسَمَ نَهْ أَنْكَارَ أَوْ كَرُو. قَضَى عَلَيْهِ بِالْأَكُولِ نَوَ قَاضِي بَه دَ أَنْكَارَ بَه وَجَه دَدَه بَه خِلَافَ فِصْلَه وَرَكُو. وَالزَّمَهُ مَا أَذْعَى عَلَيْهِ) او مدعی چې په ده باندې دڅه دعوه کړې ده. هغه به دده په ذمه لازم کړی.

توضیح: د مدعی د بینه نه پیش کولو په صورت کې که مدعی علیه دقسم خوړلو نه انکار او کړو. نو د مدعی علیه د انکار په وجه په قاضی د مدعی علیه خلاف حکم ورکوی. او مدعی چې کومه دعوه په ده باندې کړې ده. قاضی به هغه د مدعی علیه په ذمه لازموی. ( )
دلیل: د مدعی علیه د قسم خوړلو نه انکار کول په دې خبره باندې دلالت کوی. چه مدعی علیه مدعی به په بهادری او زړه ورتیا سره رد کول غواړی. یعنی دا وائی. چه دمدعی دعوه غلطه ده. خو زه قسم نه خوړم. او مدعی به ادا کړم. یعنی په ناحقه ادا کول مې قبول دی. خو قسم خوړل راته منظور نه دی. یا مدعی علیه دده د دعوه اقرار کوی. یعنی دا وائی. چه د مدعی دعوه صحیح ده. نو زه به دروغ قسم نه خوړم. وجه ددې داده. که په دې کې یوه خبره هم نه وی. نو هغه به د شریعت واجب کړې شوې قسم ادا کولو دپاره، او د خپل ځان نه ضرر لرې کولو لپاره د قسم خوړلو اقدام ضرور کړې وو. نو دده د قسم خوړلو نه انکار کول، ددې خبرې دلیل دی. چه هغه د مدعی د دعوه اقرار کوی. یا قسم پریردی. او بهادری سره مدعی به ادا کول غواړی.

د قاضی په مدعی علیه باندې درې ځله قسم پیل کول او فیصله کول

(وَيَنْبَغِي لِلْقَاضِي أَوْ قَاضِي لِبَارِهِ مَنَاسِبَ دَى. أَنْ يَقُولَ لَهُ) چې هغه مدعی علیه ته داسې او وائی. اَلَيْ أَغْرَضَ عَلَيْكَ الْيَمِينَ فَلَا تَأْ، چې زه به تا باندې درې ځله قسم پیش کوم. فَإِنْ حَلَفْتَ نَوَكَه تَا قَسَمَ أَوْ خَوَّلُو. وَلَا أَقْضَيْتَ عَلَيْكَ بِمَا أَذْعَاة) خو صحیح ده. گنې زه به تا باندې د هغه شی فیصله ورکوم. دکوم چې مدعی دعوه کړې ده.

توضیح: که مدعی سره بینه نه وی. او مدعی علیه د قسم لپاره تیار شو. نو قاضی به مدعی علیه ته دا وائی. چه زه تا باندې درې ځله قسم پیش کوم. که تا قسم او خوړلو. نو ډیره بڼه ده. یعنی ته به د مدعی د دعوه نه خلاص شی. او که تا قسم اونه خوړلو. بلکه د قسم خوړلو نه دې انکار او کړو. نو زه به ستا خلاف د مدعی د دعوه حکم ورکوم.

فائدة التكرار: د قاضی دا یرول، یعنی مدعی علیه ته دا وویل. چه د انکار په صورت کې به ستا خلاف فیصله ورکوم. به دې غرض دی. چه هغه ته د قسم نه د انکار حکم او خوړلې شی. ځکه چې دا د پټولو مقام دی. یعنی ممکن ده. چه مدعی علیه ته د امام شافعی رحمته الله علیه مذهب معلوم وی. چه د قسم په انکار سره مدعی علیه باندې حکم نشی ورکولې. بلکه مدعی باندې قسم واپس کولې شی. نو قاضی به دې دخپل مذهب (چې د مدعی علیه د انکار نه روسته دهغه خلاف حکم ورکولې شی) نه خبردار کړو. چه

۱. **مسلك الشافعي رحمه الله:** - امام شافعی رحمته الله علیه فرمائی. چه د مدعی علیه په انکار کولو باندې قاضی ته د فیصلې ور کولو اجازت نشته. بلکه قسم به په مدعی باندې واپس کولې شی. که مدعی قسم او خوړلو. نو قاضی به د هغه په حق کې حکم صادر کړی. او که مدعی هم انکار او کړو. نو مقدمه به خارجولې شی.

مدعی علیه باندی دا خبره پته پاتی نشی.

فَإِذَا كَرَّرَ الْعَرَضَ عَلَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ نَوَهَ رُكْلَهُ حَتَّى قَاضَى مَدْعَى عَلَيْهِ بَآئِنْدِي دَرِي خَلَه قِسْم پِيش كِرُو. مُضَى عَلَيْهِ بِالْمَكُولِ) نود انكار په وجه به د هغه خلاف حكم وركوي.

توضیح: هر کله قاضی مدعی علیه باندی درې ځله قسم پېش کړو. او مدعی علیه هر ځل انکار او کړو. نو اوس به قاضی دده خلاف حکم وړکوي. مرغینانی رحمته الله علیه فرمایلي دي. چه دا تکرار یعنی درې ځله قسم پېش کول د امام صاحب رحمته الله علیه د بیان مطابق د استحباب په درجه کې دي. د شرط او واجب په درجه کې نه دي. او ددې مقصد زیات احتیاط او په عذر ښکاره کولو کې مبالغه ده. لکه څنګه چې مرتد ته درې ورځې مهلت ورکولې شي. نو دا درې ورځې مهلت ورکول مستحب دي. واجب نه دي.

الحکم العتبی به: بهر حال درې ځل قسم پېش کول د احتیاط په وجه دي. ګڼی مذهب مفتی به حکم دادې. که قاضی د یوځل قسم پېش کولو نه روسته د مدعی علیه د انکار په بنا (بنیاد) باندې حکم وړکړو. نوییا هم جائز دي. او دلیل وړاندې تیر شوي دي. چه مدعی علیه انکار او کړو. نو مدعی به په بهادرۍ سره ورکول غواړي. یا د مدعی د دعوه اقرار کوي. او په دې دواړو کې په هیڅ یو کې تکرار شرط نه دي. نو په قسم پېش کولو کې به هم تکرار شرط نه وي. مرغینانی رحمته الله علیه فرماني. هم دا قول صحیح دي. یعنی د مدعی علیه د یو ځل انکار نه روسته که قاضی فیصله وړکړه. نو دا فیصله به نافذ وي. اگرچه بعض خلق وائي. چه د یوځل انکار نه روسته که قاضی حکم وړکړو. نو دا حکم به نافذ نه وي. مرغینانی رحمته الله علیه فرماني. چه رومې غوره دي. یعنی یوځل انکار کولو نه روسته فیصله ورکول اگرچه جائز ده. خو بهتره داده. چه درې ځله د قسم پېش کولو نه روسته قاضی حکم صادر کړي.

د نکاح په دعوي کې د منکر نه د قسم اخستلو حکم

(وَإِنْ كَانَتْ الدَّعْوَى نِكَاحًا وَكَدَّ نِكَاحَ دَعْوَى. لَمْ يُسْتَحْلَفِ الْمُنْكَرُ) عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ نُو د امام ابوحنيفه رحمته الله علیه په نیز به منکر نه قسم نشي اخستلي. وَلَا يُسْتَحْلَفُ فِي النِّكَاحِ وَالرَّجْعَةِ وَالْقَسْرِ فِي الْإِبْلَاءِ وَالزُّوْجِ وَالْإِسْتِيلَادِ وَالنَّسَبِ وَالْوَلَاةِ وَالْحُدُودِ وَاللِّعَانِ. اود امام ابوحنيفه رحمته الله علیه په نیز به نکاح کې رجعت کې، د ایلاء په رجوع کولو کې، رقیبت کې، استیلا د کې، نسب کې، ولاه، حدود، او لعان کې قسم نشي اخستلي.

عدم الاستعلاف في الأشياء التسعة: نهه شيان د امام ابوحنيفه رحمته الله علیه په نیز داسې دي. چه هغې کې د منکر یعنی مدعی علیه نه قسم نشي اخستلي. او هغه نهه شيان دادی. ① نکاح: یعنی سړی په یوې ښځې باندې دعوه او کړله. چه ما ددې ښځې سره نکاح کړې ده. او ښځه ددې انکار کوي. یا ښځې د نکاح دعوه او کړله. او سړي ددې منکر دي.

② رجعت: یعنی سړی خپلې ښځې ته طلاق رجعی وړکړو. اود هغې عدت پوره شو. ددې نه روسته سړی دعوه او کړله. چه د عدت په زمانه کې ده رجعت کړې وو. خو ښځه ددې منکره ده.

③ ایلاء: رجعت: یعنی د ایلاء موده تیریدلو نه روسته سړی دعوه او کړله. چه ما د ایلاء په موده کې دي ته رجوع کړې ده. او ښځه ددې منکره ده. یا ښځې د رجوع کولو دعوه او کړله. او سړی ددې انکار او کړو.

④ رقیبت: یعنی یو سړی د یو مجهول النسب سړی په اړه کې دعوه او کړله. چه دا زما غلام دي. او مجهول النسب ددې انکار او کړو. یا مجهول النسب دعوه او کړله. چه زه دده غلام یم. او هغه انکار او کړو.

⑤ استیلا: یعنی یو وینځې خپل مولا باندې دعوه اوکړله. چه ما دده د نطفې نه یو بچی راوړلې دې. او مولا ددې انکار اوکړو. دې صورت کې به عکس نه جاری کیږي. ځکه که مولا دعوه اوکړله. نو د مولا په اقرار سره به استیلا ثابتیږي. اود وینځې انکار اړخ ته به توجه نشی ورکولې.

⑥ نسب: یعنی یو سړی په یو مجهول النسب باندې دعوه اوکړله. چه دا زما خوي دې. یا دا زما پلار دې. او مجهول النسب ددې انکار اوکړو. یا مجهول النسب ددې دعوه اوکړله. او دې سړی انکار اوکړو.

⑦ ولا: یعنی یو سړی د یو مجهول النسب سړی په اړه کې دعوه اوکړله. چه ما دا آزاد کړې دې. او زه دده مولا یم. خو مجهول النسب ددې انکار اوکړو. یا مجهول النسب ددې خبرې دعوه اوکړله. او دې سړی انکار اوکړو.

⑧ حدود: یعنی یو سړی په بل کس باندې دداسې شی دعوه اوکړله. چه هغه حد واجبوی. مثلاً د زنا، یا غلا دعوه نهې اوکړله. او هغه دوهم سړی ددې منکر دې.

⑨ لعان: یعنی ښځې خپل مېړه باندې دعوه اوکړله. چه ده په ما باندې داسې تهمت لگولې دې. چه هغه لعان واجبوی. خو مېړه ددې انکار اوکړو. د لعان نه سوا واره شیان قدوری کې ذکر دی. او لعان اگرچه قدوری کې مذکور نه دې. خو په جامع صغیر کې مذکور نه دې.

⑩ دلیله: حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه دلیل دادې. چه د مدعی علیه د قسم نه انکار کول، بذل یعنی بهادری او زړه ورتیا سره د ور کولو اراده ده. او بذل نه مقصود جگړه لرې کول دی. اود بذل په صورت کې هم جگړه لرې کولې شی. نو بذل سره به قسم واجب نه وي.

⑪ تأیید صاحب الهدایة مسلک ابي حنیفه رحمته الله علیه: مرغینانی رحمته الله علیه په هدایه کښې د امام صاحب رحمته الله علیه د اړخه فرماني. چه د مدعی علیه د قسم نه انکار، د دوه خبرو احتمال لری. ① یو د مدعی د دعوه اقرار، لکه

څنگه چې صاحبین رحمهم الله فرماني. ② دوهم بذل یعنی په بهادری او زړه ورتیا سره د مدعی به مال ور کولو اراده کول. لکه څنگه چې امام صاحب رحمته الله علیه فرماني. رومبی صورت یعنی انکار عن الیمین د دعوه اقرار گټلو په صورت کې اگرچه جگړه ختمیږي. خود دعوه په انکار کې د مدعی علیه دروغجن

کیدل نه لازمیږي. نو یو مسلمان (مدعی علیه) د دروغو د تهمت نه بچ کولو دپاره، د مدعی علیه انکار عن الیمین بذل باندې محمول کول زیات غوره دی. حاصل داچه دا خبره ثابته شوه. چه د مدعی

علیه د قسم نه انکار کول بذل دې. او په ذکر شوی څیزونو کې بذل نه جاری کیږي. مثلاً یوې ښځې مدعی علیها اوونیل. چه زما او ستا په منځ کې هیڅ نکاح نه ده شوي. یعنی ښځې د نکاح انکار

اوکړو. خو ما ستا لپاره د خپل نفس بذل (قربانی) اوکړه. نو دا بذل صحیح نه دې. نو هرکله چې په دې څیزونو کې بذل نه جاری کیږي. نو مدعی علیه په انکار یعنی د بذل په وجه به د قاضی حکم هم نه

صادریږي. او هرکله چې په دې څیزونو کې د قاضی حکم نشی صادرکیدلې. نو د قسم بې فاندې کیدلو په وجه به ذکر شوی څیزونو کې مدعی علیه نه قسم نشی اخستلی.

وَقَالَ: اَوْ صَاحِبِیْنَ رَحِمَهُمَا اللّٰهُ فَرَمَانِی. ذَلِکَ کَلِمَہٗ ① اَلَا فِی الْحُدُودِ وَاللِّعَانِ. چې په دې ټولو کې به قسم اخستلې شی. سوا د حدود او لعان نه.

مسلک الصاحبین رحمهم الله: صاحبین رحمهم الله فرماني. چه حدود او لعان نه علاوه کې به منکر یعنی

① القول الرابع هو قول الصاحبين رحمته الله علیہما کذا فی نتائج الألفکار (۱۶۹۷) والحاشية ۹۲، ۹۳ ورداغتار (۴۷۳/۴) وجمع الألف (۳۵۱۳) نقلاً عن القول الرابع (۱۷۱۲)

مدعی علیه نه قسم اخستلې شی. حاصل داچه په حدود او لعان کې به بالاتفاق مدعی علیه یعنی منکر نه قسم نشی اخستلې. خو په باقی اووه څیزونو کې اختلاف دې. یعنی د امام صاحب رحمته الله علیه په نیز په دې اووه څیزونو کې به قسم نشی اخستلې. او د صاحبینو رحمهم الله په نیز به اخستلې شی. د حضرت امام صاحب رحمته الله علیه په نیز د قسم نه اخستلو مطلب دادې. که مدعی سره پینه نه وی. نو مقدمه به خارجولې شی. او قاضی لپاره به د مدعی په حق کې فیصله ورکول جائز نه وی.

دلیلها د مدعی علیه یعنی منکر د قسم نه انکار کول، یو قسم له د مدعی د دعوه اقرار کول دي. ځکه چې قسم خوړلو سره انکار کول ددې خبرې دلیل دي. چه مدعی علیه د مدعی دعوه نه په انکار کولو کې بالکل دروغجن دي. ځکه که مدعی علیه د دعوه په انکار کې دروغجن نه وو. نو هغه به قسم خوړلو ته ضرور وړاندې شوې وو. غرض داچه د مدعی علیه د قسم خوړلو نه انکار کول، د مدعی د دعوه اقرار دي. یا د اقرار بدل او خلیفه دي. او اقرار په ذکر شوی ټولو څیزونو کې جاری کیږي. نو انکار عن اليمين به هم په ټولو څیزونو کې جاری کیږي. او انکار عن اليمين به هغه وخت جاری کیږي. کله چې مدعی علیه نه قسم و اخستلې شی. نو ثابتنه شوه. چه په ذکر شوی مسئلو کې به مدعی علیه نه قسم اخستلې شی.

وجه استثناء الإستعلاف في الحدود واللعان خوانکار عن اليمين د مدعی د دعوه داسې اقرار دي. چه دې کې شبه ده. ځکه چې یمین نه انکار کول، د دعوه په اړه کې فی نفسه سکوت دي. او سکوت اقرار وی. خو سره د شبه، او د شبهاتو په وجه حدود لرې کیږي. نو د مدعی علیه په دې اقرار مع الشبهه سره به مدعی علیه باندې حد نه جاری کیږي. او هرکله چې په دې صورت کې مدعی علیه باندې حد نه جاری کیږي. نو په دې صورت کې به انکار هم نه جاری کیږي. یعنی په دې انکار به د قاضی د فیصلې وړ کولو فائده هم نه مرتب کیږي. او هرکله چې په دې انکار باندې فائده مرتب نشوه. نو مدعی علیه څخه به قسم هم نشی اخستلې. بهر حال حدود کې به مدعی علیه نه قسم نشی اخستلې. او پاتې شو لعان، نو دا د حد په معنی کې دي. ځکه چې لعان د میره په حق کې د حد قذف قائم مقام وی. او د پنځې په حق کې د حد زنا قائم مقام وی. لکه څنگه چې کتاب اللعان کې تیر شوی دی. نو هرکله چې لعان د حد په معنی کې دي. نو لعان کې به هم انکار نه جاری کیږي. او مدعی علیه څخه به قسم نشی اخستلې.

په یو ملک کې د دوو کسانو د دعوی کولو مسئله

وَاِذَا دَعَى الثَّانِي يَدَ اَخْرَجَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا دَوْه سِرُو د یو خاص شی دعوه او کر له. کوم چې د دریم کس په قبضه کې دي. یَزْعُمُ اَنَّهُمَا لَوْ اَقَامَا الْبَيِّنَةَ او هغوی کې هریو کس وائی. چه دا شی زما دی او دواړو پینه قائم کرل. قُضِيَ بِمَا يَبَيِّنُهُمَا نو دا فیصله به کولې شی. چه دا شی دې دواړو کې برابر دي.

تشریح مخکې یوه قاعده باندې پوهه شی. چه په مسئلو آسانتیا سره پوه شی. قاعده داده چه کله د مطلق ملکیت دعوه په داسې دوه سِرُو کې وی. چه دوی کې یو قابض وی. او دوهم غیر قابض وی (چه ده ته خارج وائی). نو زموږ په نیز (عند الاحناف) د غیر قابض (خارج) حجت به مقدم وی. امام احمد رحمته الله علیه هم ددې قائل دي. اوس دوه سِرُو د یو شی دعوه او کر له. او هغه شی د دریم کس په لاس کې دي. او دواړو گواهان قائم کرل. نو زموږ په نیز به دغه شی دواړو کې دوه حصو کې برابر تقسیمېږي. (۱)

(۱) **ملک الشافعي**؛ -د امام شافعی (عند الشوافع رحمهم الله) په نیز به د دواړو گواهان ساقط الاعتبار وی. د

والله ❶ دلیل د تمیم بن ارحه حدیث دی، چه ددی تخریج ابن ابی شیبہ او عبدالرزاق پخپل منصف کې او بیهقی په، کتاب المعرفه، کې کړې دي. (ان رجلا من ادعیاء یحضرنا فاما کل واحد منهما البینه انه له تقض النبی ﷺ په بینهما، ❶) چه، د نبی کریم ﷺ په خدمت کې دوه سرو د اوښ په اړه کې دعوه او کړله. او په دوی کې هریو کس گواهان قائم کړل، چه دا اوښ زما دي. نو نبی کریم ﷺ ددوی دواړو په منځ کې نیم په نیمه ویش کړو،،

❷ عقلی دلیل دی، چه فریقینو کې هر یو لپاره د عادلو گواهانو کوم شی: د شهادت جائز ګرځولو احتمال لري. هغه محتمل الوجود دي. په دې طریقه چې ممکن ده. یو فریق د ملکیت په سبب باندي اعتماد کړې وی. او دوهم په ښکاره قبضې په کتلو گواهی ورکړې وی. او هر هغه شهادت چې هغې لپاره داسې قسمه مجیز (د جواز احتمال) موجود وی. هغه صحیح وی. که د واقع مطابق وی. او که نه وی. ځکه چې د شهادت صحت په واقع کې د مشهود به تحقق باندي موقوف نه دي. ځکه چې دا خود غیبو خبره ده. چه په دې باندي بنده گان نشی خبریدلي. بلکه د شهادت د صحت اعتماد په ښکاره حالت باندي دي. نو دواړه شهادتونه صحیح شو. نو ترکومه چې ممکن وی. دواړو باندي عمل کول ضروری دی. او دلته کې عمل په دې طریقه ممکن دي. چه دواړو لپاره د نصف نصف حکم ورکړې شی. ځکه چې محل قابل تنصیف دي. او قابل تنصیف ځکه دي. چه د استحقاق په سبب کې دواړه برابر دی.

په یوې بڼې باندي د دوو سرو د نکاح د دعوی حکم

(وَأَنْ أَدْعَى كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا كَدْعَاةٍ وَاحِدَةٍ أَوْ يَكْفُرَا أَمَّا زَوْجُهُ د یوې بڼې، وَأَمَّا بَيْنَهُمَا دواړو بینه قائم کړل. ثُمَّ يَقْضَى بَوَاحِدٍ وَاحِدٍ مِنَ الْبَيْنَتَيْنِ) (نو فیصله به نه کیږي. په دواړو کې به یو بینه هم دواړو باندي

تقریر) که دوه سرو یوې بڼې سره نکاح باندي گواهان قائم کړل. نو دواړه به ساقط الاعتبار وی. دلایله ځکه چې محل قابل د اشتراك نه دي. یوه ښځه د دوو کسانو په نکاح کینې نشی کیدي.

وَيُزَوِّجُهُمَا رَجوع به کولې شی. اَلَى تَصْدِيقِ الْمَرْأَةِ لِأَحَدِهِمَا) (د یو کس لپاره د ښځې تصدیق اړخ ته هرکله چې د یو په حق کینې هم فیصله نشی کولې نو اوس به ښځه د هغه کس بی بی وی. دوکوم کس چې دا تصدیق اوکړی.

دلایله ځکه نکاح داسې شی دي. چې د زوجینو خپل منځ کې تصدیق سره ددې حکم ورکولې شی. التفصیل العزید) په دې شرط چې دواړو گواهانو تاریخ نه وی بیان کړې. که تاریخ نه بیان کړو. نو دوکوم کس تاریخ چې وړاندي وی. ښځه به هم د هغه کس وی. او که د گواهانو قانمولو نه وړاندي ښځې د یو کس دمنگوجه کیدلو اقرار اوکړو. نو ښځه به هم د هغه وی. بیا که دوهم کس پخپله منگوجه کیدلو باندي بینه قائم کړل. نو ښځه به هغه ته ورکولې شی. ځکه چې گواهی د اقرار نه زیات مضبوط دی. ځکه چې گواهان حجت متعدد په دی. او اقرار حجت قاصره دي. حاصل دا چې د تاریخ مخکې والې په ټولو باندي راجع دي. بیا قبضه، بیا وطی، بیا د تاریخ والا اقرار دي.

امام احمد رحمه الله به نیز په قرعه اندازی کولې شی. دا یو قول د امام شافعی رحمه الله هم دي.

(۲) أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه (نصب الرأية ۲۳۷/۴).

وَأَنْ أَذْعَى الثَّانِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَوْ كَه دعو او کرله دواړو کې هر یو. أَنَّهُ اشْتَرَى مِنْهُ هَذَا الْعَبْدَ چې دا غلام ما دهغه نه اخستی دې وَأَقَامَا الْبَيْتَيْنِ او دواړو بینه قائم کرل. فَكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِالْخِيَارِ نو دوی کې به هریو ته اختیار وی. إِنْ شَاءَ أَخَذَ نَصْفَ الْعَبْدِ بِنَصْفِ الثَّمَنِ که غواړی. د نصف ثمن په عوض دې واخلي. وَإِنْ شَاءَ تَرَكَ که غواړی، ترک دې کړی.

توضیح اوکه په دوه سړو کې یو کس دعوه او کرله. چه ما دا غلام ددې سړی (یعنی قابض) نه اخستی دې. او هر یو مدعی د تاریخ ذکر کولو نه بغیر بینه قائم کرل. نو په دوی کې به هر یو ته دا اختیار وی. که غواړی. نو نصف غلام دې د نصف قیمت په بدله کې واخلي. که غواړی، نو ترک دې کړی. (نه دې اخلي).

دلیل ځکه چې قاضی به د دوی دواړو په منځ کې د غلام د نصف نصف کیدلو فیصله کوی. ځکه چې سبب کې دواړه برابر دی. نو داسې شوه. لکه چې دوه فضولی د دریم سړی غلام د خپل خپل مشتری په لاس خرڅ کړي. او مالک د دواړو بیع جائز اوساتی. چه هر یو مشتری ته دا اختیار وی. که غواړی وادیکلي. که غواړی پرید پریدی. ځکه چې هر مشتری باندې دهغه شرط عقد (رضا) بدله شوه. ځکه ممکن ده. چه دده شوق دا وی. چه زه پوره غلام حاصل کړم.

د قاضی د نصف غلام په فیصله باندې د یو مدعی د نه راضی کیدو حکم

فَإِنْ قَضَى الْقَاضِي بِهِ يَنْتَهَبِيَا كَه قاضی حکم ورکړو. ددوی دواړو کې د غلام د نصف نصف کیدلو. فَقَالَ أَحَدُهُمَا: بِيَا يَوْ كَسِ أَوْ نِيل. لَا أَخْتَارُ چې نصف اخستل نه غواړم. لَمْ يَكُنْ لِلْآخَرِ أَنْ يَأْخُذَ بِجَمِيعِهِ (نود دوهم لپاره به د پوره غلام اخستلو اختیار نه وی).

توضیح په مذکوره عبارت کې علامه مرغینانی رحمته الله علیه فرماني. که قاضی دا فیصله ورکړله. چه دا غلام دواړو کې نیم په نیمه مشترک دې. بیا په دوی کې یو کس اوونیل. چې زه نیم نه اخلم. نو اوس دوهم مشتری پوره غلام نشی اخستلی.

دلیل ځکه چې هغه مقتضی علیه شو. یعنی ده باندې نصف غلام کې فیصله ورکړې شوه. نو په دغه نصف کې بیع ماته شوه. او کله چې عقد د قاضی په قضاء سره مات شی. نو هغه د تجدید نه بغیر نه واپس کیږی. او دلته کې تجدید (دوباره عقد) نه دې موندې شوي.

وَأَنْ ذَكَرَ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا تَارِيخًا أَوْ كَه دوی کې هریو تاریخ ذکر کړو. فَهُوَ لِأَوَّلِ مِنْهُمَا (نو غلام به د رومبی تاریخ والا وی).

توضیح اوکه د دواړو گواهانو د اخستلو تاریخ بیان کړو. نو شی (مدعی به) به وړاندې تاریخ والا ته ملاویری. آتمه ثلاثه رحمهم الله هم ددې قائل دی.

دلیل ځکه چې ده خپل اخستل په داسې وخت کې ثابت کړی دی. چه په هغې کې دده هیڅ څوک مزاحم نشته. نو په دې دلیل سره دویم (مدعی) دفع شو.

(وَإِنْ لَمْ يَذْكُرَا تَارِيخًا أَوْ كَه دواړو تاریخ ذکر نکړو. وَمَعَ أَحَدِهِمَا قَبْضٌ أَوْ يَوْ كَسِ قَبْضُهُ. د ه. قَبْضًا أَوْ لَيْسَ) نو هم دې اولی (او راجع) دې.

توضیح اوکه دواړو هیڅ تاریخ بیان نکړو. او غلام مذکور د یو مدعی په قبضه کې دې. نو غلام به د قابض وی.

والله > ① خكه چې د قابض قبضه په رومي اخستلو باندې دلالت كوي.
 ⑦ په دې وجه هم چې كله هغه د دعوه په اثبات كې برابر دى. نو د كوم كس دعوه چې بالفعل ثابت ده. هغه به د شك په وجه نشى ماتولي.

د هبې مع القبض او اخستلو دعوى شونشو د گواهانو قائلولو حكم

وَأَنْ أَدْعَى أَخَذَهُمَا شِرَاءً وَكَهْ دوى كې يو كس د اخستلو دعوه او كړله. وَالْآخِرُ هِبَةً وَقَبْضًا) او دوهم كس د هبې مع القبض (دعوه او كړله)، وَأَقَامَا الْبَيِّنَةَ او دواړو بينه قائم كړل. وَلَا تَارِيخَ مَعَهُمَا او تاريخ يو كس سره هم نشته. قَالَ لِيَرَأَوْا أَوَّلَى مِنَ الْآخِرِ) نو اخستل راجح دى. دېل نه

توضیح > كه يو كس دعوه او كړله. چه ما دا شى د زيد نه اخستې دى. دوهم كس دعوه او كړله. چه ماته دا شى زيد هبې (تخفه) راكړې دى. او دواړو گواهان قائم كړل. خو هيڅ گواه تاريخ بيان نكړو. نو د اخستلو دعوه به د هبې په دعوه باندې مقدم وي.
 دليله > خكه چې شراى بنفسه د ملكيت مثبت ده. په خلاف د هبې چې دا په قبضه باندې موقوف ده. او شراى د جانبينو د اړخه معاوضه ده. او هبې معاوضه نه ده.

وَأَلَّا أَدْعَى أَخَذَهُمَا الشِّرَاءَ كَهْ دوى او كړله يو كس د اخستلو، وَأَدْعَتْ امْرَأَتُهُ أَنَّهُ تَزَوَّجَهَا عَلَيْهِ او ښځې دعوه او كړله. چه ده په دې (خېښ) باندې زما سره واده (نكاح) كړې ده قَبْضًا سَوَاءً) نو دا دواړه برابر دى.

ملک ابی یوسف > د عمرو په قبضه كې يو غلام دى. زيد دعوه او كړله. چه ما دا غلام د عمرو نه اخستې دى. او هندي دعوه او كړله. چه عمرو دا غلام زما مقرر كړې دى. او ما سره ښې نكاح كړې ده. او دواړو گواهان قائم كړل. نو د دواړو دعوه او گواهان به برابر وي. دا امام ابو يوسف مذهب دى. ( )
 دليله > خكه چې شراى (اخستل) او نكاح دواړه عقود معاوضه او بنفسه د ملكيت مثبت دى. نو په قوت كې دواړه برابر شو. خودا د امام ابو يوسف مذهب دى.

ملک محمد > د امام محمد رحمته الله عليه په نيز د اخستلو دعوه اولى (او راجح) ده. يعنى د اخستلو حكم به وركولى شى. او ښځې لپاره به خپل ميره باندې ددې غلام قيمت واجب وي.
 دليله > خكه چې دواړو گواهانو باندې عمل ممكن دى. خكه چې د غير مملوك مال عين باندې نكاح كول جائز دى. او هر كله چې دا او نشى سپارلي. نو د هغې قيمت به واجب وي. نو دا خبره ممكن ده. چه ښځې لپاره ددې په ميره باندې د غلام قيمت واجب كړې شى. او مشترى لپاره د اخستلو حكم وركړې شى.

وَأَنْ أَدْعَى أَخَذَهُمَا كَهْ يو كس دعوه او كړله. رَهْنًا وَقَبْضًا د رهن مع القبض وَالْآخِرُ هِبَةً وَقَبْضًا او دوهم د هبې مع القبض (دعوه او كړله). قَالَ زَهْنُ أَوَّلَى) نو رهن راجح دى.

توضیح > او كه يوسى د رهن مع القبض دعوه او كړله. او دوهم د هبې مع القبض دعوه او كړله. نو د رهن دعوه به اولى وي. خودا استحسان دى.
 وجه الاستحسان > وجه د استحسان داده. چه مقبوض په حكم د رهن سره مضمون وي. او مقبوض په حكم

١) القول الرابع هو قول أبي يوسف رحمته الله عليه كذا في الدر المنثور (٣٧٦٨٣) وكثر (٢٨٢) وتويز الأبرار (٤٨٨٨٤) نقله عن القول الرابع (١٨٤٢٢)

د هبه سره مضمون نه وی. او عقد ضمان د عقد تبرع نه زیات مضبوط دی. نو د رهن دعوه به اولی وی. **صورة استثنائية** > خودا هغه وخت دی. کله چې د هبه بلاعوض دعوه وی. او که د هبه دعوه په شرط د عوض وی. نو بیا به د هبه دا دعوه اولی وی. ځکه چې هبه بشرط العوض انتهای بیع وی. او بیع د رهن نه اولی وی.

په ملک او تاریخ باندې د دوو غیر قبضه کونکو گواهانو فائمول

وَإِنْ أَقَامَ الْحَارِجَانِ الْبَيِّنَةَ عَلَى الْمَلِكِ وَالْتَّارِخِ كَه دوه غیر قابضانو په ملک او تاریخ باندې بینه قائم کړل. فَصَاحِبُ التَّارِخِ الْأَقْدَمُ أَوَّلَى (نود وړاندې تاریخ والا (بینه) راجح دی.

توضیح > یو مال عین د یو قابض په قبضه کې دی. په دې باندې دوه مدعیانو د خپل خپل ملکیت دعوه او کړله. یعنې وې ونیل. چه دا شی زما دی. اود اخستلو یا د میراث وغیره هیڅ سبب نه بیان نکړو. البته د ملکیت تاریخ نه بیان کړو. او هم ددې مطابق گواهانو گواهی ورکړله. مثلاً د یو رکس گواهانی د رمضان ۱۳۰۵ هـ اوخودله. او د دویم (کس گواهانی) د محرم ۱۳۰۴ هـ اوخودله. نو حکم به رومبی تاریخ والا لپاره وی.

دلیل > ځکه چې ددې اول مالک کیدل ثابت شو. نو دوهم ته ملکیت هم دده د اړخه ملاویدی شی. حالانکه ده دا دعوه نه ده کړې. چه ما د اخستلو یا د تخفه وغیره په ذریعه ملکیت دده د اړخه حاصل کړې دي. نو دده دعوه به مسترد کولی شی.

وَإِنْ ادَّعَى أَنَّهُ دواړو دعوه او کړله. الشَّرَاءُ مِنْ وَاحِدٍ (د اخستلو د پوسړی نه. وَأَقَامَا الْبَيِّنَةَ عَلَى تَارِيخَيْنِ اوکه دواړو په دوه تاریخونو باندې بینه قائم کړل. فَالْأَوَّلُ أَوَّلَى) (د رومبی تاریخ والا (بینه) اولی او راجح دی.

توضیح > نفس مسئله آسانه ده.

دلیل > ځکه مونږ بیان کړل چې ده اخستل داسې وخت کې ثابت کړل. چې هغې کې دده هیڅ څوک مزاحم (او مقابل) نشته. نو دده بینه ته به ترجیح وی.

وَإِنْ أَقَامَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الْبَيِّنَةَ اوکه هر یو بینه قائم کړل. عَلَى الشَّرَاءِ مِنَ الْآخَرِ د بل نه په اخستلو باندې وَذَكَرَا تَارِيخًا (او که دواړو تاریخ ذکر کړو. فَهُمَا سَوَاءَانِ دواړه برابر دی.

توضیح > اوکه په دوه مدعیانو کې هریو د جلا جلا سړی (غیر قابض) نه اخستلو باندې گواهان قائم کړل. مثلاً یو مدعی د زید نه او دوهم د عمرو نه اخستلو باندې گواهان قائم کړل. او دواړو یو تاریخ بیان کړو. نو دواړه به برابر وی. او اخستی شوي شی به د دواړو په منځ کې برابر برابر تقسیمېږي.

دلیل > ځکه چې دوی دواړه د خپل خپل بانع لپاره ملک ثابتوی. نو دا داسې شوه. لکه چې دوی دواړه بانع موجود وی. او دعوه اوکړی. او دواړه یو تاریخ ذکر کړی.

د قابض او غیر قابض په ملک مؤرخ او د تاریخ په تعدیل باندې گواهانو فائمول حکم

وَإِنْ أَقَامَ الْحَارِجُ الْبَيِّنَةَ عَلَى مَلِكٍ مُؤَرِّخٍ كَه غیر قابض په ملک مؤرخ باندې بینه قائم کړل. وَأَقَامَ صَاحِبُ الْيَدِ الْبَيِّنَةَ عَلَى مَلِكٍ (بینه قائم کړل) په داسې ملک باندې، أَقْدَمَ تَارِيخًا کوم چې د هغه د تاریخ نه وړاندې دي. گانِ أَوَّلَى نو قابض به اولی (او راجح) وی.

توضیح > خارج سړی (غیر قابض) او قابض دواړو په ملک مؤرخ باندې گواهان قائم کړل. اود قبضه

کونکې تاریخ وړاندې دي. نود شیخینو رحمہما اللہ په نیز به د قابض گواهان مقدم وی. (۱)
دلیله د دلیل دادې. چه د قابض د تاریخ گواهان معنی د خارج گواهانو دفع کولو ته متضمن دی. ځکه
 چې کله یو وخت کې دجا لپاره څه ملک ثابت شی. نو ددغه وخت نه روسته د دوهم کس لپاره دملک
 ثبوت هم دده د اړخه حاصلولو سره کیدلې شی. اود خصوصت په دفع کولو باندې د قابض گواهان
 قبلېږی. نود قابض گواهان به وړاندې وی.

ملک محمد د امام محمد رحمۃ اللہ علیہ نه هم یو روایت دادې. خو ددې زوایت نه نې رجوع کړې ده. کوم روایت
 اړخ ته نې چې رجوع کړې ده. هغه دا دي. چه د قابض بینه به نه قبلېږی.
دلیله ځکه چې د دواړو گواهان په ملک مطلق باندې قائم دی. او دوی د ملکیت اړخ ته هیڅ اعتراض
 نه دي کړي. نو تقدم او تاخر به برابر وی.

د قابض اود غیر قابض په زبیدل باندې د گواهانو قانول

وَأَنَّ أَقَامَ الْخَارِجُ که بینه قائم کړل، قابض **وَصَاحِبُ الْبَيْتِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بَيِّنَةٌ بِالْتَّجَارِ** او غیر قابض کې
 هر یو په زبیدل زبیدل باندې، **فَصَاحِبُ الْبَيْتِ أَوَّلِي** (نو قابض اولی (او راجع) دي. وکذلك النسي في
 الثياب التي لا تنسج إلا مرة واحدة اودغه شان اودل دی په هغه جامو کښې چې نشی اودلې مگر یو ځل
 وکذلك کل سبب فی الملك لا یتکرر اودغه شان هر سبب چې په ملک کښې مکرر کیږی نه.

نصیح په دې عبارت کې امام قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرماني. چه خارج سړی (غیر قابض) او قابض دواړو د
 ملکیت په داسې سبب باندې گواهان قائم کړل. کوم چې بار بار نه واقع کیږی. یو ځل واقع کیږی. لکه
 نساج یعنی د یو څاروی بچي پیداکیدل، دمالوچو د کپړې جوړول، مالوچ ریښل (یعنی تار
 جوړول). شیدې لوشل، پښیر جوړول، وړې تراشل، وغیره چې دا سببونه یو ځل کیږی. بار بار نه
 کیږی. اوس خارج سړی (غیر قابض) او قابض دواړو په گواهانو سره دا ثابته کړله. چه دا بچي زما د
 څاروی دي. او زما (یا زما د بائع یا د مورث) په ملکیت کې پیدا شوي دي. نود قابض گواهان به معتبر
 وی. که قابض خپل گواهان د خارج په حق کې د قاضی د فیصلې کولو نه روسته پیش کړي وی. او که
 وړاندې پش کړي وی.

دالله ① نقلی دلیل په دار قطنی کې د جابرین عبدالله رحمۃ اللہ علیہ روایت دي. چه، یوسړی د یوې اوښې
 دعوه اوکړله. او په گواهانو سره نې ثابته کړله. چه دا زما ده. زما سره پیدا شوې ده. قابض هم دغه ډول
 گواهانو سره ثابته کړله. نو ښی کړیم رحمۃ اللہ علیہ اوښه قابض ته ورکړله،

② مذکوره گواهی داسې شی کې قائم شوې ده. چه په دې باندې قبضه دلالت نه کوی. نو گواهی کې
 دواړه برابر شو. بیا د قابض گواهانو ته د قبضې په وجه ترجیح ورکولې شی. هم دا صحیح ده. عام
 مشایخ هم دې اړخ ته تلی دي.

وَأَنَّ أَقَامَ الْخَارِجُ بَيِّنَةً که غیر قابض بینه قائم کړل. **عَلَى الْمَلِكِ الْمَطْلُوقِ** به ملک مطلق باندې. **وَصَاحِبُ**
الْبَيْتِ عَلَى الْخَارِجِ او قابض دده نه په اخستلو باندې (بینه قائم کړل). **كَانَ صَاحِبُ الْبَيْتِ أَوَّلِي**
 نود قابض بینه په اولی وی.

① القول الرابع هو قول الشيخين رحمۃ اللہ علیہ كذا في الدر المنقى (٣٧٧/٣) وتووير الأبهار (٤٩٠/٤) وكثر الدلائق
 (ص، ٢٨٣) فلا عن القول الرابع (١٨٥/٢)

توضیح خارج سری (غیر قابض) په مطلق ملکیت باندې گواهان قائم کړل. او قابض په دې خبره (گواهان قائم کړل) چې ما د خارج سری نه اخستې دې. نو د قابض گواهان به معتبر وی. **دلیل** ځکه چې خارج سری رومېې ملکیت ثابتوی. او قابض د هغه نه ملکیت حاصلول ثابتوی. او په دې دواړو کې هیڅ توپیر نشته. نو داسې شوه. لکه چې قابض اول د غیر لپاره اقرار او کړو. بیا نې د هغه نه د اخستلو دعوه او کړله.

د دوو مدعیانو د یو بل نه په اخستلو باندې جواه قائمولو

وَإِنْ أَقَامَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الْبَيِّنَةَ كَهَبْنَةٍ قَائِمَةٍ كَرُلْ بِه دوی کې هر یو، عَلَى الْبَيِّنَةِ مِنَ الْآخِرِ بِلْ نډه په اخستلو باندې، وَلَا تَارِيخَ مَعَهُمَا او تاریخ دواړو سره نشته. فَهَاتُورَتِ الْبَيِّنَتَانِ نو دواړه بینه به پریخودلې شی.

توضیح د مذکوره مسئلې وضاحت دادې. که خارج سری او قابض کې هر یو د بل نه اخستلو باندې گواهان قائم کړل. یعنی خارج ثابت کړله. چه ما دا کور قابض نه اخستې دې. او قابض ثابت کړله. چه ما د خارج سری نه اخستې دې. او تاریخ هیڅ یوکس سره هم نشته. نو د شیعینو رحمه الله په نیز به د دواړو گواهان ساقط الاعتبار وی. او کور به د قاضی د قضاء نه بغیر دمخکې پشان فی الحال هم د قابض په لاس کې پریخودلې شی. (۱)

دالاهما ① د شیعینو رحمه الله دلیل دادې. چه اخستلو باندې اقدام کول د بل د ملک اقرار کول دی. نو گویا د هر سری گواهان د بل په اقرار باندې قائم شو. او په دې صورت کې د تعذر جمع کیدلو په وجه بالاجماع دواړه بینه ساقط الاعتبار جوړېږي. نو دلته به هم ساقط الاعتبار وی.

② د سبب اعتبار هغه وخت کیږي. کله چې هغه مفید د حکم وی. نو اخستل کوم چې سبب دې. د هغې اعتبار به هله کیږي. کله چې دا د حکم یعنی د ملکیت فائده ورکړي. او دلته قابض لپاره حکم ورکول ممکن نه دې. خو په ملک مستحق سره، یعنی په داسې ملک سره چې خارج سری ددې مستحق دې. حالانکه دا غیر مفید دې.

ملک محمد د امام محمد رحمه الله په نیز به دواړه بینه (یعنی د دواړو گواهان) قبلولې شی. او کور به خارج سری ته ورکولې شی.

دلیل ځکه چې گواهانو باندې په دې طریقه عمل کیدلې شی. چه ممکن ده. قابض د خارج سری نه اخستې وی. بیا نې د خارج سری په لاس خرڅ کړې وی. او قبضه کړې نې نه وی. ځکه چې قبضه د سبقت دلیل دې. او ددې په عکس به نشی کولې. ځکه چې د امام محمد رحمه الله په نیز بیع د قبضې نه وړاندې جائز نه ده. اگر چه په عقار (غیر منقول) کې وی.

یو مدعی دوه او بل څلور جواهان قائم کړل

وَإِنْ أَقَامَ أَحَدُ الْمُدَّعِيَيْنِ شَاهِدَيْنِ كَذَا فِي كِتَابِ الدَّلَالَةِ (ص، ۲۸۳) وملتقى الأبحر (۳۸۱/۳) وتویر الأبصار علی (گواهان پیش کړل). فَهَمَا سَوَاءٌ نو دواړه برابر دی.

توضیح نفس مسئله آسانه ده.

۱) القول الرابع هو قول الشيخين رحمهما الله كَذَا فِي كِتَابِ الدَّلَالَةِ (ص، ۲۸۳) وملتقى الأبحر (۳۸۱/۳) وتویر الأبصار علی هامش وداغمار (۴۹۰/۴) وتناجج الأفكار (۲۵۵/۷) والمندبة (۷۷/۴) نقلًا عن القول الرابع (۱۸۸/۲)

فایده در ترجیح لپاره د زیاتو دلائلو اړتیا نه وی. بلکه د دلائلو قوی (او مضبوط کیدل) ضروری دی. دې قول ته د فقهې د قانون په لحاظ سره د دلائلو په کثرت سره ترجیح نشی ورکولې. بلکه د دلائلو د قوت لحاظ کولې شی. هم ددې قانون لاندې صاحب د هدایه رحمته الله علیه دا مسئله په هدایه کښې بیان کړې ده چه زمونږ په نیز د کثرت شهود په وجه ترجیح نشی ورکولې. مثلاً د یوکس دوه گواهان وی. اود بل څلور گواهان وی. نو د شهادت (او گواهانې) قانونو کې به دوی دواړه برابر وی. او ترجیح کثرت علل سره نه کیږی. بلکه قوت علل سره کیږی. مثلاً یو اړخ ته دلیل متواتر وی. او بل اړخ ته احاد وی. نو ترجیح به متواتر ته ورکولې شی. او داسې به نه کیږی. چه یو اړخ ته دوه حدیثونه دی. او بل اړخ ته یو حدیث دی. نو دوه حدیثونه اړخ ته به ترجیح ورکولې شی. دغه ډول یو اړخ ته دلیل مفسر وی. دوه اړخ ته مجمل وی. نو مفسر ته به په مجمل باندې ترجیح ورکولې شی. وعلی هذا القیاس.

د قصاص په دعوی کښې د قسم نه انکار کول

وَمَنْ ادَّعى قِصاصاً على غيره که یوسری په بل باندې د قصاص دعوه اوکړله. فَجَحَدَ اسْتَحْلَفَ نو مدعی علیه ددې انکار اوکړ نو قسم به ترې اخستلې شی. فَإِنْ نَكَرَ عَنْ الْيَمِينِ فِيمَا دُونَ النَّفْسِ بیا که مدعی علیه د نفس نه په کم کې د قسم انکار اوکړو. لَوْ مُمَةُ الْقِصاصُ نو په ده به قصاص لازم وی. وَإِنْ نَكَرَ فِي النَّفْسِ حَيْثُ يَقْرَأُ وَيُحْلَفُ ^(۱) او که په قصاص د نفس کې نې قسم ته انکار اوکړو. نو مدعی علیه به قید کې اچولې شی. تردې چې هغه اقرار اوکړی او یا قسم اوخوری اودا د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز دی.

ملک ابی حنیفه رحمته الله علیه د حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز که یو سړی په بل باندې د قصاص دعوه اوکړله. مدعی علیه ددې انکار اوکړو. او مدعی بینه پیش نکړې شوه. نو مدعی علیه څخه به بالا جماع قسم اخستلې شی. دعوه د نفس د قصاص وی. او که د نفس نه د کم د قصاص وی. نو که مدعی علیه قسم اوخوړلو. نو هغه به د قصاص نه بری کیږی. او که هغه د نفس نه په کم کې د قسم خوړلو ته انکار اوکړو. نو په ده به قصاص لازم وی. په دې شرط چې ده قصداً جرم کړې وی. او که مدعی علیه په قصاص د نفس کې د قسم خوړلو ته انکار اوکړو. نو مدعی علیه به په قیدخانه کې اچولې شی. تردې چې هغه قسم اوخوری یا د قصاص نفس اقرار اوکړی.

فایده د حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه دلیل دادې. چه اطراف او اندامونو کې د مالونو پشان سلوک کولې شی. ځکه چې لکه څنگه مالونه د نفسونو او خانو د ساتنه لپاره پیدا کړې شوی دی. دغه ډول اطراف او اندامونه هم د نفسونو د ساتنه لپاره پیدا کړې شوی دی. نو لکه څنگه چې مالونو کې بذل جاری کیږی. دغه ډول به په اطراف او اندامونو کې هم بذل (بهادری سره ورکول) جاری کیږی. یعنی که یوکس په بل سړی باندې د یواندام په قصد سره د کت کولو دعوه اوکړله. اود بینه نه کیدلو په وجه مدعی علیه نه د قسم مطالبه اوکړله. او مدعی علیه د قسم خوړلو ته انکار اوکړو. نو مدعی علیه څخه به ددې اندام قصاص اخستلې شی. ددې په خلاف که عمداً (په قصد) د نفس تلف کولو دعوه نې اوکړله. نو په دې کې به د مالونو پشان سلوک (او معامله) نشی کولې. یعنی نفسونو کې به بذل نه جاری کیږی. که یوکس بل سړی ته اوونیل. چه ته زما لاس کت کړه. هغه ددې قاتل لاس کت کړو. نو قاطع کیږی.

^(۱) القول الرابع هو قول أبي حنيفة رحمته الله علیه كذا في تنوير الأبصار (٤٧٤٤) بمثل في الأبحر (٣٥٣٣) والهدية (١٦١٤) نقلاً عن القول الرابع (١٧١٢)

باندې به ضمان واجب نه وی. اودا د ضمان نه واجبیډل، اطراف او اندامونو کې د بډل اثر دې. او که یو کس بل سړي ته اوونیل چه ته ما قتل کړه، هغه دا قاتل قتل کړو. نو قاتل باندې به د یو روایت مطابق قصاص واجب وی. او د یو روایت مطابق به دیت واجب وی. اود قصاص یا دیت واجبیډل دې خبرې علامت دې. چه نفسونو کې بډل نه جاری کیږي.

وَقَالَ أَبُو يُسُفَ وَ مُحَمَّدٌ: اَوْ صَاحِبِینَ رَحِمَهُمُ اللّٰهُ فَرَمَانِی. یَلْزِمُهُ الْاَرْشُ فِیْهِمَا چي دواړو صورتونو کې به مدعی عایه باندې دیت لازم وی.

مسئلہ صاحبین رحمہما اللہ صاحبین رحمہما اللہ فرمائی. چه په انکار د قسم سره په نفس او مادون النفس دواړو صورتونو کې مدعی علیه باندې دیت لازم کیږي. یعنی قصداً د قتل دعوه وی. نو بیا به هم د قسم په انکار سره مدعی علیه باندې دیت لازم وی. او که د یو اندام په اړه کې دعوه وی. نو بیا به هم مدعی علیه باندې دیت لازم وی.

دلیلها د صاحبینو رحمہما اللہ دلیل دادې. چه د قسم نه انکار کول ددوی په نیز داسې اقرار دې. چي دې کې شبه وی. ځکه کیدای شی. چه مدعی علیه د دعوه په انکار کې رشتوني وی. خو تورعاً (احتیاطاً) د قسم خوړلو نه انکار کوی. نو د مدعی علیه د قسم نه انکار کول به د دعوه اقرار نه وی. بلکه دده اړخه به بډل (د زړه په خوښی مال ورکول) وی. بهر حال د قسم نه انکار داسې اقرار دې. چه دې کې شبه ده. او شبه سره قصاص نه ثابتیږي. نو د مدعی علیه په دې انکار سره به قصاص نه ثابتیږي. البته د دیت مال به واجب وی. ځکه چې مال شبه سره هم ثابتیږي. خاص طور باندې کله چې د قصاص ممتنع کیدل داسې سبب سره وی. کوم سبب چې د من علیه القصاص یعنی د مدعی د اړخه موندلې شوې وی. مثلاً مدعی علیه یعنی قاتل د قتل خطاء اقرار اوکړو. او ولی د مقتول د قتل عمد دعوه اوکړه. نو په دې صورت کې دیت واجبیږي. قصاص نه واجبیږي. نو هم دغه ډول د مدعی علیه د قسم نه د انکار په صورت کې ده باندې دیت واجبیږي. او قصاص نه واجبیږي.

د مدعی گواهانو حاضرولو پورې د مدعی علیه نه د کفیل اختل

وَ اِنْ قَالَ الْمُدْعٰی کِه مدعی اوونیل. لِيْ يَّتَنَّبَ خَافِرَةً چي زما گواهان په ښار کې موجود دی. قیل: لِيْضْمِرْهُ اَعْلٰیهِ كَفِيلًا بِنَفْسِكَ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ

تذکره مسئله داده. که مدعی د قاضی په مجلس کې اوونیل. چه زما گواهان په ښار کې موجود دی. نو دده مدعی علیه ته به حکم ورکولې شی. چه درې ورځو لپاره د خپل ذات کفیل ورکړه. یعنی څوک سړي د مدعی علیه د حاضرولو ضامن کیدل پکار دی.

دلیل وجه ددې داده. که مدعی علیه نه کفیل وانه خستلې شو. نو مدعی علیه پتیدلې شی. او د مدعی علیه د پتیدلو په صورت کې د مدعی حق ضائع کیدلې شی. نو د مدعی حق ضائع کیدلو نه د بچ کولو لپاره مدعی علیه ته د کفیل ورکولو حکم ورکړې شوې دې.

فَاِنْ قَعَلَ وَالْاَمْرُ يَمْلَازِمُهُ (نو که مدعی علیه کفیل ورکړو. خو ډیره ښه ده. گنې نو مدعی ته به په ده پسې د لگیدلو حکم ورکولې شی). (اَلَا اَنْ يَّكُوْنَ غَرِيْبًا عَلٰی الطَّرِيقِ خُودَا که مدعی علیه د لاري مسافر (بی وطنه) سړي وی. فَيَلْزِمُهُ مَقْدَارُ تَحْلِيْلِ الْقَاضِي) نو مدعی به د قاضی د مجلس په اندازه هغه پسې لگیدلې وی.

تذکره ابو الحسن قدوری رحمه الله فرمائی. که مدعی علیه د خپل اړخه کفیل ورکړو. نو ډیره ښه ده. گنې

مدعی ته به حکم ورکولې شی. چه هغه مدعی علیه پسې اولگي. او د هغه لمنه اونیسې. یعنی هروخت مدعی علیه سره لگیدلې وی. چه دده حق ضائع نشی.

استثاء العاقر البته که مدعی علیه په پردی وطن کې وی. یا مسافر وی. نو په دې صورت کې به د قاضی د مجلس ختمیدلو پورې مدعی علیه پسې د لگیدلو اجازت ورکولې شی. نو کله چې د عدالت نه د قاضی د پاسیدلو وخت راشی. او مدعی بینه پیش نکړي شو. نو قاضی به مدعی علیه نه قسم اخلي. او فیصله به صادر کوي. او د بینه د راتگ و انتظار به نه کوي.

د مدعی علیه په ودیعت . رهن یا غصب باندې دعوی کول

(وَإِنْ قَالَ الْمُدْعَى عَلَيْهِ هَذَا الشَّيْءُ أَوْ دَعَّيْتَهُ فَلَانَ الْقَائِمُ أَوْ كَلَهُ چې مدعی اوونیل. چه دا شبان فلائی غائب زما سره ودیعت ایخودې دی. أَوْ رَهْنَهُ عِنْدِي يَأْتِي دَا زما سره رهن ایخودې دی. أَوْ غَصَبْتُهُ مِنْهُ يَأْتِي دَا دهغه نه غصب کړی دی. وَأَقَامَ بَيْنَتَهُ عَلَيَّ ذَلِكَ أَوْ هَفَ بِهِ دې باندې بینه قائم کړل. فَلَا خُصْمَةَ بَيْنَتِهِ وَبَيْنَ الْمُدْعَى) نو دده اود مدعی په منځ کې هیڅ خصومت نشته.

توضیح مسئله داده. چه یوسری مثلاً عارف دعوه اوکړله. چه فلائی غلام کوم چې د واصف په قبضه کې دې. زما ملک دې. یعنی زه ددې مالک یم. نو مدعی علیه قابض (واصف) اوونیل. چې دا غلام فلائی سړی کوم چې غائب دې. هغه ودیعت ایخودې دې. یعنی زه امین یم. او مودع (بکسر الدال) کوم چې اصل مالک دې. هغه فی الحال په سفر کې تلې دې. یا ئې دا اوونیل. چه فلائی غائب سړی دا زما سره رهن ایخودې دې. یا ئې دا اوونیل. چه دا غلام ما هغه نه غصب کړې دې. او مدعی علیه یعنی قابض پخپلو ذکر شوو اقوالو باندې بینه قائم کړل. نو ددې قابض (مدعی علیه) او مدعی (عارف) په منځ کې به خصومت نه وی. یعنی قاضی به د مدعی ددې دعوه سماعت نه کوي. او دده څخه به د بینه وغیره مطالبه نه کوي.

دلیل د ذکر شوو ټولو صورتونو دلیل دادې. چه مدعی علیه (قابض) د بینه په ذریعه دا خبره ثابتې کړې ده. چې زما قبضه د خصومت نه ده. او کوم سړې چې داسې وی. یعنی دا ثابتوی. چه زما قبضه د خصومت قبضه نه ده. نو هغه خصم نشی کیدي. نو دا قابض به هم خصم نه وی.

د مدعی علیه د غلام اخستلو دعوی کول

(وَإِنْ قَالَ: أَوَكُهُ مدعی علیه اوونیل. اَبْتَعْتُهُ مِنْ فَلَانٍ الْقَائِمِ چې ما دا غلام د غائب سړی نه اخستې دې. فَهُوَ خَصْمٌ) نو هغه به خصم وی.

توضیح صورت د مسئلې دادې. که یوسری په بل باندې دعوه اوکړله. چه دده په قبضه کې کوم غلام دې. هغه زما ملک دې. مدعی علیه چې دا واوړیدل. نو وې ونیل. چه ما دا غلام د فلائی سړی نه اخستې دې. چه هغه دې وخت په سفر کې دې. نو په دې صورت کې به دا قابض ددې مدعی خصم او مدعی علیه وی. یعنی قاضی لپاره به ددې دعوه سماعت (اوویدل) جائز وی.

دلیل دلیل دادې. چه هر کله قابض دا اوونیل. چه زما قبضه مالکانه قبضه ده. نو ده د خپل خصم او مدعی کیدلو اقرار کړې دې.

(وَإِنْ قَالَ الْمُدْعَى: أَوَكُهُ مدعی اوونیل. نَزَقْتُ بَيْنَتِي چې دا شی زما نه غلا شوې دې. وَكَأَنَّ

صَاحِبُ الْيَدِ: او قابض اوونیل. اَوْذَعْتِيهِ فَلَانٌ چې فلانی زما سره دا ودیعت ایخودې دې. وَأَقَامَ الْيَدَ اوبینه نې قائم کړل. لَمْ تَنْتَفِعْ مِنَ الْخُصُومَةِ (نو خصوصت به نه دفع کیږي).

توضیح: به متن کښې چې کومه مسئله ذکر شوې ده دا د شیخینو قول دې اودا استحسان دې. **دلائلها:** ① دشخینو رحمهاالله دلیل دادې. چې د غلا فعل تقاضاکوی. چه څوک غلا کونکې وی. او ښکاره هم دا ده. چه غل هم هغه دې. دچا په قبضه کې چې دا شی دې. خو مدعی دا معین نکړو. یو په دې غرض، چې د شفقت په خیال نې دده نه قطع د ید دفع کول اوغوښتل. ② دوهم دا چې دده د پردې اچولو د ثوابلحاظ اوساتلو. نودا قول داسې شولکه چې ده مدعی علیه ته اوونیل. بَرَقَتْ، چې تا غلا کړې ده.

مسئله محمد: امام محمد رحمته الله علیه فرماني. چې صومت لرې کیږي. **دلیل:** ځکه چې مدعی به ده باندې د څه فعل دعوه نه ده کړې. اودا داسې شوه. لکه چې مدعی اوونیل. چې زما نه دا شی غصب شوې دې. یعنی څوک غاصب نې بیان نکړو. **الجواب عن القياس:** په غصب کې دا خبره نشته. ځکه چې دې کې هیڅ حد نشته. نو ددې د ښکاره کولو څخه به ځان نه ساتي. (بلکه ښکاره به یی).

د مدعی د اختلو دعوی او د قابض د ودیعت اقرار کچې د خصوصت حکم

(وَأَنَّ قَالَ الْمُدْعَى: اَوْ كَلَهُ چې مدعی اوونیل. اَبْعَثْتُهُ مِنْ فَلَانٍ چې ما دا شی د فلانی نه اخستی دې. وَقَالَ صَاحِبُ الْيَدِ: اَوْ قابض اوونیل. اَوْذَعْتِيهِ فَلَانٌ دَلِيلٌ چې هم هغه دا شی زما سره ودیعت ایخودې دې. سَقَطَتِ الْخُصُومَةُ بِغَيْرِ يَدَيْنِ) (نو خصوصت به د بیښه نه بغیر ساقطیږي. یعنی مدعی علیه ته به د بیښه قانمیلو اړتیا نه وی.

توضیح: نفس مسئله آسانه ده.

دلیل: ځکه چې هرکله مدعی او مدعی علیه اتفاق اوکړو. چه په دې څیز کې اصلی ملک د مدعی علیه نه علاوه د بل سړي دې. نود مدعی علیه په قبضه کې رارسیدل به هم د هغه د اړخه وی. نود قابض قبضه د خصوصت قبضه نشوه.

د قسم اختلو د طریقې بیان

وَالْيَمِينُ بِاللَّهِ تَعَالَى دُونَ غَيْرِهِ) چې قسم خو د الله په نوم سره کیږي. دده نه د علاوه په نوم سره نه کیږي.

توضیح: قسم د الله تعالی په نومونو کې په هر یو نوم سره کیږي. اود الله نه علاوه د بل چا په نوم سره قسم نه کیږي.

دلیل: ځکه چې د بخاری او مسلم په یو حدیث کې د الله رسول صلی الله علیه و آله وسلم فرمانيلی دی. مَنْ كَانَ مِنْكُمْ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللَّهِ أَوْ لِيَدْرُ (١) که په تاسو کې څوک سړې قسم اوخوری. نود الله قسم دې

١) القول الراجع هو قول الشيخين رحمته الله علیهما كذا في رد المحتار (٤٨٥/٤) ومجمع (٣٧١) والمندية (٤٩/٤) والبحر الرائق (٢٣٢/٧) نقلا عن القول الراجع (١٨٤/٢)

١) تقدم ترجمته في الأيمان

اوخوری. یا دی دا پریردی.

وَيُكَذِّبُكَ أَوْصَافِهِ) او کله قسم د الله د اوصافو ذکر کولو سره مؤکد کولی شی.

توضیح: ابو الحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چہ قسم د اللہ پہ او صافو ذکر کولو سرہ مؤکد کولہی ہم نفسی. او پہ ذکر د اوصافو سرہ قسم مؤکد تغلیظ کیہی. یعنی قسم زیات سختیہی. مثلاً قاضی دا الفاظ اوانی. (واللہ الذی لا الہ الا ہو عالم الغیب والشہادۃ ہو الرحمن الرحیم الذی یعلم من السور والغلو ما یعلم من العلانیۃ ما نغلو ہذا علیک ولا تقلک ہذا البال الذی اُعلیٰ ہو کذا وکذا ولا شیئ منہ) د ہغہ ذات قسم چہی د ہغہ نہ سوا بل ہیچ خوک معبود نشستہ. ہغہ پہ حاضر او غائب باندی خبردار دی. ہغہ رحمن او رحیم دی. چہ ہغہ پہ پت او باطن د علانیہ او ہنکارہ پشان پوہیہی. د فلانی سری پہ تا (یعنی ما) باندی یا ستا د ارخہ (یعنی زما د طرفہ) اصل مال کی د کوم چہی مدعی دعوہ کری دہ. او ہغہ دومرہ قدری مال دی. نشستہ. او نہ بہ دی کی څہ دی.

دلیل التغلیظ ددې زیاتوالی په سلسله کې د ابوهریره رضی الله عنه حدیث اصل دی. نقل دی. چه یوسړی د نبی کریم صلی الله علیه و آله په وړاندې قسم اوخوړلو. او دا نې اوونیل. (والله الذی لا اله الا هو الرحمن الرحیم الذی اذنل علیک الكتاب) د هغه ذات قسم چې د هغه نه سوا هیڅ څوک معبود نشته. هم دا رحمن او رحیم دی. هغه په تا باندې کتاب نازل کړې دی. نبی کریم صلی الله علیه و آله دا واوریدل. او هیڅ نکیر نې اونه فرمائیلو. نو ددې نه معلومه شوه. چه د قسم په الفاظو کې تغلیظ کولو لپاره د زیاتوالی اجازت دی. خود قسم الفاظ زیاتولو په وخت به قاضی ډیر احتیاط کوی. یعنی د الله نومونه او صفتونه د واژه بغیر د ذکر کولو هدایت به کوی. ځکه که مدعی علیه (والله والرحمن والرحیم) واژه سره ذکر کړل. نو دا به درې قسمونه شی. حالانکه ده باندې واجب یو قسم دی.

د طلاق یا عناق قسم اختل

وَلَا يَتَخَلَّفُ بِالْطَّلَاقِ وَلَا بِالْعَتَاقِ)

توضیح: مسئله: مدعی علیه خُشه به د طلاق یا عتاق قسم نشی اخستلی. یعنی مدعی علیه به دانه وانه که د مدعی علیه دعوه صحیح وی. نو زما ښځه به درې طلاقه وی. یا زما غلام دې آزاد وی.

دلیل: دلیل، دا حدیث دی (من کان حالفاً فلیحلف باللہ اولینذر)

قول بعضی الشافعی بعض مشائخ فرمایا، کہ مدعی علیہ جگر الو یشکارہ کیہی. نو قاضی ہفہ نہ د
 یناق یا طلاق قسم اخستلی شی. خکہ چي دي کي اکثر خلق د فسق په وجه د الله نه کم یریري. او طلاق
 زغیره غورخولو سره یریري. نو د دروغ قسم خوړلو نه منع کیږي. نو کله چې قاضی محسوس کړي. چه
 مدعی علیہ جگر الو یا بي پرواه سړي دې. نو دده د طلاق یا عتاق قسم اخستلی شی. دا دې واضحه
 وی. چه دا قسم اگر چه گټور دي. خود حدیث د نص (من کان حائفاً لقلب باله اولیدار) نه مخالف دي.

د یهودی او نصرانی نه د قسم اخستلو طریقه

وَفَسَّخْتُ الْيَهُودِي بِأَلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَةَ عَلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ، چې يهودی څخه به قسم اخستلی شي، چه په هغه الله قسم چاچه موسی ﷺ باندې تورات نازل کړې دي. وَالنَّصْرَانِي بِأَلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ الْأَنْجِيلَ عَلَى عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ اود نصرانی نه چې په هغه الله قسم چاچه عیسی ﷺ باندې انجیل نازل کړې دي.

توضیح شیخ ابوالحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چہ قاضی بہ یہودی باندی قسم داسی خوری. (باللہ اللہی اہل التورۃ اہل موسیٰ) پہ ہفہ خدائی قسم چاہہ موسیٰ رحمۃ اللہ علیہ باندی تورات نازل کری دی. او نصرانی بہ داسی قسم خوری. (باللہ اللہی اہل الانجیل مل مریس) پہ ہفہ اللہ قسم چاہہ عیسیٰ رحمۃ اللہ علیہ باندی انجیل نازل کری دی.

دلائل ① دلیل دادی: چہ یو خل نبی کریم رحمۃ اللہ علیہ د ہفہ یہودی پہ خواکی تیر شو: چہ دہفہ مخ د زنا پہ سزا کی توره شوې وه. نبی کریم رحمۃ اللہ علیہ یہودی راوغوبنتلو. او پوښتنه ئی ترې اوکړه. چہ آیا ستاسو کتاب کې د زنا هم دا سزا ده. ټولو اوونیل. او ددې نه روسته نبی کریم رحمۃ اللہ علیہ د یہودیانو یو عالم عبداللہ بن صوری راوغوبنتلو. او وې وئیل. چہ ستا دې پہ ہفہ خدائی قسم وی. چاہہ موسیٰ رحمۃ اللہ علیہ باندی تورات نازل کری دی. چہ آیا ستاسو پہ کتاب کې حد د زنا هم دا دې. ابن صوری اوونیل. نا. بلکہ زمونږ پہ کتاب کې حد زنا رجم دې. او گوره ای محمد! کہ تاسو پہ ما قسم نه وو خوړلې. نو ما بہ ہم تاته خبر نه وو درکړې. ابن صوری اوونیل. چہ اصل واقعہ داده. چہ کله مونږ شریفانو او غیر شریفانو پہ منځ کې ویش اوکړو. چہ کہ یو شریف سړی ددې جرم ارتکاب اوکړو. نو د ہفہ بہ صرف مخ تورولې شی. او کہ یو غیر شریف دا حرکت اوکړو. نو ہفہ ته بہ کورې ورکولې شی. اورجم مونږ بالکل پریښولو. حالانکہ تورات کې د رجم حکم دې. نبی کریم رحمۃ اللہ علیہ چې پوره واقعہ واوړیدله. نو ددې زناکار د رجم حکم ئی افرمانیلو. او په معصومانہ او عاشقانہ انداز کې ئی داسې افرمائیل. (اللہم ای اول من احیا امرک! انا ماتو) ای اللہ زه رومپی سړی یم. چہ ستا حکم می ژوندی کړو. حالانکہ یہودیانو دا دفن کری وو. ددې واقعې نه ہم معلومہ شوہ. چہ د یہود او نصاریٰ څخہ بہ پہ ذکر شوی الفاظو سرہ قسم اخستلې شی.

② عقلی دلیل دا دې یہودیانو د حضرت موسیٰ رحمۃ اللہ علیہ پہ نبوت باندې اعتقاد ساتی. او نصاریٰ د حضرت عیسیٰ رحمۃ اللہ علیہ پہ نبوت باندې اعتقاد لری. نو دروغ قسم نہ د پرهیز کولو لپارہ بہ قاضی پہ دوی کې هر یو ته ہفہ کتاب ذکر کوی. او تغلیظ بہ کوی. کوم کتاب چې ددوی پہ نبی نازل شوې دې.

د مجوسی نه د قسم اخستلو طریقہ

وَسْتَخْلِفُ (الْمَجُوسِ) بِاللَّهِ الَّذِي خَلَقَ النَّارَ او مجوسی څخہ بہ (داسې) قسم اخستلې شی. چہ،، د ہفہ خدائی قسم چاہہ اور پیدا کری دی

توضیح ابو الحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چہ قاضی بہ مجوسی (آتش پرست: چې د اور عبادت کوی) نه بہ دې الفاظو سرہ قسم اخلی. (باللہ اللہی خلق النار) د ہفہ خدائی قسم چاہہ اور پیدا کری دی. دا قول امام محمد رحمۃ اللہ علیہ پہ مبسوط کې ذکر کری دی. (۱)

دلیل ① وجہ ددې داده. چہ مجوسی د اور د عزت او عظمت اعتقاد لری. نو ہفہ بہ ہم د دروغو قسم نہ خان ساتی. اور قسم مقصود بہ حاصلیری.

روایۃ عن ابی حنیفہ ② د حضرت امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ نه نقل دی. چہ قاضی بہ صرف د اللہ پہ نوم سرہ قسم اخلی. مدعی کہ مسلمان وی. کہ یہودی وی. او کہ نصرانی یا مجوسی وی.

دلیل هذه الروایۃ ③ ځکہ چې د اللہ تعالیٰ نه د علاوہ نوم سرہ د قسم خوړلو اجازت ور کولو کې د اللہ سرہ

① القول الراجح هو قول محمد رحمۃ اللہ علیہ کذا فی مجمع الأفر (۳/۳۵۶) ونویر البصار (۴/۴۷۶) وبدائع الصنائع (۲۸۸/۲) وکنز (۲۷۸) نقلًا عن القول الراجح (۲/۱۷۲)

بہ تعظیم کی غیر اللہ شریکوں کو لازمی ہے۔ چہ دایہ ہر شان مناسب نہ دے۔

مطابق نور اوصاف ذکر کولې شی. خو ددوی نه علاوه (د نورو خلق) څخه به د الله په نوم قسم اخستلي ش. دا زمونږ بعض مشاڅو خوښ کړي دي.

دېله د الله نوم سره اور ذکر کړي شو. نو د اور به هم تعظيم وي. حالانکه د اور تعظيم په هيڅ شان مناسب نه دي. ددې په خلاف تورات او انجيل دي. چه د الله تعالی ټولو کتابونه معظم دي. نو د الله نوم سره ددې په ذکر کولو کې که ددې تعظيم کېږي. نو په دې کې هيڅ باک نشته.

د دوی عبادت خانو کېنې په قسم نني اختلې

وَلَا يَسْتَحْلِفُونَ فِيهِمْ ۖ يَبُوءُ عِبَادَتَهُمْ ۖ وَدَدُوهُ خُذْهُ بِهٖ دَدُوهُ ۖ بِهٖ عِبَادَتِ خَانُو كِي قِسْمِ نَشِي اَخْسْتَلِي.

تفہیم ۴ یہ متن کی خہ مشکل نشہ

دلیل: ځکه چې قاضی به هلته کې نه حاضرېږي. بلکه قاضی هلته کې د تللو نه منع کړې شوې دي.

به زمان او مکان سره د تغلیظ حکم

وَلَا يَجِبُ تَقْلِيظُ الْيَمِينِ عَلَى الْمُسْلِمِينَ مَا بَيْنَ (وَلَا يَمُكِّنُ) او مسلمان باندې د قسم تغليظ په زمان او مکان سره واجب نه دی.

توضیح: د مسلمان قسم غلیظ کولو لپاره د کوم یو متبرک زمان یا مکان ذکر کول واجب نه دی. یعنی دا ضروری نه ده، چه به یو متبرک زمان یا مکان کی قسم واخستلی شی.

دليله ۲: ځکه چې قسم سره د هغه معبود تعظيم مقصود دې. دچا د نوم چې قسم خوړلې شي، اود تعظيم ددې زمان او مکان ذکر کولو نه بغير هم حاصلیږي. اود زمان يا مکان متعين کولوکې قاضی په حرج کې اخته کول لازمیږي. ځکه چې د زمان او مکان د تعين په صورت کې به قاضی باندې هلته کې حاضریدل لازمیږي. حالانکه شریعت اسلام حرج لرې کړې دې. نودا خبره واجب نه ده. بلکه قاضی اختیار مند دې. کوم ځانی چې غواړي. قسم دې واخلي.

مدعی علیه باندی د اختلو دعوی او دده نه د قسم اختلو طریقہ

وَمَنْ أَذْعَىٰ كَمَا يُوَكِّلُ دَعْوَهُ أَوْ كَرِهَهُ. أَنَّهُ ابْتِغَاءٌ مِنْ هَذَا عَبْدًا بِأَلْفٍ جَمْعٍ دَهْ نَهْ دَهْغَه غَلَامٌ دَزْدَر (درهم) پَه عَوْضِ اخْسَتِي دِي. فَخَدَّاهُ نَو مَدْعَى عَلَيْهِ دَدِي انكَارِ اَوَكُرُو. اسْتَخْلَفَ بِاللَّهِ مَا بَيْنَكَ كَابِيَّةٌ قَامِرُ فِينَهُ هَفْ خَخَه بَه قِسْمِ اخْسَتَلِي شِي. چَه. پَه خَدَانِي قِسْمِ زَمَا اَو دَدَه پَه مَنُخِ كِي پَه غَلَامِ كِي بِيَعِ نَه دَدَه قَامِرِ شَرِي. وَلَا يَسْتَخْلِفُ بِاللَّهِ مَا يَفْتِ (اودا قِسْمِ بَه نَشِي اخْسَتَلِي. چَه. پَه خَدَانِي قِسْمِ مَا نَه دِي خَرِشِ كَرِي. .

توضیح: صورت د مسئلې دادې، که یوسری په بل کس باندې دعوه اوکړله، چه ما دده نه دده غلام (زرارهمو) په عوض اخستې دې، او مدعی علیه ددې انکار اوکړو، نو که مدعی سره ښه موجود نه وي، نو مدعی علیه (بائع) څخه به په دې طریقه قسم اخستلې شی، چه،، په خدائي قسم زما او دده په منځ کې په دې غلام کې بیع موجود نه ده، او داسې قسم به نشی اخستلې، چه په خدائي قسم مادا غلام نه دې خرڅ کړې، یعنی په حاصل مراد به قسم اخستلې شی، او په سبب به قسم نشی اخستلې. **فایده:** دلیل دادې، چه کله یو معین مال خرڅولې شی، او بیا په دې کې اقاله کولې شی، د اقاله نه روسته بیع پخپل حال باندې باقی نه پاتې کیږي، نو که مدعی علیه نه سبب یعنی بیع باندې قسم

واختلې شو. نو په دې سره به مدعی علیه ته نقصان رسېږي. نو دده نه د ضرر لرې کولو لپاره به حاصل مراد باندې قسم اخستلې شي.

(وَسْتَخْلِفُ فِي الْقَضْبِ بِاللَّهِ مَا يَسْتَحِقُّ عَلَيْكَ رَدُّ هَذِهِ الْعَيْنِ) او په غصب کې به قسم اخستلې شي. چه، ، په خدائي قسم تا باندې د دې عين واپسې مستحق نه ده، ، ولار د قيمتهاونه واپس کول د قيمت د دې وَلَا يَسْتَخْلِفُ بِاللَّهِ مَا غَصَبْتَ) او قاضي به داسې قسم نه اخلي. چه ما غصب کړې نه دي.

توضیح > اوکه يوکس په بل سري باندې د غصب دعوه اوکړله. او مدعی سره بينه نه وي. نو مدعی علیه څخه به په دې الفاظو سره قسم اخستلې شي. چه په خدائي قسم دا مدعی ما باندې د مغضوب شي واپس کولو استحقاق نه لري. او په دې الفاظو سره به قسم نشي اخستلې. چه په خدائي قسم ما نه دي غصب کړي.

دليله > ځکه چې کله سري غصب کوي. خو مال غاصب ته عين مغضوب هبه کوي. يا شي د غاصب په لاس خرڅوي. يا کله غاصب تاوان ور کولو سره د مغضوب شي مالک کيږي. نوکه مدعی علیه (غاصب) نه دا قسم واخستلې شو. چه ما نه دي غصب کړي. نو په دې صورت کې به د مدعی علیه ضرر وي. نو ددې ضرر لرې کولو لپاره به داسې قسم اخستلې شي. چه مدعی ما باندې د غصب مال واپسې حق نه لري. ځکه که غصب موجود شو. نو د هغې واپس کول به ضروري وي.

(وَقَدْ الْتَمَسْتُ بِاللَّهِ مَا يَنْبَغِي لِي بِكَ نِكَاحًا قَدْ بَرَأْتَنِي الْحَالُ) او په نکاح کې به (داسې قسم خوري چه)، ، په خدائي قسم ستاسو دواړو په منځ کې في الحال نکاح قائم نه ده، ،

توضیح > اوکه يوکس په يوې ښځې باندې د نکاح دعوه اوکړله. او ښځې انکار اوکړو. يا ددې برعکس اوشو. او مدعی بينه پېش نکړي شو. نو مدعی علیه څخه به په دې الفاظو سره قسم اخستلې شي. چه په خدائي قسم زموږ دواړو په منځ کې في الحال نکاح قائم نه ده. اودا قسم به نه اخلي چه په خدائي قسم ما ددې (يادده) سره نکاح نه ده کړې.

دليله > ځکه چې کله د نکاح نه روسته خلع کيږي. اود خلع نه روسته نکاح باقی نه پاتې کيږي. نو په دې قسم اخستلو کې (چې په خدائي ما نکاح نه ده کړې) دمدعی علیه ضرر دي. نو ددې ضرر لرې کولو لپاره به په دې الفاظو قسم نشي اخستلې.

(وَقَدْ دَعَوْتُ الطَّلَاقَ بِاللَّهِ مَا هِيَ بَارَةٌ مِنْكَ السَّاعَةَ بِمَا أَذْكَرْتُ) او د طلاق په دعوه کې (به داسې قسم خوري چه)، ، په خدائي قسم دا ښځه تا باندې په دې وخت بانه نه ده. د هغه امر په وجه کوم چې دې ښځې ذکر کړې دي، ، وَلَا يَسْتَخْلِفُ بِاللَّهِ مَا طَلَّقْتَهَا) اوداسې قسم به نشي اخستلې. چه په خدائي قسم ده دي ته طلاق نه دي ورکړې.

توضیح > اوکه ښځې سري باندې د طلاق دعوه اوکړله. او سري ددې انکار اوکړو. او مدعی سره بينه نه وي. نو مدعی علیه (خاوند) څخه به په دې الفاظو سره قسم اخستلې شي. چه په خدائي قسم دا ښځه په ما باندې دې وخت په دې وجه بانه نه ده. دکوم چې دا دعوه کوي. اودا قسم به نشي اخستلې. چه په خدائي قسم ما دي ته طلاق نه دي ورکړې.

دليله > ځکه چې د بانه کولو نه روسته کله د نکاح تجديد کولې شي. اوس که دده نه داسې قسم واخستلې شي. چه په خدائي قسم ما دي ته طلاق نه دي ورکړې. نو په دې صورت کې به مدعی علیه ته ضرر رسېږي. نو ددې نه د ضرر لرې کولو لپاره به په دې الفاظو سره قسم نشي اخستلې. بلکه دا به

وانی چه په خدائی قسم دا بنځه ما باندې دې وخت بانه نه ده.

وَأَنْتَ كَأَنْتَ ذَا رَفِيٍّ يَدْرَجُ لَكَ دَ بِي سِرِّي بِه قَبْضَه كَي كُور وِي. اَدْعَاةُ اَلْاَثَانِ چي دهغې دعوه دوه سړي او كړي. اَحَدُهُمَا جَبِيهًا وَالْاُخَرُ نَصْفًا يُو د كُل او بل د نصف «دعوه او كړي». وَأَقَامَا الْبَيْتَيْنَا دواړه بيته قائم كړي. فَلِصَاحِبِ الْجَبِيهَةِ ثَلَاثَةُ اَرْبَاعَيْنَاو كُل والا لپاره به ددې (كور) درې څلورمې برخې (حصې) وِي. وَلِصَاحِبِ النِّصْفِ اَرْبَعَانَاو نصف والا لپاره به يوه څلورمه برخه وِي. عِنْدَ اَبِي حَنِيفَةَ (۱)

تفريع: يو كور د يو سړي په قبضه كې دې. ددې دوه سړو دعوه او كړله. يو د كُل مكان، او دوهم د نصف مكان، او دواړو گواهان قائم كړل. نو د امام صاحب رحمته الله عليه په نيز به د منازعت په طريقه د كُل مدعي لپاره د مكان په څلورو حصو كې درې برخې (حصې) وِي. اود نصف مدعي لپاره به څلورمه برخه وِي. مطلب د، ، طريقه د منازعت، دا دې. چه كله مدعي د نصف د نيم كور دعوه او كړله. نو دويمه نيمه د كُل مدعي لپاره سلامت پاتې شوه. او په يو نصف كې د دواړو منازعت قائم پاتې شو. اودا نصف به د دواړو په منځ كې نيمولي شي.

دليله: د امام ابو حنيفه رحمته الله عليه په نيز د منازعت د طريق په اعتبار سره. ځكه به مدعي د نصف دوهم مدعي سره منازعت نه كوي. په نصف كې. نو دا نصف دده لپاره د منازعت نه بغير سلامت پاتې شو. او په باقي نصف كې ددوي دواړو منازعت برابر دې. نو په دواړو كې به نصف نصف كولي شي.

(وَقَالَ: صَاحِبِيْنَ رَحِمَهُمُ اللّٰهُ فَرَمَانِي. هِي يَتَمَتُّهَا اَثَلَا) چي كور به دوي دواړو كې درې برخې (حصې) كېږي.

مسلك الصاحبين: د صاحبينو مسلك دا دې. چه ددوي په نيز به د عول او مضاربت په طريقه كور اثلاثا تقسيمولي شي. يعنى د كُل مدعي لپاره به دوه ثلثه (يعنى د دريو برخو دوه حصې) وِي. اود نصف مدعي لپاره به يو ثلث (يعنى دريمه حصه) وِي.

دليلهما: ځكه چي مسئله كې نصف او كُل مجتمع دى. نو مسئله به د دوه نه پيل كولي شي. ځكه چي د نصف مخرج دوه (۲) دې. اود دوه عدد دريو اړخ ته عول كوي. نو دوه برخې (حصې) به د كُل مدعي لپاره وِي. او يوه برخه به د نصف مدعي لپاره وِي.

وَأَنَّكَ كَأَنْتَ الدَّارِفِي اُنْيَدِيهًا او كه كور د دواړه په قبضه كې وِي. سَلِمَتْ لِصَاحِبِ الْجَبِيهَةِ نُو مدعي به د كُل لپاره وِي. نِصْفًا عَلَيَّ وَجْهَ الْقَضَاءِ نيم په طريقه د قضاء وَنِصْفًا لِاَعْلَى وَجْهَ الْقَضَاءِ (او نيم بلا قضاء).

تفريع: او كه دا كور د دواړو مدعيانو په قبضه كې وِي. نو پوره مكان به د كُل مدعي لپاره وِي. نيم په طريقه د قضاء او نيم بغير د قضاء نه.

دليله: ځكه چي هر كله كور د دواړو په قبضه كې دې. نو د هر يو په قبضه كې نيم نيم كور شو. نو كوم نيم چي د كُل مدعي په قبضه كې دې. دهغې خو هيڅ څوك مدعي نشته. نو هغه د قاضي د قضاء نه بغير دهغه دې. او كوم نصف چي د نصف د مدعي په قبضه كې دې. د كُل مدعي د هغې (هم مدعي) دې. او هغه خارج سړي دې. اودا وړاندې معلوم شوى دى. چه د قابض سړي بيته معتبر وِي. د خارج

(۱) القول الرابع هو قول الإمام الأعظم رحمته الله عليه كذا في ملفي البحر (۳۸۳/۳) ورد اختار (۴۹۰/۴) وجمع الألف (۳۸۳/۳) والدر المنطقي (۳۸۳/۳) والبحر الرائق (۲۴۴/۷) نقلًا عن القول الرابع (۱۹۰/۲).

معتبر نه وی. نو دا نصف به هم قاضی هغه ته ورکوی.

۴ یو څاروی څښي د دوو سړو جگړه څول

وَإِذَا تَنَازَعَا فِي دَابَّةٍ كَهِ دوه کسانو په یو څاروی کې جگړه او کړله. وَأَمَّا مَكْلٌ وَاجِبٌ مِنْهُمَا يَنْتَهِي ٥ اوهر یو بینه قائم کړل. أَنَّهُمَا تَجَعَلَا، چې دا زما سره (زما د څاروی نه) پیدا شوې دي. وَكَذَلِكَ تَأْتِي عَاو دواړو تاریخ ذکر کړو. وَفِي الدَّابَّةِ تَوَافُقٌ أَحَدُ الشَّارِعَيْنِ اود څاروی عمر (په دوی کې) د یو تاریخ موافق دي. فَبُهِتُوا (نو هم هغه به اولی وی).

توضیح: په دې عبارت کې صاحب د هدایه رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ فرماني. چه دوه سړو د یو څاروی په اړه کې جگړه او کړله. او دواړو پخپل خپل ملکیت کې د څاروی د بچی په پیدا کیدلو باندې گواهان قائم کړل او دواړو تاریخ هم بیان کړو. نو ددې عمر چې د کوم مدعی تاریخ سره موافق وی. څاروی به هم هغه ته ورکولې شی.

دلیل: ځکه چې ښکاره حالت د هغه په حق کې شاهد دي.

(وَأَنَّ أَكْثَرَ ذَلِكَ أَوْ كَدَا مُشْتَبِهٌ شَى. گانث یېنهما) نو حیوان (څاروی) به دواړو کې مشترک وی.

توضیح: او که ددوی بیان شوي تاریخونو په لحاظ سره ددې د عمر پته لگول مشکل وی. نو حیوان (څاروی) به د دواړو په منځ کې برابر وی.

دلیل: ځکه چه د دلیل په لحاظ سره یو د بل نه غوره نه دي. نو د دواړو په مینځ کې به برابر وی

د راکب او واځي نیونکي د څاروی په قبضه کې جگړه

(وَإِذَا تَنَازَعَا فِي دَابَّةٍ أَوْ كَلَهُ چې جگړه او کړله دواړو په یو څاروی کې، أَحَدُهُمَا رَاكِبًا چې یوه یې باندې سوريږي. وَالْآخَرُ مُتَعَلِّقٌ بِجَانِبِهَا ٥ اود دواړو کس ددې واځي نیولې دي. قَالَ الرَّابِعُ أَوَّلَى) نو سړو اولی (او راجع) دی.

توضیح: نفس مسئله آسانه ده.

دلیل: ځکه چې ددې تصرف ډیر ښکاره دي ځکه چې سوریډل ملک سره مختص دي.

(وَكَذَا إِذَا تَنَازَعَا فِي بَعِيدٍ دغه ډول که دوی جگړه او کړی. په هغه اوبن کې وَعَلَيْهِ جُلٌّ لِأَحَدِهِمَا به کوم چې د یوکس بوج بار دي. او د دوه کس د اوبو لوڅې (گیلن وغیره) رازورند دي. فَصَاحِبُ الْفَيْلِ أَوَّلَى) نو د بوج والا به اولی (او راجع) وی.

توضیح: نفس مسئله آسانه ده.

دلیل: ځکه چې هم هغه متصرف دي. او څاروی په خپله ښه راولی نو دا د دې خبرې دلیل دي چې دا څاروی د ده دي

(وَكَذَا إِذَا تَنَازَعَا فِي قَبِيلٍ أَحَدُهُمَا لَا يَسُدُّ دغه ډول که جگړه او کړی په قبیص کې چې دا یوکس اغوستې دي. وَالْآخَرُ مُتَعَلِّقٌ بِكُنْفِهِ ٥ اود دوه کس نې لستونې نیولې دي. قَالَ الْاِثْنَانِ أَوَّلَى) نو اغوستونکي به اولی وی. لِأَنَّهُ

توضیح: نفس مسئله آسانه ده.

دلیل: ځکه چې هم هغه متصرف دي. او څاروی په خپله ښه راولی نو دا د دې خبرې دلیل دي چې دا

خاروی د ده دی

د بائع او مشتری په مبيع یا نمې هېڅ د اختلاف مسئله

(وَإِذَا اخْتَلَفَ الْمُتَبَايعَانِ فِي الْمَبِيعِ كَهَبِيعٍ بَانِعٍ أَوْ مُشْتَرِيٍّ بِهَبِيعٍ كَيْ اِخْتِلَافٍ أَوْ كَرِهٍ. فَأَدْعَى الْمُشْتَرِي ثَمَنًا نُوْهُ دَوِي دَوَارُو كِي مُشْتَرِي د ثمن دعوه او کرله. وَأَدْعَى الْبَائِعُ أَكْثَرِيَّتَهُ أَوْ بَانِعٍ ددې نه د زیاتو دعوه او کرله. أَوْ أَثَرَتْكَ الْبَائِعُ بِقَدَرٍ مِنَ الْمَبِيعِ وَأَدْعَى الْمُشْتَرِي أَكْثَرِيَّتَهُ وَأَقَامَ أَحَدُهُمَا الْبَيْتَةَ أَوْ په دوی دواړو کې یو کس بینه قائم کرل. قَضَى لَهُ بِهَا) نو دده د بینه مطابق به دده لپاره حکم ورکولې شی.

توضیح: صورت د مسئلې دادې. که بائع او مشتری د ثمن یا د مبيع په مقدار کې اختلاف او کړو. مثلاً مشتری دعوه او کرله. چه ثمن سل درهم دی. او بائع دعوه او کرله. چه ثمن دوه سوه درهم دی. یا مثلاً بائع دعوه او کرله. چه مبيع یو من غنم دی. او مشتری دعوه او کرله. چه مبيع دوه من غنم دی. نو دواړو کې یو کس خپله دعوه باندې بینه پیش کرل. او دوهم کس عاجز شو. نو کوم کس چې بینه پیش کړې دی. دهغه به حق کې به فیصله ورکولې شی.

دلیل: ځکه چې دوهم اړخ ته صرف دعوه ده. او دې اړخ ته دعوه باندې بینه هم موجود دی. اود خالی دعوه نه بینه مضبوط دی. ځکه چې بینه قاضی باندې حکم صادر کول لازمی. او صرف دعوه حکم نه لازمی. بهر حال هر کله چې بینه اقوی (او مضبوط) دی. نو په کوم اړخ کې چې بینه دی. هم هغه اړخ کې به حکم صادر کولې شی.

(فَإِنْ أَقَامَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بَيْتَةً أَوْ كَهَبِيعٍ دَوَارُو كِي هر یو بینه قائم کرل. گَائَتْ الْبَيْتَةُ الْمُتَّبِعَةُ لِلرَّيَاضَةِ أَوَّلَى) (نود زیاتوالی ثابتونکی بینه به اولی (غوره) وی.

توضیح: اوکه دواړو بینه قائم کرل. نود کوم کس بینه چې زیاتوالی ثابتوی. د هغه په بینه باندې به حکم ورکولې شی.

دلیل: ځکه چې شریعت کې بینات (گواهیانې) د ثابتولو لپاره وضع شوی دی. نود کوم کس بینه چې زیاتوالی ثابتونکې وی. د هغه بینه به زیات مثبت وی. او کوم بینه چې زیات مثبت وی. هغه به قبولې شی. اود کوم بینه چې کموالی ثابتونکې وی. هغه به د زیاتوالی ثابتونکو معارض هم نه وی. نو هر کله چې مثبت للزیاد د معارض نه محفوظ دي. نوهم دا به قبولې شی.

(فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بَيْتَةٌ أَوْ كَهَبِيعٍ دَوَارُو كِي یو کس سره هم بینه نه وی. قِيلَ لِلْمُشْتَرِي نُوْهُ مُشْتَرِي ته به ونیلې شی. إِمَّا أَنْ تَرْضَى بِالْثَمَنِ الَّذِي أَدْعَاةَ الْبَائِعِ وَلَا تَقْضِيَا الْبَيْتَةَ. یا خوته په دې ثمن باندې راضی شه. د کوم چې بائع مدعی دي. گنی مونږ به بیع فسخ کړو. وَقِيلَ لِلْبَائِعِ أَوْ بَانِعٍ ته به ونیلې شی. إِمَّا أَنْ تَكْلِمَ أَدْعَاةَ الْمُشْتَرِي مِنَ الْمَبِيعِ وَلَا تَقْضِيَا الْبَيْتَةَ) یا خوته هغه مبيع اوسپاره. د کوم چې مشتری مدعی دي. گنی مونږ به بیع فسخ کړو.

توضیح: اوکه دواړو کې یو کس سره هم بینه نه وی. نو حاکم به مشتری ته وائي. چه یا خوته په دې ثمن باندې راضی شه. د کوم چې بائع مدعی دي. گنی مونږ به عقد بیع فسخ کړو. او حاکم به بائع ته وائي. چه یا خوته هغه مبيع اوسپاره. د کوم چې مشتری مدعی دي. گنی نو مونږ به عقد بیع فسخ کړو.

دلیل: ځکه چې مقصود جگړه ختمول دی. اودا هم د جگړې ختمولو یوه طریق ده. ځکه چې په عامه توگه عام طور باندې عاقدین (بائع او مشتری) په فسخ د بیع باندې نه راضی کېږي. نو هر کله چې د حاکم په خبرولو سره دوی ته د فسخ علم او شو. نو دوی دواړه به خپل منع کې د رضامندی کوشش

کوی. اود دواړو خپل منع کې رضامند کیدلو سره هم چونکه جگړه ختمیږي. په دې وجه به قاضی نه ددې طریقې هم اجازت وی.

د بائع او مشتری نه راضي کېدو په صورت کې د قسم اخستلو طريقه

(فَإِنْ لَمْ يَرْضَ بِمَا كَانَتْ عَلَيْهِ أَوْ مَشَى فِيهِ بَعْدَ ذَلِكَ فَهُوَ رَاضٍ) (فَإِنْ لَمْ يَرْضَ أَصْلًا بِكَاهِنٍ أَوْ مُشْتَرِي دَوَّارٍ رَضِيَ نَسْوَ اسْتَخْلَفَ الْحَاكِمُ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى دَعْوَى الْأَخْيَارِ) نو دوی دواړو کې هریو نه د دوهم په دعوه باندې قسم اخلي.

توضیح: مسئله داده، که بائن او مشتری دواړو اختلاف اوکړو، او دواړه خپل منځ کې رضامند هم نشو، نو حاکم به دواړو کې هر یو نه د بل کس د دعوو خلاف قسم اخلي. که دواړو قسم اوڅو، نو یو بیع به فسخ کولې شي. که مشتری په مبیع باندې قبضه کړې وي، او که قبضه نه وي کړې.

دلیل ۴: خپل منځ کې د قسم خوړلو د احکام د مستثنی د قبضې نه وړاندې د قیاس موافق دې. او د قبضې نه روسته د قیاس خلاف دې. د قبضې نه وړاندې د قیاس موافق څکه دې. چه باغ د ثمن د زیاتوالی مدعی دې. او مشتری ددې منکر دې. او مشتری ددې اداکړې شوی ثمن په عوض کې د مبيع سپارلو د وجوب مدعی دې. او باغ ددې منکر دې. حاصل داچه دواړو کې هریو منکر دې. او د مشهور حدیث (والیمن علی من انکر) په وجه منکر باندې قسم عائد کیږي. نو په دواړو کې به هر یو نه قسم اخستلی شی. نو که دواړو د قسم او خوړلو. یا دواړو د قسم انکار او کړو. نو بیه به فسخ کولای شی. او که یو کس انکار او کړو. او یو قسم او خوړلو. نو د انکار کونکی خلاف به دعوه ثابتولای شی.

د قسم پیل به د چانه کولې نې؟

(وَيَتَدَّعِي بَيْنَ الْمُشْتَرِي) او قاضی به د مشتری په قسم سره پیل کوي.

توضیح: صاحب دقوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی، چہ پہ کوم صورت کی بائع او مشتری دواہو نہ قسم اخستلہی
شیء، ہفہ صورت کی بہ قاضی د مشتری د قسم نہ پیل کوی، یعنی مخکی بہ مشتری نہ قسم اخلی او
بیبا بہ بائع نہ قسم اخلی.

دالله! ① څکه چې د مشتری انکار سخت دي. او سخت څکه دي. چه کله د مشتری نه د ثمن مطالبه کولې شی. نو هغه د دوي (دوه) څيزونو انکار کوي. يو د اصل وجوب ثمن، او دوهم د وجوب اداء. او هرکله چې داسې ده. نو دده انکار سخت شو.

⑦ ځکه چې اولاً مشتری نه د ثمن مطالبه کولې شی. او هرکله چې اول مشتری نه د ثمن مطالبه کېږي. نود هغه انکار به هم وړاندې وی. اود انکار مخکې کیدل، دا هم دده د سخت کیدلو دلیل دی. او ځکه هم چې د مشتری د قسم د انکار فائده فوراً ښکاره کېږي. ځکه چې کله مشتری د قسم نه انکار اوکړي. نو په ده باندې فوراً ثمن لازمېږي شی. اود قسم فائده انکار لپاره مشروع شوې ده. بې فائدي نه ده مشروع شوې.

(وَإِنْ نَكَّلَ أَحَدُكُمْ عَنْ الْيَمِينِ أَوْ كَرِهَ لَهَا شَيْئًا فَكَفَّ يَدَهُ وَأَمْسَكَ فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِثْمَ عَلَيْهِ شَيْئًا فَإِنْ كَذَّبَ بِتِلْكَ الْيَمِينِ الْبُرْهَانُ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ) (وَإِنْ نَكَّلَ أَحَدُكُمْ عَنْ الْيَمِينِ أَوْ كَرِهَ لَهَا شَيْئًا فَكَفَّ يَدَهُ وَأَمْسَكَ فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِثْمَ عَلَيْهِ شَيْئًا فَإِنْ كَذَّبَ بِتِلْكَ الْيَمِينِ الْبُرْهَانُ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ)

توضیح: که به دواړو کی یو کس د قسم نه انکار اوکړو نو منکر باندې به د دوهم دعوو لازم وی.

دلیل: ځکه چې د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه د قول مطابق منکر باذل (به بهادری سره پخپل حق ور کاوه او هر کله چې داسې ده نو دده دعوو د بل د دعوو معارض نشوه او هر کله چې دده دعوو معارض نشوه نو گویا منکر د بل د دعوو د ثبوت قائل شو او هر کله چې منکر د بل د دعوو د

را کړې. نو په دې ټولو صورتونو کېنې به به د دواړو نه قسم نشی اخستې بلکه څوک چې انکار کوی د هغه نه به قسم اخستې شی.

په دې دلیل ښکاره دې چې د منکر نه قسم اخستې شی، د مدعی نه نشی اخستې.

د بیع هلاکیدو نه روسته د اختلاف په صورت کېنې د قسم حکم

(وَأَنَّ هَٰذَا الْبَيْعُ كَمَا مَبِيعٌ هَلَكَ شَوْ. لَمْ يَخْتَلَفَا فِي الثَّمَنِ بَيَا بَانِعٍ أَوْ مُشْتَرِيٍّ د ثَمَنِ بِهٖ مَقْدَارُ كَيْ خِلَافٍ أَوْ كَرُو. لَمْ يَخْتَلَفَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ) (۱) نود ابو حنیفه او ابویوسف رحمهما الله به نیز به دواړه قسم نه خوری. وَالْقَوْلُ قَوْلُ الْمُشْتَرِي. فِي الثَّمَنِ أَوْ قَوْلُ بِهٖ د مُشْتَرِيٍّ مَعْتَبَرٍ وَی بِهٖ ثَمَنِ كَبْنِي.

توضیح: صورت د مسئلې دادې، که د مشتری قبضه کولو نه روسته بیع هلاک شو. بیا بانع او مشتری د ثمن په مقدار کې اختلاف او کړو. نود امام ابو حنیفه او ابویوسف رحمهما الله به نیز به دواړو نه قسم اخستې شی، بلکه د ثمن د مقدار په سلسله کې به د مشتری قول مع الیمین معتبر وی.

دلالتها: ① د حضرت امام ابو حنیفه او امام ابویوسف رحمهما الله دلیل دادې، چه د مشتری د بیع قبضه کولو نه روسته تحالف خلاف قیاس دې، ځکه چې بانع مشتری ته هغه مال واپس کړې دې. دویم چې مشتری مدعی دې، او شریعت کې تحالف هغه مال باندې وارد شوې دې، کله چې سامان د بیع موجود وی، لکه چې د نبی کریم ﷺ ارشاد دې. (إِذَا اخْتَلَفَ الْبَيْعَانِ وَالسَّلْمَةُ قَائِمَةٌ بَعَيْنَاهُ تَحَالَفاً وَتَرَدَا) نو هرکله چې د بیع د قبضه کولو نه روسته د بیع سامان موجود کیدلو په صورت کې تحالف وړاندېدل خلاف قیاس دی. نو دا به د بیع سامان هلاکیدلو صورت اړخ ته نه متعدي کیږي، یعنی د بیع سامان هلاکیدلو صورت کې به تحالف واجب نه وی.

② دوهم دلیل او د امام محمد او امام شافعی رحمهما الله د دلیل ځواب دادې، چه د مقصود حاصلیدلو نه روسته په سبب کې د اختلاف اعتبار نه کیږي، یعنی د بیع مقصود مشتری لپاره بیع سلامت پاتې کیدل دی. نو هرکله چې بانع مشتری ته بیع سپارلې دې، او هغه د مشتری په ملک کې هلاک شو. نو مقصود حاصل شو. او هرکله چې مقصود حاصل شو، نود سبب (عقد) ذکر لغو شو. اود بانع او مشتری اختلاف د سبب نه بغیر په زر او دوه زره (درهم) کې شو، یعنی مشتری د زر (درهم) مدعی دې، او بانع ددې منکر دې، او بانع د دوه زره (درهم) مدعی دې، او مشتری ددې منکر دې، نو مشتری چې د کومو زیاتې زر (درهم) منکر دې، هغې باندې به قسم واجب وی، اود قسم خوړلو په صورت کې به هم دده قول معتبر وی.

وَقَالَ مُحَمَّدُ رَحِمَهُ اللَّهُ: أَوْ إِمَامُ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ. يَخْتَلَفَانِ دَوَارَهُ بِهٖ قِسْمِ خَوْرِي. وَيَقْسَمُ الْبَيْعُ عَلَى قِيَمَةِ الْهَلَاكِ (۱) او د هلاک شوی په قیمت به بیع فسخ کولې شی.

توضیح: مسلک محمد: امام محمد فرمائی، چه دواړو څخه به قسم اخستلې شی، که دواړو قسم او خوړلو، نو بیع به فسخ کولې شی، او مشتری باندې به د هلاک شوی بیع قیمت ورکول واجب وی، هم

(۱) القول الرابع من قول الشيخين رحمهما الله في نتائج الألفاظ (٢٠١٧) وجمع الألفاظ (٣٦٢٣) وشرح المجلد (٥٣٠٥) المادة (١٧٨٢) وكثر (٢٨٠) والدر المختار (٤٧٩٤) والفتاوى (٣٣٨٤) نقلاً عن القول الرابع

دا اختلاف هغه وخت دي، کله چې مبيع د مشتری د ملک نه وتلې وي. یا د عیب په وجه مشتری د مبيع په واپس کولو قادر نه وي.

دلیل ۱: دامام محمد دلیل دادې، چې بائع او مشتری دواړو کې هریو ددې عقد د علاوه دعوه کوي. د کوم چې دده انبوال مدعی دي، او دوهم ددې منکر دي، مثلاً بائع د دوه زره (درهمو) په عوض د بیع دعوه کوي، او مشتری ددې منکر دي، او مشتری ددې منکر دي، بیع بالف، د، بیع بالفین، نه غیر ده، هم دا وجه ده. چې د بیع دوه گواهان که په مقدار د ثمن کې اختلاف اوکړي، نو ددوی نه قبلېږي، ځکه چې د دواړو گواهي په جلا بیع باندې ده، او په هر یو بیع نصاب د شهادت نه دي پوره شوي، نو دچا گواهي په هم قبول نه وي.

الاشکال: پاتې شودا سوال، چه د مبيع هلاکیدلو نه روسته د امام محمد رحمته الله علیه په قول باندې د تحالف فائده څه ده.

الجواب: ددې خواب دادې، چه د تحالف فائده داده، که مشتری د قسم خوړلو نه انکار اوکړي، نو په مشتری به د ثمن هغه زیاتوالې واجب وي. د کوم چې بائع مدعی دي، او که بائع د قسم نه انکار اوکړي، نو مشتری څخه به د ثمن هغه زیاتوالې لرې کولې شي. د کوم چې بائع مدعی دي، بهرحال هرکله چې د تحالف فائده موجود ده، نو دواړو څخه به قسم اخستلې شي، اودا داسې ده، لکه چې د مبيع سامان هلاکیدلو نه روسته د ثمن په جنس کې اختلاف کړي وي، مثلاً یوکس دعوه اوکړله. د عقد بالدرام، او دوهم کس د عقد بالدنانیر دعوه اوکړله، نو په دې صورت کې مشتری باندې د قیمت واپس کول لازمیږي. دغه ډول د متن په مسئله کې دواړو نه قسم اخستلې شي، او بیع به فسخ کولې شي، او مشتری باندې به د هلاک شوی مبيع قیمت واجبولې شي.

جواب الشیخین هغه: د امام محمد د دلیل نه خواب دادې، چه فائده هم هغه معتبر ده، کوم چې د موجبات عقد څخې وي، اود ثمن زیاتوالې لرې کولو فائده د موجبات عقد څخې نه ده، بلکه دا فائده د بائع د قسم نه د انکار کولو د موجباتو څخې ده، او چونکه قسم د موجبات عقد څخې نه ده، نو د بائع انکار قسم به هم موجبات عقد څخې نه وي، او هرکله چې د بائع د قسم انکار د موجبات څخې نه ده، نو دده د قسم د انکار په وجه به هغه شئ نشي پریځودلې، کوم شئ چې د موجبات عقد څخې دي، یعنی مبيع باندې د مشتری ملکیت او قبضه، او هرکله چې دا ترک نکړي شوه، نو بائع څخه به قسم نشي اخستلې، بلکه صرف به مشتری څخه به قسم اخستلې شي.

دوه غلامانو څخې د یو غلام هلاکیدو نه روسته نهم هڅې اختلاف او د قسم حکم

وَإِنْ هَلَكَ أَحَدُ الْعَبْدَيْنِ كَيْهَ دوه غلامانوکې یو هلاک شو، لَمْ يُغْتَلَقْ فِي الثَّمَنِ بِنَا دواړو په ثمن کې اختلاف اوکړي، لَمْ يَحْتَكَ لَكَ عَنْدَ أَيْسَ حَبِيبَةٍ إِلَّا أَنْ يَرْضَى الْبَائِعُ أَنْ يَتْرُكَ حَبِيبَةَ الْهَالِكِ (نود امام صاحب رحمته الله علیه په نیز به دواړه قسمونه نه خوري، خودا چې بائع په دې خبره راضی شي، چه هغه به د هلاک شوی غلام برخه پرېږدي (نو قسم به اخستلې شي)

فتریع: که یوسری خپل دوه غلامان د عقد واحد لاندې خرڅ کړل، او مشتری په دوی دواړو باندې قبضه اوکړله، بیا په دوی دواړو کې یو هلاک شو. ددې نه روسته بائع او مشتری د ثمن په مقدار کې

اختلاف او کړو. بانع او وټيل، چه ما دواړه غلامان د دوه زره (درهمو) په عوض خرڅ کړي دي. او مشتری او وټيل، چه ما ستا نه دوی دواړه د زر (درهمو) په عوض اخستې دي. نو د حضرت امام ابو حنيفه رحمته الله په نيز دې صورت کې به تحالف نه کېږي. يعنی دواړو څخه به قسم نشي اخستلی. البته که بانع د هلاک شوی غلام د برخې (حصې) ثمن پريښولو باندې راضي شو. نو په دې صورت کې به دواړو نه قسم اخستلی شي. او جامع صغير کې هم دا مسئله په دې طريقه ذکر شوې ده. چه د ابو حنيفه رحمته الله په نيز د مشتری قول به مع اليمين معتبر وي. خودا چې بانع په دې خبره باندې راضي شي. چه هغه به ژوندي غلام اخلي. او د هلاک شوی قيمت څخه به هغه لپاره هيڅ نه وي. د دواړو عبارتونو حاصل يو دې. صرف دومره توپير دې. چه د قدوري په عبارت کې مستثنی منه عدم تحالف (لم يتحالفا) ده. او د جامع صغير په عبارت کې مستثنی منه د مشتری يعين دې.

فيله د حضرت امام ابو حنيفه رحمته الله دليل دادې. چه د مشتری د قبضي نه روسته تحالف خلاف قياس د حديث نه په هغه صورت کې ثابت دې. کله چې مبيع موجود وي. لکه څنگه چې وړاندې نير شوی دی. او مبيع دخپلو پوره اجزاؤ نوم دې. نو د بعض اجزاؤ فوت کيدلو نه روسته مبيع باقي پاتې نشو. ځکه چې انتفاء د جزء انتفاء د کل لره مستلزم ده. او چې مبيع باقي پاتې نشو. نو د حديث واريدلو محل هم باقي پاتې نشو. او هر کله چې د وارد شوی حديث محل باقي پاتې نشو. نو د حديث مطابق به تحالف هم نه وي. او د مبيع په موجودگي کې تحالف خلاف قياس ثابت دې. په دې وجه د هلاکيدلو صورت به په دې نشي قياس کولی. او تحالف به نشي واجبولې. بهرحال په دې صورت کې تحالف نشته.

وَسَأَلَ ابُو يُوْسُفَ: اَوِ ابُو يُوْسُفَ رحمته الله فرماني. **يَكْفَى الْفَقْرَ وَيُقَسِّمُ الْبَيْعَ فِي الْمَقَرِّ**، چې د ژوندي غلام په اړه کې به عقد فسخ کولی شي. **وَقِيمَةُ الْهَالِكِ**. او د تلف شوی په قيمت کې به د مشتری قول معتبر وي. وهو قول مُحَمَّدٍ: او دا د امام محمد رحمته الله قول دې.

تصريح **مسلك المصنفين** د حضرت امام ابو يوسف رحمته الله فرماني. چه د ژوندي غلام په اړه کې به، بانع او مشتری دواړو نه قسم اخستلی شي. او د تحالف نه روسته به ژوندي غلام کې عقد بيع فسخ کولی شي. او د هلاک شوی غلام د ثمن په برخه کې به د مشتری قول مع اليمين معتبر وي. او دا د امام محمد قول هم دې.

فيله د حضرت امام ابو يوسف رحمته الله دليل دادې. چه تحالف (خپل منځ کې د قسم) ممنوع کيدل په دې وجه دی. چه مبيع هلاک شوي دي. نو څومره قدرې چې ضائع شوي دي. هم هغه مقدار کې به تحالف ممنوع وي. نو ژوندي غلام څومره چې نه دي هلاک شوي. هغه کې به دواړو نه قسم اخستلی شي. او هلاک شوی غلام کې به تحالف نه کېږي. بلکه دده په ثمن کې به د مشتری قول مع اليمين معتبر وي.

د بنخي ميره په مېنځ کښي په مهر کښي اختلاف

وَأَذَا اخْتَلَفَ الزَّوْجَانِ فِي الْمَهْرِ او که بنخي او ميره په مهر کې اختلاف او کړو. **فَأَدْعَى الزَّوْجُ بَيَا مِيرَه** دعوه او کړله. **أَنَّهُ تَزَوَّجَهَا بِأَلْفٍ** چې ما ددې سره په زر (درهمو) باندې نکاح کړې وه. **وَسَأَلَتْهُا** او بنخي او وټيل. **تَزَوَّجَنِي بِأَلْفَيْنِ** چې ما سره په دوې (دوه) زره (درهمو) نکاح کړې وه. **فَأَيْمَنَّا أَكْمَامَ الْبَيْتَةِ** **فَقُبِلَ بَيْتُهُ** (نو کوم کس چې بينه قائم کړل: د هغه بينه به قبول وي).

تصريح صورت د مسئلې دادې. که بنخي او ميره د مهر په مقدار کې اختلاف او کړو. ميره دعوه او کړله. چه ما ددې بنخي سره د زر (درهمو) په عوض نکاح کړې ده. او بنخي دعوه او کړله. چه ده زما سره د دوې (دوه) زره (درهمو) په عوض نکاح کړې ده. نو په دواړو کې چې کوم يو کس بينه قائم کړل.

دې وجه دی چه مبیع هلاک شوي دي. نو خومره قدرې چې ضائع شوي دي. هم هغه مقدار کي به تحالف ممتنع وي. نو ژوندې غلام کوم چې نه دي هلاک شوي. هغه کي به دواړو نه قسم اخستلې شي. او هلاک شوي غلام کي به تحالف نه کيږي. بلکه دده په ثمن کي به د مشتری قول مع اليمين معتبر وي.

د بنخي ميره په مېنځ کښي په مهر کښي اختلاف

وَإِذَا اخْتَلَفَ الزَّوْجَانِ فِي الْمَهْرِ أَوْ كِهْ بِنَخِي أَوْ مِيرِه په مهر کي اختلاف او کړو. فَأَدْعَى الزَّوْجُ مِيرِه دعوه او کړله. أَنَّهُ تَزَوَّجَهَا بِالْفِ بِنَخِي ما ددې سره په زر (درهمو) باندې نکاح کړې وه. وَقَالَتْ أَوْ بِنَخِي او وويل. تَزَوَّجْتَنِي بِالْفِ بِنَخِي چې تا ما سره په دوي (دوه) زره (درهمو) نکاح کړې وه. فَأَيُّهُمَا أَقَامَ الْبَيِّنَةُ تُقْبَلُ بَيِّنَتُهُ (نو کوم کس چې بيينه قائم کړل. د هغه بيينه په قبول وي.

توضیح: صورت د مسئلې دادې. که بنخي او ميره د مهر په مقدار کي اختلاف او کړو. ميره دعوه او کړله. چه ما ددې بنخي سره د زر (درهمو) په عوض نکاح کړې ده. او بنخي دعوه او کړله. چه د زما سره د دوي (دوه) زره (درهمو) په عوض نکاح کړې ده. نو په دواړو کي چې کوم يو کس بيينه قائم کړل. د هغه بيينه په قبول وي.

دليله: ځکه چې هغه خپله دعوه بيينه سره ثابت کړله. که بنخي بيينه قائم کړل. نو د هغې بيينه قبول بالکل ښکاره دی. ځکه چې هغه د زياتوالي مدعيه ده. اود مدعي بيينه قبلولي شي. نو ددې بيينه په قبول وي. خود ميره بيينه قبلولو کي څه قدرې اشکال دي. ځکه چې ميره د زيات منکر دي. نو په ده باندې قسم واجبيدل پکار دی. بيينه واجبيدل پکار نه دی. خو ددې باوجود ده د بيينه پيش کړل. نو ځکه به قبلوي. چه دې صورت مدعي دي. اود بيينه قبليدلو لپاره دومره کافی ده.

وَإِنْ أَقَامَ الْبَيِّنَةُ مِيرِه دعوه او کړل. فَأَلْبَيِّنَةُ بَيِّنَةُ الْمَرْأَةِ (نود بنخي بيينه په قبول وي. لِأَنَّهَا تَلَبَّتْ الزَّيَادَةَ ځکه چې د بنخي بيينه زيات ثابتوي. مُعْنَاهُ ددې مطلب دادې. إِذَا كَانَ مَهْرٌ مِنْهَا أَقْلٌ مِمَّا أَدَّعَتْهُ چې کله د بنخي مهر مثل د بنخي د دعوه نه کم وي.

توضیح: او که بنخي او ميره دواړو خپل خپل بيينه قائم کړل. نو د بنخي بيينه په قبول وي. دليله: ځکه چې د بنخي بيينه د مهر زيات ثابتوي. خود بنخي بيينه به هغه وخت قبلوي. کله چې مهر مثل دهغې نه کم وي. دکوم چې بنخه دعوه کوي. گڼي که مهر مثل د هغې برابر وي. دکوم چې بنخه دعوه کوي. يا هغې نه زيات وي. نو په دې دواړو صورتونو کي به د ميره بيينه قبول وي.

(وَإِنْ لَمْ يَكُنْ هُمَا بَيِّنَةً أَوْ كِهْ دواړو سره بيينه نه وي. فَحَالًا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ (نود ابو حنيفه په نیز به دواړو نه قسم اخستلې شي. وَلَا يَقْسَمُ الْبَيِّنَةُ) (او نکاح به نشي فسخ کيدلې.

توضیح: او که بنخه او ميره دواړه د بيينه قانمولو نه عاجز شو. نو د امام ابو حنيفه په نیز به دواړو نه قسم اخستلې شي. خو نکاح به نشي فسخ کولې. دليله: ځکه چې د تحالف اثر به دا وي چه د مهر په سلسله کي د دواړو دعوه معدوم شي. او داسې شي. لکه چې د مهر ذکر نه وي کړې. اود مهر ذکر نه کول د نکاح د صحت لپاره محل (خلل) نه واقع کيږي. ځکه چې مهر په نکاح کي تابع وي. نو په دې تحالف سره د مهر تسميه معدوم کيږي. خو نکاح به نه فسخ کيږي.

(وَإِنْ لَمْ يَكُنْ هُمَا بَيِّنَةً أَوْ كِهْ دواړو سره بيينه نه وي. فَحَالًا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ (نود ابو حنيفه په نیز به

دواړو نه قسم اخستلې شی. وَلَا يُقَسَّمُ الزَّكَاءُ) او نکاح به نشی فسخ کیدلې.

توضیح: او که ښځه او مېړه دواړه د بینه قانمنولو نه عاجز شو. نو د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز به دواړو نه قسم اخستلې شی. خو نکاح به نشی فسخ کولې.
دلیل: ځکه چې د تحالف اثر به دا وی. چه د مهر په سلسله کې د دواړو دعوه معدوم شی. او داسې شی. لکه چې د مهر ذکر نه وي کړې. اود مهر ذکر نه کول د نکاح د صحت لپاره محل خلل، نه واقع کېږي. ځکه چې مهر په نکاح کې تابع وی. نو په دې تحالف سره د مهر تسمیه معدوم کېږي. خو نکاح به نه فسخ کېږي.

(وَلَكِنْ يَنْكُحُ مَهْرُ الْيَتِيمِ) نو بیه به فسخ کولې شی. خو مهر مثل به حکم (او فیصل) گرځولې شی.

توضیح: بهر حال د مهر په سلسله کې د تحالف نه روسته د مهر ذکر کول معدوم شو. او نکاح فسخ نشوه. او هرکله چې نکاح فسخ نشوه. اود مهر ذکر کول معدوم شو. نو د جگړې ختمولو لپاره به مهر مثل حکم جوړولې شی.

فَإِنْ كَانَ مِثْلَ مَا اعْتَرَفَ بِهِ الزَّوْجُ نَوَ كَه مِثْلِ دَوْمِرِه وى. د څومره چې مېړه اقرار کړې دې. اَوْ اَقْلَ يَا دَدَي نَه كَم وى. قَضَى بِمَا قَالَا (الزَّوْجُ) نو دهغې فیصله به کولې شی. کوم چې مېړه ونیلى دى.

توضیح: نو که مهر مثل د مېړه د اقرار کړې شوى مهر برابر وی. یا ددې نه کم وی. نو د څومره مهر چې مېړه اقرار کړې دې. هم د هغې په اندازه به حکم ورکولې شی.
دلیل: ځکه چې ښکاره حال د مېړه د قول شاهد دې. او ښکاره حال چې دچا شاهد وی. هغه مدعى علیه وى.

اود بینه نه کیدلو په صورت کې د مدعى علیه قول معتبر وی. نو په دې صورت کې به هم د مدعى علیه یعنی د مېړه قول معتبر وی. او هغه مهر به واجب وی. د کوم چې مېړه اقرار کړې دې.

(وَإِنْ كَانَ مِثْلَ مَا ادَّعَتْهُ الْمَرْأَةُ) او که د هغې هومره وى. د څومره چې ښځې دعوه کړې ده. اَوْ اَكْثَرَ قَضَى بِمَا ادَّعَتْهُ الْمَرْأَةُ) نو ښځې لپاره به د مهر مثل فیصله کولې شی.

توضیح: او که مهر مثل دومره وى. د څومره چې ښځې دعوه کړې ده. یا ددې نه زیات وى. نو د څومره چې ښځې دعوه کړې ده. هم دهغې حکم به ورکولې شی.
دلیل: ځکه چې په دې صورت کې ښکاره حال د ښځې شاهد دې.

وَإِنْ كَانَ مَهْرُ الْيَتِيمِ أَكْثَرُ مِمَّا اعْتَرَفَ بِهِ الزَّوْجُ وَأَقْلَ مِمَّا ادَّعَتْهُ الْمَرْأَةُ قَضَى لَهَا بِمَهْرِ الْيَتِيمِ)

توضیح: او که مهر مثل منځنى وى. یعنې د مېړه د اقرار کړې شوى مهر نه زیات وى. اود ښځې د دعوه کړې شوى مهر نه کم وى. نو ښځې لپاره به د مهر مثل حکم ورکولې شی.
دلیل: ځکه چې هرکله دواړو قسم اوڅوړلو. نوته به د مهر مثل نه زیاتى ثابتېږي. اونه به ددې نه کم ثابتېږي. یعنې د مېړه د قسم خوړلو په وجه به د مهر مثل نه زیاتى نه ثابتېږي. اود ښځې د قسم خوړلو په وجه به د مهر مثل نه کم نه ثابتېږي. نو هرکله چې نه د مهر مثل نه زیات ثابت شو. او نه کم ثابت شو. نو د مهر مثل حکم به ورکولې شی.

د مَوْجَر او مَسَاجِد اختلاف او د تحالف حکم

(وَإِنْ اِخْتَلَفَا فِي الرِّجَاءِ وَقَبِلَ اَشْيَافًا أَلْمَعْفُودَ عَلَيْهِ) او که د معفود علیه وصولولو نه وړاندې موجه او

مستاجر په اجاره کې اختلاف اوکړو. **مُخَالَفَانُو** دواړه به قسم خوري. **وَقَرَّادًا** او اجاره دې واپس کړي.

توضیح مسئله داده، چه موجر اجاره باندې ورکونکې، او مستاجر اجرت باندې اخستونکې، د اجرت په مقدار کې اختلاف اوکړو. یا معقود عليه یعنی د منفعت په مقدار کې اختلاف اوکړو. اودا اختلاف د منافع حاصلولو نه مخکې واقع شونو په دې صورت کې به دواړو نه قسم اخستلې شی. او عقد اجاره به فسخ کولې شی. د بدل (اجرت) او مبدل (معقود عليه) په ذکر کاوه سره دا خبره واضحه شوه. که اختلاف د ميعاد په مقدار کې وي. نو په دې صورت کې به تحالف نه کېږي. بلکه د زیاتوالی د منکر قول به مع اليمين معتبر وي.

دليله په مبيع باندې د قبضه کاوه نه وړاندې په بيع یعنی ثمن يا مبيع کې اختلاف د قياس مطابق دې. او اجاره منفعت باندې د قبضه کاوه نه وړاندې په مبيع باندې د قبضه کاوه نه وړاندې د بيع مثال دې. ځکه چې دواړو کې هريو عقد معاوضه ده. او زموږ کلام په دې صورت کې دې. کله چې معقود عليه یعنی منفعت باندې قبضه نه وي شوې. نو د منفعت حاصلولو نه وړاندې اجاره کې اختلاف داسې شو. لکه مبيع باندې قبضه کاوه نه وړاندې په بيع کې اختلاف، نو لکه څنګه چې بيع کې تحالف جاری کېږي. دغه ډول به اجاره کې هم تحالف جاری کېږي.

د منافع حاصلولو نه روسته اختلاف کېږي د تحالف حکم

وَأَنَّ اخْتِلَافًا بَعْدَ الْاِسْتِيفَاءِ او که د منافع وصولولو نه روسته دواړو اختلاف اوکړو. **لَمْ يَخَالَفَا** دواړه به قسم نه خوري. **وَكَانَ الْقَوْلُ قَوْلَ الْمُسْتَأْجِرِ** او د مستاجر قول به معتبر وي.

توضیح که په اجاره کې د منافع حاصلولو نه روسته دواړو اختلاف اوکړو. نو بالا جماع به دواړو نه قسم نشي اخستلې. بلکه د مستاجر قول به مع اليمين معتبر وي.

دليله د تحالف نه واجبيدل د شيعينو رحمهم الله په نيز خو ښکاره دی. ځکه چې کله معقود عليه معدوم شی. نو ددوی په نيز تحالف هم منتع کېږي. او دلته کې معقود عليه د منفعت وصولولو نه روسته پاته پاتې نشو. په دې وجه دا ونيلې شی. چه اجاره کې معقود عليه هلاک او معدوم شو. اود امام محمد رحمته الله په اصل باندې هم عدم تحالف ښکاره دې. ځکه چې د امام محمد رحمته الله په نيز باندې مبيع کې تحالف نه منتع کېدل، په دې وجه دی. چه د مبيع قيمت وی. او قيمت د بيع قائم مقام وی. نو د امام محمد رحمته الله په نيز بائع او مشتری دواړه به قيمت باندې تحالف کوي.

د بعضی منافع حاصلولو نه روسته اختلاف او د تحالف حکم

وَأَنَّ اخْتِلَافًا بَعْدَ اسْتِيفَاءِ بَعْضِ الْمُعْقُودِ عَلَيْهِ او که د بعض معقود عليه حاصلولو نه روسته دواړو اختلاف اوکړو. **مُخَالَفَانُو** دواړه به قسم خوري. **وَكَيْفَ الْمُعْقُودُ فِي أَيِّ شَيْءٍ** او مابقی کې به عقد فسخ کولې شی. **وَكَانَ الْقَوْلُ فِي الْمَاضِي قَوْلَ الْمُسْتَأْجِرِ** او د تیرې شوې زمانې اړه کې به د مستاجر قول معتبر وي. **مَعَ تَمَيُّنِهِ** سره د قسم د ده نه

توضیح مسئله داده. که په عقد اجاره کې د څه منافع حاصلولو نه روسته موجر او مستاجر په اجرت کې اختلاف اوکړو. نو دواړو څخه به قسم اخستلې شی. او په مابقی کې به عقد اجاره فسخ کولې شی. اود تیره شوې زمانې په اړه کې به د مستاجر قول معتبر وي.

دليله دليل دادې. چه عقد اجاره په يوځل نه منعقد کېږي. نو داسې شوه. گویا د منفعت هرڅيز باندې جديد عقد وارد شوې دې. نو هغه منافع کومې چې پاته پاتې شوي. د هغې په اعتبار سره به د

معهود علیه حاصلولو نه وړاندې اختلاف وی. اود معهود علیه حاصلولو نه وړاندې باندې به تحالف جاری کیږي. او کوم منافع چې تیرې شوې. د هغې په اعتبار سره به د معهود علیه حاصلولو نه روسته اختلاف وی. اود معهود علیه حاصلولو نه روسته تحالف نه جاری کیږي. بلکه بالاتفاق د مستاجر قول قبولې شی. نود تیرې شوو منافعو په حق کې به تحالف نه جاری کیږي. بلکه د مستاجر قول به قبولې شی.

د مولی او مکاتب په منځ کې اختلاف او د تحالف حکم

وَإِذَا اخْتَلَفَ الْمَوْلَى وَالْمُكَاتَبُ فِي مَالِ الْكِتَابَةِ أَوْ كَه مَوْلَا او مَكَاتِبُ په مال کتابت کې اختلاف او کړو. اَمْرٌ يَحْتَاطُ عَلَيْهِ حَنِيفَةً. (۱) نود ابوحنيفه رحمته الله په نیز تحالف نشته.

توضیح: که مولا او مکاتب د بدل کتابت په مقدار کې اختلاف او کړو. نود امام ابوحنيفه رحمته الله په نیز دواړو باندې تحالف نه واجیږي. بلکه د مکاتب قول به مع اليمين معتبر وی. **دلیل:** د حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله دلیل دادې. چه بدل کتابت فی الحال دهغه رکاوټ لري کولو په مقابل کې دي. کوم چې د تصرف وغيره په سلسله کې مکاتب ته حاصل شوې دي. اود تصرف رکاوټ لري کيدل مکاتب لپاره بدل کتابت کې د اختلاف باوجود حاصل دي. ځکه چې مولا او مکاتب د کتابت په ثبوت باندې دواړه متفق دي. او بدل کتابت کې د آزادۍ مقابل هغه وخت شو. کله چې بدل کتابت ادا کړي. نو حاصل داشو. چه د ادا نه وړاندې بدل کتابت د آزادۍ مقابل وي. نود ادا نه وړاندې مکاتب آزاديدل پکار وو. حالانکه داسې نه ده. بهرحال هرکله چې هغه شی يعنی د تصرف ممانعت لري کيدل د بدل کتابت مقابل دي. او هغه مکاتب ته حاصل دي. نو اختلاف صرف د بدل کتابت په مقدار کې شو. ځکه چې دې وخت غلام مولا باندې د هيڅ شی دعوه نه کوي. بلکه دې دهغه زیادت منکر دي. د کوم چې مولا مدعی دي. نو دلته کې مولا مدعی او مکاتب منکر شو. او په کوم صورت کې چې يو مدعی او بل منکر وی. په هغه صورت کې تحالف نه واجیږي. بلکه د منکر قول معی اليمين قبولې شی. نو دلته کې به هم تحالف نه واجیږي. بلکه مکاتب کوم چې منکر دي. د هغه قول به مع اليمين معتبر وی. دا حکم هغه وخت دي. کله چې دواړو سره بينه نه وي. او که يوکس بينه پيش کړل. نود هغه بينه به قبولې شی. او که دواړو بينه قائم کړل. نود مولا بينه به اولی وی.

وَقَالَ: اَوْ صَاحِبِ رَهْمَةِ اللَّهِ فَرْمَانِي يَحْتَاطُ عَلَيْهِ. چې دواړه به قسم خوري. وَتَلَفَسَ الْكِتَابَةُ (او کتابت به فسخ کولې شی.

توضیح: **مسئله صاحبین:** صاحبین رحمهم الله فرماني چه تحالف به واجب وی. اود تحالف نه روسته به عقد کتابت فسخ کولې شی. هم دا قول د امام شافعی رحمته الله دي. **دلیل:** د دلیل دادې. چه کتابت داسې عقد معاوضه ده. چه فسخ قبولی نودا د بيع مشابه شو. يعنی لکه څنگه چې بيع داسې عقد معاوضه ده. چه فسخ قبولی. دغه ډول کتابت داسې عقد معاوضه ده. چه فسخ قبولی. اود دواړو په منځ کې علت جامعده دادې. چه لکه څنگه بائع او مشتری د ثمن په مقدار کې اختلاف کوي. او بائع د ثمن د زیادت مدعی وی. او مشتری د دې منکر وی. او مشتری د خپل بيان شوي ثمن په عوض د مبيع د استحقاق دعوه کوي. او بائع د دې منکر وی. دغه ډول مولا د زیات بدل

(۱) القول الرابع هو قول الإمام كذا في ملفي الأبحر (۳۶۶۳) ونسب الألفاظ (۲۱۱۹۷) نقلًا عن القول الرابع

کتابت دعوه کوی. او مکاتب ددې منکر دې. او مکاتب پخپل مولا باندې ددغه مقدار په ادا کولو باندې د عتق د استحقاق دعوه کوی. د کوم چې مکاتب مدعی دې. او مولا ددې منکر دې. نو ددې علت مشترکه په وجه لکه څنګه چې د ثمن د اختلاف په صورت کې بائع او مشتری باندې تحالف واجبیږي. دغه ډول بدل کتابت کې د اختلاف په صورت کې به هم مولا او مکاتب دواړو باندې تحالف واجبیږي.

د بنخي او ميره د کور په سامان کښي د اختلاف مسئله

وَإِذَا اختلف الزوجان في متاع البيوت او که بنخي او ميره د کور په سامان کې اختلاف اوکړو. فَمَا يَصْلُحُ لِلزَّجَالِ فَمَوْلَا لِرَجُلٍ نو کوم شيان چې د سرو لائق او مناسب دی. هغه به د سرو لپاره وي

توضیح: که بنخي او ميره د کور په سامان کې اختلاف اوکړو. چه دا سامان زما ملک دي. اوبينه دواړو سره موجود نه دی. نو کوم سامان چې د سري مناسب دي. هغه سامان به قسم اخستلو سره سري ته ورکولې شي. لکه عصامه (پگري)، توشيدې، کتابونه، قبا، کمان (لينده)، د جهاد سامان (وغیره).
دليله: ځکه چې داسې قسمه سامان کې ښکاره حال د سري شاهد دي. او په دعوه کې هم دهغه کس قول معتبر وي. د چا چې ښکاره حال شاهد وي.

وَمَا يَصْلُحُ لِلنِّسَاءِ فَمَوْلَا لِمَرْأَةٍ او کوم شيان چې د ښځو لائق دي. هغه به د ښځې لپاره وي. لکه پتو (خادر)، (يعنی سريچک يا سر تروني) لَشَهَادَةِ الظَّاهِرِ هُنَا ځکه چې ښکاره حال ددې شاهد دي.

توضیح: کوم سامان چې د ښځو لائق وي. هغه سامان به قسم اخستلو سره ښځې ته ورکولې شي. لکه لويته پتو (خادر، برقع، او زيورات (کالي) وغیره.
دليله: ځکه چې دې کې ښکاره حال د ښځې شاهد دي.

وَمَا يَصْلُحُ لَهُمَا او کوم شيان چې د دواړو لائق دي. فَمَوْلَا لِرَجُلٍ (نو هغه سري لپاره دی.

توضیح: او کوم سامان چې د دواړو مناسب دي. هغه به هم سري ته ورکولې شي.
دليله: ځکه چې د ښځې او سري د قبضي ټولو شيان د سري لپاره وي. او په دعوه کې د قابض قول معتبر وي. نو سري کوم چې د ښځې او د ښځې په مقبوضه څيزونو باندې قابض دي. په ټولو کې به د سري قول معتبر وي. کوم سامان چې ښځو سره مختص وي. هغه به ښځې لپاره ځکه وي. چه يو اړخ ته د ميره ښکاره قبضه ده. او بل اړخ ته د ښځې قبضه ده. کومه چې ددې نه زياته مضبوطه ده. نو د ښځې قبضه کومه چې زياته مضبوطه ده. هغې ته به ترجيح حاصل وي. لکه مثلاً دوه سرو په يوه کپړه کې اختلاف اوکړو. او يو کس دا اغوستې ده. او دوهم ددې لستونري نيولی دی. نو کوم کس چې اغوستي ده. د هغه قول به معتبر وي.

په زوجينو کښي د يو د مال له روسته په ژوندي او وارثانو کښي اختلاف

فَإِنْ مَاتَ أَحَدُهُمَا نو که په بنخي او ميره کې يو کس مړ شو. وَ اختلف ورثته مَعَ الْأَخْيَارِ او ددې مري وارثانو د نورو سره اختلاف اوکړو. فَمَا يَصْلُحُ لِلزَّجَالِ وَالنِّسَاءِ نو کوم څيزونه چې د سرو لائق دي. اود ښځو لائق دي. فَمَوْلَا بَاقِي مِنْهُمَا هغه واره به دوی کې ژوندي لپاره وي.

توضیح: که په زوجين (ښځه او خاوند) کې يو کس مړ شو. او بيا د مري وارثانو او ژوندي د سامان په اړه کې اختلاف اوکړو. نو د کور واره سامان به هغه کس لپاره وي. کوم چې ژوندي وي. که هغه سامان د

سرو مناسب وی. او که د ښځو مناسب وی. دا د امام ابوحنیفه مسلک دی. (۱)
 دلېله ۱۰ ځکه چې قبضه د ژوندی سړی معتبر وی. د مړی معتبر نه وی.

وَقَالَ أَبُو يُسُفَ: اَوِ ابُو يُسُفَ ۱۰ فرماني. يَذْقُرُ اِلَى الْمَرْأَةِ مَا يَجُزُّ بِهٖ مِنْهَا، چې هغه سامان به ښځې ته ورکولې شی. کوم چې دې د جهیز په طور (د خپل پلار د کوره د واده سامان، راوړلې دې. وَالْبَاقِي لِلزَّوْجِ اَوْ باقی (سامان) به د میره لپاره وی.

تدريج ۱۰ مسلک ابی یوسف ۱۰ حضرت امام ابو یوسف ۱۰ فرماني. چه ښځې کوم سامان د جهیز په طور (د پلار د کوره) راوړلې دي. هغه سامان به ښځې ته ورکولې شی. او باقی سامان به میره نه قسم اخستلې شی. او میره ته به ورکولې شی.

دلېله ۱۰ ځکه دا خبره ښکاره ده. چه ښځې جهیز راوړی. اودا ظاهر (ښکاره حال) د میره د ښکاره قبضې په نسبت زیات قوی دي. نو ددې ظاهر په ذریعه به د میره ظاهري قبضه باطلېږي. بیا کوم سامان چې باقی پاتې شو. هغې کې چونکه د میره د ښکاره قبضې هیڅ معارض نشته. نو دده ښکاره قبضه به معتبر وی.

مسلک محمد ۱۰ حضرت امام محمد ۱۰ فرماني. چه کوم شیان د سرو مناسب دی. هغه به واره د میره وی. او کوم شیان چې د ښځو سره مناسب وی. هغه به د ښځې وی. او کوم شیان چې د دواړو مناسب دي. هغه به د میره وی. که میره ژوندې وی. او که میره مړ وی. نو دده د وراثتو به وی.
 دلېله ۱۰ دلیل هغه دې. کوم چې مونږ د امام ابوحنیفه ۱۰ دلیل بیان کړې دي. یعنی ښځه اود ښځې مقبوضه واره شیان د میره په قبضه کې وی. او قول د قباض معتبر وی. په دې وجه دې خیزونو کې د میره یعنی د قباض قول معتبر وی. اود امام محمد ۱۰ په نیز هم طلاق اورمرګ دواړه په حکم کې یوشان دی. ځکه چې وارث د خپل مورث قائم مقام دی.

د ښځې شیو مباحثې نه کومه موده کېږي پیدا شوې بهی باندې د بانع دعوی

(وَإِذَا بَاعَ الرَّجُلُ جَارِيَةً يَوْكُسُ يَوْهَ وَيَنْخُ خَرْخَ كَرَلَهٗ فَجَاعَتْ يَوْكُودَ هَغِي بَجِي پيدا شو. فَأَدْعَاةُ الْبَايِرِ) اَوْ بَانَع د هغې دعوه او کړله. فَإِنَّ جَاعَتْ يَوْكُودَ يَوْكُودَ مِنْ يَوْكُودَ يَوْكُودَ هَغِي د شېرې مباحثو نه په کم کې بهی راوړلې وی. د کومې ورځې نه نې چې دا خرڅ کړې وو. فَهَوَايِنُ الْبَايِرِ نو بهی به د بانع خوې وی. وَأَمَّا أَمْرُكُلْهٗ (۱۰) اود بهی مور به دده ام ولده وی. وَيُسْتَأْزَمُ الْبَايِرُ بِيَعْ به ختمولې شی.

تدريج ۱۰ نفس مسئله آسانه ده

دلېله ۱۰ ځکه چې د ام ولد بيع جائز نه ده.

(وَيُرَدُّ الْبَايِرُ) اوس دې ثمن واپس کړی.

دلېله ۱۰ ځکه چې ده په ناحقه وصول کړې دي.

(۱) القول الرابع هو قول أبي حنيفة ۱۰ كذا في الحاشية (١٨٣/١) وشرح المجلة (٥٠٠/٥) المادة (١٧٧١) نقلاً عن القول الرابع (١٨٠/٢)

(۱) القول الرابع هو قول الجمهور ۱۰ كذا في تنوير الأبصار (٤٩٤/٤) ومدة الحائق (٢٤٩/٧) وملحق الأجر.

(٣٨٨/٣) والمقدمة (١١٥/٤) ونجاة الأفكار (٢٧٤/٧) نقلاً عن القول الرابع (١٩١/٢) (١٩٢)

توضیح یو سړی یوه وینځه خرڅه کړله. هغې د بیع د وخت نه شپږ میاشتو نه کم کې بچې راوړلو او بائع د بچې دعوه او کړله. نو دا بچې به استحساناً د بائع څوې وی. او وینځه به د هغه ام ولد وی.

وجه الاستعسان چه د استحسان داده، چه د حمل قرار موندل، یو پټ امر دی. په دې وجه به د تناقض لحاظ نشی ساتلې. اود بائع په ملکیت کې د حمل ودریدل ددې خبرې دلیل دی. چه بچې د بائع دې ځکه چې ولادت د شپږ میاشتو نه کم کې دی. او هر کله چې په مذکور طریق د بائع دعوه صحیح وی. نو دا به اصل علوق اړخ ته مستند وی. معلومه شوه. چه ده د ام ولد بیع کړې ده. نو بیع به ختمولې شی. ځکه چې د ام ولد بیع جائز نه ده. او ثمن واپس کول به ضروری وی. ځکه چې دا ده ناحق وصول کړې دي.

مسک زفر د امام زفر او آتمه ثلاثه رحمهم الله په نیز د بائع دعوه باطل ده. د قیاس تقاضا هم داده.

دلیل ځکه چې د بائع وینځه خرڅول، ددې خبرې اقرار دی. چه هغه دده ام ولد نه بلکه وینځه ده. نو د تیرشوی اقرار اود لاحق دعوه په منځ کې تناقض دی. نو دعوه به نشی اوریدلې.

(وَإِنْ أَدَّاعَا الْمُشْتَرِي) او که ددې دعوه مشتری او کړله. **مَعَ دَعْوَةِ الْبَائِعِ** د بائع دعوه سره **أَوْ بَعْدَهَا** یا ددې نه پس، **فَدَعْوَةُ الْبَائِعِ أَوْلَى** (نود بائع دعوه به اولی وی.

توضیح پوهیدل پکار دی. چه د خرڅې شوې وینځې نه کله بچې پیدا شی. نو ددې درې صورتونه دی. یا به د بیع د وخت نه شپږ میاشتو کې دننه پیدا وی. یا به دوه کالو نه په زیات کې پیدا وی. او یا به ددې دواړو مودو په منځ کې پیدا وی. په دې کې د هر یو بیا څلور صورتونه دی. یا به د بچې مدعی صرف بائع وی. یا به صرف مشتری وی. یا به دواړه یوځانې وی. یا به د یو بل نه روسته وی. نو د رومبی صورت بیان پورته ذکر کړې شو.

او که مشتری ددې بچې د نسب دعوه او کړله. نو دده د دعوه به هیڅ اعتبار نه کیږی. که د بائع دعوه سره یوځانې نې کړې وی. او که د هغه نه روسته نې کړې وی.

دلیل که د بائع دعوه د مشتری د دعوه نه وړاندې وی. بیا خو د هغه د دعوه وړاندې کیدل ښکاره دی. او که دا دعوه د مشتری نه روسته وی. نو دده لپاره دا د حمل وخت اړخ ته مستند دی. ځکه چې دا دعوه د استیلا ده. چه دې کې فی الحال د قوت په وجه د ملکیت د قیام هم اړتیا نه وی. په خلاف د مشتری د دعوې، چه دا دعوه د تحریر ده.

ماشوم پر هیدو باندې د بائع د ام ولد جوړیدو دمو

(وَإِنْ مَاتَ الْوَلَدُ) که بچې مړ شو. **فَدَّاعَا الْبَائِعُ** بیا بائع دعوه او کړله. **وَقَدْ جَاءَتْ بِهِ لِأَقْلٍ مِنْ يَتَى أَهْلِهِ** او وینځې دا (بچې) د شپږ میاشتو نه په کمه موده کې راوړلو. **لَمْ يَكُنْ فِي النَّسَبِ فِي الْوَلَدِ وَلَا الْإِسْتِيلَادِ فِي الْأُمِّ** (نو په وینځه کې به ام ولد نه ثابتیږی.

توضیح که د بچې انتقال اوشو. (حالاتکه دا د بیع د وخت نه شپږ میاشتې کم باندې پیدا شوي وو) بیا بائع دده د نسب دعوه او کړله. نو نه به استیلا په ولد کېږی ثابتیږی اونه په مور کېږی.

دلیل ځکه چې بچې ته د نسب اړتیا نشته. اود مور ام ولد کیدل ځکه نه ثابتیږی چې مور د ولد تابع ده. او بچې اصل دی. هر کله چې اصل کې نسب ثابت نشو. نو تابع کې به استیلا ده هم نه ثابتیږی. لاتنه فرع النسب...

(وَإِنْ مَاتَ الْأُمُّ) که مور مړه شوه. **فَدَّاعَا الْبَائِعُ** بیا بائع دعوه او کړله. **وَقَدْ جَاءَتْ بِهِ لِأَقْلٍ مِنْ يَتَى أَهْلِهِ**

انکھو او وینځې دا بچی د شپږ میاشتو نه په کمه موده کې راوړلو. یُکُتُ التَّسْبُ منه فی الولدینو نسب به بچی کې ثابتیږي. وَأَعْدَةُ الْبَائِثُ(۱) او بایع به دا اخلی.

توضیح - که بایع د وینځې فوت کیدلو نه روسته د بچی متعلق دعوه اوکړي. که د بچی د مور یعنی وینځې انتقال وشو. او ددې نه روسته بایع د بچی دعوه اوکړله. او بچی شپږ میاشتونه کم کې پیدا شوي وي. بیا به نسب ثابتیږي.

دلیل - ځکه چې آزادی کې اصل بچی دې. مور نه ده. هم دا وجه ده. چه بچی مور اړخ ته منسوب کیږي...، یقال ام ولد...، او وینځې ته هم آزادی په بچی سره حاصلیږي. نبی کریم ﷺ فرمائیږي دی {أَعْتَقَ وَلَدُهَا} (۲) او هرکله چې بچی اصل شو. نو تابع یعنی د مور فوت کیدل به هیڅ مضر نه وي.

د مشتری په قبضه کې د وینځې د بچی په جړل د ثمن مسئله

{وَيُرَدُّ الثَّمَنُ كُلُّهُ فِي قَوْلِ أَبِي حَنِيفَةَ (۳)} او واپس کوی به پوره ثمن د امام ابوحنیفه رحمه الله په قول کې وکالا: امام ابویوسف او امام محمد رحمهما الله فرمائي. يَرُدُّ حِصَّةَ الْوَلَدِ چې د بچی برخه به واپس کوي. وَلَا يَرُدُّ حِصَّةَ الْأُمِّ اود مور برخه به نه واپس کوي.

توضیح - هرکله چې د مور د وفات نه روسته د بچی نسب ثابت شو. نو بایع به دا اخلی. اوس د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز بایع باندې پوره ثمن واپس کول واجب دی.

ملک الصالحین - صاحبین رحمهما الله فرمائي. چه صرف د بچی د برخې (حصې) ثمن به واپس کوي. وجه داده. چه د بایع نه د بچی نسب ثابتیدلو سره دا خبره واضح شوه. چه ده خپله ام ولد خرڅه کړې وه. اود ام ولد بیع ناجائز ده.

بناه الاختلاف - د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز د ام ولد متقوم نه دي. نه په عقد بیع کې او نه په غصب کې. نو مشتری به ددې ضامن وي. یعنی هغه به د خپل کُل ثمن واپس اخستلو مستحق وي. د صاحبینو رحمهما الله په نیز ددې مالیت متقوم دي. نو مشتری به ددې ضامن وي. دا داسې اوگنډه. چه مثلاً مشتری مذکورده ام ولد د لس دینارو په عوض واخستله. اودا چې وینځه فرض کړې شي. نو ددې د قیمت اندازه پنځلس دیناره، او بچی چې غلام فرض کړې شي. نو دده قیمت لس دینار دي. نو مذکورده لس دیناره ثمن د وینځې او ددې د بچی په مقابل کې واقع شو. اود وینځې قیمت پنځلس دیناره اود بچی لس دیناره اندازه اوکړې شوه. نو لس دیناره ثمن ددې دواړو په مقابل کې داسې ویش شو. چه شپږ دیناره د وینځې په بدله کې، او څلور دیناره د بچی په بدله کې شو. بیا چې مشتری بچی بایع ته واپس کړو. نو بایع به ددې بچی څلور دیناره واپس کوي. چه بدل او مبدل دواړه جمع نشي. او ام ولد چونکه مشتری سره مړه شوه. نو ددې شپږ دیناره بایع ته ساقط شو. اود امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز د وینځې په مړیدلو سره په منزله د آزاد هیڅ نه ساقطیږي.

(۱) تقدم تخريج في باب الاستيلاء

(۲) القول الرابع هو قول الإمام الأعظم رحمه الله كذا في تنوير الأبصار (۴/۹۹۴) وخلاصة الفتاوى (۱۰۵/۴) والهندية (۱۱۵/۴) والزيلعي (۳۳۰/۴) نقلًا عن القول الرابع (۱۹۲/۲)

په غیر گونۍ بڼو کې یو د نسب دعوی سره د دوهم حکم

وَمَنْ ادَّعى نَسَبَ أَحَدِ التَّوَامَيْنِ چاچه په دوه غیر گونۍ بڼو کې د یو د نسب دعوه او کړله. یُثَبَّتُ نَسَبَهُا (نښه) نو په دې سره به د دواړو نسب ثابتیږي.

تفصیل: د غیر گونۍ بڼو په اړه کېنې فرماني چې د یوسری سره دده د وینځې نه جوړه (غیر گونۍ) یعنی دوه بچی د یوې خیتې (د یوحمل) نه پیدا شو. او هغه په دوی کې د یو د نسب دعوه او کړله. نو دواړو نسب به ثابتیږي.

دلیل: ځکه چې دوی دواړه بچی د یوې نطفې نه پیدا شوی دی. نو هرکله چې د یو نسب ثابت شونود. دوهم نسب ثابتیدل ضروری دی.

کِتَابُ الشَّهَادَاتِ

ترجمه: (دا) کتاب د شهادتونو (په بیان کېنې) دي.

تفصیل: د کتاب الدعوی او کتاب الشهادة کېنې مناسبت دا دي چې په دعوی کېنې اکثر د شهادت ضرورت وي. نو ځکه چې په دعوی پسې د شهادت ذکر او کړو. او چونکه اول دعوی وي بیا د دعوی د ثابتولو دپاره د شهادت ضرورت راځي نو ځکه نې کتاب الدعوی په کتاب الشهادات باندې مقدم کړو. **معنی الشهادة لغة وشرعا:** د شهادت لغوی معنی ده. د مشاهدې نه پس د څه څیز خبر ورکول. اود فقهاؤ په اصطلاح کېنې د چا حق ثابتولو دپاره د قاضی په مجلس کېنې په لفظ د شهادت سره د رشتیا خبرې د خبر ورکولو ده.

سبب تعینها: اود شهادت د تحمل سبب ددغه څیز مشاهده کول دي. د کوم څیز په باره کېنې چه گواهی ورکولې شی. یعنی کوم څیزونه چه په سترگو سره کتلې کیږي. په هغې کېنې کتل ضروری دي. او کوم څیزونه چه په غوږونو سره اوریدلې شی. په هغې کېنې اوریدل ضروری دي.

سبب اداها: اود شهادت ادا کولو سبب دادې. چه یا خو دده مدعی گواهی طلب کړی. او یا د مدعی د حق فوت کیدلو پړه وی. خودا به هغه وخت وی. کله چه مدعی ته دده شاهد کیدل معلوم نه وی. اود شهادت شرط دادې. چه شاهد کامل العقل وی. د شهادت یاد ساتلو صلاحیت وی. ولایت حاصل وی. اود مدعی او مدعی علیه په منځ کېنې فرق کولو باندې قدرت حاصل وی. او که مدعی علیه مسلمان وی. نو د شاهد مسلمان کیدل هم شرط دی.

وگناه: د شهادت رکن لفظ، اشهد، دی. او ددې حکم د شاهدینو په نیز د تزکیه نه پس قاضی باندې د شهادت د مقتضی مطابق فیصله و اجبیدل دی.

الشَّهَادَةُ قَرْضٌ نَلَزَمُ الشُّهُودَ گواهی داسې فرض دي. چه په گواهانو باندې لازم ده. وَلَا يَسْتَهْمِرُ كِتْمَانُهَا إِذَا طَالَ بَيْنُ الدَّعَى او کله چې مدعی ددوی نه مطالبه اوکړی. نو د گواهانو لپاره ددې د پتولو گنجائش نشته.

حل اللغة: ① نلزم - لازمېږي - ② یسع - اجازت - ③ کتمان - پتول - ④ طالب - چه طلب اوکړي

تفصیل: د شهادت ادا کولو دوه صورتونه دي په صورت کې فرض عین او په بل صورت کې فرض کفایه دي. که گواهی ورکونکی که یو، دوه متعین سړی وی. نو گواهی ورکول به فرض عین وی. او که ډیر خلک

وی نو فرض کفایه به وی.

دلالة ۷: د شهادت په فرضیت باندې دا آیاتونه دلیل دی. ① (وَلَا يَأْبُ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا لَمْ بقره) یعنی کله چې گواهان راو غوښتلې شی نو دوی دې انکار نه کوی. په آیت کې چونکه د مطالبې په وخت د انکار کولو نه منع فرمایلي شوي ده. ځکه به د مطالبې په وخت د حاضریدلو امر وی. او امر به وجوب باندې دلالت کوی. نو شهادت ورکول به واجب او لازم وی.

② (وَلَا تَكْفُرُوا بِالْشَّهَادَةِ) یعنی تاسو گواهی مه پتوی. په دې آیت کې د کتمان شهادت نه منع فرمایلي شوي ده. اود کتمان شهادت نه منع کول مستلزم دی. د شهادت اظهار ته. اود شهادت اظهار نوم دې د شهادت ادا کولو. نو هر کله چې کتمان شهادت ممنوع دي. نو اظهار شهادت یعنی شهادت ادا کول به واجب وی.

③ (وَمَنْ يَكْفُرْ فَإِنَّهُ إِثْرُ قَلْبِهِ) یعنی کوم کس چې گواهی پتوی. د هغه زړه گناهگار دي. په دې آیت کې په کتمان شهادت باندې وعید دي. اود وعید استحقاق چونکه د واجب په پریښولو سره کیږي. ځکه به شهادت ادا کولو واجب وی. پاتې شوه دا خبره چې په آیت کې خاص طور باندې قلب (زړه) ته گناهگار ولې وئیلی شوی دی؟ نو ددې خواب دادې. چه قلب رئیس الاعضاء دي. نو کله چې رئیس الاعضاء گناهگار وی. نو نور اندامونه به په درجه اولی گناهگار وی.

وجه اشتراط مطالبه المدعي: د مدعی طلب کول ځکه شرط دی. چه شهادت د مدعی حق دي. نو د نورو حقونو پشان شهادت هم دده په طلب کولو باندې موقوف دی. یعنی لکه څنگه چې نور حقوق د مدعی په طلب کولو باندې موقوف دی. دغه ډول شهادت هم دده په طلب کولو باندې موقوف دی.

د گواهي شرعي هيئت

وَالشَّاهِدُ فِي الْحُدُودِ يُخَيَّرُ فِيهَا الشَّاهِدَ بَيْنَ السُّتُورِ أَوْ الظَّهَارِ أَوْ فِي الشَّهَادَةِ فِي الْحُدُودِ كَيْ د گواهي پتولو او ښکاره کولو په منځ کې اختیار دي.

حل اللغة ① **يُخَيَّرُ** - اختیار ورکولې شی. ② **السُّتُور** - پتیدل. ③ **الظَّهَار** - ښکاره کول.

تصريح: که يو کس په حدود کې گواه وي. نو هغه ته اختیار دي. که غواړي. گواهی دې ورکړي. اود مبتلي به عیب دې ښکاره کړي. او که زړه نې غواړي. گواهی دې نه ورکوي. د هغه د عیب پرده پوښی دې اوکړي.

دليله: ځکه چې گواه په دواړه صورتونو کې د اجر او ثواب مستحق دي. په دې طريقه که ده گواهی ورکړله. نو د حد الهی قائمولو په وجه به مستحق د ثواب وي. او که گواهی نې ورکړله. نو د يو مسلمان د پردې اخستلو نه د بچ کیدلو په وجه به د ثواب مستحق وي. بهر حال په دواړه صورتونو کې مستحق د ثواب دي.

وَالسُّتُرَ أَفْضَلُ خُو پتول افضل دی.

تصريح: خود حدود په بدله کې گواهانو ته اگر چه د ستر او اظهار پتولو او ښکاره کولی دواړو اختیار دي. خو ستر یعنی گواهی نه ورکول افضل دی.

دلالة ① دلیل دادې. چه هزال نومي سړی چې کله حضرت ماعز اسلمی رضي الله عنه د زنا په اقرار باندې راوښت کړو. او ماعز د زنا اقرار اوکړو. او بيا دوی ته د رجم حکم اوکړې شو. نو د الله تعالی رسول صلی الله علیه و آله هزال ته او فرمائیل. (لو ستره بغوبك وفي رواية برداك لكان غير الکه) یعنی که تا ماعز پخپله کپړه یا خپل پتو

(خادر) سره پټ کړې وو. یعنې هغه دې د زنا په اقرار باندې نه تیارولو. (یعنې نه راضی کولی نو ستا لپاره به غوره وه. ددې حدیث نه معلومېږي. چه د حدود په سلسله کې گواهي نه ورکول افضل دی

⑦ د نبی کریم ﷺ ارشاد دې (من ستر علی مسلمة الله علیه فی الدنيا والآخرة) یعنې که یوکس د یو مسلمان پرده اوساتي. نو الله تعالی به په دنیا او آخرت کې دده پرده اوساتي. ځکه چې الله تعالی پخپله هم ستر دې. او ستر خو نبوی.

⑧ د ستر په افضلیت باندې دا دلیل هم دې. چه د رسول الله ﷺ او ددوی د صحابو ﷺ نه د حدودو منع کولو په سلسله کې تلقین منقول دې. یعنې دوی او ددوی صحابو ﷺ به حتی الامکان کوشش کولو. چه په کومه طریقه حد لرې شی. لکه د رسول الله ﷺ نه منقول دی. چه کله حضرت ماعز رضی الله عنه د زنا افراړ او کړو. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل. تا به بشکل کړې وی. تا به کتلې وی. یعنې تا به مچي کول یا کتل د زنا خیال کړې وی. خو ددې تلقین باوجود چې کله ماعز رضی الله عنه د زنا اقرار کولو. نو هله رسول الله ﷺ د رجم حکم او فرمائیلو.

إِلَّا أَنَّهُ يُجِبُّ أَنْ يُشْفَى بِالنَّسَالِ فِي السَّرِقَةِ خُودَا چې په غلا کې د گواه لپاره د مال گواهي ورکول واجب دی. قَبُولُ: أَخَذَ الْمَالُ نَوَائِي بِهِ مَالُ نَبِيٍّ اخْسَتِي دې وَلَا يَقُولُ سَرَقَ او دا به نه وائی چې غلاني کړې ده

تصريح: په حدودو کې گواهي پټول افضل دی. خو په حد سره کې گواهي کول اگر چه غوره دی. خود مال گواهي ورکول واجب دی.

دليله: ځکه چې په گواهي ورکولو سره به د مسروق منه (د کوم کس مال چې پټ شوې وي) حق ژوندي ژوندي شي

په حدود ښځي د گواهانو لپاره د گواهي د پټولو حکم

وَالشَّهَادَةُ عَلَى مَرَاتِبٍ: د شهادت يو څو مرتبې دی. مِنْهَا الشَّهَادَةُ فِي الزَّانِيَةِ فِيمَا ارْتَبَعَتْ مِنَ الزَّوَالِ په هغې کې يو د زنا شهادت دې. په زنکي د څلور سړو شهادت معتبر دې.

حل اللغة: ① مراتب - درجې - ② يعقبو - معتبرولي شي معتبر دي - ③ اربعه - څلور - ④ الزوال - جمع د رجل سړي

تصريح: امام قدوري رحمه فرماني. چه د شهادت يو څو مرتبې دی. ① شهادت فی الزنا په دې کې د څلورو سړو گواهي معتبر ده.

دليله: ځکه د الله تعالی ارشاد دې. (وَالَّذِينَ يَأْتِيَنِ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِهِمْ فَأَسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ أَرْبَعَةٌ مِنْكُمْ) یعنې هغه ښځې چې بدکاری او کړی. په هغوی باندې د خپلو نه څلور سړي گواهان راوله. په دې آیت کې لفظ د (أَرْبَعَةٌ) د څلور په عدد اود گواهانو په مذكر کیدلو کې نص دې. د څلور په عدد باندې نص کیدل خو ښکاره دی. اود گواهانو په مذكر کیدلو کې ځکه نص دې. چه لفظ د (أَرْبَعَةٌ) مؤنث دې. اود عربی قاعدې په اعتبار سره د دریو نه نهو پورې یعنی د ثلاثه نه تسعة پورې عدد که مذكر وی. نو معدود مؤنث راځي. او که عدد مؤنث وی. نو معدود مذكر وی. دلته په آیت کې چونکه لفظ د (أَرْبَعَةٌ) مؤنث دې. ځکه به ددې معدود مذكر وی. نو ثابته شوه. چه د زنا ثابتولو لپاره د څلور سړو گواه کیدل ضروري دی.

وَلَا تُقْبَلُ فِيهَا شَهَادَةُ الْإِسَاءِ او په زنکي د ښځو گواهي قبول نه ده.

نسخ ابو الحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: پہ زنا کی پہ د بنخو گواہی نہ قبلہری۔
واللہ ① دلیل د زہری حدیث دی: یعنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او ددوی نہ رومستہ صدیق اکبر او فاروق اعظم رضی اللہ عنہما د زمانہ نہ دا سنت جاری دی: چہ پہ حدودو او قصاص کی د بنخو گواہی معتبر نہ ده۔ (۱)
 ② پہ زنا کی د بنخو د گواہی پہ نہ معتبر کیدلو باندی عقلی دلیل دادی: چہ د بنخو پہ گواہی کی د بدلیت شبہ ده: اود بدلیت شبہ خکہ ده: چہ د بنخو گواہی د سرو د گواہی قائم مقام وی لکہ چہ د اللہ تعالیٰ ارشاد دی: **وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ** او گواہ کری دوه شاهدان د خپلو سرو نہ بیا کہ نہ وی: دوه سړی نو یو سړی او دوه ښځې ،، او گوری: اللہ تعالیٰ او فرمانیل: کہ دوه سړی نہ وی: نو یو سړی او دوه ښځې به گواہی ورکوی: معلومه شوه: چہ ښځې په گواہی ور کولو کی اصل نہ دی: بلکه د سرو په غیر موجودگی کی ددوی قائم مقام کیدای شی۔
د شهادت مراتب او په زنا کښی د گواهانو تعداد

وَمِنْهَا الشَّهَادَةُ بِيَمِينِهِ الْحُدُودُ وَالْقَصَاصُ او ددې نه په باقی حدودو او قصاص کښی شهادت دی: **تَقْبَلُ فِيهَا اثْنَا دَعْرَجُلَيْنِ** چہ په دې کښی د دوه سرو گواہی قبلہری۔

نسخ د شهادت دویمه مرتبه حر زنا نه علاوه نور حدود مثلاً حر قذف، حدرشرب خمر، او حدرسرقه او قصاص کښی شهادت دی: چہ د حر زنا نه علاوه په نورو حدودو او قصاص کښی د دوه سرو شهادت معتبر دی۔

دلیل د اللہ تعالیٰ قول: **(وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)** دی: په آیت کښی د **(شَهِيدَيْنِ)** تشبیہ صیغه د گواهانو په دوه کیدلو باندی او **(مِنْ رِجَالِكُمْ)** لفظ د گواهانو په مذکر (یعنی سړی) کیدلو باندی دلالت کوی: علامه مرغینانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چہ د حر زنا نه علاوه په حدودو او قصاص کښی هم د بنخو گواہی غیر معتبر ده: دلیل د زہری حدیث اود بدلیت شبہ ده: چہ ددې تقریر د تیرہ شوې تشریح لاندې تیر شوې دی۔

په باقی حقوقو کښی د گواهانو تعداد

وَمَا يَوْى ذَلِكَ مِنْ الْحُقُوقِ يَقْبَلُ فِيهَا اثْنَا دَعْرَجُلَيْنِ أَوْ رَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ اود حدودو او قصاص نه علاوه په نورو حقوقو کښی د دوه سرو گواہی یاد یو سړی اود دوه بنخو گواہی مقبول ده: **سَوَاءٌ كَانَ الْحَقُّ مَالًا أَوْ غَيْرَ مَالٍ** برابره (خبره) ده: کہ دغه حق مال وی: **وَيُثَلِّ التَّكَاثُرُ وَالطَّلَاقُ وَالزَّوْكَالَةُ وَالْوَصِيَّةُ** او کہ غیر مال وی: لکه نکاح، طلاق، وکالت، وصیت،

نسخ د شهادت دریمه مرتبه داده: چہ د حدودو او قصاص نه علاوه په نورو حقوقو کښی د دوه سرو گواہی یاد یو سړی اود دوه بنخو گواہی معتبر ده: هغه حق کہ د مال د قبیلې څنې وی: لکه بیع، او کہ د غیر مال قبیلې څنې وی: لکه نکاح، طلاق، وکالت، وصیت، عتاق، رجعت، او نسب: (۲)

(۱) من رواية الزهري أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه كذا في نصب الرأية (١٦٤/٤)۔
 (۲) **مسلك الطائفي**:- حضرت امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چہ د بنخو شهادت سرو سره په هیڅ معاملہ کښی معتبر نہ دی: سوائې د اموال او ددې د توابع نه (چہ په دې کښی قبلہری) یعنی مال او ددې توابع

دلیل > دلیل دادې. چه د ښځو په گواهي کښې اصل دادې. چه قبول شي. ځکه چه په کومو څيزونو باندې د شهادت د اهليت مدار دي. (يعنې مشاهده، ضبط، او اداء) هغه څيزونه په ښځو کښې موجود دي. او په دې څيزونو باندې د شهادت د اهليت مدار ځکه دي. چه د مشاهدې په ذريعه به گواه ته د هغه څيز علم وي. د کوم څيز په باره کښې چه گواهي ورکوي. او ضبط يعنې په ښه غور سره اوريدلو، پوهيدلو، او محفوظ کولو په وجه به د شهادت اداکولو پورې علم باقي پاتې وي. اود شهادت اداکولو په وجه به قاضي ته علم کيږي. نو هرکله چه په ښځو کښې هغه څيزونه موجود دي. په کومو چه د شهادت د اهليت مدار دي. نو د ښځو شهادت به قبلولې شي. ځکه چه د ښځو په گواهي کښې اصل دادې. چه قبول شي. په دې وجه احاديثو کښې د ښځې خبر ورکول يعنې روايت کول معتبر دي. او محدثين د ښځو روايت کړې شوي احاديث قبلوي هم. نو هرکله چه په احاديثو کښې د ښځې خبر ورکول معتبر دي. نو ددوي شهادت به هم معتبر وي.

د ښځې د گواهي معتبر کيدلو مواقع

وَتَقْبَلُ فِي الْوِلَادَةِ وَالْبَكَارَةِ وَالْعُيُوبِ بِالنِّسَاءِ فِي مَوْضِعٍ لَا يَظْلِمُ عَلَيْهِ الرَّجَالُ شَهَادَةَ امْرَأَةٍ وَاحِدَةٍ
فرمانې. او په ولادت، بکارت، او د ښځو د داسې ځايونو په عيبونو کښې چه په هغې باندې سړې نشي خبريدلې. د يوې ښځې گواهي به قبلولې شي.

هل اللغة > الولادة: پيدائش، البکارة: هغه پيغله چه وطی شوې نه وي الرجال: جمع د رجل، سړې
تخريج > د شهادت څلورمه مرتبه داده. چه په ولادت، بکارت، اود ښځو په بدن باندې داسې مخني (او پټ) عيبنه چه په هغې باندې صرف ښځې خبريدلې شي. او سړي نشي خبريدلې. په هغې کښې د يوې ښځې شهادت کافي دي. (۱)

دلالة > ① دليل دا حديث دي. (قال رسول الله ﷺ) شهادة النساء جائزة فيما لا يستطيع الرجل أنظر اليه (يعني د ښځو شهادت به هغه څيزونو کښې جائز دي. کوم څيزونه چه سړي نشي کتلې.
② عقلي دليل دادې. چه په ولادت وغيره څيزونو کښې د گواه مذكر او سړي کيدلو قيد ځکه ساقط شوې دي. چه ښځې طرف ته کتل کم از کم وي. ځکه چه ښځې طرف ته کتل حرام دي. اود ښځې ښځې طرف ته کتل د سړي د کتلو په نسبت خفيف دي. يعنې د سړي ښځې طرف ته کتل چه څومره غليظ او بد دي. د ښځې ښځې طرف ته کتل دومره غليظ او بد نه دي. اودا خبره ځکه ده. چه ښځې طرف ته په کتلو سره کتونکي ښځه کښې شهوت کم راوچتيږي. خوکه کتونکې سړې وي. نو په هغه کښې شهوت زيات راوچتيږي. ځکه د سړي ښځې طرف ته د کتلو په مقابله کښې د ښځې ښځې طرف ته کتل اخف دي. نو هرکله چه ښځې طرف ته کتل خفيف او معمولي کيدلو دپاره په گواهانو کښې د مذكر کيدلو شرط ساقط کړې شو. نو هم ددې مقصد په لحاظ د عدد شرط هم ساقط کړې شوې دي. ځکه چه ښځې طرف ته د يوې ښځې په کتلو کښې تخفيف دي. په نسبت د دوه يا څلورو ښځو د کتلو. يعنې ښځې طرف ته د

څيزونه يعنې اعاره، اجاره، كفاله، ميعاد، او شرط خیار وغيره کښې د ښځو گواهي د سرو سره معتبر ده. امام مالك رحمه الله هم ددې قائل دي. او يو روايت د امام محمد رحمه الله هم دادې.
① **مسلك الشافعي** :- د حضرت امام شافعي رحمه الله په نيز د څلورو ښځو شهادت ضروري دي.
(۱) غره الزيلعي ثم قال روى عبدالرزاق في مصنفه ... عن الزهري قال مضت السنة على أن يجوز شهادة النساء لهما لا يطالع عليه غيره من ولادة النساء وعيوبهن (نصب: ۱۶۵۴).

یوې ښځې کتل خفیف دی. اود یوڅو (د یو نه د زیاتو) ښځو کتل

په گواهو کېني د عدالت اود لفظ شهادت څښت

وَلَا بُدَّ فِي ذَلِكَ كَلِمَةٍ مِنَ الْعَدَالَةِ وَالْفُطْرَةِ الشَّهَادَةِ، اود شهادت په ټولو صورتونو کېني عدالت او لفظ شهادت ضروری دي. فَإِنْ لَمْ يَذْكُرِ الشَّاهِدُ لَفْظَةَ الشَّهَادَةِ وَقَالَ أَغْلَمُ أَوْ أَتَقَبَّلُ لَمْ يَقْبَلْ شَهَادَتُهُ نوکه شاهد لفظ د شهادت ذکر نکړو. او وي ونييل. چه زه خبر يم. يا زه يقين کوم. نو دده شهادت به نه قبلېږي.

تدريج > په شهادت کېني عدل دادې. چه انسان د کبانرو (غټو گناهونو) نه ځان ساتي. په صفانرو (ډډو گناهونو) باندې مصر نه وي. دده صلاح دده د فساد نه زياته وي. او دده صواب (صائب الرائي کيدل) دده د خطا نه زيات وي. بهر حال ابو الحسين قدوري رحمه الله فرماني. چه د شهادت په ټولو انواعو کېني د گواهانو عادل کيدل شرط دی. او لفظ د شهادت شرط دي. يعنی گواه به د شهادت په وخت دا وائي. چه. زه شهادت ورکوم. يا زه گواهي ورکوم. تردې که د گواهي په وخت گواه او ونييل. چه ماته علم دي. يا زه يقين کوم. نو په دې مقدمه کېني به دغه وخت دده گواهي نه قبلېږي.

دليل اشتراط لفظ العدالة > چه د گواه عادل کيدل څو ځکه شرط دی. چه ① الله تعالی فرماييلي دی. (يَمُنْ تَرَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ) يعنی. دوه گواهان کړي د هغه خلقو نه چه تاسو ښي خوښوي په گواهانو کېني. حاصل داچه گواه په خلقو کېني خوښ سړي وي. اودا ښکاره ده. چه فاسق په خلقو کېني خوښ نه شمارلې کېږي. نو ددې آيت نه معلومه شوه. چه شاهد فاسق سړي نه وي. بلکه دده عادل کيدل ضروری دی.

دلائل اشتراط لفظ الشهادة > ① دالله تعالی ارشاد دي. (وَأَقْبِلُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ) دلته په دې آيت کېني الله تعالی لفظ د شهادت ذکر کړې دي. نو د دې نه به عدول نشي کولې.

② د نبی کریم ﷺ ارشاد دي. (داذا علمت مثل الشمس فاشهدوا الا قدم) يعنی که تاته د يوې خبرې علم د نمر پشان واضح (او ښکاره) طور باندې اوشي. نو گواهي ورکړه. گټي دا پرېږده. نو هرکله چه د گواهي په سلسله کېني نصوص د قرآن او نص د حديث په لفظ د شهادت سره صراحة ناطق دی. نو د گواهي په باب کېني د لفظ شهادت په ځانې به بل هيڅ لفظ استعمال صحيح نه وي.

د گواهانو لپاره د عدالت معيار

قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: يَتَقَبَّلُ الْمُتَّكِمُ عَلَى ظَاهِرِ عَدَالَةِ الْمُسْلِمِ إِمَامٍ ابُو حَنِيفَةَ رحمه الله فرماني. چه د مسلمان په حق کې. به حاکم په ظاهري عدالت باندې اکتفاء کوي.

تدريج > په دې خبره د ټولو امامانو اتفاق دي. چه د گواهانو عادل کيدل ضروری دی. خو ددې اتفاق نه روسته حضرت امام ابو حنيفه رحمه الله فرماني. چه کله مدعي د قاضي په عدالت کې گواه پيش کړي. او مدعي عليه په گواهانو باندې څه طعن اونکړي. يعنی دا اونه وائي. چه د مدعي گواه دروغجن دی. يا غلامان دي. يا غير مسلم دي. يا محدود في القذف دي. يعنی په گواهانو کې څه داسې نقص بيان نکړي. چه د هغې په وجه د هغوي شهادت مردود شي. نو قاضي به مسلمانانو گواهانو کې ددوي په ظاهري عدالت باندې اکتفاء اوکړي. يعنی دوي به عادل او گرځوي. ددوي د عدالت او د پانته په اړه کې به تفتيش (او معلومات) نه کوي.

دلائل ① دلیل دا حدیث دی. ((الْمُسْلِمُونَ عُدُولٌ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ))، اَلْعَدُولُ دَالِي قَدْ فُی یعنی تمام مسلمانان عادل دی. د یو بل په خلاف حجت دی. سوا د محدود فی القذف نه. یعنی د محدود فی القذف گواهی د هیڅ مسلمان خلاف حجت نشی کیدی.

② عقلی دلیل دادې. چه د مسلمان ښکاره حال دادې. چه هغه د هریو داسې فعل نه کوم چې دده په دین کې حرام دي. مثلاً د دروغ و نیولو څخه به پرهیز کوی. او هم په دې ظاهره حال به اکتفاء کولی شي. ځکه چې قطعی او یقینی طور باندې دگواهانو عادل کیدل نشی معلومیدلې. نو که قاضی د مزکی یعنی د تعدیل کونکی نه د گواهانو د حال معلومات اوکړو. او هغه گواه عادل او خودل. نو بیا هم دده د عادل کیدلو قطعی یقین نشی کیدلې. سوا ددې نه چې دا اوونیلې شي. چه تعدیل کونکې مزکی به په ښکاره دروغ نه وائی. نو لکه څنگه چې د تعدیل کونکې په اړه کې دا گمان اوکړې شو. چه هغه به دروغ نه وائی. دغه ډول پخپله د گواه په نسبت دا گمان کیدای شي. چه دا مسلمان به دروغ نه وائی. نو په دې ظاهري عدالت باندې اکتفاء کول کافی ده.

اَلْأَفْرِ الْعُدُولُ الْقِصَاصُ فَإِنَّهُ يُسْأَلُ عَنْ الشُّهُودِ خَوْفَهُ حُدُودَ او قِصَاصَ كَيْ. چه (په دې کې به) د گواهانو حال به معلوموی.

توضیح: ابو الحسن قدوری رحمته الله علیه فرمائی. که په حدودو او قصاص کې مسلمان گواه گواهی ورکړي. نو قاضی به ددوی په ظاهري عدالت اکتفاء نه کوی. که مدعی علیه طعن اوکړي. بیا طعن اونکړي. بلکه ددوی عدالت دې معلوم کړي. یعنی د دیانت او امانت په سلسله کې دې ددوی حال معلوم کړي.

دلائل ① دلیل دادې. چه قاضی چونکه د حدودو او قصاص ساقطولو بهانه لټون کولوکي د شریعت د اړخه مکلف دي. ځکه به د گواهانو د عدالت په سلسله کې په پوره طور باندې تفتیش او تحقیق کول شرط وی. چه یوه داسې خبره ښکاره شي. چه په هغې سره حد ساقط شي.

② دوهم دلیل دادې. چه د گواهانو په ظاهري عدالت باندې د اکتفاء کولو په صورت کې ددوی د غیرعادل کیدلو شبه باقی کیږي. او په حدودو کې شبه پیدا کیدل حدود ساقطوی. نو د حدودو ثابتولو لپاره به د گواهانو په ظاهري عدالت باندې اکتفاء کول صحیح نه وی. بلکه د گواهانو د حال معلومات کول به ضروری وی.

وَإِنْ طَعَنَ الْخَصْمُ فِيهِمْ يَسْتَلْ عَنْهُمْ اَوْ كَمَا مَدْعَى عَلَيْهِ بَعْدَ اَوْ كَرُو. نو په پټه او په ښکاره به د دغه گواهانو په اړه کې معلومات کوی.

توضیح: او که د حدودو او قصاص نه علاوه د نورو معاملاتو په گواهانو کې مدعی علیه طعن (او ملائمه) اوکړه. یعنی څه داسې نقص ئې بیان کړو. چه په هغې سره د گواهانو گواهی مردود کیږي. نو په داسې صورت کې به قاضی خفیه او علانیه په پټه او په ښکاره، دواړه شان د گواهانو د عدالت معلومات کوی.

دلیل ③ ځکه چې دلته کې دوه ظاهر معارض او مقابل شوی دی. یو ظاهر خو دادې. چه دا گواهان به دروغجن نه وی. او دوهم ظاهر دادې. چه مدعی علیه به پخپل طعن کې دروغجن نه وی. یعنی د مسلمان کیدلو په وجه د گواهانو ظاهر ددې خبرې تقاضا کوی. چه گواه پخپله گواهی کې دروغجن نه

(۱) من حدیث عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رحمته الله علیه أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه في البيوع (نصب: ۱۶۷/۴).

وی. او ددوی په گواهی باندې د مدعی په حق کې فیصله اوکړې شی. اود مدعی علیه ظاهر ددې خبرې تقاضا کوی. چه مدعی علیه پخپل طعن کې دروغجن نه وی. او ددې طعن په وجه د گواهانو گواهی معتبر نه وی. نو هرکله چې دوه ظاهر معارض او مقابل شو. نو یو اړخ ته ترجیح ور کولو لپاره به قاضی د گواهانو د حال معلومات کوی. نو که د تحقیق او تفتیش نه روسته که د گواهانو عادل کیدل ثابت شو. نو د گواهانو ظاهر ته به ترجیح حاصل وی. او که ددوی عادل کیدل ثابت نشو. بلکه د مدعی علیه ذکر شوي طعن ثابت شو. نو د مدعی علیه ظاهر ته به ترجیح حاصل وی.

وَقَالَ أَبُو يُونُسَ وَحَمْدُ بْنُ زُهَيْرٍ: اللَّهُ: (او امام ابویوسف او امام محمد رحمهما الله فرمایي لَا يُبْذَرُ أَنْ يُسَالَ عَنْهُمْ فِي التَّيَرَاتِ الْعَلَانِيَةِ) چه په حقونو کې په پټه او په ښکاره د گواهانو عدالت معلومات کول ضروری دی.

توضیح: حضرت امام ابویوسف او امام محمد رحمهما الله فرماني. چه په ټولو حقوقو کې خفيه او علانيه د گواهانو حال

معلومول ضروری دی. که مدعی علیه په گواهانو باندې طعن کړې وی. او که طعن نه وی کړې. امام احمد او امام شافعی رحمهما الله هم ددې قائل دی. امام مالک رحمه الله فرماني. که گواه په عدالت یعنی په دیانت او امانت او صداقت کې په خلکو کې مشهور وی. نو قاضی به ددوی د حال معلومات نه کوی. او که ددوی جرح مشهور وی. یعنی په داسې شی سره مشهور وی. چه د هغې په وجه گواهی رد کیږي. نو په داسې صورت کې به د هغوی گواهی رد کولې شی. او که ددوی عدالت او جرح مشکوک وی. نو قاضی به ددوی د حال معلومات کوی.

دالاهما: د صاحبینو رحمهما الله ① دلیل دادې. چه د قاضی د فیصلې دارومدار په حجت باندې دي. او حجت نوم دي د عادل گواهانو د شهادت، اود گواهانو د عدالت حکم چونکه د قاضی د معلومات کولو نه روسته کیږي. په دې وجه قاضی باندې د گواهانو د عدالت او دیانت په اړه کې معلومات کول ضروری دی.

② دوهم دلیل دادې. چه د گواهانو د حال معلومولو په صورت کې د قاضی فیصله باطلیدلو نه محفوظ کیږي. په دې طریقې که قاضی د گواهانو حال معلومولو نه بغیر څه فیصله ورکړله. او روسته د گواهانو غلام کیدل، یا کافر کیدل، یا محدود فی القذف کیدل، ښکاره شو. نو قاضی دا فیصله به باطل وی. او که د حال معلومولو نه روسته نې فیصله ورکړله. نو ددې فیصلې باطلیدلو نوبت (مهلت) به نه راځي. اود قاضی فیصله د امکان حده پورې د باطلیدلو نه محفوظ کول ضروری دی. نو د قاضی فیصله د باطلولو نه د بچ کولو لپاره د گواهانو حال معلومول ضروری او گرځولی شو.

القول العنفي به: علامه مرغینانی رحمه الله په هدایه کښي فرماني. چه بعض مشاخصو فرمایلي دي. چه د حضرت امام صاحب اود صاحبینو رحمه الله په منځ کې د گواهانو په ظاهري عدالت باندې د اکتفاء کولو او نه کولو په اړه کې چې کوم اختلاف دي. دا په هیڅ حجت او برهان (دلیل) باندې مبنی نه دي. بلکه دا د زماني اختلاف دي. یعنی امام ابو حنیفه رحمه الله د گواهانو په ظاهري عدالت باندې د اکتفاء کولو حکم په هغه زمانه کې ورکړې دي. په کومه زمانه کې چې د صلاح او نیکی غلبه وه. خلکو به په عامه توګه دعام

١) القول الرابع هو هذا قول الصحاحين رحمه الله كذا في فتح القدير (٤٥٨/٦) ورد المختار (٤١٤/٤) والتهذيب (٤٥٠/٣) والبحر الرائق (٦٣٧) نقلاً عن القول الرابع (١٣٠/٢) -

طور، رشتیا ونیل. رسول الله ﷺ د هغه زمانې د ښه کیدلو شهادت ورکړې دي. لکه چې فرمائیلي نې دی (عبداللّٰه بن ابی سرحبه، عهده تابعین، عهده تبع تابعین) ته ښه ونیلي دي. اود څلورم عهد په اړه کي نې اوفرمانیل. چه په دغه زمانه کې به دروغ زیات وی. دروغ ونیل به عام وی. خلق به دروغ عقلمندی (هونیارتوب) او سیاست گنري. حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه چونکه د قرن ثانی او ثالث په خلقو کې دي. ځکه حضرت امام صاحب رحمته الله علیه د خیر د غلبه په وجه د گواهانو په ظاهري عدالت باندې اکتفاء کړې ده. او صاحبین رحمهم الله چونکه د قرن رابع په خلق وکي دي. ځکه دوی د غلبي د شر اود کذب او دروغ عام کیدلو په وجه په ظاهري عدالت باندې اکتفاء نه اونکړله. بلکه د گواهانو د حال تحقیق او تفتیش نې ضروري گرځولي دي.

علامه مرغیناني رحمته الله علیه فرمائیلي دي. چه په دي زمانه کې فتوی د صاحبینو رحمهم الله په قول ده. ځکه چې په دي زمانه کې عوام خو لاسه کوي، خواص هم د دروغ ونیلو او کذب نه محفوظ نه دي. په دي وجه د گواهانو د رشتیا یا دروغجن کیدلو تحقیق او تفتیش ضروري او گرځولې شو. د گواهانو د تزکیه او تعدیل کولو حکم

گواهي اود گواهان اداکولو بیان

وَمَا يَحْتَمِلُهُ الشَّاهِدُ عَلَىٰ صَرِيحٍ: فصل: گواه چې د کوم شی گواهي اوچتوي (برداشت کوي). په دوه قسمه دي. أَحَدُهُمَا مَا يَثْبُتُ حُكْمُهُ بِنَفْسِهِ په هغې کې یو هغه دي. چه د هغې حکم پخپله ثابتیږي. مثلاً الْبَيْعُ وَالْإِقْرَارُ وَالْغَضَبُ وَالْقَتْلُ وَحُكْمُ الْحَاكِمِ، لکه بیع، اقرار، غصب، قتل، اود حاکم حکم. قِيَادُ اسْمِهِ ذَلِكَ الشَّاهِدُ أَوْ رَأَىٰ بِيَعَهُ أَنْ يَشْهَدَ بِهِ نُوهرکله چې دا گواه واوریدل. یا اوکتل. نود هغه لپاره جائز دی. چه هغه گواهي ورکړي. وَإِنْ لَمْ يَشْهَدْ عَلَيْهِ اِگرچه هغه په دي معامله باندې گواه نه وی چوپړشوي.

هل اللغة ① يتعمل - اوچتوي - ضروبين - تثنيه د ضرب قسم -

توضیح: د کومو څیزونو چې گواه جوړیدلې شی. دهغې دوه قسمونه دي. ① یو هغه چي دهغې حکم پخپله ثابتیږي. په هغې کې د گواه جوړولو اړتیا نه پېښیږي. لکه بیع، اقرار، غصب، قتل، اود حاکم حکم. نو هرکله چې گواه یو مسموع (اوریدونکي) شی واوریدلو. لکه بیع، اقرار، اود حاکم حکم. یا کوم مبصر (د کوم تعلق چې د کتلو سره وی) شی اوکتلو. مثلاً غصب او قتل. نو گواه لپاره صرف په اوریدلو یا صرف په کتلو گواهي ورکول جائز دی. اِگرچه دي گواه نه وی چوپړ شوي.

والله ①: دلیل دا دي چې گواه ته په اوریدلو یا په کتلو د هغه شی علم شوې دي. کوم چې پخپله موجب دي. نو دده لپاره شهادت اداکول جائز کیږي. ځکه چې علم (معلومیدل) کوم چې د اداني شهادت د جواز رکن دي. هغه اوموندې شو. او علم د شهادت ادا کولو د جواز رکن ځکه دي. چه الله تعالی فرمائیلي دي. (لَا مَنَ كَيْدًا بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ) یعنې کوم خلق چې د حق نه خبر وی د حق گواهي ورکوي. د آیت نه معلومه شوه. چه د گواهي لپاره علم (خبریدل) ضروري دی.

رسول الله ﷺ فرمائیلى دى. إِذَا عَلِمْتُ بِمِثْلِ الشَّهِيدِ فَأَشْهَدُ وَلَا أَقْدَعُ (۱) يعنى كله چې ته لمر نشان پوهه شي، نو گواهي وركړه، گنې پرېږده. حاصل داچه كله چې يو كس ته د څه شي په اړه كې يقيني علم حاصل شي، نو دده لپاره گواهي وركول جائز دي. او كه علم نه وي، نو گواهي وركول جائز نه دي. بهر حال ددې حديث نه معلومه شوه، چه د گواهي لپاره د هغه شي نه خبريدل ضروري دي. د كوم گواهي چې وركولې شي.

په دويمې قسم كې د گواهي اداكولو الفاظ

وَيَقُولُ أَشْهَدُ أَنَّهُ بَاغَرُ ابْنِ الْحَسَنِ قَدُورِي مُحَمَّدٌ فَرْمَانِي، چه دا گواه به داسې وائي، چه زه گواهي وركوم، چه ده څرخ كړې دي. وَلَا يَقُولُ أَشْهَدُ نِي، او داسې به نه وائي، چه ده زه گواه جوړ كړې يم.

توضیح: صورت د مسئلې دادې، كه يو كس د بل سړي نه داسې خبره واوړيدله، كومه چې د مسموعاتو د قبيلې څنې ده، مثلاً څرخول، اخستل، يا اقرار كول، او چا ده لره په دې باندې گواه هم جوړ نكړو. خود گواهي: اړتيا پېښ شو، نو دا گواه واوړيدونكې، به د گواهي وركولو په وخت داسې وائي، چه زه گواهي وركوم، چه ده څرخ كړې دي، يا ده اخستي دي، يا نې د فلاني لپاره خپل خان باندې د دومره رقم اقرار كړې دي، او داسې به نه وائي، چه ده زه گواه جوړ كړې يم.

دليله: څكه چې دا بالكل دروغ دي، او دروغ څكه دي، چه ده لره هيڅ چا گواه نه دي جوړ كړې، بلكه د مدعي عليه كلام اوړيدلو سره دې پخپله گواه جوړ شوې دي.

دوهم قسم د گواهي پخپله ثابتيدل

وَمِنْهُ مَا لَا يَثْبُتُ الْحُكْمُ بِتَبَيُّهٍ، او په دې كې يو ډول هغه دي، چه د هغې حكم پخپله ثابت نه وي. وَمِثْلُ الشَّهَادَةِ عَلَى الشَّهَادَةِ، لكه په گواهي باندې گواهي وركول. فَإِذَا سَمِعَ شَاهِدًا يُشْهَدُ بِشَيْءٍ وَلَمْ يَجِدْ لِمَنْ يَكُلِّهِ، چه يو كس د يو گواه نه واوړيدل، چه هغه د يو څيز گواهي وركوي، نو دده لپاره جائز نه دي. أَنْ يُشْهَدَ عَلَى شَهَادَتِهِ إِلَّا أَنْ يُشْهَدَ بِهِ دې دهغه په گواهي باندې گواهي وركړې، مگر داچه هغه دي پخپله گواهي باندې گواه جوړ كړې.

توضیح: په ذكرشوي قسمونو كې دوهم ډول هغه دي، چه دهغې حكم پخپله نه ثابتېږي، بلكه په هغې كې د گواه جوړولو اړتيا پېښېږي، لكه، شهادة على الشهادة، چه تركومه پورې اصلي گواه پخپله گواهي باندې گواه جوړ نكړي، تر هغه وخته پورې شهود فرع لپاره د گواهي وركولو حكم نه ثابتېږي، نو كه يو كس مثلاً زيد د گواه مثلاً د بكر نه د قاضي د مجلس نه علاوه كې واوړيدل، چه بېر ددې خبرې گواهي وركوي، چه د خالد په حامد باندې يو زر درهم پور دي، نو شاهد فرع يعنى زيد لپاره دا جائز نه دي، چه دې د خالد په حامد باندې د يو زر درهمو قرضه كيدلو گواهي وركړې، البته كه شاهد اصل يعنى بكر دې پخپله گواهي باندې گواه جوړ كړې، نو ددې شاهد فرع يعنى زيد لپاره گواهي وركول جائز نه دي.

دليله: ددې دليل دادې، چه د اصول شهادت پخپله حكم نه واجېږي، نو د بكر صرف گواه كيدلو سره حامد باندې پور نه واجېږي، بلكه د اصول (اصل گواهانې) شهادت هغه وخت حكم واجېږي، كله چې

(۱) من حديث ابن عباس أخرجه البيهقي في السنن الكبرى (٢٥٢١٠ - رقم ٢٠٥٣٧) والمحكم في المستدرک لى كتاب الأحكام).

اصول خپل شهادت د قاضی مجلس ته منتقل کړی. بهر حال د اصل شهادت پخپله موجب د حکم نه دې. نو هرکله چې د اصول شهادت پخپله موجب د حکم نه دې. بلکه موجب د حکم جوړولو لپاره ددې د قاضی په مجلس کې نقل کول ضروری دی. نو د اصول (اصل) گواهانې لپاره ضروری دی. چه دوی په فروغ باندې د شهادت بوج واچوی. اود شهادت په ادا کولو کې دوی خپل نائب مقرر کړی. چه فروغ د اصول شهادت د قاضی په مجلس کې نقل کړی.

او ددې وجه داده. چه د فروغ گواهی ورکول د اصول په حق کې تصرف کول دی. په دې طور چې د مشهود علیه (مدعی علیه) خلاف قول نافذ کیدلو کې اصول ته ولایت حاصل وو. یعنی اصول ته دا ولایت حاصل وو. چه دوی خپل قول (گواهی) د مشهود علیه خلاف نافذ کړی. خو کله چې فروغ د اصول د اړخه گواهی نقل کړله. نو گویا فروغ د اصول هغه ولایت زائل کړو. کوم ولایت چې د اصول لپاره ثابت وو. اودا خبره منلې شوې ده. چه چا له د چا ولایت او حق د هغه د رضامندی نه بغیر زائل کول جائز نه دی. نو د شهود فرع د شهادت لپاره به هم د اصول رضامندی ضروری وی. اود اصول رضامندی داده. چه اصول فروغ د خپل اړخه شاهد او نائب مقرر کړی. نو د متن په فرض شوې مسئله کې د اصول د اړخه په فروغ باندې د شهادت بوج اچول (شاهد جوړول) اوموندې شو. اونه نائب مقرر کول اوموندې شو. په دې وجه د فروغ صرف د اصول گواهی اوریدلو سره گواهی ورکول جائز نه ده

وَكَذَلِكَ لَوْ سَمِعَهُ يُشْهِدُ الشَّاهِدَ عَلَى كَهَذَا تَيَاو دغه ډول كه يو كس د اصل گواه نه واوږيدل. چه شاهد بالفرفع پخپله گواهی باندې گواه جوړوی. لَمْ يَسْمَعْ لِلشَّاهِدِ أَنْ يُشْهِدَ عَلَى ذَلِكَ نو د اوریدونکي لپاره جائز نه ده چې په هغې گواهی ورکړی

توضیح دغه ډول كه يو كس حقیقی او اصلی گواهی واوږيدله. چه هغه پخپلې گواهی باندې څوك گواه جوړوی. نو سامع (اوریدونكی) له د اصلی گواه په گواهی باندې گواهی ورکول جائز نه دی. مثلاً حامد واوږيدل. چې خالد (اصل گواه) پخپله گواهی باندې شاهد گواه جوړوی. نو سامع یعنی حامد ته دا اختیار نشته. چه هغه د خالد (اصلی گواه) په گواهی باندې گواهی ورکړی.

دلیل ځكه چې اصلی گواه د خپلې گواهی بوج په دې اوریدونكی حامد باندې نه دې اچولې. بلکه دده ته علاوه په شاهد باندې نې اچولې دې. البته شاهد كوم چې خالد پخپله گواهی باندې گواه كړې دې. هغه گواهی ورکولې شی. خو حامد گواهی نشی ورکولې.

د خپل تحریر مضمون په كتلو باندې گواهی ورکول

وَلَا يَحِلُّ لِلشَّاهِدِ إِذَا رَأَى خَطَّهُ أَنْ يُشْهِدَ او گواه له دا حلال نه دی. چه هغه خپل خط او گوری. او گواهی ورکړی. إِلَّا أَنْ يَذْكُرَ الشَّاهِدَ مَكْر د اچه هغه ته گواهی ياده شی.

توضیح كه گواه هم په دستاويز (تحریر) کې د خپلې گواهی تحریر او كتلو. خود كومي واقعي سره چې د گواهی تعلق دې. نه هغه واقعه ياده شوه. اونه گواهی ورکول ورباد شو. نو ددې گواهی لپاره صرف په تحریر كتلو سره گواهی ورکول جائز نه دی.

دلیل ځكه چې يو تحریر د بل تحریر مشابه وی. او هرکله چې يو تحریر د بل تحریر مشابه وی. نو دا مشتبه شو. چه آیا دا تحریر هم ددې گواه دې. یا د بل چا دې. او مشتبه شی د علم او یقین فائده نه ورکوی. نو په دې تحریر سره به علم نه حاصلیږی. حالانکه د شهادت لپاره د هغه واقعي علم ضروری دی. د كومي واقعي متعلق چې شهادت ورکولې شی. نو هرکله چې د شهادت ورکولو لپاره د مشهود په خبریدل ضروری دی. او په ذکر شوی تحریر سره علم نه حاصلیږی. نو د ذکر شوي تحریر په كتلو

باندې به گواهی ورکول هم جائز نه وی.

۱۰ نا بینا (رواند) د گواهی هم

وَلَا تَقْبَلُ شَهَادَةَ الْأَعْمَى. (۱) اود نا بینا سړی گواهی به نشی قبلولی

هل اللغة | امي - روند -

توضیح: په حدود او قصاص کې په اتفاق سره د نابینا گواهی نه قبلېږي البته که نابینا په هغه څیزونو کې گواه دې په کومو کې چې د خلقو نه په اوریدلو سره گواهی ورکول جائز ده. لکه نسب، او مرګ.

دلیلها: د طرفینو رحمهم الله دلیل دادې چې د شهادت ادا کولو لپاره ضروری دی چې گواه د مدعی او مدعی علیه په منځ کې اشاره سره امتیاز (فرق) اوکړی. او نابینا سړی صرف ددوی په آواز سره ددوی په منځ کې توپیر کولې شی. په اشاره سره فرق نشی کولی. او چونکه د یو آواز د بل آواز سره مشابه وی. ځکه به په آواز کې یو ډول اشتباه وی. اود جنس گواه په ذریعه ددې اشتباه نه بچ کیدل هم ممکن دی. په دې طریقه چې د سترگو (نظف) والا ډیر گواهان موجود دی. چې هغوی د مدعی اومدعی علیه په منځ کې اشاره سره فرق کولې شی. نوهرکله چې د سترگو والا گواهان موجود دی. نو نابینا کوم چې د مدعی او مدعی علیه په منځ کې اشاره سره فرق نشی کولی. هغه به گواه جوړول څنگه صحیح وی.

مسک زفو: د امام زفر رحمه الله په نیز به د نابینا گواهی قبلولی شی. هم دا د امام ابوحنیفه رحمه الله نه د ابن شجاع روایت دی.

دلیل زفو: دلیل دادې چې په کومو څیزونو کې د خلقو نه په اوریدلو کې د خلقو نه په اوریدلو گواهی ورکول جائز دی. په هغه څیزونو کې صرف د اوریدلو اړتیا دې. اود نابینا په سماعت کې هېڅ خلل نشته. بلکه د نابینا سماعت د بینا سړی پشان دې. نو هرکله چې په دې څیزونو کې صرف د اوریدلو اړتیا دې. اود نابینا سړی په سماعت کې هېڅ خلل نشته. نو په دې څیزونو کې به د نابینا گواهی قبلولی شی. البته که نابینا سړی کنې هم وی. نو دده گواهی به بالاتفاق نه قبلېږي.

مسک ابی یوسف: اوکه نا بینا په هغه څیزونو کې گواه دې. په کومو کې چې د خلقو نه په اوریدلو سره گواهی ورکول جائز نه ده. لکه بیع او شراء. نو که نا بینا د شهادت د تحمل په وخت بینا او مشهود به غیر منقول وی. نود امام ابویوسف او امام شافعی رحمهم الله په نیز به دې صورت کې د هغه گواهی قبلولی شی. او که په دې دواړو خبرو کې کومه یوه خبره منتفی شی. یعنی نا بینا د شهادت د تحمل په وخت بینا نه وی. یا مشهود به غیر منقول نه وی. بلکه شی منقول وی. نود ائمه ثلاثه (ابوحنیفه او صاحبین رحمهم الله) په دې باندې اتفاق دی. چې په دې صورت کې به د نا بینا گواهی نه قبلېږي.

دلیل ابی یوسف: دلیل دادې چې نابینا هرکله د تحمل شهادت په وخت (د گواهی اوچتولو په وخت) بینا او کتونکې (نظر والا) وو. نو هغه ته د مشهود به علم حاصل شوې دې. او کوم سړی ته چې د تحمل شهادت په وخت په مشاهده سره د مشهود به علم حاصلېږي. د هغه تحمل (گواهی اوچتول) صحیح کیږي. بهرحال کوم سړی چې فی الحال نابینا دې. خود تحمل شهادت په وخت نظر والا وو. د هغه تحمل شهادت صحیح شو. اوس پاتې شو د شهادت ادا کول، نو هغه صرف په کلام سره کیږي. اود نابینا په ژبه

(۱) القول المراجع هو هذا قول الطرفين رحمه الله كذا في الكفاية (۴۷۵/۶) وفتح القدير (۴۷۳/۶) وراغب (۴۲۱/۴) فلا عن القول المراجع (۱۳۴/۲) -

کې چونکه هيڅ عيب نشته. په دې د هغه په کلام کې به هيڅ خلل نه وي. او هرکله چې د نابينا په ژبه کې د عيب نه کيدلو په وجه د هغه په کلام کې هيڅ خلل نشته. نو د هغه شهادت ادا کول به هم صحيح وي.

دليلها > د طرفينو رحمهما الله دليل دادې. چه د شهادت ادا کولو لپاره ضروري دى. چه گواه د مدعى او مدعى عليه په منځ کې اشاره سره امتياز (فرق) او کړي. او نابينا سرې صرف ددوى په آواز سره ددوى په منځ کې توپير کولې شي. په اشاره سره فرق نشي کولې. او چونکه د يو آواز د بل آواز سره مشابه وي. ځکه به په آواز کې يو ډول اشتباه وي. اود جنس گواه په ذريعه ددې اشتباه نه بچ کيدل هم ممکن دى. په دې طريقه چې د سترگو (نظر) والا ډير گواهان موجود دى. چه هغوى د مدعى او مدعى عليه په منځ کې اشاره سره فرق کولې شي. نو هرکله چې د سترگو والا گواهان موجود دى. نو نابينا کوم چې د مدعى او مدعى عليه په منځ کې اشاره سره فرق نشي کولې. هغه به گواه جوړول څنگه صحيح وي.

د مملوك د گواهي حکم

وَلَا الْمَمْلُوكُ اَوْ مَمْلُوكٌ گواهی هم جائز نه ده.

حل المسئلة > ① المملوك - غلام.

توضیح > ابو الحسن قدوري رحمه الله فرماني. چه د نابينا پشان د مملوك (غلام او وينځي) گواهي هم نه قبليږي. امام مالك او امام شافعي رحمهما الله هم ددې قائل دي.

دليله > دليل دادې. چه شهادت د ولايت د قبيلي څنې دې. يعنى لکه څنگه چې په ولايت کې ، ، تنفيذ القول على الغير ، ، وي. دغه ډول په شهادت کې هم ، ، تنفيذ القول على الغير ، ، وي. نو هرکله چې شهادت د ولايت د قبيلي څنې دې. نو شاهد (گواه) هم هغه سرې کيدای شي. چاته چې د ولايت حق حاصل وي. او پاتې شو غلام، نو هرکله چې هغه ته پخپل ذات باندې د ولايت حق حاصل نه دې. نو په بل به په درجه اولې د ولايت حق حاصل نه وي. او هرکله چې غلام ته د ولايت حق حاصل نه دې. نو هغه ته به د گواهي وړ کولو حق څنگه حاصل وي. زمونږ ددې قول تائيد په حديث سره هم کيږي. (عن ابن عباس رضي الله عنهما قال لا تجوز شهادة العبد) ابن عباس فرمانيلى دى. چه د غلام شهادت جائز نه دې. (عينى)

د محدودو فى القذف د گواهي حکم

وَلَا الْمُحْدُوْدُ فِي قَذْفٍ وَاِنْ تَابَ اَوْ د محدودو فى القذف گواهي هم جائز نه ده. اگرچه هغه توبه کړې وي.

حل المسئلة > محدودو فى القذف هغه کس دى. کوم کس چې په يو مسلمان باندې د زنا تهمت اولگولو. خو هغه نه ثابت نکړي شو. نو ددې تهمت لگولو په سزا کې هغه ته اتيا (۸۰) کورې لگولي شوي وي. ابو الحسن قدوري رحمه الله فرماني. چه د محدودو فى القذف گواهي به نشي قبليږي. اگرچه هغه توبه اوباسي. (۱)

توضیح > **دالله** > ① دليل دادې. چه الله تعالى د ، ، محدودو فى القذف ، ، په اړه کي فرمانيلى دى. : وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا (۱) وچه د استدلال داده، چه الله جل و علا لفظ د «أَبَدًا» په صراحت سره ذکر کړې دى. او «أَبَدًا» هغه ته واني. چه د هغې هيڅ انتها نه وي. يعنى د ، ، محدودو فى القذف ، ، گواهي کله

(۱) **مسلك الامة** :- حضرت امام شافعي، امام مالك، او امام احمد رحمهم الله فرمانيلى دى. چه د توبې نه روسته به د محدودو فى القذف گواهي قبليږي شي.

هم مه مقبولی. نود الله تعالی د لفظ، ابداء، تصریح کول د شهادت د قبولیت منافی دی. یعنی د توبې نه روسته د محدود فی القذف گواهی قبولول د «وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا» منافی دی. او هر کله چې د توبې نه روسته د محدود فی القذف گواهی قبولول د «وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا» منافی دی. نود محدود فی القذف گواهی به د توبه نه روسته هم نه قبلیږي.^(۱) د استدلال دویمه وجه داده، چه په «وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا» هم، ضمیر مرجع، محدودین فی القذف، دی. یعنی د شهادت د عدم قبولیت حکم، محدودین فی القذف، لپاره دی. او، محدود فی القذف، د توبه په وجه ده، محدود فی القذف، کیدلو نه خارجیري. نو هر کله چې د توبه کولو باوجود ده، محدود فی القذف، کیدلو نه نه خارجیري بلکه، محدود فی القذف، پاتې کیږي. او، محدود فی القذف، لپاره د شهادت د عدم قبول حکم دی. نود توبه نه روسته به هم ده، محدود فی القذف، شهادت نه قبلیږي.

② دوهم دلیل دادې. چه ده، محدود فی القذف، گواهی نه قبولول د حد قذف تنه او تکمله ده. یعنی د قذف او بهتان اصل حد خو اتیا^(۲) کورې دی. اود گواهی نه قبیلدل دا حد مکمل کوی. نو لکه څنگه چې د توبه نه روسته اصل حد باقی کیږي. اود توبه په وجه نه ساقطیږي. دغه ډول په اصل حد باندې قیاس کولو سره ددې تکمله او تنه یعنی د شهادت عدم قبولیت به هم باقی کیږي. اود توبه په وجه به نه ساقطیږي. پاتې شوه دا خبره، چه د گواهی نه قبیلدل، د حد قذف تنه ګرځولې شوې ده؟ نو ددې خواب دادې. چه لکه څنگه حد قذف، قاذف راروان وخت لپاره د بهتان لگولو نه منع کوی. دغه ډول دغه گواهی رد کول هم ددغه ډول بهتان لگولو نه منع کوی. البته دومره توویر دی. چه په اصل حد (کورې) سره د قاذف بهتان ته تکلیف رسیږي. او په شهادت رد کیدلو سره د هغه زړه ته تکلیف رسیږي. او قاذف په بهتان لگولو سره پخپله ژبه د مقذوف زړه دردمند کړي دي. په دې وجه د هغه د ژبې د جرم موافق هغه ته د حد نه روسته دا سزا ورکړي شوه. چه د هغه شهادت قبول نکړي شی.

د اولاد په حق کینې د گواهی قبولولو حکم

وَلَا شَهَادَةَ الْوَالِدِ لِوَلَدِهِ وَوَلَدِهِ لِوَلَدِهِ، اود پلار گواهی د هغه د خوی او نسی په حق کې نه قبلیږي. وکلا شَهَادَةَ الْوَلَدِ لِأَبِيهِ وَأَخِيهِ، اود خوی گواهی د هغه د مور پلار او نیکونو په حق کې نه قبلیږي.

توضیح: ابو الحسن قدوری رحمته الله علیه فرمائی، چه د پلار گواهی به د هغه د اولاد، او د اولاد اولاد په حق کې نشی قبولیږي. اونه به د اولاد گواهی د هغوی د مور پلار او نیکونو په حق کې قبولیږي شی.

دالله ① په دې اړه کې دا حدیث اصل دی. رسول الله ﷺ فرمایلی دی لَا تَقْبَلُ شَهَادَةَ الْوَلَدِ لِوَالِدِهِ وَلَا الْوَالِدِ لِوَلَدِهِ. (۱) چه، د خوی گواهی د هغه د پلار په حق کې، اود پلار گواهی د هغه د خوی په حق کې نه قبلیږي، اونه د ښځې گواهی د هغې د میره په حق کې قبلیږي. اونه د میره گواهی د هغه د بی بی په حق کې قبلیږي، اونه د غلام گواهی د هغه د آقا په حق کې قبلیږي، او نه د آقا گواهی د هغه د غلام په حق کې قبلیږي، اونه د مزدور گواهی په اجرت باندې د اخستونکي په حق کې قبلیږي، په دې حدیث کې (ولا بعد لیسده) په جمله باندې اعتراض دی.

(۱) قال الزیلعی غریب وهو فی مصنف ابن ابی شیبۃ (عبدالرزاق من قول شریح قال عبدالرزاق... عن شریح قال لا تجوز شهادة ابن لآبیه ولا اب لآبیه ولا امرأة لزوجها ولا زوج لامرأته ولا شریک لشریکه لی شی بینهما لکن لی غویر ولا آجر لمن استأجره ولا عبد لیسده (نصب: ۱۷۲۸۴)۔

① عقلی دلیل دادی، چه د اولاد او پلار نیکنو په منځ کې منافع یو ځانې وی. یعنی د پلار مملوکه شی نه خوی، اود خوی مملوکه شی نه پلار نفع اوچتوی. او په عرف کې دا بد هم نه گنرلې کیږی. په دې وجه د پلار خپل خوی ته، اود خوی خپل پلار ته زکاة ورکول جائز نه دي. نوکه پلار د خپل خوی یا نمنسی په حق کې گواهی ورکوی. یا خوی د خپل پلار لپاره گواهی ورکوی. نو ددوی په منځ کې چونکه منافع متصل او مشترک دی. ځکه به دا شهادت من وجه د خپل ذات لپاره وی. یا به کم از کم په دې کې دا شبهه وی. چه گواه د خپلې نفع لپاره گواهی ورکړې ده. اودا خبره منلې شوې ده. چه گواه له داسې گواهی په کومې سره چې د هغه ذات ته نفع رسېږی. یا د نفع رسیدلو شبهه وی. د تهمت په وجه نه قبلېږی. نو د پلار گواهی د اولاد په حق کې اود اولاد گواهی د مور پلار په حق کې نه قبلېږی.

د ښځې او میره یو بل لپاره د جواهن وړکولو حکم

وَلَا تُقْبَلُ شَهَادَةُ أَحَدِ الزَّوْجَيْنِ لِلْآخَرِ أَوْ بِه ښځه میره کې د یو گواهی د بل لپاره نشی قبلولې.

حل اللغة ① الزوجین - ښځه خاوند -

توضیح: په ښځه میره کې د یو گواهی د بل لپاره نه قبلېږی. امام مالک او امام احمد رحمهما الله هم ددې قائل دي. (١)

دالله ① دلیل هغه حدیث دي. کوم چې مونږ وړاندې روایت کړې دي. یعنی (لا يجوز شهادة الواحد للولد ولا الولد للوالد ولا المرأة للزوج ولا الزوج للمرأة) دا حدیث په صراحت سره دلالت کوی. چه د ښځې گواهی د میره لپاره اود میره گواهی د ښځې لپاره جائز نه ده.

② او عقلی دلیل دادی. چه د زوجین په منځ کې منافع په عامه توگه (عام طور) باندې متصل وی. یعنی میره د ښځې د مال په وجه توانگر شمارلې کیږی. او ښځه د میره د مال په وجه مالداره شمارلې کیږی. هم په دې وجه الله تعالی فرمائیلی دی. (أَنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَإِنَّهُ أُولَىٰ بِنِفْسِهِمَا) وې مونږو تالره فقیر نو بیا نې مالداره کړی،، بعض حضرات فرمائی. مراد دادی. چه د حضرت خدیجه (رضی الله عنها) په مال سره نې ته مالداره کړی. ددې آیت نه معلومه شوه. چه دښځې په مالداره کیدلو سره میره مالداره شمارلې کیږی. بلکه ډیر ځله د ښځې او میره په منځ کې منافع کې دومره اتصال او تگ وې (انبساط) وی. چه د اولاد اود مورپلار (د مال) په منځ کې نه وی. یعنی میره په ښځه باندې او ښځه په میره باندې دومره ایشار (قریانی) کوی. چه مورپلار پخپل اولاد باندې او اولاد پخپل مورپلار باندې دومره ایشار (اوقریانی) نه کوی. بلکه کله کله خو میره د خپلې ښځې خوشحالولو لپاره خپل مورپلار سره دشمنی کوی. او ښځه د خپل میره خوشحالولو لپاره خپل مورپلار ناراضه کوی. بهرحال د زوجینو په منځ کې منافع متصل او مشترک وی. اود زوجیت رشتې نه نفع اخستل مقصود وی. نو هرکله چې د زوجینو په منځ کې منافع متصل او مشترک وی. او نفع هم مقصود وی. نو په دوی کې د یو کس د بل لپاره گواهی ورکول من وجه خپل ځان لپاره گواهی ورکول شو. یا هغه پخپل شهادت کې خپل ځان لپاره نفع حاصلولو سره متهم کیږی. او سړي چې خپل ځان لپاره گواهی ورکړی. بیا هم د هغه گواهی رد کولې شی. او که پخپله گواهی کې متهم شی. بیا هم رد کولې شی. په دې وجه زوجینو کې د یو گواهی د بل لپاره نه قبلېږی.

١) مسلک الشافعی: امام شافعی رحمه الله فرمائی. چه د احد الزوجین شهادت به د بل دپاره قبلولې شی.

د غلام او مکاتب په حق کښې د مولا د جواهر هضم

وَلَا تَحْمَدُ أَهْلَ الْوُكُلِ لِعَبْدٍ أَوْدَ آفَا گواهی د هغه د غلام په حق کې نه قبلېږي.

توضیح: ابو الحسن قدوری رحمته الله علیه فرماني. چه د آقا شهادت پخپله د هغه د غلام په حق کې نشي قبولې. په تیر شوي

دلیل کې ذکر شوي دا حدیث (ولا المولى لعبد) دي.

وَلَا لِبَيْتِهَا أَوْدَ مولا گواهی د هغه د مکاتب لپاره هم جائز نه ده.

توضیح: اود آقا شهادت د هغه د مکاتب په حق کې هم نه قبلېږي.

دلیل: ځکه چې د مکاتب حالت هم انجام ته په تلو باندې موقوف دي. ځکه که مکاتب بدل کتابت ادا کړي. نو هغه به د مولا لپاره اجنبی وي. اود هغه په حق کې به د مولا شهادت قبول وي. او که هغه بدل کتابت ادا نکړي شو. نو هغه به د مولا رقیق او غلام وي. اود هغه په حق کې به د مولا شهادت ورکول شهادت لنفسه وي. بهر حال په یو صورت کې شهادت لنفسه لازمېږي. او په یو صورت کې نه لازمېږي نود دواړو اعتبار کولو سره د آقا د خپل مکاتب په حق کې گواهی ورکولو سره من وجه پخپل حق کې گواهی ورکول لازمېږي. او وړاندې تیر شوي دي. چه دا ناجائز او قابل قبول دي. ځکه به د آقا شهادت د هغه د مکاتب په حق کې نه قبلېږي.

وَلَا تَحْمَدُ أَهْلَ الشَّرِيكِ لَشَرِيكِ فِي مَأْمُومٍ شَرِيكَتِهَا أَوْدَ یو شریکوال گواهی د هغه د دوهم شریکوال لپاره په داسې څیز کې جائز نه ده. کوم چې ددوی دواړو په شرکت کې دي.

توضیح: او که په شریک مال کې یو شریک په چا څه دعوه او کړله. او بل شریک د هغه لپاره گواهی ورکړله. نو دا گواهی به هم قبول نه وي.

دلیل: ځکه چې مال مدعی به د مدعی او شاهد په منځ کې مشترک دي. نود شاهد شهادت به د مال په څه برخه کې پخپله د خپل خان لپاره وي. اودا باطل دي. او هر کله چې د بعض مال شهادت باطل شو. نود پوره مال شهادت به هم باطل وي. ځکه چې شهادت یو دي. په دې کې تجزی (تکړې او حصې) نه کیږي. چه یو شهادت په بعض مال کې صحیح وي. او په بعض مال کې باطل وي.

د رور او اکا (تره) په حق کښې د جواهر هضم

وَقَبِلَ كَهْمَا ذَا الرَّجُلِ لِأَخِيهِ وَتَرَاهُ أَوْدَ سړی شهادت د هغه د رور او اکا (تره) لپاره قبولې شی.

لِأَبْنِئِ امْرِئِ الثَّنِيَةِ ځکه چې تهمت معدوم دي.

توضیح: د یو رور شهادت د بل رور لپاره اود وراړه شهادت د هغه د اکا (تره) لپاره اود ولادت د قربایت نه علاوه په ټولو قرباتونو کې د یو شهادت د بل لپاره قبولې شی.

دلیل: دلیل دادي. چه د ولادت نه علاوه د ټولو قرباتونو املاک او منافع جلا جلا وي. او بلا تکلفه به به آزادئ سره) د یو بل په مال کې د تصرف اختیار هم نه وي. نو هرکله چې ددوی املاک او منافع جلا جلا دي. او خپل منځ کې د یو بل په مال کې بلا تکلفه د تصرف اختیار هم نه وي. نو په دوی کې که یو کس د بل په حق کې گواهی ورکړله. نو گواه به پخپله گواهی کې متهم نه وي. او هرکله چې گواه پخپله گواهی کې متهم نشو. نود هغه گواهی به قبولې شی.

د مخنت (هیجرا) د گواهی حکم

وَلَا تُقْبَلُ شَهَادَةُ الْمُخْنَتِ اود مخنت (هیجرا) گواهی مقبول نه ده.

حل اللغة < ① المخنت - هیجرا -

توضیح < د مخنت (هیجرا) گواهی به هم نشی قبلولی. صاحب د هدایه فرمائیلی دی چې د مصنف رحمته الله علیه مراد د مخنت نه هغه مخنت دی. کوم چې خلقو ته خپل ځان سره په لواطت باندې قدرت ورکوي. او په زیب و زینت کې د ښځو مشابهت اختیاروي. اود ښځو پشان په نخرو نخرو (او ناز و انداز) سره گرځي. اود زنانو په لهجه کې خبرې کوي.

دلیل < د داسې مخنت د گواهی نه قبلیدلو وجه داده. چه داسې سړي فاسق دي. (لکه د نبی کریم صلی الله علیه و آله ارشاد دي. (لن الله المعتبرین من الرجال) الله تعالی دی په مخنت سړو باندې لعنت او کړی او وړاندې تیر شوی دی. چه د فاسق گواهی نه قبلېږي. نو د مخنت گواهی به هم نه قبلېږي.

الاستثناء < البته که د یوکس په خبرو اترو کې فطری نرمی او په اندامونو کې مورزاده (پیدانشی) او قدرتی لچک (اود ښځو انداز) وی. او په څه گنده فعل سره مشهور نه وی. نو د هغه گواهی به نشی قبلولی.

د نالعه او مغنیه د گواهی حکم

وَلَا تَأْتِيهِ وَلَا مُغْنِيَةٌ اود (پیشې په طور) جړیدونکی ښځې اود لویو (گانو) ویونکې ښځې شهادت به نه قبلېږي.

حل اللغة < ① نالعه - ویر کونکې - ② مغنیه - سندرغاړې - ③ توتکبان - صیغه تشیه ، ارتکاب کوي - ④ معرما - حرام

توضیح < د پیشې په طور ژړیدونکو او گانې (لویې) ویونکو ښځو گواهی به نشی قبلولی. ځکه چې دا دواړه ښځې د فعل حرام مرتکب دي.

دلیل < اودا فعل ځکه حرام دي. او رسول الله صلی الله علیه و آله ددې دواړو بې وقوفو آوازونو نه منع فرمائیلي ده. عَنْ الصَّوْتَيْنِ الْأَمْعَيْنِ النَّاسِجَةِ وَالْمَغْنِيَةِ (۱) نو هرکله چې دا دواړه آوازونه حرام دي. او ذکر شوو ښځو ددې آوازونو ارتکاب (جرم) کړي دي. نو دا دواړه ښځې فاسق شوي. اود فاسق گواهی نه قبلېږي. نو ددې ښځو گواهی به هم نشی قبلولی.

د خړای اود مارغانو ساتونکو د گواهی حکم

وَلَا مَذْمُونٍ الشَّرْبِ عَلَى الْهَوِ اود لهو (عبث) په طور د همیشه شراب څکونکی گواهی به هم نشی قبلولی

حل اللغة < ① مذن - عادتی - ② الشرب - شراب - ③ الهو - عبث، قصول

توضیح < ابو الحسن قدوری رحمته الله علیه فرماني. چه د لهو (عبث) په طور باندې د پیوسته شراب څکونکی گواهی هم نه قبلېږي.

فصل ۱۰ خُکّه چي شراب خُنبَل حرام دی. نودا سِرې د حرام مرتکب شو. اود حرام مرتکب فاسق وی. اود فاسق گواهی نه قبلېږي. نود هغه گواهی به نه قبلېږي.

اشتراف الادمان ابو الحسن قدوري رحمه الله د،، ادمان،، (همیشه خُنبَلو) شرط خُکّه لگولي دي. چه دده شرابي کيدل خلقو ته ښکاره شي. خُکّه چي کوم کس پخپل کور کي شراب خُنبَلو باندې متهم دي. اود خلقو به وړاندې دا فعل نه دي ښکاره شوي. نود هغه گواهی به قبول وي. اگر چه په کور کي شراب خُنبَل هم گناه کبيره ده. البته که په خلقو باندې دده شراب خُنبَل ښکاره شي. يا هغه شراب اوڅکي. اود نشي په حالت کي بهر ته راوځي. او ماشومان د هغه تمسخر او کړي. نو چونکه داسې قسمه سِرې د دروغو نه پرهيز نه کوي. خُکّه به د هغه گواهی نه قبلېږي.

وَلَا تَنْ يَلْقَى بِالطَّيُّورِ اونه د هغه کس گواهی څوک چي مارغانو سره بازي کوي.

هل اللغة ① يلقب - بازي کوي - الطيور - جمع د طير، مرغی -

تعريض او مارغانو سره د لوبو کونکي گواهی به هم نه قبلېږي.

والله ① خُکّه چي مارغان الوخول په سري کي غفلت پيدا کوي. اود غفلت په وجه به په دده باندې د نسيان غلبه وي. اود نسيان په وجه به په مشهود به کي د کمی زياتي امکان پيدا کيږي. او ددې امکان به موجود گي. کي گواهی نه قبلېږي. نود مارغانو الوخولو گواهی به نه قبلېږي.

② دوهم دليل دادې. چه مارغان الوخونکي د مارغانو الوخولو لپاره د کوتي په پټ باندې خيږي. نو کله چي هغه په پټ باندې خيږي. نو خامخا به د هغه نظر په نامحرمه ښځو باندې پريوځي. او نامحرمه ښځو ته کتل حرام دی. نود حرامو د مرتکب کيدلو په وجه به د هغه شهادت نه قبلېږي.

د معنی يا معنیه اود مرتکب کبيره د جواهر حکم

وَلَا تَنْ يَلْقَى لِلنَّاسِ اود هغه کس گواهی هم مقبول نه ده. څوک چي خلقو ته گانې (لوبي) اوړي.

تعريض چه کوم سري نورو خلقو ته گانې اوړي. د هغه گواهی به نشي قبلولي. لکه څنگه چي د اوریدونکو گواهی نه قبلېږي.

فصل ۱۱ خُکّه چي دا سري خلق په کبيره گناه باندې راجمع کوي. او په کبيره گناه باندې د خلقو راجمع کول پخپله کبيره گناه ده. اود کبيره گناه د مرتکب گواهی نه قبلېږي. نو خلقو ته د گانو اوړونکي گواهی به هم نشي قبلولي.

وَلَا تَنْ يَأْتِي بَأْتَايْنِ الْكِبَارِ اود هغه کس گواهی هم مقبول نه ده. څوک چي د داسې کبيره گناه ارتکاب اوکړي. **أَلْتِي يَتَعَلَّقُ بِهَا الْحَدُّ كَوْمِ** سره چي حد متعلق کيږي.

تعريض که يو کس دداسې کبيره گناه ارتکاب اوکړو. په کوم سره چي حد متعلق کيږي. لکه سرقه، زنا وغيره. نود هغه گواهی به هم نه قبلېږي.

فصل ۱۲ خُکّه چي د داسې گناه د ارتکاب په وجه دا سري فاسق شوې دي. اود فاسق گواهی نه قبلېږي. نود هغه گواهی به هم نه قبلېږي.

الأقوال في تعريف الکبائر د گناه کبيره په تفسير کي د عالمانو اختلاف دي.

① بعض حضرات فرماني. چه کبانر اووه دي کوم چي رسول الله ﷺ به يو مشهور حدیث کي ذکر کړي دی. الله تعالی سره څوک شريکول. د ډگر جنگ نه تيخته اختيارول. د مور پلار نافرمانی کول. په ناحقه

خوک قتلول. مومن باندې نهمت لگول. شراب څکل. زنا. او چا ور سره د سود خوراک هم گډ کړې دي.
 ① بعض حضرات فرماني. هر هغه گناه چې په هغې باندې حد وارد شوې وي. هغې ته کبیره گناه وانی.
 ② او بعض فرماني. چه کوم کار د مسلمانانو په نیز ناخوښه او معیوب وی. او په هغې کې د الله تعالی د دین د حرمت سپکاوي کېږي. هغه کبیره گناه ده.

او بعض فرماني. چه په یو گناه باندې اصرار (همیشوالي) کول کبیره گناه ده. صحیح خبره داده. چه گناه یو اضافی شی دي. یعنی هره یوه گناه داسې ده. چه د هغې نه باندې (پورته) هم گناه شته. او لاتدې هم گناه شته. نود لاتدې گناه په اعتبار سره به هغې ته کبیره وئیلې شی. اود پورتنۍ گناه په اعتبار سره به هغې ته صغیره وئیلې کېږي.

وَلَا مَن يَدْخُلُ الْحَمَامَ يَقُولُ اَزَاوَنَهُ بِهِ دَهْفَه كَسْ غَوَاهِي قَبْلِي. خوک چې حمام (غسل خاني) ته د تهنبد (لنگ) نه بغیر داخلېږي.

هل اللغة > يدخل - داخلېږي - ⑦ الحمام - دگرمو اوبو خاني - ⑧ ازاو - لنگ.

تفسير > ابو الحسن قدوري رحمه الله فرماني. چه کوم کس د ازار (لنگ) نه بغیر بريند حمام ته داخلېږي. یعنی ستر د عورت ښکاره کوي. او څي. د هغه گواهي به هم نه قبلېږي.
 دليله > ځکه چې شرمگاه اود واجب الستريدن ښکاره کول حرام دی. اود حرام مرتکب فاسق وی اود فاسق گواهي نه قبلېږي. نود هغه گواهي به هم نه قبلېږي. او رسول الله ﷺ فرمانيلی دی. (همن الله اعطاء المنظور اليه) یعنی. ، الله تعالی دې شرمگاه ته په کتونکي او دچا شرمگاه ته چې اوکتلي شو. دواړو باندې لعنت اوکړي. ، حاصل داچه شرمگاه ښکاره کونکي د لعنت مستحق دي. او شهادت يو کرامت (او عزت) دي. نو کوم کس چې د لعنت مستحق دي. هغه د شهادت نشي مستحق کيدې. د حمام نه د غسل هغه خاني مراد دي. کوم چې په هوټل کې تيارولې شی. او بيا سرې او ښځه هر قسمه سرې راځي. او په هغې کې غسل کوي.

وَلَا مَن يَأْكُلُ الرِّبَا وَلَا يَمْسُرُ بِالزَّوْرِ وَالشُّطْرَنجِ بِسُود خُورَى يَأْ بِه تَاش اَوْشَطْرَنج سره جوارى کونکي وي. (نود هغه گواهي به هم نه قبلېږي)

هل اللغة > ياكل - خوري - ⑦ الربا - سود - ⑧ الزور - تاش - تاش يو ډول لوبه ده. کوم چې آرد شیر بن بابک د ايران بادشاه ايجاد کړې وه.

تفسير > د سود خوړونکي (سود خوړ) گواهي به هم نه قبلېږي. او تاش اوشطرنج سره د جوارى کونکي گواهي به هم نه قبلېږي. دليل دا دي. چه سود خوري او جوارى دواړه کبیره گناه دي. او وړاندې تيرشوي دي. چه د کبیره گناه د مرتکب گواهي نه قبلېږي. نود سود خوړ او جوارگر گواهي به هم نه قبلېږي.

دليله > ځکه رسول الله ﷺ فرمانيلی دی (ملعون من لعب بالنرد) یعنی تاش سره بازي کونکي سرې ملعون دي. او ملعون سرې څنگه عادل کيداي شي. نو هرکله چې نرد سره بازي کونکي ملعون او غير عادل دي. نود هغه گواهي به هم نشي قبلولې. ځکه چې گواهي د عادل قبلولې شی. د غير عادل نشي قبلولې. ودا الشهادة بالنرد > او تاش سره د بازي کونکي گواهي به هغه وخت مردود وي. کله چې په دوو خبرو کې يوه خبره اوموندې شی.

① يا خو تاش سره جوارى کوي. ⑦ يا په تاش کې د مشغوليدلو په وجه لمونځ فوت کېږي. ځکه چې درې شيان د کبانرو څخې دي

حكم الزه المجره پاتې شو صرف تاش باندې بازي كول، نو هغه فسق نه دي. او هر كله چې فسق نه دي. نو مانع د شهادت به هم نه وي. او د ذكر شوى درې خبرو نه بغير صرف تاش سره بازي كول خكه فسق نه دي. چه د عالمانو په دې كې اختلاف دي. د امام مالك او امام شافعي رحمهما الله په نيز تاش باندې بازي كول حلال او جائز دي. نو هر كله چې يو شى د دوه جليل القدر عالمانو په نيز حلال او جائز وي. د هغې مرتكب خنكه فاسق كيداى شي. اود كوم شى مرتكب چې فاسق نه وي. د هغه گواهي قبلولې شي. نو صرف په تاش سره د بازي كونكي گواهي به قبلولي شي.

وَلَا مَنْ يَفْعَلُ الْأَفْعَالَ الْمُسْتَحْفَظَةَ عَلَى الْبُؤْسِ عَلَى الطَّرِيقِ وَالْأَكْلِ عَلَى الطَّرِيقِ اونه به د هغه گواهي قبلېږي. خوك چې سپك اود بې وقوفۍ كارونه كوي. لكه په لاره كې بولې كول، او په لاره كې خوراك كول.

هل الشك ① **المستغفـه سبك** ② **البول** مستيازي ③ **الطريق** لاره.

تعريض ابو الحسن قدوري رحمه الله فرماني. چه كوم كس خفيف او سپك حركات كوي. د هغه گواهي به نشي قبلولي. لكه په لاره كې بولې كول، په لاره كې خوراك كول، او په بازار كې د خلقو په وړاندې خوراك خورل. اود امام كرخي رحمه الله په قول صرف تهيند (لنگ) يا بې كالي (پرتوك) اغوستلو سره په لاره كې تلل.

فيلله خكه چې داسې سړې ښه اخلاق او انسانيت پرېږدي. او هر كله چې هغه په داسې كارونو سره شرم نه كوي. نو په دروغو ونيولو سره به هم شرم نه كوي. او كوم كس چې په دروغ ونيولو كې نه شرميږي. هغه به پخپله گواهي كې متهم وي. او كوم سړي چې پخپله گواهي متهم وي. د هغه گواهي نه قبلېږي. نود هغه گواهي به هم نه قبلېږي. په دې مسئله كې د څلور واړه امامانو اتفاق دي.

وَلَا تُقْبَلُ كَهْمَا ذَا هَلْ يُظْهَرُ سَبُّ السُّلْفِ اود هغه سړي گواهي به هم نه قبلېږي. خوك چې اسلاکو (بزرگانو) ته په ښكاره بدې ردې وائي.

تعريض كه يو كس صحابه رحمه الله، تابعين، او مجتهدين امامانو ته په ښكاره بدې ردې وائي. د هغه گواهي به هم نه قبلېږي.

فيلله خكه چې د داسې سړي فاسق كيدل ښكاره دي. اود فاسق گواهي مقبول نه ده. او كه د هغوی په اړه كې د بدې اعتقاد ساتي. خو هغه نه ښكاره كوي. نو داسې سړي عادل او مقبول الشهادت دي.

خطابه فرقي نه علاوه د اهل هوا د گواهي حكم

وَلَقَبْلُ كَهْمَا ذَا هَلْ الْأَهْوَاءُ لَا الْخَطَايَا د خطا بيه فرقي نه علاوه د اهل هوا گواهي قبلولي شي.

هل الشك ④ **الأهواء** خواهشات.

تعريض د اهل هوا دوه اويې فرقي اهل هوا هغه خلق دي. كوم چې د نفساني خواهشاتو مطابق اعتقاد لري. يعنې د نفس تابعداري اود سنتو مخالفت كوي. ①

فرق اهل الهوى د اهل هوا بنيادي شېه فرقي دي. ① جبريه ② قدريه ③ روافض ④ خوارج ⑤ مشبه ⑥ معطله..... بيا په دوی كې د هر يو دولس دولس فرقي دي. نو په دې طريقه به د اهل هوا ټولې فرقي

① امام شافعي رحمه الله فرماني چې د اهل هوا گواهي نه قبلېږي. امام مالك رحمه الله هم ددې قائل دي.

دوه اويا^(۱) وی. او یوه فرقه به د اهل حق وی. یعنی اهل سنت والجماعت. ددوی د ټولو عقائد او په دوی کې خپل منځ کې اختلاف دعلم کلام په کتابونو کې په پوره شرح او تفصیل سره ذکر دي. **دلیله** د اهل هوا فاسق کیدل صرف د اعتقاد په اعتبار سره دی. خود هغوی دا اعتقاد ددې په حق گنړلو دي. یعنی دا سړې پخپل خیال کې هم دا حق خیال کوی. نو د هغه د خیال مطابق د هغه خپله عقیده تدین او دینداری ده. ترک دین نه دي. او کوم سړې چې متدین او دینداره وی. هغه د دروغ و نیلو نه ځان ساتی. نو اهل هوا به هم د دروغ و نیلو نه ځان ساتی. او کوم سړې چې د دروغ و نیلو نه ځان ساتی. هغه په دروغ و نیلو سره نه متهم کیږی. په دې وجه د هغه گواهی قبولې شی. نو د اهل هوا گواهی به هم قبولې شی.

الاقوال في تعريف الخطيئة نو د دوی په اړه کې ① رومې قول دادې. چه خطاييه د روافضو يوه غلو کونکې فرقه ده. کومه چې ابو الخطاب محمد بن ابي وهب اجدع اړخ ته منسوب ده. ابو الخطاب په کوفه کې اوسیدلو. د هغه عقیده وه. چه حضرت علی عليه السلام اله اکبر (لوني خدائي) دي. او جعفر بن محمد صادق اله اصغر (وروکې خدائي) دي. کله چې دي د جعفر صادق په خدمت کې پیش کړې شو. نو جعفر هغه ته دیکه ورکړله. اود دربار نه ئې بهر اوښکلو. نو هغه د خپل اله (خدائي) کیدلو دعوه اوکړله. اود هغه مريدانو اوونیل. چه جعفر خدائي دي. او ابو الخطاب لوني خدائي دي. عیسی بن موسی بن علی بن عبدالله بن عباس د هغه سره مقابله او جنگ اوکړو. او هغه ئې قتل کړو. بیا عیسی هغه په سولی کړو. او ټولې دنیا لپاره ئې د عبرت سامان پیدا کړو.

② دوهم قول دادې. چه د فرقه خطاييه عقیده دا ده. که په فرقه خطاييه کې یوکس په چا باندې دڅه شی دعوه اوکړی. نو ددې ډلې په باقی خلقو باندې د هغه په حق کې گواهی ورکول واجب دی. که د هغه دعوه رشتیا وی. او که دروغ وی.

③ او دریم قول دادې. چه د خطاييه عقیده داده. چه څوک ددوی په وړاندې قسم اوخوری. د هغه په حق کې گواهی ورکول صحیح گنړی. د هغوی گواهی د احتافو په نیز هم نه قبلېږی. ځکه چې د قول اول په بناء باندې د خطاييه خلق کافر دی. اود کافرانو گواهی د مسلمانانو خلاف نه قبلېږی. نو د هغوی گواهی به نه قبلېږی. اود دوهم او دریم قول په بناء باندې د هغوی په شهادت کې د دروغ و نیلو شبه ده. په دې طریقه چې هغوی د خپلې ډلې په حق کې گواهی ورکول واجب گنړی. که د هغوی د ډلې د خلقو دعوه رشتیا وی. او که دروغ وی. یا څوک چې د هغوی په وړاندې قسم اوخوری. د هغه لپاره گواهی ورکول جائز گنړی. که هغوی پخپل قسم کې دروغجن وی. او که رشتونی وی. بهر حال دا خلق پخپل شهادت کې متهم بالکذب دی. اود متهم بالکذب گواهی نشی قبولې. نو د هغوی گواهی به هم نه قبلېږی.

د دوی په حق کې هېڅ د هرې د گواهي حکم

وَلِكُلِّ شَهَادَةٍ أَهْلُ الْإِيمَانِ نَعْتُهُمْ عَلَى نَفْسِ أَوْ ذِمَّتِهِمْ. گواهی به خپل منځ کې د یو بل په خلاف قبولې شی. وَإِنْ اِخْتَلَفَ مِنْهُمْ أَحَدٌ فَهُوَ دِينُهُ جَلَا وَی.

هل اللفظة ① ظل-جمع د مله، دین.

نصرتانی به ذمیانوکی د بعض شهادت د بعض خلاف قبلولی شی. یعنی که یو ذمی د بل ذمی په خلاف گواهی ورکړی. نود هغه گواهی به مقبول وی. اگرچه د هغوی ادیان مختلف وی. مثلاً د یهودی د نصرتانی خلاف، اود نصرانی د یهودی خلاف گواهی ورکول جائز ده. (۱).

هَلَاكَ ① دليل دا حديث دې. (ان النبي ﷺ اجاز شهادة النصارى بعضهم على بعض) (۲) يعنى رسول الله ﷺ د نصارى د بعضو شهادت د بعضو خلاف جائز گرځولى دى.

⑦دوهم دلیل دادې، چه کافر ته پخپل ذات باندې هم ولایت حاصل دي. او پخپل نابالغ اولاد باندې هم، او کوم سړی ته چې ولایت حاصل وي. هغه د شهادت هم اهل وي. نو کافر به د شهادت اهل وي. البته د کافر گواهی به د هغه دجنس (کافر) خلاف قبلولې شی. خود هغه د جنس نه علاوه (د مسلمانانو) خلاف به نشی قبلولې. ځکه الله تعالی فرمایلی دی: «وَلَوْ كُنَّ فَخْلَ اللَّهِ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» یعنې، هیڅ چرې به نه ورکوی. الله تعالی کافرانو ته به مسلمانانو باندې لار د غلبې، او د مسلمانانو خلاف گواهی ورکولو کې چونکه د کافرانو غلبه ده. ځکه به د مسلمانانو خلاف د کافرانو گواهی نه قبلېږي.

د دې په حق کې د هرې د خواشونې حکم

وَلَا تَقْبَلُ لَهُمَا دَفْعًا لِحُرَّتِهِمْ عَلَى الظَّهِينِ اود دمی پہ خلاف بہ د حری گواہی نہ قبلیری۔

تقریباً د حری شهادت به د ذمی په خلاف نه قبلولې.
المراد من العربي علامه مرغینانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چه د حری نه مراد هغه حری دی. چاچه امان اخستې وی. او دارالاسلام ته راغلې وی. یعنی د حری مستامن گواهی د ذمی په خلاف نشی قبولولې.
 د حری نه حری مستامن څکه مراد اخستې دې. چه د حری غیرمستامن گواهی ناممکن ده. څکه چې د شهادت لپاره د قاضی مجلس ضروری دې. او قضاء لپاره دارالسلام کې د مصر او بنار کیدل شرط دی. نو حری غیرمستامن کوم چې په دارالحرب کې مقیم دې. هغه دا شرط څنګه پوره کولې شی. او که حری په دارالسلام کې د امان نه بغیر داخل شی. او په مجلس د قضاء کې حاضر شو. نو هغه به چونکه قهر او غلبه نیولې
 کیږي. څکه به هغه غلام وی. اود غلام گواهی نه دچا په حق کې قبولولې شی. اونه دچا خلاف قبولولې شی.

دلیل ① داری. چه حربی مستامن ته په ذمی باندې هیڅ ولایت نشته. ځکه چې حربی مستامن د دارالحرب اوسیدونکې دي. او ذمی د دارالاسلام اوسیدونکې دي. او حکماً د دارین اختلاف ولایت منقطع کوي. یعنې د دارالحرب او دارالاسلام کې دېو دار اوسیدونکي ته د دوهم دار اوسیدونکي باندې د ولایت حق نه حاصلیږي. نوهرکله چې حربی مستامن ته په ذمی باندې د ولایت حق نه حاصلیږي. نو د حربی مستامن گواهی به د ذمی خلاف نه قبلیږي. ځکه د شهادت اهل هغه کس

۱. ملک الامان:- امام مالک او امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چہ د ذمیانو گواہی خپل منځ کې د یو بل په خلاف مطلقاً نه قبیلي، که د هغوی دپرونه متفق وی، او که مختلف وی.

(۱) قره الزیلعی هذا للفظ ثم خرجہ من حدیث جابر بن عبد اللہ رضی اللہ عنہ أن النبی صلی اللہ علیہ وسلم أجاز شهادة أهل الكتاب بعضهم على بعض أخرجه ابن ماجہ فی الأحکام باب ۳۳ رقم (۲۴۷۴) لكن بشكل هذا الحديث على صاحب الهداية لأن فيه ذكر أهل الكتاب دون النصارى والله اعلم۔

وی. کوم چې د اهل ولایت څڼې وی.

⑦ دویمه وجه داده، چه د ذمی حالت د حربی مستامن نه څو چنده غوره دي. یعنی ذمی اهل اسلام ته زیات نژدې دي. او ذمی اهل اسلام ته زیات نژدې ځکه دي. چه ذمی د اسلام خلیفه یعنی جزیه قبول کړې ده. او په دې وجه هم چې د مسلمان پشان د ذمی وینه محفوظ شوې ده. هم دا وجه ده، که یو مسلمان یو ذمی په ناحقه قصداً قتل کړو. نو مسلمان به په قصاص کې قتلولې شی. او که مسلمان څوک حربی مستامن قتل کړی. نو د هغه په قصاص کې به مسلمان نشی قتلولی. بهر حال د ذمی حالت د حربی مستامن نه ډیر غوره دي. او اسلام ته په نژدې والی کې د اعلیٰ حال والا په خلاف د ادنیٰ حال والا گواهی نه قبلېږی. نو د ذمی خلاف به د حربی مستامن گواهی نه قبلېږی.

په شهادت کې د عدالت معیار

وَأَنْ كَانَتْ الْحَضَنَاتُ أَغْلَبَ مِنَ السُّبُحَاتِ وَالرُّجُلُ مِمَّنْ يَتَّبِعُ الْكِبَارَ أَوْ كَه (د یو کس) نیکی: د هغه په گناهونو غالب وی. اود کبیره گناهونو نه پرهیز کوی. قُلْتُ كَمَا أَتَمُّنُود هغه شهادت به قبلولې شی وَأَنْ أَمْرٌ عَفِيفٌ

هل اللغة ① العنات - جمع د حسنة نیکی ② السیان - جمع د سینه، بدی - ③ یجتنب - پرهیز کوی. ④ اتم - درد ⑤ العفیه - گناه.

تحریر: ابو الحسن قدوری رحمته الله فرمائی. چه په شهادت کې کوم عدالت شرعاً معتبر دي. د هغې تعریف دادي. چه گواه داسې سړي وی. چه فرائض نه ترك کوی. اود کبائر او اصرار علی الصغیره نه پرهیز کوی. اود هغه نیکیانې د هغه په ورو ورو گناهونو باندې غالب وی. حاصل داچه د کبائر او اصرار علی الصغیره نه بچکیدل خو ډیر زیات ضروری دی. ددې نه روسته به د غالب اعتبار کیږی. یعنی که نیکیانې د هغه د گناهونو نه زیاتې وی. نو د هغه گواهی به قبلولې شی. اگرچه هغه د څه صغیره گناه ارتکاب کړې وی.

دلیل عدم نقصان بارتکاب صغیره: دلیل دا دي چې د صغیره گناه په ارتکاب سره د هغه په عدالت کې هېڅ نقصان نه واقع کیږی. کوم عدالت چې په شهادت کېني شرط دي. او هرکله چې د صغیره گناه په ارتکاب سره په عدالت کې نقصان نه واقع کیږی. نو د هغې په وجه به مشروط شهادت نه ساقطېږی. اود صغیره گناه په ارتکاب سره نقصان ځکه نه واقع کیږی. که د عدالت لپاره د ټولو صغیره گناهونو نه بچ کیدل ضروری او گرځولې شی. نو د شهادت دروازه به بنده شی. حالانکه د خلکو د حقوقو ژوندی کولو لپاره د شهادت دروازه کلاز ده. ځکه چې د انبیاء نه روسته داسې سړي نشته. چه د هغه نه څه ناڅه د صغیره گناه ارتکاب نه کیږی. نو هرکله چې دا خبره ده. اود شهادت دروازه هم کلاز ده. نو د شهادت لپاره به د ټولو صغیره گناهونو نه بچ کیدل ضروری وی.

د غیر مختون (ناستنه) د گواهي حکم

وَقَبِلَ كَمَا ذَا الْأَلْفِ

هل اللغة ① الألف: ناستنه -

تحریر: د غیر مختون گواهی به قبلولې شی. دلیل: ځکه چې ختنه زمونږ په نیز سنت ده. او ترك سنت کې مغل نه وی. نو د ختنې نه کیدل به دده په عدالت کې مغل نه وی. او هرکله چې غیر مختون کیدل دده په عدالت کې مغل نه دی. نو دده گواهی به هم قبول وی.

سورة عدم قبول شهادة الألف البتة که د سنت نه ئي اعراض او کرو. دين ئي حقير (اوسپک) او گنرلو. او ختنه ئي پرېخودله. نو يقينا د هغه گواهي به نه قبلېږي. ځکه چې هغه په دې حرکت سره عادل لا څه کوي مسلمان هم پاتې نشو. او هرکله چې عادل پاتې نشو، بلکه مسلمان هم پاتې نشو. نو د هغه گواهي څنگه قبلېدلې شي. خو که د څه عذر په وجه ئي ختنه ترک کړي وي. نو د هغه گواهي به قبول وي.

د خصي د گواهي حکم

والخصي اود خصي گواهي قبول ده.

تعريض د خصي هغه سړي دي. چه د هغه خصيتين (هگي) او نيکلې شوي وي. ابو الحسن قدوري رحمته الله چې د خصي گواهي قبلولې شي. **فيله** د دليل دادې. چه حضرت عمر رضي الله عنه د قدامه بن مظعون رضي الله عنه خلاف د شرابو څښلو په سلسله کې د علقمه خصي گواهي قبول کړې ده. (۱) قدامه بن مظعون صحابي دي. په غزوه بدر او په نورو ټولو غزواتو کې ئي شرکت کړي دي. د عبدالله بن عمر او د حفصه بنت عمر رضي الله عنهم ماما دي. حضرت عمر رضي الله عنه هغه لره د بحرین عامل مقرر کړي وو. خو بيا ئي معزول کړي وو. مختصر واقعه داده. چه د عبدالقيس بن البحرين سردار جازود د قدامه بن مظعون خلاف گواهي ورکړله. چه دې شراب څکي. حضرت عمر رضي الله عنه او فرمانيل. چه آيا ستا سره بل څوک دوهم گواه شته. علقمه خصي او ونيول. زه گواهي ورکوم. چه ما دې په شرابو څښلو باندې کتلې دي. ددې نه روسته حضرت عمر رضي الله عنه خپل اوښي (دخورخاوند) قدامه ته کورې اولگولې. او هغه ئي معزول کړو.

د ولد الزنا د گواهي حکم

وولد الزنا اود ولد الزنا گواهي به هم قبول وي.

تعريض ابو الحسن قدوري رحمته الله فرماني. چه د ولد الزنا گواهي به نه قبلېږي. **فيله** ځکه چې د زنا ارتکاب کولو سره موريلار فاسق کېږي.

د خنثي د گواهي حکم

وخنثی اود الخنثی جاپزة اود خنثی گواهي جائز ده.

تعريض خنثی هغه دي. په کوم کس کې چې د سړي او ښځې دواړو علامت مورزاده (پيدانشي) وي. نو که خنثی عادل وي. نو د هغه گواهي به قبول وي. **فيله** د دليل دا دي چې دا به سړي وي. يا به ښځه وي. اود قرآن نه ثابت ده. چه د دواړو گواهي مقبول ده. لکه ارشاد دي. **وَأَشْهِدُوا ذُنُوبَكُمْ وَإِنْ رَجَعْتُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فَأَنْتُمْ كَاذِبُونَ** **وَأَمْرًا لِي وَمَنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ** احتياط دادې. چه خنثی سره يو سړي او يوه ښځه گواهي ورکړي. ځکه خنثی که ښځه وي. نو په دې صورت کې به يو سړي او دوه ښځې گواه وي. او که خنثی سړي وي. نو په دې صورت کې به دوه سړي گواه وي. او ښځه به زياتې وي. او دا هم مناسب ده. چې په حدودو او قصاص کې د خنثی گواهي قبول نکړي شي. ځکه چې په خنثی کې د ښځې کيدلو هم احتمال دي. حالتيکه په حدودو او قصاص کې د ښځو گواهي نه قبلېږي.

د دعوي موافق يا مخالف گواهي حكم

وَأَذِ الشَّاهِدَ وَأَقْبَلِ الدَّعْوَى فَبَلَّغْتَ أَوْ كَلِمَةً غَوَاهِي دَعْوَى مُوَافَقٍ وَيُنَوِّقِبُولِي بِهِ شَى. فَإِنْ عَالَفَتْهُ أَمْرٌ لَمْ يَكُنْ أَوْ كَدِ دَعْوَى مُخَالَفٍ وَيُنَوِّقِبُولِي بِهِ شَى.

هل اللغة ① موافقت - موافق شى - ② مخالفت - مخالف شى -

تعريف دعوه وائى. دداسې سړى په مجلس كې دخپل حق مطالبه كول. چاته چې د حق ثابتيدلو ته روسته د خلاصى وركولو اختيار حاصل وى. ابو الحسن قدورى رحمه الله فرماني. كه شهادت د دعوه موافق وى. نو قبولي به شى. او كه مخالف وى. نو قبولي به نشى.

د موافق كيدلو مطلب دادې. چه دعوه او شهادت د نسب په اعتبار سره متحد وى. مثلاً كه يو كس دعوه او كړله. چه فلاښ كس زما غلام دې. دا زما د فلاښ وينځې نه پيدا شوې دې. گواه گواهي وركړله. چه ددې نه علاوه د بلې وينځې نه پيدا شوې دې. نو په نسبت كې د اتحاد نه كيدلو په وجه به شهادت د دعوي موافق نه وى.

يا د ملك په اعتبار سره متحد وى. مثلاً كه يو كس دعوه او كړله. چه فلاښ شى زما ملك دې. او گواه گواهي وركړله. چه دده د خوى ملك دې. نو په ملك كې د اتحاد نه كيدلو په وجه به شهادت د دعوي موافق نه وى.

يا د وضع په اعتبار سره متحد وى. مثلاً كه يو كس دعوه او كړله. د مشرق اړخ د زمكې. او گواه د لويديځ اړخ د زمكې گواهي وركړله. نو په وضع كې د اتحاد نه كيدلو په وجه به شهادت د دعوي موافق نه وى.

يا د انفعال په اعتبار سره متحد وى. مثلاً كه يو كس دعوه او كړله. چه فلاښ زما ژي اوشلوله. او په دې كې دننه شى نې ضائع كړې دې. او گواه گواهي وركړله. چه دا ژي پخپله د مدعى سره شليدلې ده. نو په فعل او انفعال كې د اتحاد نه كيدلو په وجه به شهادت د دعوي موافق نه وى.

يا د زمان او مكان په اعتبار سره متحد وى. مثلاً كه يو كس دعوه او كړله. چه فلاښ زما پلار په يوم نحر كې په ديويند كې قتل كړې دې. او گواه گواهي وركړله. چه په يوم فطر كې نې سهار نپور كې قتل كړې دې. نو په زمان او مكان كې د اتحاد نه كيدلو په وجه به شهادت د دعوه موافق نه وى.

يا د كيف په اعتبار سره متحد وى مثلاً كه يوسرى په بل كس باندې د سرې كپړې پتولو دعوه او كړله. او گواه د سپينې كپړې گواهي وركړله. نو په كيف كې د اتحاد نه كيدلو په وجه به شهادت د دعوي موافق نه وى.

يا د نوع په اعتبار سره متحد وى مثلاً كه يوسرى په بل كس باندې د لس دينارو دعوه او كړله. او شاهد د لس درهمو شهادت وركړو. نو په نوع كې د اتحاد نه كيدلو په وجه به شهادت د دعوي موافق نه وى. بهر حال په ذكر شوي خيزونو كې كه اتحاد اوموندې شو. نو شهادت به د دعوي موافق وى. ځكه مخالف به وى.

فهلله ددې دليل چې د موافقت په صورت كې به شهادت قبول وى. اود مخالفت په صورت كې به قبول نه وى. داده. چه په حقوق العباد كې د شهادت د قبوليت لپاره د دعوه مقدم كيدل شرط دى. اود موافقت په صورت كې دا شرط موجود دې. نو شهادت به قبول وى. اود مخالفت په صورت كې دا شرط معدوم دې. نو شهادت به قبول نه وى.

وجه تقديم الدعوى لقبول الشهادة پاتې شوه داخبره چې د شهادت د قبوليت لپاره د دعوي مقدم كيدل شرط ولې دى؟ نو ددې وجه داده. چه قاضى د خصوماتو د فيصلو لپاره مقرر وى. نو د خصوماتو د

فیصلی لپاره د خصوصت مقدم کیدل ضروری دی. اود خصوصت ته دعوه مراد ده. نود دعوي مخکي کيدل به ضروری وی. اود موافقت په صورت کې دا شرط ځکه موجود دي. چه شهادت وائی. د دعوي تصديق کولو ته. نو هرکله چې گواه شهادت ورکوي. نو گویا د دعوي تصديق کوي اود تصديق لپاره ضروری دی. چه د کوم شی تصديق اوکړي شی. هغه د وړاندې نه موجود وی. نود موافقت په صورت کې د دعوي مقدم کيدل اوموندې شو. او هرکله چې د دعوي مقدم کيدل کوم چې د شهادت د قبولیت لپاره شرط دي. هغه اوموندې شو. نو شهادت به هم قبول وی. اود مخالفت په صورت کې د شاهد صدق معتبر وی. د مدعی صدق معتبر نه وی. نو شاهد چې کله د دعوي مخالفت اوکړي. نو گویا هغه د دعوي تکذيب او تردید اوکړو. او هرکله چې د دعوي تکذيب او تردید اوشو. نود دعوي کيدل اونه کيدل برابر شو. او هرکله چې د دعوي کيدل او نه کيدل برابر شو. نود دعوي تقدم کوم چې د شهادت د قبولیت لپاره شرط دي. اونه موندې شو. او هرکله چې د قبولیت شرط اونه موندې شو. نو شهادت به هم قبول نه وی.

د گواهانو په گواهي ه اتفاق قسم

وَعَنْ إِتِّفَاقِ الشَّاهِدَيْنِ فِي اللَّفْظِ وَالْمَعْنَى عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ، فَرَمَانِي. اود امام ابوحنيفه رحمته الله په نیز د دواړه گواهانو په لفظ او معنی کې متفق کيدل معتبر دی. فَإِنْ كَيْفَ أَحَدُهُمَا بِأَلْفٍ وَالْآخَرُ بِأَلْفَيْنِ لَمْ يَقْبَلِ الشَّهَادَةُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ (۱) نو که په دوی کې یو گواه د یو زر گواهی ورکړله. او دوهم د دوو زر گواهی ورکړله. نو د امام ابوحنيفه رحمته الله په نیز به گواهی نه قبلېږي.

فهرج: ابو الحسن قدوري رحمته الله فرماني. چه د حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله په نیز د گواهانو په لفظ او معنی دواړه اعتبار سره متفق کيدل ضروری دی. څوکه د ترادف په وجه لفظي اختلاف اوشو. نودا به مانع د شهادت نه وی. مثلاً یو گواه د هېه گواهی ورکړله. او دوهم د عطيه گواهی ورکړله. نودا گواهی به قبولي شی. اگرچه لفظي اختلاف دي. خودا اختلاف د ترادف په وجه دي. ځکه چې هېه او عطيه دواړه مترادف دي. بهرحال د امام صاحب رحمته الله په نیز د دواړو گواهانو په لفظ کې هم متفق کيدل ضروری دی. په معنی کې هم متفق کيدل ضروری دی.

فهرج: د حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله دليل دادي. چه هرکله یو گواه د یو زر گواهی ورکړله. او دوهم د دوه زره گواهی ورکړله. نو دواړو لفظاً اختلاف کړي دي. اود لفظ اختلاف دلالت کوي. په اختلاف د معنی باندې. ځکه چې معنی د لفظ نه مستفاد کېږي. نو هرکله چې په لفظ کې اختلاف شو. نو په معنی کې به هم اختلاف وي. او اختلاف د لفظ په اختلاف د معنی باندې په دې وجه هم دلالت کوي. چه مثلاً لفظ الف (يو زر) سره دوه زره مقدار نشي تعبیر کولي. او په لفظ الفین (دوه زره) سره د یو زر مقدار نشي تعبیر کولي. نو په دواړه گواهانو کې به د هر یو کلام د دوهم د کلام مضایر وی. ځکه چې په دواړو کې د هر یو کلام مدلول د دوهم د کلام د مدلول مضایر او میائن دي. او هرکله چې دا خبره ده. نو په هر کلام باندې یو گواه پاتې شو. یعنی په یو زر باندې یو گواه پاتې شو. او په دوه زره هم یو گواه پاتې شو. اودا خبره وړاندې تیره شوې ده. چه شهادت د دوه گواهانو د گواهي نوم دي. نود یو په کلام باندې هم شهادت تامه اونه موندې شو. او هرکله چې شهادت تامه اونه موندې شو. نودا به قبولي هم نشي. اودا

(۱) القول الرابع هو هذا قول الإمام رحمته الله كذا في الدر المنطوق (٢٨٦٦٣) والمقدمة (٥٠٤٦٣) نفلًا عن القول الرابع

داسې شوه. لکه چې گواهانو په جنس مال کې اختلاف کړې وی. مثلاً یو گواه د زر درهمو او دوهم د سلو دینارو گواهی ورکړې وی. نو دا گواهی نشی قبلولې. نو هم دغه ډول د یو زر اود دوه زره د اختلاف په صورت کې به هم گواهی قبول نه وی.

وقال ابو یوسف و محمد ثقّل علی الکلیف او د صاحبینو رحمهما الله په نیز به دوو زرو باندې گواهی قبلیرې.

توضیح: «سلک صاحبین رحمهما الله» د صاحبینو په نیز صرف معنی کې متفق کیدل ضروری دی. لفظ کې متفق کیدل ضروری نه دی. نو که مدعی په یوکس باندې د دوه زره روپو دعوه او کړله. او بیانی په دې باندې بینه پیش کړل. خو یو گواه د یو زر روپو گواهی ورکړله. او دوهم گواه د دوو زرو روپو گواهی ورکړله. نو د حضرت امام ابو حنیفه رحمته الله علیه په نیز به دا گواهی قبول نه وی. او د صاحبینو رحمهما الله په نیز به په کمتر باندې قبلولې شی.

دلایله: دلیل دادې. چه دواړه گواهانو په کمتر باندې خو اتفاق کړې دي. یعنی د متن په مسئله کې به یو زر باندې، اود شرح په مسئله کې به سلو باندې او په یو طلاق باندې خو دواړه گواهان متفق دي. البته یو گواه څه زیادت کړې دي. یعنی د متن په مسئله کې نې د یو زر زیاتوالې کړې دي. اود شرح په مسئله کې نې د سل، اود یو طلاق یا دوه طلاقو زیادت کړې دي. نو په کوم مقدار باندې چې دواړه گواهان متفق دي. یعنی یو زر، یا یو سل، یا یو طلاق هغه مقدار به ثابتولې شی. او په کوم مقدار چې صرف یو گواه گواهی ورکړې ده. یعنی زیاتې یو زر، یا زیاتې سل، یا زیاتې یو طلاق یا دوه طلاق، هغه مقدار به د گواه لپاره د پاتې کیدلو په وجه نه ثابتیږي. او ددې مثال داسې دي. لکه چې یوکس به بل باندې د یونیم زر روپو دعوه او کړله. خو یو گواه د یو زر گواهی ورکړله. او یو د یو نیم زر گواهی ورکړله. نو د شاهدینو په یو زر باندې لفظاً او معناً د اتفاق کولو په وجه به په یو زر باندې گواهی بالاتفاق قبلولې شی. نو دغه ډول په ذکر شوي مسئله کې به هم په کمتر مقدار باندې گواهی قبلولې شی.

د دوو گواهانو د هغې زیاتې اختلاف په صورت کې د مدعی د دعوی حکم

وَأَن كَيْدًا أَخَذَ هُمَا بِلَيْبٍ وَالْأَخْرَاءِ بِلَيْبٍ وَتَحْمِيلاً لَّوَكُ بِهِ دُوهُ گواهانوكي یو گواه د یو زر، او دوهم گواه د یونیم زر گواهی ورکړله. وَالْمُدْعَى يَدْعِي الْكُلَّ وَتَحْمِيلاً لَّوَكُ هُمَا عَلَى الْكَلْبِ او مدعی هم د یونیم زر دعوه کوی. نو په یو زر باندې به د دواړو گواهی قبلولې شی.

توضیح: دا معلومه شوې ده. چه د حضرت امام صاحب رحمته الله علیه په نیز د شاهدینو په لفظ او معنی کې متفق کیدل د شهادت د قبولیت شرط دي. هم په هغې باندې متفرع کولو سره فرماني. که په دواړه گواهانوكي یوکس د یو زر درهمو گواهی ورکړله. او دوهم د یو زر او پنځه سوه درهمو گواهی ورکړله. او مدعی هم د یو نیم زر دعوه کوی. نو په یو زر درهمو به گواهی قبلولې شی.

دلایله: دلیل دا دي چې دواړه گواه په یو زر باندې لفظاً هم متفق دي. او معنی هم متفق دي. معنی متفق کیدل خوښکاره دي. ځکه چې د یونیم زر په ضمن کې یو زر هم موجود دی. او لفظاً اتفاق څکه دي. چه،، الالف والخمس مائة،، (یو زر او پنځه سوه)، دوه جملې دي. د دویمې جملې په رومین باندې عطف شوي دي. یعنی د،، خمس مائة،، په،، الف،، باندې عطف شوي دي. او عطف اول یعنی معطوف ثابتوی. نو کوم گواه چې د یو زر او پنځه سوه گواهی ورکړې ده. هغه هم اولاً د یو زر گواهی ورکړې ده. نو په یو زر باندې د دواړو گواهانو اتفاق اوموندې شو. او هرکله چې په یو زر باندې دواړه گواهان لفظاً او

معنا دواړه یو شان متفق شو. نو د شهادت د قبولیت شرط موندلو په وجه په پوزر باندې به گواهی قبولولی شی.

دوده کپواهانو کبجي د يو په پنځه سوه اداشولو باندې د جواهن ورکولو هم

وَأَذِّنُ الْجِدَارَ الْكَافِرَ وَقَالَ أَحَدُهُمَا قَسَاةُ مَنَّا غَمَّاهُ لَكُمُ الدَّوَارُ الْغَوَاهِنُ دَوَّارُ زَرْغَوَاهِي دَوَّارُ لَه دَوَّارُ
 كَافِرُ يُوْغَوَاهِ اَوَوْنِيلُ جَه مَدْعَى عَلَيْهِ مَدْعَى تَه پَنخَه سَوَه اَدَاكَرِي دِي. قُلْتُ لَكُمَا قَسَاةُ مَنَّا الْكَافِرُ اَنُو پَه زَرْو
 بَه دَوَّارُ دَوَّارُ الْكَافِرُ قَبُولِي شِي.

توضیح: صورت د مسئلې دادې. چه یو سړی په بل سړی باندې د یو زر روپو دعوه اوکړله. او دوه گواهانو د مدعې په حق کې د یو زر روپو گواهی ورکړله. خو یو گواه اوونیل. چه مدعې علیه ددې نه پنځه سوه روپۍ ادا کړی دی. نو په یو زر به د دواړو گواهی قبلولې شی.

دلیل: ځکه چې په دې مقدار باندې دواړه گواهان متفق دی.

وَلَمَّا نَزَّاهُ قَوْلُهُ إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْمُنِيبُ أَوْدَعَ النَّاسُ فَتَهُ بِرَأْسِهِ فَنُفِثَ فِي السَّحَابِ ثُمَّ نَزَّاهُ قَوْلُهُ لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُ أَنَنبَأَهُمْ قَوْلَهُ فَأَخَذْتُ الْعَصَا فَجَعَلَهَا بَدَلَهَا فَفُتِنُوا بِهَا وَإِنِّي وَضَعْتُ الْقَرْنَافِيلَ فَانجَبُوا بِهَا فَعَنَى عَلَيْهِمْ ذَكْوَؤُهُمْ فَوَجَدْتُهُمْ كُذَّابًا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ بَيْنَهُ يَوْمَ الْقِيَامِ وَكَذَلِكَ أَتَتْهُمْ أَنبِيَائُهُم بِآيَاتِهِمْ فَانظُرْ إِلَى إِلَهِ الْعَالَمِينَ وَنُفِثَ فِي السَّحَابِ ثُمَّ نَزَّاهُ قَوْلُهُ لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُ أَنَنبَأَهُمْ قَوْلَهُ فَأَخَذْتُ الْعَصَا فَجَعَلَهَا بَدَلَهَا فَفُتِنُوا بِهَا وَإِنِّي وَضَعْتُ الْقَرْنَافِيلَ فَانجَبُوا بِهَا فَعَنَى عَلَيْهِمْ ذَكْوَؤُهُمْ فَوَجَدْتُهُمْ كُذَّابًا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ بَيْنَهُ يَوْمَ الْقِيَامِ وَكَذَلِكَ أَتَتْهُمْ أَنبِيَائُهُم بِآيَاتِهِمْ فَانظُرْ إِلَى إِلَهِ الْعَالَمِينَ

تخریب» اود یو گواه دا ووتلی. چه مدعی علیه پنځه سوه روپۍ ادا کړی دی. مسموغ او قابل قبول به نه وی. په یو زر باندې د دواړو گواهی به

دلیل» ځکه قبلولې شی. چه دواړه گواهان په یو زر روپو باندې متفق دی. اود پنځه سوه روپو ادا کولو قول به ځکه نشی قبلولې. چه دا صرف د یو سړی گواهی ده. حالانکه د یو سړی گواهی سره هیڅ حق نه ثابتیږی. خوکه دوهم سړی هم دده سره وی. اود پنځه سوه روپو ادا کولو گواهی ورکړی. نو گواهی به قبلولی شی.

پنځه سوه روپو حکم ورکوي. يعنې ددې شهادت په نتيجه کې به په مدعي عليه باندې صرف پنځه سوه روپۍ ادا کول واجب وي.

دلیل: دلیل دادی. چه کوم گواه د پنخه سوه رویو ادا کولو گواهی ورکړې ده. دهغه د گواهی مضمون دا دی: چې د مدعی علیه په ذمه سوه روپو قرضه ده. ننوا داسې شوه. گویا یو گواه د یو زر گواهی ورکړې ده. او دوهم د پنخه سوه روپو گواهی ورکړې ده. او په داسې صورت کې قاضی ته په اقل مقدار باندې د فیصله ورکولو اجازت وی.

مقدار باندې د فیصله وړ کولو اجازت وی.
الجواب هغه د دې دلیل نه جواب دا دې چې په ابتداء کې د یو زړ په گواهي باندې دواړه گواهان متفق دي. خو پنځه سوه روپۍ ادا کولو باندې صرف یو سړې گواه دې. او د یوسړې گواهي نشي قبولولې. نو د پنځه سوه روپو ادا کولو گواهي به مردود وی او په یو زړ باندې د دواړه گواهانو د متفق کیدلو په وجه به په یو زړ باندې گواهي قبول وی.

١٠ القول الرابع هو هذا ظاهر الرواية من قبول شهادتهما بالالف كذا في فتح القدير (٥٠٧٦) نقلاً عن القول الرابع

په ادا هوایانې د علم په صورت څېي د هوایان وړکولو حکم

وَيَنْبَغِي لِلشَّاهِدِ أَنْ إِذَا عَلِمَ ذَلِكَ أَنْ لَا يَشْهَدَ بِأَلْفِجَبٍ كُلِّ هَفْهَ تَه دَا مَعْلُومَه شَي. چي مدعي عليه پنځه سوه روپۍ ادا کړي دي. نو هغه دې د زرو گواهي نه ورکوي. حَتَّى يُقَرَّ الْمُدْعَى أَنَّهُ قَبَضَ خَمْسِيَةَ أَلْفٍ تَرْدِي چي مدعي دا اوواڼي. چه ما په پنځه سوه روپو باندې قبضه کړې ده.

توضیح: صورت د مسئلې دادې. چه يو سړي په دوهم سړي باندې د يو زر روپو د پور دعوه اوکړله. او په دې دعوه باندې مدعي سره دوه گواهان موجود دي. خو په دوی کې يو گواه ته دا معلومه ده. چه مدعي عليه پنځه سوه روپۍ ته ادا کړي دي. نو دا گواه دې د يو زر روپو گواهي هغه وخت پورې نه ورکوي. تر کومه پورې چې مدعي دا اقرار اونکړي. چه ما پنځه سوه روپۍ مدعي عليه نه وصول کړي دي.

دليله: ځکه که د مدعي د اقرار نه وړاندې گواه دا گواهي ورکړله. چه د مدعي په مدعي عليه باندې يو زر روپۍ پور دي. نو دا گواه به په ظلم باندې د مدعي کومک کونکې وي. په دې طريقه چي د مدعي عليه په ذمه د مدعي: يو زر روپو په گواهي باندې خو دواړه گواهان متفق دي. خو يو گواه په دې خبره باندې شاهد دې. چه مدعي عليه به د هغې نه پنځه سوه روپۍ ادا کړي دي نو په وړاندې مسئله کې تير شوی دي. چه د يوزر په قرضه باندې د دواړو گواهانو د متفق کيدلو په وجه به يو زر روپۍ د مدعي عليه په ذمه باندې ثابت شي. او گواهي به قبول وي. اود پنځه سوه په ادا کولو باندې صرف د يو گواه کيدلو په وجه به دا گواهي نه قبليږي. او قاضي به په مدعي عليه باندې د يو زر فيصله ورکوي. او په دې صورت کې به د مدعي عليه حق ضائع کيږي. يعنې مدعي عليه چې کومي پنځه سوه روپۍ ادا کړي دي. هغه به ضائع شي. اودا سراسر په مدعي عليه باندې ظلم دې. او په دې ظلم کې هغه گواه هم د مدعي سره شريک دې. کوم ته چې دا معلومه ده. چه مدعي د مدعي عليه نه پنځه سوه روپۍ وصول کړي دي. خو ددې باوجود نه د يو زر روپو پور گواهي ورکړله.

خو کله چې د مدعي د پنځه سوه روپو وصولولو اقرار اوکړو. نو هغه گواه چاته چې ددې د وصولولو علم دي. د يو زر گواهي ورکولو سره به په ظلم باندې اعانت (او مدد) کونکې نه وي. ځکه چې په دې صورت کې به د مدعي د اقرار کولو په وجه قاضي په مدعي عليه باندې د يو زر فيصله نه ورکوي. بلکه صرف د پنځه سوه روپو فيصله به ورکوي.

په مهان څېي د هوایانو د اختلاف حکم

وَأَشْهَدُ شَاهِدَانِ أَنَّ زَيْدًا قَتَلَ يَوْمَ النَّحْرِ مَكَّةَ فَرَمَانِي. او کله چې دوه گواهانو گواهي ورکړله. چه ده زيد په يوم النحر کې په مکه کې قتل کړې دې. وَشَهِدَ آخَرَانِ أَنَّهُ قَتَلَهُ يَوْمَ النَّحْرِ بِالْكُوفَةِ وَأَنَّهُ نَوَّرَهُ دوه گواهانو گواهي ورکړله. چه هغه زيد په يوم النحر کې په کوفه کې قتل کړې دې. وَأَجْمَعُوا عِنْدَ الْحَاكِمِ لَمْ يَقْبَلِ الشَّهَادَتَيْنِ اود دواړو گواهانو دواړه فريق د قاضي په عدالت کې جمع شو. نو دواړه شهادتونه به قبول نه وي.

هل اللغة: ① يوم - ورځ. ② النحر - قربانۍ. ③ قتل - قتل کړې دې. ④ اجمعوا - جمع شول

توضیح: مخکې بيان شوی دي. چه د شاهدينو په مکان او د حادثې په ځانې کې اختلاف د شهادت د قبوليت لپاره مانع دې. هم د هغې په مثال کې دا مسئله په خدمت کې وړاندې کولي شي. که دوه گواهانو دا شهادت ورکړو. چه بکر زيد په لسم د ذی الحجه په مکه مکرمه کې قتل کړې دي. بيا هم

دغه وخت د قاضي د حکم صادر کولو نه وړاندې نورو دوه گواهانو گواهي ورکړله. چه بکر زید په لم
زي الحجه کې په کوفه کې قتل کړي دي. نو دواړه شهادتونه به نه قبلېږي.

«دلیل دادې. چه یو فعل یعنی د یو سړی قتل په دوه ځایونو کې چونکه ناممکن دې. په دې وجه

دواړو شهادتونو کې به یو شهادت یقینې طور باندې دروغ وی. اود مرجع نه کیدلو په وجه به یو ته ترجیح هم حاصل نه وی. نوهرکله چې دواړه شهادتونه د برابر درجې دی. او یو ته په بل باندې ترجیح هم حاصل نه ده. نود تعارض په وجه به دواړه رد کولی شی.

فَإِنْ سَبَّكَتِ إِحْدَاهُمَا وَقَضَىٰ بِهَا لَهَا مَهْرَ الْاُخْرَىٰ لَمْ يُقْبَلْ نَوْ ك ه دوی كې یو فریق سبقت او كړو او قاضی (دویاره من الاصل په دې باندې فیصله وركړه. بیا دوهم فریق (د قاضی په مجلس كې) حاضر شو. نو دا به نشي قبولی.

هل اللغة ؟ ① سبقت -وراندي والي-

نیز در این باب گفته اند که دوازده گواه را میخوانند و اگر کسی از آنها برآید، او را قاضی ده نفر مطابق فیصله ورکند. بیا

شهادت به د مرجوح کیدلو په وجه رد کولی شی.

به خالص جرح کبی و فاضل لپاره حکم

وَلَا يَمْنَعُ الْقَاضِيَ الشَّهَادَةَ عَلَى جُرْمٍ وَلَا تَنْهَى فَرْمَانِي. چه قاضی به شهادت نه آوری به خالص جرح کیدو
یا نه کیدو کی. وَلَا يَمْنَعُكُمْ بِذَلِكَ اونه به د هغی مطابق حکم ورکوی.

علم اللغة > ① نسم - اوری - ② جرح - عیب - ③ یحکم - فیصلہ کوی

نورین: د مسئلې صورت دادې، چه مدعی پخپله دعوه باندې گواهان پیش کړل، خو مدعی علیه پخپلو گواهانو باندې جرح مجرد اوکړه. (جرح مجرد هغه ده، چه دهغې په وجه نه د شریعت حق واجبیږي، اونه د بنده حق واجبیږي، اوجرح مجرد دحاکم د حکم لاندې هم نه داخلېږي.) مثلاً وي ونیل، چه د مدعی دا گواهان فاسقان دی. یا زنا کار دی. یا شرابیان دی. یا سود خپاره دی. او مدعی علیه په خپله دې جرح مجرد باندې گواهان هم پیش کړل، نو قاضی به په دې جرح مجرد باندې دمدعی علیه د گواهان کړه. نه قلی، اونه به ددې جرح مطابق حکم ورکوي.

دواهانو گواهۍ نه قبلوي. اونه په ددې جري مطابق حکم ورکوي.

دالله ۱۰ دليل دادې، چه قاضي شهادت خکه قبلوي، چه ددې شهادت په بنا (بنیاد) باندې حکم ورکړي. هرکله چې د حکم ور کولو لپاره شهادت قبلولې شی، نو ضروري ده چه مشهود به داسې شی وی، کوم چې د حاکم د حکم لاندي داخلېدې شی، او جرح مجرد چې ددې حاصل د مدعي گواهانو ته فاسق ونييل دی، هغه د حاکم د حکم لاندي نه داخلېږي، خکه چې د حاکم حکم د مشهود به لازمول داسې حالاتکه د قاضي او حاکم په توان کې فسق لازمول نشته، خکه فسق داسې شی، دې، کوم چې د توبه په ذريعه لري کيدلای شی، نوهرکله چې فسق د توبه په ذريعه لري کولای شی، توبه فسق کې به دالزام معنی نه متحقق کېږي، او هرکله چې په دې کې د الزام معنی نه متحقق کېږي، نو دا به دحاکم د حکم

لاتدي هم نه داخلېږي. او هرکله چې فسق د حاکم د حکم لاتدي نه داخلېږي. نو په دې به شهادت هم نه قبلېږي. ځکه چې شهادت په هغه شئ قبلولې شي. کوم شئ چې د حاکم د حکم لاتدي داخلېږي شي. ⑦ د مدعي عليه د گواهانو، د مدعي د گواهانو په فاسق کيدلو، يا زناکار کيدلو، يا په شراب څښلو، يا په سود خور کيدلو باندې گواهي ورکول، يعنې په جرح مجرد باندې گواهي ورکول، پخپله د مدعي عليه گواهان فاسق کوي. اود فاسق گواهي نه قبلېږي. نود مدعي عليه د گواهانو گواهي به هم نه قبلېږي.

الإمام استحق عليه مگر دا چې د کوم استحقاق ثابت شي.

تفسير که د مدعي عليه گواهانو که د مدعي د گواهانو فاسق کيدلو گواهي ورکړله. اوداني اوونيل چه دا فاسق دی، يعنې د زناکارۍ، ياد شرابو څښلو، يا د سود خورۍ عاديان دي. نودا گواهي به نشي قبلولې. **دليله** ځکه چې فسق د قاضي د حکم لاتدي نه داخلېږي.

وَلَا يَجُوزُ لِلشَّاهِدِ أَنْ يَشْهَدَ بِشَيْءٍ لَمْ يُعَايَنَهُ د گواه لپاره دداسې شي گواهي ورکول جائز نه دی. د کوم چې ده مشاهده نه ده کړې. **إِلَّا النَّسَبَ وَالْمَوْتَ وَالنِّكَاحَ وَالْأَخْوَاعَ** سوا د نسب، مرګ، نکاح، دخول، اود قاضي د ولايت نه. **فَإِنَّهُ يَسَعُهُ أَنْ يَشْهَدَ بِهِنَ الْأَشْيَاءِ إِذَا أَخْبَرَهُ بِهَا مَنْ يَتَّقِي** پدېده لپاره ددې څيزونو گواهي جائز نه ده. په دې شرط چې ده لره په دې څيزونو باندې کوم ثقه سړی خبر ورکړې وي.

هل اللغة ① **لم يعاينه** چه ليدلې شي نه وي. ⑦ **يسع** جائز دی. ⑧ **أخبر** خبر ورکړي. ⑨ **يتق** په قابل اعتماد

تفسير **مسئله** د گواه لپاره دداسې څيزونو په اړه کي گواهي ورکول د کوم چې ده مشاهده نه وي کړې. جائز نه دي. البته پنځه شيان داسې دي. چه د هغې په اړه کي د مشاهدې نه بغير صرف د ثقه خلقو نه په اوريدلو سره گواهي ورکول جائز دی. ① نسب ② مرګ ③ نکاح ④ دخول ⑤ ولايت قاضي.

صورة النسب د نسب نه مراد دادې. چه مثلاً حامد د خلقو نه واوږيدل. چه شاهد د فلاني خوي دي. خود امام ابوحنيفه **رحمه الله** په نيز خبر ورکونکي جماعت (دله) داسې وي. چه ددوی په دروغو باندې اتفاق د عقل نه لرې وي. اود صاحبينو رحمهم الله په نيز دوه عادل سړي کافي دي. نوکه حامد نسب داسې واوږيدلو. نو دده لپاره دا گواهي ورکول حلال دي. چه شاهد د فلاني خوي دي. **صورة الموت** د مرګ صورت دادې. چه گواه مثلاً حامد د خلقو نه واوږيدل. چه فلاح مړ شوې دي. يا نبي خلق اوکتل. چه دده سره د تکفين او تدفين د سرو پشان معامله کوي. نود گواه لپاره دده دمرګ گواهي ورکول جائز دي. اگرچه ددې مشاهده نې نه وي کړې.

صورة النكاح د نکاح صورت دادې. چه گواه د خلقو نه دا واوږيدل. چه فلاني سړی د فلاني ښځې سره نکاح کړې ده. نو گواه اگرچه د نکاح مشاهده نه ده کړې. خود له د نکاح گواهي ورکول جائز دی. **صورة الدخول** اود دخول صورت دادې. چه گواه د خلقو نه واوږيدل. چه فلاني ښځه د فلاني سړي ښځه (بي بي) ده. او هغه ددې سره دخول کړې دي. اگرچه ده د عقد نکاح اود دخول مشاهده نه وي کړې.

صورة ولاية القاضي د قاضي د ولايت صورت دادې. چه يو سړی د خلقو نه واوږيدل. چه فلاني ددې ښار قاضي دي. او هغه نې اوکتلو. چه په خلقو کي فيصلې جاري کوي. نو ددې سړي لپاره دا گواهي ورکول جائز دي. چه فلاني سړي د فلاني ښار قاضي دي. اگرچه د امام المسلمين د اړخه دده د قاضي جوړولو

مشاهده نه وی کرې. بهر حال ددې پنځه څیزونو په اړه کې د ثقه خلقو نه اوریدلو سره گواهی ورکول جائز دی اگرچه ددې مشاهده نه وی کرې. خو دا حکم استحسانې دی.

وجه الاستحسان د استحسان وجه داده، چه ذکر شوی پنځه شیان داسې دي. چه ددې د اسبابو معانته خاص خاص خلق کوی. په هغې باندې عام خلق نه خبرېږي. حالانکه ددې څیزونو سره داسې احکام متعلق کیږي. کوم چې د مودو تیریدلو باوجود هم باقی کیږي. مثلاً نسب، مرگ، او نکاح سره میراث متعلق دي. او دخول سره کمال مهر، عدت، ثبوت، احصان، او نسب متعلق دي. یعنی که د سړي پنځې سره دخول متحقق شی. نو په سړي په پوره مهر واجب وی. د طلاق په صورت کې به په پنځه عدت واجب وی. پنځه او سړي به دواړه محصن شمارلی کیږي. بچي پیدا شو. نو د هغه نسب به ثابت وی. نوکه په دې څیزونو کې صرف په اوریدلو باندې گواهی قبول نه وی. نو حرج به لاحق شی. او ډیر احکام به معطل پاتې شی. مثلاً پنځوس کاله وروسته یو سړی دعوه اوکرله. چه دا شی زما د پلار میراث دي. یا پنځې په مړي باندې د خپل مهر دعوه اوکرله. حالانکه نه ددې سړي د ولادت د مشاهدې گواه موجود دي. او نه ددې پنځې ددې مړي سره د نکاح د مشاهدې گواهان موجود دي. اوس که په دې دواړو صورتونو کې د هغه حضراتو گواهی قبول نشي. چاچه نه د مدعی ولادت کتلي دي. اونه نه ددې پنځې د نکاح مشاهده کړي ده. بلکه صرف د خلقو نه یې اوریدلی دی. نو په رومي صورت کې به د میراث او په دوهم صورت کې به د مهر حکم بې کاره پاتې شی. د میراث او مهر مدعیان به په حرج کې اخته شی. اود ټولو نه لوې دلیل دادی. چه مونږ ددې خبرې شهادت ورکوو. چه حضرت علی عليه السلام د ابوطالب خوي دي. اگرچه مونږ ددوی د ولادت مشاهده نه ده کړې. او مونږ ددې خبرې شاهدان یو. چه واره صحابه رضی الله عنهم وفات شوي دي. اگرچه مونږ په دوی کې دهیڅ چا د مرگ مشاهده نه ده کړې. ددې مثال نه معلومیږي. چه په ذکر شوي پنځه څیزونو کې صرف په اوریدلو سره گواهی ورکول جائز دی.

القیاس فی المسئلة د قیاس تقاضا داده. چه صرف په اوریدلو سره گواهی ورکول جائز نه وی. **دلیل القیاس** ځکه چې شهادت د مشاهدې نه مشتق دي. او مشاهده په کتلو سره کیږي. په اوریدلو سره نه کیږي. حالانکه په ذکر شوي پنځه څیزونو کې معاینه او کتل اونه موندې شو. نو دا شیان د بیع پشان شو. یعنی لکه څنگه چې صرف په اوریدلو سره د کتلو نه بغیر د بیع شهادت ورکول جائز نه دی. دغه ډول د قیاس د مقتضا. مطابق صرف په اوریدلو سره ددې څیزونو گواهی ورکول هم ناجائز دی.

په کوم حل هېڅ .. شهادة علی النجادة .. ورکول جائز ده؟

الشَّاهَدَةُ عَلَى النَّجَادَةِ حَازِرَةٌ فِي كُلِّ حَقٍّ په گواهی باندې گواهی ورکول په هر داسې حق کې ورکول جائز دی **لَا يَلْزَمُ بِالْمُبْتَدِي** کوم چې په شیه سره نه ساقطیږي.

حل المسئلة ① جائزه - جائز دي. ② ساقطیږي. ③ الشبهة - شبهه. ④ الشهادة - گواهی

تفسير ابو الحسن قدوري رحمته الله فرماني. چه. شهادة علی النجادة. په هر داسې حق کې کوم چې د شیه په وجه نه ساقطیږي. خو دا استحسانا جائز دي.

وجه الاستحسان وجه د استحسان داده. چه د. شهادة علی النجادة. سخت اړتیا دي. ځکه چې کله شهود اصل (اصلي گواه) د عوارضو په وجه د شهادت ادا کولو نه عاجز کیږي. مثلاً شهود اصل بیمار وی یا په سفر کې وی. یا د خپل څه مصروفیت په وجه د قاضي په مجلس کې نشي راتلي. نو په داسې صورت کې که. شهادة علی النجادة. جائز اونه ساتلي شی. نو خلق (مدعیان) حقوق به تلف (ضائع) شی. حالانکه د خلقو حقوق تلف کول ناجائز دي. اود هغې ژوندی کول واجب دي. نوهم ددې سخت حاجت په وجه. شهادة علی النجادة. جائز او گرځولې شو. اگرچه شهود فرع زیات وی.

القیاس» قیاس دا جائز نه دی.

وجه القیاس» وجه د قیاس داده. چه شهادت عبادت بدنیه دی. کوم چې په شاهد اصل باندې لازم شوې دي. او شهادت د مشهود له حق نه دي. ځکه چې مشهود له ته نه شاهدانو سره د مخاصمې حق دي. اونه په گواهي ور کولو باندې د مجبوره کولو حق دي. بهر حال شهادت یو بدنی عبادت دي. او په شاهد اصل باندې لازم دي. او په عبادات بدنیه کې نیابت نه جاری کیږي. نو، شهادت علی الشهاده، کوم چې نیابت دي. هغه به هم نه جاری کیږي. اونه به جائز وی. خود خلقو د حقوقو ژوندی کولو لپاره دلته کې قیاس پریخودلي شوې دي.

د شهود فرع د زیادت دوه مطلبونه دي. ① یو داچه دوه گواهان خپل، نائب مقرر کړي. بیا دي نایانو خپل نائب مقرر کړل. بیا هغوی خپل نائب مقرر کړل. .... علی هذا الانیاس. په دې صورت کې به، ان کثرت، د، وان بعدت، په معنی کې وی. ② دوهم مطلب داده. چه شهود اصل دوه دی. په دوی کې هر یو خپلې گواهي باندې دوه گواهان مقرر کړل. بیا په شهود فرع څلور واړه کې هر یو خپلې گواهي باندې دوه دوه گواهان مقرر کړل. نو په دې صورت کې به، وان کثرت، پخپله معنی کې وی. او معنی به دا وی. چه د شهود فرع تعداد څومره زیات ولي نه یی.

وَلَا تُقْبَلُ فِي الْحُدُودِ وَالْقَصَاصِ نَهْ بِه شَيِّ قَبُولُهَا فِي حُدُودِ او قَصَاصِ. کینی

تقریب» د شهود اصل په ذریعه دې نه بچ کیدل هم ممکن دی. نوبه حدود او قصاص. کې به نشي قبولي.

فیله» د فروع په شهادت کې یو ډول شبه ده. شبه خو یا په دې اعتبار سره ده. چه فروع د اصول بدل دي. او بدل اړخ ته هغه وخت رجوع کولي شي. کله چې انسان د اصل نه عاجز شي. شهادت فرع بدل دي. او په بدل کې د اصل په نسبت یو ډول شبه وی. یا په شهادت فرع کې په دې اعتبار سره شبه ده. چه په دې کې احتمال د کذب زیات دي. یعنی په اصل گواهانو کې د هغوی د نه معصوم کیدلو په وجه د دروغو احتمال وو. نو په فروع کې به احتمال نور هم زیات وی. بهر حال په شهادت فروع کې یو ډول شبه ده. او جنس شهود یعنی د شهود اصل په ذریعه د شهادت فروع نه بچ کیدل هم ممکن دی. په دې طریقه چې د اصول تعداد زیات وی. که بعضو ته عذر راپیښ شو. نو باقی نور شهود اصل به گواهي ورکوي.

د شهادت علی الشهاده. شرح هیبت

وَيُجْزَى كَهَادَةُ شَاهِدَيْنِ عَلَى كَهَادَةِ شَاهِدَيْنِ اود دوه گواهانو په گواهي باندې د دوه گواهانو گواهي جائز ده.

تقریب» د دوه اصلی گواهانو گواهي باندې د دوه فرعي گواهانو گواهي جائز ده. یعنې دوه فرعي گواه مخکې د یو اصل گواه گواهي نقل کړي. بیا هم دغه د واړه د دوهم اصل گواه نقل کړي. دغه ډول دوه فرعي گواه د دواړه اصلی گواهانو گواهي نقل کولي شي. (۱)

هالا لکه ① دلیل د حضرت علی رضی الله عنہ قول دي. (لَا يَقْبَلُ عَلَى شَهَادَةِ رَجُلٍ اِلَّا شَهَادَةُ رَجُلَيْنِ) (۱) یعنی د یو سړي په

(۱) مسلک الشافعي، - امام شافعي رحمه الله فرماني. چه د دوه اصلی گواهانو گواهي نقل کولو لپاره د څلورو فرعي گواهانو کیدل ضروري دي. یعنې دوه فرعي گواه به د یو اصلی گواه گواهي نقل کوي. او نور دوه فرعي گواه به د دوهم اصلی گواه گواهي نقل کوي.

شهادت باندې د دوه سړو شهادت ضروری دی. مطلب دادې. چه دوه فرعی گواه به یوخل د یو اصلی گواه گواهی نقل کړی. او یو خل به د دوهم اصلی گواه گواهی نقل کړی. دغه ډول به د هر اصلی گواه به گواهی باندې دوه فرعی گواهان هم شی. اود فرعی گواهانو تعداد به هم د دوه نه نه زیاتېږي. او څلور کپړی به نه. لکه څنگه چې فقیه مرتاض حضرت امام شافعی ر.تورالله مرقده فرمایلی دی.

⑤ اصلی گواه گواهی نقل کول د حقوق الناس څخې دی. اود یو حق ثابتولو لپاره د نصاب شهادت دوه گواهان کیدل ضروری دی. نو دوه فرعی گواهانو چې د یو اصلی گواه گواهی نقل کړله. نو گواهی هغوی په یو حق باندې شهادت ورکړو. او په دې باندې نصاب شهادت هم پوره شو. بیا هم دوی فرعی گواهانو هرکله چې د دوهم اصلی گواه گواهی نقل کړله. نو گواهی دوی د مخکنی حق نه علاوه په دوهم حق باندې گواهی ورکړله. او په دې باندې هم نصاب شهادت اوموندې شو. اودا خبره هم مسلم ده. چه دوه گواهان بلا ناغه په مختلف حقوقو باندې گواهی ورکولې شی. نو هرکله چې په شهود اصل کې د هریو په شهادت نقل کولو باندې نصاب شهادت اوموندې شو. نو د ذکر شوی دواړه فرعی گواهانو گواهی به قبلولې شی. په خلاف د دوه ښځو د شهادت. ځکه چې دوه ښځې د یوسړي په مرتبه کې وی. په دې وجه صرف په دوه ښځو سره نصاب نه پوره کیږي. او هرکله چې په دوه ښځو سره نصاب شهادت نه پوره کیږي. نو د دوی په شهادت باندې به د قاضی فیصله هم نه مرتب کیږي.

وَلَا تَقْبَلُ كَهَاتَا وَاحِدًا يُوْهِدُ يُوْشَهِدُ بِهِ يُوْ بَانْدِي قَبُولُ نَهْ وِي. عَلَيَّ كَهَاتَا وَاحِدًا

ترخې. یو فرعی گواه به یوخل د یو اصلی گواه گواهی نقل کړی. او یو خل به د دوهم اصلی گواه گواهی نقل کړی. نو دغه ډول یو فرعی گواه کافی دي.

دلیل ① حضرت علی عليه السلام قول دي. (لای یو علی شهادة رجل علی شهادة رجلین) (۲) یعنی د یوسړي په شهادت باندې د دوه سړو شهادت ضروری دي.

② غلی دلیل دادې. چه شهادت نقل کول یو ډول حق دي. اود یو حق ثابتولو لپاره نصاب شهادت ضروری دي. نو د اصل گواهی گواهی نقل کولو لپاره د دوه فرعی گواهانو کیدل ضروری دي. یو فرعی گواه به کافی نه وی. لکه څنگه چې زمونږ د بزرگ حضرت امام مالک عليه السلام قول دي. ددې په خلاف د احادیثو روایت دي. چه دا چونکه د حقوقو څخې نه دي. په دې وجه احادیث یو سړي هم د یوسړي نه روایت کولې شی.

په شهادت باندې د گواه جوړولو طریقه

وَصِفَةُ الْكَهَاتَا دواړو پخپله گواهی باندې د گواه جوړولو طریقه داده. اَن يَقُولَ شَاهِدُ الْأَخْصِلَ لِشَاهِدِ الْقَرْيَةِ: أَكْهَدُ عَلَى كَهَاتَايَ چې شاهد اصل به شاهد فرع ته دا وائی. چه ته زما په شهادت باندې شهادت ورکړه. اَنِي أَكْهَدُ أَنْ فُلَانٌ بِنْتُ فُلَانٍ أَقْرَعْنِي بِكَذَا چې زه شهادت ورکوم. چه فلان بن فلان زما په وړاندې داسې اقرار کړې دي. وَأَكْهَدُنِي عَلَى نَفْسِي أَوْزَه نې پخپل ذات باندې شاهد جوړ کړې يم.

هل اللغة ① صفة طریقه ② الإشهاد گواه جوړول

(۱) غره الزیلعی هذا للفظ ثم اخرج عن علی عليه السلام قال لا يجوز علی شهادة الميت إلا رجلان (نصب: ۱۸۴/۴).

(۲) غره الزیلعی هذا للفظ ثم اخرج عن علی عليه السلام قال لا يجوز علی شهادة الميت إلا رجلان (نصب: ۱۸۴/۴).

توضیح - د شاهد اصل شاهد فرع پخپل شهادت باندې د گواه کولو طریقه داده. چه شاهد اصل شاهد فرع ته داسې اوواڼی. چه زه شهادت ورکوم. چه فلان بن فلان زما په وړاندې د فلان بن فلان لپاره د فلاڼی حق اقرار کړې دي. او مقر پخپل ذات باندې زه گواه مقرر کړې یم.

دلیل - په شهادت فرع کې د شاهد اصل، شاهد فرع پخپل شهادت باندې د گواه کولو شرط ځکه لگولې شوې دي. چه گویا شاهد فرع د شاهد اصل نائب دي. او نائب جوړول ضروری دی. د نائب جوړولو نه بغیر څوک سړې نائب نشی کیدلې. نود شاهد اصل، شاهد فرع پخپله گواهی باندې گواه کول ضروری دي.

، شهادة على الشهادة، به هغه وخت حجت وی. کله چې شاهد فرع د شاهد اصل شهادت د قاضی په مجلس کې منتقل کړی. او شاهد فرع ته د شاهد اصل شهادت د قاضی په مجلس کې هغه وخت د منتقل کولو اجازت وی. کله چې شاهد اصل په هغه باندې د شهادت بوج اچولې وی. بهرحال ثابته شوه. چه د، شهادة على الشهادة، لپاره تحمیل یعنی د شاهد اصل، شاهد فرع ته،، اشهد على شهادتی،، ونیلو سره په هغه باندې د شهادت بار اچولو، او هغه حاصل شهادت جوړول ضروری دی. او شاهد فرع چونکه د شاهد اصل وکیل دی. په دې وجه دده وکیل جوړول هم ضروری دی. ددې تفصیل د، فصل ما يتحمله الشاهد،، لاندې تیر شوې دي.

وَإِنْ لَمْ يُقَلِّ أَشْهَدُنِي عَلَى نَفْسِهِ جَازَاوَهُ أَصْلِي گواه،، اشهد على نفسه،، اونه ونیل. نو بیا هم جائز دی.

توضیح - اوکه شاهد اصل شاهد فرع ته داسې نه وی ونیلې. چه مقر زه پخپل ذات باندې گواه کړې ووم. نودا هم جائز دی.

دلیل - ځکه چې کوم کس د بل سړي اقرار آوريدلې دي. د هغه لپاره گواهی ورکول حلال دی. اگرچه مقر داسې نه وی ونیلې. چه ته زما په ذات باندې گواه شه.

په گواهی باندې د گواهی ورکولو طریقه

وَيَقُولُ شَاهِدُ الْفَرَعِ عِنْدَ الْأَدَاةِ گواهی ادا کولو په وخت به شاهد فرع داسې وائی،، أَشْهَدُ أَنَّ فُلَانًا أَوْدَ، زه گواهی ورکوم. أَنَّ فُلَانًا أَكْرَعَ عِنْدَهُ بَكْرًا چې فلاڼی سړی د اصل گواه په وړاندې د فلاڼی حق اقرار کړې دي. وَقَالَ لِي الشَّهَدُ عَلَى شَهِادَتِي بِذَلِكَ او اصلی گواه ماته اوونیل. چه ته زما په دې گواهی باندې گواه یې،، فَإِنْ أَشْهَدُ عَلَى ذَلِكْ او زه په دې باندې گواه یم

توضیح - ابو الحسن قدوری رحمته الله علیه د فرعی گواه د گواهی کیفیت بیانولو کې فرمائی. چه شاهد فرع به د قاضی په مجلس کې د شهادت ادا کولو په وخت داسې وائی. چه،، زه گواهی ورکوم. چه فلان بن فلان زه پخپله گواهی باندې گواه کړې یم. چه فلان بن فلان دده په وړاندې د فلان بن فلان لپاره ددې حق اقرار کړې دي. او اصلی گواه ماته اوونیل. چه ته زما په دې گواهی باندې گواه شه،،

دلیل - ددې پوره عبارت ونیلو وجه داده. چه د شاهد فرع شهادت ضروری دي. نو هغه به وائی. چه،، زه شهادت ورکوم،، اودا هم ضروری ده. چه شاهد فرع خپل ځان باندې د شهادت بوج بار کولو ذکر اوکړی. نو هغه به وائی. چه،، شاهد اصل ماته ونیلی دی. چه ته زما په دې شهادت باندې شاهد شه،،

عدم تخصیص العبادة - د ادا کولو په وخت شاهد فرع د پورته ذکر شوی عبارت نه په اوږد عبارت کې هم خپل مقصود ادا کولې. او په کم عبارت کې هم ادا کولې شی. اوږد عبارت مثلاً شاهد فرع د قاضی په وړاندې داسې اوواڼی. چه،، زه شهادت ورکوم. چه فلاڼی زما په وړاندې شهادت ورکړې دي. چه د فلاڼی

لپاره په فلانې باندې دومره قدرې مال دي. اوزه ئې پخپل شهادت باندې شاهد جوړ کړې يم. او ماته ئې حکم کړې دي. چه زه د هغه په شهادت باندې شهادت ورکړم. نو اوس زه د هغه په شهادت باندې شهادت ورکوم، او کم عبارت مثلاً شاهد فرع د قاضی په وړاندې داسې اوواڼی چه، زه د فلانې په شهادت باندې د فلانې شئ په اړه کي شهادت ورکوم، او په قدوری کې ذکر شوې عبارت منځنۍ دي. نه په دې کې اوږدوالي دي. او نه اختصار دي. او د (غیر الامور اوسطا) قاعده مشهور ده. په دې وجه اوږد او مختصر عبارتونه پرېښودې شوی دی. او دا عبارت اختیار کړې شوې دي.

د شهود فرع گواهي څله قبول پکار دي؟

وَلَا تَقْبَلُ شَهَادَةَ شَهِودِ الْقَرْعِ او د شهود فرع شهادت به نشی قبولې. [الآن یکتوت شهود الأصل اَوْقَبُوا مَسِيرَةَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فَصَاعِدًا خُودا چې شهود فرع مړه شی. یا د درې ورځو یا زیات مسافه باندې غائب شی. اَوْ مَرُوضًا مَرَضًا لَا يَسْتَطِيعُونَ مَعَهُ حُضُورَ تَجْلِيسِ الْحَاكِمِ داسې بیمار شی. چه هغې (بیمارۍ) سره د حاکم په مجلس کې نشی حاضریدلې.

حل اللغة ① یومون - مړ کیرې - ② یقیبوا - غائب کیرې - ③ مسیره - فاصله - ④ حضور - حاضریدل
تصریح: ابو الحسن قدوری رحمته الله فرمائی. چه د شهود فرع شهادت په درې وجو کې په یو وجه سره قبولې شی. ① یا خو شهود اصل مړه شوی وی. ② یا شهود اصل د سفر په موده یعنی درې ورځې درې شپې یا ددې نه زیات مسافه باندې غائب وی. ③ یا شهود اصل په داسې بیمارۍ کې اخته وی. چه په دغه بیمارۍ سره د قاضی په مجلس کې حاضری مشکل وی.

دلیل د دلیل دادې. چه، شهادة علی الشهادة،، د اړتیا په بناء جائز گرځولې شوې دي. لکه څنگه چې په اول باب کې تیر شوی دی. او اړتیا هغه وخت راپېښیږي. کله چې شهود اصل د گواهي ورکولو نه عاجز وی. او په ذکر شوی درې واړه صورتونو کې د شهود اصل گواهي ورکولو سره عاجز کیدل متحقق دی. نو چونکه په ذکر شوی درې واړه صورتونو کې د شهود اصل عاجز کیدلو په وجه د،، شهادة علی الشهادة،، اړتیا موجود دي. ځکه به په دې درې واړه صورتونو کې،، شهادة علی الشهادة،، قبولې شی.

وجه اعتبار مدة السفر د سفر د مودې اعتبار ځکه شوې دي. چه د شهود اصل د قاضی په مجلس کې حاضریدلو اود گواهي نه عاجز کونکې شئ. د مسافه لرې والي دي. اود سفر موده حکماً لرې ده. ځکه چې د بعد مسافه په وجه د سفر موده د ډیرو احکامو مدار ده. لکه چې د سفر د مودې په اراده سره سفر کول په لمونځ کې قصر کوي. په رمضان کې د افطار اجازت ورکوي. د مسح موده د یو ورځ او یوې شپې نه زیاتوي. او درې ورځې او درې شپې کوي. د قربانی او د جمعې وجوب ساقطوي. د ښځې لپاره د محرم او میړه نه بغیر وتل حراموي. نو د سفر په مسافه کې د عاجز کیدلو په وجه لکه څنگه چې دا احکام مرتب کیرې. دغه ډول د احکم یعنی د،، شهادة علی الشهادة،، جواز به هم مرتب وی.

د شهود فرع لپاره د شهود اصل د تعدیل حکم

إِنْ عَدَلَ شَهِودُ الْأَصْلِ شَهِودُ الْقَرْعِ جَازَ فَرَمَانِي. که د شهود اصل شهود فرع تعدیل اوکړو. نو دا جائز دي.

تصریح صورت د مسئلې دادې. که شهود فرع د شهود اصل په شهادت باندې شهادت ورکړو. نو ددې څلور صورتونه دي.

① که قاضی به یا د شهود اصل او شهود فرع دواړه فریقو د عادل کیدلو نه خبر وی. نو په دې صورت کې به قاضی بلا تامل (بلاخیره) فیصله ورکوی.

⑦ اوکه د دواړو عادل کیدو نه خبر نه وی. نو په دې صورت کې به د اصول او فروع د دواړو عدالت په اړه کې به تحقیق کوی.

⑧ اوکه د اصول د عادل کیدونه واقف وی. اود فروع نه خبر نه وی. نو په دې صورت کې به د فروع د عدالت په اړه کې تحقیق کوی.

⑨ اوکه د فروع د عادل کیدو نه خبر وی. خود اصول نه خبر نه وی نو په دې صورت کې به د اصول د عدالت په اړه کې تحقیق کوی. که فروع د اصول تعدیل اوکړو. یعنی فروع اوونیل. چه اصول عادل دی. نو د فروع په تعدیل کولو سره به د اصول عدالت ثابتیږي. په دې باندې اتمه اریعه متفق دی. **دلیل** > دلیل دادې. چه شهود فرع د مزکی جوړیدلو صلاحیت لری. نو د هغوی تعدیل او تزکیه په معتبر وی.

د شهود اصل د تعدیل نه د شهود فرع د سکوت په وخت د جواهر حکم

وَإِنْ سَكَتُوا عَنْ تَعْدِيلِهِمْ جَازَ فَرَمَانِي. اوکه فروع د خپل اصول د تعدیل نه سکوت (خاموشی) اختیار کړله. نو د فروع شهادت جائز دي. وَيَنْظُرُ الْقَاضِي فِي حَالِهِمْ (اود اصول په حال کې به قاضی نظر کوی.

حل اللغة > ① سکوتوا - چې شی - ⑦ تعدیل - عادل کول - ⑧ یفظر - نظر اوکړی - ⑨ حال - حالت

توضیح > ابو الحسن قدوری رحمه الله فرمائی. که قاضی د شهود فرع نه د شهود اصل د عدالت په سلسله کې پوښتنه اوکړه. خو شهود فرع د اصول د تعدیل کولو نه سکوت اوکړو. یعنی دانې اونه ونیل. چه هغوی عادلان دی. او نه نې دا اوونیل. چه هغه وی عادلان نه دی. یا نې دا اوونیل. چه مونږ ته د اصول عادل کیدل معلوم نه دی. یا نې دا اوونیل. چه مونږ به تاسو ته د اصول د عدالت په اړه کې هیڅ خبر نه درکړو. نو په دې صورتونو کې د امام ابویوسف رحمه الله په نیز د فروع شهادت جائز دي. خو قاضی به د اصول په اړه کې نظر کوی. یعنی د فروع نه علاوه د نورو اهل تزکیه حضراتو څخه به پوښتنه کوی. که د فروع نه علاوه نورو مزکینو حضراتو د اصول تعدیل اوکړو. نو قاضی به په دې شهادت باندې فیصله صادرکړی. اوکه تعدیل نې اونکړو. نو قاضی به فیصله نه ورکوی.

دلیل > د حضرت امام ابویوسف رحمه الله دلیل دادې. چه په شهود فرع باندې صرف شهادت نقل کول لازم دی. اود خپل اصول تعدیل کول لازم نه دی. ځکه چې ډیر ځله فروع باندې د اصول عدالت پټ وی. نو هرکله چې فروع د قاضی په وړاندې هغه گواهی نقل کړله. کومه گواهی چې اصول په فروع باندې بار کړې وه. نو فروع د خپلې ذمه واری نه خلاص شو. خو قاضی ته به د فروع نه علاوه د نورو مزکینو نه د اصولو د عدالت معلومات کولو تکلیف کول ضروری وی. که دغه حضراتو د اصول تعدیل اوکړو. نو قاضی به په دغه شهادت باندې فیصله ورکوی. اوکه تعدیل نې اونکړو. نو فیصله به نه ورکوی. **مسئله محمد** > حضرت امام محمد رحمه الله فرمائی. چه په دې صورت کې به د فروع شهادت د سره نه قبلیږي.

دلیل دادی. چه د فرع شهادت خکه قبلولې شی. چه دوی د اصول شهادت نقل کړې دي. اود اصول شهادت د اصول د عدالت نه بغیر شهادت نه وی. یعنی د عدالت نه بغیر هیڅ شهادت، شهادت نه وی. نوهرکله چې فروع ته د اصول د عدالت علم نشته. نو د عدالت نه بغیر به د اصول شهادت نه ثابتیږي. او هرکله چې د اصول شهادت ثابت نشو. نو د فروع د اړخه به د هغوی شهادت نقل کول هم متحقق نه وی. او هرکله چې د فروع د اړخه د اصول شهادت نقل کول متحقق نشو. نو د فروع شهادت به هم قبول نه وی.

د شهود اصل د تبدیل نه د شهود فرع د سکوت په وقت د گواهي حکم

وَإِنْ أَتَاكَ شُحُودُ الْأَصْلِ الشَّهَادَةُ أَوْ كَهُ شُحُودُ اَصْلِ د شهادت انکار او کړو لَمْ تَقْبَلْ شَهَادَةَ الشُّهُودِ الْفَرَعِ نو د شهود فرع شهادت به نه قبلېږي.

توضیح: اصول د شهادت انکار او کړو. مثلاً داني او وئیل. چه په دې مقدمه کې زمونږ لپاره هیڅ شهادت نشته. بیا فروع د هغوی په شهادت باندې شهادت ورکړو. نو د شهود فرع شهادت به نه قبلېږي.

دلیل دا دي چې د شهود اصل د شهادت نه انکار کول په حقیقت کې د تحمیل یعنی پخپله گواهي باندې د گواه کولو نه انکار کول دي. حالتکه د شهود فرع شهادت قبلیدلو لپاره تحمیل شرط دي. نوهرکله چې د قبولیت شرط اونه موندې شو. نو د هغوی شهادت به هم قبول نه وی. علامه مرغینانی رحمه الله په هدایه کښې دا دلیل په دې طریقه بیان کړې دي. چه هرکله اصول د شهادت نه انکار او کړو. یعنی دا نې او وئیل. چه په دې مقدمه کې مونږ شاهد نه یو. او هرکله چې مونږ پخپله شاهدان نه یو. نو د بل چا د گواه کولو څه سوال پیدا کېږي. گویا شهود اصل د تحمیل انکار او کړو. او شهود فرع د هغوی په شهادت باندې شهادت ورکړو. گویا دا نې او وئیل. چه تحمیل اوموندې شو. یعنی اصول مونږ په گواهي باندې گواه کړې یو. اودا ښکاره ده. چه په دې دواړه خبرو کې تعارض دي. اودا هم مسلم ده. چه د تعارض په وجه تحمیل نه ثابتیږي. نوهرکله چې د تعارض په وجه تحمیل نه ثابتیږي. نو د شهود فرع شهادت به هم نه قبلېږي. خکه چې د شهود فرع شهادت قبلیدلو لپاره تحمیل شرط دي.

د دروغو گواه د براهیم

قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: فِي شَاهِدِ الزُّورِ أَشْهُرَةُ فِي السُّوقِ وَلَا أُعْزِّدُهُ (١) امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی. چه د دروغو گواهي وروکنکې به بازار کې تشهیر کوم. او دده تعزیر به نه کوم.

هل اللغة: ① شاهد الزور - د دروغو گواه - ② أشهر تشهیر - مشهور کول - ③ سوق بازار

توضیح: د دروغو گواهي نې په جلا فصل کې خکه ذکر کړې ده. چه ددې مخصوص احکام دي. او په آخر کې نې خکه ذکر کړله. چه اصل خود رشتیانو گواهي ده. د دروغو گواهي داده. چه گواه ددې خبرې اقرار او کړي. چه ما د دروغو گواهي ورکړې ده. بیا مثلاً یوسری گواهي ورکړې ده. چه خالد قتل کړې شوې دي. بیا اوکتلی شو. چه خالد ژوندې دي. نو دا گواهي به هم د دروغو وي. غرض داچه گواه پخپله اقرار او کړي. بیا په یقین سره په یو خارجی دلیل سره دده دروغجن کیدل معلوم شی. بهر حال امام

(١) القول الراجح هو هذا قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في المختار (٤٤٠/٤) والبحر الرائق (١٢٥٧) نقلاً عن القول الراجح

ابوحنیفه رحمہ اللہ فرمائی، چہ زہ بہ د دروغو گواہ پہ بازار کی تشہیر کوم، او ہفہ پہ رسوا کوم، او د ہفہ تعزیر بہ نہ کوم، یعنی ہفہ بہ پہ کو رو نہ وہم.

۱۱ لائقہ > د حضرت امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ ① دلیل دادی، چہ قاضی شریع بہ د دروغو د گواہ تشہیر کولو، خو ہفہ بہ نہ وھلو، او د قاضی شریع دا عمل د فاروق اعظم، حضرت علی، او د صحابہ کرام رحمہم اللہ یو لوئی جماعت پہ زمانہ کی وو، بشکارہ دہ، چہ پہ صحابہ کرام رحمہم اللہ بہ د شریع دا عمل مخفی نہ وی پاتی شوی، خو ددی باوجود حضرات صحابہ کرام رحمہم اللہ چویوالی اختیار کری دہ، نو دا د اجماع قائم مقام شوہ، گویا د دروغو گواہ تعزیر نہ کول د صحابہ رحمہم اللہ پہ اجماع سرہ ثابت دی.

۱۲ دوہم دلیل دادی، چہ د دروغو د گواہ د دروغو د گواہی نہ بندول مقصود دی، او دا مقصد صرف بہ تشہیر سرہ ہم حاصل پری، نوھر کله چہ دا عمل پہ تشہیر سرہ حاصل پری، نو ہم بہ دی بہ اکتفاء کولی شی، د وھلو ت کولو ہیخ آر تیا نشته، وھل ت کول او تعزیر کول اگر چہ بہ دی مقصد کی ډیر مددگار دی، خو یو نقصان ہم دی، نقصان دادی، چہ کله د دروغو گواہ د وھلو ت کولو تصور کوی، نو د وھلو ت کولو د یری بہ د دروغو اقرار نہ کوی، او د رجوع نہ کولو بہ صورت کی بہ د خلقو حقوق ضائع کیږی، نو ددی نقصان پہ لحاظ سرہ تخفیف یعنی تشہیر باندی اکتفاء کول واجب دی.

وَقَالَ: تَوَجَّعَ قَرِيبًا وَتَحَبَّسَ، اُو صاحبین رحمہما اللہ فرمائی، چہ مونہ بہ دی وھو، او پہ قید خانہ کی بہ نہ قید کور.

حل اللغة > ① توجیعہ ایجاا > تکلیف رسول > ② نحبسہ، حبس > قید کول >

تخریج > مسلک صاحبین > او صاحبین رحمہما اللہ فرمائی، چہ ہفہ بہ وھلی ہم شی، او پہ قید خانہ کی بہ ہم اچولی شی، ہم دا قول د امام شافعی، امام مالک، امام احمد او د عامو عالمانو رحمہم اللہ دی، **دلیلہما** > دلیل ہفہ اثر دی، کوم چہ د فاروق اعظم رحمہ اللہ نہ نقل دی، چہ ہغوی د دروغو گواہ تہ خلوبینت کوږی اولگولی، او بیا نہ د ہفہ مخ تور کرو، دا اثر د تعزیر پہ مشروع کیدلو باندی دلالت کوی، او د ولید بن ابی مالک نہ نقل دی، چہ حضرت عمر رحمہ اللہ خپلو د شام عاملانو تہ اولیکل، چہ د دروغو گواہ دی خلوبینت کوږی او وھلی شی، دہفہ مخ دی تور کړی شی، او د ہفہ سر دی اوخړولی شی، او د ډیر وخته پوری دی پہ قید خانہ کی اوساتلې شی، ( ) ددی اثر نہ ہم د دروغجن گواہ تعزیر ثابت پری، او د حضرت عمر رحمہ اللہ جلیل القدر اولوالعزم صحابی تقلید زموږ لپارہ حجت دی.

الجواب عنہ > دا حدیث بہ سیاست باندی محمول دی، یعنی حضرت عمر رحمہ اللہ د انتظامی مصلحت پہ لحاظ سرہ د دروغو د گواہ تعزیر اوکړو، او بہ دی باندی ① قرینہ داده، چہ حضرت عمر رحمہ اللہ شاهد زور تہ خلوبینت کوږی اولگولی، حالانکہ خلوبینت کوږی د غلام او وینځی حد قذف دی، او د تعزیر پہ طور باندی د هر یوحد پہ مقدار کوږی لگول ممنوع دی، لکه چہ رسول اللہ رحمہ اللہ فرمائیلی دی، کہ یو داسی سړی تہ د حد پہ اندازہ کوږی اولگولی شوی، پہ چاچہ حد واجب نہ دی، نو دغه کوږی وھونکی بہ ظالم وی، نو ددی وعید باوجود د حضرت عمر رحمہ اللہ د دروغو گواہ تہ خلوبینت کوږی لگول د تعزیر پہ طور نہ وو، بلکہ د انتظامی پہ لحاظ وو، ② دویمہ قرینہ داده، چہ مخ تورول ہم تعزیر کی داخل نہ دی، نو دا بہ ہم سیاست باندی محمول وی.

د اېبېلې نه وړاندې د پوهانو د پوهې نه د رجوع کولو حکم

إِذَا رَجَعَتِ الشُّهُودُ عَنْ شَهَادَتِهِمْ قَبْلَ الْحُكْمِ يَمَاسَّطَتْ شُهُودَهُمْ كَمَا فِي دَحْكَمِ كُولُوهُ وَرِئَانِي
گواهانو دخپلي گواهي نه رجوع او کړل. نو گواهي به ساقطیږي.

نصرت صورت د مسئلې دادې چه د گواهانو د خپلې گواهي نه رجوع كول د قاضي د فيصلې كولو نه وړاندې وي. يا به روسته وي. كه وړاندې وي. نو بالاتفاق به شهادت ساقطېږي. يعنې په دې شهادت به مدعي عليه باندې هيڅ حق نشي ثابتولې.

دلیل ۶ دلیل دادی. چه حق د قاضی په حکم سره ثابتیږي. او دلته کې اوسه پورې د قاضی هیڅ حکم نشته. او روسته هم قاضی هیڅ حکم نشی کولای. ځکه چې د گواهانو په کلام کې تناقض دې. په دې طریقې چې گواهانو مخکې پخپله گواهی ورکړله. او بیا ئې پخپله د هغې ترديد او کړو. او په کوم کلام کې چې تناقض وی. قاضی ته د هغې مطابق د حکم کولو اجازت نه وی. نوهرکله چې قاضی ته د گواهانو په کلام کې د تناقض په وجه د فیصلې کولو اجازت نشته. نو په مدعی علیه به هیڅ حق نه ثابتیږي.

وَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِمْ بِهِ دِي گواهانو به تاوان هم واجب نه وی.

تفویح: اوبه گواهانو باندې ضمان نشته ځکه چې د شهادت نه د رجوع کولو په وجه په گواهانو باندې هیڅ قسمه تاوان هم نه واجبیږي.

دلیلہ کہ خکہ چہ تاوان د چا خہ شی تلف کولو به وجه واجبیبری. حالاتکه دلته کپ هیخ شی تلف کیدل اونه موندی شو. خکہ چہ گواهانو نه د مدعی خہ شی تلف کړې دې. اونه نې د مدعی علیه خہ شی تلف کړې دې. د مدعی علیه خہ شی تلف کولو خو بنکاره دی. اود مدعی خہ شی نه تلف کول خکہ دی. که شهادت واقعۍ ته وړ او گواهانو د قاضی د حکم نه وړاندې رجوع او کړله. نو دا گواهان کتمان شهادت کونکی وی. او به کتمان شهادت کونکی باندې هیخ تاوان نه واجبیبری. نو په دې گواهانو به هم د رجوع عن الشهاده به وجه هیخ تاوان نه واجبیبری.

[illegible]

فصل هجدهم اوکه قاضی د گواهانو په په گواهی باندې فیصله کړې ده او ددې نه روسته گواهانو د خپلې گواهی نه رجوع کړې ده. نو د قاضی فیصله به کالعدم نه وی. بلکه علی حاله به برقرار وی.

فصل نهم دلیل دادې. چه د گواهانو آخری کلام ددوی د رومبی کلام معارض او مناقض دي. او کلام مناقض عقلاً او شرعاً ساقط الاعتبار وی. او په ساقط الاعتبار کلام سره حکم نه ماتیږي. نو د گواهانو په آخر کلام یعنی رجوع عن الشهاده سره به هم د قاضی حکم نه ماتیږي. او کلام مناقض ساقط الاعتبار ځکه دي. که ددې اعتبار اوکړې شی. نو تسلسل به لازمېږي. په دې طریقه چې هرکله گواهانو د خپل شهادت نه رجوع اوکړي. نو ددې اعتبار کولو په وجه د قاضی حکم مات شو. بیا که هغوی د خپلې رجوع نه رجوع اوکړي. یعنی شهادت باقی اوساتي. نو چونکه ددې اعتبار به هم وی. ځکه به د قاضی حکم باقی کیږي. بیا که دوی د خپلې رجوع د رجوع نه هم رجوع اوکړي. نو بیا ددې به هم اعتبار کولی شی. او د قاضی حکم به ماتیږي. نو چونکه یو کلام ته په بل باندې ترجیح نشته. په دې وجه به دا تسلسل ترقیامته برابر روان وی. حالاتکه تسلسل محال دي. او کوم شی چې محال ته مستلزم وی. هغه ښخه محال وی. ځکه به د کلام مناقض معتبر کیدل محال وی.

وَوَجَبَ عَلَيْهِمْ فَمَنْ أَوْ بِه دې گواهانو به د هغه شی تاوان واجب وی. مَا أَتَاكَ لَمَّوَةٌ فَخُتِبَ عَلَيْكُمُ الْمَقْرَضُ هغوی په خپلي گواهي سره تلف کړو.

تفصیل په دې صورت کې چې گواهانو په خپلي گواهي سره څه هم تلف کړی دی. یعنی ددوی په گواهي سره چې د مدعی علیه کوم مال تلف شوې دي. د هغې تاوان به پخپله دې گواهانو باندې واجب وی.

دلیل ۱ ځکه چې هم دوی پخپل ذات باندې ددې اقرار کړې دي. چه مدعی علیه کوم مال مدعی ته ورکړې دي. هغه ئې چونکه زموږ په شهادت باندې ورکړې دي. ځکه د رجوع عن الشهاده په وجه د هغې تلف کونکی شو. حاصل داچه گواهانو د ضمان د سبب اقرار کړې دي. او هرکله چې د ضمان د سبب اقرار ئې کړې دي. یعنی د خپل شهادت نه ئې رجوع کړې ده. نو په دوی به ضمان واجب وی. **الاشکال** که دا اوونیلی شی. چه د مدعی علیه د مال تلف کیدلو علت د قاضی حکم دي. یعنی که قاضی حکم نه کولې. نو د مدعی علیه دا مال به ولې تلف کیدلو. نو تاوان په قاضی باندې واجبیدل پکار دی. په گواهانو واجبیدل پکار نه دي.

الجواب نو ددې خواب دادې. چه د مال تلف کولو علت اگرچه د قاضی حکم دي. خو ددې فیصلي سبب گواهانو پیدا کړې دي. یعنی که گواهانو گواهي نه ورکولې. نو قاضی به هیڅ کله فیصله نه وه کړې. گویا قاضی د گواهانو د اړخه په فیصله کولو باندې مجبور او مضطر وو. او په داسې موقع حکم. سبب پیدا کونکی اړخ ته منسوب کیږي. نو ددې مال تلف کول به هم گواهانو اړخ ته منسوب کولې شی. او هرکله چې د مال دا تلف کول گواهانو اړخ ته منسوب دی. نو ضمان به گواهانو اړخ ته منسوب کولې شی. او هرکله چې د مال دا تلف کول گواهانو اړخ ته منسوب دی. نو ضمان به گواهانو باندې واجب وی. په قاضی به واجب نه وی. او ددې مثال داسې دي. لکه مثلاً یوکس په لاره کې څاه او کنستلو. او په هغې کې یو د لارې تیریدونکې پریوتلو. او مړ شو. نو دا څاه کنستونکې چونکه مسبب دي. یعنی د هغه د هلاکت سبب پیدا کونکې دي. په دې وجه به د هغې تاوان یعنی دیت هم په دغه څاه کنستونکې باندې واجب وی.

د حاکم په موجودګۍ کې د گواهي نه رجوع ضروري ده

وَلَا يَصِحُّ الرَّجُوعُ إِلَّا بَعْدَ تَحْكِيمِ الرَّجْعِيِّ وَرَجُوعٌ صَحِيحٌ نَهْ. خود حاکم په موجودګۍ کې،

تفصیل ابو الحسن قدوری رحمه الله فرماني. چه د گواهانو د خپلي گواهي نه رجوع کول به صرف د قاضی په مجلس کې معتبر وی. قاضی که هم هغه وی. د چا په وړاندې ئې چې گواهي ورکړې وه. او که د هغه نه علاوه څوک دوهم قاضی وی. بهر حال د رجوع عن الشهادت لپاره هم د قاضی مجلس شرط دي.

دلیل ۱ د رجوع عن الشهادت د قاضی مجلس سره د مختص کیدلو دلیل دادې. چه رجوع عن الشهادت د جنایت کذب نه توبه ده. او توبه د جنایت مطابق وی. یعنی د کومې درجې چټي جنایت وی. د هغه درجې توبه معتبر وی. که جنایت په پټه وی. نو توبه به هم په پټه کافي وی. او که جنایت په ښکاره وی. نو توبه به هم علانيه (او په ښکاره) ضروري وی. او د دروغو گواهي چونکه د قاضی په مجلس کې جنایت او جرم دي. په دې وجه ددې نه توبه یعنی رجوع عن الشهادت به هم د قاضی مجلس سره مقید او مختص وی.

دلیل دادې. چه د شهادت نه رجوع کول په حقیقت کې شهادت فسخ کول دي. نو رجوع عن الشهادت به هم هغه مجلس سره مختص وی. کوم تیره چې شهادت مختص دي. او دا وړاندې تیر شوی

دی. چه شهادت د قاضی مجلس سره مختص دی. نو رجوع عن الشهادت به هم د قاضی مجلس سره مختص وی.

الاشکال دلته یو اعتراض دی. هغه داچه رجوع عن الشهادت د قاضی مجلس سره مختص کول پکار نه دی. ځکه چې رجوع عن الشهادت د گواهانو خپل ځان باندې د مدعی علیه د مال د تاوان اقرار دی. ځکه چې گواهانو د دروغو گواهی په ذریعه د هغه مال تلف کړې دي. اود مال د تاوان اقرار چونکه د قاضی مجلس سره مختص نه وی. ځکه به رجوع عن الشهادت هم د قاضی مجلس سره مختص نه وی.

الجواب ددې ځواب دادې. چې د شهادت په نتیجه کې چې د مدعی په مدعی علیه باندې کوم استحقاق ثابت شوي دي. هغه به هغه وخته پورې نه مرتفع کیږي. کومه پورې چې حجت باقی وی. نو ددې استحقاق لرې کولو لپاره د حجت رفع ضروری ده. اود قاضی د مجلس نه علاوه کې د شهادت نه رجوع کول به حجت رفع کول نه وی. ځکه چې د قاضی د مجلس نه په علاوه کې شهادت حجت نه وی. نو هرکله چې د قاضی د مجلس نه په علاوه کې شهادت حجت نه دي. نو د قاضی دمجلس نه په علاوه کې به حجت رفع کول هم صحیح نه وي. او هرکله چې د قاضی دمجلس نه په علاوه کې به حجت رفع کول صحیح نه دي. نو د قاضی دمجلس نه په غیر کې به رجوع عن الشهادت هم صحیح نه وي. او پاتې شو د گواهانو اقرار بالضمان، نو هغه د حجت د رفع په ضمن کې ثابتیږي. نو اقرار بالضمان به د رفع حجت د تابع څنې وی. او ددې به هیڅ اعتبار نه وي.

د هاکم د فیصلې نه روسته د گواهانو د رجوع حکم

وَإِذَا كُنْتُمْ أَهْلًا لِّمَالِهِمْ فَسَالُوا حَيْثُ أَوْفَدْتُمُوهُمْ فَسَلُّوا لَهُمْ صُحُفًا فَاصْطَبُوا عَلَيْهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ وَأُولُو الْأَلْبَابِ يَفْهَمُونَ

ددې گواهی موافق حکم ورکړو نو ددې گواهی موافق حکم ورکړو. او که دوه گواهانو د مال گواهی ورکړله. فَصَحُّوا لَهَا صُحُفًا فَاصْطَبُوا عَلَيْهَا دوی رجوع او کړله. نو دواړه گواهانو به د مشهور علیه لپاره د مال ضامن وی.

توضیح صورت د مسئلې دادې. که دوه گواهانو د یو سړي خلاف د مال گواهی ورکړله. بیا قاضی ددې گواهی مطابق حکم ورکړو. او مدعی ته نې مال واپس ورکړو. بیا دواړه گواهانو د گواهی نه رجوع او کړله. نو دواړه گواهان به د مدعی علیه لپاره د مال ضامن وی. امام مالک او امام احمد رحمهما الله هم ددې قائل دي. او د امام شافعی رحمه الله صحیح قول هم دادې.

فهلله دلیل دادې. چه په ناحقه او په ظلم باندې سبب پیدا کول د ضمان سبب وی. یعنی که یوکس په ناحقه اود ظلم په طور سبب پیدا کړی. نو حکم هم دغه سبب اړخ ته منسوب کیږي. او ضمان په سبب پیدا کونکي باندې واجبیږي. په مباشر او په مرتکب د فعل باندې نه واجبیږي. مثلاً که یو سړي په یو مخکه پالاره کې څاه او کنستلو. او په هغې کې څوک سړي یا حیوان (څاروي) پریوتلو. او مړ شو. نو د هغې ضمان به په کوهی کنستونکي باندې واجب وی. ځکه چې څاه کنستونکي ظلم کونکي دي. نو که د مرکب د یو سړي تلف کیدل دده اړخ ته منسوب کړې شی. یعنی دا اوونیلې شی. چه هم ده تلف کړې دي. او هرکله چې ده تلف کړې دي. نو د تلف ضمان به هم په ده واجب وی. هم دغه ډول په ذکر شوې مسئله کې د مدعی علیه مال په ناحقه اود ظلم په طور د تلف کولو سبب دي. دواړه گواهانو پیدا کړې دي. یعنی ددې دواړه گواهانو پخپله گواهی سره د مدعی علیه مال تلف کړې دي. اود گواهی نه نې په رجوع کولو سره ددې خبرې هم اقرار کړې دي. چه مونږ دواړو د مدعی علیه مال په ناحقه اود ظلم په طور تلف کړې دي. نو هرکله چې دواړه گواهانو په ناحقه او په ظلم باندې د مدعی علیه مال تلف کولو سبب پیدا کړي دي. نو ضمان به هم په دې گواهانو باندې واجب وی.

د یو ګواه د رجوع کولو حکم

فَإِنْ رَجَعَ أَحَدُهُمَا كَهَ بَدْوَى دَوَارُو ګَوَاهَانُو كَهْ يُو رَجُوعَ اُو كَرَلَهْ. فَمِنْ التَّصَفِّ نُو د نِیم مال به ضامن وی.

توضیح: صورت د مسئلې دادې، که دوه سړی د یو مال ګواهی ورکړې، بیا په هغوی کې یو رجوع او کړی، نو رجوع کونکې به د نیم مال ضامن وی. د جامع کبیر په شروحاتو کې د رجوع عن الشهادت په سلسله کې یوه قاعده بیان کړې شوې ده. قاعده داده، چه په ګواهانو کې کوم کس په ګواهی باندې باقی شو. د هغه باقی کیدل معتبر دی، او چاچه رجوع او کړله، د هغه رجوع کول به معتبر نه وی.

دلیل: دلیل دادې، چه د مدعی په مدعی علیه باندې د دوه ګواهانو په ګواهی سره حق ثابتېږي، او د دوه ګواهانو د زیاتې د قاضی په فیصله کې اعتبار نه وی، بلکه کوم ګواه چې پخپله ګواهی باندې باقی کیږي، د هغه اعتبار کولې شی، او چاچه د خپلې ګواهی نه رجوع او کړله، د هغه اعتبار نه کیږي، ځکه که د رجوع کونکې اعتبار او کړې شی، نو په کوم صورت کې چې ګواهان درې وی، په هغه صورت کې به رجوع کونکې باندې ضامن هم واجب وی، او نصاب شهادت یعنی د دوه ګواهانو په وجه به په مدعی علیه باندې پوره حق هم باقی وی، دا بالکل د خندا خبره ده، چه پوره حق دې هم باقی شی، او ګواه دې د حق د یوې برخې (حصې) ضامن هم وی، نو ثابته شوه، چه د رجوع کونکې ګواه اعتبار به نه کیږي.

وَإِنْ شَهِدَ ابْنُ الْمَالِ ثَلَاثَةً فَرَجَعَ أَحَدُهُمْ فَلَا غَمَانَ عَلَيْهِ اُو كَهْ د رِیو سړو د مال ګواهی ورکړله، بیا په دوی کې یو رجوع او کړله، نو په ده باندې ضمان نشته.

توضیح: او که د رِیو سړو د مال ګواهی ورکړله، بیا په هغوی کې یو د خپلې ګواهی نه رجوع او کړله، نو په دې رجوع کونکې به ضمان واجب نه وی.

دلیل: ځکه چې د رجوع کونکې نه علاوه د ګواهانو د دومره تعداد نه روسته هم دوه ګواهان باقی دي، اود دوو په ګواهی سره پوره حق ثابتېږي، نو په دې صورت کې به د دوه ګواهانو په ګواهی سره مدعی علیه باندې پوره حق ثابتېږي، او رجوع کونکې ګواه به ضامن ځکه نه وی، چه به مشهود به باندې د مدعی استحقاق د حجت تامه په ذریعه باقی دي، یعنی د باقی دوه ګواهانو په ګواهی سره د مدعی په مدعی علیه باندې پوره حق ثابت دي، نو رجوع کونکې ګواه د خپلې ګواهی نه په رجوع کولو سره چونکه د مدعی علیه هیڅ نه دی تلف کړی، ځکه به په هغه باندې ضمان واجب نه وی.

فَإِنْ رَجَعَ آخَرُ فَمِنْ الرَّاجِعَانِ نِصْفُ الْمَالِ نُو كَهْ په درېو کې دوهم هم رجوع او کړله، نو دواړه رجوع کونکې به د نصف حق ضامن وی.

توضیح: که په درېو کې د یو نه روسته دوهم هم رجوع او کړله، نو دا دواړه رجوع کونکې به د نصف حق یعنی د نیم مال مدعی علیه لپاره ضامن وی.

دلیل: ځکه چې په دواړه ګواهانو کې د یو ګواه باقی کیدلو په وجه د مدعی په مدعی علیه باندې نیم حق باقی کیږي، ګویا رجوع کونکې دوه ګواهانو د مدعی علیه نصف حق تلف کړې دي، او هرکله چې نصف حق تلف کړې شی، نو دواړه ګواهان به د نصف حق ضامن وی.

الاشکال: دلته یو اعتراض دي، چه کوم ګواه اولاً رجوع کړې ده، به هغه باندې بالکل ضمان واجبیږل پکار نه دی، ځکه چې تاسو قاعده بیان کړې ده، چه باقی کیدونکې ګواه معتبر وی، او رجوع کونکې معتبر نه وی، نو د رومی ګواه رجوع کولو نه روسته چونکه نصاب شهادت (دوه) باقی وو، په دې وجه

هغه هیڅ شیء تلف نکړو. خو کله چې ددې نه روسته دوهم گواه رجوع او کړله. نو هغه نصف حق تلف کړو. نو هر کله چې ده نصف حق تلف کړو. نوهم په ده باندې د نصف حق ضمان واجبیدل پکار دی. او رومي رجوع کونکي په دې ضمان کې شریکول پکار نه دی؟

الجواب: ددې خواب دادې. چه هر کله درې گواهانو گواهی ورکړله. نو د مدعی حق د دریو وارو گواهانو سره ثابت شوي دي. بیا هر کله چې یو گواه رجوع او کړله. نو ددې گواه کاذب کیدل ښکاره شو. او د دوهم د کاذب کیدلو احتمال دي. بیا هر کله چې دوهم رجوع او کړله. نو معلومه شوه. چه د نصف حق اتلاف د ابتداء نه ددو دواړو په گواهی سره وو. نو هر کله چې د نصف حق ضائع کول د دواړو په گواهی سره دي. نو ضمان به هم په دواړو باندې لازم وي.

وَأَنَّ شَهِدَ رَجُلًا وَأَمْرًا ثَانٍ فَرَجَعَتْ أَمْرًا فَعَمِنَتْ رُبَّمَا الْحَقُّ أَوْ كَهُ يَوْسَرِي أَوْ دُوهُ بَنِيخُو گواهی ورکړله. بیا یوې بنیخې رجوع او کړله. نو هغه به د څلورمې برخې (حصې) د حق ضامنه وي.

هله اللغة: ① ربع - څلورمه برخه -

توضیح: اوکه په مال باندې یوسړی او دوه بنیخو گواهی ورکړله. بیا یوې بنیخې رجوع او کړله. نو دا بنیخه به د څلورمې برخې (حصې) د حق ضامنه وي.

دلیل: ځکه چې د یوسړي او یوې بنیخې په باقی کیدلو سره د څلورو درې برخې (حصې) حق باقی دي. ددې وجه داده. چه دوه بنیخې د یو سړي قائم مقام وي. نو نصف حق به د دواړو بنیخو په مقابل کې وي. او هر کله چې نصف حق د دواړو بنیخو په مقابل کې دي. نو د یو سړي په رجوع کولو سره څلورمه برخه حصه تلف شوه. او درې برخې (حصې) باقی شوي.

وَأَنَّ رَجَعَتْ أَمْرًا ثَانٍ يَصِفُ الْحَقُّ أَوْ كَهُ دواړه بنیخو رجوع او کړله. نو دواړه به د نصف ضامن وي.

توضیح: اوکه دواړو بنیخو رجوع او کړله. نو دواړه به د نصف حق ضامن وي.

دلیل: ځکه چې د یو سړي په گواهی سره نصف حق باقی شوي دي. ځکه چې دوه بنیخې د یو سړي قائم مقام وي. نو نصف حق به د سړي په مقابل کې وي. او نصف به د دواړو بنیخو په مقابل کې وي. نو د سړي په مقابل کې چې کوم نصف حق وو. هغه باقی شو. او د دوه بنیخو په مقابل کې چې کوم نصف حق وو. د هغوی په رجوع کولو سره تلف شو. چه د هغې ضمان به په دریو دواړو باندې لازم وي.

په یوسړي او لس بنیخو گواهانو کې د اته بنیخو په رجوع سره د ضمان حکم

وَأَنَّ كَمِيزَ رَجُلٍ وَعَشْرَةَ نِسْوَةٍ أَوْ كَهُ يَوْسَرِي أَوْ لَسَ بَنِيخُو گواهی ورکړله. فَرَجَعَتْ كَمِيزًا فَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِنَّ اوکه یو سړي او لس بنیخو گواهی ورکړله. نو اتو بنیخو رجوع او کړله. نو په دوی به هیڅ ضمان نه وي.

توضیح: صورت د مسئلې دادې. که یو سړي او لس بنیخو د یو مال گواهی ورکړله. بیا په دوی کې اتو بنیخو رجوع او کړله. نو په هغوی به هیڅ ضمان واجب نه وي.

دلیل: ځکه چې د اتو بنیخو د رجوع کولو نه روسته د گواهانو دومره تعداد باقی دي. چه د هغوی په گواهی سره پوره حق باقی کیږي. یعنی د اتو بنیخو د رجوع کولو نه روسته یو سړي او دوه بنیخې باقی دي. او د یوسړي او دوه بنیخو په گواهی سره پوره حق ثابتیږي. نو هر کله چې د یوسړي او دوه بنیخو پوره حق باقی دي. او د رجوع کونکو بنیخو په رجوع کولو سره په حق کې هیڅ کمې نه واقع کیږي نو د رجوع کولو په وجه به په هغوی باندې هیڅ ضمان واجب نه وي. امام مالک رحمته الله هم ددې قائل دي. او هم دا د امام شافعي رحمته الله یو قول دي.

فَأَنَّ رَجَعْتَ أَخْرَجَ كَانَ عَلَى النِّسْوَةِ رَجْعُكَ نَوْكَةً د اتونه علاوه یوې ښځې رجوع او کړله. نو په دوی ټولو به د څلورمې برخې (حصې) حق ضمان واجب وی.

تخریج اوکه د اتو نه علاوه یوې بلې (نهمې) ښځې هم رجوع او کړله. نو په دې نهو ښځو باندې څلورمه برخه ضمان واجب وی.

دلیل ځکه چې په گواهانو کې یو سړې او یوه ښځه پاتې شوی دی. اود یوسړې په گواهي سره نصف حق باقی شو. اود یوې ښځې په گواهي سره څلورمه برخه حق باقی شوې دي. نو دغه ډول په څلورو کې درې برخې (حصې) حق باقی شوې دي. او څلورمه برخه حق چونکه د نهو ښځو په رجوع کولو سره تلف شوې دي. په دې وجه به په نهو ښځو باندې د څلورې برخې (حصې) حق ضمان واجب وی.

فَأَنَّ رَجْعَ الرَّجُلِ وَالنِّسَاءَ عَقَلَى الرَّجُلِ سُدُسُ الْحَقِّ وَعَلَى النِّسْوَةِ خُمُسُ اسْدَائِسِ الْحَقِّ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ (۱) او که سړی او ټولو ښځو رجوع او کړله. نود امام ابوحنيفه رحمته الله په نیز به په سړي باندې د حق شپږمه برخه واجب وی. او په ښځو پنځه سدسه واجب وی.

تخریج اوکه سړی او لس په لسه ټولو ښځو رجوع او کړله. نود حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله په نیز به په سړي باندې شپږمه او په ښځو به (د شپږو حصو) پنځه برخې (حصې) حق ضمان واجب وی. د امام مالک، امام شافعي اود امام احمد رحمته الله هم دا قول دي.

دلیل د حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله دلیل دادې. چه په لسو ښځو کې هر دوه ښځې د یوسړي قائم مقام دي. او ددې دلیل دادې. چه رسول الله صلی الله علیه و آله د ښځو د نقصان عقل په اړه کې فرمانيلی دی. چه په ښځو کې د دوه ښځو شهادت د یوسړي د شهادت برابر وی. (۲) نود یو سړی اود لس ښځو شهادت ورکول داسې شول. که چې شپږو سړو شهادت ورکړي وی. بیا دوی ټولو سړو رجوع کړي وی. نو واره به برابر د یو یو سدس ضامن وی. نو دغه ډول به هر دوه ښځې د یو یو سدس ضامن وی. نو په دې حساب سره به یوسړي د یو سدس ضامن وی. او لس ښځې به (په شپږو حصو کې) د پنځو حصو ضامن وی.

وَقَالَ عَلَى الرَّجُلِ النِّصْفُ وَعَلَى النِّسْوَةِ النِّصْفُ او امام ابو یوسف او امام محمد رحمهما الله فرمائي. چه په سړي نصف حق او په ښځو به نصف حق واجب وی.

تخریج **مسلك الصاحبين** صاحبين رحمهما الله فرمائي. چه په سړي به د نصف حق ضمان واجب وی. او په لس واره ښځو به د نصف حق ضمان واجب وی.

دلیل د دلیل دادې. چه ښځې اگرچه کثري دی. خو ټولې د یوسړي قائم مقام دي. هم دا وجه ده. چه سړي سره د ملايدلو نه بغير د یواځې ښځو گواهي نشي قبلولي. نود لسو ښځو شهادت د دوه ښځو د شهادت پشان شوې دي. او ضمان په سړي او ښځو باندې نیم په نیمه واجبيږي. یعنی نصف ضمان په سړي باندې واجبيږي. او نصف ضمان په دغه لسو ښځو باندې واجبيږي. ځکه چې ددوی شهادت د دوه ښځو پشان دي. بیا دا نصف ضمان به په دغه ټولو ښځو باندې برابر واجب وی.

(۱) القول الرابع وهذا قول الإمام رحمته الله كذا في فتح القدير (٥٤٢٦) والعناية (٥٤٢٦) والبرهان (٣٠١٣) والبرهان المختار (٤٤٢٤) نقلا عن القول الرابع (١٤٥٢) -
(۲) من حديث الحنفى رحمته الله أخرجه البخاري في المحض باب (٣٠٤٦) -

د بنخي په مهر مثل باندې د دواړه گواهانو د رجوع هولو حکم

وَإِنْ شَهِدَا هَذَا عَلَى امْرَأَةٍ أَلَّا يَنْتَهِىَ عَنْ مَرْثِيَّتِهَا أَوْ كَدَّهْ غَوَاهَانَو په يوه ښځه باندې د هغې د مهر مثل په عوض د نکاح گواهی ورکړله. او اکثر او د مهر مثل نه په زیات باندې لَمْ رَجَعَا لَأَلَّا يَمْنَانَ غَلَبَتَا بیا دواړه گواهانو رجوع او کړله. نو په هغوی به هیڅ ضمان نه وی.

تدريج: صورت د مسنلې دادې. چه یوسړی په یوه ښځه باندې د نکاح دعوه او کړله. او د مهر مثل په عوض وی. اودوه گواهانو ددې نکاح گواهی ورکړله. او قاضی دهغوی په شهادت باندې دنکاح فیصله ورکړله. بیا دواړو گواهانو د خپلې گواهی نه رجوع او کړله. او دا ئې اوونیل. چه مونږ د دروغو گواهی ورکړې ده. نو د هغوی په رجوع کولو سره به نه نکاح فسخ کیږي. اونه به دغه دواړه گواهان په دواړه صورتونو کې د څه شئ ضامن وی.

وَإِنْ شَهِدَا بِأَقْلٍ مِنْ مَرْثِيَّتِهَا كَمَا دوه گواهانو د مهر مثل نه د کم په عوض د نکاح گواهی ورکړله. لَمْ رَجَعَا لَمْ يَضْمَنْمَا النِّقْصَان بیا دواړو رجوع او کړه نو د نقصان نه ضامن کیږي

تدريج: دغه ډول دا حکم په هغه صورت کې هم دي چې یوسړی په یوه ښځه باندې د نکاح دعوه او کړله. او د مهر مثل نه په کم عوض ئې دعوی او کړه اونور صورت د مسنلې هغه دي کوم چې په وړاندېنۍ مسئله کې ذکر شو. نو حکم ئې هم د اولنی صورت پشان دي.

دلیل: هرکله قاضی د نکاح حکم صادر کړې دي. نو گواهانو د خپلې گواهی سره د ښځې منافع بضع تلف کړي دي. یعنی منافع بضع د کومو چې ښځه مالکه وه. گواهانو د نکاح گواهی ورکولو سره د هغې مالک سړي جوړ کړې دي. اودا د ښځې په حق کې سراسر اتلاف دي. بهر حال گواهانو په شهادت ورکولو سره د ښځې منافع بضع تلف کړي دي. او په کوم صورت کې چې منافع بضع تلف کړي شوی دی. په هغه صورت کې منافع بضع متقوم نه وی. او کوم شئ چې متقوم نه وی. د هغې ضمان هم نه واجبېږي. نو د منافع بضع تلف کولو په وجه گواهانو باندې به هم د ښځې لپاره ددې ضمان واجب نه وی.

دلیل: کون منافع البضع غیر متقومة: پاتې شوه دا خبره چې د اتلاف په وجه د یو شئ ضامن جوړول ددې خبرې تقاضا وی. نو ددې دلیل دادی. چه تضمین یعنی د اتلاف په وجه د یو شئ ضامن جوړول ددې خبرې تقاضا کوي. چه د هلاک شوی شئ او د شئ مضمون په منځ کې مماثلت موجود وی. حالانکه دلته کې منافع بضع کوم چې تلف کړي شوی دی. او هغه مال په کوم سره چې ښځې ته ضمان ورکولې شی. د دواړو په منځ کې هیڅ مماثلت نشته. ځکه چې د مال عین او منفعت په منځ کې هیڅ مماثلت نه وی. ددې پوره تفصیل د خادم په قلم سره د لیکلې شوی کتاب، قوت الاختیار شرح اردو نورالانوار، کې کتلې شی. بهر حال هرکله چې د منافع بضع او مال عین په منځ کې مماثلت نشته. نو منافع مضمون هم نشي کیدلې. او کوم شئ چې مضمون نه وی. هغه غیر متقوم وی. نو ثابت شوه. چه منافع بضع غیر متقوم دی.

البته دا خبره یاد ساتئ چې په دې صورت کې لکه څنگه چې ضمان نه واجبېږي دغه ډول نکاح هم نه فسخ کیږي. اونکاح ځکه نه فسخ کیږي چې هدایه کې د، فصل فی نکاح المحرمات، په آخر کې تیر شوی دی. که قاضی د دروغو په گواهی باندې دکوم عقد یا فسخ فیصله ورکړي. نو د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز د هغه داحکم ظاهراً او باطناً دواړه شان نافذ کیږي. یعنی د فیصله صادرېدلو نه روسته که د گواهانو دروغ کیدل ښکاره شو. نو د قاضی فیصله به نه رد کیږي. بلکه پخپل حال به ناطق او نافذ وي. نو

ددي منكر دي. نو مستري گواه پيش كړل. دغه گواهانو هم د مستري د دعوي موافق شهادت وركړو. بيا د قاضي د حكم نه روسته گواهانو د خپلې گواهي نه رجوع او كړله. نو دا د واړه گواهان به د بائع لپاره ضامن نه وي.

دليله څكه گواهانو اگرچه خپلې گواهي سره د بائع مبيع يعنى غلام تلف كړي دي. خو بائع ته ددي پوره معاوضه هم ملاؤ شوې ده. نو دا به اتلاف بالعوض وي. او وړاندې تير شوي دي. چه اتلاف بالعوض چونكه د عدم اتلاف په مرتبه كې وي. په دې وجه ددي ضمان نه واجبيږي. او هر كله چې د اتلاف بالعوض په صورت كې ضمان نه واجبيږي. نو په دې گواهانو به هم ضمان نه واجبيږي.

وَإِنْ كَانَ بِأَقْلٍ مِنَ الْقِيَمَةِ فَمِنَ النِّقْصَانِ او كه د قيمت نه د كم په عوض د خرڅولو گواهي نې وركړله. نو دواړه به د نقصان ضامن وي.

تخریج او كه مستري د قيمت نه د كم په عوض مثلاً داووه سوو روپو په عوض د مذكوره غلام اخستلو دعوه او كړله. او هم ددي مطابق گواهانو گواهي وركړله. او بيا د قاضي د فيصلې نه روسته گواهانو د خپلې گواهي نه رجوع او كړله. نو دواړه گواهان به د بائع لپاره د نقصان په اندازه يعنى د اووه سوه روپو ضامن وي.

دليله څكه چې دوي د غلام هغه جزء كوم چې د پنځه سوه روپو په مقابل كې دي. بلاعوض تلف كړي دي. يعنى د غلام ماليت زر روپې دي. او بائع ته صرف پنځه سوه روپې ملاؤ شوي دي. نو گويا گواهانو نيم غلام بلاعوض تلف كړي دي. او وړاندې تير شوي دي. چه د اتلاف بلاعوض په صورت كې تلف كونكي باندې ضمان واجبيږي. نو په گواهانو به د هغه مقدار ضمان واجب وي. كوم نې چې بلاعوض تلف كړي دي. يعنى پنځه سوه روپې كوم چې د نقصان مقدار دي. گواهان به ددي ضامن وي.

په طلاق قبل الدخول باندې د گواهانو نه رجوع كولو كې د ضمان حكم

وَإِنْ كُنْهُمَا أَغْلَى رَجُلٍ او كه دوه گواهانو په يوسري باندې گواهي وركړله. **أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ قَبْلَ الدَّخُولِ** چا چې ده خپلې ښځې سره د دخول نه وړاندې طلاق وركړي دي. **فَمُرُوجَهَا فَمِنْ نِصْفِ الْمَهْرِ بَيَا** هغوي رجوع او كړله. نو دواړه به د نصف مهر ضامن وي. **وَإِنْ كَانَ بَعْدَ الدَّخُولِ لَمْ يَقْعِمَا** او كه پس د دخول نه وي نو بيا دواړه نه ضامن كيږي

تخریج صورت د مسئلې دادې. كه ښځې دعوه او كړله. چه زما ميره ماته د دخول نه وړاندې طلاق راكړې دي. او ميره ددي منكر دي. بيا د ښځې موافق دوه گواهانو گواهي وركړله. چه ددي ښځې ميره د دخول نه وړاندې دي ته طلاق وركړي دي. نو ددي گواهي موافق قاضي په زوجين (ښځه خاوند) كې تفریق او كړو. او ددي ښځې مهر كه مسمي وو. نو په ميره باندې نصف مهر واجب كړو. او كه مهر مثل وو. نو په ميره باندې نې متعه واجب كړله. يا ددي فيصلې نه روسته دواړه گواهانو د خپلې گواهي نه رجوع او كړله. نو دا دواړه گواهان به د مهر مسمي په صورت كې د نصف مهر ضامن وي. امام احمد رحمته الله

هم ددي قائل دي. اود امام مالك او امام شافعي رحمهما الله هم يو روايت دادې. **دليله** څكه د دليل دادې. چه ښځې سره د دخول نه وړاندې د مهر ساقطيدلو هروخت امكان دي. كه ښځې د خپل ميره هغه خوي ته په وطې باندې قدرت وركړو (كوم چې د مخكنې ښځې نه پيدا دي). يا دي په شهوت سره دده (خاوند) دخوي كوڅې واخستله. يا العياذ بالله ښځه مرتده شوه. نو مهر بالكل ساقطيږي. يعنى د دخول نه وړاندې د داسې قسمه نشوز او نافرمانۍ په وجه د ميره ذمې نه مهر بالكل ساقطيږي. بهر حال كوم مهر چې د ميره په ذمه دي. د دخول نه وړاندې هغه نه موكد كيږي. بلكه

ساقطولو ته نژدی وی. خو گواهانو د طلاق گواهی ور کولو سره نصف مهر مؤکد کړې دي. ځکه چې د طلاق قبل الدخول په وجه میړه باندې نصف مهر ادا کول واجبېږي. او په مؤکد (بخول) باندې هم هغه واجبېږي. کوم چې په موجب (واجبونکي) باندې لازمیږي. او گواهانو که پخپلې گواهی سره څه لازمولي. او بیا هغوی د خپلې گواهی نه رجوع کړې وه. نو په هغوی به ضمان واجبیدلو. نوم دغه ډول هرکله چې دوه گواهانو پخپلې گواهی سره نصف مهر مؤکد کړې دي. او بیا ټي ددې نه رجوع کړې ده. نو په هغوی به ضمان واجب وی. په موجب چې کوم واجبېږي. په مؤکد هم هغه واجبېږي.

د غلام آزادولو پخواهی نه په رجوع کولو کې د ضمان حکم

وَإِنْ شَهِدَا أَنَّهُ أُعْتِقَ عَبْدًا وَكَه دوه گواهانو په دې خبره گواهی ورکړله. چه ده خپل غلام آزاد کړې دي. ثُمَّ رَجَعَا فَمَيَّاقَتَهُمَا دواړو رجوع او کړله. نو دواړه به ددې غلام د قیمت ضامن وی.

توضیح صورت د مسئلې دادې. دوه سرو گواهی ورکړله. چه عارف خپل غلام آزاد کړې دي. قاضی ددې مطابق فیصله ورکړله. بیا دواړه گواهانو د خپلې گواهی نه رجوع او کړله. نو دواړه گواهان به د مولا لپاره د غلام د قیمت په اندازه د مال ضامن وی. دواړه گواهان که مالداره وی. او که فقیران وی. **دلیل** ځکه چې دوی دواړو کوم څه تلف کړي دي. یعنی غلام هغه مال متقوم دي. او دا تلف کول بلاعوض دی. او وړاندې تیر شوی دی. چه بلاعوض تلف کول ضمان واجبوی. ځکه به دواړه گواهان د مولا لپاره د غلام د قیمت ضامن وی.

د قصاص پخواهی نه په رجوع کولو سره د ضمان حکم

وَإِنْ شَهِدَا بِقِصَاصٍ او که گواهانو د قصاص گواهی ورکړله. ثُمَّ رَجَعَا بَعْدَ الْقَتْلِ فَمَيَّاقَتَهُمَا الِذِي يَتَبَيَّنُ دقتل نه روسته رجوع او کړله. نو دوی به د دیت ضامن وی. وَلَا يُقْتَصُّ مِنْهُمَا أَوْ د گواهانو څخه به قصاص نشی اخستی.

توضیح صورت د مسئلې دادې. چه یو سړی مثلاً حامد دعوه او کړله. چه خالد زما پلار عمداً په ناحقه قتل کړې دي. او خالد ددې منکر دي. بیا دوه گواهانو گواهی ورکړله. چه واقعتاً (په حقیقت کې) خالد د حامد پلار عمداً په ناحقه قتل کړې دي. قاضی په دې شهادت باندې فیصله ورکړله. او حامد د خپل پلار په قصاص کې خالد قتل کړو. ددې نه روسته گواهانو د خپلې گواهی نه رجوع او کړله. نو دا گواهان به د خالد وارثانو لپاره د دیت ضامن وی. او دیت به د گواهانو په عاقله (د خاندان په خلق) باندې واجب وی. او ددې گواهانو څخه به قصاص نشی اخستی. د حضرت امام مالک رحمته الله علیه هم دا مذهب دي.

دلیل دلیل دادې. چه قتل د یو فعل نوم دي. او د قتل دا فعل د گواهانو د اړخه اونه موندې شو. بلکه د قاتل د قتل مرتکب ولی د قصاص دي. او په ولی د قصاص باندې د قاتل د قتل قصاص نه لازمیږي. نو هرکله چې ولی د قصاص کوم چې مرتکب قتل دي. په هغه باندې د قاتل د قتل قصاص نه لازمیږي. نو دده نه علاوه یعنی گواهان کومو چې د قاتل د قتل ارتکاب نه دي کړې. هغوی باندې به د قاتل د قتل قصاص څنگه لازمیږي. حاصل داچه د شهادت نه د رجوع کولو نه روسته د گواهانو نه د قاتل د قتل قصاص نشی وصولولی.

د شهود فرع په رجوع سره د ضمان حکم

وَإِنْ رَجَعَ شَهِدُ الْقَرْعِ فَمِنُوا أَوْ كَه شَهِدُ فرع رجوع او کړله نو ضامن به وی.

توضیح صورت د مسئلې دادې، که د شهادت علی الشهادت په صورت کې شهود فرع د خپل شهادت نه رجوع او کړله نو بالاتفاق د مشهود ضمان به هم په هغوی واجب وی. **دلیل** دا دی چې د قاضی په عدالت کې شهود فرع گواهی ورکړې ده نو تلف کول به هم دوی اړخ ته منسوب وی او هرکله چې تلف دوی اړخ ته منسوب کیږي نو ضمان به هم په دوی باندې واجب وی.

د شهود فرع د نجات نه د شهود اصل انکار او په رجوع سره د ضمان حکم

وَإِنْ رَجَعَ شَهِدُ الْأَصْلِ أَوْ كَه شَهِدُ اصل رجوع او کړله. وَكَأَلَا أَمْرُ شَهِدِ شَهِدُ الْقَرْعِ عَلَى شَهِدَاتِي وَنِيلَ چه مونږ پخپل شهادت باندې شهود فرع شاهد نه دی مقرر کړی. فَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِمْ نُو په شهود اصل به ضمان واجب نه وی

توضیح صورت د مسئلې دادې، که شهود اصل دا اوونیل چه مونږ شهود فرع پخپل شهادت باندې شاهد نه دی جوړ کړی او شهود فرع پخپل شهادت باندې باقی دی نو په شهود اصل به بالاجماع ضمان واجب نه وی.

دلیل دا دی چې هغوی سبب اتلاف یعنی پخپل شهادت باندې د شاهد جوړولو انکار کړې دي، یعنی د شهود فرع په شهادت سره چې د مدعی علیه کوم مال تلف شوې دي، یعنی ته ورکړې شوې دي، د هغې سبب مونږ نه یو څکه چې مونږ پخپل شهادت باندې شهود فرع شاهد نه دی جوړ کړی نو هرکله چې شهود اصل د سبب اتلاف منکر دی نو په دوی به ضمان اتلاف هم واجب نه وی.

د شهود فرع په مقررولو د شهود اصل د غلطي غلطی په اقرار کولو د ضمان حکم

وَإِنْ قَالَ الشَّاهِدُ نَأْهَمُّ أَوْ كَه شَهِدُ اصل اوونیل چه مونږ فروع گواه کړی وو. وَغَلِطْنَا فَمِنُوا او مونږ غلطی کړې ده نو اصل به ضامن وی.

توضیح که شهود اصل اوونیل چه مونږ فروع پخپل شهادت باندې شاهد جوړ کړی وو خو زمونږ نه غلطی شوې ده یا نه داسې اوونیل چه مونږ هغوی شاهد جوړ کړی وو خو مونږ رجوع کړې وه نو په دې دواړه اقوالو کې به د امام محمد رحمته الله علیه په نیز شهود اصل ضامن وی.

دلیل د امام محمد رحمته الله علیه دلیل دادې چه شهود فرع د شهود اصل شهادت د قاضی مجلس اړخ ته منتقل کولو کې د شهود اصل قائم مقام دی هم دا وجه ده چه د قاضی د قضاء لپاره د شهود اصل عادل کیدل هم شرعاً معتبر دی بهرحال هرکله چې فروع د اصول قائم مقام دی او فروع د اصول شهادت د قاضی په عدالت کې نقل کړې دي نو داسې شوه گویا شهود اصل د قاضی په مجلس کې پخپله حاضر شوی وو او گواهی یې ورکړې وه او بیا په مجلس کې حاضر شوې دي او رجوع یې کړې ده او په داسې کولو سره اصول باندې ضمان واجبیږي نو په ذکر شوې مسئله کې به هم اصول باندې ضمان واجب وی.

مسلك الشیخین» اود شیخینو رحمہما اللہ پہ نیز پہ شہود اصل بہ ضمان واجب نہ وی. (۱)
دلیلہا» دلیل دا دې چې د فروع شہادت د قاضی په مجلس کې موجود شوې دې. د اصول شہادت نہ دې موجود شوې. بہر حال هر کله چې قاضی د فروع د شہادت مشاہدہ کړې ده. نو د فروع شہادت بہ حجت وی. او ہم ددې مطابق بہ قاضی فیصلہ ورکوی. اود اصل شہادت چونکہ د قاضی په مجلس کې نہ دې موجود شوې. ځکه بہ د اصول شہادت حجت نہ وی. او هر کله چې د اصول شہادت حجت نہ دې. او قاضی د هغوی په شہادت باندې فیصلہ نہ ده ورکړې. نو د هغوی د خپل شہادت نہ رجوع کول بہ د اتلاف سبب ہم نہ وی. او هر کله چې د اصول رجوع کول د مشہود بہ د اتلاف سبب نہ دې. نو په هغوی بہ ضمان ہم واجب نہ وی.

وَأَنَّ قَالَ شَهْدُ الْقَرْعِ كَذَبٌ شَهْدُ الْأَصْلِ أَوْ غُلَطَاوِي شَهَادَتُهُمَا وَكَه فروع اوونیل. چه شہود اصل دروغجن دی. یا هغوی په دې اړه کي غلطی کړې ده. لَمْ يُلْتَقِ إِلَى ذَلِكَ نُو ددوی دې قول اړخ ته بہ رجوع نشی کولی.

تصريح» علامہ مرغینانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی. کہ د قاضی د قضاء نہ روستہ شہود فرع اوونیل. چه شہود اصل په مدعی علیہ باندې د درغو گواهی ورکړې ده. یا شہود اصل په دې اړه کي غلطی کړې ده. نو د شہود فرع دې قول اړخ ته بہ توجہ نشی ورکولی.
دلیلہ» ځکه چې قاضی کومه فیصلہ ورکړې ده. هغه بہ ددوی په دې قول سرہ نہ باطلیږی. ځکه چې ددوی په دې قول کې د صدق او کذب دواړو احتمال دې. او د احتمال په وجہ د قاضی فیصلہ نہ باطلیږی. نو د قاضی فیصلہ بہ باطل نہ وی.

د احصان د گواهانو په رجوع باندې عدم ضمان

وَأَشْهَدُ أَرْبَعَةً بِالزَّانَا وَكَه چې څلورو کسانو د زنا گواهی ورکړه وشأهدان بِالْأَحْصَانِ او دوو کسانو د احصان یعنی واده کړی کیدو گواهی ورکړه فرج شہود الاحصان بیا د احصان گواهانو رجوع اوکړه لم یضمنونو دوی بہ نہ ضامن کیږی.

تصريح» څلورو گواهانو په دې خبرہ گواهی ورکړه چې زید زنا کړې ده او دوه کسانو د زید په احصان گواهی ورکړه چې دې واده شوې دې. د دې گواہو په نتیجہ چې زید ته رجم ورکړي شو ددې نہ پس د احصان گواهانو د خپلې گواہی نہ رجوع اوکړه نو کہ دې محصن نہ وو د رجم نہ بہ بیج شوې وو خو د دې دوو گواهانو په گواہی سرہ هغه رجم شو. خو په دې صورت کبني هم دغه د احصان دوه گواهان بہ ضامن نہ وی.

دلیلہ» ځکه چې د حد زنا علت زنا نہ ده اود احصان گواهان زنا نشی ثابتولی ځکه چې زنا خو د وارنډې نہ څلورو گواهانو په خپل شہادت سرہ ثابتہ کړې ده ددې وجې کومو کسانو چې د احصان گواهی ورکړې ده د هغوی په رجوع باندې په هغوی باندې دیت نہ لږمیږی چې د زید وارثانو ته د زید دیت ورکړی.

(۱) القول الرابع هو هذا قول الشیخین رحمۃ اللہ علیہما کذا فی الدر المنقذ (۳۰۳/۳) وفتح القدير (۵۵۰/۶) وبتویر
 (الابصار (۴۴۳/۴) نقلًا عن القول الرابع (۱۶۶۲) -

د تزکیه او تعدیل کونکو په رجوع سره د ضامن حکم

وَإِذَا جَعَلَ الْمُزَكَّوْنَ عَنْ التَّزْكِيَةِ أَوْ كَرِهَ تَزْكِيَهُ كَوْنَهُ دَ تَزْكِيَهُ نَهَ رَجُوعَ أَوْ كَرِهَ فَمَيَّنُوهُ هَفَوَى
به ضامن وی. ( )

تدريج صورت د مسئلې دادې، که گواهانو د يوکس خلاف د مال گواهی ورکړله، بيا تزکيه کونکو ددې گواهانو تزکيه اوکړله، او قاضی د مدعی علیه خلاف د مال فيصله اوکړله، او ددې فيصلې په بنا (بنیاد) مدعی په مال مشهود به باندې قبضه اوکړله، ددې نهروسته تزکيه کونکو د خپلې تزکيه او تعدیل نه رجوع اوکړله، نود حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله په نیز تزکيه کونکی به د مدعی علیه لپاره د مال مشهود به ضامن وی، امام مالک او امام محمد رحمهما الله هم ددې قائل دی.

التعميد د امام ابوحنيفه د دليل بيانولو نه وړاندې د تمهيد په طور دا خبره زده کړه چې د علت، سبب، شرط، او علامت په منځ کې توپير دادې، چه علت په حکم کې دننه موثر وی، سبب د تاثير نه بغير حکم اړخ ته مفضی وی، او شرط نه په حکم کې دننه موثر کېږي، او نه حکم اړخ ته مفضی کېږي، بلکه د حکم وجود د هغې په وجود باندې موقوف وی، او علامت هغه دې، په کوم چې حکم دلالت اوکړي، خود حکم وجود د هغې په وجود باندې موقوف نه وی، لکه مثلاً يوکس خپلې ښځې ته ،، انت طالق ان دخلت الدار،، اوويل، نو،، انت طالق،، د طلاق واقع کيدلو علت، او،، دخول دار،، شرط دې، او شهادت د قاضی د حکم لپاره سبب دې، او د ترين (ريل گاړی) راتلو نه وړاندې هارن وهل د ترين د راتلو علامت دې.

دليله اوس دليل ته راشه د حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله دليل دادې، چه تزکيه د گواهی کارآمد (او گټور) جوړولو علت دې، يعنی قاضی د هغه گواهی موافق عمل کوي، د کومې گواهی د گواهانو چې تعدیل شوې وی، او گواهی د قاضی د فيصلې علت دې، حاصل داچه د قاضی د فيصلې علت شهادت دې، او د شهادت کارآمد جوړولو علت تعدیل دې، نو تعدیل کول د علة العلة په معنی کې شو، او حکم چې څنگه علت اړخ ته منسوب کېږي، دغه ډول علة العلة اړخ ته هم منسوب کېږي.

مسلك الصاحبين په زير بحث مسئله کې صاحبين رحمهما الله فرمانی، چه تزکيه کونکی به ضامن وی.

دلایله دليل دادې، چه تزکيه کونکو دگواهانو تعريف کړې دې، په کومه دعوه نې گواهی نه ده ورکړې، نو د قاضی هغه فيصله دکوم په وجه چې د مدعی علیه مال تلف شوې دې، په تزکيه باندې نه دې واقع شوې، بلکه د گواهانو په گواهی باندې واقع شوې دې، او هرکله چې د قاضی فيصله په گواهی باندې واقع شوه، او په تزکيه باندې واقع نشوه، نود مدعی علیه مال تلف کيدل په تزکيه کونکو اړخ ته نه منسوب کېږي، او هرکله چې اتلاف تزکيه کونکو اړخ ته منسوب نه دې، نو د تزکيه نه د رجوع کولو په صورت کې به په تزکيه کونکو باندې ضامن هم واجب نه وی.

د گواهانو د يعين او د شرط د وجود گواهی له په رجوع کولو د ضامن حکم

وَإِذَا كُنْهُنَّ شَاهِدَاتٍ بِالْأَمِينِ أَوْ كَرِهَ دوه گواهانو د يعين گواهی ورکړله، و شهادت اېن پوجود الشرط او دوه

(^۱) القول الرابع هو هذا قول الإمام الاعظم رحمته الله كذا في فتح القدير (٥٥١/٦) والجمع (٣٠٤/٣) والبحر الرائق (٤٣٨/٤) نفا عن القول الرابع (١٤٦٢) -

گواهانو د وجود شرط گواهی ورکړله. ثُمَّ رَجَعُوا بِهَا خَلُورَ واره گواهانو رجوع اوکړله. قَالَ ضَمَّانُ عَلَى شَهَادَةِ الْيَمِينِ خَاصَّةً تَوْضِيحاً بِمَنْ هُوَ شَهِيدٌ بِبَازِيٍّ وَاجِبٌ وَی.

توضیح صورت د مسئلې دادې. چه دوه سرو د یمین عتاق گواهی ورکړله. مثلاً دا گواهی نې ورکړله. چه خالد خپل غلام ته، ان دخلت هذه الدار فانت حر، ونیلی دی. یا یی د یمین طلاق قبل الدخول گواهی ورکړله. مثلاً وی. نیل. چه خالد د خول نه وړاندې خپلې ښځې ته، ان دخلت هذه الدار فانت طالق، ونیلی دی. بیا نورو گواهانو د وجود شرط گواهی ورکړله. یعنی ددې خبرې گواهی نې ورکړله. چه غلام یا ښځه په کور کې داخل شوی دی. نو قاضی د غلام آزادولو، یا د ښځې د مطلقه کیدلو فیصله ورکړله. بیا څلور واره گواهانو د خپلې گواهی نه رجوع اوکړله.

وجوب الضمان نود غلام د قیمت یا د نصف مهر ضمان به خاص طور باندې د یمین په گواهانو باندې واجب وی. یعنی خالد لپاره به ضمان هغه گواهانو باندې واجب وی. چاچه دا گواهی ورکړې وه. چه خالد خپل غلام ته، ان دخلت هذه الدار فانت حر، یا خپلې غیرمدخول بها ښځې ته، ان دخلت هذه الدار فانت طالق، ونیلی دی. او کومو گواهانو چې داگواهی ورکړې وه. چه د دخول دارشرط موجود شوې دې. په هغوی به ضمان واجب نه وی.

دلیل دلیل دادې. چه د غلام د آزادی او د ښځې د طلاق سبب هم دا یمین دې. یعنی، انت حر، او، انت طالق، کوم چې په دخول دار باندې معلق دې. هم دا د غلام آزادولو او د ښځې د مطلقه کیدلو سبب دې.

کِتَابُ آدَابِ الْقَاضِي

ترجمه (دا) کتاب د ادب القاضی (په بیان کښې) دې.

تصريح الربط بما قبله د کتاب الشهادات په احکامو کښې د دې خبرې ذکر شوې وو. چې د دعوی د اثبات دپاره د گواهی ضرورت دي او گواهی به د قاضی په عدلت کښې کولې شی د دې وجې نې په کتاب الشهادة پسي کتاب آداب القاضی ذکر کړل.

معني القضاء لغة وشرعاً د قضاء لغوی معنی لازمول دی. او په شریعت کښې قضاء هغه قول دي. کوم چه په ولایت عامه سره صادر شی. یعنی کوم کس ته چه ولایت عامه حاصل دي. د هغه نه صادر شی. او څوک چه دده د قول مخاطب وی. په هغه لازم شی.

المراد من الأدب د ادب معنی ښائسته اخلاق او ښه خصلتونه دي. او دلته ترې داسې امور مراد دي. کوم چه شرعاً محمود وی. قاضی هغه لازم اونیسی. مثلاً انصاف عام کول، ظلم ختمول، د شریعت په حدودو او سنتو باندې قائم پاتې کیدل.

ثبوت القضاء بأدلة الشرع ① قضاء په کتاب الله، سره ثابته ده لکه د الله تعالی ارشاد دي.

(وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ) ② اود نبی ﷺ په سنت سره هم ثابته ده حضرت علی او معاذ رضی الله عنهما چه

کله دا دواړه نبي قاضيان جوړ کړل او خپل د قضای مقام ته نې لیږل نو دا نې ورته فرمانیلی وو ۴۵
تقدی یا معاذ؟ فقال بکتاب الله قال فان لم تجد قال بسنة رسول الله ﷺ قال فان لم تجد قال اجتهد برأي قال

الحمد لله الذي وفق رسول الله لما يرضي رسول الله

③ د قضاء په مشروعیت باندې د مسلمانانو اجماع هم ثابت ده.

اود عقل په ذریعه داسې ثابت ده. چه په قضاء بالحق کښې به عدل ښکاره کیږي. د ظالم ظلم به لرې کیږي. او ظالم ته به انصاف ملاوېږي. اودا داسې څیزونه دي. چه دې طرف ته د هر عاقل عقل دعوت ورکوي. نو معلومه شوه. چه عقلاً هم قضاء ثابت ده.

د قضاء د عهدي لپاره شرائط

وَلَا تَصِحُّ وَلَايَةُ الْقَاضِي د قاضی متولی کیدل نه صحیح کیږي. حَتَّى تَعَيَّنَ فِي الْمُوَلَّى شَرَايِطُ الشَّهَادَةِ تردې چې کوم کس متولی کړې شی. چه په ده کې د گواهي شرطونه موجود وي. وَيَكُونُ مِنْ أَهْلِ الْإِجْتِهَادِ اودې د اهل اجتهاد څڼې هم وي.

حل اللغة < ① ولاية متولى كيدل - ② يجتمع - جمع کیږي -

توضیح < اجتماع شروط الشهادة في المولى > د یوسری قاضی جوړول به هغه وخت جائز وي. چه کله په ده کې د شهادت واره شرطونه موجود شی. مثلاً مسلمان وي، بالغ وي، عاقل وي، آزاد وي، او نابینا (روند) او محدود فی القذف نه وي. او غوره داده. چې عادل وي، عقیف (پاکدامن) وي، عالم بالسنة وي. اود ځان نه د مخکنو قاضیانو په طریقه وي.

کون القاضي من اهل الاجتهاد > د قدوری د عبارت (ولاتصم) نه معلومیږي. چه د اجتهاد شرط، شرط صحت دي. یعنی د قوت اجتهاد نه بغیر څوک قاضی جوړول جائز نه دی. خو صحیح خبره داده. چه د اجتهاد شرط اولویت (غوره والی) دي. یعنی غوره داده. چه قاضی مجتهد وي. زموږ په نیز جاهل یعنی غیر مجتهد قاضی جوړول جائز دی. کذا في الهداية

د قضاء عهده قبولولو حکم

وَلَا بَأْسَ بِالذَّخُولِ فِي الْقَضَاءِ لِمَنْ يَتَّقِ يَنْقِيهِ فَرَمَانِي. اود هغه کس لپاره د قضاء عهده قبولولوکي ښځ باک نشته. کوم چې پخپل ځان باندې اعتماد لري. اَکْهَ يُؤْذِي قَرْضَهُ چې دې به د قضاء فريضه ادا کوي.

حل اللغة < ① لا باس - پراډ نشته - ② بالذخول - په داخلیدو - ③ يتق - چه اعتماد نې وي - ④ أن يؤذي - چه ادا

به کړي

توضیح < ابو الحسن قدوری رحمه الله فرماني. که یوسری ته پخپل ځان باندې دا اعتماد وي. چه دې به د قضاء فريضه سرته اورسوي. یعنی د حق مطابق فیصله کولې شی. نو دده لپاره د قضاء عهده قبولولوکي ښځ حرج نشته.

والله < ① دليل دادې. چه صحابه کرام رضي الله عنهم د قضاء عهده قبول کړې ده. لکه چې په عهد رسالت کې د حضرت معاذ رضي الله عنه قاضی کیدل معروف او مشهور دی. او حضرت علي رضي الله عنه پخپله فرماني. (بعث رسول الله صلى الله عليه وآله إلى اليمن قاضياً..... الحديث) دغه ډول نور احادیث هم د قضاء په قبولولوکي راغلي دي. مونږ صرف په دې باندې اکتفاء او کړله.

② قاضی چونکه امر بالمعروف نهی عن المنکر کوي. په دې وجه قاضی کیدل فرض علی الکفایه دی. که څوک هم دا عهده قبول نکړي. نو واره به گناهکار وي. دلته کې د قدوری په عبارت باندې اشکال کیدای شی. هغه دا چې قاضی کیدل فرض علی الکفایه دی. اود فرض علی الکفایه اولی مرتبه ندب او استحباب ده. نو ددې قبول به کم از کم مستحب وي. حالانکه قدوری رحمه الله د (لا باس) لفظ

ذکر کرې دې چه دا په اباحت باندې دلالت کوي؟ ددې خراب دادې چه د قضاء په عهده کې چونکه ډیر لوی خطرات دی او هر سرې دا پوره طور باندې نشی برداشت کولی په دې وجه مصنف رحمته الله علیه (لاهلې) لفظ ونیلو سره جواز بیان کړې دی.

د قضاء عهده قبول د جا لپاره مکروه ی ؟

وَبُكَرَةُ الدُّخُولِ فِيهِ لَيْتَنَ يَخَافُ الْعَجْزَ عَنْهُ فَرَمَانِي. او کوم کس چې د قضاء بالحق نه د عاجزۍ پره لری وَلَا يَأْمَنُ عَلَى نَفْسِهِ الْخَيْفَ فِيهِ او پخپل خان باندې په حکم قضاء کښې د ظلم نه مطمئن نه وی نو دده په قضاء کې داخلیدل مکروه دی.

حل اللغة ① يخاف ويريري ② يامن سه امن وي ③ العيف ظلم.

تصريح که يو سرې ته د قضاء بالحق نه د عجز خطره وی او د ظلم او بې انصافۍ نه پخپل خان باندې مطمئن نه وی نو داسې سرې لپاره د قضاء عهده قبول مکروه تحریمی ده.

دليله ددې لپاره چې د قضاء عهده قبول د قبيح (ناکاره) امر يعنی د ظلم او بې انصافۍ کولو وسيله او ذريعه نشی.

کراهة قبول القضاء عند البعض د بعض عالمانو په نیز د قضاء عهده قبول مطلقاً مکروه تحریمی ده که پخپل خان باندې اعتماد کوي او که پريري.

دليلهم ددې حضراتو دليل د حضرت ابوهريره رضي الله عنه دا حديث دی چه کوم سرې قاضي مقرر کړې شو گویا دې د چاره نه بغير ذبح کړې شو. د قضاء عهده ته د چارې نه بغير ذبح کولو سره ځکه تشبيه ورکړې شوې ده چه چاره په ظاهر او باطن دواړو کې موثر وی او د چاره نه بغير ذبح د روح وتلو په وجه باطن کې موثر کېږي او په ظاهر کې نه موثر کېږي. دغه ډول د قضاء وېال (بوج) په ظاهر کې نه موثر کېږي خو په باطن کې موثر کېږي ځکه چې د قضاء عهده په ظاهر کې يو عظيم الشان منصب دې خو په باطن کې واره هلاکت هلاکت دې هم دا وجه ده چه حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله علیه ته درې ځله د قضاء عهده پيش کړې شوه خو درې واره ځل نې انکار اوکړو او د انکار کولو په وجه هر ځل دیرش دیرش کورې اووېلي شو. دغه ډول امام محمد رحمته الله علیه ته د قضاء عهده پيش کړې شوه نو امام محمد رحمته الله علیه هم انکار اوکړو. تردې چې امام موصوف رحمته الله علیه په قيد خانه کې بنديوان کړې شو نو مجبوراً نې قبول کړو.

القول الصحيح علامه مرغيناني رحمته الله علیه په هدايه کښې فرمائی صحیح قول دادې چه د عدل او انصاف قانمولو په اراده سره د قضاء عهده قبول جائز دی يعنی که قاضي شونو گناهگار به نه وی خو عزيمت ددې پرېښولو کې دې او ددې مثال په موزو باندې مسح او په سفر کې روژه ده يعنی لکه څنگه چې په موزو باندې مسح کول رخصت او پښې وينځل عزيمت دی او په سفر کې افطار رخصت او روژه نیول عزيمت دی. دغه ډول د قضاء عهده قبول رخصت او پرېښول نې عزيمت دی د ترک کولو په عزيمت کيدلو باندې دليل دادې که قاضي مجتهد نه وی نو ددې امکان دې چه دې غلطی اوکړي او ده د صحیح فيصلې توفيق نه وی یا قاضي پخپله مجتهد نه وی او بل څوک دده اعانت او نکرې حالتکه په دې صورت کې اعانت ضروری دې نو ددې حالاتو په لحاظ سره ترک کول عزيمت دی.

مؤررة فريضة قبول القضاء صاحب د هدايه ليکلی دی که د قاضي کيدلو لاحق هم دا سرې وی او بل هيڅ څوک موجود نه وی نو په داسې صورت کې د قضاء عهده قبول فرض دی چه د بنده گانو د حقوقو ساتنه اوکړي او عالم د ظلم د فساد نه خالی کړي.

قضاء، عهده طلب کولو هکم

وَلَا يُنْفِي أَنْ يَطْلُبَ الْوَلَايَةَ وَلَا يَأْتِيَهَا فَرَمَانِي. او مناسب دادی. چه نه (خوک) ولایت لتون کړی. او نه ددې درخواست او کړی.

حل اللغة ① **الولاية** - عهده -

نصيح ابو الحسن قدوری رحمته الله فرمائی. که خوک سرې د قاضی کیدلو صلاحیت لری. بیا هم ده له پکار دی. چه نه خودې په زړه سره ددې خواهش او کړی. اونه په ژبه سره ددې درخواست او کړی. **ولائه** ① ځکه دحضرت انس رضي الله عنه حدیث دی. مَنْ طَلَبَ الْقَضَاءَ وَكَلَّ إِلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَجْبَرَ عَلَيْهِ نَزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ يَسْأَلُهُ ① چه کوم سرې د قضاء عهده طلب کړله. دې خپل نفس ته اوسپارلې شو. او خوک چې په دې باندې مجبوره کړې شو. په ده باندې یوه فرېشته راکوڅېږی. چه دې په صحیح لاره باندې ساتی. ② عقلی دلیل دادې. چه کوم سرې د عهدې طالب دې. گویا ده پخپله پوهه، تقوی، او ذکاوت باندې

اعتماد او کړو. او په دې څیزونو باندې د اعتماد کولو په وجه په غرور او کبرکي اخته شو. او کوم کس چې د غرور او تکبر په وجه خپل نفس باندې اعتماد کوی. دې د توفیق الهی نه محرم پاتې کیږی. ځکه د الله تعالی ارشاد دی. إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ ② او خوک چې د قضاء عهدې قبولولو باندې مجبور کړې شو. دې پخپل پروردگار باندې اعتماد کوی. او خوک چې په الله تعالی باندې اعتماد کوی. هغه ته د الله تعالی توفیق ملاوړیږی. په دې وجه عهده نه طلب کول مناسب دی. او که د بزرگانو د اړخه ورکړې شی. نو په قبولولو کې هېڅ باک نشته.

د قضاء، عهده ستاېولو نه روسته ضروري امور

وَمَنْ قَلَّدَ فِي الْقَضَاءِ سَلِمَ إِلَيْهِ دِيْوَانُ الْقَاضِي الَّذِي كَانَ قَبْلَهُ فَرَمَانِي. او کوم کس چې قاضی مقرر کړې شو. هغه دې مخکې د قاضی دفتر لتون کړی.

حل اللغة ① **سلم** - حواله به کړې شی - ② **ديوان** - رجستر -

نصيح کوم سرې ته د قضاء عهده سپارلې شوې ده. دده د ټولو نه رومې کار دادې. چه دې د معزول شوی قاضی نه د هغه تهيلو په اړه کي پوښتنه او کړی. په کوم کې چې سرکاری فائولونه او ریکارډ اېخودلې شی.

العراة من الديوان علامه مرغینانی رحمته الله فرمائیلی دی. چه د دیوان نه مراد د چمېرې هغه تهيلی دی. په کوم کې چې د ساتنه په غرض څه شی کیخودلې شی. او ددې خوله بندولې شی. نو قاضی سره چې کومې تهيلی وی. په هغې کې سجلات (رجستر) یعنی د خلکو د مقدمو فائولونه (او ریکارډ) اېخودلې شی. او نور دستاويزات مثلاً د اوقاف فائولونه اېخودلې شی. او په خاوندانو او وارثانو باندې چې د کومو خلکو نفقات مقررولې شی. د هغې تحریرات او فائولونه هم اېخودلې شی. بهر حال لنډیز داده. چه بحال قاضی به د معزول قاضی نه د ذکر شوی تهيلو په اړه کي ځکه معلومات کوی. چه په دې تهيلو کي

① الحديث المذكور من حديث انس رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الألفية باب ٣ رقم ٣٥٧٨ والترمذی في الأحكام باب ١ رقم ١٣٢٣ وابن ماجه في الأحكام باب ١ رقم ٢٣٠٩ وأحمد في المسند (١١٨/٣) والحاكم في المستدرک (٩٢/٤) والبيهقي في السنن الكبرى (١٧٢/١٠) رقم ٢٠٢٤٩ ولی معرفة السنن والآثار رقم ٥٨٥٥ -

د مقدماتو رجسټري او نور دستاويزات (او فائيلونه) څكه اېڅودلې شي، چه د اړتيا په وخت په كار راشي. نو دا به د موجوده قاضی په لاس كې اېڅودلې شي. څكه چې اوس د ټولو معاملاتو تعلق د موجوده قاضی سره دي. معزول شوی قاضی سره د هيڅ معاملې څه تعلق پاتې نشو. دې خود عامو خلقو پشان يو فرد جوړ شوې دي.

د قيديانو سره د نوي قاضی سلوک کول

وَيَنْظُرُ فِي حَالِ الْمَحْبُوسِينَ او نوې قاضی دې د قيديانو په حال باندې نظر واچوی.

هل اللغة < ① ينظر - گوري - ② المحبوسين - قيديان - ③ اعترف - اقرار او کړو - ④ الزم - لازم به کړی

توضیح < ابو الحسن قدوری رحمته الله فرماني، چه نوې قاضی د چارج اخستلو نه روسته د ټولو نه وړاندې دې د قيديانو په حال باندې نظر او کړي. يعنی څوک سرې قيد خانې ته اوليگی، ددوی تعداد او ددوی نومونه معلوم کړي. او ددوی نه دا معلومات او کړي، چه دوی په څه وجه قيد خانه کې اچولې شوي دي. دليله < څکه چې قاضی د مسلمانانو د امورو او معاملاتو نگران مقررولې شي. اود معزول قاضی قول حجت نه جوړېږي. په دې وجه د قيديانو حالات معلومول ضروري دي. او ددې صورت دادې، چه نوې قاضی قيديان او مدعيان راجمع کړي.

فَمَنْ اعْتَرَفَ مِنْهُمْ بِحَقِّ الزَّمَةِ اَيَّاهُ نو کوم قيدي چې د حق اقرار او کړو، نوهغه به په ده باندې لازم کوي.

توضیح < نوکه کوم قيدي د خپل مدعی د حق خپل ځان باندې اقرار او کړو، نو نوې قاضی به په ده باندې دا حق لازم کړي. اود مدعی به مطالبه کولو باندې به دې قيد خانې ته واپس کولې شي. دليله < څکه چې اقرار داسې حجت دي، چه په اقرار کونکي باندې هغه شي لازم کړي. د کوم څيز چه ده اقرار کړې دي، او هرکله چې مدعی د خپل حق په وجه دده د قيد کولو درخواست او کړي، نو دې به قيد کولې شي.

وَمَنْ اُنْكَرَ لَمْ يُقْبَلْ قَوْلُ الْمَعْزُولِ عَلَيْهِ او چاچه انکار او کړو، د هغه خلاف به د معزول قول قبول نه وي. إِلَّا بَيِّنَةٌ خَوْفَ بَيْنِهِ سره،

هل اللغة < اُنْكَرَ - انکار او کړو -

توضیح < اوکه قيدي د خپل مدعی د هغه حق انکار او کړو، کوم چې د حبس او قيد سبب دي، او معزول قاضی که دده د قيد کيدلو د سبب خبر ورکړو، نو د معزول قاضی قول به نه قبلېږي. دليله < څکه چې معزول قاضی معزول کيدلو سره د رعايا، رعيت، يو فرد جوړ شوې دي. اود يو فرد گواهی حجت نه وي. بالخصوص کله چې پخپل ذاتی فعل باندې وي. نو په درجه اولی به حجت نه وي. نو د معزول قاضی دا قول چه، ما دا په دې وجه قيد کړې دي، چه په ده باندې قيد برحق دي، حجت نه به وي. امام شافعی او امام مالک رحمهما الله هم ددې قائل دي.

فَإِنْ لَمْ تَقُمْ بَيِّنَةٌ لَمْ يُعْمَلْ بِتَعْلِيلِهِ بيا که بینه قائم نشو، نو نوې قاضی به ددې قيدي په آزادولو کې جلتي نه کوي. حَتَّى يُنَادِيَ عَلَيْهِ تَرَدِّي چې په دې باندې آواز اعلان او کړي. وَيَسْتَظْهَرُ فِي أَمْرِهِ او دده په معامله کې نظر او کړي.

هل اللغة < ① لم تقم - قائم نکړل - ② تغليبه - خالی کول - ③ لم يعمل - تلوار نکړی -

تذریح - اوکه د قیدی خلاف بینه پیش نکړي شو. یا مدعی حاضر نشو. او قیدی دعوه او کړله. چه زما خلاف هیڅ څوک مدعی نشته. زه په ناحقه باندې قید شوی یم. نو نوې قاضی به دده په آزادولو باندې جلتی نه کوي. بلکه څو ورځې به اواز کوي. چه د قاضی د اړخه دا اعلان کولې شی. چه فلانی د فلانی څوې چې په فلانی قیدخانه کې بند یوان دي. که په ده باندې دچا څه مطالبه وي. نو حاضر دي شی. او خپله مطالبه دي ثابت کړي. نوکه مدعی حاضر شو. څو صحیح ده. گنې قاضی دي څو ورځو پورې دا اعلان بیا اوکړي. څو ورځې اعلان کولو باندې که مدعی حاضر نشو. نو نوې قاضی دي د قیدی نه کښل بنفسه واخلی. او آزاد دي کړي.

دلیل - د قیدی خلاف گواه نه موجود کیدلو په صورت کې قیدی په جلتی سره د نه آزادولو حکم په دي وجه ورکړې شوې دي. چه د معزول قاضی فعل یعنی دده قید کول په ښکاره صحیح معلومېږي. ځکه به نې زر نه خلاصوي. ځکه ډیره ممکن ده. چه مدعی غائب وي. او په زر آزادولو سره د مدعی حق باطل شی. په داسې حال کې چې دچا حق باطلول جائز نه دي.

د امانتونو اود اوقافو آمدنی سره د نوې قاضی سلوک

وَيَنْظُرُ فِي الْوَدَائِعِ وَارْتِقَاعِ الْوُقُوفِ او نوې قاضی به د امانتونو اود اوقاف د حاصلاتو (آمدنی) کې نظر اوکړي. فَيَعْمَلُ عَلَى حَسَبِ مَا تَقُومُ بِهِ الْبَيِّنَةُ نو ځنگه چې گواهان قائم وي. هم د هغې مطابق دي په دي مالونو کې عمل اوکړي. اَوْتَعْرِفُ بِهِ مَنْ هُوَ فِي يَدِ كَوْم كس په قبضه کې چې وي. هغه دي اقرار اوکړي.

هل اللغة ① **الودائع** - امانتونه - ② **ارتقاع** - خلاصول.

تذریح - جدید قاضی د قیدیانو د معلومات کولو نه روسته به د امانتونو معلومات اوکړي. کوم چې معزول قاضی خپل امانت گرو سره اېخودی دی. اود اوقافو په آمدنی او خرج باندې دي هم نظر اوکړي. چه د اوقافو آمدنی د شرائطو مطابق تقسیمېږي. اوکه نه. اودا معلومات دي هم اوکړي. چه د اوقافو متولي د اوقافو جائیداد چرته پخپله خو نه پتوي. نو قاضی جدید به د امانتونو اود اوقافو په مالونو کې د گواهانو د گواهي موافق عمل کوي. مثلاً په دي خبره گواهي ورکړې شوه. چه خالد سره کوم امانت دي. هغه د حامد دي. نو جدید قاضی به ذکر شوي امانت د خالد نه اخلی. او حامد ته به نې ورکوي. یا قابض اقرار اوکړي. چا چې ما سره دا د فلانی امانت دي. نو جدید قاضی به ددې موافق عمل کوي.

دلیل - د بینه یاد قابض د اقرار موافق عمل کولو دلیل دادې. چه د قاضی جدید د عمل کولو لپاره د حجت شرعيه موجود کیدل ضروري دی. او بینه اود قابض اقرار، په دي دواړو کې هر یو حجت شرعي دي. لهدا جدید قاضی به د بینه موافق هم عمل کوي. اود قابض د اقرار مطابق د عمل کولو به هم پابندی کوي.

وَلَا يَقْبَلُ قَوْلَ الْمَعْزُولِ اونه به شی قبلولې قول د معزول قاضی الْأَنْتَ تَعْرِفُ الَّذِي هُوَ فِي يَدِي مگر داچه دچا په قبضه کې امانتونه دي. هغه اقرار اوکړي. أَنْتَ الْمَعْزُولُ سَلَّمَهَا إِلَيَّ چې معزول قاضی ده ته سپارلی وو. فَيَقْبَلُ قَوْلَهُ فَيَسْأَلُو ددې امانتونو په اړه کې به د معزول قاضی قول قبول وي.

هل اللغة ① **سلم** - سپارلې وه - ② **المعزول** - فارغ کړې شوې.

توضیح: او که معزول قاضی د قابض خلاف څه او وئیل. مثلاً معزول قاضی او وئیل. چه خالد سره د حامد زر روپۍ امانت دی. او خالد ددې انکار او کړو. او وې وئیل. چه دا زر روپۍ خو زما دی. نو په دې صورت کې به د معزول قاضی قول نه قبلېږي. ځکه چې د معزول کیدلو په وجه دې د رعایا، رعیت، یو فرد دې. او خاتله د یو سړی قول حجت نه وی. په دې وجه به د معزول قاضی قول نه قبلېږي. البته که قاضی اقرار او کړو. چه دا امانت معزول قاضی ماته سپارلې وو. او ماته دا معلومه نه ده. چه د چا دې. یا قابض دا او وائی. چه دا امانت معزول قاضی ماته سپارلې وو. اودا د فلانی د خوی د فلانی دې. او معزول قاضی هم دده لپاره اقرار کوي. نو په دې دواړو صورتونو کې به د معزول قاضی قول قبول وی. **دلیل:** ځکه چې د قابض په اقرار سره ثابتې شوه. چه په امانت باندې به اصل کې د معزول قاضی قبضه وه. او هر کله چې په اصل کې د معزول قاضی قبضه وه. نو گویا ذکر شوی امانت فی الحال هم د معزول قاضی په قبضه کې دې. اود امانت په سلسله کې چونکه امین یعنی د قابض قول معتبر وی. په دې وجه ذکر شوی دواړو صورتونو کې به د معزول قاضی قول قبول وی.

د قاضی د ناستې ځای اود کیناستلو کیفیت

وَيَسِّرُ لِلْعَذْبِ جُلُوسًا ظَاهِرًا فِي الْمَسْجِدِ فَرْمَانِي. او قاضی به د فیصلې کولو لپاره په جemat کې ښکاره کینی.

هل اللغة: ① یعنې: کښینی به.

توضیح: قاضی به د مقدماتو د سماعت (اوریدلو) لپاره په جemat کې ښکاره کینی.

دلائل: ① چه په مسافرو او بعض مقیمو خلقو باندې دده ځانې مشتبه نشي. او جامع مسجد زیات غوره دې. ځکه چې جامع جemat داسې مشهور مقام وی. چه دا هر ډول کس پیژني. هلته کې به په تلو کې هیڅ چاته څه تکلیف نه وی. خودا هغه وخت دی. کله چې جامع جemat د ښار په منځ کې وی. خو که جامع مسجد د ښار په اطرافو کې وی. نو قاضی دې دداسې جemat انتخاب او کړي. چه د ښار په منځ کې وی. چه د هر اړخ خلق په آسانتیا سره راوړسي. امام مالک او امام احمد رحمهما الله هم ددې تفصیل قائل دی. (۱)

② دلیل دا حدیث دی. (اما بليت المساجد للكر الله والحكم) (۲) یعنی جमतونه د الله ﷻ د ذکر اود مقدماتو د فیصلو لپاره جوړ شوی دی. علامه ابن الهمام رحمه الله فرمائی دی. چه دا حدیث په دې الفاظو سره مشهور نه دي.

③ رسول الله ﷺ به په خپل معتكف کې د مقدماتو فیصله فرماتیل. (۱) لکه چې په صحیحینو کې د سهل بن سعد رضی الله عنه د لعان حدیث دې. په هغې کې دا ذکر دی. چه یو سړی او ښځې په جमत کې لعان

④ **مسلك الشافعي:** - حضرت امام شافعی رحمه الله فرمائی. چه د مقدماتو د سماعت لپاره د قاضی په جमत کې کښیناستل مکروه دی.

(۱) غریبه الزیلعی رحمه الله هذا اللفظ ثم اخرج من حديث انس رضي الله عنه قال بينما نحن في المسجد مع رسول الله ﷺ إذ جاء اعرابا فقام يبول في المسجد فقال اصحاب رسول الله ﷺ ما هم، فقالوا قريظة لا تزموهم، دعوه فتركوه حتى قال ثم انه دعاهم فقال له ان هذه المساجد لا تصلح لي من هذا البول ولا القذر وانما هي للذكر الله والصلاة وقرأه القرآن قال وامر رجلا من القوم فعا بدلوهم من ماء فشفته عليه قال محققه نفس الدين أخرجه مسلم في الطهارة رقم ۱۰۰ والبخاري في الأدب ۳۵ رقم ۶۰۲۵ مختصراً من حديث انس وابن ماجه في الطهارة باب ۷۸ رقم ۵۲۸ وأحمد في المسند (۱۹۱/۳).

او کړو. حالانکه په دوی کې یو یقینا دروغ ژمن دی. نو معلومه شوه. چه د دروغو قسم او دروغ وئیل، په جات کې د مقدماتو د فیصلو کولو لپاره مانع نه دی.

دغه ډول په خلفای راشدین هم د مقدماتو د فیصلو لپاره په جات کې کیناستل. (۱) لکه چې د حضرت عمر او حضرت عثمان رضی الله عنهما په جات کې د مقدماتو اوریدل ثابت دی. او قاضی ابوبکر ابن محمد بن عمرو بن حزم چې د حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنه په زمانه کې قاضی وو. په جات کې به کیناستلو. او فیصلې به یې ورکولې.

قاضی لپاره د هدیه قبلولو حکم

وَلَا يَقْبَلُ هَدِيَّةَ الْإِمْرِئِ ذِي رَجْمٍ مَّوَدَّعَةً فَرَمَانِي. او قاضی به د هېڅ چا هدیه نه قبلوی. سوا د خپل ذی رحم محرم، أَوْ مِمَّنْ جَرَتْ عَادَتُهُ قَبْلَ الْقَضَاءِ يَمْنَاهَا ذَاهِبًا داسې کس دچا سره نه چې د قاضی کیدلو نه وړاندې خپل منع کې د هدیه اخستلو او ور کولو عادت جاری وو.

هل اللغة ① يقبل - قبلوی - ② هدیه - دالې - ③ مهادات - دالې ورکول -

توضیح: په هدیه او رشوت کې توپیر دی. رشوت په دې شرط سره ورکولې شی. چه اخستونکې دده کومک او کړی. او په هدیه کې دا شرط نه دی. ابو الحسن قدوری رحمه الله فرماني. چه قاضی به د دوه کسانو نه علاوه د هېڅ چا هدیه نه قبلوی.

① ذی رحم محرم یعنی قرابت دار (رشته دار) ② د چا سره چې د قاضی کیدلو نه وړاندې د هدیه اخستلو او ور کولو عادت جاری وو.

دلیل حرمه قبول الهدیه: په بخاری شریف کې د ابو حمید الساعدي نه نقل دی. (أن رسول الله ﷺ إصم رجلاً من الأد على الصدقة فلما قدم قال هذا لكرمها أهدى لي فقال رسول الله ﷺ فلا جلس في بيت أبيه أو بيت أمه فينظر أهدى له أم لا) یعنی رسول الله ﷺ د ازد قبیلې یو سړي په صدقه باندې مقرر کړو. بیا کله چې دې راغی. نو وې وئیل چه دا ستاسو مال دی. اودا ماته هدیه راکړې شوې ده. نو رسول اکرم ﷺ اوفرمانیل. دې ولي د خپل مور یا خپل پلار په کور کې نه کیناستلو. چه کتلی شوی وو. چه ده ته هدیه ور کولای شی او که نشی ورکولې؟

دلیل جواز القبول من ذی رحم محرم: اود ذی رحم محرم هدیه قبلول ځکه جائز دی. چه دا هدیه د صله رحمې په وجه ده. د قاضی کیدلو په وجه نه ده.

دلیل جواز القبول من جرت العادة علي الهدیه قبل القضاء: اوهم دغه ډول د قاضی کیدلو نه وړاندې چې دچا سره د هدې د لین دین عادت جاری وو. د قاضی کیدلو نه روسته د هغه هدیه قبلول به د قاضی کیدلو په وجه نه وی. بلکه د مخکنی عادت په وجه به وی. او کومه هدیه چې د قاضی کیدلو په وجه نه وی. د

(۱) قال فيه الزبلي رحمه الله غريب ثم قال وفي صحيح البخاري في باب من قضى ولاعن في المسجد، ولاعن عمر عند منوال النبي ﷺ وقضى شريح، الشعبي ويحيى بن عمر في المسجد وقضى مروان على زيد بن ثابت باليمن عند المنير كذا في نصب الرأية (١٤٥/٤) -

(١) قال الزبلي رحمه الله غريب ثم قال وفي صحيح البخاري في باب من قضى ولاعن في المسجد، ولاعن عمر عند منوال النبي ﷺ وقضى شريح، الشعبي ويحيى بن عمر في المسجد وقضى مروان على زيد بن ثابت باليمن عند المنير كذا في نصب الرأية (١٤٥/٤) -

هغې په قبلولو کې هېڅ باک نشته. په دې وجه د ذی رحم محرم هدیه، اود چا سره نې چې د مخکې نه عادت جاري وو، ددوی هدیه قبلول جائز دی.

وَلَا يَحْتَضِرُ دُعُوَةَ الْأَنْ تَكُونُ عَامَّةً أَوْ هَيْجَ دُعوت كې به نه ځی. سوا ددې نه که عام دعوت وی.

تذریع: قاضی به خصوصی دعوت نه قبلوی. البته عام دعوت قبلولې شی.

دلیل: ځکه چې خصوصی دعوت به د قاضی کیدلو په وجه وی. او ددې په قبلولو سره به متهم کیږي په خلاف د عام دعوت، ځکه چې عام دعوت قبلولې شی. ځکه چې د عمومی دعوت په قبلولو کې به قاضی نه متهم کیږي.

دخول القريب في الحكم: علامه مرغینانی رحمته الله په هدایه کښې فرماني. چه په دې حکم کې یعنی په خصوصی دعوت نه قبلولو کې د قاضی قریبی رشته دارهم گډ دی. یعنی قاضی به خصوصی دعوت نه قبلوی. دعوت کونکې که اجنبی وی. او که ذی رحم محرم وی. هم دا د شیخینو رحمهما الله قول دي.

مسلك محمد: حضرت امام محمد رحمته الله فرماني. چه قاضی د ذی رحم محرم دعوت قبلولې شی. اگرچه خصوصی دعوت وی. (۱) لکه څنګه چې دده هدیه قبلولې شی.

الفرق بين العام والخاص: او په عام او خاص دعوت کې توپیر دادي. که داعی ته دا معلومه شی. چه قاضی به رانسی. نو دې دا ملتوی (روسته) کړی. نو دا خاص دعوت دي. او که داسې نه وی. نو دا عام دعوت دي. او بعضو مشائخو فرمانيلی دی. چه د لسو سړو نه کم خاص دعوت دي. او که داسې نه وی. یعنی ددې نه زیات وی. نو دا عام دعوت دي. او بعضو فرماني. چه د نکاح او سنت (ختنه) دعوت، عام دعوت دي. او ددې نه علاوه خاص دعوتونه دي.

قاضی لپاره فریقینو سره د برابرۍ حکم

وَيُشَدُّ الْجَنَازَةَ وَيَعُوذُ الْمَرِيضُ فرماني. او قاضی به جنازې ته حاضرېږي. اود مریض عیادت (بیمار پرسی) به کوی.

هل اللغة ① يشهد - حاضرېږي - ② يعوذه - بیمار پرسی کوی -

تذریع: قاضی دې په جنازه کې شرکت کوی. اود بیمار، بیمار پرسی دې کوی.

دلیل: ځکه چې دا دواړه شيان د خلقو د حقوقو څنې دي. نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمانيلی دی. چه د یو مسلمان په بل مسلمان باندې شپږ حقونه دی. په هغې کې یو په جنازه کې حاضریدل هم دی. او یو د بیمار بیمار پرسی کول هم دی. په مسلم شریف کې د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دي. (قال رسول الله صلی الله علیه و آله حق المسلم على المسلم خمس ردا السلام وتشميت العاطى وإجابة الدعوة وعيادة المريض وإتباع الجنائز وإذا استصحبك فانصبر له فله في الساسة) (۲) یعنی د یو مسلمان په بل مسلمان باندې پنځه حقونه دي. د سلام خواب ورکول، د فرنجی خواب، دعوت قبلول، د بیمار بیمار پرسی کول، د جنازې اتباع کول، او کله چې دې تانه نصیحت او غواړی، نو ده ته نصیحت کوه. هم دا شپږم حق دي.

(۱) القول الرابع هو هذا قول محمد صلی الله علیه و آله في دعوة القريب كذا في رد المحتار (۳/۴۷۸) والبحر الرائق (۲/۲۸۱) وبحر الرائق (۲۸۰/۶) نقلا عن القول الرابع (۱/۶۶۲) -

(۲) أخرجه البخاري في الجنائز باب الأمر بإتباع الجنائز رقم ۱۲۴۰ ومسلم في السلام باب من حق المسلم على المسلم رد السلام رقم ۴ وأحمد في المسند (۳۷۲/۲) -

وَلَا يَصِفُ أَحَدُ الْخَصْمَيْنِ دُونَ خَصْمِهِ أَوْ قَاضِي بِهِ بِمَدْعَى عَلَيْهِ كَيْ دِيُوكَسْ دَعْوَتِ د بِلْ كَسْ
نه بغیر نه کوی.

هل اللغة ① یضیف-میلمه کوی-② خصم-جکړه کونکې-

توضیح قاضی به داسې هم نه کوی. چه په مدعی او مدعی علیه کې د یو دعوت اوکړی. اود بل دعوت اوکړی.

دلالة ① څکه د حضرت علی عليه السلام حدیث دې. (انه قال لما نزل رسول الله ﷺ أن نضيف الخصم إلا أن يكون خصمه معه) ② حضرت علی عليه السلام فرماني. چه رسول الله ﷺ مونږ منع کړی یو. چه مونږ د خصم ملمستیا اوکړو. مگر دا چې دده سره دده خصم هم وی. (نو خیر دې) یعنی په مدعی او مدعی علیه کې د یو کس د دعوت نه منع شوې ده. څکه ددې دواړو دعوت اوکړی. نو هیڅ باک نشته. ③ دوهم دلیل دادې. چه په داسې کولو کې به قاضی متهم کیږي. یعنی خلق به دا خیال کوی. چه قاضی ددې سړی (مدعی یا مدعی علیه) اړخ ته مانل دې.

قاضی لپاره ځواهانو ته د تلقین کولو حکم

فَإِذَا حَضَرَ أَوْ كَلَهُ جَپْ (مدعی او مدعی علیه) دواړه حاضر شی. سَوَى يَتَمَهَّأُ فِي الْجُلُوسِ وَالْإِقْبَالِ نو
قاضی به د دواړو په منځ کې کیني. او په توجه کولو کې به برابری کوی.

هل اللغة < سوي-برابروي-الجلوس-ناسته-الإقبال> خیال ساتل

توضیح چه کله مدعی او مدعی علیه حاضر وی. نو په ناسته او توجه کولو کې دې د دواړو په منځ کې کیني. یعنی په ناسته کې دې یو ته په بل باندې فضیلت ور نکړی. بلکه دواړو لپاره دې برابری وی. تردې که یو کس په مسند (گدۍ) باندې کینول مناسب وی. نو دوهم دې هم دغه ډول کینوی. او یو نسی او بل چپه (چپ) اړخ ته دې هم نه کینوی. څکه چې نسی اړخ والا ته په چپه اړخ والا باندې یو ډول فضیلت حاصل دې. په دې وجه به په دې صورت کې برابری حاصل نشی. او قاضی به دواړه یو اړخ ته هم نه کینوی. څکه چې په دې صورت کې به یو قاضی ته زیات نژدې وی. او یو به کم نژدې وی. نو په دې صورت کې به هم برابری قائم پاتې نشی. مناسب داده. چه مدعی او مدعی علیه دواړه قاضی ته مخکې په مخکې کیني. دغه ډول دواړو اړخ ته په کتلو او توجه کولو کې دې هم برابری اوکړی. یعنی قاضی دې دواړو اړخ ته برابر متوجه وی. او دواړو ته دې یوشان گوري.

دلیل د حضرت ام سلمه رضی الله عنها حدیث دې. ام سلمه رضی الله عنها فرماني. رسول الله ﷺ او فرمانيږل. چه کوم کس په مسلمانانو کې د قضا په منصب سره اخته کړي شو. دې دې د فریقینو په منځ کې کیناستلو، اشاره کولو. او په کتلو کې برابری اوکړی. او په احوال خصمین دې د دوهم نه زیات آواز اوچت نکړی. (۱)

وَلَا يُسَارُّ أَحَدُهُمَا وَلَا يُشِيرُ إِلَيْهِ وَلَا يُلْقِنُهُ حُجَّةً أَوْ دَهْمًا تَهْتَمُّ بِهِ وَجْهًا بِهِ دوی دواړو کې د یو کس سره په غوږ کې خبره نه کوی. اونه به یو کس اړخ ته اشاره کوی. اونه به ده ته د حجت تلقین کوی.

(۳۷۳) من حدیث علي عليه السلام أخرجه إسحاق بن راهويه رحمته الله في مسنده ورواه عبدالرزاق في مصنفه والدارقطني في کتاب الزلف والمختلف كلا في نصب الرأية (۱۴۶/۴)۔

(۱) من حدیث ام سلمه رضی الله عنها أخرجه الطبرانی في معجمه الکبر وأشار إليه الهیثمی في مجمع الزوائد (۱۹۴/۴)۔

هل اللغة > ① یسار - کینت خبرې کوی ② لایشر - اشاره دې نه کوی ③ یلقن - خود نه کوی

توضیح > قاضی دې د یو سره کینت کینت (پته پته) خبرې نه کوی. او پخپل لاس، یا سر یا ورپخوسره دې اشاره نه کوی. اونه دې ده ته د حجت تلقین کوی.

هالاکه > ① ځکه چې په داسې کولو کې قاضی په رشوت او طرفدارۍ سره متهم کیدای شي. نو د تهمت نه د بېج کیدلو لپاره دې ذکرشوی کارونو نه ځان بېج اوساتي.

② دوهم دلیل دادې. چه په داسې کولو کې د دوهم کس زړه ماتېږي. (او همت ختمېږي). ځکه به دې خپل حق پرېږدي. یعنی کله چې دې دا خیال اوکړي. چه د قاضی طبیعی میلان زما خصم اړخ ته دې. نو د قاضی څخه به د انصاف امید نه ساتي. او خپل حق به پرېږدي.

قاضی لپاره په قید کې د اچولو هدايات

فَإِذَا ثَبَّتَ الْحَقَّ عِنْدَهُ أَوْ كَلَهُ فِيهِ د قاضی په نیز حق ثابت شو. وَطَلَبَ صَاحِبَ الْحَقِّ حَبْسَ غَيْرِهِ أَوْ صَاحِبَ حَقِّ د خپل قرضدار قید کول طلب کړل. لَمْ يُعْجَلْ بِحَبْسِهِ نُو دده په قید کولو کې به جلتی نه کوی. وَأَمْرُهُ بِدَفْعِ مَا عَلَيْهِ أَوْ قَرْضدار ته به حکم اوکړي. چه څه په ده باندې دی. هغه ورکړي.

هل اللغة > ① ثبت - ثابت شي ② حبس - بنده کړي شي ③ غريم - قرضدار ④ دفع - ورکول

توضیح > صورت د مسنلې دادې. چه کله د صاحب حق، حق د قاضی په نیز ثابت شي. او صاحب حق د خپل قرضدار گرفتارولو مطالبه اوکړي. نو که د ده حق د اقرار په ذریعه ثابت وي. نو قاضی به د قرضدار په قید کولو کې جلتی نه کوی. بلکه قرضدار ته به حکم ورکوي. چه دې صاحب حق قرضه اداکړي. قرضه که یو درهم وي. او که ددې نه کم وي. یا زیات وي.

دلیل > دلیل دادې. چه قید او جیل د ټال متول سزا ده. نو په قید کولو سره د قرضدار د اړخه ټال ډواړه ښکاره کول ضروري دي. نو هرکله چې د قرضدار د اقرار په وجه د صاحب حق، حق ثابت شونو. په بېل کې به دده د اړخه ټال متول نه ښکاره کیږي. ځکه دې به دا واني. چه ماته د مهلت ملاویدلو امید وو. په دې وجه ما د ځان سره مال راټول و. اوس که تاسو د مهلت ورکولو نه انکار کوئ. نو زه ستاسو حق اداکوم. خو که د صاحب حق، حق ثابتیدلو. نه روسته قرضدار دده د حق ادا کولو نه منع شونو. په دې صورت کې چونکه د قرضدار د اړخه ټال متول اوموندې شو. ځکه به قاضی دې قید کوی.

د پور په عوض کې د قید کولو حکم

فَإِنْ اُتْمَنَ فَرْمَانِي بِيَا كَه دې (د ادا کولونه) منع شو. حَبَسَهُ فِي كُلِّ ذَيْنَ لَوْنُهُ بَدَلًا عَنْ مَالٍ حَصَلَ فِي يَدَيْهِ نُو دې به په هر داسې قرضه کې قید کوی. کوم چې دداسې مال عوض وي. کوم چې دده په قبضه کې حاصل شوې دې. كَتَمَنَ التَّبْيِيعَ وَبَدَلَ الْقَرْضِ لَكَ د مبيع ثمن اود قرض بدل، أَوَ التَّزَمَهُ بِعَقْدِي يَانِي عقد سره دا لازم کړې دې. كَالْمَهْرِ وَالْكَفَالَةِ لَكَ مَهْر اود كفاله مال.

هل اللغة > ① دين - قرض ② لازم - لازم شو ③ ثمن - قیمت ④ عقد - معاهده

توضیح > ابو الحسن قدوري رحمه الله فرماني. که د قاضی د حکم نه روسته قرضدار د پور ادا کولو نه منع شو. او قرضخواه دده د قید کولو مطالبه اوکړله. نو قاضی به دې د هر داسې پور په بدله کې قید کوي. کومه قرضه چې دداسې مال عوض وي. کومه چې ده پخپله قبضه کې اخستي دي. لکه د مبيع ثمن، یعنی په قرضدار اگرچه د ثمن قرضه واجب شوې ده. خو مبيع دده په قبضه کې راغلې دي. یا

داسې قرضه وی. کومه چې ده په عقد سره پخپل ځان باندې لازم کړې ده. لکه په عقد نکاح سره نې د مهر مال لازم کړې وی. یا نې په عقد کفاله سره مال مکفول به لازم کړې وی.

دلیل د دلیل دادې. چه هر کله د قرضدار په قبضه کې مال راغی. نو ددې مال په ذریعه دده مالداره کیدل ثابت شو. او کله چې توانگر د پور ادا کولو نه منع کیږي. نو دې قید کولې شی. نو په دې قرضه کې به ذکر شوي قرضدار قید کولې شی. یعنی دده څخه به مطالبه کولې شی. چه کوم مبيع دده په قبضه کې دې. دادې خرڅ کړې. اود بائع ثمن دې ادا کړي. او پخپل اختیار سره خپل ځان باندې د مال لازمولو اقدام کول، دده د مالداره کیدلو دلیل دي. ځکه چې انسان پخپل ځان باندې دداسې مال التزام کوي. کوم چې دې ادا کولې شی. نود مهر او کفاله مال کله چې ده په خپله ذمه اخستي دي. نو گویا دا ادا کولې شی. علامه مرغینانی رحمته الله علیه فرماني. چه په متن کې د مهر نه مراد مهر معجل دي. مهر مؤجل نه دي. ځکه چې عاده مهر معجل سپارلې کیږي. مهر مؤجل نه سپارلې کیږي. نود مهر معجل نه ادا کولو په صورت کې به قید کیږي. اود مهر مؤجل نه ادا کولو په صورت کې به نه قید کیږي.

د نه قید کولو بعض امور

وَلَا يَجْبِئُهُ فِي مِائِي سَوِي ذَلِكَ فَرَمَانِي. اود ذکر شوي پور څخه به علاوه کې قاضی دې نه قید کوي. إِذَا قَالَ الْيُ قَبِيْرُكَلَهْ چې ده دا اووئیل. چه زه فقیر یم. لِأَنَّ يُقْبِتُ غَرْمَهُ أَنْ لَهُ مَالًا (۱) مگر داچه دده قرضخواه دا ثابته کړي. چه دده سره مال موجود دي.

هل اللغة < سوي - علاوه - غرم - قرضدار -

تفصیل که په قرضدار باندې داسې قرضه وی. کومه چې د څه مال په عوض کې لازم شوي وی. یا د کوم عقد په وجه نې ددې التزام کړې وی. او بیا قرضدار دا اووانی. چه زه فقیر یم. اود پور ادا کولو نه منع شو. نو قاضی به دې قید کوي. خو ددې دواړو صورتونو نه په علاوه کې که قرضدار دا اووانی. چه زه فقیر یم. نو قاضی به دې نه قید کوي. خو که گواهانو دا ثابته کړله. چه دده سره مال موجود دي. نو قاضی به دې قید کوي. مثلاً یو سړی دچا مال تلف یا غصب سره ضائع کړو. یا په ده باندې څه تاوان واجب شو. بیا ده د عوی او کړله. چه زه غریب یم. نو دده دا قول به قبلولې شی. او قاضی به دې نه قید کوي. خو که قرضخواه اووئیل. چه داسې نه ده. بلکه ده ته د ادا کولو قدرت حاصل دي. اوده دا خبره د بینه په ذریعه ثابت کړله. نو قاضی به دې قید کوي.

دلیل دلیل دادې. چه ترکومه پورې د قرضخواه د ار څه د قرضداري د مالداره کیدلو څه دلیل اونه موندې شی. ترهغه وخته پورې به دهغه کس قول معتبر وی. په چاچه قرضه ده. ځکه چې دې دخپل حال نه زیات خبر دي. (صاحب البیت اندی مافی البیت) خو کله چې قرضخواه په بینه سره د قرضدار توانگر کیدل ثابت کړل. نود مدعی علیه په ادا کولو باندې قدرت حاصل شو. اوهر کله چې قرضدار د دین په ادا کولو باندې قادر دي. خو ددې باوجود نې ادا نکړو. نودې به د ټال متول کولو په وجه قید کولې شی.

وَيَجْبِئُهُ مَهْرَيْنِ أَوْ ثَلَاثَيْنِ قَاضِي بِهِ دې دوه درې میاشتي قید کوي. ثُمَّ سَأَلَ عَنْهُمَا بِهِ دده حال معلوموی. فَأَخْبَسَ لِقَامِهِ ظَلَمَ بِي كَوْلُ فِي الْحَالِ دده د ظلم ښکاره کولو په وجه دی.

(۱) القول الراجح هو هذا القول الأول (من عدم الحبس إلا ان ثبت الغرم وجود ماله) كذا في رد المحتار (۳۵۲/۴) وجمع الأمر (۳۳۵/۳) والبحر الرائق (۲۸۵/۶) نقلا عن القول الراجح (۱۱۰/۲) -

هل اللغة > ثورین - دوه میاشتې - لاله - درې - یسال - پوښتنه کوی -

تدوین > علامه مرغینانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی. چه په کوم صورت کې د قرضخواه قول (چې قرضدار توانگر دې) معتبر وی. یا په کوم صورت کې د قرضدار قول (چې زه فقیر یم) معتبر وی. خو قرضخواه د بینه په ذریعه ثابت کړی. چه دده سره مال موجود دې. نو په دې دواړو صورتونو کې به قاضی قرضدار ددوه یا درې میاشتو لپاره قید کړی. بیا به دده د گاونډیانو اود متعلقینو خلقو نه دده د فقیرۍ او مالدارۍ په اړه کې پوښتنه اوکړی. چه دا قرضدار فقیر دې. او که توانگر دې؟
دلیل > قید کوی به نه ځکه چه د مال متول کولو په وجه فی الحال دده ظالم کیدل ښکاره شوی دی. اود ظلم سزا قید ده. په دې وجه به دې قید کولې شی.

د قرضدار قیدی د قید کولو موده

فَإِنْ لَمْ يَنْظُرْ لَهُ مَالٌ خُلِيَ سَبِيلُهُ بِيَاكِهِ دده هيڅ مال ښکاره نشی. نو دده لاره دې پرېږدی.

هل اللغة > ① خل - پرېږدی - ② سبيل - لاره -

تدوین > د قید موده تیریدلو نه روسته که قیدی سره مال ښکاره نشو. نو قاضی به دې آزاد کړی.
دلیل > ځکه چې داسې اوس د مالداره کیدلو پورې د مهلت موندلو مستحق شوې دې. لکه چې د الله تعالی ارشاد دې. (وَإِنْ كَانَ دُعَاؤُكُمْ مُنْظَرًا إِلَى مُسْرَةٍ أَوْ مَرَكَلَةٍ) او هر کله چې دا سړي د مهلت موندلو مستحق شو. نو ددې نه روسته به دده قید کول سراسر ظلم وی. اود ظلم لرې کول چونکه ضروری دی. په دې وجه به
قاضی قیدی آزاد کړی.

وَلَا يَحُولُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ عَرْمَائِهِ او دده او دده د قرضخواهانو په منځ کې دې منع نه کوی.

هل اللغة > ① خل - خالی کړو - ② يهول - رکاوت کیږی - ③ عرماء - قرضخواهان - ④ کلام - بحث - خبرې
تدوین > قاضی دې دده اود قرضخواهانو په منځ کې نه حائل کیږی. اودا په ملازمت کې کلام دې. یعنی دا په دې اړه کې کلام دې. چه د قیدی د آزادیدلو نه روسته به قرضخواه په ده پسې لگی. او که نه لگی؟ ددې تفصیل به انشاء الله په کتاب الحجر کې ذکر کولې شی.

د ښځې په نفقه کې د ميره قید کولو حکم

وَتَجَسُّسُ الرَّجُلِ فِي نَفَقَةِ زَوْجَتِهِ او سړي به د خپلې ښځې په نفقه کې قید کولې شی.

هل اللغة > ① تجسس - بندولی شی - ② الرجل - سړي - ③ زوجة - ښځه -

تدوین > صورت د مسنلې دادې. که قاضی په یو سړي باندې دده د ښځې نفقه مقرر کړې وی. یا ښځې او ميره د نفقې په څه مقدار باندې اتفاق کړې وی. بیا ميره د ښځې نفقه ادا نکړله. او ښځې د قاضی په عدالت کې مقدمه پیش کړله. نو قاضی به ميره قید کوی.
دلیل > ځکه چې د نفقه نه ور کولو په وجه د ميره ظالم کیدل ښکاره شوی دی. اود ظالم سزا جیل او قید دې. په دې وجه به ميره د ښځې د نفقه نه ور کولو په وجه قید کولې شی.

خوې په پور کې د پلار قید کولو حکم

وَلَا يَجَسُّسُ الْوَالِدُ فِي ذَنْبِ وَلَدِهِ او پلار به دده د خوی په نفقه کې نشی قید کولې.

نځې او پلار به د خپل خوی د پور په وجه نشی قید کولې. یعنی که دخوی په پلار باندې قرضه وی او پلار نه ادا نکړی او خوی قاضی ته مقدمه پیش کړی نو قاضی به دده پلار نه قید کوی.

دله ځکه چې قید کول یو ډول سزا ده او خوی ته په پلار باندې داسې سزا استحقاق نشته تردې که پلار خوی په قصد سره قتل کړو نو د پلار څخه به قصاص نشی اخستلې او که پلار پخپل خوی باندې د زنا تهمت اولگولو نو په پلار به حد قذف نه جاری کیږی دغه ډول که پلار د خوی قرضه ادا نکړی نو خوی ته دا حق حاصل نه دی چه د خپلې پور په وجه پلار قید کړی.

إِلَّا إِذَا امْتَنَعَ مِنَ الْإِلْفَاقِ عَلَيْهِ خَوْفٌ يَلَارِ بِهِ خَوْفُ بَانَدِي دَخَرُجْ كُولُونَه انكَارِ او كَرِي.

حل اللغة > امتنع - منع شيء - الإنفاق - خرج كول -

توضیح: البتہ کہ یلار دخیل خوی د نفقہ ورکولونه انکار اوکړو. نو دې به قید کولی شی.
دلیل: ځکه چې په نفقہ ورکولوکي دده د بچی ژوند او پرورش دې. او په نفقہ نه ورکولوکي دده د هلاکولو کوشش دې. نو بچی د هلاکولو د ارادې نه دمنع کولوپاره به دې قید کولی شی.

د بښې قاضي جوړېدلو حکم

وَجَزَاءُ مَنْ أَقْبَىٰ كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا الْإِنْسَانَ الْحَدُّ وَالْقِصَاصُ اود بنسخې حکم قضاء په هر څيز کې جائز ده. علاوه د حدود او قصاص نه،

توضیح: د حدود او قصاص نه علاوه په هره معامله کې ښځه قاضی جوړول جائز دی. اود حدود او قصاص نه علاوه په هره معامله کې به ددې فیصله نافذ وی. احناف رحمهم الله هم ددې قائل دی. (۱)

دلیل: دلیل دښځې د قضاء حکم ددې په شهادت باندې قیاس کړې شوې دي. یعنی حکم قضاء د شهادت د حکم نه مستفاد دي. نو کوم کس چې د شهادت اهل دي. هغه به د قضاء اهل هم وی. او څوک چې د شهادت اهل نه دي. هغه به د قضاء اهل هم نه وی. نو دښځې شهادت چونکه د حدود او قصاص نه په علاوه کې جائز دي. په دې وجه د حدود او قصاص نه په علاوه کې به ددې د قضاء حکم هم جائز وی. او په حدود او قصاص کې د ښځې شهادت جائز نه دي. په دې وجه حدود او قصاص کې به ددې د قضاء حکم هم جائز نه وی.

به کومو حقوقونکې به د قاضي خط قبلوي شي؟

وَقَبْلَ كِتَابِ الْقَاضِي إِلَى الْقَاضِي فِي الْحَقِّ، أَوْ، كِتَابِ الْقَاضِي إِلَى الْقَاضِي، بِهِ بِهِ حَقُّو
 كِي قَبُولِي شِي. إِذَا تَمَّ بِهِ عَيْنُهُ كُلُّهُ جِي دَوْمَ قَاضِي بِهِ وَرَاندِي دَدِي خَطَّ شَهَادَاتِ وَرَكْرَكِي شِي.

توضیح: د قاضی خط د بل قاضی په نوم داسې حقوقو کې مقبول دي. کوم حقوق چې د شبهاتو پاوچود او اثبات بڼې پر دې شرط چې دوه گواهان مکتوب الیه قاضی په وړاندې دا گواهی ورکړې چې دا خط د فلانی قاضی دي. اودا د هغه مهر دي. او کوم حقوق چې د شبهاتو په وجه لرې کیږي. لکه حدود او قصاص. په هغې کې د یو قاضی خط د بل قاضی په نوم نه قبلیږي.

۱. **مسئله انفعه**:- امام مالك، امام شافعی او امام احمد رضی اللہ عنہم فرمائی: جہ بنیخہ پہ ہیئ معاملہ کی ہم قاضی جو رول جائز نہ دی، او ددی فیصلہ بہ نہ پہ حدود او قصاص کی نافذ وی، اوتہ بہ پہ بلہ خہ معاملہ کی نافذ وی.

فَإِنْ شَهِدَ وَاعْلَى غَضْمَ حَاضِرٍ حَكَمَ بِالشَّهَادَةِ أَنْوَكَهْ گواهانو په خصم حاضر باندې گواهی ورکړله نو کاتب قاضی به د شهادت موافق حکم ورکوی. وَكَتَبَ بِمُكْتَوَبِهِ خُكْمَ حُجَّتِ اَوْمُونْدِي شَو. او خپل حکم به لیکي.

حل اللغه ① حاضر موجود - ② حکم - فیصله او کره -

توضیح: که گواهانو د مدعی علیه په وړاندې گواهی ورکړله نو چونکه شرعی حجت اوموندي شو په دې وجه به کاتب قاضی د شهادت موافق حکم ورکوی. او خپل دا حکم به لیکي. چې ما د گواهی موافق په فلانی مدعی علیه باندې حکم ورکړي دي. دې ته سجل وئيلي شي. الاشکال: خو دلته کې دا سوال کیږي. چه هرکله گواهی د مدعی علیه په وړاندې ورکړي شوې ده. او هم دده په موجودگي کې حکم ورکړي شو. نو بیا دوهم قاضی ته د خط اورلو څه اړتیا دي؟ الجواب: ددې خواب دادې. چه داسې کیدای شي. چې قاضی په حاضر مدعی علیه باندې حکم ورکړي وي. خودا ئې جاری کړي نه وي. او په دې موده کې مدعی علیه بل ښار ته لاړشي. نو د حکم جاری کولو لپاره د هغه خاڼي قاضی په نوم د خط لیکلو اړتیا راپېښیږي.

وَإِنْ شَهِدَ وَابْتَعَرِ حَضْرَةً غَضْمَهُ أَمَرَ تَكْمُلَ اَوْكَهْ گواهانو د خصم حاضریدلو نه بغیر گواهی ورکړله نو کاتب قاضی به په دې باندې حکم نه کوي.

توضیح: اوکه گواهانو د خصم (مدعی علیه) په غیر موجودگي کې گواهی ورکړي وي. دلیله: نو چونکه د غائب په خلاف حکم ورکول جائز نه دي. په دې وجه به کاتب قاضی حکم نه ورکوي. بلکه صرف شهادت به لیکي. چه مکتوب الیه قاضی ددې گواهی موافق حکم ورکړي. هم دې ته خط حکمی وائي.

وَكَتَبَ بِالشَّهَادَةِ إِلَيْكَ مِمَّا الْمَكْتُوبُ إِلَيْهِ اَوْ قاضی به شهادت لیکي. چه مکتوب الیه قاضی ددې گواهی مطابق فیصله ورکړي.

توضیح: الفرق بين السجل والخط الحكمي: د سجل او خط حکمی په منځ کې توپیر دادې. چه سجل کله مکتوب الیه قاضی ته اورسي. نوهغه به دا نافذ کوي. که دا دده د رائي موافق وي. اوکه مخالف وي. ځکه چې په دې کې کاتب قاضی ورکړي شوې حکم موجود دي. اود خط حکمی په صورت کې که د مکتوب الیه قاضی د رائي موافق وي. نو نافذ به ئې کړي. گني نه به ئې نافذ کوي. ځکه چې په دې کې د کاتب قاضی حکم موجود نه دي. هم دا علامه خط حکمی په حقیقت کې د شهادت منتقل کولو نوم دي. یعنی د قاضی مکتوب الیه اړخ ته ئې شهادت منتقل کړي دي. چه مکتوب الیه قاضی هم ددې مطابق حکم ورکړي.

معرفة الامور الخمسة: اود،، کتاب القاضی الی القاضی،، لپاره یو څو شرطونه دي. چه دا به روسته ذکر کوو. من جمله د هغې نه د پنځه څیزونو معلومیدل ضروری دي.

① کاتب قاضی معلوم وي. ② قاضی مکتوب الیه معلوم وي. ③ د کرم شي: په اړه کې چې خط دي. ④ او دچا لپاره چې خط دي. یعنی مدعی، ⑤ هغه معلوم وي. اود چا خلاف چې خط دي. یعنی مدعی علیه هغه معلوم وي.

دلیل الجواز: د،، کتاب القاضی الی القاضی،، اجازت ورکړي شوې دي. او اړتیا په دې شان ده. چه ډیر ځله مدعی لپاره مدعی علیه او گواهان جمع کول مشکل وي. په دې طریقه چې گواهان خود مدعی په

بنار کې وی. او مدعی علیه په بل بنار کې وی. او گواهان د مدعی علیه بنار ته تللو لپاره تیار نه دي. او مدعی علیه د گواهانو بنار ته راتگ لپاره راضی نه دی. نو په داسې صورت کې ده، کتاب القاضی الی القاضی، نه بغیر بل څه شکل نه جوړیږي. نو ده، کتاب القاضی الی القاضی، اجازت ورکړې شو. اودا د شهادت علی الشهادت مشابه شو. نو لکه څنگه چې د بنده گانو حقونو ژوندی کولو لپاره شهادت علی الشهادت جائز کړې شوې دي. هم دغه شان، کتاب القاضی الی القاضی، هم جائز کړې شوې دي.

ددې نه روسته دې خط راوړي. په دې مهر اولگوي. بیا دې دا خط مدعی ته حواله کړي. نو کله چې مدعی دا خط مکتوب الیه قاضی ته بیان کړي. چه دا د فلانی قاضی خط دی. نو هغه دې په دې باندې گواهان طلب کړي. بیا کوم وخته پورې چې مدعی علیه حاضر نشي. د گواهانو سماعت به نه کوي. یعنې گواهی به نه اوري. او کله چې دې حاضر شي. او اقرار او کړي. چه هم زه فلان بن فلان یعنی شاهد د ماجد آله آبادی خوي یم. نو مکتوب الیه قاضی به د گواهانو سماعت او کړي. او که مدعی علیه انکار او کړي. نو مدعی دې پخپلو گواهانو سره ثابته کړي. چه هم دا شاهد بن ماجد آله آبادی مدعی علیه دي. نو مدعی علیه د ثبوت نه روسته دې د مدعی د گواهانو سماعت او کړي. چه دا د فلانی قاضی خط دی. بیا به مکتوب الیه قاضی د گواهانو نه پوښتنه کوي. چه قاضی په دې کې څه لیکلی دی. هغه ئې تاسو ته اورولې وو. که دوی اقرار او کړو. او گواهی ئې ورکړله. چه دا خط هم د هغه دی. او هم د هغه مهر دی. نو مکتوب الیه قاضی به د دوی د عدالت او دیانت معلومات او کړي. نو کله چې د دوی عدالت او دیانت ثابت شي. نو مدعی علیه به موجودگي کې به مهر اوشلوي. او خط به واوړوي.

د مکتوب الیه قاضی لپاره د خط قبولولو شرطیت

وَلَا يَقْبَلُ الْكِتَابُ فَرْمَانِي. او مکتوب الیه قاضی به د کاتب قاضی خط نه قبلوي. إِلَّا بِشَآءِ ذَوِّ رَجُلَيْنِ
أَوْ ذَوِّ جُلٍّ وَآثَرَاتَيْنِ مگر د دوه سړو یاد یو سړی اود دوه ښځو په گواهي سره،

هله اللغة < ① شهادة-گواهي- ② رجلین-جمع د رجل سړي- ③ امرأتین-جمع د مرأاة ښځه- ④ يقبل-قبولوي شی

توضیح < مکتوب الیه قاضی به د کاتب قاضی خط هغه وخت قبلوي. کله چې په دې باندې بینه موجود وي. یعنی دوه عادل سړي یا یو سړي او دوه ښځې گواهي ورکړي. چه دا د کاتب قاضی خط اود هغه مهر دی. او هغه مونږ گواهان مقرر کړي یو.

دلته < دلیل دادې. چه یو خط چونکه د بل خط مشابه وي. په دې وجه د کاتب قاضی خط کیدل، د حجت تامه نه بغیر نه ثابتیږي. اود حجت او بینه کیدل ځکه شرط دی. چه د قاضی د خط په ذریعه مدعی علیه باندې هغه شی لازمولې شي. کوم چې په خط کې دننه لیکلی شوی دی. او په چا باندې یو شی لازمول د بینه نه بغیر نه کېږي. په دې وجه د قاضی د خط قبولولو لپاره بینه او حجت تامه کیدل ضروري دی. اود یو سړی اود دوه ښځو شهادت قبولول ځکه جائز دی. چه وړاندې تیر شوی دی. چه د قاضی خط په داسې حقونو کې قبلېږي. کوم حقون چې په شهادتو سره نه ساقطیږي. او کوم حقون چې په شهادتو سره نه ساقطیږي. په هغې کې سړو سره د ښځو شهادت هم قبلولې شي. په دې وجه د قاضی د خط قبولولو لپاره د یو سړي او دوه ښځو شهادت هم کافي دي.

د کاتب قاضی گواهانو خط اورول او مهر لگول

وَيَجِبُ أَنْ يَتَرَكِبَ الْكِتَابَ عَلَيْهِمْ لِيَعْرِفُوا سَائِلِيهِ اود کاتب قاضی لپاره واجب دی. چه دې گواهانو ته خط واوړوی. چه دوی ددې د مضمون نه خبر شی.

تصريح به شهادت وغيره کوم څه چې کاتب قاضی پخپل خط کې ليکلی دی. قاضی کاتب به د خط پوره مضمون گواهانو ته اوړوی.

دليله ځکه که گواهانو ته د خط مضمون معلوم نه وی. نو ددوی گواهی به د علم نه بغير وی. اود علم نه بغير گواهی ورکول باطل دی. لکه چې د الله تعالی ارشاد دې. **دَلَّامَنْ كُذِبَ بِالْحَقِّ وَهُمُ يَعْلَمُونَ**، خو چاچه گواهی ورکړله رشتونې، او دوی خبر وو، يعنی که يوکس د خپل علم مطابق رشتونې گواهی ورکړله. نو هغه معتبر ده. ددې آيت نه معلومه شوه. چه گواه ته دهغه شی علم ضروری دې. د څه په اړه کی چې دې گواهی ورکول غواړی.

قَوْلُهُمْ وَلِيَهُمُ الْإِيمَانُ دې پرې مهر اولگوي. اودا خط دې دوی ته اوسپاری.

تصريح بهر حال کاتب قاضی چې کله د گواهانو په وړاندې خط واوړولو. نو ددوی په موجودگي کې دې مهر اولگوي. او بند دې کړی. د طرفينو رحمهما الله په نيز دې دا خط گواهانو ته حواله کړی. اود امام ابویوسف **يُجِزُّهُ** په نيز دې مدعی ته حواله کړی. او مهر لگول او بندول، **دليله** په دې وجه دې پرې مهر لگوي چه په مضمون کې دننه د څه تغير او تبدیلی شبه پاتې نشی.

د مکتوب الیه قاضی د خط قبلولو حکم

وَإِذَا وَصَلَ إِلَى الْقَاضِي فرمائی. بیا کله چې دا خط مکتوب الیه قاضی ته اورسی. **لَمْ يَقْبَلْهُ إِلَّا بِمَعْرِفَةِ الْخَصْمَيْنِ** هغه دې دا نه قبلوی. مگر د مدعی په وړاندې،

حل اللغة ① وصل-اورسېږی- ② حفرة-موجودگی- ③ حضور-موجودگی

تصريح ابو الحسن قدوری **يُجِزُّهُ** فرمائی. چه کله د کاتب قاضی خط مکتوب الیه قاضی ته ملاوژی. نو مکتوب الیه قاضی به دا خط د مدعی علیه په موجودگي کې قبلوی. يعنی د مدعی علیه په حاضرد سره دې دا خط د مدعی یا گواهانو نه وصول کړی.

دلائله ① دليل دادې. چه دا خط د مکتوب الیه په وړاندې د گواهی ادا کولو په مرتبه کې دې. اود گواهی ادا کولو په وخت د مدعی علیه موجوديدل ضروری دی. نو ددې خط قبلولو په وخت به هم د مدعی علیه حاضريدل ضروری وی.

② دوهم دليل دادې. چه د کاتب قاضی خط د شهادة علی الشهادة په مرتبه کې دې. ځکه چې قاضی کاتب د خپل خط په ذریعه د گواهانو الفاظ مکتوب الیه قاضی اړخ ته منتقل کوی. لکه څنگه چې فرع شاهد د اصل شاهد د شهادت الفاظ نقل کوي. اود،، شهادة علی الشهادة،، سماعت لپاره د مدعی علیه موجوديدل ضروری دی. نو دلته کې هم د قاضی خط قبلولو په وخت د مدعی علیه موجوديدل ضروری دی.

مکتوب الیه قاضی لپاره د خط د مهر چل کول

وَإِذَا سَأَلَهُ الشَّهَدُ الْإِلَهِي نَقَلَ إِلَى غَاوِيهِ فرمائی. بیا کله چې د مدعی علیه په موجودگي کې، گواهان مکتوب الیه قاضی ته دا خط اوسپاری. نو مکتوب الیه قاضی دې ددې مهر اوگوري. **فَإِذَا شَهِدَ وَأَلَّاهُ**

کتاب فلان القاضي بيا کله چې گواهان گواهی ورکړی. چه دا خط د فلانی قاضی دې. سَلَّمَهُ إِلَيْنَا
فی قبلیس حکمیه وقضائه هغه مونږ ته دا خط د حکم او قضاء پخپل مجلس کې سپارلې وو. وقراءه
عَلَيْنَا وَتَحْمَهُ او مونږ ته نې اورولې وو. او خپل مهر نې اولگولو. او بند نې کړو. فَتَعَهُ الْقَاضِي وَقَرَأَهُ عَلَى
الْقَضَمَةِ الْأَمَةِ مَا فِيهِ مکتوب الیه قاضی به دا کلاؤ کړی. او مدعی علیه ته به نې واوړوی. او کوم څه
چې په خط کې دی. هغه به په ده باندې لازم کړی.

هل اللغة ① سلم-ورکړی. ② نظر-گوری. ③ کتاب-خط. ④ ختم-مهر نې اولگولو

نور ⑤ کله چې د مدعی علیه په موجودگي کې گواهانو یا مدعی د قاضی دا خط قاضی مکتوب
الیه ته اوسپارلو. نو قاضی مکتوب الیه به د ټولو نه وړاندې ددې مهر او گوری. بيا کله چې گواهان
گواهی ورکړی. چه دا د فلانی د خوی د فلانی ښار د قاضی خط دې. هغه مونږ ته دا خط پخپل مجلس
قضاء کې اوسپارلو. او مونږ ته نې واورولو. او زمونږ په وړاندې نې مهر اولگولو. اودا نې بند کړو. نو
مکتوب الیه قاضی به دا خط کلاؤ کړی. او مدعی علیه ته به نې واوړوی. او څه چې په خط کې لیکلی
شوی دی. هغه دې په مدعی علیه باندې لازم کړی. په دې شرط چې د مکتوب الیه قاضی په رائي کې د
کاتب قاضی لیکلي شوي فیصله او شهادت د اسلامی شریعت موافق وی. او مدعی علیه سره ددې
خلاف څه حجت نه وی. دا د طرفینو مذهب دې.

مسک ابی یوسف ⑥ د قاضی امام ابویوسف رحمه الله مذهب دا دې چې صرف په دې خبره باندې گواهی کافی
ده. چه دا خط د فلانی قاضی دې. او هم د هغه مهر دې. دومره قدرې گواهی نه روسته د مکتوب الیه
قاضی لپاره خط قبول جائز دی. پاته به ذکر شوو امورو کې هیڅ شی شرط نه دې. ①

په حدود او قصاص کې د قاضی الی القاضی خط قبولو حکم

وَلَا يَبْلُغُ كِتَابُ الْقَاضِي إِلَى الْقَاضِي فِي الْحُدُودِ وَالْقِصَاصِ او په حدود او قصاص کې به، کتاب
القاضی الی القاضی، نه قبلېږی.

نور ⑦ په حدود او قصاص کې، کتاب القاضی الی القاضی، نه قبلېږی. هم دا یو قول د امام
شافعی رحمه الله هم دې. ②

والله ⑧ دلیل دادې. چه په خط د قاضی کې د بدلیت شبه موجود ده. په دې طریقه چې اصلی
گواهانو دکاتب قاضی په وړاندې گواهی ورکړې ده. او کاتب قاضی دا لیکلې ده. او مکتوب الیه
قاضی اړخ ته نې منتقل کړې ده. نو دا د، شهادة علی الشهادة، د قبیلې ځنې شو. او په حدود او
قصاص کې، شهادة علی الشهادة، نه قبلېږی. په دې وجه به، کتاب القاضی الی القاضی، هم نه
قبلېږی.

⑨ د حدود او قصاص بڼا (بنیاد) په ساقطولو دې. یعنی ممکن کوشش دا کول پکار دی. چه دا ساقط
کړې شی. حالانکه د قاضی خط قبولو کې ددې ثابتول لازمیږي. په دې وجه حدود او قصاص کې به د

① القول الرابع هو هذا قول أبي يوسف رحمه الله كما ظهر من قبل ولي شرط ظهور العدالة الأصح قول محمد رحمه الله كذا في
الغاية (٣٨٨٨٦) والبحر الرائق (٤١٧) فلا عن القول الرابع (١١٥٢) -

② مسک مالک واحد - امام مالک او امام احمد رحمتهما فرمائی. چه په حدود او قصاص کې به هم، کتاب
القاضی الی القاضی، قبولېږی شی. دا یو قول د امام شافعی رحمه الله هم دې.

قاضی خط نه قبلېږي...

قاضی لپاره د نائب جوړولو حکم

وَلَيْسَ لِلْقَاضِي أَنْ يَسْتَخْلِفَ عَلَى الْقَضَاءِ او قاضی ته دا اختیار نشته. چه په قضاء باندې خپل خليفه مقرر کړي. إِلَّا أَنْ يَفُوضَ إِلَيْهِ ذَلِكَ مَكَرَ داکه ده ته دا اختیار سپارلې شوې وي.

هل اللغة > ① يستعلف - قسم وړکوي. ② يفوض - سپارلې شی.

توضیح > قاضی ته دا اختیار نه وي. چه دې د عذر په وجه یاد عذر نه بغیر د قضاء په سلسله کې څوک خپل نائب او خليفه مقرر کړي. البته که سلطان او حاکم اعلی ده ته دا اختیار وړکړي وي. نو نائب مقررول جائز دی. امام مالک، امام شافعی او امام احمد ^{رحمهم الله} هم ددې قائل دي. دلیل > ځکه چې ده ته د قضاء عهده سپارلې شوې ده د قاضی جوړولو ذمه واری ورته نه ده حواله شوې. نو دا داسې شوه. لکه د یو وکیل د خپل خان په ځانې بل څوک وکیل کول، یعنی لکه څنگه چې د موکل د اجازت نه بغیر وکیل ته دا اختیار نشته. چه دې بل څوک د خان په ځانې وکیل مقرر کړي. دغه ډول قاضی ته د سلطان د اجازت نه بغیر دخپل نائب او خليفه مقررولو اجازت نشته.

د قاضی په عدالت کې د حاکم د حکم پرض کولو مسئله

وَإِذَا رَفَعَ إِلَى الْقَاضِي حُكْمٌ حَاكِمٍ أَمْرًا فَرْمَانِي. اوکه یو قاضی ته د حاکم د حکم مرافعه اوکړې شوه. نو قاضی به دا حکم نافذ کوي. إِلَّا أَنْ يُخَالِفَ الْكِتَابَ وَالْأُسْطُوذَةَ أَوَ الْإِجْمَاعَ خوکه دا حکم د کتاب، یا سنت یا اجماع خلاف وي.

هل اللغة > ① رفع - یوړې شی. ② أمضا - نافذ کړی. ③ يخالف - مخالفت کوي. ④ الكتاب - قرآن

توضیح > که د یو قاضی په عدالت کې د یو حاکم د حکم مرافعه اوکړې شوه. یعنی اپیل اوکړې شو. نو قاضی به هم هغه مخکني حکم نافذ کوي. په دې شرط چې د حاکم دا حکم د کتاب الله، سنت رسول ^{صلی الله علیه و آله} اود اجماع خلاف نه وي. که د حاکم حکم په ذکرشوي دلیلونو کې د کوم یو خلاف وي. نو قاضی اعلی چاته چې مرافعه شوې ده. هغه به دا حکم نه نافذ کوي. مثلاً ماتحت قاضی د، متروک التسمیه عامداً، د حلال کیدلو حکم ورکړو. حالانکه دا حکم د الله تعالی د قول ^{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتْلُوا صُحُفًا تُنَادُونَ بِهَا حِكْمًا بَعْضُهُمْ لَكَ نَاظِرٌ إِلَى بَعْضٍ يُزِيلُونَ عَنْكُمُ الرِّسَالَةَ وَيَسْتَلْهِفُونَ بِهَا طُبَاقًا} خلاف دي.

یامثلاً ماتحت قاضی دا حکم ورکړو. چه مطلقه ثلاثه د وطی نه بغیر صرف زوج ثانی سره په نکاح کولو رومبی مېړه لپاره حلاله شوې ده. حالانکه دا حکم د حدیث رفاعه (لاحق تلوای من عسلته ویدون من عسلته) خلاف دي.

یا مثلاً ماتحت قاضی د نکاح متعه د حلال کیدلو حکم ورکړو. حالانکه دا حکم د اجماع صحابه خلاف دي. نوکه په دې صورتونو کې د قاضی اعلی په عدالت کې اپیل اوکړې شو. نو قاضی اعلی به د ماتحت قاضی دا حکم نه نافذ کوي. کوم چې د کتاب الله، یا سنت رسول ^{صلی الله علیه و آله} یا د اجماع خلاف دي.

أَوْ يَكُونُ قَوْلًا لَا دَلِيلَ عَلَيْهِ په دې طریقې چې داسې قول وي. چه په دې باندې هیڅ دلیل موجود نه وي (نو بیا به ئې نه نافذوي).

توضیح > که د اعلی قاضی په عدالت کې د ماتحت قاضی د کومي فیصلي اپیل اوکړې شو. نو قاضی اعلی به هم دا فیصله نافذ کوي. خوکه د ماتحت قاضی فیصله د قرآن، حدیث یا اجماع خلاف وي. لکه چې وړاندې ددې مثالونه تیر شو. یا د ماتحت قاضی حکم داسې قول وي. چه په دې باندې هیڅ دلیل نه

وی. مثلاً ماتحت قاضی دولس کاله تیریدلو باندې په مطالبه کې د تاخیر په وجه د قرضدار د ذمې نه د پور ساقطولو حکم ورکړو. اودا داسې قول دي. چه په دې باندې هیڅ دلیل شرعی نشته نو په دې صورتونو کې به قاضی اعلی د ماتحت قاضی فیصله نه نافذ کوی.

په غائب باندې د قاضی د فیصلې حکم

وَلَا يَكْفِي الْقَاضِي عَلَى غَائِبٍ فَرَمَانِي. او قاضی به په یو غائب باندې حکم نه ورکوی. إِلَّا أَنْ يَحْتَجَّزَ مِنْ يَوْمٍ مَقَامَهُ مَكَرَ دَاجِهٍ د هغه قائم مقام حاضر وی.

تدوین: که مدعی علیه غائب وی. که د ښار نه غائب وی. او که په ښار کې پټ وی. خود قاضی د مجلس نه غائب وی. نو زموږ په نیز قاضی د بینه په وجه نه دده خلاف حکم ورکولی شی. اونه دده موافق حکم ورکولی شی. یعنی د غائب مدعی علیه په خلاف او موافق دواړه شان فیصله ورکول ناجائز دي. که قاضی د غائب خلاف یا موافق څه فیصله ورکړله. نو دا به نشی نافذ کولی. که د مدعی علیه غائب څوک قائم مقام موجود وی. مثلاً دده وکیل وی. یا وصی وی. نو په دې صورت کې زموږ په نیز قضاء علی الغائب جائز ده. (۱)

دلائل: ① دلیل دادي. چه د بینه په دې طریقه حجت کیدل چې په دې باندې عمل کول واجب وی. په دې موقوف دي. چه منکر یعنی مدعی علیه د بینه په دفع کولو او په دې کې د طعن کولو نه عاجز وی. اود مدعی علیه عاجز کیدل به هغه وخت معلومیږي. کله چې مدعی علیه پخپله موجود وی. یا دده نائب موجود وی. نو هر کله چې مدعی علیه اودده نائب دواړه غائب وی. نو دده عاجز به نه معلومیږي. او هر کله چې دده عاجز معلوم نشو. نو د بینه حجت شرعی کیدل به هم نه ثابتیږي. او هر کله چې د مدعی علیه اونائب په غیر موجودگي کې د بینه حجت شرعی کیدل ښکاره نشو. نو ددې بینه په وجه د مدعی په حق کې د قاضی فیصله به هم ټیټک نه وی. ددې دلیل نه معلومه شوه. چه قضاء علی الغائب ناجائز ده.

② دوهم دلیل کوم چې علامه مرغینانی رحمته الله علیه ذکر کړې دي. دادي. چه په شهادت او بینه باندې عمل صرف د جگړې ختمولو لپاره جائز دي. او جگړه به هغه وخت پیدا کیږي. کله چې مدعی علیه د مدعی د دعوي نه انکار او کړي. اود مدعی علیه په غیر موجودگي کې انکار نه موجود کیږي. نو هر کله چې د مدعی علیه غائب کیدلو په وجه انکار اونه موندې شو. اود انکار نه موجود کیدلو په وجه جگړه پیدا نشوه. نو په شهادت په عمل کول هم جائز نه وی. یعنی د مدعی علیه په غیر موجودگي کې که قاضی فیصله ورکړله. نو دا به نافذ نه وی. او په دې به عمل کول جائز نه وی. ددې دلیل نه هم ثابت شوه. چه قضاء علی الغائب جائز نه ده.

پخپله حالت منظورول او دده په فیصله باندې د متفق کیدلو حکم

وَإِذَا احْتَمَدَ جُلَّانٌ رَجُلًا وَكَلَهُ جِي دوه سرو یو سري حکم جوړ کړو. يُتَّبَعُ مَا قَدَّرَ ضِمَّا وَتَحْكِيمًا جَزَاءً وَدَهُ اودارو په منځ کې فیصله ورکړه. او دواړه دده په حکم کیدلو باندې راضی شونو جائز دي.

(۱) حضرت امام شافعي رحمته الله علیه فرماني. که مدعی علیه د ښار نه غائب وی. او که په ښار کې پټ وی. خود قاضی د مجلس نه غائب وی. نو په دې باندې فیصله ورکول جائز دي. د امام مالک او امام احمد رحمته الله علیهم دا قول دي.

تصريح كه دوه سرو په يوه نزاغی مسئله کې خوك دريم سرې حكم (ثالث) مقرر كړو. او دده په فيصله باندې راضی شو. نو دا جائز دی.

دليله خكه چې د دواړو په ذات باندې ولايت حاصل دي. نو ددې دواړو پخپله مسئله کې خوك دريم سرې حكم جوړول صحيح دی. او هركله چې حكم جوړول جائز دی. نو د حكم فيصله به هم په دې دواړو باندې نافذ وي. البته ددې دواړو نه په علاوه باندې به نافذ نه وي. لكه مثلاً كه د مشتری او بائع په منځ کې د اختلاف په وجه دواړو يو دريم سرې حكم مقرر كړو. بيا د حكم د فيصلې مطابق مشتری خپل بائع ته مبيع واپس كړو. نو بائع لپاره به خپل بائع اړخ ته واپس كول جائز نه وي. خكه چې بائع ثاني او مشتری چاچه حكم مقرر كړې دي. په دوی به د حكم فيصله نافذ وي. خو په بائع اول كوم چې ددې دواړو نه غير (علاوه) دي. په هغه به دده فيصله نافذ نه وي.

إِذَا كَانَ بِصِفَةِ الْحَاكِمِ أَوْ دَا حَكَمَ هُفَ وَخْت دې. كله چې محكم د حاكم صفت سره وي.

تصريح كه حكم هغه سرې كيداې شي. په چاكي چې د حاكم او قاضی جوړیدلو صلاحيت وي. يعنی لكه خنكه چې قاضی لپاره د شهادت اهل كيدل شرط دی. دغه ډول د حكم لپاره هم د شهادت اهل كيدل ضروری دی.

دليله خكه چې حكم ددې دواړو سرو په منځ کې چاچه حكم مقرر كړې دي. په منزله د قاضی دي. او د قاضی لپاره چونكه د شهادت او قضاء اهل كيدل ضروری دی. په دې وجه حكم چې د قاضی په مرتبه کې دي. د هغه لپاره به د شهادت او قضاء اهل كيدل شرط وي. نوكه دوه سرو يوه ښځه په داسې مسئله کې حكم مقرر كړله. كوم چې په شهادت سره هم ثابتیږي. نو دا جائز دی. خكه چې په داسې مسئله کې ښځه د شهادت اهل ده.

وَلَا يَجُوزُ تَحْكِيمُ الْكَافِرِ وَالْعَبْدِ وَالذَّيْفِ وَالْمُخْذُودِ فِي الْقُدْفِ وَالْقَاسِقِ وَالْعَبِي أَوْ د كافر، غلام، ذمی، محدود فی القذف، فاسق او ذبايح حكم جوړول جائز نه دی.

هل اللغه ① تعكيم - حاكم جوړول - ② العبد - غلام -

تصريح كافر، غلام، ذمی، محدود فی القذف، فاسق او ذبايح حكم مقررول جائز نه دی.

دليله خكه چې په ذكرشو كسانو کې چونكه د شهادت لياقت موجود نه دي. په دې وجه ذكرشوی نفر قاضی نشی جوړیدلې. او هركله چې قاضی نشی كيدلې. نو حكم هم نشی كيدلې. خو ذمی حكم مقررول هغه وخت ناجائز دی. كله چې دې مسلمان حكم مقرر كړې وي. او كه ذميانو خوك ذمی حكم مقرر كړو. نو دا جائز دی. خكه چې ذمی د مسلمانانو په حق کې اگرچه اهل شهادت څښ نه دي. خود اهل ذمه په حق کې د شهادت اهل كيداې شي.

د ثالث نه د جوړولو د رجوع حكم

وَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنَ الْمُحْكَمِينَ أَنْ يَرْجِعَ او په حكم جوړونكي دواړه سرو کې هريو ته د حكم جوړولو نه د رجوع اختيار دي. **مَالَهُمْ تَحْكُمُ عَلَيْهِمْ** تر كومه پورې چې حكم په دوی باندې حكم نه وي صادر كړې.

تصريح د حكم جوړونكو دواړه كسانو کې هريو ته د حكم د حكم كولو نه مخكې مخكې د حكم جوړولو نه د رجوع اختيار دي. يعنی د حكم د حكم كولو نه مخكې مخكې دواړو کې هريو دا ونييلې

شی. چه اوس تاسو زما حکم نه یئ: هم دا دامام شافعی رحمته الله قول دې. اود امام مالک رحمته الله یو روایت هم دا دې. اود امام احمد رحمته الله نه هم یو روایت دادې.

دلیل دادې. چه حکم هم ددې دواړو په اتفاق سره مقرر کړې شو. نو ترکومه پورې چې دوی دواړه دده په حکم کیدلو باندې راضی وی. هغه وخت پورې به ده ته د حکم او فیصله کولو اجازت وی. او کله چې په دواړو کې یوکس د ناراضګۍ اظهار او کړو. نو ده ته به د حکم کولو اجازت نه وی. ځکه چې د چا وجود دوه څیزونو سره متعلق وی. د هغه د موجود کیدلو لپاره د دواړه څیزونو موجود کیدل ضروری دی. خو ددې د معدوم کیدلو لپاره د دواړه څیزونو معدوم کیدل ضروری نه وی. بلکه که په دواړه څیزونو کې یو شی هم معدوم شو. نو هغه شی به معدوم وی. نو هم په دې وجه ونیلی شوی دی. چه د حکم حکم باقی ساتلو لپاره د دواړه سرو راضی پاتې کیدل ضروری دی. او دده حکم کیدل ختمولو لپاره د یو ناراض کیدل هم کافی دی.

لَاَ اَحْكَمَ عَلَيْنَا اَنْزَمَهُمَا او کله چې حکم حکم ورکړو. نو په دې دواړو به لازم وی.

توضیح که حکم کوم حکم صادر کړو. نو د حکم دا حکم به لازم وی. او په فریقینو کې به هیڅ یو ته د انحراف حق نه وی. لکه که قاضی یوه فیصله ورکړله. بیا سلطان دې معزول کړو. نو د قاضی دا فیصله نافذ اولازم وی. هم دا یو قول د امام شافعی رحمته الله دې. اود امام مالک او امام احمد رحمهما الله مذهب هم دا دی.

دلیل ځکه چې حکم کوم وخت حکم ورکړې دې. دغه وخت ده ته په دواړو باندې ولایت حاصل وو. اود صاحب ولایت حکم لازم وی. په دې وجه د حکم ذکر شوې حکم به هم لازم وی.

اِنْ اَرَادَ قَضَاؤَهُ إِلَى الْقَاضِي فَوَاقِفَ مَذْهَبَهُ اَمْضَا اود حکم د حکم مرافعه قاضی ته اوکړې شوه. اودا حکم دده د مذهب موافق وو. نو قاضی به دا نافذ کوی.

هل اللغة رفع - پورې شی - امضا - نافذ کړی.

توضیح که د حکم د حکم قاضی ته مرافعه اوکړې شوه. اودا حکم د قاضی د مذهب موافق وی. نو قاضی به د حکم حکم نافذوی.

دلیل ځکه چې د حکم حکم ماتول او بیا هم دغه ډول ددې په مضبوطولو کې هیڅ فائده نشته. یعنې په دې کې څه فائده نشته. چه قاضی مخکې د حکم حکم مات کړی. او بیا د خپل اړخه هم دغه حکم صادر کړی. اود قاضی په عدالت کې مرافعه کولو سره به دا فائده وی. چه هرکله قاضی د حکم حکم نافذ کړو. بیا د یو داسې قاضی په عدالت کې مرافعه اوشوه. دچا د مذهب چې دا حکم موافق نه دې. نو دې دوهم قاضی ته به ددې د ماتولو اجازت نه وی. ځکه وړاندې تیر شوی دی. که یوه مجتهد فیه مسئله یو قاضی نافذ کړله. نو دوهم قاضی (چاته چې مرافعه شوې ده) ته به ددې د ماتولو اجازت نه وی.

اِنْ خَالَفَهُ اَبْطَلَهُ او که د حکم حکم د قاضی د مذهب خلاف وو. نو دا به باطلوی.

توضیح او که د حکم حکم ددې قاضی د مذهب مخالف وی. د چا په عدالت کې چې مرافعه شوې ده. نو قاضی به د حکم حکم باطل کړی.

دلیل ځکه چې د حکم حکم په قاضی باندې لازم نه دې. او په قاضی باندې د حکم حکم لازمول ځکه نه دې. چه د قاضی د اړخه دده د حکم جوړول نه دی موجود شوی. اودا خبره وړاندې تیره شوې ده. چه د

حکم حکم په هغه چا لازمېږي. چاچه دې حکم جوړ کړې وي. دده نه په علاوه باندې نه نافذ کېږي. په دې وجه د حکم دا حکم به په قاضي باندې لازم نه وي.

په حدود او قصاص هېڅي د ثالث جوړولو حکم

وَلَا يُجْزِئُ الْمُتَكَيِّمُ فِي الْحُدُودِ وَالْقِصَاصِ اَوْ يَه حدود او قصاص کې حکم جوړول جائز نه دی.

تفصیل: په حدود او قصاص کې حکم جوړول جائز نه دی. زموږ په احنافو عالمانو کې دا مذهب د امام خشاف رحمته الله علیه دې. شیخ ابوالحسن قدوري او علامه مرغینانی رحمهما الله هم دا اختیار کړې دي. خو دلته کې د حدودو نه هغه حدود مراد دي. کوم چې خالص د الله تعالی حق دي. لکه حرزنا او حد شرب خمر، دلیل د دلیل دادې. چه حکم مقرر ونکو ته پخپل خان او وینه باندې هیڅ ولایت حاصل نه دي. هم دا وجه ده. چه چاته د خپلې وینې مباح کولو اختیار نه دي ورکړې شوي. نو هرکله چې چاته پخپل خان او وینې باندې ولایت حاصل نه دي. اود خپلې وینې مباح کولو اختیار نه دي ورکړې شوي. نو دده په رضامندی سره به دده وینه نه مباح کېږي. او هرکله چې د رضامندی باوجود خپله وینه مباح نشوه. نو د قصاص وینه تویولی لپاره به څوک حکم مقررول هم جائز او مباح نه وي.

وَإِنْ حُكِّمَ فِي ذِمَّةٍ فَخَطَأً فَقَضَى الْحَاكِمُ عَلَى الْعَاقِلَةِ بِالدِّيَةِ لَمْ يَنْفُذْ حُكْمَهُ اوكه دوه سرو په قتل خطا کې دي حکم جوړ کړو. نو دده په عاقله باندې د دیت فیصله ورکړله. نو دده فیصله به نه نافذ کېږي.

تفصیل: که دوه سرو په قتل خطا کې څوک حکم مقرر کړي. او حکم په عاقله (مددگار خاندان) باندې د دیت حکم ورکړي. نو د حکم دا حکم به نافذ نه وي. دلیل: ځکه چې عاقله دې د خپل اړخه حکم نه دي مقرر کړي. په دې وجه به عاقله باندې حکم ته هیڅ ولایت هم حاصل نه وي. او هرکله چې عاقله باندې حکم ته څه ولایت حاصل نه دي. نو په عاقله باندې به د حکم حکم هم نافذ او لازم نه وي.

ثالث لپاره د بینه په سماعت یا په انکار د قسم باندې د فیصلې حکم

وَيَجْزِئُ أَنْ يَتِمَّ الْبَيِّنَةُ وَيَقْضَى بِالْاِنْكَارِ اود حکم لپاره جائز دی. چه دې د بینه سماعت او کړي. اود قسم په انکار باندې حکم ورکړي.

هل اللغة: سمع - اوری - البینه - گواهان - النکول - انکار.

تفصیل: کله چې دوه کسانو څوک خپل حکم مقرر کړي. نو د حکم لپاره دا خبره جائز ده. که مدعی بینه پیش کړي. نو دده د بینه سماعت او کړي. او مدعی سره د بینه نه کیدلو په صورت کې مدعی علیه نه قسم واخلي. او چه مدعی علیه د قسم نه انکار او کړي. نو حکم د مدعی په حق کې فیصله ورکړي. دغه ډول که مدعی علیه د مدعی په حق کې اقرار او کړي. نو په دې اقرار سره به هم حکم فیصله ورکوي. دلیل د دادې. چه د بینه سماعت، د مدعی علیه د قسم په انکار باندې فیصله ورکول، او په اقرار باندې حکم ورکول، درې واړه خبرې د شریعت موافق دي. او حکم نه د شریعت موافق د هر کار اجازت وي. نو ددې خبرو پوره کولو اجازت به هم وي.

وَكُلُّ الْحَاكِمِ الْأَبْيَضِ وَالْوَجِيه وَكُلُّ الْبَاطِلِ اود حاکم حکم د خپل موریلار، بشخي، او اولاد لپاره باطل دي.

هل اللغة: ① حکم - فیصله - ② الأبوي - موریلار -

نسخه چې حاکم قاضی وی. او که حکم وی. که ده د خپل موریلار یا اولاد یا د ښځې موافق څه حکم ورکړو. نو دا حکم به معتبر نه وی. بلکه باطل به وی. دلته د دلیل دادې. چه د قضاء لپاره اهل شهادت شرط دي. یعنی کوم کس چې د شهادت اهل وی. هم هغه به د قاضی او حکم جوړېدلو اهل وی. اود تهمت د خطري په وجه د چا شهادت چې دده د موریلار، اولاد اود ښځې په حق کې نه قبلېږي. په دې وجه به ددوی په حق کې دده حکم او فیصله هم نه قبلېږي.

کتاب القسمة

ترجمه (دا کتاب د تقسیم په بیان کېږي) دي.

تبریز (الربط بما قبله) تقسیم هم یو قسم قضاوت دې ځکه چې فیصله هله مکمل کیږي چې تقسیم په کېښي اوشی د دې وجې نې په کتاب آداب القاضی پسې کتاب القسمة راوړي دي
تواریف القصة (مغرب کېښي دي. چه دا د اقتسام اسم دي. او په المعجم الوسیط کېښي هم دې ته د اقتسام اسم ونیلی شوی دی. او په قاموس کېښي دي. چه قسمة د تقسیم اسم دي. خو چونکه د اسم فاعل صیغه قاسم مستقل ده. په دې وجه مناسب دا ده. چه دا د،، قسم الشئ،، مصدر اوگر خولې شی. لکه څنگه چه قهستانی کېښي ذکر دی.

[مجمع الانهر ص ۳۶۹ ج ۲ - خامی ص ۱۶۰ ج ۵]

مشروعيتها من القرآن (د الله تعالی ارشاد دي: (وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ) (وَيَنْتَهَمُونَ الْمَاءَ قِسْمَةً يَنْتَهُمُ كُلُّ شَرْبٍ مِّنْهُ) (لَهُمَا شَرْبٌ وَلَكُمُ شَرْبٌ يَوْمَ مَعْلُومَةٍ)

مشروعيتها من السنة (د سنت نه هم ددې مشروعیت ثابت دي. ځکه چه نبي کریم ﷺ میراثونه او غنیمتونه تقسیم کړي دي. او نبي کریم ﷺ د خپلو پیبيانو په مینځ کېښي نمبر مقرر کړي وو. او د نبي کریم ﷺ ارشاد دي. (وَأَهْطَ كُلُّ ذِي حَقٍّ مَّقْعَهُ) او ددې په مشروعیت باندې د امت اجماع ده.

شرطها (په تقسیم سره د منفعت نه فوت کیدل، په دې وجه به دکوهی، جرندي او غسل خانې (حمام) تقسیم نشي کولې.

سبها (تول یا بعضی شریکان دا مطالبه اوکړي. چه مونږ ته د خپل حق نه د فاندې حاصلولو داسې حق ملا شئ. چه په دې کېښي د بل چا شرکت نه وی. نو که شریکان مطالبه اونکړي. نو تقسیم به صحیح نه وی.

وگنها (هغه فعل د کوم په ذریعه چه د حصو په مینځ کېښي جدانی او فرق واقع شی. لکه ناپ کول، تلل، پیمانه کول یا شمارل.

حکما (د هر شریک حصه جدا جدا متعین کول.

قاضی دپاره د تقسیمولنې د مفروولو جواز

(وَيَنْتَهُي لِلْإِمَارَةِ أَنْ يُنْصَبَ قَائِمًا يَزُوغُهُ مِنْ يَدَيْهِ السَّالِ) او قاضی دپاره مناسب دی. چه یو کس تقسیمونکي مقرر کړي. چه هغه ته د بیت المال نه روزی ورکوي. لِيُعْمَرِينَ النَّاسَ بِقَرَارِهِ (چه هغه د خلقو په مینځ کېښي د اجرت نه بغیر تقسیمول کوي.

تبریز (د قاضی چونکه د قضاء په نورو کارونو کېښي د مشغولیدو په وجه د خلقو زمکو ناپ کولو دپاره گرځیدل مشکل دی. په دې وجه قاضی دپاره جائز دی. چه هغه داسې کس مقرر کړي. چه هغه د

خلقو په مینځ کښې د اجرت نه بغیر تقسیم کوی. او هغه ته به د بیت المال نه تنخواه ملاوېږي. لکه څنګه چې قاضی ته نه ملاوېږي. ځکه چې تقسیم هم یو قسم قضاء ده.

دلیل: ځکه چې د خلکو جګړې په مکمل طریقې هغه وخت ختمیږي. چې د فیصلي مطابق تقسیم هم اوشی. او چونکه د تقسیمونکي فائده به ټولو خلکو ته رسیږي. نو د هغه خرچې هم د عامو خلکو په مالونو کښې کیدل پکار دی. او د هغوی مال د بیت المال دي. ځکه چې منفعت په اندازه د ضمان وی. نو چاته چې منفعت (فائده) حاصله شی. هم په هغه باندې د تقسیمونکي د خرچې بوج اچول پکار دی.

قاضی دپاره د تقسیمونکي مقررو لړ دویم صورت

إِنَّا لَمْ نَفْعَلْ نَصَبًا قَائِمًا يَقْسِمُ بِالْأَجْبِي نَوَكَةَ قَاضِي دَاسِي اَوْنَكِرِي. نو څوک دې تقسیمونکي مقرر کړي. چې هغه اجرت سره تقسیم کوی.

توضیح: که قاضی په مذکوره طریقې باندې تقسیمونکي مقرر نکړي. نو بیا دې داسې اوکړي. چې څوک عادل سړي دې ددې کار دپاره مقرر کړي. او اجرت دې دهغه خلکو ته اخلي. د چا تقسیم چې کوی.

دلیل: ځکه چې دلته مخصوص نفع هم دوی ته رسیږي. نو اجرت به هم دوی ادا کوي. او قاضی دې د هغه اجرت مثلي هم مقرر کړي. ګڼي د حکومت د سړي کیدو په وجه به په خلکو ظلم کوي. او د زیات مطالبه به کوي. او خلق به په ورکولو مجبور وي. خو افضله طریقې هم هغه ده. چې دده تنخواه د بیت المال نه مقرر کړې شی. چې په دې کښې خلکو دپاره آسانتیا ده. او د تهمت شبه هم ختمیږي.

د تقسیمونکي د اوصافو بیان

(وَيَجِبُ أَنْ يَكُونَ عَدْلًا مَأْمُونًا عَالِمًا بِالْقِسْمَةِ) او واجب دی. چې تقسیمونکي عادل وي. امانت دار وي. په تقسیم پوهیږي.

توضیح: خو په دې زمانه کښې قاضی هم بدنیته وي. نو دا کار د بادشاه حواله کول پکار دی. چې هغه د هر کس تنخواه مقرر کړي. او قطعی طور باندې داسې اسباب پیدا کړي. چې هغې سره حکام (افسران) د عوامو نه هیڅ رشوت واخلستلي شی. او د مخکښې زمانې خلق به حق پرست وو. خاص کر قاضی به یو متقی، پرهیزګاره سړي وو. او د شریعت حکم به یې ورکولو. چې د جهنم او د آخرت د عذاب د پرې به یې رشوت وغیرې طرف ته خیال هم نه کولو. بلکه د شریعت مطابق به یې په ټولو کارونو کښې فیصله کوله. د دغه شان بادشاهانو او قاضیانو د عدل (او انصاف) په وجه بادشاهي روښانه وی. او د هغوی د یوې ورځې عدل د عبادت کونکو د ټول کال عبادت نه پورته وو. او اوس دا خبره پاتې نشوه. د دې وجې امام قنوی په دې عبارت کښې فرماني چې په قاضی کښې ددې درېو صفاتو کیدل ضروري دی. چې عادل وي. امانت دار وي. او د تقسیم د مسئلو نه خبر وي.

دلیل: ځکه چې تقسیم هم یو قسم قضاء ده. نو د قاضی صفات به ده کښې هم کیدل پکار دي. او د تقسیم دپاره په دې باندې قدرت ضروري دي. او قدرت به علم سره راځي. او دده په قول باندې اعتماد ضروري دي. او اعتماد به هغه وخت وي. کله چې دې عادل او امانت دار وي.

قاضی به په یو تقسیمونکي خلق نه مجبوروي

وَلَا يُجْبَرُ الْقَاضِي النَّاسَ عَلَى قَائِمِهِ (او قاضی دې خلق په یو تقسیمونکي نه مجبوره وي.

هل اللغة: ① لا يجبرونش مجبوره کولي

توضیح: یعنې قاضی به خلق نه مجبوره کوي. چې هم په دې تقسیمونکي تقسیم اوکړي. **دلیل:** ځکه چې دا په عقد کولو باندې زبردستی ده. حالانکه عقدونو کښې زبردستی نه چلیږي. او که

قاضی یوکس متعین کړی. نو هغه به د خلقو نه زیات اجرت اخلي. اودا به گنړی. چه زما نه علاوه خو بل شوك تقسیمونکې هسې هم نشته.

د مختلک تقسیم کونکو حکم

(وَلَا يَزُكُّ الْقَاسِمُ يَزُكُّ كُونَ) او نه به پر پرېدی تقسیمونکی، چه هغوی شرکت او کړی.

توضیح: د ټول تقسیمونکي یو ځانې شی. او تقسیمول نه کوی. نو په دوی دې قاضی پابندی اولگوي. دلیله: که داسې اونکړی نو ټول به اتفاق او کړی. چه دومره اجرت به وی. نو اجرت به گران شی. او کله چه ددوی شرکت نه وی. نو هر یو به رامنډې وهی. چه چرته بل تقسیمونکی پسې لار نشی. نو په طریقه به اجرت کم وی.

د تقسیم کونکي د اجرت حکم

وَأَجْرَةُ الْقَاسِمِ عَلَى عَدَدِ دَعْوَاهُمْ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ (۱) او د تقسیم اجرت به د رووسود تقسیم کونکو افرادو د عدد مطابق وی. د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز،

توضیح: د تقسیمونکي اجرت به په کوم حساب سره ورکولې شی. کله چه دیو کس حصه کمه وی. او د بل زیاته وی؟ نو وې فرمائیل. چه د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز چه څومره سړی دی. په هغوی به برابر اجرت وی. د حصو د کمی زیاتی لحاظ به نشی کولې. د لاله: ① د امام ابوحنیفه رحمه الله دلیل فرماني. ① چه په تقسیم کېنې د هریو کس حصه جدا کولې شی. نو لکه څنگه چه لږ د زیات نه جدا کولې شی. هم دغه شان زیات د لږ نه جدا کولې شی. نو بیا د کم او زیات جدا کول برابر شونو. اجرت به هم برابر وی. ② او دغه شان کله وړه حصه حساب مشکل جوړه وی. او کله ددې په عکس کېږی. نو اصل مدار په جدا کولو شو. چه په دې کېنې فرق نشته.

وَقَالَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ عَلَى قَدَرِ الْأَصْبَاءِ (فرمائیلی دی امام ابویوسف او امام محمد رحمهما الله، چه د حصو د مقدار مطابق به وی.

توضیح: مسلک صاحبین: صاحبین رحمهما الله فرماني. چه څومره حصه وی. د هغې مطابق به اجرت وی. دلیله: څکه چه اجرت دلته د ملکیت د بار خرچه ده. نو څومره چه دچا ملکیت وی. هغومره به په هغه اجرت وی. مثلاً په یو کور کېنې د زید حصه نیمه ده. او د بکر دریمه حصه ده. او دخالد شپږمه ده. هغوی دا تقسیم کړو. چه ددې اجرت دولس روپۍ مقرر شونو. د امام صاحب رحمه الله په نیز هر یو باندې درې درې روپۍ شوې. او د صاحبینو رحمهما الله په نیز زید باندې شپږ روپۍ، او بکر باندې څلور روپۍ، او خالد باندې دوه روپۍ شوې. څکه چه ملکیت هم په دې حساب سره دې.

د نرېکالو د میراث دعوه. او د قاضی نه د تقسیم مطالبه کول

وَلَا حَظَّ الرَّكَاءُ عِنْدَ الْقَاضِي (او کله چه قاضی ته شریکان حاضر شی. وَفِي أَيْدِيهِمْ دَارٌ أَوْ ضِيعةٌ او ددوی په قبضه کېنې کور یا زمکه وی وَأَدْعَاؤُهُمْ وَلَوْ هَاعَنَ فَلَا تَن. او هغوی دعوه او کړه. چه هغوی

(۱) القول الرابع هو هذا قول الإمام أبو حنيفة رحمه الله كذا في البرالنتقى (۱۲۹/۴) وملنقى الأبحر (۱۲۹/۴) ورداغتار (۱۸۰/۵) ولعب (۲۶۶/۵) نفلا عن القول الرابع (۲۷۷/۲).

دا د فلائی نه میراث کښې اخستې ده. لَمْ يُقْبَلْهَا الْقَاضِي عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام ابوحنيفه رحمه الله په نیز به قاضی دا نه تقسیموی حَتَّى يَقْبَلُوا الْبَيْتَةَ عَلَى مَوْتِهِ وَعَدَدٌ دَوَكَيْتُهُ تَرْدِي چه هغوی دده په مرگ او دده د وارثانو په تعداد باندې گواهان قائم کړي.

توضیح < شریکان قاضی ته حاضر شي. او دا دعوه اوکړي. چه دا د فلائی میراث دي. مونږ ته ملاو شوې دي. او د تقسیم مطالبه اوکړي. د امام ابوحنيفه رحمه الله په نیز گواهان قانمول ضروري دي. **دلیل** < دلیل دي. ددې حاصل دا دي. چه ترکومه پورې د مړي ترکه (میراث) تقسیم نکړي شي. هغه وخته پورې دا دمړي ملک دي. نو هرکله چه دا تر اوسه پورې د مړي ملک شو. نو د قاضی فیصله به قضاء علی المیت وي. او چونکه اقرار محدود حجت دي. چه دا په مړي باندې حجت نشي کیدي. په دې وجه به گواهان قانمول ضروري وي. چه د هغې په بنیاد قضاء علی المیت اوکړي شي. اوددې خبرې دلیل چه ترکه (میراث) د تقسیم نه وړاندې د مړي ملک دي؟ دا دي چه که مړي چا دپاره د وینځې وصیت کړې وي. او د موصی د مرگ نه پس د تقسیم نه وړاندې بچي پیدا شو. نو په دې بچی کښې به هم وصیت جاری کیږي. دغه شان به داسي زیاتوالی سره د مړي ترکه ادا کولې شي. ددې نه ثابت شوه. چه د تقسیم نه وړاندې د مړي ملک برقرار (باقی پاتې) دي.

وَسَالَا او صاحبین رحمهما الله فرماني **يُقْبَلُهَا بِأَعْيُنِنَا** چه دا به ددوی د اقرار مطابق تقسیموی. **وَيَذْكُرُ فِي كِتَابِ الْقِسْمَةِ** او د تقسیم په رجستر کښې به ئې لیکي، **أَنَّه قَسَمَهَا يَقُولُهُمْ** چه ده دا ددوی د قول مطابق تقسیم کړې ده.

توضیح < او د صاحبینو رحمهما الله په نیز به د گواهانو قانمولو نه بغیر ددوی د اقرار مطابق تقسیم کولې شي. البته قاضی به دا یادداشت دپاره د تقسیم په رجستر کښې دا لیکي. چه دا تقسیم ددوی د قول مطابق شوې دي. که بل څوک شریک راوځي. چه د هغه د نقصان اونشي. **دلیلها** < دلیل دا دي. چه زمکه د شریکانو په قبضه کښې ده. چه دا د ملک دلیل دي. او ددوی اقرار ددوی د صدق علامت دي. او هیڅ څوک ددوی په دعوه کښې مخالف نشته. نو لکه څنګه چه په دویم او دریم صورت کښې د گواهانو قانمولو نه بغیر تقسیم شوې دي. دغه شان به دلته کښې هم کول پکار وي. ځکه چه د گواهانو قانمولو ضرورت د منکر خلاف راپېښیږي. او دلته څوک منکر نشته. نو گواهان قانمول به عبث وي. په دې وجه به قاضی د گواهانو قانمولو نه بغیر تقسیموی. خو تقسیم به په کاغذونو (رجستې) کښې لیکي. چه ما دا تقسیم ددوی په اقرار باندې کړې دي. چه دا تقسیم هم ددوی حده پورې محدود پاتې وي. او که اتفاق سره بل څوک شریک وي. هغوی پورې متعدی نشي.

اقسام التقسیم < **تنبيه** < د تقسیم دوه قسمونه دي ① تقسیم بالبینة ② تقسیم بالاقرار. رومې به غیر طرف ته متعدی وي. او دویم به غیر طرف ته متعدی نه وي. که تقسیم اقرار سره شوې وي. او د مړي ام ولد او دده مدبر د آزادې دعوه اوکړله. نو قاضی به ددوی د آزادې فیصله نه کوي. ترکومه پورې چه دا دواړه د مولا په مرگ باندې گواهان قائم نکړي. ځکه چه دا تقسیم بالاقرار دي. چه دا غیر طرف ته نه متعدی کیږي. او که د تقسیم بالبینة صورتی وي. او ام ولد او مدبر د آزادې دعوه اوکړله. نو قاضی به په دوی باندې د مولا په مرگ باندې گواهان قانمول نه لازمی کوي. بلکه د گواهانو قانمولو نه بغیر به ددوی د آزادې فیصله ورکوي. ځکه چه دا تقسیم غیر طرف ته متعدی کیږي.

وَإِنْ كَانَ الْمَالُ الْمُشْتَرَكُ مَالِيَّ الْعَقْدِ أَوْ كَمَا مَشَرَكٌ مَالٍ د زمکې نه علاوه (د بل څه منقوله) ځین وي وَأَعْوَالُهُ مِيرَاثٌ. او هغوی دعوه اوکړي. چه دا میراث دي قَسَمَهُ فِي قَوْلِهِمْ جَمِيعًا نو قاضی به

ددوی د تولو د قول مطابق دا تقسیموی.

توضیح > په دې عبارت کښې دویم صورت بیانوی که د زمکې نه علاوه په منقوله څیزونو کښې د یو څیز په باره کښې هم دا دعوه اوکړی. او د تقسیم مطالبه اوکړی.

وَإِنْ ادَّعَا إِلَى الْعَقَارِ أَوْ كَهَذَا د دوی په مینځ کښې دعوه اوکړی أَهْلُهُمُ الشَّرَافَةُ قَسَمَهُ بَيْنَهُمْ. چه هغوی دا اخستی ده. نو قاضی به دا ددوی په مینځ کښې تقسیموی.

توضیح > په دې عبارت کښې دریم صورت بیانوی یعنی مسئله هم د زمکې ده. خو په میراث کښې د ملاویدو دعوه نه وی. بلکه د اخستلو دعوه وی. نو په آخری دواړو مسئلو کښې زمونږ د ثلاثه عالمانو اتفاق دې. چه دوی کښې د گواهانو قائمولو حاجت نشته. بلکه د گواهانو قائمولو نه بغیر به قاضی دا تقسیموی. او رومی مسئله اختلافی ده.

د شریکانو د ملک سبب نه خودولو سره د تقسیم د مطالبې حکم

وَإِنْ ادَّعَا أَلِيَّكَ وَلَمْ يَدْعُكَ وَكَرَّوْا كَيْفَ التَّكَلُّفِ الْيَمْرُؤُا که دوی د ملک دعوه اوکړله. او دوی دا ذکر نکړل. چه دوی طرف ته دا څنگه منتقل شوه. قَسَمَهُ بَيْنَهُمْ نو قاضی به دا ددوی په مینځ کښې تقسیموی.

توضیح > شریکان قاضی ته حاضر شی. او د تقسیم دعوه اوکړی. او دا او نه ښائی. چه دا زمکه دوی ته څنگه ملاو شوي ده. نو چونکه دوی د هیڅ چا دپاره د مخکنی ملکیت اقرار نه دې کړې. چه دې سره قضاء علی الغیر لازمیږي. په دې وجه به قاضی ددوی په مینځ کښې دا زمکه تقسیموی. **دلیل** > ځکه چه دې تقسیم کښې قضاء علی الغیر نشته. ځکه چه دوی د خان نه علاوه دپاره د ملک اقرار نه دې.

که د خپلې خپلې حصې نه انتفاع اخستل ممکن وي نو د یوکس په مطالبې به تقسیم کولای شئ

(وَإِذَا كَانَ كَلٌّ وَاحِدٌ مِنَ الشَّرَكَاءِ يُنْفَعُ بِتَصْيِيهِ أَوْ كَلَهُ جُزْءٌ مِنْ شَرِكَاوِ كُنْهِ هِرْيُوكْس د خپلې حصې نه انتفاع حاصلولی شی. قَسَمَ يَطْلُبُ أَحَدُهُمْ) نو قاضی به په دوی کښې د یوکس په طلب باندې تقسیم کوی. (اگرچه دویم انکار کوی).

توضیح > که د تقسیم نه وروستو هر شریک د خپلې حصې نه نفع حاصلولی شی. نو هرکله چه شریکانو کښې یو کس د تقسیم مطالبه اوکړله. نو قاضی به تقسیم کوی. او په دې کښې به قاضی دپاره منکر باندې زیردستی جائز وی **دلیل** > ځکه وړاندې تیر شوی دی. چه کوم څیزونه د تقسیم احتمال لری. هغه کښې تقسیم کول لازمی حق دې.

په دوو شریکانو کښې د یوکس د حصې په وجه جدا انتفاع نشی کیدی نو د تقسیم حکم

(وَإِنْ كَانَ أَحَدُهُمْ يُنْفَعُ وَالْآخَرُ يُسْتَفْرَضُ بِهِ لِقَوْلِهِ تَصْيِيهِ أَوْ كَلَهُ جُزْءٌ مِنْ شَرِكَاوِ كُنْهِ هِرْيُوكْس د خپلې حصې نه) نفع اخستل شی. او دویم کس ته به د خپلې حصې د کموالی په وجه ضرر وی. فَإِنْ طَلَبَ صَاحِبُ الْكَفِيَّةِ قَسَمَ نو که د زیاتې حصې والا مطالبه اوکړی. نو قاضی به تقسیم کوی. وَإِنْ طَلَبَ صَاحِبُ الْقَلِيلِ لَمْ يُقْسَمْ) اوکه د لږې حصې والا مطالبه اوکړی. نو قاضی به تقسیم نه کوی.

هل اللغة ① يستفرض: ضرر رسی ② ينففع: نفع اخلی

توضیح > دوه شریکان دی. په دوی کښې د یو شریک حصه ډیره کمه ده. چه د تقسیم نه وروستو د کوم نه

انتفاع نشی کیدی. او د دویم حصه زیاته ده. چه د تقسیم نه روستو هم د هغې نه فائده اخستلې شی. او په دوی کښې یوکس د تقسیم مطالبه کوی. نو اوس به قاضی څه کوی؟ نو په دې کښې درې قوله دی رومبې قول د امام قدوری رحمته الله علیه دی. چه طلب کونکي که د زیاتې حصې مالک دي. نو تقسیم به کولې شی. او د کمې حصې والا په طلب به تقسیم نشی کولې. **دلیله** څکه د رومبې طلب معتبر دي. څکه چه دهغه نفع برقرار ده. او د دویم طلب معتبر نه دي. څکه چه هغه پخپلې بریادې پسې لگیدلي دي.

د جدا حصې نه د انتفاع نه کیدو باوجود رضامندی سره د تقسیم حکم

(وَأَنْ كَانَ كُلٌّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يَسْتَفِرُّ أَوْ كَهَرِ يَوْ تَهْ ضَرَرِ وَي. لَمْ يَقْضِ لَهَا إِلَّا بِتَرَاضِيهَا) نو قاضی به دا نه تقسیموی. خو ددوی دواړو رضامندی سره.

هل اللغة ① **قواضيهما**: په راضی کیدو د دواړو

تخریج څه یعنی که دیوکس حصه دومره لږه وی. چه د تقسیم نه روستو د انتفاع قابل پاتې نشی. نو قاضی هغه وخت تقسیمولې شی. کله چه دواړه راضی شی. گنتی نه به تقسیموی. **دلیله** څکه د تقسیم موضوع هم دا وه. چه په دې سره د منفعت تکمیل کیدی شی. او دلته منفعت فوت کول دی. البته که دواړه راضی وی. نو قاضی به تقسیم کوی. څکه چه دا ددوی دواړو حق دي. او خپل معاملات او حالات هغوی ښه پیژنی. البته د قاضی کار په ښکاره باندې اعتماد کول دی. او ښکاره ضرر او نقصان دي. نو د یو په مطالبه باندې به په ښکاره باندې اعتبار کوی. او د دواړو مطالبه به د ښکاره بدلونکي وی. څکه د دواړو رضامندی نه دا معلومیږي. چه کیدی شی. دې کښې څه منفعت وی. علامه زیلعی رحمته الله علیه په تبیین کښې فرمایدی دی. چه قاضی به د دواړو په مطالبه باندې هم تقسیم نه کوی.

په منقوله یو جنس خپرونو کښې د شریکانو په مطالبې سره د تقسیم حکم

(وَيَقْسَمُ الْعُرُوضُ إِذَا كَانَتْ مِنْ صِنْفٍ وَاحِدٍ) او سامانونه به قاضی تقسیموی. (په زبردستی سره). کله چه د یو جنس څنې وی.

تخریج څه په منقول څیز کښې شریکانو د قسمت مطالبه او کړله. او هغه یو جنس دي. مثلاً کپړې دي. نو د جنس د متحد کیدو په وجه به دلته برابری حاصلیږي. او په منفعت کښې به تکمیل حاصلیږي. او دا د تقسیم مقصد او موضوع ده. نو قاضی به تقسیموی. او په دې کښې به قاضی دپاره متکرر باندې زبردستی جائز وی.

په دوو جنسونو کښې قاضی دپاره د تقسیم حکم

(وَلَا يَقْسَمُ الْجَمْعُ بَيْنَ بَعْضِهِمَا فِي بَعْضٍ) او قاضی به په دوو جنسونو کښې تقسیم نه کوی. په دې کښې بعض په بعضو کښې،

تخریج څه. په رومبې صورت کښې خو قاضی ته د زبردستی کولو ولایت حاصل دي. خو که دوه جنسونه وی. نو بیا قاضی ته ولایت د زبردستی نشته. مثلاً اوبښان او اسونه وی. نو په دې کښې به خو اختلاط (ګډون) نه وی. چه تقسیم دلته د جدا والی دپاره او ګرځولې شی. بلکه دا به د معاوضې صورت وی. او په معاوضه کښې زبردستی نشی کولې. بلکه ددې آسانه طریقه هم دا ده. چه شریکان راضی شی. نو بیا داسې تقسیم جائز دي.

غلام او جواهرات قاضی به زبردستی تقسیم می شود؟

(وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ لَا يَتَقَسَّمُ الرَّاقِيقُ وَالْجَوَاهِرُ) (۱) او افرمائیل امام ابوحنیفه رحمته الله قاضی به تقسیم نه کوی د غلام او د هیرو ددوی دواړو د تفاوت په وجه،

هل اللغة ① الرقيق، خالص غلام ② الجواهر؛ جمع د جوهره، ملغره

تدريج ③ په غلامانو کښې خپل مینځ کښې ډیر زیات تفاوت دې. او هم دغه شان په هیرو کښې، نو قاضی به په دې کښې زبردستی سره تقسیم نه کوی.

دلیل ④ دلیل دا دې. چه د صاحبینو رحمهم الله غلامان په څاروو باندې قیاس کول صحیح نه دی. ځکه چه څاروو کښې د جنس د اتحاد په صورت کښې لږ تفاوت دې. او په انسانانو کښې د باطنی معانو او باطنی کمالاتو د اختلاف په وجه ډیر زیات تفاوت دې. هم دا وجه ده. چه فقهاء سری او ښځې مختلف الجنس شماری. او په څاروو کښې نر او ماده د یو جنس شماری.

(وَقَالَ: ابویوسف و محمد یَقْسِمُ الرَّاقِيقُ) او صاحبین رحمهم الله فرمائی. د غلامانو تقسیم به کوی.

تدريج ⑤ مملک الصاحبین ⑥ صاحبین رحمهم الله فرمائی. چه د غلامانو جنس متحد دې. په دې وجه به تقسیم کولی شی.

دلیلها ⑦ لکه څنگه په اوشانو او جیلو کښې د ډیر زیات تفاوت باوجود تقسیم جائز دې. دغه شان په غنیمت کښې چه کوم غلامان ملو شی. د هغوی تقسیم جائز دې. نو دلته به هم غلامانو کښې تقسیم جائز وی.

الجواب عنه ⑧ دا قیاس هم صحیح نه دی. ځکه چه غنیمت کښې د مجاهدینو حق صرف مالیت کښې دې. او په مذکوره غلامانو کښې د شریکانو حق عین او مالیت دواړو کښې دې. هم دا وجه ده. چه امام نه حق شته. چه د غنیمت غلامان خرڅ کړي. او د هغوی قیمت مجاهدینو کښې تقسیم کړي. او دلته قاضی ته ددې حق نشته. معلومه شوه. چه مذکوره قیاس صحیح نه دی.

الاقسام الثلاثة للجواهر ⑨ په هیرو کښې د تقسیم نه کولو بیان کړې دې. اوس دلته درې قوله بیانوی ⑩ که ددې جنس مختلف وی. نو بیا قاضی زبردستی سره تقسیم نشی کولی. لکه څنگه چه د غمو او یاقوتو جنس مختلف دې.

⑪ په غټو هیرو کښې تفاوت زیات دې. او په وړو کښې کم دې. نو په رومی کښې تقسیم صحیح نه دې. او په دویم کښې جائز دې

⑫ مطلقاً جائز نه دې. ځکه چه هیرو کښې د مطلق غلامانو نه زیات جهالت دې. او هرکله چه غلامانو کښې زبردستی سره تقسیم نه کیږي. نو په هیرو کښې به په درجه اولی نه وی.

دلیل ⑬ ددې خبرې دلیل چه په هیرو کښې تفاوت د غلام د تفاوت نه زیات دې دا دې که یوکس د یوې ښځې سره نکاح او کړله. او په مهر کښې ټي د یاقوتو یا غمو نوم واخستلو. نو چونکه په دې کښې ډیر زیات تفاوت دې. په دې وجه به دا تسمیه معتبر نه وی. او که په غلام ټي نکاح کړې وی. نو دلته کښې تسمیه صحیح ده. د هدایه په دریم جلد باب المهر کښې ددې تفصیلات موجود دی.

(۱) القول الرابع هو قول أبي حنيفة رحمته الله كذا في ملفي الأبحر (١٢٠/٤) وكرو (ص، ٣٥٦) والدراختار (١٨٣/٥) نقلاً عن القول الرابع (٢٧٨/٢).

د فصل خانې ، کوهې ، او د جرندې د تقسیم مسئله

(وَلَا يَقْسَمُ حَمَامٌ وَلَا بَطْرٌ وَلَا رَحَى إِلَّا أَنْ يَتْرَاضِيَ الشَّرِكَاۗءُ، او غسل خانه او کوهې او جرنده به نشي تقسیمولې، خو دا چه شریکان راضی شی.

هل المنة؟ ① حمام: د گرمو اوبو غسل خانه ② بطر: کوهې ③ رحى: جرنده

توضیح < که دا خیز داسې وی، چه دا تقسیم نه پس چا دپاره هم قابل د انتفاع پاتې نشی. کوم چه ددې نه مقصود وو، نو دلته به تقسیم سره ضرر وی. په دې وجه قاضی د رضامندی نه بغیر دا نشي تقسیمولې، او په رضامندی سره ئې تقسیمولې شی. د غسلخانې، کوهې، او جرندې هم دا حال دې.

د وراثانو په حاضرېدو او گواهانو قائمولو سره د تقسیم حکم

(وَأَذْهَبَ وَأَرْثَانِ عِنْدَ الْقَاضِي وَأَقَامَا الْبَيْتَةَ عَلَى الْوَقَافِ وَعَدَدَ الْوَرَثَةِ، او کله چه دوه وراثان حاضر شی، او د وفات او وراثانو په تعداد باندې گواهان قائم کړی. وَالذَّارِفِ أَيْدِيَهُمَا، او کور د هغوی په قبضه کښې وی. وَمَعَهُمَا رِثٌ غَائِبٌ، او هغوی سره څوک غائب وارث وی. فَتَمَسَّهَا الْقَاضِي بِطَلَبِ الْحَاضِرِينَ، نو قاضی به دا د حاضرینو په مطالبه باندې تقسیموی وَيُنْصَبُ وَكِيلًا يَقْبِضُ نَصِيبَهُ، او یو وکیل به مقرر کوی. چه هغه د غائب په حصه باندې قبضه او کړی.

توضیح < که دوه وراثان حاضر شو، او د مورث په وفات باندې او د وراثانو په تعداد باندې ئې گواهان قائم کړل، او یو بل وارث هم دې، چه هغه غائب دې، او کور هم ددوی په قبضه کښې دې. کوم چه موجود دې، نو قاضی به دا ددوی په مینځ کښې تقسیم کړی، او غائب دپاره به یو وکیل مقرر کړی، چه دې د هغه په حصه باندې قبضه او کړی.

دلیل < ځکه چه دې کښې د ټولو رعایت دې، او د غائب او پچې دپاره دشفقت سبب دې، او د گواهانو قائمولو مخکښ اختلاف کوم چه د امام صاحب او صاحبینو رضه په مینځ کښې وو، هغه دلته هم شته.

د یو مختري په غیر موجودې کښې قاضی دپاره د تقسیم حکم

(وَلَوْ كَانُوا أَشْرَئِينَ لَمْ يَقْسِمَ مَعَ غَيْبَةِ أَحَدِهِمْ، او که دوی اخستونکی وی، نو قاضی به په دوی کښې د یوکس په غائب کیدو سره نه تقسیموی.

توضیح < دوه کسان قاضی ته حاضر شو، او ددوی په قبضه کښې یو کور وغیره دې، دعوه دعوه او کړله، چه مونږ دا کور د فلائی سړی نه اخستی دې، او مونږ درې شریکان یو، په مونږ کښې یو غائب دې، او مونږ تقسیم غواړو، نو آیا قاضی تقسیمولې شی؟ نو وې فرمائیل، که ټول موجود وې، نو قاضی به تقسیمولو، خو دلته به نه تقسیموی، اگر چه حاضر شوی شریکان په اخستلو باندې گواهان هم قائم کړی، بیا به هم قاضی نه تقسیموی.

الاشکال < که څوک اعتراض او کړی چه په اولنی صورت کښې یعنی کله چه یو وارث غائب وی، نو هلته د تقسیم کولو حکم ورکولې شی، نو دلته په دې صورت کښې د تقسیم نه انکار ولې کولې شی

الجواب عنه < نو ددې نه جواب دا دې چه په رومبی صورت کښې په شریکانو کښې یوکس دمړی د طرفه خصم مقررولې شی، او دلته د نیابت هیڅ صورت نشته، بانع خو د مینځ نه بالکل خارج شوې دې، او په حاضر شریک کښې هم دا صلاحیت نشته، چه دې د غائب شریک نائب او خلیفه جوړ شی، نو دلته قضاء علی الغائب لازمیږی، او په رومبی صورت کښې قضاء علی الغائب نشته، بلکه د متخاصمینو مخامخ قضاء ده.

(وَإِنْ كَانَ الْعَقَارُ فِي يَدِ الْوَارِثِ الْقَاطِبِ أَوْ شَىْءٍ مِنْهُ أَوْ كَهْ زَمْكَه يَأْ دَدِيْ خَه حصه د غائب وارث په قبضه كېږي وي. نو قاضي به نه تقسيموي. كورنۍ، اوهم دغه شان (حكم دې) كله چه د غائب د مودع (امين) سره وي نو تقسيم به نشي كولي.

توضیح: دا صورت د پنځمې مسئلې تمه ده. په هغه مسئله كېږي كله چه زمكه د حاضرينو شريكانو په قبضه كېږي وه. حكم دا وو. چه تقسيم به كولي شي. او په تمه كېږي نې او فرمائيل. كه زمكه هم د هغه وارث په قبضه كېږي ده. كوم چه غائب دې. كه ټوله د هغه په قبضه كېږي وي. او كه بعضي وي. يا دهغه غائب وارث مودع (امين) سره وي. نو په دې صورتونو كېږي كه گواهان قائم شوي وي. او كه قائم شوي نه وي. بهر حال قاضي به تقسيم نه كوي.

دليله: ځكه چه د غائب او ماشوم قبضه ده. حالانكه ددوي هيڅ څوك مقرر شوې نائب او وكيل موجود نه دي. نو كه دلته تقسيم جائز او گرځولي شي. نو د داسې خصم نه بغير قضاء لازميږي. كوم چه ددوي د طرفه نائب وي. او دا به قضاء على الغائب او په ماشوم باندې قضاء وي. چه دا جائز نه ده.

د يو وارث په هاضريدو سره قاضي دپاره د تقسيم حكم

(وَإِنْ حَضَرَ الْوَارِثُ وَاجِدًا لَمْ يُقِيمُوا وَكَه يُو وارث حاضر وي. نو قاضي به تقسيم نه كوي.

كل اللغة: ① مقاسم (بالكس) اسم فاعل مقاسم، تقسيمونكي (بافتح) اسم مفعول تقسيم كړې شوي

توضیح: دا هم د مذكوره تمه جزء دې. كه صرف يو وارث حاضر وي. او گواهان هم قائم كړي. بيا به هم قاضي تقسيم نه كوي. كه زمكه د هغه په قبضه كېږي وي. او كه د غير په قبضه كېږي وي. **دليله:** ځكه چه فيصلي دپاره كم از كم دوه شريكان حاضريدل ضروري دي. ځكه دانشي كېږي. چه يو سرې دې مخاصم هم وي. او مخاصم هم وي. او هم دې مقاسم وي. او مقاسم هم وي. په دې وجه دلته تقسيم نشي كولي.

په يو ښار كې د مشتركو كورونو د تقسيم طريقه

(وَإِذَا كَانَتْ دُورًا مُشْتَرِكَةً فِي يَمْرِ وَأَجِدَا وَكَلَه چه په يو ښار كېږي مشترك كورونه وي. قسمت كل داو علي جدتي فاي قول أبي حنيفة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) (١) نو د امام ابوحنيفه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د قول مطابق به قاضي هر يو كور جدا جدا تقسيموي.

توضیح: هر كور جدا جدا تقسيمول دا تقسيم ځانله ځانله دي. او ټول يو ځانې ملاوول او تقسيمول دا تقسيم د جمعي دي. نو په يو ښار كېږي مختلف كورونه دي. نو ددې تقسيم به څنگه كيږي؟ نو وي فرمائيل. چه د امام صاحب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په نيز به هر كور جدا جدا تقسيمولي شي. **دليله:** د امام ابوحنيفه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دليل چه ونې شمارل دي مطلب دې. او كه امونه خورل. يعنى صرف د معنى او مقصود اعتبار كيږي. او دا ښكاره ده. چه په مقصود كېږي د ښارونو او محلو بدليدو سره ډير زيات اختلاف پيدا كيږي. دغه شان د گاونډيانو په وجه، او د جمات نه د لرې والي او نيز دې والي په وجه ډير زيات اختلاف وي. نو هر كله چه خبره دغه شان ده. نو بيا به يو ځانې ملاوولو سره تقسيم كېږي برابري

(١) القول الرابع هو هذا القول أبي حنيفة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كذا في جميع الألف (١٣٠/٤) وملف (١٤٠/٤) والخاصة (٢١٣/٣) نقلًا من القول الرابع (٢٧٩/٢).

نه کیری کوم چه د تقسیم اصلی مقصد دی.

وَقَالَا: إِنَّ كَانَ الْأَصْلُ لَمْ يَقْبَلْهُ بَعْضُ قَسَمَيْهَا) او صاحبین رحمهما الله فرمائی. که شریکانو دپاره په دې کښې بعض د بعضو سره ملاولو کښې تقسیم غوره وی. نو هم دغه شان دې تقسیم کړی.

توضیح: مسلک العاجین > صاحبین رحمهما الله فرمائی. چه د قاضی په رانې باندې موقوف ده. که جدا جدا تقسیمول غوره گنړی. نو داسې دې او کړی. او که یوځانې ملاوول او تقسیمول ددوی دپاره غوره گنړی. نو دا دې اختیار کړی.

دلیلها: اوسیدل خویه هرکور کښې حاصلیدې شی. خو په بعضو کورونو کښې چه کوم آرام او راحت ملاوېږی. هغه په نورو کښې نه ملاوېږی. داسې کیرې. او دا وړاندې تیر شوی دی. چه د یو جنس څیزونه به یو ځانې ملاوولو سره تقسیمېږی. او مختلف جنسونو والا به جدا جدا تقسیمېږی. نو صاحبین رحمهما الله فرمائی. چه په کور کښې دوه جهته دی. د اتحاد د جنس هم، او د اختلاف د جنس هم، نو مونږ د دواړو رعایت کولو سره دا معامله د قاضی رانې باندې پریخودله. هغه د اتحاد جنس اعتبار کولو سره تقسیم د جمعې اختیار کړی. نو کولې شی. او د جنس د اختلاف اعتبار کولو سره جدا جدا تقسیم اختیار کولې شی. نو هم کولې شی. که مونږ دا او گورو. چه کورونه صرف په اوسیدو کښې ټول برابر دی. او په نوم او صورت کښې هم اتحاد شته. نو ددې نه د جنس د اتحاد پته لگی. او که نورو عوارضو ته او کتلې شی. نو چونکه په معنی کښې تفاوت دې. نو ددې نه د جنس د اختلاف پته لگی. بهر حال مونږ د دواړو لحاظ کړې دې.

د کور او زمکې یا د کور او دوکان د تقسیم طریقہ

(وَأَنَّ گَانَتْ دَارُ وَبِيعَةً أَوْ دَارًا وَحَاتُوا تَأْسِرَ كُلِّ وَاحِدٍ عَلَى جِدَّةٍ)

هل اللغة > ① حانون، دکان

توضیح: > زمکه او کور، دوکان او کور مختلف جنسونه دي. نو ددې تقسیم به جدا جدا وی. او ددې مختلف جنس والا کیدل امام قدوری او امام خصاف رحمهما الله نقل کړی دی. خو په مبسوط کښې یوه جزیه ده. چه د کور په بدله کښې دوکان کرایه باندې اخستل، یعنی کور هم په کرایه باندې وی. او ددې اجرت دوکان وی. نو دا جائز ده. ددې نه معلومه شوه. چه کور او دوکان د یو جنس دی. اوس دوه صورتونه دي. یا خو دا اووښلې شی. چه په دې مسئله کښې دوه روایتونه دي. یو د جنس د اتحاد، او دویم اختلاف د جنس، یا بیا داسې اووښلې شی. چه دی خو دواړه مختلف جنس والا، خو د یو جنس کیدو شبه موجود ده. او د سود په طرف کښې شبه د حقیقت په درجه کښې وی. په دې وجه دلته د سود د حرمت په وجه مذکوره اجارې ته نا جائز اووښلی شو.

اود سود شبه په دې وجه ده چه هرکله چه کور او دوکان یو جنس شمارلې شی. نو دلته اگر چه کمې زیاتې جائز وی. خو قرض نه جائز کیرې. او په اجاره کښې منافع په یو ځل نه وی. بلکه گویا قرض دي. چه دا په مزه مزه ادا کولې شی. په دې مقام عنايه، نتائج الافکار، او مجمع الانهر کښې سوالونه او جوابونه دي. د چا چه شوق وی. اودې گوری.

د تقسیم طریقہ

وَيُنْفِئُ لَهَا بِوَرَأَنَ يَصَوِّرُ مَا يَفِيئُهُ) او تقسیمونکی دپاره مناسب دی. چه کوم تقسیموی. د هغې نقشه جوړه کړی. (وَيُعْدِلُ) یعنی یسویه علیهم السلام او دا د تقسیم په حصو باندې برابر کړی. (وَيُلْقِي رَقْعَةً)

لَيُعْرِفُ قُدْرَةَ او ددې ناپ او کړی. چه ددې مقدار معلوم شی (وَيَقْوَمُ الْبِنَاءُ) او د عمارت قیمت اولگوي. (وَيُقَوِّدُ كُلَّ نَصِيبٍ عَنِ الْبَاقِي بِطَرِيقِهِ وَتَرْبِيَةِ او هره حصه دې د باقی نه جدا کړی. د هغې د لارې او اوبو سره. حَتَّى لَا يَكُونَ لِنَصِيبٍ بَعْضُهُمْ نَصِيبُ الْآخَرِ تَعَلُّقٌ) تردې څه په دې کښې د بعضو د حصې د بعضو سره تعلق پاتې نشی.

فصل ۱۰ دا ټولې خبرې د تقسیمونکي د آسانتیا دپاره دی. چه مخکښې ددې زمکې نقشه په کاغذ باندې جوړه کړی. چه په ذهن کښې وی. او ددې څومره حصه دار دی. د هغې په اعتبار سره د زمکې حصې برابرې کړی. او د هغې ناپ او کړی. چه معلومه شی. چه څومره ده. او چونکه آخر کښې قیمت ته هم ضرورت راپېښیدې شی. په دې وجه دې د مخکښې نه د عمارت قیمت اولگوي.

دليله ۱۰ دا د دې دپاره چه جگړه بالکل ختمه شی. نو که ممکن وی. د هر یوکس حصه دې سره د لارې او اوبو جدا جدا کړی.

حكم الافراز بالطريق والشوب امام قدوري رحمه الله چه کوم دا فرمائیلې دی. چه هره یوه حصه سره د لارې او اوبو جدا کړی. دا د افضلیت بیان دی. گنی که قاضی داسې اونکړی. یا داسې ممکن نه وی. نو بیا هم جائز ده. او خسري اچول څه ضروري نه دی. بلکه د زړونو مطمئن کولو، او ددې تهمت لرې کولو دپاره دی. چه قاضی د فلانی طرف داری کړې ده. گنی که قاضی د خسري نه بغیر پخپله حصې مقرر کړی. نو کولې شی. ځکه چه قاضی ته ولایت د الزام حاصل دی. او دا هم د قضاء کار دی. او که تقسیمونکې وی. نو هغه هم د قاضی نمائنده (نائب) دی. هغه هم حصې مقررولې شی.

د زمکې حصې مقررول، نومونه مقررول، یا قرعه اندازی څول

ویکتب اسمیهماو د هغوی نومونه به اولیکي وبعملها قرعة او جوړه به کړی د هغوی خسري لمر لیکب نصیباً بالاول بیا دې نومونه مقرر کړی. د یوې حصې رومبی سره، وَاَلَّذِي يَلِيهِ بِالنَّشَانِ او کومه چه دې سره متصل ده. هغه په دویم وَالَّذِي يَلِيهِ بِالنَّشَانِ او کومه چه دې سره متصل ده. هغه په دریم وعلی هذا او دغه شان ورپسې قیاس کوه ثُمَّ تَحْمِلُ الْقُرْعَةُ، فَعَنْ خَرِجَةِ اسْمِهِ اَوَّلَ فَلَهُ السَّهْمُ الاول بیا دې قرعه (خسري) اوباسی. نو د چا نوم چه مخکښې راوخی. هغه دپاره رومبی حصه ده. وَمَنْ خَرِجَ ثَانِيًا او دچا چه دویم راوخی، فَلَهُ السَّهْمُ الثَّانِي. هغه دپاره دویمه حصه ده.

هل اللغة ① القرعة: خسري

فصل ۱۱ یعنی د زمکې حصې دې جوړې کړی. د هغې نومونه دې مقرر کړی. چه دا رومبی حصه ده. او ددې نه روستو والا دویمه ده. او ورپسې دریمه ده. بیا دې قرعه اندازی او کړی. (خسري دې اوباسی). نو د چا نوم چه مخکښې راوخی. هغه ته دې رومبی حصه ورکړی. او د چا چه دویم خل راوخی. د هغه دویمه حصه ده. او د دریم دریمه حصه ده.

القاعدة ۱۰ اوس دلته دا سوال وو. چه زمکه به په څومره حصو تقسیموی؟ نو دلته ددې جواب ورکوی. او مطابق وی.،، وهو ظاهر،، او که په حصو کښې تفاوت دي. نو کومه حصه چه د ټولو نه وړه ده. هغه واخله. او په دغومره حصو باندې ټوله زمکه تقسیم کړه. په دې سره به د ټولو حساب راوخی. مثلاً درې شریکان دی. او د ټولو حصه برابر ده. نو په دریو به تقسیمولې شی. او که درې شریکان دی. او د یو حصه نصف ده. او د دویم دریمه حصه ده. او د دریم کس شپږمه ده. نو د زمکې به شپږ حصې کولې شی. بیا

به رومی ته درې حصې او دویم ته دوه حصې او دریم ته به یوه حصه ورکولې شی: دغه شان څلور شریکان دی. د یو نصف ده. او د دویم دریمه حصه ده. او د دوو دولسمه حصه ده. نو د زمکې به دولس حصې جوړولې شی. آخری دواړو ته به یوه یوه او دویم ته به څلور حصې او رومی ته به شپږ حصې ملاویږي.

په تقسیم کښې دراهم او دانایر د شریکانو په رضامندی سره شریکولې شی

(وَلَا يَدْخُلُ فِي الْقِسْمَةِ الدَّرَاهِمُ وَالِدَانِيرُ إِلَّا بِتَرَاضٍ مِنْهُمْ بِه تقسیم کښې دې دراهم او دانایر نه داخلوی. خو د شریکانو په رضامندی سره

تصريح: د زمکې په تقسیم کښې به د شریکانو د رضامندی نه بغير دراهم او دانایر نشي داخلولي. **دليله** ځکه چې ددوی شرکت په زمکه کښې دې. په دراهمو کښې نه دي. او تقسیم په هغه څیز کښې وي. په کوم کښې چې شرکت وي. او هغه زمکه ده. او په داسې کولو سره برابري نشي کيدې. ځکه د چا په حصه کښې چې زمکه راغله. نو هغه خو په دې قبضه کونکې شو. او دا قبضه کونکې به چې چاته رويي ورکوي. هغه په ده باندې اوس واجب دی. چې ورکړې نې نه دی. نو برابري چرته پاتې شوه؟

که د تقسیم په وخت د لارې او لختې ذکر نه وي شوي نو اوس به څه کړي؟

(قَالَ قَسْمُ يَنْتَهُمُ وَلَا أَحَدُهُمْ مِيلٌ فِي مِلْكِ الْآخَرِ نو که قاضی ددوی په مینځ کښې تقسیم اوکړو. او په دوی کښې د یوکس لختې دې. د بل کس په حصه کښې. **أَوْطَرِيقُ لَمْ يَشْطَرِطْ فِي الْقِسْمَةِ**)، **فَإِنْ أُمِكنَ صَرَفُ الطَّرِيقِ وَالْمِيلِ عَنْهُ** یا لاره ده. چې شرط شوې نه ده په تقسیم کښې. نو که لاره او لختې ددې (حصې) نه اړول ممکن وي. **لَيْسَ لَهُ أَنْ يَسْتَطَرِقَ** نو هغه ته حق نشته. چې هغه د بل په حصه کښې لاره جوړه کړي. **وَسِيلٌ فِي نَصِيبِ الْآخَرِ** او د بل په حصه کښې لختې اوباسی **(وَإِنْ لَمْ يُمْكِنْ فَيُخْتِ الْقِسْمَةُ)** او که ممکن نه وي. نو تقسیم به فسخ کولې شی.

حل اللغة ① **الميل**: د اوبو لاره، لختې ② **يستطرق**: لاره جوړول

تصريح قاضی د شریکانو په مینځ کښې تقسیم اوکړو. او د تقسیم په وخت نې د لارې او د لختې هیڅ ذکر اونکړو. او حال دا دي. چې یو د بل کس په حصه کښې تیرېږي. او د هغه په حصه کښې خپله نالې بهیږي. نو اوس به څه سپړي؟ نو وې فرمانیل. چې اوس دوه صورتونه دي ① که هغه خپله لاره او نالې خپله حصه کښې جوړولې شی. نو بیا اړول ضروری دی. ② او که نشي جوړولې. یعنې دهغه حصه ددې برداشت نشي کولې. نو بیا به تقسیم فسخ کولې شی. او دوباره به تقسیمولې شی. ځکه چې دې صورت کښې د تقسیم مقصود کوم چې د منفعت پوره والي دي. حاصل نشو.

دليله ځکه چې د تقسیم معنی جدا جدا کول او تفریق دي. او د جدا کیدو پوره والي دا دي. چې د هر یوکس د بل حصې سره هیڅ تعلق باقي پاتې نشي او ددې اثبات ممکن دي. د لارې او لختې اړولو سره. ددې غیر طرف ته. د ضرر نه بغير نو اړولي به شی. هغې طرف ته

په پورتنی چت او لاندینی چت کښې د تقسیم طریقہ

(وَإِذَا كَانَ سَفْلٌ لَأَعْلَوْهُ وَعُلُوٌّ لَأَسْفَلَ لَهُ او کله چې لاندینی منزل (کور) وي. چې ددې دپاسه بالاخانه نه وي. او بالاخانه وي. چې هغې دپاره لاندې منزل (کور) نه وي. **وَسَفْلٌ لَهُ عُلُوٌّ قَوْمٌ كُلٌّ وَاحِدٌ عَلَى جَدِّهِ** او دغه شان لاندې منزل وي. چې هغې دپاره بالاخانه وي. نو د هر یو به جدا قیمت لگولې شی.

وَلَيْسَ بِهَذَا الْقَوْلِ أَوْ دَقِيقَتُهُ بِهَذَا تَقْسِيمِ كَوْلِي شَيْ وَلَا يُعْتَبَرُ بِغَيْرِ ذَلِكَ (۱) . او ددې نه د علاوه اعتبار به نشي کولې.

نورې: د زيد او عمر اشتراك دې، عني په رومي کور کښې زيد او عمر پورتنی منزل کښې شريك دې. او لاندینی منزل د بل چا دې. او په دویم کور کښې زيد او عمر په لاندینی منزل کښې شريك دې. او پورتنی منزل د بل چا دې. او په دریم کور کښې دواړه منزله (چتونه) شريك دې. اوس دوی دواړو د قاضی نه د تقسیم مطالبه او کرله. نو قاضی به څه کوي؟

نو امام محمد رحمته الله علیه فرماني: چه د هر کور دې جدا جدا قیمت اولگولې شي. او د قیمت په اعتبار سره دې تقسیم کړې شي. او هم په دې فتوی ده. خو دلته ښکاره د عبارت نه دا معلومیږي. چه مطلقاً به د قیمت په اعتبار سره تقسیم کولې شي. خو په شامی او مجمع الانهر وغیره کښې صراحت دې. چه د عمارت قیمت به لگولې شي. او خالص د زمکې او صحن قیمت تقسیم به گزونی (ناپ کولی) سره کولې شي. **رسم الاختلاف في الساحة واما البناء فيقسم بالقيمة [اتفاقاً كما في الجوهرة]** [شامی ص: ۵۴، ۱۷۷؛ سبک الأنهر ص: ۲۳۳۳، مجمع الأنهر ص: ۲۳۳۷]

فایله: د امام محمد رحمته الله علیه دلیل دې. چه په لاندینی منزل (کور) کښې کوهی جوړیدې شي. تاخانه او اصطبل (د څاروو ترلو ځاني) جوړولې شي. چه دا په بالاخانه کښې نشي جوړیدې. او په تقسیم کښې برابری مقصود ده. او هرکله چه په دې دواړو کښې ښکاره تفاوت دې. نو بیا د قیمت نه بغیر برابری نشي کیدې.

مسئله الشیخین: په مذکوره مسئله کښې شیخین فرماني چې په گزونیو سره به تقسیم کولې شي **فایله:** دلته شراکت په زمکه او آبادی کښې دې. قیمت کښې نه دې. او شراکت چه په کوم څیز کښې وي. تقسیم هم د هغې کول پکار دي. او صرف د اوسیدو په لحاظ دواړه منزلونه (کورونه) برابر دي. او په راحت (او آرام) کښې د تفاوت لحاظ نه دې ساتلې شوي. بهر حال تقسیم به ناپ سره کولې شي. په دې کښې د شیخینو رحمهما الله اتفاق دې. خو طریقه به کومه اختیارولې شي. به دې کښې د دواړو اختلاف دې.

د تقسیم نه روستو په شریکانو کښې د اختلاف مسئله

(وَإِذَا اخْتَلَفَ الْمُتَقَسِّمُونَ) او کله چه شریکان تقسیمونکی خپل مینځ کښې اختلاف او کړی فسخون **الْقَائِمَات**. اودوه تقسیمونکی گواهی ورکړی. **فَكُنْتَ كَهَمَا ذَاتَهُمَا (۲)** نو ددوی گواهی به قبلولې شي.

هل اللغة: ① المتقاسمون: جمع د متقاسم، تقسیم کونکی

نورې: تقسیمونکو د شریکانو په مینځ کښې تقسیم او کړو. اوس په شریکانو کښې اختلاف شو. په دوی کښې یوکس اوونیل. چه زما حصه ما ته نه ده رارسیدلې. حالانکه زما حصه په فلائی کمره کښې هم وو. او دوه تقسیمونکو دا گواهی ورکړله. چه ده خپله حصه اخستې ده. نو آیا ددوی گواهی به قبلولې

(۱) القول الرابع هو هذا قول محمد رحمته الله علیه كذا في بحر (۲۷۹\۸) ونصب (۲۷۲\۵) وملف في البحر (۱۳۳\۴) ومجمع الأنهر (۱۳۳\۴) نقلاً عن القول الرابع (۲۸۰\۲).

(۲) القول الرابع هو هذا قول الشیخین كذا في ملفي (۱۳۳\۴) والدر المنطقي (۱۳۴\۴) والبحر (۲۸۱\۸) نقلاً عن القول الرابع (۲۸۱\۲).

شی؟ نو امام قدوری رحمته مطلقاً او فرمائیل، چه قبولی به شی، یعنی به دې کنبی اختلاف نه دې نقل کړې. ددې نه معلومېږي. چه د امام قدوری رحمته په نیز د خصاف رحمته قول معتبر دې، چه په دې کنبی هم اختلاف نه کیدل ذکر دې.

دایله ۴ د امام محمد رحمته دلیل دې، چه دلته تقسیمونکی پخپل فعل باندې گواهی ورکوي. حالانکه پخپل فعل باندې گواهی نه قبلېږي. لکه مثلاً زید اوونیل. که خالد نن یوه سپیاره تلاوت اوکړو. نو زما غلام آزاد دې. غلام د خپلې آزادۍ دعوه اوکړله. او خالد د یوې سپیاري و نیولو گواهی ورکړله. چه غلام آزاد شی. نو د خالد گواهی به معتبر نه وی. ځکه چه هغه پخپل فعل باندې گواهی ورکړې ده. دغه شان به دلته هم گواهی معتبر نه وی.

د شریف د غلط تقسیم دعوه ګول

وَإِذَا ادَّعى أَحَدُهُمَا الْغَلَطَ او کله چه په تقسیم کونکو کنبی یوکس د غلطۍ دعوه اوکړله. وَزَعَمَ أَنَّهُ أَصَابَهُ شَيْءٌ فِي يَدِ صَاحِبِهِ او وې ونیل. چه په دې خبرونو کنبی کوم چه ده ته رسیدلی دی. یو څیز دده د ملګری په قبضه کنبی دې. وَقَدْ أَشْهَدُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْإِسْتِيفَاءِ حالانکه هغه پخپل نفس باندې د وصولولو اقرار کړې وو. لَمْ يَصْدُقْ عَلَى ذَلِكَ إِلَّا بِبَيِّنَةٍ نو په ده به ددې تصدیق نشی کولې. خو گواهانو سره.

تدريج ۱ مثلاً یوکور د دریو سرو په مینځ کنبی مشترک وو. هغوی تقسیم اوکړو. او پخپل خپل حق باندې نې قبضه اوکړله. اوس په دوی کنبی یوکس د غلطۍ دعوه کوي. او وانی. چه فلاڼی کسره هم زما په حصه کنبی ده. نو دلته به دوباره تقسیم نشی کولې. خو مدعی نه به د غلطۍ ثابتولو دپاره د بینه قانملو مطالبه کولې شی. که هغه گواهان قائم کړل. نو ډیره ښه ده. ګنی دده په مطالبه به قاضی د نورو گواهانو نه قسم اخلي. هغوی کنبی یوکس قسم اوخوړلو. او یو انکار اوکړو. نو د مدعی او د منکر حصې به یوځانې جمع کولې شی. او ددوی د حصو په اندازه به دوباره تقسیمولې شی. او قسم خوړونکي به د مینځ ته خارجېږي. په [بدائع ص: ۲۶ ج ۷] باندې دا مسئله په واضحو الفاظو کنبی تیره شوې ده.

د خصم قول به معتبر وی

وَإِنْ قَالَ قَدْ اسْتُوفِيتَ حَقِّي لَمْ يَحِلَّ أَخَذْتُ بَعْضَهُ او که ده اوونیل. چه ما خپل حق وصول کړې وو. او تا د هغې نه څه واخستلو. قَالَ الْقَوْلُ قَوْلُ خَصْمِيهِ مَرَّتَيْنِ نو سره د قسم نه به دده د خصم قول معتبر وی.

تدريج ۲ او د منکر قول سره د قسم نه معتبر وی. نو د خصم قول به معتبر نه وی. **دایله ۴** ځکه چه هغه دده په غصب باندې دعوه کوي او هغه منکر دې.

د تقسیم په بعضي حصه باندې د عدم قبضې دعوه ګول

(وَإِنْ قَالَ أَصَابَنِي إِلَى مَوْضِعٍ كَذَا فَلَمْ يُسَيِّئْهُ إِلَيَّ) او که ده اوونیل. چه زه نې د فلاڼی ځانې پورې رسیدلې ووم. نو هغه ما ته رانکړو. وَلَمْ يُشْهَدْ عَلَى نَفْسِهِ بِالْإِسْتِيفَاءِ وَكَذَبَهُ شَرِيكُهُ او هغه پخپل نفس باندې د وصولولو اقرار اوکړو. او د هغه شریک دده تکذیب اوکړو. تحالف وفسخت القسمه نو دواړه به قسم خوري. او تقسیم به فسخ کولې شی.

تدريج ۳ دلته مدعی د قبضې اقرار نه دې کړې. بلکه داسې نې اوونیل. چه زما حصه دهغه ځانې پورې ده. چه دا ماته رانکړې شوه. او دویم شریک منکر دې. او دې دروغجن کوي. نو چونکه دلته په هغه مقدار کنبی اختلاف دې. چه دا به تقسیم سره حاصلېږي. نو دا داسې شوه. لکه څنګه چه بانع او مشتری د مبيع په مقدار کنبی اختلاف اوکړي. نو په باب التحالف کنبی د ذکر شوی حکم مطابق لکه څنګه چه

بیع کنبې د دواړو نه قسم اخستلې شی. او بیع فسخ کولې شی. دلته به هم تقسیم فسخ کولې شی.

د مستحق راوتلو مسئله

(وَإِنْ أَسْتَحَقَّ بَعْضُ نَصِيبِ أَحَدِهِمَا بَعْضَهُ) او کله چه په دوی دواړو کنبې د یوکس معین بعضې حصه مستحقه راوځي. لَمْ تَلَسْهُ الْقِسْمَةَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ، وَجَمَّ بِمِصَّةٍ ذَلِكَ مِنْ نَصِيبِ شَرِيكِهِ (۱) نو د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز به تقسیم نشي فسخ کولې. او هغه به دخپلې حصې په اندازه د خپل ملگری په حصه کنبې رجوع کوي. وَقَالَ أَبُو يُونُسَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَلَسَّ الْقِسْمَةَ، او امام ابویوسف رحمته الله علیه فرماني. چه تقسیم به فسخ کولې شی.

حل اللغة > ① معین: معلوم ⑦ شائع: خور وور،

توضیح > د زید او خالد په مینځ کنبې پوره کور مشترک وو چه دا مثلاً درې سوه گزه مربع دي. زید او خالد تقسیم اوکړو. نو د زید په حصه کنبې د لاري د طرف حصه راغلل. چه دا قیمتي وی. بهر حال د زید سل گزه د خالد د دوو سوو گزو برابر ده. د قیمت او مالیت په اعتبار سره. چه صورت شي دا دي. چه دواړه پخپلو خپلو حصو باندې قابض شونو ساجد د قاضی په عدالت کنبې د استحقاق دعوه اوکړله. او په دې نې گواهان پیش کړل. نو خورمه چه دده استحقاق وو. هغه ساجد ته ملاو شو. اوس به د تقسیم څه حکم وي؟ نو دلته ددې بیان کوي.

الصور الثلاثة > خلاصه د کلام دا چه ددې درې صورتونه دي ① ساجد د زید په حصه کنبې صرف د یوې کمرې دعوه اوکړې. ددې حاصل دا دي. چه ساجد د زید په حصه کنبې په یو معین جزء کنبې دعوه کړې ده. چه دا ما په مذکوره نقشه کنبې مستحق سره تعبیر کړې دي.

② ساجد د زید په حصه کنبې د غیر معین جزء دعوه اوکړې. یعنی اوواڼي. چه په دې کنبې زما دریمه حصه ده. یا خورمه حصه ده. وغیره. دا ما په مذکوره نقشه کنبې مستحق ثلث سره تعبیر کړې دي.

③ ساجد دا دعوه اوکړې. چه په پوره کور کنبې زما نصف دي. یعنی دده حصه خوره ده. د زید او خالد دواړو په حصو کنبې. بهر حال دا درې صورتونه دي.

④ د هر یو حکم جدا جدا دي. په رومي صورت کنبې به تقسیم نه فسخ کیږي. چه په دې د ټولو اتفاق دي. البته ساجد چه خورمه حصه د زید نه اخستې ده. ددې حساب به هغه د خالد سره اوکړي. او د خپل حساب په اندازه به د خالد نه واپس اخلي. او د دوباره تقسیم حاجت به نه وي. ⑦ او په دریم صورت کنبې به بالاتفاق تقسیم فسخ کولې شی.

الصورۃ الاختلافية > ⑤ او دویم صورت اختلافی دي. د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز به تقسیم نه فسخ کیږي. او د رومي پشان به زید د خالد نه د خپل حساب په اندازه واپس اخلي. او د امام ابویوسف رحمته الله علیه په نیز به تقسیم فسخ کولې شی. او امام محمد رحمته الله علیه د اصح قول مطابق امام صاحب رحمته الله علیه سره دي. دا اصل مسئله او په دې کنبې د اختلاف تفصیل دي.

دلایلهما > د طرفینو رحمهما الله دلیل دي. فرماني زید، ساجد او خالد په یو کور کنبې شریک دي. ددې په مخکنی حصه کنبې د زید، خالد او ساجد درېو وارو اشتراک دي. او په روستنې حصه کنبې صرف د زید او خالد اشتراک دي. په دې کنبې د ساجد هیڅ حصه نشته. اوس زید او خالد تقسیم غواړي. چه په

(۱) القول الرابع هر هذا قول أبي حنيفة رحمته الله علیه كذا في (ملطى الأبحر (۱۳۵/۴) وجمع الأبحر (۱۳۵/۴) والذرائع (۱۳۵/۴) ورداهنا (۱۸۷/۵) نقلاً عن القول الرابع (۲۸۲/۲) -

دې کښې دا فیصله اوشوه، چه په مخکنې حصه کښې خالد خپله حصه زید ته ورکړله، او زید ته نه یې دوستنی، حصې په خانې د نصف څلورمه ورکړله، نو اوس به صورت دا وی، چه په مخکنې نیمه کښې زید او ساجد نیمه په نیمه شریک شو، او په دوستنی نیمه کښې د خالد ۳/۴ او د زید ۱/۴ شوه، او دا مذکوره تقسیم بالکل صحیح دې، چه په دې کښې د جدا کیدو معنی موجود کیدل ضروری دی، نو هرکله چه ابتداء کښې دغه شان تقسیم کیدې شی، نو که په ابتداء کښې بعینه هم دا صورت راوځي، نو دا به ولې جائز نه وی، او دلته به جدا جدا کیدل ولې زائل کیږي، حالانکه کله چه دلته کښې د زید په حصه کښې د ساجد استحقاق په جزء شائع کښې ثابت شو، بالکل هم دغه صورت دې، نو معلومه شوه، چه په دې صورت کښې د تقسیم معنی باقی ده، نو بیا به د تقسیم فسخ کولو ضرورت نه وی، نو لکه څنګه چه د معین جزء د استحقاق په صورت کښې د جدا جدا کیدو معنی موجود ده، دغه شان دلته هم موجود ده.

دلیل ابي یوسف دا د امام ابویوسف رحمته الله علیه دلیل دې، ددې حاصل دا دې، که په دواړو حصو کښې د مستحق استحقاق په طریقه د شیوع وی، نو تقسیم به بالاجماع فسخ کیدو، ولې؟ ځکه چه مستحق دریم شریک دې، او د شریک د رضامندی نه بغیر تقسیم شوې وو، چه دا د اصول مطابق فسخ کیږي، او بالکل هم دا صورت په جزء شائع کښې هم دې، نو دا تقسیم به هم فسخ کیږي.

العنایة ینهما اوس پاتې شوه دا خبره چه په مقیس او مقیس علیه کښې څه مناسبت دې، نو په مذکوره صورت کښې به زید د خالد په حصه کښې څلورمه په طریقه د شیوع (او حصه دارئ) اخلی، نو د تقسیم معنی یعنی جدا جدا کیدل معدوم شو، نو بیا تقسیم څنګه باقی پاتې شو، او په متفق علیه صورت کښې چونکه استحقاق په جزء معین کښې دې، نو د زید رجوع به هم په جزء معین کښې وی، نو د تقسیم معنی باقی ده، په دې وجه به بالاجماع تقسیم نه فسخ کیږي.

کِتَابُ الْاِکْرَاهِ

ترجمه: (دا) کتاب د اکراه (په بیان کې) دې.

تخریج د عقد موالات په ذریعه د اعلیٰ حال، حرمت نه حلت اړخ ته تبدیلیږي. مطلب دادې، که موالات نه وو، نو د مولا اسفل مال اخستل به حلال نه وو، کله چې عقد موالات اوشو، نو اوس دده لپاره دده مال اخستل حلال شو، بالکل هم دا خبره اکراه کې ده، چه په دې کې د مخاطب حال د حرمت نه حلت اړخ ته بدلیږي، یعنی دده لپاره چې د کوم شی، مباشرت د اکراه نه وړاندې حرام وو، هغه د اکراه نه روسته حلالیږي، په دې وجه نه یې د موالات نه روسته کتاب الاکراه ذکر کړې دې.

د اکراه لغوي او اصطلاحی تعریف

الْاِکْرَاهُ بِثَبُتِ حُكْمِهِ إِذَا حَصَلَ مِنْ بَقْدَرٍ عَلَى إِيقَاعِ مَا يُوعَدُ بِهِ سُلْطَانًا كَانَتْ أَوْلُيَا د اکراه حکم ثابتیږي، کله چې حاصل شی، د هغه کس نه چې قادر وی، د هغې پر واقع کولو باندې، د کوم څه نه چې دهمکې ورکړې ده، بادشاه وی، او که غل وی.

تخریج **الاکراه لغة** اکراه په لغت کې د یو کس مجبوره کول او په نا خوښه کار باندې راضی کولو ته وائی.

الاکراه اصطلاحاً په اصطلاح د فقهاؤ کې اکراه هغه فعل دې، چه هغه سرې د بل په سبب سره داسې اوکړي، چه د هغه رضامندی ختمه شی، یا د هغه اختیار فاسد شی.

اقسامه د اکراه دوه قسمونه دي. ① اکراه ملجئ (اکراه) ② اکراه ملجئ هغه ده، چه هغې کې مکروه

نه د خپل خان یا د یو اندام هلاکیدو خطره وی. لکه د قتل یا د لاس کټ کولو وغیره دهمکي ورکول په دې صورت کې دمکړه رضامندی فوت کیږي. او اختیار فاسد یږي. ⑦ اکراه غیر ملجئ (اکراه قاصی، اکراه غیر ملجئ هغه دې چه هغې کې د خان یا اندام هلاکیدلو خطره نه وی. بلکه صرف رضامندی فوت کیږي. لکه د قید دهمکي، یا د وهلو وغیره دهمکي ورکولو په صورت کې. نو د رضا فوت کیدل د اختیار د فساد نه عام دي. ځکه چې مقابل د رضا کراهت دي. او مقابل د اختیار جبر (زبردستی) دي. او د قید کولو او د وهلو ټکولو په اکراه کې بلا شبه اکراه موجود ده. نو رضا معدوم شوه. خو اختیار سره د وصف د صحت نه موجود دي. ځکه چې اختیار هغه وخت فاسد یږي. کله چې د خان یا د یو اندام فوت کیدلو خطره وی. نو اکراه ملجئ به هغه تصرفاتو کې موثر وی. په کومو کې چې د رضا حاجت وی. لکه بیع، اقرار، او اجاره وغیره. او اکراه ملجئ به ټولو تصرفاتو کې موثر وی. **فائدة** که اکراه ملجئ وی. او که غیر ملجئ وی. په دواړو صورتونو کې نه په دې سره د مکړه اهلیت باطلیږي. او نه دده نه تطاب (کم عقل توب) وضع کیږي. ددې دلیل دادې. چه د مکړه افعال په فرض، خطر و اباحت، او رخصت کې مختلف کیږي. او کله دې گناهگار یږي. او کله مستحق د اجر او ثواب وی. مثلاً په ده باندې د نفس قتل، لاره کې شوکه کول، او زنا وغیره حرام ده. نو هغه به ددې په مباشرت (او په دې باندې عمل کولو) سره گناهگار یږي. او که منع شی. نو ثواب به ملاویږي. دغه ډول دده لپاره د مردارې خوړلو، او د شرابو څښلو اباحت دي. او د کلمه کفر و نیلو رخصت دي. شیخ فخر الاسلام بزدوی رحمته الله علیه په خپلو اصولو کې یو دریم ډول بل هم ذکر کړې دي. او هغه دا چې پلار یا خوښ یا هغه څوک چې ددوی قائم مقام وی. د هغه د قید کولو دهمکي ورکړي. (د کله لم پچله من اقسام الاکراه لعدم ترتب احکامه علیه).

شرط تحقق الاکراه د اکراه د تحقق لپاره دوه شرطونه دي: ① مکړه په هغه امر باندې قادر وی. د کوم چې هغه یره ورکوي. که هغه د وخت بادشاه وی. او که غل وی. یا بل څوک وی. د امام صاحب رحمته الله علیه نه چې یو روایت دادې. چه اکراه د بادشاه نه بغیر بل څوک نشي کولې. دا د هغوی د زمانې په لحاظ سره دی. چه هغه زمانه کې به داسې قدرت صرف بادشاه ته حاصل وو. نن سهار دا خبره نشته. نن سهار خو د هر فساد کونکي نه اکراه کیدای شي. لکه څنگه چې د صاحبینو رحمهم الله قول دي. او هم په دې فتوی ده. ⑦ مکړه ته ددې خبرې غالب گمان وی. چه مکړه د کومې خبرې دهمکي ورکوي. هغه به دا خامخا کوي.

د اکراه د احکامو تفصیل

وَإِذَا كَرِهَ الرَّجُلُ عَلَى بَيْعِ مَالِهِ كُلَّهُ جَبْرًا مَجْبُورًا كَرِهَ شَوْ يُوَسَّرُ د خپل مال په خرڅولو، أَوْ عَلَى شَرَاءٍ سِلْعَةٍ بِأَيِّ شَيْءٍ سَامَنَ بِهَا، أَوْ عَلَى أَنْ يَقْرَأَ جُلَّ بِأَلْفٍ دهره یا د چا لپاره د زر (دهره) په اقرار کولو، أَوْ بِإِجْرَاءٍ وَأَكْرَهَ عَلَى ذَلِكَ الْقَتْلُ أَوْ بِالْعَرْبِ الشَّدِيدِ أَوْ بِالْحَبْسِ یا د خپل کور په کرایه ور کولو باندې، په قتلولو یا سختو وهلو یا د قید کولو په دهمکي سره، فَبَسَّغَرُوْهُ هُفَ خَرَّ كَرُوْ. أَوْ اشْتَرَى قَبُوْ بِالْحَبْسِ إِنْ شَاءَ أَمْضَى الْبَيْعُ هُفَ ته اختیار دي. که غواړي بیع دې جائز اوساتي. وَإِنْ شَاءَ فَسَخَّهُ أَوْ كَرِهَ غواړي. ماته دې کړي. وَدَجَّهَ بِالْبَيْعِ (او مبيع دې واپس واخلی).

توضیح یو سړی لږه په دهمکي د قتل، یا په زیردستو وهلو ټکولو، یا اوږدې زمانې پورې په قید کولو د یو شی په خرڅولو، یا اخستلو یا اقرار کولو باندې مجبور کړې شو. او هغه دا شی خرڅ کړو. یا

نہی واخستلو. یا نہی دهنی اقرار او کړو. نو د اکراه د زوال نه روسته هغه ته اختیار دی. که غواړی دا عقود دې نافذ کړی. او که غواړی. فسخ دې کړی. ددې قاعده کلیه داده. چه زموږ په نیز د مکره واره تصرفات د قول په لحاظ سره منعقد کیږی. اوس په کومو عقودو کې چې فسخ احتمال شته. لکه بیع او اجاره وغیره، هغه دې فسخ کولې شی. او په کومو عقودو کې چې د فسخ احتمال نشته. لکه طلاق، نکاح، عتاق، تدبیر، استیلا، نذر وغیره، هغه دې نشی فسخ کولې. بلکه هغه لازمېږی. البته د آنده ثلاثه ^۱ په نیز نه لازمېږی.

دلیل > یعنی په اکراه ملجئ سره رضا معدوم کیږی. حالانکه ددې عقودو د صحت شرط دادی. چه خپل منځ کې رضامندی موجود وی. لکه د الله تعالی ارشاد دې ^۲ لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بِتَرَائِضٍ بَيْنَكُمْ ^۳ او ذکر شوی دهمکيانو سره اکراه کولو کې رضامندی ختمېږی. نو عقد به فاسد وی. ځکه چې د شرط نه موجود کیدلو په وجه د مشروط هم نفی کیږی.

په حقوق العباد کې د اکراه حکم

قَاتُ كَانَ قَبْضَ الثَّمَنِ طَوْعًا یا که مکره په خوشحالی سره ثمن باندې قبضه او کړله. فَقَدْ أَجَازَ الثَّيْمَرُ ^۴ نو د بیع اجازت نه ورکړو.

توضیح > که مکره خرڅ کړو، د زبردستی په وجه، او ددې قیمت نهی په خوشحالی واخستلو. نو په خوشحالی قیمت اخستل، بیع نافذ کول، او ددې نه راضی کیدل دی.

دلیل > ځکه چې ثمن په خوشحالی قبول د اجازت دلیل دی. لکه په بیع موقوف کې د مالک په ثمن باندې قبضه کول، دلالة اجازت وی. او که اکراه صرف په عقد د بیع باندې وی. د مبيع په سپارلو باندې نه وی. او هغه مبيع په خوشحالی اوسپاری. نو دا هم دلیل د اجازت دی.

(وَإِنْ كَانَ قَبْضُهُ مُكْرَهًا وَكَانَ ثَمَنُ بَانْدِي نَهِي قَبْضُهُ د مجبوری نه او کړله. فَلَيْسَ بِأَجَازَةً اجازت نه دی. وَعَلَيْهِ رَدُّهُ ^۵ **إِنْ كَانَ قَائِمًا فِي يَدِهِ**) او په ده باندې واپس کول واجب دی. که دده سره قانم وی.

توضیح > او که باع ثمن باندې قبضه د مجبوری نه او کړله. نو دا به اجازت نه وی. او په ده به واپس کول واجب وی. که هغه دده سره په دې حالت کې موجود وی. ځکه چې د اکراه په وجه عقد فاسد دی. او که ثمن هلاک شوي وی. نو دده به هیڅ نشی اخستلی.

دلیل > ځکه چې مکره سره دا ثمن امانت وو. ځکه چې ده هغې باندې د مشتری په اجازت سره قبضه کړې وه. او کله چې قبضه په اجازت د مالک وی. نو هغه موجب د ضمان هغه وخت وی. کله چې قبضه د تملک لپاره وی. حالانکه دلته کې باع ثمن باندې قبضه تملک لپاره نه ده کړې. ځکه چې هغه خو ددې په قبضه کولو مجبور وو. نو ثمن دده سره امانت شو. او د امانت په ضائع کیدلو سره ضمان نه راځی.

وَإِنْ هَلَكَ الثَّيْمَرُ فِي يَدِ الْمُشْتَرِي وَكَانَ مَبِيعَ هَلاک شو. مشتری سره. وَهُوَ غَيْرُ مُكْرَهٍ حالانکه هغه مکره نه دی. **فَعَيْنُ قِيمَتُهُ** نو هغه به ددې د قیمت ضامن وی.

توضیح > باع په زبردستی یو شی خرڅ کړو. او مشتری هغه د زبردستی نه بغیر واخستلو. بیا هغه مشتری سره هلاک شو. نو مشتری به باع ته ددې د قیمت تاوان ورکوی.

دلیل > ځکه چې د مکره بیع فاسد ده. او بیع فاسد کې هم مبيع مشتری باندې مضمون وی.

(وَلِلْمُكْرَهَاتِ أَنْ يَقْبِضَ الْمُكْرَهَاتُ إِنْ شَاءَ) او مکره لپاره اختیار دی. که غواړی. مکره نه تاوان واخلي.

توضیح بائع په زبردستی یو شی خړخ کړو. او مشتری هغه د زبردستی نه بغیر واخستلو بیا هغه مشتری سره هلاک شو. نو مشتری به بائع ته ددې د قیمت تاوان ورکوي.

دلیل ځکه چې دمکړه بیع فاسد ده. او بیع فاسد کې هم مبیع مشتری باندې مضمون وی. خو مکړه ته دا اختیار هم شته. چه چا په ده باندې زبردستی کړي. وه. هغه نه د قیمت تاوان واخلي. ځکه چې د ترکومه پورې د هلا کولو معنی موجود وی. هلته کې مکړه (مجبور) ددې مکړه آله وی. (اگرچه د کلام کیدلو په حیثیت سره هغه آله نه ده) (لأن التكلم بلسان الغير لا یصح) نو گویا مکړه د بائع (مکړه) مال مشتری ته ورکړو. نو مکړه ته اختیار دې. چه مکړه او مشتری دواړو کې د چا نه غواړي. تاوان واخلي.

په حقوق الله کې د اضرار حکم

وَأَنْ أَكْرِهَ عَلَى أَنْ يَأْكُلَ الْبَيْتَةَ أَوْ يَتَرَبَّخَ الْخَمْرَ، كَهَ مَجْبُورٍ كَرِهَ شَوْبَهُ مَرْدَادٍ خَوَّلُوْهُ يَأْ شَرَابِ خُبْنَلُوْ بَانْدِي، فَأَكْرَهَ عَلَى ذَلِكَ يَحْبِسُ أَوْ قَرْبَ أَوْ قَيْدٍ كُولُوْ يَأْ وَهَلُوْ، يَأْ دَ هَتَكُرِيْ پَه اچولو دهمکي ور کولو سره، لَمْ يَحِلْ لَهُ إِلَّا أَنْ يُكْرَهَ بِمَا يَخَافُ مِنْهُ عَلَى نَفْسِهِ أَوْ عَلَى عَضْوَيْهِ أَوْ عَلَى غَيْرِ ذَلِكَ، يَأْ دَ هَتَكُرِيْ پَه اچولو دهمکي سره، چې هغې سره خطره وی. د خپل خان یا د یو اندام، فَإِذَا خَافَ عَلَى ذَلِكَ كَلَهُ، چې ددې یره وی. وَيَسَعُهُ أَنْ يَقْدِرَ عَلَى مَا أَكْرَهَ عَلَيْهِ (نو گنجانش شته. چه وراوراندې شی هغه شی ته په کوم چې مجبور کړې شوې دې).

توضیح یوسي د خنزیر یا د مردار د غوښې په خوړلو، یا د شرابو او وینې څښلو باندې د جیل او وهلو او د قید کولو او بندولو یره او دهمکي ور کولو باندې مجبور کړې شو. نو هغه لپاره ددې څیزونو خوراک صحیح نه دې.

دلیل ځکه چې ددې محرماتو د خوراک اباحت د اړتیا په وخت دې. او اړتیا هغه وخت ده. چه کله د خان یا د یو اندام د هلاکت یره وی. نو که یو کس د نفس قتلولو یا د یو اندام کت کولو یره ورکړله. او مجبوره نې کړو. نو په دې صورت کې دده لپاره خوراک حلال دې.

(وَلَا يَسَعُهُ أَنْ يَصْبِرَ عَلَى مَا تَوَعَّدَ بِهِ، أَوْ دَبْجُوزُ ۰؛ گنجانش به نه وی. چه په دې باندې صبر اوکړي. د کومې چې دهمکي ورکړې شوې ده. فَإِنْ صَبَرَ حَتَّى أَوْقَعُوا بِهِ وَلَمْ يَأْكُلْ، كَهَ دَ صبر اوکړو. تردې چې هغه داسې اوکړل. او ده او نخوړل. فَهُوَ آثِمٌ، نو گنهگار به وی. لِأَنَّهُ لَمْ يَأْبِ يَهْ ځکه چې هرکله دا شی جائز کړې شو.

توضیح که هغه نې اونه خوري. او صبر اوکړي. او د خان قرباني ورکړي. نو گنهگار به وی. **دلیل** به منع کیدلو سره پخپل خان هلا کولو باندې د غیر مددگار (او معاون) شو. نو گنهگار به وی. لکه څنگه چې په حالت د مخصصه (سخته لوگه) کې کیږي.

مکړه لپاره د هکله د هکله او د نورو ځانواو وېلو حکم

(وَأَنْ أَكْرَهَ عَلَى الْكَافِرِ بِاللَّهِ تَعَالَى أَنْ يَصْبِرَ عَلَى مَا تَوَعَّدَ بِهِ، أَوْ قَرْبَ أَوْ قَيْدٍ كُولُوْ يَأْ وَهَلُوْ، يَأْ دَ هَتَكُرِيْ پَه اچولو دهمکي ور کولو سره، لَمْ يَحِلْ لَهُ إِلَّا أَنْ يُكْرَهَ بِمَا يَخَافُ مِنْهُ عَلَى نَفْسِهِ أَوْ عَلَى عَضْوَيْهِ أَوْ عَلَى غَيْرِ ذَلِكَ، يَأْ دَ هَتَكُرِيْ پَه اچولو دهمکي سره، چې هغې سره خطره وی. د خپل خان، یا د یو اندام، شې په داسې دهمکي سره، چې هغې سره یره وی د خان، یا د یو اندام.

توضیح که یو مسلمان د قید و بند او د وهلو ټکولو په دهمکې سره د کفر کلمې په ونيلو، او د نبی کریم ﷺ په شان مبارک کې گستاخانه الفاظ او ښکلو باندې مجبور کړې شو. نو دا اکراه نه ده. **دلیل** څکه چې هر کله په قید و بند و غیره سره د شرابو په څښلو کې اکراه نه کیږي. نو کفر کوم چې په حرمت کې دهغې نه سخت دي. هغې کې به په طریق اولی اکراه نه وي.

(فَإِذَا خَافَ عَلَىٰ ذَٰلِكَ نُو هَرَكَلَه چې ددې خطره وي. وَيَسْعَهُ أَنْ يَظْهَرَ مَا أَمْرُوهُ بِهِ نُو گنجانش شته چه ښکاره کړي. هغه د کوم چې دوی حکم کړې دي. وَيُؤْتِي، او توريه او کړي. فَإِنْ أَظْهَرَ ذَٰلِكَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ که هغه دا ښکاره کړله. په داسې حالت کې، چه دده زړه په ایمان سره مطمئن دي. فَلَا لَمَّ عَلَيْهِ) نو په ده به ټناه نه وي.

توضیح البته که د نفس قتل، یا د یو اندام د پري کولو په وجه د کفر کلمې ونيلو باندې یا د نبی کریم ﷺ په شان کې په بد ردواو کنخلو ونيلو باندې مجبور کړې شو. نو دده لپاره د توريه په طور پخپله ژبه د ونيلو گنجانش شته. په دې شرط چې دده زړه په ایمان مطمئن وي.

دلیل د عمار رضی الله عنه حديث دي أخذ المشركون عمار بن ياسر فلم يتركوه حتى سب النبي ﷺ وذكر الهتهم بخبرهم تركوه فلما أتى رسول الله ﷺ قال له انصرف ما وراكم قال: شربا رسول الله ﷺ ما تركت حتى دلت منك وذكر الهتهم بخبر قال: فكيف تجد قلبك قال: مطمئنا بالإيمان قال: فإن عادوا فعد^(۱) یعنی عمار بن ياسر رضی الله عنه مشرکانو او نیولو. او ترکوه مپورې چې هغه د هغوی د بتانو تعریف او د نبی کریم ﷺ بد رد نه ووکړې. هغه وخته پورې هغوی هغه پري نخودلو. هغه د نبی کریم ﷺ په خدمت کې حاضر شو. واقعہ نه بیان کړله. نبی کریم ﷺ پوښتنه اوکړه. هغه وخت ستا د زړه څه حالت وو؟ عرض نه کړل، انهي د الله رسوله ﷺ ازما په زړه کې ایمان مضبوط وو. نبی کریم ﷺ اوفرمانیل. که مشرکان بیا داسې اوکړي. نو ته هم دغه ډول کوه.

(فَإِنْ صَبَرَ حَتَّى قُتِلَ) اوکه ده صبر اوکړو. تردې چې قتل کړې شو. وَلَمْ يَظْهَرَ الْكُفْرَ خُو ده کفر ښکاره نکړو. گان ما جورا) نو هغه ته به اجر ملاوېږي.

توضیح د ذکر شوې توريه عقلی دلیل دي. ددې تقرير دادې. چه ایمان د ژبي د اقرار او د زړه د تصديق نوم دي. چه ددې رکن اصلی تصديق دي. کوم چې په مذکوره صورت کې قائم دي. نو په داسې ښکاره کولو سره ایمان په حقیقت کې نه فوت کیږي. او په منع کیدلو کې حقیقت کې د ځان (نفس) تللو خطره وي. په دې وجه د کفر ښکاره کولو گنجانش شته. خو که هغه په دې حالت کې صبر اوکړي. او په ژبه کلمه د کفر اونه گرځوي. نو د ثواب مستحق به وي.

دلیل که په صبر کولو باندې د اجر مستحق کیدلو عقلی دلیل دا دي. چه د کفر د قباحته په وجه حرمت باقي دي. نو هغه اکراه باندې صبر کولو سره د محرم شرعي نه ځان ساتونکي او د شرعي نهی تعميل کونکي شو. او دین د اعزاز په خاطر د کلمه کفر ښکاره کولو نه منع کیدل د مضبوطې حوصلې د ميره دي. او په دې کې هيڅ شک نشته. چه د رخصت اختیارولو په نسبت عزیمت باندې عمل کول

افضل دی۔ پیہ خلاف د مردارې خورلې، اود شرابو څښلو، چه په دې کې د استثناء (أَلَا مَا أَفْطَرُوا لَهُمُ الْآيَةَ) په وجه اباحت اوشو.

مکړه لپاره مسلمان ته د نقصان رسولو حکم

وَأَنْ أَكْرَهَ عَلَى إِيْلَافٍ مَالٍ مُسْلِمٍ بِأَمْرِ يَخَافُ مِنْهُ عَلَى نَفْسِهِ أَوْ عَلَى أَعْضَائِهِ كَمَا مَجْبُورٌ كَرِي شُو. د يوکس مال هلا کولو باندې، په داسې دهمکې سره چې هغې سره خطره وې. د خپل خان يا د يو اندام، وَيَسْعَهُ أَنْ يَفْعَلَ ذَلِكَ) نو گنجانش شته. چه اوکړې.

توضیح: که د نفس په قتلولو يا د يو اندام کت کولو په دهمکې سره د يو مسلمان مال هلا کولو باندې مجبور کړې شو. نو دده لپاره د داسې کولو گنجانش شته. دليله: ځکه چې د اړتيا په وجه د غير مال جائز کېږي. لکه څنگه چې په حالت د مخصه د سختې لوږه کې کېږي. او دلته کې هم اړتيا متحقق شو. چه خان بچ کول دي. نود غير مال هلاکولې شي. او که هلاک نې نکرې بلکه په تکليف باندې صبر اوکړې. نو ثواب به ملاوړې.

وَالصَّاحِبُ الْمَالِ أَنْ يُضَيِّقَ الْكُفْرَةَ) اود مال مالک ته اختيار دې. چه مکړه نه تاوان واخلي.

توضیح: بيا د مال مالک لکه څنگه چې د مکړه نه تاوان اخستې شي. هم دغه ډول هغه د مکړه نه هم اخستې شي. دليله: ځکه چې دا وړاندې معلومه شوه. چه افعالو کې فاعل د حامل لپاره آله کېدای شي. او مال هلاکول هم د افعالو د قبيلې څخې دی. نو گویا مکړه د مکړه په ذریعه د فلائی مال هلاک کړو. نو هغه د مکړه نه تاوان اخستې شي.

مکړه لپاره د قتل رسولو حکم

وَأَنْ أَكْرَهَ يَقْتُلَ عَلَى قَتْلِ غَيْرِهِ كَمَا مَجْبُورٌ كَرِي شُو د قتل په دهمکې سره. د بل کس په قتلولو باندې. كَمَا يَسْعَهُ أَنْ يَقْتُلَ غَيْرَهُ هغه لپاره گنجانش نشته. چه د هغه په قتل باندې اقدام اوکړې. وَيَضُرُّ حَتَّى يَقْتُلَ بلکه صبر دې اوکړې. تردې چې پخپله قتل کړې شي. فَإِنْ قَتَلَهُ هغه نې مسلمان کړو. گان اېجا) نو گناهگار به وې.

توضیح: او که د نفس قتلولو په دهمکې سره د يو مسلمان په قتل باندې مجبور کړې شو. نو هغه ته د قتلولو گنجانش نشته. که قتل نې کړې. نو گناهگار به وې. دليله: ځکه چې مسلمان قتلول په هيڅ حالت کې هم جائز نه دی.

وَالْقِصَاصُ عَلَى الَّذِي أَكْرَهَ إِنْ كَانَ الْقَتْلُ عَمْدًا) او قصاص به په هغه چا وې چې هغه زور کړې وې که قتل عمد او وې.

توضیح: په دې وجه که ده په قصد سره قتل کړو. نو په اکراه کونکې باندې به قصاص وې دليله: دليل دادې. چې دي مکړه په حقيقت کښې قتل نه دې کړې دې خو مجبوره کړې شوې دې لکه چې دې د تيره آله په ځانې استعمال شوې دې او قاعده دا د چې څوک آله د قتل استعمال کړې په هغه باندې قصاص وې

د مکړه د طلاق او اعتاق حکم

وَأَنْ أَكْرَهَ عَلَى طَلَقٍ امْرَأَةٍ كَمَا مَجْبُورٌ كَرِي شُو د خپلې ښځې په طلاق ورکولو، أَوْ عَتَقَ عَبْدًا د

خپل غلام په آزادولو، فَقَعَلَ او هغه اوکړل. وَقَمَّ مَا أَكْرَهَ عَلَيْهِ نَوَ واقع کيږي به هغه په کوم چې دې مجبور کړي شوې دي.

توضیح: که ښځې ته په طلاق ورکولو یا د غلام په آزادولو باندې مجبور کړي شو. او هغه طلاق ورکړو. یا نې غلام آزاد کړو. نو دا امور واقع کيږي. ددې تفصیل په کتاب الطلاق کې تیر شوې دي.

(وَيَرْجِعُ عَلَى الَّذِي أَكْرَهَهُ يَقِيمَةُ الْعَبْدِ) او رجوع به کوی په هغه کس باندې چاچه دې مجبور کړي دې. د غلام په قیمت،

توضیح: د آزادی په صورت کې به مکړه د اکراه کونکي نه د غلام قیمت اخلي. **دلیل:** ځکه چې د هلاکت په حق کې مکړه د اکراه کونکي آله کیدای شي. نو هلاکت به هم هغه اړخ ته منسوب کيږي. او دا ضمان چونکه ضمان د هلاکت دې. چه دا په مالداري او غریبي سره نه مختلف کيږي. په دې وجه به د غلام قیمت اخلي. که اکراه کونکي توانگر او که غریب وي.

(وَيَرْجِعُ بِنِصْفِ مَهْرِ الْمَرْأَةِ إِنْ كَانَ قُبِلَ الدُّخُولُ) اود اکراه کونکي څخه به د ښځې نصف مهر واپس اخلي. که طلاق د صحبت نه وړاندې وي

توضیح: او د طلاق په صورت کې به د اکراه کونکي نه د مهر مسمی نصف اخلي. په دې شرط چې طلاق د دخول نه وړاندې وي.

دلیل: وجه داده. چه په میره کوم مهر واجب وو. نو هغې کې د ساقطیدلو احتمال وو. یعنی (کیدای شي) فرقت (او جدائی) د ښځې د اړخه واقع شي. خو کله چې طلاق واقع شو. نو مهر مؤکد شو. نو د مال دا هلاکت به اکراه کونکي اړخ ته منسوب وي. او مکړه به دده نه د نصف مهر اخستلو حقدار وي.

حکم سورة الوطي: خو که هغه وطی کړې وي. نو د اکراه کونکي نه هیڅ هم نشي اخستلي. ځکه چې اوس مهر د وطی په وجه مؤکد شوې دي. د طلاق په وجه نه دې مؤکد شوې. نو صرف د ملک نکاح هلاکت باقی پاتې شو. او ملک د نکاح (په وخت د وتلو) مال نه دي. او کوم شي چې مال نه وي. د هغې ضمان مال سره نه کيږي.

(وَإِنْ أَكْرَهَ عَلَى الزَّوْجِ أَنْ يَكُونَ بِهَ زَانًا بَانِدِي مجبور کړي شو. وَجَبَ عَلَيْهِ الْحَدُّ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ) نو په مکړه به حد واجب وي. د امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز..

توضیح: که یوکس په زنا کولو باندې مجبور کړي شو. او هغه زنا اوکړله. نو د امام ابوحنيفه او امام زفر رحمهما الله په نيز به په ده باندې حد د زنا واجب وي.

دلیل: ځکه چې سړی اړخ ته د زنا تصور د آلي منتشر کیدلو نه بغير نه کيږي. او د آلي انتشار د لذت نه بغير نه کيږي. او لذت کیدل د خوشحالي په طور د کولو دليل دي.

(لَأَنْ يَكْرَهَهُ السُّلْطَانُ، خو که ده لره بادشاه مجبور کړو. (نو حد به نه وي). وَقَالَ الْأَصْحَابُ رَحِمَهُمُ اللَّهُ) فرماني. لَا يَلْزَمُهُ الْحَدُّ) چې په ده به حد لازم نه وي.

توضیح: البته که په دې فعل باندې مجبور کونکي بادشاه وي. نو حد به واجب نه وي. **دلیل:** ځکه چې د حد وجوب د زجر لپاره وي. او اکراه سره ددې اړتیا نشته. نو په دې فعل سره دده مقصد خپل هلاکت لرې کول دي. شهوت پوره کول نه دي. نو دا اسقاط به په حد کې شبه جوړيږي. پاتې

شو د آلي انتشار، نو هغه کله کله طبعی طور باندې هم کيږي. لکه د اوده سړی د آلي انتشار د ارادي

او اختیار نه بغیر کیری. بیا د بادشاه استثناء د امام ابوحنیفه رحمہ اللہ په مرجوع الیہ قول کې دی. د مخکنی قول مطابق اکراه کونکې که بادشاه وی. او که دده نه علاوه بل څوک وی په دواړو صورتونو کې حد واجب دي. د صاحبیني رحمہما اللہ په نیز دواړو صورتونو کې حد واجب نه دي.

مکړه په مرتد کیدلو باندې د مجبوره ځولو حکم

وَإِذَا كُرِهَتْ عَلَى الرَّدِّ فَكَهْ مجبور کړې شو په مرتد کیدلو باندې، لَمْ تَكُنْ أَهْرَاقُهُ مِنْهُ نو دده ښځه به بانه نه وی.

تفريح > نفس مسئله آسانه ده.

دليله > ځکه چې د ردت تعلق اعتقاد سره دي. آيا نه گوري. که دده زړه په ايمان مطمئن وي. نو نه کافر کېږي. اولته د کفره اعتقاد کې شک دي. نو د شک په وجه بانه کيدل به نه ثابتېږي.

کِتَابُ السَّيْرِ

ترجمه > (دا) کتاب د جهاد په بيان کېږي دي.

تفريح > تعريف السيرة > السير جمع د سيرة، ده. اودا طريقې ته وائي په کارونو کېږي، (يعنی کارونه

چې په کومه طريقه باندې کولی شي. هغې ته، السيرة) وائي.

تعريف السير فرعا > اوبه شريعت کېږي خاص دي په طريقې دنبي صلی اللہ علیہ وسلم پورې په غزواتو خپلو کېږي، (يعنی

نبي صلی اللہ علیہ وسلم چې په کومه طريقه جهاد کړې دي. هغه طريقې ته سيرة وائي)

د جهاد حکم

الْجِهَادُ قَرْصٌ عَلَى الْكُفَّايَةِ إِذَا قَامَ بِهِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ سَقَطَ عَنْ الْبَاقِينَ

ترجمه و تفريح > جهاد په عامو حالاتو کېږي، فرض کفايه دي. کله چې اودريږي په دي باندې يوه ډله

د خلقونه، نوسا قطيږي د نورو نه، يعنی جهاد فرض کفايه دي. ځکه چې د فرض کفايه تعريف دا دي. چې په

مسلمانانو کېږي يوه ډله هغه کوي. نو د ټولو غاړه خلاصه وي. او که څوک نې هم نه کوي. نو ټول به

گناهگار وي. لکه د جنازې مورخ راواخله. په متن کېږي دوه خبرې دي. يوه دا چې جهاد فرض دي. اوبله دا

چې علی الکفايه دي.

والله > ① دالله تعالی د دي ارشاد دوجې چې ﴿وَلَا تُلُوا الْمُسْلِمِينَ كَافَةً كَمَا يُفَعِّلُونَكُمْ كَافَةً﴾ جنګيږي

مشرکانو سره تاسو ټول لکه څنګه چې جنګيږي دوی تاسو سره ټول، (نواصل په کتاب الله سره د جهاد

فرضيت ثابت دي.

② نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمايلي دي الْجِهَادُ مَا ضِلَّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ { د جهاد به جاري وي تر قيامته پورې

د جهاد پر يهود و جهانه

﴿إِنْ لَمْ يُقْمَرِهِ أَحَدًا أَيْمَ بَحِيمِ النَّاسِ بِذِكِّهِ﴾

ترجمه و تفسیر > اوکه اهتمام اونکر لوددی (جهاد) هیچ کس په مسلمانانو کښې، نو گناهگار یې ټول خلق په پریخودو ددی (جهاد چه فرض کفایه دی)

دالله > ① ځکه چه وجوب په ټول (خلق) دی. او په ترك د واجب گناه لازم یې. اودویم دلیل ددی فرض کفایه دپاره دا بیانوی

② ځکه چه مشغول کیدو د ټولو (خلق) په دی (جهاد) کښې ختمیدل د سامان د جهاد دی. لکه اسونه، او وسله شوه، (نور کله چه سامان او آلات د جهاد ختم شی. نولازمی خبره ده. چه جهاد به په څه کیږی؟ ددی وجی ضروری ده. چه څه مسلمان په جهاد کښې مشغول وی. او څه کسان په هغه کارونو کښې مشغول وی. چه د جهاد دپاره د اسبابو او ذرایعو حیثیت لری. لکه په موجوده وخت کښې سائنسی علوم، اقتصادی علوم وغیره شول. هر کله چه د جهاد اسبابو او آلاتو پیدا کول هم ضروری دی. او بعضی خلق به په دې کښې مشغول کیدل ضروری دی. نونتیجه دا راووتله. چه (واجب یې (جهاد) علی الکفایه، (یعنی چه بعضی مسلمانان په کښې مشغول وی. نود نورو غاړه خلاصه شوه)

د اقدامی جهاد حکم

(وَقَاتِلِ الْكُفَّارَ وَاجِبٌ) وَإِنْ لَمْ يَنْدَعْهُنَّ

ترجمه و تفسیر > او جنگ کول د کافرانوسره واجب دی اگر چه هغوی حمله نه وی کړې په مونږ باندې، (یعنی کله چه کافران د اسلام قبولولو او د جزیه ورکولو نه انکار او کړی. نو ددی نه پس دوی سره جهاد کول واجب دی. اگر چه ددی د وارو خیزونو نه منلو نه پس هغوی په مسلمانانو حمله نه وی کړې) **دلیل** > د جهاد په فرضیت چه کوم آیاتونه او احادیث راغلی دی. لکه د الله تعالی قول چه جنگ یې کافرانوسره ټول، دغه شان نبی ﷺ فرمایلی دی. جهاد به تر قیامته پورې جاری وی. اوددی بیان په کښې نشته. چه هله په تاسو جهاد لازم یېږی. چه کافران په تاسو حمله او کړی. نو ددی نصو صودعوم دوجې اقدامی جهاد هم جائز دی

په چاچه جهاد فرض نه دی

(وَلَا يُجِبُ الْجِهَادُ عَلَى صَبِيٍّ)

ترجمه و تفسیر > اونه (واجب یې (جهاد) په ماشوم باندې **دلیل** > پکار ده چه ماشوم باندې آسانتیا اوشفقت او کړې شی. او که مونږ به ده جهاد واجب کړو. نو جهاد چونکه گران کار دی. نو دی په مشقت کښې اخته کیږی. اوشفقت د مشقت تقاضا نه کوی. او بله دا چه ماشوم مرفوع القلم دی

(وَلَا عُبَّيٍّ وَلَا امْرَأَةٍ)

ترجمه > اونه (واجب یې) په غلام او په ښځه

تفسیر > **دلیل** > په عامو حالاتو کښې به غلام دخپل مولی او په ښځه باندې د خپل خاوند حق مقدم دی. البته که د جهاد دپاره عام اعلان اوشی. نور بیا به د مولی اود خاوند اجازت نه بغیر جهاد ته ځی

(وَلَا اَعْمَى وَلَا مُقْعَبٍ وَلَا اَفْطَمَ)

ترجمه > اونه (واجب یې) په روند او په شل اوچه پښه نه کټ شوې وی.

تفسیر > **دلیل** > په جهاد کښې شرکت ددی دپاره وی. چه د دشمن مقابلې او کړی. یا د مجاهدینو مدد او کړی. اودا کسان په خپله د نورو د خدمت محتاج دی. نو دوی به په خپله څه جهاد او کړی

دشمن د حملې په صورت کې د جهاد حکم

فَإِنَّ هَجْمَ الْعَدُوِّ عَلَى بَلَدٍ وَجَبَ عَلَى جَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ الدَّفْعُ تَحْرِيرُ الْمَرْأَةِ بِغَيْرِ أَذْنِ زَوْجِهَا وَالْعَبْدُ بِغَيْرِ أَذْنِ الْمَوْلَى (المؤلف)

هل اللغة ① هجوم، حمله ② العدو، دشمن ③ بلده، ښار

ترجمه و تفسیر: که حمله او کرله دشمن (یا ناڅاپه حمله یې او کرله) په یو ښار (د مسلمانانو) باندې واجب شوه په ټولو خلقو باندې، دفاع کول (او مقابلې کول او مقابلې کول د دشمن، نې اوڅی به ښځه بغیر د اجازت د خاوند نه او غلام بغیر د اجازت د مولی نه،

دلیل: (او دلیل دا دی، چه) اوگر څیدلو جهاد فرض عین، او ملک یمین (په غلام او وینځه کېنې) اور قیت د نکاح په ښځه کېنې، نه ښکاره کېږي په مقابلې د فرض عین څیزونو کېنې. (یعنی چه کله د مولی او د خاوند د حق مقابلې د فرض عین سره راشي، نو فرض عین به مقدم وی د دوی په حقوقو باندې. اول به فرض عین ادا کولې شی) لکه په مونځ او روژه کېنې، یعنې که مولی یا خاوند ښځه د فرضی مونځ یا روژې نه منع کوی. نو دوی به په دې کېنې دهغوی تابعداری نه کوی. ځکه چه د مخلوق تابعداری به په څیز کېنې نه کوی، چه د خالق په کېنې نافرمانی وی)

حکم الجهاد قبل النفي العام: په خلاف دعام اعلان نه وړاندې (یعنی چه د جهاد دپاره عام اعلان نه وی شوې. نو په هغه صورت کېنې د غلام دپاره د مولی نه او د ښځې دپاره د خاوند نه اجازت غوښتل ضروری دی) ځکه چه بغیر د دې دواړو غلام او ښځې نه گذاره کېږي (د دشمن د مقابلې، نو دعام اعلان نه وړاندې چونکه غلام او ښځې ته څه ضرورت نه وی) نونشته ضرورت باطل کولو حق د مولی او د خاوند نه بغیر ضرورت)

(وَأَذْخَلَ الْمُسْلِمُونَ دَارَ الْحَرْبِ فَحَاصَرُوا مَدْيَنَةَ أَوْجِصًا دَعَوْهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ)

هل اللغة ① حاصروا: گیراؤ و اچوی ② مدینة: ښار ③ حصن: قلعه

ترجمه و تفسیر: کله چه داخل شی مسلمانان دار الحرب (د کافرانو ملک) ته، او محاصره کړې (گیر کړې) یو ښار یا قلعه، (یعنی هر هغه ځانې چه دهغې مینځ ته بغیر اجازت ورتلل نشی کیدې. نو د ټولونه اول) رابلی به دوی اسلام ته (چه تاسو اسلام قبول کړئ)

دلیل: د دې وجې چه فرماتیلی دی حضرت ابن عباس رضی الله عنهما چه نبی ﷺ هیڅ یو قوم سره جهاد نه دې کړي، تردې چه راوبلل به نې دوی اسلام ته (چه تاسو ایمان راوړئ، د)

فَإِنَّ أَجَابًا وَكَفَّارًا عَنْ قَتْلِهِمْ

ترجمه و تفسیر: که دوی قبول کړلو دعوت (او اسلام نې قبول کړل) نو منع به شی (مسلمانان یا منع به کړی مسلمانان ځانونه خپل، د جنگ د دوی نه (یعنی دوی سره به جنگ نه کوی) دلیل: دوجې د حاصلیدو د مقصود (د جهاد چه کوم مقصد دی، هغه به دار الکفر کېنې د الله تعالی د دین غلبه ده. نو چه دوی ایمان راوړل، هغه مقصود بغیر د قتال نه حاصل شو. نو قتال ته څه حاجت پاتې نشو. او دوی سره به د جنگ کولو نه ځکه منع کېږي، بقینا فرماتیلی دی نبی ﷺ أَمَرَ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ

حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ماته حکم شوی دې چه جنگیره خلقو سره تردې چه دوی اووانی نشسته لاق دعبادت سوا دالله نه حدیث تراخړه پوری اولوله، یعنی اوچاچه لاله الله اووئیل نوده محفوظ کرل زما نه مال خپل اونفس خپل مگریه حق دشریعت سره، یعنی که دې یومسلمان قتل کړی یا زنا اوکړی، نوییا به دده وینه محفوظ نه وی. اودده حساب په الله تعالی دې نوکه په ظاهره نې کلمه وئیلې وی. اوبه باطن کښې کافر وی. زه به ظاهرته گورم. دنفاق حساب به ورسره الله تعالی دقیامت په ورځ کوی.

دجزیه مطالبه کول

(وَإِنْ اٰمَنُوْا دَعَوْهُمْ اِلٰى اَدَاِ الْخِرَیْةِ)

ترجمه و تفسیر: اوکه منع شو دکافران یعنی دایمان راوړلونه نې انکار او وکړلې راوبه بلی دوی (کافران) ادا کولو دجزیه ته

دلیل: په دې (دعوت ورکولویاندې) حکم کولورسول الله ﷺ دلښکروامیرانو ته (چه اول به تاسو دوی ته دایمان دعوت ورکوی. خوکه دایمان راوړلونه انکار اوکړی. نو دا به ورته وانې. چه جزیه قبوله کړی. یعنی تاسویه مونږ ته ټیکس راکوی. اودهغې په بدله کښې به اسلامی حکومت تاسوته د جان اوماال امن درکوی)

جزیه ورکولونه تیاریدل

(فَإِنْ يَدُلُّوْهُا فَلْيَمْرَءُا لِلْمُسْلِمِيْنَ وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَيْهِمْ)

ترجمه و تفسیر: که دوی قبوله کړی دا (جزیه مسلمانانوته، یعنی په ورکولویاندې راضی شی. اگرچه ورکړې نې نه وی) نودوی دپاره به هغه (حقوق) وی. کوم چه د مسلمانانودپاره وی. (اسلامی حکومت به د دوی د مال او جان حفاظت کوی) اوبه دوی باندي به وی هغه ذمه واری وی. کومه چه په مسلمانانو وی. (لکه دحاکم اطاعت کول وغیره. اودوی ته به په جزیه ورکولو د مال او جان حفاظت ملاوړې) دلیل: د قول د علی رضی الله عنه دوجې (هغوی فرمایلی دی) یقیناً دوی (کافران) ورکوی جزیه دې دپاره چه شی چه وینی ددوی (په حفاظت کښې) پشان د وینو زمونږاوشی مالونه د دوی پشان د مالونو زمونږ، نولکه څنگه چه د مسلمان دمال او جان حفاظت د اسلامی حکومت ذمه واری ده. دغه شان به د هغه کافرانودجان اوماال حفاظت هم داسلامی حکومت ذمه واری وی. څوک چه جزیه ورکوی، د

د دعوت اسلام له وړاندې د جهاد کولو ممانعت

(وَلَا يُجِزُّ اَنْ يُقَاتِلَ مَنْ لَمْ تَبْلُغْهُ دَعْوَةُ الْاِسْلَامِ اِلَّا بَعْدَ اَنْ يَدْعُوْهُمْ)

ترجمه و تفسیر: اوجانزنه دی چه جنگ اوکړې شی دهغه چا سره چه نه وی رسیدلې هغه ته دعوت داسلام (یعنی چا ورته د اسلام دعوت نه وی ورکړې. مگر دا چه راوې بلی دې (اسلام) ته، دالله ① دوجې د وینا دښی ﷺ نه په وصیت کولو کښې د لښکروامیرانوته (یعنی کله چه به نبی ﷺ

٢) من حدیث ابی هریره رضی الله عنه أخرجه البخاری فی الجهاد باب ١٠٢ ومسلم فی الجهاد رقم ١) وابوداود فی الجهاد باب ٩٢ واحد فی المسند (٣١٢).

١) غریبه الزیلعی رحمه الله هذا اللفظ ثم نقل رواية أبی الجنوب الأسدی قال قال علی بن أبی طالب رضی الله عنه من كانت له ذمتنا فدمه كدمنا ودينه كديننا، وعزاه إلى دارقطني (نصب الراية ٥٨٧٣).

د جهاد دپاره لښکر لیږل. نودهغوی امر ته به ئې د احکم کولو. چه، دوی (کافران) راوبله، گواهی ددی خبرې ته چه نشته لائق د عبادت سوا د الله تعالی نه (یعنی د الله تعالی وحدانیت طرف ته دعوت ورکړه).

۵

۶ په دعوت ورکولو سره به دوی پوښه شی. چه مونږ (مسلمانان) دوی (کافران) سره د دین دپاره جنگ کوو. د دوی د مالونو اخستلو دپاره ورسره نه کوو. (چه ددوی نه به ددوی مالونه اخلی اود قید کولو د اهل و عیال ددوی دپاره) یعنی زموږ مسلمانانو د جهاد مقصد د نورو قومونو پشان د مال اود دولت لوټ کول اود دینم غلام جوړول نه دی. بلکه مونږ صرف د الله تعالی د دین د غلبه دپاره جهاد کوو. نو دوی به ددی نه متاثره شی. چه دا خلق د مال دولت لالچیان نه دی) نو کیدې شی چه دوی قبول کړی (دعوت د اسلام) نوموړی به خلاص شود مشقت د جنگ نه (خکه چه د کوم مقصد دپاره مونږ جهاد کولو. هغه مقصد د جهاد نه بغیر حاصل شی)

د دوباره دعوت ورکولو استحباب

(وَيَسْتَجِيبُ أَنْ يَدْعُوهمْ بَلَقْتَهُ الدَّعْوَةُ إِلَى الْإِسْلَامِ)

ترجمه و توضیح: او مستحب دی چه دعوت ورکړی هغه چاته چه رسیدلې وی ورته دعوت (د دین اسلام) دپاره د مبالغه کولو په وړولو کښی، (یعنی چه دوی ته دوباره اووئیلی شی. چه تاسو ایمان راوړئ. ځنی بیا به ستا د مال اوجان خیر نه وی)

وَلَا يَجِبُ ذَلِكَ

ترجمه و توضیح: او واجب نه دی دا (دوباره دعوت ورکول)

د الله: ۱ خکه چه په صحت سره ثابته شوې ده. چه نبی ﷺ ناخپه حمله کړې وه په بنی مصطلق (چه د بنو خزاعه یوه قبيله وه) په داسې حال کښی چه هغوی غافله وو. ۲ اودغه شان اسامه بن زید ﷺ ته ئې حکم کړې وو. چه ناخپه حمله اوکړی په (فلسطین کښی) په ابنا مقام باندې په وخت د صبا، اوبیا پرې هور اولگوی. (۳)

د اسلام اوجزه ورکولونه د انکار صورت

فَإِنْ أَمَّا السَّعَاءُ وَالْبَلَاءُ عَلَيْهِمْ وَمَا يُؤْمَرُ

ترجمه و توضیح: (ابو الحسن قدوری رحمه الله) فرمائی. که دوی (کافران) انکار اوکړل (د جزیه ورکولونه) نومد به او غواړی (مسلمانان) د الله تعالی په دوی (کافران) باندې، او جنگ به اوکړی دوی (کافرو) سره. دله: دوجې د وینا د نبی ﷺ نه په حدیث د سلیمان بن بریده رحمه الله د کوم چه وړاندې په شرح کښی

(۲) تقدم ترجمه فی حدیث بریده رحمه الله.

(۲) من حدیث ابن عون رحمه الله ترجمه البخاری فی الجهاد باب ۱۰۲ و مسلم فی ایمان رقم ۳۳.

(۳) من حدیث اسامة بن زید رحمه الله رسول الله ﷺ کان عهد إليه، فقال أفرغ على أبي صباحاً وحرق أخرجه أبو داود فی الجهاد رقم ۲۶۱۶ و ابن ماجه فی الجهاد رقم ۲۸۴۳.

تیر شو. په هغې کښې دا هم دی، که دوی (کافران) انکار او کړلو ددې ایمان راوړلې نه، نو راژبېله دوی ورکولو د جزیه نه، چه ایمان نه راوړی نو جزیه را کړی، تردې چه (په دغه حدیث کښې) نبی ﷺ فرمایلی دی. که دوی (کافران) انکار او کړی ددې (جزیه ورکول) نه، نو مدد غواړه دالله تعالی نه په دوی باندې، او جنگیبه دوی سره، ﴿

د مجاورې لکولو حکم

وَنَصَّبُوا عَلَيْهِمُ الْمَجَانِيْقَ

هل اللغة ﴿١﴾ نصب، او درول، ﴿٢﴾ مجانيق، جمع ده هغه لویه لینده چه غټ کانی په کښې ویشتلې شی ترجمه ﴿او اوبه لکوی په دوی (کافران) باندې (د مقابلې په غرض) «مچونه، (دا یوه غټه لینده ده، چه په دې کښې غټ کانی کیځوډی شی. اوبیا پرې په دشمن باندې گزار کولې شی. په پخوانی زمانه کښې به ددې نه د قلعه گانو ماتولو کار اخستی شو. اوبه موجوده زمانه کښې د تویواو میزائلونه دا کار اخستی شی. ددې وجې د منجیق استعمال ترک شوې دې)

دلیل ﴿لکولې وې رسول الله ﷺ په اهل طائف باندې (په غزه حنین کښې)﴾ ﴿وَحَرَّوْهُمُ﴾

تخریج ﴿او اوبه سوزوی دوی (یعنی د دشمن علاقې)

دلیل ﴿ځکه چه نبی ﷺ سوزولې وو مقام بویره﴾ (هغه دا چه نبی ﷺ د یهودواو بنونضیرود قجورونې سوزولې وې. اوکت کړې وې. خوددې نه دا نه معلومیري. چه د کافرانوسوزول هم جائز دی. ځکه چه په بل حدیث کښې ددې نه منع راغلې ده. چه په اور باندې به صرف هغه ذات عذاب ورکوی. چه مالک او خالق د اور دې)

داو بویر خود لولو وکت کولو او پتو خرابولو حکم

وَأَرْسَلُوا عَلَيْهِمُ الْمَاءَ وَفُطَعُوا الشَّجَارَ هُمْ وَأَقْسَدُوا زُؤْعُهُمْ

ترجمه و تخریج ﴿ابو الحسن قدوری رحمه الله فرمائی. او راخوشې به کړی په دوی (کافران) باندې اوبه، اوکت به کړی ونې ددوی او خراب به کړی فصلونه د دوی دلیل ﴿ځکه چه په دې ټولو کارونو کښې ددوی (کافران) ذلت، ددوی غصه کول، او د دوی طاقت ختمول، ددوی د ډلې منتشر کول دی. (اگر چه فی نفسه دا کارونه جائز نه دی. لیکن ددې په کولو کښې مقصود دا دې، چه کافران دې ته اوگوری. نود هغوی حوصله به کمزورې شی. او هم دا خیزونه به دهغوی د شکست اوماتی سبب اوگرځی، نو کیږی (کول ددې کارونو) جائز.

(١) تقدم ترجمه لی حدیث بریده (رحمهم).

(٢) من حدیث لورین یزید رحمه الله أخرجه الترمذی فی الإستبذان وأخرجه ابوداود فی المراسیل بروایة مکحول (نصب الرأیة ٥٨٩\٣).

(٣) من حدیث ابن عمر رحمه الله أخرجه البخاری فی المأزی باب ١٤ ومسلم فی الجهاد رقم ٢٩ وأبوداود فی الجهاد باب ٨٣ رقم ٢٦١٥ والترمذی فی السور باب ٤ وابن ماجه فی الجهاد باب ٣١ رقم ٢٨٤٤ وأحمد فی المسند (١٢٣\٢).

د مسلمان په وجه په کافرانو د کفارو له نصی بدولې

(وَأَلَّا يَأْسَ بِرُفْقِهِمْ وَأَنَّ كَانِ فِيهِمْ مُسْلِمًا أَوْ كَانِ)

ترجمه و تفسیر: او نشته څه باک په کافرو ویشتلود دوی د کافرانو کښې اگرچه وی په دوی کښې مسلمان قیدی یا مسلمان سوداگرو. او دوی هغه مسلمان د ډال په طور دخپل لښکرو پاندي کړی. که دوی په مونږې گذار کوی. نو دا خپل مسلمان ورور به اولی. بلکه که داسې وی. نو هم به مسلمانان په کافرانو د کافرو گزارونه کوی

والله ① ځکه چه په ویشتلو کښې مقصد لري کول د ضرر عام دي. د ډلې د مسلمانانو نه یعنې مسلمانان چه په کافرانو پاندي د کافرو گزارونه کوی. په دې کښې د دوی مقصد دا وی چه ټول مسلمانان د کافرو د شره محفوظ شی. او د مسلمانانو په گذار مسلمان قیدی یا سوداگر مری. نو په قتل کولو د مسلمان قیدی او سوداگر کښې ضرر خاص دي. چه صرف دغه قیدی او سوداگر ته رسی. ځکه چه قاعده دا ده. که د عامو خلکو د فاندې دپاره یوکس ته نقصان وی. نو د هغه د نقصان دوجې به د عامو خلکو فائده نشی پریخو دي. مثلاً د غل په لاس کټ کولو کښې عامو خلکو ته دا فائده ده. چه څوک دې ته گوري. که غلا او کرم. نولاس به مې کټ کیږی. د دې وجې به څوک د غلا جراعت نشی کولې. او په معاشره کښې به خلکو ته امن ملاؤ شی. اوس په لاس کټ کولو کښې اگرچه د غل نقصان دي. خو د عامو خلکو د فاندې په مقابله کښې به دده نقصان نه نشی کټی.

⑦ او د دې دپاره بل عقلی دلیل که د کافرانو په ډله کښې مسلمان موجود وی. نو هم به په هغوی حمله کولې شی. او د هغه مسلمان دوجې به حمله او د کافرو ویشتل نشی بدولې. دا بیانونی او بله دا چه دیر کم کرته داسې وی. چه خالی وی یوه قلعه د کافرانو د مسلمان نه. نو که چرته منع او کړې د حملې کولو او د کافرو ویشتلو ته دده د مسلمان په وجه، نویند به شی دروازه د جهاد د حالته کښې نې ځکه فرمایلی دی. چه جهاد به تر قیامت پورې جاری وی

د مسلمانانو ماشومانو او قیدیانو ته ډال جوړولو په صورت کښې د حملې حکم

(وَأَنَّ تَرْكُ سَوَابِغِيَّاتِ الْمُسْلِمِينَ أَوْ أَلْسَانِي لَمْ يَكْفُوا عَنْ رُفْقِهِمْ)

هل اللغة ① قول: ډال جوړول ⑦ ومي: ویشتل

ترجمه و تفسیر: او که د کافرانو ډال جوړ کړی د ماشومانو د مسلمانانو نه یا د مسلمانانو قیدیانو نه به منع کیږی (مسلمانان) د ویشتلو د دوی نه. بلکه په دوی به گزارونه کوی) **دلله:** د هغې وجې نه کومه چه مونږ بیان کړه. چه په ویشتلو کښې د عامو مسلمانانو فائده ده. او په نه ویشتلو کښې د دغه مخصوص ماشومانو او قیدیانو فائده. او انفرادی فاندې دپاره به اجتماعی فائده نشی پریخو دي.

وَيَقْصِدُونَ بِالرُّفْقِ الْكُفَّارَ

ترجمه و تفسیر: البته دومره ده. چه کله دوی په کافرانو باندې گذار کوی. نو قصد کوی به په ویشتلو کافران یعنې دوی به دا وانی. چه دا مونږ کافران اولو. د مسلمان د ویشتلو قصد به په زړه کښې نه راوولی

دلله: ځکه چه په دې صورت کښې چه مسلمانان ماشومان یا قیدیان د کافرو په ډله کښې د ډال په طور استعمال لري که متعذر او گران وی فرق کول د کافرو مسلمان په مینځ کښې چه په دې کښې کافر کوم دي او مسلمان. کوم دي؟ چه په کافر گذار او کړی. او مسلمان بچ کړی. خو ممکن ده

پیژندگلو کول په قصد اواراده کښې. چه په نیت کښې دا راوړلی چه زه په دې خپل گذارباندي کافراولم. مسلمان نه اولم. اوبه دې قاعده به عمل کولې شی. «ما لایدرک کله لا یتدک کله» یعنی چه ټول نشی رالاندې کولې. ټول به پریخوې هم نشی. اود کافرانو ویشتلو او د مسلمان د بچ کولو قصد به ځکه کوی. چه جهاد لوی عبادت اوتابعداري ده. اوتابعداري په اندازه د قدرت وی. یعنی سرې هغه هومره تابعداري کولې شی. اوبه هغه هومره تابعداري مکلف دې. خومره چه دده په وس اوقدرت کښې وی. اوبه موجوده صورت کښې دې په دې نه دې قادر. چه دکافرو په صف کښې مسلمان دخپل گذارنه بچ کړی. خو په دي قادردي. چه په گذار کولو کښې د کافر ویشتلونیت اوکړی.

خَان سره دارالهرب ته د زاناوا مصاحفو بوتلل او اوړل

وَلَا بَأْسَ بِالْغُزَاةِ وَالْمَصَافِيَةِ مِنَ الْمُشْلِينَ إِذَا كَانُوا عَسَکْرًا عَظِيمًا يُؤْمِنُ عَلَيْهِ

ترجمه و تخریج: (ابو الحسن قدوری رحمته الله) فرمائی. اونشته باک په بوتلود زنانو (دارحرب ته اوبه اوړلود) مصاحفو سره د مسلمانانو چه وی لښکر (د مسلمانانو) لوني چه (غالب گمان د) امن وی دهغې (دواپس راتلو).

دلیل: او د غالب قیدموځکه کیخودلو. چه) غالبه (په لوني لښکر کښې) سلامتیا وی. چه دا لوني لښکر چونکه د خپل تعداد اواسبابو په وجه طاقتور دې. نو غالب گمان هم دا وی. چه دوی ته به فتح حاصلیږی. او غالب پشان د متحقق وی. (یعنی کوم څیز چه په غالب گمان سره حاصل وی. دا حکما داسی ده. لکه چه په حقیقت کښې حاصل وی. لکه که د یوکس دا غالب گمان وی. چه په دغه ځانې کښې به اوبه وی. اودې دا اوبولتون اونکړی. اوبه تیمم باندې مونځ اوکړی. دده تیمم نه صحیح کیږی. اگر چه دا احتمال شته. چه هلته کښې اوبه نه وی. خو چونکه غالب گمان داسې دی. لکه چه موجود وی. ددې وجې دده تیمم نه صحیح کیږی. دغه شان په زیر بحث مسئله کښې هم چه غالب گمان ددوی غلبه وی. نو ددې نه دا هم معلومیږی. چه دوی به واپس شی.

وَيُكْرَهُ إِخْرَاجُ ذَلِكَ فِي سَرِيَّةٍ لَا يُؤْمِنُ عَلَيْهَا

ترجمه و تخریج: (امکروه دی بوتلل ددې (بنځواو مصاحفو) په هغه سريه (ورکوټی لښکر) کښې چه (غالب گمان د) امن نه وی په هغې باندې. بلکه دکم والی دوجې دا ویره موجود وی. چه کیدې شی. مشکلاتو سره مخامخ شی.

دلیل: ځکه چه په دې (صورت کښې چه غالب گمان دامن نه وی بلکه دخطري پېش کیدووی) ورمخامخ کول ددوی (بنځو) دی ضائع کیدو ته اورسوانی ته (چه مسلمانان دکافرو مقابلې کوی. اوځانې دې نکړی دوی ته شکست ملاؤ شی. نو کومې زاناه چه ئې ځان سره بوتلی وی. هغوی به دکافرو په قبضه کښې راشی. دهغوی عصمت اوعزت به محفوظ پاتې نشی. اودا لویه رسوانی ده) اومخامخ کول د مصاحفو دې بې عزتی ته (یعنی کوم قرآن شریفونه چه ئې وړی وی. هغه به وړک شی. یا به ئې دشمن بې حرمتی اوکړی) ځکه چه کافران سپکوالې کوی ددې (مصاحفو) دپاره دغصه کولود مسلمانانو. اوهم دا تاویل دې صحیح د قول د نبی صلی الله علیه و آله دپاره چه سفرمه کوی د قرآن سره زمکې د دشمن تلو، (یعنی دا منع چه راغلې ده. په هغه صورت کښې چه دقرآن پاک د ضائع کیدو خطره

وی. اوکه غالب گمان دا وی. چه په دغه خاڼي کښي به مسلمانانوته کامیابی ملاوړی. نوییا د ښخو په پرتلو او د مصاحف په وړلو کښي څه کړايت نشته)
مُورَةُ الْعَوَازِ > اوکله چه داځل شی مسلمان ددوی (وطن) ته په امان سره لکه په موجوده وخت کښي چه مسلمانان د کافرانو ملک ته ویزه اخلي. اوځی. نو نشته باک چه داځلي خان سره مصحف، (دغه شان حکم د نورو دیني کتابونو هم دي. لکه تفسیر حدیث فقه) چه وی (دغه کافران) داسې خلقی چه وفا کوی د وعدې یعنی چه مسلمان سره نې دامن لوږ کړي وي. چه تاته به دلته څه نقصان نه رسی. او هغوی د لوظ خلاف ورزی نه کوی. نوییا د دغه کافرو ملک ته د قرآ پاک ورل جائز دی. ځکه چه ظاهر عدم تعرض دي. چه کله سړي یو ملک ته په ویزه باندې داخل شی. نو غالب گمان هم دا وی. چه هغوی به ده ته څه نه وائي. اوکه داسې خلق وی. چه د وعدې پابند نه وی. نوییا د داسې کسانو ملک ته خان سره قرآن شریف اوږل جائز نه دی.

د خاوند او مولی نه د اجازت غوښتنو حکم

(وَلَا تَقَاتِلِ الرَّأۡةَ اِلَّا بِاِذۡنِ زَوْجِهَا وَلَا يَزِنُ سَيِّدٌ)

ترجمه و تخریج > او جهاد به نه کوی ښځه مگر په اجازت د خاوند خپل، اونه (به جهاد کوی) غلام مگر په اجازت د مولی خپل، دهغه وجې نه کومه چه مونږ بیان کړه. (چه په حقوق الله باندې حقوق العباد مقدم دي)

(اَلَا اَنۡ يَّجۡمَعُ الْعَدُوۡ

هَلِ اللِّفۡةُ > ① پهیم: ناڅاپی حمله

البته دا چه حمله او کړی دشمن په وطن (نويه دغه وخت کښي د خاوند او مولی د اجازت نه بغیر هم د ښځې او غلام دپاره په جهاد کښي شرکت کول جائز لکه ضروری دی) د وجې د ضرورت نه،

دهوکه، خیانت او مثله ممانعت

وَتَنۡبِیۡهِ لِلۡمُسۡلِمِیۡنَ اَنۡ لَا یُغۡیۡرُوۡا وَلَا یُغۡلَوۡا وَلَا یُحۡمِلُوۡا

هَلِ اللِّفۡةُ > ① الغلو: دهوکه کول ② العتله: انساني اندامونه کټ کول ③ الغلول: په مال غنیمت کښي د تقسیم نه وړاندې څه خیز اخستل.

ترجمه و تخریج > او مناسب دی (یعنی حرام دی) د مسلمانانو دپاره چه نه کوی دهوکه اونه (به کوی) خیانت په مال غنیمت کښي) اونه (به کوی) مثله

دلهله > ځکه چه دا کارونه د مسلمان د شان سره نه ښائی. د نبی ﷺ ارشاد دي **لَا تُغۡلَوۡا وَلَا تُغۡیۡرُوۡا وَلَا تُحۡمِلُوۡا** { (چه تاسو به (مال غنیمت کښي) خیانت مکوی. اود هوکه مه کوی (دشمن سره) او مثله مکوی. (د دشمنانو په لاشونو)

د جهاد نه معذوره خلکو په جهاد کښي دله قتلولو حکم

(وَلَا یُقۡتَلُوۡا الرِّجَالُ وَلَا النِّسَاءُ وَلَا اَوۡلَادُہُمۡ وَلَا اَصۡحَابُہُمۡ وَلَا مَمۡلُکَتُہُمۡ وَلَا مَمۡلُکَتُہُمۡ)

الجهاد باب ۸۱ رقم ۹۲ وایوداد فی الجهاد باب ۸۱ رقم ۲۶۱۰ وابن ماجه فی الجهاد باب ۴۵ رقم ۲۸۷۹ و مالک

ل الجهاد رقم ۷ و اجمد فی المسند (۶۶) و السنن الکبری (۲۳۶۵) و رقم (۸۰۶۰).

(۱) کذا فی حدیث بریده رضی اللہ عنہ تقدم مخرجه.

د لغت هل: ① شيخ فاني، هغه بودا چه ډير کمزوري وي

ترجمه و افسوس: اونه به قتلوي (مسلمانان په جنگ کښي) ښځه اونه ماشوم اونه شيخ فاني (چه ډير بودا شوې او کمزوري شوې وي) اونه شل اونه وړند، (١)

هالته: ① ځکه چه مباح گرځونکي د قتل هغه جنگ دي. (چه کوم کسان د مسلمانانوسره مقابلې کوي. صرف هغه به په جهاد کښي قتلولي شي) اونه متحقق کيږي د دوي نه دا (جنگ) او ددي وجي (چه څوک جنگ نشي کولې هغه به نشي قتلولي) نشي قتلولي هغه کس چه يوطرف نه وچ شوې وي. (لکه فالج وهلي وي) اوچه ښي لاس نه کټ شوې وي. او هغه کس چه ښي لاس اوگسه پښه نه کټ شوې وي. ادل بدل.

① په صحت سره ثابته شوې ده. چه ښي ښځه منع کړې ده د قتلولو د ماشومانو او ښځونه، د
 ② بل نقلي دليل دا هم دي: په کوم وخت کښي چه اوليدله رسول الله ﷺ يوه ښځه قتل شوې نووي فرمانيل. افسوس، نه وه دا چه جنگ نه کولې شونولي قتل شوې ده؟ د

إِلَّا أَنْ يَكُونَ أَحَدُهُمَا عَيْنًا لَهُ رَأْيٌ فِي الْحَرْبِ

ترجمه و تضيح: مگر دا چه وي يوکس په دي مذکورينو کښي چه دهغه رائي (او تجربه) وي په جنگ کښي، (اودخپلي او تجربه په بنياد خپلو کافرونه داسي تجويزونه اومشورې ورکوي. چه هغوي ته پرې فائده رسي) يا ښځه بادشه وي (نوددي قتل کول جائزي دي)

دليله: دوجي د رسيدو د ضرر ددي بندگانوته (چونکه په کافر لښکر کښي ددي عزت وي. اودا چه څه حکم کوي. نو کافرددي حکم مني. نو هغوي به مسلمانانوته تکليف رسولو کښي او ددوي په قتلولو کښي کوشش کوي. نوچه دا قتل کړې شي. په دي سره به دهغوي حوصلي ښکته شي. اومسلمانانوته به فتح نصيب شي)

إِلَّا أَنْ تَكُونَ الْمَرْأَةُ مَلِكَةً وَلَا يَقْتُلُوا الْمُجْتَنِّبَ مَكَرًا

تضيح: په دي صورت کښي دښځې قتل جائزي دي هغه بادشاه وي. نود هغې قتلول جائزي دي. دليله: ځکه چې دهغې په قتلولو سره به د کافران حوصلي کمزوري شي. او که څه تعريض ورته اونکړي شي نو کيدې شي هغه په خپلي تجربې اومشرې سره مسلمانانو ته نقصان اورسوي.

١) ملك الشافعي: - امام شافعي رحمه الله مخالفت کوي زمونږ سره په شيخ فاني، شل او وړند کښي، ځکه چه مباح گرځونکي (د قتل د کافران) په نيزده (امام شافعي رحمه الله) کفر دي. (نه عجز د قتل نه. اودا کسان کافران دي. د دي وجي ددوي قتل کول جائزي دي)

١) قال الزيلعي رحمه الله قلت غريب هذا اللفظ وأخرج الجماعة إلا ابن ماجه (أي البخاري في الجهاد باب ١٤٧ ومسلم في الجهاد رقم ٢٥ وأبو داود في الجهاد باب ١١١ رقم ٢٦٦٨ والترمذي في السور باب ١٩ والدارمي في السور باب ٢٤ ومالك في الجهاد رقم ٩ وأحمد في المسند (٢٢٧٢) والنسائي في السنن الكبرى (١٨٥٥) رقم ٨٦١٨) -

٢) من حديث رباح بن الربيع الصفي رحمه الله قال قال كنا مع رسول الله ﷺ في غزوة فرأى الناس محبطين على شيء فبعث رجلاً فقال: انظر علي ما اجمع هؤلاء؟ فجاء فقال: امرأة قيل لقال: ما كانت هذه لتقاتل أخرجه أبو داود في الجهاد باب ١١١ رقم ٢٦٦٩ والحاكم في المستدرک (١٢٢٧٢) وأحمد في المسند (٤٨٨٨٣) -

په میدان جهاد کښې د لیونې د قتل معاصت

(وَلَا تَقْتُلُوا اَعْمٰیًا)

ترجمه و تدریج > اونه به قتلوی شی لیونی
دلیل > ځکه چه دې نه دې مخاطب (په احکامود شریعت، نودده کفرهم معتبر نشو. اوچه کفرني معتبر نشو. نو جهاد خود کافر سره کیري)
الاستثناء > البته دا که دې جنگ کوی (د کافرانو په ملگرتیا کښې د مسلمانانوسره) نو قتل کولې به شی دپاره د دفع کولو د شره دده (چه مسلمانان دده د شرته محفوظ شی)
کافر فرسره د صلح کولو جواز

(وَإِن رَأَى الْإِمَامُ أَنَّ يُصَالِحُ أَهْلَ الْحَرْبِ أَوْ رِيقًا مِنْهُمْ وَكَانَ فِي ذَلِكَ مَصْلَحَةٌ لِلْمُسْلِمِينَ فَلَا بَأْسَ بِهِ)

ترجمه و تدریج > اوکله چه اووینی (مناسب اوگنري) امام چه صلح اوکړی د حریسانو (کافرانو) سره یا یوې ډلې سره په دوی کښې، اووی په دې (صلح) کښې مصلحت (اوڅیگره) دپاره دمسلمانانو نونشته څه باک په دې (صلح) کښې،
والله > ① دوجې دوینا د الله تعالی نه، اوکه دوی (کافران) ټیټ (یعنی اماده) شی. صلحې ته، نوای پیغمبره، ته هم (د مسلمانانو د مصلحت دپاره) غاړه کیرده دوی ته، او مصلحت ورسره اوکړه. اوږکه ته ددې نه ویریري. چه هسې نه دوی دوهوکه اوکړی. اوپه صلح او اعتماد کښې راته نقصان اورسوی. نوددې پرواه مکوه. بلکه) بهر ورسره اوکړه (په راروانو حالاتو کښې) په الله تعالی باندې،
صلح کړې رسول الله ﷺ > ② داهل مکه (دمکې کافرانو) سره په کال د حدیبیه (چه شپږم کال د هجرت و) په دې چه نه به وی جنگ په مینځ دده (نبی ﷺ) اودوی (کافرانو) کښې لس کاله، (د نوددې نه هم دا ثابت شوه. که په مصلحت کښې دمسلمانانو خیروی. نو صلح کول جائز بلکه افضل دی.
د صلح په جواز باندې عقلی دلیل > ③ دا دې چه مصلحت جهاد دې معنی چه د مسلمانانوپه کښې خیروی (او صلح معنی جهاد دې) ځکه چه مقصود (د جهاد لپرې کول د شر دی. چه مسلمانان د کافرود شرته محفوظ شی، حاصل دې په دې (صلح) سره، (ځکه چه کله د کافرانو او مسلمانانوپه مینځ کښې دامن معاهده اوشی. نو مسلمانان به د کافر د حملې کولو نه په امن کښې وی. نو د معنی او مقصود په اعتبار سره دا هم جهاد شو)

د صلح ماتولواعلان

(وَإِن صَالِحُهُمْ مِّنَ الْأَمْرِ أَيْ أَنَّ تَقْضَى الصَّلَاحُ أَفْعَمُ مِنْ تَبَدُّلِ الْهَيْمَةِ وَقَاتِلَهُمْ)

ترجمه و تدریج > اوکله چه مصلحت اوکړی (امام) دوی سره دوه موده دپاره، بیا اووینی ماتول د صلحې زیات بهر (د مسلمانانو دپاره یعنی د صلحې په ماتولو کښې دمسلمانانوزیات خیروی) نو صلح به ماته کړی دوی سره (یعنی هغوی ته به خبر ورکړي. چه زمونږ اوستاسوپه مینځ کښې چه کومه صلح شوې وه. هغه ختمه شوه. اوس تاسو هم آزاد ئې اومونږ هم. او صلح ماتول جائز دی)
والله > ① د صلح حدیبې په شرطونو کښې یو شرط دا هم وو. چه دکومې قبیلې سره د مشرکانو

معاهده وی. مسلمانان به د دهغوی سره جنگ نه کوی. او نه به دهغوی خلاف چا سره مدد کوی. او د کومو قبیلو سره چه د مسلمانانو معاهده وی. مشرکان به د هغوی سره جنگ نه کوی. او نه به د هغوی خلاف چا سره مدد کوی. دصلح حدیبی نه پس قبیله بنو خزاعه د مسلمانانو او قبیله بنو بکر دقریشو ملگری شو. د دواړو قبیلو کښه د پخوا نه د شمنی را روانه وه. د دوی وچه بنو بکر په بنو خزاعه باندې حمله اوکړه. قریشو د وعدې خلاف ورزی اوکړه او بنو بکر سره امداد اوکړو. د بنو خزاعه مشر عمرو بن سالم مدینې منورې ته لاړلو. او نبی کریم صلی الله علیه وسلم نې د قریشو د خلاف ورزی نه خبر کړو. چه قریشو تاسو سره معاهده کړې وه. چه مونږ به دهغه چا خلاف د هغوی د دشمن سره مدد نه کوو. دچا سره چه ستاسو معاهده وی. او اوس بنوبکر په مونږ حمله اوکړه. او مشرکانو ورسره مدد اوکړلو. او تاسو سره چه نې کومه معاهده کړې وه. دهغې خلاف ورزی نې اوکړه. نبی کریم صلی الله علیه وسلم قریشو ته خبر او لیگلو چه د بنو خزاعه د قتل شوو کسانو دیت (تاوان) ورکړی. یا د بنو بکر د معاهدې نه لاس واخلي. او که داسې نه کوئ. نو بیا د صلح حدیبی ماتولو اعلان اوکړی. قریشو د صلح حدیبی د ماتولو اعلان اوکړو. بیا روستو په خپلو کړو پښیمانه شو. او د معاهدې نوې کول نې اوغوښتل. خو نبی علیه السلام ترې انکار اوکړو. نبی کریم صلی الله علیه وسلم په لسم د رمضان المبارک سنه ۸ هـ (جنوری ۶۳۰ عیسوی) په ورځ د چهار شنبې (بده) لس زره اسلامی لښکرخان سره روان کړلو. او مکې طرف ته روان شو. او الله تعالی ورته په مکه فتح ورکړله. (۱)

② بله دا چه «دصلح جواز خوپه هغه وخت کښې وو. چه په صلح کښې د مسلمانانو فائده وه. مثلاً دصلحې د معاهدې باوجود دکافرو نه دعهد شکنۍ ویره وه. نوپه دې صورت کښې مصلحت په دې کښې دې. چه صلح ماته شی.

دکافرو دطرفه دغدارئ صورت

(فَاتَّبَعُوا يَحْيَا بْنَ قَنَازٍ وَكَثِيرًا مِّنْ بَنِي إِدْكَانَ ذَلِكَ بِاتِّفَاقِهِمْ)

ترجمه و تدریج که شروع اوکړه هغوی (کافران) په خیانت (اود وعدې پابندی نې اونکړله) نوجنگیږی به دوی سره اوعلان د ماتولود معاهدې دصلح به نه کوی. دوی ته چه زمونږ اوستاسو په مینځ کښې ستاسود غدارئ دوجې دصلحې معاهده ماته شوه) کله چه وی دا «دمعاهدې ماتول» په اتفاق دهغوی سره.

دلیل ځکه چه «داتفاق په صورت کښې» دوی اوگر خیدل ماتونکی د معاهدې، نو نشته حاجت ماتولود معاهدې ته «چه مسلمانان ورته د معاهدې ختمولو اعلان اوکړی. ځکه چه هغوی په خپله دمعاهدې خیال اونه ساتل.

دهرې کافرو غلام مسلمانیدل

(وَإِذَا خَرَجَ عَبْدٌ مِّنْ أَرْضِ الْمُسْلِمِينَ فَمِنْ أَرْضِ

ترجمه و تدریج اوکله چه راشی د هغوی حربیانو څه غلامان د مسلمانانو لښکر ته نو هغوی آزاد دی **دلالت** ① ددې وجې چه روایت شوې دې چه څه غلامان دغلامانود طائف «دخلفو» مسلمانان شول. او راغلل رسول الله ﷺ ته نو نبی ﷺ فیصله اوکړله دآزادئ د هغوی. او وې فرمائیل چه دوی آزاد شوی

(۱) من حديث مسورين حمزة ومروان بن الحكم رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أخرجه البيهقي في دلائل النبوة والطبراني في المعجم الكبير والصفوين حديث ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وابن أبي شيبة مرسلاً من حديث عروة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (نصب الرأية ۵۹۷/۳).

د الله تعالی دى! يعنى الله تعالى دوى ته داسلام توفيق ورکړلو. اوددې اسلام په و جه دوى ته حریت او آزادی ملاؤ شو.

٩) بله دا چه ده (يعنى دحربى غلام چه دمسلमानو لښکر ته راوتختى) محفوظ کړلو خان خپل په راتلو سره مونږ ته په پريخود سره مولى خپل (يعنى هرکله چه ده خپل مولى پريخودل اواسلامى لښکر ته نې خان راوړمسول. نو محفوظ شو) اویا (محفوظ نې کړلو خان خپل) په یوځاني کیدو باندې لښکر د مسلمانانو سره، کله چه غالب شى (مسلمانان) په دارالحرب باندې (يعنى يا ورته حفاظت د اولنۍ وجې ملاؤ شو. چه خپل مولى نې پريخودل. اویا ددې چه د مسلمانانو په لښکر کېنې شامل شو

په دارالحرب کېنې دگياه اوخوراک دخیزونو استعمال

وَلَا يَأْتِيَنَّ أَنْ يَنْفِلَ الْفَسْكَرُفِي ذَا الْحَرْبِ وَيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِمْ وَمِنْ الْقُلَاهِمِ

هل اللغة - ١) الف: گياه

ترجمه و تفسیر: (ابو الحسن قدورى رضى الله عنه) فرمانى. اونشته باک په دې چه گياه ورکړى (اسلامى) لښکر په دارالحرب کېنې (خپلو څارو ته) او خوراک اوکړى دهغه څه نه چه مومى نې دوى (اسلامى) لښکى د خوراک دخیزونو نه،

توضیح صاحب الهدایه: صاحب دهدایه فرمانیلې دى چې امام قدورى رضى الله عنه مطلقاً دا ذکر کړى دى. چه د غازيانو دپاره دمال غنیمت د گياه اودخوراک خیزونه استعمالول جائز دى. اود حاجت قید نې په کېنې نه دې لگولې. که حاجت ورته وى. نو استعمالولې نې شى. او که حاجت نې نه وى. نونشې، اویقینا شرط کړې نې دې (حاجت) په یو روایت (دسیر صغیر) کېنې، اونه دې شرط کړې (په روایت دسیر کبیر) کېنې.

دلیل روایة الاطلاق: وجه داول روایت (چه حاجت نې په کېنې شرط کړې دې) دا ده. چه دا (گياه اودخوراک خیزونه) مشترک دى په مینځ د غازيانو کېنې، نونه به وى مباح فائده اخستل ددې نه مگر د ضرورت په وجه، لکه څنگه چه په جامو اوسورلو کېنې دى. (يعنى دمال غنیمت نه دجامو او سورلو استعمال بغير د حاجت نه مباح نه دى)

دلیل روایة الاشتراط: اووجه ددویم روایت (چه د گياه اوخوراک د خیزونو استعمال جائز دى) قول دبنی رضى الله عنه دې په طعام د خیبر کېنې، کُلُوْهُمَا وَاعْلُوْهُمَا وَلَا تَحْمِلُوْهُمَا (د قجورې وغیره) خورئ، اوددې نه گياه ورکړئ (خپلو څارو ته) اومه نې اوړئ بل ځانې ته، (يعنى دلته ستاسودپاره ددې خوراک جائز دى. بل ځانې ته نې اوړل جائز نه دى)

د مال غنیمت نه د تېلود استعمال جواز

وَلْيَسْتَعْمِلُوا الْخَطَبَ (وَيَنْتَعِلُوا بِالْذَّهْنِ)

هل اللغة - ١) الخطب: لرگى ٢) الذهن: تیل

ترجمه و تفسیر: (اومجاهدین) استعمالولې شى لرگى اوغورول کولې شى په غوړو باندې،

١) من حدیث ابن عباس رضى الله عنه أخرجه احمد فى مسنده وابن ابى شیبة فى مصنفه والطبرانی فى معجمه (نصب الرأیة ٦٥٦٣ -)

٢) من حدیث عبدالله بن عمرو رضى الله عنه أخرجه البيهقى فى كتاب المعرفة (نصب الرأیة ٦٥٦٣ -)

تقسیم نه وړاندې د بیت المال د هر قسم وسله داستعمال اجازت

(وَيَقَالُ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مِنْ اَمْرِ السِّلَاحِ كُلِّ ذَلِكَ بِغَيْرِ قِسْمَةٍ)

لوحه و تفریح: «اوجنگ به کوی (غازیان) په هغه څه چه مومی نې د وسله نه هر قسمه بغیر د تقسیم نه، توضیح صاحب الهدایه: صاحب د هدایه فرمائیلی دی چې د ابو الحسن قدوری ددې قول تاویل دا دې چه کله محتاج شی دې (د بیت المال وسله ته) په داسې شان چه نه وی ده سره وسله

دوسله هر څولو او جمع کولو حکم

(وَلَا يَجُوزُ اَنْ يَّيْتَهُوا مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا وَلَا يَتَمَكَّنُوهُ)

لوحه و تفریح: «اوجانز نه دی چه دوی (غازیان) خرڅ کړی ددې (څیزونو نه کوم چه ذکر شو په دې قول سره چه «من العلف للدواب و اعد الطعام للاكل والخطب للاستعمال و ادهان السلاح للقتال» نه څه څیز، اونه به ذخیره کوی دا (څیزونه کوم چه اوس اجمالاً ذکر شول)

دلیل: ځکه چه خرڅول مرتب کیږی په ملک باندې (چه په یو څیز باندې د وړاندې نه ملک ثابت وی. نو هغه څیز خرڅولې شی) اونشته ملک (په مال غنیمت باندې) لکه څنگه چه مونږ وړاندې بیان او کړلو چه په دارالاسلام کښې د حفاظت نه وړاندې په مال غنیمت باندې ملکیت نه راځی او یقیناً دا نفع اخستل ددې څیزونو نه) اباحت دې (د وجې د ضرورت د استعمال نه) او اوگر خیدل پشان د مباح له الطعام (یعنی مثلاً زید بکر ته اوواڼی. زما د طرفه تا دپاره ددې طعام خوراک مباح دې. نو په دې اباحت سره بکر لره دا نه دی جائز چه هغه طعام خرڅ کړی، دغه شان د ذکر شوو څیزونو استعمال د غازیانو دپاره مباح دې. خو خرڅول ور له جائز نه دی)

توضیح التوکیل: صاحب د هدایه فرمائیلی دی چې دا قول د ابو الحسن قدوری رحمه الله چه «ولا یتمولونه» به دې کښې اشاره ده دې خبرې ته چه دوی (غازیان) به نه خرڅوی دا (مال غنیمت) په مقابل د سرو او سپینو زرو او سامان تجارت کښې (چه مال غنیمت ورکړی اودا څیزونه واخلی. اودا خبره چه دا څیزونه به په سرو او سپینو زرو او سامان تجارت نه خرڅوی ددې لفظ تمول نه معلوم کیږی. ځکه چه تمول مالدارئ ته وائی. او مالداره کیږی سرې هله چه دې د سرو، سپینو او سامان تجارت مالک وی) ځکه چه نشته ضرورت دې (سرو، سپینو زرو او سامان تجارت) ته (څنگه ضرورت چه د خوراک ځکاک څیزونو سره تړلې شوې دې. یعنی که سری ته خوراک ځکاک نه ملاویږی. نو دا د ده د هلاکت سبب گرځی. نو هر کله چه سرو او سپینو زرو او سامان تجارت ته د خوراک د څیزونو پشان ضرورت نشته. نو دا څیزونه به سرو او سپینو زرو او سامان تجارت خرڅول جائز نه دی. احقر شاه فیصل وائی. چه د یتمولونه لفظ نه دا مترشحه کیږی. که په غازیانو باندې داسې سخت وخت راشی. چه د خوراک ځکاک ذخیره ورسره ختمه شی. نو که په دغه وخت کښې دوی مال غنیمت خرڅ کړی. یا په مال غنیمت باندې د خوراک ځکاک څیزونه واخلی. نو دا به جائز وی. ځکه چه لکه څنگه د ضرورت په وجه د دوی دپاره د مال غنیمت نه د خوراک څیزونه خوړل او استعمالول جائز وو. نو دغه شان د سخت ضرورت په وخت کښې که د مال غنیمت په بدله کښې دوی ته طعام ملاویږی. نو دا به هم جائز وی. والله اعلم)

په دارال الحرب کښې د هغه اسلام قبولول

(وَمَنْ اسْلَمَ مِنْهُمْ اَحْزَبَ اِسْلَامِهِ نَفْسُهُ)

توجه و تفریح > اوڅوک چه مسلمان شود دوی (جریانو) نه، په دارالحرب کښې، ده محفوظ کړلو په اسلام خپل سره نفس خپل، (یعنی داسلام قبلولونه پس مسلمانان دې نشی قتلولی. اونه نې قید کولی شی)

دلیل > ځکه چه اسلام منافى دې په ابتداء د غلام جوړلوسره (یعنی چه یوکس مسلمان وی. نو دې غلام نشی جوړیدی. ځکه چه داسلام او غلامی په مینځ کښې منافات دی. توجه اسلام وی. رقیقت به نه راځی. البته دا منافات د رقیقت په ابتدائی حالت کښې دی. که ابتدائی حالت نه وی. نوییا منافات نشته. لکه یو کافریه قید کښې راوستې شی. او دې په غازیانو کښې دیوکس په حصه کښې راشی. نو دې کافر غلام دی. که دغلامی نه پس ده اسلام قبول کړلو. نوییا به هم غلام وی. ځکه چه دلته دغلامی په اول کښې اسلام نه دې راغلی. بلکه دهغې نه روسته راغلی. او په دې کښې منافات نشته) *

(وَأَوْلَادُ الصَّغَارِ)

توجه و تفریح > (اوده محفوظ کړل په اسلام راوړلوسره) اولاد خپل ماشومان، **دلیل** > ځکه چه هغوی هم مسلمانان دی. په اسلام دده سره تبعاً (یعنی هرکله چه په دارالحرب کښې کافر مسلمان شو. نو دده په اسلام سره دده نفس اومال ته حفاظت ملاز شو. اودغه شان دده ماشومانو بچونه هم حفاظت ملاز شو. ځکه چه هغوی په دین کښې دده تابع دی. چه دې په کوم دین وی. په هغه دین به نې اولاد هم وی. لکه نسی ﷺ چه فرمائیلی دی. هر ماشوم په فطرة اسلامی پیدا کیږی. خودده موریلاردده نه یا یهودی یا نصرانی یا مجوسی جوړ کړی. چه څنگه ماحول کښې پاتې شی. هم په هغه رنگ کښې رنگ شی)

(وَكُلِّ مَالٍ هَوْفِي يَدٍ)

توجه و تفریح > (اوهرفه مال (نې په خپل اسلام راوړلو سره محفوظ کړل) کوم چه دده په لاس (قبضه اوملکیت) کښې وی.

دلیل > ① د وجې د قول د نبي ﷺ نه مَنْ أَسْلَمَ عَلَى مَالٍ فَهُوَ لَهُ (چا چه اسلام قبول کړلویه مال سره) (یعنی د اسلام په وخت کښې دهغه په ملکیت کښې څه مال وو) نوهغه دده (په ملکیت کښې باقی) دی. (ددغه مال نه په اسلام راوړلو سره دده ملکیت نه ژانله کیږی. لکه څنگه چه په اسلام راوړلوسره دده دخپلې مشرکې بنځې ملک نکاحی ژانله کیږی)

② اوپله دا (یعنی په اسلام راوړلوسره دده دمال محفوظ کیدو بل دلیل دا دی) چه وړاندې شوې دې پد حقیقی دده (نومسلم) دې (مال) باندې د لاس د غلبه کونکو (غازیانو) نه، په دې (مال) باندې، (یعنی په دغه مال باندې د نومسلم قبضه په هغه وخت کښې راغلی وه چه لا پرې دغازیانو غلبه نه وه راغلی. نو داسلام راوړلونه پس په دغه مال هم دهغه په ملکیت کښې باقی وی. ځکه چه د غازیانو نه وړاندې دغه څیز دده په ملکیت کښې موجود وو. اودغازیانو غلبه خو پرې روسته راغلی ده. خودې غلبې دغه مال دخپل مالک د ملکیت نه اونه ویستل ځکه چه دغلبې نه وړاندې هغه په خپل اسلام سره خپل مال محفوظ کړی وو)

(أَوْدَعَهُ فِي يَدِ مُسْلِمٍ أَوْ قَبِي)

ترجمه و تفسیر - او یا امانت وی «دا په ږیر» باندې عطف دې. یعنی ده په اسلام راوړلو سره دخپل هغه مال

حفاظت اوکړلو. کوم چه دده په قبضه کښې دې. اودغه شان دهغه مال حفاظت نې اوکړلو. کوم چه دده امانت پروت وی، په لاس د مسلمان یا ذمی کښې، ځکه چه دا «امانت» په صحیح لاس کښې دې. «د مسلمان اودمی لاس دې. یعنی که یوکس دمسلمان یا ذمی سره څه څیز امانت کیږدې. نودغه امانت به محفوظ وی.

دلیل - ځکه چه حکومت د مسلمان اود ذمی د مال اوجان د حفاظت ذمه وار دې. نوکه دوئ خان سره دچا څیز امانت کیږدې. په هغې باندې به ددوئ امانت قبضه صحیح وی) اودید) محترم کښې دې. «یعنی دمسلمان سره نې امانت کیږدې دې. اودمسلمان قبضه عندالشرع محترمه ده. اوحری قبضه عندالشرع محترم نه ده) اوقبضه دده «یعنی هرواحد که مسلمان وی اوکه ذمی» پشان دقبضه د ده «امانت کیږونکې» ده. نوکویا کوم کس سره چه امانت کیږدې شوې دې. هغه ددغه امانت په حفاظت کښې د امانت کیږونکې نائب دې. اوکوم حکم چه دمنوب وی. په وخت دعدم منوب کښې هغه حکم د نائب وی)

د غلبي نه پس د دارالحرب د زمکې حکم

(قَاتُ ظَهْرًا عَلَى الدَّائِرَةِ قَاتُ قَاتُ)

د لغت حل: ① العار: زمکه

ترجمه و تفسیر - که مونږ غالب شو په دارالحرب باندې، «اوهغه مو قبضه کړل» نوزمکه د هغه «نومسلم» مال فی دې. «ځکه چه ددغه نومسلم سره مقابله نه ده شوې. ځکه چه هغه دخپل اسلام د وجې مسلمانانوسره جنگ نه دې کړې. یعنی کله چه په دارالحرب باندې مسلمانان قبضه اوکړې. نو د دارالحرب د مسلمان مال منقول خومحفوظ شو. البته کوم مال چه غیرمنقول وی. لکه زمکه، نوهغه محفوظ نه دې. بلکه هغه به په نیزمال فی وی.»

دلیل - دلیل دا دې. چه زمکه په قبضه د ملک دخلقوکښې وی اودهغې د بادشاه په قبضه کښې وی. اودا «سی زمکې اوباغونه» هم من جمله دارالحرب نه دی. «یعنی په دارالحرب کښې حسابیږي» نونشوه «زمکه د نومسلم» په قبضه دده کښې حقیقه «بلکه په دارالحرب کښې شوه. نوچه څه حکم د دارالحرب د زمکووی. هغه به ددې نومسلم د زمکې هم وی. یعنی دا به د نومسلم په ملکیت کښې باقی نه وی» اووئیلی شوی دی چه دا قول (چه د نومسلم زمکه به مال فی وی) دامام ابوحنیفه او ابویوسف رحمهما الله آخرې قول دې.

د نومسلم بڼه مال فی دې

(نَدَّجَتْهُ قَاتُ)

ترجمه و تفسیر - اوښخه دده «نومسلم» مال فی دې. **دلیل** - ځکه چه دا کافره حریبه ده. تابع نه ده دده په اسلام کښې، «لکه څنگه چه ددې بال بیج دده تابع وی په اسلام کښې»

① «ملک الشافعی: امام شافعی رحمه فرماني چه دغه «زمکه یعنی مال غیرمنقول» دده «نومسلم» دپاره دې.

وَحَلَّاهُ فَيَ (۱)

ترجمه: او حمل ددی (مال فی دی) (۱)
دلیل: دلیل دا دی چه دی (حمل) جزء ددی (حریبه کافره) دی. نوډی به غلام وی په غلامی د هغی سره، (یعنی دا حمل چونکه د مور په رحم کښی دی. دده جدا حیثیت نه دی. بلکه د مور د بدن یو جزء دی. نو لکه څنگه چه مور وینځه ده. دغه شان به ددی دا جزء چه حمل دی به هم مملوک وی. او چه مملوک شو. نو مال فی به حسابیږی)

وَأَوْلَادُهُ الْكِبَارُ فَيَ (۲)

ترجمه و تفریح: او دده (نومسلم) بالغ اولاد مال فی دی.
دلیل: ځکه چه دوی کافران حریبان دی. او (دپلار) تابع نه دی. ددی وجې دپلار داسلام په وجه په دوی داسلام حکم نشی لگولی)

په حریبانو کافرانو باندی د وسله خرڅولو ممانعت

(وَلَا يَنْبَغِي أَنْ يَسَاغَرَ السِّلَاحُ مِنْ أَهْلِ الْحَرْبِ وَلَا يُجِزَّ لِلْيَهُودِ)

ترجمه و تفریح: او مناسب نه دی. (یعنی حرام دی) چه خرڅه کړی شی وسله په حریبی کافرانو باندی، اونه به شی ورلې (وسله) دوی ته، (یعنی مسلمانان سوداگر دی په حریبی کافرانو وسله نه خرڅوی)
دلائل: ① ځکه چه نبی ﷺ منع کړې ده. دخرڅولو د وسلې نه په حریبی کافرانو باندی، اود اوړلونه هغوی ته. (۱)

② اوبله دا چه په دې کښی مضبوطول د هغوی دی په جنگ دمسلمانانو، نو ددی وجې به منع کولې شی د دې (خرڅولو او اړلی) نه، او دغه شان اسونه دی. د هغې وجې چه مونږ بیان کړه. (یعنی په دې کښی په مسلمانانو باندی د هغوی غالب کول دی) او دغه شان اوسپنه ده (یعنی دا به هم په کافرانو نشی خرڅولې اونه به هلته اوړلې شی) ځکه چه دا (اوسپنه) اصل د وسله دی. (ددې نه وسله جوړیږی)

د قیدیانو په بدله کښی د فدی په اخستلو حکم

(وَلَا يُقَادَى بِالْأَسَارَى عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ، (۲))

هل اللغة: ① يفادي: فدية ورکوی

ترجمه و تفریح: او فدی به نه اخلی په عوض د قیدیانو د کافرانو نه چه قید ورکړی اود خلاصو په بدله کښی ترې قیمت واخلي، په نیزد امام ابو حنیفه رحمته الله علیه.
دلیل: دلیل دا دی چه په دې (پریخود) د کافرانو کښی چه خپل هدار الحرب ته واپس شی، مدد کول دی

① مسلک الشافعي: - امام شافعی رحمته الله علیه فرمائی. چه دې (حمل) مسلمان دي په تابعدارئ (دپلار) کښی،

(۱) قال الزيلعي رحمته الله علیه غريب هذا اللفظ روى البيهقي في سننه والبرزالي مستنده والطبراني في معجمه من حديث ... عمران بن حصين رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ لم يبيع السلاح في الفتنة (نصب الرأية ٥٩٩٣).

(۲) القول الراجح هو هذا قول الإمام رحمته الله علیه كذا في الدر المنثور (٦٤٩١) ورد اختار (٢٥١٣) والهندية (٢٠٦٢). وفي القدر (٢٢٠٥) ورد اختار (٢٥١٣) لكن رجح العلامة ابن الممام رحمته الله علیه قول الصاحبين رحمته الله عليهم ثم قال الحق غلام فادر مدظله العالي ترجيح ابن الممام رحمته الله علیه اليق لهذا الزمان إلخ وإن كنت تريد التفصيل فارجع إلى القول الراجح (٤٨١١) -

کفر سره، ځکه چې دې به واپس کيږي دپاره دجنگ مونږ سره (يعنې چې دوی دخپل کافرانوسره ملگري شي. نو دهغوی قوت او طاقت به پرې زیات شي. او بیا به دمسلمانانو د مقابلې دپاره دکافرانوسره یوځای شي) اودفع کول د شرد جنگ ددوی غوره دی د خلاصولو دقیدی مسلمان نه (چې هغه دکافرانو د قید نه خلاص کړي شي) ځکه چې دې (مسلمان قیدی) پاتې شي په لاسونو دهغوی (کافرانو) کښې نودا امتحان دې (دالله تعالی د طرفه) په حق دهغه کښې، چې نسبت ئې نه کيږي مونږ (يعنې ددې امتحان نسبت مونږ ته نه کيږي. چې مسلمانانو په امتحان کښې اچولې دي. بلکه خلق دا وائی چې الله تعالی په امتحان کښې اچولې دي) اوامداد کول به واپس کولود قیدی دهغوی ددې نسبت کولې شي مونږ ته (يعنې که مونږ دهغوی قیدی هغوی ته واپس کړو. اوپه دې باندې هغوی ته قوت ملاؤ شي. نو ددې قوت نسبت مونږ ته کيږي. ځکه چې مونږ دخپله لاسه دغه قیدی هغوی ته واپس کړلو. چې نن دوباره زمونږ د مقابلې دپاره دکافروپه صف کښې ولاړ دي)

وَقَالَا يُفَادَى بِهَذَا أَسَارَى الْمُسْلِمِينَ

ترجمه و تدریج: «مسلم الصالحین» او فرمائی صاحبین رحمہما اللہ په فدیہ کښې به اخلی ددوی (قیدیانو) قیدیان مسلمانان، اودا (جواز د مسلمانانو قیدیانو په فدیہ کښې اخستل) **دلیلہ** ځکه چې په دې (عمل) کښې خلاصول دمسلمان دی. (دکافرو د قبضه نه) اودا (خلاصول دمسلمان زیات غوره دی دقتل دکافرنه، اود فاندې اخستلو په ده (کافرباندې) **په قیدیانو د احسان کولو حکم**

وَلَا يَجُوزُ النَّسْ عَلَيْهِمْ

ترجمه و تدریج: «اوجانز نه دې احسان کول په دوی یعنی کافرانو قیدیانو باندې، چې بغیر د فدیہ اخستلو نه آزاد کړي شي» (۱) **دلیلہ** «(دلیل) قول دالله تعالی دې. چې «فَاَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ»

(وَإِذَا قَتَلَ الرَّامِلُ دَةً غَنَوةً) فَهُوَ بِالْأُخْيَارِ إِنْ شَاءَ قَسَمَهَا بَيْنَ الْقَائِمِينَ

د لغت حل: ① الغنوة: بغیر دجنگ نه فتح

ترجمه و تدریج: «اوکله چې فتح کړی امام (دمسلمانانو) یوښار په طاقت سره یعنی په زور (يعنې جنگ اوشی. اوپه جنگ کښې کافر مغلوبه شي. او مسلمانانوته فتح نصیب شي) نو دې (امام) ته اختیار دي. که خوښه ئې شي. نو تقسیم دې کړی دغه ښار په مینځ د (مجاهدینو) غازیانو کښې، **دلیلہ** د خیر د فتح نه پس رسول الله ﷺ خیر په اتلسو حصو کښې تقسیم کړې وو. اوپه هره یوه حصه کښې ئې دسولوسرو حصه داخله کړې وه. که داسلامی لښکر فوخیان ضرورت مند وی. نو بېتره هم داده. چې دغه ښار په هغوی کښې تقسیم کړی. (۲) **اقسام الاموال العاصلة غنوة** یاداستی کله چې مسلمان حکمران دکافروپه علاقه حمله اوکړی. او هغه قبضه کړی. نو په داسې صورت کښې حاصل شوي مال په درې قسمه وی.

۱) **مسلم الشافعی**: «امام شافعی رحمه الله فرمائی. چې په دوی باندې احسان کولې شي

(۱) من حديث زيد بن اسلم ان عمر بن الخطاب قال والذی نفسی بیده لولا ان اترك آخر الناس بیانا لیس لهم شی ما فتحت علی قریة الا قسمتها کما قسم رسول الله ﷺ خیر ولكن اتركها لهم خزائن یقتسمونها أخرجه البخاری فی المغازی باب ۳۸.

① ساز و سامان، نود دې قسم نه به اول پنځمه حصه او یاسی. اوباقی څلور حصې به په هغه مجاهدینو تقسیم کړې. چاچه په دغه جهاد کښې حصه اخستې وی. اوبه دغه مال کښې مسلمان حکمران ته د تصرف اختیار نشته. چه د خمس او مجاهدینونه سوا په بل مصرف کښې نې اولگوي.

② زمکې، اود مفتوحه علاقې زمکې په تقسیم کښې به د فقه حنفی مذهب مطابق اول ددې نه خمس اوباسی. اوباقی زمکې به د اسلامی لښکر په شریکو مجاهدینو تقسیم کړې. اوکه د اهل ذمه کیدو شرط موجود شی. نو په دې صورت کښې به دغه مفتوحه زمکې د سابقه مالکانو په ملکیت کښې پریخودې شی. اوبه دغه زمکو به خراج مقرر کړې شی. اوبه دغه کسانو په جزیه مقرر کړې شی.

③ قیدیان، اود قیدیانو په باره کښې امام ته درې قسمه اختیار دي.

الف. **الغایر العاقل فی الاسارى** ① سړی دې قتل کړی. او ماشوم او ښځې دې قیدیانې کړې

② د اسلامی حکومت حکمران ته دا اختیار هم حاصل دي. چه کافران قیدیان غلام جوړ کړې. په دې صورت کښې به پنځه حصه غلام ترې جدا کړی. اوباقی غلامان به په اسلامی غازیانو باندې تقسیم کړې. ځکه چه دوی هم د مال غنیمت په معنی کښې دي. نود دوی تقسیم به هم د مال غنیمت پشان وی. البته په غلامانو جوړولو کښې دا شرط شته. چه قیدیان عرب نه وی. اویا مرتد نه وی. ځکه چه دوی نه غلامان نشي جوړولې. بلکه دوی به قتل کولې شی. اویا به ترغیب ورکولې شی. چه اسلام دوباره قبول کړی.

③ که اسلامی حکمران غواړی. نود دوی دې بغیر څه عوض نه دا حسان په طور پریږدی.

د مفتوحه علاقې زمکې د خپل مالکانو په قبضه کښې پریخودل

(وَإِنْ شَاءَ أَهْلُهَا عَلَيْهِمْ وَأَوْضَعْنَاهُمْ عَلَى الْعِزَّةِ وَعَلَى أَرْضِيهِمُ الْخَرَاجُ)

ترجمه: اوکه اوغواړې (امام) نور قراردادې اوساتی مالکان دهغې په هغه مال باندې، او مقرر دي کړې په هغوی باندې جزیه، (یعنی هغه ټیکس چه دوی به نې مسلمان حاکم ته ورکوی. اود هغې په بدله کښې به اسلامی حکومت د دوی د جان او مال حفاظت کوی) اود هغوی په زمکو باندې خراج (یعنی د کافر د زمکو په پیداوار کښې به اسلامی حکومت څه حصه اخلي دي ته خراج وانی).

دلیل: دغه شان کړی وو حضرت عمر رضی الله عنه د عراق د کلو په زمکو، په موافقت د صحابو رضی الله عنهم او تعریف نه وو بیان شوې دهغه چا چه مخالفت نې کړې وو د دوی (حضرت عمر رضی الله عنه چه حضرت بلال اوسلمان فارسی رضی الله عنه وو) اوبه دې ټولو کښې، که دغه زمکې په مسلمانانو غازیانو باندې تقسیمول وی. اوکه دهغې د مالکانو په قبضه کښې پریخودل وی. اود هغې په بدله کښې په هغوی خراج مقرر کول وی. (۱)

فتح العراق: د عربو د علاقو فتح کولونه پس د عراق فتح د ټولو نه لویه فتح وه. کله چه عراق فتح شو. نو حضرت عمر رضی الله عنه د عراق د کلود زمکو د تقسیم په باره کښې د صحابه کرامو رضی الله عنهم سره مشوره او کړله. چه دې زمکو سره څه اوکړو.

① حضرت علی رضی الله عنه او فرمانيښل. د عراق د کلو زمکې دې نشي تقسیم کولې. بلکه دا دي د ټولو مسلمانانو یوه مشترکه سرمایه پریخودې شی.

② حضرت معاذ رضی الله عنه او فرمانيښل. که د عراق د کلو زمکه تقسیم کړې شی. نوداسې به مسلمانانو ته ډیره

(۲) لال الزهلی رحمته الله روی ابن سعد لی ترجمه عثمان بن حنیف ... عن الحكم ومحمد بن المبرد نصب الراية

لویه زمکه په لاس راشی. خو هسې نه چه روسته دا زمکه د یوکس په ملکیت کښې راشی. اود روسته راتلونکی مسلمانانو دپاره څه لاره پاتې نشی.

۵) حضرت بلال رضی الله عنه اوسلمان فارسی رضی الله عنه اوفرمانیل. چه دخیبرد تقسیم پشان دې دا زمکې هم په مجاهدینو تقسیم کړې شی. دکافی بحث نه پس دا فیصله اوشوه. چه دعراق زمکې دې هم دخپل مال کانویه قبضه کښې پریخودې شی. اوددوی په نفسونو دې جزیه مقرر کړې شی. اوبه زمکو خراج، نو تپو لصحابه کرام رضی الله عنهم په دې فیصله باندې اتفاق اوکړلو. البته حضرت بلال اوسلمان فارسی رضی الله عنهما نه په اول کښې اختلاف کړې وو. خو امام محمد رضی الله عنه په سیر کبیر کښې ذکر کړی دی. چه حضرت بلال اوسلمان فارسی رضی الله عنهم دخپلې راتې نه رجوع کړې وه.

د جنتی قیدیانو قتل او غلامان جوړول

وَهُوَ فِي الْأَسَارَى بِالْحَيَاةِ إِنْ شَاءَ قَتْلُهُمْ

هل اللغة ① الغيار: اختيار ② الاسارى: قيديان

ترجمه و توحيد: اودې (امام) په باره د قيديانو کښې اختيارمند دې. که غواړی قتل دې کړی دوی، دلالت ① ځکه چه نبی صلی الله علیه و آله قتل کړې وو. دفتح مکه په موقع باندې نبی صلی الله علیه و آله ته یوکس خبر راوړلو. چه ابن خطل دکعبی غلاف نیولې دې. اوحرم په مسجد حرام کښې ولاړ دې. نبی صلی الله علیه و آله حکم اوکړلو. دې قتل کړی. دا ابن خطل اول مسلمان شوې وو. نبی صلی الله علیه و آله د صدقویه راغونډولوباندې یوخانې ته اولیږلو. اوبه غلام اویوانصاری تې ورسره هم کړلو. په لاره کښې ده غلام ته روټی تیارولو حکم اوکړلو. خو هغه ته خوب ورغلې وو. نو اوده شو. دې په غصه کښې راغلو. او هغه غلام تې قتل کړلو. بیا ورته سوچ ورغلو. چه ددې غلام په قصاص کښې به نبی صلی الله علیه و آله ما قتل کوی. نو خان سره تې د صدقې خاړوی واخستل. اومکې ته لاړلو. اومرندشو. اوبیا به تې په اشعارو اودسندرغاړو په سندرو کښې د نبی صلی الله علیه و آله هجو کوله. چونکه دې کس درې جرمونه کړي وو. اوده جرم سزا قتل وو. د قتل سزا قصاص، د ارتداد سزا قتل، د نبی صلی الله علیه و آله دهجو سزا قتل. کذا فی سیره المصطفی لمولانا محمد ادریس کاندهلوی. (۱)

② اوبله دا چه په دې قتل کولو دکافرانو کښې ختمول د ماده فساد دی. یعنی کافران په زمکه کښې فساد خوروی. لکه دشرک ارتکاب هم فساد دې. دغه شان دمسلمانانو مقابلله کول هم فساد دې. نوچه قتل شی. دفساد جرړه به ختمه شی.

(وَإِنْ شَاءَ اسْتَرْقُوا)

هل اللغة ① الاسترقاق: غلامان جوړول

ترجمه و توحيد: اوکه اوغواړی (امام) نوغلامان دې کړی دوی (قيديان) دليل ② ځکه چه په دې (غلامی) کښې دفع د شر ددوی ده، (ځکه چه دوی به مغلوب اومحکوم وی. دمقابلې طاقت به په کښې نه وی) سره د ویرې فاندې نه دمسلمانانو یعنی چه دوی دمسلمانانو غلامان جوړ شی. نومسلمانانو ته هم مالی فائده ده. اوهم پدنی فائده. مالی فائده خودا ده. چه مال متقوم دې. اوجانی فائده دا چه خدمت ترې اخستی شی.

(۱) لیه احادیث منها حدیث انس رضی الله عنه ان النبی صلی الله علیه و آله دخل عام الفتح وعلی رأسه مففر فلما نزع جاءه رجل فقال یا رسول الله ابن خطل متعلق باستار الکعبة لقال اقتلوه اخرجه البخاری فی المغازی باب ۴۸ و مسلم فی الحج رقم ۴۵۰.

وَإِنْ شَاءَ تَرَكْنَاهُمْ أَمْزَارًا ذِمَّةً لِلْمُسْلِمِينَ

هل اللغة ① احوار: جمع د حر، آزاد

ترجمه و تخریج: اوکه اوغورای پرې دې ږدی دوی آزاد په ذمه د مسلمانانو کښې، یعنی بحیثیت د ذمیانو دې په اسلامی وطن کښې خوشې کړی.
دلیل: دهغه وجې چه مونږ بیان کړه. په واقعہ د حضرت عمر رضی اللہ عنہ کښې چه دعراق خلق ئې د ذمیانو په حیثیت آزاد پریځودی وو.

د احسان په طور قیدیان دارالحرب نه واپس کول

(وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَرْدُّهُمْ إِلَى دَارِ الْحَرْبِ)

ترجمه و تخریج: اونه دی جائز چه واپس کړی (امام) دوی دارالحرب ته
دلیل: ځکه چه په دې (واپس کولو) کښې مضبوطول ددوی (حریانو) دی په مسلمانانو باندې.

ددشمن خاړوی دارالاسلام ته راوستلونه د مجبوریت

(وَإِذَا أَرَادَ الْإِمَامُ الْعَوْدَ إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ وَمَعَهُ مَوَالٍ فَلَمْ يَقْدِرْ عَلَى نَقْلِهَا إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ دَجَبًا وَحَرْقَهَا وَلَا بَيْعَهَا وَلَا يَتْرُكُهَا)

هل اللغة ① الموال: واپس کیدل ② موال: جمع د ماشیه خاړوی ③ الذبیح: حلالول ④ العرق: سوزول ⑤ العفو: زخمی کول

ترجمه و تخریج: اوکله ه اراده اوکړی امام د واپس کیدو (دارالاسلام ته) اوده سره خاړوی وی (لکه گټې، چلنی، وغیره) او قادرنه وی په نقل کولو، یعنی بوتلی، دهغې دارالاسلام ته، نو ذبیح دې کړی او اودې سوزوی (پس د ذبیح کولو نه) اوزخمی کوی دې نه (چه پښې لاس یا نور اندامونه ترې گټ کړی، اونه دې پرېږدی داسې.)

دلیل: دلیل دا دې، چه ذبیح د حیوان جائزه د غرض صحیح دپاره، او نشته غرض (او مقصد) زیات صحیح د ماتولو د طاقت د دشمن (ځکه چه مونږ دا خاړوی ذبیح کړو. نو په دې باندې د دشمن مادی قوت کمزورې شو. او چه مادی قوت کمزورې شی. دا د فوخی قوت د کمزورې مقدمه ده) بیا به سوزولې شی (دغه خاړوی پس د ذبیح کولو نه، په اور سره، دې دپاره چه ختمه شی فائده ددې دکافرانو نه (اود هغوی) دفاندې اخستو قابل پاتې نشی) اودا (سوزول) او گرخیدل پشان نرولو دکورونو، یعنی دکافرانو کورنه نورول جائز دی. ځکه چه په دې کښې هغوی ته مادی نقصان رسی.

د مال غنیمت د تقسیم وخت

(وَلَا يَتِمُّ غَنِيمَةُ فِي دَارِ الْحَرْبِ حَتَّى يُخْرِجَهَا إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ)

ترجمه و تخریج: اونه به تقسیمی غنیمت په دارالحرب کښې تر دې چه راوې باسی (دهغې نه) دارالاسلام ته، (او محفوظ شی.)^(۱)

۱، مسلک الشافعی: - فرمانی امام شافعی رحمته اللہ علیہ پرې دې ږدی دغه شان (بغیر د ذبیح کولو نه)

۲، مسلک الشافعی: - او فرمانی دی امام شافعی رحمته اللہ علیہ نشته باک په دې کښې، چه په دارالحرب کښې د مال غنیمت تقسیم اوشی.

دلیل د دې، چه نبی ﷺ منع کړې ده د بیع د مال غنیمت نه، په دار الحرب کښې (یعنې په دار الحرب کښې به مجاهدین اخستل او خرڅول نه کوي) (۱)

د معاون او مقاتل په اسحاق غنیمت کښې برابري

(وَالَّذِي دَعَا الْمُقَاتِلَ فِي الْعُسْكَرِ سَوَاءٌ)

حل اللغة < ① الرده: مدد كول ② العسكر: لښكر

ترجمه و تشرېح < (ابو الحسن قدوري رحمه الله) فرماني. مددگار او جنگ کونکې دواړه برابر دي په لښکر کښې، (نو څومره حصه چه مقاتل ته ملاوېږي. هغه هومره به معاون ته هم ملاوېږي)

دلیل < دوجې د برابري ددوی نه په سبب (د اسحاق غنیمت) کښې، اودا (سبب د اسحقان) تیریدل دی (د اسلامی سرحد نه، د احنافو په نیز، بس چه د اسلامی سرحد نه تیر شي. نو د فتح په صورت کښې دې مستحق غنیمت دي)

دارالاسلام ته د واپس کېدو نه وړاندې د لښکر سره یوځای کېدل

(وَإِذَا لَحِقَّهُمْ الْمَدَدُ فِي دَارِ الْحَرْبِ قَبْلَ أَنْ يُخْرِجُوا الْقَيْمَةَ إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ شَارِكُوهُمْ فِيهَا)

حل اللغة < ① العدد: مددگاران ② الانقضاء: ختمیدل

ترجمه و تشرېح < او کله چه یوځای شي دوی (مجاهدین) سره مددگار په دار الحرب کښې وړاندې ددې نه

چه دوی رارولې وی غنیمت دارالاسلام ته نوښریکېږي به (دغه مددگاران د لښکر سره) په دې (غنیمت کښې) (۱)

دلیل < د اسلامی سرحد نه تیریدل شرط دي. نو په زیر بحث مسئله کښې زمونږ په نیزدا مددگاران ځکه مستحق د غنیمت دي. چه دوی د اسلامی سرحد نه تیر شوي دي.

اسباب قطع الشراكة < یقیناً ختمېږي حق د شرکت په نیز زمونږ (یعنې کوم کسان چه د مدد دپاره د لښکر سره د جنگ نه پس یوځای شي. نو دوی حق د مال غنیمت نه په درې طریقو ختمېږي. که په دغه دریو کښې یوه هم موجود شي. نو دوی مستحق د شرکت نه دي. او که په دې کښې یوه نه وی. نو بیا مستحق د غنیمت دی) په محفوظ کولو سره، (په دارالاسلام کښې) یا په تقسیم دامام سره په دار الحرب کښې، او یا په خرڅولو د غنیمت په دار الحرب کښې، ځکه چه په هره یوه طریقه ددې (دریو وارو) نه، پوره کيږي ملک (د مجاهدینو په غنیمت) نو ختمېږي حق د شرکت (په مال غنیمت کښې) د مددگارانو، (او په زیر بحث مسئله کښې په دغه دریو کښې یوه هم نه ده موجود شوې. نو ځکه مستحق د غنیمت دي)

د لښکر د بار اړا نه دپاره د مال غنیمت حکم

(وَلَا حَقَّ لِأَهْلِ سُوْقِ الْعُسْكَرِ فِي الْقَيْمَةِ إِلَّا أَنْ يُقَاتِلُوا)

(۱) لال الزهلي رحمه الله غریب جداً (نصب الراهبة ۶۱۹/۳)۔

(۲) مسلک الشافعي: - دامام شافعي رحمه الله پس د ختمیدو د جنگ نه، (یعنې دامام شافعي رحمه الله په نیز که جنگ ته حاضر شوي نه وی. نو اگر چه غنیمت نه دارالاسلام ته نه وی رارولې. او ددې نه وړاندې ورسره مددگاران یوځای شي. په مال غنیمت کښې ددوی حصه نه کيږي)

ترجمہ و تفسیر: «ابو الحسن قدوسی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: اونشتہ حق د بازارانو د لیکر دپاره په غنیمت کښې، یعنې کوم کسان چه په جنگ کښې شریک شوی نه وی، بلکه په کوم خانې کښې اسلامی فوځ پیره وی، دوی هلته د مجاهدینو د ضرورت دپاره د خوراک څکاک څیزونه جمع کړي وی، او هغه خرغوی، نوزمون، په نیزیه مال غنیمت کښې دهغوئ حصه نشته، مگر دا چه دوی شرکت کړې وی په جنگ کښې، «نویا د مال غنیمت حقدار دی» (۱)

دلیل: دلیل دا دی، چه نه دې موجود شوي تیریدل «د اسلامی سرحد نه» په قصد د جنگ، یعنې دا سوداگر چه د اسلامی لینکرسره د اسلامی سرحد نه تیریدل، نو د دوی اراده د جهاد نه وه، بلکه د تجارت وه، چه مونږ به په مجاهدینو باندې د دوی د ضرورت څیزونه خرغوی، نو معدوم شو سبب ظاهري د اسحقاق غنیمت، یعنې د اسحقاق غنیمت دپاره سبب دا وو، چه دوی د جهاد په اراده د اسلامی سرحد نه راوړیدلي وی، او داسې نه ده شوي، نو د اسحقاق غنیمت سبب موجود نشو، اوس هرکله چه د اسحقاق غنیمت ظاهري سبب نشته، نو اعتبار به کولې شي د سبب حقیقي، چه جنگ دی، یعنې چه اسحقاق غنیمت ظاهري سبب موجود نه شو، نو اوس به ظاهري سبب ته گورو، چه جنگ دی، که هغه موجود شوي وی، نو اسحقاق د غنیمت به وی، او که نه وی، نو اسحقاق غنیمت به نه وی، او په زیر بحث مسئله کښې حقیقي سبب چه جهاد دی، د دې مجاهدینو نه نه دې موجود شوي، نو ځکه به دوی مستحق د مال غنیمت نه وی

په مسلمانانو کښې د یوکی کافره امان ورکول

وَاِذَا مَنَّ رَجُلٌ خَرَّ اوْ اَمْرًا اَوْ خَرَّ كَيْفًا اَوْ رَجَاعًا اَوْ اَهْلٌ جَمْعٍ اَوْ مَيْدَنٌ صَحْرًا اَوْ مَجْمَعٌ لِّاَحْبَادٍ مِّنَ الْيَسِيرِ قَتَلْتُمْ

ترجمہ و تفسیر: کله چه امان ورکړی سړې آزاد، یا ښځه آزاده (امان ورکړې) یو کافره، یا یوې ډلې «د کافرانو ته» او اوسیدونکو د قلعي ته (امان ورکړې) یا اسیدونکو د ښارو ته (امان ورکړې) یو صحیح دې امان ورکول د دوی، اوجانزته دی دهیڅ یوکس د مسلمانانو دپاره، جنگ کول دهغوئ سره، «اگر چه کوم کس امان ورکړې وی، هغه شل یا روڼد یا گود وی»

دلیل: دلیل په صحت د دې (امان) کښې قول د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دی، چه مسلمانان برابر دی، ویني د دوی، په قصاص اودیت کښې، په مالدار او فقیر دغه شان په معزز او غیر معزز کښې فرق نشته، که شریف قاتل وی، نو د غیر شریف مقتول په بدله کښې به قصاص کولې شي، او کوکوش به کوی د ذمه ورائی د دوی دپاره، ادنی په دوی کښې، یعنې کم مقدار چه یوکس دی، یعنې که په مسلمانانو کښې یوکس یوه ذمه واری واخستله، نو ټول مسلمانان به د هغه ذمه واری پوره کولو کوکوش کوی، نو د دې حدیث مطابق که آزادسړی یا ښځې کوم حربی ته امان ورکړل، په نورو مسلمانانو دده د امان ورکولو احترام واجب دی، چه دغه کافره به څه نه وائی (۱)

(۱) **ملک المغانی:** - فرمائی امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ په یو د دوو قولونه دده کښې چه حصه به مقرر کولې شي د دوی دپاره به مال غنیمت کښې، او بل قول تي زمونږ د مذهب مطابق دي.
(۱) من حدیث علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ أخرجه البخاری فی المغازی باب ۵۹ و مسلم فی الجهاد رقم ۵۹ و ابو داود فی الجهاد باب ۱۱۴ و احمد فی المسند (۲۶۶۲) -

به امان کښې د مسلمانانو نقصان په صورت کښې امان ماتول

﴿الْآنَ يَكُونُ فِي ذَلِكَ مَعْلَدَةٌ لِلْغَافِلِينَ﴾

ترجمه و تفسیر: مگر دا چه وی په دې (امان ورکولو د یو مسلمان کښې) نقصان (د مسلمانانو نورماته به کړی وعده (دامان) هغوی سره، (او اعلان به ورته اوکړی. چه زمونږ فلاڼی مسلمان چه تاسوته امان درکړې وو. هغه امان مونږ ماتوو. اود دې امان ماتولو مثال دا دې دې) د ذمی امان ورکول

﴿وَلَا يَجُوزُ أَمَانُ ذِمَّةٍ﴾

ترجمه و تفسیر: اونه دی جائز امان ورکول (حربیانوته) د ذمی دلالت: ① ځکه چه دې (ذمی) متهم دې په دوی (حربیانو) باندې (چوکه ذمی هم کافر دې نودده په امان ورکولویه ده باندې دا تهمت لگیدې شی. چه دا امان دې دخپل مذهبی تعصب په وجې ورکوی ② دغه شان (بله وجه د ذمی د امان عدم جواز دا ده. چه) نشته ولایت دده (ذمی) په مسلمانانو باندې (ځکه چه الله تعالی فرمایلی دی ﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ اود ذمی دامان ورکولو د وجې په نورو مسلمانانو باندې دده د امان احترام لازمول هم ولایت دې. کوم چه جائزه دې)

د قیدی اوسوداگر امان ورکول

﴿وَلَا يُبْرَأُ وَلَا تَأْخِذُ بَدَلٍ﴾

ترجمه و تفسیر: اونه (دې جائز امان ورکول) د قیدی (چه د حربیانو په قید کښې وی) اونه د سوداگر چه داخل شوې وی په هغوی باندې (یعنی دهغوی ښارته د تجارت دپاره. یعنی که مسلمان قیدی یا سوداگر حربیانوته امان ورکړی. نوددوی دامان ورکولو د وجې په مسلمانانو باندې د هغوی دامان احترام ضروری نه دې)

دلالت: ① ځکه چه دا دواړه (که مسلمان قیدی دې او که سوداگر دې) مغلوب دی په لاسونو د هغوی کښې، نونه ویرېږی (حربیان) ددوی (قیدی اوسوداگر) نه. او امان خاص دې په محل د ویرې پورې. (یعنی کوم کس چه ددې اهلیت لری. چه دې حربیانوته امان ورکړی. اوبه نورو مسلمانانو دده د امان احترام لازم وی. نودهغې په شرطونو کښې یو شرط دا هم دې. چه دغه امان ورکونکي دانسې وی. چه کافران دهغه نه ویرېږی. اوبه زیر بحث صورت کښې قیدی اوسوداگر دواړه مغلوب دی. کافران د دوی نه نه ویرېږی. نوځکه ددوی امان ورکول معتبر نشو)

② اویل عقلی دلیل دا بیانونی، اوځکه چه دا دواړه (قیدی اوسوداگر) مجبورولي شی په دې (امان ورکولو) باندې (چه حربیان ئې مجبوره کړی. چه تاسو مونږ ته امان راکړئ. گنې تاسو قتل کوو) نوخالی کیږی امان د مصلحت (د مسلمانانو نه، اوکله چه په امان ورکولو کښې د مسلمانانو خیرنه وی. نو که یو کس امان ورکړې هم وی. امام به دهغه امان ماتوی. نوپه دې صورت کښې چونکه ددوی امان ورکول هم د مسلمانانو د خیرنه خالی دې. ځکه به نشی قبلولی

د عبد مجبور د امان مسئله

(وَلَا يَجُوزُ أَسَانُ الْقَبْدِ الْمَحْجُورِ عَلَيْهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ لَهُ مَوْلَاهُ فِي الْقِتَالِ) (١)

ترجمه و توضیح: «اونه دې جائز امان ورکول د عبد مجبور چه دې د تجارت کولونه منع شوې وی، په نيز دامام ابو حنيفه رحمه الله البته دا چه اجازت کړې وی ده ته مولى دده په جنگ کولو کښې، (چه ته په جهاد کښې شرکت کولې شي) دامام ابو حنيفه رحمه الله دليل دا دي. چه دې (عبد) بند کړې شوې دې د جنگ کولونه (خکه چه مولى منع کړې دې) نونه صحيح کيږي امان ورکول دده، خکه چه دوى (حرييان) نه ويرېږي دده (عبد مجبور) نه، (خکه چه هغوى ته دا پته ده چه دې زمونږ سره جنگ نشي کولې. خکه چه مولى منع کړې دې) نوملاقات اونکرلو امان دمحل خپل سره (اومحل د هغې ويره ده. يعنى د امان دپاره دا شرط دې چه خوک امن ورکوي. هغه داسې وي چه حربى دهغه نه ويرېږي. اوپه زير بحث مسئله کښې کافران دده نه خکه نه ويرېږي چه مولى دې د جهاد کولونه منع کړې دي. نوخکه دده امان نه صحيح کيږي)

وَقَالَ أَبُو يُونُسَ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى أَمَانَهُ

ترجمه: «اوفرمانى امام ابو يوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله چه صحيح کيږي امان دده (امان ورکول د عبد مجبور)

توضیح: «دلالتها» ① د صاحبينو دليل قول د بنى عليه السلام دي. «أَسَانُ الْقَبْدِ أَمَانٌ» (٢) چه امان د غلام امان دي. (يعنى که مسلمان غلام چاته امان ورکړي. نوپه نورو مسلمانانو دده د امان احترام لازم دي. اودده امان صحيح دي)

② اوپل ددې وجې (د غلام امان صحيح دي چه دې (غلام) مومن دي اوصاحب دقوت دي. (اودامان داهليت په شرطونو کښې ايمان اوقوت هم شرط دي) نو صحيح کيږي امان دده دوجې دقياس نه په عبدمازون باندې. بلکه خنګه چه د عبدمازون چه مولى ورته د جهاد کولو اجازت کړې وي. او هغه چاته امان ورکړي. نو دهغه امان صحيح دي. دغه شان به د عبد مجبور امان هم صحيح وي) الجواب عنه: «د عبد مجبور عن القتال قياس په عبدمازون فى القتال باندې صحيح نه دي. خکه عبدمازون ته دقتال اجازت شته» خکه چه ويره دده نه متحقق ده. (خکه چه دې په جهاد کښې شرکت کولې شي. نور حرييان ترې ويرېږي چه په مونږ به حمله اوکړي. اودا خيزه عبد مجبور کښې نشته. نو دا قياس مع الفارق شو. کوم چه جائز نه دي)

د هاهرانوپه هغه مالونو ملکيت را تلل کوم چه هغوى د اهل کتابونه قبضه کړي وي

(وَإِذَا غَلَبَ الثَّرَكُ عَلَى الرُّوَيْسِ فَتَبَوَّهْمَا وَغَدَا أَمَوَاهُمَا مَكْرُومًا)

(١) القول الرابع هو هذا قول الإمام كذا في فتح القدير (٢١٤/٥) والنعابة (٢١٤/٥) والحناية (٤٦١/٤) ورداختار (٢٥٠/٣) نقلاً عن القول الرابع (٤٨٠/١) -

(١) قال الزبيلى رحمه الله غريب ورى عبدالرزاق في مصنفه... عن ضيل بن يزيد الرقاشى قال شهدت قرية من قرى فارس يقال لها: شاهرا فحاصرناها شهراً حتى إذا كنا ذات يوم وطعنا أن نصحبهم إنصرفنا عنهم عند الغيل فتخلف عبدنا فاستأنوه فكذب إليهم في سهم أماناً ثم رمى به إليهم فلما رجعنا إليهم خرجوا في ليالهم ووضعوا أسلحتهم فلقتنا ما شاكنا فقالوا: لا ندري عبدكم من حر كم وقد خرجنا بأمان فكذبنا إلى عمر رضي الله عنه فكذب عمر رضي الله عنه إن العبد المسلم من المسلمين وأمانه أمانهم رواه ابن أبي شيبة في مصنفه وزاد وأجاز عمر رضي الله عنه أمانه (نصب الرأية ٦٠٦٣) -

توجه و تخریج > اوکله چه غالب شی تاتاریان (کافران) په رومیانو عیسایانو باندې، او هغوی (رومیان) قیدیان کړی. او واخلی مالونه دهغوی
دلیل > ځکه چه غلبه یقیناً متحقق شوې ده په مال مباح باندې او هم دا (استیلاء په مال مباح باندې) سبب دې (د ملک راتلو په هغې باندې) لکه چه مونږ به یې بیان کړو

وَأَذْأَعْلَبْنَا عَلَى التُّرْكِ حَلَّ لَنَا مَا نَحْنُ لَهُ مِنْ ذَلِكَ

توجه > اوکله چې غلبه اوکړه مونږ (مسلمانانو) په ترکیانو (کافرانو) نوحلال دی زموږ (مسلمانانو) دپاره هغه څه چه مومو یې مونږ ددغه نه (کوم چه ترکیانو کافرانو د رومیانو عیسایانو نه اخستی وی)
دلیل > دوجې د قیاس نه په ټول مالونو ددوی (ترکیانو کافرانو، یعنی لکه څنگه چه مونږ د ترکیانو په خپلو مالونو باندې غلبه اوکړو. نو دهغې مالکان جوړیږو. دغه شان به دهغه مالونو هم مالکان جوړیږو. کوم چه هغوی د رومیانو عیسایانو نه اخستی وی. یعنی زموږ دپاره دواړه برابری
د کافرانو په هغه مالونو ملکیت راتلل کوم چه هغوی د اهل کتابونه قبضه کړی وی

وَأَذْأَعْلَبْنَا عَلَى التُّرْكِ عَلَى الرُّومِ قَسْبَهُمْ وَأَخْذُوا أَمْوَالَهُمْ مَلَكُوها

توجه و تخریج > اوکله چه غالب شی تاتاریان (کافران) په رومیانو (عیسایانو) باندې، او هغوی (رومیان) قیدیان کړی. او واخلی مالونه دهغوی
دلیل > ځکه چه غلبه یقیناً متحقق شوې ده په مال مباح باندې او هم دا (استیلاء په مال مباح باندې) سبب دې (د ملک راتلو په هغې باندې) لکه چه مونږ به یې بیا کړو

وَأَذْأَعْلَبْنَا عَلَى التُّرْكِ حَلَّ لَنَا مَا نَحْنُ لَهُ مِنْ ذَلِكَ

توجه > اوکله چې غلبه اوکړه مونږ (مسلمانانو) په ترکیانو (کافرانو) نوحلال دی زموږ (مسلمانانو) دپاره هغه څه چه مومو یې مونږ ددغه نه (کوم چه ترکیانو کافرانو د رومیانو عیسایانو نه اخستی وی)
دلیل > دوجې د قیاس نه په ټول مالونو ددوی (ترکیانو کافرانو، یعنی لکه څنگه چه مونږ د ترکیانو په خپلو مالونو باندې غلبه اوکړو. نو دهغې مالکان جوړیږو. دغه شان به دهغه مالونو هم مالکان جوړیږو. کوم چه هغوی د رومیانو عیسایانو نه اخستی وی. یعنی زموږ دپاره دواړه برابری

وَأَذْأَعْلَبُوا عَلَى أَمْوَالِنَا وَأَحْزَوْهَا بَدَأَ رَهْمَ مَلَكُوها

توجه و تخریج > اوکله چه غلبه اوکړی (کافران) په مالونو زموږ الله دې نکړی او محفوظ کړی دا (مالونه زموږ) په خپل ملک کښې نو مالکان جوړیږی دهغې (مالونو) (۱)
دلیل > دلیل دا دې چه غلبه (د کافرانو) راغلې ده په مال مباح باندې (ځکه چه غلبه دې ته واتی. چه په یو څیز باندې په داسې طریقه قدرت راشی. چه فی الحال ترې هم فائده اخستی شی. او د روسته دپاره یې ذخیره کولی هم شی. او په داسې طریقه باندې قدرت هله راځی. چه هغه څیز په خپل ملک او کود کښې محفوظ کړی. او چه کله کافران د مسلمانانو په مال غلبه اوکړی. او خپل ملک ته یې یوسی. نو د مسلمان د حق دوجې چه دغه مال ته کوم عصمت ملاؤ شوې وو. هغه زانله شو. او مباح او گرځیدلو. او داسې شو.

(۱) فرمانی امام شافعی رحمه الله نه مالکان کیږی (کافران) ددې (مالونو زموږ) چه خپل ملک کښې یې محفوظ کړی.

د مسلمانانو د واپاره په خپل مال باندې غلبه

(وَإِنْ ظَهَرَ عَلَيْهَا الْمُسْلِمُونَ فَوَجَدُوا فِيهَا قَبْلَ الْقِيَمَةِ لَيْسَ لَهُمْ بِغَيْرِ شَيْءٍ، وَإِنْ وَجَدُوا فِيهَا بَعْدَ الْقِيَمَةِ أَغْدَوْهَا بِالْقِيَمَةِ إِنْ أَحْبَبُوا)

ترجمه و تفسیر > که غالب شوی په دغه مال باندې، کوم چه د مسلمانانو نه کافرانو قبضه کړې وو) مسلمانان، او اوموندلو هغه (مال خپلوزو) مالکانو، وړاندې د تقسیم (د مال غنیمت) نه، نو دغه مال ددوی (خپلو سابقه مالکانو) دپاره دې بغیرد څه خیزنه (بلکه دوی ته به مفت ملایوېږي. ددې په عوض کښې به قیمت وغیره نه ورکوي، او که وې موندلو هغه مال (چه ددوی نه کافرانو اخستې وو) پس د تقسیم (د مال غنیمت) نه (او دوی دغه مال د یوغازی په حصه کښې راغلې وو) نواخلې به نې په قیمت سره که غواړي، یعنی که دا غواړي، چه زما سابقه مملوک خیزدې، زه دا غواړم، چه زما لاس ته راشي، ځکه چه ما سره نې وخت تیر شوې دي، نو چه د کوم غازي په حصه کښې هغه راغلې وی، هغه ته به نې قیمت ورکړي. او هغه خیز به ترې تر لاسه کړي، (قیمت به ورکوي)

دلیل > د وچې د قول د نسی نسی ترې به دې (حکم) کښې (چه یو صحابی رضی الله عنه ته نې فرمایلی وو) که تا اومندلو هغه (څیز کوم چه ستا نه کافرانو قبضه کړې دي) وړاندې د تقسیم (د مال غنیمت) نه، نو هغه ستا دې بغیرد څه عوض نه، او که اودې موندلو هغه پس د تقسیم (د مال غنیمت) نه، نو هغه ستا دپاره په قیمت دي. (چه دچا په حصه کښې رسیدلې وی، هغه ته به نې قیمت ورکوي.)

په دارالحرب کښې د مختري له دخپل مال اخستلو حکم

(وَإِنْ دَخَلَ دَارَ الْحَرْبِ تَاجِرٌ فَاشْتَرَى ذَلِكَ فَآخَرُجَهُ إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ لَكُمْ الْأَوَّلُ بِالْحَيَاةِ إِنْ شَاءَ أَخَذَهُ بِالْجَنِّ الَّذِي اشْتَرَاهُ فِيهِ التَّاجِرُ، وَإِنْ شَاءَ تَرَكْهُ)

ترجمه و تفسیر > او که داخل شو دارالحرب ته (زید) سوداگر، او واني اخستلو هغه (څیز کوم چه د مسلمانانو نه کافرانو اخستې وو) او راؤني وړلو دارالاسلام ته، نو اولنی مالک ته اختیاري دي، که خوښه نې وی نو وادي اخلي هغه (سابقه مملوک خیز خپل) په هغه قیمت چه اخستې وی (زید سوداگر) په هغې باندې، او که غواړي پرې دیگدی. او که سابقه مالک ته بغیر قیمت د سوداگر نه دخپل سابقه مملوک خیز اجازت نشي ورکولې)

دلیل > ځکه چه ده (سوداگر) ته ضرر رسي په اخستلو سره مفت (یعنی چه سوداگر په دارالحرب کښې په پيسواختي وی. او دلته نې ترې سابقه مالک مفت واخلې، نو به دې کښې سوداگر ته نقصان دي، ځکه به داسې نشي کولې، ولې ته گوري نه چه ده (سوداگر) ورکړې دې عوض (چه ثمن دی) په مقابله دهغه خیز کښې (چه سابقه دده ملک وو) نو دې برابرې دشفقت په هغه صورت کښې چه مونږ اوونیل (چه سوداگر په څومره قیمت په دارالحرب کښې اخستې وی او هغه ته به څومره باندې پریوتې وی، هغه قیمت دې ورته ورکړي. او خپل سابقه مملوک خیز دې ترې واخلې)

هر یان د غلبه په صورت کښې زموږ د څومو څیزونو مالکان نشي جوړېدي ؟

(وَلَا يَمْلِكُ عَلَيْهَا أَهْلُ الْحَرْبِ بِالْغَلْبَةِ مَذْهَبًا وَأَمَّا بِأَوْلَادِنَا وَمُكَّتَبِينَ وَأَحْرَارِنَا وَلَمْلِكُ عَلَيْهِمْ جَبِيمٌ ذَلِكَ)

ترجمه و توضیح «اونه مالکان کیبری حریبان زمونږ» چه دا ملکیت راشی ددوی په غلبی کولو چه په مسلمانانو غالب شی، دمدير، اوامهات الاولاد او مکاتبانو او اصیلو زمونږ» یعنی که حریبان په مسلمانانو غالب شی، او دوی آزاد مسلمانان یا اصیلی ښځی یا د مسلمانانو مدبریا ام ولده او نیوله. نو دا کسان د حریبانو مملوک نه جوړیږی، او مونږ مالکان کیږو دهغوی نه ددې ټولو، یعنی که مسلمانان په حریبانو غلبه او کړی. او دا کوم کسان چه ذکر شول. دوی د مسلمانانو په قید کښی راشی. نو مسلمانان د دوی مالکان جوړیږی. او مونږ مالکان کیږو دهغوی نه ددې ټولو، یعنی که مسلمانان په حریبانو غلبه او کړی او دا کوم کسان چه ذکر شول. دوی د مسلمانانو په قید کښی راشی. نو مسلمانان د دوی مالکان جوړیږی. او دوی په مونږ غلبه او کړی. او مونږ قیدیان کړی. نو دوی زمونږ مالکان نه جوړیږی.

دلیل «څکه چه سبب» د مملوکیت چه غلبه ده، پیدا کوی ملک په محل خپل کښی» یعنی چه په کوم څیز باندې غلبه راشی. نو په دغه څیز باندې د غالب راتلونکی ملکیت په هغه صورت کښی ثابتیږی. چه هغه مغلوب څیز قابل د ملکیت وی، او محل «د ملکیت» مال مباح دي. او آزاد کس معصوم وی. په اعتبار دخپل نفس سره» یعنی د آزاد کس وینه محترمه ده. په ده باندې د چا ملکیت نشی راتلې. نو که حریبان آزاد مسلمانان قید کړی. هغوی ددوی مالکان نشی جوړیږی.

د مسلمان نه د غلام تبدیل او د کافرانو په هغه قبضه کول

(وَإِذَا بَقِيَ عَبْدٌ يُسْلِمُ قَدْ خَلَّ إِلَيْهِمْ فَأَخَذُوهُ وَلَمْ يَمْلِكُوهُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ،

ترجمه و توضیح «او که چه اوختی مسلمان غلام د مسلمان او داخل شی هغوی ته» د حریبانو ملک ته، هغوی نی اونیسی. نو په دې نیولو باندې کافران ددغه غلام» نه مالکان کیږی. په نیز دامام ابوحنیفه ښیږی.

دلیل «دا امام ابوحنیفه ښیږی» دلیل دا دي. چه دې (غلام) ښکاره شوې ده قبضه دده په خپل خان باندې په وتلو سره زمونږ د وطن «دارالاسلام» نه، «نوچه دې د دارالاسلام نه بهر شو. په ده باندې د مالک قبضه هم ختمه شوه» څکه چه اعتبار ددې «قبضه د مالک په غلام باندې په دارالاسلام کښی» شته، د وجې د ثابتوالی د قبضې د مولی په ده (غلام) باندې دپاره د قدرت ورکولو ده (مولی) ته د فاندې اخستلو «د غلام نه، یعنی په دارالاسلام کښی چه مونږ په غلام باندې د مولی د قبضې قائل یو. ددې دپاره چه غلام موجود وی. نو مولی به ترې فائده اخلی. په خپل کار به نی راولی» او یقیناً ختمه شوه قبضه د مولی «څکه چه کله غلام د دارالاسلام نه دارالکفر ته اوختیدلو. نو د مولی قبضه ختمه شوه. اوس دې دهغه نه فائده او خدمت نشی اخستی. څکه چه هغه موجود نه دي» نو هر کله چه د مولی قبضه دده نه ختمه شوه. نو اوس دې څه بې روح یا بې عقله څیز خونه دي. چه په خپل خان کښی به نی هم واک اختیار نه وی» نو ښکاره شوه قبضه دده په خپل خان باندې او اوگر خیدلو معصوم په اعتبار دخپل نفس سره، «څکه چه دده نفس محترم دي» د ده نه د فاندې اخستلو په غرض دده حفاظت نشی کولی. نو په ده باندې ملکیت هم نشی راتلې. څکه چه ملکیت خو په هغه څیز باندې راځی. چه هغه سړی خان سره محفوظ کړې وی. او په وخت د ضرورت ترې فائده اخلی» نو یاتې نشو محل دپاره د ملکیت، «د بیل چا بلکه دې اوس په خپله د خپل خان مالک شو»

(وَقَالَ الْأَمَلِيُّ كَوْنُهُ)

مسلك المأجین «اوفرمانی صاحبین رحمهما الله مالکان کیږی»

دلیلها > ځکه چه عصمت «یعنی غلام چه د غیرد مملوکیته نه محفوظ وو) د حق د مالک د وجې وو، ځکه چه دهغه قبضه پرې قائمه وه. اویقیناً زائله شوه «د مالک قبضه په تختیدو سره دارالکفرته) اوددې وجې چه د مالک قبضه ترې ختمه شوې ده) که نیسی ده لره کافران په دارالاسلام کښې (او دارالکفرته نه بوځي) نومالکان کیږی نی. «نولکه څنگه چه په دغه صورت کښې پرې د کافرانو ملک راځی. دغه شان به په زیر بحث مسئله کښې هم راځی.

د مسلمانانو څاروی د دریانو په قبضه کښې د راتلو حکم

(وَإِنْ نَذَرْتَهُمْ يُبِيرُوا فَأَخَذُوهُمُ مَلَكُوهً)

ترجمه و تفسیر > او که اوتختیدلو اوښ «د مسلمانانو) هغوی (حریانو) ته، او هغوی اونیولو هغه، (او ښ) نومالکان کیږی (حریان) دهغې (اوښ).

دلیل > دوچې د ثابت کیدو د غلبه نه (چه د دریانو په دغه څاروی باندې غلبه اوقبضه راغله. اوداسی نشو ونیلې. چه دغه اوښ هر کله د دارالاسلام ته بهر شو. نو دخپل مالک قبضه پرې ختمه شوه. او دخپل واک اختیار مالک شو. لکه څنگه چه مونږ په غلام کښې ونیلی وو) ځکه چه نشته اختیار ددې بې زینته څاروو دپاره چه ښکاره شی «دغه اختیار» په وخت د وتلو (ددې څاروی) زمونږ د دارالاسلام نه «یعنی په څاروی کښې دا صلاحیت اواهلیت نشته. چه دې دخپل خان مالک جوړ شی.

غازیانو ته بطور امانت مال غنیمت هواله کول

(وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لِلْإِمَامِ حُرْمَةٌ فَعَبَّلْ عَلَيْهِمُ الْقَنَابِيرَ قَتَمَهَا بَيْنَ الْقَائِمِينَ قِصَمًا إِيذًا لِيَسْمَوْهَا أَلْسِي دَارِ الْإِسْلَامِ لَمْ يَزِجْهَا مِنْهُمْ فَيَقْتَمِهَا)

د لغت حل: ① العوالة: سورلی ② الارتجاع: تقسیمول

ترجمه و تفسیر > او که نه وی «په دارالحرب کښې) دامام سره سورلی چه بار کړی په هغې باندې غنیمتونه، نو تقسیم به نه کړی په غازیانو باندې په طور د تقسیم امانت، چه یوسی دا (غنیمت) دارالاسلام ته، اوبیا به واپس کړی دا (غنیمت) ددوی نه، نو تقسیم به نه کړی په دوی باندې،
توضیح عبارت القدوری > صاحب د هدایه فرمانیلې دی په مختصر القدوری کښې مطلقاً ذکر کړی دی. چه امام به دامانت په طور غنیمتونه غازیانو ته ورکړی. چه دا دارالاسلام ته اورسوی. اوهلته به نه واپس کوی. دا نه دی ذکر کړې چه هغوی په دې اورو باندې راضی وی او که نه، نو ددې نه دا معلومېږی. که هغوی نه بطور امانت اورو باندې راضی وی او که نه وی. په دواړو صورتونو کښې به مال غنیمت بطور امانت دارالاسلام ته اوړی او. دا اطلاقروایت د سیر کبیر دې. چه په هغې کښې امام محمد صلی الله علیه و آله دا حکم مطلقاً ذکر کړې دې.

دلیل > ځکه چه سورلی اوڅه چه په هغې بار کولې شی. (تول) د غازیانو دپاره دی. (چه کله دارالاسلام ته اورسوی. نو هم په دوی به نه تقسیموی. نو که زړه نه شي وی او که بد، د دارالحرب نه به نه دارالاسلام ته نقل کوی).

د تقسیم نه وړاندې د مال غنیمت د خرڅولو ممانعت

(وَلَا يُجُوزُ بَيْنَهُمُ الْقَنَابِيرُ قَبْلَ الْقِصَمِ فِي دَارِ الْحَرْبِ)

ترجمه و تفسیر > اوجانزته دی خرڅول د مال غنیمت وړاندې د تقسیم نه په دارالحرب کښې،
دلیل > ځکه چې مال غنیمت ترڅو پورې په دارالاسلام کښې محفوظ شوي نه وی. نو ملک نه ثابتیږی. نو چې د یو څیز مالک نه وی هغه به خرڅ څنگه کړی!

وَمِنْ مَاتَ مِنَ الْقَائِمِينَ فِي دَارِ الْحَرْبِ فَلَا حَقَّ لَهُ فِي الْقِيَمَةِ

ترجمه و تفسیر: اوڅوک چه مړ شوی په دارالحرب کېنې د غازیانو نه، نو نشته حق دده دپاره په مال دتقسیم کېنې،

دلیل: ځکه چه په دارالاسلام کېنې دمحفوظ کیدونه وړاندې په مال غنیمت باندې ملکیت نه راځي

وَمِنْ مَاتَ مِنَ الْقَائِمِينَ بَعْدَ اخْرَاجِهَا إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ فَتَصِيبُهُ لِرِزْقِهِ

ترجمه: او څوک چه مړ شو د دوی (غازیانو) نه پس د راویستلوددې (مال غنیمت د دارالکفر نه) دارالاسلام ته، نوحصه د ده دپاره د وارثانو دده.

دلیل: ځکه چه کله مال غنیمت درالاسلام ته راوړسیدل. نویه دې باندې د غازیانو ملکیت راغلو. اود ملکیت راتلونو پس که سړي مړ شي. نودده مملوک څیزوارثان په میراث کېنې اوری ځکه چه میراث جاری کیږي په مملوک څیز کېنې، اونه راځي ملکیت وړاندې دحفاظت نه (په دارالاسلام کېنې) بلکه ملکیت چه راځي. نوددې (په دارالاسلام کېنې) دحفاظت نه پس،

وَلَا يَأْسُ أَنْ يُقْتَلَ الْأَمْرُ فِي حَالِ الْقِتَالِ وَخَرَضَ بِالنَّقْلِ عَلَى الْقِتَالِ قِيَتُولُ "مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا فَلَهُ سَلْبُهُ" وَيَقُولُ لِلشَّرِيَّةِ قَدْ جَعَلَتْ لَكُمْ الرِّبَّ بَعْدَ الْحَمْسِ

هل اللغة: ① التنفيل: مجاهدته د انعام په توگه څه څیز ورکول ② يعرض: تيزوي ③ سلب: سامان

ترجمه و تفسیر: په دې خبره کېنې څه حرج نشته، چه تنفیل اوکړي امام په حالت د قتال کېنې اوتيزي ورکړي په جنگ کولو اودا اوواټنۍ چاچه کافرقتل کړلو. نودغه (مجاهد) دپاره د هغه (مقتول کافر) سامان دي. اوديا) اوواټنۍ. سريه (ورکوي لښکر ته، بيشکه ما اوگرځوله ستاسودپاره څلورمه حصه (علامه مرغيناني رحمه فرماني) معنی ددې (چه ستاسودپاره مې څلورمه حصه اوگرځوله) پس د ويستلو د خمس نه (چه د خمس د مصارفونه پس کومې څلور حصې پاتې شي. په هغې کېنې به يوخمس ستاسو وي. مثلاً شل زره روپۍ په مال غنیمت کېنې وي. په هغې کېنې يوخمس شو. چه څلور زره روپۍ دي. اوباقی شو څلور حصې چه شپاړس زره روپۍ دي. نویه هغې کېنې امام غازیانوته بطور د تنفیل صرف يوه حصه ورکولې شي. چه څلور زره روپۍ دي. اوباقی پاتې شوې درې حصې چه دولس زره روپۍ دي. هغه به دباقي ټول لښکر شي.

دلیل: ځکه چه دا دانعام په طور مجاهدینوته څه ورکول په جهاد باندې ددوی اماده کول دي) اوتيزول (د مجاهدینوپه جهاد باندې) مستحب دي. الله تعالی فرمایلی دي (وَعَرَضَ الْمُؤْمِنِينَ) (اي پيغمبر ﷺ) تيز کړه مسلمانان په قتال باندې (کافروسره) اودا (تنفیل هم) يو قسم تحريض (تيزول) دي. په دارالاسلام کېنې د غنیمت د محفوظ کیدونه پس تنفیل

وَلَا يُقْتَلَ بَعْدَ اخْرَاجِ الْقِيَمَةِ

ترجمه و تفسیر: اودانعام په طور به نشي ورکولې (يوکس يا يوې ډلې ته څه څیز دمال غنیمت نه) پس د محفوظ کیدو د غنیمت نه په دارالاسلام کېنې،

① فرماني امام شافعي رحمه څوک چه مړ شو. دوی (غازیانو) کېنې، پس د (مکمل کیدو د) شکست د کافرانو، نومیراث به اوړي شی دده حصه دوجې دقيام د ملک نه په دغه مال غنیمت کېنې دده

دلیلہ > خُکھ چہ حق د غیر چہ نور غازیان دی متحقق شو بہ دے (غنیمت) کنبی،

لشکر بہ د خمس نہ لے وی

(الْأَمِينُ الْحَمِيسُ)

ترجمہ و تفسیر > امام د تنفیل اعلان کولے شی، مگر نشی کولے د خمس نہ
دلیلہ > خُکھ چہ نشته حق د غازیان دپارہ بہ خمس (د مال غنیمت) کنبی، بلکه دا خود هغه درے
مصارف دپارہ دے. کوم چہ وړاندې تیر شول

د اعلان نہ بغیر د قاتل د مقتول د سامان په استحقاق کبې اختلاف

(وَأَذْأَلْمُيَعْلُ السَّلْبُ لِقَاتِلِ قَوْمِهِمْ مِّمَّا كَانَتْ فِيهِمْ مَالًا وَالْقَاتِلُ وَغَيْرُهُ فِيهِ سَوَاءٌ)

ترجمہ و تفسیر > اوکله چہ اونه گروخی (امام) سامان (دمقتول) دپارہ د قاتل (اودا اعلان اونکرې. چہ چا
کوم کافر قتل کړل. نو دهغه سامان په د مال غنیمت نه سوا دهغه د قاتل وی) نوهغه (سامان د مقتول
حربی کافې به وی د مال غنیمت ختی، اوقاتل اوسوا د قاتل نه په دغه (سامان) کنبی برابردی. دانه چہ
قاتل ته به دمقتول سامان کنبی خه زیاتی ملاویری) (۱)

دلیلہ > دلیل دا دې. چہ دا (سامان دمقتول کافې اخستی شوې دې په قوت د لښکر سره،) (خکه که
چیرته دې یواځې وې. نوهغه کافر نې نشو قتل کولې. ده ته چہ دهغه په قتل کولو قدرت ملاؤ شو. نو د
خپلو ملگرو په ډاډ سره ملاؤ شوې دې) (نوی په (سامان د مقتول) غنیمت، (او چہ مال غنیمت شو)
نو تقسیمولې به شی په شان د تقسیم د مال غنیمت، لکه څنگه چہ گویا دې په دې (خبره) باندې نص،
چہ قول د الله تعالی دی: ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ گوری په دې آیت کنبی ددې ذکر نشته. چہ قاتل

ته به د مقتول سامان په هر حالت کنبی ملاویری. که امام ورله د انعام اعلان کړې وی او که نه

① افر مانیلی دی نبی ﷺ حبیب بن ابی سلمه رضی الله عنه ته لَئِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ مِنْ سَلْبِ قَتِيلِكَ إِلَّا مَا طَابَتْ بِهِ نَفْسُ إِمَامِكَ (۲) نشته ستا دپارہ د سامان د مقتول ستا نه مگر هغه چہ راضی وی په هغې باندې
نفس د امام ستا (یعنی که امام تاته ستا د مقتول سامان درکوی. نو تیک ده. او که هغه نې نه درکوی. نو د
هغې د استحقاق دعوی نشې کولې)

دمقتول د سامان بیان

(وَالسَّلْبُ مَا عَلَى الْمَقْتُولِ مِنْ ثِيَابِهِ وَبِلَاحِهِ وَمَرْكَبِهِ،

هل اللقعة ① ثياب: جامې ⑦ سلاح: وسله ⑧ مرکب: سورلی

① مسلک الشافعي:-- فرمانی امام شافعی رحمته الله علیه چہ سامان (دمقتول حربی) دپارہ د قاتل (دهغه) دې. خو به دې
شرط چہ وی اهل ددې چہ حصه مقرر کړې شی ده دپارہ په مال غنیمت کنبی، یعنی که په مال غنیمت
کنبی د حصی اخستو قابل وی. نو دغه چہ کوم کافر قتل کړې وی. دې دهغه د سامان مستحق دې. (او بل
دا (شرط) چہ ده (قاتل) هغه (حربی کافر) قتل کړې وی. په داسې حال کنبی چہ د هغه (کافر) مخ وی.
شا نې نه وی. یعنی هغه دې قاتل مسلمان سره جنگ کولو ته تیار وی)

① قال الزهلي رحمته الله علیه هكذا وقع في الهداية: حبیب بن ابی سلمه رضی الله عنه وصوابه حبیب بن سلمة رضی الله عنه والحدث رواه الطبرانی
ل معجمه الكبير (نصب الراية ۳/ ۶۴۸)۔

ترجمه و تخریج اوسامان هغه دی، چه وی په مقتول باندې دجامه دهغه اود وسلې دهغه اود سورلی د هغه نه، (یعنی دا څیزونه په سلب کښې اوسامان کښې شامل دی)

د دارالحرب نه په وتلو سره د مال غنیمت جائز الاستعمال څیزونه هرام بکر خیدل

(وَإِذَا خَرَجَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ دَارِ الْحَرْبِ لَمْ يَزَلْ أَنْ يَغْلِبُوا مِنَ الْغَنِيمَةِ وَلَا يَأْكُلُوا مِنْهَا شَيْئًا)

ترجمه و تخریج اوكله چه اوځی مسلمانان د دارالحرب نه نونه دی جائز چه گیاه وركړی (خپلوڅارووته) د مال غنیمت نه، اونه دی جائز چه خوراك او كړی دهغې نه

دلائله ① ځكه چه ضرورت ختم شواوپه (دارالحرب كښې د دې څیزونودخوراك) اباحت ددې (ضرورت) په وجه وو.

② اورد دې دليل په وجه هم چه په مال غنیمت كښې د مسلمانانو حق نور هم مضبوط شوې دې (او د دې مضبوطتيا دليل دا دې چه) تردې چه (كه په دې غانمینو كښې څوك وفات شو نو) میراث به اوړی (وارث د دغه مړی چه غانم دې) د حصې دده (مړی چه غانم دې) اونه دې (دا حكم د میراث اوړو) وړاندې د وړستلو (د مال غنیمت ددارحرب نه) دار اسلام ته (تردې كه دغه غانم په دارحرب كښې وفات شوې وې نو د ده وارثانو د ده نه میراث نشو اوړلي)

(وَمَنْ فَضَّلَ مَعَهُ عِلْفًا أَوْ طَعَامًا رَدَّهُ إِلَى الْغَنِيمَةِ)

ترجمه و تخریج اوهه څوك چه زیاتی شی د هغه سره څه گیاه یا د خوراك څیز نو هغه به واپس كوی مال غنیمت ته (یعنی په دارالحرب كښې د مال غنیمت نه د خوراك څه څیز اخستې وی. اودارالاسلام ته داخل شواولا تقسیم د مال غنیمت نه وی شوې. نوكه په هغه خوراك كښې ده سره څه باقی وی. هغه به په مال غنیمت كښې جمع كوی)

دلیل ① دليل دا دې چه اختصاص (یعنی په دارالحرب كښې چه د مال غنیمت نه یو څیز د یو كس دپاره خاص شوې وی. اوهغه ترې فائده اخستې شوه) نو هغه دضرورت دحاجت د وجې وو. (یعنی هغه څیز ته حاجت وو. ځكه ددغه كس دپاره په خصوصیت سره د هغې نه فائده اخستل جائز وو) اویقینا ختم شو ضرورت (ځكه چه اوس خو دارالاسلام ته واپس شو. دا خپل وطن دې. سرې په كښې خپل ضروریات دمال غنیمت نه بغیر هم پوره كولی شی)

د تقسیم طریق

(وَيُقَسِّمُ الْأَمَامُ الْغَنِيمَةَ فَيُخْرِجُ حَسْمًا)

ترجمه و تخریج فصل دې په بیان د طریقې د تقسیم (د مال غنیمت) فرمائی (ابو الحسن قدوری رحمه الله) اوتقسیم به كړی امام مال غنیمت،نواوبه باسی (دټولونه اول) پنځمه حصه د هغې، (مال غنیمت) نه، **دلیل** ① د وجې د قول دالله تعالی نه، (پوهه شی چه كوم څیز تاسو غنیمت كړئ) نو دالله تعالی دپاره ده پنځمه حصه د هغې اودهغه د رسول دپاره. استثناء كړې ده الله تعالی دپنځمه حصې، (نوپه پنځمه حصه ترې لاره شی. باقی پاتې شوې څلور حصې)

(وَيُقَسِّمُ الْأَرْبَعَةُ الْأُمَمَائِسَ بَيْنَ الْقَائِمِينَ)

ترجمه اوتقسیم به كړی (باقی) څلور حصې په منځ د غازيانو كښې، **دلیل** ① ځكه چه نبی ﷺ تقسیم كړې وو مال غنیمت (یعنی ددې څلور حصې) په منځ د

غازیانو کښې، (۱)

د فارسي اوراجل د حصو تفصيل

لِقَارِيسٍ مُمْسِكِينَ وَلِلرَّاجِلِ مُمْسِكِينَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى (۲)

حل اللغة: ① سهم حصه ② فارس: د اس سور

ترجمه و تفسیر: بیا دپاره د فارس چه په جهاد کښې نې دخپل اس سره حصه اخستې وی، اودپاره د راجل چه صرف دې په جهاد کښې شریک شوي وی، یوه حصه ده په نيز دامام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى.

دلیل: دامام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى دپاره دلیل دا حدیث دې ابن عباس رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى فرماني چه نبی ﷺ ورکړې وي فارس ته دوه حصې، اوراجل ته یوه حصه، (۳)

الاستدلال: (نوددې حدیث نه دا معلومه شوه چه د فارس دوه حصې کیږي، اود راروان حدیث کوم چې د صاحبینو مستدل دې د هغې نه به معلومه شی، چه د فارس درې حصې کیږي. خو دواړه فعلی حدیثونه دی یعنی د نبی ﷺ د فعل ذکر په کښې دې. قول نشته، نومتعارض شو دوه فعلونه د نبی ﷺ راوکلله چه د نبی ﷺ دوه فعلی احادیث متعارض شی. نوییا قاعده دا ده چه قولی حدیث ته رجوع کولې شی. نوچه قولی حدیث د کوم مؤید وي. په هغه حدیث عمل کولې شی. نو اوس په دې مقام کښې هم دغه قاعده باندې عمل کولې شی. او هغه داسې چه رجوع به کولې قول د نبی ﷺ (چه د نبی ﷺ قول د کوم عمل مؤید دې، اویقینا فرماتیلې دی نبی ﷺ د فارس دپاره دوه حصې دی اود راجل دپاره یوه حصه ده. (۴)

(وَقَالَ: لِلْقَارِيسِ ثَلَاثَةٌ أَسْهُمٍ)

ملک الصحابین: فرماني صاحبین رحمهم الله چه د فارس دپاره درې حصې دی.

دلالتها: ① یونقلی دلیل دې. دهغې بیان دا دې. دوجې دهغه حدیث نه چه روایت نې کړې دې ابن عمر رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى چه نبی ﷺ مقرر کړې وي دپاره د فارس درې حصې، اودپاره د راجل یوه حصه، (۵)

الجواب عنه: صاحبینو رحمهم الله چه د حضرت ابن عمر رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى په روایت باندې استدلال کړې دي. نودغه استدلال به څنگه صحیح شی. حالانکه یقیناً روایت کړې شوي دي دابن عمر رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى نه چه نبی ﷺ مقرر کړې وي د فارس دپاره دوه حصې اود راجل دپاره یوه حصه، اود اصول حدیث دا قانون دې چه کله د یو راوی دوه روایتونه متعارض شی. نو د بل راوی حدیث ته به گورو چه هغه د کوم مؤید وي. په هغې به

(۱) من حدیث ابن عباس رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى مجمع الزوائد للهيثمی (۳۴۰/۱۵۰)

(۲) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى كذا في الخانية (۴۶۳/۴) ورداغتار (۲۵۶/۳) والبحر الرائق (۸۸/۵) نقلًا عن القول الرابع (۴۸۴/۱) -

(۳) قال الزبلي رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى قلت غريب من حدیث ابن عباس رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى وفي الباب احادیث منها حدیث مجمع بن جارية رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى ... وفيه فاعطى الفارس سهمين واعطى الراجل سهماً أخرجه ابوداود في الجهاد باب ۱۴۳ رقم (۲۷۳۶) -

(۴) قال الزبلي رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى قلت غريب جداً واعطى من عزاء لابن أبي شبة وسياتي لفظه في الحديث الذي بعد هذا (نصب الراية ۶۳۲/۳) -

(۵) من حدیث ابن عمر رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى أخرجه البخاری في الجهاد باب ۵۱ ومسلم في الجهاد رقم ۵۷ وابوداود في الجهاد باب ۱۴۳ رقم ۲۷۳۳ والترمذی في السير باب ۶ وابن ماجه في الجهاد رقم ۲۸۵۴ وأحمد في المسند (۲۲) -

عمل کولې شی. نو دغه شان په دې مقام کېنې هم، کله چه متعارض شول دواړه روایتونه دده رابن عمر (رضی الله عنه) نو ترجیح به ورکولې شی. روایت د بل (صحابی) ته،

① اوڅکه چه استحقاق (د غنیمت) راځی په کفایت باندې، (چه د جهادی ضروریاتو کفایت اوکړی) او کفایت د ده (فارس) په درې چنده د راجل دي. (یعنی راجل چه خومره قربانی په جهاد کېنې ورکوی. نو فارس دهغې په درې حصې قربانی ورکوی. یوه درې چنده د کفایت تفصیل دا دي) څکه چه دي (فارس عمل کوی) دپاره د واپس کیدو، اومندې او ثابت پاتې کیدو وی. (یعنی دې درې کارونه کولې شی. مجاهد پرې د دارالحرب نه دارالاسلام ته واپس راتلې شی. په دشمن پسې منډه هم وهلې شی. اوبه میدان جنگ کېنې داس دپاسه د سورلی په حالت کېنې مقابلې کولې شی. نو دا درې کارونه شو. څکه د درې حصو حقدار دي)

الجواب منه > د دې نه جواب دا دي چه واپس راتلل اومنده وهل دواړه د یو جنس عمل دي. په عرف کېنې هم دي ته دوه عمله نشی وئیلې. نو هر کله چه واپس راتلل اومنده وهل دواړه یو عمل شو. نو یو عمل بل باقی شو. چه په میدان جنگ کېنې ثابت پاتې کیدل. اوبه دوه عملونو باندې ترتب د دوو حصو کېنې. نو معلومه شوه. چه د فارس دوه حصې کېنې (نو کېنې کفایت دده (فارس) پشان کفایت د راجل، نو پورته به وی (فارس) په راجل باندې، په یوه حصې سره،

غازی ته د اس د حصې برابر حصه ملاوېدل

(وَلَا يَسْمُرُ الْاَلْفَرِيسُ وَاجِبُ)

ترجمه و تفسیر > اونه به شی ورکولې (هغه غازی ته چه په جهاد کېنې نې دوه اسونه شریک وی) مگر حصه دیواس (نوټولې به ده ته دوه حصې ملاوېږی. یوه دده خپله اویوه دده داس) دا د طرفینو مسلک دي.

دلائله > ① طرفینو دپاره دلیل دا دي. چه براء بن اوس بوتلی وو دوه اسونه (جهاد ته) نو حصه نه وه ورکړې ده ته رسول الله مگر دیواس (نوټولې نې ده ته دوه حصې ورکړې وې. یوه دده خپله اویوه دده د دوواسونې) ②

② اوبل (عقلی دلیل دا دي. چه) جنگ نه کیږی مگر په یواس باندې په یو وخت کېنې، (یعنی په یو وخت کېنې یوکس غازی په دوو اسونو سورلی نشی کولې. بلکه په اوس به سورلی کوی) نونه دي سبب ظاهري (د استحقاق غنیمت چه د اسلامی سرحد نه تیریدل دي) مفضی جنگ کولو ته په دواړو (اسونو) باندې، (بلکه دي که جنگ کوی په یواس کوی) نوحصه به مقرر کولې شی دیواس دپاره، اوددې وجې (چه په دواسونو باندې په یو وخت کېنې جنگ نشی کیدې، اودا چه نه دي سبب ظاهري مفضی قتال ته په دواړو باندې) حصه نشی مقرر کولې د درې اسونو دپاره، (بلکه ددريم اس د وجود اوعدم وجود څه اعتبار نشته. هم ددې علت د وجې که یوکس سره درې اسونه وی. نو هم دي په یو وخت په درې اسونو باندې قتال نشی کولې. نولکه څنگه چه د استحقاق غنیمت په باب کېنې د دریم اس وجود اوعدم وجود برابر دی. دغه شان د دویم اس وجود اوعدم وجود برابر شو)

١) القول الرابع هو هذا قول الطرفين رضي الله عنهم كذا في فتح القدير (٢٣٨/٥) والحماني (٢١٢/٤) والهندية (٢١٢/٢) فلا

عن القول الرابع (٤٨٥/١) -

١) من حديث قال الزبلي رضي الله عنه قلت غريب بل جاء عنه عكسه (نصب الرأية ٦٣٥/٣) -

مسئله ابی یوسف: فرمائی امام ابو یوسف: چه ورکولې په شی غازی ته حصه د دوو اسونو، دله ددې وجه چه روایت شوي دي چه نبی ﷺ حصه ورکړې وه د دوو اسونو، یو غازی ته. یعنی ده ته نې پنځه حصې ورکړې وې. یوه د غازی خپله حصه اودوه حصې دیو اس اودوه حصې د بل اس لکه حضرت ابو عمره بشیرین عمرین محسن ﷺ چه روایت کړې دي. چه رسول الله ﷺ ماته زما د دوو اسونو څلور حصې او زما یوه حصه را کړې وه. او دغه شان ماته پنځه حصې ملا شوي وې. (۱)

الجواب منه: دا روایت محمول دي په انعام ورکولویاندي، یعنی نبی ﷺ ابن محسن ته د دوو اسونو حصې داستحقاق په طور نه وې ورکړې. بلکه دانعام په طور وې ورکړې وې. نو په هغې باندې استدلال صحیح نشو. اویطور انعام ورکول دامام دپاره جائز دی، بلکه څنگه چه ورکړې وې (نبی ﷺ) سلمه بن اکوع ته دوه حصې په مال غنیمت کښې، حالانکه هغه راجل وو. (دا دوه حصې نې د انعام په طور څکه ورکړې وې، چه هغوی به د فارس پشان منډه وهله)

د عجمي او عربي اسونو په استحقاق غنیمت کښې برابري

(وَالْبَرَّادِيُّ وَالْعَتَّاقُ سَوَاءٌ)

ه لغت حل: ① البراديين: جمع د براذ عجمي اس ② العتاق: عربي اس
ترجمه و تفریح: عجمي او خالص عربي اسونه برابر دی په استحقاق د غنیمت کښې
دالله ① څکه چه ویرول (د دشمن) منسوب دی جنس اسونو ته په کتاب (قرآن پاک) کښې، قال الله تعالی فرمائیلی دی. (او تیارئ کوی د کافرانو د مقابلې دپاره څومره چه موس کيږي د قوت حاصلونه، (او تیارئ د اسونو، چه ویروی په هغې، قوت او اسونو دشمنان دالله تعالی اودشمنان خپل، الاستدلال: په دې آیت کښې دالله تعالی د دشمن د مقابلې دپاره د جنگی اسبابو او وسانو د تیارئ حکم کړي دي. او په دغه جنگی سازوسان کښې نې اسونه یاد کړي دي. او مقصد ددې تیارئ نې دا خودلې دي. چه په دې باندې تاسو کافران ویروی. نو په آیت کښې د «عیل» ذکر دي، (او اسم د «عیل» منطبق کيږي (یعنی ددې اطلاق کيږي، په عجمي او عربي اسونو، باندې په یوځل، (یعنی دخپل اطلاق په ټولو کيږي)

② اود برابري بل دلیل نې دا دي. چه عربي اسونه اگر چه (د دشمن په) رالاتدي کولو کښې یا وایس راتلو کښې تکره دی. نو عجمي اسونه په تکلیف باندې صبر کولو او او په راتاویدو کښې زیات تکره دی. نو په هریو قسم کښې (که عربي دی او که عجمي) فائده ده معتبره، نو دواړه په استحقاق د مال غنیمت کښې برابر شول.

داوین او قهر دپاره حصه نشته

(وَلَا تُهْمَرُ لِزَاجِلَةٍ وَلَا يُقَلُّ)

ترجمه و تفریح: اونشته حصه دپاره د مضبوطي اوینې. او نه دپاره د قهر
دله: په جهاد کښې چې کوم اوین یا قهر د غازیانو دپاره استعمال شی نو د هغې دپاره څه حصه نشته لکه څنگه چې د اس دپاره شریعت حصه مقرر کړې ده څکه چې قرآن پاک کښې الله تعالی دا فرمائیلی

دی چې تاسو د اسونو په تیاری سره دشمن اوږو په هغې کښې د اوبسانو او د قچرو ذکر نشته. نوڅکه به ورله حصه هم نه وی.

دارالحرب ته راجل اویا فارس څرغیدل او ددې په عکس

(وَمَنْ دَخَلَ دَارَ الْحَرْبِ فَأَيَّاسَفَنَفَقَ فَرَسَهُ اسْتَعَقَّ سَهْمَهُ فَارِسَ وَمَنْ دَخَلَ رَاجِلًا فَاشْتَرَى فَرَسًا اسْتَعَقَّ سَهْمَهُ رَاجِلًا)

ترجمه و تشریح اوڅوک چه داخل شودارالحرب ته په اس سور، (او ددخول نه پس) نوهلاك شو اس د ده، نو مستحق دې دا (فارس) د حصې د یو فارس (یعنی چه نوروداسونو خاوندانوته څه حصه ملاوېږي. هغه به ده ته هم ملاوېږي) اوڅوک چه داخل شو (دارالحرب ته) پیدل، نوواښي اخستلو په دارالحرب کښې، اس مستحق کېږي په مال غنیمت کښې، د حصې د راجل (یعنی صرف یوه حصه به ورته ملاوېږي)

دلیل دلیل دا دې چه تیریدل (داسلامی سرحدنه) نفس ددې (یعنی صرف دا تیریدل) جنگ دې. څکه چه راځي په هغوی (حریانو) باندې ویره په دې (تیریدو د اسلامی سرحد نه، یعنی د سرحد نه تیریدل اگرچه حقیقی قتال نه دې. لیکن سبب داو ذریعه د قتال ده. اوکله کله سبب هم قائم مقام د مسبب گرځي. بادشاه د ښار جوړولو حکم اوکړي. گلکاران ښار جوړ کړي. او بیا خلق دا وائي. چه بادشاه ښار جوړ کړلو حالتهکه بادشاه په خپله نه وی جوړ کړي. خوچونکه بادشاه د ښار جوړولو سبب وو. څکه هغه ته مجازا د ښار جوړولو نسبت کیږي. دغه شان په زیر بحث مسئله کښې تیریدل اگرچه په حقیقت کښې قتال نه دې. خو چونکه دا تیریدل ذریعه او سبب د قتال دې. څکه ورته قتال وئیلې شی. اوچه قتال شو. نو ترتب د احکامو د جهاد به په تیریدو باندې کیږي) او حالت پس د دې نه حالت د دوام دې. نو نشته اعتبار د هغې (حالت دوام او ممکن نه دې ترتب د احکامو په حالت د دوام باندې څکه چه د فارس دپاره دا ممکن نه ده. چه همیشه دپاره دې په اس سور وی. او توره وهی. بلکه ده سره انسانی ضروریات هم تړلی دی. کله به د اودس ماتی دپاره د اس نه راکوزیږي. کله به د خوراک ځواک دپاره کله به د بل څه دپاره، نو اوس که مونږ دده د عین قتال وخت معتبر کوو. نو دې مستحق د فارس د حصې دې. خو په کوم وخت کښې چه دې د اس نه راکوز شوې وی. نو که هغه وخت معتبر کوو. نو بیا د فارس د حصې نه محرومه کیږي. څکه مونږ وایو چه دارالحرب ته د داخلیدو نه پس دده حالت د دوام دې. ددې اعتبار نشی کولې)

دچاچه په مال غنیمت کښې حصه نشته

(وَلَا يُسْمَرُ لِمَمْلُوكٍ وَلَا أَمْرًا وَلَا دِيْنًا وَلَا صَبِيٍّ وَلَكِنْ يَرْضَعُهُ لِمَنْ عَلَى حَسَبِ مَا يَرَى الْأَمَامُ)

هل اللغة ① الرضخ لربه حصه

ترجمه و تشریح اونه به شی ورکولې (په مال غنیمت کښې حصه) غلام ته، اونه ښځې ته اونه ماشوم ته، اونه لیبونی ته، اونه ذمی ته، بلکه معمولی څیز به ورکولې شی دوی ته. (رضخ په ډیرمال کښې معمولی غوندې ورکولو ته وائی) په هغه مناسب چه گټوری نې امام (ورکول دهغې)

دلیلہ مطلقاً > دوجی دھغه حدیث نہ چہ روایت شوې دې چہ نبی ﷺ به نہ ورکوله حصہ زنانو اوماشومانو او غلامانو ته، (په مال غنیمت کښې) بلکه وو چہ ورکول به نې لږ غوندې حصہ دوئ ته، (١) (نودې حدیث نہ معلومه شوه، چہ ددوئ په مال غنیمت کښې دعامو غازیانو پشان حصہ نشته)

دلیل عدم سهل الذمی > جهاد عبادت دې، اودمی نه وی اهل عبادت، (ځکه چہ دعبادت دصحت دپاره ایمان شرط دې، اویہ دوئ کښې ایمان نه وی)

دلیل عدم سهل المرأة والعبي > اوبنځه اوماشوم عاجز دی ددې (قتال) نه، اوددې وجې (چہ دوئ دخپل ضعف دوجې دقتال او جنگ طاقته نه لری، نه دې پیوست شوې په دوئ (دواړو) پورې فرضیت دجهاد، (یعنی په عامو حالاتو کښې په بنځه اوماشوم باندې جهاد نه دې فرض شوې)

دلیل عدم سهم الغلام > غلام چہ دې موقع نه ورکوی ده ته مولی (دجهاد کولو) اودده (مولی دپاره جائز دی په عامو حالاتو کښې) منع کول دده (غلام د شرکت نه په جهاد کښې البته دا چہ دشمن حمله اوکړی، او عام اعلان اوشی نوییا دمولی داجازت ضرورت نشته، ځکه چہ په دغه وخت کښې دا فرض عین گرځی، اومولی خپل غلام د فرض عین نه نشی منع کولی، نو په مال غنیمت کښې ددوئ حصہ نشته)

دلیل الرضخ > مگردومره ده چہ رضخ لږ غوندې خیزیه ورکولې شی دوئ ته دپاره د تیزولو (ددوئ) په جهاد باندې (چہ په جهاد کښې په شوق سره شرکت کوی)

د خمس تقسیم

(وَأَمَّا الْخُمْسُ فَيُقَسَّمُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَصْهُمٍ: سَهْمٍ لِلْيَتَامَى وَسَهْمٍ لِلْمَسَاكِينِ وَسَهْمٍ لِأَنْبَاءِ السَّبِيلِ)

ترجمه و تفسیر > اوهر چہ خمس دې، (یعنی کله چہ د مال غنیمت نه پنځمه حصہ جدا کړې شی، اوباقی څلور حصې په غازیانو تقسیم شی، نوددغه خمس تقسیم بیا په دې طریقه دې) تقسیمولې به شی په درې حصو باندې، یوه حصہ د یتیمانو دپاره، اوبله حصہ د مسکینانو دپاره، اودریمه حصہ د مسافرو دپاره،

دلالت > ① دلیل دا دې، چہ څلورووړه خلفاء راشدینو ﷺ (حضرت ابوبکر، عمر، عثمان اوعلی ﷺ) تقسیم کړې دې دا (خمس) په درې حصو باندې، په هغه طریقه چہ مونږ بیان کړه. (اشاره ده دې قول ته «لِقِسْمِ هَلْ ثَلَاثَةِ أَصْهُمٍ» تر آخره پورې، دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې، چہ خمس به د رسول الله ﷺ په زمانه کښې په پنځو حصو تقسیمولې شو، یوه حصہ دالله دپاره (یعنی دالله تعالی حصہ به د مسلمانانو دځیرګر په کارونو کښې خرچ کولې شوه، لکه جمات جوړول، بېل جوړول وغیره) اوبله حصہ د رسول الله ﷺ دپاره، اوبله حصہ د نبی ﷺ د خپلوانو دپاره، اوبله حصہ د یتیمانو دپاره، اوبله حصہ دمسکینانو دپاره، اوبله حصہ دابن السبیل دپاره، بیا تقسیم کول حضرت ابوبکر، عمر، عثمان اوعلی رضی الله عنه په درې حصو باندې، یوه حصہ د یتیمانو دپاره، بله د مسکینانو دپاره، اودریمه د ابن السبیل دپاره، په خلفاء راشدینو یسې مونږ احناف اقتداء، کوو، اوددوئ د اقتداء په صحت کښې څه خبره نشته، (٢)

(١) من حدیث ابن عباس رضی الله عنه أخرجه مسلم ل الجهاد والسر رقم ١٣٧۔

(٢) من حدیث ابن عباس أخرجه أبو یوسف عن ابی صالح عن ابن عباس (نصب الرأية ٦٤١٣)۔

① فرمائی دى نبی ﷺ بِأَمْعَشَرَتَيْنِ مَا شِوَاهُ اللّٰهُ تَعَالٰی كَرَّةً لَّكُمْ عَسَاةَ النَّاسِ وَأَوْسَاغُهُمْ وَعَوْضَكُمْ مِنْهَا خُمُسٌ الْخُمُسِ {^(۱)} ای تولى د بنوهاشموا الله تعالى ناخوبه كرى دى ستاسودپاره مستعمل اوبه د خلقواو خيرى د دوى «خلقوبعنى دخلقودگناهونو خيرى د كومو نه چه هغوى د زكاه اوصداقانو وركولو په ذريعه خان پا كوى. ستاسودپاره ناخوبه كرى دى، اوبه بدله كنىي نې در كرى دى تاسوته (په مال غنيمت كنىي) پنځمه حصه،

وَيَذْخُلُ لِقَرَاءِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ فِيهِمْ وَيَقْدُمُونَ،

ترجمه > اودا خلبې فقيران د خپلوانو (درسول الله ﷺ) په دوى «يعنى درې صنفو) كنىي «يعنى ذوى القربى څه مستقل مصرف نه دي. بلكه كه په ذوى القربى كنىي څوك يتيم يا مسكين يا ابن السبيل وي. نوهغه به هم د خمس مصرف وي.

الاشكال > دا كومه طريقه چې تاسو بيان كړه نو بيا د ذوى القربى د ذكر كولو مقصد څه شو. ځكه چه يو كس فقير يا يتيم يا مسكين وي. نو كه هغه ذوى القربى نه وي. نو هم دخمس مصرف دي. الجواب > اگر چه دا صفات په غير ذوى القربى كنىي وي. نوهغوى هم د خمس مصرف دي. ليكن كله چه په مصارف كنىي ذوى القربى او غير ذوى القربى دواړه قسم خلق جمع شى. نو بيا به مسئله دا وي. چې پراندي كولى به شى «خپلوان د رسول الله ﷺ په باقى درې قسمونو باندې چه غير ذوى القربى وي»

وَلَا يَذْخُرُ اِلٰى اَعْيَانِهِمْ شَيْءٌ

ترجمه > اونه به شى وركولى مالدارانوته په دوى «خپلوانو د رسول الله ﷺ) كنىي. تخرىج > په سيدانو كنىي كه څوك مالداران وي نو هغوى ته به نشى وركولى په خمس كنىي د الله او د رسول ﷺ دهص مطلب

فَإِذَا ذَكَرَ اللّٰهُ تَعَالٰى لِنَفْسِهِ فِى كِتَابِهِ مِنَ الْخُمُسِ قَائِمًا هُوَ اَفْتِيَا رِ الْكَلَامِ ذِكْرًا بِاسْمِهِ،

حل اللغة > ① تېر ك: بركت حاصلول، خير حاصلول ② افتتاح: شروع كول

ترجمه و تخرىج > ذكر دالله تعالى د خپل خان دپاره په كتاب خپل د خمس (چه خمس كنىي د الله تعالى دپاره حصه ده. حالانكه الله تعالى د خلقو د مال دولت نه غنى او لاپرواه دي. خو بيا هم دالله تعالى د نوم ذكر چه په دې آيت كنىي شوې دي.) نودا «ذكر د نوم دالله چه (وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلّٰهِ خُمُسُهُ» دپاره د شروع د كلام دي. چه تبرك حاصل شى په نوم دالله تعالى «يعنى په آيت كنىي دالله تعالى د نوم ذكر صرف دتبرك دپاره راغلي دي. دا نه چه الله تعالى د غنيمت په خمس كنىي والعياذ بالله مستقل مصرف دي»

وَسَمِعَ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَاةُ وَالسَّلَامُ يَقُولُ: مَنْ سَاقَطَ مَخْرُوجُهُ لِمَنْ سَاقَطَ الصَّفِي

ترجمه > او حصه د نبى ﷺ ساقط شوې ده په وفات د دوى «نبى ﷺ) (۱) لكه چه ساقط شوې ده حصه د

(۱) من حديث مطعم بن جبير رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الخراج والإمارة واللفظ باب ۲۰ رقم ۲۹۸۰ والنسائي في اللفظ باب ۱ وابن ماجه في الجهاد باب ۴۶ رقم ۲۸۸۱. —
 ۲. ملك الشافعي، ۱- فرمائی امام شافعی رحمته الله چه منتقل كېږي به حصه د پيغمبر صلی الله علیه و آله خليفه ته (نو د

رشته داری د نبی علیه السلام.

دلیلہ > خکہ چه نبی ﷺ مستحق وو ددی (صفی) دخپلی پیغمبری په وجه، اونشته پیغمبر ﷺ پس دده (نبی ﷺ) نه (بل خوک) او صفی هغه څیز وو. چه منتخب کولو به نبی ﷺ دخپل خان دپاره د مال غنیمت نه لکه زغر، توره او وینځه (نولکه څنگه چه د نبی ﷺ په وفات باندې صفی ختم شو. نودغه شان په مال غنیمت کښې د نبی ﷺ حصه هم ختمه شوه)

(وَعَمْرُو ذُو الْقُرْبَىٰ كَأَنَّا إِسْخَافُوهُ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّهْرِ)

لوجه و تخریج > اوحصه دذوی القربی (چه دغه ذوی القربی نه) مستحق شوی وو (په خمس کښې) په زمانه د نبی ﷺ کښې په مدد کولو سره (چه دنبی ﷺ سره نه) مدد کړې وو
دلیلہ > د نبی کریم په زمانه کښې ذوی القربی ته خکه په خمس کښې حصه ملایوده چی هغوی د نبی کریم ﷺ سره مدد کولو او د نبی کریم ﷺ د وفات نه پس د هغوی د مدد سلسله ختمه شوه نو حصه به نه هم ختمه وی.

د خمس نه د ذوالقربی فقیر ته د ورکولو حکم

(وَعَدَّةٌ بِالْفَقْرِ)

لوجه و تخریج > اویس ددې (زمانې د نبی ﷺ نه مستحق گرځی ذوالقربی) په وجه د فقیر (یعنی دنبی ﷺ د زمانې نه پس د ذوالقربی په حیثیت په خمس کښې ددوی حصه نشته. البته چه کوم کسان به ذوالقربی کښې فقیران وی. نوهغوی ته ورکولې شی. او مالدارانو ته نشی ورکولې)
دلیلہ > د فقریه وجه د ذوالقربی داستحقاق خمس عدم صحت دا) ده. چه په دې خمس کښې معنی د صدقه ده. په نظر کولوسره مصرف ته، (یعنی دخمس مصرف چونکه یتیمان، فقیران او ابن السبیل دی. اوهم دا کسان د زکاة په مصارفو کښې هم دی. نولکه څنگه چه زکاة سیدانو ته نشی ورکولې. نو دغه شان د خمس مصارف هم دغه د زکاة مصارف دی. پکار ده چه دوی ته هم خمس ورکړې شی) نوحرام به وی (خمس په سیدانو باندې) لکه څنگه چه حرام دی عماله، (یعنی که سیدسړي د صدقاتو په راغونډولو باندې مقرر شی. اودې دخلقونه زکاة راغونډوی. نودې بیا هم د زکاة راغونډولو عمل په وجه د زکاة مستحق نه دی. دغه شان دلته هم دخمس مستحق نه دی)

دامام داجازت نه بغیر د دارالحرب نه څه اخستل

(وَإِذَا دَخَلَ الْوَاحِدُ أَوِ الْإِثْنَانِ إِلَى دَارِ الْحَرْبِ مُؤَيَّرَيْنِ. بِغَيْرِ أَذْنِ الْأَمْرَاءِ أَخَذُوا شَيْئًا كَرِهَتْهُنَّ)

هل الله؟ ① الاختلاس وختول

لوجه و تخریج > اوکله چه داخل شی یوکس یا دوه کسان دارالحرب ته لوت کونکی، چه هلته دخلقو مالونه لوت کړي) بغیر داجازت دامام نه، اودوی. واخستل څه څیز، (دخلقونه په غلا یا په زبردستی) نوخمس به نه ورکوی.

دلیلہ > (خکه چه خمس په مال غنیمت کښې وی. اودا مال غنیمت نه دی) خکه چه (مال غنیمت هغه وی. چه اخستی شوی وی په زور سره، اویا په غلبه سره) چه غازیان د حریانو په مال باندې غلبه اوکړي) نه تختولو او غلا، اوخمس وظیفه ددې (مال غنیمت ده)

نبی ﷺ د وفات نه پس به په خمس کښې د خلیفه وخت حصه وی)

په دارالحرب کښې د طاغوتوي آلم په لوب کښې د خمس حکم

(وَأَنْ دَخَلَ جَمَاعَةٌ لَهُمْ مَنَعَةٌ فَأَخَذُوا شَيْئًا خِيسَ وَإِنْ لَمْ يَأْذَنْ لَهُمُ الْإِمَامُ)

توضیح - اوکه داخله شوه یوه ډله . د اوبه دارالحرب کښې نې دربیانوڅه خیز لوب کړي او دود هغوی دپاره قوت (او قوت چه په څومره کسانو حاصلېږي. نوبه محیط کتاب کښې دامام ابویوسف رحمه الله نه نقل دی. چه په څومره کسانو قوت حاصلېږي. هغه لس کسان دی) په دې کښې خمس دی. اگر چه اجازت نه وی ورکړي دوی ته امام، (او خمس په کښې واجب دی)

دلائله ① ځکه دا (مال) اخستې شوې دې په زور اوبه غلبې سره، (او کوم خیز چه په دارالحرب کښې د حربی کافرونه په غلبې اوزور سره واخستې شی. نو هغه غنیمت وی) نو دا غنیمت شو. (اوبه غنیمت شو. نو په غنیمت کښې خمس وی. په دې کښې به هم خمس وی)

② اوبله دا چه واجب دې په امام باندې مدد کول دوی سره، ځکه که پرېږدي دوی (او دوی سره نه کوي) نو کمزوری به شی مسلمانان (نو هر کله په امام باندې ددوی سره مدد کول ضروری شو. نو دا داسې شوه. لکه چه دامام په اجازت سره دوی دغه لوب کړي وی. او وړاندې تیر شوی دی. چه کوم لوب دامام په اجازت سره وی. په هغې کښې خمس وی. نو په دې کښې به هم خمس وی)

(وَأَذَا دَخَلَ السُّلَيمَانُ دَارَ الْحَرْبِ تَأَجَّرَ أَفْلَاحُ يَحْيَى لَهْ أَنْ يَتَعَرَّضَ بَشَى مِنْ أَمْوَالِهِمْ وَلَا مِنْ دِمَائِهِمْ)

هل اللغة ① يتعرض: وړاندې شی،

ترجمه و توضیح - اوکله چه داخل شی مسلمان په داسې حال کښې چه وی دې سوداگرانو حلال نه دی ده (مسلمان مستامن) دپاره چه تعرض اوکړي څه خیز ته د مالونو د هغوی نه اونه د نفسونو د هغوی نه، (یعنی دده دپاره دا حرام دی. چه د هغوی په مال په ناجائزه طریقه قبضه اوکړي. یا په هغوی کښې چاته جاني نقصان اوسوي)

دلیل ځکه چه ده (مسلمان مستامن) ذمه واری ورکړې ده هغوی (د دارالحرب کافرانو) ته چه څه نقصان به نه رسوي هغوی ته، (ځکه چه هغوی چه ده ته خپل ملک ته د داخلیدو اجازت ورکړې دې. نو په دې شرط چه دې به د هغوی مالونو او نفسونو ته څه نقصان نه رسوي. لکه به موجوده وخت کښې چه د یو ملک نه بل ملک ته څی. نو ویزه او پاسپورټ ورکوي) د وجې د امان طلبولونه، یعنی هغوی ورته په دې شرط باندې خپل ملک په امن سره د اوسیدو اجازت ورکړې دې. چه دې به د هغوی مالونو او نفسونو ته تعرض نه کوي. او مسلمان به د معاهدې پابندی کوي، نو تعرض کول (مالونو او نفسونو د کافرانو ته) پس ددې ذمه واری ورکولونه) کیږي دهوکه (د هغوی سره) اود هوکه (په اسلام کښې) حرامه ده. (لکه د حضرت عمر رضی الله عنه په روایت کښې چه راغلی دی. چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائیلي دی. ددهوکه باز دپاره به د قیامت په ورځ یو بیرغ اولگلولې شی. اودا به ونیلي شی. چه دا د فلانی دهوکه ده)

(فَإِنْ غَدَرَ بِهِمْ فَأَخَذَ شَيْئًا وَخَرَجَ بِهِ) (مَلِكُهُ مِلْكًا مَغْظُورًا)

ترجمه و توضیح - اوکه ده دهوکه اوکړه هغوی (کافرانو) سره، (مصنف فرمائی) زما مقصد سوداگران دې. (یعنی چه مسلمان سوداگران چه د مستامن په حیثیت د کافرانو ملک ته داخل شوي وو) او وائي اخستل څه خیز (په ناجائزه طریقه د هغوی نه) او راوي ویستل هغه (د دارالحرب نه) نو مالک شود هغې په ملک حرام سره (یعنی دا سوداگران ددغه خیز مالک شو. خودا ملکیت نې په حرامه طریقه راغلي دې. او ملکیت نې پرې راځي) د وجې د راتلو د غلبې نه په مال مباح باندې (ځکه چه د کافرانو مال مباح دې. نو دې د هغې مالک جوړېږي)

فُوزُ الْمُتَنَبِّئِي (په)

ترجمه: البته دومره ده چه دغه (مال) حاصل شوې دې په سبب د دهوګي سره، د **دليله** څخه چه ده خو ورسره دا معاهده کړې وه. چه زه به ستاسوپه ملک کښي ستاسو مال اوجان ته تعرض نه کوم) نوپيدا کړله دې دهوګي پليتي په دغه (مال ماخوځه) کښي (واوقاعه) دا ده. چه سړي په يوه ناجائزه طريقه د يو څيز مالګ شي. نوهغه څيززده دپاره حرام وي. اوپه ده باندې دهغي صدقه کول واجب وي) نوحکم به کولې شي (دې سوداګرته) د صدقه کولو دهغي (څيزکوم چه نې په ناجائزه طريقه د دارالحرب نه راوړې دې) څخه چه دا مسئله ده چې کوم مال په ناجائزه طريقه حاصل شي او اصل مالګ ته دهغي واپس کول گران وي نو ثواب د نيت نه بغير به هغه صدقه کوي.

دهري دپاره په دارالاسلام کښي دامان غوښتلوموده

وَإِذَا دَخَلَ الْحَرَبُ الْإِسْلَامَ أَمَّا لَمْ تُكْضَ لَهُ أَنْ يَقِيمَ فِي دَارِئِئَاتِهِ وَيَقُولَ لَهُ الْإِمَامُ: إِنَّ أَقْمَتَ تَحَامٍ السَّيِّئَةِ وَصَعْتَ عَلَيْكَ الْحَرْبَ

ترجمه: و تهرېځ (دا) فصل په بيان د مستامن حربي دا حکامو کښي دې، ابو الحسن قدوري رحمه فرمائي. او کله چه راشي حربي زمونږ ملک ته په داسي حال کښي چه ده امن غوښتي وي. نو قدرت به نشي ورکولې (مستامن) ته چه ډيره شي په ملک زمونږ کښي (چه دارالاسلام دې) يو کال (بلکه ديو کال نه به کمه موده تيروي) اوواني به امام ده (حربي مستامن) ته که ته ډيره شوې پوره يو کال په دارالاسلام کښي، نومقرر کوم به زه په تا باندې جزیه

دليله اصل په دې باب کښي) دا دې. چه قدرت به نشي ورکولې چه ستوگنه اختيار کړي په ملک زمونږ کښي مګر په حالت د غلامۍ کښي يا د جزیه کښي (چه په ده باندې به جزیه مقرر وي. اودا ده ته په دارالاسلام کښي ديو کال ستوگنه اجازت چه نشي ورکولې) څخه چه دې (حربي مستامن) ګرځي جاسوس دهغوي (حربيانو) دپاره (يعني زمونږ د ملک د رازونويه خپلو حربيانو ته خبر ورکوي) اومدد ورکونکي په مونږ باندې (يعني د مسلمانانو خلاف به خپلو حربيانوسره مدد کوي. مثلاً چه فلا تي خاتي باندې حمله اوکړي. اودا کار داسي اوکړي. وغيره) نور سيري ضرر (د يو کال په اقامت سره) مسلمانانوته

فَإِنْ أَقَامَتْهُ أَجِدَتْ مِنْهُ الْحَرْبَ وَصَارَتْ دِيَّارًا

ترجمه: و تهرېځ (نو که پاتې شو (په دارالاسلام کښي) يو کال نوجزیه به ترې اخستلې شي او دې ذمی شو.

دليله څخه چه هرکله ده استوگنه اوکړله يو کال (په دارالاسلام کښي) پس د وينا د امام نه ده ته (که تا يو کال تير کړلو. نوپه تا به جزیه مقرر کوم) اوګرځيدلودي لازمونکي (په خپل خان باندې) د جزیه، نوګرځي ذمی (څخه چه ذمی هم هغه چاته وائي. چه مسلمان نه وي. خو په دارالاسلام کښي اوسيري. او اسلامي حکومت ته جزیه ورکوي)

وَلَا يُنْزَلُ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى دَارِ الْحَرْبِ

ترجمه: نه به شي پريځودې چه واپس شي دارالحرب ته **دليله** څخه چه معاهده د ذميت نشي ماتيدې څنگه به ماته شي حالانکه په دې کښي ختميدل د جزیه دي.

وَأَنْ عَادَ إِلَى دَارِ الْحَرْبِ وَيَرْكَبَ دِيْعَةً عِنْدَ مُسْلِمٍ أَوْ ذِيْنٍ أَوْ ذِيْنَا فِي ذِيْعَتِهِمْ فَقَدْ صَارَ دَمُهُ مَبْحَا بِالْقَوْدِ

توجه و تدبیر اوکه چرته حربی (کافی) داخل شو ملک زمونې ته (چه دارالاسلام دي) په امان سره اویا واپس شو دارالحرب ته اوپرې ئې خودل امانت د یومسلمان سره اویا ذمی سره اویا قرض په ذمه ددوی (یعنی ذمی یا مسلمان باندې ئې قرض پاتې شی) نواوگرځیده وینه دده (حربی) مباح په واپس کیدو سره (خپل دار الحرب ته) نوکه مسلمان ددې حربی قاتل شو. په هغه باندې څه نشته) **دلیله** ځکه چه ده (حربی) باطل کړلو امان خپل (په واپس کیدو سره دارالحرب ته)

وَمَا فِي ذَاكَ إِلَّا سَلَامٌ مِنْ مَّالِهِ عَلَى غَلَطِهِ، فَإِنْ أَمَرَ أَوْ ظَهَرَ عَلَى الذَّارِ فَقِيلَ سَقَطَتْ ذُنُوبُهُ وَصَارَتْ الْوُدُيعَةُ (فَيْشًا)

توجه او هغه چه وی په دارالاسلام کښې دمال دده نه (دامانت یا د قرض په صورت کښې) په خطره کښې دي. نوکه قیدی کړې شو دې (حربی واپس تلونکې خپل وطن ته) اویا غلبه اوکړې شوه په دارالحرب باندې. اودې قتل کړې شو. نوساقط شول قرضونه دده (حربی دائن د هغه کسانونه په چا باندې چه ئې قرضونه وو) او اوگرځیدلو امانت مال فې (یعنی غنیمت)

چه مسلمانان ئې بغیردجنگه حاصل کړی دهغې حکم

وَمَا أُوجِفَ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ أَمْوَالُ أَهْلِ الْحَرْبِ بِغَيْرِ قِتَالٍ يُصْرَفُ فِي مَصَالِحِ الْمُسْلِمِينَ كَمَا يُصْرَفُ الْخَرَاجُ

توجه و تدبیر او هغه چه حاصل کړی مسلمان په رعب اوویرولوسره هغه د مالونو د حریانو نه بغیرد جنگ نه (یعنی مسلمانان بغیردجنگ نه صرف په رعب اوویرولوسره د حریانو نه دهغوی مالونه واخلي) نوخرچ کولې به شی مصالحودمسلمانانو کښې (لکه پلونه جوړول، لارې جوړول شفاخانې جوړول وغیره شول) لکه څنگه چه خرچ کولې شی مال خراج (په مصالحود مسلمانانو باندې) **دلیله** دلیل دا دي. چه روایت شوې دي چه نبی ﷺ اخستې وه جزیه اودغه شان حضرت عمر رضی الله عنه او معاذ رضی الله عنه اوکیخودلې ئې وه په بیت المال کښې اوخمس ئې نه وو اخستې دهغې نه اویل عقلی دلیل دادي. چه دا (ما اوجف علیه المسلمون) داسي مال دي چه اخستې شوې دي په طاقت د مسلمانانوسره بغیردجنگ نه (بلکه د کافرانو نه په رعب سره اخستې شوې دي) (۱)

أَرْضُ الْعَرَبِ كَتَبَ أَرْضُ عُمَرُ، وَهِيَ مَا بَيْنَ الْعُدَيْبِ إِلَى أَقْصَى حَجْرٍ بِالْيَمَنِ وَبِمَهْرَةَ إِلَى حَدِّ مَشَارِقِ الشَّامِ وَالسَّوَادِ كُلُّهَا أَرْضُ خَرَجٍ، وَهِيَ مَا بَيْنَ الْعُدَيْبِ إِلَى عَقْبَةِ حُلْوَانَ، مِنْ الْعَلَكِ إِلَى عِبَادَانَ

توجه و تدبیر دعربوتوله زمکه عشری ده. اودا زمکه د عذیب نه (چه د تسیم قبيله اویه دي) واخله ترآخری حصی دمهرحجر (یعنی غټ کانړی) پورې په یمن کښې کښې ترملک شام پورې، اود سواد (دکلو د عراق) زمکه خراجی ده. اودا (سواد عراق) د عذیب مقام نه واخله ترعقبه حلوان پورې ده. (۲) پلنوالی په لحاظ سره، اود علث مقام نه ترعبادان مقام پورې (په اور، دوالی). **دلیله** ځکه چه نبی ﷺ او خلفاء راشدینو ﷺ نه دی اخستې خراج د زمکو د عربو نه، (۲)

(۱) قال الزیلعی رحمه الله أخرجه أبو داود في كتاب الخراج عن ابن لعدي بن عدي الكندي (نصب الرأية، ۶۵۹/۳).

(۲) قال الزیلعی رحمه الله كذا روی أبو عبد الله القاسم بن سلام في كتاب الأموال (۵۷/۱) نصب ۶۶۱/۳.

د عراق د کلود زمکي حکم

وَأَرْضُ السَّوَادِ مَمْلُوكَةٌ لِأَهْلِهَا يَمُوزُ بَيْنَهُمْ هَذَا وَتَصَرُّفُهُمْ فِيهَا

لوجه و توضیح: فرمائی (ابو الحسن قدوری رحمته) اوزمکه د عراق د کلو مملوکه ده دهغی د اوسیدونکو جائز دی دهغوی (اهل عراق) دپاره خرڅول دهغی او تصرف کول دهغوی په هغی (زمکي) کښي

دليله: ځکه چه امام کله فتح کړی یوه زمکه په قوت او غلبه سره نو جائز دی ده (امام) دپاره چه باقی پاتي کړی (ملکیت او قبضه) د مالکانو دهغی (زمکي) په هغی (زمکه) او مقرر کړی په هغی (زمکي) اوبه سر نو دهغوی خراج (یعنی په زمکو باندې خراج او په نفسونوې جزیه مقرر کړی) نو پس د مقرر کولو د خراج نه په زمکو دهغوی باقی پاتي کيږي زمکي مملوکی د مالکانو دهغی (یعنی چه هغوی دخپلو زمکو خراج ورکوي نو دغه زمکي به هم دهغوی په ملکیت کښي باقی وی)

دهغوی زمکي یزندانلو

وَكُلُّ أَرْضٍ أَسْلَمَ أَهْلُهَا عَلَيْهَا أَوْ قُبِضَتْ عَنْهُ وَعُقِبَتْ بَيْنَ الْأَعْيَانِ قَبِي أَرْضٍ عَشْرِ

لوجه و توضیح: فرمائی (ابو الحسن قدوری رحمته) اوهره یوه زمکه چه اسلام قبول کړی اوسیدونکي دهغی اویا فتح شی په زور سره او تقسیم شی په مینځ د غازیانو کښي نو هغه زمکه عشری ده.

دليله: ځکه چه حاجت پېښ شوې دې په اول کښي مقرر کولو د عشرته په مسلمان باندې او عشر (داسې څیز دې چه) زیات لائق دې د مسلمان پورې ځکه چه په دې (عشر) کښي معنی د عبادت ده. (یعنی د مسلمان نه چه دهغه د زمکي عشر اخستې شی نو دا صرف ټيکس نه دې لکه څنگه چه جزیه ده بلکه) په دې (عشر) کښي معنی د عبادت ده (یعنی مسلمان په عشرور کولو کښي خپل رب ته دخپلې بندگي او تابعداري خودنه کوي)

په زور سره د فتح شوي زمکي حکم

وَكُلُّ أَرْضٍ قُبِضَتْ عَنْهُ فَأَسْلَمَ أَهْلُهَا عَلَيْهَا قَبِي أَرْضٍ خَرَجٍ

لوجه و توضیح: اوهره یوه زمکه چه فتح شی په طاقت سره (چه مسلمان په زور باندې په هغی قبضه او کړی) اویا پاتي کړی (امام) مالکان دهغی (زمکي) په هغی باندې نو هغه (زمکه) خراجی ده.

دليله: ځکه چه حاجت پېښ شوې دې داو له مقرر کولو ته په کافر باندې (یعنی چونکه دغه زمکه داو له خراجی ګرځیدلې ده نو که روسته د کافر نه د مسلمان قبضي او ملکیت ته لاړه شی هم به خراجی وی) او خراج زیات لائق دې دده (کافر) پورې.

استثنه: مکه: مکه خاص کړې شوې ده ددې (قاعده) نه ځکه چه رسول الله صلی الله علیه و آله فتح کړې وه دا (مکه) په زور سره او پر یخودې نې وه خپلو مالکانو ته اونه نې وو مقرر کړې خراج (۱) په هغوی باندې نوددې قاعده مطابق بیا خو پکار دا ده چه د مکي زمکه هم خراجی وه خوداسې نه ده ځکه چه ددې قاعدې نه هغه مستثنی ده)

(۱) قال الزهلي رحمه الله له احاديث استدلل بها العلماء على ان مكة فتحت عنوة ثم روى رواية أبي هريرة رضي الله عنه وعزاه إلى مسلم (نصب الرأية، ۶۶۳/۳).

فهرست آباده زمكه آبادول

وَمِنْ أَحْيَاءِ أَرْضَنَا فِيمَنْ عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ مُعْتَبَرَةٌ بِمَنْزِلِهَا، (١) فَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ حَقِّ أَرْضِ الْخَرَاجِ فِيمَنْ خَرَاجِيَّةً، وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ حَقِّ أَرْضِ الْعَشْرِ فِيمَنْ عَشْرِيَّةً

هل اللغة ① هیز، نزدې، قریبه

ترجمه و تفسیر: اوچا چه ژوندي كره (يعنى آباده نې كره) زمكه مړه (يعنى شاړه چه دچا ملكيت نه وى. اونه په دغه حالت كښې څه فائده اخستې شى، اوده په كښې څه فصل او كرل. اود كړونده قابله نې كره) نوهغه په نيزدامام ابو يوسف رحمه الله قياس كولى شى. په هغه زمكه چه نزدې وى دې (خراجى زمكې سره) نوكه وى نزدې د زمكه خراجى سره معنى ددې (بحيزها) چه نزدې وى دې. نوهغه به خراجى وى. اوكه وى نزدې د عشرى زمكه سره، نوهغه به عشرى وى.

تعريف ارض العوان: په پښتو كښې ارض موات شاړه زمكې ته وائى. دې ته په عربى كښې «ارض خالصة» هم وائى. ① د ظاهر روایت مطابق ارض موات هغه زمكې ته وائى. چه هغه دچا ملكيت نه وى. اونه دچا مخصوص حق وى. او قابل د منفعت هم نه وى.

② دامام طحاوى رحمه الله په نيزارض موات هغه زمكې ته وائى. چه آبادى ته نزدې نه وى

③ دامام ابو يوسف رحمه الله په نيزارض موات هغې زمكې ته وائى. چه هغه د آبادى نه دومره لرې وى. چه په اوچت آواز سره هم هغې ته آواز نه رسى. په ظاهر روایت كښې چه امام طحاوى او امام ابو يوسف رحمه الله كوم شرطونه كيڅودې دى. هغه شرط نه دى. د ظاهر روایت مطابق كومه زمكه چه د سمندر او درياب په وچيدو باندي خالى شى. هغه هم د ارض موات په حكم كښې ده. قطع نظر ددې نه چه دغه زمكه آبادى سره نزدې ده اوكه لرې. د ظاهر روایت په بناء ځنگل هم د ارض موات په حكم كښې راځى. صاحب بدائع الصنائع فرمايلى دى. چه صحيح قول ظاهر الروایت دى.

اقسام ارض العوان: د رواياتو او احاديثو په رڼا كښې شاړه زمكه په درې قسمه ده. ① چه هميشه دپاره د كړ كړونده قابله نه وى.

② شاړه زمكه، يعنى هغه زمكه چه قابل د كړ كړونده وى. خودخه وجې نه په كښې خلق كړونده نه كوى. لكه داسې زمكه چه آبادي ترې ختم شوې وى. اودغه شان شاړه پرته وى. څوك نې آبادونكي نه وى. يا داسې زمكه چه دهغې آبادولوته د پير محنت او خرجه ضرورت وى. ځكه نې څوك آبادولوته غاړه نكښى. لكه زمونږ په سرحد كښې د كوك ضلع زمكه شوه.

③ خالصة زمكه په مفتوحه علاقو كښې په هغه ټولو زمكوباندي د خالصة اطلاق كيږي. كوم چه د اسلامى حكومت دپاره خاص شوې وى.

اقسام الارض الغاص: داسې زمكې په شپږ قسمه دى. ① دكومې زمكې مالك چه په جنگ كښې قتل شوې وى

② دكومو زمكو مالكان چه تختيدلى وى.

③ كومې زمكې چه د بادشاه د اخراجاتو د پوره كولو دپاره خاص شوى وى

④ هغه زمكې چه د شاهي خاندان او افسران جاگيروي

١ القول الرابع هو هذا قول أبي يوسف رحمه الله كذا في الدر المنطقي (٦٧٤/١) وفتح القدير (٢٨١/٥)

ورداختار (٢٨٤/٣) والمندبة (٢٣٧/٢) نقلًا عن القول الرابع (٤٩١/١) -

⑥ هغه زمکه چه په هغې کښې جهيلونه او بندونه وى. نوهغه هم په خالصه زمکه کښې راځي.
⑦ هغه زمکې چه د يو څو کسانو په قبضه کښې وى. او د هغوى پرې خپل عيش عشرت کوى. اود اسلامى حکومت د غلبه نه پس دهغې څوک مالک يا ابادونکې نه وى. نو دا هم د خالصه زمکه په زمره کښې راځي.

(وَالْبَصْرَةُ عِنْدَنَا عَشْرِيَّةٌ يَأْتِيهَا بَنُو الصَّحَابَةِ

هَلِ اللُّغَةُ ① فناء الدار: د کور ميدان، ② العالم: آبادى

ترجمه و تدریج > اوبصره په نيز دده (ابو يوسف) ټوله عشرى ده. په اجماع د صحابو ترمنځ.
دليله > ځکه چه نژدې وى يو څيز ته، نور وکولى شى هغې ته حکم دهغې (څيز نو چونکه د بصره سره عشرى زمکې نژدې دى. بصره به هم عشرى وى) لکه څنگه چه د کور مخې ته ميدان ته هم دهغې (کور حکم ورکولى شى. (اگر چه ميدان د کور داوڼد په ملکيت کښې داخل نه وى) تردې چه جائز ده د مالک دهغې (کور) دپاره فائده اخستل دهغې (فناء) نه، اودغه شان جائز نه دى. اخستل (دخارج) دهغه زمکې نه چه نژدې وى آبادى ته (ځکه چه هغه هم د آبادى په حکم کښې ده. او کومه زمکه چه په آبادى کښې گيره وى. په هغې باندې غرضاً خارج نه وى)

دعوى زمکې اطلاق په کومو زمکو کې؟

(وَقَالَ مُحَمَّدٌ: إِنَّ أَحِبَّهَا إِلَيَّ حَقَرَهَا وَأُبعِيَنَ اسْتَغْرَبَهَا أَوْ مَاءٌ دِجْلَةٌ أَوَ الْقَرَاتِ أَوَ الْأَنْهَارِ الْعِظَامِ الَّتِي لَا يَمْلِكُهَا أَحَدٌ قَبِي عَشْرِيَّةٌ)

د لغت حل: ① بلو: کوهې ② حقو: کنده، ③ العظام: جمع د عظيم، الونى

ترجمه و تدریج > اوفرمانبلى دى. امام محمد عليه السلام (په جامع صغير کښې) که ژوندنې کړه دا (شاره زمکه) په (اوبود) کوهې (سره) چه کنستې نې وى (په دغه شاره زمکه يا دې ته نژدې زمکه کښې يعنى د دغه کوهې نه ورته اوبه ورکوى) او يا په چينې (داو بوسره) چه راويستې نې وى (دغه چينه په کنستلوسره) او يا په اوبو د دجله يا درياني فرات چه دهغې نه ورته لختې يا ورکوتې نهرواوباسى (او يا (نې سیراب کړى) په هغه لوني نهرونو باندې چه مالک نې نه وى څوک، نودغه زمکې عشرى دى. (په دې کښې به عشرى وى)

(وَأَنَّ أَحِبَّهَا بَيْنَ الْأَنْهَارِ الَّتِي اخْتَفَرَهَا الْأَعَاجِمُ) مِثْلُ نَهْرِ الْمَلِكِ وَنَهْرِيذْ دَجْرْدُ (فَسَيَّ عَرَا جِيَّةٌ)

ترجمه و تدریج > اوکه ژوندنې کړه (يعنى آبادى نې کړه) دا (شاره زمکه) په اوبود نهرونوهغه چه کنستې وى عجميانو لکه نهرد بادشاه يا نهرد يزدجر نو دا (قسم زمکې) خارجى دى. دهغه وجې چه مونږ ذکر کړه. چه اعتبار به (هغه) اوبو لره وى (په کومو چه دغه زمکه خوب شوې وى. که هغه اوبه د عشرى زمکې وى. نو دا زمکه به عشرى وى. او که د خارجى زمکې وى. نو دا زمکه به خارجى وى. اودا اوبه د عشرى او خارجى دپاره مدارگرځو)
دليله > ځکه چه دا (اوبه) سبب دې دپاره د لونيدود فصلونو چه کوم فصل ته اوبه ورنکړې شى. نو هغه نه وده نه کوى)

دخارج مقرر کولو معيار

وَالْقَرَارِ الَّذِي وَصَّه عُمَرُ عَلَى أَهْلِ السَّوَادِ مِنْ كُلِّ جَرَبٍ يَبْلُغُهُ الْمَاءُ وَيَصِلُهُ لِلزَّرْعِ قَبِيْرٌ هَائِشِيْمٌ وَهُوَ الْمَاءُ وَدِرْهَمٌ مِنْ جَرَبٍ الرَّطْبَةِ خَمْسَةٌ دَرَاهِمٌ مِنْ جَرَبٍ الْكُرْمِ الْمَتَّيْلِ وَالْفَيْحِيلِ الْمَتَّيْلِ عَشْرَةٌ

هل اللغة ① العريب، هغه زمکه چه اوږدوالې نې د کسری بادشاه د گز په حساب سره شپيته گزه وو. اود کسری بادشاه گز اووه موتی وو. حالانکه گزونه شپې موتی وی ② الوطبة، ددې اطلاق په تړه، خربوزه، بادرنگ، باتینگر و غیره باندې کېږي ③ الکوم، انگور ④ النخیل، قجوري

توجه و تفریح ⑤ اوخراج هغه چه مقرر کړي وو حضرت عمر رضی الله عنه نوو (په عراقیانو باندې) په هریو جریب (یعنی هغه زمکه چه اوږدوالې نې د کسری بادشاه د گز په حساب سره شپيته گزه وو. اود کسری بادشاه گز اووه موتی وو. حالانکه گزونه شپې موتی وو) باندې چه رسیدلې به ورته اوبه اوصلاحیت لری د پیداوار (نودهغې په پیداوار کینې) هاشمی قفیز وو. او هغه (هاشمی قفیز) یوصاع اویو درهم وو. اوبه جریب د رطبه کینې (رطبه د راه په فتح سره جمع د رطاب ده. ددې اطلاق په تړه، خربوزه، بادرنگ، باتینگر و غیره باندې کېږي) پنځمه درهمه دی. اوبه جریب د انگور و باندې چه پیوست وی (یعنی چه د یویل د پاسه وی. اوزمکه پرې ټوله ډکه وی. خالی خانې په کینې نه وی) او قجوري پیوست باندې لس درهمه دی.

دلیل ⑥ دا (مقدار) نقل شوې دې د حضرت عمر رضی الله عنه نه خکه چه دوی (حضرت عمر رضی الله عنه) لیدلې وو حضرت عثمان بن حنیف رضی الله عنه (د عراقی زمکو د پیمانش دپاره) تردې چه هغه پیمانش او کړلو د عراقی زمکو، او گرځولې نې وو حضرت حذیفه رضی الله عنه نگران په ده (عثمان بن حنیف رضی الله عنه) باندې (هرکله چه پیمانش کړل. نې اورسیده (دغه عراقی زمکه) درې کروړه او شپيته لکهه جریبو ته اومقررې کړلو (خراج) په دغه زمکه باندې هغه شان خنکه چه مونږ بیان او کړلو. اوو دا (مقرر کول د خراج د حضرت عمر رضی الله عنه) په موجودگي د صحابه کرامو رضی الله عنهم کینې بغیرد څه انکار نه (یعنی هغوی پرې انکار اونکړل) نوشو (دا عمل د حضرت عمر رضی الله عنه اوسکوت د صحابو رضی الله عنهم) اجماع د دوی (صحابو رضی الله عنهم) د طرفه په دې مقدار باندې) (۱)

التوضیح الضروري ⑦ په قفیز کینې یوصاع غله وی. کومه چه تقریباً درې نیم سیره وی. اویوسیر شپاړس چیتاکي وی. اوبه موجوده زمانه کینې د کلوگرام رواج دې. نو د چیتاکو په حساب سره یو کلوگرام اتلس چیتاکي وی. داخبره یاده ساتئ: چه د حضرت عمر رضی الله عنه په زمانه کینې د یو قفیز قیمت درې روپي وو. اولس درهم د اووه مثقالو برابر وو. اود یو درهم وزن د درې ماشو اویوې رتی برابر وی. اود یو مثقال وزن څلور ماشي او څلور رتی وی. اود یوصاع وزن د مثقال په حساب سره دوه سوه اویا ټوله دې. اود درهم په حساب سره دوه سوه درې اویا ټوله دې. (اشرف الالهاده شرح هدایه از مولانا محمد ابوبکر قاسمی)

په ټټو اوباخ کینې د خراج مقرر هو لوطریفه

وَمَا يَوِي ذَلِكَ مِنَ الْأَصْنَافِ يَوْضَعُ عَلَيْهَا حَسَبِ الطَّاقَةِ

توجه و تفریح ⑧ (ابو الحسن قدوري رحمته الله) فرماني. او هغه چه وی سوا ددې قسمونو نه، (چه د انگورو، غله او رطابو زمکې اویاغونه دی) مقرر کولې به شی په دې باندې (خراج) په اندازه د طاقت (دزمکه) **دلیل** ⑨ خکه چه نشته په دې (خیزونو) کینې مقرر کول د حضرت عمر رضی الله عنه نه (چه هغه د زعفرانو و غیره

په باغونو کښې خومره خراج مقرر کړې دې. البته دومره ده چه، یقینا معتبر کړې دې حضرت عمر رضی الله عنه په دغه څیزونو کښې (کوم چه وړاندې تیر شو) طاقت (حالت یعنی په پیداوار کښې د کمې او زیاتې گټې په اندازه باندې حضرت عمر رضی الله عنه خراج مقرر کړې دې. چه په چا کښې گټه زیاته وی. اومشقت کم و. په هغې باندې نې زیات خراج مقرر کړې دې. اوچه په چا کښې مشقت زیات او گټه کمه وی. نوپه هغې باندې نې کم خراج مقرر کړې دې. نودغه اصول به په نورو څیزونو کښې هم مدنظر ساتلې شی) نو مقرر کولې به شی په دې څیزونو باندې (چه زعفران وغیره دې) په اندازه دطاقت (د زمکې او باغونو، یعنی په کومو باغونو او زمکو کښې چه د تیرو شوو څیزونو نه علاوه نور څیزونه کیږي. لکه زعفران شو. نوپه هغې کښې به د زمکې او پیداوار حالت ته کتلې شی) ځکه چه نشته په دې څیزونو کښې (چه زعفران وغیره دې) مقرر کول د حضرت عمر رضی الله عنه او یقینا معتبر کړې دې حضرت عمر رضی الله عنه حالت د زمکې په دې (انگور، غله اورطاب) کښې نو معتبر کوو به نې مونږ په هغه څه کښې چه نه وی مقرر کول په هغې کښې (د حضرت عمر رضی الله عنه دطرقه لکه په زعفران کښې)

دهراج د زیادت په صورت کښې دهغې دکمې اجازت

إِن لَّمْ يُطِيقْ مَا وَضِعَ عَلَيْهَا نَقَصَهَا (الْأَمْمَارُ)

لوجه و تخریج: ابو الحسن قدوری رحمته الله فرمائی. چه که طاقت نه لری زمکه د هغه محصول چه مقرر شوی وی په هغې (زمکه) باندې نو کمې به او کړی امام دوی (مالکانو د زمکې په محصول دهغې پیداوار کښې)

دلیل: حضرت عمر، حذیفه اوعثمان بن حنیف رضی الله عنه دعراق د زمکې نه د خراج راجمع کولو دپاره اولیل. او واپس راغلل. نودغه مکالمه ورسره شوې وه. کومه چه کتاب کښې ذکر ده) اودا (قول) دلالت کوی په جواز د نقصان باندې (یعنی حضرت عمر رضی الله عنه چه استفسار کوی. چه داسې خو نه ده. چه تاسویه یوه زمکه دهغې دطاقت نه زیات محصول مقرر کړې وی. نوددې استفسار مطلب دا دې. که چرته داسې وی. نوچه مونږ ددغه زمکو محصول اخرج کم کړو.) (۱)

دهراج ختمیدو صورتونه

وَإِذَا غَلَبَ عَلَى أَرْضِ الْخَرَاجِ الْمَاءُ وَالْقَطَمُ عَنْهَا أَوْ أَضْلَمَ الزَّرْعُ أَقَّةً فَلَا خَرَاجَ عَلَيْهِمْ

هل اللغة: ① الاصطلاح: راتلل، لگیدل، واقع کیدل ② الزرع: فصل، کروند

لوجه و تخریج: اوکه غلبه اوکړله په زمکه خراجي باندې اوبو (سیلاب پرې راغلو) یا اوبه ختمې شوې ددې سره اویا اولگیدلو په فصل باندې څه آفت، (چه دهغې د وجې ددې پیداوار ختم شی) نونشته خراج په هغوی باندې

دلیل: ځکه چه فوت شو قدرت په پیداوار باندې اوهم دا (قدرت) نماء تقدیری ده چه معتبره ده په خراج کښې (یعنی چه یوه زمکه داسې وی. چه په هغې کښې د پیداوار صلاحیت وی. نودهغې په مالک باندې به خراج مقرر کولې شی. اگرچه هغه په دغه زمکه کښې څه نه وی کړلې. ځکه چه دا خو دده کوتاهې ده. نوپه زمکه کښې د پیداوار صلاحیت تقدیری نماء ده. اوبه پیداوار کښې زیادت دې. اودا کوم علتونه چه دلته بیان شو. به دې سره په زمکه کښې د پیداوار صلاحیت ختم شو. نوتقدیری نماء کومه چه مونږ د خراج دپاره معیار گرځولې وه. هغه ختمه شوه. نوخرچ به هم ختم شی. اوبه هغه صورت

کنبی (هم خراج ساقطیوی) چه راشی په زمکه باندې څه افت او قوت شی نماء تقدیری په بعضی کال کنبی (یعنی که زمکه باندې یو داسې افت راشی) چه عارضی طور د کرکونده قابله پاتې نشی. خویبا د زراعت قابله وی. نویه دې صورت کنبی که هم ددې نه څه پیداوار اوشی. په هغې کنبی به خراج نه وی.

د زمکه بیکاره پریخودو باندې د خراج مدم سقوط

وَأَنَّ عَظَمَهَا صَاحِبُهَا فَعَلَيْهِ الْخَرَجُ

حل اللغة: ① العطلة: بیکاره کول، بغیر کړوندي پریخودل

ترجمه و تدریج: او که بیکاره نې پریخودله دا (زمکه او څه نې په کنبی اونکړل) نو په مالک ددې (زمکې) خراج دې.

دلیل: ځکه چه قدرت (د کړل) حاصل وو ده (مالک) ته، او هغه (قدرت هغه ووجه) ضائع کړلو ده (ځکه چه زمکه نې خالی پریخودله)

د خراج د اسلام په صورت کنبی دده د زمکې حکم

وَمَنْ أَسْلَمَ مِنْ أَهْلِ الْخَرَاجِ أَخَذَ مِنْهُ الْخَرَاجَ عَلَى حَالِهِ

ترجمه و تدریج: او چا چه اسلام قبول کړلو. د خراجیانو نه، نو اخستې به شی دده نه خراج په خپل حالت باندې (لکه څنگه چه به ترې وړاندې اخستې شو)

دلیل: ځکه چه په دې (خرāj) کنبی معنی دموثه (مشقت) ده. (یعنی خراج یو داسې څیز دې. چه ددې د مقرر کولو د اړومدار د زمکې په حالت دې. د دې د مالک په حالت نه دې. نو د اول نه چه په دې زمکې باندې خراج مقرر شوې دې. نو هم دغه خراج به مقرر وی) په حالت د بقاء (د زمکه) کنبی، (چه زمکه باقی وی. نو خراج به هم باقی وی) نومسکن (جائز شو) باقی پاتې کول ددې (خرāj) په مسلمان باندې (ځکه چه په مسلمان کنبی دا صلاحیت شته. چه دې ددغه زمکې خراج ورکړی. داسې نه ده. چه دې د زمکې د خراج ادا کولو نه عاجز دې. بلکه لکه څنگه چه نې په حالت د کفر کنبی ددې خراج ورکولو. دغه شان به په حالت د اسلام کنبی هم ورکوی. ځکه چه د زمکې حالت بدل شوې نه دې. دده حالت بدل شوې دې. او د خراج تعلق د زمکې سره دې. د مالک د زمکې سره نه دې. هم دا وجه ده. چه عشری زمکه که د ماشوم په ملکیت کنبی وی. هم به په هغې کنبی عشر وی. اگر چه د ماشوم په مال کنبی زکاة نشته. او بله دا که مونږ دده نه د زمکې خراج ساقط کړو. نو مونږ به دې ته محتاج یو. چه دده په زمکه باندې عشر مقرر کړلو. او په خلاف د جزیه یعنی که یو ذمی کافر مسلمان شی. نو دهغه نه چه جزیه ساقطه شی. د جزیه په بدل کنبی په هغه باندې د بل څیز مقرر کولو ضرورت نشته)

د مسلمان دپاره د خراجی زمکې اخستل

وَيَجُوزُ أَنْ يَشْتَرِيَ الْمُسْلِمُ مِنْ الْأَنْفُسِ الْخَرَاجَ وَيُؤْخَذَ مِنْهُ الْخَرَاجُ

ترجمه و تدریج: او جائز ده. چه واخلی مسلمان خراجی زمکه د ذمی نه او واخستې شی دده (مسلمان) نه خراج دهغه وجې کومه چه مونږ بیان کړه. «لأن فيه معنى الموثنة ليعتبر موثنة في حالة العلم»
دلیل: او په یقین سره ثابت ده. چه صحابو رضی الله عنهم اخستې وې خراجی زمکې (د ذمیانو نه) او وو هغوی صحابو رضی الله عنهم (چه) ادا کول به نې خراج دهغې (خراجی زمکو) (۱) نو دا (عمل) صحابو رضی الله عنهم دلالت

کوی په جواز د اخستلو (د خراجی زمکې) او په جواز د اخستلو د خراج (ددې مسلمانانونه) او ورکول ددې (خراج) مسلمان ته بغیر د کراهه نه،

د هراچې له مخې په پیداوار کې د عشر مدم فرضیت

(وَأَعْرِضْ فِي الْخَارِجِ مِنْ أَرْضِ الْخَزَارِجِ)

ترجمه و تدریس: اونشته عشریه خراجی زمکه کښې ^(۱) دلته ① دلیل قول د نبی ﷺ دې. لَا يَجْعَلُكُمْ عَشْرًا وَخَرَاجُ أَرْضِ مُلَيْمٍ ^(۲) چه نه جمع کښې عشر او خراج په زمکه د مسلمان کښې،

① اوله دا چه هیڅ چا په امامانو عاداتو او ظالمانو کښې جمع والې نه دي کړې په دې کښې، او کافي ده اجماع ددې امامانو حجت (چه په یوه زمکه کښې به عشر او خراج نه جمع کښې).
② او ځکه چه خراج واجبیږي په هغه زمکه کښې چه فتح شوي وی په قوت او زور سره، او عشر (واجبیږي) په هغه زمکه کښې چه اسلام راوړي وی اوسیدونکو د هغې (زمکې) په تابعاری (او خپلې خوشي) سره، او دا دواړه وصفونه (چه زور او رضا ده) نه جمع کښې په یوه زمکه کښې (چه یوه زمکه دې هم په زور باندې فتح شوي وی او هم په رضا باندې)

د جزای قسمونه

(وَيَسَّ عَلَى سَرِيحِينَ: جَزِيَّةُ لَوْضٍ بِالْأَرْضِ وَالصَّلَاحُ فِتْنَةً حَسْبَ مَا يَقْرَعُ عَلَيْهِ الْإِثْقَانُ)

ترجمه و تدریس: اودا (جزیه) په دوه قسمه ده. (یوه) جزیه هغه ده، چه مقرر کولې شی په رضا او صلحې سره (یعنی چه کافر د مسلمانانو سره د جزیه په مقرر کولو باندې متفق شی. چه تیک ده تاسو ته به مونږ جزیه در کوو. او تاسو به زموږ د مال اوجان حفاظت کوئ) نو مقرر کولې به شی دا (قسم جزیه د صلح او رضا) په هغه شان چه څنگه پرې راشی اتفاق (د مسلمانانو او کافرانو)

دلته ① حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرماني. چه نبی ﷺ د اهل نجران سره (نجران د یمن یوه علاقه ده. چه نصاری په کښې اوسیدل) په دې باندې صلح کړې وه. چه تاسو به مونږ ته یوزر او دوه سوه جوړې راکوئ. اوددې راکول به په دې طریقه وی. چه نیمې جوړې یعنی شپږ سوه به د صفریه میاشت کښې راکوئ. او باقی نیمې چه شپږ سوه دی. دا به د رجب په میاشت کښې راکوئ. او مسلمانانوته به دیرش اسونه، دیرش زره، دیرش اوشنان، او د دې نه علاوه دیرش توري نیزې غشی ورکوي. خو په دې شرط چه مسلمانان به د دې جنگی سازوسامان د واپس ورکولو دمه واری وی اوبنې ﷺ ورته دا ضمانت ورکړل. که دا جزیه تاسو راکوئ. نو د اسلامی حدودو کښې چه کومې علاقه دی. به دغه علاقو او ځایونو کښې به د عیسایانو گرځې نشی غورځولې. اونه به څوک عیسائی د وطن نه ویستلې شی. ترخوچه نې معاهده ماته کړې نه وی. او یا نې سود خوړل شروع کړې نه وی. (یعنی که معاهده ماته کړې. یا سود خوړل شروع کړی. نو بیا ددغه علاقه نه دده ویستل جائز دی. ^(۳))

② اوڅکه چه موجب (یعنی هغه مقدار مال چه په اتفاق سره مقرر شوې وی) هغه د دواړو طرفونو نه په

^(۱) فرماتیلې دی امام شافعی رحمه الله جمع والې به کوی په مینځ ددې دواړو (عشر او خراج) کښې

(۱) من حدیث عبدالله بن مسعود رضی الله عنه أخرجه ابن عدی فی الکامل (۲۵۵/۷)۔

(۱) من حدیث ابن عباس رضی الله عنه أخرجه أبو داود فی کتاب الخراج والإمارة والقی باب ۳۰ رقم ۳۰۴۱)۔

رضامندی ده. (چه د مسلمانانو او کافرانو په کوم مقدار باندې اتفاق راغلی وی، نونه دې جائز تجاوز کول (یعنی اوریدل) سوا دهغه مقداره نه چه واقع شوې وی په هغې باندې اتفاق (یعنی جانبینو چه د خراج په کوم مقدار باندې په اتفاق سره معاهده کړې ده. په هغه مقدار کېنې به کمې زیاتې نشي کولی. مثلاً که په کال کېنې نې دوه زره روپۍ مقرر کړې وی. نو په دې دوو زرو روپو کېنې به کمې زیاتې نشي کولی).

(وَجَزِيَّةٌ يَّتَقَيَّ الْإِسْلَامُ بِوَضْعِهَا إِذَا غَلَبَ الْإِسْلَامُ عَلَى الْكُفْرِ، وَأَقْرَبُهُمْ عَلَى أَفْلَاحِهِمْ، فَيَضُمُّ عَلَى الْغَنِيِّ النَّصَافُ الْفَتَاءُ فِي كُلِّ سَنَةٍ ثَمَانِيَّةٌ وَأَرْبَعِينَ دِرْهَمًا يَأْخُذُ مِنْهُ فِي كُلِّ شَهْرٍ أَرْبَعَةٌ دَرَاهِمًا. وَعَلَى الْمُتَوَسِّطِ الْحَالِ أَرْبَعَةٌ وَعِشْرِينَ دِرْهَمًا فِي كُلِّ شَهْرٍ دَرَاهِمًا، وَعَلَى الْفَقِيرِ الْمُعْتَمِلِ اثْنَى عَشَرَ دِرْهَمًا فِي كُلِّ شَهْرٍ دَرْهَمًا)

لوحه و تفسیر: او بل قسم هغه، جزیه ده. چه ابتداء کړې وی امام د مقرر کولو دهغې کله چه غلبه کړې وی امام په کافرانو باندې او برقرارنې پاتې کړې وی هغوی (کافران) په خپلو ملکیتونو باندې (یعنی دهغوی نه نې د هغوی مملوکه زمکې وغیره نه وی اخستی) نو مقرر کوی به (به دې قسم کېنې) په مالدارانو باندې چه مالداري نې ښکاره وی. په هر کال کېنې اته څلوېښت درهم، او اخیلی به ددوی نه په هره میاشت کېنې څلور درهم او (مقرر کوی به) په میانه حال باندې (چه نه نې مالداري ښکاره وی. او نه فقیری. بلکه ددې دواړو په مینځ کېنې وی. لکه بالفرض که دې مسلمان وی. نو چه نه په ده باندې زکاة واجب وی. ځکه چه صاحب نصاب نه وی. او نه ده دپاره زکاة اخستل جائز وی. ځکه چه مصرف هم نه وی. بلکه ددې دواړو په مینځ کېنې وی. چه خپله گزاره نې روانه وی. نو دغه شان دلته په باب د جزیه کېنې هم چه نه مالدار وی او نه فقیر څلیریشتم درهم په هره یوه میاشت کېنې (به ورکوی) دوه روپۍ او (مقرر کوی به) په فقیر معتمل باندې (چه د ضرورت نه زیات مال گټی خو مال نه جمع کوی) دولس روپۍ (ورکوی به) په هره میاشت کېنې یوه روپۍ. اودا (کوم ذمیانو درې حالتونو ته تقسیم) (۱)

دالله ۱: دا زموږ مذهب منقول دې د حضرت عمر، عثمان، علی رضی الله عنهم نه (۲) او انکار نه دې کړې په دوی باندې هېڅ یوکس د مهاجرینو او انصار صحابو رضی الله عنهم نه، (نو معلومه شوه. چه د مالدار، میانه حال او غریب په مینځ کېنې چه دا حنافو کوم فرق کړې دې. دا صحیح دې. ځکه چه دلیل ورله شته.

جزیه به په څا مقرر کولی شی؟

وَوَضَعُ الْجَزِيَّةَ عَلَى أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُجُوسِ

لوحه و تفسیر: او مقرر کولی به شی جزیه په اهل کتاب (یعنی یهود او نصاری) باندې، او په مجوسو باندې (که هغوی عربیان وی او که عجم وی. او مجوس هغه کسان دی. چه د نور او ظلمت د خداتې قاتلین دی. اودا واتی. چه خیر د نورد طرفه وی. او شر د ظلمت تیاره د طرفه وی. او هم دا وجه ده. چه دوی د اور عبادت کوی. ځکه چه اور هم نور دې. کذا فی البیانیه)

دالله ۲: ① دوجې د قول دالله تعالی نه (چه او جنگیږی دهغه کسانوسره چه ایمان نه راوړی نه په الله

① **ملک الشافعی:** - فرمانی امام شافعی رحمه الله مقرر کوی به (امام) په هریا لڅ باندې یو دینار یا هغه چه برابر وی د دینار سره مالدا راو فقیر (دواړه) په دې (مقدار جزیه) کېنې برابر دی. (دا نه چه د مالدارنه دې په کال کېنې اته څلوېښت او درمیانه نه څلیرشت او غریب نه دولس روپۍ اخستی شی.

② الروایة عن عمر رضی الله عنه أخرجه ابن ابی شیبة فی مصنفه (نصب، ۶۷۳۳).

باندې اونه په ورځ د آخرت اونه حراموی هغه څه چه حرام کړی دی الله اونه قبلوی دین حق دهغه کسانو نه چه ورکړې شوې دې ورته کتاب په لاس باندې او وی دوی ذلیل،
 ⑦ اومقررکړې وه رسول الله ﷺ جزیه په مجوس باندې، بلکه په بخاری کښې چه دی چه نبی ﷺ د مقام حجریه مجوسوباندې جزیه مقررکړې وه(۱)

دجزیه اخستلو له وړاندې دهافرانود بشو اوماشومانوهکم

وَعَبْدَ الْأَوْثَانِ مِنَ الْعَجَمِ

لوجه و تدریج: او(مقررکولې به شی جزیه) په بت پرستو عجمیانوباندې
 دلېله: دلیل دا دې. چه جانز دی غلامان جوړول دهغوی یعنی داهل کتابو او مجوسو نه د علاوه نورو کافرانو، نو جانز به وی مقرر کول د جزیه په هغوی باندې،

د مړیود مشرکانو او مرتدینود بشو اوماشومانوهکم

وَلَا تُؤْخَذُ عَلَى عَبْدِ الْأَوْثَانِ مِنَ الْعَرَبِ وَلَا عَلَى الْمُؤْتَدِيَةِ

لوجه و تدریج: اونشته جزیه مقررکول په بت پرستود عربو اونه په مرتدیانو،
 دلیل عدم قبول الجزیه من مشرک عربي: ځکه چه کفر دې دواړو (دلی) سخت دې. هرچه مشرکان د عربودی. (نودودی کفر زیاته گناه ده) ځکه چه نبی ﷺ پیدا شوې وو ددوی په مینځ کښې اوقرآن پاک نازل شوې وو په ژبه ددوی نو (دقرآن) اعجاز ددوی په حق کښې ښکاره وو. خوددې باوجود چه هم په دوی کښې پیغمبرپیدا شوې وو. اوهم ددوی په ژبه قرآن نازل شوې وو. دوی ایمان راوړنی. ثوبقیناً چه دوی د سخت عذاب مستحق دی. اوهغه دنیاوی سزا دا ده. چه دوی به یا ایمان راوړی. اویا به قتلولې شی. جزیه قبلول د دوی نه نشته)

دلیل عدم قبول الجزیه من مرتد: اهرچه مرتد دې (نویه ده باندې جزیه مقررکول نشته) ځکه چه ده انکارکړې دې د رب خپل نه پس ددې نه چه ده ته توفیق ملاؤ شوې وو داسلام او پوهه شوې وو دې په خویانوودې (اسلام، نوجه الله تعالی په ده باندې یوځل دومره عظیم احسان اوکرلو. چه داسلام غوندې اوچت نعمت نی ورته ورکړلو. اودې د اسلام دخویانوونه هم خبرشو. اوددې نه پس دې کفر کوی. نودې دهیڅ قسم رعایت مستحق نه دې) نو نه به شی قبلولې د دواړو فرقو نه (که داهل عربو بت پرست دی. اړکه مرتدیان دی)

په بشه او ماشوم باندې دجزیه عدم وجوب

وَلَا جِزْيَةَ عَلَى أَمْرَأَةٍ وَلَا عَلَى

لوجه و تدریج: اونشته جزیه په ښځه او په ماشوم باندې
 دلېله: ځکه چه جزیه واجب شوې ده په بدل کښې د قتل (دهغه کسانوچه په جنگ کښې مغلوبه شوې وی. نودوی مستحق دقتل وو. خوچه تسلیم شو. نود قتل په بدله کښې په دوی جزیه مقررکړې شوه) یا د جنگ نه، (یعنی دنصرت نه مطلب دا چه څوک په اسلامی سلطنت کښې اوسېږی. نویه ده باندې لازم

(۱) لیه احادیث منها حدیث جمالد وهو ابن عبدة المکی قال انا کتاب عمر بن الخطاب قبل موته بسنة، لوقو بین کل دی محرم من الجوس ولم یکن عمر رضی الله عنه اخذ الجزیه من الجوس حتی شهد عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنهما ان رسول الله اخذها من مجوس هجر اخرجه البخاری فی الجزیه باب ۱ و ابو داود فی الخراج والإمارة باب ۳۱ وأحمد فی المسند (۱۹۱۱) -

ده. چه په خپل مال اوجان سره د اسلامی حکومت حفاظت کوي. که دې مسلمان وی. او که مسلمان نه وي. نو چونکه دده همدردی د کافرانو سره وي. دده نه دا توقع نشي کيدې. چه دې به داسلامی حکومت دحفاظت دپاره د جان يا د مال قرباني ورکړي. نو ددې مالی او جانی قرباني په بدله کښې شريعت په ده باندې جزیه مقرر کړې ده. چه دې چونکه په اسلامی حکومت کښې اوسيدې. نولکه چه څنگه په نورو مسلمانانو باندې په وخت د ضرورت د اسلامی حکومت سره مدد کول ضروری دی. دغه شان په ده باندې هم ضروری دی. نو ددغه نصرت په بدله کښې په ده جزیه مقرر شوه. اودا دواړه دکه ښځه ده او که ماشوم) نشي قتلولي (په جنگ کښې. بلکه دوی ته په تعرض نشي کولي. او وړاندې تیر شو. چه جزیه د قتل بدله ده. چه کافر جزیه ته غاړه کېږدي. نو دې د قتل نه بچ شو. اود ماشوم او ښځې قتلول جائز نه دی. نو ځکه پرې جزیه هم نشته) او نه دوی جنگ کولي شي. د وجې د عدم اهلیت نه (يعنی په ماشوم او ښځه کښې د جنگ کولو اهلیت او صلاحیت نه وي. نو ځکه په دوی باندې په جان او مال سره د اسلامی حکومت مدد او نصرت کول لازم نه دی. ځکه چه دوی کمزوری دی. او وړاندې تیر شو. چه جزیه د نصرت بدل دي. چه مسلمانان په خپل جان او مال سره داسلامی حکومت حفاظت کوي. نو دوی به ددغه نصرت په بدله کښې جزیه ورکوي. خو چونکه په ماشوم او ښځه باندې نصرت واجب نه دي. نو جزیه پرې هم نشته. ځکه چه جزیه بدل د نصرت نه دي. او چه مبدل منه نه وي لازم بدل به څنگه لازم شي!)

په ښل روند او بوډا باندې دجزیه عدم جواز

(وَلَا زَيْنَ)

ه لغت حل: ① زمن: ښل

ترجمه و تخریج: (اونشته (جزیه) په ښل، باندې

دلیل: د دلیل هم هغه دي کوم چې مونږ په ښځې او ماشوم باندې د عدم وجوب په مسئله کښې بیان کړل چې ځکه چه جزیه واجب شوې ده په بدل کښې د قتل الخ

(وَلَا عَلَى فَقِيرٍ غَيْرِ مُعْتَمِلٍ)

ترجمه و تخریج: (اونشته (جزیه) په معتمل (هغه فقیر چه دهغه گټه دهغه د خرچ نه زیاته نه وي) باندې)

دلیل: ① حضرت عثمان رضی الله عنه نه وه مقرر کړې دا (جزیه) په فقیر غیر معتمل باندې او وودا (عمل حضرت عثمان رضی الله عنه) په موجودگي د صحابو رضی الله عنهم کښې، (نویه هغوی کښې) چا په حضرت عثمان رضی الله عنه باندې انکار نه دي کړي. نو دا اجماع سکوتی شوه. چه په فقیر غیر معتمل باندې جزیه نشته.

② اوبله دا چه خراج د زمکې نشي مقرر کولي په هغه زمکه چه نه وي صلاحیت په هغې کښې د پيداوار) نو دغه شان دا خراج (جزیه) ده. او خراج د راس دي. به نشي مقرر کولي په هغه کس باندې چه په هغې کښې د گټلو صلاحیت نه وي)

په راهبانو دجزیه مقرر کولو حکم

(وَلَا تُؤْخَذُ عَلَى الرِّهَابِيِّينَ لَا يَحْتَالُونَ النَّاسَ)

ا) مسلک الشافعي: - امام شافعي رحمته الله فرماني. چه په متمل فقیر باندې جزیه واجب ده)

ترجمہ و تفسیر اُونہ بہ شی مقرر کولہی (جزیہ) پہ راہبانو باندی ہفہ کسان چہ گدون نہ کوی د خلقو سرہ (بلکہ دخلقو نہ خانلہ بہ خیلہ عبادت خانہ کنبی وی) **دلیلہ** اوجہ د پورته کولو (جزیہ) ددوی (راہبانو) نہ (دا دہ) چہ نشته قتل پہ دوی باندی خکہ چہ دوی گدون نہ کوی دخلقو سرہ (بہ جنگ کنبی) اوجزیہ پہ حق ددوی (اھل کتابی) کنبی پہ بدلہ د ساقط کولو د قتل کنبی دہ (چہ دوی جزیہ ورکری نو دوی بہ د قتل نہ بچ شی) او هرکله چہ د راہبانو قتل نشته (نوجزیہ بہ پری ہم نہ وی) خکہ چہ مبدل منہ نہ وی (نوبدل بہ ہم نہ وی) **دچانہ جزیہ ساقطی**!

(وَمَنْ اسْلَمَ عَلَيْهِ جَزِيَّةً سَقَطَتْ عَنْهُ)

ترجمہ و تفسیر اوجا چہ اسلام قبول کرلو اوبہ دہ باندی جزیہ وی (نوساقطی (جزیہ) ددہ نہ (د اسلام نہ پس بہ دې جزیہ نہ ورکوی)

دلیلہ ① دلیل د نبی ﷺ قول دې: لَيْسَ عَلَى مُسْلِمٍ جَزِيَّةٌ { ۱ } چہ نشته پہ مسلمان باندی جزیہ بہ دې کنبی دا تفصیل نشته (چہ پیدانشی مسلمان وی) اوکہ د روستہ ئی ایمان راوړی وی) ② اوبلہ دا چہ دا (جزیہ) واجب شوې دہ (بہ کفریاندی) پہ حیثیت د سزا پہ کفریاندی (چہ دہ یوحق دین چہ دین اسلام دې) دهغې د قبولولو نہ انکار کړې دې (نودہ تہ دې پہ دنیا کنبی ہم ددې عمل سزا د جزیہ پہ شکل کنبی ملاؤ شی) اوددې وجہ (چہ دا جزیہ جزا د کفر دہ) نامدارہ کړې شوې دہ پہ جزیہ سرہ او دا (جزیہ) او جزا (دواړہ) یوہ معنی لری (خکہ چہ جزیہ ہم د کفر جزا دہ) نوهرکله چہ جزیہ سزا د کفر دہ (اودې کس د کفر نہ توبہ اوویستلہ) اوبہ اسلام کنبی داخل شو (نوبیا قانون دا دې (چہ) جزا د کفر ساقطی پہ اسلام سرہ (مثلاً چہ حری کافر وی) نو دې واجب القتل دې (خوچہ دہ اسلام قبول کرلو (نوددہ سزا چہ قتل وو) هفہ پہ اسلام راوړلو سرہ ساقط شو)

③ اوخکہ چہ مقرر کول د سزا پہ دنیا کنبی نہ وی مگردپارہ د لرې کولو د شراویقینا هفہ (شر) دفع شو پہ اسلام باندی (یعنی جزیہ چہ مقرر کولې شی) نو دا یو قسم سزا دہ (چہ کافرتہ دهغہ پہ کفریاندی پہ دنیا کنبی ورکولې شی) ہم دا وجہ دہ (چہ ذمی کافرکله جزیہ ورکوی) نوبہ رسوائی او ذلت باندی ئی ورکوی (اودا جزیہ چہ پہ دہ باندی پہ دنیا کنبی مقرر کولې شی) نو ددې دپارہ چہ ددہ د شر نہ مسلمانان محفوظ وی (هفہ داسی چہ پہ دہ باندی جزیہ مقرر وی) نو دې بہ د جزیې د رقم پیدا کولو دپارہ مزدوری کوی (نوجہ مزدوری کوی) ددہ جان بہ ہم پہ خپل کار کنبی مشغول وی (اوجہ بیا پہ مزدوری باندی کومې پیسې اوگتی) نو هفہ بہ د جزیہ پہ شکل کنبی اسلامی حکومت تہ ورکری (نومال ئی ہم خرچ شو) نوبہ دې طریقہ بہ دې د مسلمانانو خلاف خپل جان او مال نشی استعمالولی (اوکہ چیرتہ پہ دہ باندی جزیہ نہ وه مقرر، نو دې بہ د مسلمانانو خلاف سازشونو جوړولو او دوی تہ نقصان رسولوتہ (اوزگاروی) او یقیناً لرې شو (شر) (ددې کافر) پہ اسلام سرہ (چہ مسلمان شو) نو ددہ د شر ویرہ ختمہ (نود کومې ویرې د وجې چہ پہ کافرانو باندی جزیہ مقرر شوې وه) هفہ ویرہ ختمہ شوه (نو جزیہ ہم ختمہ شوه) گویا چہ د کافرانو د شر نہ ویرہ د جزیہ مقرر کولو سبب وو (اودا قاعدہ دہ (چہ په انتفاء د سبب سرہ انتفاء د مسبب راخی)

① من حدیث ابن عباس رضی اللہ عنہما أخرجه أبو داود في الحراج باب ۳۳ رقم ۳۰۵۳ والترمذی في الزکاة باب ۱۱ واحد في المسند (۲۲۳/۱)۔

د دوو هالوپه جزیه ګڼې نډاځل

(وَأَنَّ أَجْمَعَهُ عَلَيْهِ الْخَوْلَانُ تَدَاَعَلَتْ الْهَزْبَانُ).

ترجمه و تفسیر: اوکه جمع شی په ده (ډمې) باندې (جزیه) د دوو کلونو، نو تداخل به راځی په دې ګڼې (یعنی چه د یو کال جزیه ورکړی. نو دا به د بل کال د جزیه نه هم کافي کیږي).

وَلَا يَجُوزُ اخْذُ رِبْعَةٍ وَلَا كَيْسِيَّةٍ فِي دَارِ الْإِسْلَامِ

ه لغت حل: ① اخذات: جوړول ② ربعه: د یهودیانو عبادت خانه ③ کيسيه: د نصاراو عبادتخانه

ترجمه و تفسیر: اوجائز نه دی از سرو نو جوړول د عبادت خانې د یهودو او د عبادت خانې د عیسایانو په دارالاسلام کېږي.

دليله: لَا عِصَاءَ فِي الْإِسْلَامِ وَلَا كَيْسِيَّةَ { (۱) } دوچې د قول د نبی ﷺ نه چه نشته خصی کول په اسلام کېږي، چه یو سرې خپل خان خصی کړی. او دې په جماع باندې قادر پاتې نشی) اونه کيسيه، یعنی عبادت خانه د یهودیانو او مراد د دې نه د اول نه جوړول ددې دی. (یعنی په دارالاسلام کېږي د یهودو د عبادت خانې د اول نه جوړول جائز نه دی.

حکم معابد الکفار من قبل: اوکه بالفرض د وړاندې نه موجود وی. نو دهغې په باره کېږي دا حدیث نه دې ځکه چه د نورو روایاتو نه معلومیږي. چه کله اسلامی لښکر په دارالحرب باندې غلبه اوکړی. نو دهغوی عبادت خانوته به څه نه وائی. البته کوم حدیث چه علامه مرغینانی نقل کړې دې. امام بیهقی او ابو عبید رحمهما الله دا نقل کړې دې. خودا حدیث ضعیف دې. تفصیل په نصب الرایه او بنایه شرح هدایه کېږي کتلې شی.

اقسام بلاد المسلمين: د مسلمانانو ښارونه په درې قسمه دی. ① یوهغه چه هغه مسلمانانو آباد کړې وی. لکه بصره، شوه. نو په داسې ښارونو کېږي د عالمانو ﷺ په اجماع سره د غیر مذهبود عبادت خانو جوړولو اجازت نشته. اودوی ته به په دې کېږي د خپل مذهبي رسوماتو اجازت نشی ورکولې ② دویم هغه ښارونه دی. چه مسلمانانو په زور باندې فتح کړې وی. نوبه اجماع د عالمانو په داسې ښارونو کېږي د غیر مذهبود عبادت خانو جوړول جائز نه دی. اوکه د وړاندې نه په کېږي موجود وی. نو د هغې نېول واجب دی اوکه نه، په دې باره کېږي د عالمانو ﷺ اختلاف دې. دامام شافعی او مالک رحمهما الله اودغه شان د امام احمد ﷺ په یو قول کېږي به دا وجوب نرولې شی. او د احنافو ﷺ په نیزیه غیر مذهبو ته حکم کولې شی. چه دا په کورونو کېږي بدلې کړي. اودوی ته به په هغې کېږي د عبادت اجازت نشی ورکولې. خو نرولې به هم نشی. خودا حکم په دې شرط دې. چه د فتح نه پس نې. هغوی سره صلح کړې وی. اودوی د میان جوړ کړې شوی وی. ځکه صحابه کرامو ﷺ دیر ښارونه هم دغه فتح کړې وو. اودهغوی عبادت خانې نې نه وې نرولې

③ هغه ښارونه چه په صلح باندې فتح شوي وی. نوکه په دې نې ورسره صلح کړې وی. چه زمکه به د دغه دیمانوی. او خراج په اسلامی حکومت ته ورکوی. نو هغوی لره د عبادت خانو جوړول جائز دی. اوکه په دې نې ورسره صلح کړې وی. چه حکومت به د مسلمانانو وی. اودوی به جزیه ورکوی. نوبه دې صورت کېږي چه دوی د عبادت خانو په باره کېږي څنگه فیصله کړې وی. هغه شان به وی. که د

مسلمانانونه نه د عبادتخانود جوړولو اجازت اخستې وى. نو بیا نه نشی منع کولې. او که اجازت نه ترې نه وى اخستې. نو بیا به نه منع کوى. او غوره دا ده. چه دوى سره په دې صلح او کړې. چه نورې عبادت خانې به نه جوړوى. لکه څنگه چه حضرت عمر رضي الله عنه کړې وو.

د لويديځې هره چه او عبادت خانې حکم

(وَإِذَا أَتَيْتُمُ الْمَدِينَةَ مِنَ الْغَنَاءِ فَادْعُوهُمْ)

هل اللغة ① الموصوفة: د راهب عبادت خانه ② دالمة: هميشه دپاره

ترجمه و تدریس: او که اونړیدله عبادتخانه د يهوديانو او زړې گرجې د عيسايانو، نودوباره به نه جوړې کړي.

دليله: ځکه چه عمارتونه نه پاتې کيږي هميشه دپاره، او هر کله چه برقرار پاتې کړلو انام (د مسلمانانو ذميانو لره په دارالاسلام کښې) نوبقينا ده وعده او کړې دوى (ذميانو) سره د دوباره جوړولو (که چرته اونړې عبادت خانې دهغوى)

(وَيُغَادِرُ أَهْلَ الْيَمِينِ بِالْمَغِيرَةِ عَنِ الْمُسْلِمِينَ فِي زَيْمٍ وَمَرَاكِبٍ وَمَنَافِرٍ وَمَا كَيْسُهَا وَلَا يُزَكِّبُونَ الْخَيْلَ وَلَا يُعْمَلُونَ السِّلَاحَ)

هل اللغة ① زي: لباس ② مراكب: جمع د مرکب، سورلی ③ سورج: جمع د سراج، د اس زين ④

قلانس: جمع د قلنسوة، توپن ⑤ الخيل: اسونه ⑥ السلاح: وسلې

ترجمه و تدریس: سختی به کولې شی د ذميانو سره په تمیز کولو سره د مسلمانانو نه: يعنی چه ذميان د مسلمانانو نه جدا معلومېږي) په لباس دهغوى (ذميانو) کښې اوبه سورلواوبه زيتونواوبه توپوکښې، (يعنی دا خيزونه به ددوى د مسلمانانو پشان نه وى. بلکه دمسلمانانوبه يو شان جامې، سورلی زيتونو اوتوپې وغيره وى. او د ذميانوبل شان) نو نه به سورېږي (ذميان) په اسونو باندې، ځکه چه اس دعزت سورلی ده. او دوى قابل داهانت دې اونه به اوچوى وسله ځکه چه په وسله کښې سرې رعب دارښکاري. او پکار ده چه دوى خوار او ذليله ښکاري)

دلائله: ① سلوک به کولې شی دوى سره دغه په امتياز سره د مسلمانانونه) دپاره دښکاره کولو د ذلت ددوى ځکه چه الله تعالى د جزیه ورکولو حکمت دا بيان کړې دې. چه دوى په ذلت او رسوانې سره جزیه ورکوي)

② اودپاره د حفاظت د کمزورو (او غريبانانو) مسلمانانوبه اعتبار د دين سره يعنی که ذميانوته د ښه خوراک اوبوشاک او استوگنه اجازت ورکړې شی. نو هسې نه چه کوم کمزورى او غريبانان مسلمانان دى. د هغوى په زړه کښې دا راشي. چه دا دالله تعالى دشمنان دى. اودوى په ښه حالت کښې ژوند تېروي. اومونږ په حق دين باندې يو. اوبيا هم د سختو او مشقتونو ژوند تېروو)

③ اوځکه چه د مسلمان عزت کولې شی (دده داسلام په وجه) اود دوى سپکوالې کولې شی (دده د کفر د وجه). نوځکه به ورسره داسې امتيازی سلوک کوى)

په هومو خبرولو د ذمت معاهده نه ماتېږي؟

(وَمَنْ أَتَاكُمْ مِنَ الْجَزِيرَةِ أَوْ قَتَلَ مُسْلِمًا أَوْ سَبَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَوْ ذَنَى بِمُسْلِمَةٍ لَمْ يُلْتَقِضْ عَهْدُهُ)

ترجمه و تدریس: اوڅوک چه منع شی د جزیه ورکولو نه: يعنی د جزیه ورکولو نه نه انکار او کړلو اوبيا نه قتل کړلو مسلمان اوبيا نه څنگل او کړلو نبی صلى الله عليه وسلم ته او يا نه زنا او کړله دمسلمانې ښځې سره، نو نه ماتېږي معاهده دده (کومه چه ده د جزیه ورکولو په وخت کښې کړې وه)

دلیل ۷ دلیل دا دی، چه کنخل کول نسی ﷺ ته کفر دې دده (ذمی) د طرفه او کفر چه یوځانې وی چه وخت د عهد ذمیت کښې، نه منع کوی دا (معاهده د ذمیت، یعنی په کوم وخت کښې چه ذمی کافر جزیه قبولی. او معاهده د ذمیت کوی، نویه هغه وخت کښې هغه کافروی، اوددې باوجود دده کفر د عهد ذمیت سره منافې نه وی، بلکه کفر هم وی. او ذمیت هم وی) نوروسته راتلونکې (کفر چه د نبي ﷺ په کنخلوسره راغلي وی) به نه ماتوی دغه (امان د ذمیت، یعنی هرکله چه د ذمیت د معاهدې لیکلو په وخت کښې دې کافر وی، اودده عهد ذمیت صحیح وی، نودغه شان که روسته دده د خولې نه کفر به اوشرکيه الفاظ واوړی. هم به عقد ذمیت نه باطلېږی)

دارالحرب ته په تلو سره عهد ذمیت باطلیدل

وَلَا يَنْقُضُ الْعَهْدُ الْأَيْمَانَ يَلْجَأُ بَدَارِ الْحَرْبِ أَوْ يُغْلِبُوا عَلَى مَوْجِعٍ فَيَمَارِ بِؤْتَنَا

ترجمه و تفسیر اونه ماتېږي معاهده (د ذمیت په دارالاسلام کښې) مگردا چه لاې شی دارالحرب ته، نو بیا ئې عهد ذمیت باطلېږی، او غالب شی (کافران) په یوځانې باندې او جنگېږی زمونږ سره، (نویه دې صورت کښې هم معاهده ماتېږی)

دلیل ۸ ځکه چه اوگر څیدل دوی جنگ کونکی زمونږ سره، نو خالی به شی عقد ذمیت د فاندې نه او هغه فائده لرې کول شرد جنگ دی.

وَإِذَا رَأَوْا تِلْكَ السُّلْمَةَ عَنْ الْإِسْلَامِ عُرِضَ عَلَيْهِ الْإِسْلَامُ، فَإِنْ كَانَتْ لَهُ شِبْهَةٌ كُشِفَتْ لَهُ

ه لغت حل: ① اعترف: پېښه شوې ② فزع: لرې کولې شی

ترجمه و تفسیر فرماني (ابو الحسن قدوری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ) اوکله چه واپس شی (والعیاذ بالله) مسلمان داسلام نه نو پیش به کړې شی په ده باندې اسلام (اودا به ورته اووښلی شی، چه دوباره اسلام قبول کړه) که چیرته وی دده څه شبه (د دین اسلام په حقانیت کښې چه د هغې د وجې دې مرتد شوې وی) نولرې به کړې شی (هغه شبه) دده نه

دلیل ۹ ځکه چه کیدې شی راغلي وی ده ته څه شبه (په حقانیت داسلام کښې) نو لرې به کړې شی. اویه دې (پیش کولو داسلام) کښې دفع کول د شر دده (مرتد) دی په یوه ښه طریقه د دوو طریقو نه (یعنی هرکله چه دې مرتد شو، نو مسلمانانواو اسلام ته دده نه خطر پیدا شوه، نودده د شر لرې کولو دپاره اسلام دده د قتل حکم کړې دې، چه دقتل په ذریعه مسلمانان او اسلام دده د شرته محفوظ شی، نودده د شر لرې کولو دپاره یوه طریقه دده قتلول دی، اوبله طریقه ئې دا ده، چه ده ته داسلام دعوت ورکړې شی، کیدې شی، چه دې مسلمان شی، اوبنکاره خبره ده، چه یوکس په کفر باندې قتل کړې شی، دهغې نه دا غوره ده، چه دې بیرته مسلمان شی، اویه اسلام مړشی)

حکم عرض الاسلام البته دا ده، چه پیش کول (داسلام مرتد ته) لکه څنگه چه عالمانو رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ فرمایلی دی، واجب نه دې، ځکه چه دعوت (داسلام) رسیدلې دې ده ته وړاندې (ځکه چه دې څه داسلام نه ناخبره خونه دې، بلکه داسلامی تعلیماتو لاندې ئې ژوند تیر کړې دې، خو بیا هم اسلام پیش کول ښه خبره او غوره طریقه ده)

د مرتد د دلیل کولو حکم

وَيُخْبِسُ ثَلَاثَةَ آيَاتٍ، فَإِنْ أَسْلَمَ وَالْأَقِيلُ

ترجمه و تفسیر (او قید کولې به شی (مرتد) درې ورځې که اسلام ئې راوړلوشو، ډیره ښه خبره ده) اوکه نه (داسلام راوړلونه ئې انکار او کړل) قتلولې به شی

دلیل: درې ورځې، اودرې ورځې به په جیل کېښي قید کولې شی، ځکه چه دا (درې ورځې) مودده چه مقرر شوې ده دپاره دسرې کولو دغذر ونو(یعنی چه یوکس یوکار کوی، اوهغه په کېښي اختیار غواړی، نودرې ورځې مهلت ورته ورکولې شی)

روایه عن ابي یوسف: د امام ابو یوسف رحمته الله نه نقل دی، چه شان دا دي، مستحب دی چه مهلت ورکړې شی ده (مرتد) ته درې ورځې که ده (مرتد) درخواست کړې وی د دي (مهلت) اوکه نه، (درخواست او مطالبه ئې نه وی کړې، یعنی د درې ورځو مهلت ورکولو استجابی حکم دي وجوب حکم نه دي) ^(۱)

دلائل عدم الامهال: ① دلیل قول دالله تعالی دي، چه قتل کړئ مشرکان، الله تعالی په دي آیت کېښي د مشرکانو دقتل حکم مطلقاً کړې دي، بغیر د قید د مهلت ورکولو نه، نوهرکله چه الله تعالی د مهلت ذکر نه دي کړې، دخپل طرفه د درې ورځو ورکول په کتاب الله باندې زیادت دي، کوم چه ټیک نه دي،

② اودغه شان قول د نبی صلی الله علیه و آله دي **مَنْ بَدَّلَ دِيْنَهُ فَاَقْتُلُوْهُ** ^(۲) چا چه بدل کړلو دین خپل نوتاسونې قتل کړئ (گورئ) په دي حدیث کېښي هم نبی صلی الله علیه و آله مطلقاً دمرتد سزا قتل خودلي ده. د مهلت ورکولو ذکر ئې په کېښي نه دي کړې، اودریم دلیل دا بیانونی، اوځکه چه دي (مرتد) کافر حری دی، (حربی کافر ځکه دي، چه نه خودې ذمی دي، چه جزیه ورکوی، اونه مستامن دي، نوده سره به دحربی کافر معامله کولې شی، او رسیدلې دي ده (مرتد) ته دعوت (د اسلام) نو قتلولې به شی فی الحال بغیر دمهلت ورکولو نه.

د اسلام پیش کولونه وړاندې دمرتد قتلول

فَاِنْ قَتَلْتُمْ قَائِلًا قَبْلَ عَرْضِ الْإِسْلَامِ عَلَيْهِ كَرَاهٍ لَّكَ ذَلِكُمْ، وَلَا شَيْءَ عَلَي الْقَائِلِ

ترجمه و تفسیر: فرماني، ابو الحسن قدوری رحمته الله، که قتل کړلو ده (مرتد) لره یوقتل کونکي وړاندې د پیش کولو داسلام نه (چه ده ته ئې اسلام نه وی پیش کړې، چه بیرته اسلام ته راواوړه، اوقتل ئې کړې) نوموړو دي (دا قتل) اونشته څه خیز(دیت یا قصاص) په قاتل باندې،

المراد من الکراهة: اومطلب دکراهت په دي مقام کېښي پریخودل د استحباب دی. (دهغه چا په نیزچه داسلام پیش کول ورته مستحب گڼی) اونفی دضمان ده، (یعنی په دي قاتل باندې د مقتول ضمان نشته چه د هغه وارثانوته دیت ورکړی.

دلیل: اوپه ده باندې دڅه خیز د عدم وجوب دلیل دا دي چه کفر مباح کونکې دقتل دي، (یعنی دحربی کافر قتل مباح دي) اوپیش کول داسلام (ده ته) پس د رسیدود دعوت نه واجب نه دي. (البته څوک چه داسلام پیش کول واجب گڼی، د هغوی په نیزد عرض اسلام نه وړاندې دمرتد قتل حرام دي)

مړده بڼه به نشي قتلولې

(وَأَمَّا الْمُرَادُّ إِذَا قُتِلَ فَلَا قَتْلَ)

دالله: ① دلیل دا دي، چه نبی صلی الله علیه و آله منع کړې ده د قتلولو د زنانو نه ^(۳) (لکه وړاندې چه حدیث

① **مسلك الشافعي:** - د امام شافعي رحمته الله نه نقل دی، چه په امام باندې لازم دی، چه مهلت ورکړی ده (مرتد) ته درې ورځې اوچانز نه دی ده (امام) دپاره چه قتل کړی دي (مرتد) وړاندې ددي (درې ورځو) نه،

② من حدیث ابن عباس رضی الله عنه اخرجه البخاری فی کتاب الجهاد باب ۱۴۹ (استابة المرتدين باب ۲) -

③ تقدم ترجمه فی وسط کتاب الجهاد -

تیر شو. چه نبی ﷺ به جنگ کنبی یوه ښځه قتل شوې بیا موندله. نووې فرمائیلې دا ولې قتل شوې ده. دې خو جنگ نشو کولې. نوهرکله چه کافره ښځه نشی قتلولې. دغه شان به مړته ښځه هم نشی قتلولې.

۱) اوبله دا چه په عقوباتو کنبی اصل روستو کول د سزا دې آخرت ته، ځکه چه تندې کول په دې (سزا) باندې خلل راوولی په معنی د امتحان کنبی، «یعنی دالله تعالی قانون په دې باندې جاری دې. چه څوک گناه اوکړی. نو سمدستی په دنیا کنبی ده ته د هغې سزا نه ورکوی. بلکه مهلت ورکوی. اودهغې سزا بیا په آخرت کنبی ورکوی. اونکته په کنبی دا ده. چه چیرته د گناه په کولو په دنیا کنبی سزا ملاویدله. نو خلقو به دالله تعالی د ویرې گناه نه پریځودله. بلکه د دنیاوی سزا د وجې به نې پریځودله. او اوس چه په دنیا کنبی په گناه باندې سزا نه وی. اوددې باوجود څوک دگناه نه ځان ساتی. نو دې په صحیح معنی کنبی دالله تعالی نه ویریدونکې دې. اودې په امتحان کنبی کامیاب دې.

وَلَكِنْ تَحْسِبُ حَتَّى تُسَلِّمَ

ترجمه و تخریج: فرمائی لیکن قید کولې به شی (مړته زنانه) تردې چه اسلام قبول کړی. (او قتلولې به نشی) **دلیل** ځکه چه دا (مړته) منع شوه د پوره کولو د حق دالله تعالی پس د اقرار نه (یعنی دې چه یوخل کلمه اوونیلې. نو دې دالله تعالی سره وعده اوکړله. چه زه به ستا حقوق ادا کوم، هرکله چه دې یوخل وعده کړې ده) نو مجبوره کولې به شی په پوره کولو دهغې (یعنی حق دالله) لکه څنگه چه په حقوق العباد کنبی (بندولې) شی (یعنی که دچا په زید باندې قرض وی. نو دان ته دا اختیار شته. چه مدیون په خپل قرض کنبی بندی کړی).

د مړتد د مملوک څیزونو نه د ملک زوال

وَيَزُولُ مَلِكُ الْمُرْتَدِّ عَنْ أَمْوَالِهِ بِرَدِّهِ زَوَالُ عَارِضٍ، فَإِنْ أَسْلَمَ عَادَتْ أَلَى حَالِهَا

ترجمه و تخریج: فرمائی (ابو الحسن قدوری رحمه الله) او زانله کیرې ملک د مړتد د خپلو مملوک څیزونو نه په مړتد کیدو سره په زوال عارضی سره چه (اود زوال عارضی تفصیل دا دې) که اسلام نې (بیرته) قبول کړل. نو گرځی مالونه خپل (پخوانی) حالت ته (یعنی بیرته دده مملوک گرځی) فرمائیلی دی مشانخر **دلیل** دا (حکم) په دې مسئله کنبی دامام ابوحنیفه رحمه الله دې. (۱)

دلیل دلیل دا دې. چه دې (مړتد) حربی دې (ځکه چه نه مستامن دې اونه ذمی دې) اومغلوب دې (ځکه چه) په لاسونو زموږ کنبی (اوجه دې مړتد شو. نو دده د نفس عصمت ختم شو) تردې چه قتل کولې شی. اونشته جواز د قتل (دکافی) مگر په فساد سره، (چه دې دمسلمانانو سره جنگ کوی. اوده نه مسلمانانو ته خطره وی. اوکه د ده نه د فساد ویره نه وی. نویبا د کافر قتل مباح نه دې. هم دا وجه ده. چه روند اوگود او شیخ فانی په جنگ کنبی نشی قتلولې. ځکه چه د دوی نه مسلمانانو ته د سر رسولو ویره نه وی) اودا خبره (چه دې حربی دې او زموږ په لاسو نو کنبی مغلوب دې) واجبوی زوال د ملک دده (مړتد) او مالکیت دده (مړتد) البته دومره ده چه دې (مړتد) بللې شوې دې اسلام ته په زور کولو سره په ده (یعنی مړتد به بیرته اسلام قبولولو ته مجبوره کولې شی) او امید کیدې شی د واپس کیدو دده (مړتد) دې (اسلام) ته (ځکه چه ده د اسلامی معاشرې لاندې ژوند تیر کړې دې. ده ته به څه نه

۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في مجمع الزوائد (٦٩٠/١) وفتح القدير (٣١٣/٥) ورد

الهام (٣٢٨/٣) نقلًا عن القول الرابع (٤٩٨/١) -

خه داسلامی تعلیماتو ثمرات او فوائد معلوم شوی وی نو چه هغه ته اوگوری. کیدې شی چه اسلام قبول کړی، نو مونږ توقف او کړلو په کار دده کښې (اود توقف تفصیل دا دې) که دده ایمان راوړلو. نواوېه گرځولی شی عارض لکه چه دا هلو و نه، په حق ددې حکم کښې او ن نه وی کړې سبب (یعنی مملوک څیزونه نه دده د ملکیت په نه ختمیدو کښې. او هرچه نور احکام دی. نوهغه به موجود گننلی شی. لکه په ارتداد باندې دده ښځه میتوته شوه. او کلمه د شهادت په دوباره وائی. ځکه چه دده ارتداد ددې حکمونو په باب کښې معدوم نشی گرځولی. بلکه په دې به احکام مرتب کولې شی) او اوگرځیدو دې لکه چه همیشه دپاره مسلمان وو. او عمل نه وی کړې شوی په سبب (یعنی سبب د زوال ملک چه ارتداد دې. کله چه مرتد دوباره مسلمان شو. نو ارتداد چه د ملک د زوال سبب دې. داسې به وی لکه چه دغه سبب یعنی ارتداد هلو موجود شوي نه دي)

مسلك الصالحين په نيزد صاحبينورحمهالله نه زائله کيږي ملک دده

دليله ځکه چه دې (مرتد) مکلف دې (او ممکن نه دی د مکلف دپاره ادا کول د موجب تکليف مگر په ملک سره، یعنی مکلف هله يو حکم پوره کولې شی. چه دهغه حکم پوره کولو اسباب ده سره وی) اومحتاج دې نوترد قتليدو پوري به باقی وی ملک دده (اوچه کله قتل کړې شی. نو ملکیت به نې ختم شی) پشان د هغه کس چه حکم شوې وی په هغه د رجم اود قصاص (نود رجم اوقصاص کيدو نه وړاندې دده په خپل مملوک څیزونو باندې ملکیت باقی وی. نودغه شان په زیر بحث مسئله کښې به هم د مرتد د قتل کيدو نه وړاندې دده په خپلو مملوکو څیزونو باندې ملکیت باقی وی)

د مرتد د ميراث هضم

وَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ عَلَى رِدَّتِهِ اتَّقَلَ مَا كَتَبَهُ فِي حَالِ الْإِسْلَامِ إِلَى وَرَثَتِهِ الْمُسْلِمِينَ، وَكَانَ مَا كَتَبَهُ فِي حَالِ رِدَّتِهِ قِيَّتًا

ترجمه و تفسیر اوکه مړ شو (مرتد) یا قتل کړي شوي ارتداد خپل (یعنی د ارتداد په سزا کښې قتل کړې شی) نو منتقل کيږي په هغه څه چه حاصل کړی وی ده (مرتد) په حالت د اسلام خپل کښې وارثانو دده ته چه مسلمانان دی. او کيږي به هغه څه چه حاصل کړی وی ده (مرتد) په حالت د ارتداد خپل کښې (یعنی دارتداد نه پس) مال فی (نودمال فی) چه کوم مصارف دی. په هغه کښې به د مرتد دحالت کفر حاصل شوې څیزونه هم صرف کولی شی. اودا (حکم) په نيزد امام ابوحنيفه رحمته الله علیه دي. (چه د حالت

اسلام کښه به مسلمانانوته ملاوړي. اودحالت کفرگته به مال فی وی) (۱)

دليله دامام ابوحنيفه رحمته الله علیه دپاره دليل دا دي. چه ممکن دې اضافت (د ميراث اوړلو) گټې د اسلام ته، (یعنی کوم کسب چه په حالت داسلام کښې شوی وی. نوکه مرتد په حالت د کفر کښې هم مړ شی. هغه به ترې مسلمان وارث اوړي) دوجې دوجود ددغه (گټې) وړاندې د مرتد کيدو نه (یعنی دليل نې دا دي. چه دغه کسب مسلمان څکه په ميراث کښې اوړې شی. چه دا کسب داسلام د وخت گټه ده. نوکه بالفرض دا کس په حالت داسلام کښې مړ شوي وو. نو مسلمان به ترې ميراث اوړلو. نودغه شان به که په حالت د کفر کښې مړ شی. خو کسب نې دحالت اسلام وی. هم به نې اوړي) اونه دي ممکن اضافت (د توريث حالت د اسلام ته) د کسب د ارتداد، (یعنی کوم کسب چه په حالت د ارتداد کښې شوی

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمته الله علیه كذا في الحاشية (٤٧١/٤) ورد المختار (٣٢٩/٣) والمندبه (٢٥٤/٢) نقلاً عن القول الرابع (٤٩٩/١) -

وی. نو ددی اضافت حالت داسلام ته نشی کیدی. اوداسی نشی و نیلې، چه د ارتداد کسب داسی دی. لکه د حالت اسلام کسب، او مسلمان نې ترې په میراث کښې اوړې شی) د وجې دعدم وجود ددې (ګټې وړاندې د ارتداد نه، (یعنی دا کسب دحالت اسلام نه دی. بلکه د حالت ارتداد دی. نوځکه ددې نسبت حالت اسلام ته نشی کولی. اوچه نسبت نې نشی کولی، او شرط ددې (میراث اوړلی) وجود ددې (کسب دی) وړاندې ددې (مرتد کیدو) نه، (یعنی مسلمان هله دکافرنه میراث اوړې شی. چه کافرکوم کسب کړې وی. هغه چه حالت داسلام کښې دده په ملک کښې موجود وی)

ملک الصاحبین > فرمائی امام ابویوسف اومحمد رحمهماالله دواړه (که د حالت اسلام ګټه وی او که دحالت ارتداد) د وارثانو دده (مرتد) دپاره دی.

دلیله > دصاحبینورحمهماالله دپاره (دلیل دا دی. چه) بیشکه ملک دده (مرتد) په دواړو ګټو کښې (که د حالت اسلام ګټه ده او که دحالت ارتداد) باقی دی (په خپلومملوکو خیزونویاندې) بناء په هغه چه مونې بیان کړې دي چه دې مکلف اومحتاج دې) نومنتقل کیږی به (ملکیت دده نه) په مرګ دده (مرتد) سره وارثانو د ده ته، اواضافت به کولی شی ددې (ګټې) هغه زمانې ته چه وړاندې د ردت دده نه وی. (یعنی کوم مال چه د مرګ په وخت کښې دمترتد نه پاتې شی. نو دا به داسی ګټلې شی. چه دا د ده د اسلام د وخت ګټه ده) ځکه چه ردت سبب د مرګ دی. (یعنی کله چه دې مرتد شو. نو دده دا ارتداد سبب د مرګ دی. ځکه چه د ارتداد په وجه به دې قتل کولی شی. نوګویا چه د ده ارتداد حکمی مرګ دی. اودا داسی شوه لکه چه دې په حالت اسلام کښې مړ شوي دي. نوשו میراث وړل د مسلمان د مسلمان نه،

دمرتد د دارالحرب سره په الحاق د ده دملکیت زوال

وَأَنَّ لِحَقِّ بَدَارِ الْحَرْبِ مَرْتَدًا وَحَكْمَ الْحَاكِمِ بِلِحَاقِهِ عَتَقَ مَذَبْرُوءَةً وَأَمَهَاتٍ أَوْلَادِهِ وَحَلَّتِ السُّيُوفُ أَلْسِنَهُ عَلَيْهِ وَأَثْقَلُ مَا أَكْتَثَبَهُ فِي حَالِ الْإِسْلَامِ إِلَى وَرَثَتِهِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ).

ترجمه و توضیح > فرمائی (ابو الحسن قدوری رحمته الله) اوکه یوځانې شومرتد د دارالحرب سره، (یعنی د دارالاسلام نه دارالحرب ته اوتختیدلو) اوحکم اوکړلو قاضی په لحاق دده (چه دې اوس د دارالحرب اوسیدونکې شو. اودحریانو سره ملګري شو) نوآزادیږی مدبر(غلام) دده اوامهات الاولاد، اواوجب الادا شول قرضونه (موجله) هغه چه په ده باندې وی. (یعنی دچا چه په ده باندې په نیټه قرض وی. نو هغه به فی الحال واجب الادا اوګرځي) اومننتقل کیږی هغه مال چه کسب کړي وی ده (مرتد) په حالت داسلام کښې وارثانو د ده (مرتد) ته، د مسلمانانو نه (یعنی دده ته چه په دارالاسلام کښې دسابقه غلامانو نه علاوه څه پاتې شی. هغه به دده وارثان اخلي) (۱)

دلیل > دلیل دا دی چه دې (مرتد) په یوځانې کیدو سره (دارالحرب کښې) اوګرځیدلو د حریانوڅی. اودوی (حریان) مړه دی په حق داحکامو داسلام کښې، دوجې د ختمیدو د ولایت دا الزام ددوی نه لکه څنګه چه ختم دې دا (ولایت) د مړو نه (یعنی کوم کسان چه په دارالحرب کښې وی. نوپه دوی باندې د مسلمان حاکم څه وس اوقدرت نه رسی. ځکه چه هغه دده د ولایت دلاتدې نه وی. نولکه څنګه چه مړی په اسلامی احکامو لکه مونځ وغیره شو. نشی مجبوره کولی. دغه شان کوم کسان چه په دارالحرب کښې وی. هغوی هم داسلامی احکامو په ادا کولونشی مجبوره کولی.

(۱) **ملک الشافعي** > فرمائی امام شافعی رحمته الله باقی پاتې کیږی مال دده (مرتد) موقوف لکه څنګه چه وړاندې وو. اوحاکم به دهغې حفاظت کوی

دلیل اشتراط حکم القاضی البتہ دومرہ دہ چہ نہ محکم کیہی ملحق کیدل د دہ (مرتد بہ دار الحرب پوری) مگر بہ فیصلہ د قاضی (یعنی کہ مرتد دار الحرب تہ لار ہم شی. نوییا ہم دے داسلامی احکامو بہ حق کنبی دمر و پشان نہ دے. ترخو چہ قاضی ددہ د لحوق فیصلہ نہ وی کری. اودا دار الحرب تہ صرف بہ تختید و باندی مونہ ددہ د لحوق احکام خکہ نہ جاری کوو) دوچی داحتمال د واپس راتلو ددہ (مرتد) نہ چہ دے بیرتہ دارالاسلام تہ راشی، نو ضروری دہ فیصلہ (دقاضی بہ لحوق ددہ دار الحرب سرہ) اوکلہ چہ ثابت شی مرگ د دہ (مرتد) بہ فیصلہ د قاضی سرہ) نو ثابت شول احکام متعلقہ بہ دہ (مرتد) پوری. اوہغہ (احکام) دی. کوم چہ مونہ ذکر کری دی. (چہ ددہ مدبر اوام ولدہ آزاد پئی. اوددہ دنیتهی قرضونہ فی الحال واجب الادا گرخی. اوددہ مملوک خیزونہ ددہ وارانوتہ منتقل کیہی) لکہ خنگہ چہ (ثابتیہی دا احکام) بہ مرگ حقیقی کنبی.

(يَقْضَى الدَّيُونُ الَّتِي لَزِمَتْهُ فِي حَالِ الْإِسْلَامِ مِمَّا كَتَبَتْهُ فِي حَالِ الْإِسْلَامِ، وَمَا لَزِمَتْهُ مِنْ الدَّيُونِ فِي زَمَانِهِ يَقْضَى بِمَا فِي حَالِ زَمَانِهِ)

ترجمہ و تفسیر اودا کولہ بہ شی قرضونہ ہغہ چہ لازم شوی وی بہ دہ (مرتد) باندی بہ حالت د اسلام کنبی دہغہ مال نہ چہ حاصل کری وی دہ بہ حالت داسلام کنبی، اوہغہ چہ لازم شوی وی بہ دہ باندی بہ حالت د ردت کنبی دقرضونہ نو ادا کولہ بہ شی دہغہ مال نہ چہ حاصل کری وی دہ بہ حالت د ردت کنبی

بہ قضاء الدین من کسب الاسلام اود دوی (امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ) نہ بل روایت دا دے. چہ شروع بہ کولہ شی بہ خلاصول د قرضونہ ددہ) دگتی داسلام نہ (یعنی بہ دہ باندی چہ کوم قرضونہ لازم شوی وی. کہ بہ حالت داسلام کنبی وی اوکہ بہ حالت د ردت کنبی تول بہ اول دہغہ مال نہ ادا کولہ شی. کوم چہ دہ بہ حالت داسلام کنبی گتلی دے) اوکہ نہ پورہ کیہی بہ دغہ (کسب د حالت اسلام) نو پورہ کولہ بہ شی (قرضونہ ددہ) د گتہی د ردت نہ (یعنی کہ بہ ہغہ مال ددہ قرضونہ خلاص نشو. کوم چہ دہ بہ حالت اسلام کنبی گتلی وو. نوییا بہ د ہغہ مال نہ ددہ قرضونہ ادا کولہ شی. کوم چہ دہ بہ حالت د ردت کنبی گتلی وی)

دلیلہ وجہ داول روایت (چہ ادا کول دہریو قرض دہغہ حالت بہ گتہ بہ کوم کنبی چہ پرے قرض لازم شوے وی) چہ مستحق (مراد د مستحق نہ قرض دی. یعنی قرض لازم شوے دے) بہ دوو سببو مختلفو (یعنی ہغہ سبب چہ بہ حالت داسلام کنبی واقع شوے دے) اوہل ہغہ سبب چہ بہ حالت د ردت کنبی واقع شوے دے. نودا سببونہ دیوبل نہ د وخت بہ اعتبار سرہ مختلف دی) و احواصلیدل دہرواحد دگتو نہ (چہ گتہ دحالت اسلام دہ اوگتہ د حالت ردت دہ) بہ وجہ دہغہ سبب سرہ چہ لازم شوے دے بہ ہغہ باندی قرض، (مثلاً زید بہ حالت اسلام کنبی یوخیز قرض واخستلو. اوییا نہی بہ حالت اسلام کنبی ہغہ خیز بہ گتہ باندی خرخ کرلو. دغہ شان ددے بہ عکس چہ یوخیز نہی بہ حالت ردت کنبی قرض واخستلو. اوییا نہی بہ گتہ خرخ کرلو) نو ادا کولہ بہ شی ہریو قرض دہغہ گتہی نہ چہ حاصلہ شوے وی بہ دغہ حالت کنبی (نود اسلام د حالت قرض بہ بہ ہغہ گتہ باندی خلاصولہ شی. چہ داسلام بہ حالت کنبی نہی گتلی دہ. اود ردت دحالت قرض بہ بہ ہغہ گتہ باندی خلاصولہ شی. چہ بہ حالت د ردت کنبی دہ تہ حاصلہ شوے وی) ددے دپارہ چہ شی تاوان بہ مقابلہ د نفع کنبی، (مراد دتاوان نہ د قرض خلاصول دی. نودحالت اسلام تاوان یعنی قرض بہ د دغہ حالت بہ گتہ خلاص کری شی. اودحالت ردت تاوان یعنی قرض بہ ددغہ حالت بہ گتہ خلاص کری شی)

بده قضاة الدين من كسب الرقة» او ددوی (ابوحنیفه رضی اللہ عنہ) نه ددې په عکس (قول هم) منقول دي. (يعني چه اول به دده د ردت د وخت په گټه قرضونه خلاصولي شي. اوکه په هغې خلاص نشو نو بيا به دحالت اسلام په گټه باندې خلاصولي شي)

دليله > وجه د روايت (چه د دواړو حالتو قرض به د اسلام د وخت په گټه باندې خلاصولي شي) چه گټه دحالت اسلام ملک دده (مرتد) دي. هم دا وجه ده. (چه دي ددغه گټې مالک دي) نائب جوړېږي د ده (مرتد) وارث په دي (گټه دحالت اسلام) کښې، (يعني په حالت اسلام کښې چه ده کومه گټه کړې ده. په هغې باندې دده ملکيت صحيح دي. ځکه چه دي نه وي. نودده وارث به دهغې حقداروي) اود شرط ددې خلافت نه. فراغت دي دحق د مورث نه (يعني کوم کس چه وفات شي. نودده وارث دده دمال خليفه اونائب جوړېږي. خو به دي شرط چه کوم مال د مړي نه پاتې شوي وي. په هغې باندې دهغه حقوق ادا کړي شي. اودهغه په حقوقو کښې دا هم دي. که په هغه باندې قرض وي. نواول به قرض ادا کولې شي. اوچه دقرض نه زياتي شي. نو بيا به وارث ته پاتې کيږي) نومقدم کولې به شي قرض به دي (وراثت) باندې. (يعني اول به قرض خلاصولي شي. اوکه دهغې نه زياتي شو. بيا به ئې وارث حقدار وي)

دمرتد تصرفاتو په صحت کښې اختلاف

وَمَا بَاعَهُ أَوْ امْتَرَاهُ أَوْ تَصَرَّفَ فِيهِ مِنْ أَمْوَالِهِ فِي حَالِ رِدْيَةٍ فَبِمَا وَفَّقَ فَإِنْ أَسْلَمَ صَحَّتْ عُقُودُهُ وَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ أَوْ لُحِقَ بِدَارِ الْحَرْبِ بَطَلَتْ

ترجمه و تفسیر > اوعغه چه خرڅ نه کړی (مرتد) يا ئې واخلی اويا تصرف اوکړی په هغې کښې دمالونو خپلونه، په حالت د ردت خپل کښې، نودا (ټول تصرفات) به موقوف وي. که اسلام ئې (دوباره) قبول کړلو. نو صحيح شو عقود دده. اوکه مړ شوي قتل کړي شو اويا ملحق شوي به دارالحرب پورې نوباطل شول (دغه ټول تصرفات دده) اودا حکم (د وقوف دتصرفاتو دمرتد) په نيز دامام ابوحنیفه رضی اللہ عنہ دي.

دليله > دامام ابوحنیفه رضی اللہ عنہ دپاره دليل دا دي. چه دي (مرتد) حربي دي (ځکه چه نه مستامن دي اونه ذمی دي) مغلوب دي په لاسونوزموني کښې (يعني زموني دتصرف لاتدي دي) اوموقوف کيدل دتصرفات مبني دي په دي (توقف دملک) باندې. (نوکه ملک ثابت وي، تصرف به هم نافذ وي. اوکه ملک موقوف وي. نو تصرف به هم موقوف وي)

مسلك الصاحبين > اوفرمانيلي دي امام ابويوسف اوامام محمد رضی اللہ عنہ جائز دي هغه څه چه ده (مرتد) کړي دي په دواړو حالتونو کښې (که ده دوباره اسلام قبول کړلو اوکه مړ شوي قتل کړي شو)

دليلهما > دصاحبينورحمهما الله دپاره دليل دادي. چه صحت (ددې تصرفاتو) اعتماد کوي په اهليت دمتصرف. يعني چه متصرف کوم تصرف کوي. چه دي ددغه تصرف اهل وي. نو هله به دده تصرف صحيح کيږي) اونفاذ (تصرف) اعتماد کوي. په ملک باندې (يعني تصرف به هله نافذ کيږي. چه په کوم څيز کښې متصرف تصرف کړي وي. هغه دده ملکيت وي) او په موجوده صورت کښې (نشته څه پتوالي په وجود داهليت دمتصرف) کښې (اوددي دپاره دليل چه دي اهل د تصرف دي. دابيانوي) ځکه چه دي (مرتد) مخاطب دي د شرعيت په احکامو. اودده دمخاطب کيدو دليل دا دي. چه په ارتداد سره دي واجب القتل دي. نوکه دي مکلف نه وو. ولې به واجب القتل گرځيدلو) اودغه شان (ښکاره دي) ملکيت دده. (په متصرف فيها څيزونو کښې) دوحي د قيام ددي (ملک) وړاندې د مرگ دده نه (يعني چه ترخو پورې دي مړ شوي نه وي. نو دغه څيزونه دده په ملکيت کښې دي)

دمرتد اسلام قبول او دوباره دارالاسلام ته په راتلوده د مال مورونه حکم

وَأَنَّ عَادَ الْمُزْنَدَ بَعْدَ الْحُكْمِ بِحَاقِيقِهِ إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ مُسْلِمًا قَسَمًا وَجَدَهُ فِي يَدِ وَرَثَتِهِ مِنْ مَالِهِ بَعَيْنَهُ أَخَذَهُ

ترجمه و تفسیر: که راوایس شو مرتد پس د فیصلې (کولو د قاضی) نه په ملحق کیدو دده (مرتد) دارالحرب سره. په داسې حال کې چې په وی دی مسلمان (یعنی دمرتد په دارالحرب پورې د الحاق حکم قاضی کړې وی. او په دارالاسلام کېنې دده مال دده په وارثانو تقسیم شوي وی. خودې بیرته مسلمان شی. او دارالاسلام ته راشی. نوهغه چه وی مومی دې په لاس د وارث خپل کېنې دمال خپل نه بعینه (یعنی کوم مال چه دده وی. هغه مال وارث ته پاتې شوې وی. اوچه دې دوباره مسلمان شی. نوهم هغه مال دده د وارث سره وی) نواخلی به نی

دلیل: ځکه وارث خلیفه جوړ شوي دده (مرتد) په دغه (مال) کېنې، د وجې د عدم احتیاج دده (مرتد) دغه مال ته په دارالاسلام کېنې، ځکه چه دارالاسلام کېنې که مثلاً د ده کور وو. او دې ترې د ارتداد نه پس دارالحرب ته اوختیدلو. نو دې خودغه کور کېنې نشی اوسیدې، اوچه کله مسلمان راوایس شو. نو محتاج شو دې (مال) ته، نو وړاندې کولې به شی (دغه مال) ده ته، (چه دې پرې خپل احتیاج پوره کړی)

وَالْمُزْنَدَةُ إِذَا تَصَرَّفَتْ فِي مَالِهَا فِي حَالِ رَدِّهَا جَازَتْ تَصَرُّفُهَا

ترجمه و تفسیر: او مرتده ښځه کله چې دا د تصرف کوی په خپل مال کېنې په حالت د ارتداد خپل کېنې نو جائز دې تصرف دې

دلیل: هرکله چې مرتده ښځه قتلولې نشی بلکه قید کولې به شی تردې چې دوباره اسلام قبول کړی نو ښکاره خبره ده چې دا به دخپل ژوند ضروریاتو پوره کولو دپاره تصرفات کوي. نو دا چې د ارتداد په وخت کېنې کوم تصرفات کوي هغه به صحیح او نافذ وی.

(وَنَصَّارَى نِيْزٍ تَقْلِبُ يُوْخَدُ مِنْ أَمْوَالِهِمْ ضِعْفُ مَا يُوْخَدُ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ مِنَ الزَّكَاةِ)

ترجمه و تفسیر: (دا) فصل دې (په بیان د احکامو د بنو تغلب د جزیه په کېنې) اونصاری د بنو تغلب اخستلې به شی د مالونو ددوی نه دوچنده دهغه څه چه اخستې شی د مسلمانانو نه دزکاة (یعنی د مسلمانانو نه چه څومره زکاة اخستې شی. دهغې په دوچنده به د بنو تغلب د عیسایانو نه اخستې شی. پکارخودا وه. چه ددوی نه هم دعامو کافرانو پشان جزیه اخستې شوه. دکوم بیان چه وړاندې اوشو. خوددوی نه دزکاة په دوچنده اخستې شی)

دلیل: ځکه چه عمر رضی الله عنه صلح کړې وه د دوی (بنو تغلب) سره په دې باندې (چه د دوی نه به د مسلمانانو د زکاة په دوچنده جزیه اخلی) اودا (صلح د حضرت عمر رضی الله عنه) وه په موجودگي د صحابو رضی الله عنهم کېنې (خوچا پرې هم انکار اونکرلو. نو دا اجماع سکوتی شوه. اواجماع حجت دې. بیا خاص کرد صحابه کرام رضی الله عنهم اجماع) (۱)

نن هم بنو تغلب؟ بنو تغلب په اصل کېنې عربی النسل وو. د جاهلیت په دور کېنې نې عیانیت قبول کړې وو. حضرت عمر رضی الله عنه په خپل دور خلافت کېنې د دوی نه جزیه اوغوسله. خو دوی انکار اوکرلو. او ورته نې اووئیل چه زمونږ نه به هم د مسلمانانو پشان زکاة اخلې. خو حضرت عمر رضی الله عنه او فرمائیل. چه زه د مړنک نه صدقه نه اخلم. په دې باندې بعضې تغلیبیان د روم د نصارو سره ملاؤ شو. په دې باندې

(۱) تقدم ترجمه فی آخر باب زکاة الخیل.

حضرت نعمان بن زرعہ رضی اللہ عنہ اوفرمائیل ای امیرالمومنین دا عرب قوم دی. اوبہادرهم دی. دوی دجزیہ پہ ورکولو کنبی خپل هتک او بی عزتی گنری. اودا ورته شرم ښکاری. د دوی نه د زکاة په نوم باندې جزیه اخله. هسې نه چه دوی د رومیانو سره تل شی. اوزمونې دشمن په دوی سره په مونې باندې مدد حاصل کری. دحضرت عمر رضی اللہ عنہ دا مشوره خوښه شوه. او د دوی په سرواو ښخوباندې نې د مسلمانانو د زکاة په دوچنده مقررہ کرله. اودا نې ورته اوفرمائیل دا جزیه ده. باقی چه تاسو ورته څه نوم ورکوئ. هغه ورته ورکړی. اوبه دغه وخت کنبی چه کوم نور صحابه کرامو رضی اللہ عنہم موجود وو. هغوی ددوی په دې عمل باندې انکار اونکړلو. بلکه متفق شو ورسره، نو دا اجماع شوه.

دخراج وغيره مصارف

وَمَا جَاءَ الْإِسْلَامُ مِنَ الْخَرَاجِ وَمِنْ أَمْوَالِ بَنِي تَغْلِبَ وَمَا أَهْدَاهُ أَهْلُ الْحَرْبِ إِلَى الْإِسْلَامِ وَالْحِزْنَةُ يُعْفَى فِي مَصَالِمِ الْمُسْلِمِينَ فَيَسْتَمْنَعُ مِنَ الْبُغُورِ كُنْزِي الْقَنَاطِرَ وَالْجُيُورَ وَيُعْطَى مِنْهُ قَضَاةُ الْمُسْلِمِينَ وَغَنَاهُمْ وَعِلْمَاؤُهُمْ مَا يَكْفِيهِمْ، وَيَذْفَرُ مِنْهُ أَرْزَاقُ الْمُقَاتِلَةِ وَذَرَارِيهِمْ

همل اللغة ① **الْبُغُورُ**: د لوښی سورې ② **القناطر**: په دریابونو باندې ترلې شوې پولونه ③ **الجیور**: په نهرونو باندې جوړ کړې وشې پلونه

ترجمه و تدریج فرمائی ابو الحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ اوهغه چه راجع نې کړی امام د خراج (دزمکې) اود مالونود بنوتغلب نه او هغه چه هدیه نې کړی اهل حرب امام (دمسلمانان) ته او (دغه شان) جزیه، نوخرج کولې به شی په خیرخیگره د مسلمانانو کنبی، لکه داسلامی مملکت سرحدونه په لښکروسره) د لوښو د سورو بندول، (مثلا چه کوم مات شوی وی هغه پیوند کړی، اوجوپول دورو پلونواود دریابونودپلونه، (نوداکوم څیزونه چه وړاندې ذکرشو. دجزیه وغیره مصارف دا دی. او ورکولې به شی قاضیانود مسلمانانوته اوعاملانود دوی (مسلمانان) ته اوعالمانوته د دې (جزیه وغیره) نه په هغه مقدارچه کافی کیږی د دوی دپاره او ورکولې به شی ددې (مالون) نه خرچه د فوخیانواود هغوی د اولاد،

دلیل ځکه چه دا (کوم مال چه مونې ته راکوی) مال د بیت المال دې. ځکه چه دا (مال ماخوذه دې د بنوتغلب نه) رسیدلې دې مسلمانانوته بغیرد جنگ نه، اودا (بیت المال) تیارشوی دې دپاره د مصالحود مسلمانانو، اودا کسان (چه قاضی، عالمان وغیره دی) کارکونکی دی ددوی (مسلمانان) اود خرچه د اولاد په پلارانباندې وی. نوکه چیرته ورنکړې شی دوی (قاضیانووغیره ته) مال چه کافی وی د دوی دپاره، نو دوی به محتاج وی مزدوری کولو ته، (اوپه مزدوری کوی) نونه به اوزگاریرې جنگ کولوته.

دباغیانوپه یوه علاقه باندې غلبه کول

(وَإِذَا تَغَلَّبَ قَوْمٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى بَلَدٍ وَخَرَجَ جَائِسٌ طَاعَةَ الْإِمَامِ وَعَاوَهُمُ إِلَى الْعُدُوِّ إِلَى الْجَمَاعَةِ وَكَشَفَ عَنْ شَبْهَتِهِمَا)

ترجمه و تدریج اوكله چه غالب شی یوقوم دمسلمانانونه په یوښارباندي، اواوخی دتابعداري دامام نه، نو(امام به) راوبلی دوی واپس کیدو ته ډلي دمسلمانانوته یعنې دوی ته به دا دعوت ورکړې شی. چه تاسو مخالفت اویغاوت مکوی. اود نورو مسلمانانوسره متفق شی) اولرې به کړې شی شبهات ددوی(د کومو د وجې چه دوی دامام نه بغاوت کړې وی)

دلالت ① امام ته پکار دی. چه دباغیانوسره سمدستی جنگ نه شروع کوی. بلکه دوی ته دعوت ورکړی. چه تاسو دخپل مخالفت نه منع شی. ځکه چه حضرت علی رضی اللہ عنہ هم داسې کړی وو. دحضرت

عثمان رضی اللہ عنہ د قصاص پہ بارہ کنبی حضرت علی رضی اللہ عنہ او حضرت امیر معاویہ رضی اللہ عنہ پہ مینځ کنبی اختلاف پیدا شو. حضرت امیر معاویہ په هغه وخت کنبی دشام گورنو و. په نتیجه کنبی جنگ صفین او شو په جنگ کنبی د امیر معاویہ رضی اللہ عنہ فوځ شکست ته نژدی شو. نو قرآن پاک نه اوجت کړلو. چه فیصله به په دې کوو. نو حضرت علی رضی اللہ عنہ او حضرت امیر معاویہ دخپل طرف نه یو یو کس حکم مقرر کړلو. د حضرت علی رضی اللہ عنہ د طرفه ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہ او د حضرت امیر معاویہ د طرفه عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ مقرر شول. په دې باندې د حضرت علی رضی اللہ عنہ د فوځ نه یوه ډله جدا شوه. چه تاسو په کتاب الله فیصله اونکړه. بلکه حکمین مومقرر کړل. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمانی. ما حضرت علی رضی اللہ عنہ ته او وینل. چه کله ددوی غصه سره شی. نو تاسو ما دوی ته اولیره. چه زه دوی سره خبرې او کړم. کیدې شی. دوی دخپل مخالفت نه راوگرځی. نو حضرت علی رضی اللہ عنہ راته او وینل. زه ویریرم. هسې نه چه تاسو ته څه نقصان اورسوی. ما ورته او وینل. د فکر خبره نه ده. الله به خیر کړی. دوی فرمانی. چه زه ورغلم. کله چه دوی زه اولیدم. نو دوی و وینل. تاسو څه دپاره تشریف راوړې دې. ما ورته او وینل. زه دنسې رضی اللہ عنہ دصحابه کرامو رضی اللہ عنہ او د حضرت علی رضی اللہ عنہ د طرفه چه دنسې رضی اللہ عنہ د تره خوږې اوخوم دې. راغلي یم. ستاسونه دا تبوس کول غواړم. چه آخر تاسو په حضرت علی رضی اللہ عنہ کنبی داسې کوم عیب اولیدلو. چه دهغې د وجې تاسو دهغه مخالف شوی. تاسو ماته هغه بیان کړی. کیدې شی. چه تاسو مطمئن کړم. نو هغوی او وینل. هغه درې خبرې دی. یوه دا چه علی رضی اللہ عنہ د الله تعالی په دین کنبی ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہ حکم مقرر کړل. حالانکه الله تعالی فرمانیلی دی. **(إِنَّ الْحُكْمَ لِلَّهِ)** دویمه خبره دا ده. چه حضرت علی رضی اللہ عنہ د امیر معاویہ رضی اللہ عنہ سره جنگ او کړلو. او په هغوی باندې نه غلبه هم حاصله کړه. خو نه نهې د هغوی مالونه حاصل کړل. او نه نهې دهغوی ښځې وینځې جوړې کړې. او نه نهې ماشومان غلامان کړل. اوس خبره دا ده. که دوی کافران وو. نو د کافرانو مالونه مال غنیمت وی. او ښځې او بچی نهې هم وینځې او غلامان جوړولی شی. او که دوی کافران نه وی. مسلمانان وی. نو د مسلمان سره جنگ کول حرام دی. بیا نهې ورسره جنگ ولې کولو. دریمه خبره دا ده. چه علی رضی اللہ عنہ په حکم نامه کنبی دخپل نوم نه د امیر لفظ کت کړلو. اوس که دې امیر نه وی. معاویہ رضی اللہ عنہ به امیر وی. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمانی. چه ما ورته او وینل. که زه کتاب الله اوسنت رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه تاسو ته ددې اعتراضاتو جوابونه درکړم. نو آیا تاسو به دخپلې خبرې نه منع شی. او مخالفت به پریردې. نو هغوی او وینل. په الله قسم مونږ به مخالفت پریردو. ما ورته او وینل. الله تعالی فرمانیلی دی. **(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصِّدِّقَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ يَسْتَكْبِرْ مُتَعَبِدًا قَدْ أَفْعَلْ مَا قَتَلَ مِنَ الْقَوْمِ تُكَلِّمُهُمْ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَذَا يُلَئِقُ الْكَفَّةَ)** یعنی دا حرام په حالت کنبی تاسو ښکاره کوئ. او چه کوم کس ښکار او کړلو. نو دهغې ښکار د قیمت مقرر کولو دپاره الله تعالی په مسلمانانو کنبی په دوو عادلانو باندې دهغې ذمه واری اچولې ده. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دهغوی د دویم اعتراض جواب دا ورکړلو. چه په جنگ جمل کنبی چه د حضرت علی رضی اللہ عنہ او حضرت عائشې رضی الله عنها په مینځ کنبی قتال شوې وو. که چیرته په هغې کنبی حضرت عائشه رضی الله عنها گرفتاره شوې وه. نو آیا هغه وینځه جوړول به جائز وو. حالانکه هغه خود مسلمانانو موده. نو که تاسو دا جائز گنئ. بیا تاسو مسلمانان نه نهې. نو لکه څنگه چه په جنگ جمل کنبی دغه شان نشو کیدې. دغه شان به په دې موقع جنگ صفین کنبی هم نشی کیدې. د خوار جود دریم اعتراض جواب حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دا ورکړلو. چه دصلح حدیبیه په موقع نبی صلی اللہ علیہ وسلم په معاهده کنبی دخپل نوم نه د رسول لفظ لرې کړې وو. حالانکه ددې لفظ په لرې کولو نبی صلی اللہ علیہ وسلم د پیغمبری نه نه وو وتلي. نو دغه شان حضرت علی رضی اللہ عنہ هم د خلافت نه نه اوځی. چه کله نهې دا مسکت جوابونه واوریدل. نو خوار چه د هغوی شمار شپې زړه وو. په

هغوی کښې دوه زره دحضرت علی رضی الله عنه اطاعت ته راواوړیدل. اوڅلور زره په خپل ضد قائم پاتې شو. او مقتول شول. ددې واقعه نه ثابته شوه، چه د باغیانو سره جنگ کول جائز دی. (۱)

⑦ اوبله دا آسانه طریقه په دواړو طریقو کښې، (چه دباغیانو د شردفع کول مقصود دی. نوددوی د شردفع کولو دپاره دوه طریقې دی. یوه دا چه دوی ته دعوت ورکړې شی. اوددوی شبهات لري کړي شی. اوددوی واپس دامام په اطاعت کښې داخل شی. اودویمه طریقه دا ده، چه دوی سره جنگ اوکړې شی. اوقتل کړې شی. خو په دې دواړو طریقو کښې د دعوت طریقه آسانه ده. ځکه چه په دې کښې (جنگ نه حفاظت دې) اوکیدې شی چه شردفع شی په دې (دعوت باندې) نوشروع به کولې شی ددې (دعوت) نه، (که په دعوت اونشوه. نوییا به ورسره جنگ کولې شی)

باغیانوسره دجلب شروع کولوممانعت

(وَلَا يَبْدَأُ بِالْقِتَالِ حَتَّى يَبْدُعُوهُ، فَإِنْ يَدْعُوا قَاتَلَهُمْ حَتَّى يَفَارِقَ جَمَاعَتَهُمْ)

ترجمه و تشریح: اوشروع به نه کوی (امام) په جنگ کولو (باغیانوسره) تردې چه شروع اوکړي هغوی (باغیان) که هغوی شروع اوکړه په دې (جنگ) نوجنگ به کوی هغوی سره تردې چه ماته شی جمع ددوی. (اوتختی)

دلیل: دلیل دا دي. چه حکم مرتب کیري (دجواز قتال باغیانوسره) په دلیل (دقتال) باندې، اوهغه چه جمع کیدل دی. اومنغ کیدل دی. یعنی کله چه دوی راجمع شی. نوددوی قوت پیدا شو. اودغه قوت به په جنگ باندې ختمیري (اودا ترتب دحکم په دلیل باندې. ځکه کولې شی) چه شان دا دي. که چیرته انتظار کوی امام د حقیقی جنگ د دوی (چه کله دوی حمله اوکړي. نوییا به ورسره گورو) نو ډیرکته داسې وی. چه ممکن نه وی ده (امام) لره دفع کول (ددوی دحمله، ځکه چه دوی حمله اوکړي. اوامام ورته د وړاندې نه تیاري نه وی کړې. یا اسلامی لښکر په غفلت کښې وی. نوییا به څه دوی دباغیانو مقابله اوکړي) نومرتب کولې به شی حکم (دجواز قتال) په دلیل باندې، دوجې د ضرورت د دفع کولو شر د دوی. (یعنی باغیانوسره د جنگ شروع کول ځکه جائز دی. چه ددوی دطرفه د شرویره ده)

دباغیانو مددچار جماعت سره څه عمل پکار دي ؟

(وَإِنْ كَانَتْ لَهُمْ فِئَةٌ أَمْهَزَ عَلَى جَرِيحِهِمْ وَأَلِيمٌ مُؤْلِمٌ)

هل اللغة: ① فئة: ډله ② امهز: تلواړه کوی ③ الاندفاع: دفع کول

ترجمه و تشریح: که چیرته وی ددوی (باغیانو) دپاره ډله (چه ددوی مدد کوی) نوتلواړقتل به اوکړي شی دزخمی ددوی (یعنی کوم کس چه په دوی کښې زخمی شوی وی. هغه به زرقتلولي شی) اومنده به وهلي شی په تختیدونکي ددوی (یعنی کوم کس چه په دوی کښې تختی. نوهغه به رالاتدې کولې شی دلیل: دپاره د دفع کولو د شرد دوی (ډلې) چه یوځاني نشی (زخمی اوتختیدونکي) د دوی (باغیانو)

سره،

(وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ فِئَةٌ لَمْ يَمْهَزْ عَلَى جَرِيحِهِمْ وَلَمْ يَتَبَّهْ مُؤْلِمٌ)

اوکه چیرته نه وی ددوی (باغیانو) ډله (مدد کونکي) نو نه به شی قتلولي زخمی ددوی اونه به شی رالاتدې کولې تختیدونکي ددوی.

هليله دوجي د دفع كيدو د شريفير ددي (قتلولواو تختولونه)

(وَلَا تَسْبِيْ لَهُمْ ذَرْبًا وَلَا يَقْسَمُ لَهُمْ مَالٌ)

ترجمه و تفسیر: اونه په شی قید کولې ماشومان د دوی اونه به شی تقسیم کولې په حیثیت دمال غنیمت، مال د دوی

هلاله ① جمل په عربی کښي اوبښ ته وائی، چونکه په دې جنگ کښي حضرت عائشه رضی اللہ عنہا په اوبښ باندې سوره وه. ځکه ورته جنگ جمل وائی. ددې جنگ شان ورود داسي دې، چه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ قاتلین حضرت عثمان رضی اللہ عنہ یو کم پنځوس ورځي محاصره کړي وو. اوبيا نې دیر په ظالمانه مرگ سره قتل کړلو. د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د شهادت نه پس حضرت علی رضی اللہ عنہ ته خلافت ملاؤ شو. دبدقسمتی نه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ په قتل کښي چه کوم کسان ملوث وو. هغوی د حضرت علی رضی اللہ عنہ سره بیعت کولوته وړاندې شو. خلقو ددې نه دا اندازه واخستله، چه حضرت علی رضی اللہ عنہ د عثمان رضی اللہ عنہ د قاتلینوسره په صلاح وو. صحابه کرامو رضی اللہ عنہم د حضرت علی رضی اللہ عنہ نه مطالبه شروع کړله، چه تاسود حضرت عثمان قاتلینونه قصاص واخلي. خو چونکه یو خود حضرت عثمان قاتلین ښکاره معلوم نه وو. اوبله دا چه هغوی ته دومره قوت اوطاقت حاصل شوي وو، چه دخپل خلافت په ابتدائی ورځو کښي د حضرت علی رضی اللہ عنہ په وس او قدرت کښي دا خبره نه وه، چه دهغوی نه قصاص واخلي. ددې وجې هغوی به دا ونیل. چه زه به ضرور د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ قصاص اخلم. خبر په دې دوران کښي څه کسان حضرت عائشې رضی اللہ عنہا ته لارل. دا په دغه وخت کښي په مکه معظمه کښي وه. اوهغې ته نې اوونیل، چه ستاسوپه سرکردگي کښي چه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د قصاص مطالبه اوشی، نوکيدې شی. په دې باندې عمل اوشی. اوبل حضرت عائشې رضی اللہ عنہا ته دا خبره هم په غوږو کښي واچولې شوه. چه حضرت علی رضی اللہ عنہ د حضرت عثمان په قتل کښي صلاح کار وو. ددې وجې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا په اوبښ باندې سوره شوه. بل طرف ته حضرت علی رضی اللہ عنہ ته هم د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا د لښکر علم اوشو. نو هغوی هم دلښکر سره راروان شول. کله چه دواړه لښکري یوځای ته اورسیدي. نو حضرت علی رضی اللہ عنہ حضرت عائشې رضی اللہ عنہا ته د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ دقتل نه خپل برایت ښکاره کړلو. په دې باندې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا اودهغې لښکر مطمئن شول. خود حضرت علی رضی اللہ عنہ په لښکر کښي چه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ کوم قاتلان موجود وو. هغوی سره ویره شوه. که چیرته د دوی دواړو صلح وشوه. نوبیا زمونږ خیر نشته. نو د شپې شپې څه کسانود حضرت عائشې رضی اللہ عنہا په لښکر حمله اوکړله. اوڅه کسانود حضرت علی رضی اللہ عنہ په لښکر. د دواړو لښکرو دا گمان اوکړلو. چه مونږ سره د هوکه اوکړي شوه. اودغه شان په غلط فهمي کښي دیویل په قتلولو کښي لگيا شول. دې ته د جنگ جمل واقعه وائی. په دې کښي حضرت علی رضی اللہ عنہ امام برحق وو. ددې وجې چه ددوی کوم هدايات دی. هغې ته شرعی حیثیت حاصل دي. (۱)

② اوبله دا چه دوی دباغیان، مسلمانان دي. اواسلام حفاظت ورکوی نفس اومال ته، نودمسلمان نفس اومال ته به تعرض نشی کولې. لکه نبی صلی اللہ علیہ وسلم چه فرمائیلی دی. چا چه ایمان راوړلو. نو ده زما نه خپل مال او جان محفوظ کړی اونشته څه باک چه جنگ اوکړي شی دوی دباغیانو سره هم دهغوی په وسله باندې، چه وړاندې ترې اخستی شوي وی، که محتاج شول مسلمانان دي (وسله دباغیانو) ته،

ولا بأس بأن یقاتلوا مسلحهم ان احتاج المسلمون الیه

ترجمه و تفسیر: اوڅه باک نشته چې د باغیانو سره په وسله سره او جنگپری که مسلمانان دې ته محتاج شو.

دلیل: څومره چې کیدې شی چې جنگ اوښی او که د جنگ نوبت راشی نو چې وسله استعمال نشی خو که بغیر د وسلې استعمال نه کار نه کړی نو بیا جائز ده چې د باغیانو سره په وسله سره جنگ اوکړی شی چې د دوی د شر نه اسلامی ریاست محفوظ شی.

(وَمَنْ يَسْرِ الْأَمْرَ أَمْوَالَهُمْ فَلَا يُرَدُّهَا عَلَيْهِمْ وَلَا يُغْنِيهَا عَنْهُمْ يَتُوبُوا فَإِنَّهَا عَلَيْهِمْ)

ترجمه: او بڼد به کړی امام مالونه د دوی (باغیانو) نو نه به ئې واپس کوی دوی (باغیانو) ته اونه به ئې تقسیموی (په مینځ د مسلمانانو کښې) تردې چه توبه اوباسی (د بغاوت نه) چه توبه اوباسی) نو واپس به ئې کړی دوی (باغیانو) ته.

دلیل عدم القسمة: هر چه نه تقسیمول دی. (چه د مال غنیمت پشان به ئې نه تقسیموی) ځکه چې دا د مسلمانانو مال دې نو په دې سره د هغوی د اجازت نه بغیر فائده اخستل جائز نه دی

دلیل جواز العیس: او هر چه بندول دی. نو دپاره د دفع کولو د شر د دوی (باغیانو) چه د دوی قوت به ختم شی. (یعنی چه وسله ترې واخستې شی. نو دوی به مسلمانانو ته ضرر نشی رسولې. او چه وسله ورسره وی. نویه دوی به حمله اوکړی) نو ددې وجې (چه د دوی قوت ختم شی. او دوی د شر نه مسلمانان محفوظ شی)

دلیل رد الاموال: او هر چه واپس کول دی پس د توبې نه (یعنی چه باغیان توبه اوباسی. نو د دوی مالونه به دوی ته واپس کولی شی) دوجې د ختمیدو د ضرورت نه، (ځکه چه د دوی نه خو وسله او اسونه په دې مقصد اخستې شوی وو. چه په دې باندې مسلمانانو ته ضرر اونه رسوی. خو چه دوی توبه ویستله. نو د ضرر ویره ختمه شوه. نو ضرورت هم ختم شو)

د باغیانو د اخستی عشا وخراج حکم

(وَمَا جَاءَ أَهْلَ الْبَيْتِ مِنَ الْبِلَادِ الَّتِي غَلَبُوا عَلَيْهَا مِنْ الْخَرَاجِ وَالْعَشْرِ لَمْ يَأْخُذْهُ إِلَّا مِمَّا تَانِيَا)

هل اللغة: ① الجبابة: اخستل

او هغه چه وائي اخلی باغیان (دا وایسیدونکود) ښارونو هغه نه چه غلبه کړی وی دوی په هغې (ښارونو) خراج او عشر، نو نه به ئې اخلی امام (د مسلمانانو د هغوی نه) دپاره.

دلیل: ځکه چه اختیار د اخستلو (د عشر او خراج) ده (امام) ته دې. په وجه د حفاظت، (چه امام د دوی حفاظت کوی) او په موجوده صورت کښې چه باغیانو د دوی نه خراج او عشر واخستلو حفاظت ئې اونکړلو د هغوی، (نو ځکه به ترې دپاره خراج او عشر نه اخلی. بیا)

(إِنْ كَانُوا نَوَاصِرَ فَوْقَ حَقِّهِ أَجْزَائِمْ أَخَذَ مِنْهُ)

ترجمه: که چیرته هغوی (باغیانو) خرچ کړلو (دغه خراج او عشر کوم چه ئې د مسلمانانو ته اخستی وی) په خپل مصرف کښې، نو جائز شو (دغه خراج او عشر) دهغه چا دپاره چه اخستې شوې وی د هغه نه، دوجې د رسیدو د حق نه خپل مستحق ته.

دلیل: ځکه که د مسلمانانو امام ترې اخستې وو. نو هغه به هم خپلو مستحقینو ته ورکول. او باغیانو هم ورکړل. نو خپل مستحق ته اورسیدلو. البته په واسطه کښې فرق راغلو.

(وَإِنْ لَمْ يَكُونُوا نَوَاصِرَ فَوْقَ حَقِّهِ فَعَلَى أَهْلِهِ فِيمَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يُبْعِدُوا وَأَذَلَّكَ)

ترجمه و توضیح اوکه نه وو دوی «باغیان چه» خرج کړي وو «دغه خراج او عشي په مصرف خپل کښي، بلکه د عشاو خراج چه کوم مصارف دي. دهغي نه علاوه په خپلونورو مقاصدو کښي نې استعمال کړل نوپه ورکونکي د هغي. «عشاو خراج، يعني چه دچا نه باغيانو عشاو خراج اخستي وي. نوپه هغوی باندې لازمه ده» په مينځ دهغه او الله کښي، چه دوباره ورکړي دغه «عشر يا خراج، خراج اگرچه دکافريه زمکه کښي وي. خوچه خراجي زمکه دمسلمان په ملکيت کښي راشي. نو دې به هم دهغي خراج ورکوي. نوځکه به مسلمان هم خراج دوباره ورکوي. چه غاړه نې خلاصه شي. اوکه دکافرنه نې خراج اخستي وي. نوچونکه هغه خود ثواب په نيت باندې خراج نه ورکوي. بلکه د هغه په حق کښي خودا يودنياوي تيمکس دي. چه دخپل جان اومال دحفاظت په بدله کښي نې مسلمان بادشاه ته ورکوي، **دليله** «ځکه چه اوته رسيدلو» دغه عشر او خراج خپل مستحق ته، «نودا داسې شوه. لکه چه يوکس دزکاة پيسي دخپل مال نه جدا کړي. او هغه نې لا فقيرانو ته نه وي ورکړي. چه ضائع شي. نوده باندې دوباره زکاة ورکول واجب دي. ځکه چه اولنې پيسي خپلو مستحقينو ته اوته رسيدلې. دغه شان دلته به هم دوی دوباره عشاو خراج ورکوي.

الاعادة في الفراج صاحب دهدايد (رحمته الله عليه) فرمايلي دي عالمانو رحمته الله عليهم دوباره ورکول په دوی

«مسلمانانو ماغوذمنهم الغراب والعش» باندې په خراج کښي دي «ديانة» ځکه چه دوی «باغيانو» سره جنگيدونکي دي. نوشول «باغيان» مصارف د خراج، اگرچه وي دوی «باغيان» مالداران، «ځکه چه باغيان اگرچه باغيان دي. خود اسلام نه خو خارج شوی نه دي. اود خراج مصرف مسلمانان دي. نوځکه د هغه مسلمانانو خراج ادا شو. دچا نه چه باغيانو خراج اخستي وي. اگرچه چاته دغه خراج ملاؤ شوي وي هغوی مالداران وي. ځکه چه د خراج په مصرف کښي فقر شرط نه دي.

الاعادة في العشر اوپه عشر کښي چه باغيانو دمسلمانانو نه عشاو اخستي وي، که وي «باغيان» فقيران نوهم دغه شان حکم دي. «يعني چه دچا نه عشاو اخستي شوي وي. په هغوی باندې ديانة دوباره ورکول نشته» ځکه چه دا «عشر حق د فقيرانو دي. «او باغيان هم فقيران اومسلمانان دي. اگرچه نافرمان دي. نوځکه ددوی عشاو ادا شي

کتاب الحصر والاباحة

ترجمه «دا» کتاب د ناروا او رواو (د احکامو په بيان کښي) دي.

توضیح صاحب دقدوري رحمته الله عليه د دې نه وړاندې کتاب السير بيان کړو په هغي کښي د مال غنيمت احکام وو. او کوم خيزونه چې په مال غنيمت کښي حاصل شي په هغي کښي د بعضو استعمال جائز دي او د بعضي ناجائز د دې وجې نې ورپسې کتاب الحصر والاباحة ذکر کړو.

د سرو او بشو دپاره د ريښمو اغوستلو حکم

لايحل للرجال لبس الحرير چه سرو دپاره ريښمو اغوستل حلال نه دي

توضیح مسئله ښکاره ده اشکال په کښي نشته.

دليله «ځکه چه نېي کریم ﷺ د ريښمو او ديباج (خالص ريښمو) اغوستلو نه منع فرمايلي ده او وي

فرمانیل إِنْشَاءَ بَلْبَسَهُ مَنْ لَا عِلَاقَ لَهُ فِي الْآخِرَةِ (۱) چه ،، دا هغه کس اغوندی. د چا چه آخرت کښې هیڅ حصه نه وی،،

وَيَحِلُّ لِلنِّسَاءِ بِنَخْوٍ دپاره حلال دی

تذریح: مسنله ښکاره ده اشکال په کښې نشته.

دلیل: د حضرت علی (ع) نه روایت دی أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ بِأَحَدِي يَدَيْهِ خَيْرِي وَيَا آخَرِي ذَهَبَ وَقَالَ: هَذَانِ مُرْمَانٌ عَلَى ذُكُورٍ أَمْتِي حَلَالٌ لِأَنَاثَتِهِمْ (۲) .. چه نبی کریم (ص) بهر ته تشریف راوړو او ددوی سره په یو لاس کښې رینیم او په دویم لاس کښې سره زرو او وې فرمائیل. چه دا دواړه د امت په سره باندې حرام دی. ددوی ښخو دپاره حلال دی،

د رینیمو په تکیه او په دې باندې د اوده کیدو حکم

وَلَا بَأْسَ بِتَوَسُّدِي عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ. او هیڅ باک نشته. د رینیمو تکیه لگولو کښې، د امام ابوحنیفه (رحمته الله علیه) نیز.

تذریح: د امام صاحب (رحمته الله علیه) په نیز د رینیمو په تکیه لگولو کښې هیڅ باک نشته.

دلیل: ① د حضرت عبدالله بن عباس (رضی الله عنه) په تولاتی به د رینیمو تکیه پرته وه نوهسې به نه وه پرته بلکه تکیه به یې ورته لگوله.

وَقَالَ: بُكْرَةٌ تَوَسُّدِي دوا صاحبین رحمهما الله فرمائی. مکروه دی تکیه لگول دې ته

مسلك الصالحين: د صاحبینو په نیز د رینیمو بالخ ته تکیه لگول مکروه دی

دلالتها: ① د صاحبینو رحمهما الله دلیل د ذکر شوو احادیثو عموم دي. د کما هو ظاهر ویه بحث فی النتائج

② او په دې وجه هم (مکروه دی). چه دا د عجمو پاشاهانو او متکبرینو طریقه ده. او ددوی سره تشبیه حرام ده. او د حضرت عمر فاروق (رضی الله عنه) فرمائی. چه د عجمیانو طریقه اختیار ولونه خپل خانونه بچ کړي. (۳)

د صاحبینو رحمهما الله په نیز حالت د جلب مستندی دي

وَلَا بَأْسَ بِبَلْبَسِ الْحَرِيرِ وَالذِّيَّاسِ فِي الْحَرْبِ عِنْدَهُمَا او په جنگ کښې د صاحبینو رحمهما الله په نیز په

۱ - قال الزهلي رحمه الله ما حديثان للأول أخرجه الجماعة عن حذيفة رضي الله عنه الذي تقدم تخريجه عن قريب وأما الثاني فأخرجه البخاري في الجمعة باب ۷ ومسلم في ۱ اللباس رقم ۶ وأبو داود في الصلاة باب ۲۱۳ والنسائي في الجمعة باب ۱۱ ومالك في اللباس رقم ۱۸ من حديث عبد الله بن عمر رضي الله عنهما أن عمر بن الخطاب رضي الله عنه رأى حلة عند باب المسجد فقال يا رسول الله لو اشتريت هذه لبستها يوم الجمعة وللوفد إذا قدموا عليك فقال رسول الله ﷺ إنما يلبس الحرير في الدنيا من لا خلاق له في الآخرة ثم جاء رسول الله ﷺ منها حلل فأعطى عمر منها حلة فقال عمر رضي الله عنه يا رسول الله كسوتها وقد لئت ما لئت؟ فقال رسول الله ﷺ إن لم أكسها لبستها فكساها عمر أخاه له مشركاً (نصب: ۵۲۱/۴)

۲ - أخرجه البخاري في ۱ الجنائز باب ۲ ومسلم اللباس رقم ۲ والترمذي في الأدب باب ۴۵

۳ - أخرجه ابن حبان في صحيحه في النوع التاسع من القسم الرابع من حديث شعبة عن قتادة رضي الله عنه (نصب: ۵۲۵/۴).

رېښمو او ديباج (چه تنسته او بوده ئې دواړه د رېښمو وي) اغوستو كېښې هېڅ باك نشته

هل اللغة < ① اللبياج: غت رينسم ② العرب: جنك

[illegible]

وَيَكْرَهُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ أَوْ دَامَامَ أَبُو حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِهِ نِزَامُ مَكْرُوهِ دِي.

تفريح: امام ابو حنيفه رحمته الله خالص رينيم اغوستل په جنگ كېني هم مكروه گرځوي.
 دليل: ځكه چه ددې په ممانعت كېني كوم احاديث وړاندې ذكر شوي دي. هغې كېني د جنگ او غير
 جنگ تفصيل نشته.
 تبيين: كله چه فوجيان د جنگ تياري كوي. نو په رينيمو اغوستلو كېني هيڅ باك نشته. اگر چه اوس
 دښمن حاضر شوې نه وي. خو په دې كېني به مونځ نه كوي. البته كه د دښمن يره وي. نو په دې كېني
 مونځ هم كولې شي.

کہ بنوالی د ریمو او اوردوالی د ریمو نه وی نوخه حکم دی ؟

وَلَا تَأْسَ بِبُئْسِ الْوَحْيِ ارْسَلْتَهُ ۚ هِيَ بِآيَاتِكُمْ خَيْرٌ فَرَسَ إِذْ أَنَا لَمُ الْوَحْيِ ۚ وَنُفِثَ رُوحُ قَوْلِ الْأَوَّلَيْنِ فَجَاءَكَ مُبِينًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُ الَّذِي أَخْبَرْتَ ۚ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ يَدْعُونَ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَنبِيَاءَهُمْ وَأَشْجَارَهُمْ أَشْجَارًا تُتَّقَى ۚ وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِهِمْ وَاقِرِينَ فَسَبِّحْ عَلَىٰ نَفْسِكَ مِمَّا أَوْفَىٰ بِهِ إِلَهُكَ وَإِنَّكَ حَلَدْتَ لَهَا مِمَّا دُعِيَ ۚ وَنَحْنُ نَعْتَدُ الْمُجْرِمِينَ لَنُغْنِيَنَّكَ عَنْهَا وَلَنَجْوزَنَّكَ فِيهَا ۚ فَمَن شَاءَ فَلْيُصَلِّ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ خَلْقِ كُلِّ شَيْءٍ حَلِيمٌ ۚ

جمل اللغة ❶ ❷ خۇزەيدو دريايى خنارور د ايختو (ورې) نه جوړه شوې کچه، ❸ سدى درسدا، نه د اسم مفعول صيغه ده. په معنى د تانا اودل، سدى: پانا (تستنه، ملاست تارونه) ❹ لعمه: تانا (بوده، ولاړ تارونه) ❺ القطن: مالوج
توضيح: مسئله واضح ده.

دلیل: خکه چه صاحبو به خز (د وړی او رینمو جوړه شوې کپړه) اغوسته (۱)

سرو دہارہ پہ سرو زرو سرہ بنائست جو رول جائز نہ دی

وَلَا يُمْرُّ إِلَّا بِرَأْسِ الْخَيْلِ بِالدِّهَابِ وَالْفِصَّةِ وَهُوَ سَرٌّ لِرَجُلٍ مُجْتَمِعٍ
سَمِينُو زُرُو سَرَّ

حل اللغة < ① التحلي؛ بنانست ② الغائم؛ كوتمه ③ السيف؛ توره

تفريح: د سرو دپاره د سرو زرو او سپينو زرو زيور جائز نه دي. د هغه احاديثو په وجه كوم چه تبر شوي دي. او په دغه رواياتو كښي اگر چه صرف د سرو زرو ذكر دې. خو سپين زر هم ددې د جنس خنې

١- من جملة من عظم الله شأنه أخرجه ابن عدي في الكامل في ضعفاء الرجال (٢٥٠/٥)

۲- قال الزباني رحمه الله تعالى: عمل عمران بن الحصين وأنس بن مالك وغيرهما (نصب: ۵۲۷/۴)

دی. په دې وجه به د سپینو زرو هم دا حکم وی.
دلیل وړاندې حدیث تیر شوې دې چې نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی سره او ریښم دواړه زما د امت په نارینه باندې حرام کړي شوی دی

وَلَا يَأْسُ بِالْخَاتَمِ وَالْيَنْطَقَةِ وَحَلَاةِ السَّيْفِ مِنَ الْفِضَّةِ او نشته څه بلك په گوتمه او ملابند او د توري زيور
 سره، سپينو زرو
 سره

تفريخ البته د سپينو زرو گوتمه او د سپينو زرو ملابند (كمرپټي) او د سپينو زرو هغه زيور كوم چه په توره باندې او خيرولي شي. نو جائز دی.
دلیل د سپينو زرو گوتمه وغيره څكه جائز ده. چه ددې په جواز كښې ډير آثار رانقل دي. نبی کریم ﷺ هم د سپينو زرو گوتمه جوړه كړې وه. او د گتمې او ملابند او د توري په باره كښې روايات ذكر دي.
 او گوري: [نصب الرايه ص: ۲۳۲، ج ۴]

وَيَجُوزُ لِلنِّسَاءِ التَّحْلِي بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ او جائز دی د ښځو دپاره كالی او چول د سرو زرو او د سپينو زرو

تفريخ نفس مسئله آسانه ده د تشریح ضرورت نشته.
دلیل دليل وړاندې تیر شوې دې چې نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی سره او ریښم دواړو زما د امت په نارینه باندې حرام کړي شوی دی
الاستدلال په حدیث كښې د ذكور قيد نه معلومېږي چې د زنانو دپاره د سرو او ریښمو استعمال جائز دی

د ماشومانو دپاره د ریښو او سرو زرو اچولو حکم

وَيُكْرَهُ أَنْ يَلْبَسَ الصَّبِيُّ الذَّهَبَ وَالْحَرِيرَ او مکروه دی. هلك سره زر، او ریښم واغوندي

تفريخ لكه څنگه چه سره زر او ریښم سرو لره اغوستل حرام دی. دغه شان وړو هلکانو ته اغوستل هم حرام دی. لكه څنگه چه شراب څكل حرام دی. نو څكول هم حرام دی.
دلیل لكه څنگه چې د سرو دپاره پخپله سره زر او ریښم استعمالول حرام دی دغه شان ماشومانو ته اغوستل به هم حرام وی. لكه څنگه چې پخپله قبلي طرف ته متيازې كول مكروه تحریمي دی دغه شان ماشوم قبلي طرف ته كينول هم مكروه تحریمي دی.

د سرو زرو او سپينو زرو په لوڅو ښي د خوراك خضاك حكم

وَلَا يَجُوزُ الْأَكْلُ وَالشَّرْبُ او جائز نه دې خوراك او خكاك وَالْإِذْهَانُ وَالنَّظِيرُ او تيل لكول، او خوشبو لكول فِي آيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ د سرو زرو او سپينو زرو په لوڅو كښې لِلرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ د سرو او ښځو دپاره

تفريخ نفس مسئله آسانه ده.

دلالة ① نبی کریم ﷺ د هغه سړي په باره كښې فرمائیلی دی څوك چه څكل كوی. د سرو زرو

اوسپینو زرو په لوڅو کښې، چه هغه پخپله خپته کښې د جهنم اور اچوی (۱)
 (۲) حضرت ابو هريره رضی الله عنه ته سپینو زرو په لوڅی کښې اوبه ورکړې شوې. نو هغوی دا قبول نکړلې او داسې ئې اوفرمانیل. **ثُمَّ اَنَّا نَعْنُو رَسُولَ اللَّهِ ﷺ** (۱) چه مونږه ددې نه رسول الله ﷺ منع کړی یو.
دلیل العروة فی الادمان والتطیب هرکله چه دا (ممانعت) په څکلو کښې ثابت شو نو هم دغه شان په تیلو لگولو او ددې په مثل کښې (هم ممانعت) دې. ځکه چه دا د څکلو په معنی کښې دی. او ځکه چه دا د مشرکانو هیئت سره تشبیه ده

د سیکې، شیشې، او د عقیق د لوڅو استعمالولو حکم

وَلَا يَأْتِي بِاسْتِعْمَالِ آتِيَةِ الزَّجَاجِ وَالرَّصَاصِ وَالْبَلُورِ وَالْعَقِيقِ او هيڅ باک نشته. د د کانچ (شيشې) په لوڅو کښې او سیکې (سیسې) په لوڅو کښې، او د بلور (یو قسم شیشه) او د عقیق (په لوڅو کښې)

حل اللغة ① آتیه: لوتښې ⑦ الرصاص: سیکه ⑥ الزجاج: شیشه ⑤ البلور: د شیشې یو قسم دې ③ عقیق: دا هم د شیشې یو قسم دې

تذریع د دې ذکر شوو ټولو لوڅو استعمالول جائز دی.
دلیل د دې څیزونو نه په جوړو شوو لوښو کښې خوراک څکاک څکه جائز دې چې د دې په استعمال باندې څوک فخر نه کوی بلکه که پخواه زمانه کښې پرې فخر کول هم خو نن صبا د غریبانانو کره د شیشې لوښی موجود دی.

د سپینو زرو لگولې شوي لوڅو، گدئ، کټ، او کرسئ استعمالولو حکم

وَيَجُوزُ التَّرَبُّ فِي الرِّثَاءِ الْمُقْضَى عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رضی الله عنه (۲) او جائز دی څکل په داسې لوڅو کښې، چه دهغې په غاړو باندې سپین زر لگولې شوې وی. د امام ابوحنیفه رضی الله عنه په نیز رضی الله عنه وَاَلرَّكُوبُ عَلَى السَّرِيرِ الْمُقْضَى او سوریډل په داسې گدئ باندې، چه هغې ته سپین زر لگیدلی وی وَالْجُلُوسُ او کیناستل په عَلَى السَّرِيرِ الْمُقْضَى، او په داسې کټ باندې، چه هغې کښې سپین زر لگیدلی وی.

حل اللغة ① المقضى: لگولې شوې، ⑦ السرج: گدئ ⑤ الجلوس: ناسته ③ السرو: کټ

تذریع مقضض: په کوم چه سپین زر خپجولې شوې وی. یعنی ددې په غاړو باندې سپین زر لگولې شوی وی. حضرت امام صاحب رحمته الله علیه فرماني. چه کله خالص د سپینو زرو لوڅې نه وی بلکه لوڅې یا د استعمال آله د بل څه څیز ده. او ددې په غاړو باندې سپین زر خپجولې شوې وی. نو ددې استعمال

(۱) من حديث ام سلمة رضی الله عنها أخرجه البخاري في الأشربة باب ٢٨ ومسلم في اللباس رقم ١ وابن ماجه في الأشربة باب ١٧ والدارمي في الأشربة باب ٢٥ ومالك في صفة النبي ﷺ رقم (١١) -

(۲) قال الزبلي رحمته الله علیه غريب من حديث أبي هريرة رضی الله عنه وهو الكتب الستة عن حذيفة من رواية عبد الرحمن بن أبي ليلى قال استسقى حذيفة رضی الله عنه لسقاء جموسي في إزاء من لفة فقال إني سمعت رسول الله ﷺ يقول: لا تلبسوا الحرير ولا الديباج ولا تشربوا في آنية الذهب والفضة ولا تأكلوا في صحالها فإنها لهم في الدنيا ولكم في الآخرة أخرجه البخاري في الأشربة باب ٢٩ ومسلم في اللباس رقم ٥ وأبو داود في الأشربة باب ١٧ والترمذي في الأشربة باب ١٠ والنسائي في الزينة باب ٨٧ وابن ماجه في الأشربة باب (١٧) (نصب: ٥١٨/٤)

(۳) القول الراجح هو هذا قول أبي حنيفة رضی الله عنه كذا في خاتمة (٣٧٠/٤) كرو (٣٦٧) هدية (٣٣٤/٥) نقلًا عن القول الراجح (٢٩٩/٢) -

جائز دی. په دې شرط چه د سپینو زرو د ځانې نه پرهیز کوی. یعنی که د څکلو لوڅې دې. نو د سپینو زرو ځانې ته خوله نه لگوی. بلکه بل ځانې ته خوله لگوی. دغه شان که په گدئ باندې سپین زر اولگولی شو. نو د سپینو زرو په ځانې باندې نه کینی. په بل ځانې باندې کینی. نو دا جائز ده. دغه شان که په یوه کرسې باندې سپین زر خیجولې شوې وی. یا په کټ باندې، نو دواړو صورتونو کینی د سپینو زرو په ځانې باندې نه کینی. نو جائز ده.

دلیل ۱ امام صاحب رحمته الله علیه فرماني، چه د توابعو اعتبار نشي کولې. او دلته چه کوم سره زر او سپین زر لگولی شوی دی. دا ټول تابع دی. نو دا به مکروه نه وی. لکه کله چه د چوغې چهار د رینمو وی. او هم دغه شان که د رینمو نه په کپړه کینې نقش ونگار او کړې شی. نو دا مکروه نه ده. او هم دغه شان که د گتمې نه غمی کینې د سرو زرو میخ وی. نو دا هم د تابع کیدو په وجه مکروه نه دي.

مسلك المأهين دا ذکر شوی ټول صورتونه امام صاحب رحمته الله علیه جائز ګرځولی دي. او امام ابویوسف رحمته الله علیه مکروه ګرځوی. او پاتې شوه مسئله د امام محمد رحمته الله علیه په دې کینې دوه قوله دي: ① بعض حضراتو روایت کړې دي. چه دوی د امام صاحب رحمته الله علیه سره دي. او ددې دحلت قائل دي. ② او بعضو حضراتو فرماتیلی دي. چه دوی د امام ابویوسف رحمته الله علیه سره دي. او ددې د کراهت قائل دي.

دلیل ۲ د صاحبینو رحمهم الله دلیل دا دي. چه د لوڅو د بعضو اجزاو استعمال گویا ټولو اجزاو استعمال دي. نو لکه څنگه چه د سرو زرو او سپینو زرو د ځانې استعمال مکروه دی. دا به هم دغه شان مکروه وی.

وَيُكْرَهُ التَّشْيِيرُ وَتَعَشِيرُ (په لسم آيت باندې علامت لگول) وَالنَّقْطُ فِي الْمُصْحَفِ

حل اللغة ① **التعشير**: تعشير: په هر لسم آيت باندې نشان لگول، نقطه: نقطې لگول، تجريد: خالی کول

تجريد د قرآن نه علاوه (نور هيڅ) او نه ليکلي شي. مطلب دا دي. چه حديث کينې حکم ورکړې شوې دي. چه قرآن د غير قرآن نه خالی کړي. په دې وجه أمين هم نشي ليکلي. نو په قرآن باندې نقطې او اعراب لگول، دغه شان په هر لسم آيات باندې نشان لگول، او لکه مقررول، ټول مکروه دي.

دليل ۱ د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه چې چه قرآن د نورو څيزونو نه خالی کړي (۱) او تعشير وغيره لگول د تجريد (خالی کول) منافي دي. او تعشير او نقطې به په آياتونو يادولو کينې مغل وي. او په اعراب يادولو کينې به مغل وي. ځکه چه ټول خلق به په ليکلي شوي باندې اعتماد کوي. او يادول به پرېږدي. خو مشانڅو فرماتیلی دي.

الفوق في زمانه چه زمونږ په زمانه کينې عجميانو دپاره د اعراب او نقطو لگول ضروري دي. ګني ددې نه بغير به اوښی ونيلې. نو ددوی په حق کينې د اعراب وغيره کيدل ضروري دي. ګني هغوی به بالکل قرآن پرېږدي. په دې وجه اعراب وغيره خوښ ګنري شوی دي. خلاصه دکلام دا چه دا بدعت حسنه دي.

د مصحفونو بناسته کولو حکم

وَلَا بَأْسَ بِتَحْلِيَةِ الْمُصْحَفِ أَوْ بِقُرْآنِ بَنَاسْتِه كَوَلُو كِنِی هِیْخ بَاك نَشْتِه وَنَقِشِ الْمَسْجِدِ وَزَعْرِفْنِه بِسَاءِ

اللَّهُمَّ! او د جَمَات د سرو زرو په اوبو سره نقشدار او ښانسته کول.

هل اللغة ① **تعليق:** ښانسته کول ⑦ **تزيين:** مزین کول {

تخریج < قرآن کریم په زیوراتو سره ښانسته کول جائز دی. لکه څنگه چې جَمَات د سرو زرو په اوبو سره ښانسته کول جائز دی. خو دا ښانسته کول د جَمَات په مال سره کول پکار نه دی. بلکه متولی دې پخپل مال سره او کړي. که د جَمَات په مال سره نې او کړي. نو متولی به ضامن وي.

دلیل < په موجوده وخت کېنې خلقو خپل کورونه په نقش اونگار سره ښانسته کړي دي اود خلقو طبیعتونه داسې جوړ شوي دي چې هغه جَمَات ته دمانځه دپاره ځي په کوم کېنې چې سهولیات زیات وي بله دا هم چې غیر مسلمه خلق د خپلو عبادتخانو په ښانست کېنې کوشش کوي نوموړي لره هم پکار دي چې د هغوی نه وروسته نشو. بله دا چې جَمَاتونه اسلامي شعائر دي. نو د دې ښانست پکار دي

د خصی نه د خدمت اخستلو حکم

وَكُرَاهُ اخْتِلَافُ الْأَخْصِيَّانِ او د خصیانو نه خدمت اخستل مکروه دی

هل اللغة ① **خصيان:** جمع د خصی، هغه څوک چې هڅی ترې ویستلې شوې وي

تخریج < یعنی کوم خلق چې خصیې (هڅی) اوباسی. او هیجرا او خصیان کیږي. د هغوی نه خدمت اخستل مکروه دی.

دلیل < ځکه کله چې ددوی نه خدمت اخستلې شي. نو نورو خلقو ته به هم شوق کیږي. چې دا خو د آمدنی ذریعه ده. نو هغوی به هم ځان نه هیجراگان جوړه وي. حالانکه دا حرام دی. ځکه چې دا مثله کول دي. چې ددې نه صراحت سره منع شوې ده.

د خاروو خصی کول. او خر په اسپي د خيجولو حکم

وَلَا يَأْسُ بِخِصَاءِ الْبَهَائِمِ او د خاروو په خصی کولو کېنې،

هل اللغة ① **اخصاء:** خصی کول

تخریج < د خاروی خصی کولو باندې څه باک نشته.

دلیل < د خاروی په خصی کولو کېنې دخاروی هم فائده ده. چې دا ښه سربه کیږي. او چاقیږي. او د انسان فائده هم ده. چې ددې د شر نه محفوظ کیږي.

وَلَا زَاءُ الْخَيْلِ عَلَى الْخَيْلِ او خر په اسپو باندې اچولو کېنې هیڅ باک نشته

هل اللغة ① **الزاء العمير:** خره په اسپو اچول

ترجمه < او خر په اسپي باندې خيجول، ددې دپاره چې خچره پيدا شي. نوجائز دی.

دلیل < ځکه چې نبي کریم ﷺ په خچر باندې سور شوي دي. (۱) که دا (خر په اسپه خيجول) حرام وي. نو نبي کریم ﷺ به په خچر باندې نه سواریدو. چې ددې ممنوع فعل دروازه کلاو نشي.

(۱) من حديث براء بن عازب رضي الله عنه أخرجه البخاري في الجهاد باب ٥٢ ومسلم في الجهاد رقم ٧٨ والترمذي في الجهاد باب ١٥ وأحمد في المسند (٢٨٠\٤)۔

په هدیه او اجازت کښې د غلام، وینځې او د بچي د خبر حکم

وَيَجُوزُ أَنْ يَقْبَلَ فِي الْهَدِيَّةِ وَالْإِذْنِ قَوْلُ الْعَبْدِ وَالصَّبِيِّ أَوْ جَائِزُ دِيْهِ بِهَدِيَّةٍ أَوْ إِجَازَةٍ كُنْصِيٍّ دِ غَلَامٍ أَوْ دِ مَاشُومٍ قَوْلِ،

هَلِ الْهَدِيَّةُ ① الْهَدِيَّةُ: دَالِي ② الصَّبِيِّ: ماشوم

توضیح: که ماشوم یا غلام یا وینځه هدیه راوړي. چه زما پلار یا زما مالک رالیکلې ده. یا دوی په دوکان کښې څه سامان اخستلو دپاره ځي. او وائي. چه مونږ ته د اخستلو او خرڅولو اجازت دې. نو ددوی قول به قبولې شی.

دلیل: ځکه چه عادت (او رواج) هم دا دې. چه هدیه هم ددوی په لاسونو لیکلې شی. او دا ممکن نه ده. چه دوی هر وخت د اجازت گواهان خان سره ترلی گړځوي. نو که ددوی قول معتبر نه وي. نو ډیره زیاته تنگسیا به لازمه شی.

په دیاناتو او معاملاتو کښې د فاسق د قول حکم

وَيَقْبَلُ فِي الْمَعَامَلَاتِ قَوْلُ الْفَاسِقِ أَوْ بِه معاملاتو کښې به د فاسق قول قبولې شی وَلَا يَقْبَلُ فِي أَخْبَارِ الدِّيَّانَاتِ الْعَدْلُ أَوْ بِه دیاناتو په خبرو کښې به نشي قبولې. مگر د عادل (مسلمان) قول.

اقسام المعاملات: زده کړه دا خبره چه معاملات په درې قسمه دي ① په کومو کښې چه الزام نه وي. لکه مضاربات او د تجارت اجازت، نو په دې قسم کښې صرف عقل کافی دي. عدالت وغیره شرط نه دي. ② په کومو کښې چه خالص الزام وي. لکه هغه حقوق په کومو کښې چه خصوصیات جاری کیږي. نو په دې قسم کښې د شهادت د ټولو شرطونو کیدل ضروري دي.

③ په کومو کښې چه من وجه الزام وي. او من وجه نه وي. لکه وکیل معزول کول، او په ماذون باندې پابندی یعنی حجر چه په دې کښې هم وکیل باندې الزام دي. چه د معزول کولو نه روستو هغه د اخستلو پخپله ذمه دار دي. او د حجر (بندیز) نه پس د عقد فاسدولو الزام دي. او د الزام وجه دا ده. چه موکل او مولا خالص پخپل حق کښې تصرف کوي. نو په دې اعتبار سره د اذن (اجازت) پشان شو. په دې قسم کښې د امام صاحب رحمه الله نیز عدد د شهادت یا عدالت ضروري دي. خلاصه د کلام دا چه دلته د معاملاتو نه رومبي قسم معاملات مراد دي.

وجه قبول قول الفاسق في المعاملات: دمعاملاتو (یعنی هغه معاملاتو په کومو کښې چه الزام نه وي. ځنی د نورو معاملاتو دا حکم نه دي) واقع کیدل د مختلف قسمه خلقو په منځ کښې کیږي. نو که په دې کښې د عدالت شرط اولگولې شی. نو ډیر زیات حرج به لازم شی. په دې وجه دا حکم ورکړې شوې دي. چه د فاسق قول به هم معاملاتو کښې معتبر وي. نو هرکله چه خبره هم داسې ده. نو عادل او فاسق، کافر او مسلمان، غلام او آزاد، سړي او ښځه ټول برابر دي. او د ټولو قول به معتبر وي.

وجه عدم قبول قول الفاسق في الدیانات: دیانات دومره زیات نه واقع کیږي. (د دیاناتو نه خالص دیانات مراد دي. ضمنی دیانات مراد نه دي. او هغه دیانات مراد نه دي. کوم چه د ملک زوال ته متضمن وي) لکه خومره چه معاملات واقع کیږي. نو که په دیاناتو کښې زیات شرطونه اولگولې شی. نو په دې کښې به هیڅ باک نه وي. نو په دیاناتو کښې به صرف د مسلمان عادل قول معتبر وي. د فاسق او کافر به (معتبر) نه وي. ځکه چه فاسق خو پخپله د خپلو دروغو ونیلو په وجه متهم دي. نو په دې خبر کښې هم هغه دروغ ونیلې شی.

د پردی ښځې مخ او تلو ته د کتلو حکم

وَلَا يَحِلُّ أَنْ يَنْظُرَ الرَّجُلُ مِنَ الْأُخْبُونَةِ إِلَى وُجْهِهَا وَكَيْفَيْهَا أَوْ جَانِزَ نَهْ دِه. دا چه اوگوری سرې پردی ښځې طرف ته، خو د هغې مخ او د هغې دواړه تلو ته

تدريج سرې د څه ضرورت نه بغير د پردی ښځې بدن اوگوری. جائز نه ده. علاوه د مخ نه او تلی نه. **دالله** ① د الله تعالی ددې فرمان د وجې (وَلَا يُبْدِيْنَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا) اودوی دې نه ښکاره کوی زینت خپل مگر هغه چې ښکاره وی د دې نه.

الاستدلال سره دوه خبرې معلومې شوې. ① خایونه د زینت پټ ساتي. ② مخ او تلی ښکاره کول جائز دی. حضرت علی او حضرت ابن عباس ه ددې آیت په تفسیر کښې فرماني. چه د (مَا ظَهَرَ مِنْهَا) نه مراد رانجه او گتمه ده. (۱) او د مجاز مرسل د څلیریشته علاکو نه یوه علاقه د حالت او محلیت هم ده. یعنی حال ونیل او محل مراد اخستل، او محل ونیلو نه حال مراد اخستل. نو دلته حال ونیلې شوې دي. او محل مراد اخستي شوې دي. یعنی رانجو سره سترگې او دا په مخ کښې وی. نو د رانجو نه مراد مخ دي. او د گتمې نه مراد گوته ده. او دا په تلی کښې وی. نو د (مَا ظَهَرَ مِنْهَا) نه مخ او تلی مراد دی. او دغه شان آیت کښې د زینت نه مراد د زینت خایونه دي. د علاقې د حالت په وجه، او په خایونو د زینت کښې د مخ او تلی نه علاوه ټول بدن داخل دي.

② د دې دواړو اندامونو ښکاره کولو ته ضرورت دي. ځکه چه ښځو ته کله کله سرو سره په معاملاتو کښې د اخستلو خرڅولو ضرورت راپېښیږي.

تنبيه دا حکم د سلفو (مقدمینو) په زمانه کښې وو. او زموږ په زمانه کښې به ددې ښځو د مخ کتلو نه منع کولې شی. او د والوالجیه په کتاب الایمان کښې دی. چه دا مکروه دی. او شهوت سره حرام دی. لکه څنگه چه په نادره الفتاوی کښې دی. [سکب الانهر: ۴۶، ۲۷]

د پردی ښځې مخ کتل کله جائز دي؟

فَإِنْ كَانَ لَا يَأْمَنُ الشَّوْقُوْنَ که دې د شهوت نه په امن کښې نه وی **لَمْ يَنْظُرْ إِلَى وَجْهِهَا إِلَّا بِحَاجَةٍ** نو ده به گوری د ښځې مخ طرف ته، خو د څه حاجت په وجه

تدريج وړاندې نې چه کوم حکم بیان کړې وو. چه د پردی ښځې مخ او تلی کتل جائز دی. نو دا هغه وخت جائز دی. کله چه شهوت نه وی. او که شهوت وی. نو جائز نه دی. البته که څه ضرورت وی. نو کتلې شی. اگرچه شهوت وی. او ضرورت دا چه مثلاً ښځه باندې گواهی ورکول وی. یا هغې سره د نکاح اراده وی. یا وينځه ده. چه ددې د اخستلو اراده وی.

دليل د نبی کریم ﷺ ارشاد دي **مَنْ نَظَرَ إِلَى فَحَاشٍ امْرَأَةٍ أُخْبُونَةٍ عَنْ سُكْمَةٍ صَبَّ فِي عَيْنَيْهِ الْإِلَاحُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ** (کوم کس چه اوکتل د یوې پردی ښځې د ښائست خایونو طرف ته په شهوت سره نو د قیامت په ورځ به د هغه په سترگو کښې سیسه (قلعی) اچولې شی

① أمال الرواية عن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَاخْرَجَهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي تَفْسِيرِهِ (نصب: ۵۹۳/۴).

② قَالَ الزَّيْلَعِيُّ غَرِيبٌ وَمَعْرُوفٌ مَنِ اسْتَمَعَ إِلَى حَدِيثٍ قَوْمٌ وَهُمْ لَهُ كَاهُونٌ أَوْ يَفْرُونَ مِنْهُ صَبَّ فِي أَذْنِهِ الْإِلَاحُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي صَحِيحِهِ فِي كِتَابِ التَّعْبِيرِ (نصب: ۵۴۰/۴).

اگرچه احقر شاه فیصل به المرأة الصافیة کنبی و امام زلیعی رحمته نه د حدیث ضعف نقل کړو خو نور صحیح حدیثونه په وعید کنبی وارد دی. که په کتلو کنبی د شهوت یره (یعنې ظن غالب) وی. بیا به هم د حاجت (او ضرورت) نه بغیر نه گوری. چه د حرام نه بچ شی. امام قدوری رحمته فرمایلی دی. کله چه د شهوت په امن کنبی نه وی. نو نه به گوری. ددې نه دا خبره معلومه شوه چه که ده ته د شهوت شک وی. بیا هم کتل جائز نه دی. لکه څنگه چه د یقین او غالب گمان په صورت کنبی جائز نه دی.

حومة من الوجه والید که شهوت نه وی. نو د ښځې مخ او ددې لاس کتل جائز دی. خو لاس لگول جائز نه دی. اگرچه شهوت هم نه وی. ولې؟ ځکه چه ضرورت نشته. او په دې کنبی ابتلاء عام نه ده. او په کتلو کنبی ضرورت هم شته. او بلوی هم شته. او دلته داسې نص هم موجود دې. چه د لاس لگولو په حرمت باندې دلالت کوی. او حرامونکې نص دا حدیث دې. چه کوم کس داسې ښځې ته لاس اولگولو چه دې ته لاس لگول شرعاً جائز نه دی (یعنې دا نه دده ښځه ده او نه وینځه ده) نو د قیامت په ورځ به دده په لاس باندې انگار (سروټکه) ایځودې شی. او دا د لاس لگولو حرمت هغه وخت دې. کله چه دا پردې ښځه خوانه وی. چه دې طرف ته طبیعت مانل کیږی. خو که دا بوډی وی. یعنې داسې چیچره وی. چه دې طرف ته د طبیعت میلان نه کیږی. نو ددې سره مصافحه کولو او ددې لاس سره په لاس لگولو کنبی هیڅ باک نشته. ځکه چه د فتنې یره نشته.

حكم من وجه الصغيرة که وړه ماشومه ده. چه دا اوسه پورې لا د شهوت حد ته نه ده رسیدلې. نو دې ته په کتلو او دې ته په لاس اوړلو کنبی چونکه د فتنې یره نشته. نو دا ټول جائز دی. علامه شامی په [ردالمحتار: ۲۳۵، ج ۵] باندې په دې باندې بحث کړې دی.

وَيَجُوزُ لِلْقَاضِي إِذَا رَأَى أَنَّ يَحْكُمَ عَلَيْهَا او جائز ده قاضی دپاره، کله چه هغه اراده اوکړي په ښځه باندې د فیصلې کولو **وَلِلشَّاهِدِ إِذَا رَأَى أَذَاءَ الشَّهَادَةِ عَلَيْهَا** او گواه دپاره کله چه هغه په ښځه باندې د گواهي ورکولو اراده اوکړي **النَّظَرِ إِلَى وَجْهِهَا** دښځې مخ ته کتل **وَأَنْ خَافَ أَنْ يَشْتَبَى** اگرچه د شهادت یره کوی

تصريح قاضی او گواه ته د فیصلې او شهادت ادا کولو دپاره دښځې مخ ته کتل جائز دی. اگرچه د شهوت یره وی. بیا هم (جائز دی)

دلیل ځکه که هغه د شهادت د یرې په وجه د کتلو نه منع شی. نو فیصله به څنگه کوی. او شهادت به څنگه ورکوی. نو د فیصلې او شهادت ادا کولو دروازه به بنده شی. چه په دې سره به د خلقو حقوق ضائع شی. او د خلقو د حقوق ژوندی کولو ضرورت دې. نو کتل به جائز وی.

استحباب عدم الشهوة خو دوی دواړه دې د شهوت پوره کولو قصد نه کوی. بلکه د فیصلې او شهادت ادا کولو قصد دې اوکړی. ځکه چه نیت خو صحیح کیدي شی. نو د کوم څیز نه چه بچ کیدل ممکن دی. د هغې نه بچ کیدل به ضروری وی. او د بد قصد نه بچ کیدل ممکن دی.

د اکتبر دپاره د ښځې د مرض ځانې کتلو حکم

وَيَجُوزُ لِلطَّيِّبِ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى مَوْضِعِ الْمَرَضِ مِنْهَا او جائز ده داکتر دپاره دا چه اوگوری دښځې د مرض ځایونو طرف ته

تصريح که ښځه بيماره وی. او مرض په نازک (خطرناک) ځانې باندې وی. نو داکتر دپاره جائز دی. چه صرف د مرض ځانې اوگوری. او ددې علاج اوکړی.

دلیل ځکه چه دا جواز د ضرورت په وجه دې. نو د ضرورت په اندازه به اجازت وی.

فَلْ تَعْلِمِ الْمَدَاوَةَ إِلَى امْرَأَةٍ > او غوره داده، چه سرې پخپله علاج اونکړي، بلکه یوې ښځې ته اوبښاني، اوهغه دا کار پوره کړي.

دلېله > ځکه چه اگرچه ښځې دپاره هم جائز نه ده، چه هغه د یوې ښځې شرمگاه یا عورت اوگوري بهرحال د جنس، جنس طرف ته کتل بیا هم معمولی دی، خو که څوک ښځه داسې ملاو نشي، نو بیا دې ټول بدن پټ کړې شي، او صرف هغه ځانې دې ډاکټر اوگوري، کوم ځانې چه مرض دي. **نظيره** > ددې نظیردا دې چه د ښځو ختنه کونکې ښځه او د سرو ختنه کونکې سرې به صرف د ختنه کولو ځانې گوري، باقی به نه گوري، هم دغه شان د ډاکټر حکم دي، او هم دغه شان که د ضرورت په وجه او د سختې کمزورۍ (ټپ والی)، په وجه د حقنې کولو ضرورت وي، نو حقنه کونکې سرې به د حقنه کولو ځانې گوري، ځکه چه حقنه کول هم یو علاج دي، چه دا د بعضو مرضونو دپاره ضروری دي، او په بعضو کښې فائده مند دي، او په بعضو کښې طاقت ورکوي.

تنبیه ① ② > [سکب الاثرین ص: ۴۶۲، ج ۲] باندې دی، چه ختنه کول عذر نه دي، ځکه چه بالغ خپله ختنه پخپله کولې شي، یا دې نکاح اوکړي، او پخپله ښځه دې خپله ختنه اوکړي، یا دې وینځه واخلی، او په هغې دې خپله ختنه اوکړي،، قلت،، دغه شان د ښځو په حق کښې هم هیڅ عذر نه دي، ځکه چه ددوی په حق کښې دا صرف اعزاز دي، سنت نه دي، د علامه عینی **رحمته** د قرمانیل چه د سرو او ښځو دواړو دپاره ددې پریخودل جائز نه دی، تسامح ده. اوگوري: [شامی ص: ۲۳۷، ج ۵]

تنبیه ⑦ > ختنه کول سرو دپاره سنت موکده دي، او د شعائر اسلام څخې دي، او ختنه کول د ښځو دپاره د مرتبې او اعزاز خیز دي، نو بهرحال د سرو او ښځو ختنه کولو په باره کښې حافظه دپاره او ختنه کونکې دپاره شرمگاه کتل جائز دی، ځکه چه دا یو قسم ضرورت دي، نو هم دا حال به د ډاکټر د کتلو هم وی،، **فتاویٰ**،،

تنبیه ⑥ ⑧ > که حقنه دڅه مرض په وجه نه وي، بلکه منفعت دپاره کوي، چه په جماع باندې قوت حاصل شي، نو دا زموږ په نیز حلال نه دی،، **کمال الذخیر**،، [شامی ص: ۲۳۷، ج ۵]

سرى دپاره د سرى څومره بدن کتل جائز دی؟

وَيَنْظُرُ الرَّجُلُ مِنَ الرَّجُلِ إِلَى جَمِيعِ بَدَنِهِ إِلَّا مَا بَيْنَ سُرَّتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ او گورې دې سرې د سري ټول بدن طرف ته، خو کومه چه دده د نوم د منځ نه د کوندو پورې ده

هل اللغة > ① سورة: نوم ② وگې: پندۍ

توضیح > یوسرې د بل سري ټول بدن ته کتلې شي خو د نامه نه واخله تر پندو پورې نشي کتلې. **دلېله** > دبنی کریم **ﷺ** ارشاد دي **عَوْرَةُ الرَّجُلِ مَا بَيْنَ سُرَّتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ وَيُؤَيِّمُ مَا دُونَ سُرَّتَيْهِ حَتَّى يُجَاوِزَ رُكْبَتَيْهِ** د سري عورت (ستن) هغه دي، کوم چه دده د نوم دمنځ نه دده د کوندو پورې دي او نقل دی، چه کوم چه دده د نوم د لاندې دي تردې چه دده د کوندو نه زیاتې شي

وَيَنْظُرُ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَنْظُرَ مِنَ الرَّجُلِ إِلَى مَا يَنْظُرُ إِلَيْهِ الرَّجُلُ اود ښځې دپاره جائز دی چی د سري د بدن هغه حصې ته اوگوري کوم ته چې دبل سري دپاره کتل جائز وي

توضیح > د سري د بدن چې کومې حصې ته د بل سري دپاره نظر کول جائز دی نود ښځې دپاهر هم جائز دی چې هغه حصې ته اوگوري مثلاً یو سري د بل سري مخ ته کتلې شي، دغه شان ښځې هم د هغه مخ ته

کتلی شی. دغه شان شاه او خيته خو په دې شرط چې شهوت نه پيدا کيږي. او که د ښځې شهوت پيدا کيږي نو بيا ورله کتل جائز نه دی.

ښځې دپاره د سړي يا د بلې ښځې غومره بدن کتل جائز دي؟

وَيَنْظُرُ الْمَرْأَةُ مِنَ الْمَرْأَةِ إِلَى مَا يُؤْزِلُ الرَّجُلَ او گوري دې ښځه د بلې ښځې هغه خانې کوم چه جائز دي. سړي دپاره، اَنْ يَنْظُرَ الْيَتِيمَ مِنَ الرَّجُلِ چه کتلي شي هغې ته بل سړي.

تصريح > سړي چه دبل سړي غومره حصه کتلي شي. دغومره يوه ښځه دبلې ښځې کتلي شي. **دليله** > ځکه چه دا د يوجنس دی. او عام طور باندې شهوت نه کيږي. لکه د يو سړي بل سړي ته په کتلو کښې، او په دې وجه هم چه ښځې د دومره بدن د ښکاره کولو په غسل خانه وغيره کښې ضرورت محسوسوي. نو ددې به اجازت وي.

سړي دپاره د خپلې وينځې او ښځې د شرمگاه کتلو حکم

وَيَنْظُرُ الرَّجُلُ مِنْ أَمْتِهِ أَلْتِي تَحِلُّ لَهٗ او سړي کتلي شي د خپلې هغه وينځې ته کومه چه دده دپاره حلال ده وَنَوَاجِيَهٗ إِلَى قَرْجَاهَا اود خپلې ښځې نه ددې شرمگاه طرف ته

تصريح > سړي د خپلې ښځې او هغه وينځې ټول بدن کتلي شي. کومه چه دده دپاره حلال ده. که شهوت وي. او که نه وي.

دليله > د نبی کریم ﷺ حديث دې غُصَّ بَصْرَكَ إِلَّا عَنْ أَمْتِكَ وَأَمْرَأَتِكَ (۱) چه خپل نظر ښکته کوه. مگر د خپلې وينځې نه، او د خپلې ښځې نه

سړي د خپلو محارمو ښځو کوم اندامونه کتلي شي او کوم نشي کتلي؟

وَيَنْظُرُ الرَّجُلُ مِنْ ذَوَاتِ مُحَارِمِهِ إِلَى الْوَجْهِ وَالرَّأْسِ وَالصَّدْرِ وَالسَّاقَيْنِ وَالْعُضْدَيْنِ او سړي دې گوري د محارمو نه مخ، او سر، اوسينې، او پټلوي، او متو طرف ته وَلَا يَنْظُرُ إِلَى ظَهْرِهَا وَيَنْظُرُ إِلَى فَخْذِهَا او نه دې گوري د هغې شا او خيته او ددې روڼ طرف ته

هل اللغة > ① الوجه: مخ ② الصدور: سينه ③ الساقين: تشنيه د ساق: پټلوي ④ العضدين: تشنيه د عضد: مټ ⑤ ظهر: شاه ⑥ بطن: خيته

تصريح > تعريف المعموم > محرم هغه وي. چه ددې سړي او ښځې په منځ کښې نکاح نه جائز کيږي. که دا رسته د نسب وي. او که د سبب وي. او د سبب نه مراد رضاعت او مصاهرت (زوم جوړيدل) دی. ځکه چه دلته هم ضرورت دي. او د رعيت کموالي دي. بيا که مصاهرت د نکاح په وجه قائم شوې وي. او که د زنا په وجه، د ذکر شوي دليل په وجه.

کومې ښځې چه د سړي محرم دی. د هغوی مخ، سر، سينه، پټلوي او متې کتلي شي. او خيته او شا او روڼ نشي کتلي.

(۱) من حديث مزين حكيم عن ابيه عن جده معاوية بن حيدة رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الحمام باب ۲ رقم ۴۰۱۷ والترمذي في الأدب باب ۲۲ رقم ۲۷۶۹ وابن ماجه في النكاح باب ۲۸ رقم ۱۹۲۰ والنسائي في السنن الكبرى (۳۱۳/۵) رقم ۸۹۷۲.

هلاله ① د الله تعالی ارشاد دې وَلَا يُبَيِّنُ زَيْنَتَهُ {الْمَوْلَاتِ} الْآيَةَ په دې آیت کېنې خپلو محارمو دپاره د زینت ښکاره کولو اجازت ورکړې شوې دې. او د زینت نه مراد خایونه د زینت دی. او دا هم هغه خایونه دی. کوم چه ذکر دی. او په دې کېنې مړوند، مړی، غوږونه، او خپې داخل دی ځکه چه دا ټول د زینت خایونه دی. لکه څنگه چه په دې ټولو خایونو کېنې د زیوراتو وغیره اغوستلو عام عادت دې. البته اوگي، شا او روڼ د زینت خایونه نه دی. نو ددې د ښکاره کولو اجازت به نه ملاوېږي.

② د محارمو ته د کتلو عقلی دلیل دې. چه داسې رشته داران بې اجازته د یو بل کورونو ته ورځي. نو که دې خایونو ته کتل حرام شوې وي. نو ډیر حرج (او تنگی) به لازم شوې وو. او د همیشوالی د حرمت په وجه رغبت کم وی. البته ددې نه علاوه نور خایونه مثلاً خپته، اوگي او روڼ، دې ته به کتل جائز نه وي. ځکه چه ددې د ښکاره کولو عادت نشته. او د زینت د خایونو نه علاوه قرآن اجازت نه دې ورکړې. او دا د زینت خایونه نه دی...، کما مر،

د خپلو محارمو د بدن کومو خایونو ته لاس اوړل جائز دی

وَلَا يَأْتِسُ أَوْ هِيَ بَاكٍ نَشْتَهُ بَأْنُ يَحْسُ مَا جَازِلَهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَيْهِ مِنْهَا چه دې لاس اولگوي د محارمو هغه حصې ته کومې حصې ته چه کتل جائز دی

تفصیح د خپلو محارمو څومره بدن کتل چه جائز دی. هغې ته لاس لگول هم جائز دی.

دلیل ځکه چه د محرمیت رشتې په وجه شهوت کم دې. او د سفر کولو په حالت کېنې د لاس لگولو ضرورت راپېښېږي. البته د پردې ښځې مخ او لاس کتل جائز وو. خو لاس اوړل جائز نه دی. ځکه چه هلته شهوت کامل دې.

د بل کس د وینځې دغومره حصې کتلو چټکاسته؟

وَيَنْظُرُ الرَّجُلُ مِنْ مَوْلَاكَ غَيْرَهُ إِلَى مَا يُوْزَلُهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَيْهِ مِنْ ذَوَاتِ فَحَاوِيهِ او گوري دې سرې د پردې وینځې هغه ځانې ته کوم ځانې ته چه دې کتلې شي. د خپلو محارمو نه

تفصیح سرې چه د خپل ذی رحم محرم ښځو څومره بدن کتلې شي. دغومره بدن د پردې وینځې کتلې شي.

دلیل ځکه چه دا وینځه د خپل مولا په کار(خدمت) کېنې بهر ته اوځي. او د خپل مولا د میلمنو خدمت کوي. او هغه د خپل کار په کېږو کېنې وي. نو لکه څنگه چه د محارمو په حق کېنې د آزادې ښځې حال دې، په کور کېنې دننه اوسیدو سره، هم دغه حال د وینځې د کور نه بهر دې.

د وینځې اخستلو دپاره لاس لږول هم جائز دی

وَلَا يَأْتِسُ بَأْنُ يَحْسُ ذَلِكَ إِذَا رَأَا الْيَمْرِي او هېڅ باک نشته. ده ته لاس لگول (هغه خایونو ته د کومو کتل چه جائز دی)، کله چه دې د اخستلو اراده کوي. وَإِنْ خَافَ أَنْ يَشْتَمِيَ اِغْرَچه دې د شهوت یره لری

تفصیح نفس مسئله آسانه ده.

دلیل ځکه چه شهوت سره لاس لگول معنا جماع ده. چه ددې اجازت نشته. البته شهوت سره کتل جماع نه ده. نو د رومي (لاس لگول) اجازت نشته. او د دویم (د کتلو) اجازت دې. او که د اخستلو اراده نه وي. نو لاس لگول او کتل به هله جائز وي. چه شهوت نه وي.

مسئله د ضرورت په وجه لاس لگول جائز دی. چه دده د بدن نرمی معلومه شوي. او دا صحیح غرض دې. بعضو حضراتو ويلي دي. که شهوت وي. نو زمونږ په زمانه کېنې لاس لگولو ته جائز نشي

ونیلې اوبه .. اختیار شرح مختار، کښې هم په دې جزم ښکاره کړې دي.
خصی دپاره پردی ښځې طرف ته دکتلو حکم

وَالْخَصِي فِي النَّظَرِ إِلَى الْأُجُنُبَةِ كَالْفَخْلِ او خصی (چه هڅی نې ټکولې شوې وی) پردی ښځې طرف ته په کتلو کښې د نر پشان دي

حل اللغة ① **الخصي**: هغه څوک چه هڅی نې ټکولې شوې وی ② **فعل**: نر

توضیح: پردی ښځې ته په کتلو کښې چه کوم حکم د نر دي. هم هغه د خصی دي.

دلیل: د حضرت عائشې رضی الله عنها فرمان په دې دلالت کوی. چه دا مثله کول دي. نو دا جائز نه دی. نو ددې ناکاره فعل په وجه هغه کار نشی جائز کیدی. کوم چه ددې نه وړاندې حرام دي. او خصی هم نر دي. جماع کولې شی. (۱)

غلام دپاره خپله مالکته کتل جائز نه دی

وَلَا يَحِبُّ لِلْمَوْلَىٰ أَوْ غُلَامٍ دِپَارِه جَانز نه أَنْ يَنْظُرَ مِنْ سَيِّدَتَيْهِ. دا چه اوگوری خپلې مالکې ته **لَا مَأْجُوزٌ لِلْأُجُنُبِ النَّظَرُ إِلَيْهِ مِنْهَا** مگر دومره حصه چه ددې څومره حصه چه پردې سرې کتلې شی.

توضیح: غلام د خپلې مالکې صرف دومره بدن کتلې شی. لکه څومره چه بل اجنبی سرې کتلې شی. (۲)

دلیل: ځکه چه رشته د محرمیت نشته. بلکه فی الجمله غلام ددې سره د نکاح صلاحیت لرلې شی. چه هغه آزاد کړی. نو نکاح به جائز وی. او شهوت هم پوره دي. او غلام داسې نر دي. چه دې نه محرم دي. او نه خاوند دي. او دلته ضرورت هم نشته. ځکه چه غلام خو دکور نه د بهر کار کوی. نو بیا د داخلیدو ضرورت نشته.

د وښځې او ښځې نه عزل دپاره د اجازت حکم

وَيَعْزِلُ عَنْ أَتَمِّهِ بِغَيْرِ إِذْنِهَا او عزل کولې شی. خپلې وښځې سره بغیر دهغې اجازت نه

حل اللغة ① **العزل**: چه کله انزال کیږی نو ذکر د فرج نه راوړیسی او بهر انزال اوکړی.

توضیح: که خپلې ښځې سره عزل کول او غواړی. نو ددې د اجازت نه بغیر نشی کولی.

دلیل: نبی کریم صلی الله علیه وسلم د وښځې په باره کښې د هغې مالک ته فرمایلی وو **اعْزِلْ عَنْهَا إِنْ شِئْتَ** (۳) که ته غواړی. نو ددې سره عزل کوه.

وَلَا يَعْزِلُ عَنْ زَوْجَتِهِ او عزل به نه کوی. خپلې ښځې سره **إِلَّا بِإِذْنِهَا** خو دهغې په اجازت سره (کولی شی).

توجه: او خپلې وښځې سره د هغې د اجازت نه بغیر عزل جائز دي.

① قال الزيلعي رحمه الله غريب واخرج ابن أبي شيبة في مصنفه عن ابن عباس رضي الله عنهما.. قال خضاء البهائم مثله ثم تلا (ولا تأمرهم فليفرن خلق الله) (نصب: ٥٥٤/٤).

② **ملك مالك**: - امام مالك رحمه الله فرماني چې غلام د خپلې مالکې دپاره د محرم پشان دي. نوچې کومو خایونو ته محرم کتې شی هغې ته غلام هم کتې شی.

③ من حديث جابر رضي الله عنه أخرجه مسلم في الطلاق رقم ٢٤ وأبو داود في النكاح باب ٤٨ وأحمد في المسند (٣١٢٨٣).

تبریح «ولله» ① د آزادی ښځې په باره کښې نښی کریم ﷺ د عزل کولو نه منع فرمانیلې ده (۱) ② په وطن کولو کښې د آزادی ښځې حق دې په دې وجه هغه د وطن مطالبه کولې شی. د شهوت پوره کولو دپاره هم، او د بچی حاصلولو دپاره هم، نو هرکله چه ددې (آزادی) حق دې. نو خاوند ته به حق نه وی، چه ددې داجازت نه بغیر ددې په حق کښې نقصان اوکړی.

په غله او د خاروو په خوراهه کښې د احتکار (مخور هولو) حکم

وَيُكَرُّ الْإِحْتِكَارُ فِي أَقْوَابِ الْأَذْمِيَّةِ وَالْمَهَارِ بِمُحْتَكَارٍ (غله د گران والی په انتظار کښې جمع ساتل) مکروه دی. د انسانانو په غذاگانو کښې، او د خاروو په غذاگانو کښې اِذَا كَانَ ذَلِكَ فِي بَلَدٍ يَخْرُجُ الْإِحْتِكَارُ بِأَهْلِيهِ كُلِّهِ چه دا په داسې ښار کښې وی چه احتکار ددې د اوسیدونکو دپاره مضر وی

هل اللغة ① الاحتکار: د گران والی دپاره غله ذخیره کول ② بلده: ښار

تبریح د انسانانو او د ځناورو د خوراک څیزونه په دې نیت باندې ذخیره کول چې قیمت به یې زیات شی او د دغه ښار خلقو ته د دغه څیز ضرورت هم وی نو دا عمل مکروه دی. او که دده په احتکار باندې خلقو ته څه ضرر نه رسی نو بیا به احتکار کښې څه گناه نشته.

ولله ① د نبي کریم ﷺ حدیث مبارک دې **وَالْمُحْتَكَرُ مُلْعُونٌ** (یعنی کوم کس چې احتکار کوی په هغه د الله تعالی لعنت دې.

② دویم عقلی دلیل دا دې چه دې سره د خلقو حق متعلق شوې دې. نو ددې په نه خرڅولو سره د عوامو حق باطلول او دوی پرېشانه کول دی. نو د ضرر په صورت کښې دا مکروه دی. او که په څه وجه ضرر نه متعلق کیږي. نو مکروه نه دې. ځکه چه مالک خپل ملکیت منع کړې (او جمع ساتلې) دې چه ددې هغه ته حق شته. او چاته د نقصان رسولو نه بغیر یې منع کړې دې. یاد ساتی چه احتکار چه کله د ښار د خلقو دپاره مضر وی. نو مکروه تحریمی دې. او که د ښار خلقو له مضر نه وی. نو مکروه نه دې.

د خپلې زمکې د غلې احتکار هولو حکم

وَمَنْ احْتَكَرَ غَلَّةً ضَعِيفَةً او چا چه د خپلې زمکې غله بنده اوساتله **أَوْ مَا جَلَبَهُ مِنْ بَلَدٍ آخَرٍ** یا کومه غله چه ده دبل ښار نه راوړلې ده. (او هغه یې بنده اوساتله). **فَلَيْسَ بِمُحْتَكَرٍ** نو دې محتکر (جمع کونکې) نه دې.

هل اللغة ① ضعیفه: زمکه ② بلده: ښار

تبریح کوم کس چه دخپلې زمکې غله بنده اوساتی. نو دې به احتکار کونکې نه شمارلې کیږي. **دلیل عدم الاحتکار العمرة الاولى** ځکه چه دا خالص دده حق دې. چه په دې کښې دعامو خلقو حق نه متعلق شوي. ځکه که ده پخپله زمکه کښې غله نه کرله. نو ده ته حق وو. دغه شان ده ته د نه خرڅولو هم حق شته.

(۱) من حدیث عمر بن الخطاب رضی الله عنه أخرجه ابن ماجه فی النکاح باب ۳ وأحمد فی المسند (۳۱۱) والبيهقي فی السنن الکبری (۳۷۱۷) رقم (۱۴۳۲۴).

(۲) من حدیث عمر بن الخطاب رضی الله عنه أخرجه ابن ماجه فی التجارات باب ۶ رقم (۲۱۵۳) ومسلم فی التوبة رقم ۵۳ وأبو داود فی الجهاد باب ۱۶ وأحمد فی المسند (۴۵۹۳).

دلیل مدم الاحتکار المصرة الثانية > خکه چه د عامو خلقو حق دې غلې سره متعلق وی. گوم چه ښار کښې جمع کړې شی وُجِلِبَ اِلَى فَنَامَهَا او کوم چه د ښار په احاطه کښې راوړلې شی کومه غله چه ښار ته دېل خاښ نه راوړلې شی. او هلته راوړلو سره خرڅولې شی. او خوک دا واخلی. او بنده نې اوسانې. نو دا مکروه دی. او که د بل یو ښار نه غله راوړی. او جمع نې کړی. نو دا دامام صاحب **مکروه** په نیز احتکار نه دي.

بادشاه دپاره د خپلونو او خوڼو مقرولو حکم

وَلَا يَتَنَبَّيْ السُّلْطَانُ أَنْ يُسَيِّرَ عَلَى النَّاسِ او بادشاه دپاره مناسب نه دی. چه په خلقو باندې نرخ مقرر کړی.

هل اللغة ① **المصور**: گرانې راوستونکې ② **السلطان**: بادشاه ③ **القاضي**: بندونکې [

تفريع > بادشاه دې کنترول ریت نه مقرر کوی.

دلیل > د نبی کریم ﷺ فرمان دې لَا تُسَيِّرُوا إِنْ أَمَرَ اللَّهُ مُرَاتِبَتِ الْقَابِضِ الْبَاسِطِ الرَّازِقِ > چه تاسو نرخ مه مقرر کوی الله تعالی نرخ مقرر کونکې دې تنگی او فراخی ورکونکې رزاق دې
د جلب په ورځو کښې وسله خرڅول مکروه دی

وَيُكْرَهُ بَيْعُ السِّلَاحِ فِي أَيَّامِ الْفِتْنَةِ چه د فتنې (فساد) په وخت وسله خرڅول مکروه دی

تفريع > کله چه بعضو خلقو د عادل امام په باره کښې دده خلاف بغاوت راپورته کړو. نو په داسې ورځو کښې د فساديانو او باغيانو په لاس وسله خرڅول مکروه دی. خو کله چه دا معلومات وی. چه دې د باغيانو څنې دي.

دلیل > خکه چه دا په گناه باندې امداد کول دی. او د الله تعالی فرمان دې **(وَلَا تَعَاوُزُوا عَلَى الْإِسْلَامِ وَالْعُدُوِّ أَيْنَ)** او که دا معلومه نه وی. چه دې د باغيانو څنې دي. نو بیا دده په لاس وسله خرڅولو کښې هيڅ باک نشته. خکه کيدې شی. چه هغه دا په فتنه کښې استعمال نکړی. نو مقابل طرف ته صرف شک دي. او د شک په بنياد به بيع ته مکروه نشی وئيلې. دا مسئله [هدایه په دویم جلد کښې] تيره شوې ده.

د انځورو شيره خرڅول جائز دی

وَلَا بَأْسَ بِبَيْعِ الْعَصِيرِ او د انځورو په شيرې خرڅولو کښې هيڅ باک نشته **مَنْ يَقْلَعُدْ** هغه سړی په لاس چه د هغه په باره کښې معلومه وی **أَنَّهُ يَفْعَلُهَا حُرًّا**. چه هغه به ددې نه شراب جوړه وی

هل اللغة ① **العصير**: د انځورو جوس

تفريع > د يو سړی په باره کښې دا معلومه ده. چه هغه به د انځورو د شيرې نه شراب جوړه وی. ددې باوجود هم د هغه په لاس د انځورو شيره خرڅول جائز دی.

دلیل > خکه چه گناه شرابو سره متعلق ده. او شراب به ددې د بدلولو نه پس جوړیږی. په خلاف د وسلې، خکه چه گناه وسلې سره د بدلولو نه بغير قائمیږی. په دې وجه د فتنې په ورځو کښې د وسلې بيع مکروه ده. او د انځورو د شيرې بيع جائز ده.

① من حديث انس رضي الله عنه أخرجه أبو داود في البيوع باب ٤٩ رقم ٢٩٤٥ والترمذي في البيوع باب ٧٣ وابن ماجه في التجارات باب ٢٧ رقم ١٣٣٦)۔

کِتَابُ الْوَصَايَا

ترجمه > (دا) کتاب د وصیتونو په بیان کښې دې.

① **الفاظ الاصطلاحية** > **موصي**: وصیت کونکې، ⑦ **موصي له**: هغه سړې چا دپاره چه وصیت اوکړې شې ⑦ **موصي به**: هغه څیز د کوم چه وصیت اوکړې شې.

حکما > اود وصیت حکم دا دې. چه موصی له د موصی به په ملک جدید سره مالک کیږي. لکه څنگه چه د هېې په صورت کښې موهوب له مالک کیږي. او موصی د موصی له قائم مقام جوړیږي. **شروطها** > د وصیت دپاره یو څو شرطونه دی ① موصی ته دا اهلیت وی. چه هغه په چا باندې تبرع او احسان کولې شې.

⑦ موصی قرضدار نه وی.

⑦ د وصیت په وخت موصی له ژوندې وی. اگر چه هغه اوس د مور د خیتې نه پیدا شوي نه وی. یعنی د جنین دپاره هم وصیت جائز دی. په دې شرط چه هغه د وصیت په وخت یقینا په خیته کښې موجود وی. یعنی د وصیت نه شپږ میاشتو کښې پیدا شې.

⑦ موصی له د موصی وارث نه وی.

⑧ موصی له د موصی قاتل نه وی.

① موصی به قابل تمليك وی.

⑥ د ترکې د دریمې نه د زیات وصیت نه وی.

د وصیت شرعی هیئت

(الْوَصِيَّةُ غَيْرُ وَاجِبَةٍ وَهِيَ مُسْتَحَبَّةٌ) چه وصیت واجب نه دې. مستحب دې

تفویح > وصیت واجب نه دې. بلکه دا مستحب دې.

وجه الاستعانة > د وصیت جواز د استحسان په وجه دی. ځکه چه خلقو ته ددې حاجت دې. لکه څنگه چه خلقو ته د اجارې حاجت دې. وجه ددې دا ده. چه انسان امیدونو راگیر کړې دې. چه ددې په وجه دې ډیرې زیاتې کوتاهیانې کوی. خو کله چه په مرض کښې راگیر شو. نو اوس دې خپیمانه شو. نو شریعت هغه ته اجازت ورکړو. چه د امیدونو په چکر کښې چه د مال په باره کښې کومې کوتاهیانې شوي دي. هغه پوره کړه. که هغه په دې مرض کښې مړ شې. نو د آخرت مقصد به ئې پوره شې. او که مړ شې. نو په دنیاوی مقصدونو کښې به ئې اوس استعمال کړي. او فائده به حاصله کړي. او په وصیت کښې هم دا کیږي. په دې وجه دا وصیت جائز ګرځولې شوې دې.

القياس > او د قیاس تقاضا دا ده. چه وصیت جائز نه وی. ځکه چه موصی موصی له په داسې وخت مالک جوړوی. کله چه موصی پخپله هم مالک نه وی. او که د یوکس ملکیت باقی وی. خو هغه د ملکیت نسبت راروانې زمانې طرف ته اوکړي. او داسې اووانی. چه ته ما ددې څیز صباله مالک جوړ کړي. نو دا تمليك باطل دې. حالانکه د مملک ملکیت نن هم شته. او صباله هم شته. ددې باوجود دا باطل ګرځولې شوې دې. نو هرکله چه د مرګ نه روستو د سره ملکیت پاتې نه وی. نو هلته خو په درجه اولی باطلیدل پکار دی. بهر حال د قیاس تقاضا دا وه. خو قیاس پریخودې شو.

ولا يجوز الوصية لوارثها او جائز نه دې وصیت دپاره د وارث

تصريح > د وارث دپاره وصيت جائز نه دي

دليله > ځكه چې نبی کریم ﷺ د دې نه منع کړې ده (أَلَا وَصِيَّةُ الْوَارِثِ) (یعنی خبردار د وارث دپاره وصيت نشته. دا نفی ده خو په حکم د نهی کښې ده. نوعدم جواز فائده کوی.

پوره د خپل څومره مال پورې وصيت کولې شي؟

وَلَا يَجُوزُ بِمَا زَادَ عَلَى الثَّلَاثِ) او دغه شان د ثلث مال نه زيات کښې وصيت جائز نه دي.

تصريح > د مرض الموت مريض ته د مال حق دريمې حصې مال پورې دي. نو دريمې حصې پورې هغه تصرف کولې شي. ددې نه په زيات کښې وصيت کول جائز نه دي.

دليله > ځكه چه حديث کښې د حضرت سعد بن وقاص رضی الله عنه تفصيلی واقعہ موجود ده. چه په هغې کښې نبی کریم ﷺ د پوره مال وصيت نه او د نيم مال د وصيت نه منع فرمائيلې ده. او په دريمه حصه مال کښې نې د وصيت کولو اجازت ورکړې وو. او ورسره نې دا هم فرمائيلې وو. چه داسې (وصيت کول) په ثلث کښې هم زيات دي.

د دريمې حصې نه زيات وصيت د وارثانو په اجازت باندې موقوف دي

إِلَّا آتَانِ يَجْزِيهِ الْوَرَّةُ بَعْدَ مَوْتِهِ خو دا چه وارثان ددې (دريمې نه د زيات) اجازت ورکړي.

تصريح > د وارث دپاره وصيت کول دغه شان د دريمې نه د زيات مال وصيت کول جائز نه دي. خو که مريض د وارث دپاره يا د دريمې حصې نه د زيات وصيت اوکړو. او د هغه د مرگ نه وروستو وارثانو د هغې اجازت ورکړو. او وارثان بالغ وي. نو بيا جائز دي.

دليله > ځكه چه ددې وصيت ممتنع کيدل، د وارثانو د حق په وجه وو. او هرکله چه هغوی خپل حق ساقط کړو. نو جائز دي.

قاتل دپاره وصيت کول څنگه دي؟

وَلَا يَجُوزُ الْوَصِيَّةُ لِلْقَاتِلِ او جائز نه دي وصيت قاتل دپاره

تصريح > قتل د ارث دپاره د منعې سبب نه دي. گنې که قتل عمدأ وی او که خطا سره وی. دا د ارث نه مانع دي. (۲)

دالاله > ① ځكه چه دې کښې صفا حديث موجود دي. (لاوصية للقاتل....) د قاتل دپاره وصيت نشته ② دويمه وجه دا ده. چه قاتل موصی قتلولو سره د وصيت مال په جلتی سره اخستل غواړي. حالانکه شريعت دا فيصله کړې ده. چه دا مال به د موصی د مرگ نه پس ملاوېږي. نو داسې جلدباز بالکل محرومولې شي. لکه څنگه چه هم په دې سبب سره وارث د ميراث نه محرومولې شي.

(۱) من حديث أبي امامة رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الوصايا باب ٦ رقم ٢٨٦٩.

(۲) د امام شافعي رحمه الله په نیز که موصی د یوکس دپاره وصيت اوکړو او بيا هغه موصی له راولپېږدوي نې قتل کړو يا يو کس په بل باندې گذار اوکړو او د گذار نه پس هغه د دې ضارب دپاره وصيت اوکړو او هم د دغه ضرب نه مړ شونو په دواؤو صورتونو کښې وصيت جائز دي.

د مسلمان او ذمی د یو بل دپاره د وصیت ګولو حکم

فَوَازُ أَنْ يُوصِيَ الْمُسْلِمُ لِلْكَافِرِ وَالْكَافِرُ لِلْمُسْلِمِ) او جائز دي چه وصیت اوکړی مسلمان کافر دپاره، او کافر د مسلمان دپاره

تبریع که مسلمان کافر دپاره او کافر د مسلمان دپاره وصیت اوکړی. نو جائز دي. **دلیل** څکه چه وصیت یو تبرع (احسان) دي. او ذمیان هم د تبرع او احسان قایل دي. الله تعالی فرمایلی دی (لَا يَنْهٰكُمْ اللّٰهُ عَنِ الْاٰیِّنَ لَمْ يَكُنْ اِلَیْكُمْ فِی الدِّیْنِ وَلَمْ یُخْرِجْكُمْ مِنْ دِیَارِكُمْ اَنْ تَبِیْعُوهُمْ وَتُقِیْمُوْا اِلَیْهِمْ) الله تعالی تاسو ته هغه خلقو سره د نیکی او د انصاف سلوک کولو نه نه منع کوی. چه هغوی نه د دین په باره کښی تاسو سره جنگ کوی. او نه هغوی تاسو د ستاسو د کورونو نه اوښکلی یی، نو په دي آیت کښی د ذمیانو دپاره په ژوند کښی د تبرع او احسان جواز ثابت شو. او ورسره دا هم ثابت شوه. چه ددوی دپاره وصیت هم جائز دي.

عدم جواز الوصیه للکافر العربی البته هغه کافر حری کوم چه دار الحرب کښی دي. هغه دپاره وصیت باطل دي. البته که هغه مستامن وی. نو دهغه حکم هم د ذمی پشان دي. **دلیل** (اَلَمْ یَا یٰۤاَهْلَ الْاٰیِّنَ فَتَلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ وَخَرَجُوْکُمْ مِنْ دِیَارِكُمْ وَظَهَرُوْا عَلٰی اَخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ) الله تعالی تاسو د هغه خلقو سره د دوستی کولو نه منع کوی. کوم خلق چه تاسو سره د دین په باره کښی جنگ کوی. او تاسو نې ستاسو د کورونو نه اوښکلی. او ستاسو په ویستلو کښی شریک شو. **الاستدلال** د دي آیت نه چه لکه څنگه دا معلومه شوه. چه حریانو سره دوستی کول ممنوع دي. دغه شان دا هم معلومه شوه. چه ددوی دپاره وصیت کول باطل دي. او بیا وصیت د ژوندو دپاره وی. او زموږ په نیز حری د مړی په درجه کښی دي. نو دده دپاره وصیت څنگه جائز کیدی شی.

د مرګ نه روستو د وصیت قبولولو یا رد ګولو حکم

وَقَبُولُ الْوَصِيَّةِ بَعْدَ الْمَوْتِ) او د وصیت قبول د مرګ نه پس دی فَإِنْ قَبِلَهَا الْمَوْصِي لَهُ فِي خَالِ الْحَيَاةِ أَوْ زَوْجًا قَدْ لَيْكَ بَاطِلٌ نو که موصی له د موصی په ژوند کښی وصیت قبول کړو. یا نې رد کړو. نو دا باطل دي.

تبریع په میراث کښی دا شرط نشته. چه وارث نې قبول هم کړی. څکه چه میراث کښی اسباب نه وی. چه ددي د قبولولو حاجت راپېښ شی. بلکه ارث خو په طریقه د خلافت دي. او په هیه کښی چه لکه څنگه ملګر جدید حاصلېږی. دغه شان په وصیت کښی هم ملګر جدید حاصلېږی. نو په وصیت کښی د وصیت د جواز دپاره اگر چه د موصی له قبولولو شرط نه دی. خود موصی به د مالګ کیدو دپاره د موصی له قبولولو شرط دی.

دلیل د دي تفصیل نه معلومه شوه. چه د موصی له د مملوک کیدو دپاره د موصی له د طرفه قبولولو پکار دي. خو دا قبول د موصی د مرګ نه پس کیدل پکار دي. د موصی په ژوند کښی چه کوم قبول او رد کول موصی له کړی دی. د هغې هیڅ اعتبار نشته. څکه چه لکه څنگه د هغه قبولولو هیڅ اعتبار نشته. کوم عقد چه د وصیت نه وړاندې وی. دغه شان د هغه قبولولو اعتبار نشته. کوم چه د وصی په ژوند کښی وی. ددي وجه ښکاره ده. چه د وصیت د حکم ثبوت د مرګ نه پس دي. نو قبولولو به هم دغه وخت معتبر وی.

صورة الجواز البته بعضي صورتونه داسې دي. چه ا د موصی له د قبولولو نه بغیر استحصانا جائز

دی. لکه مثلاً د وصیت نه روستو د موسی انتقال اوشی. بیا د قبلولو او رد کولو نه بغیر د موسی له هم انتقال اوشی. نو استحساناً به موسی به د موسی له د وارثانو وی. (د سیچین تفصیله)
د دریمې حصې مال نه کم کښې د وصیت کولو د استحباب بیان

وَأَسْتَحَبُّ أَنْ يُوصِيَ الْإِنْسَانُ بِذَوِي الثَّلَاثِ (مستحب دی. چه انسان د ثلث نه د کم وصیت او کړی.

توضیح > شریعت انسان لره دده د ژوند په آخری لمحاتو کښې پخپل دریمه حصه مال کښې د تصرف اختیار ورکړې دې. نو په دریمه حصه کښې دده دپاره وصیت کول جائز دی. خو هغه دپاره مستحب دا دی. د پوره دریمې وصیت اونکړی. بلکه د کم وصیت او کړی.
دلیل > ځکه چه د کم وصیت کولو په صورت کښې چه کوم مال ده خپلو وارثانو دپاره پریځودې دې. نو په دې کښې خپلوانو او رسته دارانو سره سلوک او صله رحمی ده. چه دا محمود فعل دې. او که دده پوره دریمې وصیت او کړو. نو ده خپل حق وصول کړو. نو دا هیڅ صله رحمی، او احسان او حسن سلوک نه دې. بهر حال د ثلث نه د کم وصیت دې او کړی.

د موسی په وړاندې د وصیت قبلولو نه پس دده په غیر موجود کښې د رد کولو حکم

وَإِذَا أَوْصَى إِلَى رَجُلٍ أَوْ كَلَهُ جِئَ يُوَكِّسُ وَصِي جَوْرٍ كَرُو فَكَيْلُ الْوَصِيَّةِ فِي وَجْهِ الْوَصِيِّ نو وصی، وصی جوړیدل د موسی په وړاندې قبول کړو **وَرَدَّهَا فِي غَيْرِ وَجْهِهِ فَلَيْسَ بِرَدِّهَا** وصی د موسی په غیر موجود کښې کښې وصی جوړیدل رد کړل. نو نه رد کیرې

توضیح > زید خپل مرگ ته نیزدې خالد خپل وصی جوړ کړو. او خالد دا ذمه داری قبوله کړله. یعنی د موسی په وړاندې خالد قبوله کړله. او بیا نه د هغه په غیر موجود کښې کښې وصی جوړیدل رد کړل. نو وصی جوړیدل به نه رد کیرې.

دلیل > ځکه چه زید خو په خالد باندې اعتماد کولو سره د دنیا نه رخصت شوې دې. نو که د خالد رد کول معتبر شی. نو په دې کښې سخت ضرر دې. او په دې کښې زید ته د هوکه ورکول دی. او د هوکه ورکول حرام دی. نو د زید دا رد کول به مردود وی.

د موسی په وړاندې د رد کولو حکم

فَإِنْ رَدَّهَا فِي وَجْهِ قَبُولِهِ نَوَكَّهُ وَصِي جَوْرٍ يَدِلُّ د موسی په وړاندې رد کړو. نو دا به رد وی

توضیح > که خالد د زید په وړاندې وصی جوړیدل رد کړل. نو رد به وی. ځکه چه زید ته دا اختیار نشته. چه هغه په بل کس باندې دا تصرف لازم کړی. یعنی زید ته په خالد باندې د ولایت الزام حاصل نه دی. او کله چه خالد د زید په وړاندې رد کړو. نو په دې کښې د د هوکې هم څه خبره نشته.
دلیل > ځکه چه دلته زید بل څوک خپل وصی مقرر کولې شی.

د وصیت قبلولو نه بغیر د ملکیت مسئله

وَالْوَصِيُّ يَهْمُكَ بِالْقَبُولِ (۱) او د موسی به د قبلولو په وجه ملکیت کښې راځی

توضیح > ددې مسئلې څه تفصیل اوس وړاندې تیر شوې دې. هلته فرمانیلې شوی وو. چه وصیت قبلولو

(۱) القول الرابع هو هذا قول الجمهور **يَهْمُكَ** كذا في الفقه الإسلامي (۲۲/۸) ورداختار (۴۶۵/۵) وملفتی (۴۲۰/۴) والمندية (۹۰/۶) نقلًا عن القول الرابع (۳۷۲/۲) - ج۱.

د مرگ نه روستو معتبر دي. بهر حال زموږ په نيز چه تركومه پورې موسى له قبول نكړې. تر هغه وخته پورې به هغه د موسى به نه مالك كيږي.

دليله د دليل دا دي چې په وصيت كېنې د ملك جديد اثبات دي. ددې واضح دليل دا دي. كه مريض موسى يو خيز واخستلو. او مثلاً د زيد دپاره ئې وصيت او كړو. بيا زيد دا خيز عيب دار اوموندلو. نو زيد ته دا اختيار نشته. چه ددې عيب په وجه دا خيز د موسى بائع ته واپس كړي. او كه يو مريض د خپل ټول مال وصيت او كړو. مثلاً د زيد دپاره، بيا مريض د تركه نه څه خيز خرڅ كړو. او مشتري په دغه خيز كېنې عيب اوموندلو. نو مشتري ته به دا حق نه وي. چه دا موسى له ته واپس كړي. خلاصه د كلام داچه په وصيت كېنې د ملك جديد اثبات دي. او هيڅ يوكس د چا ملكيت هغه وخته پورې نشي ثابتولې. تركومه پورې ئې چه هغه قبول نكړي.

د وصيت قبولولو نه وړاندې د موسى له مرگيدو مسئله

إِلَّا فِي مَسْأَلَةٍ وَاحِدَةٍ خَوْفُ يَهُوذَا عَلَى مَلِكِ كَنْعَانَ د موسى له په ملك كېنې داخليږي. وَهِيَ أَنْ يَمُوتَ الْمَوْصِي ثُمَّ يَمُوتَ الْمَوْصِي لَمْ يَقْبَلِ الْقَبُولَ او هغه دا ده. چه موسى مړ شي. بيا د قبولولو نه وړاندې موسى له مړشې قَبُولُ الْمَوْصِي پدې ملكي وَرَثَتِهْ نو موسى به د موسى له د وارثانو په ملكيت كېنې داخليږي

تفسير موسى به په هغه وخت د موسى له په ملكيت كېنې داخليږي. كله چه د موسى له د طرفه قبول اوموندې شي. خو دا يوه مسئله استحساناً ددې اصولو نه مستثني ده. او هغه دا ده. چه اول موسى مړ شي. او تر اوسه پورې موسى له قبول كړې نه وو. چه هغه هم مړ شو. نو دلته استحساناً دا حكم ور كړې شوې دي. چه د موسى له وارثان به د موسى په وارث وي

وجه الاستحسان د استحسان دليل دا دي. چه د موسى د طرفه خو وصيت مكمل او پوره دي. نو دده د طرفه به وصيت نه فسخ كيږي. البته تر اوسه پورې چه كوم وصيت موقوف دي. دا د موسى له د حق په وجه دي. نو هغه ته اختيار دي. كه غواړي. رد دي كړي. او كه غواړي. اجازت دي ور كړي. خو هر كله چه د قبول نه وړاندې موسى له مړ شو. نو موسى پخپله دده په ملكيت كېنې داخل شو. او ددې مثال بالكل داسې دي. لكه چه مشتري د خپل خان دپاره خيار شرط كړې وي. او تر اوسه پورې مشتري اجازت نه وو ور كړې. چه په دريو ورځو كېنې دننه هغه مړ شو. نو بيع مكمل كيږي. او بيع د مشتري وارثانو دپاره كيږي. دغه شان دلته هم ده.

القياس دلته د قياس تقاضا دا ده. چه وصيت باطل شي. ځكه چه د موسى له د طرفه قبول اونه موندې شو. نو ددې صورت داسې شو. لكه چه بائع ايجاب او كړو. او مشتري تر اوسه پورې قبول كړې نه وو. چه دغه انتقال اوشو. نو ايجاب باطل شو. دغه شان دلته كېنې وصيت باطليدل پكار وو. خو موږ قياس پريخودې دي. او په استحسان مو عمل كړې دي.

قاضی د پوهنې وصی غلام، کافر او فاسق د وصیت نه اوبځلي شي

وَمَنْ أَوْصَى إِلَى عَبْدٍ أَوْ كَافِرٍ أَوْ فَاسِقٍ أَوْ كُوم كَسْ جِهْ يُو غلام، يا كافر يا فاسق وصی جوړ كړو
أَخْرَجَهُمُ الْقَاضِي مِنَ الْوَصِيَّةِ وَنَصَّبَ عَلَيْهِمْ قَاضِي بَه هغوی د وصی جوړیدو نه خارجوی. او ددوی نه به غیر مقرر کوی

تفسير كه زيد د خالد غلام خپل وصی جوړ كړو. يا ئې يو كافر يا فاسق خپل وصی جوړ كړو. نو امام قدوري رحمته الله عليه قاضي به دوی درې واړه د وصی جوړیدو نه خارجوی. او ددوی نه علاوه

به یوکس مقرر کوی.

دلیل صفة الوصية والاخراج > ددوی وارو په حق کښې وصیت څکه صحیح گرځولې شوې دې. چه به دې ددوی وارو کښې اصل شفقت شته. خو په دې کښې نقصان او کمی ده. نو د اصل موجود کیدو په وجه صحت اوشو. او د نقصان موجود کیدو په وجه خارجول صحیح شو. اوس پاتې شوه دا خبره چه اصل قدرت څنگه شته. د دې تفصیل دا دې چه غلام ته داسې شته. چه هغه عاقل بالغ دې. نو هغه د تصرف اهل دې. او فاسق ولایت لری.

او پاتې شو کافر نو فی الجمله هغه ته هم ولایت شته. مثلاً یو کافر یو مسلمان غلام واخستلو. نو د هغه اخستل صحیح دی. او په غلام به د کافر مشتری ملکیت ثابت وی. او کافر مشتری ته به په دې غلام باندې ولایت حاصل وی. هغه بله خبره ده. چه په دغه کافر به ددې مسلمان غلام په خرڅولو باندې زبردستی کولې شی. بهر حال معلومه شوه. چه فی الجمله کافر ته هم ولایت شته. خو په دوی کښې د هیڅ یوکس شفقت کامل او تمام نه دې. ځکه چه د غلام ولایت خو د آقا په نظر او کرم باندې دې. که هغه اجازت ورکړی. نو باقی دې. گنې ختم به وی. او د اجازت ورکولو نه پس هم چه کله آقا او غواړی. هغه لره مجبور علیه گرځولې شی. او په کافر کښې د نقصان سبب دا دې. چه هغه کافر دې. چه هغه لره دیني دشمنی په دې خبره راپورته کوی. چه هغه مسلمان دپاره شفقت پرېږدی. او په فاسق کښې دا کمی ده. چه هغه خیانت سره متهم دې. نو ددې وجوهاتو په بناء به قاضی دوی د وصی جوړیدو نه خارجوی. او ددوی په ځانې به بل څوک مقرر وی. چه د شفقت پوره پوره خیال اوساتلې شی.

د خپل غلام د وصی جوړولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى إِلَى عَبْدٍ نَفْسِيٍّ أَوْ بِأَمْرٍ غَلَامٍ وَصَى جُورَ كَرُو وَفِي الْوَرَكَةِ كِبَارًا وَبِهِ وَارثَانَو كښې بالغ خلق موجود وی لَمْ تَصِحَّ الْوَصِيَّةُ نو وصیت به صحیح نه وی

تفویح > که زید خپل غلام وصی جوړ کړو. نو که که ټول وارثان بالغان وی یا په دوی کښې بعضې خلق بالغ وی. نو په دې صورت کښې به وصیت صحیح نه وی. **دلیل** > بالغ ته حق شته. چه هغه دا وصی غلام منع کړی. او تصرف ته نې پرې نږدی. ځکه چه دا بالغ دهغه مولا دې او ده ته پخپل غلام باندې ولایت حاصل دې. او دې غلام ته دا حق هم شته. چه هغه خپله حصه خرڅه کړی. نو کوم مشتری چه دده حصه اخستی ده. هغه دا غلام د تصرف نه منع کولې شی. نو په دې طریق به دا وصی غلام د وصی جوړیدو د حق پوره کولو نه عاجز او قاصر وی. نو بیا به د وصی جوړیدو هیڅ فائده نه وی.

د وصیت د فرائضو پوره کولو له د عاجز سرې د وصی جوړولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى إِلَى مَنْ يَحْزُرُ عَنْ الْقِيَامِ بِالْوَصِيَّةِ أَوْ بِأَمْرٍ داسې سرې وصی جوړ کړو. چه هغه د وصیت ادا کولو نه عاجز دې ضَمًّا إِلَيْهِ الْقَاضِي غُورًا نو قاضی به هغه طرف ته د هغه غیر ملاو کړی.

تفویح > زید خالد خپل وصی مقرر کړې وو. خو هغه د وصیت فرائض پوره کولو نه قاصر دې. بیا عاجز دې. نو په داسې موقع باندې به قاضی هغه سره بل څوک ملاو کړی. **دلیل** > چه د موصی او وارثانو دواړو رعایت اوشی ځکه چه په داسې کولو کښې به مکمل شفقت حاصلیږی. او په دې سره به د عاجز وصی حفاظت او صیانت هم کیږی. او په بعضو کارونو کښې به دویم دده کفایت کړی. نو کله چه دویم دده مددگار شو. نو شفقت تمام شوې دې.

د دوو پرو د وصی جوړولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى إِلَى اثْنَيْنِ أَوْ جَا حَه دوه کسان وصی جوړ کړل لَمْ يَجْزِلْ أَحَدُهُمَا أَنْ يَتَصَرَّفَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَتَحْسِبُهُ ذَوَاتُ صَاحِبِهِ (۱) نو په دوی کښې به یو کس دپاره دا جائز نه وی چه تصرف اوکړی د بل ملگری نه بغیر، د طرفینو په نزد،

توضیح: زید، خالد او بکر دواړه خپل وصی جوړ کړل. نو اوس سوال دادې، چه د ټولو کارونو په تصرف کښې ددوی دواړو جمع کیدل ضروری دی. په انفرادی طریقه هیڅ یو ته حق نشته. چه هغه تصرف اوکړی.

دلیلها: دلیل دا دې، چه وصی ته کوم ولایت ملاو شوي دې. دا د موصی د تفویض (او سپارل) په وجه ملاو شوي دي. نو ځنګه چه تفویض شوي دي. د هغې اعتبار به کولې شي. او کله چه موصی د ولایت تفویض اوکړو. نو د اجتماع وصف سره نې کړې دي. نو د اجتماع د وصف رعایت به ساتلې شي. ځکه چه دا شرط مفید هم دې. ځکه چه افراد ته هغه قوت حاصل نه وی. کوم چه اجتماع ته حاصل وی. او دلته موصی د دوو په رائي سره راضي شوي دي. د یو په رائي سره نه دي راضي شوي. او یو د دوو پشان نشي کیدي.

مسئله ابی یوسف: د امام ابویوسف رحمته الله علیه په نیز حق شته چه یو کس د خپل ملگری نه بغیر تصرف اوکړی. **دلیل:** دلیل دا دې، چه د وصی جوړیدو حاصل ولایت دي. یعنی موصی وصی ته د ولایت شرف ورکړې دي. او ولایت یو شرعی وصف دي. چه دا تجزی او انقسام نه قبلوی. نو هرکله چه ولایت تجزی نه قبلوی. نو هر وصی ته به پوره پوره ولایت حاصل وی. او هرکله چه پوره پوره ولایت حاصل شي. نو هر یو ته به د دویم (ملگری) نه بغیر د تصرفاتو حق وي. لکه مثلاً یو ښځه ده. او د هغې دوه روڼه دي. نو دواړه ته ددې په نکاح د ورکولو پوره ولایت دي. نو یو ته حق شته. چه د دویم روڼ نه بغیر د خدر نکاح اوکړی. نو دغه شان به دلته کښې هم دا حق وي.

الْأَفْنِ شَرَاءَ كَفْنٍ الْمَوْتِ وَتَجْهِيزَهُ خُود مَرِي كَفْنِ اخستلو کښې، او دده په تجهيز کښې

توضیح: په دې عبارت کښې د هغه کارونو ذکر کوي په کومو کښې چې هریو وصی ته اختیار شته چې د خپل ملگری نه بغیر دغه کارونه اوکړی هغه دا دی

① که د مری د کفن اخستلو ضرورت وي. نو یو وصی به نې اخلي. انتظار به نشي کولې. چرته داسې اونشي. چه کومه پورې دویم وصی راځي. نو د مری لاش خراب شي. ددې تاخیر په وجه ګاونډیانو ته هم حق وي. چه هغوی مری دپاره کفن واخلي. ② د مری په تجهيز کښې به د دویم وصی انتظار نشي کولې. او په تجهيز کښې هغه ټول امور داخل دی. چه قبر کښې د مری ایځودو پورې چه کومو څیزونو ته هغه محتاج دي.

دلیل: په دې کارونو کښې ورته ځکه د تصرف کولو اختیار شته. که د مری د کفن اخستلو ضرورت وي. نو یو وصی به نې اخلي. انتظار به نشي کولې. چرته داسې اونشي. چه کومه پورې دویم وصی راځي. نو د مری لاش خراب شي. ددې تاخیر په وجه ګاونډیانو ته هم حق وي. چه هغوی مری دپاره کفن واخلي.

(۱) القول الرابع هو هذا قول الطرفين رحمته الله علیهما كلا في رد المحتار (ص، ۴۹۷) والهندية (۱۳۹۶) وملفتی (۴۵۶/۴) نقلا

عن القول الرابع (۳۸۶/۲) -

وَقَدْ أَمَّا أَوْلَادَهُ الْعَقَّارُ كَسَوْنَهُمْ بِه دې وجه د تاخير په وخت به گاونډيان د تجهيز مالک وی. اود ماشومانو خوراک، اوددوی په کپړو اخستلو کښي

توضیح ۴ که د موصی د وړو ماشومانو دپاره د خوراک اخستلو ضرورت راپېښ شي. نو یو وصی اخستلې شي. د دویم انتظار به نشی کولې. ګنی ترکومه پورې چه د دویم انتظار کولې شي. خطر ده. چه د سختې اولړې د وجې نه دا بچی مړه شي. ۵ دغه شان که د بچو دپاره د کپړو اخستلو ضرورت وي. نو ددې دپاره به د دویم وصی انتظار نشی کولې. **دلیل** ۴ که په مذکوره دوو صورتونو کښي د بل وصی انتظار اوکړې شي. نو یره ده. چه بچی د بریند کیدو په وجه د ګرمي یا پيڅني د سختوالي برداشت اونکړې شي. او مړه نشی.

دواړو وصیانو ته به جدا جدا تصرف حکم کوم ځاني کښي وي؟

وَرَدُّ الْوَدِيعَةِ بَعَيْنًا أَوْ مَعِينٍ وَدِيعَتٍ وَابَسَ كَوْلٍ،

توضیح ۴ که موصی سره د یو کس متعین ودیعت وي. نو دهغې واپس کولو دپاره د دویم وصی د انتظار ضرورت نشته.

دلیل ۴ ددې کارونو ځانله د جائز کیدو وجه دا ده. چه دا امور د باب د ولایت سره تعلق نه ساتی. ځکه چه کوم کس د موصی د طرفه ولایت نه دې حاصل کړي. دا امور هغه هم پوره کولې شي. ځکه چه کوم کس د ودیعت مالک دي. کله چه هغه ته خپل سامان ملاو شي. نو هغه پخپله دا اخستلې شي.

وَتَنْظِیْنِ وَصِيَّةً بَعَيْنًا وَعَيْنًا ۴ خکه چه دې کښي رانې طرف ته حاجت نشته. او متعین وصیت نافذ کول، او متعین غلام آزادول

توضیح ۴ که د یو متعین کس دپاره ټي وصیت کړي وي د هغې په نافذ کولو کښي به د دویم وصی د انتظار کولو ضرورت نه وي. او د یو متعین غلام آزادي وي. هغه دپاره هم د وصی د انتظار کولو ضرورت نشته.

دلیل ۴ ځکه چه دې کښي هم د رانې هیڅ ضرورت نشته. یو سړی سره د مړی په حق کښي خصومت کول وي. نو یو وصی کولې شي. ځکه چه خصومت خو به د دواړو د جمع کیدو په صورت کښي هم یو وصی کوی. چه په مجلس د قضاء کښي د دواړو د جمع کیدو په وجه شور شغف جوړ نشی. په دې که د یوکس دوه وکیلان وي. بیا به هم خصومت یوکس کوی.

وَقَضَاءُ الدَّيْنِ ۴ او د قرضونو ادا کول

توضیح ۴ دغه شان کله چه قرضخواه ته د خپل حق جنس ملاو شي. نو هغه دا پخپله اخستلې شي. د یوم وصی د موجودګی ضرورت نشته.

دلیل ۴ ځکه چه قرضخواه د هغه څیز مالک جوړېږي. کله چه هغه د خپل مقروض نه یو داسې څیز قبضه کړی کوم چې د هغه د حق دجنس نه وي

وَالْخَصُومَةُ فِي حَقِّقِ الْمَوْتِ ۴ او د مړی په حق کښي خصومت کول

توضیح ۴ یا د قاضی په عدالت کښي ټي د مقدمه پیش کولو دپاره دوو کسانو ته وصیت اوکړو. نو اوس که یو کس د بل د حضور نه بغير مقدمه پیش کړه. نو دا جائز ده.

دلیل ۴ ځکه که دواړه په عدالت کښي خبرې کوی نو دا دعدالت د آدابو خلاف ده. نویس چې یو کس مقدمه پیش کړه جائز ده.

د دوو جدا جدا سړو دپاره د یو یو ثلث وصیت کولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى لِوَجْهِ ثَلَاثِ مَالٍ أَوْ جَاهٍ دِیو سړی دپاره د خپل ثلث مال وصیت او کړو او د دویم کس دپاره یې د خپل ثلث مال وَلَلَاغَرِ ثَلَاثِ مَالٍ وَلَمْ یُخْرِزِ الْوَرُکَ قَالُوا لَمْ یَنْتَهِنَا نَصَفَاتٍ او وارثانو اجازت ورنکړو نو ثلث به ددوی دواړو په منځ کښې (مشترک) وی

تفسیر: وړاندې تفصیلات تیر شوی دی، چه که د دریمې حصې نه د زیات مال وصیت شي او کړو نو د وارثانو اجازت سره دا (وصیت) نافذ کیدې شي. ګڼې نشي نافذ کیدې. اوس او ګورئ، چه زید د خپل ثلث مال وصیت خالد دپاره او کړو او د بکر دپاره یې هم د ثلث مال وصیت او کړو نو ددې دواړو وصیتونو مال دوه ثلثه (دوه دریمې حصې) شو او د وصیت نافذ کیدو محل صرف ثلث دي او وارثانو د ثلث نه په زیات کښې اجازت ورنکړو نو یو ثلث به د خالد او بکر په منځ کښې نیم په نیمه وی. **دلیل:** ځکه چه په یو ثلث کښې دومره وسعت او ګنجناش نشته، چه ددې نه هر یو ته پوره پوره ثلث ملاو شي. ځکه چه هرکله د وارثانو اجازت نه وی، نو وصیت په ثلث باندې نشي زیاتیدې او د استحقاق په سبب کښې دواړه برابر او مساوی دی، نو بیا به په استحقاق کښې هم دواړه برابر وی، او په ثلث کښې هم دا صلاحیت شته، چه په دې کښې شرکت کیدې شي، نو ثلث به ددوی دواړو په منځ کښې مشترک ګرځولې شي.

یو سړی دپاره د ثلث او دویم دپاره د سدس د وصیت کولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى لِأَخِيهِ مَالًا ثَلَاثًا وَلِلْآخَرِ السُّدُسَ او که په دوی دواړو کښې یې دپاره د ثلث او دویم دپاره د سدس (شپږمې حصې) وصیت او کړو قَالُوا لَمْ یَنْتَهِنَا أَفَلَا تَوَلَّوْا ثَلَاثًا نو ثلث به ددوی دواړو په منځ کښې درې حصو سره تقسیمولې شي

تفسیر: که موږ د خالد دپاره د ثلث مال وصیت او کړو او د بکر دپاره یې د سدس (وصیت) او کړو، نو دده مال نصف شو او نصف د وارثانو د اجازت نه بغیر دوی ته نشي ورکولې، نو صرف ثلث به هم دوی دواړو ته ورکولې شي، ددې صورت به دا وی، چه خالد ته به د ثلث نه ۲/۳ او بکر ته به ۱/۳ ملاوېږي. **دلیل:** ځکه چه د دواړو استحقاق د وصیت په ذریعه شوې دي، او دا صحیح سبب دي، او په ثلث کښې دومره وسعت نشته چه دا ددوی دواړو حق پوره کړي.

یو دپاره د یو ل مال او دویم دپاره د ثلث د وصیت کولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى لِأَخِيهِ مَالًا يَجْعَلُ فِيهِ يَوْمًا مَالًا او که موږ په دوی دواړو کښې د یو دپاره د خپل پوره مال وصیت او کړو وَلَلَاغَرِ ثَلَاثِ مَالٍ او د دویم دپاره یې د خپل ثلث مال وصیت او کړو وَلَمْ یُخْرِزِ الْوَرُکَ او وارثانو ددې اجازت ورنکړو قَالُوا لَمْ یَنْتَهِنَا عَلَى أَرْبَعَةِ أَشْهُمٍ عِنْدَ أَبِي يَوْسُفَ وَهَمْدُونِ د صاحبینو رحمهما الله په نیز په ثلث ددوی دواړو په منځ کښې څلورو حصو باندې (تقسیمولې) شي

تفسیر: زید د خالد دپاره د خپل پوره مال وصیت او کړو او د بکر دپاره یې د ثلث مال وصیت او کړو، نو وارثانو اجازت ورنکړو نو په دې کښې اختلاف دي. حضرات صاحبین رحمهما الله دا فرماني، چه د ثلث په څلور حصې کولې شي بیا به په دې کښې درې حصې خالد ته او یوه به بکر ته ورکولې شي. **دلیل:** د صاحبینو رحمهما الله دلیل دا دي، چه په مذکوره صورت کښې د موسی اراده د دوو څیزونو

ده. ① دا چه هغه د ټول مال یوکس مستحق جوړول غواړی. خو دده دا اراده د وارثانو د حق په وجه نشی پوره کیدې. ② دویمه اراده ټی دا ده. چه هغه خالد ته په بکر باندې ترجیح ورکول غواړی. نو ددې تفضیل او ترجیح ورکولو نه هیڅ مانع موجود نه دې. نو تفضیل به ثابتیږی. لکه څنگه چه په محابات وغیره کښې تفضیل ثابت شوي دي.

وَكَاكَ أَبُو حَنِيفَةَ: الثَّلَاثُ يَنْتَهِمْنَ انْقِصَانِ ① او امام ابوحنیفه رحمته الله فرمایلی دی. چه ثلث به دوی دواړو په منځ کښې نیم په نیمه وی

توضیح: مسلک ابی حنیفه ① او د امام صاحب رحمته الله په نیز په ذکر شوی صورت کښې به دواړه په ثلث کښې برابر شریک وی.

دلیل ① دا د امام صاحب رحمته الله دلیل دې. ددې حاصل دا دې. چه کله وارثانو اجازت ورنکړو. نو د دریمې حصې نه زیات وصیت مشروع نه دې. ځکه چه د وارثانو د اجازت نه بغیر د ثلث نه زیات کښې ددې نافذ کولو هیڅ صورت نشته. نو د ثلث نه په زیات کښې وصیت بالکل باطل شو. او هرکله چه زیاتوالې باطل شو. نو په دواړو کښې برابری پاتی شوه.

وَلَا يَغْرِبُ أَبُو حَنِيفَةَ لِلْمَوْصِي لَهُ بِمَا زَادَ عَلَى الثَّلَاثِ إِلَّا فِي الْمُحَايَاةِ وَالسَّيَاقَةِ وَالذَّاهِرِ الْمُرْسَلَةِ ① او امام ابوحنیفه رحمته الله د موصی له په حق کښې د ثلث نه په زیات کښې د تناسب لحاظ نه کوی. خو په محابات کښې، او په سعایه کښې او په دراهم مرسله کښې.

توضیح: ① الترفیاف: محابات فی البیع: د زید دوه غلامان دي. په دوی کښې د یو قیمت مثلاً یوولس سوه روپۍ دي. او د دویم شپږ سوه روپۍ دي. اوس د رومې قیمت والا وصیت زید د خالد دپاره اوکړو. او د دویم غلام ټی بکر دپاره اوکړو. او داسې ټی اوونیل. چه دا غلام په خالد باندې خرڅ کړه. په سل روپۍ کښې. او دا دویم په بکر باندې خرڅ کړی. په سل روپۍ باندې. نو هم دغه شان اوکړې شو. او زید ددې دواړو غلامانو نه علاوه هیڅ نه دی پریخودی. نو وصي به صرف په دریمه کښې نافذ کیږی. او دا دریمه به دواړو موصی له ته ددوی د حق تناسب سره ملاویږی. نو گویا زید د خالد دپاره د زرو روپو او د بکر دپاره ټی د پنځو سوو روپو وصیت کړې دی. چه ددې ثلث پنځه سوه دي. نو خالد دپاره به د پنځو سوو ۲۲۳ او بکر ته به ۱۱۳ ملاویږی. او باقی قیمت به د موصی وارثانو ته ورکولې شی. بهرحال د امام صاحب رحمته الله په نیز که دا صورت مستثنی نه وي. نو خالد او بکر دواړو دپاره به د پنځو سوو نه نیم په نیمه وه. او باقی قیمت به د موصی وارثانو ته ورکولې شو. خو دلته دوی دا خپل اصول پریخودې دي. او د حق د تناسب په لحاظ سره ټی ثلث تقسیم کړې دي.

② سعایه (دغلام مزدوری) دسعایه صورت دا دې. چه زید د خپلو دوو غلامانو د آزادولو وصیت اوکړو. او د زید ددې دواړو غلامانو نه علاوه هیڅ مال نشته. او په دوی کښې د یو قیمت دوه زره دي. او د دویم زر (روپۍ) دي. نو دا وصیت به په ثلث کښې نافذ کیږی. او په دوه ثلثو کښې به په دوی باندې قیمت واجب وی. چه دا په دوی گټه کوی. او وارثانو ته به ټی ورکوی. خو په دې ثلث کښې به د دواړو د قیمت په اندازه سره تقسیم کولې شی. او ددوی دواړو د قیمت مجموعه درې زره ده. چه ددې ثلث زر (روپۍ) دی. نو دکوم غلام قیمت چه دوه زره دي. د هغه د قیمت نه به (۶۶۶) روپۍ ساقطیږی. او

باقی به دې مزدوری کوی. او وارانانو ته به نه ورکوی. او دکوم غلام قیمت چه زر روپی دې. د هغه د قیمت نه به (۳۳۳) روپی سقاطیږی. او هغه به د خپل باقی قیمت دپاره مزدوری کوی. او وارانانو ته به نه ورکوی.

⑦ دراهم مرسله: ددې مطلب دا دې. چه دا متعین نکړې شی. چه ثلث دده او نصف دهغه وغیره. بلکه موصی مطلق داسې اوواتی. چه د دوو سوو روپو وصیت خالد دپاره دې. او د بکر دپاره د سلو روپو وصیت دې. او دده سره صرف هم دا مال دې. نو دا وصیت به صرف په ثلث یعنی سلو روپو کښې نافذ کیږی. چه په دې کښې به رومی ته (۶۶) روپی او دویم ته به (۳۳) روپی ملایږی. **القاعدة الكلية** یوه قاعده کلیه ده چه د خالد او د بکر د حقوقو تناسب خو کتلې کیدې شی. خو د ثلث مال پورې کتلې کیدې شی. او که وصیت د ثلث نه زیات شی. بیا به د حقوقو تناسب ته نشی کتلې. بلکه دواړه به برابر په ثلث کښې شریکولې شی. او په ذکر شوی صورت کښې وصیت د ثلث مال نه زیات شوی دې. (بلکه څنگه چه ښکاره ده). نو ددې قاعدې مطابق به د تناسب لحاظ نه کیږی. بلکه دواړه به برابر شمارلې کیږی.

العائل المستثناة یوڅو مستثنی صورتونه البته ددې قاعدې کلپې نه درې مسئلې مستثنی دی: ① په بیع کښې محابات، ② د غلام مزدوری، ③ دراهم مرسله. اوس ددې دریو وارو تفصیل اوگوری.

د قرض برابر د مال مالک دپاره د وصیت کولو حکم

وَمَنْ أَوْصَىٰ أَوْ جَا هَـٰذَا وَصِيَّتَ أَوْ كَرَىٰ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ يُحِيطُ بِمَالِهِ أَمْ تَجِزُ الْوَصِيَّةَ أَوْ هَـٰذَا بَانَدِي دومره قرض دې. کوم چه دده مال ته محیط (راگیرونکي) دې. نو وصیت جائز نه دې.

تفصیح که په یوکس باندې دومره قرض وی. کوم چه دده مال راگیرونکې دې. نو دده دپاره وصیت کول جائز نه دې.

دلیل ځکه چه دین وصیت باندې مقدم دې. د سراجی په شروع کښې ددې بحث تیر شوي دي. بیا په قرض او وصیت کښې زیات اهم حاجت قرض ادا کول دی. ځکه چه قرض ادا کول فرض دی. او وصیت خو صرف یو احسان دې. او د همیشه مسلم اصول دې. چه مخکښي د اهم نه ابتداء کولې شی. بیا درجه په درجه (باقی پاتې پوره کولې شی). او هرکله چه اهم قرض دې. نو ابتداء به هم ددې نه کولې شی. ددې نه پس د وصیت نمبر دې.

إِلَّا أَنْ يُبَيِّنَ الْقَرْمَاؤُنَ الدِّينَ خو دا چه قرضخواه هغه لره د قرض نه بری کړی

تفصیح البته که قرضخواهانو مقروض د قرض نه بری کړې وی. نو اوس به دده مذکوره وصیت جائز وی.

دلیل ځکه چه قرض د ختمیدو په وجه مانع زائل شوې دې. نو په کوم صورت کښې چه څومره وصیت جائز دې. هغه به اوس ټول جائز وی. ځکه چه موصی د وصیت محتاج دې. چه ددې وجه د کتاب الوصایا په شروع کښې تیره شوې ده.

الفائدة ① که حری مستامن د خپل ټول مال وصیت اوکړی. نو جائز دې. ځکه چه وارانانې نشته. (فتدیر) [شامی ص: ۴۱۸ ج ۵]

الفائدة ② د چاچه نه څوک وارث وی. او نه په ده قرض وی. نو هغه دپاره افضل دا دی چه پخپل لاس سره د صدقه کولو نه پس چه کوم مال باقی پاتې شی. د هغې ټول وصیت اوکړی. [شامی ص: ۴۱۸ ج ۵]

د خپل خوی د مال نه د یو سړی دپاره د وصیت کولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى بِنَصِيبِ ابْنِهِ فَأَلَوْصِيَّةُ بَابِلَةَ أَوْ مَوْصَى چې د خپل خوی د حصې وصیت اوکړو. نو وصیت باطل دي

تفصیح: که موصی داسې وصیت اوکړو. چه زما د خونی حصه فلانی دپاره وصیت دي. نو دا وصیت به جائز نه وي.

دلیل: ځکه چه د خونی حصه به دخونی ملکیت وي. نو موصی ته به دا حق نه وي. چه هغه د بل د مال وصیت اوکړي.

وَأَنْ أَوْصَى بِمِثْلِ نَصِيبِ ابْنِهِ جَازٍ أَثَاو که د خپل خوی د حصې د مثل وصیت نې اوکړو. نو جائز دي فان کان له ابنان قللموصی له الثلث نو که د موصی دوه خامن وو نو د موصی له دپاره به یو ثلث وي

تفصیح: او که موصی داسې وصیت اوکړو. چه زما د خونی څومره حصه ده. د هغې په اندازه ما د فلانی دپاره وصیت اوکړو. نو دا وصیت جائز دي. نو که د موصی دوه خامن وي نو د موصی له یو ثلث وي. دلیل: ځکه چه دلته موصی د بل د مال وصیت نه دي کړي. بلکه موصی به نې د غیر مال سره اندازه کړي دي. او په دې کښې هیڅ پاک نشته. ځکه قاعده مشهوره ده. چه د شی مثل ددې شی غیر وي. نو معلومه شوه. چه موصی د بل د حق وصیت نه دي کړي. بلکه د خپل خوی حق سره نې موصی به ناپ کړي دي. او د موصی په اندازه نې لگولي ده.

مسئله زفر: امام زفر رحمه الله فرماني. چه لکه څنگه په دویم صورت کښې وصیت جائز دي. دغه شان په رومی صورت کښې هم جائز دي.

دلیل: که د امام زفر رحمه الله نظر په دې خبره دي. چه فی الحال دا مال د خونی مال نشو. بلکه دا خو اوس لا ټول په ټوله د موصی مال دي. نو د غیر د مال وصیت نشو.

الجواب عنه: خو ددې جواب دا دي اگر چه دا فی الحال د خونی مال نه دي. خو د موصی د مرګ نه پس کله چه د موصی له د مالګ جوړیدو نمبر راځي. هغه وخت به دا د خونی مال وي. نو موصی ته دا حق چرته شته. چه هغه د غیر د مال وصیت اوکړي. نو دا وصیت به باطل وي.

په مرض الموت کښې د غلام آزادولو، یا د محاببات او د هغې کولو حکم

وَمَنْ أَعْتَقَ عَبْدَهُ فِي مَرَضِهِ أَوْ بَاعَ أَوْ چا چه پخپل مرض الموت کښې یو غلام آزاد کړو. یا نې خرڅ کړو وَحَابَى أَوْ هَبَ اوبه دي کښې نې محاببات اوکړو. یا ده هبه اوکړي فَذَلِكَ كَلَهُ جَائِزٌ نو دا ټول جائز دي وَهُوَ مَعْتَبَرٌ مِنَ الثَّلَاثِ او دا به د دریمې نه معتبر وي وَيَضْرِبُ بِهِ مِمَّا أَصْحَابُ الْوَصَايَا اودې به په ثلث کښې د وصیتونو والا سره شریک وي

تفصیح: په مرض الموت کښې یو کس خپل غلام آزاد کړو. یا ده بیع اوکړي. اوبه بیع کښې نې محاببات اوکړو. مثلاً د دوه زره (روپۍ) څیز نې په شل روپۍ باندې خرڅ کړو. یا ده هبه اوکړي. نو دا ټول صورتونه جائز دي. (دا هم صحیح ده. او که داسې اوونیلی شی. چه دا ټول صورتونه وصیت دي. دا هم جائز ده). نو د یو ثلث نه به دا تصرف معتبر وي.

دلیل: ځکه چه وصیت کښې تعلیم د مرګ نه روستو طرف ته مضاف کیږي. او په دې کښې په یو کښې هم د مرګ نه روستو طرف ته اضافت نشته. بلکه ټول تصرفات د تنجیز په طریقه دي. بلکه مطلب

دا دي. چه دا ټول تصرفات د وصيت پشان د ثلث مال نه معتبر وي. او دي به د نورو وصيتونو والا سره شريکولي شي. اوس پاتې شوه دا خبره چه ددي ټولو تصرفاتو به د ثلث مال نه ولې اعتبار کولې شي؟ نو ددي وجه دا ده. چه دلته هم مال سره د وارثانو حق متعلق شوي دي.

که ثلث نه کافي هيري. نو محابات او عتق کښي به هوم يو مقدم وي؟

فَإِنْ حَاسِبُ لَمْ أَعْتَقْ او که مريض محابات او کړو بيا نې آزاد کړو. **فَالْمَحَابَاتَةُ أَوْلَىٰ غِنْدَ أَيْ حَقِيقَةً** **يُكْتَلَبُ** نو دامام ابوحنيفه **رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ** به نيز محابات غوره دي **وَإِنْ أَعْتَقَ لَمْ حَاسِبُ قَبْلَهَا سَوَاءٌ** (۱) او که هغه آزاد کړو بيا نې محابات او کړو. نو دوي دواړه برابر دي

تفريع < د مرض الموت ټول وصيتونه برابر وي. يو ته په بل باندې فضيلت نه وي. نو ټول وصيتونو والا به په ثلث کښي برابر شريک وي. يعنې د خپلې خپلې حصې په اندازه به ثلث کښي ټول شريک وي. البته درې خيزونه داسې دي. چه دا د ټولو وصيتونو نه مقدم دي. ① د مرض الموت آزادول. ② د مرض الموت مدبر کول. ③ د مرض الموت محابات- دا درې خيزونه به د نورو وصيتونو نه مخکښي کولې شي. نو که په دې دريو واړو کښي د يو سره نور وصيتونه جمع شي. نو د ثلث نه به وړاندې دا پوره کولې شي. او که د دې ادا کولو نه روستو په ثلث کښي څه بچ پاتې شي. نو نورو وصيتونو والا ته به ملاوړې. گني هيڅ به نه ملاوړېږي. خو که محابات او آزادول جمع شي. نو د دې حکم په راروان متن کښي راځي.

فيليه < د امام ابوحنيفه **رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ** دليل دا دي. چه محابات د آزادۍ نه مقدم دي. ځکه چه محابات د عقد بيع په ضمن کښي ثابتېږي. نو محابات د خپلې صيغي او الفاظو په اعتبار سره تبرع نه ده. بلکه د الفاظو په اعتبار سره دا عقد بيع ده. البته د معنی په اعتبار سره دا تبرع ده. او آزادۍ د لفظ او معنی هر اعتبار سره تبرع ده. نو ددي نه معلومه شوه. چه محابات زيات قوي دي. ځکه چه عقد معاوضه د خالص تبرع نه زيات قوي وي. نو هرکله چه زيات قوي يعنې محابات وړاندې وي. او هلته کمزورې يعنې آزادۍ تلل غواړي. نو زيات قوي به هغي ته ديکه ورکوي. او لري کوي به يې. او هرکله چه د محابات مخي ته ددي پنجه نه خښېږي. نو ثبوت به چرته وي. او که وړاندې آزادۍ اوموندې شي. او روستو محابات اوموندې شي. نو آزادۍ چونکه زيات کمزورې ده. په دې وجه آزادۍ محابات ته ديکه نشي ورکولې. نو ددي دواړو په منځ کښي مقابله ثابته شوه. او هرکله چه د دواړو په منځ کښي مقابله ثابته شوه. نو د مجبورۍ نه اوونيلي شو. چه دواړه مساوي او برابر دي.

وَقَالَا: الْجَفْقُ أَوْلَىٰ فِي الْمَسْأَلَتَيْنِ او صاحبين **رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا** فرماني. چه په دواړو مسئلو کښي آزادۍ غوره ده.

تفريع < صاحبين **رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا** فرماني. چه عتق په هر حال کښي د محابات نه اولي دي. **توضيح الاختلاف** < او امام ابوحنيفه **رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ** فرماني. که مخکښي مريض محابات کړي وي. او ددي نه پس نې آزاد کړي وي. نو په دې صورت کښي محابات د عتق نه اولي دي. او که ده مخکښي آزاد کړي وي. او بيا ده محابات کړي وي. نو دواړه برابر دي. د برابر کيدو مطلب دا دي. چه په ثلث کښي به دواړه برابر شريک وي. او د محابات د مقدم کيدو مطلب دا دي. چه په ثلث کښي به مخکښي محابات جاري

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة **رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ** كذا في ملفي (٤٣٧\٤) وكر (٤١٩) والدر المختار (٨٢٢\٥) نقلًا عن

القول الرابع (٣٨٠\٢) -

کولې شی. که څه به پاتې شي. نو په باقی پاتې کښې به ازادۍ نافذ کېږي. گڼي (که څه باقی پاتې نشي نو نه به ازادېږي. او د ازادۍ مقدم کولو مطلب دا دي. چه د ثلث نه مخکښې به ازادۍ نافذ کولې شي. که څه به پاتې شي. نو په باقی پاتې کښې به محابات جاری کېږي. گڼي (که څه پاتې نشو. نو نه به جاری کېږي.

القاعدة الكلية > یوه قاعده کلیه ده چه کله ډیر وصیتونه جمع شي. او په دې کښې هیڅ یو وصیت انفرادی طور باندې د ثلث نه زیات نه وي. نو دا ټول وصیتونو والا به برابر شریک وي. او بعضو ته به په عضو باندې افضلیت نشي ورکولې. مثلاً د زید ټوله ترکه دولس زره روپۍ دي. چه ددې ثلث څلور زره روپۍ جوړېږي. او زید د عمرو دپاره د زر روپو وصیت اوکړو. او بکر دپاره نې د دوو زرو روپو، او خالد دپاره نې د دریو زرو روپو، او ساجد دپاره نې د دوو زرو، چه ددې مجموعه اته زره جوړېږي. خو انفرادی طریقه باندې هیڅ یو وصیت د ثلث نه زیات نه دي. نو ټول وصیتونه صحیح دي. او ټول به په ثلث کښې شریک وي. خو دخیلو حصو تناسب سره. نو هر یو ته به دده د وصیت نصف ملاوېږي. چه ددې مجموعه څلور زره روپۍ جوړېږي. چه دا د ټولې ترکې ثلث دي. نو عمرو ته به پنځه سوه، او بکر ته به زر روپۍ، او خالد ته به پنځلس سوه، او ساجد ته به هم زر روپۍ ورکولې شي. او ددې ټولو مجموعه څلور زره روپۍ جوړېږي. خلاصه د کلام دا چه دلته هیڅ یو کس ته په بل باندې برتری حاصل نه ده.

المستثانة الثلاثة > خو ددې قاعدې کلبي نه درې څیزونه مستثنی دي. که په دې کښې یوڅیز د نورو وصیتونو سره جمع شي. نو ددوی په وړاندې به دا وصیتونه ښکته کېږي. په ثلث کښې به مخکښې هغه نافذ کولې شي. کوم چه موجود دي. که څه به پاتې شي. نو په دې کښې به نور وصیتونو والا دخیلو حصو مناسبت سره شریک وي. وکه هیڅ به پاتې نشي. نو د وصیتونو والا دپاره به هیڅ نه وي. او هغه درې څیزونه دا دي.

① په مرض الموت کښې تنجیزاً آزادول،

② داسې ازادۍ کوم چه د موصی په مرگ باندې معلق وي. لکه مدبر جوړول، چه د مدبر ازادۍ د موصی په مرگ باندې کېږي. او مدبر جوړول د صحیح قید سره ځکه مقید کړې دي. چه د فاسد تدبیر نه احتراز اوشي. لکه مثلاً که موصی داسې اوونیل. چه دا غلام زما د مرگ نه یوه میاشت پس آزاد دي. نو دا مدبر کول صحیح نه دي. نو دې به د نورو وصیتونو والا نه نشي مقدم کولې. بلکه دا به د نورو وصیتونو والا سره شریک وي. او که مدبر کول صحیح وي. لکه مثلاً موصی دا اوواتی. چه دا غلام زما په مرگ باندې آزاد دي. نو دا ازادۍ به د نورو وصیتونو والا نه مقدم وي.

③ په بیع کښې محابات کله چه محابات په مرض الموت کښې وي. بهر حال دا درې څیزونه مستثنی دي. ددې نه علاوه باقی ټول وصیتونه داسې دي. چه په دې کښې یو ته په بل باندې هیڅ افضلیت نشته. بلکه دا ټول برابر دي. او هرکله چه د استحقاق په سبب کښې برابری او مساوات دي. نو په نفس استحقاق کښې به هم برابری وي.

دایلهما > صاحبین رحمهما الله فرماني. چه ازادۍ د محابات نه زیات قوی ده ځکه چه ازادۍ نشي فسخ کېدې. او محابات فسخ کېدې شي. یعنی که ازادونکي او غواړي. چه ازادۍ فسخ کړم. نو نشي نې کولې. او که غلام او غواړي. چه ازادۍ فسخ کړم. نو نشي کولې. او محابات اگر چه د موصی د طرفه فسخ نه قبلوي. خو د مشتری د طرفه فسخ قبلوي. مثلاً مشتری د څلور زره درهمو یو څیز په زر درهمه باندې واخستلو. او د باع مریض ددې مبیع نه علاوه هیڅ مال نشته. او وارثانو اجازت ورنکړو. نو مشتری ته به وئیلې شي. چه تا ته به صرف د مړي د دریمي حصي نه محابات ملاوېږي. او باقی قیمت به وارثانو دپاره پوره کولې شي. گڼي بیع فسخ کړه. نو اوس مشتری ته اختیار شته. که غواړي. باقی

قیمت دی ورکړی. او که غواړی. بیه دې فسخ کړی. نو معلومه شوه. چه محابات داسې څیز دې. چه دې ته فسخ لاحق کېدې شی. او آزادئ ته په هیڅ شان فسخ نشی لاحق کېدې.

په لفظ د حصې او جز، سره د یوېس دپاره د وصیت کولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى بِشَيْءٍ مِنْ مَالِهِ أَوْ جَا فِيهِ بِخَلٍّ مَالٍ كَنْبِي د یوې حصې وصیت او کړو **فَلَهُ أَخْسَ يَمَامِ**
الْوَرَّةُ إِلَّا أَنْ يُنْكَحَ عَنْ السُّدُسِ نو موسی له دپاره به د وارثانو په حصو کنبې اخس (د ټولو نه کم) دې. خو دا چه اخس د سدس نه کم شی **فَيَتِمُّ لَهُ السُّدُسُ** نو دده دپاره به سدس پوره کولې شی.

تفصیل: که موسی په دې الفاظو کنبې وصیت او کړو. چه زما د مال یوه حصه فلانی دپاره ده. یا زما د مال یو جزء فلانی دپاره دې. نو د حصې او د جزء دواړه یوه معنی ده. او په دواړو کنبې جهالت دې. او جهالت وصیت دپاره مضر نه دې. نو وصیت به جائز او صحیح وی. خو په دې کنبې دا ابهام پاتې شو. چه هر کس ته به څومره ملاوړې. نو دا فیصله د موسی په وضاحت باندې موقوف ده. او که موسی وضاحت اونکړې شو. تردې چه د موسی انتفال اوشو. نو اوس به دده وارثان د موسی قائم مقام وی. نو وارثان به ددې وضاحت کوی. چه د حصې او جزء نه څه مراد دې؟ وارثان چه څه وضاحت هم اوکړی. که هغه لږ وی او که ډیرووی. په دې باندې به عمل کولې شی. دا اصل مسئله ده. خو د کوفې د خلقو په اصطلاح کنبې به حصه د سدس په معنی کنبې استعمالیدله. په دې وجه د امام صاحب او د صاحبینو **فَقَدْ** په نیز د حصې ونیلو په صورت کنبې اختلاف شو. کوم چه کتاب کنبې ذکر دې.

مسلك ابي حنيفة د امام ابوحنیفه **رحمته** په نیز ذکر شوی صورت کنبې به موسی له ته سدس ورکولې شی. نه به ددې نه کمولې شی. او نه به زیاتولې شی. او هم دا سدس په نسبې ذوی الفروضو کنبې د ټولو نه کمه حصه ده.

دلیل د امام ابوحنیفه **رحمته** دلیل دا دې. چه د حصې نه مراد سدس دې. د ابن مسعود **رضی الله عنه** نه مرفوعاً او

موقوفاً یو روایت نقل دې. چه په دې کنبې هم دا فرمانیلی شوی دی. چه حصه سدس دې. (۱)

مسلك صاحبین صاحبین **رحمهم الله** فرمائی. که حصه نې اوونیله. نو د موسی د وارثانو حصو ته به کتلي شی. په هغوی کنبې چه د چاحصه د ټولو نه کمه وی. هم دڅومره حصه به موسی له ته ورکولې شی. خو که اتفاق سره چرته داسې راپیښ شو. چه په دې کنبې کمه حصه د ثلث نه زیاته شی. نو هلته به د وارثانو د اجازت نه بغیر د ثلث نشی زیاتولې. مثلاً موسی یوه لور پریخودله. چه هغې دپاره نصف دې. او بل هیڅ څوک وارث نې نشته. نو دلته د نصف نه کمه هیڅ حصه نشته. خود وارثانو د اجازت نه بغیر موسی له ته نصف نشی ورکېدې. په دې وجه به صرف ثلث ورکولې شی. او که وارثان مختلف وی. نو په دوی کنبې چه د کوم وارث حصه د ټولو نه کمه وی. هغومره به موسی له ته ورکولې شی.

دلیل د صاحبینو **رحمهم الله** دلیل دا دې. چه د حصې نه مراد په وارثانو کنبې د یوکس حصه ده. او

چونکه وصیت د میراث خور ده. نو په وصیت کنبې به هم د حصې نه هم دا مراد اخستلې شی. او چونکه حصې مختلف دی. بعضی نصف ده او څلورمه ده، او اتمه ده، او چرته ثلثان او ثلث او شمن دې. او په داسې ځایونو کنبې اقل یقینی وی. نو د حصې نه به په ټولو کنبې کمه حصه مراد اخستلې شی. او که په یو ځانې کنبې موسی به د کمې حصې نه هم زیات شی. نو هلته به د ثلث نه زیات موسی

له ته نشی ورکولې. بلکه د ثلث نه زیات به وارئانو ته ورکولې شی. ځکه چه کله د وارئانو اجازت نه وی. نو موصی له ته د ثلث نه زیات نشی ورکیدې.

د مجهول جزء وصیت کولو سره د تفصیل مسئله

وَأَنْ أَوْصِيَ بِمُجْزِئٍ مَّا لِيَ أَوْ كَه د خپل مال نه نې د یو جزء وصیت او کړو قیلَ لِلزَّوْجَةِ أَنْطَلَوْا مَا شِئْتُمْ نُو وارئانو ته به وئیلې شی. چه موصی له ته کوم څه تاسو غواړئ ورکړئ

تخریج: نوره مسئله وړاندې بیان وې ده البته دلته د حصې د وصیت کولو بیان دې. نو دا وصیت جائز دی

دلیل: ځکه چه جزء مجهول دې. چه دا لې او ډیر ته شامل دې. علاوه ددې خبرې نه چه جهالت د وصیت صحت ته مانع نه دې او وارئان د موصی قائم مقام دی نو بیان وارئانو طرف ته دې.

په دریمه حصه مال کښې مختلف قسمه وصیتونه راجمع کول. او ددې د ادا کولو مسئله

وَمَنْ أَوْصَى بِوَصَايَا مِنْ حَقِّهِ اللَّهُ تَعَالَى او چاچه وصیتونه او کړل. مختلف وصیتونه، د حقوق الله کښې وَقَدْ مَتَّ الْقَرَابِضُ مِنْهَا عَلَى غَيْرِهَا نو ددې نه به فرائض په نورو باندې مقدم کولې شی. قَدْ مَتَّهَا الْمَوْصِي أَوْ آخَرَهَا مِثْلَ الْحَجِّ وَالزَّكَاةِ وَالْكَفَّارَاتِ که موصی هغه مقدم کړې وی او که مؤخر کړې وی. لکه حج او زکاة او کفارات

تخریج: الوصية بالعقوب که د یوسری وفات اوشی. او د هغه په ذمه د الله تعالی بعضې حقوق دی. مثلاً مونځ، یا روژه یا زکاة یا حج یا کفاره یا نذر یا صدقة فطر، نو اوس دوه صورتونه دی. مرکیدونکی ددې په باره کښې څه وصیت کړې دې او که نه؟ که نه نې دې کړې. نو په وارئانو باندې ددې اداکول واجب نه دی. بلکه وارئانو ته د اوبښکلو او نه اوبښکلو اختیار شته. او که رومېې صورت وی. یعنی هغه وصیت کړې وی. نو د مرحوم د ثلث مال نه به دهغې اداکول واجب وی.

اقسام العقوب: بیا به د وصیتونو نه کوم وصیت مخکښې کولې شی. نو په دې کښې تفصیل دې. دغه وصیتونه به یا د الله تعالی حقونه وی. یا به د بنده گانو حقونه وی. او کوم چه د الله تعالی حقونه دی. هغه به یا ټول وصیتونه په فرائضو کښې داخل وی. لکه زکاة او حج او روژه، او مونځ، یا به ټول په واجباتو کښې داخل وی. لکه کفارات او نذر او صدقة فطر، یا به ټول وصیتونه په نفلو کښې داخل وی. لکه د نفی حج وصیت، او په فقیرانو باندې د صدقې وصیت، نو که وصی دا ټول وصیتونه جمع کړې وی. نو که د موصی ثلث مال د ټولو وصیتونو نافذ کولو دپاره کافی کیږي. نو دا ټول وصیتونه به نافذ کولې شی. او که د موصی ثلث مال ددې ټولو وصیتونو دپاره نه کافی کیږي. خو وارئانو اجازت ورکړو. چه دا ټول وصیتونه نافذ کړې شی. نو دا ټول به نافذ کولې شی.

تقديم الفرائض: او که وارئانو اجازت ورنکړو. نو اوس به کتلې شی. چه دا ټول وصیتونه په فرائضو کښې داخل دی او که نه دی؟ که ټول فرائضو کښې داخل وی. نو کوم وصیت چه موصی مقدم بیان کړې دې. د هغې نه به شروع کولې شی. او که بعضې فرائض او بعضې غیر فرائض وی. نو مخکښې به د فرائضو نه ابتدا، کولې شی. اگر چه موصی په ذکر کښې فرائض مؤخر کړی وی. او واجبات او تطوعات نې مقدم کړې وی.

وجه تقديم الفرائض: فرائض به ولې مقدم کولې شی؟ ځکه چه فرائض د نفلو نه اهم دی. او ښکاره هم دا ده. چه د موصی مقصد هم اهم مقدم کول دی. ځکه چه په کوم سړي باندې قرض وی. هغه عام طور باندې په خیراتونو او صدقو کښې نه مشغولېږي.

وَمَا لَيْسَ بِوَاجِبٍ قَدْ مَنَعَهُ مَا قَدْ مَنَعَهُ الْمَوْصِي. او کوم چه واجب نه دی. په هغې کبښې به هغه مقدم کولې شی. کوم چه موصی مقدم کړې دي.

تړون: او وصیتونه چه کله د فرائضو او واجباتو څخې نه وی، بلکه د نوافلو څخې وی. نو کوم چه موصی مقدم بیان کړې دې، هم هغه به مقدم کولې شی.

دلیل: چه موصی به هم ددې نه شروع کوی. کوم چه د هغه به نیز اهم وی. او که هغه ددې خبرې صراحت کوی، چه ما کوم وصیت مقدم کړې دې، هغه دې مقدم کړې شی. نو بیا دهغې مقدم کول ضروری دی. نو دغه شان به هلته کښې هم مقدم کولې شی. کله چه ده صراحت نه وی کړې، خو په ذکر کښې نې هغه مقدم کړې وی.

د حج وصیت به خټک ادا کولی نى؟

وَمَنْ أَوْصَىٰ بِحَقِّهِ الْإِسْلَامَ كَمَا رَأَىٰ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ فَهُوَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ

توضیح: په زید باندې حج فرض دې. هغه په مرض الوفاټ کښې وصیت اوکړو. چه زما د طرفه حج اوکړئ. نو په داسې صورت کښې به وراثتو باندې واجب وی. چه دفعه د مال نه حج اوکړی. او یو سړې منتخب کړی. چه هغه د موسی د ښار نه حج اوکړی. او دا حج به پیدل تللو سره نه گوی. بلکه په سوریدو به ښی کوی.

دلیل: خکه چه به زید باندی هم چه کوم حج فرض وو. هغه د خپل ښار نه واجب وو. هم دا وجه ده. چه په زید به هغه وخت حج فرض وی. کله چه هغه سره دومره مال وی. کوم چه دهغه د ښار نه حج کولو دپاره کافی وی. گنی که د لاری خرج او سورلی نه وی. نو په زید به د استطاعت نه کیدو په وجه حج فرض نه وی. نو هرکله چه په زید باندی حج ادا کول د خپل ښار نه واجب دی. او دهغه د مرگه نه روستو چه په کوم سړی باندی حج کولی شی. دا هم دهغه حج ادا کول دی. کوم چه په زید باندی واجب دی. او په زید باندی د خپل ښار نه حج کول واجب وو. نو دی به هم د زید د ښار نه حج کوی. او دا غیر چه کوم حج کوی. په سورلی باندی به نه کوی. خکه چه په زید باندی پیدل تللو سره حج کول لازم نه وو. بلکه په سوریدو باندی واجب وو. نو په غیر باندی به هم حج په هغه طریقه ادا کول واجب وی. په کومه طریقه چه به زید باندی واجب وو.

کله د ملت مال له د حج وسيت اخري پوره کېږي نو څه حکم دي ؟

فَإِنْ لَمْ تَجِدْ أَلْفَ الْوَيْلَةِ فَكَوْكَ مَقْدَارِ دَوَسِيْتِ د حج د نفقې دپاره كافي نه وي اَعْمُوَاعْنَهُ مِنْ حَيْثُ تَجِدُهُ
 امو وارثان دي د هغه د طرفه دهغه ځانې نه حج او كړي. د كوم ځاني نه چه رسيدې شي

فصل پنجم وړاندې دا خبره ډیر ځل تیره شوې ده، چه وصیت د مړي په ثلث مال کینسې نافذ کیږي. ددې نه په زیات کینسې نه نافذ کیږي. نو که مریض وصیت اوکړو. چه زما د مال نه دې حج اوکړي شی. خو دده سره دومره مال نشته. چه په هغې سره حج اوکړي شی. نو په داسې صورت کینسې چه د کوم ځاني نه حج کیدي شی. د هغه ځاني نه به کولې شی. مثلاً دومره مال شته. چه په هغې سره د دیوبند نه حج نشی کیدي. البته د بمبئی نه حج کیدي شی. نو د بمبئی نه به حج کولې شی. او دا حکم استحساناً دي.

وجه الاستحسان خو مونږ استحساناً دا جائز ګرځولې دي. ځکه چه مونږ ته دا خبره معلومه ده. چه د موصی مقصد دا دي. چه دده وصیت نافذ اوکړي شی. نو ترکومه پورې چه ممکنه وي. د هغه وصیت

نافذ کول واجب دی. او کومه طریقه چه بیان کړې شوې ده. دا طریقه ممکن ده. نو هم دا به اختیارولې شی. او د امکان حده پورې وصیت نافذ کول د مطلق وصیت باطلولو نه افضل دی.

القیاس: د قیاس تقاضا دا ده. چه اوس د موسی د طرفه دسره حج اوکړې شی. ځکه چه دهغه د وصیت مقصد دا دي. چه د دیوبند نه حج اوکړې شی. ځکه چه موسی د دیوبند اوسیدونکې دي. او د دیوبند نه په دومره مال سره حج نشی کیدي. نو هغه وصف د سره اونه موندې شو. کوم چه موسی بیان کړې دي.

د حاجی په لاره کښې مړ شيدل او د حج وصیت کولو مسئله

وَمَنْ غَرِبَ مِنْ بُلْدٍ حَاجًّا أَوْ كُومٍ سَرَىٰ جِهَ د حج په ارادې د خپل ښار نه اووتلو قَمَاتٍ فِی الطَّرِيقِ نو هغه په لاره کښې مړ شو وَأَوْصَىٰ أَنْ يَحُجَّ عَنْهُ أَوْ د وصیت نې اوکړو. چه دده د طرفه حج اوکړې شی حُجَّ عَنْهُ مِنْ بُلْدٍ وَعَنْدَ أَبِي حَبِیْبَةَ نو دده د طرفه به دده د ښار نه حج کولې شی. د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز.

توضیح: زید د خپل کور نه اووتلو. او صرف د حج په ارادې سره اووتلو. تجارت و غیره مقصد نې نه وو. او هغه په لاره کښې مړ شو. او دا وصیت نې اوکړو. چه زما د طرفه حج اوکړې شی. نو دده د طرفه به حج کولې شی. خو اختلاف په دې کښې دي. چه دا حج به د کوم ځانې نه کولې شی. د مړکیدونکې د ښار نه. او که د هغه ځانې نه کوم ځانې چه دهغه انتقال شوې دي؟ نو امام ابوحنیفه قول دا دي. چه د زید د ښار نه حج اوکړې شی.

دلیل: د اما ابوحنیفه رحمته الله علیه دلیل دا دي. چه هرکله هغه د حج پوره کولو نه وړاندې مړ شو. نو د هغه وتل به د غیر حج دپاره شمارلې شی. نو داسې شوه. لکه څنگه چه د سوداگر د مړک حکم دي. نو اوس به داسې گنرلې شی. لکه چه ده په ابتداء کښې د حج وصیت کړې دي. او وړاندې دا خبره تیره شوې ده. چه کله د حج وصیت اوکړې شی. نو د موسی د ښار نه حج کول واجبېږي. لکه څنگه چه واجب وو. هم هغه شان دا ادا کړې شی.

وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَحَمْدُ بْنُ حَنْبَلٍ عَنْهُ مِنْ حَيْثُ مَاتَ أَوْ صَاحِبِيْنُو رَحِمَهُمُ اللَّهُ فَرَمَانِيْلِي دى. چه دهغه ځانې نه به حج کولې شی. کوم ځانې ته چه هغه مړ شوې وو.

توضیح: مسلک الصاحبين حضرت صاحبين رحمهم الله فرماني. چه چرته د زید وفات شوې دي. د هغه ځانې نه به د زید د طرفه حج کولې شی. او صاحبينو رحمهم الله د احکم استحساناً فرمائيلې دي.

دليلهما: د صاحبينو رحمهم الله دليل دا دي. چه هرکله موسی د سفر په ارادې سره وتلې دي. نو د هغه چه څومره سفر پوره شوې دي. دا قربت دي. او په هغه باندې د خپل ښار نه حج کول واجب وو. خو کوم سفر چه هغه پوره کړې دي. دغومره فريضه د هغه د ذمې نه ادا شوې ده. او د هغې ثواب هغه ته ملاز شوې دي. نو اوس به دويم سړي ددغه ځانې نه حج دپاره ليکلې شی. او داسې به گنرلې شی. چه موسی هم ددې ځانې اوسيدونکې دي. او هرکله چه هغه ددغه ځانې اوسيدونکې شمار کړې شو. نو دهغه د طرفه به هم ددغه ځانې نه حج کول واجب وي.

د يانوم د وصیت حکم او د امام شافعي رحمه الله نقطه نظر

وَلَا تَصِحُّ وَصِيَّةُ الْمَيِّتِ (او د بچی وصیت صحيح نه دي)

تصريح که ماشوم وصیت او کړی. نو صحيح دي (۱)
دليله که دليل دا دي. چه بچي د تبرع اهل نه دي. حالانکه وصیت تبرع ده. او دویمه خبره دا ده. چه د بچی قول داسي نه دي. چه دا په ده باندې څه څیز لازم کړی. او که دده وصیت حقیر او منلې شی. نو دده د قول ملزم کیدل به لازمیري. او دا باطل دي.

وَلَا الْكَاتِبُ وَارِثُ تَرَكَ وَكَأَخَاو د مكاتب وصیت صحيح نه دي اگرکه دومره مال پرېږدي چې دده وصیت پرې پوره کیدي شی.

تصريح که مكاتب په زمانه د کتابت کښې وصیت او کړي چې زه مړ شم نو زما دومره مال به د فلاني وي. نو دده دا وصیت جائز نه دي.

دليله که څکه چې په کوم وخت کښې ده وصیت کولو. په هغه وخت کښې دي پوره آزاد نه وو. بلکه هله به آزادیدو چې بدل کتابت نې ادا کړو. نو چې آزاد نشو. نو غلام او دغلام وصیت صحيح نه وي.

د وصیت نه د رجوع کولو حکم

وَيُجْزَى الْمُوصِي (الرُّجُوعَ عَنِ الْوَصِيَّةِ) او موسى دپاره د وصیت نه رجوع جائز ده

تصريح که موسى د وصیت نه رجوع او کړی. نو جائز دي.
دليله که څکه چه وصیت تبرع ده. او تبرع چه ترکومه پورې تمام نشی. نو د هغې نه رجوع جائز ده. لکه څنگه چه د هبې د پوره کیدو نه وړاندې ددې نه رجوع جائز ده. چه ددې تفصیلی بیان په کتاب الهیه کښې تیر شوي دي.

د وصیت نه د رجوع کولو دوه طریقې

وَإِذَا صَرَّحَ بِالرُّجُوعِ كَانَ رُجُوعًا

هل اللغة ① صرح: تصريح او کړه، ښکاره والې او کړوا

تصريح وړاندې معلومه شوې ده. چه موسى دپاره د وصیت نه رجوع جائز ده. اوس فرمائی. چه په صراحت سره رجوع او کړي شی. نور رجوع صحيح کيږي
دليله چې په صريحو الفاظو کښې د رجوع صراحت او کړي نو ښکاره خبره ده چې رجوع صحيح شوه

د وصیت نه د انکار کولو حکم

وَمَنْ يَحْذَرُ الْوَصِيَّةَ لَمْ يَكُنْ رُجُوعًا او چاچه د وصیت نه انکار او کړو. نو دا انکار به رجوع نه وي

تصريح وړاندې تیر شوی دي. چه د وصیت نه رجوع جائز ده. اوس ددې ځانې نه دا مسئله بیانولې شی. که موسى د سره د وصیت انکار او کړي. نو دا انکار به رجوع نه وي.

دليله که دليل دا دي. چه د وجود او انکار مقصد دا دي. چه په ماضی کښې د وصیت نفی او کړي شی. او هرکله چه په ماضی کښې نفی او کړي شوه. او هيڅ تبدیلی او نه موندې شوه. نو دا فی الحال هم منتفی شمار کړي شی.

وَمَنْ أَوْصَى بِجُورٍ أَوْ بِإِذْنٍ او چاچه د خپلو گاونډيانو دپاره وصیت او کړو **فَهُمُ الْمُلَاصِقُونَ عَشْدَ أَيْسٍ حَنِيفَةٍ**

(۱). د امام شافعي رحمه الله په نیز که بچي د خبر په کارونو کښې وصیت او کړي. نو جائز دي.

وی چه هغه شرعاً ددې محرم وی. یعنی دده (موصی) ښځې ته د هغوی سره همیشه دپاره نکاح حرام وی. لکه د ښځې پلار، او زور، او ماما، او تره وغیره. نو د ښځې داسې رسته داران ددې د خاوند اصهار (سخرگنۍ) ده. او دا د عربو عرف دی. او زموږ په ملک کې د صهر ترجمه په سخر سره کولې شی.

فایده ۱: د جویریې رضی الله عنه پلار د بنو مصطلق (قبیلې) سردار وو. کله چه د بنو مصطلق سره جهاد اوکړې شو. او هغوی قید کړې شو. نو جویریې رضی الله عنه هم قیدی راوستلې شوه. او دا د ثابت بن قیس رضی الله عنه یا ددوی د تره د خوښی په حصه کېښې راغلله. او دوی (جویریې رضی الله عنه خپل خان مکاتبه کړل. او جویریې رضی الله عنه ډیره ښائسته وه. خلاصه د کلام دا چه جویره رضی الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کېښې راغلله. عرض شې اوکړو. چه ائ د الله رسول صلی الله علیه و آله ازه جویریې بنت الحارث یم. او کومه واقعه چه ما سره اوشوه. هغه ستا نه پته نه ده. او زه د ثابت بن قیس رضی الله عنه په حصه کېښې راغلې یم. نو ما خپل خان مکاتبه کړې دې. نو زه ستا په دربار کېښې ددې دپاره حاضره شوې یم. چه ستاسو نه د کتابت ادا کولو په باره کېښې سوال اوکړم. نو نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل. چه ته ددې نه افضل غواړې. هغې اوونیل. هغه څه دی. نو نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل. چه زه ستا بدل کتابت ادا کړم. او تا سره نکاح اوکړم. هغې دا منظوره کړله. او نبی کریم صلی الله علیه و آله بدل کتابت ادا کړو. او دوی د هغې سره نکاح اوکړله. کله چه خلقو ته دا معلومه شوه. چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د جویریې رضی الله عنه سره نکاح کړې ده. نو د بنو مصطلق نه چه چا په حصه کېښې کوم قیدی مملوک وو. دوی هغه آزاد کړو. او وې ونیل. چه دا خلق خو اوس د نبی کریم صلی الله علیه و آله اصهار (سخرگنۍ) دی.

د زومانو دپاره د وصیت حکم او د اختان مصداق

وَمَنْ أَوْصَىٰ لِأَخْتَانِهِ أَوْ جَاغَهُ د خپلو زومانو دپاره وصیت اوکړو فَالْخَتَنَ ذَوْرُ كُلٍّ ذَاتُ رَجْعٍ مَّحْرَمَةٌ
نو دده د هر ذی رحم محرم خاوند دپاره به وصیت وی

حل اللغة ① اختان: جمع دختن، زوم، د لور خاوند

تفصیل: که یوکس دا وصیت اوکړو. چه زما زومانو ته دومره مال ورکړی. نو په اختان کېښې به د هر هغه ښځې خاوند داخل وی. کوم چه د موصی ذو رحم محرم دی. لکه خور، ترور، وغیره.

فایده ۱: ځکه چه دوی ټولو ته ختن (زوم) وائی. په دې باندې بعضو مشانخو رضی الله عنه فرمائیلی دی. چه دا د کوفې د خلقو عرف دی. گنې زموږ په عرف کېښې د اختان نه مراد د ښځو د خاوندانو محارم مراد دی. او هر کله چه ددې نه د ښځو د خاوندانو محارم مراد دی. نو بیا په دې خاوندانو کېښې عموم دی. که هغه آزاد وی. او که غلام وی. د موصی قریبی رسته دار وی، او که نه وی. ځکه چه لفظ د ختن دوی ټولو ته شامل دی.

اقرارو دپاره وصیت کولو کېښې به اقرارو کېښې خوب داخل و؟

وَمَنْ أَوْصَىٰ لِأَقْرَبٍ أَوْ جَاغَهُ د خپلو اقرارو دپاره وصیت اوکړو فَالْوَصِيَّةُ لِلْأَقْرَبِ قَالُوا قَرَبٌ مِّنْ كُلِّ ذِي رَجْعٍ مَّحْرَمَةٌ نو وصیت په اقرب دپاره وی. بیا هغه چا دپاره کوم چه دده نه پس اقرب وی. یعنی د موصی هر ذو رحم محرم وَلَا يَدْخُلُ فِيهِمُ الْوَالِدَانِ وَالْوَلَدُ او په دې کېښې به مور پلار او اولاد نه داخلېږي وَلَا كُنْ لِلْأَعْدَاءِ دا وصیت به د دو یا زیاتو دپاره وی

تفصیل: وصیت د میراث خور ده. او په میراث کېښې د الاقرب فالاقرب اعتبار کیږي. چه ددې تفصیل په باب العصباء، کېښې سراجی کېښې ذکر شوې دې. نو دغه شان به په وصیت کېښې هم د الاقرب

فالا قرب اعتبار کولی شی. او په میراث کښې د جمعی نه مراد دوه دی. نو دغه شان به په وصیت کښې هم د جمعی نه مراد کم از کم دوه وی.

مسلك الصاحبين صاحبين رحمهما الله فرمانی. چه په اقرباو کښې به هغه ټول حضرات داخل وی. کوم چه اسلام کښې آخری پلار طرف ته منسوب وی. ددې څه مطلب دې؟ نو ددې په تفسیر کښې د مشائخ **فتاوی دوه** اقواله دی: ① یعنی هغه پلار کوم چه رومبې اسلام راوړلې وی. لکه اولاد د حضرت علی عليه السلام رومبې هغه پلار چه هغه د اسلام زمانه موندلې وی. او هغه مسلمان شوې نه وی. لکه اولاد د ابوطالب، چه کله څوک علوی د خپلو اقرباو دپاره وصیت اوکړی. نو د رومبې تفسیر په اعتبار سره به اقرباو کښې صرف د حضرت علی عليه السلام اولاد داخل وی. او د جعفر او د عقیل اولاد به په دې کښې داخل نه وی. او د دویم تفسیر په اعتبار سره به په دې کښې د حضرت علی عليه السلام اولاد سره سره د جعفر او د عقیل اولاد هم داخل وی. خلاصه د کلام داچه د موصی نه واخله تر آخری پلاره پورې چه کوم په اسلام کښې دی. د صاحبینو رحمهما الله په نیز به ددې په منځ کښې ټول اولاد په دې وصیت کښې داخل وی. که هغه سړی وی او که ښځې وی، که اقرب وی او که ابعد وی. دا ټول تفصیل د صاحبینو رحمهما الله په قول باندې دي.

دلیلها د صاحبینو رحمهما الله دلیل دې فرمانی. چه قریب د قرابت نه مشتق دې. نو چا سره چه قرابت قائم وی. هم هغه ته به قریب وئیلې کیږی. نو کوم سړی چه د خپل خاندان څنې دې. که هغه د ورهم محرم وی او که نه وی. قرابت خو هر یو سره قائم دې. نو هر یو ته به قریب وئیلې شی.

په تره او ماما کوم کښې زیات اقرب دې؟

وَإِذَا أَوْصَى بِذَلِكَ وَلَهُ عَمَّانٌ وَخَالَاتٌ أَوْ كَلَهُ جَهْ هُفَ پَه دې باندې وصیت اوکړی او دده دوه ترونه او دوه ماماگان دې **فَالْوَصِيَّةُ لِعَمِّيهِ عِنْدَهُ أَعْيَبُ رَلِ الْأَقْرَبُ كَمَا فِي الْأَرْثِ** نو دده دواړو ترونو دپاره به وی. د امام ابوحنیفه رحمته الله په نیز، د اقرب اعتبار کولو سره، لکه څنگه چه میراث کښې دی

تصريح د امام ابوحنیفه په نیز په میراث کښې د اقرب فالا قرب قاعده جاری ده. نو که یو کس د خپلو رشته دارانو دپاره وصیت اوکړو. او په هغوی کښې دوه ترونه او دوه ماماگان وو. نو امام ابوحنیفه په نیز ترونه د ماماگانو نه اقرب دی د دې وجې به وصیت د ترونو دپاره وی ماماگانو ته به څه نه ملاوېږی. **مسلك الصاحبين** د صاحبینو په نیز به وصیت کښې هغه قاعده نه ده کومه چې د امام ابوحنیفه په نیز ده. نو ددې وجې به دې وصیت کښې به د دواړو ترونو سره دواړه ماماگان هم حقدار وی.

د اقربا، دپاره ئې وصیت اوکړو او صرف تره او دوه ماماگان دې نومه حکم دې؟

وَأَن كَانَ لَهُ عَمٌّ وَخَالَاتٌ أَوْ كَلَهُ موصی یو تره او دوه ماماگان وی **فَلِلْعَمِّ الْأَقْرَبُ** تره دپاره د وصیت نصف دې **وَلِلْخَالَاتِ النِّصْفُ** او نصف د دواړو ماماگانو دپاره دې

تصريح که موصی د اقرباو دپاره وصیت اوکړو. او هغه صرف یو تره او دوه ماماگان پریځوې دی. نو نیم وصیت به د تره دپاره وی او نیم وصیت به د دواړو ماماگانو دپاره وی **دلیلها** چونکه اقربا، د جمعی صیغه ده. چه ددې دپاره کم از کم دوه افراد ضروری دی. او تره صرف یو کس دې. په دې وجه به دا تره صرف د نصف وصیت حقدار وی. او نصف بیج پاتې شو. نو دا به دواړه ماماگان اخلی.

وَقَالَ الْأَوْصِيَّةُ لِكُلِّ مَنْ يُلَسَّبُ إِلَى أَقْصَى أَبْلُهُ فِي الْإِسْلَامِ وَأَصْحَابِينَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرمانی. چه وصیت

زفر ^١ پاتي ٣٠٠ ثلث يعني ١٠٠ به موسى له ته ورکولې شي. (١)
هليله د امام زفر ^٢ دليل دا دي. چه ټول مال يعني دراهم او چيلی به موسى له او وارثانو په منځ کښې مشترک وي. نو کوم مقدار چه هلاک شو. هغه هم مشترک دي. او کوم چه باقی پاتې دي. هغه هم مشترک دي. او اصول دا دي. چه کوم مال مشترک وي. د هغې هلاکت هم په شرکت باندې وي. او کوم چه باقی پاتې کيږي. د هغې بقاء هم شرکت باندې باقی پاتې کيږي. نو په ذکر شوي صورت کښې چه هرکله دا مال مشترک شو. نو هلاک شوي او باقی پاتې ټول مشترک شو. او که ترکه مختلف اجناس وي. او هلته موسى دا طريقه اختيار کړې وي. نو هلته د ټولو (امامانو) په نيز هم دا حکم دي. چه د باقی پاتې ثلث به موسى له ته ورکولې شي. مثلاً زيد سره څه د چيلو رमे ده. او څه د اوبانو ده. او څه د غويانو ده. او زيد په دې کښې د يو ثلث وصيت او کړو. او اتفاق سره د هر يوې رمي دوه ثلثه هلاک شو. او صرف يو ثلث باقی پاتې شوي دي. نو هلته به بالاتفاق موسى له ته د هر جنس د باقی پاتې ثلث نه يو ثلث ورکولې شي. نو دلته کښې هم دغه شان پکار ده.

دليل جمهور العنيفة د جمهورو احنافو د طرفه د امام زفر ^٣ جواب دي. ددې حاصل دا دي. چه جنس واحد په مختلفو اجناسو باندې قياس کول قياس مع الفارق دي. ځکه چه په کتاب القسمة کښې دا بحث تير شوي دي. په جنس واحد کښې به د تقسيم په درخواست باندې قاضي په باقی شريکانو باندې زبردستی کوي. او د مختلفو اجناسو په صورت کښې به قاضي زبردستی نه کوي. او ددې وجه دا ده. چه په يو جنس کښې د يو څيز ډير شريکان راجمع کيدې شي. يعني په دې کښې د موسى له هم حق وي. او د وارثانو حق هم وي. نو هرکله چه اجتماع اوشوه. يعني د يو جنس په صورت کښې په ٩٠٠ سوه دراهمو کښې، نو د موسى له حق په وړاندې وي. ځکه چه وصيت د ميراث نه مقدم وي. نو په دې کښې د موسى له حق اصالتاً وي. او د وارثانو حق تبعاً وي. او بيا قاعده کليه دا ده. چه هرکله يو مال په اصل او تابع باندې مشتمل وي. او په دې کښې بعضې هلاک شي. نو هلاک شوي تابع طرف ته گرځولي شي. اصل طرف ته نشي گرځولي. لکه څنگه چه په مال مضاربت کښې هم دغه شان کيږي. نو دلته به هلاکت هغه ثلثان طرف ته گرځولي شي. کوم چه د وارثانو حق وو. او اصل ثلث باقی دي. نو هغه به موسى له ته ورکولې شي.

صورة الاجناس المختلفة که اجناس مختلف وي. نو هلته نه زبردستی کيدې شي. او نه ټول په شي واحد کښې جمع کيدې شي. او هرکله چه دا ټول څيزونه نشي کيدې. نو د وصيت به د ميراث نه تقديم هم نه ثابتيږي. او نه به د اصل او تبع مسئله جاري کيدې شي. دا دليل حاصل شو. او که موسى د دراهمو په خانې درهم ونيلي وي. مثلاً داسې نې ونيلي وو. چه ما فلانی ته يو درهم هبه کړو. او مثلاً درې درهمه وو. چه د هغې نه دوه درهمه هلاک شو. او يو باقی پاتې شو. نو دا يو به موسى له ته ورکولې شي. يعني دلته به دا نشي ونيلي. چه ددې يو درهم ثلث به موسى له ته ورکولې شي. باقی خبره واضحه ده.

د يو ثلث وصيت هولو له پس دوه ثلثه مال هلاک شي نو څه حکم دي ؟

وَمَنْ أَوْصَى بِثُلْثِ ثِيَابِهِ أَوْ خُوكِ جِئَ د خپلې دريمې حصې کپرو وصيت نې او کړو فَبَلَكَ ثُلْثُهَا وَيَقَى ثُلْثُهَا نُو په دې کپرو کښې دوه ثلثه هلاک شو. او ددې ثلث باقی پاتې شو وَهُوَ ثُلْثُ مِثْلِ مَا يَقَى

(١) القول الراجح هو هذا قول زفر ^٤ کذا لي کشف الاستار (٣٢٤/٢) وحاشية السعدی علی العنابة (٣٧٤/٩)
 وراهمار (٤٧٥/٥) والحق (٤٢٣/١٣) لَفَلَا عَنْ الْقَوْلِ الرَّاجِحِ (٣٧٦/٢) -

مِنْ مَالِهِ أَوْ دَا (باقی پاتې ثلث) دده د باقی پاتې مال د ثلث نه خارجېږي لَمْ يَسْتَقِ الْأَثْلُثَ مَا يَسِي مِنْ الثَّيَابِ نو موسى له به مستحق نه وي خو د باقی پاتې کپړ و د ثلث

توضیح: که موسى د خپلو کپړو د ثلث وصیت کړې وي او اتفاق سره ددې کپړو نه دوه ثلثه هلاکې شي او صرف یو ثلث باقی پاتې شي نو موسى له ته به د باقی پاتې ثلث ملاوېږي او که باقی پاتې ټول به ملاوېږي؟ نو په دې کښې تفصیل دي. که کپړې د مختلف جنس وي نو د باقی پاتې کپړو ثلث به ملاوېږي او که د یو جنس وي نو باقی پاتې به ټول ملاوېږي ځکه چه د جنس د اتحاد په صورت کښې کپړې د دراهمو پشان شوې او هم دغه شان هر کیلي او وزنی خیز هم د دراهمو په مرتبه کښې دي ځکه چه لکه څنگه چه په دراهمو کښې تقسیم باندې زبردستی جائز ده دغه شان کیلي او وزنی خیزونو کښې تقسیم باندې زبردستی جائز ده او لکه څنگه چه په دراهمو وغیره کښې جمع کول ممکن دي دغه شان په کیلي او وزنی خیز کښې جمع کول ممکن دي.

چه مال نقد هم وي او قرض هم وي نو د زرو روپو وصیت به څنگه پوره کولې شي؟

وَمَنْ أَوْصَى لِزَجَلٍ أَلْفٍ دِرْهَمًا أَوْ مَا شَاءَ مِنْ ثَمَنٍ أَوْ قَرْضٍ هَمْ شَتَّةٍ فَإِنَّ غَرَبَ الْأَلْفِ مِنْ ثَلَاثِ الْعَيْنِ دُفِعَتْ إِلَى الْوَصِيِّ لَهُ نَوْ كَ زَر (درهم) راوخی. د نقد ثلث نه، نو زر (درهم) به موسى له ته ورکولې شي

توضیح: زید وصیت او کړو چه زما د مال نه دې زر روپې بکر ته ورکړې شي نو وصیت صحیح دي خو زید څه مال نقد پریخودو او بعضي مال هغه دي کوم چه په خلقو باندې قرض دي نو بکر ته چه کوم هزار روپې ورکولې شي که نقد مال دومره وي چه د هغې ثلث زر روپې جوړېږي مثلاً درې زره یا ددې نه زیات نقد مال موجود دي نو بکر ته به زر روپې ددې نقد مال نه ورکولې شي.

دلیل: ځکه چه هر حقدار ته د هغه حق ورکول ممکن دی د څه کمی نه بغیر، نو دې طرف ته به رجوع کولې شي

وَإِنْ لَمْ يَخْرُجْ أَوْ كَ زَر (درهم) د ثلث نه نه او څي دَفِعَ إِلَيْهِ ثَلَاثُ الْعَيْنِ نو موسى له ته به د نقد مال ثلث ورکولې شي وَكُلُّ مَا خَرَجَ شَيْءٍ مِنَ الدَّائِنِ أَخَذَ لِنَفْسِهِ حَتَّى يَسْتَوْفِيَ الْأَلْفَ او د قرض نه چه کوم مقدار وصولېږي د هغې نه به ثلث اخلي تردې چه هغه (موسی له) زر (درهم) وصول کړي

توضیح: او که نقد مال دومره نه دي بلکه کم دي مثلاً ټولې زر روپې نقد دي او باقی مال په خلقو باندې قرض دي نو بکر ته به د زرو روپو ثلث په نقدو کښې ورکولې شي او باقی حصه به هغه ته د قرضو نه ملاوېږي چه ددې صورت به دا وي چه څومره قرض وصولېږي د هغې دریمه حصه به بکر ته ورکولې شي تردې چه د هغه حق پوره شي یعنی زر روپې پوره شي.

دلیل: ددې طریقې اختیارولو وجه دا ده چه موسى له او وارثانو په ترکه کښې دواړه شریکان دي ددې باوجود که نقد مال صرف موسى له ته ورکړې شي نو د وارثانو په حق کښې کمی کول لازمیږي او کمی ځکه لازمیږي چه موسى له ته نقد مال ملاو شو او وارثانو ته هغه مال ملاو شو کوم چه په خلقو باندې قرض دي حالانکه نقد مال د قرض نه غوره او افضل وي ځکه چه قرض فی الحال مال نه دي بلکه د وصولولو نه پس به مال وي نو د موسى له او وارثانو په منځ کښې برابري به په هغه صورت کښې پاتې کېږي کوم چه مونږ بیان کړې دي.

حمل دپاره د وصیت حکم

وَعَجَّزُ الْوَصِيَّةِ لِلْحَمْلِ وَبِالْحَمْلِ إِمَامٌ قَدُورِي عَلَيْهِ السَّلَامُ أَوْ فَرَمَانِيْلُ. اَو وصیت جائز دې د حمل اِذَا وَضِعَ لِأَقْلٍ مِنْ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنْ يَوْمِ الْوَصِيَّةِ (او د حمل وصیت هم جائز دې). کله چه دا د وصیت د ورځ نه د شپږو میاشتو نه په کم کښې پیدا شی

توضیح: که یو بچي په خپته کښې دې. او دده د یو مورث وفات اوشی. نو حمل ته به هم میراث ملاوېږي. او میراث او وصیت گویا چه دواړه خويندې دی. نو که حمل دپاره وصیت اوکړې شی. نو جائز دې. او هم دغه شان که د حمل وصیت اوکړې شی. نو هغه هم جائز دې. مثلاً اووانی. چه زما د وينځې په خپته کښې چه کوم بچي دې. دا فلائی سړی ته ورکړی. نو دا هم صحیح دې. او وصیت جائز دې. خو دا وصیت حمل دپاره، یا وصیت د حمل هغه وخت جائز دې. کله چه حمل په خپته کښې موجود وی. ددې علامت دا دې. چه د وصیت د وخت نه د شپږو میاشتو نه په کم کښې پیدا شی.

دلیل جواز الوصية للحمل: د حمل دپاره د وصیت د جواز دلیل دا دې. چه وصیت فی الحال مالک جوړول نه دی. بلکه د میراث پشان په دې کښې هم استخلاف دې. نو لکه څنگه چه میراث جائز دې. دغه شان وصیت هم جائز دې. ځکه چه وصیت او میراث پخپلو کښې د یو بل مثالونه دی. صرف دومره فرق دې. چه وصیت په رد کولو سره رد کیږي. او میراث نه رد کیږي. ځکه چه وصیت کښې د موصی د طرفه تمليك (مالک جوړول) دی. او کوم ځانې چه تمليك وی. هلته رجوع جائز ده. او په میراث کښې تمليك نشته. بلکه صرف استخلاف دې.

دلیل جواز الوصية بالحمل: د حمل وصیت نو دا هم جائز دې. ځکه چه زمونږ خبره د داسې جنین حمل په باره کښې ده. چه دده د وصیت په وخت کښې موجود کیدل معلوم وی. او هرکله چه دلته دده موجود کیدل معلوم شوی دی. نو دا جنین به یو څو ورځې پس را موجود کیږي. او د مړی د حاجت او عجز په لحاظ سره د وصیت باب وسیع دې. او د وسعت دلیل دا دې. چه که یو کس وصیت اوکړو. چه زما په باغ کښې کومې میوې راشی. دا د فلائی دپاره وصیت دې. نو دا وصیت جائز دې. حالانکه میوې اوس موجود نه دی. نو کوم څیز چه موجود دې. د هغې وصیت به په درجه اولی جائز وی.

د حامله وينځې چا دپاره وصیت کول او د حمل استثناء کول

وَإِذَا وَصَّى لِرَجُلٍ بِجَارِيَةٍ أَوْ لِمَا أَتَتْهَا أَوْ كَلَّهَ وَصِيَّتُ دِ يُو سَرَى دِپَارِه دِ وينځې خو د هغې د حمل (نې اونکړو). صَحَّتْ الْوَصِيَّةُ وَالْإِسْتِثْنَاءُ وَصِيَّتُ اَوِ اسْتِثْنَاءُ صَحِيحُ دِه

حل اللغة: ① افراد: خانله والي

توضیح: که موصی د وينځې وصیت اوکړو. او ددې د حمل استثناء نې اوکړله. نو د وينځې وصیت صحیح دې. او استثناء هم صحیح ده. نو حمل به په وصیت کښې داخل نه وی.

دلیل صفة الوصية: ځکه چه لفظی اعتبار سره لفظ د جاريه حمل ته شامل نه دې. خو که مطلق جاريه (وينځه) نې اوونيلې. او د حمل استثناء نې اونکړله. نو د تابع کيدو په وجه به حمل هم د وينځې لاتدي داخل وی. او وصیت به صحیح وی. نو هرکله چه موصی يواځې د مور وصیت اوکړو. نو وصیت صحیح دې.

دلیل صفة الاستثناء: او که يواځې د حمل وصیت اوکړی. نو دا هم جائز دې. نو ددې استثناء هم صحیح ده. ځکه چه قاعده کلیه هم دا ده. چه د کوم څیز يواځې عقد صحیح کیږي. د هغې د عقد نه استثناء هم کيدې شی. او د کوم څیز چه خانله عقد نشی کيدې. د هغې استثناء هم نه صحیح کیږي.

د داسې وينځې وصيت شول، چه د موسى د وفات نه پس ددې بچي پدا شي نو څه حكم دي ؟

(وَمَنْ أَوْصَىٰ لِزُلْجَلٍ بِنَايَةِ اوْ كِرٍ وَفَوَّكَتْ بَعْدَ مَوْتِ الْمَوْصِي قَبْلَ أَنْ يَقْبَلَ الْمَوْصَىٰ لَهُ وَلَدًا فَمَقْبَلُ الْمَوْصَىٰ لَهُ وَهِيَ الْمَرْجَانُ مِنْ الثَّلَاثِ نَوَاحِي دِ مَوْصَى دِ مَرْگه نه روستو اود موسى له د قبض كولو نه وړاندې بچي راوړو. بيا موسى له قبول كړو. فَمَا لِلْمَوْصَى لَهُنَّ دوى دواړه به موسى له دپاره وى

توضيح: زید د خالد دپاره د خپلې وينځې وصيت او كړو. او د زید د مرگ نه روستو، د تركې تقسيمولو نه وړاندې وينځې يو بچي راوړو. او د وينځې او د بچي قيمت دومره دي. چه دوى دواړه د تركې د دريمې نه اوځى. يعنى تركه او ددوى دوه ثلثه يا ددې نه زيات موجود دى. نو وينځه او بچي دواړه به خالد ته ملاوړي.

دليله: ځكه چه وصيت كېنې مور اصالتاً داخله ده. ځكه چه ددې وصيت زید كړي دي. او بچي چونكه د وصيت په وخت كېنې مور سره متصل دي. نو بچي به د تبعيت په بناء وصيت كېنې داخل وى. او تركه د تقسيمولو نه وړاندې د مړى په ملكيت باندې باقى پاتې وى. ددې دليل دا دي. چه د مړى د تركې نه د مړى قرضې ادا كولې شي. نو هر كله چه تركه لا اوس د مړى (د زید) په ملكيت باندې باقى پاتې ده. او هيڅ مانع موجود نه دي. نو بچي به هم وصيت كېنې داخل وى. او هر كله چه مور او بچي (دواړه) په وصيت كېنې داخل شو. نو دوى دواړه به خالد ته ملاوړي.

كه مور او ځوانې د ثلث نه نه اوځي نو څه حكم دي ؟

(وَأَنْ لَّمْ يَخْرُجْ جَائِزٌ الثَّلَاثُ اَوْ كَه دوى دواړه د دريمې حصې نه نه اوځى فَزَيَّرَ بِالثَّلَاثِ نَوَاحِي دِ مَوْصَى لَهُ بَه دريمه حصه اخلى وَأَخَذَ بِالْحَصَّةِ مِنْهُمَا جَمِيعًا فَيَقُولُ أَيْ يَوْسُفَ وَمُحَمَّدٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ اَوْ پد دوى دواړو كېنې چه كوم يو دده په حصه كېنې راشي. هغه به اخلى. د صاحبينو رحمهما الله په قول باندې

توضيح: او كه مور او بچي دواړه د دريمې نه نه اوځى. يعنى ددوى د قيمت نه علاوه دوه ثلثه يا ددې نه زيات باقى پاتې نشى. نو د صاحبينو رحمهما الله په نيز به د مور او بچي دواړو نه په پوخانې ثلث وصولوي شي.

دليلهما: د صاحبينو رحمهما الله دليل دا دي. چه بچي هم په وصيت كېنې داخل شوي دي. اكر چه بچي په وصيت كېنې اصالتاً داخل دي. او بچي تبعاً داخل دي. بهر حال كه هر څنگه داخل شي. خو داخل دي. او هر كله چه بچي د اتصال د وخت نه وصيت كېنې داخل دي. نو اوس هر كله چه هغه د مور نه جدا شوي دي. نو اوس به د وصيت نه نه خارجېږي. نو اوس به داسې كنترول شي. چه مور او بچي په وصيت كېنې دواړه برابر داخل دي. نو اوس ددې هيڅ وجه پاتې نشوه. چه مور په بچي باندې مقدم كړي شي. او ددې مثال داسي دي.

(وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ يَأْخُذُ ذَلِكَ مِنَ الْأَمْرِ فَإِنْ فَضَلَ شَيْءٌ أَخَذَ مِنْهُ الْوَلَدُ) اَوْ امام ابو حنيفه رحمه الله فرمائيلى دي. چه هغه به ثلث د مور نه وصولوي. نو كه څه بچ پاتې شي. نو هغه به د بچي نه اخلى.

۱) القول الرابع ههوا قول ابى حنيفة رحمه الله كذا في ملفي (٤٣٥/٤) ورداخبار (٤٨٠/٥) نقلًا عن القول الرابع

تصريح > **مسلك ابي حنيفه** > امام ابو حنيفه رحمته الله فرمائي. چه هغه به خپله دريمه حصه د مور نه اخلي. كه د مور نه دده دريمه پوره شي. نو صحيح ده. گني كه څه پاتې شي. نو دا كمې به په بچي سره پوره كولي شي.

دليله > د امام ابو حنيفه رحمته الله دليل دا دي. چه په وصيت كېني مور اصل ده. او بچي د هغې تابع دي. او دا اصول پخپل خاني مسلم دي. چه تابع د اصل مقابل نه جوړيږي. نو دلته بچي د مور مقابل څنگه جوړيږي شي. ځكه كه په مور او بچي دواړو كېني وصيت نافذ او منلي شي. نو بچي (چه تابع دي) د مور (چه اصل ده) مقابل وي. مور دپاره به په بعضي حصه كېني وصيت باطلوي. او دا ناجائز ده. چه بچي په اصل كېني وصيت باطل كړي. ځكه چه د صاحبينو رحمهم الله د قول مطابق د مور ۲۸۳ وصيت كېني داخل دي. او ۱۲۲ د وصيت نه خارج شو. او دا ټول د تابع په وجه شوي دي.

توضيحه في فقه المال > مثلاً زيد سره شپږ سوه درهمه دي. او يوه وينځه ده. چه د هغې قيمت درې سوه درهمه دي. اوس زيد ددې وينځې وصيت خالد دپاره او كړو. نو وصيت صحيح دي. او پوره وينځه به خالد ته ملاويږي. ځكه چه وينځه د پوره تركي دريمه (حصه) ده. خود زيد د مرگ نه روستو او د تركي تقسيمولو نه وړاندې دغه وينځې يو بچي راوړو. چه د هغه قيمت هم درې سوه درهمه دي. اوس ټوله تركه ۱۲۰۰ سوه درهمه شوه. چه ددې ثلث څلور سوه جوړيږي. نو د امام ابو حنيفه رحمته الله په نيز به پوره وينځه خالد ته وركولي شي. خو اوس هم دهغه ثلث پوره نشو. نو د بچي د قيمت نه به ۱۸۳ نوره هم خالد ته وركولي شي. اوس څلور سوه ماليت خالد ته ملاو شوي دي. چه دا د دولسو سوو ثلث دي. او د صاحبينو رحمهم الله په نيز به د مور او بچي دواړو ۲۸۳ خالد ته وركولي شي. او دمور دوه ثلثه ۲۸۳ دوه سوه درهم دي. او د بچي دوه ثلثه هم دوه سوه درهم دي. نو د دولسو سوو ثلث پوره شو. نو خالد ته به ددوي دواړو دوه ثلثه ملاويږي. اوس به په دې باندې د فرقيتو دليلونه پيش كولي شي.

د غلام د خدمت يا په كور كېني د اوسيدو وغيره د وصيت حكم

وَجَوَزَ الْوَصِيَّةَ بِذِمَّةِ عَبْدٍ وَوَسَّكَنَى ذَاوَالْيَمِينِ مَعْلُومَةً اود خپلو غلامانو د خدمت، اود خپل كوردسكني دمعين كالونو پورې وصيت كول جائز دي وَجَوَزَ بِذَلِكَ اَبْدًا او ددې وصيت د هميشه دپاره كول جائز دي

تصريح > لكه څنگه چه انسان په خپل ژوند كېني د خپل خيز د منافعو نور خلق مالك جوړولې شي. چه ددې يو څو صورتونه دي ① كرايه باندې نې وركړي. نويه كرايه باندې اخستونكي د اجرت په بدله كېني د منافعو مالك شو. ② عاريت باندې نې وركړي. د عاريت په صورت كېني عاريت باندې اخستونكي په مفتو كېني د منافع مالك كيږي. دغه شان انسان ته دا حق حاصل دي. چه د خپل مرگ نه پس يو كس د خپل خيز د منافعو مالك جوړ كړي.

دليله > ځكه چه لكه څنگه هغه ته د اعيان د وصيت حاجت راپېښيږي. د غه شان هغه ته د منافعو د وصيت حاجت راپېښيږي.

د غلام د خدمت په وصيت كېني د نفاذ طريقه

فَإِنْ خَرَجَتْ وَفِيهِ الْعَبْدُ مِنَ الثَّلَاثِ نَوْكَةٍ د غلام رقبه د دريمي حصي نه اوځي سَلَّمَ إِلَيْهِ لِلْخُدْمَةِ نو غلام به موصي له ته سپارلې كيږي. چه غلام د موصي له خدمت او كړي

تصريح > زيد د خالد دپاره د غلام د خدمت وصيت او كړو. او د غلام قيمت دوه ثلثه دي. يا ددې نه زيات نور مال هم موجود دي. يعنې غلام د ثلث نه وتلې شي. نو غلام به خالد ته سپارلې كيږي. چه غلام د خالد خدمت كوي.

دلیلہ > خکہ چہ د خالد حق پہ ثلث کنبی دې په دې ثلث کنبی وارثان دده مقابل نشی جوړېدې.

وَأَنْ كَانَ لَأَمَّا لَكُمُ عَزْوُهُ خکہ چہ د موسی له حق په دریمه حصه کنبی دې. چہ په دې کنبی وارثان مقابل نشی جوړېدې. که د موسی د غلام نه علاوه مال نه وی **وَأَنْ كَانَ لَأَمَّا لَكُمُ عَزْوُهُ** خکہ چہ د موسی له (خدمت) کوی یومانو غلام په دوه ورځې د وارثانو خدمت کوی. او یوه ورځ به د موسی له (خدمت) کوی

توضیح > اوکه موسی سره ددې غلام نه علاوه نور هیڅ مال نه وی. نو بیا به دا طریقه اختیارولې شی. چہ دا غلام به دوه ورځې د وارثانو خدمت کوی. او یوه ورځ به د خالد خدمت کوی.
دلیلہ > خکہ چہ د وارثانو حق دوه ثلثه دې. او د خالد حق یو ثلث دې. لکه څنگه چہ د اعیانو په وصیت کنبی کیږي. او غلام درې حصې کول، او ټکړې کولو سره تقسیم کیږي نشی. خکہ چہ غلام په دې اعتبار سره غیر متجزی دې. نو اوس د مہایات (نمبرواری) نه علاوه هیڅ لاره نشته. نو مہایات به اختیارولې شی. چہ دواړه حقونه پوره کړي شی. د وارثانو حق هم او د موسی له حق هم.
د موسی له په مرګ سره به موسی به وارثانو ته ورشولې شی

وَأَنْ مَاتَ الْمُوصَى لَهُ نَوْ كَه مَوْصَى لَه مَر شَوْ عَادَ إِلَى الْوَرَثَةِ نو موسی به وارثانو طرف ته راوایس کیږي

توضیح > زید د خالد دپاره پخپل کور کنبی د اوسیدو وصیت کړې وو. او د زید د وفات نه پس د وصیت مطابق خالد په کور کنبی اوسیدو. او اوس د خالد وفات اوشو. نو موسی به، به وارثانو ته حواله کولې شی.
دلیلہ > خکہ چہ موسی د زید دپاره دا وصیت کړې وو. چہ هغه د موسی د ملک په حکم باندې ددې نه نفع حاصله کړي. اوکه اوس موسی به د خالد وارثانو ته ورکړې شی. نو په دې سره به دا لازمیږي. چہ د موسی د رضامندی نه بغیر په ابتدا کنبی د موسی له وارثان د منافعو مستحق کیږي. حالانکه دا جائز نه ده. چہ د مالک د رضامندی نه بغیر د ملک استحقاق اوشی.

وَأَنْ مَاتَ الْمُوصَى لَهُ فِي حَيَاةِ الْمُوصِي بَطَلَتِ الْوَصِيَّةُ او که د موسی په ژوند کنبی موسی له مړ شی. نو وصیت به باطل وی

توضیح > اوکه د زید په ژوند کنبی د خالد وفات اوشی. نو وصیت به باطلیږي.
دلیلہ > خکہ چہ وصیت هم یو عقد دې. چہ په دې کنبی د ایجاب او قبول ضرورت دې. د موسی قول ایجاب دې. او د موسی د مرګ نه پس د موسی له ددې ایجاب قبولولو ته قبول ونیلې شی. او موسی پخپل ژوند کنبی ایجاب کوی. او ددې ظهور د اثر په اعتبار سره د موسی د مرګ په وخت کیږي. او دلته چہ کله موسی له د موسی په ژوند کنبی مړ شو. نو د موسی ایجاب باطل شو.
نظیرہ > لکه مثلاً که بائع ایجاب کړې وو. او اوس لا مشتری قبول کړې نه وو. چہ د مشتری وفات اوشو. نو د بائع ایجاب به باطلیږي.

په .. ولد فلان.. الفاظو سره د وصیت حکم

وَإِذَا أَوْصَى لَوْلِيٍّ فَلِلْوَلِيِّ او که چې د فلانی ولد دپاره وصیت اوکړو **فَالْوَصِيَّةُ يَنْهَمُونُ** وصیت به ددوی په منځ کنبی **لِلذَكَرِ وَالْأُنْثَى** سَوَاءً نارینه او زنانه دپاره برابر وی

توضیح > ابن نه صرف خونی مراد وی. او په لفظ د ، ، ولد ، ، سره ځامن او لونړه ټول مراد وی. په نورو الفاظو کنبی داسې چہ لفظ د ولد په حقیقت کنبی مطلق اولاد ته شامل دې. نو کله چہ زید د خالد ولد

دپاره وصیت اوکړو. نو دخالد خامن او جینکې به په دې وصیت کښې برابر برابر شریک وی.

۳. فَلَانِي وَارَثَانُو. الفاظو سره د وصیت حکم

وَإِن أَوْصَىٰ لِوَرَثَةٍ فَلَانَ أَوْ كَه د فَلَانِي وَارَثَانُو دپاره وصیت اوکړو. قَالَ وَصِيَّتُهُ لِبَنِيهِمْ لِلدَّكَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ نو وصیت به ددوی په منځ کښې د (لِلدَّكَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ) په طریقه وی

تصريح: زید وصیت اوکړو. چه د فَلَانِي وَارَثَانُو دپاره وصیت دې. نو دلته به په هلك او جینې کښې د میراث مطابق تقسیم کولې شی. یعنی کوم چه جینې ته ملاوېږي. د هغې دوچند به هلك ته ملاوېږي. دليله: ځکه چه د لفظ ورثه تصريح دې طرف ته اشاره کوي. چه د زید اراده هم دا ده. چه د هلكانو حق د جینکو نه زیات وی. لکه څنگه چه په میراث کښې کیږي.

دوه کسانو دپاره د ثلث مال وصیت کولو نه پس معلومه شوه چه یو کس

مړ شوي دي نو څه حکم دي ؟

وَمَنْ أَوْصَىٰ لِزَيْنٍ وَعَمْرٍو بثلث مَالِهِ أَوْ جَاحَهُ وصیت اوکړو. د زید او عمرو دپاره، د خپل مال د ثلث قِذَا عَمْرٍو مِثْلَ نَوْعِهِ نو عمرو مړ دې قَالَ ثَلَاثُ كَلَّةٍ لِزَيْنٍ نو ثلث به ټول په ټوله د زید دپاره وی

تصريح: بکر د زید او عمرو دواړو دپاره د خپل دریمه حصه مال وصیت اوکړو. خو عمرو ژوندې نه دي. بلکه هغه د وصیت کولو نه وړاندې مړ شوي دي. نو پوره ثلث به زید ته ملاوېږي. دليله: ځکه چه مړې د وصیت اهل نه دي. او زید چونکه ژوندې دي. او د وصیت اهل دي. نو عمرو به د اهلیت نه کیدو په وجه د زید مقابل نه جوړېږي. او هغه ته به د ثلث ورکولو نه مانع نه جوړېږي. نظيره: لکه مثلاً که بکر د زید او دیوال دپاره د ثلث مال وصیت اوکړو. نو پوره ثلث به زید ته ملاوېږي. ځکه چه دیوال کښې اهلیت نشته. چه هغه (دیوال) ته هم ورکړې شی. نو عمرو (چه مړ دي) هم د دیوال په مرتبه کښې دي. او په دواړو صورتونو کښې به زید ته پوره ثلث ملاوېږي.

د دوو کسانو په منځ کښې د ثلث مال وصیت نه پس معلومه شی چه یو کس

مړ شوي دي نو څه حکم دي ؟

وَإِن قَالَ ثَلَاثُ مَالِي بَيْنَ زَيْنٍ وَعَمْرٍو وَزَيْنٌ مَيِّتٌ أَوْ كَه موصی اوویل. چه زما دریمه حصه مال د زید او عمرو په منځ کښې دي. او زید مړ دې گانَ يَعْمَرُ وَنُصْفُ الثَّلَاثِ نو عمرو دپاره به د ثلث نصف وی

تصريح: که موصی هغه الفاظ استعمال کړي. کوم چه وړاندې تیر شو. چه زما د مال ثلث د زید او عمرو دپاره وصیت دي. نو ددې حکم خو ذکر شوي دي. او که هغه ددې په ځانې لفظ د بین (منځ) استعمال کړي. اوداسې اووانی. چه زما دمال دریمه حصه د زید او عمرو په منځ کښې ده. او په دوی کښې زید ژوندې نه دي. صرف عمرو ژوندې دي. نو عمرو دپاره به د ثلث، نصف وی. دليله: ځکه چه موصی کوم د بین (منځ) لفظ استعمال کړې دي. د هغې تقاضا هم دا ده. چه موصی په دوی دواړو کښې هر یو ته د ثلث نصف ورکول غواړي. او په مخکنۍ مسئله کښې داسې هیڅ لفظ نشته. چه هغه په دې خبره دلالت اوکړي. چه موصی په دوی دواړو کښې هر یو ته د ثلث نصف ورکول غواړي.

د وصیت په وخت مال موجود نه وي او روستو اوځېتي نو د وصیت څه حکم دي ؟

وَمَنْ أَوْصَىٰ بثلث مَالِهِ وَلَا مَالٌ لَهُ ثَمَّا كَسَبَ مَالًا أَوْ جَاحَهُ د مال د ثلث وصیت اوکړو. او هغه دپاره

مال نشته بیا موسى مال او گتلو استحقاق الوصى له کلت مائیکه عند الموت نو موسى له به د هغې مال د ثلث مالک وی. چه موسى د مرگ په وخت د کوم مالک وو

تدريج زید وصیت او کړو. چه زما د مال ثلث بکر ته ورکړی. خو زید سره مال نشته. البته زید د وصیت نه روستو مال او گتلو. اود مرگ په وخت ئې مال پریخودو. او هر شو نو زید چه د مرگ په وخت د خومره مال مالک دي. د هغې مال ثلث به موسى له ته ورکولې شی. **دلیل** ځکه چه په وصیت کښې د وصیت په وخت د مال وجود شرط نه دي. بلکه د مرگ په وخت د مال وجود شرط دي. او د مرگ په وخت مال موجود دي. ځکه چه د وصیت حکم د موسى د مرگ نه پس هم ثابتېږي. نو دغه وخت به ملکیت کتلي شی. ځکه چه د وصیت حقیقت هم دا دي. چه موسى گويا دا وائی. چه ته زما د مرگ نه روستو زما د مال په ثلث کښې زما خلیفه او زما قائم مقام یی.

کتاب القرائض

ترجمه د اکتاب دي د فرائضو احکامو په بیان کښې.

د فرائضو لغوی معنی اود اسمیه وجې

لفظ فرائض جمع ده او مشتق د فرض نه دي متعین څیز، چونکه په میراث کښې حصي متعین وی په دي وجې دغه حصو ته فرائض وئيلې شی. بیا په مړه مړه علم میراث ته فرائض او د فن واقف کار ته فرضی افرائض او وئيلې شو.

الفرائض اصطلاحاً د فقه او حساب هغه قواعدو باندې پوهیدل په کوم سره چه د هر یو وارث حصه د ترکه نه معلومه شی.

موضوعها د علم فرائض موضوع ترکه او وارثان دی. هم د دي دواړو احوالو سره په دي فن کښې بحث کولې شی.

فروعها و غایتها د دي فن غرض و غایت حقدارانو ته د هغوی حق رسول اود ترکه په تقسیم کښې د غلطی نه بچ کیدل دی.

حکماً د دي علم زده کړه فرض کفایه ده یعنی په اندازه د شرعی سفر په موجوده زمانه کښې ۸۷ کلو میتر ۷۸۲ میتر، ۴۰ سنتی میتر دي، د مقاماتو په مسافت کښې کم نه کم د یو عالم د فرائضو کیدل ضروری دي گنی په دغه کلو کښې اوسیدونکی ټول خلق به گناهگار وی.

فرائضاً د دي علم درې شرطونه دي: ① د مورث مرگ ② د مورث د مرگ په وخت د وارث وجود. ③ دا پیژندل چه په کوم طرف وارث جوړېږي د خپلولی د وجې نه که د نکاح د وجې نه یا د ولاء د وجې نه.

ارکانها د دي علم درې ارکان دي. ① وارث ② مورث (مړي) ③ حق مورث یعنی ترکه. **اسباب** ① نسب ② نکاح ③ ولاء.

د علم فرائض فضیلت

علم فرائض دیر اهم اود غتو فضیلتونو والا علم دي. د دي د اهمیت اندازه د دي خبرې نه لگولې شی چه الله تعالی نور احکام لکه مونځ روژه وغیره اجمالاً نازل کړی دی اود دي تفصیل ئې نبی کریم ﷺ ته حواله کړې دي اود وراثت ټول تفصیل ئې پخپله نازل کړې دي.

④ که د یوقسم هم عصبه نه وی نویایی پاتې ترکه به دوباره نسبی ذوی الفروض ته حصه ورکولې شی. زوجین ته به نه شی ورکولې ځکه چه هغه نسبی وارثان نه دی سببی یعنی د زوجیت د رشتې د وجې نه وارثان دی.

⑤ که د ذوی الفروض او عصبات نه څوک نه وی نو ذوی الارحام ته به ترکه ملاوړې تفصیل به د ذوی الارحام په باب کښې راځی.

⑥ که ذوی الارحام هم نه وی نومولی الموالات ته به ترکه ورکولې شی.

⑦ که د دغه پورتنو وارثانوته یوهم نه وی نو هغه سړې به وارث وی د چاد پاره چه مری دخپل غیره نه د نسب اقرار کړې دې یعنی چه د یومجهول النسب باره کښې نی دا ونیلی وی چه دا زما رور یا تره دې اویه دې اقرار سره د هغه نسب د غیره ثابت شوې نه وی او اقرار کونکی دخپل اقرار نه ترمرگه پورې رجوع هم نه وی کړې نو هغه مقررله رور یا تره کیدو په حیثیت سره به وارث وی.

⑧ که د دغه پورتنو وارثانوته څوک هم نه وی اومړی د چاد پاره د دریمې حصې نه د زیات یا د ټولې ترکه وصیت کړې وی نو د دریمې نه زیات یا ټوله ترکه به دغه موصی له ته ورکولې شی.

⑨ که د دغه پورتنو خلقونه هیڅوک هم نه وی نو مری ترکه به په بیت المال یعنی اسلامی حکومت په خزانه کښې جمع کولې شی چه په عامو مسلمانانو فقیرانو غریبانانو اومسکینانو او حاجت مندو خلقو باندې خرج کړې شی. په اسلامی خزانه کښې بې لازې کیدل یاددې په عدم موجودگنی کښې په زوجین باندې ردوی خواداستی چه ذوی الارحام په موجودگنی کښې به په زوجین باندې ردنه وی د خلقونه دې ځانی کښې هیره کیري.

نوت: نن صبا په هندوستان کښې چونکه اسلامی خزانه او بیت المال نشته نوچه کله یو وارث د یوقسم هم موجود نه وی نویاد مری ترکه په ځانی ذبیت المال په فقراو باندې خرج کړی.

وَلَا يَرِثُ اَرْثَةَ الْمَمْلُوكِ وَالْقَاتِلِ مِنَ الْمَقْتُولِ وَالْمَرْثَةُ وَاَهْلُ الْيَتَامَى

هل اللغة: موقده: اسم فاعل از افتعال لوت کونکې دا په اصل کښې مرتد وو. ددو دالونو په یوځانی د جمع کیدو د وجې د رومبی دال حرکت حذف کولو سره ادغام او کړې شو. ترجمه: او وارثان کیدې نه شی څلور کسان غلام قاتل دمقتول وارث نه شی کیدې مرتد اودمختلف دین والا.

د موانع ارث بیان

توضیح: کله داسې هم کیږي چه وارث د وراثت د سبب په موجودگنی کښې په خپل ذات کښې د وصف موجود کیدو د وجې نه د وراثت نه محروم کیږي دغه اوصاف ته موانع ارث وائی. صاحب د کتاب موانع ارث څلور بیان کړی دی. ① ولایت: که وارث غلام دې نو د غلامیت د سبب د وجې نه به د خپل مورث د وراثت نه محروم کیږي. غلامی که دهر قسم نه وی. عبدالخالص مکاتب مدبر ام ولد او معتق البعض د راجع قول مطابق معتق البعض د غلام په حکم کښې دي، نه به چاته هم وراثت نه ملاوړې. د غلام د محرومیا وجه داده چه غلام د خپل مال مالک نه وی دهغه ټول مال دهغه د آقا وی په دې وجه ده ته وراثت ورکول داسې دی لکه چه د ده آقانه وراثت ورکول وی چه د مری رسته دارنه دې. او غیررشته دارته بغیر د څه سبب نه وراثت ورکول بالااجماع باطل دی. په دې وجه غلام ته وراثت نه ملاوړې.

② قتل: قاتل د مقتول وارث نه وی. د قتل پنځه قسمونه دی. قتل عمد، شبه عمد، خطا، شبه خطا او قتل بالسبب په رومبو څلور قسمونو کښې قاتل د مقتول د وراثت نه محروم دې. البته په قتل بالسبب

سره د وراثت نه نه محروم کیږي. مگر یادساتنی چه د قتل دغه څلور صورتونه هغه وخت مانع ارث وی کله چه قاتل خپل مورث بغیرد شرعی وجه نه قتل کړي وی خوکه قتل د شرعی وجې نه وی مثلاً مورث نی قصاصاً قتل کړي وی یا حد زنا کښې رجم کړي وی یا د خپل خان بیج کولو دپاره نی مجبوراً قتل کړي وی نو په دې صورتونو کښې به قاتل د وراثت نه نه محروم کیږي.

قاتل ولي محروم کېږي؟

دالله تعالی رسول ﷺ ارشاد فرمایلي دي: **الْقَاتِلُ لَا يَرِثُ**. [ترمذی ج ۲ ص ۳۱]. یعنی مقاتل وارث نه وی او د فقه قاعده ده چه من استعجل بالشئ قبل اوانه عوقب بهرمانه. کوم سړي چه یوڅیز د هغې د وخت نه وړاندې اخستل غواړي نو هغه د سزا په توګه د دغه څیز نه محروم کولې شی. که قاتل د وراثت نه محروم نه کړي شی نو خلق به د میراث د وجې نه خپل مورث قتل کوي او نظام عالم به تس نس شی.

① مسلمان به د مرتد وارث وی خومرتد به د مسلمان وارث نه وی. ځکه چه ارتداد په منزله د مرګ دې نوڅنګه چه مسلمان د خپل رشته دار د مرګ نه پس د هغه وارث کیږي دغه شان هغه د مرتد د ارث دانه پس به د هغه وارث وی او د مرتد مالونه به په مسلمانانو وارثانو کښې تقسیم کولې شی. اولکه څنګه چه مرتد د ژوندی وارث نه وی دغه شان به یومرتد د یومسلمان وارث نه وی.

② دوه مختلف دینونه والا یعنی مسلمان د غیر مسلم او غیر مسلم د مسلمان وارث نه وی. ځکه چه دالله تعالی رسول ﷺ ارشاد فرمایلي دي: **لَا يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَلَا الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ** [بخاری ۱۰۰۱/۲]. یعنی نه خویه مسلمان د کافر وارث وی اونه کافر د مسلمان وارث. د کفر نه مراد د نبی کریم ﷺ د نبوت نه انکار دي. که دې سره د الله تعالی د وحدانیت نه انکار وی اوکه نه وی لهدا یهودیت نصرانیت مجوسیت هندوازم وغیره ټول کفر دي. بل قادیاني هم د مسلمان وارث نه شی جوړیدې اونه به مسلمان د قادیاني وارث وی. ځکه چه دوی هم د رسول الله ﷺ آخري نبی کیدونه انکاری دی دغه شان ملعون مرزا قادیاني نبی مني.

لکه څنګه چه مسلمانان د یویل وارثان وی دغه شان کافران هم په خپل مینځ کښې د یویل وارثان وی سره د دې چه هغوی د خپل مذهب په اعتبار د یویل نه مختلف وی. یهودی خپل نصرانی رشته او نصرانی د خپل یهودی رشته دار به وارث وی. وقس علی هذا.

وَالْفُرُوضُ الْمَحْدُودَةُ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى سِتَّةُ الْوَصْفِ وَالْأَرْبَعُ وَالْأَتَمُّ وَالْثَلَاثَانُ وَالْثَلَاثُ وَالسُّدُسُ

ترجمه: او هغه حصې کومې چه مقرردی کتاب الله کښې شپړدی. نیمه څلورمه اتمه دریونه دوه دریونه یوه او شپږمه.

فروض مقدره اودهغې مستحقین

تفصیل: <فروض> فرض جمع ده دکوم معنی چه حصه ده. په قرآن پاک کښې چه کومې حصې ذکر دی دهغې شمیر شپږ دی.

۱	نصف	نیمه	دو نه یو	۲/۱
۲	ربع	څلورمه	څلورونه یوه	۴/۱
۳	ثمن	اتم	اتونه یوه	۸/۱
۴	ثلث	دریمه	دریونه یوه	۳/۱
۵	ثلثان	دو نهائی	دریونه دوه	۳/۲
۶	سدس	شپږمه	شپږونه یوه	۶/۱

ددې شپږو حصو مستحق په مختلفو حالاتو کېنې ټول دولس کسان دې څلورسری او اته ښځې د کوم تفصیل چه په مسئله نمبر ۱ کېنې تیر شوي دي.

وَالنِّصْفُ قَرْضُ غَمْسَةِ الْبَلَّتِ وَبَلَّتِ الزَّيْنُ إِذَا لَمْ تَكُنْ بِلْتُ الصُّلْبِ وَالْأُخْتُ لِأَبٍ وَأُمِّهِ وَالْأُخْتُ لِأَبٍ إِذَا لَمْ تَكُنْ أُخْتُ لِأَبٍ وَأُمِّهِ وَالزَّوْجُ إِذَا لَمْ تَكُنْ لِمَيُوتٍ وَلَدٌ وَلَا وَلَدًا بَيْنَ وَانْ سَقَلَا

ترجمه > اونسف د پنځو کسانو حصه ده. لور نمسني کله چه حقيقي لورنه وي حقيقي خور د پلار شريك خور کله نه وي حقيقي خور او خاوند چه کله نه وي نو د مري خونې يا نمسې سره ددې که لاتدي نه وي.
توضیح > نصف حاصلونکي پنځه قسمه وارثان دادی: ① د هلكانو په عدم موجودگي کېنې که صرف يوه جينثي موجود وي نو هغې ته به د ټول مال نصف ملاوېږي. ② حقيقي اولاد په عدم موجودگي کېنې که يوه نمسني وي نو هغې ته به نيم مال ملاوېږي. ③ د لوڼو او نمسريه عدم موجودگي حقيقي خور که چرې يوه وي نو هغې ته به نيمه حصه ملاوېږي. ④ حقيقي خوئيندو په عدم موجودگي که چرې علائتي خور يوه وي نو هغې ته به نيمه حصه ملاوېږي. ⑤ که د مري ښځې خپل اولاد خونې لور که هم د دغه خاوند نه وي او که د بل نه وي. بل د نمسې اونمسو وغيره نه چه څوک موجود نه وي نو خاوندنې د نصف (۲/۱۱) ترکې مستحق دي.

څلورمه حصه حاصلونکي دوه وارثان دي

وَالزَّوْجُ لِكُلِّ زَوْجٍ مَعَ الْوَلَدِ وَالزَّيْنُ وَإِنْ سَقَلَا إِذَا لَمْ تَكُنْ لِمَيُوتٍ وَلَدٌ وَلَا وَلَدًا بَيْنَ

ترجمه > د خاوند د پاره څلورمه حصه ده خوځي يا نمسې سره ددې که لاتدي نه وي او د ښځې د پاره ده کله چه د مري خونې اونمسې نه وي.
توضیح > ① که د مري اولاد يا د نارينه اولاد اولاد تر لاتدي پورې (خوځي لور نمسې لاتدي پورې) وي نو خاوند ته به څلورمه حصه ملاوېږي. دا خبره ياد ساتنې چه اولاد عام دي که نارينه وي که زاننه او که د دغه خاوند نه وي يا د وړاندينې خاوند نه وي البته د اولاد مري د مرگ په وخت ژوندی موجود کيدل ضروري دي. کوم اولاد چه وړاندي وفات شوې دهغې اعتبار نشته.
② که د مري اولاد يا د نارينه اولاد اولاد تر لاتدي پورې نه وي نو ښځوته به څلورمه ملاوېږي که ښځه نې يوه وي او که زياتې په ربع کېنې به ټولې برابر شريکي وي.

نم حاصلونکي يو وارث

وَالْمَيُوتُ لِلزَّوْجَاتِ مَعَ الْوَلَدِ أَوْ وَلَدِ الزَّيْنِ

ترجمه > اوښمن د ښځو د پاره دې خوځي يا نمسې سره.
توضیح > ① نم حاصلونکې صرف يو وارث دي که د مري اولاد يا د نارينه اولاد اولاد (خوځي لور نمسې نمسني، لاتدي پورې وي نو ښځې ته به ۸/۱ ملاوېږي دلته هم که د يوه زيات وي نو نم په دغه ټولو کېنې برابر تقسيم کېږي.

ننن حاصلونکي څلور قسم وارثان دي

وَالْمَلَأَنُ لِكُلِّ الْمَيُوتِ مَسَاعِدًا مِمَّنْ قَرَضَهُ النِّصْفُ إِلَّا الزَّوْجَا

ترجمه > او ملان د هر دو يا ددې نه زياتو د پاره دي دهغه خلقو نه د کومو حصه چه نصف يعنی نيمه ده بغير د خاوند نه.

توضیح > ثلثان حاصلونکی څلور قسم واران دی.

- ① د خامنویه عدم موجودگۍ کښې که چرته لونړه دوه یا زیاتې وی نوهغوی ته به ثلثان (ددریو نه دویمه) ۲/۱ حصه ملاوړې کومه چه به هغوی په خپل مینځ کښې برابر تقسیم کوی.
- ② دصلبې اولاد په غیر موجودگۍ کښې که نمستی دوه یا ددوونو زیاتې وی نوهغوی ته به ثلثان ملاوړې او ثلثان به د هغوی په مینځ کښې برابر تقسیمیري.
- ③ د لونړو او نمسو په عدم موجودگۍ کښې که حقیقی خویندې دوه یا زیاتې وی نوهغوی ته به ثلثان ملاوړې.
- ④ د حقیقی خویندو په عدم موجودگۍ کښې که علای خویندې دوه یا زیاتې وی نوهغوی ته به ثلثان ملاوړې.

ثلث حاصلونکی دوه قسم واران دی

وَالْثَّلَاثُ لِلْأَمِّ إِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْمَيِّتِ وَلَدٌ وَلَا وَلَدَاتَانِ وَلَا الْإِنْسَانُ مِنَ الْإِخْوَةِ وَالْأَخَوَاتِ قَصَاعِدًا وَيَقْرَضُ هُنَا فِي مَسْئَلَتَيْنِ ثُلُثٌ مَا بَقِيَ وَهُمَا زَوْجٌ وَأَبَوَانِ وَأُمْرَأَةٌ وَأَبَوَانِ فَلِكُلِّ ثُلُثٍ مَا بَقِيَ بَعْدَ قَرْضِ الزَّوْجِ وَالزَّوْجَةِ وَهُوَ لِكُلِّ الثَّلَاثِ قَصَاعِدًا مِنْ وَلَدِ الْأُمِّ ذَكَوْرُهُمْ وَأُنْثَاهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ

ترجمه > اولث د مور دپاره دې کله چه نه وی د مړې خونې اونه نمسې اونه دوه روڼه او خویندې یادې نه زیات او مقرر کولې شی د مور دپاره په دوو مسئلو کښې د مابقیه دریمه او هغه داده چه کله وی خاوند او والدین یا ښځه او والدین نود مور دپاره ثلث دې. ددې نه چه کومه باقی پاتې شی د خاوند یا ښځې د حصې نه پس اولث دهرودو یا زیاتودپاره دې د اخیافی خویندو روڼونه په کوم کښې چه نارینه او زنانه برابر دي.

توضیح > ثلث حاصلونکی صرف دوه قسم واران دی: ① که د مړې څه اولاد یا روڼه خویندې دوه یا زیات نه وی نومورته به د ټولې حصې ثلث (د ټولې ترکې دریمه) حصه ملاوړې. و یغرض له اهلې قوله او الزوجه: که چرې مړې خپلې مور سره خپل پلار او دښځې خاوند نه یوړیخوډې وی نومورته د خاوند یا ښځې حصه ورکولونه پس د باقی پاتې ترکې دریمه ملاوړې هم دې ته ثلث مابقیه یا ثلث مابقی وئیلې شی. په کتاب کښې هم دې ته ثلث مابقیه بعد فرض الزوج او الزوجه وئیلې شوې ده اودا به صرف په دوو مسئلو کښې وی: ① یوچه دښځې انتقال اوشی او پسماندگانو کښې خاوند مور یلار پریږدی نو اول به د ټول مال نه خاوند ته حصه ورکولې شی دې نه پس مابقیه به نه یو ثلث مور ته ورکولې شی او مابقیه به پلار ته ورکولې شی لکه چه په دې نقشه کښې واضحه شوی دی:

مسئله ۶

کریمه میت-----

خاوند	مور	پلار
نصف	ثلث باقی	عصبه
۲	۱	۳

⑦ که یوسرې مړشې او پسماندگانو کښې یوه ښځه مور او یلار پریږدی نو په داسې صورت کښې به د ټول مال نه اول د ښځې حصه ویستلې شی ددې نه پس د مابقیه مال ثلث به مور ته ورکړی او دوه ثلث به پلار ته ملاوړې لکه چه ددې نقشه نه واضح دی.

مسئله ۱۲

نویله هم په یوه واسطه سره نیاوی که یوه د نیزدې وی او بله د لرې نو نیزدې والا به وارشت وی او د لرې والا به ساقط شی.

① د پلار په عدم موجودگۍ کښې اودمړي نارینه اولاد (خونی نمسې کړوسې تر لاتدې پورې) وی نو نیکه ته به شپږمه حصه ملاوړی

② که چرې یوه صلیبی لوروی نو نمسوته به سدس ملاوړی دې د پاره چه دریو کښې ده حصې کومه چه د لونړوده هغه به پوره شی.

③ که حقیقی خور یوه وی او علای خویندوته سدس ملاوړی یعنی د لونړو اونمسو په شان خویندوته هم د ثلثان نه زیاته نه ملاوړی نو چه یوې حقیقی خور نصف واخستو نو د ثلثان مکمل کیدو د پاره سدس بیج شو نو دا به علای خویندوته ملاوړی دې د پاره چه ثلث مکمل شی.

④ که چرې د مړي فروع مطلق یعنی خونی لور نمسې یا نمسنی وغیره نه او اصول مذکر یعنی پلار نیکه غرنیکه وغیره نه څوک موجود نه وی نو یواخیافی رور یا یواخیافی خور ته به شپږمه حصه ملاوړی.

جده په څلورو صورتونو کښې محروم کیږي

وَقَسَطُ الْجَدَّاتِ بِالْأُمِّ

ترجمه: اوسا قسطیې جدات دمورنه.

توضیح: په دې عبارت کښې د جده د دویم حالت د محروم کیدو بیان دی. جده په دې څلورو صورتونو کښې ساقط کیږي. ① د مورد وچې نه ټول جدات ساقط کیږي که د پلار د طرف نه وی که د مور د طرف نه وی. ② د پلار د وچې نه صرف د پلار طرف جدات ساقط کیږي دمور طرف جدات نه ساقط کیږي. ③ د پلار طرف نیکه د وچې نه هغه نیاگانې ساقط کیږي کومې چه د پلار طرف د نیکه په واسطه دی. مثلاً د نیکه مور د نیکه د وچې نه ساقط کیږي مگر نیا یعنی د نیکه ښځه د نیکه د وچه نه نه ساقط کیږي. ④ نیزدې جده که هغه دهرې یوې رشتې وی د لرې والا ساقط کوی که د پلار د طرف نه وی که دمورد طرف نه وی او دنیزدې والا وارث کیږي او که نه.

وَالْجَدُّ وَالْإِخْوَةُ وَالْأَعْوَاتُ بِالْأَبِّ

ترجمه: او نیکه رور او خویندې د پلار د وچې نه (ساقط کیږي).

توضیح: په دې عبارت کښې دوه مسئلې بیان کړې شوې دي: ① که د مړي د نیکه سره د هغه پلار هم موجود وی نو نیکه به ساقط کیږي ځکه چه د پلار رسته مړي سره د نیزدې ده او د وراثت قاعده داده چه د اقرب په موجودگۍ کښې ابعدا ساقط کیږي. دغه شان د نیکه د وچې نه غرنیکه محروم کیږي. ② حقیقی او علای رونه خویندې د پلار په موجودگۍ کښې په اتفاق سره محروم کیږي لیکن د نیکه په موجودگۍ کښې د صاحبینو په نیزنه محروم کیږي البته د امام اعظم رحمته الله علیه په نیزد نیکه په موجودگۍ کښې هم ساقط کیږي او هم په دې باندې فتوی ده.

وَقَسَطُ وَلَدِ الْأُمِّ بِأَرْبَعَةٍ بِالْوَلَدِ وَالْإِثْنِ وَالْأَبِّ وَالْجَدِّ

ترجمه: اوسا قسط کیږي اخیافی رونه خویندې د څلورو واثانوسره یعنی خونی نمسې پلار او نیکه سره. توضیح: که دمړي اولاد یا د نارینه اولاد اولاد تر لاتدې پورې یا دمړي پلار نیکه د پورته پورې وی نواخیافی رونه خویندې په اتفاق سره محروم کیږي.

د مسود هالولوه د پوهالت تفصیل

وَإِذَا اسْتَكْمَلْتَ الْهَيَاتُ الثَّلَاثِينَ سَقَطَتْ هَيَاتُ الْإِبْنِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ بِأَيِّمِهِنَّ أَوْ أَسْفَلَ مِنْهُنَّ إِنْهُنَّ ائْتَمَرْنَ

ترجمه: اوچه كله واخلی لوڼه پوره دریو حصو کښې دوه نوساقط کيږي نمسني مگر داچه وی دهغوی په مقابل یا دهغوی نه لاندې نمسي چه هغه دا عصبه گوی.

توضیح: که دوه یاز یاتي لوڼه وی نو نمسني به ساقط شی ځکه چه ثلثان لوڼو واخستلوليکن که نمسوسره برابريونمسي یا د مړي کړوسي وی نوساقط کيدونکي نمسني به هغوی سره عصبه بالغیر شي. ذوی الفروض ته د ورکولونه پس باقی پاتي ترکه به هغوی ته ملاوشی او هغه به په خپل مينځ کښې داسې تقسيم کولې شي چه نمسي ته ډيل اونمسي ته نيمه حصه.

زيد ميت-----

فريق اول		فريق دوم		فريق سوم	
(بطن ۱)		(ابن د عمرو)		(ابن د خالد)	
(بطن ۲)	ابن	بنت	نصف	ابن	
(بطن ۳)	ابن	بنت	سندس رتکمله (الثلثین)	ابن	بنت
(بطن ۴)	ابن	بنت	ابن	ابن	بنت
(بطن ۵)	ابن	بنت	ابن	ابن	بنت
(بطن ۶)	ابن	بنت	ابن	ابن	بنت

اوس په دغه مذکوره نقشه باندې د غور کولو حاجت دي چه په دې کښې دري کالونه او شپږ بطن دي. اوس فرض کړه د مړي د طرف نه صرف نمسني ژوندي دي. ټول خامن نمسي د زيد نه وړاندې وفات شوي دي. په بطن اول کښې په يو کالم کښې لوړ نشته او د بطن ثاني په کالم اول کښې يوه لوړده. په دويم کالم او دريم کالم کښې يوه جيننی نشته. نو دې جيننی ته به د ټول مال نصف ملاوېږي او په بطن ثالث کښې کالم اول او کالم ثالث کښې يوه يوه جيننی ده خو په دريم کالم کښې هيڅ يوه جيننی نشته. په دې وجه د بطن ثالث دواړه لوڼه د نمسني په درجه کښې کيدو سره د شپږمې حصې حقداروی. د دوو ثلث مکمل کولو دپاره ددې نه پس څلورم نمبر بطن کښې په دريو اړو کالونو کښې يوه يوه جيننی ده دا جيننکی د داسې نمسني په درجه کښې دی دکومونه چه دوه يا ددو نه زياتو لوڼو کيدو د وجه نه محروم شوی دی. ځکه چه د پاسه لوڼو دوه ثلث مکمل کړل د نمسني دپاره هيڅ پاتي نه شو. اوس د غور خبره داده چه د څلورم نمبر بطن سره هيڅ يونمسي موجود نه دي نو هغه به د څلورم بطن ټول نمسي عصبه جوړ کړي يا د پنځم بطن يا شپږم بطن کښې که څوک نمسي وی او د هغه نه پورته څوک نمسي نه وی نو دا نمسي به خپل برابري والا جينکي او دخپل خان د پاسه جيننکی عصبه جوړې کړي او د ذوی الفروض نه بچ شوي ترکه به دهغوی په مينځ کښې داسې تقسيمېږي چه مذکوره ډيل حصه او زنانه ته نيمه حصه ورکړي شي. بل د نمسي نه پورته بطن نمسني ته د نمسي ددرجي فضيلت حاصل نه وي په دې وجه د پورته او ښکته دواړو درجو نمسني ته برابري حصه ملاوېږي.

د ملائې خور د پوهالت تفصیل

وَإِذَا اسْتَكْمَلْتَ الْأَخَوَاتُ لِأَبٍ وَأُمِّ الثَّلَاثِينَ سَقَطَتْ الْأَخَوَاتُ لِأَبٍ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَعَهُنَّ أَخْرُفٌ فَيُعْصِبُنَّ

ترجمه > اوچه كله واخلی حقیقی خوئیندی پوره دریو کنبی دوه نوساقط به شی علای خوئیندی مگر دا چه وی هغوی سره دهغوی رور چه هغه دوی عصبه کوی.

توضیح > که علای خورسره دوه یا زیاتې حقیقی خوئیندی وی نواعلای خوربه ساقط شی خکه چه د خوئیندو ټوله حصه ثلاثین ده کومه چه حقیقی خوئیندواخستی ده.

مسئله ۲

مثال میت رجیمه

علای خور	۳ حقیقی خوئیندی	تره
ساقط	ثلاثان	عصبه
	۲	۱

خوکه علای خوئیندوسره علای رور هم وی نواعلای خوئیندی رورسره عصبه بالغیرشی. اود ذوی الفروض په موجودگنی کنبی مابقیه ترکه او په عدم موجودگنی کنبی ټوله ترکه هغوی ته ملاویږی. او هغوی به نی په خپل مینځ کنبی داسې تقسیم کوی چه مذکرته ډبل او مؤنث ته نیمه حصه ملاوشی.

مسئله ۶

مثال صبیحه میت

علای خور	۲ حقیقی خوئیندی	مور
عصبه بالغیر	عصبه	سدس
	۲	۱

بَابُ الْعَصَبَاتِ

(د عصبات بیان)

ماقبل سره ربط > د ذوی الفروض حصه اداکولونه پس که چرې ترکه باقی وی نو دهغې مستحق عصبات وی په دې وجه د ذوی الفروض د بیان نه فارغ کیدو نه پس نی عصبات بیان کړل.

د عصبات لغوی او صرفی تعلق

عصبه د عاصب جمع ده مذکر مؤنث واحد اوجمع ټولودپاره د اسم جنس په شان مستعمل دې ددې جمع الجمع عصبات ده. عصبه د سری ډیلاړشتي ته وائی ددې مصدر عصبوبه دې. په معنی گیرول احاطه کول دامعنی عصب القوم بالرجل نه ماخوځ ده. دا جمله هغه وخت وئیلې شی کله چه یوڅوکسان یوکس په خپل حمایت کنبی واخلی اودهغه څلورووارو طرفوته راجمع شی.

وجه تسمیه > عصبه هم مری د څلورووارو طرفونه په خپله گیره کنبی راولی داسې چه پورته د پلارشته وی لاندې د څوئی یو طرف ته رور او بل طرف ته تره په دې وجه دې ته عصبه وائی.

اصطلاحی تعریف > عصبه د مری هغه رشته داران دی دچا حصه چه په قرآن او حدیث کنبی متعین نه ده. بلکه هغوی د یواځې کیدو په صورت کنبی ټوله ترکه او ذوی الفروض سره د باقی پاتې ترکې مستحق وی. د عصبه اول دوه قسمونه دی: ① عصبه نسبی ② عصبه سببی.

① عصبه نسبی > دا هغه خلقو ته وئیلې شی چه مری سره د ولادت تعلق لری.

② عصبه سببی > دا هغه عصبه ده د کوم چه مری سره د عتاق تعلق وی.

عصبه بنفسه > هر هغه نارینه رشته دارته وائی د کوم چه مری سره رشته یو خانی کولو کښې د مؤنث واسطه رانه شی. د دې تعریف په اعتبار سره هغه ټول رشته داران او ټول چه د مؤنث په واسطه سره د مری طرف ته منسوب کیږی. مثلاً نمسی چه د لوریه واسطه سره وی د مور طرف نیکه چه د مور په واسطه سره وی. بیا د عصبه بنفسه څلور قسمه دی: ① د مری جزء مذكر یعنی د مری مذكر نسل یا فروع مذكر سره د دې که د لاتدې نه وی لکه خامن نمسی او کړوسی وغیره. ② د مری اصول مذكر که هغه د پورته وی لکه پلار بیا نیکه بیا غرنیکه. ③ د مری اصول قریب فروع مذكر او اصول قریب پلار دې اود پلار فروع مذكر رور اود رور اولاد دې. لکه حقیقی رور بیا علائی رور. بیا د حقیقی رور خامن او بیا د علائی رور خامن دغه شان د لاتدې پورې. ④ د مری اصول بعید فروع مذكر او اصول بعید کښې نیکه غرنیکه وغیره او فروع مذكر دهغوی اولاد لکه حقیقی رور تره بیا علائی تره بیا د حقیقی تره خامن او بیا د علائی تره خامن. باقی تفصیل به سراجی کښې راځی.

د عصبه بنفسه په مینځ کښې ترجیح

وَأَقْرَبُ الْعَصَبَاتِ الْبَنُونَ ثُمَّ بَنُوهُمُ ثُمَّ الْأَبُ ثُمَّ الْجَدُّ ثُمَّ بَنُو الْأَبِ وَهُمْ الْأَخُوَّةُ ثُمَّ بَنُو الْجَدِّ وَهُمْ الْأَعْمَامُ ثُمَّ بَنُو الْأَبِ الْجَدَّ

توجه > عصبات کښې د ټولونه نیزدې خامن دی. بیا نمسی بیا پلار بیا نیکه بیا د پلار خامن او هغه رورته دی. بیا د نیکه خامن او هغه ترورته دی. بیا د نیکه د پلار خامن (د مری د پلار ترورته).
توضیح > ماقبل کښې په ترتیب سره عصبه بنفسه څلور قسمونه بیان کړي ش. په وراثت کښې هم دغه ترتیب په ذهن کښې وی. د مری جزء مذكر د مری په اصول مذكر باندې مقدم وی او اصول مذكر د مری اصول قریب فروع مذكر باندې مقدم کیږی. اود اصول قریب فروع مذكر، د اصول بعید فروع مذكر باندې مقدم وی. مطلب دادې چه رومبی قسم والاعصبه ته په دویم قسم والاعصبه باندې دویم قسم والا ته په دویم قسم والا او دریم قسم والا باندې څلورم قسم والا ته ترجیح ورکولې شی. یعنی د خونې اونمسی په موجودگنی کښې پلار نیکه عصبه کیدې نه شی اود پلار نیکه په موجودگنی کښې رور عصبه کیدې نه شی اود رور اود هغه د خونې په موجودگنی کښې تره اود هغه خامن نشی عصبه کیدې.
فائده > که چرې د عصبه بنفسه هم یو قسم متعدد کسان راجمع شی نو په هغوی کښې چه مری ته کوم ډیر نیزدې وی هغه به عصبه وی او هغه د لری والا به ساقط شی. مثلاً ① چه د مری خونې اونمسی دواړه وی نو خونې به عصبه وی او نمسی ساقط. ② پلار اونیکه کښې به پلار عصبه وی او نیکه به ساقط وی او د نیکه په موجودگنی کښې به غرنیکه ساقط وی. ③ په رور او وراره کښې به رور عصبه وی او وراره به ساقط. ④ تره اود تره په خامنو کښې به تره عصبه وی او دتره خامن به ساقط وی.

د قوت مراتب اصول

وَأَذَا اسْتَوَى بَنُو أَبٍ فِي ذَرَجَةٍ فَأُولَهُمْ مِنْ كَانَتْ مِنْ أَبٍ وَأُمَا

توجه > اوچه کله د پلار خامن برابروي په درجه کښې نوزیات حقدار به هغه وی چه د پلار اومور دواړو دطرف نه وی.

توضیح > د ماقبل د بیان نه داخبره معلومه شوه که هم د یو طرف متعدد وارثان موجود وی نو په هغوی کښې به د قرب قرابت په اعتبار سره ترکه تقسیمیری مثلاً خونې به مقدم وی په نمسی باندې. اوس په دې متن کښې دا بیان کولې شی چه که د برابر درجې ډیر عصبه بنفسه جمع شی او په هغوی کښې د قرابت د وجې نه فرق وی یو دوه د قرابت والا وی اود یویم د یو قرابت والا نود هغوی په مینځ کښې به د

ترور ته به هیڅ نه ملاوړېږي. دغه شان د تره لور خوی سره یعنی وریره او وراره سره به عصبه بالغیرنه وی په دې وجه دا ټولې ښځې د اصحاب الفرائض نه نه دی.

د عصبه سببی بیان

وَأَذَلَّكَ مِنْ عَصَبِهِ مِنَ النَّسَبِ فَالْعَصْبَةُ هُوَ الْمَوْلَى الْمَعْتَقُ ثُمَّ الْأَقْرَبُ فَالْأَقْرَبُ مِنْ عَصَبَةِ الْمَوْلَى

ترجمه: اوچه کله نه وی (د مری) نسبی عصبه نو آزادونکې مولى عصبه وی بیا د مولى په عصبات کښې چه کوم د ټولو نه زیات نیزدې وی.

توضیح: د عصبه د دوو قسمونو نسبی اوسببی نه د نسبی بیان ختم شو اوس دویم قسم سببی بیان شروع کیږي. عصبه سببی هغه خلوقته ونیلې شی د کوم چه مری سره د عتاق تعلق وی یعنی آزادونکې آقا اود هغه اولاد. غلام آزادونکې ته د آزادولو په عوض کښې د انعام په توگه د آزادشوی غلام وراثت ملاوړېږي اوچه د غلام شرعی وارثان موجود نه وی دې ته ولا عتق وائی.

د عصبان سببی ترتیب: که د مری په وارثانو کښې نه خو اصحاب فرائض وی او نه عصبات نسبی د کوم تفصیل چه په تیرو صفحاتو کښې تیر شوي دي نو د مری ترکه به د هغه سببی عصبات ته ملاوړېږي. عصبه سببی (مولى العتاقة) کښې هم د عصباتو ترتیب دې کوم چه د عصبه بنفسه دې یعنی که معتق موجود نه وی نو میراث به د معتق فرع ته ملاوړېږي بیا به د معتق اصل ته بیا د معتق اصل قریب (پلار، فرع ته او په آخر کښې د معتق اصل بعید) نیکه او غرنیکه (فرع ته تفصیل دالاندې درج دي).

لمعتق فرع: که چېرې معتق موجود نه وی نو د هغه خامن نمسی (تر لاندې پورې) ته به د آزاد کړې شوی غلام ترکه ملاوړېږي.

لمعتق اصل: که د معتق فرع موجود نه وی نو د هغه پلار نیکه (تر پورته پورې) ته به د آزادشوی غلام ترکه ملاوړېږي.

لمعتق د پلار فرع: که د معتق اصل موجود نه وی نو د معتق رور ته به د آزاد کړې شوی غلام وراثت ملاوړېږي.

لمعتق د نیکه فرع: که د معتق رور هم موجود نه وی نو د آزاد کړې شوی غلام ولا به د هغه تره ته ملاوړېږي. حاصل دا چه د معتق په نارینه عصبات کښې به د غلام ولا د اثر وی اوبس.

که په دغه ټولو کښې هیڅ څوک نه وی نو کتلې به شی چه معتق د چا غلام ووهم که نه که چېرې وو نو د هغه آقاهه به دده ولا ملاوړېږي او که هغه ژوندې نه وو نو بیا د هغه نارینه عصبات کښې په مذکورته ترتیب سره ولا تقسیمېږي. د دغه ذکر شوی تفصیل نه دامعلومه شوه چه د آزاد شوی غلام شرعی وارثانو په عدم موجودگي کښې د غلام ولا معتق اود هغه خامن نمسی پلار نیکه روڼو او ترونو کښې د اثر وی د معتق زنانه عصبات ته ولا نه ملاوړېږي. داسې ځکه دی چه رسول الله ﷺ د ښځو په حق کښې د ولا نفی فرمائیلې ده. البته په اتوصورتونو کښې ښځوته ولا ملاوړېږي اودا اته صورتونه استثنائی دی. د کوم تفصیلی بیان چه انوار القدوری جلد دوم کتاب الولاء کښې تیر شوي دي.

بَابُ الْحُجُبِ

(دَ یو وارث د بل وارث د وځی نه د محروم کیدو بیان)

ما قبل سره ربط > ما قبل کښې ذوی الفروض او ذهني تفصیلی احوال او د عصبانو تفصیلی بیان ذکر شو اوس په دې باب کښې د حجب اصول او قواعد بیانولې شی چه په حقیقت کښې د ما قبل ابواب تتمه او تکمله دي.

د حجب لغوی معنی > د حجب لغوی معنی بندول هم د دي نه حاجب دربان حجاب پرده ده.

اصطلاحی تعریف > د اهل فرائض په اصطلاح کښې د حجب داتعریف بیان کرې شوې دي د مخصوص سړی د میراث اخستلو نه منع کیدل د بل سړی د موجود کیدو د وجه نه.

د حجب اقسام > د حجب دوه قسمونه دي ① حجب نقصان ② حجب حرمان.

① **حجب نقصان** > د یو وارث د دویم وارث د وجه نه د زیاتي حصې په ځانی کمه حصه حاصلیدل لکه چه مور ته د اولاد په عدم موجودگنی کښې او د دوو یا دوو نه زیاتو روڼو خویندو په عدم موجودگنی کښې ثلث الكل ملاوړې خود مذکوره وارثانو په موجودگنی کښې د مور حصه ثلث الكل نه سدس طرف ته منتقل کیږی.

حجب نقصان په پنځو کسانو باندې جاری کیږی خاوند ښځه مور نمسنی او علاتی خور تفصیل د هریو په احوال کښې تیر شوې دي.

② **حجب حرمان** > د یو وارث د دویم وارث په موجودگنی کښې د وراثت نه بالکل محروم کیدل د پلار په موجودگنی نیکه د وراثت نه بالکل محروم کیږی او د صلبی ځونی په موجودگنی کښې نمسنی د وراثت نه بالکل محروم کیږی. د دي حجب د تعلق سره د وارثانو دوه ډلې دي یوه هغه چه کله هم نه محروم کیږی دا شپږ کسان دی زوجین والدین ځامن او لوڼه.

بله ډله د هغه وارثانوده چه کله محروم کیږی او کله نه محروم کیږی دغه کسان دادی نیکه نیا حقیقی رور حقیقی خور علاتی رور خور اخیانی رور خور نمسنی نمسنی حقیقی تره او علاتی تره او د حقیقی او علاتی روڼو او تروڼو ځامن هم په دي کښې شمیرلې شی.

۴ چاچه د حجب نقصان شروع کیږی دهغوی تفصیلی بیان

وَيَحْجُبُ الْأُمُّ مِنَ الثَّلَاثِ إِلَى السُّبْحِ بِالْوَلَدِ أَوْ وَلَدِ الزَّوْنِ أَوْ أَخَوَيْنِ.

ترجمه > او محجوب کیږی مور د دریمې نه شپږمې طرف ته د ځونی یا نمسنی یا دوو روڼو په موجود کیدو سره.

تدريج > د مور حصه ثلث الكل ده خود اولاد په موجودگنی کښې د دوو یا دوو نه زیات خویندو روڼو په موجودگنی کښې د ثلث نه سدس طرف ته منتقل کیږی لهذا دا خلق حجب نقصان جوړ شو.

وَالْفَاضِلُ عَنْ قُرَيْشِ الْبَنَاتِ لِبَنِي الزَّوْنِ وَأَخَوَاتِهِمْ لِلدَّهْرِ كَمَا مَثَلُ حَظِّ الْأَنْثَيْنِ.

ترجمه > او کوم چه باقی پاتې شی د لوڼو د حصې نه هغه د نمسو او دهغوی د خویندو دی د سړی دپاره د دوو ښځو برابر حصه.

تفصیح > نمسنی، د دي اصل حصه د صلبی اولاد په عدم موجودگنی کښې نصف ده. که چرې نمسنی یوه وی او د لوڼو په عدم موجودگنی کښې نمسنی د یوه زیاتې وی نو هغوی ته به ثلثان ملاوړې او په هغوی

کنبی به برابر تقسیمگیری. خود یوی لور په موجودگنی کنبی به د نصف یا ثلثان نه سدس طرف ته منتقل کیږی. اوکه چرې دوه یا زیاتې لورنږه وی نونمستی به ساقط شی ځکه چه ثلثان لورنو واخستو څوکه نمستی سره برابر یونمسی یا د مری کړوسی یا کودې وی نوساقط کیدونکې نمستی به هغه سره عصبه بالغیرشی اود ذوی الفروض ته د ورکولونه پس باقی پاتې ترکه به هغوی ته ملاویری. او هغوی به ئی په خپل مینځ کنبی داسې تقسیم کوی چه نمسی ته به دوه او نمستی ته یوه حصه ملاوشی. که چرې لورنږه ئی نه وي نوټول مال به نمسی او نمسو ته ملاویدلو لیکن دلورنو دوجه نه نمسی او نمسو ته حجب نقصان اوشو.

وَالْقَاضِلُ عَنْ قُرْبِ الْأَخَوَاتِ لِلْأَبِ وَالْأُمِّ لِلْأَخَوَاتِ وَلَا أَخَوَاتٍ مِنَ الْأَبِ لِلدَّكَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثَىٰ

ترجمه: اوکوم چه دحقیقی خویندودحصې نه باقی پاتې شی هغه دعلاتی خویندو رورنو ده د سړی دپاره د دوو ښځود حصې برابر.

توضیح: د حقیقی خویندو په عدم موجودگنی کنبی دیوعلاتی خور حصه نصف ده اوکه دوه یا ددو نه زیات وی نوثلثان وی خود یوحقیقی خور په موجودگنی کنبی نصف یا ثلثان نه سدس طرف ته منتقل کیږی. لهدا یو حقیقی خور دعلاتی خویندودپاره حجب نقصان دې اوکه علاتی خویندوسره علاتی رور وی نودعلاتی خویندو رورنو سره به عصبه بالغیروی اود ذوی الفروض په موجودگنی کنبی مابقیه ترکه او په عدم موجودگنی کنبی ټوله ترکه هغوی ته ملاویری او هغوی به ئی په خپل مینځ کنبی داسې تقسیم کوی چه نارینه ده ډبل او زنانه ته یوه حصه ملاویری.

وَأَذَرَكَ بَنَاتُ ابْنِ وَبَنَى ابْنِ فَلِلْبَنَاتِ النِّصْفُ وَالْبَاقِي لِبْنِ ابْنِ وَأَخَوَاتِهِمْ لِلدَّكَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثَىٰ

ترجمه: اوچه کله پرپرېدی یوه لور او څو نمسی او څو نمستی نو د لوردپاره نصف اوباقی د نمسو او دهغوی دخویندو ده د سړی دپاره د دوو ښځوبرابر حصه.

توضیح: دیوسړی استقال اوشی هغه صرف یوه لورپرېخودې وی اوڅو نمسی اونمستی نولورته به ئی نیمه حصه ملاویری اوباقی نیمه به د نمسا نمسودپاره به دعصبه په توگه وی. په دې کنبی به دنمسی دپاره د نمستی دوچند وی او نمستی ته به یوه حصه ملاویری.

وَكذلك القاضِلُ عَنْ قُرْبِ الْأَخْتِ لِلْأَبِ وَالْأُمِّ لِلْبَنَاتِ الْأَبِ وَبَنَاتِ الْأَبِ لِلدَّكَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثَىٰ

ترجمه: دغه شان چه کومه باقی پاتې شی دحقیقی خور دحصې نه هغه د علاتی خویندو رورنو ده دسړی دپاره ددو خویندوبرابر حصه.

توضیح: ددې تفصیل مسئله (۳) کنبی تیرشوي دې

وَمَنْ تَرَكَ ابْنًا عَمًا أَحَدَهُمَا أَوْ أُمَّةً فَلِلْأُمِّ السُّدُسُ وَالْبَاقِي بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ

ترجمه: اوچاچه پرېخودل دوه دتره خامن په کوم کنبی چه یواخیافی رور دې نو د اخیافی روردپاره شپږمه حصه ده او باقی به په دوی کنبی نصفانصاف وی.

توضیح: یوسړی دوه دتره خامن پرېخودل یودتره ځونی د هغه اخیافی (مورشریک) رور هم وو اول خو به دغه اخیافی رور ته دټول مال ۶/۱ حصه ملاویری اوکوم چه باقی پاتې شی هغه به دواړه رورنږه د عصبه په توگه خپل مینځ کنبی نیم نیم تقسیم کړی.

وَالْمُشْتَرَكَةُ أَنْ تَتْرَكَ الْمَرْأَةَ زَوْجًا وَأَمَّا أَوْجَدَةٌ وَأَخْوَفَةٌ مِنْ أُمَوَاتٍ حَامِينَ أَبَوَاتٍ قَلِيلَتُهُنَّ النِّصْفُ وَلَا لِمَا لَدُنَّ السُّدُسُ وَلَا لِوَلَدِ الْأُمِّ الثَّلَاثُ وَلَا لِمَا لَدُنَّ الْوَلَدِ الْأُمِّ

هذه اللفظة < المشتركة: دامستله مشترکه ده خکه چه په دې کښې خوقسمه رونه دی اود مور او نیاامستله هم ده په یولغت کښې المشتركة دې ددې مطلب به داشی چه بعض حضراتو حقیقی رور د مور شریک رور په حصه کښې شریک گرځولې اوبعضو شریک نه دې گرځولې.

ترجمه < مشترکه مسئله داده چه پریخوده ښځې خاوند مور یا نیا دواړه طرف نیاگانې یوڅو اخیافی رونه او حقیقی رور نوڅاوند دپاره نصف دمور دپاره شپږمه حصه او داخیافی رور دپاره دریمه اوهیڅ نشته د حقیقی رورنو د پاره.

توضیح < دمسئلی تشریح داسې ده چه یوه ښځه مړه شوه هغې په وارثانو کښې خاوند مور یا نیا خود مور شریک رونه او حقیقی رونه پریخودل نورترکه به څنگه تقسیمیري؟ فرمایلی شوی دی چه د خاوند دپاره په ټول مال کښې نیم دې خکه چه د اولاد په عدم موجودگنی کښې خاوندته دټول مال نصف ملاویری. اود مور دپاره شپږمه حصه ده خکه چه دمری دریواړه قسمه حقیقی علای او اخیافی رورنو خویندونه چه دوه یا ددوو نه زیات وی نومور ته سدس ملاویری یا د مور دنه کیدو په صورت کښې جده وی نوهغې ته به هم شپږمه حصه ملاویری او اخیافی ته به دریمه ملاویری خکه چه د یونه زیات اخیافی رونه وی نوهغوی ته ثلث ملاویری اوحقیقی رورنو ته هیڅ نه ملاویری خکه چه هغه عصبه دی په دې وجه چه د اصحاب فرائض نه باقی پاتې ترکی نه هغوی ته ملاویری اودلته څه باقی پاتې نه شو په دې وجه به دوی محروم شی.

بَابُ الرِّدَّةِ

(باب: د رد بیان)

د رد لغوی او اصطلاحی معنی

د رد لغوی معنی ده گرځیدل، واپس کیدل واپس کول. دامصدر دې اودباب نصر او ینصر نه رَدَّ یُرَدُّ دَا مستعمل دې اود فن فرائض په اصطلاح کښې د رد معنی ده کله چه ذوی الفروض ته دحصبی ورکولونه پس کومه ترکه باقی پاتې شی اودهغې د اخستلو دپاره هیڅ قسم عصبه موجودنه وی نو په داسې صورت کښې به دا په ذوی الفروض باندې دهغوی د سهام د تناسب په اعتبار سره واپس کولې شی هم دې ته رد وئیلې شی.

فانکه < رد صرف په نسبی اصحاب فرائض باندې کیږي اودې ته من یرد علیه وائی او زوجین خو نسبی رشته دار نه دی په دې وجه په هغوی باندې ردنه کیږي هغوی ته من لایرد علیه وئیلې شی. رد دغول ضد دې او په غول کښې د اصل مسئلې نه حصه زیاتیږي او په رد کښې داصل مسئلې نه حصې کمې پاتې کیږي یعنی د ذوی الفروض د ورکړې نه پس څه پاتې کیږي.

نوټ < په دې باب کښې د رد نه علاوه هم ددویرو مسائلو تذکره ده په دې وجه باب الرد یوجزوی نوم دې په اصحاب فرائض باندې ده جائز دې که نه؟

وَالْقَاضِلُ عَنْ قُرْبِ ذَوِي الْبَهَائِمِ إِذَا لَمْ تَكُنْ عَصَبَةً مَرَدُّوْهُ دَعَلِيْمٌ يَقْدَرُ بِهَا مِمَّا أَعْلَى الزَّوْجَيْنِ

ترجمه < کوم مال چه د ذوی الفروض دحصبی نه بچ شی اونه وی عصبه نو ورکولې به شی ذوی الفروض ته دهغوی د حصو موافق بغیرد زوجین نه.

توضیح > بہ اصحاب فرائض باندی رد کول جائز دی کہ نہ، بہ دے کنبی اختلاف دے دوه دورونہ تیرشوی دی. داکول دور اختلاف د صاحبہ کرامو اختلاف دے بہ دے بارہ کنبی د صاحبہ کرامو دوه دلی شوے ① یوہ دحضرات خلفاء راشدین او جمهور صاحبہ کرامو چہ ددے خبری قائل وو چہ مابقیہ ترکہ د زوجین نہ علاوہ بہ پے تولو ذوی الفروض باندی رد کولی شی. ② د حضرت زیدبن ثابت رضی اللہ عنہ بہ نیز پے ذوی الفروض باندی رد نہ شی کولی بلکہ باقی پاتی ترکہ بہ پے بیت المال کنبی جمع کولی شی اود دویم دور اختلاف د ائمہ مجتہدین اختلاف دے.

③ د ائمہ احناف دامسک دے چہ د زوجین نہ علاوہ بہ پے تولو اصحاب فرائض باندی رد کیری. ④ د حضرت امام مالک رحمۃ اللہ علیہ او امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ بہ نیز ذوی الفروض تہ د ورکولونہ پس باقی پاتی مال بہ پے بیت المال کنبی کیخودی شی خو متاخرین شوافع د بیت المال غیر منظم کیدو پے صورت کنبی د احنافو د قول مطابق فتویٰ ورکری ده. اود امام مالک رحمۃ اللہ علیہ یو روایت ہم د احنافو د مسلک مطابق دے. [ردالمختار: ۵/۵۵۶ مکبہ رشیدہ پاکستان].

پہ زوجین باندی کوم وخت رد جائز کیری؟

فائدہ > کہ دہنخې خاوند نہ علاوہ د مری بل خوک وارث نہ وی مثلاً ذوی الارحام مولی الموالات مقرلہ بالنسب علی الغیر او موصی لہ بجمیع المال نہ وی. اوبیت المال ہم نہ وی یا بیت المال وی خو پے شرعی نقطہ نظر سرہ غیر منظم وی پے ہغے کنبی جمع شوے مال پے صحیح مصرف کنبی نہ خرچ کیری نو پے دے صورتونو کنبی متاخرین احناف پے زوجین باندی رد کولو فتویٰ ورکری ده. [ردالمختار ۵/۵۵۶].

وَلَا يَرِثُ الْقَاتِلُ مِنَ الْمَقْتُولِ وَالْكَافِرُ مِلَّةً وَاحِدَةً يَتَوَارَثُ بِهٖ اَهْلُہٗ وَلَا يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَالْكَافِرُ الْمُسْلِمَ وَمَا لَ الْمَرْثُ لِلزَّوْجَيْنِ الْمُسْلِمَيْنِ وَمَا اُكْتُسِبَ فِي حَالِ رَدِّہٖ قَبْلَہٗ؟

ترجمہ > او وارث نہ وی قاتل د مقتول او هر قسم کفر ہم یومذہب دے ددے پے سبب بہ کافروارث وی د بل کافر او وارث کیری نہ مسلمان د کافر اونہ کافر د مسلمان مرتد مال دہغہ دمسلمانانو وارثانودی اوکوم مال نی چہ گتلی وی ہغہ د ردت پے حالت کنبی ہغہ غنیمت دے.

توضیح > ددے تولو مسائلو تفصیل د کتاب الفرائض پے شروع کنبی تیرشوی دے.

دوبدو سوزیدو او خبیدوسرہ دبرہ کیدونگی احکام

وَاِذَا حَرَّقَ جَمَاعَةٌ اَوْ سَقَطَتْ عَلَيْهِمْ حَاطٌ فَلَمْ يَعْلَمُوا مَنْ مَاتَ مِنْهُمْ اَوْ لَا فَكُلُّ وَاَحَدٍ مِنْهُمْ لِلْاَحْيَاءِ مِنْ ذَوِّہٖ؟

ترجمہ > اوکہ چری یوجاماعت دوب شی یا پے ہغوی باندی دیوال راہریوخی او معلوم نہ شی چہ رومیہ خوک مردے نو پے ہغوی کنبی دہریوما ل دہغوی د ژوندو وارثانو دپارہ دے.

توضیح > کہ یوخو رشتہ دار پے خہ حادثہ کنبی مرہ شی مثلاً کشتنی دویہ شی یا اور اولگی یا دیوال چت وغیرہ راہریوخی یا پے میدان جنگ کنبی تول جنگیدوسرہ شہیدان شی یا یوخو رشتہ داران چرتہ لری ملک تہ لڑشی اوتول مرہ شی او پے ہیغ شان سرہ دا معلوم نہ شی چہ کوم یوم یو وړاندی وفات شوے او خوک روستو مرہ شوے دگہ د تقدیم اوتاخیر د یولحظی ہم وی دہغی اعتبار بہ کولی شی نیوہ نورو ژوندو وارثانو کنبی بہ دہغوی وراثت تقسیم پے. دا خلق بہ یوہ حادثہ کنبی مرہ کیدونگی، بہ د پویل وارثان نہ وی اوہم دغہ مختار مذہب دے. ہم پے دے باندی فتویٰ ہم ده. مذکورہ حکم د امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ آخری قول اود امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ مختار مسلک دے د حضرت علی او عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہما یو روایت ہم دغہ دے او علامہ شامی رحمۃ اللہ علیہ ہم دے تہ معتمدونیلی دے.

مثال پلار زید او خوځنی عمریه یوځانی ډوب شو مړه شول. پلارنی خپله ښځه رحیمه او لوړ کریمه اونمسي بکر پلار سره د ډوب شوی خوځنی خوځنی، پریخودل او خوځنی نی ښځه رفیقہ مور رحیمه او خوځنی بکر پریخودو نو د پلار او خوځنی ترکه به دوه ځایه جدا جدا تقسیم کولې شی. البته خوځنی ته به د پلار او پلارته د خوځنی وراثت نه ملاویری تخریج دادي:

مسئله ۸

زید میت

(زوجه رحیمه)	(بنت دکریمه)	(ابن الابن بکر)
ثمن ۱	نصف ۲	عصبه ۳

مسئله ۲۲

عمر میت

(زوجه رفیقہ)	(ام رحیمه)	(ابن بکر)
ثمن ۳	سدس ۴	عصبه ۱۷

او د حضرت علی او ابن مسعود رضی الله عنہما یو روایت دادي چه کله په یوځانی باندې ډیر رشته داران وفات شی نو که په هغوی کښې هریو د بل وارث وی نوهغوی به په خپل مینځ کښې د یو بل وارثان نه وی اوکه د یو طرف نه چاته وراثت ملاویری نوهغه به وارث وی.

وَإِذَا جَاءَهُمْ لَمْ يُجَوِّسْ قَرَابَاتٍ لَوْ تَفَرَّقَتْ فِي شَخْصَيْنِ وَوَرَّثَ أَحَدُهُمَا مِمَّا لَآخِرُونَ يَهْمَا

ترجمه او کله چه جمع شی د مجوسی داسې دوه قرابتونه چه که هغه جدا جدا وی په دوکسانو کښې نو د یو بل وارثان وی نوهغه به وارثان وی مجوسی دهغوی نه د هریو په ذریعه.

وَلَا يَرِثُ الْمَجُوسِيُّ بِأَلَا تَكْحَلُ الْقَائِدَةُ الَّتِي يُسَاجِلُونَهَا فِي دِينِهَا

ترجمه او وارثان به نه شی مجوسیان په دغه فاسدونکا خونسره کوم چه هغوی حلال گنړی په خپل دین کښې.

توضیح مجوسیانوته به د دغه فاسدو نکاحونو په سبب میراث نه ملاویری کوم چه هغوی په خپل دین کښې حلال گنړی مثلاً خپلې مورلور خورسره نکاح کول هغوی حلال گنړی ځکه چه فاسدنکاح د مسلمان په حق کښې مثبت توارث نه ده نو د مجوسیانو په حق کښې به هم نه وی.

وَعَصَبَةُ وَلَدِ الزَّائِنَةِ وَلَدِ الْمَلَاعِنَةِ مَوْلَى أُمِّهَا

ترجمه او د ولد زنا عصبه او ولد ملاعنه عصبه دهغوی د مور آقادي.

توضیح د زنا نه چه کوم بچی پیدا شو په شرعی اعتبار سره دهغه پلار نه دې یاچه دکومې ښځې خاوند سره ده لعان او کړو نو دهغه بچی رشته دهغه پلار سره ختمه شوه اوس هغه پلار یاتې نه شو په دې وجه به نی نه پلار وارث وی اونه د پلار رشته داران. بلکه دهغه تعلق دمور سره شو په دې وجه به نی هم مور وارثه وی او دمور رشته داران به نی وارث وی اوداهلک به دمور وارث وی او د مورد طرف نه چه کوم رشته داران دی دهغوی وارث به وی.

تنبیه که مولی آزادونگی او عصبه دواړه عام دی یعنی چه کله ئی مور اصلاً آزاده وی نومیراث دهغې دمولی دپاره دې اوهم هغه عصبه ده. اوکه چرې مورنی آزاده کړې شوی وی نومیراث دهغې دمعتق دپاره دې.

د حمل د میراث بیان

وَمَنْ مَاتَ وَتَرَكَ حَمْلًا قَفَّ مَالُهُ حَتَّى تَقْضَى أَمْرُائُهُ حَمَلَهَا فَيُنْفِقَ مِنْهُ حَتَّى يَخْلُقَ اللَّهُ تَعَالَى

ترجمه که اوچه کوم سړې مړشو حمل ئی پریخودو نوموقوف به وی مال دهغه ترهغه پورې چه راوړی دهغه ښځه خپل حمل دامام صاحب رحمته په قول کښې.

توضیح که په دې عبارت کښې صاحب کتاب دحمل میراث بیانوی اول خودا خبرې په ذهن کښې اوساتنی چه حمل ته هم میراث ملاوېږی مگردې دپاره شرط دادې چه هغه ژوندي راپیداشی مړاشوم راپیداشی نو هغه ته به میراث نه ملاوېږی. بل داهم شرط دې چه هغه دمورث د مرگ په وخت یقیناً په خپته کښې وی اودا خبره داسې معلومېدې شی چه هغه داکثرمودې دحمل کښې پیداشی اود حمل کم نه کم موده شپږ میاشتې ده اود احتافو په نیز اکثرموده دوه کاله ده. که دمورث دمرگ نه پس په دوکاله کښې دننه بچي پیداشو نو هغه به وارث وی که دې نه پس پیداشو نو وارث به نه وی. ځکه چه په دې صورت کښې د مرگ په وخت کښې دېچې په خپته کښې موجود کیدل یقینی نه دی. اوس دمستلې صورت باندې خان پوهه کړئ. که ښځې ولادت ته نیز دې وی اوخاوندنی مړشی نو بهتره داده چه دمیراث په تقسیم کښې تندي اونه کړی بلکه دترکې تقسیم دې دوضع حمل پورې روستوکړې شی دې دپاره چه په تقسیم کښې څه پریشانې رانه شی اوولادت به نیز دې کیدلو مدار په عرف باندې دې اوبعض فقهاؤ د یوې میاشتې نه کم ته قریب او دې نه زیات ته بعید ونیلې دې. څوکه چرې وارثان انتظارنه کوی اودولادت نه وړاندې ترکه تقسیم کول غواړی او په ولادت کښې وخت وی نو ترکه تقسیم کول پکار دی بغیر د څه وجه نه د ترکې په تقسیم کښې روستوالې کول مناسب نه دی. په دې صورت کښې به دترکې نه دحمل حصه بندولې شی او د یوحمل نه په عام توگه سره یوېچې پیداکیرې څو کله زیات هم پیداکیرې. په دې وجه سوال پیداکیرې چه د څومره بچو حصه په بندولې شی او باقی ترکه په وارثانو کښې تقسیم کړې شی. دامام محمد رحمته نه دا روایت نقل دې چه ددوو هلکانو یا دوو جینکو حصه دې د حمل دپاره بنده کړې شی. دریم قول چه مفتی به دې خصاف رحمته د امام یوسف رحمته نه دا روایت نقل کړې دې چه دیو هلک یا یو جینی حصه دې د حمل دپاره بنده کړې شی ځکه چه عموماً د یوحمل نه هم یو ماشوم پیداکیرې اود وارثانو نه دې ضمانت واخستې شی که د یو نه زیات ماشومان پیداشی نو هغه به د اخستې شوې ترکه نه دزیاتې بچو حصه واپس کوی. د حمل دتوریت ضابطه او طریقه څه ده په دې باره کښې نور تفصیل سراجی فصل فی الحمل کښې اوگورئ.

وَأَجَدُ أُولَى بِالْيَتَامَى مِنَ الْإِخْوَةِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، وَكَأَلُ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى يَتَامَاهُمُ الْآنَ تَنْفَعُهُ الْمَقَامَةُ مِنَ الثَّلَاثِ

ترجمه که اونیکه دیرحقداړدې په میراث کښې د رونرو په مقابلې کښې دامام صاحب په نیز او صاحبینو حضراتو فرمانیلې چه د دوو رونرو برابرې ورکولې شی مگردا چه کم وراورسی دا برابر تقسیم کولو کښې دریمه حصه ده.

توضیح که په دې عبارت کښې صاحب کتاب نیکه او رونرو خونیندو په مینځ کښې دترکه تقسیم باره کښې بیان کوی. په متن کښې لفظ مقاسمة راغلي دې دا د باب مفاعله نه دې دکوم چه لغوی معنی ده

په خپل مينځ کښې تقسيم کول او په اصطلاح کښې د ترکې په تقسيم کښې نیکه د يو روږ په شان گنل د نیکه په موجودگي کښې د حقيقي او علای خويندو روږو محروم کيدو او نه محروم کيدو باره کښې د صحابه کرامو ثلاثه دوه راتې وې.

① **پوښه راتې** د حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه په نيز د نیکه په موجودگي کښې به حقيقي او علای خويندې روږه محروم وې. د صحابه کرامو يوه لويه ډله ددې تائيد کوي او امام اعظم رحمته الله عليه هم دا اختيار کړې ده او هم دغه مفتي به قول هم دي.

② **پوښه راتې** د حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه په نيز حقيقي خورور ته به نیکه سره وراثت ملاوېږي انمه ثلاثه او د اخانو نه صاحبين هم ددې قائل دي. اوس تاسو په وړاندې د مقاسمه الجده دوه صورتونه بيانولې شې چه د انمه ثلاثه او صاحبينو حضراتو د راتې مطابق دی ولې د صاحبينو قول مفتي به نه دي.

③ که نیکه سره حقيقي او علای خويندې روږه وی نو نیکه ته مقاسمه او د پوره ترکې په دريمه حصه کښې چه کومه مفيدوې ورکولې شې. يعنی نیکه ته د يو روږ فرض کولو په صورت کښې ډيره ترکه ملاوېږي نو نیکه ته به د مقاسمه په طريقه باندې ترکه ورکولې شې او که د پوره ترکې په دريمه حصه کښې نیکه ته زیاته ملاوېږي نو د پوره ترکې دريمه حصه به ورکولې شې.

④ چه نیکه سره حقيقي او علای خويندې روږه وی او د ذوی القروض نه هم څوک وی نو په دې صورت کښې چه نیکه ته مقاسمه او ثلث باقي او سدس کل نه کوم زیات وی هغه به ملاوېږي يعنی که د مقاسمه په طريقه ورکولو کښې نیکه ته زیات ملاوېږي نو د مقاسمه په طريقه به نیکه ته ورکولې شې او که اصحاب فرائض ته د ورکړې نه پس کوم مال بچ کيږي دهغي دريمه ثلث باقي زیات وی نو نیکه ته به د باقي پاتې دريمه ورکولې شې او که د پوره ترکې سدس زیات دي نو نیکه ته به د پوره ترکې سدس ورکولې شې.

د پلار د طرف لپاره وارث کيدو صورت

وَإِذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ فَالْأَسَدُّسُ لِأَقْرَبِينَ

ترجمه او چه کله جمع شې جداث نوشپړمه حصه به هغه ته ملاوېږي کومه چه ټولونه زیاته نيز دي وی. **تعريف** که څوک حاجب نه وی نو جده صحیحه ته به سدس ملاوېږي که هغه د مور د طرف نه وی او که د پلار د طرف نه وی. او که هغه يوه وی او که د يوې نه زیاتي البته دا ضروری دی چه هغه فاسده نه وی بلکه صحیحه وی او په مرتبه کښې برابر وی. يعنی که يوه جده په يوه واسطه سره نياوی نو بله هم په يوه واسطه سره نياوی که يوه د نيز دي وی که هغه د هرې يوې رشتې وی نو د لرې والا ساقط کوي که هغه د پلار د طرف نياوی او که د مور د طرف نيا وی او د نيز دي والا وارث کيږي که او یا ساقط کيږي.

[وَتَجِبُ الْمَوْتَةُ]

ترجمه محجوب کوي نیکه خپله مور.

تعريف د نیکه د وجې نه هغه نياگانې ساقط کيږي کومې چه د نیکه د واسطې نه دی مثلاً د نیکه مور به د نیکه د وجې نه ساقط کيږي خو نیا يعنی د نیکه ښځه به د نیکه د وجې نه نه ساقط کيږي ځکه چه د نیا د مړې سره رسته يو ځانی کولو کښې د نیکه واسطه نه راځي دغه شان د غرنیکه د وجې نه د غرنیکه ښځه (دنیا مور) به نه ساقط کيږي هم دغه شان د پورته نياگانو حال هم او گنړنی.

أَوْلَاكَ ثَمَّ أُمُّ ابْنِ الْأَوْسَمِيِّ

ترجمه: او وارث کبری نه د مور د پلار مور هیڅ هم نه.

توضیح: د مور د پلار مور د مور نیاشوه او د مری پردنې نیاشوه او پردنې نیا دجده فاسده په دائره کښې راځي او شریعت جده صحیحه د وارثانو په فهرست کښې شمیرکړې ده او جده فاسده نې د وارثانو د فهرست نه خارج کړې ده ځکه چه هغه په ذوی الارحام کښې راځي په دې وجه نې اوفرمانیل د مور د طرف د نیامور به وارث نه وی.

﴿وَكُلُّ جَدٍّ مُعْتَبَرٌ أَمَّا﴾

ترجمه: هره جده محجوب کوی خپله مور.

توضیح: نیاد مور په درجه کښې ده اوچه مور وی نو دواړه طرف ته نیاگانې محروم کيږي دغه شان نیاخپله خور محجوب کوی.

بَابُ ذَوِي الْأَرْحَامِ

(باب: د ذوی الارحامو بیان)

د اصحاب فرائض او عصابات وغیره د تفصیلی بحث فارغیدونه پس ذوی الارحام بیانولې شی. رَجْعُ د رَجْعُ جمع ده د اَرْحَامِ بچه دانی مطلقاً رشته داری، ذوالرحم رشته دار که رشته د پلار د طرف نه وی او که د مور د طرف نه وی.

اصطلاحی تعریف: د مری هغه رشته دار د جاحصه چه قرآن او حدیث کښې مقرر نه وی نه په اجماع سره فیصله شوې وی او نه هغه عصابات وی لکه د مور خور د پلار خور ماما خورنې او نمسې.

د ذوی الارحام په توریټ هڅې اختلاف

﴿وَأَزْوَاجُهُنَّ يَلْمِزْنَ عُصْبَةً وَلَا ذَوُوهُمْ ذَوُ الْأَرْحَامِ﴾

ترجمه: کله چه نه وی د مری عصبه او نه ذوی الفروض نو وارثان به وی د هغه ذوی الارحام.

توضیح: کله چه ذوی الفروض او عصابات نه وی نو ذوی الارحام وارث جوړ کړوکه نه؟ نو په دې سلسله کښې د صحابه کرامو د دور نه اختلاف راوان دي. په دې باره کښې د اکثر صحابه کرامو او تابعینو راتې داده چه د ذوی الفروض او عصابات په عدم موجودگۍ کښې به ترکه ذوی الارحام ته ملاوېږي. د احنافو او حنابلې هم دغه مسلک دي. خو په صحابه کرامو کښې د حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه مسلک داده چه په داسې صورت کښې به ترکه په بیت المال د اسلامی سرکاری خزانه کښې جمع کولې شی ذوی الارحام ته به نه شی ورکولې. د امام مالک او امام شافعی هم دغه مسلک دي.

فقهه: کوم فقهاء چه د نادارو کمزورو او گټې نه عاجزو مسلمانانو د امداد په غرض په بیت المال کښې د ترکي کيخودو راتې لری د هغوی په نیز شرط داده چه بیت المال په شرعی نظم اوضبط سره چلېږي مال په صحیح مصرف کښې خرج کيږي. نو اوس د دې قسم بیت المال موجود نه دي په دې وجه متاخرین مالکيه د دریمې صدنې هجری نه پس نې ذوی الارحام ته د ترکي ورکولو فتوی ورکړې ده او د فقهاء شافعيه هم دغه راتې ده. لهذا اوس هیڅ اختلاف باقی پاتې نه دي. [المواهب ص ۱۸۳].

ذوی الارحام و اقسام بیان

أَوْهُمْ عَشْرَةٌ وَلَدَ الْمَيْتِ وَلَكَدَ الْأُخْبِ وَبِئْتُ الْأُمِّ وَبِئْتُ الْعَمَّ وَالْحَالَ وَالْحَالَةَ وَأَبُو الْأُمِّ وَالْعَمَّ وَالْعَمَّةَ وَلَكَدَ الْأُمِّ مِنَ الْأَمْوَمَةِ أُولَى بِهِمَا

ترجمه: او هغه لس دی د لور اولاد ذخوراو لاد د رور لور د تره لور ماما ترور دموریلار اخیافی تره ترور د اخیافی رور اولاد او کوم چه هغوی سره متعلق وی.

توضیح: په دې عبارت کښې د ذوی الارحام د اقسام بیان دي. د استحقاق ارث په اعتبار سره د عصبات په شان د ذوی الارحام هم څلور قسمونه دی.

① هغه ذوی الارحام دی کوم چه دمړي طرف ته منسوب وی یعنی (۱) د لور نارینه اوزنانه اولاد (نمسي نمسي کړوسي کړوسني ترلاندې پوري) (۲) دنمسنی نارینه او زنانه اولاد ترلاندې پوري.

② هغه ذوی الارحام دی د چا طرف ته چه مړي منسوب کيږي. یعنی (۱) جد فاسده (د مور طرف نيکه اود نيکه پلار پورته پوري) (۲) جده فاسده (د مور طرف دنیکه مور، د نيکه دمور مور).

③ هغه ذوی الارحام دی چه دمړي والدين طرف ته منسوب وی یعنی (۱) د حقيقي علای او اخیافی خور نارینه او زنانه اولاد. (۲) د حقيقي علای او اخیافی رور لورنه اود هغه رورنو د ځامنو اونمسنی لورنه. (۳) د اخیافی رورنو ځامن اود دغه ځامنو نارینه او زنانه اولاد.

④ هغه ذوی الارحام دی چه دمړي د پلار طرف نيکه او نیا طرف ته منسوب وی که جد صحیح او جده صحیحه وی یا جد فاسد او جده فاسده وی لکه (۱) د پلار حقيقي علای او اخیافی خویندې (تروریاڼې) اود دغه ټولو تروریاڼو ځامن اولورنه تربښکته پوري. (۲) د پلار اخیافی رور (اخیافی تره) اود هغه ځامن او لورنه تربښکته پوري. حقيقي او علای تره عصبه وی په دې وجه په ذوی الارحام کښې د اخیافی قید اولگولي شو. (۳) دمور حقيقي علای او اخیافی رور (ماما) اود هغه ځامن او لورنه تربښکته پوري. (۴) دمور حقيقي علای او اخیافی خویندې (خاله گانې) اود دغه خاله گانو نارینه او زنانه اولاد تربښکته پوري.

فائدہ: علامه شامي رحمته الله دا څلورم قسم ذوی الارحام په نور تفصیل سره لیکلې دي چه دادې: ① د حقيقي او علای تره لورنه اود دغه ټولو اولاد تربښکته پوري. ② د مړي د پلار اخیافی تره او حقيقي علای او اخیافی تروریاڼې او خاله گانې اوماماگان. ③ د مړي د مور حقيقي علای او اخیافی تره تروریاڼې خاله گانې او ماماگان. ④ بیاچه څومره قسمونه تیرشوی دی د دغه ټولو اولاد اود اولاد اولاد تراخیره پوري.

د ذوی الارحام په اقسام کښې ترجیح

أَقْرَبُهُمْ مَنْ كَانَ مِنْ وَلَدِ الْمَيْتِ ثُمَّ وَلَدَ الْأَبَوَيْنِ أَوْ أَحَدِهِمَا وَهُمْ بَنَاتُ الْأَخَوَاتِ وَأَوْلَادُ الْأَخَوَاتِ ثُمَّ وَلَدُ أَبِي أَوْ أَحَدِهِمَا وَهُمْ الْأَخْوَالُ وَالْحَالَاتُ وَالْعَمَّاتُ

ترجمه: دې ټولو کښې اولی هغه دې کوم چه دمړي اولاد وی بیا هغه چه د مور پلار وی یا په دوی کښې د یواړاد وی او هغه ورپري او د خویندو اولاد دي. بیا د والدينو د والدين یا په دوی کښې د یو اولاد دي او هغه ماماگان خاله گانې او تروریاڼې دي.

توضیح: په دې عبارت کښې د ذوی الارحام په اقسام کښې ترجیح بیانولې شی. دامام اعظم رحمته الله نه دوه روایتونه دي. ① د وراثت دپاره دټولو نه مقدم دویم قسم دې بیا رومي قسم. ② د وراثت دپاره دټولو نه

مقدم رومبی قسم دی بیا دویم بیا دریم او بیا خلورم لکه چه به عصابات کنبی د ترجیح هم دغه ترتیب دی او هم په دی دویم روایت باندې فتوی ده. صاحبین حضرات د ذوی الزحرام دریم قسم (یعنی د ورونو خوندو اولاد) جد فاسد یعنی په دویم قسم باندې ترجیح ورکوی. **افتراض** د صاحبینو چه کوم مذهب په الجوهره المنیر کنبی ذکر دې متعارض دې څکه چه باب الرد مسئله ۸ کنبی صاحبین دپلار طرف نیکه ورونو سره محروم کوی نه اودلته ئی محروم کوی. په دې وجه فتوی هم د امام اعظم رحمته الله په قول باندې ده.

قوت قرابت به د ترجیح وجه وی

اَوَاذَا اسْتَوَى بَوَدَّ ابْنُ فَرْجَةٍ قَاتٍ وَهُم مِّنْ اَدْلَىٰ ذَوَاتٍ وَاَقْرَبُهُمْ اُولَىٰ مِنْ اَبْعَدِهِمَا

ترجمه اوچه کله برابر وی د پلار اولاد په درجه کنبی نو په دوی کنبی اولی هغه دې چه مری ته ډیر نيزدي وی د یو وارث په ذریعه اود نيزدي والا به اولی وی د لرې رشتې والا نه.

توضیح که ټول اولاد د یوشان رشتې وی اوبعض د وارث اولاد وی اوبعض د ذوی الزحرام نو د وارث اولاد به وارث وی او ذوی الزحرام اولاد به محروم وی. یعنی قوت قرابت به د ترجیح وجه وی. لکه یوه د لور نمسنی ده او بله د خونی نمسنی ده. د مری دپاره دواړه رشته دارنی د برابرې درجې دی خود خونی لور یعنی نمسنی وارثه ده په دې وجه د هغه لور یعنی د خونی نمسنی ته به ورکولې شی اود لور لور په وارثه نه وی په دې وجه به د هغې نمسنی ته نشی ورکولې. ددې نه پش ئی یوه قاعده بیان کړې ده هغه دا چه بعض اولاد مری سره په رشته کنبی نيزدي وی اوبعض لرې نو د نيزدي والا اولاد به وارث وی اود لرې والا به محروم وی. یعنی دالاقرب فالاقرب قاعده به جاری وی لکه نمسنی (د لور لور) اود نمسنی لور وی نو نمسنی به وارثه وی او د نمسنی لور به محروم وی څکه چه نمسنی یوه درجه اقرب ده.

اَوَايُّوْا اَلْاَوَّلَىٰ مِنْ وَلَدِ الْاِخْوَةِ وَالْاَخْتِ

ترجمه اود مور طرف نیکه اولی دې د ورور خور د اولاد نه.

توضیح چه د مری وریره وی یا خورنی یا خورزه وی اود مور طرف نیکه وی نو د امام ابوحنیفه رحمته الله په نیز دغه نیکه به مقدم وی د وریرې خورنی او خورزې نه لکه مفتی به روایت مسئله ۲ کنبی تیر شوی دی چه دویم قسم به مقدم وی په دریم قسم باندې.

اَوَالْعَبْتُ اَحَقُّ بِالْفَاخِلِ مِنْ سَهْمِ ذَوِي السَّهْمِ اِذَا لَمْ تَكُنْ عَصْبَةً يُّوْا فَا

هل اللغة سهم ذوی السهام: حصې والا حصه.

ترجمه او آزاد کونکې زیات حقدار دې د بیچ شوی مال د ذوی الفروض نه کله چه نه وی څوک عصبه ددې نه علاوه.

توضیح آزاد شوې غلام می شو هغه اصحاب فرائض اود عصبه په توگه آزادونکې آقا پریخودو د آقانه علاوه څوک نيزدي عصبه نه وو نو ذوی الفروض ته حصې ورکولونه پس به باقی مال آزادونکې آقانه ملاویری او ذوی الزحرام به محروم شی.

اَوَمَوْلَى الْمَوَالَاتِ يَرِثُ

ترجمه اومولی الموالات وارث وی.

توضیح د ذوی الفروض عصابات او ذوی الزحرام په عدم موجودگئی کنبی ترکه مولى الموالات کنبی

تقسیم گیری. د موالات معنی ده دوستی کول اود فقه په اصطلاح کښې یو خاص قسم معاهدې ته موالات وئیلی شی. د احنافو په نیز په میراث کښې عقد معتبر دی اود شوافعو په نیز معتبر نه دي.

اَوَاذَا تَرَكَ الْمُعْتَقُ أَبَ مَوْلَاةٍ وَأَبْنَ مَوْلَاةٍ قَمَالَهُ يَلَاذِينَ عِنْدَ هُمَا وَقَالَ أَبُو يُوْسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى يَلَاذِبُ السُّدُسُ وَالْبَاقِي لِلْإِثْنِ ۱

ترجمه > اوجه کله پریخود و آزاد شوی دخپل آقا پلار اود خپل آقاخونی نوډ ده مال د خونی دې د طرفین په نیز او امام ابرو یوسف رحمته الله علیه فرمائی چه د پلار دپاره شپږمه حصه ده اوباقی د خونی دپاره ده.

توضیح > که د معتق زیات عصابات وی مثلاً آزاد شوی غلام خونی او نیکه پریخودو نو په دې دواړو صورتونو کښې د طرفین په نیز پلار اونیکه به محروم وی اوتوله ترکه به د معتق خونی ته ملاویری په خلافت د امام ابو یوسف رحمته الله علیه چه هغه په دویم صورت کښې د معتق د نیکه محروم کیدو باندې قائل دي لکه چه دویمه مسئله متفق علیه ده مگر په رومی صورت کښې دهغه مذهب دادې چه د ولاء شپږمه حصه ۶/۱ به پلار ته ملاویری اوباقی پاتې به ئی خونی ته ملاویری خومفتی به قول د طرفینو دي.

اَقْبَانُ تَرَكَ جَدَّ مَوْلَاةٍ وَأَخَا مَوْلَاةٍ فَالْمَالُ لِلْجَدِّ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى وَقَالَ أَبُو يُوْسُفَ وَحَمْدُهُ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى يُوْنِيْنَهُمَا ۱

ترجمه > که آزاد کړې شوی غلام د آزادونکی نیکه او رور پریخودو نومال به د نیکه وی دامام صاحب په نیز او صاحبینو فرمایلی چه مال به د دواړو وی.

توضیح > که آزاد شوی غلام آقا او د هغه رور پریخودو نو امام صاحب فرمائی چه ټول مال به ئی د نیکه دپاره وی اود آقا رور به محروم وی ځکه چه د نیکه په موجودگي کښې حقیقی یا علایي رور خوړ وارث نه شی جوړېدې بلکه محروم به شی. هکذا فی الولاء باندې د حنفیه فتوی ده. د صاحبینو په نیز د نیکه په موجودگي کښې حقیقی یا علایي خوښېدنې رونه نه محروم کیږي بلکه نیکه به د یورور په درجه کښې ساتلې شی اووراثت به تقسیمېږي لهذا د نیکه او رور ولاء به هم نصفانصف وی.

د ولاء د بیع اوجه شولوا ناجائز هیدو وجه

اَوْلَايَاغُ الْوَلَاءِ كَوَلَايَاغُ الْبَيْعِ ۱

ترجمه > اومه خرخونی ولاء اومه ئی بیه کوئی.

توضیح > ولاء الموالاة او ولاء العتاقة (تعريفات انوار القدوري جلد دویم کتاب الولاء کښې اوگورنې، بیع په دوو وجو هاتوسره ناجائزه. رومبني وجه داده چه دا داسي شرعی حقوق دی چه قابل انتقال نه دی او دویمه وجه داده چه په دې بیع کښې دهوکه ښکاری اوداشان چه د مشتری د طرف نه د ثمن ملاویدل یقینی وی خو بلې طرف ته معلوم نه دی چه مشتری ته به څه ملاویری هم که نه؟ ځکه چه ممکن دی چه مشتری د ولاء د حصول نه وړاندې مړشی اوکه مشتری ته ولاء ملاوهم شی نوپته نشته چه څومره به ملاویری؟ نوډ مشتری د طرف نه د رقم اداکولوډ ثمن په توگه یقینی دی خود دویم طرف نه عوض ملاویدل یقینی نه وی بلکه متوهم اوهم دغه دهوکه ده. او د موالاوه بیه کول ناجائز کیدو کښې صرف رومبني وجه کیدې شی چه دا قابل انتقال نه دي البته په دې کښې د دهوکې والاوجه نه شی کیدې ځکه چه دهوکه خو صرف په عقود او معاوضه کښې حرام کیږي په عقود و تبرع کښې دهوکه حرام او ناجائزه ده.

بَابُ حِسَابِ الْفَرَايِضِ

(د مسئلې جوړولو قواعدو بیان)

ضروری نوټ: په قرآن کریم کېښې چه د وارثانو د حصو کوم مقدار متعین کړې شوې دې هغه ټول شپږ دی کوم چه په دوو کالمونو کېښې وړاندې کولې شی.

کالم اول	کالم دویم
نصف	ثلثان
ربع	ثلث
ثمن	سدس

اوس به په دواړو کالمونو کېښې پنځه اصول قایم کېږي. ① که صرف یوه حصه حاصلونکې راشي نو دغه حصې همنام والا عدد نه به مسئله جوړېږي. مثلاً که نصف حاصلونکې راشي نو مسئله به ۲ سره جوړېږي که ربع حاصلونکې راشي نو مسئله به ۴ نه جوړېږي که ثمن حاصلونکې راشي نو مسئله ۸ سره جوړېږي. که ثلث یا ثلثان حاصلونکې راشي نو مسئله به ۳ جوړېږي که سدس والا راشي نو مسئله به ۶ سره جوړېږي.

⑦ که د یو کالم زیات سهام حاصلونکې راشي نو د وړوکی سهام په عدد سره به مسئله جوړولې شی مثلاً نصف او ربع حاصلونکې راشي، نو مسئله به د ۴ نه جوړېږي.

⑤ د کالم اول نصف د دویم کالم یوسهم سره ملاوښی نو مسئله به د ۶ نه جوړېږي مثلاً نصف حاصلونکې او ثلث حاصلونکې یا نصف حاصلونکې او سدس حاصلونکې راشي نو مسئله به ۶ جوړېږي.

⑥ که د کالم اول ربع د دویم کالم یوسهم سره هم ملاوښی نو مسئله به ۱۲ نه جوړېږي مثلاً ربع حاصلونکې او ثلث حاصلونکې راشي نو مسئله به د ۱۲ نه جوړېږي.

⑧ د کالم اول ثمن د کالم ثانی یوسهم سره هم ملاوښی نو مسئله به د ۲۴ نه جوړېږي.

﴿إِذَا كَانَ فِي الْمَسْئَلَةِ نِصْفٌ وَنِصْفٌ أَوْ نِصْفٌ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاصْلُهَا مِنَ الثَّلَاثِ﴾

ترجمه: کله چه په مسئله کېښې دوه نصف وی یا یونصف او مابقیه وی نواصل مسئله به په دوو سره جوړېږي.

تفویح: کله چه په مسئله کېښې دوه نصف وی مثلاً مری یو خاوند او یو حقیقی خور پرېږدي یا یونصف وی او باقی وی مثلاً خاوند او تره پرېږدي نو په دواړو صورتونو کېښې به مسئله هم په دوو جوړېږي.

﴿وَأَنَّ كَانَ فِيهَا ثُلُثٌ وَمَا بَيْنَهُ أَوْ ثُلُثَانٌ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاصْلُهَا مِنَ الثَّلَاثِ﴾

ترجمه: او که چېرې وی په دې کېښې دریمه حصه او مابقیه یا په دریو کېښې دوه یا مابقیه نواصل مسئله به په درې سره جوړېږي.

تفویح: د ثلث او مابقیه مثال مثلاً مور او تره وارث وی ثلثان او مابقیه لکه چه دوه لوڼه او یو تره وارث وی نواصل مسئله به په درې سره جوړېږي.

مسئله: ۳

لوڼه ۲	تره
ثلثان	عصبه
۲	۱

اَوَّلَانِ كَانَ فِيهَا اَرْبَعٌ وَمَا بَقِيَ اَوْ ثَمَنٌ وَنِصْفُ قَاضِلَهَا مِنْ اَرْبَعَةٍ

ترجمہ: او کہ چری وی پہ دے کنبی ربع اومابقیه یا ربع اونصف نو اصل مسئلہ بہ پہ خلورو سرہ

جو پیری

تصویر: د ربع اومابقیه مثال لکہ چہ یوہ پنخہ او یوترہ پیری دی نو مسئلہ بہ پہ ۴ سرہ جو پیری۔

مسئلہ: ۲

خوئلد میت-----

زوجہ	عم
ربع	عصبہ بنفسہ ۳

د ربع اونصف مثال:

مسئلہ: ۲

خاوند	یوہ لور	ترہ
۱	۳	۱

اَوَّلَانِ كَانَ فِيهَا ثَمَنٌ وَمَا بَقِيَ اَوْ ثَمَنٌ وَنِصْفُ قَاضِلَهَا مِنْ ثَمَانِيَةٍ

ترجمہ: او کہ چری وی پہ دے کنبی ثمن اومابقیه یا ثمن او نصف نواصل مسئلہ بہ پہ ۸ سرہ جو پیری۔

تصویر: د ثمن اومابقیه مثال

مسئلہ: ۸

مثال: زاهد میت-----

زوجہ	ابن
ثمن	عصبہ بنفسہ ۷

مسئلہ: ۸ د ثمن اونصف مثال

ساجد میت-----

بنخہ	یوہ لور	ترہ
۱	۳	۱

د قول لغوی او اصطلاحی معنی

اَوَّلَانِ كَانَ فِيهَا نِصْفٌ وَثُلُثٌ اَوْ نِصْفٌ وَسُدُسٌ قَاضِلَهَا مِنْ سِتَّةٍ وَتَعْوَلُ اِلَى سَبْعَةٍ وَثَمَانِيَةٍ وَتِسْعَةٍ وَعَشْرَةٍ

ترجمہ: او کہ چری وی پہ دے کنبی نصف اوثلث یا نصف او سدس نواصل مسئلہ بہ پہ ۶ سرہ جو پیری کوم چہ بہ عول کوی د ۹ ۸ ۷ او ۱۰ طرف تہ۔

تصویر: د قول لغوی معنی زیاتی او غلبہ دہ۔ عربی محاورہ دہ عال المیزان دا ہفہ وخت و نیلہ شی کلہ چہ د تلہ یو چاہری د بل چاہری نہ د وزن د زیاتوالی د وجی نہ او چتیری۔

اصطلاحی تعریف: د مخرج نہ د حصو د زیاتوالی بہ صورت کنبی د مخرج پہ اجزاء کنبی اضافہ کول لکہ یوہ خربوزہ پہ خلورو تقسیم کول وی نو دھقی بہ خلور حصی کولہ شی۔ خو کہ اختونکی پنخہ وی نو ددی بہ د خلورو پہ خانی پنخہ حصی کولہ شی ہم دغہ مطلب د مخرج پہ اجزاء کنبی د اضافہ دہ اوہم دے تہ عول و نیلہ شی۔ صاحب کتاب فرمانی چہ د ۶ عول تر ۱۰ پوری راخی دہریو مثال لاتدی او گورنی:

مسئله: ۹/۷

ترهت ميت

خاوند	حقيقي خور	اخيافي خور
نصف	نصف	سدس
۲	۲	۱

مسئله: ۹/۸

نگهت ميت

خاوند	۲ حقيقي خوئيندي	مور
نصف	ثلثان	سدس
۲	۲	۱

مسئله: ۹/۹

عشرت ميت

خاوند	۲ حقيقي خوئيندي	۲ اخيافي خوئيندي
نصف	ثلثان	ثلث
۲	۲	۲

مسئله: ۹/۱۰

رفعت ميت

خاوند	۲ حقيقي خوئيندي	۲ اخيافي خوئيندي	مور
۲	۲	۲	۱

اَوَّانَ كَانَ مَعَ الرَّيْثِ ثَلَاثٌ اَوْ سَدَسٌ فَاَصْلُهَا مِنَ الثَّانِي عَشَرَ وَتَعُولُ إِلَى ثَلَاثِ عَشَرَ وَخَمْسَةِ عَشَرَ وَسَبْعَةِ عَشَرَ

ترجمه: اوکه چري وی ربع سره ثلث یا سدس نواصل مسئله به په ۱۲ سره جوړېږي او د ۱۲ عول ۱۳، ۱۵ او ۱۷ راځي يعنی په طاق عدد کښې عول راځي. د هريو مثال لاندې درج دي:

مسئله: ۱۲/۱۳

ظفر ميت

بنځه	۲ حقيقي خوئيندي	يوه اخيافي خور
ربع	ثلثان	سدس
۳	۸	۲

مسئله: ۱۲/۱۵

ظفر ميت

بنځه	۲ حقيقي خوئيندي	۲ اخيافي خوئيندي
ربع	ثلثان	ثلث
۳	۸	۲

مسئله: ۱۲/۱۷

مظفر ميت

بنځه	۲ حقيقي خوئيندي	۲ اخيافي خوئيندي	مور
ربع	ثلثان	ثلث	سدس
۳	۸	۲	۲

وَأَذَاكَانَ مَعَ الثَّمَنِ سُدَّسَانِ أَوْ ثَلَاثَانِ قَاصِلَهَا مِنْ أَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ وَتَعُولُ إِلَى سَبْعَةٍ وَعِشْرِينَ

ترجمه: اوچه کله وی ثمن سره دوه سدس یا دوه ثلث نواصل مسئله ۲۴ سره جوړېږي. اوغول به کوی د ۲۷ طرف ته.

توضیح: که چرې ثمن سره سدسان یا ثلثان وی نواصل مسئله به ۲۴ سره جوړېږي او د جمهور امت په نیزد ۲۴ غول صرف ۲۷ راځي ددې نه علاوه نه راځي مگر د حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ په نیزد ۲۴ دوه غول راځي ① ۲۷ ② ۳۱ د جمهور امت فتویٰ د حضرات جمهور د قول مطابق ده.
مسئله: ۲۴/۲۷ کریمه میت

بنخه	۲ لونه	مور	پلاز
ثمن	ثلثان	سدس	سدس
۴	۱۶	۴	۴

د ۲۴ غول عند ابن مسعود رضی اللہ عنہ
مسئله: ۲۴/۳۱

کریمه میت

بنخه	(ابن دکار یا قاتل	مور	۲ حقیقی خویندي	۲ اخيافي خویندي
ثمن	محروم	سدس	ثلثان	ثلث
۴	-	۴	۱۶	۸

لیکن جمهور فقهاء او احنافیه نیز به مسئله ۱۲ سره جوړېږي او په ۱۷ سره به عائله شی لکه چه
مسئله: ۱۲/۱۷ افروز میت

بنخه	مور	۲ حقیقی خویندي	۲ اخيافي خویندي	(ابن دکار
ربع	سدس	ثلثان	ثلث	محروم
۴	۲	۸	۳	-

د تصحيح بيان

وَأَذَاكَانَ مَعَ الثَّمَنِ عَلَى الْوَرَّةِ فَقَدْ صَحَّتْ وَإِنْ لَمْ تَنْقَسِمْ بَيْنَهُمَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ عَلَيْهِمْ قَاضِرٌ عَدَدُهُمْ فِي أَصْلِ الْمَسْئَلَةِ وَعَوْلَاهُ إِنْ كَانَتْ عَابِلَةً قَاصِرٌ مَعَ صَحَّتْ مِنْهُ الْمَسْئَلَةُ كَأَمْرًا وَأَعْوَيْنَ لِلْبَرَاءَةِ الزَّيْمُ مَعَهُ لِلْأَعْوَيْنِ مَا بَقِيَ لَكُلِّهِمْ وَلَا تَنْقَسِمُ عَلَيْهِمَا قَاضِرٌ الْثَلَاثِينَ فِي أَصْلِ الْمَسْئَلَةِ فَتَكُونُ عُيَانِيَةً وَمِنْهَا تَصِيرُ الْمَسْئَلَةُ

ترجمه: اوچه کله برابر تقسیم شی مسئله په وراثت باندې نوهغه صحیح شوه او که چرې تقسیم نه شی په هغوی کښې د یو فریق حصی نو په هغې باندې ضرب ورکړئ د دغه فریق عدد ته په اصل مسئله کښې اوددې په غول کښې که چرې دعول والاوی نوچه کوم حاصل ضرب وي هغې سره به مسئله صحیح شی لکه بنخه او دوه رونه چه د بنخې ربع دې یوه حصه او د دوو رونود پاره باقی درې حصی دی چه په هغوی باندې تقسیم کیږي نه نو ضرب ورکړئ ۲ ته په اصل مسئله کښې نو دا به ۸ شی اوهم په دې سره به مسئله صحیح شی.

توضیح: که دهر فریق حصی دهغې په روس باندې بغیرد کسر تقسیم شی نو د ضرب هیڅ ضرورت نشته.

مثال:

میت-----			
مور	پلار	لور	لور
سدس	سدس	ثلثان	
۱	۱	۲	۲

په دې مثال کښې په ۶ سره مسئله جوړه شوه مور او پلار ته یو یو سهام ملاؤشو او دواړو لونړوته دوه دوه سهام ملاؤ شو په هروارث باندې سهام بېلاکسر تقسیم شوی په دې وجه د ضرب ضرورت پېښ نه شو او که چېرې په یو فریق باندې کسر واقع شی او دهغوی د سهام او روس په مینځ کښې د توافق نسبت وی نو د عدد روس وفق ته به په اصل مسئله کښې ضرب ورکولوسره او که چېرې مسئله عائله وی نو په عول کښې ضرب ورکولوسره به د مسئلې تصحیح کیږي. په تصحیح سره د هرفریق سهام راویستلو دپاره اصل مسئلې سره ملاؤشوي سهام ته به په مضروب کښې ضرب ورکولې شی. مثلاً که چایو ښځه او دوه روڼه وارثان پریڅودل نو څلورمه حصه مال د ښځې دې او باقی د دوو روڼو لیکن باقی درې حصې دی چه په دې دواړو باندې برابر تقسیم کیدي نه شی لهدا دوو له به په اصل مسئله کښې ضرب ورکولې شی او اصل مسئله په ۴ سره ده نو ۲ له په ۴ کښې ضرب ورکولوسره ۸ شو نو په ۸ سره به د مسئلې تصحیح اوشی یعنی ښځې ته به دوه سهام او هرروڼ ته به دزې درې سهام ملاؤیږي.

مسئله: ۲/۸

مثال میت-----

ښځه	روڼ	(۳)	روڼ
۲/۱	۴	۳	

په عول کښې د ضرب ورکولو مثال ۴۵

مسئله: ۱۲/۱۵

خاوند	پلار	مور	۶ لور
ربع	سدس	سدس	ثلثان
۹/۳	۶/۲	۶/۲	۲۴/۸

وضاحت: دام مسئله عائله ده خاوند ته درې سهام پلار ته دوه او مور ته دوه سهام ملاؤشوی دی په دې کښې په یو باندې هم کسرنه دي واقع شوي مگر شپږو لونړوته اته سهام ملاؤشوی دی چه په دوی باندې برابرته تقسیمېږي او عدد روس (۶) او سهام (۸) کښې توافق بالنصف دې د ۶ وفق ۳ او د ۸ وفق ۴ دي. نو د ۶ وفق ۴ ته عول ۱۵ کښې ضرب ورکړو نو حاصل ضرب ۴۵ سره د مسئلې تصحیح اوشوه په تصحیح مذکوره بالا طریقه باندې د هرفریق سهام رااویستلې شو.

توافق او وفق تعریف

اَقْرَانٌ وَاقِفٌ بَيْنَهُمَا عَدَدُهُمَا فَاَعْرَبَ وَاقِفٌ عَدَدُهُمَا فِي اَصْلِ الْمَسْئَلَةِ كَاَمْرَأَةٍ وَسَتِيَّةٍ اخَوَئِهِمَا اِلَّا الرَّبَّ وَلِلْاَخَوَيْنِ ثُلُثُهُمَا لَتَقْسِمَ عَلَيْهِمَا فَاَعْرَبَ لَكَ عَدَدُهُمَا فِي اَصْلِ الْمَسْئَلَةِ وَمِنْهَا تَصَحُّهُ

ترجمه: که چېرې توافق وی په سهام او عدد روس کښې نوضرب ورکړنی د عدد ددق ته په اصل مسئله کښې لکه چه یوه ښځه او شپږ روڼه د ښځې دپاره څلورمه ده او د روڼو دپاره درې سهام دی چه په

هغوی باندې تقسیم کیدې نه شی نو د هغوی ثلث عدد یعنی ۲ ته په اصل مسئله کښې ضرب ورکړنی نو په دې سره به مسئله صحیح شی.

توضیح > په مذکوره صورت باندې د پوهیدلو د پاره په ذهن کښې اوسانتی توافق په دوو عددونو کښې ورکوي عدد چه لونی عدد د کټ نه کړی البته یو دریم عدد دې داسې وی چه دواړه کټ کړی نو د دغه دواړو عددونو د خپل مینځ نسبت ته به توافق ونیلي شی.

وفق دریم عدد چه دواړه څومره ځل کټ کړی هغې ته د دغه عدد وفق وائی لکه ۸ او ۲۰ په دې کښې یو بل نه کټ کړی خو ۴ دا دواړه کټ کړی ۸ دوه ځل او ۲۰ پنځه ځل نو په دې دواړو عددونو کښې توافق بالربع نسبت شو د ۸ وفق به ۲ وی او د ۲۰ به ۵. اوس او گورنی که چرې سهام ورثاء او د هغوی اعداد کښې توافق وی نو د هغې وفق عدد ته به په اصل مسئله کښې ضرب ورکوي.

فوت > لفظ توافق د داخل په معنی کښې هم استعمالیږي.

میت ----- مذكر

۴ روڼه
۶/۳

پنځه
ربع
۲/۱

وضاحت > د روڼو عدد رؤس (۶) او سهام (۴) کښې د داخل نسبت دې د عدد رؤس دخل (۲) ته په اصل مسئله (۴) کښې ضرب ورکړو نو حاصل ضرب ۸ سره د مسئلې تصحیح او شو. بیا پښخې ته اصل مسئله (۴) ته ملا شوی سهام (۱) ته مضروب (۲) کښې ضرب ورکړو نو حاصل ضرب (۲) د پښخې حصه رااووتله او روڼ ته د اصل مسئله (۴) نه ملا شوي سهام (۳) ته مضروب (۲) کښې ضرب ورکړو نو حاصل ضرب (۶) د روڼو په تصحیح سره حصه رااووتله.

د نسبت تباین بیان

اِنْ اَنْ لَمْ تَنْفَرِ بِمَا فَرَّقْتُمْ اَوْ اَكْثَرًا ضَرْبَ اَحَدِ الْقَرِيْقَيْنِ فِي الْاَخَرِ ثُمَّ اَجَمَعْتُمْ فِي الْقَرِيْقِ الثَّالِثِ ثُمَّ مَا اَجَمَعْتُمْ فِي اَصْلِ الْمَسْئَلَةِ

ترجمه > که چرې تقسیم نه وی دوه فریق یا دې نه زیات سهام نوضرب ورکړنی د یو فریق عدد ته په بل سره بیا حاصل ضرب ته ضرب ورکړنی د دریم فریق عدد کښې بیا حاصل ضرب ته په اصل مسئله کښې.

توضیح > کله هم چه د دوو عددو تحقق کيږی نو د هغې په مینځ کښې د څلورو نسبتونو تماثل داخل توافق تباین نه چرته یو نسبت به ضرور موجود وی دې عبارت کښې د تباین صورت بیان کړې شوي دې لهذا او د تباین تعریف باندې پوهیدل ضروری دی.

تباین > د داسې دوو عددونو نسبت ته وائی چه نه خو برابر وی نه وروکي عدد لونی عدد کټ کړی اونه چرته دریم عدد دواړه کټ کړی لکه ۴ او ۵ نه برابر دی نه وروکي لونی کټ کړی اونه چرته دریم عدد دواړه کټ کړی. صورت مسئله دا دې چه که په ۵ ورو جماعتونو باندې کسرو واقع وی او هریو عدد په رؤس کښې تباین نسبت وی نو یو عدد ته په بل کښې ضرب ورکړنی بیا حاصل ضرب ته په دریم عدد سره ضرب ورکړنی بیا چه کوم حاصل ضرب وی هغې له په اصل مسئله کښې ضرب ورکړنی نو په دې سره به د مسئلې تصحیح او شی.

مسئله: ۴۶۰/۱۲

احمد

مثال: میت

۲ پښخې	۵ نیاگانې	۴ اخیافي	یو تره
--------	-----------	----------	--------

	خویندی		
۹۰/۳	۱۲۰/۴	۹۰/۲	۹۰/۳
.	۳۰	۱۲	۲۵

روايات ۱۲ او ۵ کښې د تباين نسبت دې په دې وجه ۲ له ۵ کښې ضرب ورکړو حاصل ضرب ۱۰ شو بيا حاصل ضرب ۱۰ او وړاندې عدد کښې د تباين نسبت دې په دې وجه ۱۰ ته په ۳ کښې ضرب ورکړې شو نو حاصل ضرب ۳۰ شو بيا حاصل ضرب ته اصل مسئله ۱۲ کښې ضرب ورکړو نو حاصل ضرب ۳۶۰ شو هم په دې سره د مسئلې تصحيح اوشو. بيا د وړتيا د سهام د تخريج دپاره د اصل مسئله ۱۲ نه ملا و شوې سهام ته په مضروب ۳ کښې ضرب ورکړو نو د هر فريق حصه راووتله بيا حاصل ضرب په عدد رؤس باندې تقسيم کړه نو د هر کس حصه راووتله.

د نسبت لمانځه بیان

إِن تَسَاوَى الْأَعْدَاءُ أَجْرًا أَحَدُهُمَا عَنِ الْآخَرِ كَمَا مَرَّ اثْنَيْنِ وَأَخَوَيْنِ فَاصْبِرِ اثْنَيْنِ فِي أَصْلِ الْمَسْئَلَةِ

توجه: که چرې برابر وی اعداد نوکافی به شی په دې کښې د یوېل دپاره لکه دوه ښځې او دوه روڼه نوزېد ورکړه ۲ له په اصل مسئله کښې.

نصريح ۛ په دي عبارت كښي نسبت تماثل سره مثال بيان كړي دي.

تعریف: ذی‌عدد دبل برابر اویوشان کیدل لکه ۲-۲ دواره برابر اوهم مثل دی دغه چه د دوو

عدد ونوپه مینځ کنبی کوم نسبت وی هفی ته دتمائل نسبت ونیلی شی.

صورت مسئله دادې چه دوه ياد دوو نه زيات فريق باندې کسر واقع شي اوډهنغوی عدد رؤس او د عدد رؤس په منځ کې د تعادل نسبت وي نو په داسې صورت کېنې به د يو فريق عدد رؤس اوځلی او په اصل مسئله کېنې به ضرب ورکړي نو هم دي سره به د مسئلې تصحيح اوشي.

مسئله : ۸/۲

مت-----احمد

۲ بنسخه
۱
۲

۲ رونره
۲
۱

وفات: وارثان دوه ښځې او دوه روڼه دی نواصل مسئله د ۲ نه جوړه شوه او په هرفریق باندې کسر واقع دې په دې وجه ۲ ته په ۲ کښې ضرب ورکړو ۸ سره دمسئله تصحیح اوشوه په کوم کښې چه دوه سهام د دواړو ښځو او ۹ سهام دواړو روڼو ته ملاویری.

دست داخل بیان

وَأَن كَانَ أَحَدُ الْعَدَدَيْنِ جَزُؤَيْنِ الْآخَرِ الْغُلَى الْكَفْرَ عَنِ الْأَكْلِ كَمَا زَيَّنُوا وَأَعْوَيْنَ إِذَا ضَرَبَتْ
الْأَرْبَعَةُ أَهْزَكَ عَنِ الْآخِرِ

توجه! اوکه په دوو عددونو کېښې د یو لړۍ عدد جزء وی د دویم لړۍ د عدد نوکفایت په اوکړې اکثر د
اولا نه لکه چه څلور ښخم او دوه روزنه چه کله ضرب ورکړې په ۴ سره نوکفایت به کوی د بل نه.

فرض کنید که به دې عبارت کښې په نسبت تداخل باندې پوهه وړکړې ده د تداخل لغوی معنی ده د یو څیز په بل څیز کښې ورننوتل او اصطلاحی تعریف ددې چې په دوو مختلف عددونو کښې وړوکې عدد که لونی عدد کت کړی نو دواړو په مینځ کښې به د تداخل نسبت وی. مثلاً ۳ او ۹ په دې کښې ۳ عدد ۹ کت کوی. صورت مسئله ددې چې کله په متعدد فریق باندې کسر واقع کیږي نو په اعداد رولس کښې چې

کوم عدد لورنی وی هغی ته په اصل مسئله کښې ضرب ورکړه دا ضرب ورکول به د باقی اعدادو دپاره هم کافي شی حاصل ضرب به د دغه مسئلې تصحیح شی.

مسئله: ۲۶/۲ مثال: میت----- احمد

۲ ۲
بنځي ۲
رونه ۱۲/۳ ۴/۱

د میت توافقی بیان

اَلْاَنْوَاقُ اَحَدُ الْعَدَدَيْنِ الْاُخَرُ ضَرْبَتْ وَفَقَ اَحَدُهُمَا فِي جَمِيعِ الْاُخَرِ لَمْ مَّا اَجْتَمَعَتْ فِي اَصْلِ الْمَسْئَلَةِ
كَرَّيْمُ لِسُوْقٍ وَاَعْمَبُ وَيَسْتَعْمَلُ اَنْتَ اَوَّلُ الْاَرْبَعَةِ تَوَافَقَ الْاَرْبَعَةُ بِالنِّصْفِ لِأَخَرِ بِنِصْفِ اَحَدِهِمَا فِي جَمِيعِ الْاُخَرِ لَمْ
فِي اَصْلِ الْمَسْئَلَةِ تَكُونُ ثَمَانِيَةً وَاَرْبَعِينَ وَهِيَ اَقْصَى الْمَسْئَلَةِ

ترجمه: که د دواړو فریقو په عدد کښې توافقی وی نوضرب ورکړنی د دوو نه په یو وفق سره د دویم په کل کښې بیا حاصل ضرب ته په اصل مسئله کښې لکه څلور بنځي اوو په خور او شپږ ترونه. په څلورو کښې توافقی بالنصف دې نو په دوی کښې د یوونصف د دویم په کل کښې ضرب ورکړه بیا په اصل مسئله کښې ضرب ورکړه نوډا په ۲۸ شی اوهم دې سره به مسئله صحیح شی.

توضیح: د نسبت د اقسام اریعه نه دتوافقی بیان دې. دتوافقی تعریف مسئله ۱۰ لاندې تیر شوي دي. قاعده داده که چرته د وارثانو په ډیرو جماعتونوباندې کسرواقع وی دهغوی د عدد رؤس په مینځ کښې توافقی نسبت وی نوډ یوجماعت عدد رؤس وفق ډبل جماعت په پوره عدد رؤس کښې به ضرب ورکوي بیا حاصل ضرب اود دریم جماعت عدد رؤس په مینځ کښې به نسبت گوري که چرته دتوافقی نسبت وی نو حاصل ضرب به د دریم جماعت د عدد رؤس په وفق کښې ضرب ورکوي بیا په آخری حاصل ضرب له په اصل مسئله کښې ضرب ورکوي نوډ مسئلې تصحیح به اوشی.

مسئله: ۲۸/۲ توافقی بالنصف

مثال میت----- حمدان

۲ ۲	یوخور	۲ ۲
۱۲/۱	۲۴/۲	۱۲/۱
۲	۲۴	۲

وضاحت: په ۲ او ۲ کښې د توافقی نسبت وو د عدد دواړه فناکول په دې وجه ۲ د ۲ دق ۲ کښې ضرب ورکړو نو ۱۲ شو بیا ۱۲ ته په اصل مسئله ۲ کښې ضرب ورکړو نو ۲۸ شو. ۱۲ سره اصل مسئله ۲ کښې ضرب ورکړي وو په دې وجه د ۱۲ نه د بنځو حصې ته په ۱ کښې ضرب ورکړو نو بیا په راغله چه د څلورو بنځو حصه ده دغه شان ۱۲ نه د څو حصې ته په ۲ کښې ضرب ورکړو نو ۲۴ شو. دغه شان ۱۲ نه د پورته حصې ته په ۱ کښې ضرب ورکړو ۱۲ شو چه د شپږو ترونو حصه ده.

د هروارث حصه معلومولو طریقه

فَإِذَا حَصَبَ الْمَسْئَلَةَ فَأَخْرَبَ بِهَا مَكْلَ وَاِثْرَ فِي الْاَرْبَعَةِ لَمْ اَلِغْمَ مَّا اَجْتَمَعَتْ عَلَى مَا حَصَبَتْ وَهِيَ الْاَرْبَعَةُ
يَخْرُجُ حَقُّ الْوَارِثِ

ترجمه: کله چه صحیح شی مسئله نوضرب ورکړنی د هروارث سهام ته په ترکه کښې بیا تقسیم کړنی حاصل ضرب په هغی په کوم سره چه مسئله صحیح شوي ده نو د هروارث حق به راوځی.

توضیح: ترکبی نه دَهر وارث حصه معلومولو طریقہ داده چه دتصحیح اوترکی په مینځ کښی نسبت اوکتلی شی که دتباين نسبت وی نوهر وارث ته به دتصحیح نه چه کوم سهام ملاؤشوی دې هغی له به په پوره ترکه کښی ضرب ورکولې شی بیا په حاصل ضرب په تصحیح باندې تقسیم کولې شی نوخارج قسمت ترکبی نه به د هغه وارث حصه شی

لړکه او تصحیح په مینځ هېڅ دباين مثال

مسئله: ۶

میت ..... ترکه ۷ دینار

لور	لور	مور	پلار
	لشان	سدس	سدس
۶/۲-۲	۶/۲-۲	۶/۱-۱	۶/۱-۱

وضاحت: د ترکبی نه د لور حصه معلومولو دپاره دهغی دتصحیح نه ملاؤشوی سهام (۲) له ترکه (۷) کښی ضرب ورکړو بیا حاصل ضرب (۱۲) په تصحیح (۶) باندې تقسیم کړو نوخارج قسمت ۶/۲-۲ د یوې لور د ترکبی نه حصه شوه او بلې لور ته به هم دومره ملاوېږی.
مور ته د تصحیح نه ملاؤشوی سهام ۱ له په کل ترکه (۷) کښی ضرب ورکړو بیا حاصل ضرب ۷ په ۶ باندې تقسیم کړو نو خارج قسمت ۶/۱-۱ د مور حصه شوه. د پلار حصه هم بعینه دغه شان راوځی. اوس ټول اعداد یوځانی کړنی اوگورنی چه ترکه (۷ دینار) پوره تقسیم شوه که نه؟ د سالم عددونو د یوځانی کولو طریقہ خو آسانه ده او د کسرونو د یوځانی کولو طریقہ داده چه د کرنې دپاسه اعداد جمع کړنی که هغی مجموعه ۹ شوه نو هغه یو کامل شو دا په سالم اعداد کښی جمع کړنی.

وَاِذَا لَمْ تَقْسِمِ التَّرَكَّةَ حَتَّى مَاتَ أَحَدُ الْوَارِثَةِ فَإِنْ كَانَ مَا يُصِيبُهُ مِنَ الْمَوْتِ الْأَوَّلِ يُنْقِصُ عَلَى عَدَدِ وَارِثَتِهِ فَقَدْ صَحَّتِ الْمَسْئَلَتَانِ مِمَّا صَحَّتِ الْأُولَى وَإِنْ لَمْ تُنْقِصْ صَحَّتْ فَرِيقَةُ الْمَوْتِ الثَّانِي بِالطَّرِيقَةِ الَّتِي ذَكَرْنَاهَا لَمْ غَرِبَتْ إِحْدَى الْمَسْئَلَتَيْنِ فِي الْأُخْرَى وَإِنْ لَمْ يَكُنْ يَبْنِي بَيْنَ مَوْتِ الثَّانِي وَمَا صَحَّتْ مِنْهُ فَرِيقَةُ مُوَافَقَةِ فَإِنْ كَانَتْ بَيْنَهُمَا مُوَافَقَةٌ فَاصْطَرَبَ وَفَقَّ الْمَسْئَلَةُ الثَّانِيَّةُ فِي الْأُولَى قَسَا اِجْتَمَعَ صَحَّتْ مِنْهُ الْمَسْئَلَتَانِ وَكُلٌّ مِنْ لَهْ شَيْءٍ مِنَ الْمَسْئَلَةِ الْأُولَى مَعْرُوبٌ فَقَا صَحَّتْ مِنْهُ الْمَسْئَلَةُ الْثَانِيَّةُ وَمَنْ كَانَ لَهُ شَيْءٌ مِنَ الْمَسْئَلَةِ الثَّانِيَّةِ مَعْرُوبٌ فِي وَلَقِيَ تَرَكَهُ الْمَوْتِ الثَّانِي وَإِذَا صَحَّتْ مَسْئَلَةُ الْمُنَاصَحَةِ وَازْدَتْ مَعْرِفَةَ مَا يُصِيبُ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْ جِزَابِ الدَّرَاهِمِ فَكُنْتُ مَا صَحَّتْ مِنْهُ الْمَسْئَلَةُ عَلَى ثَمَانِيَةِ وَارِثِينَ كَمَا غَرِبَ أَخَذْتُ لَهُ مِنْ بَيْنَهُمَا كُلِّ وَارِثٍ حَقَّهُ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ

ترجمه: اوس لا تقسیم نه وو شوی چه یو وارث می شونوکه چرې وچه رسیږی هغه ته درویمې مری نه تقسیمېږی دهغه د وارثانو په تعداد باندې نوصحیح به شی دواړه مسئلې به دې سره کوم سره چه صحیح شوي ده درویمې مسئله اوکه چرې تقسیم نه وی نوصحیح به شی دویم مری فريضه به دې طریقہ کومه چه مونږ ذکر کړې ده بیا به ضرب ورکړی نویوې مسئلې ته په دویمه کښی. که چرې نه وی دویم مری په سهام کښی او په هغی کښی چه په کوم سره صحیح شوي ده فريضه دموافقت اوکه چرې دهغوی په سهام کښی موافقت وی نوضرب ورکړه د دویمې مسئلې وفق ته په رومیې مسئله کښی نوچه کوم حاصل ضرب شو په هغی سره به صحیح شی دواړه مسئلې اوچاته چه څه ملاؤ شو درویمې مسئلې نه هغی ته به ضرب ورکولې شی هغی سره کوم سره چه صحیح شوي ده دویمه مسئله. اوچاته چه څه ملاؤشوی دی دویمې مسئلې نه هغی ته به ضرب ورکولې شی د دویم مری د ترکبی وفق کښی کله چه صحیح شی

د مناسخه مسئله اوکه غواړي نوهغه حصه معلومه کړه کومه چه رسيږي هريوته د دراهم په حساب سره نو تقسيم کړه هغه عدد په کوم سره چه صحيح شوي ده مسئله په ۲۸ باندې بياچه کوم خارج قسمت وي د هروارث د سهام نه د هغه حصه واخلي او الله تعالی صحيح کونکې زيات پيژندونکې دي.

تدريج > د دې ځاني نه د مناسخه د احکامو بيان دي.

د مناسخه لغوی معنی > مناسخه د مفاعله مصدر دي د نسخ نه مشتق دي زائل کول، باطل کول او نقل کول. اصطلاحی تعريف > د بعض يا ټولو وارثانو حصې دهغوی نه روستو والا طرف استحقاق د وراثت دوجې نه منتقل کيدل.

يو خوا اصطلاحان > ① مورث اعلي > مناسخه کينې د ټولو نه رومي مېر کيدونکې.

② مافی الید > د دې مختصر مف دي يعنې ميم اوبې نقطې فا، د مری حصې ته وانی چه هغه ته د پورته بريا زياتو مورثونو نه ملا شوي ده د مری د اوږدې کرښې گس طرف ته ليکلې کيږي.

③ د قبر نشان > د هر مری مافی الید نقل کولونه پس نقل کړې شوي حصې زر راگيرولې شي د کوم هيئت > چه داوی استاذان دي ته د قبر علامت وانی داددي خبرې علامت وي چه هغه مړ شوي دي او د هغه حصې منتقل شوي.

④ الیغ > مناسخه آخری حاصل ضرب ته وانی.

⑤ الاحیاء > ټولو ژوندو وارثانوته وانی په آخره کينې دا په ښه اوږدوالی سره ليکل او د دې نه لاتدي ټولو ژوندو وارثانو نومونه او د نومونو نه لاتدي دهغوی حصې ليکلې کيږي.

يو خوا هدايات > ① په مناسخه کينې راغلی ټول کسان (وارث مورث) نومونه سره د رشتې ليکل ضروري دي. ② د هر دویم مری د وارثانو نومونه او رشتې ليکلو وخت کينې د پورته وارثان يو نظر کتل پکار دي

ځکه چه يو وارث ته د څو رشتو د وجې نه د متعدد خايونو نه وراثت ملاويدي شي. ③ تصحيح ثاني اومافی الید کينې چه کوم نسبت هم وي د مری اوږدې کرښې په مينځ کينې واضح کول پکار دي. ④ که

چري مری ته د متعدد خايونو نه حصې ملا شوي دي نو ما فی الید ليکلو وخت متعدد حصې اود الاحياء ليکلو وخت د هروارث متعدد حصې يوځاني کول پکار دي.

نور > په دې کينې د هرې يوې خبرې لحاظ ساتل ضروري دی گنی غلطی کيدی شي.

اصول مناسخه > اول د رومي مری د مسئلې تصحيح د تيرو شوو قواعدو په رڼا کينې اوکړنی او د رومي مری ورثه ته سهام ورکړنی بيا د دویم مری د مسئلې تصحيح اوکړنی او د دویم مری حصه کومه چه د

رومي مری نه ملا شوي ده هغه د مری د اوږدې کرښې گس طرف ته مافی الید نشان جوړولوسره اوليکنی. بيا د دویم مری تصحيح اوما فی الید کينې چه کوم نسبت اوکتلي شي.

① که چري د تماثل نسبت وي نو په داسې صورت کينې مافی الید د هغه بطن په تصحيح باندې برابر تقسيم شي او وړاندې د څه کولو ضرورت نشته. د بطن اول تصحيح به هم د دواړو بطنونو تصحيح شميرلې کيږي د تماثل مثال:

مسئله ۲

میت
بنت (جميله)

ابن (جمال)

۱

(۲)

مسئله ۲

جمال ۲

میت

ابن کمال

ابن اکمل

المبلغ ۳

الاحیاء

جمیلہ

کمال

اکمل

وضاحت تصحیح ثانی او مافی الیدکنبی دتمائل نسبت دی په دی وجه نور هیڅ اونه کړې شو د جمیل ترکه په دریو حصو کښې تقسیم شوه او هر یو ژوندی وارث ته یوه یوه ملاؤ شوه.

① که چرته په تصحیح او مافی الیدکنبی دتوافق نسبت وی نو د دواړو وفق او بابه او په کوم عدد سره چه وفق اوخی نو هغه بینهما توافق لیکلوسره ظاهر کړه. بیا دتصحیح وفق د بطن اول تصحیح کښې ضرب ورکړه نو حاصل ضرب به د دواړو بطنونو تصحیح شی. بیا د مافی الیددقی دهغې د وراثه سهام (کوم چه هغوی ته هم ددې مسئلې د تصحیح نه ملاؤ شو) کښې ضرب ورکړه حاصل ضرب به د وراثه حصه شی او په بطن اول کښې وراثه ته چه کوم سهام د دغه بطن د تصحیح نه ملاؤ شوې وو هغه د تصحیح ثانی په وفق کښې (کوم ته چه په تصحیح اول کښې ضرب ورکړې شوې وو هغه ته عدد مضروب هم ونیلی شی) ضرب ورکړه حاصل ضرب به د دغه وراثه حصه شی.

فکوافق مثال

باقی ۳

مسئله ۶/۴

فاطمه

مسئله ۶/۱۶/۳۲

میت

(زوج) شکیل	(بنت) عشرت	(ام) بتول
۶/۱	۹/۳	۳/۱
۸		۶

مسئله ۶/۲

توافق بالثلث

عشرت مف ۹/۳

میت

(اب) شکیل	(ابن) سلمان	(جده) بتول
سدي ۳/۱	عصبه ۱۲/۴	سدس ۳/۱

المبلغ ۳۲

الاحیاء

شکیل	سلمان	بتول
۱۱	۱۲	۹

حسب بیان سائل مرحومه فاطمه ټوله ترکه په تعدادد ادا نیکنی حقوق متقدمه علی المیراث وعدم موانع ارث ۳۲ سهام باندي تقسیم کیدوسره د هغې وراثه مذکورہ بالا (کوم شمیرچه درې دې په تفصیل ذکر کړې شوی د پورته نقشې مطابق به دومره ملاویری کوم چه دهغې لاندې درج دې فقط والله سبحانه تعالی اعلمه العبدوسیم احمد خادم جامعه ۲۸/۷/۲۱ هجری

② که چرې د بطن ثانی تصحیح او دهغې مافی الیدکنبی دتباين نسبت وی نو د تصحیح کل عدد ته به د بطن اول په تصحیح سره ضرب ورکړې حاصل ضرب به د دواړو بطنونو تصحیح شی دې نسبت ته بینهما

تباين ليكلوسره ظاهر كړه اود مافي البدكل ته ددي وړتاء په سهام كښې ضرب وركړه نو حاصل ضرب به د هر وارث حصه شى اود بطن اول د وړتاء سهام ته هم دغه عدد مضروب دكوم چه دبطن ثانی تصحيح ده، كښې ضرب وركړې نو حاصل ضرب به د هر وارث سهام شى بيا ددواړو بطنونو د وړتاء سهام يوځانې كولو سره اوگوره كه چرې هغه مبلغ چه ددواړو تصحيح مجموعه او جمع دبرابر وى نومستله صحيح شوه گنې غلطه به شى په هغې باندې بيا نظر واچونى.

د تباين مثال:

$$\frac{91}{12} : \frac{12}{12}$$

مسئله:

۱۲

ميت

مسيح الرحيم

(زوجه) مه جبين	(اخت) سيارو	علاقی	اخياقی
ربع	نصف	(خور) حميده	(خور) محمدی
۲۱/۳	۹	سدس	سدس
		۱۴/۲	۱۴/۲

مسئله:

۶/۷

تباين

سيارومف ۹

ميت

(زوج) حنيف	علاقی	(اخياقی) محمدی
نصف	(خور) حميده	
۱۸/۳	نصف	سدس
	۱۸/۳	۶/۱

المبلغ ۹۱

الاحياء

مه جبين	حميده	محمدی	حنيف
۲۱	۳۲	۲۰	۱۸

حسب بيان سائل د مرحوم مسيح الرحيم ټوله ترکه پس د اداكولو د حقوقو متقدمه علي الميراث وعدم موانع ارث ۹۱ سهام باندې تقسيم شوه دهغه وړتاء پورته بيان كړې شوو ته په تفصيل د پورتنۍ نقشي مطابق به دومره ملاوېږي كوم چه دهغې لاتدي درج دى. فقط والله اعلم بالصواب. العبد وسيم احمد ۱۱/۷/۲۸ هجرى

فقهه مذكوره اصول صرف د دوو بطنونو د مناسخه دپاره دى. كه د دريو بطنونو مناسخه وى نو دريم بطن به د دويم مړى په ځانې جوړولې شى او رومبى دواړه بطنونو به د رومبى مړى او څلور بطن به دويم مړى او پنځو بطنونو مناسخه وى نو رومبى څلور واړه بطنونو اول مړى او پنځم بطن به دويم مړى منلوسره قواعد جارى ساتلې شى اودغه شان كه د زياتو بطنونو مناسخه وى نواول دټولو بطنونو تصحيح كول پكاردى دې سره مناسخه جوړولو كښې آسانى وى. دا لاتدي مثالونه په يووخت تامل، توافق او تباين دريو اړو نسبتونو دى.

۱۲۸

۳۲

۱۶

۲

مسئله:

فاطمه

مسئله در ۶/۴

باقى ۲

بطن اول ميت		
(زوج) شكيل	(بنت) اسرايه	(ام) رشيدن
ربع $\frac{2}{1}$	نصف $\frac{1}{2}$	سدس $\frac{1}{3}$
مسئله ٢: شكيل م٢ (تعاقل)		

بطن ثاني ميت		
(زوج) شكيله	(اب) الله ديا	(ام) بتول
ربع $\frac{2}{1}$	عصيه $\frac{1}{2}$	ثلث باقي $\frac{1}{3}$
$\frac{2}{1}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$
٨	١٦	٨

مسئله ٢/٢: بينهما توافق بالثلث ميت		
بطن ثالث	بينهما توافق بالثلث	اسرايه م٢/٣
جده ناني رشيدن	ابن عبد الواحد	ابن عبد الكريم بنت عائشه
عصيه		

سدس $\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$
$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$
٣	٦	٦	٦	٦
(تباين)				
رشيدن م٢/٩				

مسئله ٢/٢: بطن رابع ميت		
زوج عبد الواحد	اخ اصغر	اخ اكبر
نصف $\frac{1}{2}$	عصيه $\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$
$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$
١٨	٩	٩

المبلغ ١٢٨

الاحياء.....
شكيله الله ديا بتول عبد الواحد عبد الكريم عائشه عبد الواحد اصغر اكبر
٨ ١٦ ٨ ٢٤ ١٢ ١٨ ٩ ٩
حسب بيان سائل فاطمه مرحومه توله تركه پس ذا اداكولو ذقوقو متقدمه على الميراث وعدم موانع ارث
١٢٨ سهام باندي تقسيم شوذهغي وراثه پورته بيان كړي شوي كوم چه نهه دي، په تفصيل د پورته
ذكر شوي نقشي مطابق چه د هريو وارث ته به دومره ملاويږي كوم چه دهغوي لاتدي درج دي. فقط والله
تعال اعلم وعليه اتم.